JOURNAL OF MCU PHILOSOPHY REVIEW

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์

ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569 VOL.9 NO.2 MAY-AUGUST 2026

ISSN 3027-7388 (Online)

Journal of MCU Philosophy Review
Vol.9 No.2 May - August 2026
วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569
ISSN: 3027-7388 (Online)

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน
ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม
ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม

วัตถุประสงค์

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ เป็นวารสารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วารสารนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ หรือปรัชญาประยุกต์กับสาขาวิชาอื่น เช่น ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาศาสนา ปรัชญาสังคมและการเมือง เป็นต้น บทความทั้งหมดจะต้องเกี่ยวข้องกับปรัชญาบริสุทธิ์ ปรัชญาประยุกต์ และการวิจัยทางปรัชญา ผู้เขียนที่ส่งผลงานจะต้องจำแนกต้นฉบับของตนโดยเลือกขอบเขตจากปรัชญาทั้งสองกลุ่มนี้ ดังต่อไปนี้:

กลุ่มที่ 1 ปรัชญาบริสุทธิ์ ได้แก่ การวิเคราะห์ทางอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์

1.1 อภิปรัชญา หมายถึง การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาตะวันออกและตะวันตกที่เกี่ยวกับความจริงสูงสุด ความมีอยู่ ปรากฏการณ์ต่างๆ

1.2 ญาณวิทยา หมายถึง การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาตะวันออกและตะวันตกที่เกี่ยวกับความรู้ การตรวจสอบความรู้

1.3 จริยศาสตร์ หมายถึง การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาตะวันออกและตะวันตกที่เกี่ยวกับความดี ความชั่ว ปัญหาทางจริยศาสตร์ เช่น ปัญหาอุ้มบุญ ปัญหาการุณยฆาต ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาประพฤติกรรมมนุษย์ เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ปรัชญาประยุกต์ หมายถึง การประยุกต์หลักปรัชญาและศาสนา เพื่อตีความและนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ปรากฏในสังคม ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

2.1 ปรัชญาการศึกษา หมายถึง การวิเคราะห์หลักการ วิธีการศึกษาด้วยทฤษฎีทางปรัชญา เช่น การพัฒนาการเรียนรู้แบบ Active Learning ตามหลักปฏิบัตินิยม การเรียนรู้ตามหลักปัญญานิยมในสังคมพหุวัฒนธรรม เป็นต้น

2.2 ปรัชญาศาสนา หมายถึง การวิเคราะห์และตีความปัญหาทางศาสนาด้วยทฤษฎีทางปรัชญา เช่น การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า การแก้ไขปัญหาการอุ้มบุญด้วยหลักปรัชญาศาสนา

2.3 ปรัชญาสังคมและการเมือง หมายถึง การวิเคราะห์และตีความปัญหาสังคมและการเมืองด้วยทฤษฎีทางปรัชญา เช่น ปัญหาคนยากจน ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหา

สิ่งแวดล้อม เป็นต้นJournal of MCU Philosophy Review วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์จัดอยู่ในกลุ่มศาสตร์ในด้านสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้เปิดรับบทความที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง โดยบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน ในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blind peer-reviewed)

วารสารได้ผ่านการประเมินคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ได้รับการจัดให้อยู่ใน **วารสารกลุ่มที่ 2: วารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI (1 มกราคม พ.ศ. 2568-31 ธันวาคม พ.ศ.2572)** ทั้งนี้ ทางวารสารได้เผยแพร่ผ่านระบบออไนลน์ ซึ่งผู้สนใจสามารถดาวโหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่ https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmpr

บรรณาธิการ

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

ศ.ดร.สมภาร พรมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ.ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
พระครูโกศลศาสนบัณฑิต,รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.วรากรณ์ พูนสวัสดิ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สุชาติ บุษย์ชญานนท์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย,ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์	มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
ดร.ศุภฤกษ์ คณิตวรานันท์	มหาวิทยาลัยบูรพา
รศ.ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.ประทีป พืชทองหลาง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ดร.ประสิทธิ์ แก้วศรี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. แม่ชีธรรมอธิษฐาน พรบันดาลชัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน

เกษริน บุตรา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าของวารสาร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: Khwanchai.hem@mcu.ac.th
online journal: https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tmd/index

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นฉบับส่งท้ายปี เป็นปีที่ 9 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2569 โดยได้คัดเลือกบทความเผยแพร่ในฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย จำนวน 27 บทความ และบทความวิชาการ จำนวน 18 บทความ บทวิจารณ์หนังสือ จำนวน 1 บทความ รวมทั้งหมด 46 บทความ เนื้อหาบทความโดยรวมยังคงเกี่ยวข้องกับปรัชญา การศึกษา หลักการทางศาสนา และแนวทางการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ที่สามารถนำความคิดไปใช้ควบคู่กับการพัฒนาแนวคิดสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมได้โดยรวม และแต่ละบทความมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

บทความวิจัย

พระครูอนุกูลกัลยาณกิจ และคณะ ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี” แสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านหนองอิงพิง เป็นชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์และบริบททางสังคมร่วมกัน สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม กระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมดำเนินไปตามหลักอิทธิบาท 4 อย่างเหมาะสม แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม จนเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนคุณธรรม การเผยแพร่องค์ความรู้ด้วยการจัดสัมมนาและการทำแผ่นพับเผยแพร่ความรู้ ให้ครอบคลุมในทุกช่วงวัย ทุกบทบาท และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองอิงพิงต่อไป

ดาริญ รัชตะกุลธำรง และนันทรัตน์ เจริญกุล เขียนวิจัยเรื่อง "ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว" เสนอว่าความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ควรมุ่งเน้นการพัฒนาครูให้มีความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย ควบคู่กับการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง รวมถึงการอบรมเชิงปฏิบัติการที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริงและการสะท้อนคิด เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาครูเพื่อให้ครูสามารถกำหนดเป้าหมายการทำงานได้ชัดเจน กล้าคิดและทดลองวิธีการใหม่ และจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็กปฐมวัยได้อย่างต่อเนื่อง

อรรถพล ไวยมิตรา และสงวน อินทร์รักษ์ เขียนบทความวิจัยเรื่อง "แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1" เสนอการสร้างวัฒนธรรมกัลยาณมิตร การเปิดโอกาสให้ครูสะท้อนผลการปฏิบัติงาน และการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ PLC สามารถนำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะครู การยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ และการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน

ธิดารักษ์ โมเล็ก และวรกาญจน์ สุขสดเขียว เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากาญจนบุรี” ผลการศึกษาพบว่า การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ประกอบด้วย 10 ด้าน 69 ประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างวิสัยทัศน์การบริหารงานทางวิชาการ 9 ประเด็น 2) การ

พัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ 6 ประเด็น 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครู 5 ประเด็น 4) การวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริง 6 ประเด็น 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ 10 ประเด็น 6) การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการ 10 ประเด็น 7) การนิเทศสถานศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ 9 ประเด็น 8) การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา 7 ประเด็น 9) การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน 3 ประเด็น 10) ความร่วมมือกับภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน 4 ประเด็น

ฐิติกร ยาชูชีพ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมตามหลักพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาขององค์กร กรณีศึกษา บริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด” ผลการวิจัยพบว่า ความชอบธรรมไม่ได้เกิดจากภาพลักษณ์ภายนอก หากเกิดจากการฝังคุณค่าทางศีลธรรมไว้ในโครงสร้างการตัดสินใจและระบบกำกับดูแลขององค์กร แบบจำลองดังกล่าวอธิบายความชอบธรรม 3 ระดับ ได้แก่ เชิงศีลธรรม เชิงสถาบัน และเชิงสังคม โดยขับเคลื่อนผ่าน 4 มิติที่เชื่อมโยงกันคือ เข็มทิศคุณค่า กลไกกำกับคุณค่า สะพานสู่ชุมชน และผลลัพธ์ยั่งยืน เมื่อคุณค่าได้รับการแปลงเป็นนโยบาย การมีส่วนร่วม และผลลัพธ์ที่ตรวจสอบได้ CSR จะกลายเป็นสมรรถนะเชิงศีลธรรมขององค์กร อันนำไปสู่ความไว้วางใจ เสถียรภาพ และการเติบโตอย่างมั่นคงในระยะยาว

เทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า” เสนอว่า แนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ เป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินกระบวนการของศาลเกียรติศักดิ์ ซึ่งเป็นการลงรายละเอียดของขั้นตอนสำคัญ ตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงการลงมติตัดสินคดีของคณะลูกขุนกระบวนการวิจัยนี้ สร้างองค์ความรู้ใหม่ตั้งแต่การพบนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ การคัดค้านกรรมการ การไต่สวนที่มีผู้สืบสวน/สอบสวน ถามนำและถามค้าน การบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว การลงมติตัดสิน และสุดท้ายให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาสามารถอุทธรณ์ได้

ศุภวรรณ หลำผาสุข เสนอบทความวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์” งานวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารสถานศึกษาเอกชนยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทโรงเรียนเครือข่ายที่มีความซับซ้อนด้านการบริหาร เนื่องจากช่วยลดช่องว่างระหว่างผู้บริหารและบุคลากร ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

บุณยาพร เคนไชยวงค์ และคณะ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี” เสนอว่า ยิ่งผู้บริหารสถานศึกษายึดมั่นและปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในระดับสูงมากเท่าใด ก็ยิ่งส่งผลให้สถานศึกษามีประสิทธิผลสูงขึ้นตามไปด้วย ทั้งในด้านการบรรลุเป้าหมาย การบริหารทรัพยากร การพัฒนาองค์กร และกระบวนการภายใน โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของหลักธรรมาภิบาลในฐานะปัจจัยขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาอย่างแท้จริง

อัชญา จุลชาต และคณะ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน” ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ และด้านบริบทของการสืบทอด ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบและมีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัว นอกจากนี้ โมเดลที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในระดับดีมาก แสดงให้เห็นถึงความเหมาะสมขององค์ประกอบดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการวางแผนสืบทอดธุรกิจครอบครัว และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์กรสถานศึกษาให้มีความยั่งยืนในระยะยาว

สมเกียรติ ลีลาทวีวุฒิ และคณะ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ในมหาสติปัฏฐานสูตร” ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาสติ เป็นการฝึกอบรมจิตตามแนวสติปัฏฐาน 4 (กาย เวทนา จิต และธรรม) เพื่อสร้างสมดุลทางอารมณ์และเกิดปัญญาในการดำเนินชีวิต 2) สุขของคฤหัสถ์ มุ่งเน้นสุขจากการมีทรัพย์ การใช้จ่าย การไม่เป็นหนี้ และสุขจากการประพฤติที่ไม่มีโทษทางกาย วาจา และใจ ซึ่งสุขในรูปแบบสุดท้ายนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะช่วยให้ชีวิตอยู่ในศีลธรรมและเป็นรากฐานไปสู่ความมั่นคงทางจิตใจและ 3) การพัฒนาสติกับการสร้างสุขของคฤหัสถ์เป็นความสัมพันธ์เชิงเหตุผล โดยสติเป็นปัจจัยเหตุในการระลึกรู้เพื่อเห็นประโยชน์ (ความสัมพันธ์แบบส่งเสริม) และเห็นโทษเพื่อลดความยึดมั่น (ความสัมพันธ์แบบอุปสรรค)

ศานตมล โพธิ์ทอง และขัตติยา ด้วงสำราญ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ทั้งนี้ยิ่งผู้บริหารมีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีมากเพียงใดแนวโน้มการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษามากขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมาย

ศุภวรรณ ช่อผกา และนุชนรา รัตนศิระประภา เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ” จากการศึกษาวิจัยพบว่า องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. การบริหารจัดการทรัพยากร 2. ภาวะผู้นำผู้บริหาร 3. การมีส่วนร่วม 4. ความเชื่อมั่น 5. แรงจูงใจผู้สนับสนุน 6. หลักกฎหมาย และ 7. การประชาสัมพันธ์ ซึ่งผลการยืนยันองค์ประกอบด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน พบว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสม

ศิริพร สอนทอง และขัตติยา ด้วงสำราญ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1” พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของผู้บริหารในการบูรณาการหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีเข้าสู่การดำเนินงานของโรงเรียนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยครอบคลุมทั้งด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงาน

บุคลากร และการบริหารงานทั่วไป อันส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการศึกษาอย่างชัดเจน

กานต์ โสมสัย และธีรภัทร กุโลภาส เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำพลเมืองโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีจุดแข็งสำคัญด้านการมีค่านิยมประชาธิปไตย ขณะที่องค์ประกอบด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะเป็นประเด็นที่มีความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสูงที่สุด ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาควรต่อยอดจากฐานค่านิยมประชาธิปไตย เช่น ความซื่อสัตย์ และการเคารพสิทธิ ไปสู่การเสริมสร้างความสามารถในการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง และเป้าหมายของโรงเรียน

ณัฐพร แป้นถึง และคณะ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ” จากการศึกษาพบว่า ทักษะการบริหารและการดำเนินงานตามมาตรฐานอยู่ในระดับสูง และมีความสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสะท้อนว่าการพัฒนาทักษะของผู้บริหาร โดยเฉพาะด้านเทคนิคและการบริหารจัดการเชิงระบบ จะช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และผลลัพธ์ของผู้เรียน อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและผู้เรียนอย่างยั่งยืน

ประจักษ์ ชุมสงฆ์ และขัตติยา ด้วงสำราญ เขียนบทความวิจัยเรื่อง "การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4" เสนอว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตสูงสุดคือความยึดมั่นผูกพัน รองลงมาคือความมีอิสระในการปฏิบัติงาน การตั้งเป้าหมายร่วมกัน และการไว้วางใจกันตามลำดับ ซึ่งบุคลากรมีความคิดเห็นสอดคล้องกันอย่างชัดเจน สำหรับแนวทางการพัฒนาที่สำคัญคือ ผู้บริหารต้องแสดงการยอมรับในความสามารถและมอบหมายงานด้วยความเชื่อมั่นควบคู่กับระบบติดตามที่ยืดหยุ่น ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพครูผ่านการฝึกอบรมและเปิดโอกาสให้ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาภายใต้บรรยากาศประชาธิปไตย อีกทั้งต้องร่วมกันกำหนดเป้าหมายองค์กรผ่านการประชุมปรึกษาหารืออย่างเป็นระบบ ตลอดจนให้อิสระในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์และให้อำนาจการตัดสินใจในงานที่รับผิดชอบ เพื่อกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมการทำงานเชิงรุกอย่างยั่งยืน

ธนากร เสมอจิต และสงวน อินทร์รักษ์ เสนอบทความวิจัยเรื่อง "ความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร" มีประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง การใช้เทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ การสนับสนุนสุขภาวะทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรมและหลักธรรม ในการดำเนินงาน ตลอดจนการส่งเสริมวินัยทางการเงินตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการสร้างบรรยากาศองค์กรแบบครอบครัวที่เปิดโอกาสให้ครูได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ยกย่องชื่นชม และดูแลช่วยเหลือกัน ซึ่งแนวทางดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความสุขในการทำงานของครูได้อย่างยั่งยืน

วัชรพล คูห์เทวารัณ และนุชนรา รัตนศิระประภา เขียนบทความวิจัยเรื่อง "สถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2" เสนอแนวทางการพัฒนาระบบดังกล่าวควรดำเนินการในลักษณะพหุแนวทางเชิงบูรณาการ ทั้งด้านการพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ การจัดทำแผนช่วยเหลือรายบุคคล การจัดกิจกรรมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล และการพัฒนาระบบส่งต่อที่มีมาตรฐาน โดยอาศัยความร่วมมือของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อยกระดับประสิทธิภาพของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีความแม่นยำ ครอบคลุม และยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

สิรินันท์ พลายละหาร และสายสุดา เตียเจริญ เขียนบทความวิจัยเรื่อง "วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือนิตยานุกูล" เสนอแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้บริหารและบุคลากรในการสร้างความเข้าใจและความมุ่งมั่นต่อเป้าหมายร่วมของโรงเรียน ผ่านการสื่อสารวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การมอบหมายหน้าที่และการตัดสินใจร่วมกันอย่างเปิดกว้าง ควบคู่กับการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ ความภาคภูมิใจในบทบาทหน้าที่ และความไว้วางใจระหว่างบุคลากร นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการพัฒนางานอย่างต่อเนื่องโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ ผลการประเมิน และเทคโนโลยี ตลอดจนสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการให้กำลังใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล และการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล

ขจรวิทย์ แก้วสุขใส และธีรภัทร กุโลภาส นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง "ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส" เสนอผลการวิจัยว่า โรงเรียนควรพัฒนาระบบการสื่อสาร เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในกิจกรรมและระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมากขึ้น นอกจากนี้ ควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาพฤติกรรม คุณธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนอย่างยั่งยืน

อรรถพล ไวยมิตรา สงวน อินทร์รักษ์ เขียนเรื่อง "แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1" เสนอการสร้างวัฒนธรรมกัลยาณมิตร การเปิดโอกาสให้ครูสะท้อนผลการปฏิบัติงาน และการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ PLC สามารถนำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะครู การยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ และการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน

สงกรานต์ พิมพา, พระวิเทศพรหมคุณ และสมชัย ศรีนอก เขียนบทความวิจัยเรื่อง "ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา" เสนอกิจกรรมชมรมรักษ์ไทย เน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรมรูปธรรม และระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพรหมคุณาราม มีความสมดุลระหว่าง หลักธรรม และ การประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง โดยครอบคลุมทั้ง 3 มิติ ได้แก่ จิตใจ (สมาธิ สติ ความสงบ) สังคม (ความสามัคคี การช่วยเหลือ การอยู่ร่วมกัน) วัฒนธรรม (การอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแผ่ความเป็นไทย)

จุฬารัตน์ วิชานาติ และศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์ เขียนบทความวิจัยเรื่อง "แนวคิดเรื่องมนุษย์ในปรัชญาอัตถิภาวนิยม" เสนอแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด, ฟริดริช

วิลเฮล์ม นิทเช่ และฌอง ปอล ซาร์ต เน้นเสรีภาพของปัจเจกชนในการสร้างความหมายชีวิตเอง โดยมนุษย์ดำรงอยู่ก่อนกำหนดสารัตถะ คีร์เคกอร์ดมีแนวคิดว่ามนุษย์มีการดำรงอยู่สามระดับคือระดับสุนทรียะ ระดับจริยศาสตร์ และระดับศาสนา การดำรงอยู่อย่างแท้จริงคือการมีศรัทธาต่อพระเจ้าผ่านความมุ่งมั่นส่วนปัจเจกบุคคล นิทเช่มีแนวคิดว่าควรทำลายรากฐานศีลธรรมแบบทาสโดยประกาศว่าพระเจ้าตายแล้ว มนุษย์ต้องสร้างความหมายและคุณค่าของชีวิตตนเองขึ้นใหม่ นำเสนอแนวคิดอภิมนุษย์ และฌอง ปอล ซาร์ต มีแนวคิดว่ามนุษย์เกิดมามีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ สารัตถะเกิดจากมนุษย์สร้างขึ้นจากการเลือกกระทำในภายหลัง

อังคณา กิติภัทรภูมิกุล และเรืองลดา ปุณยลิขิต เขียนบทความวิจัยเรื่อง "การบูรณาการนิเวศวิทยาเชิงพุทธกับการออกแบบไม้ป่าชายเลนสู่การอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนอย่างยั่งยืน" เสนอการบูรณาการแนวคิดนิเวศปรัชญาและพุทธนิเวศวิทยาเข้ากับกระบวนการออกแบบเชิงทดลอง ทำให้ผู้วิจัยและชุมชนสามารถพัฒนากระบวนการจัดการวัสดุที่ก้าวข้ามข้อจำกัดทางกายภาพของไม้ (เช่น รอยแตก ความเปราะ) ผ่านเทคนิคช่างไม้และการตกแต่งพื้นผิวที่สร้างสรรค์ ผลลัพธ์ที่ได้ไม่ใช่เพียงเฟอร์นิเจอร์ที่มีความสวยงามและแข็งแรงทนทาน แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม สร้างระบบเศรษฐกิจที่เกื้อกูล และนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนป่าชายเลนอย่างแท้จริง

อเนชพันธ์ นิธินันท์นฤมิต และอภิรดี จริยารังษีโรจน์ เขียนบทความวิจัยเรื่อง "การศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย" เสนอกระบวนการพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง เมื่อครูมีทักษะการเผชิญปัญหาในระดับที่เหมาะสม ย่อมส่งผลดีต่อสุขภาวะทางใจ ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน และความสามารถในการจัดการเรียนรู้ภายในชั้นเรียน นอกจากนี้ ยังช่วยให้ครูสามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจ กล้าแสดงออก และพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

ประทีป พืชทองหลาง, พระมหานรินทร์ สุรปญฺโญ และ ปัญญา คล้ายเดช เขียนบทความวิจัยเรื่อง "การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสถาบันสงฆ์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียของพระนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย" เสนอความย้อนแย้งเชิงสร้างสรรค์ระหว่างการปฏิบัติในปัจจุบันกับความปรารถนาในอนาคตนี้คือกุญแจสำคัญที่นำไปสู่กรอบมโนทัศน์ SPDA ซึ่งเสนอว่าจริยธรรมพุทธทำหน้าที่เป็นธรรมกรองที่แทรกอยู่ระหว่างแรงขับเคลื่อนกับการกระทำทุกครั้งของผู้กระทำการ มากกว่าเป็นเพียงบริบททางวัฒนธรรมที่ห่อหุ้มการเคลื่อนไหวไว้จากภายนอก

เกษริน บุตรา, พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ), เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, แม่ชีธรรมอธิษฐาน พรบันดาลชัย และดวงดี โอฐสู เขียนบทความวิจัยเรื่อง "ภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย" เสนอการตีความ 4 ลักษณะ คือ การตีความธรรมชาติภายในของมนุษย์ การตีความความสัมพันธ์ระหว่างรูปกับนาม การตีความภววิทยาทางการรักษาชีวิต และการตีความภววิทยาการดำเนินชีวิตที่ให้คุณค่าแก่ความชราในฐานะพื้นที่แห่งการเข้าใจแก่นแท้ชีวิต ทั้งนี้ การพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุตั้งอยู่บนหลักพุทธพจน์ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ครอบคลุมมิติร่างกาย จิตใจ และองค์รวม โดยพบความย้อนแย้งเชิงโครงสร้างว่าการพึ่งพาตนเองทางจิตวิญญาณยังคงต้องอาศัยโครงสร้างการดูแลทางกายภาพจากผู้อื่นอยู่เสมอ

บทความวิชาการ

เอกไผท แก้วหอม และคณะ เขียนบทความวิชาการเรื่อง “การพัฒนาตนเองตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา” พบว่า อิทธิบาททั้งสี่ข้อนี้ เป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์แบบพระพุทธเจ้าทรงวางแนวป้องกันอันตรายไว้ให้ด้วยแล้ว ข้อสำคัญผู้ปฏิบัติพึงพยายามปฏิบัติให้ครบถ้วนและให้เหมาะสมย่อมจะได้ผลดี ในกระบวนการเรียนการสอนหลักอิทธิบาทธรรมสามารถนำมาใช้ในหน้าที่การงาน เพื่อให้งานที่ทำนั้นประสบผลสำเร็จและบรรลุเป้าหมายได้

ปุณณภา บุญฤทธิ์ และคณะ เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ” ผลการศึกษาพบว่า ปัญญาประดิษฐ์ (AI) คือเทคโนโลยีที่เลียนแบบการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจของมนุษย์ สามารถเรียนรู้ ปรับตัว และแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องอาศัยคำสั่งที่ชัดเจน ปัจจุบัน AI มีบทบาทสำคัญต่อทุกภาคส่วน โดยเฉพาะด้านการศึกษา ที่ช่วยให้การเรียนการสอนสะดวก มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนมากขึ้น AI ช่วยสร้างการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล (Personalized Learning) สนับสนุนครูในการประเมินผล ลดภาระงานซ้ำซาก และติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียนได้แม่นยำ อีกทั้งยังมีศักยภาพในการสร้างสื่อการเรียนรู้และชั้นเรียนอัจฉริยะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล

อุษา ฉัตรนรัตนกุล เขียนบทความวิชาการเรื่อง “อภัยราชกุมารสูตร: แนวทางการสื่อสารแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อแก้ปัญหาการสื่อสารออนไลน์ในสังคมไทย” เสนอว่า การประยุกต์ใช้หลักอภัยราชกุมารสูตรสามารถแก้ไขปัญหาการสื่อสารออนไลน์ได้โดย 1) การแก้ปัญหาเชิงจริยธรรมผ่านการยึดถือ "ประโยชน์" เป็นเกณฑ์ กล่าวคือ หากข้อมูลข่าวสารไม่ได้สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ก็ไม่ควรรับหรือส่งต่อ และ 2) การสร้างอุดมคติทางการสื่อสาร เพื่อส่งเสริมการยับยั้งชั่งใจ โดยใช้ปัญญาและวิจารณญาณในการพิจารณาบริบทและเป้าหมายของสารก่อนตัดสินใจเชื่อหรือตอบสนอง แนวทางดังกล่าวจึงเป็นการสร้างเกราะป้องกันทางปัญญาและจริยธรรมสำหรับผู้ใช้งานสื่อออนไลน์ในสังคมไทย

สุวดี เมฆเสรีกุล เขียนบทความวิชาการเรื่อง “อิทธิพลธรรมคีตะที่มีต่อการเจริญสติในผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติธรรมในผู้สูงอายุนั้นอาจจะเป็นสิ่งที่ท้าทายเมื่อเทียบกับวัยกลางคน เนื่องจากร่างกายที่แก่ชราและอาจมีอาการเจ็บปวดเวลาเดินหรือนั่ง ทำให้เกิดทุกข์เวทนาในการปฏิบัติธรรม หากว่าฝืนสังขารมากเกินไป อาจจะทำให้เกิดความตึงเครียดและเศร้าหมองได้ ยิ่งถ้าผู้สูงอายุไม่เคยปฏิบัติธรรมมาก่อน มีงานวิจัยที่บูรณาการด้วยการใช้ธรรมคีตะในการปฏิบัติธรรม ผลการวิจัยพบว่าช่วยพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจของผู้สูงวัย อีกทั้งยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้เพลงธรรมะที่ช่วยเพิ่มคุณภาพการนอนหลับของผู้สูงอายุ โรคนอนไม่หลับมักพบในกลุ่มคนผู้สูงอายุเนื่องจากกระบวนการชราภาพ

สายฝน ถนอมศรี เขียนบทความวิชาการเรื่อง “พิธีกรรมงานศพที่สื่อถึงการตายดีในศาสนาอิสลาม” เสนอว่า การตายดีในอิสลามตั้งอยู่บนฐานการพิจารณาชีวิตสองประการ การพิสูจน์การมีศรัทธา: ความกลัวและความรังเกียจความตายเกิดจากการขาดศรัทธาในโลกปรภพและความเป็นอมตะของชีวิต ดังนั้น การตายดีจึงเป็นการเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการมีอยู่ของโลกหน้าและการยอมรับการกลับไปสู่ความเมตตาของพระเจ้า การพิสูจน์ความมีคุณธรรม เกิดจากการดำเนินชีวิตที่เที่ยงตรง

ตามคำแนะนำของศาสนทูตและการตรวจสอบตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้ที่มีคุณธรรมจะได้รับการปกป้องจากความมืดมิดของหลุมฝังศพ และไม่ต้องหวาดกลัวต่อการพิพากษาในภพหน้า พิธีกรรมงานศพในอิสลามเป็นสิ่งที่สื่อให้เห็นถึงอุดมคติของการตายดีอย่างเป็นรูปธรรม

อนันญา สันติตระกูลเวช เขียนบทความวิชาการเรื่อง “การออกแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok เพื่อการบำบัดความทุกข์ทางใจในโลกยุคปัจจุบัน” ผลการศึกษาพบว่า โดยการออกแบบคำสอนควรยึดหลักวาทกรรม 3 มิติ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ขั้นแรกคือการเลือกใช้ "ตัวบท" ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์และการบำบัดในชีวิตประจำวัน เช่น การฝึกสติ (Mindfulness) ขั้นต่อมาคือการสร้าง "วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม" ด้วยการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย เนื้อหาสั้น กระชับ และตรงประเด็น เหมาะสมกับคุณลักษณะของ TikTok และสุดท้ายคือการสร้าง "วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม" ด้วยการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อส่งเสริมจิตสาธารณะและการช่วยเหลือผู้อื่น

สิทธิเดช พรศักดิ์สิทธิ์ เขียนบทความวิชาการเรื่อง “พุทธานุสสติ: เทคนิคการสร้างแรงจูงใจและยกระดับสุขภาพจิตในมุมมองจิตวิทยาสมัยใหม่” พบว่า พบว่า พุทธานุสสติ ซึ่งในพระไตรปิฎกระบุว่าเป็นการเจริญสติด้วยการระลึกถึงพุทธคุณ 9 ประการในหมวดอนุสติ 10 โดยกำหนดพุทธคุณเป็นอารมณ์กรรมฐานหรือสวดระลึกและพิจารณาคุณของพระองค์ในใจเพื่อทำจิตให้สงบและมั่นคง เช่น ในจันทิมสูตรที่จันทิมเทวบุตรเมื่อเกิดความกลัวได้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและกล่าวคำขอถึงพระองค์เป็นที่พึ่งจิตจึงกลับมาสงบ แสดงให้เห็นรูปแบบการปฏิบัติพุทธานุสติในสถานการณ์จริง สามารถตีความในเชิงจิตวิทยาสมัยใหม่ว่าเป็นกระบวนการสร้างอุดมคติภายในและการปรับโครงสร้างความคิดเชิงบวก ซึ่งตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานตามทฤษฎี Self-Determination Theory (SDT) จึงทำให้พุทธานุสสติเป็นเทคนิคที่ส่งเสริมแรงจูงใจภายใน อันเป็นพื้นฐานของสุขภาวะจิตที่ยั่งยืน

วรรณี เฉิน เขียนบทความวิชาการเรื่อง “ความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” นำเสนอว่า ความกตัญญูมีคุณค่าในสองระดับคือ คุณค่าระดับบุคคล เป็นรากฐานของคุณธรรมที่ยกระดับการปฏิบัติของบุคคลให้มีจิตใจที่มีคุณธรรม คุณค่าระดับสังคม เป็นเสาหลักที่ช่วยค้ำชูสังคมให้เกิดสันติสุขและความร่มเย็น โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมที่ทุกคนอิงอาศัยกันและตอบแทนกันตามสมควร กล่าวโดยสรุป ความกตัญญูจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพจิตใจด้วยการบ่มเพาะความรู้ที่เป็นความดีในระดับบุคคล และยกระดับความสัมพันธ์ในสังคมไปสู่ความเป็นอุดมคติผ่านการรับผิดชอบต่อหน้าที่ทางศีลธรรม

รัตนาวดี สุริยวนากุล เขียนบทความวิชาการเรื่อง “การเปลี่ยนสถานะทางศาสนาจากสัตว์สู่เทพในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนสถานะของสัตว์สู่ความเป็นเทพในพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อมโยงทั้งมิติทางศาสนาและมิติทางธรรมชาติที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ พระพุทธศาสนามีมุมมองที่เชื่อในการฝึกฝนเพื่อนำมนุษย์ไปสู่สถานะที่ดีขึ้น และยังมองว่าสัตว์กับมนุษย์อาจมีความเท่าเทียมกันได้ในบางลักษณะ โดยเฉพาะในแง่ของการมีกิเลสในขันธ์ 5 ที่ทำให้เกิดความเป็นสัตว์ และการเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนและรับผลของกรรมไม่ต่างกัน แนวคิดการเปลี่ยนสถานะทางศาสนาเกี่ยวข้องกับลักษณะทางด้านจิตใจและคุณธรรม โดยอธิบาย

ผ่านความเป็นภพและภูมิ คือภพและภูมิเป็นลักษณะการมีอยู่ภายในจิตใจที่สะท้อนผ่านการระบุอัตลักษณ์

กฤษณพน วรรณวิทยาภา เขียนบทความวิชาการเรื่อง "การกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิที่ปรากฏในคติชุมชนของสังคมไทย" เสนอกระบวนการกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์นี้สะท้อนผ่านการเปลี่ยนแปลงสองมิติ ได้แก่ เชิงอัตวิสัย คือ การยกย่องบุคคลเชิงอุดมคติหรือผู้นำชุมชนในฐานะผู้ปกปักษ์รักษา และเชิงปรวิสัย คือ การใช้แนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยการนำหลักการเรื่องภุมมเทวดาในมหาสมัยสูตร มาเป็นจุดเชื่อมต่อให้พระภูมิทำหน้าที่ดูแลรักษาพื้นที่แทนคติความเชื่อเดิม ดังนั้น ศาลพระภูมิในสังคมไทยจึงเป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และแสดงถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการสร้างความอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

อุมาพร ว่องวัฒนะสิน เขียนบทความวิชาการเรื่อง "อิทธิพลคำสอนเรื่องเมตตาที่มีต่อธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน" กล่าวถึงธรรมคีตะสามารถทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมระหว่างสมาธิ อารมณ์กุศล และการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้การเจริญเมตตามีความเป็นรูปธรรม มีความต่อเนื่อง และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงสุขภาวะทางจิตใจได้อย่างยั่งยืนมากยิ่งขึ้นธรรมชาติ และแสดงถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการสร้างความอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

สิริพร เอมอ่อน เขียนบทความวิชาการเรื่อง "ผู้ป่วยโรคซึมเศร้ามีสิทธิในการมีชีวิตอยู่ของตนเองหรือไม่: มุมมองจากพุทธจริยศาสตร์" กล่าวถึงแก่นของศีลธรรมในพระพุทธศาสนา การฆ่าตัวตายด้วยความเมตตาต่อตนเอง ยังถือเป็น อกุศลเจตนา ในเรื่องสิทธิในชีวิต พุทธจริยศาสตร์มองว่ามันไม่ได้หมายถึงอำนาจเหนือชีวิต แต่หมายถึงสิทธิที่จะเรียนรู้และตื่นรู้ชีวิต แม้ในยามทุกข์ทรมานที่สุด เพราะชีวิตคือพื้นที่แห่งการภาวนา มิใช่ทรัพย์สินที่จะยุติได้ด้วยเจตนาของอัตตา

พระธนวัฒน์ มหาปุญฺโญ (นิลประกอบกุล) เขียนบทความวิชาการเรื่อง "การขอขมากับการให้อภัย: การศึกษาเปรียบเทียบพุทธศาสนาและจิตวิทยา" กล่าวถึงพุทธศาสนาเน้นการฝึกจิตและการคลี่คลายรากเหง้าของความทุกข์ในระยะยาว ส่วนจิตวิทยาเน้นการซ่อมแซมความสัมพันธ์และการเยียวยาเชิงอารมณ์ในชีวิตประจำวัน บทความนี้เสนอว่าการบูรณาการมุมมองทั้งสองช่วยเปิดความเข้าใจเรื่องการขอขมาและการให้อภัยอย่างรอบด้าน และมีนัยสำคัญต่อการส่งเสริมความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย

พระพงศ์สิทธิ์ วรธมฺโม (โพธิ์เพชรเล็บ) เขียนบทความวิชาการเรื่อง "การเข้าใจพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนา: การวิเคราะห์เชิงญาณวิทยา" กล่าวถึงแม้ทั้งสองนิกายจะมีจุดร่วมในการใช้พุทธานุสสติเพื่อสร้างปีติและความมั่นคงทางจิตใจ แต่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนในเชิงอภิปรัชญา โดยเถรวาทมุ่งเน้นการใช้พระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบเชิงจริยธรรมเพื่อการวิเคราะห์สังขาร ขณะที่มหายานมุ่งใช้เป็นสะพานเชื่อมสู่สภาวะสุญญตาและการเปิดเผยพุทธภาวะภายใน การศึกษาเปรียบเทียบนี้จึงช่วยให้เข้าใจกลไกภายในของการภาวนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณในบริบทปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้ง

พระกฤติกร ชัยชูชนะภัย และ เปรมา ภามพริษฐ์ เขียนบทความวิชาการเรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตวิทยาสมัยใหม่" กล่าวถึงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในพุทธศาสนาเถรวาทมองว่ามาจากแรงพลักดันของกรุณาที่จะเข้าใจผู้อื่นด้วยปัญญาจนลดละอัตตาลงได้ ส่วนความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นแรงจูงใจทางศีลธรรมที่ต้องการกระทำต่อผู้อื่นจนขาดทักษะและความมั่งคงทางอารมณ์ระยะยาว

พิมพ์ลักษณ์ ฤทธิ์เต็ม เขียนบทความวิชาการเรื่อง "พระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเรื่องเมตตาที่สะท้อนความเป็นพุทธศาสนิกชนในบริบทสังคมยุคใหม่" กล่าวถึงการปฏิบัติเมตตาจึงเป็นทั้งกรรมฐานเพื่อความหลุดพ้นส่วนบุคคล และเป็นกลไกทางจริยธรรมที่ช่วยลดความขัดแย้งในสังคมไทยยุคใหม่ เยาวชนที่เข้าถึงหลักธรรมเหล่านี้จึงไม่เพียงแต่สามารถยกระดับจิตใจของตนเองได้เท่านั้น แต่ยังเป็นกำลังสำคัญในการธำรงรักษาและเผยแผ่พระศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างทรงคุณค่าท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก

ปิ่นชนานันท์ ตังอังคะนันท์ เขียนบทความวิชาการเรื่อง "ชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยชะตากรรมหรือไม่" มองบริบทแวดล้อมจะมีบทบาทต่อกรอบของชีวิตมนุษย์ แต่ไม่อาจอธิบายได้ว่าชีวิตถูกกำหนดอย่างตายตัว มนุษย์ยังคงมีศักยภาพในการตัดสินใจและกำหนดทิศทางชีวิตของตนเอง ดังนั้นแนวคิดเรื่องชะตากรรมจึงควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ เงื่อนไขมากกว่าการเป็นตัวกำหนดอย่างเบ็ดเสร็จของชีวิตมนุษย์ โดยอภิปรายภายใต้กรอบพุทธปรัชญา เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพ ความรับผิดชอบ และการสร้างคุณค่าในชีวิต

เสาวคนธ์ ศักดิ์ชัยศรี เขียนบทความวิชาการเรื่อง "การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารองค์กรช่วงวิกฤตราคาพลังงานและภาวะเศรษฐกิจโลกถดถอย" มองว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่เพียงแต่เป็นภูมิปัญญาไทยที่ทรงคุณค่า แต่ยังเป็นแนวทางการบริหารสากลที่สอดคล้องกับกรอบการประเมินความยั่งยืนและความรับผิดชอบขององค์กร ที่นักลงทุน หน่วยงานภาครัฐ และภาคธุรกิจทั่วโลกนำมาใช้วัดผลการดำเนินงานนอกเหนือจากมิติการเงินเพียงอย่างเดียว หรือที่เรียกว่าหลักการ ESG (Environmental, Social, Governance) และการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืนในระดับโลก

บทวิจารณ์หนังสือ

เกษริน บุตรา เขียนบทวิจารณ์หนังสือเรื่อง “วิวาทะพระและนักปรัชญา" เสนอว่าหนังสือได้ให้ความรู้ด้านปรัชญา และพระพุทธศาสนา นำเสนอข้อถกเถียงทางสังคมในมุมมองแบบฆราวาสที่มีแง่มุมทางสังคมเป็นหลัก กับนักบวชที่ไม่ได้แค่ใช้คัมภีร์เท่านั้นในการตีความ แต่ยังใช้ประสบการณ์ในการปฏิบัติมาเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายด้วย หนังสือเล่มนี้มีรูปแบบคล้ายกับหนังสือภิกษุกับนักปรัชญา: บทสนทนาพุทธศาสนา-ปรัชญาตะวันตก โดย ฌอง ฟรองซัว เรอเวล, มัตติเยอ ริการ์ โดยเนื้อหาเล่มนั้นเน้นปรัชญาและศาสตร์ทางอภิปรัชญามากกว่าจริยศาสตร์ ทำให้หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาเน้นปัญหาจริยศาสตร์ประยุกต์มากกว่า อีกทั้งยังเน้นไปที่การใช้จริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ (Practical Ethics) และศาสนาเชิงปฏิบัติมาอธิบายเหตุผลและเป็นนักบวชสายมหายานและเป็นนักวิชาการทางศาสนามานำเสนอให้เห็นภาพที่ชัดเจนทางสังคมร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ. ดร.
บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	**Iii**
บทความวิจัย	
กระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี A Participatory Approach to Moral Community Development in Ban Nong Ing Ping, Nong Kratum Subdistrict, Dem Bang Nang Buat District, Suphanburi Province พระครูอนุกูลกัลยาณกิจ, พระครูสถิตธรรมาลังการ, เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย และวิกานดา ศรีศักดา Phrakhru Anukulkallayanakit, Phrakru Sathitdhammalangkarn, Penphan Fuangfooloy and Wiganda Srisakda	**1-12**
ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว Priority Needs for Developing Entrepreneurial Mindset of Tubkaew Kindergarten School Teachers ดาริญ รัชตะกุลธำรง และนันทรัตน์ เจริญกุล Darin Ratchatakulthumrong and Nuntarat Charoenkul	**13-24**
ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม The Priority Needs for Developing Artificial Intelligence Competence of Teachers at Hankhapittayakom School ณรงค์ จรัสศรี และนันทรัตน์ เจริญกุล Narong Charasri and Nuntarat Charoenkul	**25-34**
การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากาญจนบุรี Academic Affairs Administration of Secondary School in Educational Sandbox Kanchanaburi ธิดารักษ์ โมเล็ก และวรกาญจน์ สุขสดเขียว Tidarak Molek and Vorakarn Suksodkiew	**35-50**

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมตามหลักพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาขององค์กร กรณีศึกษา บริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด 51-64

A Comparative Study of Corporate Social Responsibility Activities Based on Buddhist and Christian Principles: A Case Study of Well Steel Business Co., Ltd.

ฐิติกร ยาชูชีพ

Thitikorn Yachoocheep

แนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า 65-76

Guidelines for Developing the Honor Court Procedure of Cadets of Chulachomklao Royal Military Academy

เทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ

Tepparit Wongpoom

แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ 77-86

Guidelines for Developing Servant Leadership Among School Administrators in the Sarasas Network

ศุภวรรณ หลำผาสุข

Supawan Lampasuk

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี 87-100

Good Governance of Administrator and The Effectiveness of School under The Secondary Educational Service Area Office Kanchanaburi

บุณยาพร เคนไชยวงค์, ขัตติยา ด้วงสำราญ, มัทนา วังถนอมศักดิ์ และสายสุดา เตียเจริญ

Boonyaporn Kenchaiwong, Khattiya Duangsamra and Mattana Wangthanomsak

การสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน 101-111

Family Business Succession in Private Vocational Education Institutions

อัชญา จุลชาต, ศักดิพันธ์ ตันวิมลรัตน์, มัทนา วังถนอมศักดิ์ และสายสุดา เตียเจริญ

Atchaya Chulajata, Sakdipan Tonwimonrat, Mattana angthanomsak, and Saisuda Tiacharoen

วิเคราะห์การพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ในมหาสติปัฏฐานสูตร **112-122**
Analysis of the Mindfulness Development for Creating of House-Life Happiness in Maha-Satipatthana Sutta
สมเกียรติ ลีลาทวีวุฒิ, พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ และสุเทพ พรมเลิศ
Somkiat Leelataweewud Phramaha Yutthana Narajettho and Suthep Phromlert

ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี **123-37**
Technology Leadership of Administrators and Internal Quality Assurance in School Under the Secondary Educational Service Area Office Ratchaburi
ศานตมล โพธิ์ทอง และขัตติยา ด้วงสำราญ
Santamol Photong and Khattiya Duangsamran

การระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ **138-151**
Educational Resource Mobilization for Secondary School Administration of One District One Quality School Project
ศุภวรรณ ช่อผกา และนุชนรา รัตนศิระประภา
Suphawan Chorphaka and Nuchnara Rattanasiraprapha

การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง)สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 **152-165**
Good Governance of Wat Ban Luang (Buaratbamrung) School Under Nakhon Pathom Primary Educational Service Area Office 1
ศิริพร สอนทอง และขัตติยา ด้วงสำราญ
Siriporn Sonthong and Khattiya Duangsamran

การศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 **166-179**
A Study of Civic Leadership Levels and Priority Needs for Developing School Administrators under Chumphon Primary Educational Service Area Office 1
กานต์ โสมสัย และธีรภัทร กุโลภาส
Kan Somsai and Dhirapat Kulophas

ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ 180-195
Managerial Skills of Administrator and Educational Quality Standard of School under the Secondary Educational Service Area Office Samutprakan
ณัฐพร แป้นถึง วรกาญจน์ สุขสดเขียว ศักดิพันธ์ ตันวิมลรัตน์ และสายสุดา เตียเจริญ
Nuttaporn Pantung, Vorakarn Suksodkiew, Sakdipan Tonwimonrat and Saisuda Tiacharoen
การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 196-207
Participative Management of Opportunity Expansion Schools in Pradu Kaew Group Under the Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 4
ประจักษ์ ชุมสงฆ์ และขัตติยา ด้วงสำราญ
Prajak Chumsong and Khattiya Duangsamran
ความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร 208-221
Happy Workplace of Teachers at Ekachai School Samut Sakhon Amulets Educational Service Area Office
ธนากร เสมอจิต และสงวน อินทร์รักษ์
Thanakorn Samerjit and Sanguan Inrak
สถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 222-236
The Operational Improvement Guidelines of Student Care and Support System in School Performance Center Thamaka 5 under Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 2
วัชรพล คูห์เทวารัณ และนุชนรา รัตนศิระประภา
Watcharapon Kutawarun and Nuchnara Rattanasiraprapha
วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” 237-251
Organizational Culture of Tha Ruea “Nittayanukul” School
สิรินันท์ พลายละหาร และสายสุดา เตียเจริญ
Sirinan Phaylahan and Saisuda Tiacharoen

ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส 252-262
Priority Needs for Developing Student Affairs Management to Enhance Parental Involvement at Wat Raja O Ros School
ขจรวิทย์ แก้วสุขใส และธีรภัทร กุโลภาส
Kajonwit Kaewsuksai and Dhirapat Kulophas

แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1 263-276
Guidelines for Developing the Professional Learning Community for Teachers at Khlong Bang Ping School, under the Samut Prakan Primary Educational Service Area Office 1
อรรถพล ไวยมิตรา และสงวน อินทร์รักษ์
Attapon Waimittra and Sanguan Intharak

ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา 277-291
The Dissemination System of Buddhism by Thai Dhammaduta Monks at Wat Promkunaram, Thai Buddhist Temple of Arizona, United States
สงกรานต์ พิมพา, พระวิเทศพรหมคุณ และสมชัย ศรีนอก
Songkran Phimpha, PhraWidesbrommakun and Somchai Srinok

แนวคิดเรื่องมนุษย์ในปรัชญาอัตถิภาวนิยม 292-299
The Concept of Human in Existentialism Philosophy
จุฬารัตน์ วิชานาติ และศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์
Jularat Vichanati and Supakanjana Jayapattana

การบูรณาการนิเวศวิทยาเชิงพุทธกับการออกแบบไม้ป่าชายเลนสู่การอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนอย่างยั่งยืน 300-317
Integrating Buddhist Ecology with Mangrove Forestry Design for Sustainable Community Ecosystem Conservation
อังคณา กิติภัทรภูมิกุล และเรืองลดา ปุณยลิขิต
Angkana Kitiputarapumigul and Rueanglada Punyalikhit

การศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย 318-331
A Study of Teachers' Coping Skills at Samsenwittayalai School
อเนชพันธ์ นิธินันท์นฤมิต และอภิรดี จริยารังษีโรจน์
Anaecharphan Nitiniunnaruemit and Apiradee Jariyarangsiroge

การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสถาบันสงฆ์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียของพระนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย 332-344
Social Movements for Sangha Institution Protection through Social Media by Academic Monks in Thai Buddhist Universities
ประทีป พืชทองหลาง, พระมหานรินทร์ สุรปญฺโญ และ ปัญญา คล้ายเดช
Prateep Peuchthonglang, PhramahaNarin Surapaññ̃o and Panya Klaydesh
ภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย 345-358
Religious Ontology: A Tool of Interpretation and Self-reliance of Elderly in Thai Society
เกษริน บุตรา, พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ), เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, แม่ชีธรรมอธิษฐาน พรบันดาลชัย และดวงดี โอฐสู

บทความวิชาการ

การพัฒนาตนเองตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา 359-371
Self-Development According to the Principles Of 4 Iddhipada For Educational Personnel
เอกไผท แก้วหอม, สมชัย ศรีนอก และพระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม
Ekpai Kaewhom, Somchai Srinok and Phramaha Somboon Sudhammo
การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะ การจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ 372-383
Effectively Applying Artificial Intelligence (AI) Technology To Develop Teaching Skills
ปุณณภา บุญฤทธิ์, 2นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ, รังษิรัศมิ์ ลลิตะภัทร์ และสุรชัย แก้วคูณ
Punnapha Boonrit, Niwes Wongsuwan, Rangsirat Raritarat, and Surachai Kaewkoon
อภัยราชกุมารสูตร: แนวทางการสื่อสารแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อแก้ปัญหาการสื่อสารออนไลน์ในสังคมไทย 384-393
The Abhayarājakumāra Sutta: A Theravada Buddhist Framework for Addressing Challenges in Online Communication within Thai Society
อุษา ฉัตรนรัตนกุล
Usa Chatnarattanakul

อิทธิพลธรรมคีตะที่มีต่อการเจริญสติในผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนาเถรวาท **394-403**
The Influence of Dhamma Gita on Elderly People in Theravada Buddhism
สุวดี เมฆเสรีกุล
Suwadee Meksereekul
พิธีกรรมงานศพที่สื่อถึงการตายดีในศาสนาอิสลาม **404-413**
Islamic funeral rituals that convey the concept of a good death
สายฝน ถนอมศรี
Saifon Thanomsri
การออกแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok เพื่อการบำบัดความทุกข์ทางใจในโลกยุคปัจจุบัน **414-424**
The Design of Buddhist Teachings via TikTok Media for Soul Suffering Alleviation in the Contemporary World
อนันญา สันติตระกูลเวช
Ananya Santitrakulvech
พุทธานุสสติ: เทคนิคการสร้างแรงจูงใจและยกระดับสุขภาพจิตในมุมมองจิตวิทยาสมัยใหม่ **425-437**
Buddhanussati: A Technique for Fostering Intrinsic Motivation and Enhancing Mental Well-being in Modern Psychological Perspective
สิทธิเดช พรศักดิ์สิทธิ์
Sittidej Pornsaksit
ความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท **438-449**
Gratitude and Ethical Value in Theravada Buddhism
วรรณี เฉิน
Wannee Chen
การเปลี่ยนสถานะทางศาสนาจากสัตว์สู่เทพในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท **450-463**
The Transformation of Religious Status from Animal to Deity in Theravada Buddhism
รัตนาวดี สุริยวนากุล
Radtanawadi Suriyawanakul
การกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิที่ปรากฏในคติชุมชนของสังคมไทย **464-475**
The Sacralization of the San Phra Phum (Spirit House) as Manifested in the Community Beliefs of Thai Society
กฤษณพน วรรณวิทยาภา
Gritsanaphon Wannavithyapa

อิทธิพลคำสอนเรื่องเมตตาที่มีต่อธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน **476-485**
The Influence of the Doctrine of Loving-kindness on Dhamma Gītа in Mahayana Buddhism
อุมาพร ว่องวัฒนะสิน
Umaporn Wongwatanasin

ผู้ป่วยโรคซึมเศร้ามีสิทธิในการมีชีวิตอยู่ของตนเองหรือไม่: มุมมองจากพุทธจริยศาสตร์ **486-496**
Do depressed patients Have a Right to Their Own Lives: A Buddhist Ethical Perspective
สิริพร เอมอ่อน
Siriporn Em-on

การขอขมากับการให้อภัย: การศึกษาเปรียบเทียบพุทธศาสนาและจิตวิทยา **497-505**
Apology and Forgiveness: A Comparative Study of Buddhism and Psychology
พระธนวัฒน์ มหาปุญฺโญ (นิลประกอบกุล)
Phra Tanawat Mahapunyo (Nilprakobkul)

การเข้าใจพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนา: การวิเคราะห์เชิงญาณวิทยา **506-517**
An Understanding of Buddhānussati in Buddhism: An Epistemological Analysis
พระพงศ์สิทธิ์ วรธมฺโม (โพธิ์เพชรเล็บ)
Phra Pongsit Voradhammo (Pohpetchleb)

การศึกษาเปรียบเทียบความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตวิทยาสมัยใหม่ **518-528**
A Comparative Study of Empathy in Theravada Buddhism and Modern Psychology
พระกฤติกร ชัยชูชนะภัย และ เปรมา ภามพริษฐ์
Phra Kittikorn Chaichoochanapai and Preama Pamprist

พระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเรื่องเมตตาที่สะท้อนความเป็นพุทธศาสนิกชนในบริบทสังคมยุคใหม่ **529-539**
Practical Buddhism on Loving-kindness Reflecting Buddhist Identity in the Context of Modern Society
พิมพ์ลักษณ์ ฤทธิ์เต็ม
Pimlak Rittem

ชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยชะตากรรมหรือไม่ **540-549**
Is Human Life Determined by Fate?
ปิ่นชนานันท์ ตังอังคะนันท์
Pinchananun Tungaungkanun
การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารองค์กรช่วงวิกฤตราคาพลังงานและภาวะเศรษฐกิจโลกถดถอย **550-560**
Applying the Sufficiency Economy Philosophy in Organizational Management During Energy Price Crisis and Global Economic Recession
เสาวคนธ์ ศักดิ์ชัยศรี
Saowakhon Sakchaisri

บทวิจารณ์หนังสือ

วิวาทะพระและนักปรัชญา **536-544**
เกษริน บุตรา
Gatesarin Buttra

กระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

A Participatory Approach to Moral Community Development in Ban Nong Ing Ping, Nong Kratum Subdistrict, Dem Bang Nang Buat District, Suphanburi Province

[1]พระครูอนุกูลกัลยาณกิจ, [2]พระครูสถิตธรรมาลังการ, [3]เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย และ [4]วิกานดา ศรีศักดา

[1]Phrakhru Anukulkallayanakit, Dr. [2]Phrakru Sathitdhammalangkarn Dr.

[3]Penphan Fuangfooloy and [4]Wiganda Srisakda

[1,2,3,4]มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

[1,2,3,4]Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College

[1]Corresponding author, e-mail: penphan.fua@mcu.ac.th

Received February 18, 2026; **Revised** April 23, 2026; **Accepted:** July,17, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม 2) เพื่อพัฒนากระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี และ 3) เพื่อนำเสนอกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม พื้นที่วิจัย บ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้ให้ข้อมูลวิจัยจำนวน 40 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนาเฉพาะกลุ่ม ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์เพื่ออภิปรายผลด้วยการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนบ้านหนองอิงพิง เป็นชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์และบริบททางสังคมร่วมกัน สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม 2) กระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมดำเนินไปตามหลักอิทธิบาท 4 อย่างเหมาะสม แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม จนเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนคุณธรรม 3) การเผยแพร่องค์ความรู้ด้วยการจัดสัมมนาและการทำแผ่นพับเผยแพร่ความรู้ ให้ครอบคลุมในทุกช่วงวัย ทุกบทบาท และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองอิงพิงต่อไป

คำสำคัญ: ชุมชนคุณธรรม; การพัฒนาชุมชน; กระบวนการมีส่วนร่วม

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the development process of a participatory moral community; 2) to develop a participatory moral community process for Ban Nong Ing Ping, Nong Krathum Sub-district, Doem Bang Nang Buat District, Suphanburi Province and 3) to propose the participatory moral community process for the aforementioned area. This study employed a Participatory Action Research (PAR) approach. The research area was Ban Nong Ing Ping, Nong Krathum Sub-district, Doem Bang Nang Buat District, Suphanburi Province. The research informants consisted of 40 persons, including both monks and laypeople. The research instruments included questionnaires, interview forms, and focus group discussions. Data were collected and analyzed through descriptive analysis. The research findings revealed that:- 1) The Ban Nong Ing Ping community was characterized by shared resource utilization and a common social context, in which community members actively engaged in collective activities. 2) The development process of the "Moral Community" was appropriately implemented in accordance with the Four Path of Accomplishment (Iddhippada IV) principles. This process demonstrated the inherent value of participatory development, which ultimately fostered long-term sustainability within the moral community framework. 3) The dissemination of knowledge was conducted through the organization of seminars and the production of informational brochures, aimed at ensuring comprehensive coverage across all age groups, roles, and relevant stakeholders within the Ban Nong Ing Ping community for future implementation.

Keywords: Virtuous Community; Community Development; Participatory Process

บทนำ

คุณธรรม ถือเป็นสิ่งสำคัญและเป็นความดาดหวังที่ต้องพัฒนาควบคู่ไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งในปัจจุบันความก้าวล้ำทางเทคโนโลยีได้รุดหน้าอย่างรวดเร็วและอาจกล่าวได้ว่า มนุษย์ เป็นทรัพยากรที่สำคัญและมีค่าสูงสุดของโลก ล้วนมีเป้าหมายที่เป็นหลักประพฤตปฏิบัติตัวให้สอดรับกับความแปรเปลี่ยนทางสังคมทั้งมิติทางความเชื่อ จากหลักธรรมคำสอนทางศาสนาที่มีคุณค่าทางสังคมเป็นเป้าหมายสำคัญ และในแต่ละกลุ่มสังคม (Social Groups) (วิลาส ศรีมหาวโร : 2556) มีรูปแบบการอยู่รวมกันอย่างมีระเบียบมีจุดมุ่งหมายบางอย่างร่วมกัน ความพยายามของมนุษย์ในการสร้างรูปแบบพฤติกรรมร่วมกันของกลุ่มตนเองอย่างเป็นระบบ ด้วยอิทธิพลทางศาสนาเป็นแรงขับเคลื่อนให้องค์กรต่าง ๆ เกิดความเปลี่ยนแปลงจากการนำแนวคิดทางศาสนาบูรณาการกับวิถีชีวิต ความคิด และอุดมการณ์ บนฐานคิดของการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านวัฒนธรรมที่ปรากฏออกมา ล้วนมีองค์ประกอบที่หลากหลาย ส่วนประกอบทางศาสนาเหล่านั้นประกอบด้วยระบบเชิงโครงสร้างอันมีอยู่ภายในวัฒนธรรมนั้น (Mieke Bal : 2005) ความเจริญทางโลกวัตถุทำให้ผู้คนใน

สังคมทุกระดับต่างจินตนาการไปเองว่าความก้าวหน้าทางวัตถุเหล่านั้นจะเป็นความมั่นคงของสังคมตราบนานเท่านาน หากแต่สิ่งที่ทรงคุณค่ากับชีวิตมนุษย์ที่แท้จริงหาใช่สิ่งที่เป็นความเจริญทางวัตถุรอบตัว แต่เป็นจิตวิญญาณที่สถิตอยู่ภายในตัวมนุษย์ทุกคน นอกจากนี้ยังหมายรวมถึง ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สมาชิกในสังคมย่อยที่มีจิตสำนึกที่ดีทั้งต่อตนเองและ และนำมาซึ่งการบริหารจัดการชุมชนด้วยหลักคุณธรรมให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สร้างมูลค่าและสร้างรายได้ให้กับชุมชน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ซึ่งมีกรอบแนวคิดด้านการแก้ไขปัญหาและการสร้างความเข้มแข็งด้านสังคม ชุมชน ความมั่นคงและคุณภาพของประชาชน เช่น ด้านประชาชนมีคุณภาพชีวิตและมีรายได้ที่ดีขึ้นบนพื้นฐานศีลธรรมทางศาสนา

จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นจังหวัดที่มีความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าจีน ในเขตภาคกลางด้านตะวันตกของประเทศไทย ถือเป็นจังหวัดชั้นนำในการเป็นแหล่งผลิตอาหาร ผลิตภัณฑ์คุณภาพมาตรฐาน ศูนย์กลางทางการศึกษา การกีฬา และการท่องเที่ยว จังหวัดสุพรรณบุรีมีวิถีวัฒนธรรมที่หลากหลายเพราะมีเชื้อชาติรวม 11 ชาติพันธุ์ และมีแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ เชื่อมโยงส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นล้วนสร้างผลกระทบต่อคุณภาพของการดำรงชีวิตในแง่มุมเชิงเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2566 – 2570 (สำนักงานจังหวัดสุพรรณบุรี : 2566) การขับเคลื่อนสังคมด้วยความศรัทธา จะพบรูปแบบการแก้ปัญหาได้โดยอาศัยหลักธรรมทางศาสนาตามที่มีการศึกษาศาสนาผ่านข้อเสนอการพัฒนากระบวนรู้คิด (Cognitive-Development Approaches) ได้เสนอการพัฒนาเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุผ่านกระบวนการเสริสร้างคุณธรรมของชุมชนผ่านมิติที่หลากหลาย ทั้งกระบวนการคิดแบบแยกแยะหรือที่เรียกว่า โยนิโนมสิการ หรือการพัฒนาประชาชนให้เป็นพลเมืองตื่นรู้ (Active Citizen) บนรากฐานของศาสนาและความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ชุมชน โรงเรียน (บวร) และเพื่อการมีประสิทธิภาพในการพัฒนาเชิงพื้นที่ ซึ่งทำให้เข้าถึงประชาชนได้รับการพัฒนามากขึ้น ด้วยกระบวนการบูรณาการหลักคุณธรรมทางศาสนาร่วมกับทรัพยากรในพื้นที่ ขับเคลื่อนวาระการพัฒนาร่วมของจังหวัดที่สอดคล้องกับการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ระดับประเทศ จังหวัดสุพรรณบุรีได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดไว้ว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน เศรษฐกิจเข้มแข็ง คุณภาพชีวิตดี สังคมมีสุข” การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการสร้างรากฐานของกระดับการดำรงชีวิตของคนให้ดีขึ้น โดยการให้ทั้งความรู้ การฝึกฝนด้านคุณภาพ ตลอดจนการประกอบอาชีพการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ ชุมชนมีรายได้และลดจำนวนการว่างงานของประชาชนได้มากขึ้น (พรทิพย์ โชติรัตนศักดิ์ : 2558) การยกระดับชุมชนด้วยหลักคุณธรรมทางศาสนาจึงเป็นรูปแบบที่นำมาเพื่อแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากแนวโน้มการพัฒนาเทคโนโลยีและความก้าวล้ำของโลกดิจิทัล ด้วยกิจกรรมกระบวนการที่หลากหลายและสามารถเป็นตัวกลางในการส่งต่อเป้าหมายตามความต้องการของสมาชิกในชุมชน เพื่อการพัฒนาให้เป็นชุมชนคุณธรรมที่ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นอนาคตภาพที่สดใสด้วยคนคุณภาพ (Brighter Future, Stronger People) ในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและสิ่งแวดล้อมตามกรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 ที่ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยให้คนในสังคมได้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และรักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน โดยยกปัญหา

พื้นฐานจังหวัดชลบุรีว่ามีนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ ความสามารถและคุณธรรมผ่านคุณค่าบนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศชาติ พร้อมยังมีการส่งเสริมโครงการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ที่สอดคล้องกับโลกอนาคตที่เปลี่ยนแปลงต่อไป (กระทรวงวัฒนธรรม : 2563)

คณะผู้วิจัยเชื่อว่า การพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกของชุมชนด้วยมิติที่หลากหลาย นำไปสู่การสร้างชุมชนคุณธรรมอย่างยั่งยืน ในการนี้ได้รับความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น คณะสงฆ์ตำบลหนองกระทุ่ม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุพรรณบุรี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุพรรณบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวสุพรรณบุรี วิสาหกิจชุมชน เป็นต้น การวิจัยนี้จะช่วยให้เกิดองค์ความรู้พื้นฐานก่อให้เกิดประโยชน์ทางวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม ประโยชน์เชิงชุมชนและสังคมด้านการสร้างสังคมตื่นรู้ และกระบวนการคิดวิเคราะห์แยกแยะ การเสริมสร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์ ลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเท่าเทียมของศักดิ์ศรีของมนุษย์ ซึ่งจะช่วยขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติ ให้พ้นจากความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของประชาชนในประเทศไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม
2. เพื่อพัฒนากระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อนำเสนอกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) พื้นที่วิจัย บ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนาเฉพาะกลุ่ม กิจกรรมกลุ่มแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง นำวิเคราะห์เพื่ออภิปรายผลและเสนอแนะด้วยการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา โดยการนำเสนอระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนวิธีการวิจัยผู้วิจัยได้กำหนดกรอบและขอบเขตของระเบียบวิธีการวิจัยหรือระบวนวิธีการวิจัยที่สำคัญมาใช้ในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 โดยการกำหนดระเบียบวิธีวิจัย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีแนวทางการศึกษาและรูปแบบการจัดเก็บข้อมูลดังนี้

1) การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ที่เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมตามหลักพระพุทธศาสนา การพัฒนาชุมชน

คุณธรรม และการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านชุมชนคุณธรรมต้นแบบ เพื่อนำมาวางรูปแบบกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม ให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

2) การสำรวจ (Survey) เป็นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการชุมชนคุณธรรมของชุมชนบ้านหนองอิงพิง ประกอบด้วยกิจกรรม การสำรวจบริบทชุมชน สำรวจกลุ่มผู้นำชุมชน สำรวจกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน กิจกรรมของชุมชน อัตลักษณ์ชุมชน

3) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ สมาชิกชุมชนบ้านหนองอิงพิง ทั้งก่อนและหลังกิจกรรมกระบวนการ (Process Activities) เพิ่มทักษะ (Skill) ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนด้วยกิจกรรมกระบวนการ แล้วนำมาพัฒนากระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรม ในขั้นตอนเรียกว่า “การสร้างกำลังพล” เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกของชุมชนดำเนินไปด้วยความพอดี พอประมาณไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ซึ่งชุมชนจึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณธรรมในทุกด้าน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาชุมชน จากนั้นเป็นขั้นตอน “ตัวตนและคุณค่า” เป็นกิจกรรมกระบวนการด้วยแบบพัฒนาชุมชนคุณธรรม โดยวิทยากรให้ความรู้ เพิ่มทักษะ สร้างพลังใจ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แนวทางการยกระดับชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม จำนวน 2-3 ครั้ง โดยแบ่งกิจกรรม ประกอบด้วย 3 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมสร้างพลเมืองตื่นรู้ 2) กิจกรรมเรียนรู้คุณธรรมผ่ายกิจกรรมกลุ่ม และ 3) กิจกรรมยกระดับชุมชนด้วยคุณธรรม เพื่อการสร้างกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม

4) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ สมาชิกชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน ตัวแทนสถานศึกษาในชุมชน พัฒนาชุมชนจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด และพระสงฆ์ ด้วยเกณฑ์การคัดเลือกแบบเจาะจง รวมทั้งสิ้น 40 รูป/คน เพื่อวิเคราะห์กิจกรรมการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมในมิติที่หลากหลาย

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 โดยการกำหนดระเบียบวิธีวิจัยและกระบวนการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีแนวทางการศึกษาและรูปแบบการจัดเก็บข้อมูล เพื่อการพัฒนากระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนาตามเกณฑ์ชี้วัดที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของแบบประเมินทั้ง 3 ส่วนที่สามารถนำไปพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองอิงพิง ให้มีประสิทธิภาพและสามารถนำไปใช้ได้จริง ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ผลการพัฒนาจากการสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกชุมชน พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนบ้านหนองอิงพิงทั้งก่อน - หลังทำกิจกรรม เริ่มจากการลงพื้นที่วิจัยเพื่อพบปะพูดคุยและสร้างความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาให้เป็นชุมชนคุณธรรม ซึ่งความพร้อมอย่างมาก ทุกคนได้ให้ความสนใจและร่วมมือกับการทำกิจกรรมกลุ่มอย่างมาก ผลจากการประเมินสารมารถพัฒนากระบวนการชุมชนคุณธรรมได้มากขึ้น

ส่วนที่ 2 ผลจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลได้ตอบแบบสัมภาษณ์ในประเด็นของกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม ว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนนั้นมีความสำคัญและจำเป็นต่อการสร้างชุมชนคุณธรรมให้ยั่งยืนได้ดี สำหรับกิจกรรมกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง นั้นต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และต้องสร้างการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนที่แท้จริง

ส่วนที่ 3 ผลจากแบบประเมินระดับชุมชนคุณธรรม เป็นการแปลผลจากการทำแบบประเมินของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลก่อนเข้าร่วมกิจกรรม มีค่าการประเมินทั้ง 3 ระดับ อยู่ที่ 10 คะแนน แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมพัฒนาชุมชนคุณธรรมนั้นสมาชิกในชุมชนสามารถร่วมกันพัฒนาต่อไปให้ถึงขั้นชุมชนคุณธรรมต้นแบบได้

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 โดยการนำเสนอผลการจัดกิจกรรมกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมของบ้านหนองอิงพิง ซึ่งมีความครอบคลุมในทุกช่วงวัย ทุกบทบาท และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองอิงพิง เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า การรวบรวมได้จากค้นคว้าเชิงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม จากการค้นคว้าเชิงเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หลักธรรมอิทธิบาท 4 กระบวนการมีส่วนร่วม การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา ชุมชนคุณธรรม การพัฒนาชุมชนคุณธรรม และการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม และการลงพื้นที่วิจัยเพื่อสำรวจบริบทชุมชนบ้านหนองอิงพิง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ พบว่า ชุมชนบ้านหนองอิงพิง ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม มีโรงเรียนบ้านหนองอิงพิงซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาส และวัดป่าหนองอิงพิงเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาและการเรียนรู้ สำหรับกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมของชุมชนบ้านหนองอิงพิงสามารถทำได้อย่างดี ด้วยเป็นชุมชนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อยู่ในบริเวณเดียวกันภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการใช้ประโยชน์ และบริการทางสังคมร่วมกัน มีการสังสรรค์ มีความสนใจร่วมกัน มีแนวพฤติกรรมเป็นแบบเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมเดียวกัน สมาชิกทุกคนในชุมชนจึงต้องร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทอย่างเหมาะสม เพื่อให้ตนเองและครอบครัวอยู่ในชุมชนที่มีคุณธรรมและมีความสุขในการดำเนินชีวิตร่วมกัน สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมชุมชน ร่วมมือกันปลูกฝังค่านิยม คุณธรรม และทัศนคติที่ดีให้แก่สมาชิกในชุมชน กิจกรรมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ถูกยกระดับเป็นชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม สมาชิกของชุมชนต้องได้รับการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เมื่อจิตใจได้รับการพัฒนาดีจนเกิดปัญญา และเมื่อปัญญาได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเจริญงอกงาม จิตจิตที่เข้มแข็งต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคได้ ด้วยความเพียรอย่างไม่ย่อท้อ สำหรับหลักธรรมสำคัญที่นำมาเป็นกระบวนหารพัฒนาชุมชนคุณธรรมก็คือหลัดอิทธิบาท 4 ด้วยเป็นธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยในการเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานร่วมกันให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ช่วยให้กิจกรรมกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมดำเนินและก่อให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมาย สร้างความเข้มแข็งและมั่นคงต่อไปได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อพัฒนากระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกของชุมชนบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี มีความพร้อม

อย่างมากโดยเฉพาะ คณะครูโรงเรียนบ้านหนองอิงพิง กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ปกครองระดับท้องถิ่น และสมาชิกชุมชน ในขั้นแรกนั้นเริ่มจากการประชุมวางแผนจัดกิจกรรมให้ความรู้การบริหารจัดการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างคุณธรรมชุมชน ที่จำเป็นต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกของชุมชนดำเนินไปด้วยความพอดี พอประมาณไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ดังนั้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณธรรมตามหลักอิทธิบาท 4 ในทุกด้าน เช่น คุณธรรมด้านพอเพียง คุณธรรมด้านวินัย คุณธรรมด้านสุจริต คุณธรรมด้านจิตสาธารณะ คุณธรรมด้านความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาชุมชน หลังจากนั้นเป็นกระบวนการพัฒนาตัวตนและสร้างคุณค่าของตน ด้วย 3 กิจกรรมสำคัญ คือ 1) กิจกรรมสร้างพลเมืองตื่นรู้ 2) กิจกรรมเรียนรู้คุณธรรมผ่ายกิจกรรมกลุ่ม และ 3) กิจกรรมยกระดับชุมชนด้วยคุณธรรม ในขณะเดียวกันได้พัฒนาตามเกณฑ์ชี้วัดที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของแบบประเมินทั้ง 3 ส่วน ตามแผนการวิจัยที่วางไว้ ได้แก่ 1) ผลจากการสังเกต 2) ผลจากการสัมภาษณ์ และ 3) ผลจากแบบประเมินระดับชุมชนคุณธรรม กิจกรรมกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ด้วยหลักอิทธิบาท 4 นั้นต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและในทุกกิจกรรม จะต้องประเมินผลเพื่อปรับปรุงกระบวนการทุกครั้งด้วยกระบวนการ PDCA เพื่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม และต้องสร้างการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนที่แท้จริง สมาชิกชุมชนบ้านหนองอิงพิงมีความเชื่อว่า กิจกรรมกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง นั้นต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และต้องสร้างการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนที่แท้จริง การวิเคราะห์ผลด้วยการหา SWOT ทุกครั้ง เพื่อยกระดับเนื้อหาให้มีความสอดคล้องกับบริบทชุมชน และการดำเนินกิจกรรมของวิทยากรให้น่าสนใจ การวิเคราะห์หาจุดแข็งของชุมชน เพื่อการดึงศักยภาพของสมาชิกในชุมชนให้แสดงออกและมีส่วนร่วมจนเป็นผู้นำหลักของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อนำเสนอกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมของบ้านหนองอิงพิง ซึ่งมีความครอบคลุมในทุกช่วงวัย ทุกบทบาท และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองอิงพิง เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนคุณธรรม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกระทุ่ม เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนหนองอิงพิงต่อไปในอนาคต และยังเป็นโอกาสสำคัญในการเผยแพร่ผลการวิจัยสู่สาธารณะอย่างยั่งยืน สำหรับการนำเสนอกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมบ้านหนองอิงพิง ทั้งการจัดสัมมนาและการทำแผ่นพับเผยแพร่ขั้นตอน กระบวนการและองค์ความรู้ ให้ครอบคลุมในทุกช่วงวัย ทุกบทบาท และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองอิงพิง เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนคุณธรรม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกระทุ่ม เล็งเห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนหนองอิงพิงต่อไปในอนาคต

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางหรือหลักประพฤติปฏิบัติของบุคคล เพื่อทำให้ชุมชนและสังคมอยู่อย่างสงบสุข ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ดังนั้นการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และการจัดกิจกรรมส่งเสริมความดีในโรงเรียน และให้ความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายของโรงเรียน ผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชน สังคมที่ เกี่ยวข้องกับโรงเรียน สอดคล้องกับแนวคิดของมูลนิธิยุวสถิรคุณ เกี่ยวกับชุมชนคุณธรรม ซึ่งได้นำแนวทางการพัฒนาองค์กรคุณธรรม ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้ทุกคนร่วมกันสร้างคนดีให้บ้านเมือง (มูลนิธิยุวสถิรคุณ : 2560) และแนวคิดการพัฒนาชุมชนคุณธรรมของ โกวิท เพชรงาม (โกวิท : 2565) เกี่ยวกับหลักของการดำเนินงานและใช้พลัง “บวร” มาเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ โดยเริ่มจากการ เปิดพื้นที่ในวัดหรือศาสนสถาน ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เน้นกระบวนการพัฒนา คุณภาพชีวิต จัดกิจกรรมเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์และกิจกรรมทางศาสนา ส่งเสริมการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาโดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 เป็นแนวปฏิบัติตนและแนวทางในการดำเนินชีวิต เสริมสร้างคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ (พระพรหมคุณาภรณ์ : 2553) เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาคุณชีวิต ถ่ายทอดและต่อยอดการนำมาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง อย่างไรก็ตามการสร้างองค์ความรู้ของสมาชิกชุมชนเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานอย่างยิ่ง การพัฒนาคุณธรรมของชุมชนสามารถขับเคลื่อนสู่สังคมที่มีคุณภาพ สอดคล้องกับแนวคิดของ ร.ศ.น.พ.สุริยเดล ทรีปาตี (สุริยเดล ทรีปาตี : 2562) กล่าวถึงการส่งผลให้เด็กเรียนรู้ประโยชน์หรือข้อดีที่ได้รับจากการปฏิบัติกับบุคคลอื่นอย่างตรงไปตรงมาและเท่าเทียม ทำให้สามารถตัดสินใจและแสดงพฤติกรรมทางคุณธรรมจริยธรรมอย่างเหมาะสม ได้อธิบายลำดับขั้นพัฒนาการทาง สติปัญญา (The development of knowledge) และเมื่อสร้างองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในชุมชนแล้วการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ต้องมีกระบวนการของการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดของ โกวิทย์ พวงงาม (โกวิทย์ พวงงาม : 2539) ที่ได้ไว้ในทฤษฎีการมีส่วนร่วมพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. โครงการที่จัดทำขึ้นจะต้องแสดงให้กลุ่มเป้าหมายสนใจ จะสนองความต้องการของบุคคลได้อย่างแท้จริง

2. จะต้องให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ให้มากที่สุด

3. การตัดสินใจหรือความคิดเห็นจะต้องเป็นกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่และไม่ขัดแย้ง ต่อความเชื่อต่างๆในชุมชนนั้น

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การพัฒนากระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี การกิจกรรมกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง นั้นต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และต้องสร้างการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนที่แท้จริง และสามารถพัฒนากิจกรรมพัฒนาชุมชนคุณธรรมนั้นสมาชิกในชุมชนสามารถร่วมกันพัฒนาต่อไปได้อีกตามสถานการณ์ และบริบททางสังคมที่มีความแปลงไป สอดคล้องกับแนวคิดของ Peter Jarvis (Peter Jarvis : 2008) เกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองที่เข้มแข็งและตื่นรู้ ว่าพลเมืองเหล่านั้นควรได้รับข้อมูล (informed) มีความรู้ (knowledgeable) และสามารถมีส่วนร่วมในการอภิปรายสาธารณะได้

(participate in public debate) และเข้าใจถึงวิธีการทำงานของระบบ (understand the system functions) เพื่อให้ได้รับข้อมูล มีโอกาสผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านการลงมือทำ การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์นอกจากกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมแล้ว สิ่งที่จำเป็นต่อการเสริมสร้างสติปัญญาก็คงไม่พ้นจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อ การเจริญสติ พระพุทธศาสนามีความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของมนุษย์ ว่าเป็นสัตว์ประเสริฐมีจิตใจสูงส่งและมีคุณสมบัติที่พร้อมจะฝึกฝนได้ จึงมุ่งเน้นให้มนุษย์ได้ใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์เพื่อสร้างสรรค์สติและปัญญา ให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง เหมาะสมอันจะนำไปสู่การรู้แจ้งตนเอง ทำให้หมดปัญหาหรือดับทุกข์ในทุกระดับเป้าหมายและเพื่อความเป็นอิสรภาพจากความทุกข์หรือปัญหาทั้งปวง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ : 2561)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การนำเสนอกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการนำเสนอผลการจัดกิจกรรมกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมของบ้านหนองอิงพิง ซึ่งมีความครอบคลุมในทุกช่วงวัย ทุกบทบาท และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองอิงพิง เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนคุณธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ โคเฮน และนอร์แมน (John M.Cohen and Norman T: 1977) ที่ว่าด้วยการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปในขั้นตอนการวางแผนและตัดสินใจไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจและวางแผนได้เพียงอย่างเดียว ยังใช้การวางแผนและตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการด้วย การวางแผนและตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของการรับผลประโยชน์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์สังเคราะห์ กระบวนการสร้างองค์ความรู้ให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนต้องเป็นไปตามบทบาทด้วยความมีจิตสำนึกหรือจิตอาสาของสมาชิกในชุมชน โอกาสและทัศนคติที่ดีงามต่อตนเองและสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน จะเป็นคุณค่าที่มั่นคงและยั่งยืน ออกมาเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ เรียกว่า **หนองอิงพิง Model** และเล็งเห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนหนองอิงพิงต่อไปในอนาคต และยังเป็นโอกาสสำคัญในการเผยแพร่ผลการวิจัยสู่สาธารณะอย่างยั่งยืน ดังนั้น การสร้างความเข้าใจให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วยวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ด้วยกระบวนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการค้ำจุนความยั่งยืนของคุณภาพชีวิต (วรรณวิไล วะยะลุน : 2557)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมของบ้านหนองอิงพิง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ สังเคราะห์ กระบวนการสร้างองค์ความรู้ให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนต้องเป็นไปตามบทบาทด้วยความมีจิตสำนึก สมาชิกชุมชนจะตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและผู้อื่นน้อมนำหลักธรรมอิทธิบาท 4 เป็นบาทฐาน ขับเคลื่อนอย่างมั่นคงและยั่งยืน เรียกว่า หนองอิงพิง Model หรือ “NIP Model”

ความหมายของโมเดล “NIP Model” มีรายละเอียดดังนี้

อิทธิบาท 4 หมายถึง หลักปฏิบัติที่เสริมสร้างชุมชนคุณธรรม

ปัจจัยชุมชน หมายถึง องค์ประกอบที่จะทำให้ชุมชนพัฒนาสู่ชุมชนคุณธรรมได้อย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีส่วนร่วม บวร ปัญญา และพลเมืองตื่นรู้

ชุมชนคุณธรรม หมายถึง ชุมชนบ้านหนองอิงพิง ที่สามารถยกระดับเป็นชุมชนคุณธรรมอย่างยั่งยืน

สรุปความได้ว่า ความสำเร็จของชุมชนคุณธรรมนั้น ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญทั้ง 2 ส่วนคือ หลักธรรมในการขับเคลื่อนและความร่วมมือร่วมใจ สมัครสมานสามัคคีกันสมาชิกของชุมชน

สรุป

การนำเสนอกระบวนการชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมบ้านหนองอิงพิง ทั้งการจัดสัมมนาและการทำแผ่นพับเผยแพร่ขั้นตอน กระบวนการและองค์ความรู้ ให้ครอบคลุมในทุกช่วงวัย ทุกบทบาท และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองอิงพิง เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชนคุณธรรม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกระทุ่มเล็งเห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนหนองอิงพิงต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม ควรมุ่งเน้นการกระบวนการสร้างความร่วมมือกับชุมชนในการ ส่งเสริมการสร้างชุมชนคุณธรรมแบบมีส่วนร่วม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ สันติและมีความสุขอย่างยั่งยืนตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะในเชิงการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) ด้านการศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยสามารถนำไปถอดบทเรียนเชิงพื้นที่ หรือกรณีศึกษาให้กับผู้เรียนด้านมนุษย์ศาสตร์ ด้านสังคมศาสตร์ ด้านศาสนา ด้านประวัติศาสตร์ หรือสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปต่อยอดองค์ความรู้ การนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ศึกษาอื่นโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นกระบวนการฝึกและสร้างการเรียนรู้

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงวัฒนธรรม. (2563). *ชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขับเคลื่อนด้วยหลักบวร.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

โกวิท เพชรงาม. (2565). *การขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร เพื่อยกระดับชุมชนสัมมาชีพอย่างยั่งยืนตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.* พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โกวิทย์ พวงงาม.(2539). *การศึกษารูปแบบและแนวทางการเสริมความเข้มแข็งขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.),* กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 18. นนทบุรี: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์.

พรทิพย์ โชติรัตนศักดิ์. (2558). *การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในเขตกรุงเทพมหานคร.* กรุเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

มูลนิธิยุวสถิรคุณ. (2560). *ชุมชนคุณธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิสชิ่ง.

สุริยเดล ทรีปาตี และคณะ. (2562). *โครงการพัฒนาตัวชี้วัดคุณธรรมเพื่อขับเคลื่อนสู่สังคมคุณธรรม.* กรุงเทพมหานคร : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2561). *ศึกษา ฝึกฝน พัฒนาตนให้สูงสุด.*กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทรธัมมะ.

สำนักงานจังหวัดสุพรรณบุรี. (2566). *แผนพัฒนาจังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2566 – 2570.* สุพรรณบุรี 2566

วิลาส ศรีมหาวโร. (2556). *สังคมวิทยาการเมืองการปกครอง.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

วรรณวิไล วะยะลุน. (2557). *ดรรชนีความเขียวของเมืองเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง ในภาคเหนือตอนล่างประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Cohen, John M. and Uphoff, Norman T. (1977). Rural Participation: Concepts and Measures for Project Design, Implementation and Evaluation. In Rural Development Monograph No. 2. *The Rural Development Committee Center for International Studies.* Cornell University.

Mieke Bal. (2005). "Postmodern Theology as Cultural Analysis". *The Blackwell Companion to Postmodern Theology.* Edited by Graham Ward, (Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Peter Jarvis. (2008). *Democracy, Lifelong Learning and the Learning Society: Active citizenship in a late modern age.* London: Routledge.

ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว

Priority Needs for Developing Entrepreneurial Mindset of Tubkaew Kindergarten School Teachers

[1]ดาริญ รัชตะกุลธำรง [2]นันทรัตน์ เจริญกุล

[1]Darin Ratchatakulthumrong [2]Nuntarat Charoenkul

[1,2]คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Education, Chulalongkorn University

[1]Corresponding author, e-mail: 6780060227@student.chula.ac.th

Received July 11, 2026; **Revised** July 13, 2026; **Accepted:** August 25, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัยคือโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครูผู้สอน จำนวน 7 คน รวมทั้งสิ้น 8 คน ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการบริหารและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ข้อมูลวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และใช้การแจกแจงความถี่เพื่อแสดงแนวโน้มของประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึง ผลการวิจัยพบว่าครูมีความตั้งใจในการพัฒนาตนเองและผู้เรียน ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยผ่านการเล่น การลงมือปฏิบัติ และกิจกรรมที่หลากหลาย รวมทั้งสามารถประยุกต์ใช้สื่อ วัสดุ และทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูมุ่งเน้นองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย และความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม โดยความมุ่งมั่นสู่เป้าหมายเป็นองค์ประกอบที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงมากที่สุด สะท้อนว่าเป้าหมายในการปฏิบัติงานของครูบางส่วนยังมีลักษณะเป็นการรับทิศทางจากผู้บริหารมากกว่าการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาตนเองและผู้เรียนอย่างเป็นระบบ ส่วนความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมเป็นองค์ประกอบที่กล่าวถึงรองลงมา สะท้อนว่าครูยังควรได้รับการส่งเสริมให้เปิดรับแนวคิดใหม่ กล้าริเริ่ม ทดลอง และปรับเปลี่ยนวิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับพัฒนาการและความแตกต่างของเด็กปฐมวัย ทั้งนี้ กลไกการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง และการอบรมเชิงปฏิบัติการที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริงและการสะท้อนคิด เพื่อสนับสนุนการพัฒนากรอบความคิดของครูอย่างต่อเนื่อง อันจะเป็น

ประโยชน์ต่อการยกระดับคุณภาพการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาในระยะยาว
คำสำคัญ: กรอบความคิดผู้ประกอบการ; การพัฒนาครู; การศึกษาปฐมวัย

Abstract

This research article aimed to study the priority needs for developing the entrepreneurial mindset of Tubkaew Kindergarten School teachers. The study employed a qualitative research methodology. The research site was Tubkaew Kindergarten School. The key informants were one school director and seven teachers, totaling eight participants. They were selected through purposive selection based on their roles related to school administration and learning experience provision. The instrument for collecting data was a semi-structured interview form. Data were analyzed using content analysis, and frequency distribution was used to indicate the trends of issues mentioned by the key informants. The research results revealed that teachers demonstrated commitment to developing themselves and learners, recognized the importance of learning experience provision that promotes early childhood development through play, hands-on learning, and diverse activities, and were able to appropriately apply available materials and resources to support children's learning. However, the priority needs for developing teachers' entrepreneurial mindset focused on two key components: goal orientation and creativity and innovation. Goal orientation was the most frequently mentioned component. The findings reflected that some teachers' work goals were still mainly directed by the school director rather than being systematically set by teachers themselves for their own professional development and learner development. Therefore, teachers should be supported in developing confidence in setting goals, monitoring learners' development, and continuously driving their professional growth. Creativity and innovation were the second most frequently mentioned component. The findings showed that teachers had a foundation in creatively using available resources but still needed support in being open to new ideas, taking initiative, experimenting, and adapting learning experience provision to suit young children's development and individual differences. Important development mechanisms included professional learning communities, coaching and mentoring, and hands-on workshops with practice and reflection. These mechanisms can support collaborative learning, feedback, and continuous development of teachers' entrepreneurial mindset, which can contribute to enhancing the quality of learning

experience provision and promoting early childhood development in alignment with the school context in the long term.

Keywords: Entrepreneurial Mindset; Teacher Development; Early Childhood Education

บทนำ

ในปัจจุบันระบบการศึกษาของประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และโครงสร้างประชากร โดยเฉพาะแนวโน้มจำนวนประชากรวัยเรียนที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลต่อความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของสถานศึกษา (เกื้อ วงศ์บุญสิน และคณะ, 2567) สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อโรงเรียนเอกชนขนาดเล็กที่ต้องปรับตัวภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากร งบประมาณ และความคาดหวังของผู้ปกครองที่เพิ่มสูงขึ้นภายใต้บริบทดังกล่าว การพัฒนาครูจึงเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษา เนื่องจากครูเป็นผู้มีบทบาทโดยตรงในการออกแบบและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนในระยะยาว

แนวโน้มการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนให้มีความคิดสร้างสรรค์ การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และความสามารถในการสร้างคุณค่าใหม่ ในระดับนโยบายของประเทศไทย สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2566) ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในโลกยุคใหม่ ขณะที่แนวคิดการศึกษาความเป็นผู้ประกอบการมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถสร้างคุณค่าแก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคม ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเตรียมผู้เรียนเพื่อประกอบธุรกิจเท่านั้น (Lackéus, 2015) ในอีกมิติหนึ่ง กรอบความคิดผู้ประกอบการเป็นฐานสำคัญที่ช่วยให้บุคคลมองเห็นโอกาส ปรับตัว และลงมือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ภายใต้ความไม่แน่นอน (Kuratko et al., 2021)

การพัฒนาความเป็นผู้ประกอบการจึงมิได้ขึ้นอยู่เพียงการถ่ายทอดความรู้หรือการฝึกทักษะเท่านั้น หากแต่มีรากฐานสำคัญอยู่ที่กรอบความคิดผู้ประกอบการ (entrepreneurial mindset) ซึ่งเป็นรูปแบบของความคิด ความเชื่อ และทัศนคติที่มีอิทธิพลต่อการมองเห็นโอกาส การตัดสินใจ และการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง (Baggen et al., 2022) ในบริบทของประเทศไทย ปรเมศวร์ ชรอยนุช (2565) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการ เช่น ความมุ่งมั่นตั้งใจ การกล้าเสี่ยง ภาวะผู้นำตนเอง ความยืดหยุ่น และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ซึ่งสะท้อนว่ากรอบความคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญที่เอื้อต่อพฤติกรรมการริเริ่ม การปรับตัว และการสร้างสรรค์นวัตกรรมในการทำงาน

ในบริบททางการศึกษา ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการออกแบบและจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยตรง ครูที่มีกรอบความคิดผู้ประกอบการย่อมสามารถออกแบบการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิด ลงมือปฏิบัติ แก้ปัญหา และเรียนรู้จากประสบการณ์จริงได้อย่างมีความหมาย สำหรับระดับปฐมวัย ความสำคัญดังกล่าวยิ่งเด่นชัด เนื่องจากปฐมวัยเป็นช่วงวัยสำคัญของการวางรากฐานด้านความคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา และการกำกับตนเอง โดยการจัดการศึกษาปฐมวัยที่มีคุณภาพมีส่วนสำคัญต่อพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กในระยะยาว (OECD, 2017) นอกจากนี้ เจตคติและ

คุณลักษณะเชิงผู้ประกอบการสามารถส่งเสริมได้ตั้งแต่วัยเด็กผ่านการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัย (Chojak, 2024) ดังนั้น ครูปฐมวัยจึงจำเป็นต้องมีกรอบความคิดที่เอื้อต่อการออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กกล้าคิด กล้าลอง และเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม จากสภาพการณ์จริงพบว่า ครูจำนวนไม่น้อยยังมีข้อจำกัดในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เชิงนวัตกรรม ขาดความมั่นใจในการปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการเรียนรู้ และยังยึดติดกับรูปแบบการสอนหรือกิจกรรมแบบเดิม (นันทิชา ตุ่นวิชัย, 2564) ข้อจำกัดดังกล่าวสะท้อนว่า การพัฒนาครูไม่ควรมุ่งเพียงการเพิ่มพูนความรู้หรือทักษะเชิงเทคนิคเท่านั้น แต่ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเชื่อ ทัศนคติ และวิธีคิดที่ทำให้ครูสามารถกำหนดเป้าหมาย เปิดรับแนวคิดใหม่ กล้าริเริ่ม และปรับเปลี่ยนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียนได้

โรงเรียนอนุบาลทับแก้วเป็นโรงเรียนเอกชนระดับปฐมวัยที่มุ่งเน้นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการเล่น (Play-based Learning) และการลงมือปฏิบัติจริง (Active Learning) เพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กปฐมวัยอย่างรอบด้าน (โรงเรียนอนุบาลทับแก้ว, 2567) แนวทางดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยครูที่สามารถออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับพัฒนาการ ความสนใจ และความแตกต่างของเด็ก รวมทั้งสามารถประยุกต์ใช้สื่อ วัสดุ และทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างสร้างสรรค์ บริบทของโรงเรียนดังกล่าวจึงสะท้อนความจำเป็นในการศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูอย่างเป็นระบบ

ด้วยเหตุนี้ บทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว โดยมุ่งทำความเข้าใจสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และประเด็นสำคัญที่ครูควรได้รับการพัฒนาในด้านกรอบความคิดผู้ประกอบการ บทความนี้จึงนำเสนอที่มาของปัญหา แนวคิดสำคัญ ผลการศึกษาความต้องการจำเป็น และข้อเสนอเชิงพัฒนา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาครู การยกระดับคุณภาพการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาในระยะยาว

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือ โรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ประชากรในการวิจัย คือ บุคลากรโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว จำนวน 22 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน จำนวน 8 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครูผู้สอน จำนวน 7 คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จากผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารสถานศึกษา การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และการพัฒนาผู้เรียนของโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว รวมทั้งคัดเลือกครูให้ครอบคลุมตำแหน่งงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูอย่างรอบด้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ใช้สำหรับศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว แบบสัมภาษณ์มีลักษณะเป็นข้อคำถามปลายเปิด แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล และส่วนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครู โดยสร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิดกรอบความคิดผู้ประกอบการ กรอบความคิดผู้ประกอบการของครู เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครู เครื่องมือได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารการศึกษา ด้านกรอบความคิดผู้ประกอบการหรือความเป็นผู้ประกอบการ และด้านการศึกษาปฐมวัย โดยพิจารณาความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัยด้วยค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) จากนั้นผู้วิจัยนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงภาษา ความชัดเจน และความครอบคลุมของข้อคำถามก่อนนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการ 2 ส่วน ได้แก่ 1) การศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรอบความคิดผู้ประกอบการ กรอบความคิดผู้ประกอบการของครู และการพัฒนาครูและ 2) การสัมภาษณ์รายบุคคลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 8 คน ระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2569 โดยผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอความยินยอมในการให้ข้อมูล และรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลด้วยการใช้รหัสแทนชื่อจริง

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใช้การวิเคราะห์เอกสาร โดยวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระสำคัญ แล้วนำเสนอในลักษณะการบรรยายเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยถอดความข้อมูลจากการสัมภาษณ์ อ่านทบทวน จัดกลุ่มประเด็นตามองค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการของครู และสรุปความถี่ของประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึง เพื่อนำไปสู่การสรุปความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การแจกแจงความถี่ เพื่อแสดงแนวโน้มของประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึง ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ผลการวิจัยสามารถนำเสนอได้ 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2) ความต้องการจำเป็นตามองค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการของครูและ 3) ความต้องการจำเป็นตามองค์ประกอบของการพัฒนากรอบความคิดของครู ดังนี้

1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้มีจำนวน 8 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครูผู้สอน จำนวน 7 คน ทั้งหมดเป็นเพศหญิง โดยมีช่วงอายุตั้งแต่ต่ำกว่า 30 ปี ถึง 50 ปีขึ้นไป มีวุฒิการศึกษาตั้งแต่ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงถึงระดับปริญญาโท และมีประสบการณ์ในการบริหารหรือการสอนตั้งแต่ 5–30 ปี ผู้ให้ข้อมูลครอบคลุมบทบาทสำคัญของโรงเรียน ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน หัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้าฝ่าย

ประกันคุณภาพ ครูประจำชั้น ครูผู้ช่วย และครูกิจกรรมเสริมพิเศษ สะท้อนให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลมีประสบการณ์และบทบาทที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหาร การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และการพัฒนาผู้เรียนในบริบทของโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว

2) ความต้องการจำเป็นของกรอบความคิดผู้ประกอบการของครู ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูสะท้อนจากประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวถึง โดยสามารถสรุปตามองค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการของครูได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความถี่ของผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวถึงองค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการของครู

องค์ประกอบกรอบความคิดผู้ประกอบการ	**ความถี่ของผู้ให้ข้อมูล (N=8)**		
	ผู้บริหาร	ครู	**รวม**
1. ความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย	1	7	**8**
2. ความตื่นตัวต่อโอกาส	1	3	**4**
3. ความกล้าเสี่ยง	-	4	**4**
4. ความยืดหยุ่นและปรับตัว	1	4	**5**
5. ภาวะผู้นำตนเอง	1	3	**4**
6. ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม	1	6	**7**

จากตารางที่ 1 พบว่า องค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการของครูที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงมากที่สุด คือ ความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย โดยมีผู้กล่าวถึงครบทั้ง 8 คน รองลงมา คือ ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม มีผู้กล่าวถึง 7 คน ส่วนองค์ประกอบอื่น ได้แก่ ความยืดหยุ่นและปรับตัว ความตื่นตัวต่อโอกาส ความกล้าเสี่ยง และภาวะผู้นำตนเอง ถูกกล่าวถึงในระดับรองลงมา ผลดังกล่าวสะท้อนว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้วมีประเด็นสำคัญอยู่ที่การพัฒนาความเชื่อ ความมั่นใจ และวิธีคิดของครูใน 2 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย และความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม

ด้านความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย พบว่า ครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้วให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนและการปฏิบัติงาน โดยมีความตั้งใจให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการตามวัยและบรรลุผลลัพธ์ตามเป้าหมายของโรงเรียน อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สะท้อนว่า เป้าหมายในการปฏิบัติงานของครูบางส่วนยังมีลักษณะเป็นการรับทิศทางจากผู้บริหาร มากกว่าการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาตนเองและผู้เรียนด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ครูบางส่วนยังขาดความชัดเจนในการเชื่อมโยงเป้าหมายของกิจกรรมกับผลลัพธ์ของผู้เรียน รวมทั้งการติดตามและสะท้อนผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ความต้องการจำเป็นในองค์ประกอบนี้ คือ การส่งเสริมให้ครูมีความเชื่อมั่นในการกำหนดเป้าหมายด้วยตนเอง มีความรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และสามารถขับเคลื่อนการพัฒนางานของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

ด้านความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม พบว่า ครูมีพื้นฐานในการใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการประยุกต์ใช้สื่อ วัสดุ และทรัพยากรที่มีอยู่ในโรงเรียนเพื่อจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเด็กปฐมวัย อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ยังสะท้อนว่า ครูบางส่วนยังมีข้อจำกัดด้านความมั่นใจในการริเริ่มหรือทดลองแนวทางใหม่ และยังมีแนวโน้มยึดติดกับรูปแบบกิจกรรมเดิมหรือรอการ

นำเสนอแนวคิดจากภายนอกมากกว่าการพัฒนาแนวทางจากประสบการณ์การทำงานของตนเอง ดังนั้น ความต้องการจำเป็นในองค์ประกอบนี้ คือ การส่งเสริมให้ครูเปิดรับแนวคิดใหม่ กล้าคิด กล้าทดลอง และสามารถออกแบบหรือปรับเปลี่ยนวิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้หลากหลายเหมาะสมกับพัฒนาการ ความสนใจ และความแตกต่างของเด็กปฐมวัย

3) ความต้องการจำเป็นของการพัฒนาครู ผู้ให้ข้อมูลยังสะท้อนประเด็นเกี่ยวกับกลไกที่ควรใช้สนับสนุนการพัฒนากรอบความคิดของครู โดยสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ความถี่ของผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวถึงองค์ประกอบของการพัฒนาครู

องค์ประกอบการพัฒนาครู	**ความถี่ของผู้ให้ข้อมูล**		
	ผู้บริหาร	ครู	**รวม**
1.เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง	-	3	**3**
2.การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง	1	4	**5**
3.ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ	1	5	**6**

จากตารางที่ 2 พบว่า องค์ประกอบการพัฒนากรอบความคิดของครูที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงมากที่สุด คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ มีผู้กล่าวถึง 6 คน รองลงมา คือ การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง มีผู้กล่าวถึง 5 คน และ การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง มีผู้กล่าวถึง 3 คน ผลดังกล่าวสะท้อนว่า การพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูไม่ควรดำเนินในลักษณะการอบรมหรือถ่ายทอดความรู้เพียงครั้งเดียว แต่ควรมีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้รับคำแนะนำ ทดลองปฏิบัติ และสะท้อนผลจากประสบการณ์จริงอย่างต่อเนื่อง

ด้านชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ พบว่า โรงเรียนอนุบาลทับแก้วมีการประชุมและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างครูอยู่แล้ว แต่ยังมีลักษณะเป็นการประชุมเพื่อสื่อสารข้อมูลและติดตามงานเป็นหลัก มากกว่าการเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ ผู้ให้ข้อมูลสะท้อนว่า หากโรงเรียนสามารถพัฒนาการประชุมให้เป็นพื้นที่สำหรับแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหา และสะท้อนผลจากการปฏิบัติงานจริง จะช่วยให้ครูเปิดรับแนวคิดใหม่ เรียนรู้จากเพื่อนร่วมงาน และพัฒนาวิธีคิดในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ด้านการโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง พบว่า โรงเรียนมีการให้คำแนะนำและช่วยเหลือกันในการปฏิบัติงานอยู่แล้ว แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นลักษณะไม่เป็นทางการและขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การมีระบบการโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยงที่ชัดเจนจะช่วยให้ครูได้รับคำแนะนำ ข้อมูลย้อนกลับ และการสะท้อนผลจากการปฏิบัติงานจริงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยเสริมความมั่นใจในการตัดสินใจ กล้าคิด กล้าทดลอง และปรับเปลี่ยนวิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ได้เหมาะสมยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลยังสะท้อนว่าการพัฒนาครูควรมีรูปแบบการอบรมเชิงปฏิบัติการที่เปิดโอกาสให้ครูได้เรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญ ลงมือปฏิบัติจริง และสะท้อนคิดจากประสบการณ์ของตนเอง มากกว่าการรับฟังความรู้ในลักษณะการบรรยายเพียงอย่างเดียว โดยการอบรมเชิงปฏิบัติการควรดำเนินควบคู่กับการติดตาม การให้ข้อมูลย้อนกลับ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อให้ครูสามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และพัฒนากรอบความคิดของตนเองได้จริง

โดยสรุปผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้วประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) องค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการที่ควรได้รับการพัฒนา โดยเฉพาะความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย และความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมและ 2) กลไกการพัฒนากรอบความคิดของครู ได้แก่ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ซึ่งควรใช้เป็นระบบสนับสนุนเพื่อช่วยให้ครูสามารถพัฒนาความเชื่อ ความมั่นใจ และวิธีคิดของตนเอง และเชื่อมโยงกรอบความคิดผู้ประกอบการไปสู่การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็กปฐมวัยและบริบทของสถานศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้วมุ่งเน้นองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย และความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม โดยความมุ่งมั่นสู่เป้าหมายเป็นองค์ประกอบที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้วมีความตั้งใจในการพัฒนาผู้เรียนและให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานอยู่แล้ว แต่เป้าหมายในการทำงานของครูบางส่วนยังมีลักษณะเป็นการรับทิศทางจากผู้บริหารมากกว่าการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาตนเองและผู้เรียนด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ ผลดังกล่าวสะท้อนว่า ความต้องการจำเป็นในประเด็นนี้มิได้อยู่ที่การทำให้ครูมีเป้าหมายในการทำงานเท่านั้น แต่อยู่ที่การพัฒนาให้ครูมีความเชื่อมั่นในการกำหนดเป้าหมาย มองตนเองเป็นผู้ขับเคลื่อนการพัฒนา และสามารถเชื่อมโยงเป้าหมายของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้กับพัฒนาการของผู้เรียนได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกรอบความคิดผู้ประกอบการที่เน้นความคิด ความเชื่อ และทัศนคติที่มีผลต่อการมองเห็นโอกาส การตัดสินใจ และการลงมือปฏิบัติภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง (Baggen et al., 2022) อีกทั้งสอดคล้องกับการสังเคราะห์องค์ประกอบกรอบความคิดผู้ประกอบการที่ระบุว่า ความมุ่งมั่นตั้งใจ แรงบันดาลใจสู่เป้าหมาย และภาวะผู้นำตนเองเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เอื้อต่อพฤติกรรมเชิงผู้ประกอบการ (ปรเมศวร์ ชรอยนุช, 2565)

นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่าความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม เป็นองค์ประกอบที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงรองลงมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะครูมีพื้นฐานในการประยุกต์ใช้สื่อ วัสดุ และทรัพยากรที่มีอยู่ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แต่ยังมีข้อจำกัดด้านความมั่นใจในการริเริ่ม ทดลอง และปรับเปลี่ยนวิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ๆ ผลดังกล่าวสะท้อนว่า ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในบริบทของกรอบความคิดผู้ประกอบการของครู มิได้หมายถึงเพียงการผลิตสื่อหรือกิจกรรมใหม่เท่านั้น แต่หมายถึงการมีท่าทีเปิดรับแนวคิดใหม่ กล้าทดลอง และเชื่อว่าการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้เหมาะสมกับเด็กปฐมวัยได้ ประเด็นนี้สอดคล้องกับกรอบสมรรถนะความเป็นผู้ประกอบการที่ให้ความสำคัญกับความคิดสร้างสรรค์ การใช้ทรัพยากร และการลงมือปฏิบัติเพื่อสร้างคุณค่าใหม่ (Bacigalupo et al., 2016) และสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าครูที่มีกรอบความคิดผู้ประกอบการสามารถออกแบบการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนคิด ลงมือปฏิบัติ แก้ปัญหา และเรียนรู้จากประสบการณ์จริงได้อย่างมีความหมาย ดังนั้น การพัฒนาครูในประเด็นนี้จึงควรมุ่ง

เสริมสร้างความมั่นใจในการริเริ่มและทดลองแนวทางใหม่ มากกว่าการมุ่งให้ครูทำกิจกรรมหรือผลิตสื่อใหม่เพียงอย่างเดียว

ในด้านการพัฒนาครู ผลการวิจัยพบว่า กลไกที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึง ได้แก่ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง และการอบรมเชิงปฏิบัติการที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริงและการสะท้อนคิด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการพัฒนากรอบความคิดเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ทัศนคติ และวิธีคิดของครู จึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากการรับความรู้หรือการอบรมเพียงครั้งเดียว แต่ควรอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การได้รับข้อมูลย้อนกลับ และการสะท้อนผลจากประสบการณ์จริงอย่างต่อเนื่อง ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาวิชาชีพครูที่เน้นความต่อเนื่อง การเชื่อมโยงกับบริบทการทำงานจริง ให้ครูแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์ปัญหา และการนำผลการเรียนรู้ไปปรับปรุงการปฏิบัติงาน (Darling-Hammond et al., 2017) ดังนั้น กลไกการพัฒนาดังกล่าวจึงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้ครูสามารถนำกรอบความคิดผู้ประกอบการไปสู่การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็กปฐมวัยและบริบทของสถานศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย Chatgpt. (2026) https://chatgpt.com/c/6a546794-b9e0-83ec-8071-2fa324735ae8

จากภาพที่ 2 สะท้อนให้เห็นว่าองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้ คือ ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ กรอบความคิดผู้ประกอบการของครู และกลไกการพัฒนาครู โดยองค์ประกอบของกรอบความคิดผู้ประกอบการที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงมากที่สุด คือ ความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย รองลงมา คือ ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม และความยืดหยุ่นและปรับตัว ตามลำดับ องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูควรมุ่งเสริมสร้างความเชื่อ ทัศนคติ และความมั่นใจ

ของครู โดยเฉพาะการมองตนเองเป็นผู้ขับเคลื่อนการพัฒนา การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาตนเองและผู้เรียนอย่างมีทิศทาง และการเปิดรับแนวคิดใหม่เพื่อปรับเปลี่ยนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเด็กปฐมวัย ขณะเดียวกัน การพัฒนาดังกล่าวควรมีกลไกสนับสนุน ได้แก่ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง เพื่อส่งเสริมให้ครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้รับคำแนะนำ ลงมือปฏิบัติ และสะท้อนคิดจากประสบการณ์จริงอย่างต่อเนื่อง อันจะช่วยเชื่อมโยงกรอบความคิดผู้ประกอบการของครูไปสู่การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็กปฐมวัยและบริบทของสถานศึกษา

สรุป

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูโรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ควรมุ่งเน้นการพัฒนาครูให้มีความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย ควบคู่กับการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ การโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยง รวมถึงการอบรมเชิงปฏิบัติการที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริงและการสะท้อนคิด เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาครู เพื่อให้ครูสามารถกำหนดเป้าหมายการทำงานได้ชัดเจน กล้าคิดและทดลองวิธีการใหม่ และจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็กปฐมวัยได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. โรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ควรนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนพัฒนาครู โดยมุ่งส่งเสริมให้ครูสามารถกำหนดเป้าหมายการพัฒนาตนเองและผู้เรียนได้อย่างชัดเจน รวมทั้งนำเป้าหมายดังกล่าวไปใช้ในการออกแบบกิจกรรม สื่อ และการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเด็กปฐมวัย

2. โรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ควรพัฒนาชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาครู โดยเปิดโอกาสให้ครูได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ สะท้อนปัญหาจากการจัดการเรียนรู้จริง และร่วมกันหาแนวทางปรับปรุงกิจกรรมหรือสื่อการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3. โรงเรียนอนุบาลทับแก้ว ควรจัดระบบการโค้ชและการเป็นพี่เลี้ยงให้ชัดเจน โดยให้ผู้บริหาร หัวหน้าฝ่าย หรือครูที่มีประสบการณ์ช่วยให้คำแนะนำ ติดตาม และสะท้อนผลการปฏิบัติงานของครู เพื่อส่งเสริมให้ครูกล้าคิด กล้าลอง และสามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ได้อย่างมั่นใจ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับความต้องการจำเป็นในการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครู ที่สำคัญ คือ ครูควรได้รับการพัฒนาด้านความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย ควบคู่กับความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการ

วางแผนพัฒนาครูในสถานศึกษาระดับปฐมวัย โดยควรให้ความสำคัญกับการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาตนเองและผู้เรียน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ และการโค้ชหรือการเป็นพี่เลี้ยงอย่างต่อเนื่อง สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของครูปฐมวัยที่ส่งผลต่อคุณภาพการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน

เอกสารอ้างอิง

เกื้อ วงศ์บุญสิน และคณะ. (2567). *บทความพิเศษ ศศินทร์ จุฬาฯ: ส่องการศึกษาไทยในยุคที่เด็กเกิดน้อย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทิชา ตุ่นวิชัย. (2564). แนวทางการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ *21* ของครูปฐมวัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต *2. (การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ปรเมศวร์ ชรอยนุช. (2565). นวัตกรรมการบริหารวิชาการสู่การพัฒนากรอบความคิดผู้ประกอบการของนักเรียนมัธยมศึกษา. *(วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โรงเรียนอนุบาลทับแก้ว. (2567). *รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (*Self-Assessment Report: SAR) *ปีการศึกษา* 2567. กรุงเทพฯ: โรงเรียนอนุบาลทับแก้ว.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2566). *แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมความเป็นผู้ประกอบการในสถานศึกษา ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติสู่การปฏิบัติ และกรณีศึกษาจากต่างประเทศ.* กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

Bacigalupo, M., et al. (2016). EntreComp: The entrepreneurship competence framework. Publications Office of the European Union.

Baggen, Y., et al. (2022). Making entrepreneurship education available to all: Design principles for educational programs stimulating an entrepreneurial mindset. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 5(3), 347-374.

Chojak, M. (2024). Shaping Entrepreneurial Attitudes among Young Children on the Basis of the “Entrepreneurial Kids” International Project. *Education sciences*, 14(1), 74-89.

Darling-Hammond, L., et al. (2017). *Effective teacher professional development*. Learning Policy Institute.

Kuratko, D. F., et al. (2021). Unraveling the entrepreneurial mindset. *Small Business Economics*, 57(4), 1681-1691.

Lackéus, M. (2015). *Entrepreneurship in education: What, why, when, how* (Vol. 6). Paris: OECD publishing Paris.

OECD. (2017). *Starting strong 2017: Key OECD indicators on early childhood education and care*. Paris: OECD Publications Centre.

ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม

The Priority Needs for Developing Artificial Intelligence Competence of Teachers at Hankhapittayakom School

[1]ณรงค์ จรัสศรี [2]นันทรัตน์ เจริญกุล

[1]Narong Charasri [2]Nuntarat Charoenkul

[1,2]สาขาบริหารการศึกษา, คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[1,2]Educational Management, Faculty of Education, Chulalongkorn University

[1,2]Corresponding author, e-mail: 6780050027@student.chula.ac.th

Received July 7, 2026; **Revised** July 12, 2026; **Accepted:** August 25, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคมและ 2) ศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม จำนวน 102 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครู ครอบคลุม 4 มิติ และ 13 สมรรถนะย่อย แบบสอบถามมีค่าความตรงเชิงเนื้อหาโดยข้อคำถามทุกข้อมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67–1.00 และมีค่าความเที่ยงด้านสภาพปัจจุบันเท่ากับ 0.986 และด้านสภาพที่พึงประสงค์เท่ากับ 0.979 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และดัชนีความต้องการจำเป็น ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัจจุบันของสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนสภาพที่พึงประสงค์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด 2) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโดยภาพรวมมีค่า $PNI_{Modified}$ เท่ากับ 0.303 เมื่อพิจารณารายมิติพบว่า มิติที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การสอน การเรียนรู้ และการประเมินผลด้วย AI รองลงมา คือ ความรู้พื้นฐานและทักษะ เชิงเทคนิค จริยธรรม ความรับผิดชอบ และการคิดเชิงวิพากษ์และทัศนคติ การปรับตัว และการพัฒนาวิชาชีพ ตามลำดับและ 3) สมรรถนะย่อยที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด 5 ลำดับแรก ได้แก่ การสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล การประเมินผลด้วย AI ความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม การจัดการเชิงระบบและภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และการออกแบบและการบูรณาการ AI เพื่อการเรียนรู้ ตามลำดับ

คำสำคัญ: ความต้องการจำเป็น; ปัญญาประดิษฐ์; สมรรถนะของครู

Abstract

This research article aimed to 1) examine the current and desired states of teachers' artificial intelligence competence at Hankhapittayakom School and 2) identify the priority needs for developing teachers' artificial intelligence competence at Hankhapittayakom School. This study employed a quantitative descriptive research design. The informants were 102 school administrators and teachers at Hankhapittayakom School. The research instrument was a questionnaire on the current and desired states of teachers' artificial intelligence competence, covering four dimensions and thirteen sub-competencies. The content validity of all questionnaire items was confirmed with IOC values ranging from 0.67 to 1.00. The reliability coefficients were 0.986 for the current-state questionnaire and 0.979 for the desired-state questionnaire. The data were analyzed using frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, and the Modified Priority Needs Index. The research findings were as follows: 1) the overall current state of teachers' artificial intelligence competence was at a high level, whereas the overall desired state was at the highest level; 2) the overall priority needs index for developing teachers' artificial intelligence competence was 0.303. When classified by dimension, the highest priority need was AI teaching, learning, and assessment, followed by AI foundations and technical skills; ethics, responsibility, and critical thinking; and attitudes, adaptation, and professional development, respectively; and 3) the five highest-ranked sub-competencies were personalized learning support, AI-based assessment, data and algorithm literacy, systemic management and technological leadership, and AI instructional design and integration, respectively.

Keywords: Priority Needs; Artificial Intelligence; Competence of Teachers

บทนำ

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เป็นเทคโนโลยีสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษาในระดับโลก โดยเฉพาะการออกแบบการเรียนรู้ การวิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียน การจัดการเรียนรู้เฉพาะบุคคล และการประเมินผลการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ การประยุกต์ใช้ AI ในการศึกษาไม่ได้เป็นเพียงการใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อเพิ่มความสะดวกในการทำงานของครูเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับความสามารถของครูในการเลือกใช้ ตรวจสอบ และบูรณาการ AI เข้ากับการจัดการเรียนรู้อย่างเหมาะสม (Ng et al., 2022; UNESCO, 2024) กล่าวได้ว่า ครูที่ใช้ AI ในการจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องรู้มากกว่าวิธีใช้เครื่องมือ เพราะผลลัพธ์จาก AI อาจได้รับอิทธิพลจากข้อมูลและอัลกอริทึมที่อยู่เบื้องหลัง หากครูขาดความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้ การนำ AI ไปใช้ในชั้นเรียนอาจก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อน ความไม่เป็นธรรม หรือความเสี่ยงต่อข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เรียนได้

(Chiu et al., 2025; Delcker et al., 2025) ช่องว่างสำคัญจึงอยู่ที่การพัฒนาครูให้มีสมรรถนะ AI ที่ครอบคลุมทั้งความรู้ ทักษะ การใช้เพื่อการสอน การประเมินผล และความรับผิดชอบต่อผู้เรียน

ในบริบทประเทศไทย นโยบายการศึกษามุ่งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้และพัฒนาสมรรถนะของครูในยุคดิจิทัล (กระทรวงศึกษาธิการ, 2565) อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนเชิงนโยบายยังต้องอาศัยข้อมูลระดับสถานศึกษาเพื่อระบุว่า ครูมีสมรรถนะ AI ในระดับใด และต้องการพัฒนาเรื่องใดเป็นลำดับแรก โรงเรียนหันคาพิทยาคมเป็นสถานศึกษาขนาดใหญ่พิเศษ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุทัยธานี ชัยนาท ซึ่งมีภารกิจในการพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับทักษะในศตวรรษที่ 21 และบริบทสังคมดิจิทัล จากรายงานของสถานศึกษา พบว่าโรงเรียนมีความจำเป็นในการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีเพื่อการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล และการพัฒนาผู้เรียนรายบุคคล (โรงเรียนหันคาพิทยาคม, 2566) จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูในบริบทของโรงเรียนอย่างเป็นระบบ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม เนื่องจาก AI เริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานหลักของครูมากขึ้น ทั้งการออกแบบการเรียนรู้ การสร้างสื่อ การวิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียน การให้ข้อเสนอแนะ และการวัดและประเมินผล อย่างไรก็ตาม หากครูมีเพียงทักษะการใช้เครื่องมือเบื้องต้นแต่ยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูล อัลกอริทึม ข้อจำกัดของผลลัพธ์ ความเป็นส่วนตัว และจริยธรรมในการใช้ AI การนำเทคโนโลยีดังกล่าวไปใช้ในชั้นเรียนอาจไม่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม และอาจนำไปสู่การตัดสินใจเกี่ยวกับผู้เรียนที่คลาดเคลื่อนได้ ดังนั้น การพัฒนาสมรรถนะ AI ของครูจึงไม่ใช่เพียงการเพิ่มทักษะด้านเทคโนโลยี แต่เป็นการพัฒนาความสามารถในการใช้ AI อย่างมีวิจารณญาณ รับผิดชอบ และสอดคล้องกับภารกิจการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษา

การวิจัยครั้งนี้จึงมีความสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาครูบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยผลการวิจัยจะทำให้ทราบว่าสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคมในปัจจุบันอยู่ในระดับใด ระดับที่พึงประสงค์เป็นอย่างไร และสมรรถนะใดควรได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรก ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษาในการกำหนดแผนพัฒนาครู การออกแบบกิจกรรมอบรม การจัดชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้าน AI และการกำหนดระบบสนับสนุนการใช้ AI ในโรงเรียนให้ตรงกับความต้องการจริงของครู ขณะเดียวกัน ครูและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการพัฒนาสมรรถนะด้าน AI ให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาและทิศทางการจัดการศึกษาในยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม

2. เพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม จำนวน 102 คน ประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 5 คน และครู จำนวน 97 คน การวิจัยครั้งนี้ใช้ประชากรทั้งหมดของโรงเรียนเป็นผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากประชากรมีจำนวนเหมาะสมและสามารถเก็บข้อมูลได้ครบถ้วน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 6 ข้อ ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครู มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ครอบคลุม 4 มิติ และ 13 สมรรถนะย่อย และตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครู เป็นคำถามปลายเปิด

คุณภาพของเครื่องมือได้รับการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาความตรงเชิงเนื้อหา พบว่าข้อคำถามมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67–1.00 จากนั้นนำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับครูในโรงเรียนที่มีลักษณะใกล้เคียง จำนวน 30 คน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงของเครื่องมือ ผลการวิเคราะห์พบว่า แบบสอบถามด้านสภาพปัจจุบันมีค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.986 และด้านสภาพที่พึงประสงค์มีค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.979

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามออนไลน์ผ่าน Google Forms จากผู้บริหารสถานศึกษาและครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม ก่อนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการตอบแบบสอบถาม และการรักษาความลับของข้อมูลแก่ผู้ให้ข้อมูล ได้รับแบบสอบถามกลับคืนครบถ้วน จำนวน 102 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100.00

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการจัดลำดับความต้องการจำเป็นใช้ดัชนีความต้องการจำเป็นแบบปรับปรุงตามแนวคิดของสุวิมล ว่องวาณิช (2558) โดยจัดลำดับค่าความต้องการจำเป็นจากมากไปน้อย เพื่อระบุสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูที่ควรได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรก

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม จำแนกตามมิติสมรรถนะ มีรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม จำแนกตามมิติสมรรถนะ

มิติสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครู	สภาพปัจจุบัน			สภาพที่พึงประสงค์			$PNI_{Modified}$	ลำดับความต้องการจำเป็น
	M	SD	แปลผล	M	SD	แปลผล		
1. ความรู้พื้นฐานและทักษะเชิงเทคนิค	3.57	0.87	มาก	4.66	0.49	มากที่สุด	0.305	2
2. การสอน การเรียนรู้และการประเมินผลด้วย AI	3.47	0.94	ปานกลาง	4.62	0.53	มากที่สุด	0.329	1
3. จริยธรรม ความรับผิดชอบ และการคิดเชิงวิพากษ์	3.63	0.94	มาก	4.67	0.50	มากที่สุด	0.287	3
4. ทัศนคติ การปรับตัว และการพัฒนาวิชาชีพ	3.68	0.95	มาก	4.73	0.47	มากที่สุด	0.284	4
รวม	3.58	0.93	มาก	4.66	0.50	มากที่สุด	0.303	

จากตารางที่ 1 พบว่า สภาพปัจจุบันในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.58 ส่วนสภาพที่พึงประสงค์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.66 เมื่อพิจารณารายมิติ พบว่า สภาพปัจจุบันมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ทัศนคติ การปรับตัว และการพัฒนาวิชาชีพ รองลงมา คือ จริยธรรม ความรับผิดชอบ และการคิดเชิงวิพากษ์ ความรู้พื้นฐานและทักษะเชิงเทคนิค และการสอน การเรียนรู้ และการประเมินผลด้วย AI ตามลำดับ ส่วนสภาพที่พึงประสงค์มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ทัศนคติ การปรับตัว และการพัฒนาวิชาชีพ รองลงมา คือ จริยธรรม ความรับผิดชอบ และการคิดเชิงวิพากษ์ ความรู้พื้นฐานและทักษะเชิงเทคนิค และการสอน การเรียนรู้ และการประเมินผลด้วย AI ตามลำดับ

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม จากตารางที่ 1 พบว่า มิติที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การสอน การเรียนรู้ และการประเมินผลด้วย AI มีค่า $PNI_{Modified}$ เท่ากับ 0.329 รองลงมา คือ ความรู้พื้นฐานและทักษะเชิงเทคนิค จริยธรรม ความรับผิดชอบ และการคิดเชิงวิพากษ์ และทัศนคติ การปรับตัว และการพัฒนาวิชาชีพ ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาความต้องการจำเป็นระดับสมรรถนะย่อย พบว่า สมรรถนะย่อยที่มีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นสูงสุด 5 ลำดับแรก มีรายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ลำดับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม จำแนกตามสมรรถนะย่อย

สมรรถนะย่อย	มิติ	$PNI_{Modified}$	ลำดับความต้องการจำเป็น
1. การสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล	มิติที่ 2	0.371	1
2. การประเมินผลด้วย AI	มิติที่ 2	0.333	2

สมรรถนะย่อย	มิติ	$PNI_{Modified}$	ลำดับความต้องการจำเป็น
3. ความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม	มิติที่ 1	0.329	3
4. การจัดการเชิงระบบและภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี	มิติที่ 4	0.325	4
5. การออกแบบและการบูรณาการ AI เพื่อการเรียนรู้	มิติที่ 2	0.319	5

จากตารางที่ 2 พบว่า สมรรถนะย่อยที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล รองลงมา คือ การประเมินผลด้วย AI ความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม การจัดการเชิงระบบและภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และการออกแบบและการบูรณาการ AI เพื่อการเรียนรู้ตามลำดับ ผลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูควรให้ความสำคัญกับการใช้ AI เพื่อสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคลการวัดและประเมินผล การพัฒนาความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม การจัดการเชิงระบบและภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และการออกแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการ AI เป็นลำดับแรก

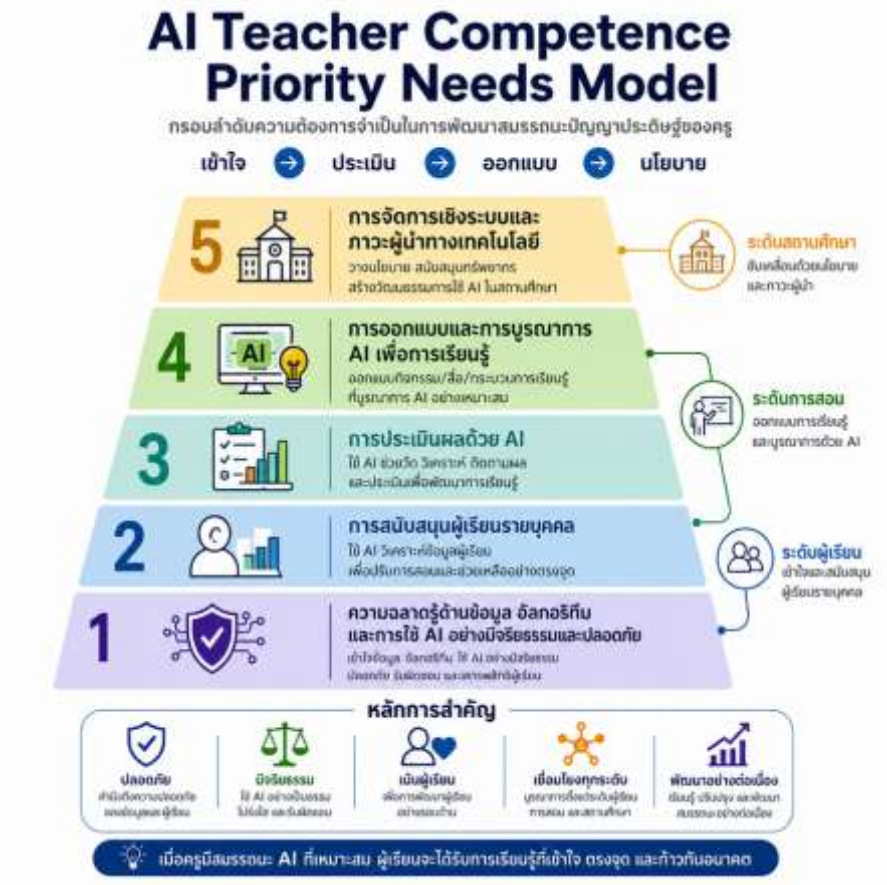
อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สภาพปัจจุบันในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนสภาพที่พึงประสงค์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากครูมีการรับรู้และเริ่มใช้ AI เพื่อสนับสนุนงานทางการศึกษาแล้วในระดับหนึ่ง แต่การใช้ AI ในการจัดการเรียนรู้ยังต้องอาศัยสมรรถนะที่ลึกกว่าการใช้เครื่องมือทั่วไป ทั้งด้านการออกแบบการเรียนรู้ การประเมินผล การตรวจสอบผลลัพธ์ และการใช้ AI อย่างมีจริยธรรม ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ UNESCO ซึ่งเสนอกรอบสมรรถนะ AI สำหรับครู โดยเน้นการพัฒนาทั้งความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ AI การประยุกต์ใช้ AI ในการเรียนการสอน การประเมินผลจริยธรรม และการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง ประเด็นดังกล่าวสนับสนุนผลการวิจัยที่พบว่า แม้ครูมีสมรรถนะ AI ในสภาพปัจจุบันอยู่ในระดับมาก แต่ยังต้องการพัฒนาสมรรถนะให้สูงขึ้นเพื่อใช้ AI อย่างมีเป้าหมายทางการศึกษาและมีความรับผิดชอบต่อผู้เรียน (UNESCO, 2024) นอกจากนี้ Chiu et al. ได้ศึกษาความเชื่อมั่นของครูต่อสมรรถนะ AI และชี้ว่าครูจำเป็นต้องมีความมั่นใจในการใช้ AI เพื่อการจัดการเรียนรู้ การประเมินผล และการตัดสินใจทางการสอนอย่างเหมาะสม (Chiu et al., 2025) ขณะเดียวกัน Delcker et al. เสนอว่าสมรรถนะ AI ของครูประกอบด้วยหลายมิติ ทั้งการใช้เทคโนโลยี จริยธรรม ทัศนคติ การจัดการเรียนรู้ และการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง จึงช่วยอธิบายได้ว่าสภาพที่พึงประสงค์ในการพัฒนาสมรรถนะ AI ของครูอยู่ในระดับมากที่สุด เนื่องจากครูต้องการพัฒนาสมรรถนะ AI ในลักษณะองค์รวม ไม่ใช่เฉพาะการใช้เครื่องมือเทคโนโลยีเท่านั้น (Delcker et al., 2025)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโดยภาพรวมมีค่า PNIModified เท่ากับ 0.303 โดยมิติที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การสอน การเรียนรู้ และการประเมินผลด้วย AI และสมรรถนะย่อยที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด 5 ลำดับแรก ได้แก่ การสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล การประเมินผลด้วย AI ความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม การจัดการเชิงระบบและภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และการออกแบบและ

การบูรณาการ AI เพื่อการเรียนรู้ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสมรรถนะดังกล่าวเกี่ยวข้องกับภารกิจหลักของครูในการออกแบบการเรียนรู้ วิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียน วัดและประเมินผล และใช้ข้อมูลเพื่อปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Ng et al. ที่ชี้ว่า AI สามารถสนับสนุนการเรียนรู้รายบุคคลและช่วยออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่ตอบสนองความแตกต่างของผู้เรียนได้ (Ng et al., 2022) นอกจากนี้ Organisation for Economic Co-operation and Development ให้ความสำคัญกับความฉลาดรู้ด้าน AI และข้อมูล ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่าความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึมเป็นสมรรถนะย่อยที่มีความต้องการจำเป็นสูง (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2023) ขณะเดียวกันก็พบว่าชีและคณะ (Chee et al.) ได้เสนอว่าการพัฒนาสมรรถนะ AI ควรเริ่มจากความเข้าใจพื้นฐานไปสู่การประยุกต์ใช้และการประเมินผลกระทบอย่างมีวิจารณญาณ (Chee et al., 2025) ส่วนแนวคิดของ Tan et al.; Xiao et al. เน้นว่าการพัฒนาครูด้าน AI ควรเชื่อมโยงกับการปฏิบัติงานจริง มีความต่อเนื่อง และมีระบบสนับสนุนที่ยืดหยุ่น ซึ่งช่วยอธิบายได้ว่าเหตุใดสมรรถนะด้านการสอน การประเมินผล การใช้ข้อมูล และภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีจึงมีความต้องการจำเป็นสูงในการวิจัยครั้งนี้ (Tan et al., 2025; Xiao et al., 2025)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพที่ 1 ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคม
ที่มา: ผู้วิจัยสังเคราะห์จากผลการวิจัย และจัดทำภาพประกอบด้วย ChatGPT

จากภาพมีคำอธิบายว่า องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย คือ กรอบลำดับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครู ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาครูด้าน AI ควรเริ่มจากสมรรถนะที่มีความจำเป็นสูงและเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานจริงของครูโดยตรง ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล 2) การประเมินผลด้วย AI 3) ความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม 4) การจัดการเชิงระบบ และภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และ 5) การออกแบบและการบูรณาการ AI เพื่อการเรียนรู้

องค์ความรู้ดังกล่าวสะท้อนว่า การพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูควรดำเนินการอย่างเชื่อมโยงกันใน 3 ระดับ คือ ระดับผู้เรียน ระดับการสอน และระดับสถานศึกษา โดยระดับผู้เรียนเน้นการใช้ AI เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล ระดับการสอนเน้นการใช้ AI เพื่อการวัดและประเมินผล รวมถึงการออกแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการ AI ส่วนระดับสถานศึกษาเน้นการจัดการเชิงระบบ ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และระบบสนับสนุนการเรียนรู้ของครู ทั้งนี้ ทุกระดับต้องตั้งอยู่บนฐานของความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม ตลอดจนการใช้ AI อย่างมีจริยธรรม ปลอดภัย และรับผิดชอบ

ดังนั้น องค์ความรู้จากการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการฝึกใช้เครื่องมือ AI แต่ควรเป็นกระบวนการพัฒนาเชิงระบบที่เชื่อมโยงการใช้ AI เพื่อเข้าใจผู้เรียนการประเมินผลการเรียนรู้ การออกแบบการจัดการเรียนรู้ และการสนับสนุนเชิงนโยบายของโรงเรียน เพื่อให้ครูสามารถนำ AI ไปใช้ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทการจัดการศึกษาและเกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง

สรุป

การวิจัยครั้งนี้พบว่า สภาพปัจจุบันของสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนสภาพที่พึงประสงค์อยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าครูมีพื้นฐานในการใช้ AI อยู่ในระดับหนึ่ง แต่ยังต้องการพัฒนาสมรรถนะเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในยุคดิจิทัล ความต้องการจำเป็นโดยภาพรวมมีค่า $PNI_{Modified}$ เท่ากับ 0.303 โดยมิติที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การสอน การเรียนรู้และการประเมินผลด้วย AI เมื่อพิจารณาระดับสมรรถนะย่อย พบว่า สมรรถนะที่ควรพัฒนาเป็นลำดับแรก ได้แก่ การสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล การประเมินผลด้วย AI ความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม การจัดการ เชิงระบบและภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และการออกแบบและการบูรณาการ AI เพื่อการเรียนรู้ ผลการวิจัยจึงชี้ว่า การพัฒนาครูด้าน AI ควรมุ่งเชื่อมโยงการใช้ AI กับการจัดการเรียนรู้ การประเมินผล และการพัฒนาผู้เรียนรายบุคคล ควบคู่กับการสร้างระบบสนับสนุนและการใช้ AI อย่างมีจริยธรรม ปลอดภัย และรับผิดชอบ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารสถานศึกษาควรจัดทำแผนพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูอย่างเป็นระบบโดยให้ความสำคัญกับสมรรถนะที่มีความต้องการจำเป็นสูง ได้แก่ การสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล การประเมินผลด้วย AI และความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม

1.2 โรงเรียนควรจัดกิจกรรมพัฒนาครูที่เน้นการปฏิบัติจริง เช่น การใช้ AI วิเคราะห์ข้อมูลผู้เรียนการออกแบบเครื่องมือวัดและประเมินผล การสร้างสื่อหรือกิจกรรมการเรียนรู้ และการออกแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการ AI ให้เหมาะสมกับบริบทของรายวิชาและผู้เรียน

1.3 โรงเรียนควรกำหนดแนวปฏิบัติและระบบสนับสนุนการใช้ AI ในระดับสถานศึกษา เช่น การจัดตั้งครูแกนนำด้าน AI ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ คลังตัวอย่าง Prompt และแนวทางการใช้ AI อย่างมีจริยธรรม ปลอดภัย และรับผิดชอบ เพื่อให้ครูสามารถนำ AI ไปใช้ได้อย่างต่อเนื่องและเหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยเรื่องความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูโรงเรียนหันคาพิทยาคมได้ข้อค้นพบสำคัญ คือ กรอบลำดับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครู ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการวางแผนพัฒนาครูด้าน AI ในสถานศึกษา โดยควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาสมรรถนะที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนผู้เรียนรายบุคคล การประเมินผลด้วย AI ความฉลาดรู้ด้านข้อมูลและอัลกอริทึม การออกแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการ AI และการจัดการเชิงระบบในโรงเรียน สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาประสิทธิผลของแนวทางการพัฒนาสมรรถนะปัญญาประดิษฐ์ของครูเมื่อนำไปใช้จริง รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้ AI ของครูในบริบทของกลุ่มสาระการเรียนรู้ ระดับชั้น หรือสถานศึกษาที่มีบริบทแตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2565). *ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง นโยบายและจุดเน้นของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

โรงเรียนหันคาพิทยาคม. (2566). *รายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา ปีการศึกษา 2566*. ชัยนาท: โรงเรียนหันคาพิทยาคม.

สุวิมล ว่องวาณิช. (2558). *การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Chee, H., et al. (2025). A competency framework for AI literacy: Variations by different learner groups and an implied learning pathway. *British Journal of Educational Technology,* 56(5), 2146–2182.

Chiu, T. K. F., et al. (2025). Development and validation of teacher artificial intelligence (AI) competence self-efficacy (TAICS) scale. *Education and Information Technologies,* 30, 6667–6685.

Delcker, J., et al. (2025). Evidence-based development of an instrument for the assessment of teachers' self-perceptions of their artificial intelligence

competence. *Educational Technology Research and Development,* 73, 115–133.

Ng, D. T. K., et al. (2022). *AI literacy in K-16 classrooms*. Springer. Retrieved [2025, July 1] https://doi.org/10.1007/978-3-031-18880-0

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023). *AI and the future of skills, volume 2: Methods for evaluating AI capabilities*. OECD Publishing. Retrieved [2025, July 5] https://doi.org/10.1787/a9fe53cb-en

Tan, X., et al. (2025). Artificial intelligence in teaching and teacher professional development: A systematic review. *Computers and Education: Artificial Intelligence, 8*, Article 100355. Retrieved [2025, July 5] https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100355

UNESCO. (2024). *AI competency framework for teachers*. UNESCO. Retrieved [2025, July 5] https://doi.org/10.54675/ZJTE2084

Xiao, J., et al. (2025). Empirical study on the feasibility of hybrid-flexible training model for developing teachers' artificial intelligence competence. *Education and Information Technologies,* 30, 16835–16860. Retrieved [2025, July 5] https://doi.org/10.1007/s10639-025-13460-5

การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี

Academic Affairs Administration of Secondary School in Educational Sandbox Kanchanaburi

[1]ธิดารักษ์ โมเล็ก [2]วรกาญจน์ สุขสดเขียว
[1]Tidarak Molek [2]Vorakarn Suksodkiew
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1,2]Corresponding author, e-mail: Gohungtida@gmail.com

Received June 7, 2026; **Revised** June 21, 2026; **Accepted:** August 26, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบชาติพันธุ์วรรณนา ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 19 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้ให้ข้อมูลคือผู้ทรงคุณวุฒิ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้วางแผนและนโยบาย จำนวน 4 คน กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 11 คน กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้นิเทศ ติดตาม ประเมินผล จำนวน 4 คน วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก, เปรียบเทียบข้อมูลระหว่างกลุ่ม, วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิด และจำแนกข้อมูล เชิงความคิดเห็นและ เชิงประเมิน เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับ ภาพอนาคตที่เป็นไปได้ ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานวิชาการวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วยสาระสำคัญ 10 ด้าน 69 ประเด็น คือ 1) การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมในการบริหารงานทางวิชาการ 9 ประเด็น 2) การพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการและความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ 6 ประเด็น 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครู 5 ประเด็น 4) การวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายและสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริง 6 ประเด็น 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ 10 ประเด็น 6) การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการ 10 ประเด็น 7) การนิเทศสถานศึกษา เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ 9 ประเด็น 8) การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา 7 ประเด็น 9) การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน 3 ประเด็น 10) ความร่วมมือกับภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน 4 ประเด็น

คำสำคัญ: การบริหารงานวิชาการ; พื้นที่นวัตกรรมการศึกษา; จังหวัดกาญจนบุรี; โรงเรียนมัธยมศึกษา

Abstract

The objectives of this research were to determine the academic administration of secondary schools in the Kanchanaburi Educational Innovation Area by using the Ethnographic Future Research (EFR) technique. There were respondents including 19 experts. The sample was obtained from purposive sampling. There were 3 groups including 1) planners and policy makers group 4 representative 2) school directors' group 11 representative and 3) supervisor, monitoring and evaluation group 4 representative. The research instruments including an unstructured interview. The research data analyzed by in-depth interview, comparing data between group, conceptual framework analysis and classifying data into opinion and evaluation for foresight-based knowledge. The research results were found as follows; Academic Affairs Administration of Secondary school in Educational Sandbox Kanchanaburi consisted of 10 key aspects 69 issues which were; 1) Establishing a shared vision for academic affairs administration 9 issues, 2) Developing curricula aligned with student needs and aptitudes based on competency-based frameworks 6 issues, 3) Professional Learning Communities 5 issues, 4) Diverse measurement and evaluation reflecting authentic learning outcomes 6 issues, 5) Development of instructional media, innovation, technology, and learning resources 10 issues, 6) Building academic affairs administration networks 10 issues, 7) Educational supervision to enhance instructional processes 9 issues, 8) Collaboration between schools 7 issues, 9) Shared utilization of resources and learning centers 3 issues, and 10) Partnerships with the business sector and private organizations 4 issues.

Keywords: Academic Affairs Administration; Educational Sandbox; Kanchanaburi Province; Secondary School

บทนำ

ในยุคที่ความเปลี่ยนแปลงกลายเป็นสภาวะปกติของโลก การศึกษาจำต้องทำหน้าที่มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่น เป็นกระบวนการที่สร้าง "ความสามารถในการดำรงอยู่" ให้แก่คนรุ่นใหม่ สถานศึกษาจึงต้องผลิตผู้เรียนที่มีทั้งความรู้เชิงสาระ ทักษะการคิดขั้นสูง และความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นในสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย สำหรับประเทศไทย ความเหลื่อมล้ำทางทรัพยากรระหว่างโรงเรียนในเมืองกับโรงเรียนชายขอบที่ยังคงกว้าง ประกอบกับผลการประเมิน PISA ในช่วงที่ผ่านมาสะท้อนว่านักเรียนไทยยังมีคะแนนต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของกลุ่มประเทศ OECD ในทุกด้าน ทั้งคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการอ่าน ซึ่งเป็นคะแนนที่ต่ำที่สุดในรอบ 20 ปี นับตั้งแต่ไทยเข้าร่วมการประเมิน (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2566) ดังนั้น เพื่อเข้าถึงการพัฒนาให้ตรงจุด การบริหารงานวิชาการจึงเป็นหัวใจของสถานศึกษา เพราะเป็นภารกิจที่เชื่อมระหว่างนโยบายระดับชาติกับประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจริงในชั้น

ในบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษา ความซับซ้อนของการบริหารงานวิชาการยิ่งทวีคูณ เพราะผู้เรียนในช่วงอายุ 12-18 ปีอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของพัฒนาการ โรงเรียนมัธยมยังต้องรับมือกับแรงกดดันจากระบบการสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่ส่งผลต่อการออกแบบหลักสูตรในทางปฏิบัติ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างสิ่งที่หลักสูตรต้องการและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในห้องเรียน ความพยายามในการตอบสนองต่อปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบการศึกษาไทย คือการประกาศใช้พระราชบัญญัติพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ทางกฎหมายให้สถานศึกษาสามารถดำเนินการนอกเหนือจากกรอบระเบียบปฏิบัติส่วนกลางในประเด็นที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแนวคิดพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา (Education Sandbox) (พระราชบัญญัติพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พ.ศ. 2562, 2562)

จังหวัดกาญจนบุรีเป็นหนึ่งใน 8 จังหวัดนำร่องแรกที่ได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาตามกฎหมายดังกล่าว โดยมีสถานศึกษานำร่องทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2566) เนื่องด้วยจังหวัดกาญจนบุรีมีลักษณะทางภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมที่หลากหลายและซับซ้อนเป็นพิเศษ เป็นจังหวัดขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ติดชายแดนประเทศเมียนมา มีกลุ่มชาติพันธุ์และผู้เรียนที่หลากหลาย ทั้งในเมืองและในพื้นที่ห่างไกลที่การเข้าถึงทรัพยากรทางการศึกษายังไม่เท่าเทียมกัน สภาพดังกล่าวทำให้การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมกาญจนบุรีต้องผสานระหว่างการปฏิบัติตามกรอบนโยบายส่วนกลางกับการตอบสนองความต้องการเฉพาะของบริบทพื้นที่ให้ได้อย่างสมดุล (ปฐมชัย จิระอรุณ, 2568) แม้ว่าพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากาญจนบุรีจะมีพัฒนาการที่น่าสนใจในหลายด้าน แต่จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ยังขาดการศึกษาเชิงลึกที่มุ่งเน้นมิติการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมโดยเฉพาะ ยังไม่มีการศึกษาที่ตอบคำถามว่า สภาพการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมกาญจนบุรีเป็นเช่นใด ควรมีแนวทางการบริหารงานวิชาการที่เหมาะสมกับบริบทนี้อย่างไร (ปิยนัฐ ธนะบุตร, 2566) คำถามเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในเชิงวิชาการและในเชิงปฏิบัติการ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากาญจนบุรี โดยมุ่งทำความเข้าใจสภาพและปัญหาการบริหารงานวิชาการในบริบทเฉพาะนี้อย่างเป็นระบบเพื่อให้ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงทั้งในระดับสถานศึกษา ระดับนโยบายเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรีต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากาญจนบุรี

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความการวิจัยครั้งนี้เป็นวิธีวิจัยเชิงอนาคต โดยใช้เทคนิคการวิจัยแบบ EFR (Ethnographic Futures Research) ที่มีแผนแบบการวิจัยแบบกลุ่มตัวอย่างเดียว ตรวจสอบสภาวการณ์ เรื่อง การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากาญจนบุรี มีวิธีการดังนี้

1. ตัวแปรที่ศึกษา ตัวแปรที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ตัวแปรพื้นฐานและตัวแปรที่ศึกษา ดังนี้ 1) ตัวแปรพื้นฐาน คือ ตัวแปรที่เกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล 2) ตัวแปรที่จะศึกษา คือ ตัวแปรที่เกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ที่ได้จากการสรุปผลความคิดเห็นจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิโดยใช้เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบชาติพันธุ์วรรณนา EFR (Ethnographic Futures Research)

2. การสร้างเครื่องมือวิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ เช่น ตำรา วารสารทางวิชาการ บทความวิจัย งานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ และแนวคิด ที่เกี่ยวกับ การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี เพื่อรวบรวมสารัตถะความรู้ ที่สำคัญ นำไปสร้างแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview)

3. เครื่องมือในการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ขอหนังสือขอความอนุเคราะห์ให้นักศึกษาสัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิจัย จากภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรการสัมภาษณ์ดำเนินการทั้งแบบด้วยตนเอง และการสัมภาษณ์ผ่านทางระบบสารสนเทศ

เพื่อให้การวิจัยนี้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัยและบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยจึงได้วางแผนลำดับขั้นตอนการดำเนินการวิจัย โดยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดเตรียมโครงการวิจัย ผู้วิจัยจัดเตรียมโครงการวิจัยอย่างเป็นระบบตามระเบียบวิธีการดำเนินการวิจัย โดยเริ่มต้นด้วยการศึกษาสภาวะการณ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ด้วยการศึกษาวิเคราะห์ แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องต่างๆ จากตำรา เอกสารทางวิชาการ ข้อมูลสารสนเทศ งานวิจัยต่างๆ ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ เพื่อนำมาพัฒนาสร้างเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย จัดทำโครงร่างการวิจัย นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา และสอบปกป้องโครงร่างการวิจัย โดยขั้นสุดท้ายนี้เป็นการปรับแก้ไขโครงร่างการวิจัยตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสอบปกป้องโครงร่างการวิจัย และขออนุมัติจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อดำเนินการทำวิจัยต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยโดยใช้ EFR (Ethnographic Futures Research) ซึ่งสรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้ *ขั้นที่ 1* การศึกษาตัวแปรการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเตรียมความพร้อมและเข้าใจบริบทที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ เช่น ตำรา วารสารทางวิชาการ บทความวิจัย งานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ และแนวคิดที่เกี่ยวกับการ *ขั้นที่ 2* การกำหนดกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการกำหนดกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เหมาะสมสำหรับการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และดำเนินการเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ ด้วยวิธีเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้วางแผนและนโยบายจำนวน 4 คน ดังนี้ 1) ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี 2) ศึกษาธิการจังหวัดกาญจนบุรี 3)

ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา 4) ผู้อำนวยการกองการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 11 คน คือ ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 11 คน กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้นิเทศ ติดตาม ประเมินผล จำนวน 4 คน คือ ศึกษานิเทศก์ชำนาญการพิเศษจำนวน 4 คน *ขั้นที่ 3* การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล จากผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 กลุ่ม โดยเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อรวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ ในการสร้างภาพรวมของการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มต้นหลังจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มแรก ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาข้อมูลที่ได้และเห็นว่ามีความอิ่มตัวเพียงพอที่จะเริ่มการวิเคราะห์ โดยการระบุคำถามเชิงลึก เพื่อเติมเต็มข้อมูลที่ขาดหายไป ก่อนที่จะเขียนโครงร่างรายงานฉบับแรกเพื่อช่วยในการสังเกตช่องว่างของข้อมูล ที่ต้องการเพิ่มเติม หลังจากนั้นจึงทำการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มที่สองและสาม ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด โดยการเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งต่างๆ และวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในขั้นตอนการตีความข้อมูล ผู้วิจัยจะพิจารณาว่าข้อมูลมีความหมายต่อตัวผู้วิจัยและผู้อ่านอย่างไร โดยการเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมและวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดเพื่อสร้างทฤษฎีที่สอดคล้องกับภาพอนาคตที่เป็นไปได้ จากนั้นจะจำแนกข้อมูลเชิงความคิดเห็น (Cognitive) และข้อมูลเชิงประเมิน(Evaluative) เพื่อให้การตีความมีความลึกซึ้งและสอดคล้องกับกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย ก่อนที่จะดำเนินการเขียนรายงานวิจัยเพื่อสรุปผลการศึกษาต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การรายงานผลการวิจัย ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัย ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยและข้อเสนอแนะมาจัดทำรายงานการวิจัย และนำเสนอคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ปรับปรุง แก้ไขข้อบกพร่องตามที่คณะกรรมการให้ข้อเสนอแนะ และจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อขออนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษาต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการอ่านบันทึกการสัมภาษณ์หลายครั้ง เพื่อให้เห็นภาพรวมและค้นหาคำตอบที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกัน จากนั้นจัดกลุ่มคำตอบที่ได้ตามหัวข้อและพิจารณาว่าข้อมูลใดที่มีความสมบูรณ์และสามารถนำเสนอในผลการวิจัยได้ ในการค้นหาแบบแผนของคำตอบ ผู้วิจัยได้แยกข้อมูลตามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยแยกความเห็นของคนส่วนใหญ่ และความเห็นของคนส่วนน้อย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและสามารถเปรียบเทียบได้ การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในสองกลุ่มที่เหลือจะทำเมื่อข้อมูลจากกลุ่มแรกมีความอิ่มตัวแล้ว และการสัมภาษณ์กลุ่มที่เหลือจะช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับข้อมูลที่ได้ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจะคำนึงถึงบริบทและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง การนำเสนอข้อมูลจะถูกจัดลำดับตามความสำคัญเพื่อให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งจะส่งผลให้สามารถสร้างองค์ความรู้ที่มีความหมายและเชื่อมโยงกับภาพอนาคตที่เป็นไปได้

ผลการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้พบว่าการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ประกอบด้วย 10 ด้าน 69 ประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างวิสัยทัศน์การบริหารงานทางวิชาการ 9 ประเด็น 2) การพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ 6 ประเด็น 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครู 5 ประเด็น 4) การวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริง 6 ประเด็น 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ 10 ประเด็น 6) การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการ 10 ประเด็น 7) การนิเทศสถานศึกษา เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ 9 ประเด็น 8) การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา 7 ประเด็น 9) การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน 3 ประเด็น 10) ความร่วมมือกับภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน 4 ประเด็น

อภิปรายผลการวิจัย

จากสรุปผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยนำมาอภิปรายผลเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี มี 10 ด้าน ประกอบด้วย 1) การสร้างวิสัยทัศน์การบริหารงานทางวิชาการ 2) การพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับ ความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครู 4) การวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริง 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ 6) การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการ 7) การนิเทศสถานศึกษา เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ 8) การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา 9) การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน 10) ความร่วมมือกับภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ทั้ง 10 ด้าน มีความเหมาะสม ทั้งนี้เป็นเพราะการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ต้องให้ความสำคัญกับการสร้างวิสัยทัศน์ในการบริหารงานทางวิชาการ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน ได้มีส่วนร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ ร่วมกันกำหนดเป้าหมาย จัดทำกรอบการบริหารงานทางวิชาการ กำหนดบทบาทความรับผิดชอบ จัดทำฐานข้อมูลเครือข่ายและทำนโยบายเพื่อสร้างแนวทางการบริหารงานทางวิชาการที่ประสิทธิภาพ มีการพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับ ความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครูให้มีความรู้ความสามารถ มีความเข้าใจเพียงพอที่จัดการวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริงตรงตามวัตถุประสงค์ ตรงตามสมรรถนผู้เรียน ส่งเสริมผู้เรียนให้พัฒนาความสามารถตนเองจนนำไปสู้การสร้าง Soft Power ปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู้การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องได้รับการพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ให้เพียงพอ มีคุณภาพ

นอกจากนี้ผู้บริหารสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการเพื่อสร้างความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ที่ดีในการประสานความร่วมมือในการบริหารงานวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นการนิเทศสถานศึกษา เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับหลักสูตรฐานสมรรถนะ และ

การเป็นโรงเรียนพื้นที่นวัตกรรม นอกจากนี้เพื่อให้สามารถส่งเสริมพัฒนาความสามารถของผู้เรียน จำเป็นต้องมีการประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา เพื่อแบ่งปันทรัพยากรสำหรับโรงเรียนขนาดเล็กที่ขาดแคลนทรัพยากร ส่งเสริมให้จัดทำเครือข่าย PLC ระหว่างโรงเรียนให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่หลากหลายนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมการสอนร่วมกัน และประสานเครือข่ายกับมหาวิทยาลัยภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน และหน่วยงานอื่นๆ ในการสนับสนุนงบประมาณ ความอนุเคราะห์สถานที่ฝึกประสบการณ์วิชาชีพในด้านต่างๆ ที่ตรงกับความต้องการให้กับผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับชัชวาล สิงหาทอง ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายความร่วมมือของสถานศึกษาด้านวิชาการของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการศึกษาพบว่าการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายความร่วมมือของสถานศึกษาด้านวิชาการมีทั้งหมด 9 องค์ประกอบหลักได้แก่ 1. หลักการของรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 2. วัตถุประสงค์ของเครือข่ายความร่วมมือของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 3. ลักษณะกิจกรรมสำคัญที่เสริม ประสิทธิภาพการดำเนินภารกิจของเครือข่ายของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 4. ขอบข่าย และภารกิจการบริหารจัดการสถานศึกษาด้านวิชาการของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 5. เทคนิควิธีการพัฒนาสมาชิกเครือข่ายของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 6. คุณลักษณะที่ดีของผู้นำเครือข่ายของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 7. บทบาทหน้าที่การปฏิบัติงานของ เครือข่ายและการสะท้อนผลของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 8. โครงสร้างของเครือข่าย ของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ 9. การบริหารจัดการเครือข่ายของกลุ่มโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ จากข้ออภิปรายข้างต้นพบว่าสอดคล้องกับพรรณวิภา สมสะอาด ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่องรูปแบบการบริหารงานวิชาการเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะทางวิชาชีพของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่าผลการศึกษาองค์ประกอบ และแนวทางการบริหารงานวิชาการ เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะทางวิชาชีพของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้รูปแบบการบริหารงานวิชาการ เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะทางวิชาชีพของนักเรียน ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่ 1) หลักการและวัตถุประสงค์ 2) ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ 3) กระบวนการบริหารงานวิชาการ เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะทางวิชาชีพของนักเรียนและ 4) ผลผลิตและปัจจัยแห่งความสำเร็จผลการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบฯ อยู่ในระดับมาก ผลการประเมินความเป็นไปได้อยู่ในระดับมาก และความเป็นประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด (พรรณวิภา สมสะอาด, 2564)

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีดังนี้ ด้านที่ 1 การสร้างวิสัยทัศน์การบริหารงานทางวิชาการ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการวางรากฐานการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนควรร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ แผนยุทธศาสตร์ชาติ แผนการศึกษาชาติ และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและการบริหารงานวิชาการภายในสถานศึกษา ร่วมศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาความต้องการในการพัฒนา และเป้าหมาย ในอนาคตของนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และท้องถิ่น ศึกษาวิเคราะห์ ร่วมกันกำหนดเป้าหมายการยกระดับคุณภาพการบริหารงานทางวิชาการอย่างชัดเจนจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แล้วนำไปจัดทำกรอบการบริหารงานทางวิชาการที่ยืดหยุ่น ในการจัดการเรียนรู้ที่รองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตและการเป็นโรงเรียนในพื้นที่นวัตกรรม และเพื่อความชัดเจนในการปฏิบัติ โรงเรียนควรกำหนดบทบาทและความรับผิดชอบของบุคลากรทุกระดับเกี่ยวกับการ

บริหารงานทางวิชาการ พร้อมทั้งจัดทำฐานข้อมูลเครือข่ายภายในสถานศึกษา และเครือข่ายระหว่างสถานศึกษา หน่วยงานต่างๆ อย่างเป็นระบบ เข้าถึงฐานข้อมูลได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และเพื่อความเข้าใจตรงกันโรงเรียนจึงควรประกาศนโยบายเพื่อสร้างแนวทางการบริหารงานทางวิชาการที่ประสิทธิภาพให้ผู้ปฏิบัติเห็นผลประโยชน์ร่วมมากกว่าผลประโยชน์ฝ่ายเดียว สามารถปฏิบัติงานให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ ที่กล่าวว่า กระบวนการบริหารงานวิชาการในการดำเนินงานของสถานศึกษาส่วนใหญ่จะใช้วงจรการบริหารคุณภาพ PDCA ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก คือ การวางแผน (Plan) การปฏิบัติตามแผน (Do) การตรวจสอบประเมินผล (Check) และการปรับปรุงการนำไปใช้ (Action) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563)

ด้านที่ 2 การพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ดังนั้นโรงเรียนควรจัดประชุมระดมความคิดเพื่อพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาให้มีความสอดคล้องกับ แผนยุทธศาสตร์ชาติ แผนการศึกษาชาติ หลักสูตรฐานสมรรถนะ นโยบายที่เกี่ยวข้อง กับการจัดการศึกษา และทิศทางการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อความชัดเจนในการปฏิบัติงานจึงจัดตั้งคณะกรรมการดูแลพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่เป็นฐานสมรรถนะเน้นการพัฒนาสมรรถนะ ทักษะในศตวรรษที่ 21 และทักษะที่จำเป็นรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และร่วมกันพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาให้มีความเชื่อมโยงกับท้องถิ่น โดยอาศัยความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน ท้องถิ่นหน่วยงานเอกชน ให้สอดคล้องกับบริบทสถานศึกษา ชุมชน และท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน เช่น หลักสูตรวิชาชีพระยะสั้นให้มีความทันสมัย ชัดเจน ยืดหยุ่น สามารถปรับปรุงนำไปสู้การสร้าง Soft Power ในส่วนของต้นสังกัดส่วนจังหวัด คือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี เป็นผู้ขับเคลื่อนหลักของท้องถิ่น เพื่อการพัฒนายกระดับคุณภาพวิชาการของท้องถิ่น จึงจัดให้มีอบรมหลักสูตรท้องถิ่นให้ผู้บริหารสถานศึกษา และครูมีความรู้ ความเข้าใจหลักสูตร แนวทางการประเมินสมถรรถนะของโรงเรียนพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ซึ่งนำไปสู่การออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพให้ผู้เรียนให้เกิดทักษะด้านวิชาการ ทักษะอาชีพ และทักษะชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของอัจฉรา นิตยวัน และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยองพบว่าได้แก่ รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู มี 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการมีส่วนร่วมของครูในการพัฒนาหลักสูตร ด้านการมีส่วนร่วมของครูในกระบวนการจัดการเรียนรู้ ด้านการมีส่วนร่วมของครูในการวัดผลและประเมินผล ด้านการมีส่วนร่วมของครูในการนิเทศการศึกษา และด้านการมีส่วนร่วมของครูในการใช้สื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (อัจฉรา นิตยวัน และคณะ, 2568)

ด้านที่ 3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครูเป็นกลไกหลักในการสร้างผู้ที่จะทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ลงไปสู่ผู้เรียนนั่นคือครูที่มีความรู้ความเข้าใจเพียงพอ ดังนั้นการจัดอบรมครูผู้สอนเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจของครูผู้สอนต่อหลักสูตรฐานสมรรถนะของโรงเรียนพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จัดให้ครูได้มีโอกาศแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษาระหว่างครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้เดียวกัน และต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้ จำเป็นต้องมีชั่วโมงเพิ่มเติมให้ครูได้มีโอกาสสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อลดช่องว่าง เสริมสร้างความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน

และสำหรับองค์ความรู้เฉพาะด้าน จึงจำเป็นที่ต้องเตรียมความพร้อมให้ครูผู้สอน การอบรมพัฒนาทักษะวิชาชีพให้ครูมีความเชี่ยวชาญ เพิ่มพูนความรู้ในทักษะวิชาชีพเฉพาะด้าน มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เช่น หลักสูตรสาขาวิชาไฟฟ้า สาขาวิชาอาหารและ โภชนาการ สาขาวิชาช่างเชื่อมโลหะ หลักสูตรห้องเรียนเตรียมแพทย์ ห้องเรียนเตรียมวิศวะ ห้องเรียนสี่เหล่าทัพ โรงเรียนจัดเวทีให้ร่วมกันวิพากษ์หลักสูตร นวัตกรรม ผลที่เกิดกับโรงเรียนนำร่องพื้นที่นวัตกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของชุลีพร สุระโชต ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยใช้กระบวนการ ชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพ (PLC) ผลการวิจัยพบว่าข้อที่1) หลักสูตรการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยใช้กระบวนการชุมชน แห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพ (PLC) ที่ประกอบด้วย เหตุผลและความสำคัญ หลักการของหลักสูตรจุดมุ่งหมาย ของหลักสูตร โครงสร้าง/เนื้อหาแนวคิดและทฤษฎีกระบวนการพัฒนาครูกิจกรรมการฝึกอบรม สื่อประกอบ การอบรม การประเมินผลหลักสูตร และเอกสารประกอบการอบรม โดยการประเมินความเหมาะสมจาก ทุกองค์ประกอบของหลักสูตรมีคุณภาพอยู่ในระดับ มาก (ชุลีพร สุระโชต, 2563)

ด้านที่ 4 การวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริง เมื่อสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพได้แล้ว การวัดและประเมินผล เพื่อทราบถึงผลการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ผู้บริหารสนับสนุนให้จัดอบรมพัฒนาครูให้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการวัด และประเมินผลการจัดการเรียนรู้และวัดประเมินผลคุณภาพนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ และพัฒนารูปแบบวิธีการวัด และประเมินผลที่หลากหลาย ยืดหยุ่นในการวัดและประเมินผลสำหรับการจัดการเรียนรู้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาที่แตกต่างกัน และการส่งเสริมพัฒนาครูผู้สอนให้สามารถสร้างเครื่องมือวัด และประเมินผลที่มีความเชื่อมั่น มีคุณภาพสอดคล้องกับหลักสูตรฐานสมรรถนะ สอดคล้องกับธรรมชาติของวิชา สามารถวัดการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบ Active Learning ได้ตามสภาพจริงอย่างถูกต้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของเบญจรัตน์ อุปนันท์ และเศรษฐพงษ์ เลิศปรีชา ได้ศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาสมรรถนะการวัดและประเมินผลทางการศึกษา โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของครูโรงเรียนสตรีอ่างทอง ผลการวิจัยพบว่า (1) แนวทางการพัฒนาสมรรถนะการวัดและประเมินผลทางการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ประกอบด้วย 4 ด้านคือ ด้านที่ 1 สมรรถนะด้านการเลือกวิธีการวัดและประเมินผลโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มี 6 รายการ ด้านที่ 2 สมรรถนะด้านการพัฒนาวิธีการวัดและประเมินผลโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มี 6 รายการ ด้านที่ 3 สมรรถนะด้านการใช้ผลการประเมินโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มี 6 รายการ ด้านที่ 4 สมรรถนะด้านการสื่อสารผลการประเมินโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มี 6 รายการและ (2) แนวทางการพัฒนาสมรรถนะการวัดและประเมินผลทางการศึกษา โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ทั้ง 4 ด้าน รวม 24 รายการ มีความเหมาะสม และความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากที่สุด (เบญจรัตน์ อุปนันท์ และเศรษฐพงษ์ เลิศปรีชา, 2568)

ด้านที่ 5 การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ เป็นเรื่องที่สำคัญมากในยุคที่เทคโนโลยีมีความก้าวหน้า และเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการเรียนรู้ ผู้บริหารต้องส่งเสริมให้ครูผลิตและพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยีที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น สื่อทำมือ สื่อเทคโนโลยี สื่อออนไลน์ สอดคล้องกับธรรมชาติของนักเรียน จำเป็นต้องได้รับการพิจารณาสนับสนุน

งบประมาณในการ พัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้อย่างเหมาะสม และเพียงพอ จึงจะสามารถส่งเสริมให้นักเรียนเป็นนวัตกร และสามารถพัฒนานวัตกรรมในการเรียนรู้ของนักเรียนได้อย่างเหมาะสม จัดเวทีการประกวดส่งเสริมนักเรียนให้มีส่วนร่วม ในการออกแบบ พัฒนา และผลิตสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบที่ตนเอง สนใจ แล้วนำไปจัดทำฐานข้อมูลคลังสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้ เพื่อรวบรวมข้อมูล และอำนวยความสะดวกในการนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งภายในห้องเรียน และภายนอกห้องเรียนให้นักเรียนได้เรียนรู้ ด้วยตนเองทุกที่ทุกเวลา สำหรับห้องเรียนที่มีความเฉพาะด้าน จำเป็นต้องพัฒนาให้เป็นห้องเรียนเสมือนจริง ให้นักเรียนได้เรียนรู้และเกิด ประสบการณ์ ตรง เช่น ห้องเรียนนักประดิษฐ์ (หุ่นยนต์ต่างๆ) ห้องเรียนช่างปั้น ห้องเรียนช่างยนต์ ห้องเรียนแพทย์ ห้องเรียนความเป็นเลิศกีฬาฯ มีสื่อเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกและพร้อมในการจัดการเรียนรู้ และจัดทำแนวทางจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ในชุมชน ท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ใกล้ตัว เมื่อมีแหล่งเรียนรู้ต่างจำเป็นจัดหาบุคลากรดูแลพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบออนไลน์ส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนทุกที่ทุกเวลา และเรื่องที่สำคัญมากอีกประการ เมื่อสามารถจัดสรรทุกอย่างได้แล้วนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องกำหนดมาตรการ และแนวทางในการป้องกันภัยจาก สื่อสังคมออนไลน์ และส่งเสริม ให้นักเรียนรู้เท่าทันการใช้สื่อ และเทคโนโลยี สอดคล้องกับงานวิจัยของดารุณี เดชยศดี ได้ทำการวิจัยศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพของผู้เรียน ในสถานศึกษา สังกัดกลุ่มการศึกษาท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา ประกอบด้วย ภารกิจย่อย 10 คือ 1) พัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา 2) พัฒนาสื่อต้นแบบ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือตามความต้องการของสถานศึกษา 3) พัฒนาครู ผู้บริหารให้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี 4) ส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดการศึกษา ทางไกลผ่านดาวเทียม (EDLTV) 5) นิเทศ ติดตามประเมินผลการพัฒนาสื่อนวัตกรรมและ เทคโนโลยีทางการศึกษา 6) ประสานความร่วมมือในการส่งเสริมการใช้สื่อนวัตกรรมและ เทคโนโลยีทางการศึกษา 7) วิจัย พัฒนาสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสถานศึกษา 8) เผยแพร่ประชาสัมพันธ์การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษา 9) จัดทำสารสนเทศเกี่ยวกบสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษาและ 10) จัดทำรายงานการนิทศ ติดตามประเมินผลการพัฒนาสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา (ดารุณี เดชยศดี, 2562)

ด้านที่ 6 การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการเป็นหัวใจหลักในการวางรากฐานการบริหารงานวิชาการ และการบริหารงานมีหลากหลายรูปแบบ ผู้บริหารควรมีการประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ เป้าหมาย ในการพัฒนาการบริหารงานวิชาการให้กับสถานศึกษาในเครือข่าย ระหว่างหน่วยงานการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา สามารถร่วมกันระดมความคิดเห็น และร่วมแลกเปลี่ยนแนวทางการบริหารงานวิชาการระหว่างสถานศึกษาในกลุ่ม หรือสหวิทยาเขต จะช่วยสร้างความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ที่ดีภายในเครือข่ายใน การจัดการศึกษา และการบริหารงานวิชาการ อีกทั้งการสร้างกิจกรรมเพื่อสร้างแรงบันดาลใจ สร้างความสุข และสุขภาพจิตที่ดีในการบริหารงานวิชาการจะช่วยส่งเสริมให้การบริหารงานวิชาการมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อความชัดเจนควรจัดทำบันทึก

ข้อตกลงร่วมมือในการบริหารงานวิชาการภายในเครือข่าย โดยผู้บริหารจะเข้าร่วมกิจกรรมวิชาการต่างๆของกลุ่มเครือข่ายเพื่อประสานความร่วมมือการบริหารงานวิชาการกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อมีการรวมกลุ่มได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จึงมีแนวทางการพัฒนาการดำเนินงาน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบร่วมกันในการบริหารงานวิชาการภายในเครือข่ายอย่างชัดเจน และเพื่อความสะดวกในการประสานงาน สถานศึกษาต่างๆ ควรร่วมมือกันพัฒนาระบบเทคโนโลยีดิจิทัลรองรับการประสานความร่วมมือในการสร้างเครือข่ายการบริหารงานวิชาการ ในรูปแบบออนไลน์ระหว่างหน่วยงานที่อยู่ไกลกัน มีระบบประเมินผลการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการ และปรับปรุงพัฒนาคุณภาพเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

ด้านที่ 7 การนิเทศสถานศึกษา เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ ผู้บริหารควรประชุมร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ และวางแผนการนิเทศภายในสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ทำหน้าที่นิเทศภายในอย่างเป็นระบบ แต่งตั้งกลุ่มผู้รับผิดชอบให้พัฒนารูปแบบการนิเทศภายในสถานศึกษาที่หลากหลาย ยืดหยุ่น สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับหลักสูตรฐานสมรรถนะ จัดทำแผนพัฒนาระบบเทคโนโลยี สารสนเทศเพื่อรองรับการนิเทศภายในสถานศึกษา การประเมินผล และการวิเคราะห์ข้อมูล พัฒนาเครื่องมือการนิเทศ ภายในสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วมมีมาตรฐาน และสามารถประเมินผลการนิเทศภายในสถานศึกษาได้จริง สิ่งที่สำคัญต่อการนิเทศ ผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศต้องตระหนักถึงความสำคัญของการนิเทศภายในสถานศึกษาให้โรงเรียนเตรียมพร้อมรับการนิเทศภายในสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของผู้นิเทศจากทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา ศึกษานิเทศ อาจารย์มหาวิทยาลัย เป็นต้น สำหรับผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องในการนิเทศภายในสถานศึกษาควรปฏิบัติแบบกัลยาณมิตร เพื่อมาตรฐานในการนิเทศผู้บริหารควรสร้างเครือข่าย และทำข้อตกลงความร่วมมือในการนิเทศภายในสถานศึกษา ระหว่างสถานศึกษา และหน่วยงานการศึกษาเพื่อพัฒนา กระบวนการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับหลักสูตรฐานสมรรถนะและการเป็นโรงเรียนพื้นที่นวัตกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของวิชิรตา วรธาดาสวัสดิ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการนิเทศการศึกษาแบบผสมผสานเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการนิเทศการศึกษาแบบผสมผสานเพื่อ ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา มี 5 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 หลักการของรูปแบบองค์ประกอบที่ 2 วัตถุประสงค์ของรูปแบบองค์ประกอบที่ 3 ผู้ที่เกี่ยวข้องและ บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการนิเทศ องค์ประกอบที่ 4 กระบวนการนิเทศ และ องค์ประกอบที่ 5 ผลลัพธ์ของการนิเทศ และรูปแบบการนิเทศการศึกษาแบบผสมผสานเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ เชิงรุกของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีความเป็นไปได้ของรูปแบบในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ที่สุดและความเป็นประโยชน์ของรูปแบบในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (วิชิรตา วรธาดาสวัสดิ์, 2566)

ด้านที่ 8 การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา ผู้บริหารประชุมทำข้อตกลงความร่วมมือกันระหว่างโรงเรียน ใกล้เคียง เพื่อแบ่งปันทรัพยากร และแก้ปัญหาการบริหารจัดการโดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็ก การมีเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการกับมหาวิทยาลัย และหน่วยงานอื่นๆ เป็นเรื่องที่จำเป็นมาก เพื่อช่วยส่งเสริมพัฒนาหลักสูตรฐานสมรรถนะร่วมกัน และพัฒนาการทำวิจัยเพิ่มความเข้มแข็งทางวิชาการ ดั้งนั้นผู้บริหารและครูต้องร่วมกันพัฒนานักเรียนผ่านเครือข่ายกับ

มหาวิทยาลัย และหน่วยงานอื่นๆ เช่น ส่งนักเรียนเข้าค่ายทักษะวิชาการต่างๆ ผู้บริหารประสานความร่วมมือไปยังเครือข่ายภาคธุรกิจ/ ชุมชน พัฒนาหลักสูตรอาชีพ จัดโครงงาน ฝึกประสบการณ์ในสถานประกอบการ สร้างความเชื่อมโยง “การเรียนรู้–โลกการทำงาน เพื่อการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ได้ครบวงจร การสร้างเครือข่ายภายในพื้นที่รวมกลุ่มโรงเรียนในจังหวัดเดียวกัน แลกเปลี่ยนครู ผู้เชี่ยวชาญ และทรัพยากร จัดทำเครือข่าย PLC ระหว่างโรงเรียน พัฒนานวัตกรรมการสอนร่วมกัน เป็นการช่วยลดความโดดเดี่ยวของครู และสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นการจัดเวที PLC ร่วมกันข้ามโรงเรียน เพื่อความร่วมมือในการแก้ปัญหาเชิงบริบทพื้นที่ได้ตรงจุด สอดคล้องกับงานวิจัยของทนันเดช ยงค์กมล ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ ผลการวิจัยพบว่าข้อ2การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ การสร้างองค์ประกอบเครือข่าย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมีมุมมองร่วมกัน 2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน 3) การประสานงานเครือข่าย 4) การให้คำปรึกษาเครือข่าย 5) การสร้างสรรค์ผลงานและ 6) การกำกับดูแลและติดตาม (ทนันเดช ยงค์กมล, (2562)

ด้านที่ 9 การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน เป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่งในการลดข้อจำกัดด้านทรัพยากรสำหรับโรงเรียนเล็ก ดังนั้นโรงเรียนในเครือข่ายจึงควรทำข้อตกลงการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น การใช้ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการร่วมกัน เพิ่มโอกาสทางการเรียนรู้ให้กับโรงเรียนในเครือข่ายที่ขาดแคลนทรัพยากร ประสานขอความร่วมมือวิทยากรท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนที่ตรงกับบริบทของชุมชน และต้องจัดทำข้อตกลงหน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ร่วมกัน ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของปิลันธ์ ปาวิชัย และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลวิจัยพบว่า 1)แหล่งเรียนรู้ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันสร้างขึ้นในโรงเรียน เช่น ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการต่างๆ ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ ศูนย์การเรียนรู้ในโรงเรียน เช่น ศูนย์วิชาการ ศูนย์โสตทัศนศึกษา ศูนย์สื่อการ เรียนการสอน ศูนย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน สวนพฤกษศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนสมุนไพรแหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ป่าไม้ 2) แหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตเช่น แมลง ต้นไม้ บุคคล ภูมิปัญญาในท้องถิ่น 3) แหล่งเรียนรู้ที่ไม่มีชีวิต เช่น หิน กรวด ทราย ดิน น้ำ ลม 4) แหล่งเรียนรู้ที่เป็น ปรากฏการทางธรรมชาติ เช่น ฝนตก แดดออก น้ำท่วม ความแห้งแล้ง ฤดูกาล 5) แหล่งเรียนรู้ด้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อในท้องถิ่นแหล่งเรียนรู้วิชาการ เช่น ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ห้องปฏิบัติการภาษาอังกฤษ 6) แหล่งเรียนรู้ประเภทสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี เช่น สื่อประสม เทคโนโลยีสารสนเทศการสอนทางไกลผ่านดาวเทียม ระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ (ปิลันธ์ ปาวิชัย และคณะ, 2568)

ด้านที่ 10 ความร่วมมือกับภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน โรงเรียนจำเป็นต้องประสานความอนุเคราะห์ในการพัฒนาโรงเรียน ให้มีแหล่งทรัพยากรในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น และช่วยสร้างภาพลักษณ์เชิงนวัตกรรม ประสานรับการสนับสนุนทรัพยากรและเทคโนโลยี ห้างร้าน/บริษัทสนับสนุนอุปกรณ์ห้องปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้ หรือให้ทุนการศึกษาเพื่อส่งเสริมพัฒนนาการจัดการเรียนรู้ต่อไป โรงเรียนประสานความอนุเคราะห์ในการพัฒนาครู ได้รับความรู้ทันสมัย ได้เครือข่ายวิชาชีพ และ

แนวทางในการจัดการเรียนรู้ที่ช่วยส่งเสริมผู้เรียนเฉพาะทาง เช่น โรงงาน บริษัท ศูนย์การเรียนรู้ มหาวิทยาลัย และขอความอนุเคราะห์ในการรับนักเรียนฝึกประสบการณ์/ฝึกงานในช่วงปิดภาคเรียน เรียนรู้ จากสถานประกอบการจริง ประเมินผลร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับบริษัท ช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีม ทักษะประกอบการ เข้าใจโลกการทำงานได้ทักษะอาชีพจริง สอดคล้องกับงานวิจัยของวรรณดน สุขาทิพยพันธ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายโดยใช้จังหวัดเป็นฐาน ผลการวิจัยพบว่าการบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทั้งบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ ร่วมคิด และร่วม ดำเนินกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ สอดคล้องกับแผนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา กล่าวว่า มีการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ และอำนาจขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อเพิ่มบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ในการจัดการศึกษาในระดับก่อนวัยเรียน การจัดการศึกษาร่วมกับภาคเอกชนในรูปแบบต่างๆ การสนับสนุนและกำกับดูแลสถานศึกษาสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้สอดคล้องกับหลักการ และสาระสำคัญตามที่ระบุไว้ในกฎหมาย (วรรณดน สุขาทิพยพันธุ์, 2567)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้เสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพประกอบ 1 การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากาญจนบุรี

จากภาพประกอบ 1 อธิบายได้ว่าการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ประกอบด้วย 10 ด้าน ได้แก่ 1) การสร้างวิสัยทัศน์การบริหารงานทางวิชาการ 2) การพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครู 4) การวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริง 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ 6) การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการ 7) การ

นิเทศสถานศึกษา เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ 8) การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา 9) การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน 10) ความร่วมมือกับภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน

สรุป

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี ประกอบด้วย 10 ด้าน 69 ประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างวิสัยทัศน์การบริหารงานทางวิชาการ 9 ประเด็น 2) การพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ 6 ประเด็น 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพัฒนาครู 5 ประเด็น 4) การวัดและประเมินผล การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสะท้อนผลการเรียนรู้ได้จริง 6 ประเด็น 5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้ 10 ประเด็น 6) การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมการบริหารงานวิชาการ 10 ประเด็น 7) การนิเทศสถานศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ 9 ประเด็น 8) การประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา 7 ประเด็น 9) การใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน 3 ประเด็น 10) ความร่วมมือกับภาคธุรกิจ/องค์กรเอกชน 4 ประเด็น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) ผู้บริหารโรงเรียน ครู บุคลกรทางการศึกษา ควรมีการประชุมร่วมกันศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาความต้องการ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ กำหนดเป้าหมายการบริหารงานทางวิชาการให้มีประสิทธิภาพ

2) โรงเรียนควรจัดคณะกรรมการดูแลพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการ และความถนัดของนักเรียนตามหลักสูตรฐานสมรรถนะ ให้มีความเชื่อมโยงกับท้องถิ่น นำไปสู้การสร้าง Soft Power

3) โรงเรียนจัดการอบรมพัฒนาทักษะวิชาชีพให้ครูมีความเชี่ยวชาญในความรู้ในทักษะวิชาชีพเฉพาะด้าน

4) โรงเรียนจัดอบรมพัฒนาครูให้สามารถสร้างเครื่องมือวัด และประเมินผลที่มีความเชื่อมั่นมีคุณภาพ สามารถวัดการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบ Active Learning ได้ตามสภาพจริงอย่างถูกต้อง

5) ผู้บริหารควรพิจารณาสนับสนุนงบประมาณในการ พัฒนาสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยี และแหล่งเรียนรู้อย่างเหมาะสม และเพียงพอ

6) ผู้บริหารควรเข้าร่วมกิจกรรมวิชาการต่างๆ ของสถานศึกษาในกลุ่มเครือข่ายเพื่อประสานความร่วมมือการบริหารงานวิชาการภายในเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

7) ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องควรสร้างความตระหนักให้ผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศเห็นถึงความสำคัญของการนิเทศเพื่อการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับหลักสูตรฐานสมรรถนะ

8) ผู้บริหารร่วมกันพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยและหน่วยงานอื่นๆ เพื่อช่วยรองรับโครงงานฝึกประสบการณ์ในสถานประกอบการ สร้างความเชื่อมโยง “การเรียนรู้–โลกการทำงาน

9) โรงเรียนจัดทำข้อตกลงการใช้ทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเพิ่มโอกาสทางการเรียนรู้เสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนที่ตรงกับบริบทของชุมชน

10) โรงเรียนควรประสานความอนุเคราะห์จากสถานประกอบการจริง ในการรับนักเรียนฝึกประสบการณ์/ฝึกงานในช่วงปิดภาคเรียน ให้ได้รับทักษะประกอบการ เข้าใจโลกการทำงาน ได้ทักษะอาชีพจริง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรีเมื่อจำแนกตามระดับการศึกษาและบริบทของชุมชน

2. ควรศึกษากลยุทธ์การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี

3. ควรศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา กาญจนบุรี

เอกสารอ้างอิง

ชุลีพร สุระโชต. (2563). การพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยใช้กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพ (PLC). *(วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน).* มหาวิทยาลัยบูรพา.

ดารุณี เดชยศดี. (2562). การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตและอาชีพของผู้เรียนในสถานศึกษา สังกัดกลุ่มการศึกษาท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *(วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน).* มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทนันเดช ยงค์กมล. (2562). การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายสถานศึกษาของโรงเรียนในเครือสารสาสน์. (*วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยพะเยา.

เบญจรัตน์ อุปนันท์ และเศรษฐพงษ์ เลิศปรีชา. (2568). แนวทางการพัฒนาสมรรถนะการวัดและประเมินผลทางการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของครูโรงเรียนสตรีอ่างทอง. *วารสารนวัตกรรมการวิจัยเพื่อสังคม,* 1(5), 14-28.

ปฐมชัย จิระอรุณ. (2568). การศึกษาแนวทางในการดำเนินงานเพื่อเพิ่มประสิทธิผลของโรงเรียนนำร่องในเขตพื้นที่นวัตกรรมจังหวัดกาญจนบุรี. *(ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยสยาม.

ปิลันธ์ ปาวิชัย และคณะ. (2568). รูปแบบการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,* 11(1), 31–44.

ปิยนัฐ ธนะบุตร. (2566). กลยุทธ์การบริหารวิชาการโรงเรียนมัธยมศึกษาที่เสริมสร้างสมรรถนะการเปลี่ยนแปลงของนักเรียน. *(วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรรณวิภา สมสะอาด. (2564). รูปแบบการบริหารงานวิชาการเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะทางวิชาชีพของนักเรียนในโรงเรียน มัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (*วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). มหาวิทยาลัยพะเยา.*

พระราชบัญญัติพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พ.ศ. 2562. (2562, 30 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่มที่ 136 ตอนที่ 56 ก, หน้า 102–137.

วรรณดน สุขาทิพยพันธุ์. (2567). การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายโดยใช้จังหวัดเป็นฐาน. *(ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิชิรตา วรธาดาสวัสดิ์. (2566). รูปแบบการนิเทศการศึกษาแบบผสมผสานเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงรุกของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา. *(วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2566). *ผลการประเมิน PISA 2022.* สสวท. https://pisathailand.ipst.ac.th/news-21/

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). *แนวทางการบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาตามวงจร PDCA.* กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2566). *พื้นที่นวัตกรรมการศึกษา (Education Sandbox).* หอสมุดรัฐสภา. https://library.parliament.go.th/en/radioscript/rr2566-dec2

อัจฉรา นิตยวัน และคณะ. (2568). รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง. *วารสารครุศาสตร์ปัญญา,* 4(4), 140-154.

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมตามหลักพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาขององค์กร กรณีศึกษา บริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด

A Comparative Study of Corporate Social Responsibility Activities Based on Buddhist and Christian Principles: A Case Study of Well Steel Business Co., Ltd.

ฐิติกร ยาชูชีพ Thitikorn Yachoocheep
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: tukwell.py@gmail.com

Received April 14, 2026; **Revised** August 26, 2026; **Accepted:** August 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ตามหลักพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาของบริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด 2) วิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบกิจกรรม CSR ตามหลักพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา 3) เปรียบเทียบและนำเสนอรูปแบบกิจกรรม CSR สำหรับองค์กรธุรกิจภาคเอกชนในบริบทสังคมไทย การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 6 กลุ่ม รวมจำนวน 20 รูป/คน และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พร้อมทั้งใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบ CSR ตามกรอบพุทธศาสนามีลักษณะบูรณาการหลักธรรมกับการดำเนินธุรกิจและการจัดการความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเป็นระบบ โดยใช้หลักทาน สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อัตถะ 3 ประการ และสาราณียธรรม 6 เป็นฐานคิด มุ่งลดทุกข์ เกื้อกูล และยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างสมดุลทั้งในมิติเวลาและมิติบุคคล ขณะที่กรอบคริสต์ศาสนาตั้งอยู่บนฐานคุณค่าความรักต่อเพื่อนมนุษย์ การรับใช้ และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมกำกับนโยบายและการดำเนินงานให้โปร่งใสและเป็นธรรม 2) การเปรียบเทียบชี้ว่า ทั้งสองศาสนามีจุดร่วมด้านความเมตตา ความรับผิดชอบ และการมุ่งประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืน แต่ต่างกันเชิงกระบวนทัศน์ โดยพุทธศาสนาเน้นความสมดุลและความต่อเนื่องของกระบวนการพัฒนา ส่วนคริสตศาสนาเน้นการรับใช้ด้วยความรักและการยืนยันศักดิ์ศรีมนุษย์ ซึ่งสามารถเกื้อหนุนกันในการกำกับ CSR ขององค์กร 3) ผู้วิจัยเสนอแบบจำลององค์กรแห่งความชอบธรรม (IOL Model) อธิบายกลไกการก่อรูปความชอบธรรม 3 ระดับ ได้แก่ เชิงศีลธรรม เชิงสถาบัน และเชิงสังคม ผ่าน 4 มิติ คือ เข็มทิศคุณค่า กลไกกำกับคุณค่า สะพานสู่ชุมชน และผลลัพธ์ยั่งยืน โดย

ชี้ว่าความชอบธรรมที่ยั่งยืนเกิดจากการฝังคุณค่าทางศีลธรรมไว้ในโครงสร้างการตัดสินใจและกระบวนการมีส่วนร่วม อันนำไปสู่การพัฒนาองค์กรในฐานะสถาบันทางศีลธรรมในสังคมอย่างยั่งยืน
คำสำคัญ: คริสต์ศาสนา; ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร; พุทธศาสนา

Abstract

This article has three primary objectives: (1) to examine the forms of Corporate Social Responsibility (CSR) activities based on Buddhist and Christian principles of Well Steel Business Co., Ltd.; (2) to conduct a comparative analysis of CSR activity models grounded in Buddhist and Christian doctrines; and (3) to compare and propose CSR activity models for private sector organizations within the Thai social context. This research adopts a qualitative research methodology, employing documentary analysis, in-depth interviews with six groups of key informants totaling 20 monastic and lay participants, and participant observation. Relevant concepts and theories are also utilized as the analytical framework for data analysis. The findings reveal that (1) The CSR model under the Buddhist framework is characterized by the systematic integration of Buddhist principles into business operations and stakeholder relationship management. It is grounded in key doctrines, including *dana* (generosity), the Four Bases of Social Solidarity (*Sangahavatthu 4*), the Four Sublime States (*Brahmavihara 4*), the Threefold Benefits (*Attha 3*), and the Six Principles of Harmonious Living (*Saraniyadhamma 6*). These principles aim to alleviate suffering, promote mutual support, and enhance quality of life in a balanced manner across both temporal and human dimensions. In contrast, the Christian framework is grounded in the values of love for one's neighbor, service, and respect for human dignity, functioning as an ethical framework that guides policies and organizational practices toward transparency and fairness. (2) The comparative analysis indicates that both religious frameworks share common values, namely compassion, responsibility, and a commitment to the sustainable common good. However, they differ at the paradigmatic level: Buddhism emphasizes balance and continuity of developmental processes, whereas Christianity emphasizes service through love and the affirmation of human dignity. These differences are complementary and can mutually reinforce CSR governance within organizations. (3) The researcher proposes the Integrated Organizational Legitimacy Model (IOL Model), which explains the mechanisms through which organizational legitimacy is constructed across three levels: moral, institutional, and social legitimacy. The model operates through four dimensions: value orientation, value governance mechanisms, community engagement interface, and sustainable outcomes. It posits that sustainable legitimacy arises from embedding moral values within decision-making structures and

participatory processes, thereby enabling organizations to develop as enduring moral institutions within society.

Keywords: Christianity; Corporate Social Responsibility; Buddhism

บทนำ

กระแสการดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Corporate Social Responsibility: CSR) ได้กลายเป็นบรรทัดฐานสำคัญของการกำกับดูแลกิจการในระดับสากล โดยเฉพาะภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ซึ่งองค์การสหประชาชาติรายงานความก้าวหน้าล่าสุดว่าการบรรลุเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมและความเหลื่อมล้ำยังคงเผชิญความท้าทายเชิงโครงสร้างจากภาคอุตสาหกรรมและรูปแบบการผลิตที่ไม่ยั่งยืน (United Nations, 2015) ขณะเดียวกัน แนวทางการกำกับดูแลบรรษัทข้ามชาติขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาได้ปรับปรุงฉบับปี 2023 โดยเน้นย้ำการเคารพสิทธิมนุษยชน การจัดการผลกระทบตลอดห่วงโซ่อุปทาน และความโปร่งใสเชิงธรรมาภิบาลอย่างเข้มข้น (OECD, 2023) ในบริบทประเทศไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) กำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับคุณค่าทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่า CSR ขององค์กรไทยจำนวนมากยังคงมีลักษณะเชิงกิจกรรมหรือการบริจาคมากกว่าการบูรณาการเชิงโครงสร้างเข้าสู่กลยุทธ์องค์กร (Carroll, 1991; Porter and Kramer, 2011) โดยเฉพาะการเชื่อมโยงมิติทางศาสนาในฐานะทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทยเข้ากับระบบ CSR อย่างเป็นระบบ ซึ่งยังปรากฏช่องว่างทางองค์ความรู้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว ด้วยการวิเคราะห์ CSR ผ่านกรอบศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนาและคริสตศาสนาในบริบทธุรกิจไทย

พื้นที่วิจัยในครั้งนี้คือ บริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนในอุตสาหกรรมเหล็กอันเป็นอุตสาหกรรมหนักที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ห่วงโซ่อุปทาน และชุมชนโดยรอบโดยตรง ลักษณะองค์กรมีความโดดเด่นจากการดำเนินกิจกรรม CSR อย่างต่อเนื่อง ทั้งการสนับสนุนการศึกษา ศาสนา และการช่วยเหลือชุมชน ซึ่งสะท้อนคุณค่าทางพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 และเมตตาธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 32 หน้าที่ 50-51 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ควบคู่กับคุณค่าคริสตศาสนา เช่น ความรักเพื่อนมนุษย์ (Agape) และภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ (Servant Leadership) ผู้วิจัยมีประสบการณ์ภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหาร พนักงาน พระสงฆ์ และบาทหลวง รวมทั้งการสังเกตการณ์กิจกรรม CSR ขององค์กรอย่างต่อเนื่อง ทำให้เห็นพัฒนาการของ CSR จากกิจกรรมบริจาคเฉพาะครั้ง สู่การวางนโยบายเชิงกลยุทธ์ที่เชื่อมโยงกับค่านิยมองค์กร งานวิจัยที่ศึกษาธุรกิจอุตสาหกรรมเหล็กในบริบทความยั่งยืนช่วงหลังยังมุ่งเน้นมิติสิ่งแวดล้อมและประสิทธิภาพการดำเนินงานเป็นหลัก (Souza et al., 2025) แต่ยังขาดการวิเคราะห์มิติศาสนาเปรียบเทียบในระดับโครงสร้างนโยบายและจิตสำนึกองค์กร

บทความนี้จัดวางโครงสร้างการนำเสนอเนื้อหาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและข้อค้นพบหลัก โดยเริ่มจากการอธิบายกรอบแนวคิดเกี่ยวกับ CSR และกรอบจริยธรรมทางศาสนาในฐานะฐานคิดของการวิเคราะห์ จากนั้นนำเสนอผลการศึกษารูปแบบกิจกรรม CSR ของบริษัท ธุรกิจ

เหล็กดี จำกัด ใน 2 กรอบศาสนา ได้แก่ พุทธศาสนาและคริสตศาสนา โดยเน้นการชี้ให้เห็นกลไกการบูรณาการ “หลักธรรม–การดำเนินธุรกิจ–ความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” อย่างเป็นรูปธรรม ต่อด้วยการวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อสกัดจุดร่วมเชิงคุณค่าและความต่างเชิงกระบวนทัศน์ที่มีนัยต่อการกำกับ CSR ในระดับองค์กร และปิดท้ายด้วยการสังเคราะห์แบบจำลองความรับผิดชอบต่อสังคมเชิงคุณค่าและโครงสร้าง ซึ่งประกอบด้วย 4 มิติ ได้แก่ เข็มทิศคุณค่า กลไกกำกับคุณค่า สะพานสู่ชุมชน และผลลัพธ์ยั่งยืน เพื่อเสนอเป็นกรอบเชิงปฏิบัติสำหรับองค์กรภาคเอกชนไทยในการพัฒนา CSR จากกิจกรรมไปสู่ระบบที่มีความต่อเนื่อง โปร่งใส เป็นธรรม และสร้างประโยชน์ร่วมอย่างยั่งยืนทั้งต่อองค์กร ชุมชน และสังคมโดยรวม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ตามหลักพุทธศาสนาและคริสตศาสนาของบริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด
2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ตามหลักพุทธศาสนาและคริสตศาสนาของบริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด
3. เพื่อเปรียบเทียบและนำเสนอรูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) สำหรับองค์กรธุรกิจภาคเอกชนในบริบทสังคมไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบภาคสนาม พื้นที่วิจัย คือ บริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด และชุมชน/สถาบันศาสนาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรดังกล่าว ประชากร คือ บุคลากรของบริษัท ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้นำทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรม CSR ขององค์กร โดยกำหนดขอบเขตจากผู้ที่มีบทบาทโดยตรงต่อการกำหนดนโยบาย การปฏิบัติ และการได้รับผลกระทบจากกิจกรรม CSR กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 20 รูป/คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดเกณฑ์คัดเลือกอย่างชัดเจน ได้แก่ เป็นผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรม CSR ขององค์กรโดยตรง มีบทบาทในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ผู้ปฏิบัติ ผู้รับผลกระทบ หรือผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา และยินยอมให้ข้อมูลเชิงลึก ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้บริหารระดับสูง 2 คน ผู้จัดการฝ่าย CSR และผู้รับผิดชอบกิจกรรม 2 คน พนักงานที่เข้าร่วมกิจกรรม 5 คน ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ 5 คน พระสงฆ์และนักวิชาการด้านพุทธศาสนา 3 รูป/คน และบาทหลวงและนักวิชาการด้านคริสตศาสนา 3 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interview) ซึ่งพัฒนาขึ้นจากกรอบแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (CSR) และกรอบจริยธรรมทางศาสนาพุทธและคริสต์ โดยกำหนดประเด็นคำถามครอบคลุมด้านค่านิยมองค์กร การบูรณาการหลักธรรม กระบวนการดำเนินงาน ผลกระทบ และข้อเสนอแนะ เครื่องมือผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ด้วยวิธี Index of Objective Congruence (IOC) โดยกำหนดค่าความสอดคล้องตั้งแต่ 0.60 ขึ้นไป ใช้ศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการดำเนินกิจกรรม

CSR 2) แบบบันทึกการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation Record) ใช้ศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับชุมชน และบริบทการดำเนินกิจกรรมจริง รวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2568 ข้อมูลเชิงคุณภาพนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การจัดหมวดหมู่ประเด็น (Thematic Analysis) และการสังเคราะห์เชิงแนวคิด แล้วนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนา โดยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้ผลการวิจัยมีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้

ผลการศึกษา

1. ศึกษารูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ตามหลักพุทธศาสนาและคริสตศาสนาของบริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด พบว่า กิจกรรม CSR ของบริษัทมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงการอ้างอิงเชิงแนวคิดเท่านั้น ในระดับกิจกรรม บริษัทดำเนินการสนับสนุนด้านการศึกษา การสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา การช่วยเหลือผู้ประสบภัย และการพัฒนาชุมชนโดยรอบสถานประกอบการอย่างสม่ำเสมอ การมอบโต๊ะเหล็ก เก้าอี้ และอุปกรณ์การเรียนแก่สถานศึกษา สะท้อนการใช้ศักยภาพหลักขององค์กรในการสร้างประโยชน์แก่สังคม ไม่ใช่เพียงการบริจาคทั่วไป การช่วยเหลือผู้ประสบภัยในสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความพร้อมในการตอบสนองต่อความเดือดร้อนของสังคมในยามวิกฤต เมื่อพิจารณาเชิงหลักธรรม กิจกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 32 หน้าที่ 50-51 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กล่าวคือ องค์กรไม่เพียงให้ทรัพย์ แต่ยังให้ความเคารพ ให้การมีส่วนร่วม และวางตนเสมอภาคกับชุมชน การดำเนินกิจกรรมไม่ได้มีลักษณะของการแสดงอำนาจหรือสร้างความเหนือกว่า หากแต่เน้นการเกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ในระดับการดำเนินธุรกิจ บริษัทตระหนักถึงผลกระทบของอุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้างและโลหะที่อาจมีต่อสิ่งแวดล้อม จึงกำหนดมาตรการควบคุมความปลอดภัย ลดผลกระทบด้านฝุ่น เสียง และความเสี่ยงต่างๆ แนวปฏิบัตินี้สามารถตีความได้ในกรอบสัมมาอาชีวะ กล่าวคือ การประกอบอาชีพโดยไม่ก่อให้เกิดโทษแก่สังคม ในระดับความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย บริษัทเปิดพื้นที่ให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสะท้อนความคิดเห็นต่อโครงการและปรับปรุงการดำเนินงานตามข้อเสนอแนะ กระบวนการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคุณค่าทางพุทธศาสนาไม่ได้หยุดอยู่ที่กิจกรรม แต่ถูกแปลงเป็นกลไกการบริหารที่สร้างความไว้วางใจระยะยาว และเมื่อวิเคราะห์ในกรอบคริสตศาสนา พบว่า การดำเนิน CSR ของบริษัทมีความสอดคล้องกับหลักการรับใช้และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างชัดเจน ในระดับคุณค่า องค์กรมองผู้รับความช่วยเหลือในฐานะผู้มีคุณค่าเท่าเทียม ไม่ใช่ผู้ด้อยกว่า การช่วยเหลือจึงตั้งอยู่บนฐานของความเคารพและความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่ใช่เพียงการสร้างภาพลักษณ์ทางธุรกิจ ในระดับกระบวนการ บริษัทเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการสะท้อนผลการดำเนินงาน และปรับปรุงโครงการตามข้อเสนอแนะ แนวปฏิบัตินี้สะท้อนความถ่อมตน (humility) และการสื่อสารสองทาง (two-way communication) ซึ่งเป็นหัวใจของจริยธรรมการรับใช้ ในระดับความสัมพันธ์ CSR จึงมีลักษณะเป็น

การสร้างพันธกิจร่วม (shared mission) ระหว่างองค์กรกับชุมชน กล่าวคือ ไม่ใช่การช่วยเหลือแบบบนลงล่าง แต่เป็นการเดินเคียงข้างกัน กระบวนการดังกล่าวสร้างความชอบธรรมเชิงจริยธรรม และเสริมสร้างความไว้วางใจระยะยาว

2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ตามหลักพุทธศาสนาและคริสตศาสนาของบริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด พบว่า แม้พุทธศาสนาและคริสตศาสนาจะมีรากฐานทางปรัชญาและเทววิทยาแตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาในบริบทของการดำเนินกิจกรรม CSR ของบริษัท ธุรกิจเหล็กดี จำกัด กลับปรากฏจุดร่วมเชิงคุณค่าที่มีนัยสำคัญต่อการกำกับองค์กรอย่างชัดเจน คือ 1) การให้โดยไม่หวังผลตอบแทน (Non-instrumental Giving) ทั้งสองศาสนายืนยันคุณค่าของการให้ที่ตั้งอยู่บนเจตนาบริสุทธิ์ ไม่ใช่การให้เพื่อผลประโยชน์ตอบแทนเชิงวัตถุหรือชื่อเสียง ในกรณีของบริษัท การดำเนินกิจกรรมสนับสนุนการศึกษา การช่วยเหลือผู้ประสบภัย และการสนับสนุนกิจกรรมศาสนา ไม่ได้ผูกโยงกับเงื่อนไขทางการตลาดหรือการประชาสัมพันธ์เชิงรุก หากแต่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในลักษณะของความรับผิดชอบเชิงศีลธรรม จุดร่วมนี้สะท้อนว่า CSR ไม่ได้ถูกวางอยู่ในกรอบเครื่องมือสร้างภาพลักษณ์ แต่เป็นการปฏิบัติที่มีฐานคุณค่าภายในรองรับ 2) การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) ทั้งพุทธศาสนาและคริสตศาสนายอมรับคุณค่าของมนุษย์ในฐานะผู้มีศักดิ์ศรีโดยกำเนิด แม้จะอธิบายฐานคิดแตกต่างกัน แต่ในทางปฏิบัติขององค์กร ปรากฏให้เห็นผ่านการสื่อสารที่ให้เกียรติ การเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสะท้อนความคิดเห็น และการไม่วางตนเหนือผู้รับความช่วยเหลือ การเคารพศักดิ์ศรีดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการสร้างความไว้วางใจ (trust) และความชอบธรรม (legitimacy) ในระยะยาว และ 3) ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมในฐานะหน้าที่ทางศีลธรรม (Moral Obligation) ทั้งสองศาสนามองว่าการช่วยเหลือผู้อื่นไม่ใช่เพียงความสมัครใจ แต่เป็นหน้าที่ทางจริยธรรม เมื่อถอดรหัสสู่ระดับองค์กร ความรับผิดชอบต่อสังคมจึงไม่ใช่ทางเลือกเชิงกลยุทธ์ หากแต่เป็นพันธกิจที่องค์กรพึงปฏิบัติ จุดร่วมนี้ทำให้ CSR ถูกวางอยู่ในระดับหน้าที่มากกว่าระดับโครงการ

แม้จะมีจุดร่วมเชิงคุณค่า แต่การวิเคราะห์เชิงลึกพบความแตกต่างเชิงกระบวนทัศน์ (paradigmatic differences) ที่มีนัยต่อวิธีการกำกับ CSR ในระดับองค์กร คือ 1) พุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิตภายใน (Inner Transformation Paradigm) ในกรอบพุทธศาสนา การกระทำที่ดีต้องมีรากฐานจากเจตนาที่บริสุทธิ์และการพัฒนาจิตภายใน การให้หรือการช่วยเหลือจึงเป็นผลของการฝึกตน การลดอัตตา และการตระหนักรู้ถึงความทุกข์ของผู้อื่น ดังนั้น หากองค์กรจะกำกับ CSR ตามแนวพุทธศาสนา จำเป็นต้องส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่หล่อหลอมจิตสำนึกของบุคลากร เช่น การสร้างบรรยากาศแห่งความเมตตา การส่งเสริมความซื่อสัตย์ และการตัดสินใจบนฐานไม่เบียดเบียนผู้อื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กลไกกำกับ CSR ตามแนวพุทธศาสนาเริ่มต้นจากจิตสำนึกก่อนจะพัฒนาเป็นระบบ 2) คริสตศาสนาเน้นพันธกิจและการรับใช้ (Mission-Oriented Service Paradigm)ในกรอบคริสตศาสนา การกระทำเพื่อผู้อื่นเป็นการแสดงออกของความเชื่อและพันธกิจในการรับใช้ การช่วยเหลือจึงมีลักษณะเป็นการลงมือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมและมีเป้าหมายชัดเจน เมื่อแปลงสู่ระดับองค์กร แนวคิดนี้สนับสนุนการกำหนดพันธกิจ CSR อย่างชัดเจน มีเป้าหมาย มีตัวชี้วัด และมีการประเมินผลอย่างเป็นระบบ หรือกล่าวได้ว่ากลไกกำกับ CSR ตามแนวคริสตศาสนาเริ่มต้นจาก พันธกิจและการปฏิบัติแล้วจึงสะท้อนกลับสู่การยืนยันคุณค่าภายใน ความแตกต่างเชิงกระบวนทัศน์ดังกล่าวมี

นัยสำคัญต่อการออกแบบระบบกำกับ CSR กล่าวคือ หากองค์กรเน้นเฉพาะจิตสำนึกภายในโดยไม่มีโครงสร้างรองรับ CSR อาจขาดความต่อเนื่องและยากต่อการประเมินผล ในทางกลับกัน หากองค์กรมีเพียงโครงสร้างและตัวชี้วัดโดยปราศจากฐานคุณค่าภายใน CSR อาจกลายเป็นกิจกรรมเชิงรูปแบบที่ขาดความจริงใจ ดังนั้น ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การกำกับ CSR อย่างมีประสิทธิผลจำเป็นต้องบูรณาการทั้งสองมิติ ได้แก่ 1) จิตสำนึกภายใน (Inner Moral Compass) การหล่อหลอมวัฒนธรรมองค์กรให้ยึดมั่นในเมตตา ความยุติธรรม และการรับใช้ 2) โครงสร้างภายนอก (External Governance Mechanism) การกำหนดนโยบาย ขั้นตอนการตัดสินใจ ตัวชี้วัด และกลไกการประเมินผลที่ชัดเจน การบูรณาการดังกล่าวทำให้ CSR พัฒนาไปจากกิจกรรมที่เกิดจากความตั้งใจสู่ระบบที่มีความต่อเนื่อง โปร่งใส และตรวจสอบได้ ซึ่งเป็นรากฐานของความยั่งยืนในระดับองค์กร

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์เปรียบเทียบในงานวิจัยนี้ไม่ได้มุ่งชี้ว่าศาสนาใดเหนือกว่า หากแต่แสดงให้เห็นว่าการผสานจุดแข็งของทั้งสองกระบวนทัศน์สามารถสร้างรูปแบบการกำกับ CSR ที่สมดุลระหว่างมิติภายในและมิติภายนอก ระหว่างคุณค่าและโครงสร้าง และระหว่างเจตนาและผลลัพธ์อย่างยั่งยืน

3. นำเสนอรูปแบบกิจกรรมเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) สำหรับองค์กรธุรกิจภาคเอกชนในบริบทสังคมไทย จากข้อค้นพบเชิงประจักษ์ทั้งในมิติศาสนาเปรียบเทียบและการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้สังเคราะห์และพัฒนา “แบบจำลององค์กรแห่งความชอบธรรม” (Integrated Organizational Legitimacy Model: IOL Model) ขึ้นเพื่ออธิบายกลไกการก่อรูปและธำรงไว้ซึ่งความชอบธรรมขององค์กรธุรกิจในบริบทสังคมไทย โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมที่องค์กรเอกชนต้องเผชิญแรงกดดันด้านการแข่งขัน ต้นทุน และความคาดหวังของสังคมที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง แบบจำลองนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานเชิงทฤษฎีที่สำคัญว่า ความชอบธรรม (organizational legitimacy) ไม่ได้เกิดจากการจัดการภาพลักษณ์หรือการดำเนินกิจกรรม CSR แบบเฉพาะหน้า หากเกิดจากกระบวนการบูรณาการคุณค่าทางศีลธรรมเข้ากับโครงสร้างการตัดสินใจ ระบบธรรมาภิบาล และความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เมื่อคุณค่าถูกฝังอยู่ในโครงสร้างและกระบวนการทำงานจริง องค์กรจะสามารถพัฒนาไปสู่สถานะของสถาบันทางศีลธรรม (moral institution) ที่ได้รับการยอมรับอย่างยั่งยืนจากสังคม ในเชิงทฤษฎีแบบจำลอง IOL อธิบายความชอบธรรมใน 3 ระดับที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ 1) ความชอบธรรมเชิงศีลธรรม (Moral Legitimacy) 2) ความชอบธรรมเชิงสถาบัน (Institutional Legitimacy) และ 3) ความชอบธรรมเชิงสังคม (Social Legitimacy) ทั้งสามระดับไม่ได้แยกขาดจากกัน หากเชื่อมโยงผ่าน 4 มิติหลักที่ทำงานในลักษณะเชิงกลไก (mechanism-based integration) ดังต่อไปนี้

(1) มิติที่ 1 เข็มทิศคุณค่า (Value Orientation) ฐานรากของความชอบธรรมเชิงศีลธรรม ทำหน้าที่เป็นฐานรากของความชอบธรรมเชิงศีลธรรม ทำหน้าที่หล่อหลอมคุณค่าทางศาสนาและจริยธรรมให้กลายเป็นวัฒนธรรมองค์กรอย่างเป็นรูปธรรม ในงานวิจัยนี้ คุณค่าหลักประกอบด้วยการไม่เบียดเบียน ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการมุ่งประโยชน์ส่วนรวม เข็มทิศคุณค่าไม่ใช่เพียงถ้อยแถลงเชิงอุดมการณ์ หากเป็นกระบวนการทำให้คุณค่ากลายเป็นบรรทัดฐานภายในที่กำกับวิธีคิด การตัดสินใจ และพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน เมื่อเกิดความสอดคล้องระหว่างคำประกาศกับการปฏิบัติจริง ความชอบธรรมเชิงศีลธรรมจึงก่อตัวอย่างมั่นคง

(2) มิติที่ 2 กลไกกำกับคุณค่า (Governance Structure) กลไกของความชอบธรรมเชิงสถาบัน เป็นกลไกที่แปลงคุณค่าเชิงนามธรรมให้กลายเป็นโครงสร้างการกำกับที่มีผลบังคับใช้จริง เช่น นโยบาย CSR มาตรฐานความปลอดภัย ระบบธรรมาภิบาล กลไกประเมินความเสี่ยง และขั้นตอนอนุมัติโครงการ มิตินี้ทำให้การตัดสินใจอยู่ภายใต้กติกาที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับบรรทัดฐานสังคม ส่งผลให้ความชอบธรรมไม่ขึ้นกับเจตนาดีของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่กลายเป็นสมรรถนะเชิงสถาบันที่ดำรงอยู่ได้แม้บริบทหรือผู้บริหารเปลี่ยนแปลง

(3) มิติที่ 3 สะพานสู่ชุมชน (Participatory Engagement) กลไกของความชอบธรรมเชิงสังคมผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การเปิดรับฟังความคิดเห็น การสื่อสารสองทาง และการตอบสนองต่อข้อกังวลอย่างจริงจัง กระบวนการนี้ทำให้คุณค่าและโครงสร้างขององค์กรถูกตรวจสอบในบริบทความสัมพันธ์จริง ความไว้วางใจที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เพียงภาพลักษณ์ แต่เป็นทุนทางสังคมที่ช่วยเสริมเสถียรภาพและลดความขัดแย้งในระยะยาว

(4) มิติที่ 4 ผลลัพธ์ยั่งยืน (Sustainable Outcomes) การยืนยันและธำรงไว้ซึ่งความชอบธรรมผ่านผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับความคาดหวังทางศีลธรรมของสังคม ทั้งในด้านความปลอดภัย ความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความมั่นคงขององค์กร ความชอบธรรมจะได้รับการยอมรับเมื่อองค์กรเติบโตโดยไม่สร้างความเสียหายเชิงโครงสร้างต่อมนุษย์และชุมชน อีกทั้งมิตินี้ยังเชื่อมย้อนกลับไปสู่การทบทวนคุณค่าและปรับปรุงโครงสร้างอย่างต่อเนื่อง ทำให้แบบจำลองมีลักษณะเป็นวงจรการเรียนรู้และพัฒนาอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1) ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า รูปแบบกิจกรรม CSR ของบริษัทไม่ได้มีลักษณะเป็นเพียงกิจกรรมเพื่อสังคมในเชิงบริจาคหรือกิจกรรมเชิงภาพลักษณ์ หากแต่มีโครงสร้างเชิงคุณค่าที่ทำหน้าที่เป็นเข็มทิศคุณค่ากำกับการตัดสินใจและความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะข้อค้นพบสะท้อนว่า CSR ถูกฝังอยู่ในวิธีคิดขององค์กรที่มองมนุษย์ ชุมชน และสังคมในฐานะผู้มีศักดิ์ศรีและต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม ไม่ใช่เพียงปัจจัยทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับแนวคิด CSR เชิงคุณธรรมที่ชี้ว่าองค์กรต้องบูรณาการความรับผิดชอบไว้ในโครงสร้างการบริหาร ไม่ใช่แยกเป็นกิจกรรมภายนอก (Carroll, 1991; Werther and Chandler, 2011) ผลการวิจัยยังพบว่า ในกรอบพุทธศาสนา CSR ของบริษัทสามารถอธิบายได้ผ่านหลักสังคหวัตถุ 4 และหลักการเกื้อกูลกันในสังคม ซึ่งทำให้การดำเนินธุรกิจถูกมองว่าเป็นกิจกรรมที่ต้องไม่เบียดเบียนและต้องสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม ทั้งนี้เพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเน้นการประสานประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น และให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรอย่างมีสติและมีคุณธรรม สอดคล้องกับการประยุกต์ใช้สังคหวัตถุธรรมกับ CSR ที่ชี้ว่า CSR ควรครอบคลุมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ความเสมอภาค และการพัฒนาที่ยั่งยืน (เสกสรร มนทิราภา, 2564; สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาศน์ วาสโน), 2528) และสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธที่มองกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างสมดุล (ธีรยุทธ บุญมี, 2556) ในกรอบคริสตศาสนา ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า CSR มีลักษณะเป็นพันธกิจเชิงการรับใช้และการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะแรงงานและผู้เปราะบางในสังคม ทั้งนี้เพราะคำสอนทางสังคมของ

คริสตศาสนาเน้นความยุติธรรม ความเมตตา และสิทธิของมนุษย์ในระบบเศรษฐกิจ สอดคล้องกับหลักคำสอนทางสังคมของศาสนจักรที่ปรากฏใน Rerum Novarum และ Compendium of the Social Doctrine of the Church ซึ่งเน้นศักดิ์ศรีแรงงานและความรับผิดชอบขององค์กรในสังคม (Leo XIII, 2013; Pontifical Council for Justice and Peace, 2004) และสอดคล้องกับแนวคิด servant leadership ที่มองภาวะผู้นำในฐานะการรับใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม (Greenleaf, 1977) ดังนั้น ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จึงชี้ว่า CSR ของบริษัทไม่ได้เป็นเพียงการตอบสนองความคาดหวังภายนอก แต่เป็นการสะท้อนความชอบธรรมเชิงศีลธรรมที่มีรากฐานทางศาสนาและจริยธรรม ซึ่งเป็นฐานของ IOL Model ในมิติแรก คือ เข็มทิศคุณค่า ทั้งนี้เพราะองค์กรที่มีคุณค่าเป็นฐานย่อมสามารถพัฒนาระบบ CSR ที่มีความหมายเชิงศีลธรรมและยั่งยืนได้ (Bowen, 1953; Stackhouse, 1995)

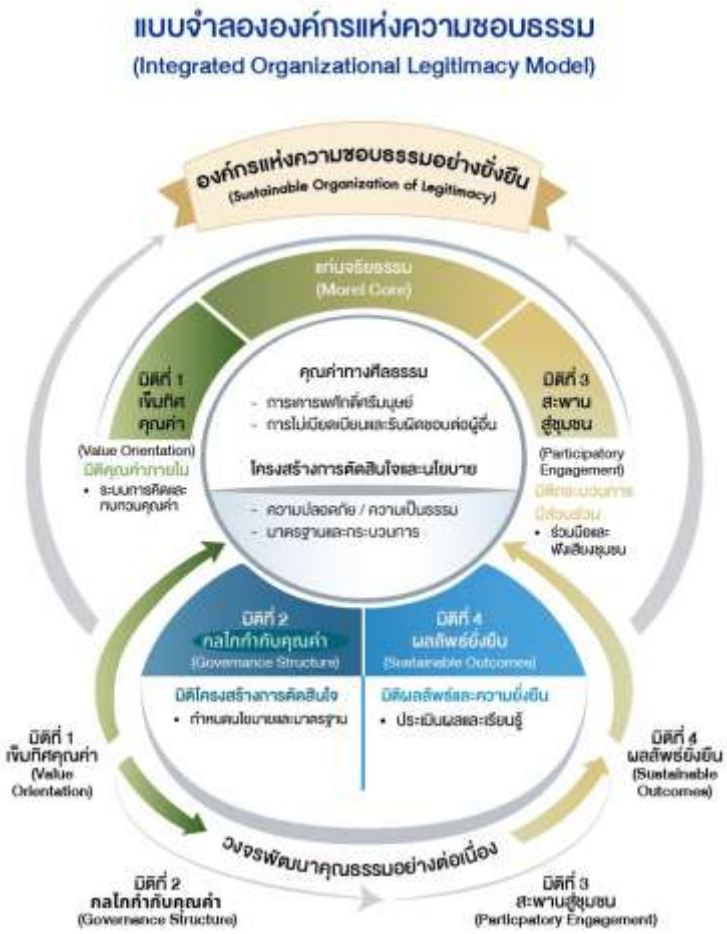
2) ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ทั้งพุทธศาสนาและคริสตศาสนาต่างยืนยันว่าธุรกิจไม่ใช่กิจกรรมที่เป็นกลางทางศีลธรรม หากแต่ต้องถูกกำกับด้วยคุณค่าและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ทั้งนี้เพราะทั้งสองศาสนาต่างเน้นประโยชน์ส่วนรวม การเกื้อกูล และความยุติธรรมในความสัมพันธ์ทางสังคม สอดคล้องกับแนวคิด stakeholder theory ที่มองว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มมีความสำคัญเชิงศีลธรรมต่อองค์กร (Freeman, 1984; Donaldson and Preston, 1995) และสอดคล้องกับงานที่เสนอให้ CSR เชื่อมโยงกับความได้เปรียบทางการแข่งขันอย่างมีคุณธรรม (Porter and Kramer, 2006) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบความแตกต่างเชิงกระบวนทัศน์ กล่าวคือ พุทธศาสนาเน้นการลดทุกข์และการไม่เบียดเบียนเป็นหลัก ขณะที่คริสต์ศาสนาเน้นการรับใช้และการแสดงความรักเชิงปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะฐานคิดทางปรัชญาและเทววิทยาของแต่ละศาสนามีโครงสร้างต่างกัน สอดคล้องกับการวิเคราะห์จริยธรรมทางเศรษฐกิจในบริบทศาสนาที่ชี้ว่าแนวคิดทางศาสนามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางธุรกิจและจริยธรรมองค์กร (Weber, 1930; Novak, 1996) เมื่อเชื่อมเข้าสู่ IOL Model ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การมีคุณค่าเป็นฐานเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ หากต้องถูกแปลสู่กลไกกำกับคุณค่าที่เป็นระบบกำกับและนโยบายองค์กร ทั้งนี้เพราะ CSR ที่ไม่มีโครงสร้างรองรับมักไม่ยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิด Strategic CSR ที่เสนอให้บูรณาการ CSR เข้ากับกลยุทธ์องค์กร (Werther and Chandler, 2011; Carroll and Shabana, 2010) และสอดคล้องกับ Triple Bottom Line ที่เน้นสมดุลเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระบบการตัดสินใจ (Elkington, 1997; Slaper & Hall, 2011)

3) ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า IOL Model สามารถอธิบายกลไกการก่อรูปความชอบธรรม 3 ระดับ ได้แก่ เชิงศีลธรรม เชิงสถาบัน และเชิงสังคม ผ่าน 4 มิติ คือ เข็มทิศคุณค่า กลไกกำกับคุณค่า สะพานสู่ชุมชน และผลลัพธ์ยั่งยืน ทั้งนี้เพราะข้อค้นพบสะท้อนว่า CSR ที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากคุณค่าศีลธรรม ฝังอยู่ในโครงสร้างการตัดสินใจ และได้รับการยืนยันผ่านความสัมพันธ์จริงกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สอดคล้องกับแนวคิดองค์กรแห่งความยั่งยืนที่เชื่อมความรับผิดชอบเข้ากับกระบวนการภายในและผลลัพธ์ภายนอก (Eccles et al., 2014) ในมิติสะพานสู่ชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมและการสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการสร้างความชอบธรรมเชิงสังคม ทั้งนี้เพราะความไว้วางใจเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ สอดคล้องกับงานที่พบว่า CSR ส่งผลต่อความผูกพันและความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Bhattacharya et al., 2009; Luo and

Bhattacharya, 2006) ในมิติผลลัพธ์ยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า ความชอบธรรมที่ยั่งยืนสัมพันธ์กับผลลัพธ์ด้านชื่อเสียง ความไว้วางใจ และความสามารถในการแข่งขันระยะยาว ทั้งนี้เพราะองค์กรที่บูรณาการ CSR ในเชิงระบบสามารถสร้างคุณค่าร่วมและลดความเสี่ยงด้านชื่อเสียง สอดคล้องกับแนวคิด Creating Shared Value และ Sustainable Development (Porter & Kramer, 2011; United Nations, 2015; World Commission on Environment and Development, 1987) ดังนั้น ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 จึงยืนยันว่า IOL Model เป็นกรอบบูรณาการที่สามารถพัฒนา CSR จาก “กิจกรรม” ไปสู่ “ระบบความชอบธรรม” อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนในบริบทองค์กรเอกชนไทย

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การพัฒนาแบบจำลองเชิงบูรณาการที่เรียกว่า แบบจำลององค์กรแห่งความชอบธรรม (Integrated Organizational Legitimacy Model: IOL Model) ซึ่งทำหน้าที่อธิบายกลไกภายในของการก่อรูปและการดำรงอยู่ของความชอบธรรมขององค์กรในระดับศีลธรรม สถาบัน และสังคม (ดังแสดงในภาพ IOL Model)

ภาพที่ 1 แบบจำลององค์กรแห่งความชอบธรรม (IOL Model)
ที่มา: ฐิติกร ยาชูชีพ (ผู้วิจัย)

แก่นกลางขององค์ความรู้ใหม่นี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานสำคัญว่า ความชอบธรรมที่ยั่งยืนไม่ได้เกิดจากการจัดการภาพลักษณ์หรือการตอบสนองต่อแรงกดดันภายนอกเพียงชั่วคราว หากเกิดจากการทำให้คุณค่าทางศีลธรรมมีสถานะเป็นอำนาจเชิงโครงสร้างภายในองค์กร กล่าวคือ คุณค่าไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในระดับเจตนารมณ์หรือวาทกรรม แต่ถูกฝังอยู่ในระบบการตัดสินใจ นโยบาย มาตรฐานการทำงาน และบรรทัดฐานในชีวิตประจำวันขององค์กร จนกลายเป็นสมรรถนะเชิงศีลธรรมขององค์กร (organizational moral capability) ที่สามารถกำกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างต่อเนื่อง แม้ต้องเผชิญแรงกดดันด้านต้นทุน เวลา หรือการแข่งขัน ซึ่ง IOL Model อธิบายกลไกการก่อรูปความชอบธรรมผ่าน 4 มิติหลักที่ทำงานสัมพันธ์กันในลักษณะเชิงกลไกและเชิงวงจร ไม่ใช่ลำดับขั้นแบบเส้นตรง ได้แก่ ประการแรก มิติเข็มทิศคุณค่า (Value Orientation) ทำหน้าที่เป็นฐานรากของความชอบธรรมเชิงศีลธรรม โดยมุ่งอธิบายว่าคุณค่าทางศีลธรรมถูกกำหนด สะท้อน และหล่อหลอมเป็นวัฒนธรรมองค์กรอย่างไร เข็มทิศคุณค่าไม่ใช่เพียงคำประกาศเจตนารมณ์ทางจริยธรรม หากเป็นระบบการคิดและการทบทวนคุณค่าที่ฝังอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ขององค์กร จนเกิดความสอดคล้องภายในระหว่างอุดมการณ์กับการปฏิบัติจริง และกำหนดวิธีมองมนุษย์ ชุมชน และทรัพยากร ไม่ให้ถูกลดทอนเป็นเพียงต้นทุนการผลิต ประการที่สอง มิติกลไกกำกับคุณค่า (Governance Structure) ทำหน้าที่แปลงคุณค่าเชิงนามธรรมให้เป็นโครงสร้างกำกับที่มีผลบังคับใช้จริง เช่น นโยบายองค์กร มาตรฐานปฏิบัติ ระบบธรรมาภิบาล และกลไกตรวจสอบภายใน มิตินี้ทำให้คุณค่ามีอำนาจเชิงการตัดสินใจ (moral authority in decision-making) และเป็นเงื่อนไขสำคัญของความชอบธรรมเชิงสถาบัน กล่าวคือ องค์กรได้รับการยอมรับเมื่อการตัดสินใจอยู่ภายใต้กติกาที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม ประการที่สาม มิติสะพานสู่ชุมชน (Participatory Engagement) ทำหน้าที่สร้างและทดสอบความชอบธรรมเชิงสังคมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การสื่อสารอย่างโปร่งใส การรับฟังความคิดเห็น และการสร้างความไว้วางใจระยะยาว มิตินี้สะท้อนข้อค้นพบว่า ความชอบธรรมไม่สามารถเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากต้องได้รับการยืนยันซ้ำอย่างต่อเนื่องผ่านความสัมพันธ์จริงกับสังคมโดยรอบ ประการสุดท้าย มิติผลลัพธ์ยั่งยืน (Sustainable Outcomes) ทำหน้าที่ประเมินและสะท้อนผลของกระบวนการทั้งสามมิติก่อนหน้า โดยพิจารณาทั้งผลลัพธ์เชิงมนุษย์ เชิงสังคม และเชิงระบบองค์กร ไม่เพียงในมิติผลกำไร แต่รวมถึงระดับความไว้วางใจ ความเป็นธรรม และความมั่นคงในระยะยาว มิตินี้เชื่อมโยงกลับไปสู่มิติแรกผ่านกระบวนการทบทวนและเรียนรู้ ทำให้แบบจำลองมีลักษณะเป็น “วงจรการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง” ซึ่งชี้ว่า ความชอบธรรมไม่ใช่สถานะตายตัว หากเป็นกระบวนการที่ต้องหมุนเวียน ปรับตัว และยกระดับอยู่เสมอ จากการบูรณาการทั้ง 4 มิติดังกล่าว IOL Model จึงสามารถอธิบายการก่อรูปความชอบธรรมขององค์กรใน 1 ระดับที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ 1) ความชอบธรรมเชิงศีลธรรม ซึ่งเกิดจากการรับรู้ว่าองค์กรดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นธรรมและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ 2) ความชอบธรรมเชิงสถาบัน ซึ่งเกิดจากความสอดคล้องกับกติกาและบรรทัดฐานที่ได้รับการยอมรับในสังคม และ 3) ความชอบธรรมเชิงสังคม ซึ่งเกิดจากความไว้วางใจและการยอมรับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระยะยาว

สรุป

งานวิจัยนี้เสนอว่า CSR ที่ยั่งยืนต้องยกระดับจากการเป็นกิจกรรมเฉพาะโครงการไปสู่ “ระบบความชอบธรรมขององค์กร” ผ่านแบบจำลอง IOL Model ซึ่งชี้ว่าความชอบธรรมไม่ได้เกิดจากภาพลักษณ์ภายนอก หากเกิดจากการฝังคุณค่าทางศีลธรรมไว้ในโครงสร้างการตัดสินใจและระบบกำกับดูแลขององค์กร แบบจำลองดังกล่าวอธิบายความชอบธรรม 3 ระดับ ได้แก่ เชิงศีลธรรม เชิงสถาบัน และเชิงสังคม โดยขับเคลื่อนผ่าน 4 มิติที่เชื่อมโยงกันคือ เข็มทิศคุณค่า กลไกกำกับคุณค่าสะพานสู่ชุมชน และผลลัพธ์ยั่งยืน เมื่อคุณค่าได้รับการแปลงเป็นนโยบาย การมีส่วนร่วม และผลลัพธ์ที่ตรวจสอบได้ CSR จะกลายเป็นสมรรถนะเชิงศีลธรรมขององค์กร อันนำไปสู่ความไว้วางใจ เสถียรภาพ และการเติบโตอย่างมั่นคงในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1) องค์กรภาคเอกชนควรนำแบบจำลอง CSR เชิงคุณค่าและโครงสร้าง (IOL Model) ไปใช้เป็นกรอบในการออกแบบ ทบทวน และยกระดับการดำเนินงาน CSR ให้เชื่อมโยงคุณค่าทางจริยธรรมกับนโยบายและกระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ

1.2) ผู้บริหารควรบูรณาการ CSR เข้ากับกลยุทธ์องค์กรและระบบธรรมาภิบาล เพื่อให้ CSR เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินธุรกิจหลัก ไม่ใช่กิจกรรมเสริมด้านภาพลักษณ์

1.3) ควรพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเปิดพื้นที่สื่อสาร รับฟัง และร่วมประเมินผล เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจและความชอบธรรมทางสังคมระยะยาว

1.4) องค์กรควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้าน CSR เชิงจริยธรรม ผ่านการอบรมและการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในคุณค่าและความรับผิดชอบ

1.5) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ผลการวิจัยเป็นกรอบอ้างอิงในการประเมินและปรับปรุงการดำเนิน CSR โดยคำนึงถึงทั้งผลลัพธ์เชิงสังคมและมิติคุณค่าทางศีลธรรมควบคู่กัน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1) การเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้ CSR เชิงคุณค่าและโครงสร้างในสภาพแวดล้อมในองค์กรอุตสาหกรรม

2.2) กลไกเชิงลึกเกี่ยวกับการฝังคุณค่าทางจริยธรรมในวัฒนธรรมองค์กรและภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมในการขับเคลื่อน CSR อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ธีรยุทธ บุญมี. (2556). *เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ.* กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาศน์ วาสโน). (2528). *สังคหวัตถุ 4*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570).* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

เสกสรร มนทิราภา. (2564). “การประยุกต์ใช้สังคหวัตถุธรรมกับความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร”. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์,* 10(2), 78-104.

Bhattacharya, C. B., et al. (2009). “Strengthening Stakeholder–Company Relationships through Mutually Beneficial Corporate Social Responsibility Initiatives”. *Journal of Business Ethics,* 85(2), 257–272.

Bowen, H. R. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman.* New York: Harper.

Carroll, A. B. (1991). “The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders”. *Business Horizons,* 34(4), 39–48.

Carroll, A. B., and Shabana, K. M. (2010). “The Business Case for Corporate Social Responsibility: A Review of Concepts, Research and Practice”. *International Journal of Management Reviews,* 12(1), 85–105.

Donaldson, T., and Preston, L. E. (1995). “The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications”. *Academy of Management Review,* 20(1), 65–91.

Eccles, R. G., et al. (2014). “The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes and Performance”. *Management Science,* 60(11), 2835–2857.

Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business.* Oxford: Capstone.

Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston: Pitman.

Greenleaf, R. K. (1977). *Servant Leadership: A Journey into the Nature of Legitimate Power and Greatness*. New York: Paulist Press.

Leo XIII. (2013). *Rerum Novarum (On the Condition of Labor).* Vatican Press.

Luo, X., and Bhattacharya, C. B. (2006). “Corporate Social Responsibility, Customer Satisfaction, and Market Value”. *Journal of Marketing,* 70(4): 1–18.

Novak, M. (1996). *Business as a Calling: Work and the Examined Life*. New York: Free Press.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2023). *OECD guidelines for multinational enterprises on responsible business conduct*. OECD Publishing.

Pontifical Council for Justice and Peace. (2004). *Compendium of the Social Doctrine of the Church.* Libreria Editrice Vaticana.

Porter, M. E., and Kramer, M. R. (2011). “Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism—and Unleash a Wave of Innovation and Growth”. *Harvard Business Review,* 89(1–2), 62–77.

Porter, M. E., and Kramer, M. R. (2006). “Strategy and Society: The Link between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility”. *Harvard Business Review,* 84(12), 78–92.

Slaper, T. F., and Hall, T. J. (2011). “The Triple Bottom Line: What is it and How Does it Work?”. Indiana Business Review, 86(1): 4–8.

Souza, L. L. F., et al. (2025). Sustainable operations in the steel industry: A study in the business-to-business context. *Journal of Business & Industrial Marketing,* 40(7), 1525–1538.

Stackhouse, M. L. (1995). *On Moral Business: Classical and Contemporary Resources for Ethics in Economic Life.* Grand Rapids, MI: Eerdmans Publishing.

United Nations. (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development.* New York: United Nations.

Weber, M. (1930). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism.* London: Allen & Unwin.

Werther, W. B., and Chandler, D. (2011). *Strategic Corporate Social Responsibility: Stakeholders, Globalization, and Sustainable Value Creation*. Thousand Oaks, CA: Sage.

แนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

Guidelines for Developing the Honor Court Procedure of Cadets of Chulachomklao Royal Military Academy

เทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ Tepparit Wongpoom
กองจิตวิทยาและการนาทหาร ส่วนวิชาทหาร, โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
Psychology and Military Leadership Department, Military Science Division,
Chulachomklao Royal Military Academy
Corresponding author, e-mail: tepparit.won@gmail.com

Received January 29, 2026; **Revised** August 26, 2026; **Accepted:** August 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นงานวิธีวิจัยเชิงพรรณนามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงพรรณา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบฟอร์มการสนทนากลุ่ม 2 แบบ คือ 1) แบบฟอร์มการสนทนากลุ่ม สำหรับคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์และ 2) แบบฟอร์มการสนทนากลุ่มสำหรับอาจารย์และนายทหารปกครอง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ จำนวน 33 นาย อาจารย์และนายทหารปกครอง จำนวน 10 นาย ผลการวิจัยพบว่ากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ฯ มีแนวทางการพัฒนา 3 ขั้นตอน คือ 1) ก่อนการไต่สวน (1) เมื่อนักเรียนนายร้อยพบเห็นนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนระบบเกียรติศักดิ์ ให้แจ้งกับนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครอง (2) นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองจะพิจารณาว่าข้อเท็จจริงสอดคล้องกับการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์หรือไม่ (3) หากเบื้องต้นปรากฏว่าฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครอง จะนำเรียนไปยังผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ เพื่อขออนุมัติเปิดศาลเกียรติศักดิ์ (4) ผู้ถูกกล่าวหาสามารถร้องคัดค้านคณะกรรมการศาลฯได้ หากเห็นว่าผู้นั้นมีส่วนได้เสียหรือเคยมีเหตุบาดหมางกับตนเอง 2) ระหว่างการไต่สวน (1) การถามของผู้สืบสวน/สอบสวนทั้ง 2 นาย ควรแยกกัน คือ 1 นาย เมื่อถามนำให้ผู้สืบสวน/สอบสวนอีก 1 นาย ถามค้าน (2) ให้บันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวตลอดการไต่สวน (3) ลูกขุนทั้ง 25 นาย เมื่อฟังพยานหลักฐานแล้วให้ตัดสินใจว่าผู้ถูกกล่าวหามีความผิดจริงหรือไม่ 3) หลังการไต่สวน ผู้ถูกกล่าวหาสามารถอุธรณ์ได้ ทั้งนี้ผลการพิจารณาความไม่ถือเป็นที่สิ้นสุดในการลงโทษ เพราะอาจมีการแต่งตั้งคณะกรรมการสอบหาข้อเท็จจริงในการกระทำความผิดนั้นๆ ควบคู่ไปด้วยเพื่อความเป็นธรรมแก่ผู้ถูกกล่าวหา และเป็นข้อมูลที่รอบด้านเพื่อเสนอผู้บังคับบัญชาพิจารณาต่อไป

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา; โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า; วิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์

Abstract

This research article aimed to study is a descriptive study. The objective was to investigate guidelines for developing the Honor Court Procedure for cadets of Chulachomklao Royal Military Academy. The key informants consisted of 33 members of the Honor Court Committee, along with 10 faculty members and commanding officers. Research instruments included two sets of focus group discussion forms: 1) for the Honor Court Committee and 2) for faculty members and commanding officers. The research results were found as follows; the guidelines for developing the Honor Court procedure consist of three distinct stages:1. Pre-Inquiry Stage When a cadet witnesses a violation of the honor system, they must report the incident to a cadet leader or a commanding officer. Fact-Checking: The cadet leader or commanding officer evaluates whether the facts align with a violation of the honor code. Approval: If a preliminary violation is identified, the matter is presented to the Commandant of the Cadet Regiment, King's Guard, to request formal approval to convene the Honor Court. Right to Challenge: The accused may request to change committee members if there is a conflict of interest or a history of personal disputes. 2. Inquiry Stage The two investigators should maintain separate roles: while one conducts the direct examination, the other should conduct the cross-examination. Documentation: Both still photography and video recordings must be maintained throughout the entire inquiry process. Verdict: After hearing all evidence, the 25 jurors are responsible for determining whether the accused is guilty.3. Post-Inquiry Stage The accused maintains the right to appeal the decision Finality and Fairness: The results of the Honor Court are not considered final for the purposes of punishment. A separate fact-finding committee may be appointed to investigate the actions simultaneously to ensure fairness to the accused and to provide comprehensive data for superiors to consider in their final judgment.

Keywords: Guidelines for Developing; Chulachomklao Royal Military Academy; Honor Court Procedure

บทนำ

วิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ คือ กระบวนการตั้งแต่เมื่อพบเห็นนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ไปจนถึงการลงมติตัดสินคดี ซึ่งมีความซับซ้อนและมีความสำคัญมาก เพราะว่าส่งผลต่อการเรียนจบหรือไม่จบของนักเรียนนายร้อย และรวมถึงการเป็นที่ยอมรับของเพื่อนนักเรียนด้วยกันเลยทำให้ต้องมีการพัฒนาเพื่อให้แน่ใจว่าวิธีการดำเนินงานถูกต้องที่สุด ผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจมากที่สุดตามระเบียบกองทัพบก ว่าด้วยโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า พ.ศ. 2566 หมวด 5 ข้อ 17 ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ นักเรียนนายร้อยจักต้องธำรงไว้ซึ่งเกียรติของนักเรียนนายร้อย ในการไม่

กล่าวคำเท็จ ไม่ทุจริต ไม่ลักขโมย และไม่เพิกเฉยต่อการรายงาน ผู้กระทำผิดในเกียรติของนักเรียนนายร้อย อันเป็นพื้นฐานค่านิยมกองทัพบก หากปรากฏว่านักเรียนนายร้อยผู้ใดฝ่าฝืนระบบเกียรติศักดิ์ จักต้องได้รับการพิจารณาความผิดจากคณะกรรมการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยกฎเกียรติศักดิ์ หรือให้ถอนทะเบียนออกจากการเป็นนักเรียนนายร้อยทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ากำหนด และระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ พ.ศ. 2541 ข้อ 8 ให้แต่งตั้งคณะนักเรียนนายร้อยเป็นคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ มีหน้าที่พิจารณาละเมิดกฎเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย ซึ่งได้อนุสนธิกับระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2559 โดยเป็นที่สมควรปรับปรุงระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2545 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและเป็นไป และข้อ 10 ให้กรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า กำหนดระเบียบปลีกย่อย ตามความเหมาะสมจึงกำหนดระเบียบไว้ดังต่อไปนี้ฯลฯ (กรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์, 2568)

จะเห็นได้ว่าระเบียบทั้ง 3 ระเบียบที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ยังมีข้อความภายในระเบียบที่ไม่สอดรับกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังขาดรายละเอียดของกระบวนการพิจารณา เมื่อนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์แล้วนักเรียนนายร้อยที่พบเห็นจะต้องดำเนินการอย่างไร และถ้าตนเองไม่ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งจะถือว่าตนเองผิดกฎเกียรติศักดิ์ด้วยหรือไม่ การสร้างแนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลฯ จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย อยู่ในการกำกับดูแลของกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ซึ่งมีหน้าที่ในการบังคับใช้ระเบียบต่างๆ (พันเอกนพโรจน์ ชัยอมราพัฒน์. 2568, 13 กันยายน)

กองจิตวิทยาและการนำทหาร ส่วนวิชาทหาร โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า มีหน้าที่กำกับดูแลพฤติกรรมของนักเรียนนายร้อย ด้วยการสอน การให้คำปรึกษา และกำกับดูแลสุขภาพจิตของนักเรียนนายร้อยด้วย ในทุกปีการศึกษาที่ผ่านมาปรากฏว่ามีนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์อยู่ทุกปีการศึกษา เพื่อเป็นการเข้าใจทำนาย และควบคุมนักเรียนนายร้อย การกำหนดแนวทางกระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ ของนักเรียนนายร้อยให้เป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง ยุติธรรม ปราศจากอคติ ผู้วิจัยจึงสนใจทำวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า”

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา พื้นที่การวิจัยคือ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โดยมีการแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เป็นการศึกษาและสังเคราะห์เอกสาร แนวคิดและความเห็นเกี่ยวกับกระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูล วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา หนังสือ เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น

- ระเบียบกองทัพบก ว่าด้วย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า พ.ศ. 2564
- ระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2541
- ระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วย ศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2559
- กระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยต่างประเทศ เป็นต้น

2. ศึกษาสภาพปัจจุบัน ความถี่ในการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ สภาพปัญหาของนักเรียนนายร้อย พฤติกรรมการกระทำความผิด ปัญหาระหว่างการกระทำผิดระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติและการการลงทัณฑ์ พ.ศ. 2552 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2557 หรือการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์

ขั้นตอนที่ 2 การสนทนากลุ่ม นักเรียนนายร้อยที่เป็นคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ จำนวน 33 นาย และการสนทนากลุ่ม อาจารย์และนายทหารปกครอง จำนวน 10 นาย เพื่อหาแนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. นำข้อมูลพื้นฐานมากำหนดเป็นกรอบคำถามแนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

2. ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการสนทนากลุ่มโดยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้แก่

2.1 คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ประกอบด้วย

- ประธานศาลเกียรติศักดิ์	1 นาย จัดจาก นนร.ชั้นปีที่ 5
- รองประธานศาลเกียรติศักดิ์	1 นาย จัดจาก นนร.ชั้นปีที่ 5
- ลูกขุน	25 นาย จัดจาก นนร.ชั้นปีที่ 5
- ผู้สืบสวน/สอบสวน	2 นาย จัดจาก นนร.ชั้นปีที่ 5
- ผู้ช่วยผู้สืบสวน/สอบสวน	2 นาย จัดจาก นนร.ชั้นปีที่ 4
- เลขานุการ	1 นาย จัดจาก นนร.ชั้นปีที่ 5
- ผู้ช่วยเลขานุการ	1 นาย จัดจาก นนร.ชั้นปีที่ 5

2.2 อาจารย์และนายทหารปกครอง จำนวน 10 นาย

3. จดบันทึกและทำการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ข้อมูล ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่ได้จากการสนทนากลุ่ม

4. นำข้อมูลและข้อเสนอแนะที่ได้จากการสนทนากลุ่มไปหาแนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า” จากการสรุปผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ที่ได้จากการสังเคราะห์เอกสาร แนวคิดและความเห็นเกี่ยวกับกระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ และผลการศึกษาจากการสนทนากลุ่ม นักเรียนนายร้อยที่เป็นคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ อาจารย์และนายทหารปกครอง พบว่ามีแนวทางเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ก่อนการไต่สวน 1) เมื่อนักเรียนนายร้อยพบเห็นว่านักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ ให้แจ้งกับนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองทันที โดยอยู่ในหลักของกฎเกียรติศักดิ์ที่ว่า “นักเรียนนายร้อยจะไม่กล่าวคำเท็จ ไม่ทุจริต ไม่ลักขโมย และจะไม่เพิกเฉยต่อการรายงานผู้กระทำความผิดในกฎเกียรติศักดิ์” กฎเกียรติศักดิ์ ดังกล่าวกำหนดไว้ทั้ง 4 ข้อมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ดังนั้นเมื่อนักเรียนนายร้อย พบเห็นนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์แล้วไม่รายงาน ตนเองจะผิดกฎเกียรติศักดิ์ข้อสุดท้ายไปด้วย

หากนักเรียนนายร้อยผู้พบเห็นการกระทำฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย ในระหว่างฝึกภาคสนามหรือระหว่างฝึกศึกษานอกที่ตั้งปกติ ให้ผู้ที่พบเห็นรายงานต่อนายทหารปกครอง พร้อมส่งมอบพยานหลักฐานต่างๆ (ถ้ามี) ให้นายทหารปกครองเก็บรักษาไว้ และเสนอเรื่องดังกล่าวไปยังผู้บังคับหน่วยฝึกหรือผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ ตามขั้นตอนการดำเนินการพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ต่อไป

2) เมื่อนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองทราบเรื่องการฝ่าฝืนระบบเกียรติศักดิ์แล้ว จะต้องพิจารณาอีกชั้นหนึ่งว่าข้อเท็จจริงมีพยานหลักฐานหรือไม่ โดยการเชิญผู้ที่ถูกกล่าวหา มาสอบถามว่าข้อเท็จจริง และในบางสถาณการณ์การกระทำอย่างนั้นอาจเป็นความผิด หมวด 3.3 ด้านการปฏิบัติตน ความผิดชั้นที่ 3 สถานเบา ตามระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติและการการลงทัณฑ์ พ.ศ. 2552 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2557 ยกตัวอย่าง เช่น การโกหก กับการไม่ชี้แจงข้อเท็จจริง ใช่เป็นการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์หรือไม่ หรือการที่นักเรียนนายร้อยทำข้อสอบแล้วมองออกนอกโต๊ะของตัวเองเป็นการทุจริตการสอบหรือไม่ กรณีนักเรียนนายร้อยขอยืมเครื่องปริ้นเตอร์ของชมรมดนตรีไทยมาใช้ส่วนตัวเป็นการลักขโมยหรือไม่ การยกตัวอย่างเหตุการณ์ต่างๆ แบบนี้สอดคล้องกับการไต่สวนความจริง (Approach for clarification) จากผู้พบเห็นการกระทำฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย หรือเมื่อพบนักเรียนนายร้อยผู้ที่ถูกสงสัย ต้องให้โอกาสนักเรียนนายร้อยผู้นั้นได้อธิบายการกระทำของเขาโดยอาศัยหลักการพิจารณาอยู่ 2 ประการคือ 1) การละเมิดกฎเกียรติศักดิ์ต้องประกอบด้วยการกระทำ (act) ที่เป็นการละเมิดและเจตนา (intent) ที่จะกระทำการละเมิดนั้น เมื่อนักเรียนนายร้อยผู้พบเห็นการกระทำฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย มีองค์ประกอบด้วยการกระทำและมีเจตนาแล้วสามารถนำเรียนนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองทันที เพื่อให้นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองต้องไตร่ตรองอีกครั้งหนึ่งด้วย ว่าข้อเท็จจริง พยานหลักฐานเข้ากับการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์หรือไม่

3) หากนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองพิจารณาแล้วว่ามีพยานหลักฐานอันเชื่อได้ว่านักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองจะต้องทำเรื่องนำเรียนไปยังผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ เพื่อขออนุมัติเปิดศาลเกียรติศักดิ์

ผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ จะขออนุมัติผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเพื่อกรุณาพิจารณาด้วย แล้วจะนำคำร้องที่นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองแจกจ่ายไปยังคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์เพื่อได้ทราบเรื่อง ทั้งนี้ผู้ที่ถูกกล่าวหาจะได้รับสำเนาการอนุมัติเปิดศาลเกียรติศักดิ์พร้อมทั้งรายชื่อคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์

4) เมื่ออนุมัติเปิดศาลเกียรติศักดิ์และได้นัดหมายกำหนดวันแล้ว นักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหาสามารถร้องคัดค้านคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ได้ภายในเวลา 3 วันทำการ ก่อนการเปิดศาลเกียรติศักดิ์ โดยนักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหาสามารถรับทราบข้อกล่าวหา รายชื่อคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ และสามารถคัดค้านกรรมการฯ ได้โดยจะต้องแถลงเป็นหนังสือว่าคณะกรรมการที่ถูกคัดค้าน นั้น มีส่วนได้เสียอย่างไร หรือ เคยมีเหตุบาดหมางกับตนเอง มาก่อนหรือไม่ เมื่อนักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหายื่นเรื่องคัดค้านกรรมการแล้ว ก่อนการไต่สวนให้ประธานศาลเกียรติศักดิ์ สอบถามกรรมการที่ถูกคัดค้านให้แถลงตนเองว่า มีส่วนได้เสียหรือเคยมีเรื่องบาดหมางกับนักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหาจริงหรือไม่ และให้ที่ประชุมลงมติว่าจะให้ร่วมพิจารณาความในครั้งนี้ด้วยหรือไม่ ให้ถือมติในที่เป็นชุมเป็นที่สุดและให้ลงบันทึกไว้ในรายงานด้วย

2. ระหว่างการไต่สวน 1) ระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ ของนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2559 ได้กำหนดว่า ให้มีผู้สืบสวน/สอบสวน 2 นาย และผู้ช่วยผู้สืบสวน/สอบสวน 2 นาย ควรแยกผู้สืบสวน/สอบสวน ทำหน้าที่สืบสวน/สอบสวน ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ให้ผู้สืบสวน/สอบสวน นายที่ 1 และผู้ช่วย ทำการถามนำเมื่อมีการไต่สวน และให้ให้ผู้สืบสวน/สอบสวน นายที่ 2 และผู้ช่วย ทำการถามค้าน ทั้งนี้การจัดให้แยกผู้สืบสวน/สอบสวน เป็น 2 ด้านแบบนี้เพื่อให้เกิดการเป็นธรรมแก่ผู้ที่ถูกกล่าวหา เนื่องด้วยโทษของการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์นั้นรุนแรงมาก อาจจะถูกถอนทะเบียนออกจากการเป็นนักเรียนนายร้อย การไต่สวนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเป็นไปตามสิทธิขั้นพื้นฐานของรัฐธรรมนูญและตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา รับรองสิทธิในการมีทนายความของผู้ต้องหาและจำเลย การที่ผู้สืบสวน/สอบสวนเป็นนักเรียนนายร้อย ชั้นปีที่ 4 และชั้นปีที่ 5 ถือได้ว่าเป็นนักเรียนนายร้อยที่อาวุโสที่สุดในโรงเรียนนายร้อย ดังนั้นจึงมีวิจารณญาณเปิดโอกาสให้นักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหาได้ชี้แจงข้อเท็จจริง เพื่อให้คณะลูกขุนได้ร่วมพิจารณาตัดสิน

2) ให้บันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวตลอดการไต่สวนระหว่างการพิจารณาของศาลเกียรติศักดิ์ ทั้งนี้การไต่สวนโดยใช้องค์คณะลูกขุน มีต้นแบบมาจากประเทศสหรัฐอเมริกาที่เป็น Common Law ตามที่โรงเรียนนายร้อย West Point (United States Military Academy) เป็นลักษณะคณะลูกขุนทำหน้าที่รับฟังพยานหลักฐาน พิจารณาข้อเท็จจริง และลงมติตัดสินคดี การบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวตลอดการไต่สวนจะเป็นหลักฐานในการกำหนดประเด็นข้อกล่าวหา การไต่สวนและการลงมติตัดสินคดี

3) ลูกขุนทั้ง 25 นาย เมื่อฟังพยานหลักฐานแล้วให้ตัดสินว่าผู้ถูกกล่าวหามีความผิดจริงหรือไม่ ในการลงมติว่านักเรียนนายร้อยละเมิดกฎเกียรติศักดิ์นั้น ให้ถือเสียงของลูกขุน 20 ใน 25 เสียง โดยประธานศาลเกียรติศักดิ์ รองประธานศาลเกียรติศักดิ์ ผู้สืบสวน/สอบสวน ผู้ช่วยสอบสวน/สอบสวน เลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการ ไม่มีสิทธิ์ในการออกเสียง แล้วรายงานผลการพิจารณาเสนอ

ผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เพื่อนำเรียนผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าต่อไป

3. หลังการไต่สวน ผู้ถูกกล่าวหาหากไม่พอใจในคำตัดสิน สามารถยื่นอุทธรณ์ต่อผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ภายใน 30 วัน

อภิปรายผลการวิจัย

ในส่วนของการอภิปรายผลนี้ ผู้วิจันได้แบ่งการอภิปรายไว้เป็น 3 ระยะด้วยกัน คือ

1. ระยะที่ 1 ระยะก่อนการไต่สวน มีดังนี้

1) เมื่อนักเรียนนายร้อยพบเห็นนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ ให้แจ้งกับนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองทันที ซึ่งตามข้อ 10.1.1 ของระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2559 กำหนดไว้ว่าให้ผู้พบเห็นการกระทำละเมิดกฎเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย รายงานเหตุการณ์ดังกล่าวต่อกรรมการศาลเกียรติศักดิ์คนใดคนหนึ่งภายใน 7 วัน นับตั้งแต่เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น ซึ่งแตกต่างจากกฎเกียรติศักดิ์โดยเฉพาะข้อสุดท้ายที่ว่า “นักเรียนนายร้อยจะไม่กล่าวคำเท็จ ไม่ทุจริต ไม่ลักขโมย และจะไม่เพิกเฉยต่อการรายงานผู้กระทำความผิดในกฎเกียรติศักดิ์” ทั้งนี้เพราะหากรายงานความผิดภายใน 7 วัน อาจจะนานเกินไป พยานหลักฐานอาจจะเสื่อมสลายไป ซึ่งจะถือว่าเป็นการเพิกเฉยต่อการรายงานผู้กระทำความผิดในกฎเกียรติศักดิ์

2) เมื่อนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองทราบเรื่องการฝ่าฝืนระบบเกียรติศักดิ์แล้วจะต้องพิจารณาอีกชั้นหนึ่งว่าข้อเท็จจริงสอดคล้องกับการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์หรือไม่ การที่นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองจะต้องพิจารณาก่อนนั้น ทั้งนี้เพราะเพื่อมิให้เกิดการกลั่นแกล้งหรือการฟ้องผิดคน สอดคล้องกับงานวิจัยของวริยาพัชร วรภัสร์สรกุล ได้นำเสนองานวิจัยเรื่องกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการกับการเสริมสร้างทักษะการจัดการองค์กรของผู้บริหารสถานศึกษายุค BANI World พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องมีทักษะการคิดที่ถูกวิธี กล่าวคือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มีความสามารถในการมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเหตุจะต้องมีกระบวนการคิดเพื่อค้นหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีที่ถูกต้อง ชัดเจน และตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองเป็นผู้บริหารระดับต้น ของกรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์จะต้องพิจารณาอย่างแยบคายด้วย (วริยาพัชร วรภัสร์สรกุล, 2566)

3) หากนักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองพิจารณาแล้ว ว่ามีพยานหลักฐานอันเชื่อได้ว่านักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครอง จะต้องทำเรื่องนำเรียนไปยังผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ เพื่อขออนุมัติเปิดศาลเกียรติศักดิ์ ผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ จะขออนุมัติผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เพื่อกรุณาพิจารณาด้วย แล้วจะนำคำร้องที่นักเรียนบังคับบัญชาหรือนายทหารปกครองแจกจ่ายไปยังคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์เพื่อได้ทราบเรื่อง ทั้งนี้เพราะผู้ที่ถูกกล่าวหาจะได้รับสำเนาการอนุมัติเปิดศาลเกียรติศักดิ์พร้อมทั้งรายชื่อคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ การปฏิบัติจะไปในแนวทางเดียวกันกับ การดำเนินคดีศาลปกครอง ที่จะต้องกระทำอย่างเปิดเผยให้คู่ความทั้ง 2 ได้รับ

ทราบคำฟ้อง และคำคัดค้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของชัชชัย ยุระพันธุ์ ที่ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐกับการเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายเป็นโจทก์ฟ้องคดี พบว่า การฟ้องคดีโดยผู้เสียหายให้สอดคล้องกับหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ก็จะสามารถทำให้การดำเนินคดีอาญาซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นการดำเนินคดี ระหว่างรัฐกับจำเลยที่ค้นหาความจริงด้วยหลักตรวจสอบ ไม่ใช่ระหว่างผู้เสียหายกับจำเลยที่เป็นการค้นหาความจริงด้วยหลักต่อสู้ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดผลเสมือนว่าผู้เสียหายมีบทบาทเพียงการเริ่มต้นให้มีการดำเนินคดีอาญา และเริ่มต้นให้เกิดการตรวจสอบความถูกต้องของการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐในกรณีที่มีการสั่งไม่ฟ้องคดีของพนักงานอัยการได้ เช่นเดียวกับกลุ่มประเทศที่มีการดำเนินคดีอาญาในระบบซีวิลลอว์ก่อนที่บทความจะเสนอแนะว่ากรณีที่ผู้เสียหายเป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญาควรมีการแจ้งต่อพนักงานอัยการทุกครั้ง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวมตามเจตนารมณ์ของหลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ ดังนั้น การเปิดเผย ให้คู่ความทั้ง 2 ได้รับทราบคำฟ้อง จะเกิดความเป็นธรรมทั้ง 2 ฝ่าย (ชัชชัย ยุระพันธุ์, 2565)

4) เมื่ออนุมัติเปิดศาลเกียรติศักดิ์นัดหมายกำหนดวันแล้ว นักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหาฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ สามารถร้องคัดค้านคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ได้ภายในเวลา 3 วันทำการ ก่อนการเปิดศาลเกียรติศักดิ์ โดยนักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหาสามารถทราบรายชื่อคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ และสามารถขอคัดค้านกรรมการได้โดยจะต้องชี้แจงว่าในคณะกรรมการผู้ใดมีส่วนได้เสียกับเหตุการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ หรือกรรมการคนนั้น เคยมีเหตุบาดหมางกับตนเองมาก่อน ทั้งนี้เพราะเมื่อนักเรียนนายร้อยที่ถูกกล่าวหายื่นเรื่องแล้วก่อนการไต่สวนให้ประธานศาลเกียรติศักดิ์สอบถามกรรมการที่ถูกคัดค้านให้ชี้แจงตนเองและให้ที่ประชุมลงมติว่าจะให้ร่วมพิจารณาความในครั้งนี้ด้วยหรือไม่ ให้ถือมติในที่เป็นชุมเป็นที่สุดและให้ลงบันทึกไว้ในรายงานด้วย เป็นกระบวนการที่เป็นสากล ตามหลักการพิจารณาคดีปกครอง ที่ประเทศไทยใช้อยู่ในปัจจุบัน และสอดคล้องกับแนวคิดของทัศน์กมล ศิริจรูญวงศ์ศึกษาว่า บทบัญญัติเกี่ยวกับการคัดค้านตุลาการในระบบศาลทางมหาชนไม่มีกฎหมายกำหนดเหตุในการคัดค้านตุลาการไว้เป็นการเฉพาะ มีเพียงสาธารณรัฐเยอรมนีที่แม้จะมิได้มีการบัญญัติไว้อย่างชัดแจ้งให้ตุลาการคัดค้านกันเองได้ แต่ก็มีการนำหลักการทำให้ตนเองบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักการที่บัญญัติไว้ในกฎหมายระดับรัฐบัญญัติว่าด้วยศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีมาตรา 105 ให้ตุลาการสามารถเสนอปัญหาจากการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการหากพบว่าตุลาการปฏิบัติหน้าที่ไม่เหมาะสม ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง ศาลมีอำนาจหยิบยกเหตุดังกล่าวนี้ขึ้น พิจารณาได้เองโดยนำเสนอประธานาธิบดีเป็นผู้ถอดถอนตุลาการที่ละเลยไม่ใส่ใจหน้าที่ของตนออกจากการทำหน้าที่ตุลาการได้ โดยประธานาธิบดีจะสั่งปลดหรือไล่ตุลาการผู้นั้นออกจากตำแหน่งเพื่อให้กระบวนวิธีพิจารณาความเป็นไปตามหลักความเป็นธรรม ผู้ถูกกล่าวหาสามารถคัดค้านกรรมการได้ (ทัศน์กมล ศิริจรูญวงศ์, 2565)

2. ระยะที่ 2 ในระหว่างการไต่สวน มีดังนี้

1) ระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ ของนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2559 ได้กำหนดว่า ให้มี ผู้สืบสวน/สอบสวน 2 นาย และผู้ช่วยผู้สืบสวน/สอบสวน 2 นาย ควรแยกผู้สืบสวน/สอบสวน ทำหน้าที่สืบสวน/สอบสวน ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ให้ผู้สืบสวน/สอบสวน นายที่ 1 และผู้ช่วย ทำหน้าที่ถามนำ และให้ให้ผู้สืบสวน/สอบสวน นายที่

2 และผู้ช่วย ทำหน้าที่ถามค้าน ทั้งนี้การจัดให้แยกผู้สืบสวน/สอบสวน เป็น 2 ด้าน แบบนี้ทั้งนี้เพราะเพื่อให้เกิดการเป็นธรรมแก่ผู้ที่ถูกกล่าวหา เนื่องด้วยโทษของการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์นั้นรุนแรงมาก สามารถถอนทะเบียนออกจากการเป็นนักเรียนนายร้อยได้ การไต่สวนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของกระบวนพิจารณา ทั้งนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาได้มีผู้ที่รู้กฎหมายหรือผู้ให้คำปรึกษาที่ตนเองไว้ใจได้ เป็นการสร้างให้ผู้ถูกกล่าวหาสามารถมีที่ปรึกษาได้ จะได้เกิดความเป็นธรรมทั้ง 2 ฝ่าย นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับภัทรพร เรืองฤทธิ์ ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องปัญหาการบันทึกถ้อยคำพยานของผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม พบว่ารูปแบบการบันทึกคำพยานด้วยวิธีการให้ผู้พิพากษาที่นั่งพิจารณาคดีฟังจับใจความคำเบิกความของพยานบุคคลที่ได้มาให้การต่อศาล จากนั้นเรียบเรียงถ้อยคำใหม่จัดลำดับเหตุการณ์ ตัดคำฟุ่มเฟือยและไม่จำเป็นออกเพื่อให้เกิดความกระชับแล้วบันทึกคำเบิกความพยานด้วยถ้อยคำสำนวนของผู้พิพากษาเอง หรือที่เรียกว่า “การอมความ” เนื่องจากเดิมศาลไทยมีแนวคิดว่า พยานบุคคลที่มาเบิกความต่อศาล อาจตอบคำถามของทนายความไม่ตรงประเด็น หากใช้วิธีการบันทึก คำพยานแบบทุกถ้อยคำ (Verbatim record) ตามที่พยานได้ให้การไว้แล้ว อาจทำให้ไม่ได้เนื้อความชัดเจนและการพิจารณาคดีเกิดความล่าช้า แต่การบันทึกคำพยานด้วยวิธีการอมความกลับเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินกระบวนพิจารณาและไม่สอดคล้องกับหลักการพิจารณาคดีหลายประการ อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสนใจว่าการอมความ การให้การด้วยถ้อยคำเป็นขั้นตอนที่มาจาก การแยกผู้สืบสวน/สอบสวน ให้แก่คู่ความทั้ง 2 ฝ่าย ก่อให้เกิดกระบวนการไต่สวนที่เป็นธรรม (ภัทรพร เรืองฤทธิ์, 2564)

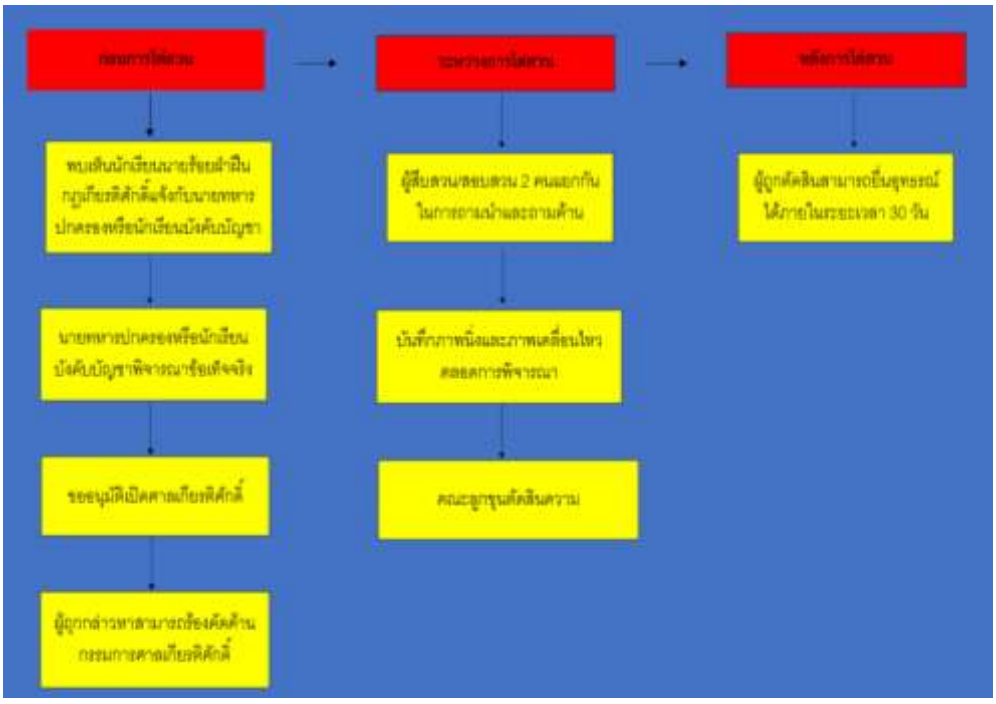
2) ให้บันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวตลอดการไต่สวนกล่าวศาลเกียรติศักดิ์ เพื่อเป็นหลักฐานในการพิจารณาความนั้น การบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวมีข้อดีคือบันทึกภาพและวีดิทัศน์ระหว่างการไต่สวน ทั้งนี้เพราะข้อมูลในการไต่สวนจะต้องเป็นชั้นความลับ เพราะอาจเป็นข้อมูลส่วนบุคคล สอดคล้องกับจิรณิศ อมาตยกุล ในงานวิจัยเรื่องบันทึกการสอบปากคำด้วยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ พบว่าประเทศไทยได้มีการกำหนดให้บันทึกการสอบปากคำชั้นสอบสวนด้วยวิธีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอันปรากฏในรูปแบบสำนวนการสอบสวนเท่านั้น โดยการสอบปากคำด้วยวิธีบันทึกภาพและเสียงจะถูกบังคับใช้แต่เพียงการสอบสวนเด็กที่อายุไม่เกิน 18 ปี ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 133 ทวิ โดยมิได้นำมาใช้กับบุคคลทั่วไปแต่อย่างใด ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาการตรวจสอบกระบวนการสอบสวนบุคคลทั่วไปเนื่องจากการสอบปากคำนั้นจะสามารถตรวจสอบได้เพียงสำนวนการสอบสวนที่มีลักษณะเป็นการถามตอบเป็นลายลักษณ์อักษรและเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้จัดพิมพ์เท่านั้นลำพังเพียงสำนวนการสอบสวนจึงไม่สามารถตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการใช้อำนาจรัฐได้ (จิรณิศ อมาตยกุล,2566)

3) ลูกขุนทั้ง 25 นาย เมื่อฟังพยานหลักฐานแล้วให้ตัดสินใจว่าผู้ถูกกล่าวหามีความผิดจริงหรือไม่ ในการลงมติว่านักเรียนนายร้อยละเมิดกฎเกียรติศักดิ์นั้น ให้ถือเสียงของลูกขุน 20 ใน 25 เสียง โดยประธานศาลเกียรติศักดิ์ รองประธานศาลเกียรติศักดิ์ ผู้สืบสวน/สอบสวน ผู้ช่วยสอบสวน/สอบสวน เลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการ ไม่มีสิทธิ์ในการออกเสียง แล้วรายงานผลการพิจารณาเสนอผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เพื่อนำเรียนผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า การลงมติของลูกขุนนั้น ทั้งนี้เพราะองค์คณะลูกขุนถือเป็นผู้แทนของนักเรียนนายร้อยทุกชั้นปี การที่คณะลูกขุนลงมติว่าผิดกระทำผิดจริง จึงทำให้เชื่อได้ว่าผู้

กล่าวหาอาจจะอยู่ร่วมกันในกลุ่มของนักเรียนนายร้อยไม่ได้แล้ว และสอดคล้องกับงานวิจัยของมาณพ ประวาลลัญฉกร ในงานวิจัยเรื่องความเหมาะสมของการนำระบบคณะลูกขุนมาใช้กับระบบวิธีพิจารณาความอาญาไทย: กรณีศึกษาตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเลย พบว่า มีความเหมาะสมเป็นไปได้ที่จะนำเอาระบบลูกขุนมาใช้กับระบบวิธีพิจารณาความอาญาของไทย โดยเป็นระบบลูกขุนที่ลูกขุนที่เป็นประชาชนทั่วไปมีอำนาจเพียงผู้เดียวในการวินิจฉัยปัญหาข้อเท็จจริง ส่วนผู้พิพากษาอาชีพมีหน้าที่วินิจฉัยปัญหาข้อกฎหมายและการปรับบทลงโทษดังเช่นระบบลูกขุนของประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา การนำระบบลูกขุนมาใช้ในระบบเกียรติศักดิ์มาใช้ตัดสินจึงมีความเหมาะสม (มาณพ ประวาลลัญฉกร, 2563)

3. ระยะที่ 3 ระหว่างหลังการไต่สวน ผู้ถูกกล่าวหาหากไม่พอใจในคำตัดสิน สามารถยื่นอุทธรณ์ต่อผู้บังคับการกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ภายใน 30 วัน ทั้งนี้เพราะการอุทธรณ์ นั้นผู้ถูกกล่าวหาต้องมีข้อมูลใหม่ มาโต้แย้งในการเขียนอุทธรณ์ และต้องยื่นอุทธรณ์ภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่รับทราบคำตัดสิน จึงสอดคล้องกับงานวิจัยของเฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี ในงานวิจัยเรื่องการจำกัดสิทธิอุทธรณ์ในคดีอาญา: ศึกษากรณีการกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์ พบว่า หลักเกณฑ์การอุทธรณ์ดังกล่าวไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติข้อ 14 (5) ของกติกาสากลว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) ที่กำหนดให้จำเลยมีสิทธิที่จะขอให้ทบทวนคำพิพากษาโดยศาลสูงอย่างน้อยหนึ่งชั้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมการให้ผู้ถูกกล่าวหาอุทธรณ์ได้ภายใน 30 วัน จึงเป็นกระบวนการพิจารณาที่เป็นสากล และเป็นธรรมแก่คู่ความ (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี, 2560)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพที่ 1 กระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์

จากภาพมีคำอธิบายว่า กระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ มี 3 ขั้นตอน คือ ก่อนการไต่สวน ระหว่างการไต่สวน และหลังการไต่สวน ก่อนการไต่สวนจะเป็นกระบวนการพิจารณาโดยแยบคายและเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาสามารถร้องคัดค้านกรรมการได้ ระหว่างการไต่สวน ต้องแยกผู้สืบสวน/สอบสวน ออกจากกันให้ถามนำและถามค้าน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และสุดท้ายจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่ถูกตัดสินความ อุทธรณ์ได้

สรุป

แนวทางการพัฒนากระบวนวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ เป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินกระบวนการของศาลเกียรติศักดิ์ ซึ่งเป็นการลงรายละเอียดของขั้นตอนสำคัญ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึง การลงมติตัดสินคดีของคณะลูกขุนกระบวนการวิจัยนี้ สร้างองค์ความรู้ใหม่ตั้งแต่การพบนักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ การคัดค้านกรรมการ การไต่สวนที่มีผู้สืบสวน/สอบสวน ถามนำและถามค้าน การบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว การลงมติตัดสิน และสุดท้ายให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาสามารถอุทธรณ์ได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ควรศึกษาการจำแนกลักษณะการกระทำความผิดทางวินัยและการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์

1.2 ศึกษาแรงจูงใจในการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์

1.3 ควรปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนนายร้อยด้านความซื่อสัตย์ สุจริต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับกระบวนพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ คือ กระบวนการตั้งแต่การเริ่มต้นพบเห็นการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ ไปจนสิ้นสุดกระบวนการตัดสินความ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับระเบียบกองทัพบกว่าด้วยโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และ ระเบียบกรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์ ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ได้ โดยควรให้ความสำคัญกับ การสร้างความเป็นธรรมแก่ผู้ที่ถูกกล่าวหา สำหรับประเด็นในการทำวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับ การลงทัณฑ์และการตัดคะแนนความประพฤติของนักเรียนนายร้อย

เอกสารอ้างอิง

กรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์. (2568). *คู่มือนักเรียนนายร้อย.* กรุงเทพฯ: กรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์.

จิรณิศ อมาตยกุล. (2566). *บันทึกการสอบปากคำด้วยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2560). การจำกัดสิทธิอุทธรณ์ในคดีอาญา: ศึกษากรณีการกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์. *รายงานวิจัย.* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพฯ.

ชัชชัย ยุระพันธุ์. (2565). หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐกับการเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายเป็นโจทก์ฟ้องคดี. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ,* 10(12), 90-109.

ทัศน์กมล ศิริจรูญวงศ์. (2565). *การคัดค้านตุลาการและการห้ามตุลาการมิให้เข้ามาเป็นองค์คณะ : ศึกษากรณีศาลปกครองและศาลรัฐธรรมนูญ.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พันเอกนพโรจน์ ชัยอมราพัฒน์. (2568, 13 กันยายน). *ปัญหาการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย* (พันโทเทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ, ผู้สัมภาษณ์).

ภัทรพร เรืองฤทธิ์. (2564). ปัญหาการบันทึกถ้อยคำพยานของผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม. *วารสารบัณฑิตศึกษานิติศาสตร์,* 14(3), 478-501.

มาณพ ประวาลลัญฉกร.(2563). ความเหมาะสมของการนำระบบคณะลูกขุนมาใช้กับระบบวิธีพิจารณาความอาญาไทย: กรณีศึกษาตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเลย. *(วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์).* คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

วริยาพัชร วรภัสร์สรกุล. (2566). กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการกับการเสริมสร้างทักษะการจัดการองค์กรของผู้บริหารสถานศึกษายุค BANI World. *วารสารปราชญ์ประชาคม,* 1(5), 42-56.

แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์

Guidelines for Developing Servant Leadership Among School Administrators in the Sarasas Network

ศุภวรรณ หลำผาสุข Supawan Lampasuk,
สถาบันสารสาสน์เทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ
Sarasas Suvarnabhumi Institute of Technology
Corresponding author, e-mail: supawan.lak@svit.ac.th

Received February 1, 2026; **Revised** May 16, 2026; **Accepted:** August 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 5 คน ซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ ได้แก่ ด้านการรับฟัง ผู้บริหารควรเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรสะท้อนความคิดเห็นอย่างเป็นระบบและไม่ตัดสินล่วงหน้า ด้านความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ ผู้บริหารควรคำนึงถึงความแตกต่างของบริบทส่วนบุคคลและวิชาชีพของบุคลากร ด้านการเยียวยา ผู้บริหารควรดูแลและฟื้นฟูสภาพจิตใจของบุคลากรในสถานการณ์ที่เกิดความเครียดหรือความขัดแย้ง ด้านการตระหนักรู้ ผู้บริหารควรพัฒนาความตระหนักรู้ในตนเองและบริบทองค์กรเพื่อการตัดสินใจอย่างรอบคอบ ด้านการโน้มน้าวใจ ผู้บริหารควรใช้เหตุผล ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมแทนการใช้อำนาจตามตำแหน่ง ด้านการมองเชิงมโนทัศน์ ผู้บริหารควรคิดเชิงกลยุทธ์และเชื่อมโยงการดำเนินงานกับวิสัยทัศน์ของสถานศึกษา ด้านการคาดการณ์ล่วงหน้า ผู้บริหารควรคาดการณ์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงเพื่อเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา ด้านความเป็นผู้ดูแลรักษา ผู้บริหารควรบริหารทรัพยากรอย่างโปร่งใสและยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ด้านความมุ่งมั่นในการพัฒนาคน ผู้บริหารควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของครูและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง และ ด้านการสร้างชุมชน ผู้บริหารควรสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เอื้อต่อความร่วมมือและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร

คำสำคัญ: ผู้บริหารสถานศึกษา; ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้; โรงเรียนในเครือสารสาสน์

Abstract

This study aimed to examine the guidelines for developing servant leadership among school administrators in the Sarasas School Network. A qualitative research approach was employed. The key informants consisted of five experts in educational administration and experienced school administrators, selected through purposive sampling. Data were collected using in-depth interviews and analyzed through content analysis. The findings revealed that the guidelines for developing servant leadership among school administrators in the Sarasas School Network comprise ten key dimensions: listening, in which administrators should provide systematic opportunities for teachers and staff to express their opinions without prejudice; empathy, emphasizing an understanding of individual and professional differences; healing, focusing on supporting and restoring teachers' and staff's psychological well-being in situations involving stress or conflict; awareness, highlighting the development of self-awareness and organizational awareness for prudent decision-making; persuasion, encouraging the use of reason, transparency, and participation rather than positional authority; conceptualization, which involves strategic thinking and aligning operational practices with the school's vision; foresight, emphasizing the anticipation of changes to enhance organizational preparedness; stewardship, focusing on transparent management of resources and prioritizing the common good; commitment to the growth of people, promoting continuous professional development of teachers and staff; and building community, fostering a learning community that enhances collaboration and a sense of belonging within the organization.

Keywords: School Administrators; Servant Leadership; Sarasas School Network

บทนำ

ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ (Servant Leadership) เป็นแนวคิดภาวะผู้นำที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในวงวิชาการด้านการบริหารและการศึกษา เนื่องจากเป็นรูปแบบภาวะผู้นำที่มุ่งเน้นการรับใช้ผู้อื่นเป็นลำดับแรก โดยผู้นำให้ความสำคัญกับการตอบสนองความต้องการ การพัฒนาศักยภาพ และการส่งเสริมการเติบโตของผู้ตาม มากกว่าการใช้อำนาจหรือการควบคุมตามลำดับชั้น แนวคิดดังกล่าวมีรากฐานมาจากงานของ Greenleaf ซึ่งเสนอว่าผู้นำที่แท้จริงควรเริ่มต้นจากความตั้งใจที่จะรับใช้ผู้อื่น และนำไปสู่การสร้างองค์กรที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน (Greenleaf, 1977) ในบริบทของสถานศึกษา ภาวะผู้นำแบบใฝ่บริการมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากสถานศึกษาเป็นองค์กรที่มีภารกิจหลักในการพัฒนามนุษย์ ผู้นำที่มีแนวคิดใฝ่บริการสามารถสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความไว้วางใจ ความร่วมมือ และความสัมพันธ์เชิงบวก ส่งผลให้ครูและบุคลากรทางการศึกษามีแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร และพร้อมทุ่มเท

ความสามารถในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ งานวิจัยจำนวนมากยืนยันว่าภาวะผู้นำแบบใฝ่บริการมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความพึงพอใจในการทำงาน ความผูกพันต่อองค์กร และพฤติกรรมการทำงานเชิงสร้างสรรค์ของบุคลากร (Liden et al., 2008; Spears, 2010)

นอกจากนี้ ภาวะผู้นำแบบใฝ่บริการยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของผู้ตามในระยะยาว โดยผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยการเรียนรู้และผู้สนับสนุนมากกว่าผู้สั่งการ ส่งผลให้ผู้ตามเกิดการเรียนรู้ การตระหนักรู้ในตนเอง และสามารถพัฒนาภาวะผู้นำตนเองได้อย่างต่อเนื่อง แนวคิด Greenleaf (1977) สอดคล้องกับการบริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันที่มุ่งพัฒนาครูมืออาชีพ ซึ่งมีความสามารถในการตัดสินใจ การแก้ปัญหา และการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ (Eva et al., 2019) อีกทั้งในบริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเผชิญกับความไม่แน่นอน ภาวะผู้นำแบบใฝ่บริการยังช่วยเสริมสร้างความยืดหยุ่นและความเข้มแข็งขององค์กร โดยการให้ความสำคัญกับการรับฟัง การเข้าใจบริบท และการดูแลบุคลากรทั้งในมิติด้านงานและด้านจิตใจ ซึ่งสามารถช่วยลดความตึงเครียด ความขัดแย้ง และภาวะหมดไฟในการทำงานของบุคลากรทางการศึกษาได้ (Sendjaya and Sarros, 2002)

อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์รายงานการประเมินตนเอง (Self-Assessment Report: SAR) และรายงานการประเมินคุณภาพการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาเอกชนในระบบเครือข่าย พบประเด็นปัญหาที่มีลักษณะร่วมกันหลายประการ โดยเฉพาะด้านการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา รายงานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษาต้องรับผิดชอบภาระงานด้านการบริหารเชิงระบบและงานเอกสารจำนวนมาก ทั้งการรายงานผลตามตัวชี้วัด การจัดทำหลักฐานเชิงประจักษ์ และการติดตามนโยบายจากส่วนกลาง ส่งผลให้เวลาและโอกาสในการนิเทศ ติดตาม และพัฒนาครูในเชิงลึกยังมีข้อจำกัด (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา [องค์การมหาชน], 2565) ในขณะเดียวกัน โครงสร้างการบริหารในลักษณะเครือข่ายของโรงเรียนเอกชนขนาดใหญ่ เช่น โรงเรียนในเครือสารสาสน์ อาจส่งผลให้การตัดสินใจเชิงนโยบายและแนวทางการดำเนินงานส่วนใหญ่ถูกกำหนดจากส่วนกลาง ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาในระดับโรงเรียนมีอำนาจในการปรับใช้ตามบริบทค่อนข้างจำกัด และครูบางส่วนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาสถานศึกษาน้อยกว่าที่ควร สถานการณ์ดังกล่าวอาจส่งผลต่อแรงจูงใจในการทำงาน ความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร และการพัฒนาภาวะผู้นำตนเองของครูในระยะยาว (Somech, 2010)

นอกจากนี้ รายงาน SAR ยังสะท้อนถึงสภาพการทำงานของครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ต้องเผชิญกับภาระงานที่เพิ่มขึ้นจากกระบวนการประกันคุณภาพ การจัดการเรียนรู้ที่ต้องตอบสนองต่อความคาดหวังของผู้ปกครองและสังคม รวมถึงการแข่งขันด้านคุณภาพของโรงเรียนเอกชน ส่งผลให้ครูจำนวนหนึ่งประสบกับความเครียด ความเหนื่อยล้า และความท้าทายในการรักษาสมดุลระหว่างภาระงานกับการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ หากขาดภาวะผู้นำที่ให้ความสำคัญกับการรับฟัง การสนับสนุน และการดูแลบุคลากรอย่างเป็นระบบ ปัญหาดังกล่าวอาจนำไปสู่ภาวะหมดไฟในการทำงานและส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้ในระยะยาว

จากข้อมูลเชิงประจักษ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ให้สามารถลดช่องว่างระหว่างนโยบายส่วนกลางกับการปฏิบัติใน

ระดับโรงเรียน โดยเฉพาะการพัฒนาภาวะผู้นำแบบใฝ่บริการซึ่งมุ่งเน้นการรับฟัง การสนับสนุน การเสริมพลัง และการพัฒนาศักยภาพของครูและบุคลากรอย่างเป็นระบบ อันจะช่วยสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร และยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการของโรงเรียนในเครือสารสาสน์อย่างยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ โดยผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรการวิจัยจากแนวคิดของ Greenleaf (1977) ประกอบด้วย 10 ประการ ดังนี้ 1) การรับฟัง 2) ความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ 3) การเยียวยา 4) การตระหนักรู้ 5) การโน้มน้าวใจ 6) การมองเชิงมโนทัศน์ 7) การคาดการณ์ล่วงหน้า 8) ความเป็นผู้ดูแลรักษา 9) ความมุ่งมั่นในการพัฒนาคน 10) การสร้างชุมชน

จากองค์ประกอบข้างต้นจึงนำมาสร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ มีขั้นตอนดังนี้

1. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีคุณสมบัติ คือ

1.1 เป็นผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา ได้แก่ ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ ที่มีประสบการณ์การบริหารไม่น้อยกว่า 10 ปี หรือได้รับรางวัลด้านการบริหารจัดการ

1.2 คณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชน ผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก สอนในสาขาวิชา การบริหารการศึกษา มีตำแหน่งการบริหารตั้งแต่ คณบดีขึ้นไป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์โดยเริ่มจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ เพื่อนำมากำหนดกรอบประเด็นการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมองค์ประกอบทั้ง 10 ด้าน จากนั้นผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง โดยใช้คำถามปลายเปิดเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถแสดงความคิดเห็นและสะท้อนประสบการณ์ได้อย่างอิสระ แล้วนำแบบสัมภาษณ์เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ความเหมาะสมของภาษา และความครอบคลุมของประเด็นการวิจัย ก่อนปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะและนำแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้ 1) ผู้วิจัยได้จัดทำหนังสือราชการขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน 2) รวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

แนวทางการพัฒนาภาวะแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ สามารถสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

1. ด้านการรับฟัง ผู้บริหารควรพัฒนาทักษะการรับฟังอย่างตั้งใจและเป็นระบบ โดยเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรสามารถสะท้อนความคิดเห็น ปัญหา และข้อเสนอแนะผ่านช่องทางที่หลากหลาย เช่น การประชุมเชิงปฏิสัมพันธ์ การสนทนากลุ่ม หรือการรับฟังรายบุคคลอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ การรับฟังควรเป็นไปในลักษณะไม่ตัดสินล่วงหน้า เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและความปลอดภัยทางจิตใจในองค์กร

2. ด้านความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ ผู้บริหารควรส่งเสริมการเข้าใจบริบทส่วนบุคคลและวิชาชีพของครูและบุคลากร โดยคำนึงถึงความแตกต่างด้านประสบการณ์ ภาระงาน และสภาพชีวิต แนวทางการพัฒนาในด้านนี้ควรมุ่งให้ผู้บริหารใช้การสื่อสารเชิงบวก การให้กำลังใจ และการยอมรับคุณค่าในตัวบุคคล เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกและความร่วมมือในการทำงาน

3. ด้านการเยียวยา ผู้บริหารควรมีบทบาทในการดูแลและฟื้นฟูสภาพจิตใจของบุคลากร โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่เกิดความขัดแย้ง ความเครียด หรือความล้มเหลวในการทำงาน แนวทางการพัฒนาควรมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการพูดคุย การให้คำปรึกษา และการแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและความสามัคคีในองค์กร

4. ด้านการตระหนักรู้ ผู้บริหารควรพัฒนาความตระหนักรู้ในตนเองและบริบทองค์กร ผ่านการสะท้อนตนเอง การประเมินตนเอง และการรับข้อมูลย้อนกลับจากผู้ร่วมงาน การตระหนักรู้จะช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจผลกระทบของการตัดสินใจและพฤติกรรมของตนต่อบุคลากรและองค์กร อันนำไปสู่การบริหารจัดการที่รอบคอบและเหมาะสมกับบริบท

5. ด้านการโน้มน้าวใจ ผู้บริหารควรใช้กระบวนการโน้มน้าวใจบนพื้นฐานของเหตุผล ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม มากกว่าการใช้อำนาจตามตำแหน่ง แนวทางการพัฒนาควรมุ่งให้ผู้บริหารสื่อสารเป้าหมายและนโยบายอย่างชัดเจน เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างฉันทามติร่วมกันในการตัดสินใจ

6. ด้านการมองเชิงมโนทัศน์ ผู้บริหารควรพัฒนาความสามารถในการมองภาพรวมและเชื่อมโยงการดำเนินงานในระดับต่างๆ เข้ากับวิสัยทัศน์และเป้าหมายของสถานศึกษา แนวทางการพัฒนาด้านนี้ควรมุ่งส่งเสริมการคิดเชิงกลยุทธ์ การวางแผนระยะยาว และการมองปัญหาเชิงระบบ เพื่อให้การบริหารไม่จำกัดอยู่เพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

7. ด้านการคาดการณ์ล่วงหน้า ผู้บริหารควรใช้ข้อมูลจากประสบการณ์ที่ผ่านมาและสถานการณ์ปัจจุบันในการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคต แนวทางการพัฒนาควรมุ่งให้ผู้บริหารวิเคราะห์ความเสี่ยง โอกาส และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบาย เทคโนโลยี และสังคม เพื่อเตรียมความพร้อมของสถานศึกษาอย่างเหมาะสม

8. ด้านความเป็นผู้ดูแลรักษา ผู้บริหารควรตระหนักถึงบทบาทความรับผิดชอบต่อทรัพยากรบุคลากร และผลประโยชน์ขององค์กรในฐานะผู้ดูแลมากกว่าผู้ใช้อำนาจ แนวทางการพัฒนาด้านนี้ควรมุ่งเน้นการบริหารอย่างโปร่งใส การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และการยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

9. ด้านความมุ่งมั่นในการพัฒนาคน ผู้บริหารควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของครูและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านวิชาชีพและด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล แนวทางการพัฒนาควรมุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาสมรรถนะ และการสร้างโอกาสในการเติบโตในสายงานอย่างเป็นธรรม

10. ด้านการสร้างชุมชน ผู้บริหารควรส่งเสริมการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา โดยเน้นการทำงานร่วมกัน การแบ่งปันความรู้ และการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร แนวทางการพัฒนาด้านนี้ควรมุ่งให้สถานศึกษาเป็นพื้นที่แห่งความร่วมมือ ความเอื้ออาทร และการเรียนรู้ร่วมกันอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยแนวทางการพัฒนาภาวะแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ด้านการรับฟังพบว่า ผู้บริหารควรพัฒนาทักษะการรับฟังอย่างตั้งใจและเป็นระบบ โดยเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรสามารถสะท้อนความคิดเห็น ปัญหา และข้อเสนอแนะผ่านช่องทางที่หลากหลาย เช่น การประชุมเชิงปฏิสัมพันธ์ การสนทนากลุ่ม หรือการรับฟังรายบุคคลอย่างสม่ำเสมอ การรับฟังควรเป็นไปในลักษณะไม่ตัดสินล่วงหน้า เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและความปลอดภัยทางจิตใจในองค์กร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการรับฟังช่วยสร้างความไว้วางใจและความปลอดภัยทางจิตใจให้แก่ครูและบุคลากร ส่งผลให้เกิดการเปิดเผยความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาอย่างแท้จริง ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Greenleaf และแนวคิดของ Spears ที่ระบุว่าการรับฟังเป็นคุณลักษณะพื้นฐานของผู้นำใฝ่บริการ และเป็นฐานสำคัญของความสัมพันธ์เชิงบวกในองค์กร (Greenleaf, 1977; Spears, 2010)

2. ด้านความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจพบว่า ผู้บริหารควรส่งเสริมการเข้าใจบริบทส่วนบุคคลและวิชาชีพของครูและบุคลากร โดยคำนึงถึงความแตกต่างด้านประสบการณ์ ภาระงาน และสภาพชีวิต แนวทางการพัฒนาในด้านนี้ควรมุ่งให้ผู้บริหารใช้การสื่อสารเชิงบวก การให้กำลังใจ และการยอมรับคุณค่าในตัวบุคคล เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกและความร่วมมือในการทำงาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความเห็นอกเห็นใจช่วยให้ผู้บริหารสามารถตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของครูและบุคลากรและลดช่องว่างระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ดังนั้นจึงพบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Liden et al. ที่ชี้ว่าความเห็นอกเห็นใจของผู้นำมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความผูกพันต่อองค์กรและพฤติกรรมการทำงานเชิงสร้างสรรค์ (Liden et al., 2008)

3. ด้านการเยียวยาพบว่า ผู้บริหารควรมีบทบาทในการดูแลและฟื้นฟูสภาพจิตใจของบุคลากร โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่เกิดความขัดแย้ง ความเครียด หรือความล้มเหลวในการทำงาน แนวทางการพัฒนาควรมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการพูดคุย การให้คำปรึกษา และการ

แก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและความสามัคคีในองค์กร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบริบทของสถานศึกษามีแรงกดดันสูงจากภาระงานและความคาดหวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การมีผู้นำที่สามารถเยียวยาความตึงเครียดและความขัดแย้งจึงช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจขององค์กร ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Sendjaya and Sarros ที่ระบุว่าการเยียวยาเป็นบทบาทสำคัญของผู้นำใฝ่บริการในการสร้างองค์กรที่เอื้อต่อการทำงานอย่างยั่งยืน (Sendjaya and Sarros, 2002)

4. ด้านการตระหนักรู้พบว่า ผู้บริหารควรพัฒนาความตระหนักรู้ในตนเองและบริบทองค์กรผ่านการสะท้อนตนเอง การประเมินตนเอง และการรับข้อมูลย้อนกลับจากผู้ร่วมงาน การตระหนักรู้จะช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจผลกระทบของการตัดสินใจและพฤติกรรมของตนต่อบุคลากรและองค์กร อันนำไปสู่การบริหารจัดการที่รอบคอบและเหมาะสมกับบริบท ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการตระหนักรู้ช่วยให้ผู้บริหารเข้าใจผลกระทบของการตัดสินใจและพฤติกรรมของตนต่อบุคลากรและองค์กร ซึ่งนำไปสู่การบริหารจัดการอย่างรอบคอบและเหมาะสม ผลการวิจัยสอดคล้องกับข้อเสนอของ Greenleaf ที่มองว่าการตระหนักรู้เป็นคุณลักษณะที่ทำให้ผู้นำสามารถใช้อำนาจอย่างมีคุณธรรม (Greenleaf, 1977)

5. ด้านการโน้มน้าวใจพบว่า ผู้บริหารควรใช้กระบวนการโน้มน้าวใจบนพื้นฐานของเหตุผล ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม มากกว่าการใช้อำนาจตามตำแหน่ง แนวทางการพัฒนาควรมุ่งให้ผู้บริหารสื่อสารเป้าหมายและนโยบายอย่างชัดเจน เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างฉันทามติร่วมกันในการตัดสินใจ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการโน้มน้าวใจช่วยสร้างความยอมรับและความร่วมมือจากบุคลากร ส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างสมัครใจและยั่งยืน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ Spears และแนวคิดของ Eva et al. ที่ระบุว่าผู้นำใฝ่บริการเน้นการชักจูงด้วยเหตุผลและคุณค่า มากกว่าการบังคับสั่งการ (Spears, 2010; Eva et al., 2019)

6. ด้านการมองเชิงมโนทัศน์พบว่า ผู้บริหารควรพัฒนาความสามารถในการมองภาพรวมและเชื่อมโยงการดำเนินงานในระดับต่างๆ เข้ากับวิสัยทัศน์และเป้าหมายของสถานศึกษา แนวทางการพัฒนาด้านนี้ควรมุ่งส่งเสริมการคิดเชิงกลยุทธ์ การวางแผนระยะยาว และการมองปัญหาเชิงระบบ เพื่อให้การบริหารไม่จำกัดอยู่เพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารสถานศึกษาต้องเชื่อมโยงการดำเนินงานในระดับปฏิบัติการกับวิสัยทัศน์และเป้าหมายระยะยาวขององค์กร ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ Spears ที่ชี้ว่าผู้นำใฝ่บริการต้องสามารถก้าวข้ามปัญหาเฉพาะหน้าและมององค์กรในเชิงระบบ (Spears, 2010)

7. ด้านการคาดการณ์ล่วงหน้าพบว่า ผู้บริหารควรใช้ข้อมูลจากประสบการณ์ที่ผ่านมาและสถานการณ์ปัจจุบันในการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคต แนวทางการพัฒนาควรมุ่งให้ผู้บริหารวิเคราะห์ความเสี่ยง โอกาส และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบาย เทคโนโลยี และสังคม เพื่อเตรียมความพร้อมของสถานศึกษาอย่างเหมาะสม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบริบทการศึกษาในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้นำจึงต้องสามารถคาดการณ์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบาย เทคโนโลยี และสังคม เพื่อเตรียมความพร้อมขององค์กร ผลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ Greenleaf ที่ระบุว่าการคาดการณ์ล่วงหน้าเป็นความสามารถที่ช่วยให้ผู้นำตัดสินใจอย่างมีความรับผิดชอบ (Greenleaf, 1977)

8. ด้านความเป็นผู้ดูแลรักษาพบว่า ผู้บริหารควรตระหนักถึงบทบาทความรับผิดชอบต่อทรัพยากร บุคลากร และผลประโยชน์ขององค์กรในฐานะผู้ดูแลมากกว่าผู้ใช้อำนาจ แนวทางการพัฒนาด้านนี้ควรมุ่งเน้นการบริหารอย่างโปร่งใส การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และการยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสถานศึกษาต้องบริหารทรัพยากรและบุคลากรภายใต้ความคาดหวังของสังคม ผู้นำที่มองตนเองเป็นผู้ดูแลจึงช่วยสร้างความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความไว้วางใจในองค์กร ส่งผลให้บุคลากรเกิดความเชื่อมั่นในการบริหารงานและพร้อมให้ความร่วมมือในการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Greenleaf ที่อธิบายว่าผู้นำแบบผู้รับใช้ควรมีบทบาทเป็น “ผู้ดูแลรักษา” (Stewardship) โดยให้ความสำคัญกับการรับผิดชอบต่อองค์กรและสังคมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน (Greenleaf, 1977) รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sendjaya and Sarros (2002) ที่ค้นพบว่า ผู้นำแบบผู้รับใช้ที่มีลักษณะของความเป็นผู้ดูแลรักษาจะให้ความสำคัญกับคุณธรรม ความโปร่งใส การใช้อำนาจอย่างรับผิดชอบ และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งส่งผลต่อความไว้วางใจ ความผูกพันต่อองค์กร และประสิทธิผลในการดำเนินงานขององค์กรในระยะยาว (Sendjaya and Sarros, 2002)

9. ด้านความมุ่งมั่นในการพัฒนาคนพบว่า ผู้บริหารควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของครูและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านวิชาชีพและด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล แนวทางการพัฒนาควรมุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาสมรรถนะ และการสร้างโอกาสในการเติบโตในสายงานอย่างเป็นธรรม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคุณภาพการศึกษาขึ้นอยู่กับคุณภาพของครูและบุคลากรเป็นสำคัญ ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานของ Liden et al. และแนวคิดของ Eva et al. (2019) ที่ระบุว่าการพัฒนาคนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ภาวะผู้นำใฝ่บริการส่งผลต่อประสิทธิผลขององค์กร (Liden et al., 2008; Eva et al., 2019)

10. ด้านการสร้างชุมชนพบว่า ผู้บริหารควรส่งเสริมการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา โดยเน้นการทำงานร่วมกัน การแบ่งปันความรู้ และการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร แนวทางการพัฒนาด้านนี้ควรมุ่งให้สถานศึกษาเป็นพื้นที่แห่งความร่วมมือ ความเอื้ออาทร และการเรียนรู้ร่วมกันอย่างยั่งยืน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสถานศึกษาเป็นองค์กรที่ต้องอาศัยความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรจึงช่วยเสริมพลังการทำงานและความยั่งยืน ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ Spears ที่มองว่าการสร้างชุมชนเป็นผลลัพธ์สำคัญของภาวะผู้นำใฝ่บริการ (Spears, 2010)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์” ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ในบริบทของโรงเรียนเอกชนที่มีลักษณะการบริหารแบบเครือข่าย มิได้มุ่งเน้นเพียงคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้นำเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการบริหารที่เชื่อมโยง “การดูแลบุคลากร” เข้ากับ “การพัฒนาองค์กร” อย่างเป็นระบบ โดยผู้บริหารจำเป็นต้องทำหน้าที่ทั้งในฐานะผู้นำ ผู้สนับสนุน และผู้ดูแลความสัมพันธ์ภายในองค์กรควบคู่กันองค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการวิจัย คือ การพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ควรดำเนินการผ่าน 10 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การรับฟัง ความ

เข้าใจและเห็นอกเห็นใจ การเยียวยา การตระหนักรู้ การโน้มน้าวใจ การมองเชิงมโนทัศน์ การคาดการณ์ล่วงหน้า ความเป็นผู้ดูแลรักษา ความมุ่งมั่นในการพัฒนาคน และการสร้างชุมชน ซึ่งทั้ง 10 องค์ประกอบมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษาโดยตรง

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า “การสร้างความไว้วางใจ” เป็นแกนสำคัญของภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ในสถานศึกษา โดยผู้บริหารที่เปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รับฟังอย่างไม่ตัดสิน และให้ความสำคัญกับการดูแลด้านจิตใจของบุคลากร จะช่วยเสริมสร้างความผูกพันต่อองค์กร ความร่วมมือในการทำงาน และบรรยากาศองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้อย่างยั่งยืนอีกทั้งงานวิจัยนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารสถานศึกษาเอกชนยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทโรงเรียนเครือข่ายที่มีความซับซ้อนด้านการบริหาร เนื่องจากช่วยลดช่องว่างระหว่างผู้บริหารและบุคลากร ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

สรุป

งานวิจัยนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารสถานศึกษาเอกชนยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในบริบทโรงเรียนเครือข่ายที่มีความซับซ้อนด้านการบริหาร เนื่องจากช่วยลดช่องว่างระหว่างผู้บริหารและบุคลากร ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาภาวะแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารโรงเรียนในเครือสารสาสน์ มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1) โรงเรียนในเครือสารสาสน์ควรนำองค์ประกอบและแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ทั้ง 10 ด้านไปใช้เป็นกรอบในการออกแบบโครงการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างบทบาทผู้นำที่มุ่งเน้นการรับใช้ การสนับสนุน และการพัฒนาศักยภาพของครูและบุคลากรอย่างยั่งยืน

1.2) หน่วยงานต้นสังกัดควรพิจารณานำแนวคิดภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ไปบูรณาการกับระบบการบริหารงานบุคคล การนิเทศ ติดตาม และการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมพฤติกรรมผู้นำที่เน้นมนุษยสัมพันธ์ การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบต่อองค์กร

1.3) ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลเชิงวิชาการประกอบการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาสถานศึกษาในเครือสารสาสน์ โดยเฉพาะนโยบายด้านการพัฒนาผู้บริหารและการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการและความยั่งยืนของสถานศึกษาในระยะยาว

1.4) ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาบรรยากาศการทำงานที่เปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ และการพัฒนา

สถานศึกษา เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร และความร่วมมือในการทำงาน

2. ข้อแสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1) การวิจัยในอนาคตควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังสถานศึกษานอกเครือสารสาสน์ หรือเปรียบเทียบระหว่างโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนของรัฐ เพื่อศึกษาความแตกต่างของบริบทและความเหมาะสมของแนวคิดภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ในสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย

2.2) นำแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ไปพัฒนาเป็นเครื่องมือวัดหรือโมเดลเชิงโครงสร้าง และทดสอบด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณหรือเชิงผสม เพื่อยืนยันความเหมาะสมและความเป็นสากลของแนวทางดังกล่าว

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). (2565). *แนวทางและผลการประเมินคุณภาพการศึกษาภายนอก.* กรุงเทพฯ: สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา

Eva, et al. (2019). Servant leadership: A systematic review and call for future research. *The Leadership Quarterly,* 30(1), 111–132.

Greenleaf, R. K. (1977). *Servant leadership: A journey into the nature of legitimate power and greatness*. Mahwah, New Jersey: Paulist Press.

Liden, R. C., et al. (2008). Servant leadership: Development of a multidimensional measure and multi-level assessment. *The Leadership Quarterly,* 19(2), 161–177.

Sendjaya, S., and Sarros, J. C. (2002). Servant leadership: Its origin, development, and application in organizations. *Journal of Leadership & Organizational Studies,* 9(2), 57–64.

Somech, A. (2010). Participative decision making in schools: A mediating–moderating analytical framework for understanding school and teacher outcomes. *Educational Administration Quarterly,* 46(2), 174–209.

Spears, L. C. (2010). Character and servant leadership: Ten characteristics of effective, caring leaders. *The Journal of Virtues & Leadership*, 1(1), 25–30.

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี
Good Governance of Administrator and The Effectiveness of School under The Secondary Educational Service Area Office Kanchanaburi

[1]บุณยาพร เคนไชยวงค์ [2]ขัตติยา ด้วงสำราญ [3]มัทนา วังถนอมศักดิ์ [4]สายสุดา เตียเจริญ
[1]Boonyaporn Kenchaiwong [2]Khattiya Duangsamran [3]Mattana Wangthanomsak
[4]Saisuda Tiacharoen
ภาควิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยศิลปากร
Department of Educational Administration, Silpakorn University
Corresponding author, e-mail: Boonyaporn.ken@kn.ac.th

Received April 8, 2026; **Revised** May 4, 2026; **Accepted:** August 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการบริการงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา 2) เพื่อศึกษาประสิทธิผลของสถานศึกษา 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริการงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา โดยเป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี จำนวน 28 โรง ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 2 คน รวมทั้งสิ้น 56 คน โดยใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท จำแนกโรงเรียนตามสหวิทยาเขต เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล และประสิทธิผลของสถานศึกษา โดยได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม ในภาพรวมทั้งฉบับ เท่ากับ 0.950 สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการศึกษาพบว่า 1) การบริการงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า การบริการงานหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหาร อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ หลักความเปิดเผยและโปร่งใส หลักคุณธรรมและจริยธรรม หลักภาระรับผิดชอบและสามารถตรวจสอบได้ หลักความเสมอภาค หลักประสิทธิผล หลักการกระจายอำนาจ หลักการมีส่วนร่วมและการมุ่งเน้นฉันทามติ หลักการตอบสนอง หลักนิติธรรม และหลักประสิทธิภาพ ตามลำดับ 2) ประสิทธิผลของสถานศึกษา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษา ด้านความสามารถในการจัดหาและใช้ทรัพยากรอย่างมี

ประสิทธิภาพ ด้านการปรับเปลี่ยนและพัฒนาสถานศึกษา ด้านกระบวนการภายในขององค์กร ตามลำดับ และ 3) การบริการงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหาร กับประสิทธิผลของสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง (r_{xy} = 0.824)

คำสำคัญ: จังหวัดกาญจนบุรี; ประสิทธิผลของสถานศึกษา; หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหาร

Abstract

The research objectives were to determine: 1) good governance of administrator 2) the effectiveness of school 3) The relationship between good governance of administrator and the effectiveness of school. This research is descriptive research. The sample consisted of 28 schools under the Secondary Educational Service Area Office Kanchanaburi. Two informants from each school, totaling 56 people. Using stratified random sampling, with schools classified by academic clusters. The research instrument was a opinionnaire regarding good governance The Good Governance Principles of the Office and the effectiveness of school, The overall reliability coefficient of the opinionnaire was 0.950. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, and Pearson's product– moment correlation coefficient. The research findings revealed that: 1) Good governance of administrator of school in overall was the highest level, when considered in each aspect, it was found that the good governance principles of administrators were at the highest level in all aspects. Ranking by the arithmetic mean from highest to lowest were as follows: Transparency, Morality and Ethics, Accountability and Auditability, Equity, Effectiveness, Decentralization, Participation and Consensus Orientation, Responsiveness, Rule of Law, and Efficiency, respectively. 2) The effectiveness of schools, in overall, was at the highest level. When considered in each aspect, it was found that the effectiveness of schools was at the highest level in all aspects. Ranking by the arithmetic mean from highest to lowest were as follows: goal attainment of the school, the ability to acquire and utilize resources efficiently, school adjustment and development, and internal organizational processes, respectively. 3) The relationship between good governance of administrator and the effectiveness of school were at high level correlation (r_{xy} = 0.824), with significantly at .01 in positive direction.

Keywords: Kanchanaburi Province; The Effectiveness of School; Good Governance of Administrator

บทนำ

จากนโยบายและจุดเน้น ของกระทรวงศึกษาธิการปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวว่า กระทรวงศึกษาธิการมุ่งมั่นดำเนินการภารกิจหลักตามแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) ในฐานะหน่วยงานเจ้าภาพขับเคลื่อนทุกแผนย่อยในประเด็น 12 การพัฒนา การเรียนรู้ และแผนย่อยที่ 3 ในประเด็น 11 ศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต รวมทั้งแผนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา และนโยบายรัฐบาลทั้งในส่วนนโยบายหลักด้านการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาศักยภาพของคนไทยทุกช่วงวัย และนโยบายเร่งด่วนเรื่องการเตรียมคนไทยสู่ศตวรรษที่ 21 นอกจากนี้ยังสนับสนุนการขับเคลื่อนแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติประเด็นอื่นๆ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2561 - 2564) นโยบายและแผนระดับชาติ ว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ (พ.ศ. 2562-2565) รวมทั้งนโยบายและแผนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยคาดหวังว่าผู้เรียนทุกช่วงวัย จะได้รับการพัฒนาในทุกมิติ เป็นคนดี คนเก่ง มีคุณภาพ และมีความพร้อมร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ดังนั้น การเร่งรัดการทำงานภาพรวมกระทรวงให้เกิดผลสัมฤทธิ์ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับสังคม และผลักดันให้การจัดการศึกษามีคุณภาพและประสิทธิภาพในทุกมิติ กระทรวงศึกษาธิการจึงกำหนดนโยบายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ทั้งนี้ จุดเน้น 1) การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ 1.1) การจัดการศึกษาเพื่อคุณวุฒิ 1.2) การเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) การพัฒนาการศึกษาเพื่อความมั่นคง 3) การสร้างความสามารถในการแข่งขัน 4) การสร้างโอกาสและความเสมอภาคในการแข่งขัน 5) การจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 6) การปรับสมดุลและพัฒนาระบบบริหารจัดการ (สนับสนุนกิจกรรมการป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ) จากนโยบายข้างต้น เล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่โปร่งใสปราศจากการทุจริต ดังนั้นหลักธรรมาภิบาลจึงสำคัญที่จะนำมาใช้ในหน่วยงานสถานศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ให้ ภาครัฐที่มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ปลอดการทุจริตและประพฤติมิชอบ มีการบริหารจัดการตาม หลักธรรมาภิบาลและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในทุกระดับ มีวัฒนธรรมแยกแยะประโยชน์ส่วนบุคคล และประโยชน์ส่วนรวมของบุคลากรภาครัฐให้เกิดขึ้น รวมทั้งสร้างจิตสำนึกและค่านิยมให้ทุกภาคส่วนตื่นตัว ละอายต่อการทุจริตประพฤติมิชอบทุกรูปแบบ มีส่วนร่วมต่อต้านการทุจริต จะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการขับเคลื่อนประเทศไทย ไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว” เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับ การพัฒนาระบบราชการ โครงสร้างระบบงบประมาณ ระบบบุคลากร มาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรม คือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (สำนักงาน ก.พ.ร.) หน่วยงานนี้ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์หลักธรรมาภิบาลของสถาบันต่างๆ ในระดับสากลร่วมกับกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยพบว่ามี 10 องค์ประกอบหลักที่สำคัญ และเหมาะสมสำหรับนำมากำหนดเป็นเกณฑ์ในการประเมินการจัดระดับการกำกับดูแลองค์การภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีประกอบด้วย 1) หลักประสิทธิภาพ 2) หลักประสิทธิผล 3) หลักการตอบสนอง 4) หลักภาระรับผิดชอบและสามารถตรวจสอบได้ 5) หลักความเปิดเผยและโปร่งใส 6) หลักนิติธรรม 7) หลักความเสมอภาค 8)

หลักการมีส่วนร่วมและมุ่งเน้นฉันทามติ 9) หลักการกระจายอำนาจ 10) หลักคุณธรรมและ จริยธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2555)

ประสิทธิผลของสถานศึกษา คือ ภาพความสำเร็จในการบริหารจัดการสถานศึกษาจนบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ ซึ่งเกิดจากความสามารถในการบริหารงานของผู้บริหารในการเพิ่มคุณภาพการผลิตนักเรียน และคุณภาพการบริหารจัดการสถานศึกษาให้มากขึ้นจากการใช้ทรัพยากรที่น้อยลงหรือคงที่ ทั้งยังสานความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้มีส่วนร่วมในการทำงาน แสดงให้เห็นถึงความรู้และทักษะของผู้บริหารและบุคลากรทุกคนในการปฏิบัติภารกิจของสถานศึกษาอย่างมีเอกภาพ เพราะประสิทธิผลมีความสำคัญในการช่วยตรวจสอบวัตถุประสงค์การจัดตั้งองค์การ เพราะการจัดตั้งองค์การย่อมมีการกำหนดวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน เริ่มตั้งแต่การวางแผนงาน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ การจัดสรรทรัพยากร การใช้อำนาจหน้าที่การบริหารการปฏิบัติงาน ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล เมื่อประเมินผลแล้วนำมาเปรียบเทียบผลงานที่ดำเนินงานได้ตามแผนงานกับวัตถุประสงค์ขององค์การที่คาดหวัง ถ้าผลของงานบรรลุตามวัตถุประสงค์และความคาดหวังขององค์การ แสดงว่าองค์การมีประสิทธิผล (Hoy and Miskel, 2013)

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี เป็นหน่วยงานสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน บริหารงานโดยมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ตามภารกิจเชื่อมโยงนโยบายสู่การปฏิบัติ กำกับดูแลสนับสนุนส่งเสริมและประสานการจัดการศึกษาของสถานศึกษาหน่วยงานองค์การและบุคคลต่างๆ ที่จัดการศึกษาภาคบังคับและขั้นพื้นฐานให้เป็นไปตามนโยบายและได้มาตรฐานการศึกษา จึงเป็นหน่วยงานอำนวยความสะดวกให้กับสถานศึกษาและหน่วยงานจัดการศึกษาได้อย่างทั่วถึงมีคุณภาพและเป็นธรรมซึ่งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ได้ตระหนักและให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาลและประสิทธิผลของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่จากการปฏิบัติงานพบว่าแผนปฏิบัติการ โครงการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในสถานศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 ได้สรุปผลการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรียังพบปัญหา ดังตารางที่ 1 ผลคะแนนการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2565 – 2566)

ปีงบประมาณ พ.ศ.	ผลคะแนน ITA	ผลต่างของคะแนน ITA
2565	96.47	-
2566	94.79	-1.68

ที่มา: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี, รายงานผลการดำเนินงาน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567. (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี, 2565)

ผลคะแนนการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ผลคะแนนร้อยละ 96.47 อยู่ในระดับ AA ซึ่งในปัจจุบันปีงบประมาณ พ.ศ.2566 ผลคะแนนร้อยละ 94.79 อยู่ในระดับ A น้อยลงกว่าปีที่ผ่านมา

นอกจากนี้ด้านประสิทธิผลโรงเรียน พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในการประเมินคุณภาพการศึกษาระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-net) ปีการศึกษา 2565 ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในทุกรายวิชา

มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละต่ำกว่าระดับประเทศ ดังตารางที่ 2 เปรียบเทียบคะแนนผลการทดสอบระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-net) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2565

รายวิชา	คะแนนเฉลี่ยร้อยละ		ผลต่างระดับเขตพื้นที่กับระดับประเทศ
	ระดับเขตพื้นที่	ระดับประเทศ	
ภาษาไทย	39.96	44.09	-4.13
สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	30.83	33.00	-2.17
ภาษาอังกฤษ	21.35	23.44	-2.09
คณิตศาสตร์	18.31	21.61	-3.30
วิทยาศาสตร์	25.93	28.08	-2.15

ที่มา: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี, แผนปฏิบัติราชการประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2567. (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี, 2565)

จากปัญหาธรรมาภิบาลด้านความเปิดเผยและความโปร่งใส ตัวชี้วัดการป้องกันการทุจริตและประสิทธิผลของสถานศึกษาด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ว่าอยู่ในระดับใด และมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ เพื่อนำผลการวิจัยมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาด้านการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิผลที่ดีต่อ สถานศึกษา ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรีมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี
2. เพื่อศึกษาประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive research) ที่มีแผนแบบการวิจัยในลักษณะของประชากรกลุ่มเดียว ศึกษาสภาวการณ์โดยไม่มีการทดลอง มีรายละเอียดดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี จำนวน 29 แห่ง กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ โรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี จำนวน 28 แห่ง ได้จากการเปิดตารางประมาณการกำหนดขนาดตัวอย่างของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) ใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท (Simple random sampling) โดยจำแนกโรงเรียนตามสหวิทยาเขต

กำหนดให้ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 2 คน ประกอบด้วย 1) ผู้อำนวยการสถานศึกษา หรือรองผู้อำนวยการ จำนวน 1 คน และ 2) ครู จำนวน 1 คน รวมทั้งสิ้น 56 คน ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 จำนวนประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล

จังหวัด	สหวิทยาเขต	ประชากร (โรง)	กลุ่มตัวอย่าง (โรง)	ผู้ให้ข้อมูล (คน)		
				ผู้อำนวยการสถานศึกษา หรือรองผู้อำนวยการ	ครู	รวม
กาญจนบุรี	เมืองสิงห์	7	7	7	7	14
	แควน้อย	5	5	5	5	10
	ท่ามะกา	5	5	5	5	10
	ท่าม่วง	6	6	6	6	12
	พลอยไพลิน	6	5	5	5	10
รวม		29	28	28	28	56

2. เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้นจำนวน 1 ฉบับ จำแนกออกเป็น 3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 สอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบคำถามในเรื่อง เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่ง

ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา (X_{tot}) ตามแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.)

ตอนที่ 3 สอบถามเกี่ยวกับประสิทธิผลของสถานศึกษา (Y_{tot}) ตามแนวความคิดของฮอยและมิสเกล (Hoy and Miskel)

โดยแบบสอบถามในตอนที่ 2 และตอนที่ 3 มีลักษณะเป็นแบบจัดอันดับคุณภาพ 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert's five rating scale) Likert (1992) มีความหมายและค่าน้ำหนักดังนี้

ระดับ 5 หมายถึง การใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 5 คะแนน

ระดับ 4 หมายถึง การใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 4 คะแนน

ระดับ 3 หมายถึง การใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 3 คะแนน

ระดับ 2 หมายถึง การใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับน้อย ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 2 คะแนน

ระดับ 1 หมายถึง การใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับน้อยที่สุด ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 1 คะแนน

3. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างและพัฒนาเครื่องมือที่เป็นแบบสอบถามขึ้นตามนิยามตัวแปรที่ศึกษาของการวิจัย โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาค้นคว้าหลักการ แนวคิด วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาพัฒนาเครื่องมือ โดยขอคำแนะนำจากอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

ขั้นที่ 2 การตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) ของแบบสอบถามโดยนำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้สร้างให้กับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน พิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหากับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ด้วยการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง โดยใช้เทคนิค IOC (Index of Item Objective Congruence) โดยใช้เกณฑ์ค่า IOC มากกว่า 0.5 ขึ้นไป ได้ผลการวิเคราะห์ ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.8 - 1.00

ขั้นที่ 3 นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (try out) กับโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่มัธยมศึกษานครปฐม จำนวน 15 แห่ง สถานศึกษาละ 2 คน รวม 30 คน

ขั้นที่ 4 หาความเชื่อมั่น (reliability) ของแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมา โดยใช้วิธีของครอนบาค Cronbach (1974) ได้ผลการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของตัวแปรการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา เท่ากับ 0.929 ตัวแปรประสิทธิผลของสถานศึกษา เท่ากับ 0.900 ในภาพรวมทั้งฉบับ เท่ากับ 0.950

ขั้นที่ 5 จัดทำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้รับความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม และได้ข้อมูลตามความจริง ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้วิจัยทำบันทึกถึงภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 28 แห่ง

2. ผู้วิจัยเดินทางไปแจกแบบสอบถามและเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

3. ผู้วิจัยทำการส่งแบบสอบถามช่องทางออนไลน์ สำหรับโรงเรียนที่ไม่สะดวกในการส่งแบบสอบถามและเก็บแบบสอบถามด้วยตนเอง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้ผู้ให้ข้อมูลในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรีเป็นหน่วยวิเคราะห์ เมื่อได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม ตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์การให้คะแนนสำหรับแบบสอบถามแต่ละฉบับ จัดทำตารางแจกแจงคะแนนและลงรหัสเพื่อกรอกคะแนนให้สอดคล้องกับแผนการวิเคราะห์ข้อมูล และระเบียบวิธีทางสถิติที่ใช้ จากนั้นนำข้อมูลดังกล่าวไปคำนวณหาค่าทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

6. สถิติที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงได้วิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ขั้นตอนโดยใช้ค่าสถิติ ดังนี้

1) การวิเคราะห์สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามโดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage)

2) การวิเคราะห์ระดับการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี โดยใช้ค่ามัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: $\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: S.D.)

โดยพิจารณาค่ามัชฌิมเลขคณิตของคะแนนที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้ให้ข้อมูลและเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์และคาห์น Best and Kahn (2006) มีรายละเอียดดังนี้

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 4.50 - 5.00 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 3.50 - 4.49 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 2.50 - 3.49 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.50 - 2.49 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับน้อย

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.00 - 1.49 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา อยู่ในระดับน้อยที่สุด

3) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ใช้การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Product-moment Correlation Coefficient) แล้วเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามแนวความคิดของศิริชัย กาญจนวสี และคณะ (2555) ไว้ดังนี้

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ฯ 0.00 - 0.29 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กันในระดับน้อย

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ฯ 0.30 - 0.69 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กันในระดับกลาง

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ฯ 0.70 - 1.00 หมายถึง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กันในระดับมาก

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี โดยภาพรวม

(n = 56)

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. หลักประสิทธิภาพ	4.65	0.45	มากที่สุด
2. หลักประสิทธิผล	4.71	0.38	มากที่สุด
3. หลักการตอบสนอง	4.67	0.40	มากที่สุด
4. หลักภาระรับผิดชอบและสามารถตรวจสอบได้	4.72	0.39	มากที่สุด

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
5. หลักความเปิดเผยและโปร่งใส	4.74	0.33	มากที่สุด
6. หลักนิติธรรม	4.67	0.51	มากที่สุด
7. หลักความเสมอภาค	4.72	0.51	มากที่สุด
8. หลักการกระจายอำนาจ	4.68	0.41	มากที่สุด
9. หลักการมีส่วนร่วมและการมุ่งเน้นฉันทามติ	4.68	0.46	มากที่สุด
10. หลักคุณธรรมและจริยธรรม	4.74	0.37	มากที่สุด
รวม	4.70	0.36	มากที่สุด

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ หลักความเปิดเผยและโปร่งใส หลักคุณธรรมและจริยธรรม หลักภาระรับผิดชอบและสามารถตรวจสอบได้ หลักความเสมอภาค หลักประสิทธิผล หลักการกระจายอำนาจ หลักการมีส่วนร่วมและการมุ่งเน้นฉันทามติ หลักการตอบสนอง หลักนิติธรรม และหลักประสิทธิภาพ ตามลำดับ

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี โดยภาพรวม

(n = 56)

ประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. การบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษา (Y_1)	4.77	0.40	มากที่สุด
2. ความสามารถในการจัดหาและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Y_2)	4.74	0.42	มากที่สุด
3. กระบวนการภายในขององค์กร (Y_3)	4.73	0.43	มากที่สุด
รวม	4.75	0.38	มากที่สุด

ประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษา ด้านความสามารถในการจัดหาและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ด้านการปรับเปลี่ยนและพัฒนาสถานศึกษา ด้านกระบวนการภายในขององค์กร ตามลำดับ

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขต

พื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product - moment correlation coefficient)

(n = 56)

ตัวแปร	Y_1	Y_2	Y_3	Y_{tot}
X_1	.598**	.776**	.749**	**.798****
X_2	.596**	.735**	.697**	**.761****
X_3	.522**	.747**	.750**	**.761****
X_4	.431**	.646**	.764**	**.691****
X_5	.507**	.662**	.653**	**.685****
X_6	.432**	.661**	.696**	**.675****
X_7	.449**	.689**	.730**	**.705****
X_8	.419**	.504**	.524**	**.541****
X_9	.577**	.643**	.704**	**.716****
X_{10}	.567**	.662**	.739**	**.734****
X_{tot}	**.591****	**.784****	**.818****	**.824****

**นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรีมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง (r_{xy} = 0.824)

อภิปรายผลการวิจัย

1. หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรีมีการบริหารงานโดยยึดหลักธรรมาภิบาลโดยทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ หลักความเปิดเผยและโปร่งใส หลักคุณธรรมและจริยธรรม หลักภาระรับผิดชอบและสามารถตรวจสอบได้ หลักความเสมอภาค หลักประสิทธิผล หลักการกระจายอำนาจ หลักการมีส่วนร่วมและการมุ่งเน้นฉันทามติ หลักการตอบสนอง หลักนิติธรรม และหลักประสิทธิภาพ อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ มุ่งเน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร นอกจากนี้ ผู้บริหารมีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และยึดหลักนิติธรรมในการปฏิบัติงาน ส่งผลให้การบริหารงานได้รับความเชื่อมั่นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สอดคล้องกับงานวิจัยของทัศนีย์ วิวัฒน์ชานนท์ ที่ได้ศึกษาเรื่องการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนภัทรญาณวิทยา ผลการวิจัยพบว่า การใช้หลักธรรมาภิบาลใน

สถานศึกษาโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารให้ความสำคัญกับการบริหารงานตามหลักนิติธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร ส่งผลให้การดำเนินงานของสถานศึกษามีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (ทัศนีย์ วิวัฒน์ชานนท์, 2563)

2. ประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ทั้งนี้เนื่องจากประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรีอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน สถานศึกษามีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจน ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน การพัฒนาครูและบุคลากร ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของพินิจนันท์ ชลเทพ (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนกลุ่มเพ็ญ 2 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า การใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก (พินิจนันท์ ชลเทพ, 2566)

3. การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง ทั้งนี้เนื่องจากการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลช่วยให้การดำเนินงานของสถานศึกษามีความโปร่งใส เป็นธรรม ตรวจสอบได้ มีส่วนร่วม และคำนึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการใช้ทรัพยากร เมื่อผู้บริหารยึดหลักนิติธรรม ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม การตอบสนอง และความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน ย่อมส่งผลให้การบริหารจัดการภายในสถานศึกษามีความเป็นระบบ บุคลากรเกิดความไว้วางใจและความร่วมมือ นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและผลการดำเนินงานของสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิผล หลักธรรมาภิบาลยังมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และเพิ่มประสิทธิภาพในการประสานงานระหว่างบุคลากรในทุกระดับ อีกทั้งยังเอื้อต่อการตัดสินใจที่มีเหตุผล อาศัยข้อมูลและหลักฐานเชิงประจักษ์ เป็นสำคัญช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา ทำให้เกิดการสนับสนุนและความร่วมมือในการพัฒนาการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาและสังคมได้อย่างเหมาะสมและทันต่อสถานการณ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของสายเพชร พิณรัตน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนศูนย์เครือข่ายการศึกษาอำเภอเกษตรสมบูรณ์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของธรรมาภิบาลที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน โดยสามารถร่วมกันพยากรณ์ประสิทธิผลของโรงเรียนได้ร้อยละ 72.30 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (สายเพชร พิณรัตน์, 2566)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

จากผลการวิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ได้ว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา โดยพบว่าเมื่อผู้บริหารยึดหลักธรรมาภิบาลอย่างครบถ้วน ได้แก่ ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเสมอภาค การมีส่วนร่วม หลักนิติธรรม และประสิทธิภาพ จะส่งผลให้การบริหารจัดการสถานศึกษามีความเป็นระบบ ตรวจสอบได้ และเกิดความเชื่อมั่นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

นอกจากนี้ การดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาลยังช่วยส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นคุณธรรม จริยธรรม และความร่วมมือ ทำให้บุคลากรในสถานศึกษามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เกิดความไว้วางใจ และมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานร่วมกันอย่างมีเอกภาพ ส่งผลให้การดำเนินงานของสถานศึกษาบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

สรุป

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษานับเป็นกลไกสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการยกระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาในทุกมิติ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนการสอน และผลลัพธ์ทางการศึกษา ทั้งนี้ เนื่องจากหลักธรรมาภิบาลเป็นแนวทางที่มุ่งเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม การมีส่วนร่วม และการยึดหลักนิติธรรม ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความร่วมมือจากบุคลากรภายในองค์กร เมื่อผู้บริหารสถานศึกษานำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานอย่างจริงจัง จะส่งผลให้การดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีระบบ ตรวจสอบได้ และลดปัญหาความขัดแย้งภายในองค์กร อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของครูและบุคลากร ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และความผูกพันต่อองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนให้การดำเนินงานต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายอย่างมรประสิทธิภาพ อีกทั้งการยึดหลักธรรมาภิบาลยังช่วยให้ผู้บริหารสามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลที่ถูกต้องและคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ส่งผลให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสถานศึกษา รวมทั้งสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาองค์กรได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ยิ่งผู้บริหารสถานศึกษายึดมั่นและปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลในระดับสูงมากเท่าใด ก็ยิ่งส่งผลให้สถานศึกษามีประสิทธิผลสูงขึ้นตามไปด้วย ทั้งในด้านการ

บรรลุเป้าหมาย การบริหารทรัพยากร การพัฒนาองค์กร และกระบวนการภายใน โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของหลักธรรมาภิบาลในฐานะปัจจัยขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. จากผลการวิจัยที่พบว่าหลักประสิทธิภาพมีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาควรปรับปรุงกระบวนการทำงานให้คล่องตัว ลดความซ้ำซ้อน นำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร และพัฒนาศักยภาพบุคลากร ควบคู่กับการกำหนดตัวชี้วัดและติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานของสถานศึกษา

2. จากผลการวิจัยที่พบว่าด้านกระบวนการภายในขององค์กรมีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด ผู้บริหารสถานศึกษาควรพัฒนาระบบการทำงานภายในให้มีความเป็นระบบและคล่องตัวมากขึ้น ส่งเสริมการสื่อสารและการทำงานเป็นทีม พร้อมทั้งมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับประสิทธิผลของสถานศึกษา

3. จากผลการวิจัยที่พบว่าการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงกับประสิทธิผลของสถานศึกษา หน่วยงานต้นสังกัดควรกำหนดนโยบายให้สถานศึกษานำหลักธรรมาภิบาลไปใช้ในการบริหารอย่างเป็นรูปธรรม โดยบูรณาการในกระบวนการวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติงาน และการประเมินผล เน้นความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบ เพื่อยกระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาในทุกด้านอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยอื่นๆ ที่อาจส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา เช่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพ หรือบทบาทของเทคโนโลยีในการจัดการศึกษา เพื่อให้ได้ภาพรวมที่ครบถ้วนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2. ควรมีการศึกษาและพัฒนาแนวทางเสริมสร้างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อม ขนาดสถานศึกษา ทรัพยากร และความต้องการของชุมชน เพื่อให้การประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลมีความเหมาะสมกับสภาพจริง

3. ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

ทัศนีย์ วิวัฒน์ชานนท์. (2563). การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนภัทรญาณวิทยา. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 11*(1), 1–18.

พินิจนันท์ ชลเทพ. (2566). การใช้หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนกลุ่มเพ็ญ 2 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 1. *Journal of Integration Social Sciences and Development, 3*(1), 25–36.

ศิริชัย กาญจนวสี และคณะ. (2555). *การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายเพชร พิณรัตน์. (2566). การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนศูนย์เครือข่ายการศึกษาอำเภอเกษตรสมบูรณ์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 13*(1), 112–127.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี. (2565). *แผนปฏิบัติราชการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. กาญจนบุรี: กลุ่มนโยบายและแผน.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี. (2565). *รายงานผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ 2565*. กาญจนบุรี: กลุ่มนโยบายและแผน.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี. (2565). *รายงานผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. กาญจนบุรี: กลุ่มนโยบายและแผน.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). (2555). *หลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

Best, J. W., and Kahn, J. V. (2006). *Research in education.* (10th ed.). Pearson Education.

Cronbach, L. J. (1974). *Essentials of psychological testing*. New York, NY: Harper & Row.

Hoy, W. K., and Miskel, C. G. (2013). *Educational administration: Theory, research, and practice.* (9th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement,* 30(3), 607–610.

Likert, R. (1992). *New patterns of management*. McGraw-Hill.

การสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน
Family Business Succession in Private Vocational Education Institutions

[1]อัชญา จุลชาต [2]ศักดิพันธ์ ตันวิมลรัตน์ [3]มัทนา วังถนอมศักดิ์ [4]สายสุดา เตียเจริญ
[1]Atchaya Chulajata [2]Sakdipan Tonwimonrat [3]Mattana Wangthanomsak
[4]Saisuda Tiacharoen
[1,2,3,4]สังกัดภาควิชาการบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2,3,4]Department of Educational Administration, Faculty of Education, Silpakorn University
Corresponding author, e-mail: oomatchaya@gmail.com

Received April 19, 2026; **Revised** May 13, 2026; **Accepted:** August 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนและ 2) ยืนยันองค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ประชากร ได้แก่ สถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนที่เป็นสมาชิกสมาคมวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 201 แห่ง กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางเครจซีและมอร์แกน และใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ เจ้าของทายาท หรือผู้บริหารสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน จำนวน 201 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง, เอกสารวิชาการเฉพาะเรื่องโมโนกราฟ, และแบบสอบถามความคิดเห็น การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา และปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ ก่อนนำไปทดลองใช้และวิเคราะห์ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เพื่อให้เครื่องมือมีความเหมาะสมและเชื่อถือได้ ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.985 สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน และการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน ประกอบด้วย3 องค์ประกอบหลัก และ 56 ตัวแปรสังเกตได้ ได้แก่ 1) ด้านครอบครัว จำนวน 18 ตัวแปร เน้นการวางแผนถ่ายโอนอำนาจอย่างเป็นระบบ การรักษาอุดมการณ์ของผู้ก่อตั้ง และความยืดหยุ่นของกฎเกณฑ์ภายในครอบครัว 2) ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ จำนวน 21 ตัวแปร เน้นการบริหารงานแบบมืออาชีพ การปรับตัวของสถานศึกษา และการบริหารเพื่อความอยู่รอดขององค์กร และ 3) ด้านบริบทของการสืบทอด จำนวน 17 ตัวแปร เน้นคุณลักษณะของทายาท เช่น ความซื่อสัตย์ โปร่งใส จริงใจ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และการได้รับการยอมรับจากบุคลากร 2. พบว่า

องค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ และด้านบริบทของการสืบทอด รวม 56 ตัวแปร และโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อยู่ในเกณฑ์ดี
คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา; การสืบทอดธุรกิจครอบครัว; สถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน

Abstract

This article aimed to: 1) identify the excellence factors of family business succession in private vocational education institutions, and 2) confirm these factors. A mixed-method research design integrating qualitative and quantitative approaches was employed. The sample comprised 201 private vocational education institutions under the Association of Private Colleges of Technology and Vocational Education of Thailand under the Patronage of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn. The sample size was determined using the Krejcie and Morgan table, and stratified random sampling was applied. Respondents included institution owners, successors, or administrators (n = 201). Research instruments consisted of a semi-structured interview form, a monograph, and an opinionnaire. The quality of the instruments was verified by experts through content validity assessment and revised according to their recommendations before pilot testing. The reliability of the questionnaire was analyzed using Cronbach's Alpha Coefficient, yielding a reliability value of 0.985, indicating that the instruments were appropriate and highly reliable. Data were analyzed using descriptive statistics (frequency, percentage, mean, and standard deviation), confirmatory factor analysis (CFA), and content analysis and synthesis. The findings revealed that: 1. Family business succession comprises three main factors with 56 observed variables: 1) the family dimension (18 variables), focusing on succession planning, preservation of founder values, and flexible family rules; 2) the business management dimension (21 variables), emphasizing professional management and institutional adaptation; and 3) the succession context dimension (17 variables), highlighting successors' honesty, transparency, humility, sincerity, selflessness, and personnel acceptance. 2. The components were highly consistent with empirical data, with all goodness-of-fit indices meeting the acceptable criteria. The study confirmed that family business succession in private vocational education institutions comprises three dimensions: family, business management, and succession context, encompassing a total of 56 observed variables. The proposed model demonstrated a good fit with the empirical data.
Keywords: Educational Administration; Family Business Succession; Private Vocational Education Institutions

บทนำ

ในยุคที่สังคมโลกและประเทศไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และโครงสร้างประชากรอย่างรวดเร็ว ธุรกิจครอบครัวนับเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เนื่องจากเป็นรูปแบบธุรกิจที่มีจำนวนมากที่สุดในโลกและมีบทบาทต่อการสร้างรายได้ การจ้างงาน และการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง (เอกชัย อภิศักดิ์กุล, 2561) ทั้งนี้ ธุรกิจครอบครัวไม่ได้มุ่งเน้นเพียงผลกำไรทางธุรกิจเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงคุณค่า ความผูกพัน และการส่งต่ออุดมการณ์จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของความมั่นคงและความยั่งยืนขององค์กร (นวพล วิริยะกุลกิจ และคณะ, 2537) ข้อมูลจากการศึกษาระดับนานาชาติพบว่า ธุรกิจครอบครัวทั่วโลกมีสัดส่วนมากกว่า 2 ใน 3 ของธุรกิจทั้งหมด และสามารถสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวมทางเศรษฐกิจของโลกได้มากกว่าร้อยละ 70 ต่อปี รวมทั้งก่อให้เกิดการจ้างงานทั่วโลกไม่น้อยกว่าร้อยละ 85 สำหรับประเทศไทย ธุรกิจครอบครัวถือเป็นโครงสร้างหลักของระบบเศรษฐกิจ โดยคิดเป็นประมาณร้อยละ 70 ของธุรกิจทั้งหมดในประเทศ และมากกว่าร้อยละ 65 ของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยดำเนินงานในลักษณะธุรกิจครอบครัว (เอกชัย อภิศักดิ์กุล, 2561) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า หากธุรกิจครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ย่อมส่งผลโดยตรงต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าธุรกิจครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ แต่ปัญหาสำคัญที่ธุรกิจครอบครัวทั่วโลกต้องเผชิญ คือ “การสืบทอดกิจการ” ซึ่งถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่มีความเปราะบางและมีโอกาสเกิดความล้มเหลวสูง โดยผลการสำรวจของบริษัท (PwC) พบว่า ธุรกิจครอบครัวทั่วโลกมีเพียงร้อยละ 12 เท่านั้นที่สามารถส่งต่อกิจการไปสู่รุ่นที่ 3 ได้สำเร็จ และมีเพียงร้อยละ 1 ที่สามารถดำเนินกิจการต่อไปจนถึงรุ่นที่ 5 (PwC, 2014) สาเหตุสำคัญเกิดจากการขาดการวางแผนสืบทอดที่ชัดเจน การเตรียมความพร้อมของทายาทที่ไม่เพียงพอ ความขัดแย้งภายในครอบครัว และการบริหารจัดการที่ขาดความเป็นมืออาชีพ (กิติพงศ์ อุรพีพัฒนพงศ์, 2554) ในบริบทของประเทศไทย “สถานศึกษาเอกชน” โดยเฉพาะสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนส่วนใหญ่ดำเนินกิจการในรูปแบบธุรกิจครอบครัว ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการผลิตกำลังคนสายอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2567) โดยข้อมูลจากกระทรวงแรงงานระบุว่า ตลาดแรงงานของประเทศไทยมีความต้องการแรงงานระดับอาชีวศึกษาสูงกว่าระดับการศึกษาอื่นหลายระดับ คิดเป็นมากกว่าร้อยละ 52 ของความต้องการแรงงานทั้งหมด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของสถานศึกษาอาชีวศึกษาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2567)

แม้ว่าสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนจะมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ แต่กลับพบว่าหลายแห่งกำลังเผชิญปัญหาการเลิกกิจการอย่างต่อเนื่อง โดยหนึ่งในสาเหตุสำคัญคือ “การขาดทายาทสืบทอดกิจการ” ซึ่งเกิดจากความไม่พร้อมของผู้สืบทอด การที่ทายาทไม่มีความสนใจในธุรกิจของครอบครัว หรือขาดการเตรียมความพร้อมด้านความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการบริหารกิจการ (พีรพงศ์ ทิพนาค และอาลิสา กสิณธร, 2563) อีกทั้งปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและความขัดแย้งระหว่างรุ่นยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความล้มเหลวของการสืบทอดธุรกิจครอบครัว (Poza and Daugherty, 2014) นอกจากนี้ สถานการณ์การ

เปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัล การแข่งขันทางการศึกษา การลดลงของจำนวนประชากรวัยเรียน รวมถึงผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจและโรคระบาดที่ผ่านมา ยิ่งทำให้สถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนต้องเผชิญความท้าทายในการบริหารจัดการและการอยู่รอดมากยิ่งขึ้น (ผู้จัดการสุดสัปดาห์, 2564)

ดังนั้น การสืบทอดธุรกิจครอบครัวจึงไม่ใช่เพียงการส่งต่อทรัพย์สินหรืออำนาจในการบริหาร แต่เป็นกระบวนการถ่ายทอดวิสัยทัศน์ คุณค่า วัฒนธรรมองค์กร และความสามารถในการบริหารจัดการจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างมีประสิทธิภาพ (Gersick et al., 1997) จากประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษา “การสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน” เพื่อค้นหาองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการสืบทอดกิจการ และพัฒนาองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในอนาคต อันจะเป็นประโยชน์ต่อเจ้าของกิจการ ทายาท ผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดนโยบายและแนวทางสนับสนุนธุรกิจสถานศึกษาเอกชนของประเทศต่อไป

การวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบสำคัญของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน สามารถใช้เป็นแนวทางในการวางแผนสืบทอดกิจการ การพัฒนาทายาท และการบริหารจัดการองค์กรอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังเป็นข้อมูลเชิงวิชาการสำหรับหน่วยงานทางการศึกษาและผู้ประกอบการในการกำหนดนโยบายและแนวทางพัฒนาสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนให้มีความมั่นคง สามารถดำรงอยู่และแข่งขันได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบองค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน
2. เพื่อทราบผลการยืนยันองค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ 1) ประชากร ได้แก่ สถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนที่เป็นสมาชิกสมาคมวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย จำนวน 419 แห่ง 2) กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 201 แห่ง ได้จากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางเครจซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) และใช้การสุ่มแบบแบ่งประเภท ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เจ้าของทายาท หรือผู้บริหารสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน จำนวน 201 คน สถานศึกษาละ 1 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เอกสารวิชาการเฉพาะเรื่อง (Monograph) และ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัว

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ แจกแบบสอบถามแก่กลุ่มตัวอย่าง และตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลก่อนนำมาวิเคราะห์

4. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ

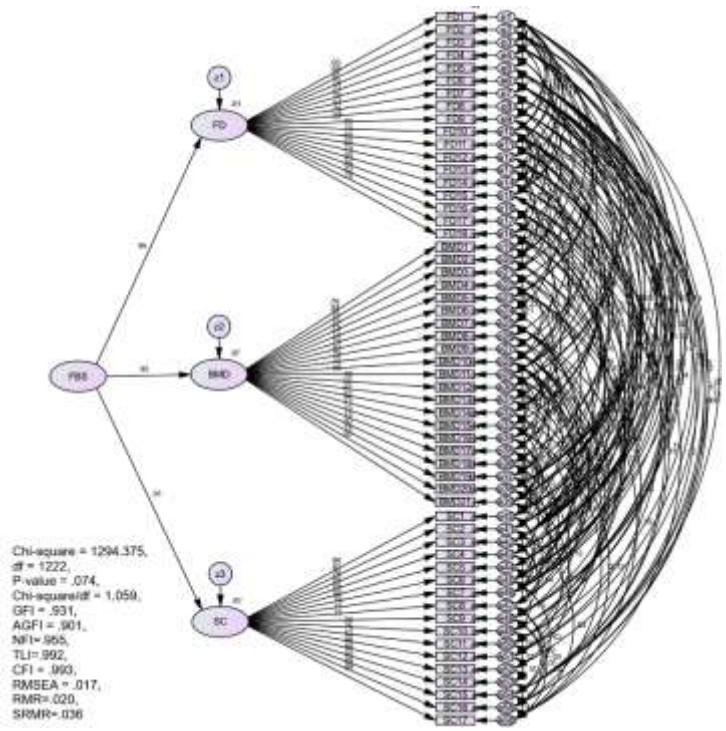
ผลการศึกษา

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก และ 56 ตัวแปรสังเกตได้ ได้แก่ 1) ด้านครอบครัว (Family Dimension) จำนวน 18 ตัวแปร โดยเน้นการวางแผนการสืบทอดอย่างเป็นระบบ การถ่ายทอดค่านิยมและอุดมการณ์ของผู้ก่อตั้ง รวมถึงการสร้างความผูกพันระหว่างครอบครัวกับสถานศึกษา 2) ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ (Business Management Dimension) จำนวน 21 ตัวแปร โดยมุ่งเน้นการบริหารแบบมืออาชีพ การใช้หลักธรรมาภิบาลความโปร่งใส และการปรับตัวขององค์กรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และ 3) ด้านบริบทของการสืบทอด (Succession Context Dimension) จำนวน 17 ตัวแปร โดยให้ความสำคัญกับคุณลักษณะของทายาท เช่น ความซื่อสัตย์ ความโปร่งใส ความเสียสละ ความถ่อมตน และการยอมรับจากบุคลากรในองค์กร ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 องค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน

ข้อ	องค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน	จำนวนตัวแปร
1	ด้านครอบครัว	18
2	ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ	21
3	ด้านบริบทของการสืบทอด	17
	รวม	**56**

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis: CFA) พบว่า โมเดลองค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในระดับดีมาก โดยค่าดัชนีความสอดคล้องของโมเดลผ่านเกณฑ์ทุกตัว ดังแผนภาพที่ 1 และตารางที่ 2

แผนภาพที่ 1 โมเดลองค์ประกอบเชิงยืนยันของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน

สถิติที่ใช้ในการตรวจสอบ	เกณฑ์	ค่าที่คำนวณได้	ผลการพิจารณา
1. ค่าไคสแควร์ χ^2	p > 0.05 หรือ ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ 0.05	0.074	ผ่านเกณฑ์
2. ค่าไคสแควร์สัมพัทธ์ χ^2/df	$\chi^2/df < 2$	1.059	ผ่านเกณฑ์
3. ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI)	> 0.90	0.931	ผ่านเกณฑ์
4. ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับค่าแล้ว (AGFI)	> 0.90	0.901	ผ่านเกณฑ์
5. ดัชนีวัดระดับความความกลมกลืนแบบอิงเกณฑ์ (NFI)	> 0.90	0.955	ผ่านเกณฑ์
6. ดัชนีวัดระดับความความกลมกลืนเปรียบเทียบ (TLI)	> 0.90	0.992	ผ่านเกณฑ์
7. ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนเปรียบเทียบ (CFI)	> 0.95	0.993	ผ่านเกณฑ์

8. ดัชนีรากกำลังสองเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อนในการประมาณค่า (RMSEA)	< 0.05	0.017	ผ่านเกณฑ์
9. ดัชนีรากของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนเหลือ (RMR)	< 0.05	0.020	ผ่านเกณฑ์
10. ดัชนีรากของค่าเฉลี่ยกำลังสองของส่วนเหลือมาตรฐาน (SRMR)	< 0.05	0.036	ผ่านเกณฑ์

ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน และตัวแปรทั้ง 56 ตัว มีความเหมาะสม สามารถอธิบายโครงสร้างของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนได้อย่างมีนัยสำคัญ และสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในระดับสูง มีความเหมาะสมและสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาการสืบทอดธุรกิจครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัย วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ด้านครอบครัว 2) ด้านการบริหารจัดการธุรกิจและ 3) ด้านบริบทของการสืบทอด ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและส่งผลต่อความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากธุรกิจครอบครัวเป็นระบบที่เกี่ยวข้องทั้งมิติของครอบครัว การบริหารธุรกิจ และความเป็นเจ้าของ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความสมดุลในการบริหารจัดการเพื่อให้ธุรกิจสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Gersick et al. ที่กล่าวว่า ธุรกิจครอบครัวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ ครอบครัว ธุรกิจ และความเป็นเจ้าของ ซึ่งทุกองค์ประกอบมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารและการสืบทอดกิจการขององค์กร (Gersick et al., 1997) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของนวพล วิริยะกุลกิจ และคณะ ที่กล่าวว่า ธุรกิจครอบครัวเป็นระบบที่มีความซับซ้อน เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวมีบทบาททับซ้อนทั้งในฐานะสมาชิกครอบครัว เจ้าของกิจการ และผู้บริหาร ดังนั้น การสืบทอดธุรกิจจึงจำเป็นต้องมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การถ่ายโอนอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบเป็นไปอย่างราบรื่นและต่อเนื่อง (นวพล วิริยะกุลกิจ และคณะ, 2537) ในด้านองค์ประกอบด้านครอบครัว ผลการวิจัยพบว่า การวางแผนสืบทอดอย่างเป็นระบบ การรักษาค่านิยมและอุดมการณ์ของผู้ก่อตั้ง รวมถึงความสัมพันธ์อันดีภายในครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การสืบทอดธุรกิจครอบครัวประสบความสำเร็จ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะครอบครัวถือเป็นรากฐานสำคัญของธุรกิจครอบครัว หากสมาชิกในครอบครัวมีความเข้าใจ มีการสื่อสารที่ดี และมีเป้าหมายร่วมกัน จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือในการบริหารกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Everett and Draper ที่กล่าวว่า ธุรกิจครอบครัวที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีการสื่อสารอย่างเปิดเผย สมาชิกในครอบครัวให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน และสามารถบริหารความขัดแย้งได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งต้องมีการวางแผนสืบทอดธุรกิจอย่างต่อเนื่องและชัดเจน (Everett and Draper, 1997) ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานแบบมืออาชีพ การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และการกำหนดโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษา

เอกชน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนต้องเผชิญกับการแข่งขันทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงาน จึงจำเป็นต้องบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและทันต่อสถานการณ์ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของเอกชัย อภิศักดิ์กุล ที่กล่าวว่าความยั่งยืนของธุรกิจครอบครัวขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการอย่างมืออาชีพ การกำหนดโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน และการพัฒนาทายาทให้มีความรู้ ความสามารถ และภาวะผู้นำในการบริหารธุรกิจ (เอกชัย อภิศักดิ์กุล, 2561) อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Woodall and Winstanley ที่กล่าวว่า การสืบทอดธุรกิจที่มีประสิทธิภาพต้องเชื่อมโยงกับการพัฒนาองค์กร การเตรียมความพร้อมของบุคลากร และการวางแผนระยะยาวขององค์กร เพื่อให้การเปลี่ยนผ่านผู้นำเป็นไปอย่างราบรื่นและเกิดความต่อเนื่องทางธุรกิจ (Woodall and Winstanley, 1998) ในด้านบริบทของการสืบทอด ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของผู้สืบทอด เช่น ความซื่อสัตย์ ความโปร่งใส ความจริงใจ การไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และการได้รับการยอมรับจากบุคลากร เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้สืบทอดถือเป็นบุคคลสำคัญในการนำพาองค์กรสู่อนาคต หากผู้สืบทอดมีคุณลักษณะที่เหมาะสม ย่อมสร้างความเชื่อมั่นให้แก่บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ EY and Kennesaw State University ที่กล่าวว่า ความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวขึ้นอยู่กับการพัฒนาผู้สืบทอดทั้งด้านทัศนคติ ทักษะ และองค์ความรู้ รวมทั้งการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่บุคลากรในองค์กร (EY and Kennesaw State University, 2015)

2. ผลจากการวิจัย วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า องค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยค่าดัชนีความสอดคล้องของโมเดลผ่านเกณฑ์ทุกตัว ได้แก่ ค่า χ^2 ค่า GFI ค่า AGFI ค่า CFI และค่า RMSEA ซึ่งแสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีความเหมาะสม สามารถอธิบายลักษณะการสืบทอดธุรกิจครอบครัวของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้วิจัยได้พัฒนาองค์ประกอบจากการสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและการศึกษาเอกสารเฉพาะทาง ทำให้ได้องค์ประกอบที่ครอบคลุมทั้งด้านครอบครัว ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ และด้านบริบทของการสืบทอด ซึ่งสะท้อนสภาพจริงของธุรกิจครอบครัวในบริบทของสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนไทย ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Poza and Daugherty ที่กล่าวว่า ธุรกิจครอบครัวเป็นระบบทางสังคมที่ซับซ้อน การบริหารจัดการและการสืบทอดธุรกิจจำเป็นต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างครอบครัว ธุรกิจ และความเป็นเจ้าของ เพื่อให้ธุรกิจสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน (Poza and Daugherty, 2014) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ กิติพงศ์ อุรพีพัฒนพงศ์ ที่กล่าวว่าการวางแผนสืบทอดธุรกิจอย่างเป็นระบบ การกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว และการบริหารความสัมพันธ์ภายในองค์กร เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ธุรกิจครอบครัวสามารถส่งต่อกิจการจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างยั่งยืน (กิติพงศ์ อุรพีพัฒนพงศ์, 2554) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ PricewaterhouseCoopers ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง Bridging the Gap: Handing Over the Family Business to the Next Generation ผลการวิจัยพบว่าธุรกิจครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในการ

สืบทอดกิจการจำเป็นต้องมีการวางแผนระยะยาว การเตรียมทายาทอย่างต่อเนื่อง และการบริหารจัดการอย่างมืออาชีพ เพื่อให้ธุรกิจสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในอนาคต (PwC, 2014)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้สเนอองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบองค์ความรู้ (Conceptual Model): “3F-S Model”

จากภาพมีคำอธิบายว่า องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้เสนอว่า ความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัว ในสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน เกิดจากการบูรณาการของ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ด้านครอบครัว เป็นฐานรากสำคัญที่สร้างค่านิยม ความผูกพัน การถ่ายทอดวิสัยทัศน์ อัตลักษณ์องค์กร และความสัมพันธ์ในครอบครัว 2) ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ เป็นกลไกที่ทำให้องค์กรดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและทันต่อการเปลี่ยนแปลง และ 3) ด้านบริบทการสืบทอดและทายาท เป็นตัวแปรเชิงบุคคลที่เชื่อมโยงและขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่าน ทั้ง 3 องค์ประกอบมีความสัมพันธ์เชิงระบบ และส่งผลร่วมกันต่อ “ความยั่งยืนของการสืบทอด” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เน้นการผสาน “ครอบครัว องค์กร ผู้นำรุ่นใหม่” ในบริบทสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนโดยเฉพาะ

สรุป

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาองค์ประกอบของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวในสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชน และตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบหลักประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ และด้านบริบทของการสืบทอด ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบและมีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัว นอกจากนี้ โมเดลที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในระดับดีมาก แสดง

ให้เห็นถึงความเหมาะสมขององค์ประกอบดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการวางแผนสืบทอดธุรกิจครอบครัว และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์กรสถานศึกษาให้มีความยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนควรนำองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ และด้านบริบทของการสืบทอด ไปใช้เป็นกรอบแนวทางในการวางแผนการสืบทอดธุรกิจครอบครัวอย่างเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างความต่อเนื่องและความยั่งยืนขององค์กร

1.2 ควรมีการจัดทำแผนการสืบทอดตำแหน่ง (Succession Plan) ที่ชัดเจน โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ของทายาท กระบวนการถ่ายโอนอำนาจ และระยะเวลาในการพัฒนา เพื่อให้เกิดความพร้อมทั้งในระดับบุคคลและองค์กร

1.3 ครอบครัวเจ้าของกิจการควรให้ความสำคัญกับการปลูกฝังค่านิยมองค์กร การสร้างความผูกพัน และการมีส่วนร่วมของทายาทตั้งแต่ระยะเริ่มต้น เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้และอัตลักษณ์ขององค์กรอย่างต่อเนื่อง

1.4 สถานศึกษาควรพัฒนาระบบการบริหารจัดการให้มีความเป็นมืออาชีพ ยึดหลักธรรมาภิบาล และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางการศึกษาและเศรษฐกิจ

1.5 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายหรือแนวทางสนับสนุนการพัฒนาธุรกิจครอบครัวในภาคการศึกษา เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของระบบการศึกษาเอกชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ (องค์ความรู้) องค์ประกอบการสืบทอดธุรกิจครอบครัว “3F-S Model” ที่สำคัญ คือ การบูรณาการระหว่างด้านครอบครัว ด้านการบริหารจัดการธุรกิจ และด้านทายาทหรือบริบทการสืบทอด ซึ่งร่วมกันส่งผลต่อความสำเร็จและความยั่งยืนของการสืบทอดธุรกิจครอบครัว สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสถานศึกษาเอกชนประเภทอื่น หรือธุรกิจครอบครัวในภาคบริการและภาคการศึกษา โดยควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของทายาท การสร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และการรักษาค่านิยมของครอบครัวควบคู่กัน สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

1. การศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุ (Causal Model) ที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการสืบทอดธุรกิจครอบครัวในบริบทที่แตกต่างกัน

2. การวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างสถานศึกษาอาชีวศึกษาเอกชนกับธุรกิจครอบครัวประเภทอื่น เพื่อทดสอบความเป็นสากลของโมเดล

3. การศึกษาบทบาทของภาวะผู้นำและสมรรถนะของทายาทต่อประสิทธิผลของการบริหารองค์กร

4. การวิจัยเชิงคุณภาพเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการสืบทอดในแต่ละช่วงเวลา เพื่ออธิบายพลวัตของการเปลี่ยนผ่านผู้นำ

5. การพัฒนาและทดสอบโปรแกรมหรือรูปแบบการพัฒนาทายาทธุรกิจครอบครัวในสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

กิติพงศ์ อุรพีพัฒนพงศ์. (2554). *วางแผนสืบทอดธุรกิจครอบครัวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

นวพล วิริยะกุลกิจ และคณะ. (2537). *การสืบทอดธุรกิจครอบครัว*. กรุงเทพมหานคร: การเงินธนาคาร.

ผู้จัดการสุดสัปดาห์. (2564, 20 สิงหาคม). ยุคล่มสลาย ร.ร. เอกชน จ่อเลิกกิจการนับพันแห่ง. *ผู้จัดการออนไลน์*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 1 มีนาคม 2568 จาก https://mgronline.com

พีรพงศ์ ทิพนาค และอาลิสา กสิณธร. (2563). แนวทางในการสืบทอดกิจการโรงเรียนเอกชนให้ประสบผลสำเร็จ. *วารสารวิชาการการบริหารการศึกษา*, 12(2), 45-60.

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. (2567). *นโยบายการพัฒนาอาชีวศึกษา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 1 มีนาคม 2568 จาก https://www.vec.go.th

เอกชัย อภิศักดิ์กุล. (2561). *การบริหารธุรกิจครอบครัว ศาสตร์และศิลป์ของความยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: ทริปเพิ้ลเอ็ดดูเคชั่น.

EY and Kennesaw State University. (2015). *Staying Power: How Do Family Businesses Create Lasting Success?* Retrieved March 1, 2025 from https://przedsiebiorcaroku.pl

Everett, M., and Draper, B. (1997). *Nine Characteristics of a Successful Family Business*. Retrieved March 1, 2025 from https://www.businessnhmagazine.com

Gersick, K. E., et al. (1997). *Generation to Generation Life Cycle of the Family Business*. Boston: Harvard Business School Press.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement,* 30(3), 607-610.

PricewaterhouseCoopers (PwC). (2014). *Bridging the Gap: Handing Over the Family Business to the Next Generation*. Research Report. Retrieved March 1, 2025 from http://www.pwc.com

Poza, E. J., and Daugherty, M. S. (2014). *Family Business* (4th ed.). Ohio: South-Western Cengage Learning.

Woodall, J., and Winstanley, D. (1998). *Management Development: Strategy and Practice*. Oxford: Blackwell Publishers.

วิเคราะห์การพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ในมหาสติปัฏฐานสูตร

Analysis of the Mindfulness Development for Creating of House-Life Happiness in Maha-Satipatthana Sutta

[1]สมเกียรติ ลีลาทวีวุฒิ [2]พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ [3]สุเทพ พรมเลิศ
[1]Somkiat Leelataweewud [2]Phramaha Yutthana Narajettho [3]Suthep Phromlert
[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1, 2, 3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: somkiat@cpnc.co.th

Received February 25, 2026; **Revised** March 17, 2026; **Accepted:** August 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาสติในมหาสติปัฏฐานสูตร 2) เพื่อศึกษาการสร้างสุขของคฤหัสถ์ในมหาสติปัฏฐานสูตร และ 3) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ในมหาสติปัฏฐานสูตร การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบการวิจัยเอกสาร โดยค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาสติ เป็นการฝึกอบรมจิตตามแนวสติปัฏฐาน 4 (กาย เวทนา จิต และธรรม) เพื่อสร้างสมดุลทางอารมณ์และเกิดปัญญาในการดำเนินชีวิต 2) สุขของคฤหัสถ์ มุ่งเน้นสุขจากการมีทรัพย์ การใช้จ่าย การไม่เป็นหนี้ และสุขจากการประพฤติที่ไม่มีโทษทางกาย วาจา และใจ ซึ่งสุขในรูปแบบสุดท้ายนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะช่วยให้ชีวิตอยู่ในศีลธรรมและเป็นรากฐานไปสู่ความมั่นคงทางจิตใจและ 3) การพัฒนาสติกับการสร้างสุขของคฤหัสถ์เป็นความสัมพันธ์เชิงเหตุผล โดยสติเป็นปัจจัยเหตุในการระลึกรู้เพื่อเห็นประโยชน์ (ความสัมพันธ์แบบส่งเสริม) และเห็นโทษเพื่อลดความยึดมั่น (ความสัมพันธ์แบบอุปสรรค) โดยมีปัจจัยสนับสนุนที่เป็นหลักธรรม 3 ประการ คือ ความเพียร ความรู้ตัว และความระลึกรู้ ส่งผลไปสู่การสร้างสุขในการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ: การพัฒนาสติ; มหาสติปัฏฐานสูตร; สุขของคฤหัสถ์

Abstract

This research article aims to achieve three objectives: 1) to study the concept of mindfulness development in the Mahasatipatthana Sutta, 2) to study the concept of house-life happiness in the same Sutta, and 3) to analyze the mindfulness development for the purpose of creating the house-life happiness in the same Sutta. The methodology is qualitative documentary research with focusing on Tipitaka, commentaries, academic texts, research reports, books as well as other related academic documents. The research results were found as follows; 1) The concept of

mindfulness development constitutes the four foundations of mindfulness (body, feelings, mind, and mental phenomena) as the core practical framework, powered by effort and clear comprehension to achieve mental stability and wisdom. 2) The concept of house-life happiness refers to happiness cultivation for laypersons or well-being of householders with four forms: happiness derived from possessing wealth, happiness derived from enjoying and using wealth, happiness derived from being free from debt, and happiness derived from blameless conduct in body, speech, and mind. This final form is the most vital, as it ensures a life free from moral remorse and provides a foundation for spiritual security. 3) The analysis of mindfulness development for house-life happiness is articulated through a model of causal relationships. The causal factor is the development of mindfulness in accordance with the four foundations of Mindfulness; the enabling conditions are the supporting principles; and the outcome is house-life happiness. The linkage between Satipatthana and house-life happiness operates in two ways: a facilitative relationship, in which mindful awareness is directed toward perceiving benefits; and an inhibitive, in which mindful awareness is directed toward perceiving drawbacks, thereby diminishing craving and relinquishing attachment. In this manner, mindfulness development functions as a basis for cultivating lay happiness in daily life.

Keywords: Mindfulness Development; Mahasatipatthana Sutta; House-life Happiness

บทนำ

มนุษย์ในปัจจุบันกำลังเผชิญปัญหาหลายระดับ โดยเฉพาะเรื่องสุขในการดำเนินชีวิตมีสาเหตุมาจากการขาดสภาพคล่องทางการเงิน การใช้จ่ายเกินตัวจนเกิดภาระหนี้สินในครัวเรือน และวิกฤติสุขภาพจิต ซึ่งเกิดจากความเครียดและวิตกกังวล ทำให้ส่งผลกระทบต่อระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว สังคมและเศรษฐกิจ จากผลสำรวจการวัดความสุขชี้ให้เห็นว่า สุขของมนุษย์ในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับการมีทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ การไม่มีหนี้สิน และการมีสุขภาพกายและใจที่ดี (ศูนย์สำรวจความคิดเห็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2567)

ความสุขมีความหมายในหลายมิติ กล่าวคือ มิติของสุขทางจิตวิทยา เป็นสภาวะทางอารมณ์เชิงบวกที่สะท้อนถึงความพึงพอใจในชีวิต มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ เพศสภาพ วัย หรือฐานะทางเศรษฐกิจแบบใด ต่างปรารถนาที่จะเสพความพึงพอใจและใช้ชีวิตอย่างมีความหมายด้วยการเข้าถึงความสุขและหลีกหนีจากความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น (สำนักวิจัยแกลลัพ เวิลด์ โพล, 2024) สำหรับมิติของสุขในทางพุทธศาสนา เป็นสภาวะที่ปราศจากความทุกข์หรือสภาวะที่จิตใจที่อยู่กับปัจจุบันและสงบทางจิตใจ จนสามารถเผชิญและรับมือกับทุกข์ได้ง่าย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 18 ข้อที่ 432-433 หน้าที่ 265–266 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กล่าวได้ว่า ความสำคัญของสุขช่วยเสริมสร้างภูมิป้องกันสุขภาพทั้งทางกายและทางจิตใจ ช่วยลดความเครียด ลดความเสี่ยงของโรค เพิ่ม

ความคิดสร้างสรรค์ เพิ่มความยืดหยุ่นทางปัญญา เพิ่มความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และเพิ่มความสัมพันธ์ที่ดีต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม ในทางพระพุทธศาสนามิได้ปฏิเสธการใช้ชีวิตอย่างมีความสุขทางโลก แต่เป็นสิทธิโดยชอบธรรมที่มนุษย์สามารถไขว่คว้ามาได้ด้วยตนเอง โดยพระพุทธเจ้าทรงจำแนกความสุขทางโลกออกเป็น 4 ประการ เรียกว่า “สุขของคฤหัสถ์หรือคิหิสุข” ได้แก่ สุขจากการมีทรัพย์ (อัตถิสุข) สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ (โภคสุข) สุขจากการไม่เป็นหนี้ (อานัณยสุข) และสุขจากการประพฤติที่ไม่มีโทษทางกาย วาจา และใจ (อนวัชชสุข) โดยสุขทั้ง 4 ประการ จัดเป็นแนวทางในการสร้างสุขอย่างสมดุล โดยเป็นสุขที่อยู่บนพื้นฐานของการมีสติในการดำเนินชีวิตที่ยังข้องเกี่ยวในกามคุณ ดังปรากฏในอานัณยสูตร พระพุทธเจ้าตรัสกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า สุขของคฤหัสถ์ เป็นสุขในฐานะของผู้บริโภคกามเป็นมูลเหตุ ได้แก่ อัตถิสุข โภคสุข อานัณยสุข และอนวัชชสุข (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 62 หน้าที่ 105 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งต้องอาศัยการพัฒนาสติตามแนวทางสติปัฏฐาน ทั้ง 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม ในการระลึกรู้เท่าทันสภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง เพื่อกำจัดความยินดีและความยินร้าย จนบรรลุความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงมุ่งสู่นิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 373 หน้าที่ 301 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กล่าวได้ว่า สติเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้คฤหัสถ์เท่าทันอารมณ์และดำเนินชีวิตด้วยปัญญา จนเข้าถึงสุขในการดำเนินชีวิตประจำวัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 373 หน้าที่ 301 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษารูปแบบการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนในการเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัว และสังคม ให้เกิดสุขที่ยั่งยืน อันเป็นสัจธรรมสากลที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาโดยนำมาประยุกต์ในชีวิตประจำวัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาสติในมหาสติปัฏฐานสูตร
2. เพื่อศึกษาการสร้างสุขของคฤหัสถ์ในมหาสติปัฏฐานสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ในมหาสติปัฏฐานสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดรูปแบบ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการวิจัยด้านเอกสาร โดยการศึกษาและค้นคว้าเชิงคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักที่เกี่ยวกับการพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานและสุขของคฤหัสถ์ โดยกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา 2 รูปแบบ คือ การอธิบายหลักธรรม (ธัมมาธิษฐาน) และการอธิบายตัวอย่างบุคคลที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม (บุคลาธิษฐาน)

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการศึกษาและค้นคว้าค้นหาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประกอบด้วยพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยรูปแบบหนังสือ อรรถกา ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหาเชิงพรรณา เพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดของการพัฒนาสติและสุขของคฤหัสถ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจรูปแบบและการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล รวมถึงนำเสนอองค์ความรู้ใหม่

ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ เป็นการตรวจสอบเรื่องที่ปรากฏอยู่ในพระสูตร อรรถกถา และงานวิจัยในทิศทางเดียวกันหรือไม่ รวมถึงการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ โดยการปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญยืนยันความถูกต้องของการตีความ

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปผล เป็นการสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์และการให้ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การพัฒนาสติในมหาสติปัฏฐานสูตร คือ หลักการปฏิบัติเพื่อฝึกอบรมจิตที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลและเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบัน จุดมุ่งหมายหลักของพระสูตร คือ ลดความยึดมั่นถือมั่น ละอกุศลธรรม และกำจัดทุกข์มุ่งสู่มรรคผลนิพพาน คำว่า “สติปัฏฐาน” คือ หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งของสติเพื่อพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง เป็นการพัฒนาตนเองนำไปสู่หนทางสู่การลดความทุกข์เพื่อสร้างสุขได้ โดยรูปแบบการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานประกอบด้วย 4 ฐาน ดังนี้ 1) กายานุปัสสนา คือ พิจารณาส่วนประกอบในฐานกาย 2) เวทนานุปัสสนา คือ พิจารณาความรู้สึกสุข ทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่สุข 3) จิตตานุปัสสนา คือ พิจารณาสภาพอาการของจิต และ 4) ธัมมานุปัสสนา คือ พิจารณาสภาวะธรรม โดยความสำเร็จในการพัฒนาสติต้องอาศัยหลักธรรมสนับสนุนทั้ง 3 ประการ ได้แก่ ความเพียร (อาตาปี) ความรู้ตัวทั่วพร้อม (สัมปชาโน) และความระลึกได้ (สติมา) อย่างต่อเนื่อง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 373 หน้าที่ 302-338 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนี้ สติปัฏฐานยังเป็นส่วนหนึ่งในความบริบูรณ์ของโพธิปักขิยธรรม ซึ่งต้องเริ่มจากการมีสติไว้ในฐานทั้ง 4 อย่างถูกต้อง สติปัฏฐานไม่ได้แยกขาดจากธรรมข้ออื่น แต่เป็นองค์ธรรมที่แทรกซึมอยู่ในทุกขั้นตอนของโพธิปักขิยธรรม (พระพุทธโฆสเถระ, 2554) หลักปฏิบัติการพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐาน เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ในปัจจุบัน เพราะสติเป็นการกุมใจไว้กับจิตกับสิ่งที่เกี่ยวข้องและการรู้สึกตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ ทั้งในขณะคิด ขณะพูด และในขณะกระทำ ด้วยความระลึกรู้ โดยไม่ให้ตกอยู่ในความประมาทด้วยความเพียร ช่วยควบคุมความประพฤติในการตระหนักถึงสิ่งที่พึงทำด้วยความระมัดระวังไม่ให้ตกไปในทางเสื่อม แต่ก็ไม่พลาดโอกาสในการสร้างความดีงาม (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), 2546) ดังนั้น การพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐาน คือ เครื่องมือป้องกันความประมาท ลดความเครียด เพิ่มความสุข และสร้างประโยชน์ทั้งต่อตนเองในด้านปัญญา ประโยชน์ต่อครอบครัวในการสร้างความสัมพันธ์ และประโยชน์ต่อสังคมในการเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและลดความขัดแย้ง

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า สุขของคฤหัสถ์หรือคิหิสุข เป็นสุขของผู้ครองเรือนหรือมนุษย์ทั่วไปที่ต้องการโดยเป็นทั้งสุขทางกายและทางใจ กล่าวคือ สุขทางกายเป็นความรู้สึกสบายกาย ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ทำให้สามารถสร้างทรัพย์สินเงินทอง และใช้จ่ายทรัพย์เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง สำหรับสุขทางใจเป็นความรู้สึกสงบและมั่นคง รู้จักและยอมรับตนเอง มีทัศนคติที่เป็นบวก รู้สึกมีคุณค่าและมีจุดหมายเพื่อการดำเนินชีวิต โดยจัดเป็นสุขทางโลก (โลกียสุข)

สำหรับสุขของคฤหัสถ์ ได้แก่ 1) อัตถิสุข คือ สุขจากการมีทรัพย์ โดยการแสวงหาทรัพย์ด้วยความสุจริต ชอบธรรม และความพยายามของตนเอง 2) โภคสุข คือ สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ โดยการรู้จักใช้ทรัพย์ที่มีอยู่มาเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว รู้จักแบ่งปันทรัพย์ไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคม และการใช้ทรัพย์อย่างมีสติ โดยไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายจนเกินตัว และไม่ตระหนี่ถี่เหนียวจนตัวเองและคนรอบข้างลำบาก 3) อานัณยสุข คือ สุขจากการไม่เป็นหนี้ โดยมีการวางแผนในทรัพย์ด้วยการสร้างความมั่นคงทางการเงิน และ 4) อนวัชชสุข คือ สุขจากการประพฤติที่ไม่มีโทษทางกาย วาจา และใจ โดยการสร้างทรัพย์ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ลักทรัพย์ ไม่โกง บริโภคใช้ทรัพย์ในทางที่ไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม รวมถึงมีเจตนาดี ไม่คิดร้าย หรือเมตตาต่อผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 62 หน้าที่ 105 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กล่าวได้ว่า สุขจากการมีทรัพย์ (อัตถิสุข) และสุขจากการใช้ทรัพย์ (โภคสุข) เป็นส่วนหนึ่งของความสุขทางกาย เพราะหากขาดทรัพย์สินจะไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทำให้ร่างกายจะเกิดความทุกข์ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อสุข สำหรับสุขทางใจ เกิดจากสภาวะจิตโดยมีองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงกับความประพฤติ เช่น การไม่มีหนี้ (อานัณยสุข) เป็นการอิสระทางการเงิน ไม่ถูกบีบคั้นจากเจ้าหนี้ ทำให้จิตใจโปร่งเบาสบาย รวมถึงการประพฤติที่ไม่มีโทษทางกาย วาจา และใจ (อนวัชชสุข) ซึ่งเป็นสุขที่สำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นพื้นฐานของสุขทั้งก่อนหน้านี้ ด้วยการมีจิตสำนึกที่ดีและการประพฤติตนอย่างถูกต้องตามหลักธรรม ได้แก่ การทำดีหรือชั่ว บุญหรือบาป หากคฤหัสถ์ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่หลอกลวง ไม่ผิดศีล ไม่เบียดเบียน ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น รวมถึงใช้ทรัพย์เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวอย่างถูกต้อง รวมถึงวางแผนการเงินโดยไม่ก่อหนี้ ย่อมก่อให้เกิดสุข นอกจากนี้ สุขของคฤหัสถ์ ยังเป็นสุขที่เกิดจากการเสพวัตถุผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กายของเรา หรือเป็นสุขที่เกิดจากการเจริญธรรมที่ผ่านทางใจโดยสามารถพัฒนาเป็นสุขที่เกิดจากการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องไม่หลงอยู่ในโลกของสมมติ หรือเป็นสุขที่เกิดจากการปรุงแต่งทุข์หรือสุขของมนุษย์ หรือเป็นสุขที่มีปัญญาโดยรู้เท่าทันความจริง (พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2567)

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การวิเคราะห์การพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานและสุขของคฤหัสถ์ มี 4 หัวข้อ ดังนี้ 1) รูปแบบการพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์มี 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ปัจจัยที่เป็นสาเหตุหลัก คือ สติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ปัจจัยที่เป็นผลลัพธ์ คือ สุขของคฤหัสถ์ 4 ได้แก่ อัตถิสุข โภคสุข อานัณยสุข และอนวัชชสุข และปัจจัยเชื่อมโยง คือ หลักธรรมสนับสนุนเพื่อการปฏิบัติ ได้แก่ อาตาปี สัมปชาโน และสติมา 2) การพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานและสุขของคฤหัสถ์ มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล ช่วยให้คฤหัสถ์เกิดปัญญาในการเห็นความจริงว่าไม่เที่ยงและการสร้างสมดุลระหว่างการส่งเสริมพฤติกรรมดีกับการลดละจากกิเลส ส่งผลให้นำไปสู่ความสุขจากการมีทรัพย์ การใช้ทรัพย์ การไม่เป็นหนี้ และการประพฤติที่ไม่ทุจริตทางกาย วาจา และใจ 3) ตัวอย่างแบบบุคลาธิษฐานในมุมมองที่เชื่อมโยงหลักธรรมให้เข้ากับบุคคลในสมัยพุทธกาลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ ได้แก่ อนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้เป็นเอตทัคคะในด้านการถวายทานและเป็นผู้มีอัตถิสุขจากการมีทรัพย์และมีโภคสุขจากการแบ่งทรัพย์เป็นส่วนๆ เพื่อตนเองและผู้อื่นโดยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีอานัณยสุขจากการบริหารจัดการเงินอย่างเป็นระบบไม่มีหนี้สิน และมีอนวัชชสุข

จากการประพฤติไม่เป็นโทษทางกายวาจาและใจ (อรรถกถาภาษาไทย เล่มที่ 25 หน้าที่ 10-15 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560)

และตัวอย่างของจูฬกเศรษฐี ซึ่งเป็นผู้สร้างตัวมาจากสิ่งที่มูลค่าน้อย คือ หนูตาย ด้วยการใช้สติและปัญญาจนกระทั่งกลายเป็นเศรษฐี เปรียบเหมือนผู้มีไหวพริบทางธุรกิจในปัจจุบัน ด้วยการมีสติให้อยู่กับกายและปัจจุบันขณะ จากการเห็นหนูตายตัวหนึ่งแล้วก้มเก็บสติคือความระลึกได้ การไม่เผลอ และการอยู่กับปัจจุบันขณะเห็นหนูตาย ซึ่งคนทั่วไปอาจจะเดินผ่าน หรือรู้สึกขยะแขยง แต่ท่านมีสติที่จะหยุดพิจารณาสิ่งที่อยู่ตรงหน้าโดยไม่ใช้อารมณ์ตัดสิน และเกิดปัญญาว่าจะนำหนูไปทำประโยชน์อะไรเพื่อให้เกิดอัตถิสุข เมื่อได้เงินมาแล้วจึงนำไปซื้อน้ำอ้อยมาทำเป็นเครื่องดื่มแจกให้กับช่างดอกไม้จากป่าแสดงให้เห็นถึงโภคสุข เป็นสุขจากการใช้ทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความสุจริต ไม่ตระหนี่และแบ่งปันให้ผู้อื่นโดยเลี้ยงคนเก็บฟืน (อรรถกถาภาษาไทย เล่มที่ 27 หน้าที่ 187-190 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) และ 4) การพัฒนาสติเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยบริหารจัดการอารมณ์และลดความเครียด การพัฒนาสติในทางพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงความหลุดพ้นสูงสุดเท่านั้น แต่ยังช่วยให้คฤหัสถ์สามารถสร้างสมดุลระหว่างความสุขทางโลกที่มั่นคงและการรู้เท่าทันความจริงของชีวิตเพื่อสร้างสุขที่ยังต้องมีทรัพย์ ใช้ทรัพย์ และไม่เป็นหนี้ โดยเป็นสุขที่ยังเกี่ยวข้องกับวัตถุภายนอก ไปจนถึงสุขจากการไม่ประพฤติไม่เป็นโทษทางกาย วาจา และใจอันนำไปสู่ความสงบสุขทางจิตใจ รวมถึงการสร้างความสุขที่โปร่งใสและยั่งยืนในการดำเนินชีวิต

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นพระสูตรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางในกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมมานานกว่า 2600 ปีมาแล้ว จึงเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาสติใน 4 ฐาน ในการพิจารณาความจริงของชีวิตไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุด เพื่อลดความยึดมั่นถือมั่น ละอกุศลธรรม และกำจัดเหตุแห่งทุกข์ ไปจนถึงบรรลุความดับทุกข์ทั้งปวงมุ่งสู่มรรคผลนิพพานได้ ทั้งนี้สอดคล้องกับพระสูตรว่า ทางที่ดำเนินไปด้วยการภาวนาที่แม้ว่าในส่วนเบื้องต้นในการปฏิบัติที่แตกต่างกันในฐานกาย เวทนา จิต ธรรม แต่ภายหลังจะมุ่งสู่พระนิพพานเดียวกัน โดยหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง โดยปัจจัยแห่งความสำเร็จในการปฏิบัติ คือ อาตาปี สติมา และสัมปชาโน นอกจากนี้ การพัฒนาสติอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ สามารถขยายระดับขอบเขตของหลักธรรมสนับสนุนทั้ง 3 ประการจากระดับพื้นฐานไปจนทำให้เกิดระดับความแข็งแกร่ง คือ 1) ระดับขอบเขตของความเพียรจากระดับ “อาตาปี” ไปเป็น“สัมมัปทาน” จนไปสู่ “สัมมาวายามะ” 2) ระดับขอบเขตของความรู้ตัวทั่วพร้อม จาก“สัมปชาโน” ไปเป็น “สัมปชัญญะ” จนไปสู่ “สัมมาทิฏฐิ” และ 3) ระดับขอบเขตของการระลึกรู้จาก “สติมา ไปเป็น “สติปัฏฐาน” จนไปสู่ “สัมมาสติ” แสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของทั้ง 3 มรรคในอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งหากมีการพัฒนาสติอย่างต่อเนื่อง สามารถลดความทุกข์ในระดับโลกียสุขไปจนถึงขั้นหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในระดับโลกุตรสุข การประยุกต์หลักปฏิบัติการพัฒนาสติ เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของทิพย์ธิดา ณ นคร และพระมหาโสภณ วิจิตฺตธมฺโม ที่ได้วิจัยเรื่อง “สติปัฏฐาน 4 กับการพัฒนาตนในชีวิตประจำวัน” กล่าวว่า การดำเนินชีวิตตามทางสายกลางด้วยการตั้งสติทางกาย

เวทนา จิต และธรรม เพื่อให้เกิดการประพฤติที่ถูกต้อง ปราศจากความหลง ความมัวเมา การเบียดเบียน การเอารัดเอาเปรียบ มานะ และทิฏฐิ ผลลัพธ์ คือ การมีกาย วาจา และใจที่บริสุทธิ์ มีเมตตาและกรุณา สามารถควบคุมตัวเองได้ในทุกสถานการณ์ ทำให้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข (ทิพย์ธิดา ณ นคร และพระมหาโสภณ วิจิตฺตธมฺโม, 2562) ดังนั้น การพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในทัศนะทางด้านศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการชีวิตในยุคปัจจุบัน ในทัศนะการเสริมสร้างทางจิตวิทยา คือ การรู้เท่าทันความจริงโดยไม่ถูกอารมณ์ครอบงำ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพสอดคล้องกับ Kabat-Zinn ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “Wherever you go, there you are: mindfulness meditation in everyday life” ว่าด้วยการลดความเครียดอิงสติโดยการฝึกสติและการอยู่กับปัจจุบัน โดยไม่ตัดสิน สังเกตความคิด และความรู้สึกด้วยการทำสมาธิ (Kabat-Zinn, 2003)

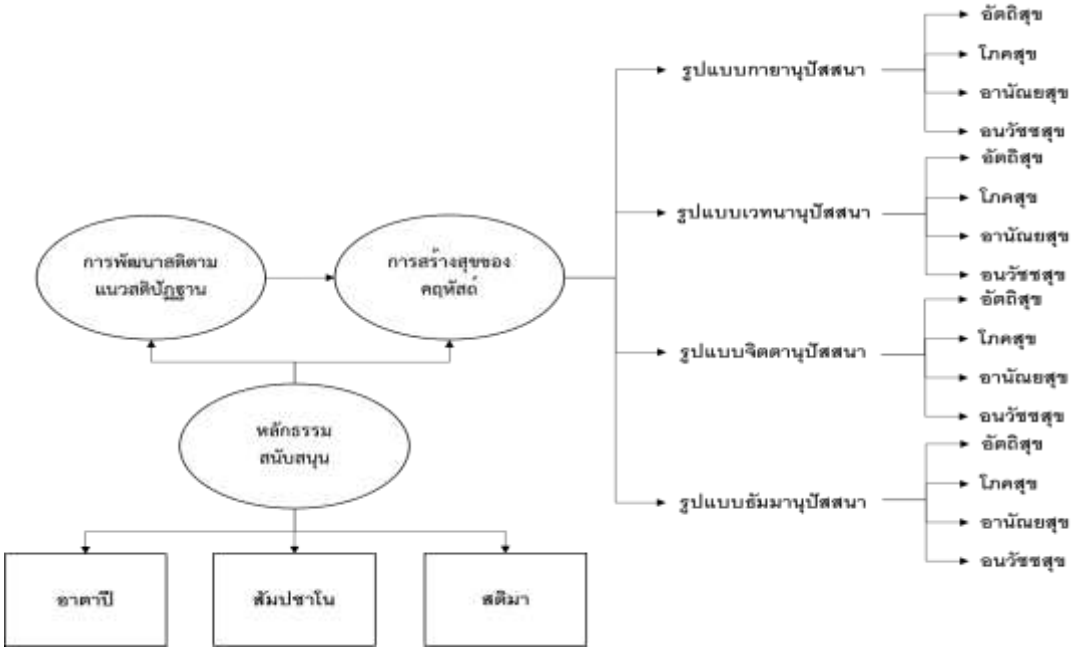
ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า มหาสติปัฏฐานสูตรไม่ได้กล่าวถึง "สุขของคฤหัสถ์" โดยเฉพาะเจาะจงในแง่ของสุขในกระแสโลก ซึ่งจัดเป็นสุขของผู้ครองเรือนที่เกี่ยวกับกามคุณ 5 (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) ได้แก่ สุขจากการมีทรัพย์ (อัตถิสุข) สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ (โภคสุข) และสุขจากการไม่เป็นหนี้ (อานัณยสุข) โดยมีการจัดลำดับสุขในกามไปสู่สุขในธรรม กล่าวคือ สุขในกามที่ติดอยู่ในวัตถุกามและกิเลส ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดคฤหัสถ์ มิใช่ว่าจะแสดงธรรมให้ไปสวรรค์หรือไปนิพพานเท่านั้น แต่พระองค์ทรงแสดงธรรมที่เกี่ยวกับความสุขตามความเหมาะสมแก่บุคคล เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขในปัจจุบัน หรือผู้ใดต้องการประโยชน์สุขในภายหน้า พระองค์แสดงธรรมไปตามความต้องการ ความเหมาะสม ตามอุปนิสัยใจคอ ดังนั้น การพัฒนาสติปัฏฐานไม่ว่ารูปแบบไหนจะช่วยทำให้คฤหัสถ์มีชีวิตที่ดีได้ สำหรับประโยชน์ของการพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ นำไปสู่การบ่มเพาะการสร้างความรู้สึกนึกคิด เจตคติ และควบคุมอารมณ์ โดยใช้สติเป็นตัวนำทาง กล่าวได้ว่า สติเป็นเหตุให้เกิดสมาธิ และสมาธิเป็นเหตุให้เกิดปัญญา จึงช่วยให้จิตเข้าถึงความสุขสงบและมีความมั่นคงทางอารมณ์ สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ ที่ได้วิจัยเรื่องการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักพระพุทธศาสนา ว่าด้วยความประพฤติและปฏิบัติเพื่อลดละความทุกข์ เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ สุขที่แท้จริงมาจากภายในจิตใจ และการสร้างสุขมาจากความสัมพันธ์ระหว่างความสุขกับความทุกข์ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ต้องกำหนดบทบาทและหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง ดังนั้น ความสุขจึงมีความสัมพันธ์กับการเจริญจิตและปัญญาของบุคคลและสังคม (พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ, 2558)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ตามแนวสติปัฏฐาน ทำหน้าที่เป็นเหมือนระบบการจัดการชีวิตเชิงพุทธศาตร์ จิตวิทยา และเศรษฐศาสตร์ สำหรับผู้ครองเรือน โดยเน้นการใช้สติเพื่อสร้างความสมดุลของสุขและสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน โดยเน้นการจัดสรรทรัพย์ เพื่อการบริโภคและลงทุน ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อความยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินฺธโร) ที่ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโภควิภาค 4 กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” กล่าวว่า หลักการบริโภคสำหรับคฤหัสถ์ที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยสุจริต โดยให้แบ่งทรัพย์เป็นเพื่อการใช้จ่ายเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัว เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือฉุกเฉิน และนำไปลงทุนเพื่อให้ทรัพย์เพิ่มตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่

มุ่งเน้นการอยู่บนทางสายกลางในการดำเนินชีวิตอย่างความสมดุลและความยั่งยืนย่อมสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ใน 3 ระดับ คือ 1) การพัฒนาสติช่วยให้ตนเองสร้างทรัพย์จากการประกอบอาชีพสุจริต รู้จักจัดการทรัพย์อย่างมัธยัสถ์ และวางแผนการใช้ทรัพย์โดยไม่ก่อหนี้สินด้วยปัญญาเพื่อสร้างสุขที่มั่นคง 2) การพัฒนาสติเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัว และ 3) การพัฒนาสติช่วยลดความตระหนี่และส่งเสริมการแบ่งปันเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและยกระดับคุณภาพชีวิตของสุขภาวะของคนในสังคม (พระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินฺธโร), 2554)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำเสนอเป็นรูปแบบการพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ ได้ดังนี้ คือ ปัจจัยที่เป็นสาเหตุหลักหรือตัวแปรตาม คือ การพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานมี 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบกายานุปัสสนา มี 6 วิธี ได้แก่ ได้แก่ อานาปานสติ อิริยาบถ สัมปชัญญะ ปฏิกูลมนสิการ ธาตุมนสิการ นวสีวถิก 2) รูปแบบเวทนานุปัสสนา มี 9 วิธี ได้แก่ สุข สามิสสุข นิรามิสสุขทุกข์ สามิสทุกข์ นิรามิสทุกข์ อุเบกขา สามิสอุเบกขา นิรามิสอุเบกขา 3) รูปแบบจิตตานุปัสสนา มี 16 วิธี ได้แก่ จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคตะ จิตไม่เป็นมหัคคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ จิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นแล้ว จิตไม่หลุดพ้น 4) รูปแบบธัมมานุปัสสนา มี 5 วิธี ได้แก่ นิวรณ์ 5 ขันธ์ 5 อายตนะ 12 โพชฌงค์ 7 และสัจจะ 4 ปัจจัยผลลัพธ์หรือตัวแปรอิสระ คือ สุขของคฤหัสถ์ ได้แก่ อัตถิสุข โภคสุข อานัณยสุข อนวัชชสุข และปัจจัยเชื่อมโยงหรือตัวแปร คือ หลักธรรมที่สนับสนุน 3 ประการ ได้แก่ อาตาปี สัมปชาโน และสติมา เป็นตัวแปรที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงอิทธิพลจากตัวแปรที่เป็นสาเหตุหลักไปยังตัวแปรที่เป็นผลลัพธ์ สามารถนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ตามแนวสติปัฏฐาน

จากรูปแบบการพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ตามแนวสติปัฏฐานข้างต้น เป็นการแสดงตัวแปรเชิงแนวคิดที่มีตัวแปรที่เป็นสาเหตุหลัก คือ สติปัฏฐานทั้ง 4 ฐาน ตัวแปรที่เป็นผลลัพธ์ คือ สุขของคฤหัสถ์ทั้ง 4 ประการ และตัวแปรเชื่อมโยงอิทธิพลจากตัวแปรที่เป็นเหตุไปยังตัวแปรที่เป็นผล คือ หลักธรรมสนับสนุนเพื่อการปฏิบัติทั้ง 3 ประการ โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นการส่งเสริมกัน โดยเน้นสมาธิและการรับรู้ เช่น อานาปานสติ อิริยาบถ สัมปชัญญะ ธาตุมนสิกา สุขเวทนา สามิสสุข จิตมีราคะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ ขันธ์ อายตนะ ในการทำหน้าที่ส่งเสริมให้สุขคฤหัสถ์ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ว่าจะเป็นการสร้างทรัพย์เพื่อความมั่นคง การใช้จ่ายอย่างเหมาะสม การไม่เป็นหนี้ และการประพฤติที่ไม่มีโทษทางกาย วาจา และใจ และรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นอุปสรรค โดยเน้นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เช่น ปฏิกูลมนสิการ นวสีวถิก ทุกขเวทนา และสามิสทุกข์ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ จิตหดหู่ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน จิตไม่เป็นสมาธิ จิตไม่หลุดพ้น นิวรณ์ ในการทำหน้าที่ลดหรือละความยึดมั่นถือมั่น และควบคุมความอยากได้ทรัพย์สินเกินจำเป็น การควบคุมไม่ใช้จ่ายทรัพย์เกินกำลัง การไม่กู้หนี้ยืมสิน และป้องกันพฤติกรรมที่ไม่สุจริตทางกาย วาจา และใจ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการศึกษาสติและสัมปชัญญะในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสติและสัมปชัญญะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน สามารถกำจัดความอยากได้และความทุกข์ โดยใช้องค์ธรรม คือ วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา เป็นเครื่องประกอบการพิจารณาทางกาย เวทนา จิต ธรรม เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดปัญญา (พระครูสังฆรักษ์พีรยุทธ ญาณวโร, 2557)

สรุป

งานวิจัยการพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการฝึกอบรมจิตเพื่อสร้างสุขที่ยั่งยืนสำหรับคฤหัสถ์ในสังคมปัจจุบัน พบว่า การพัฒนาสติอย่างต่อเนื่องด้วยความเพียร ความรู้ตัวทั่วพร้อม และความระลึกรู้ เป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงไปสู่การเกิดสร้างสุขจากการมีทรัพย์ สุขจากการใช้ทรัพย์ สุขจากการไม่เป็นหนี้ และสุขจากการไม่ประพฤติที่เป็นโทษทางกาย วาจา และใจ กล่าวได้ว่า เป็นการปรับสมดุลระหว่างสุขทางโลกและสุขทางธรรมได้อย่างเหมาะสม โดยรูปแบบการพัฒนาสติทำหน้าที่เป็นระบบจัดการชีวิตที่ผสานพุทธศาสตร์ จิตวิทยา และเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน โดยการสร้างความสมดุลของความสุขและความมั่นคงพื้นฐาน เป็นการเชื่อมโยงพุทธศาสตร์ (การฝึกสติ) เข้ากับเศรษฐศาสตร์ เพื่อให้คฤหัสถ์รู้จักจัดการทรัพย์สินอย่างมีปัญญา การสร้างวุฒิภาวะทางอารมณ์และจิตวิทยา สติทำหน้าที่เป็นตัวนำทางให้เกิดสมาธิและปัญญา ส่งผลในการสร้างเจตคติและการควบคุมอารมณ์ ทำให้จิตใจมั่นคงและการควบคุมตนเองโดยสามารถรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างมีสติ ปราศจากความหลงและความมัวเมา เพื่อสร้างความมั่นคงทางการเงินและความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว จึงสรุปได้ว่าการฝึกสติในรูปแบบความสัมพันธ์ที่สนับสนุนจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการใช้จ่าย ขณะที่การฝึกสติในรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นอุปสรรคจะช่วยลดความอยากและป้องกันพฤติกรรมทุจริต ดังนั้น รูปแบบการพัฒนาสติเพื่อสร้างสุขของคฤหัสถ์ตามแนวสติปัฏฐาน กล่าวได้ว่า เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ 3 องค์ประกอบ คือ การพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานซึ่งเป็นปัจจัยเหตุ ส่งผลต่อสุขของคฤหัสถ์ซึ่งเป็นผลลัพธ์ โดยมีหลักธรรมสนับสนุนซึ่งเป็นปัจจัยเชื่อมโยง กล่าวโดยสรุป การพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐาน สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วย

การเฝ้าสังเกตกาย เวทนา จิต และธรรม ขณะที่ดำเนินชีวิตทางโลกจะช่วยสร้างสุขคฤหัสถ์ เพราะช่วยสร้างความมั่นคงมั่งคั่งให้แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคม พร้อมทั้งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาสติเพื่อระลึกรู้ความจริงจนเกิดปัญญาจนนำไปสู่สุขทางโลกไปสู่สุขทางธรรมอันเป็นสุขที่ยั่งยืนต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ โดยคฤหัสถ์ควรนำการพัฒนาสติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง 4 มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การกำหนดลมหายใจการยืน เดิน นั่ง นอน การเคลื่อนไหวของร่างกาย ความรู้สึก (สุข ทุกข์ เฉยๆ) อาการทางจิต (โกรธ ความอยาก ความหลง เป็นต้น) สภาวะธรรม (เช่น นิวรณ์ 5 ขันธ์ 5 อายตนะ 12 เป็นต้น) เพื่อสร้างความเข้าใจตนเองและเท่าทันความจริงของโลก นอกจากนี้ คฤหัสถ์ควรใช้สติในการบริหารจัดการกายและใจ เพื่อลดทุกข์จากความเหนื่อยและความเครียดจากการทำงานหนัก และขยันหมั่นเพียรด้วยน้ำพักน้ำแรงตนเองในการสร้างทรัพย์ และใช้สติพิจารณาโทษของกามคุณจะช่วยลดการเสพติดอบายมุขที่ทำให้เสียทรัพย์ พร้อมทั้งช่วยขจัดความเครียดและความฟุ้งซ่านเพื่อสร้างปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิตให้มีความสุขอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ทิพย์ธิดา ณ นคร และพระมหาโสภณ วิจิตฺตธมฺโม. (2562). สติปัฏฐาน 4 กับการพัฒนาตนในชีวิตประจำวัน. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, *4(1)*, 116-128.

พระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินฺธโร). (2554). ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโภควิภาค 4 กับ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสังฆรักษ์พีรยุทธ ญาณวโร (อ่อนคูณ). (2557). ศึกษาสติและสัมปชัญญะในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท". *(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ. (2558). การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา. *รายงานวิจัย.* สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสเถระ. (2554). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร**:** โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.**

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศูนย์สำรวจความคิดเห็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2567). *เหนื่อยหน่ายกับอะไรบ้าง ในปี 2567 ที่ผ่านมา*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 22 ธันวาคม 2567 จาก http://www.nidapoll.nida.ac.th

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2567). *ความสุข 5 ขั้น สู่ความเกษมสันต์ นิรันดร์กาล*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

สำนักวิจัยแกลลัพ เวิลด์ โพล ศูนย์วิจัยสุขภาวะของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด องค์กรเครือข่ายเพื่อการพัฒนายั่งยืนของสหประชาชาติ และคณะบรรณาธิการของ WHR. (2567). *รายงานความสุขโลก World Happiness Report 2024*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 22 ธันวาคม 2567 จาก https:// worldhappiness.report.

Kabat-Zinn, J. (2010). *Wherever you go, there you are: mindfulness meditation in everyday life*. New York: Hyperio.

ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี

Technology Leadership of Administrators and Internal Quality Assurance in School Under the Secondary Educational Service Area Office Ratchaburi

[1]ศานตมล โพธิ์ทอง [2]ขัตติยา ด้วงสำราญ
[1]Santamol Photong [2]Khattiya Duangsamran
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
Corresponding author, e-mail: santamol2534@gmail.com

Received April 19, 2026; **Revised** May 6, 2026; **Accepted:** August 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1) ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา 2) การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาและ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่าง คือ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี จำนวน 24 แห่ง โดยใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท จำแนกตามขนาดของสถานศึกษา ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 4 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษา รองผู้อำนวยการสถานศึกษา และครู รวมทั้งสิ้น 96 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดของศูนย์พัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ตามแนวคิดของสำนักทดสอบทางการศึกษา ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเท่ากับ .977 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด 2) การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อยดังนี้ จัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง ดำเนินการตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ติดตามผลการดำเนินการให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และ

กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาตามลำดับ และ 3) ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
คำสำคัญ: การดำเนินงานการประกันคุณภาพภายใน; ประกันคุณภาพการศึกษา; ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี

Abstract

The objectives of this research article are to determine 1) the technology leadership of school administrator 2) the internal quality assurance in school and 3) the relationship between the technology leadership of school administrator and internal quality assurance in school under The Secondary Educational Service Area Office Ratchaburi. This research is descriptive research. The sample consisted of 24 schools under the Ratchaburi Secondary Educational Service Area Office using a stratified random sampling based on school size. Four informants from each school were surveyed: the school principal, deputy principal, and teachers, totaling 96 individuals. The research instrument was an Opinionnaire on technology leadership of school administrator according to Center for the Advance Study of Technology Leadership in Education: CASTLE concept, and internal quality assurance in school according to National Institute of Educational Testing Service (Public Organization) concept. The reliability of the questionnaire is .977. The statistical analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation and Pearson's Product Moment Correlation Coefficient. The research results were found as follows; 1) The technology leadership of school administrator under The Secondary Educational Service Area Office Ratchaburi, as a whole and each aspect were highest level. 2) The internal quality assurance in school under The Secondary Educational Service Area Office Ratchaburi, as a whole and each aspect were highest level; ranking from the highest to the lowest arithmetic mean as follows : have a self-evaluation, manage our educational development, create a plan to control our educational development, assess and examine the educational quality offered by the various institutions, monitoring the performance to ensure quality in accordance with educational standards and define our educational standards. And 3) Technology leadership of administrator and internal quality assurance in school under The Secondary Educational Service Area Office Ratchaburi showed a correlation with statistical significance at the .01 level.
Keywords: Internal Quality Assurance; Educational Quality Assurance; Technology Leadership

บทนำ

ความเป็นโลกาภิวัตนของโลกในยุคปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นโลกยุคดิจิทัลที่มีคุณลักษณะของการเป็นโลกที่ไร้พรมแดน โดยคุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น เกิดขึ้นมาได้เนื่องจากมีตัวกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ เทคโนโลยี ส่วนความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีทำให้บริบทของการจัดการศึกษาต้องปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ ซึ่งเป็นวิถีใหม่ที่มีนวัตกรรมเกิดขึ้นมากมาย การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ องค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำที่ดี มีภาวะผู้นำสามารถนำพาองค์กรให้ดำรงอยู่และแข่งขันกับองค์กรอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย โดยใช้กระบวนการต่างๆ ทั้งการมีอิทธิพลต่อผู้อื่นและการมีปฏิสัมพันธ์โดยการถ่ายทอดแนวคิดนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ ดังนั้นผู้บริหารต้องมีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี สนับสนุนและส่งเสริมดำเนินการเปลี่ยนแปลงวิธีเรียนวิธีสอน ซึ่งจะทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ ในสถานศึกษา (จิณณวัตร ปะโคทัง, 2561) และในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการการศึกษา ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพการศึกษาและส่งเสริมประสิทธิภาพที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของสังคม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ซึ่งการประกันคุณภาพการศึกษาถือเป็นกระบวนการดำเนินงานตามภารกิจของสถานศึกษา เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและสังคม ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษาจะมีประสิทธิภาพและทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพหรือคุณลักษณะพึงประสงค์ตามมาตรฐานการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ โดยสามารถติดตามตรวจสอบ และการประเมินได้ว่าสถานศึกษาจะสามารถจัดการศึกษาบรรลุเป้าหมายที่กำหนดได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2561)

จากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการศึกษา ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมกับครูและผู้เรียน โดยกระบวนการบริหารการเปลี่ยนแปลงนี้มีความจำเป็นที่จะต้องทำให้ครูและบุคลากรทางการศึกษายอมรับการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลก่อน เพื่อนำไปสู่การยอมรับการเปลี่ยนแปลงในระดับสถานศึกษา จนเกิดเป็นวัฒนธรรมขององค์กรและเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน จากนั้นจัดให้มีการส่งเสริมการนำเทคโนโลยีไปสู่ห้องเรียน โดยมุ่งเน้นให้ครูมีความรู้ความเข้าใจการใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนรู้ และผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความรู้ความเข้าใจการใช้เทคโนโลยี เพื่อนำเทคโนโลยีสู่การปฏิบัติในสถานศึกษา ทั้งการจัดเรียนการรู้ของครูและการจัดการในสถานศึกษา อันจะส่งผลต่อความสำเร็จของสถานศึกษาในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ผู้เรียน ซึ่งการเป็นผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันจึงควรมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีและมีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี (สุกัญญา แช่มช้อย, 2562) และเพื่อให้การจัดการศึกษาของสถานศึกษาเป็นไปตามคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาที่กำหนดไว้ ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ โดยอาศัยความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา หน้าที่และผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา รวมทั้งดำเนินการตรวจสอบและประเมินคุณภาพการศึกษา เพื่อเกิดให้มั่นใจว่าเป็นไปตามกระบวนการปฏิบัติงานที่กำหนด อันจะส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นแก่นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และสังคม ว่าสถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ สามารถผลิตผู้เรียนที่มีคุณภาพและมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามมาตรฐานการศึกษา (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2561)

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ได้ดำเนินการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) ผ่านกระบวนการประชุมจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานของเขตพื้นที่การศึกษา (พ.ศ. 2566 – 2570) โดยให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ เครือข่ายสหวิทยาเขตราชบุรี ผู้แทนผู้อำนวยการสถานศึกษา ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้ทรงคุณวุฒิ (ผู้แทน ก.ต.ป.น) และผู้ทรงคุณวุฒิ (ด้านนโยบายและแผน) และบุคลากรในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มาร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันกำหนดกลยุทธ์ได้ตรงตามความต้องการ ตามภารกิจบทบาทและความพึงพอใจของผู้รับบริการ และให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อม ในเชิงโอกาสและอุปสรรคที่เปลี่ยนแปลงไปกับศักยภาพที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของหน่วยงาน ดังนั้น จึงได้ใช้เทคนิคการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อสรุปจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกด้วย C-PEST พบว่า ยังประสบปัญหาหลายประการ เช่น ด้านเทคโนโลยี มีการใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมของประชากรกลุ่มวัยเรียน ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของประชากรวัยเรียน เช่น เด็กติดเกมส์ การทะเลาะวิวาท ท้องก่อนวัยอันควร และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้อุปกรณ์และเทคโนโลยีของโรงเรียนและเขตพื้นที่การศึกษาล้าสมัย โรงเรียนและเขตพื้นที่การศึกษา ต้องมีค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงพัฒนาเพิ่มขึ้น (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี, 2566) อีกทั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ได้ดำเนินการสังเคราะห์รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (Self-Assessment Report : SAR) ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ประจำปีการศึกษา 2565 จำนวน 26 แห่ง เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนาและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษา และพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างยั่งยืนต่อไปนั้น พบว่า มีจุดที่ควรพัฒนาทั้ง 3 มาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานที่ 1 คุณภาพผู้เรียน จุดที่ควรพัฒนามากที่สุดคือ ด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามหลักสูตรสถานศึกษา ร้อยละ 66.67 ด้านคุณลักษณะและค่านิยมที่ดี ร้อยละ 55.56 และด้านความรู้ทักษะพื้นฐานและเจตคติที่ดีต่องานอาชีพ ร้อยละ 50.00 มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ จุดที่ควรพัฒนามากที่สุดคือ ด้านการพัฒนาวิชาการที่เน้นคุณภาพผู้เรียนรอบด้านตามหลักสูตรสถานศึกษาและทุกกลุ่มเป้าหมาย ร้อยละ 61.11 ด้านระบบบริหารจัดการคุณภาพของสถานศึกษา ร้อยละ 55.56 และด้านการพัฒนาครูและบุคลากรให้มีความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพ ร้อยละ 50.00 และมาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จุดที่ควรพัฒนามากที่สุดคือ ด้านการจัดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการคิดและปฏิบัติจริงและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ ร้อยละ 55.56 ด้านการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ร้อยละ 44.44 และด้านการตรวจสอบและประเมินผู้เรียนอย่างเป็นระบบและนำผลมาพัฒนาผู้เรียน ร้อยละ 33.33 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี, 2566)

จากปัญหาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนจะส่งผลต่อพฤติกรรม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วยังส่งผลให้อุปกรณ์และเทคโนโลยีของโรงเรียน รวมถึงเขตพื้นที่การศึกษาล้าสมัย อีกทั้งยังต้องมีค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงและพัฒนาเพิ่ม

มากขึ้น ดังนั้นผู้บริหารในฐานะผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการบริหารงานให้ประสิทธิภาพและนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย รวมถึงการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพการศึกษาและส่งเสริมประสิทธิภาพที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของสังคม ซึ่งการประกันคุณภาพการศึกษาถือเป็นกระบวนการดำเนินงานตามภารกิจของสถานศึกษา เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและสังคม ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษาจะมีประสิทธิภาพและทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพหรือคุณลักษณะพึงประสงค์ตามมาตรฐานการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในต่อการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพของผู้บริหารสถานศึกษา ในการหาแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และเพื่อเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ตลอดจนเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและคุณภาพผู้เรียนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี
2. เพื่อทราบการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี
3. เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive research) ที่มีแผนแบบการวิจัยในลักษณะของกลุ่มตัวอย่างเดียว ศึกษาสภาวการณ์ ไม่มีการทดลอง (the one-shot, non-experimental case study design) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ 1) ประชากร ได้แก่ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี จำนวน 26 แห่ง 2) กลุ่มตัวอย่าง สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี จำนวน 24 แห่ง โดยใช้ตารางเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) และเทคนิคการเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยการสุ่มแบบแบ่งประเภท (stratified random sampling) แล้วกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยการคำนวณเทียบบัญญัติไตรยางค์ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยสถานศึกษาละ 4 คน ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครู จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้น 96 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความคิดเห็น (opinionnaire) จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งงานปัจจุบัน และประสบการณ์การ

ปฏิบัติงานในตำแหน่งปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ตามแนวคิดของศูนย์พัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี (Center for the Advance Study of Technology Leadership in Education: CASTLE) (CASTLE, 2017) ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ตามแนวคิดของสำนักทดสอบทางการศึกษา สำหรับแบบสอบถามในตอนที่ 2 และตอนที่ 3 มีลักษณะเป็นแบบสอบถามชนิดจัดลำดับคุณภาพ 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert, 1961)

3. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างและพัฒนาเครื่องมือเป็นแบบสอบถาม โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาเอกสารทางวิชาการ ตำรา หลักการ แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลที่ได้จาการศึกษามาสร้าง ปรับปรุง แก้ไขและพัฒนาเครื่องมือ

ขั้นที่ 2 ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (content validity) ของแบบสอบถาม โดยการนำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน เพื่อพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหากับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้เทคนิค IOC (Index of Item Objective Congruence) แล้วนำแบบสอบถามมาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องและเรียบเรียงใหม่ให้สมบูรณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้เกณฑ์มากกว่า 0.5 ซึ่งค่าความตรงเชิงเนื้อหาของแบบสอบถามฉบับนี้อยู่ระหว่าง 0.60 -1.00 ผ่านเกณฑ์ทั้ง 67 ข้อ

ขั้นที่ 3 นำแบบสอบถามที่แก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (try out) กับสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม จำนวน 8 แห่ง โดยมีผู้ให้ข้อมูล สถานศึกษาละ 4 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครู จำนวน 2 คน รวมทั้งสิ้น 32 คน

ขั้นที่ 4 นำแบบสอบถามได้รับกลับคืนมาคำนวณหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach, 1974) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - coefficient) ที่เกณฑ์มากกว่า 0.7 ซึ่งผลการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α-coefficient) พบว่า แบบสอบถามทั้งฉบับมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α-coefficient) เท่ากับ .977

ขั้นที่ 5 ปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือเพื่อให้ได้เครื่องมือฉบับสมบูรณ์ จากนั้นนำเครื่องมือที่ปรับปรุงแก้ไขจนเสร็จสมบูรณ์แล้ว ไปใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ผู้วิจัยทำหนังสือถึงคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อขอความอนุเคราะห์จัดทำหนังสือเพื่อการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นผู้วิจัยทำหนังสือถึงคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการจัดทำหนังสือเพื่อเสนอต่อผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ในการขอความอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามเพื่อการวิจัย

ขั้นที่ 2 ผู้วิจัยดำเนินการส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามพร้อมแบบสอบถามไปยังแต่ละสถานศึกษาโดยการจัดส่งทางไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ ผ่านระบบ My office ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี และด้วยตนเองเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยในครั้งนี้

ขั้นที่ 3 ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมและติดตามแบบสอบถามด้วยตนเอง โดยขอความร่วมมือให้สถานศึกษาเลือกส่งแบบสอบถามคืนให้แก่ผู้วิจัยโดยตรง หรือเลือกส่งแบบสอบถามคืนให้แก่ผู้วิจัยทางไปรษณีย์

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย เมื่อได้รับแบบสอบถามทั้งหมดกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยพิจารณาตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อดำเนินการ ดังนี้ ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับกลับมา ตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์การให้คะแนนสำหรับแบบสอบถามแต่ละฉบับ จากนั้นนำข้อมูลดังกล่าวไปคำนวณหาค่าทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป และเสนอผลการวิเคราะห์ ในรูปแบบตารางประกอบการบรรยาย สถิติที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้ 1) การวิเคราะห์สถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งงานปัจจุบัน และประสบการณ์การปฏิบัติงานในตำแหน่งปัจจุบัน ใช้ค่าความถี่ (frequency) และร้อยละ (percentage) 2) การวิเคราะห์ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาหรือการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ใช้ค่ามัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: $\overline{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) 3) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ใช้การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product - moment correlation coefficient)

ผลการศึกษา

1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี แสดงผลดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวม

(n = 96)

ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา	$\overline{X}$	S.D.	ระดับ
1. ภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์	4.80	0.38	มากที่สุด
2. การเรียนและการสอน	4.74	0.37	มากที่สุด
3. การผลิตและการปฏิบัติวิชาชีพ	4.78	0.40	มากที่สุด
4. การสนับสนุน การบริหาร และการปฏิบัติการ	4.63	0.47	มากที่สุด
5. การวัดและประเมินผล	4.69	0.41	มากที่สุด
6. ประเด็นทางสังคม กฎหมาย และจรรยาบรรณ	4.64	0.46	มากที่สุด
โดยภาพรวม	**4.71**	**0.36**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 1 พบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.71, S.D.= 0.36) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์ การผลิตและการปฏิบัติวิชาชีพ การเรียนและการสอน การวัดและประเมินผล ประเด็นทางสังคม กฎหมาย และจรรยาบรรณ และการสนับสนุน การบริหาร และการปฏิบัติการ ตามลำดับ

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี แสดงผลดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวม

(n = 96)

การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา	$\overline{X}$	S.D.	ระดับ
1. กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา	4.76	0.35	มากที่สุด
2. จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา	4.81	0.35	มากที่สุด
3. ดำเนินการตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา	4.82	0.36	มากที่สุด
4. ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา	4.78	0.40	มากที่สุด
5. ติดตามผลการดำเนินการให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา	4.77	0.37	มากที่สุด
6. จัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง	4.86	0.32	มากที่สุด
โดยภาพรวม	**4.80**	**0.31**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 2 พบว่า การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.80, S.D.= 0.31) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ จัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง ดำเนินการตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ติดตามผลการดำเนินการให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ตามลำดับ

3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี แสดงผลดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี

(n = 96)

ตัวแปร	กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (Y_1)	จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา (Y_2)	ดำเนินการตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา (Y_3)	ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา (Y_4)	ติดตามผลการดำเนินการให้มีคุณภามตามมาตรฐานการศึกษา (Y_5)	จัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (Y_6)	ภาพรวม (Y_{tot})
ภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์ (X_1)	.473**	.628**	.412**	.509**	.446**	.396**	.546**
การเรียนและการสอน (X_2)	.401**	.483**	.306**	.327**	.421**	.261**	.419**
การผลิตและการปฏิบัติวิชาชีพ (X_3)	.460**	.528**	.424**	.456**	.350**	.351**	.489**
การสนับสนุน การบริหารและการปฏิบัติการ (X_4)	.555**	.650**	.546**	.558**	.566**	.423**	.629**
การวัดและประเมินผล (X_5)	.644**	.683**	.652**	.633**	.603**	.510**	.710**
ประเด็นทางสังคม กฎหมายและจรรยาบรรณ (X_6)	.582**	.746**	.568**	.674*	.582**	.533**	.703**
ภาพรวม (X_{tot})	.604**	.721**	.566**	.615**	.577**	.482**	.680**

จากตารางที่ 3 พบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง ในลักษณะคล้อยตามกัน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ตระหนักถึงภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในการบริหารสถานศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยี สามารถกำหนดวิสัยทัศน์และเป็นผู้นำในการใช้เทคโนโลยี วางแผนการใช้เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนของครูและการบริหารจัดการในสถานศึกษา สนับสนุนการใช้เทคโนโลยี มีการติดตามและประเมินผลการใช้

เทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง มีความตระหนักถึงผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีในทุกมิติ ดังนั้นผู้บริหารควรวางแผนการใช้เทคโนโลยี โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริม สนับสนุนครูและบุคลากรในการใช้เทคโนโลยี สามารถบูรณาในการจัดการเรียนการสอนและการดำเนินงานภายในสถานศึกษา จัดสรรทรัพยากรและงบประมาณอย่างเหมาะสมตลอดจนส่งเสริมให้ครูและผู้เรียนเกิดความมั่นใจในการใช้เทคโนโลยี สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างรอบรู้และรู้เท่าทัน โดยคำนึงถึงหลักจริยธรรมในการใช้สื่อและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของเกิดศักดิ์ ศิริมาตยาพันธุ์ ได้ศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 13 จังหวัดตรัง ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 13 จังหวัดตรัง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก อาจเนื่องมาจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 13 จังหวัดตรัง มีการสร้างความตระหนักและความเข้าใจให้ผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์ทางเทคโนโลยีนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงาน ทั้งระบบอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน ให้มีความทันสมัยพร้อมที่จะปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอยู่ตลอดเวลา (เกิดศักดิ์ ศิริมาตยาพันธุ์, 2565) และสอดคล้องกับงานวิจัยของปิยะวัฒน์ รักราวี ได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุควิถีชีวิตใหม่ของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิภาพในการปฏิบัติของครูในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุควิถีชีวิตใหม่ของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก อาจเนื่องมาจากผู้บริหารเล็งเห็นความสำคัญในการนำเทคโนโลยีมาปรับประยุกต์ใช้ในสถานศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้บริหารมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีอันจะนำไปสู่การบริหารงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (ปิยะวัฒน์ รักราวี, 2566)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะสถานศึกษาให้ความสำคัญกับการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษามากยิ่งขึ้น เนื่องจากกระบวนการประกันคุณภาพภายในเป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพของสถานศึกษาทั้งด้านผู้เรียน กระบวนการบริหารจัดการในสถานศึกษา และคุณภาพของครูผู้สอน การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาจึงเป็นภารกิจสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา ที่ต้องมีการดำเนินการและยกระดับคุณภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษายังเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนและผู้ปกครองเกิดความเชื่อมั่นในคุณภาพของสถานศึกษา และตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 กล่าวว่าการประกันคุณภาพการศึกษา เป็นการประเมินผลและการติดตามตรวจสอบ คุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาแต่ละระดับและประเภทการศึกษา โดยมีกลไกในการควบคุมตรวจสอบระบบการบริหารคุณภาพการศึกษาที่สถานศึกษาจัดขึ้น เพื่อให้เกิดการพัฒนาและสร้างความเชื่อมั่น ให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและสาธารณชนว่า สถานศึกษานั้นสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และบรรลุเป้าประสงค์ของหน่วยงานต้นสังกัดหรือหน่วยงานที่กำกับ

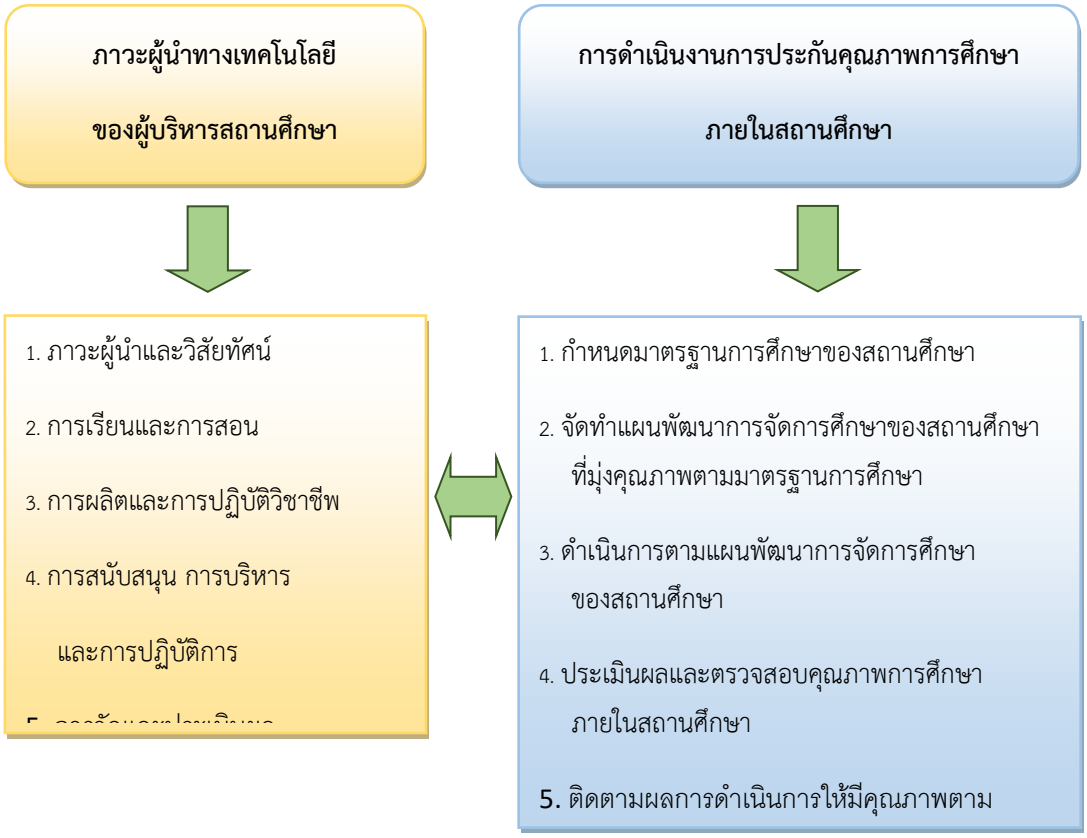
ดูแล สถานศึกษาแต่ละแห่งต้องจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาที่มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาแต่ละระดับและประเภทการศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา การดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้จัดให้มีการประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา การติดตามผลการดำเนินการเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และจัดส่งรายงานผลการประเมินตนเองให้แก่หน่วยงานต้นสังกัดเป็นประจำทุกปี พร้อมทั้งกำหนดให้หน่วยงานต้นสังกัดมีหน้าที่ในการให้คำปรึกษา ช่วยเหลือ แนะนำสถานศึกษา ที่ส่งผลให้การประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากกฎกระทรวงดังกล่าวทำให้สถานศึกษามีแนวทางในการดำเนินงานที่ชัดเจน สามารถดำเนินงานประกันคุณภาพได้อย่างถูกต้องเป็นระบบครบทุกขั้นตอน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษาตามค่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563) สอดคล้องกับงานวิจัยของจิรภัทร์ เหลืองวัฒนวิไล ที่ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (จิรภัทร์ เหลืองวัฒนวิไล, 2566) และสอดคล้องกับงานวิจัยของพัชราภรณ์ ช่างเหล็ก ที่ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในของผู้บริหารสถานศึกษา สหวิทยาเขตทุ่งกุลาทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด อาจเนื่องมาจากความพร้อมด้านภาวะผู้นำและวัฒนธรรมการทำงานของสถานศึกษาในพื้นที่ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพอย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมของครูและการมีโครงสร้างการบริหารที่รองรับการประกันคุณภาพอย่างชัดเจน (พัชราภรณ์ ช่างเหล็ก, 2568)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง ในลักษณะคล้อยตามกัน ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษากับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี มีความสัมพันธ์กัน ทั้งนี้เพราะผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี กำหนดวิสัยทัศน์ในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารและปฏิบัติงานในสถานศึกษา มีการพัฒนาตนเองและเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้เทคโนโลยี สนับสนุนครูและบุคลากรในการพัฒนาตนเองด้านการใช้เทคโนโลยี สนับสนุนให้มีการใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการวัดผลประเมินผลของผู้เรียน ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูบุคลากรและผู้เรียนใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารอย่างปลอดภัย ส่งผลให้สถานศึกษาดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งด้านการบริหารจัดการ ครู ผู้เรียน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของธีรหฤทัยธนาสันติ์ ที่ได้ศึกษาเรื่องภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษายุคดิจิทัลตามการรับรู้ของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

มัธยมศึกษาตรัง กระบี่ ผลการวิจัยพบว่า 1) ครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ รับรู้ถึงระดับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2) ครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ รับรู้ถึงระดับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษายุคดิจิทัล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากและ 3) ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษามีอำนาจพยากรณ์ที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษายุคดิจิทัลตามการรับรู้ของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่ โดยมีตัวแปรพยากรณ์ ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์ต่อการนำเทคโนโลยีไปใช้ในองค์กร การมีส่วนร่วมในการใช้เทคโนโลยีภายในองค์กร การส่งเสริมบุคลากรให้มีความรู้ในการใช้เทคโนโลยีเพื่อจัดการศึกษา และสนับสนุนทรัพยากรทางเทคโนโลยี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเท่ากับ .01 (ธีร หฤทัยธนาสันติ์, 2567)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย หากผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีอยู่ในระดับสูง การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาก็จะอยู่ในระดับสูงด้วย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากภาพอธิบายได้ว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กัน ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี ประกอบด้วย 6 ด้าน ดังนี้ 1) ภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์ 2) การเรียนและการสอน 3) การผลิตและการปฏิบัติวิชาชีพ 4)

การสนับสนุน การบริหาร และการปฏิบัติการ 5) การวัดและประเมินผล 6) ประเด็นทางสังคม กฎหมาย และจรรยาบรรณ ส่งผลต่อการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน 1) กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 2) จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา 3) ดำเนินการตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา 4) ประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา 5) ติดตามผลการดำเนินการให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา 6) จัดทำรายงานผลการประเมินตนเองเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและสังคม ว่าการดำเนินงานของสถานศึกษามีประสิทธิภาพและทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และสามารถจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด

สรุป

ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ทั้งนี้ยิ่งผู้บริหารมีภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีมากเพียงใดแนวโน้มการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษามากขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมาย การแสดงออกถึงภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในการบริหารบริหารงานต่างๆ จึงเป็นกลไกสำคัญในการส่งผลต่อความสำเร็จของสถานศึกษาและสามารถจัดการศึกษา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ด้านการสนับสนุน การบริหารและการปฏิบัติการมีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด จึงเสนอให้ผู้บริหารควรสำรวจความต้องการในการใช้เทคโนโลยีของครูและบุคลากรในสถานศึกษา รวมทั้งความพึงพอใจในการใช้เทคโนโลยีในสถานศึกษา เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงพัฒนา รวมถึงการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ทั้งฮาร์ดแวร์และซอฟแวร์ให้เพียงพอต่อความต้องการของครูบุคลากรและนักเรียนในสถานศึกษา

1.2 ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี ด้านการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษามีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด จึงเสนอให้ผู้บริหารสถานควรศึกษาและทบทวนมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบท จุดเน้น และอัตลักษณ์ของโรงเรียน โดยยึดกรอบแนวทางของกระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลัก แต่ปรับให้เหมาะสมกับศักยภาพผู้เรียนและชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเปิดโอกาสให้ครู บุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน มีส่วนร่วมในการกำหนดและรับรองมาตรฐาน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมซึ่งจะช่วยให้การนำนโยบายสู่การปฏิบัติมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ควร

กำหนดกลไกให้มาตรฐานการศึกษาเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาคุณภาพ แผนปฏิบัติการประจำปี และแผนการจัดการเรียนรู้ของครูอย่างชัดเจน เพื่อไม่ให้มาตรฐานเป็นเพียงเอกสารเชิงนโยบาย แต่สามารถนำไปใช้ได้จริงในระดับห้องเรียน พัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานการศึกษาโดยการจัดอบรมหรือพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากรให้เข้าใจความหมาย ตัวชี้วัด และแนวทางการประเมินตามมาตรฐาน เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการวางแผนและใช้วงจรการบริหารคุณภาพ เช่น การวางแผน–ปฏิบัติ–ตรวจสอบ–ปรับปรุง (PDCA) ในการกำกับติดตามการดำเนินงานตามมาตรฐาน และนำผลการประเมินมาปรับปรุงพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ

1.3 ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี มีความสัมพันธ์กัน จึงเสนอให้ผู้บริหารควรสนับสนุนให้ครูและบุคลากรในสถานศึกษาพัฒนาความสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนและการดำเนินงานให้ทันยุคปัจจุบันมากยิ่งขึ้น เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน กระบวนการบริหารงาน และกระบวนการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้ผู้บริหารควรนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสารสนเทศในงานด้านต่างๆ ของสถานศึกษา ใช้เทคโนโลยีในการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา เพื่อให้สถานศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาและเป็นที่ไว้วางใจของชุมชนและผู้ปกครอง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีผู้บริหารกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอื่นๆ

2.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา

2.3 ควรศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

เกิดศักดิ์ ศิริมาตยาพันธุ์. (2565). ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 13 จังหวัดตรัง. *วารสารครุพิบูล*, 9(1), 125-135.

จิณณวัตร ปะโคทัง. (2561). *ภาวะผู้นำยุคดิจิทัล สำหรับผู้บริหารสถานศึกษามืออาชีพ.* อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.

จิรภัทร์ เหลืองวัฒนวิไล. (2566). บทบาทของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากาญจนบุรี. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร,* 6(3), 169-178.

ธีร หฤทัยธนาสันติ์. (2567). ภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษายุคดิจิทัลตามการรับรู้ของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่. *วารสารครุศาสตร์ปัญญา*, 3(4), 13-32.

ปิยะวัฒน์ รักราวี. (2566). ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยีในยุควิถีชีวิตใหม่ของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิภาพในการปฏิบัติของครูในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตรัง กระบี่. *วารสารทัศนมิติทางการศึกษา*, 1(2), 31-46.

พัชราภรณ์ ช่างเหล็ก. (2568). แนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในของผู้บริหารสถานศึกษา สหวิทยาเขตทุ่งกุลาทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาร้อยเอ็ด. *Journal of Applied Education*, 3(6), 49-62.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี. (2566). *แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานของเขตพื้นที่การศึกษา (พ.ศ. 2566-2570)*. ราชบุรี: กลุ่มนโยบายและแผน.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาราชบุรี. (2566). *รายงานการสังเคราะห์ผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ประจำปี 2565*. ราชบุรี: กลุ่มนิเทศ ติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2561). *แนวทางการประเมินคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563). *แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็น.เอ.รัตนะเทรดดิ้ง.

สุกัญญา แช่มช้อย. (2562). *การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

CASTLE. (2017). *Principals Technology Leadership Assessment*. Retrieved [2023, April 1] https://dangerouslyirrelevant.org/wp-content/uploads/2017/04/PTLA-Packet.pdf

Cronbach, L. (1974). *Essentials of Psychological Testing*. 3rd ed. New York: Harper & Row.

Krejcie, R. V. and Morgan, D. W. (1970). *Determination Sample size for research activities. Education and Psychology Measurement*, 30(3), 507-510.

Likert, R. (1961). *New Pattern of Management*. New York: McGraw – hill.

การระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ

Educational Resource Mobilization for Secondary School Administration of One District One Quality School Project

[1]ศุภวรรณ ช่อผกา [2]นุชนรา รัตนศิระประภา

[1]Suphawan Chorphaka [2]Nuchnara Rattanasiraprapha

[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University

[1]Corresponding author, e-mail: kschorphaka@gmail.com

Received April 22, 2026; **Revised** May 6, 2026; **Accepted:** August 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ทราบองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ 2) ทราบผลการยืนยันองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ และ 3) ทราบแนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยตารางประมาณขนาดของ ทาโร่ ยามาเน่ ที่ความเชื่อมั่น 90 % รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างคือ โรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 91 โรงเรียน ผู้ให้ข้อมูลโรงเรียนละ 4 คน รวมทั้งสิ้น 364 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง 2) แบบสอบถามความคิดเห็น และ 3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งได้ค่าความเชื่อมั่น 0.979 สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ 63 ตัวแปร 2) ผลการยืนยันองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และ 3) แนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ มี 8 แนวทาง คือ 1) การมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้เป็นเป้าหมายหลักในการใช้ทรัพยากร 2) การสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือแบบบูรณาการจากทุกภาคส่วน 3) การบริหารจัดการทรัพยากรด้วยระบบสมรรถนะสูง 4) การสร้างมาตรฐานและนวัตกรรมเครื่องมือในการระดมทรัพยากร 5) การเสริมสร้างธรรมาภิบาลและกรอบนโยบายในการระดมทรัพยากร 6) การใช้ข้อมูลความจำเป็นของสถานศึกษาเป็นฐานในการระดมทรัพยากร 7) การเสริมสร้างสมรรถนะผู้นำและบุคลากรวิชาชีพด้านการระดมทรัพยากร และ 8) การใช้ทรัพยากรร่วมกันผ่านเครือข่ายความร่วมมือเชิงกลยุทธ์

คำสำคัญ: การระดมทรัพยากร; แนวทางการระดมทรัพยากร; โรงเรียนคุณภาพประจำอำเภอ

Abstract

This research aimed to: 1) identify the components of educational resource mobilization for secondary school administration of one district one quality school project; 2) verify the components of educational resource mobilization for secondary school administration of one district one quality school project; and 3) propose guidelines for developing educational resource mobilization for secondary school administration of one district one quality school project. The sample size was determined by Taro Yamane's table at a 90 percent confidence level. The research employed a mixed methods approach combining qualitative and quantitative research methodologies. The sample consisted of 91 district quality secondary schools under the Office of the Basic Education Commission. The informants included four participants from each school, yielding a total of 364 respondents. The research instruments consisted of: 1) a semi-structured interview form; 2) an opinionnaire; and 3) an in-depth interview form. The reliability coefficient of the instruments was 0.979. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, confirmatory factor analysis, and content analysis. The research results were found as follows; 1) the components of educational resource mobilization for secondary school administration of one district one quality school project consisted of seven components with 63 variables; 2) the verification results indicated that the component model of educational resource mobilization for secondary school administration of one district one quality school project was consistent with the empirical data; and 3) the development guidelines for educational resource mobilization for secondary school administration of one district one quality school project consisted of 8 approaches: 1) emphasizing learning outcomes as the primary objective in resource utilization; 2) establishing integrated collaborative networks among all sectors; 3) managing resources through a high-performance management system; 4) developing standards and innovative tools for resource mobilization; 5) strengthening good governance and policy frameworks for resource mobilization; 6) utilizing school needs assessment data as the basis for resource mobilization; 7) enhancing leadership competencies and professional personnel in resource mobilization; and 8) promoting shared resource utilization through strategic collaborative networks.

Keywords: Educational Resource Mobilization; Resource Mobilization Guidelines; District Quality Schools

บทนำ

การศึกษาถือเป็นรากฐานสำคัญในการบ่มเพาะศักยภาพของมนุษย์ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนในทุกมิติอย่างสมดุล ทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม และทักษะชีวิต เพื่อสร้างเสริมสุขภาวะและความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างมีความสุข (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2567) โดยเฉพาะภายใต้สภาวการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การจัดการศึกษาจำเป็นต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่ซับซ้อนและหลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2566) นอกจากนี้ การสร้างความเสมอภาคและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาโดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนตามความถนัดและศักยภาพรายบุคคล ถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่การเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (UNESCO, 2023) โรงเรียนจึงมีบทบาทเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่ปลอดภัย การบริหารสถานศึกษาที่มีคุณภาพจึงเป็นภารกิจหลัก รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

อย่างไรก็ตาม การจะบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้น จำเป็นต้องมี “ทรัพยากร” เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญครอบคลุมทั้งทรัพยากรบุคคล งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีทางการศึกษา รวมถึงการสร้างความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายและชุมชนอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาจึงเป็นกลไกเชิงกลยุทธ์ที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการเพิ่มขีดความสามารถของสถานศึกษา เพื่อทลายข้อจำกัดด้านงบประมาณและยกระดับการบริหารจัดการเรียนรู้ให้มีความทั่วถึงและเท่าเทียม สอดคล้องกับบทบัญญัติในหมวด 8 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562 (มาตรา 58–62) (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, 2562) ซึ่งการบริหารจัดการทรัพยากรที่ได้จากการระดมนั้น ควรดำเนินการอย่างเป็นระบบบนพื้นฐานของหลักคุณธรรม จริยธรรม และความโปร่งใส อันสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพทางการศึกษา เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และส่งเสริมให้การจัดการศึกษาสามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเต็มศักยภาพ (ข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2567, 2568)

การจัดการศึกษายุคใหม่ต้องอาศัยการระดมทรัพยากรที่หลากหลายทั้งงบประมาณและภาคีเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนคุณภาพผู้เรียนให้ครอบคลุมทุกมิติท่ามกลางความท้าทายของโลกที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว แต่ในทางปฏิบัติผู้บริหารสถานศึกษายังเผชิญปัญหาสำคัญคือ การขาดความคล่องตัวในการบริหารจัดการงบประมาณและทรัพยากรด้วยตนเอง เนื่องจากการติดยึดกับระเบียบราชการที่ซับซ้อนและโครงสร้างการบริหารที่ยังคงมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจสูง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่ต้องอาศัยความรวดเร็วและยืดหยุ่นให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัล (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ประกอบกับข้อมูลผลการประเมินโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ พบว่ายังมีโรงเรียนที่ไม่ได้รับการสนับสนุนและพัฒนาเพื่อให้มีคุณภาพ ส่งผลให้เกิดการบริหารจัดการสถานศึกษาที่ขาดประสิทธิภาพ ทำให้คุณภาพการศึกษาและคุณภาพผู้เรียนไม่เป็นไปตามมาตรฐานของโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ

(สำนักนวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2568) โดยเกิดจากสภาพปัญหา คือ 1) รัฐยังประสบปัญหาในการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาให้เกิดความทั่วถึงและเป็นธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในบริบทที่มีข้อจำกัดด้านงบประมาณ ซึ่งจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการจัดสรรทรัพยากรไปยังส่วนที่มีความจำเป็นสูงสุด เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าและประโยชน์สูงสุดในการจัดการศึกษา (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) 2) ปัจจัยเชิงนโยบายจากภาครัฐ โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ที่ได้กำหนดแนวทางและนโยบายส่งเสริมคุณภาพการศึกษาในการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณภาพประจำอำเภอ มีเป้าหมายให้โรงเรียนมีศักยภาพในการพัฒนาอย่างรอบด้าน โรงเรียนจึงต้องมีบทบาทเชิงรุกในการจัดหาและบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองต่อภารกิจได้อย่างสมดุลและยั่งยืน แต่ในทางปฏิบัตินั้นโรงเรียนจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากเพื่อให้สามารถขับเคลื่อนนโยบายเหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566) 3) โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาจำนวนมากรวมถึงโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอยังต้องมีการทอดผ้าป่าหรือระดมทุนเพื่อการศึกษาทุกปี โดยมีเป้าหมายเพื่อให้สามารถจัดการงบประมาณบางอย่างจากการที่ไม่สามารถใช้เงินที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐบาลได้ รวมถึงพัฒนาคุณภาพการศึกษาในทุกด้านให้มีความพร้อมมากกว่าการศึกษาที่ผ่านเพียงเกณฑ์คุณภาพ ขั้นต่ำ (นิติกรณ์ ฉันท์วงศ์ชนะ, 2568) 4) ความคาดหวังของผู้ปกครอง ชุมชน และสังคมที่ต้องการให้โรงเรียนจัดการศึกษาที่ครอบคลุมไปถึงกิจกรรมส่งเสริมทักษะชีวิต การเรียนรู้นอกห้องเรียน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (สภาองค์กรของผู้บริโภค, 2567)

จากสภาพปัญหาของโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอที่กล่าวมาแล้ว ทั้งในเรื่องของการบริหารจัดการสถานศึกษาและการดำเนินการระดมทรัพยากรทางการศึกษาที่ยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร รวมถึงยังไม่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลตามความมุ่งหมายของโรงเรียน จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นข้อมูลที่นำไปพัฒนาการดำเนินการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา เพื่อช่วยสถานศึกษาแก้ไขปัญหาด้านการจัดการทรัพยากร และพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในทุกด้านต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ
2. เพื่อทราบผลการยืนยันองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ
3. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Approach) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ 1) ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ โรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 907 โรงเรียน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566) 2) กลุ่มตัวอย่าง คือ โรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 91 โรงเรียน ซึ่งได้มาจากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของยามาเน่ (Yamane, 1973) ที่ระดับความเชื่อมั่น ร้อยละ 90 ซึ่งการสุ่มกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท (stratified random sampling) โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลโรงเรียนละ 4 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนหรือรองผู้อำนวยการโรงเรียน 1 คน ครูหัวหน้ากลุ่มงาน 1 คน ครูผู้สอน 1 คน และกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 1 คน จากทั้งหมด 91 โรงเรียน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 364 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือ 3 ประเภท คือ 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง 2) แบบสอบถาม ความคิดเห็นและ 3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก มีรายละเอียดดังนี้

2.1 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ใช้สัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อประมวลและยืนยันร่างองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive method) จำนวน 5 คน

2.2 แบบสอบถามความคิดเห็น เพื่อยืนยันองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ซึ่งแบบสอบถามนี้ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ 1) เพศ 2) อายุ 3) ตำแหน่ง 4) ระดับการศึกษาและ 5) ประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน โดยกำหนดการตอบเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list) ใช้ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) ตอนที่ 2 การสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการยืนยันองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ลักษณะแบบสอบถามซึ่งเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) ตามแบบของ ลิเคอร์ท (Likert scale) โดยกำหนดค่าคะแนนของช่วงน้ำหนักเป็น 5 ระดับ (Likert, 1961)

2.3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในการสร้างแนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive method) จำนวน 5 คน

3. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ โดยจำแนกตามประเภทของเครื่องมือวิจัย ได้ดังต่อไปนี้

3.1 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) มี 2 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 ศึกษา วิเคราะห์ และสรุปวรรณกรรมที่เกี่ยวกับตัวแปรการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ขั้นที่ 2 สังเคราะห์ตัวแปรทั้งหมดที่ได้มาจากขั้นที่ 1 เพื่อนำไปเป็นกรอบในการสร้างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และนำร่างเครื่องมือส่งให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

พิจารณาเกี่ยวกับประเด็นที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิว่ามีความครอบคลุม สอดคล้อง และเหมาะสมหรือไม่ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน

3.2 แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นที่ 1 นำผลการประมวลตัวแปรการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอมาพัฒนาเป็นเครื่องการวิจัยในลักษณะแบบสอบถามความคิดเห็น (opinionnaire) ภายใต้การแนะนำและคำปรึกษาของอาจารย์ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ขั้นที่ 2 ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย โดยตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ของแบบสอบถาม นำแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ตรวจสอบด้วยเทคนิค IOC (Index of item objective congruence) และได้ค่า IOC ของแต่ละข้อของแบบสอบถามอยู่ระหว่าง 0.8 – 1 จากนั้นจึงปรับปรุง แก้ไข สำนวน ภาษาที่ใช้ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

ขั้นที่ 3 ทดลองใช้ (try out) เครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยนำไปทดลองกับโรงเรียนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง แต่มีลักษณะเหมือนกลุ่มตัวอย่างทุกประการ โรงเรียนละ 4 คน รวม 8 โรงเรียน คิดเป็นแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 32 ฉบับ

ขั้นที่ 4 หาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ของเครื่องมือวิจัย โดยรวบรวมแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนทั้งหมด นำมาหาค่าความเชื่อมั่น โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α-coefficient) ตามวิธีการของ ครอนบาค (cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.979 ขั้นที่ 5 ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยเป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ นำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างทั่วประเทศต่อไป

3.3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) ขั้นที่ 1 นำผลการประมวลองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอมาพัฒนาเป็นเครื่องการวิจัยในลักษณะแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ขั้นที่ 2 นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่จัดสร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ว่ามีความครอบคลุม สอดคล้องและเหมาะสมหรือไม่ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ ขั้นที่ 3 นำแบบแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่ได้รับความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

4.1 ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยขอหนังสือนำจากภาควิชาการบริหารการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อแจ้งผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ และสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในทุกขั้นตอนของการวิจัย

4.2 การเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

4.3 การเก็บข้อมูลแบบสอบถามความคิดเห็น ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการส่งแบบสอบถามความคิดเห็นในแบบฟอร์มออนไลน์ (Google Form) ระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ.2568

ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2569 เมื่อได้รับแบบสอบถามทั้งหมดกลับคืนมาแล้ว ได้ดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์

4.4 การเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญในการสร้างแนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้เป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลทุกขั้นตอนและนำมาวิเคราะห์ ดังนี้

5.1 การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ ตำแหน่ง ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน

5.3 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ใช้สถิติมัชฌิมเลขคณิต ($\bar{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) สำหรับเกณฑ์การวิเคราะห์ข้อมูลด้านองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ โดยวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวคิดของ เบสท์ (Best and Kahn, 2006)

5.4 การวิเคราะห์องค์ประกอบ (factor analysis) องค์ประกอบและตัวแปรการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ โดยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (confirmatory factor analysis: CFA) เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องของโมเดล (Model) ข้อมูลเชิงประจักษ์กับโมเดลทฤษฎีที่กำหนดขึ้น

5.5 การวิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ 63 ตัวแปร คือ 1) การบริหารจัดการทรัพยากร มี 9 ตัวแปร 2) ภาวะผู้นำผู้บริหาร มี 8 ตัวแปร 3) การมีส่วนร่วม มี 8 ตัวแปร 4) ความเชื่อมั่น มี 9 ตัวแปร 5) แรงจูงใจผู้สนับสนุน มี 10 ตัวแปร 6) หลักกฎหมาย มี 9 ตัวแปร และ 7) การประชาสัมพันธ์ มี 10 ตัวแปร

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ผลการยืนยันองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยการตรวจสอบความเหมาะสมของข้อมูล เพื่อทำการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis : CFA) ผู้วิจัยทำการทดสอบความเหมาะสม ความเพียงพอ และแมทริกซ์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรของข้อมูล ซึ่งพิจารณาจากสถิติทดสอบสองค่าคือ ค่า KMO and Bartlett’s ผลการวิเคราะห์ดังปรากฏ ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่า KMO and Bartlett's Test of Sphericity

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.953
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	10926.266
	df	1953
	Sig.	.000

จากตารางที่ 1 พบว่า ค่า KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) เท่ากับ .953 แสดงว่า ตัวแปรทั้ง 63 ตัวแปรขององค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอเป็นจำนวนข้อมูลที่มีความเพียงพอและมีความเหมาะสม สามารถใช้สถิติ การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) ระดับดีมาก เพราะค่า KMO มีค่ามากกว่า 0.5 และ เข้าใกล้ 1 และเมื่อทดสอบสมมติฐานด้วยการทดสอบ Bartlett's Test of Sphericity พบในลักษณะเดียวกันคือ ค่า Chi-Square เท่ากับ 10926.266 ค่า Significance เท่ากับ .000 ซึ่งน้อยกว่า .05 จึงปฏิเสธ Ho ยอมรับ H1 (Significant) ซึ่งแสดงว่าค่าแมททริกซ์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอได้ทั้ง 63 ตัวแปร มีความสัมพันธ์กัน สามารถนำข้อมูลนี้ไปวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน เพื่อหาความสอดคล้องระหว่างโมเดล (Model) ตามทฤษฎีและโมเดลที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) โมเดลรวมองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอนี้ เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) โดยภาพรวมขององค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ โดยมีรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การประเมินความสอดคล้องของโมเดลองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ

ดัชนีวัดความสอดคล้อง	เกณฑ์	ค่าสถิติ	ผลการพิจารณา
X^2/df	<3.00	0.915	ผ่านเกณฑ์
p-value of x^2	>0.05	0.518	ผ่านเกณฑ์
GFI	>0.95	0.992	ผ่านเกณฑ์
AGFI	>0.90	0.976	ผ่านเกณฑ์
CFI	>0.90	1.000	ผ่านเกณฑ์
Standardized RMR	<0.08	0.002	ผ่านเกณฑ์
RMSEA	<0.06	0.000	ผ่านเกณฑ์
NFI	>0.90	0.994	ผ่านเกณฑ์

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่าผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (CFA) ขององค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ความสอดคล้องของโมเดล ที่ปรับแล้ว พบว่า ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนดังนี้ ค่าสถิติไค-สแควร์ เท่ากับ 9.149 p-value เท่ากับ 0.518 ค่าไค-สแควร์สัมพัทธ์ (Chi-square/df) เท่ากับ 0.915

ดัชนี GFI เท่ากับ 0.992 ดัชนี AGFI เท่ากับ 0.976 ดัชนี CFI เท่ากับ 1.000 ค่า Standardized RMR เท่ากับ 0.002 ค่า RMSEA เท่ากับ 0.000 และดัชนี NFI เท่ากับ 0.994 ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขของการตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดล แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า แนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ มี 8 แนวทาง ดังนี้ 1) การมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้เป็นเป้าหมายหลักในการใช้ทรัพยากร 2) การสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือแบบบูรณาการจากทุกภาคส่วน 3) การบริหารจัดการทรัพยากรด้วยระบบสมรรถนะสูง 4) การสร้างมาตรฐานและนวัตกรรมเครื่องมือในการระดมทรัพยากร 5) การเสริมสร้างธรรมาภิบาลและกรอบนโยบายในการระดมทรัพยากร 6) การใช้ข้อมูลความจำเป็นของสถานศึกษาเป็นฐานในการระดมทรัพยากร 7) การเสริมสร้างสมรรถนะผู้นำและบุคลากรวิชาชีพด้านการระดมทรัพยากร และ 8) การใช้ทรัพยากรร่วมกันผ่านเครือข่ายความร่วมมือเชิงกลยุทธ์

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า 1) องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ คือ 1) การบริหารจัดการทรัพยากร 2) ภาวะผู้นำผู้บริหาร 3) การมีส่วนร่วม 4) ความเชื่อมั่น 5) แรงจูงใจผู้สนับสนุน 6) หลักกฎหมายและ 7) การประชาสัมพันธ์ ผลการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอมีลักษณะเป็นพหุองค์ประกอบ ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่าการระดมทรัพยากรทางการศึกษาในบริบทของสถานศึกษาไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการจัดหาทรัพยากรด้านงบประมาณหรือวัสดุอุปกรณ์เท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการบริหารจัดการที่ต้องอาศัยปัจจัยหลายด้านที่เชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวม ไม่ใช่การดำเนินการที่อาศัยปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งเพียงลำพัง ซึ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการระดมทรัพยากรทางการศึกษาในบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอเป็นกระบวนการเชิงระบบที่ต้องอาศัยกลไกด้านการบริหาร การนำ การมีส่วนร่วมทางสังคม ปัจจัยเชิงจิตวิทยาของผู้สนับสนุน ตลอดจนเครือข่ายและการสื่อสารร่วมกันอย่างบูรณาการสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาที่กล่าวว่า การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาที่ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การบริหารจัดการทรัพยากร 2) ภาวะผู้นำของผู้บริหาร 3) การมีส่วนร่วมของชุมชน 4) ความเชื่อมั่นของสังคม 5) แรงจูงใจของผู้สนับสนุน 6) หลักกฎหมาย และ 7) การประชาสัมพันธ์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) และสอดคล้องกับณัฏฐณิชา รัตนประทุม ได้ทำการศึกษาการวิเคราะห์องค์ประกอบและแนวปฏิบัติความสำเร็จในการระดมทุนของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 พบว่า องค์ประกอบในการระดมทุนของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 ประกอบด้วย 1) การกำหนดประเด็นเพื่อขอรับการสนับสนุน 2) ภาวะผู้นำในการระดมทุน 3) แหล่งทุนที่ขอบริจาค 4) การวางแผนจัดระบบการทำงาน 5) การดำเนินการประชาสัมพันธ์ 6) งบประมาณในการระดมทุน 7) การรณรงค์บริจาคประจำปี 8) การใช้จ่ายอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถชี้แจงได้ 9) เทคโนโลยีที่ใช้ใน

การระดมทุนแบบทางไกล 10) วิธีทางการตลาดที่ใช้ในการระดมทุนแบบทางไกล (ณัฏฐณิชา รัตนประทุม, 2565)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า จากผลการวิเคราะห์องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ทั้ง 7 องค์ประกอบ 63 ตัวแปร ซึ่งเมื่อนำองค์ประกอบดังกล่าวมาทำการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis : CFA) พบว่า โมเดลองค์ประกอบมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีความเหมาะสม สามารถอธิบายโครงสร้างของการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการศึกษา วิเคราะห์ หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศเกี่ยวกับการระดมทรัพยากรทางการศึกษา จากนั้นผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) มาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย และกำหนดองค์ประกอบของการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ก่อนนำองค์ประกอบดังกล่าวมาพัฒนาเป็นเครื่องมือวิจัยในรูปแบบแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content Validity) และปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ก่อนนำไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือวิจัย และปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น แล้วจึงนำเครื่องมือที่ได้ไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจริง ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งกระบวนการดำเนินการวิจัยดังกล่าวมีขั้นตอนที่เป็นระบบและมีความชัดเจน จึงทำให้องค์ประกอบที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีความถูกต้องและมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของรพีพรรณ ปัญญา ได้ศึกษาองค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานนทบุรี มี 6 องค์ประกอบ คือ 1) แผนกลยุทธ์ 2) ภาวะผู้นำ 3) ธรรมาภิบาล 4) บริหารจัดการ 5) ประชาสัมพันธ์ และ 6) ความเชื่อมั่น (รพีพรรณ ปัญญา, 2567)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า แนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ มี 8 แนวทาง ดังนี้ 1) การมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้เป็นเป้าหมายหลักในการใช้ทรัพยากร 2) การสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือแบบบูรณาการจากทุกภาคส่วน 3) การบริหารจัดการทรัพยากรด้วยระบบสมรรถนะสูง 4) การสร้างมาตรฐานและนวัตกรรมเครื่องมือในการระดมทรัพยากร 5) การเสริมสร้างธรรมาภิบาลและกรอบนโยบายในการระดมทรัพยากร 6) การใช้ข้อมูลความจำเป็นของสถานศึกษาเป็นฐานในการระดมทรัพยากร 7) การเสริมสร้างสมรรถนะผู้นำและบุคลากรวิชาชีพด้านการระดมทรัพยากร และ 8) การใช้ทรัพยากรร่วมกันผ่านเครือข่ายความร่วมมือเชิงกลยุทธ์ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าแนวทางการพัฒนาการ

ระดมทรัพยากรดังกล่าวถูกพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานขององค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการระดมทรัพยากรทางการศึกษา ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ในการกำหนดนโยบายทางการศึกษา การบริหารจัดการระบบการศึกษา การบริหารสถานศึกษา และการขับเคลื่อนเครือข่ายผู้บริหารสถานศึกษา ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจึงสะท้อนถึงความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอในปัจจุบัน ขณะเดียวกันแนวทางแต่ละประการของการพัฒนาการระดมทรัพยากรได้ผ่านกระบวนการสังเคราะห์จากแนวปฏิบัติที่ประสบผลสำเร็จของผู้เชี่ยวชาญซึ่งมีประสบการณ์ตรงในการบริหารและขับเคลื่อนการระดมทรัพยากรทางการศึกษาในระดับพื้นที่ ดังนั้น แนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากรทางการศึกษาที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ จึงมีลักษณะเป็นกรอบการดำเนินงานที่มีฐานคิดเชิงวิชาการรองรับ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศึกษาเพื่อสนับสนุนการระดมทรัพยากรในโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอได้อย่างเป็นรูปธรรม อันจะส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่องต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของฤทธิเดช วงศ์ลคร ที่ได้ศึกษาแนวทางการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู พบว่า การหาแนวทางการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษามีจำนวน 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความร่วมมือในการกำหนดประเด็นการระดมทรัพยากร 2) ด้านภาวะผู้นำของผู้บริหารในการระดมทรัพยากร 3) ด้านการจัดระบบการทำงานในการระดมทรัพยากร 4) ด้านการประชาสัมพันธ์ในการระดมทรัพยากร และ 5) ด้านความมีประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการระดมทรัพยากร (ฤทธิเดช วงศ์ลคร, 2568)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัยผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ประกอบและแนวทางการระดมทรัพยากรทางการศึกษามาเป็นองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ประกอบและแนวทางการระดมทรัพยากรทางการศึกษา
เพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ

จากภาพอธิบายได้ว่า องค์ประกอบการระดมทรัพยาการทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ คือ 1) องค์ประกอบที่ 1 การบริหารจัดการทรัพยากร 2) องค์ประกอบที่ 2 ภาวะผู้นำผู้บริหาร 3) องค์ประกอบที่ 3 การมีส่วนร่วม 4) องค์ประกอบที่ 4 ความเชื่อมั่น 5) องค์ประกอบที่ 5 แรงจูงใจผู้สนับสนุน 6) องค์ประกอบที่ 6 หลักกฎหมาย 7) องค์ประกอบที่ 7 การประชาสัมพันธ์

แนวทางการระดมทรัพยาการทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ มี 8 แนวทาง ได้แก่ 1) การมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้เป็นเป้าหมายหลักในการใช้ทรัพยากร 2) การสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือแบบบูรณาการจากทุกภาคส่วน 3) การบริหารจัดการทรัพยากรด้วยระบบสมรรถนะสูง 4) การสร้างมาตรฐานและนวัตกรรมเครื่องมือในการระดมทรัพยากร 5) การเสริมสร้างธรรมาภิบาลและกรอบนโยบายในการระดมทรัพยากร 6) การใช้ข้อมูลความจำเป็นของสถานศึกษาเป็นฐานในการระดมทรัพยากร 7) การเสริมสร้างสมรรถนะผู้นำและบุคลากรวิชาชีพด้านการระดมทรัพยากร และ 8) การใช้ทรัพยากรร่วมกันผ่านเครือข่ายความร่วมมือเชิงกลยุทธ์

สรุป

จากการศึกษาวิจัยพบว่า องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ ประกอบด้วย 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. การบริหารจัดการทรัพยากร 2. ภาวะผู้นำผู้บริหาร 3. การมีส่วนร่วม 4. ความเชื่อมั่น 5. แรงจูงใจผู้สนับสนุน 6. หลักกฎหมาย และ 7. การประชาสัมพันธ์ ซึ่งผลการยืนยันองค์ประกอบด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน พบว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสม และสามารถอธิบายโครงสร้างการระดมทรัพยากรได้อย่างถูกต้อง โดยมีแนวทางการพัฒนาการระดมทรัพยากร จำนวน 8 แนวทาง ได้แก่ 1) การมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้เป็นเป้าหมายหลักในการใช้ทรัพยากร 2) การสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือแบบบูรณาการจากทุกภาคส่วน 3) การบริหารจัดการทรัพยากรด้วยระบบสมรรถนะสูง 4) การสร้างมาตรฐานและนวัตกรรมเครื่องมือในการระดมทรัพยากร 5) การเสริมสร้างธรรมาภิบาลและกรอบนโยบายในการระดมทรัพยากร 6) การใช้ข้อมูลความจำเป็นของสถานศึกษาเป็นฐานในการระดมทรัพยากร 7) การเสริมสร้างสมรรถนะผู้นำและบุคลากรวิชาชีพด้านการระดมทรัพยากร และ 8) การใช้ทรัพยากรร่วมกันผ่านเครือข่ายความร่วมมือเชิงกลยุทธ์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 สถานศึกษาควรนำองค์ประกอบดังกล่าวไปใช้เป็นกรอบในการวางแผนและพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากร โดยบูรณาการเข้ากับแผนพัฒนาสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการประจำปี เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ คุ้มค่า และตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ควรดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา

1.2 ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ด้านการระดมทรัพยากร โดยมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา เช่น ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากรในสถานศึกษา เพื่อให้เกิดการสนับสนุนทรัพยากรอย่างหลากหลายและต่อเนื่อง นอกจากนี้ ผู้บริหารควรให้ความสำคัญกับการสร้างความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเสริมสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือที่เข้มแข็งและยั่งยืน

1.3 ผลการวิจัยที่ได้แนวทางการพัฒนา 8 แนวทาง สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ โดยสถานศึกษาสามารถประยุกต์ใช้แนวทางดังกล่าวให้สอดคล้องกับบริบทของตนเอง เพื่อยกระดับประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรและเสริมสร้างศักยภาพของโรงเรียนให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพและเท่าเทียม ทั้งนี้ การนำแนวทางไปใช้ควรมีการปรับให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่และความพร้อมของแต่ละสถานศึกษา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ การพัฒนารูปแบบการระดมทรัพยากรในยุคดิจิทัล (Digital Fundraising Models) โดยศึกษาความเป็นไปได้ในการนำระบบการระดมทุนออนไลน์ (Crowdfunding) หรือแพลตฟอร์มดิจิทัลมาใช้ในบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาไทย เพื่อเพิ่มความโปร่งใสและความคล่องตัวในการระดมทรัพยากรที่มากกว่ารูปแบบเดิม

2.2 ควรดำเนินการวิจัยเชิงกรณีศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอที่ประสบความสำเร็จในการระดมทรัพยากร เพื่อสังเคราะห์แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) และจัดทำคู่มือแนวทางการดำเนินงานที่สามารถประยุกต์ใช้ในบริบทที่แตกต่างกันได้

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2566). *นโยบายและจุดเน้นของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 2 เมษายน 2568 จาก https://ops.moe.go.th/policy-and-focus-moe-fiscal-year-2024/

ข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2567. (2568, 10 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 142 ตอนพิเศษ 7 ง, หน้า 27-29.

ณัฏฐณิชา รัตนประทุม. (2565). การวิเคราะห์องค์ประกอบและแนวปฏิบัติความสำเร็จในการระดมทุนของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 2. *วารสารบริหารการศึกษา มศว*, 19(37), 35–50.

นิติกรณ์ ฉันท์วงศ์ชนะ. (2568, 12 มิถุนายน). *แนวทางการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาคุณภาพประจำอำเภอ*. (ศุภวรรณ ช่อผกา, ผู้สัมภาษณ์).

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562. (2562, 1 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 136 ตอนที่ 57 ก, หน้า 49–53.

รพีพรรณ ปัญญา. (2567). องค์ประกอบการระดมทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานนทบุรี. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์*, 25(1), 310–322.

ฤทธิเดช วงศ์ลคร. (2568). แนวทางการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 8(4), 374–386.

สภาองค์กรของผู้บริโภค. (2568). *นักการศึกษาชี้เรียนฟรีไม่ใช่ฝัน ทำได้จริง เรียกร้องรบ.มุ่งมั่นให้เหมือนเงินดิจิทัล.* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 2 เมษายน 2568 จาก https://www.tcc.or.th/free

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566, 21 ธันวาคม). *ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่อง รายชื่อโรงเรียนคุณภาพตามนโยบาย "1 อำเภอ 1 โรงเรียนคุณภาพ"*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.obec.go.th

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *รูปแบบการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2567). *รายงานสภาวะการศึกษาไทย ปี 2565: การฟื้นฟูการเรียนรู้และเร่งรัดประสิทธิผลการเพิ่มโอกาสทางการศึกษา*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 2 เมษายน 2568 จาก https://www.onec.go.th

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2566). *แผนปฏิบัติราชการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักนวัตกรรมการจัดการศึกษา. (2568). *ติดตามการดำเนินการขับเคลื่อนโครงการโรงเรียนคุณภาพตามนโยบาย "1 อำเภอ 1 โรงเรียนคุณภาพ".* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.obec.go.th

Best, J. W., and Kahn, J. V. (2006). *Research in education* (10th ed.). Boston, MA: Pearson Education.

Likert, R. (1961). *New patterns of management*. New York: McGraw-Hill Book Company.

UNESCO. (2023). Global education monitoring report 2023: Technology in education. Retrieved [2025, April 2] https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387214

Yamane, T. (1973). *Statistics: An introductory analysis*. (2nd ed.). New York: Harper & Row.

การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1

Good Governance of Wat Ban Luang (Buaratbamrung) School Under Nakhon Pathom Primary Educational Service Area Office 1

[1]ศิริพร สอนทอง [2]ขัตติยา ด้วงสำราญ
[1]Siriporn Sonthong [2]Khattiya Duangsamran
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: Sonthong_S@su.ac.th

Received April 22, 2026; **Revised** May 6, 2026; **Accepted:** August 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 2) แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานศึกษา รองผู้อำนวยการสถานศึกษา ครู และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 32 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC (Index of Item Objective Congruence) เท่ากับ 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาเท่ากับ 0.976 และแบบบันทึกการสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า1) การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ หลักคุณธรรม/จริยธรรม หลักความเสมอภาค หลักเปิดเผย/โปร่งใส หลักนิติธรรม หลักการกระจายอำนาจ หลักประสิทธิภาพ หลักการ มีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ หลักภาระรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ หลักประสิทธิผล และหลักการตอบสนอง ตามลำดับ 2) แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 เป็น

พหุแนวทาง โดยกำหนดให้ข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นเพื่อหาแนวทางพัฒนาจำนวน 10 ด้าน มีแนวทางในการพัฒนาทั้งหมด 19 แนวทาง
คำสำคัญ: การบริหารตามหลักธรรมาภิบาล; จังหวัดนครปฐม; โรงเรียนวัดบ้านหลวง

Abstract

This research article aimed to study 1) the good governance of Wat Ban Luang (Buaratbamrung) School under Nakhon Pathom Primary Educational Service Area Office 1; and 2) the guidelines for developing administration of good governance in Wat Ban Luang (Buaratbamrung) School under Nakhon Pathom Primary Educational Service Area Office 1 . This study employed a descriptive research design. The population consisted of the school director, deputy director, teachers, and members of the basic education school committee, totaling 32 participants. They were selected by Purposive Sampling. The instruments used for data collection included a five-point Likert scale questionnaire with an Index of Item-Objective Congruence (IOC) of 1.00 and a reliability coefficient, determined using Cronbach's Alpha, of 0.976, as well as an interview form. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, mean, standard deviation, and content analysis. The research results were found as follows; 1) The good governance of Wat Ban Luang (Buaratbamrung) School under Nakhon Pathom Primary Educational Service Area Office 1 was at a high level overall. When considered by individual aspects, all aspects were also found at a high level. The aspects were ranked in descending order of arithmetic mean as follows: morality and ethics, equity, transparency, rule of law, decentralization, efficiency, participation/consensus-oriented, accountability, effectiveness, and responsiveness, respectively. 2 .) The guidelines for the school administration development with good governance of Wat Ban Luang (Buaratbamrung) School under Nakhon Pathom Primary Educational Service Area Office 1 were identified as a multi-approach. Assign the variables with the lowest arithmetic mean values in each aspect to be issues to find development 1 0 variables. There were 1 9 developmental guidelines.
Keywords: Management Based on Good Governance Principles; Nakhon Pathom Province; Wat Ban Luang School

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 โลกเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนจากบริบท VUCA สู่ BANI ซึ่งเกิดจากทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิกฤตการณ์สำคัญ ส่งผลให้รูปแบบการบริหารแบบดั้งเดิมไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างเพียงพอ ท่ามกลางความ

เปลี่ยนแปลงนี้ หลักธรรมาภิบาลยังคงเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรและภาครัฐ โดยมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคดิจิทัลมากขึ้น ทั้งการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ การบริหารเชิงหลักฐาน และการส่งเสริมความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และความยั่งยืน สำหรับประเทศไทย แม้จะมีการกำหนดกรอบกฎหมายและนโยบายเพื่อส่งเสริมธรรมาภิบาลอย่างชัดเจนตั้งแต่ หลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 แต่ยังคงมีความท้าทายในการนำไปสู่การปฏิบัติจริง รวมถึงประเด็นด้านความโปร่งใส การทุจริต และความล่าช้าในระบบราชการ ขณะเดียวกัน การเติบโตของเทคโนโลยีดิจิทัลยังนำมาซึ่งความท้าทายใหม่ด้านการบริหารข้อมูล ความมั่นคงไซเบอร์ และจริยธรรมการใช้เทคโนโลยีซึ่งจำเป็นต้องบูรณาการหลักธรรมาภิบาลเข้ากับนวัตกรรมการบริหาร เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (DGA), 2565)

ธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นหลักการสำคัญในการบริหารจัดการภาครัฐและสังคมสมัยใหม่ โดยมุ่งให้การใช้อำนาจรัฐและการดำเนินภารกิจสาธารณะยึดประโยชน์สูงสุดของประชาชน ภายใต้ความโปร่งใส ความเป็นธรรม ความรับผิดชอบ และความมีเหตุผล ทั้งในฐานะกรอบแนวคิดและแนวทางปฏิบัติที่ช่วยสร้างความเป็นระเบียบและความร่วมมือของทุกภาคส่วน สำหรับประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวได้รับการผลักดันอย่างจริงจังภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 และถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านกฎหมายและนโยบายสำคัญ เช่น รัฐธรรมนูญ พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และยุทธศาสตร์ชาติ ซึ่งกำหนดหลักการบริหารภาครัฐที่เน้นนิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และความคุ้มค่า ในบริบทการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำหลักธรรมาภิบาลมาบูรณาการในการจัดการศึกษา โดยส่งเสริมการกระจายอำนาจให้สถานศึกษามีความคล่องตัว ควบคู่กับความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งยังสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติที่มุ่งเน้นความเสมอภาค คุณภาพ และประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา ดังนั้น การบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลจึงเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพผู้เรียนและระบบการศึกษาโดยรวม โดยผู้บริหารมีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนให้เกิดการดำเนินงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.), 2555)

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) และผลการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของสถานศึกษา (ITA) ของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) พบว่า แม้สถานศึกษาจะมีผลการประเมินคุณภาพภายในอยู่ในระดับ “ยอดเยี่ยม” ทั้งระดับปฐมวัยและระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะด้านกระบวนการบริหารและการจัดการที่อยู่ในระดับ “ดีเลิศ” และมีผลการประเมิน ITA อยู่ในระดับ “ผ่านดีเยี่ยม” ซึ่งสะท้อนถึงความเข้มแข็งของระบบบริหารจัดการโดยรวม อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในกรอบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลยังพบประเด็นที่ควรพัฒนาในหลายมิติ กล่าวคือ ในด้านการมีส่วนร่วม แม้จะมีการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ชุมชน และคณะกรรมการสถานศึกษามีส่วนร่วมตามหลัก “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ” แต่ความต่อเนื่องของกลไกดังกล่าวยังอาจไม่เพียงพอต่อการติดตามและกำกับเชิงนโยบายได้อย่างทันการณ์ ขณะที่ด้านความโปร่งใส แม้ภาพรวมอยู่ในระดับสูง แต่ยังพบ

ข้อจำกัดในการเปิดเผยข้อมูลบางประเด็น โดยเฉพาะข้อมูลการจัดซื้อจัดจ้างที่ยังไม่ครบถ้วนหรือเข้าถึงได้สะดวกเพียงพอ ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาความโปร่งใสเชิงสาธารณะให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในมิติของประสิทธิภาพและความคุ้มค่า ยังปรากฏข้อจำกัดด้านทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี เช่น ความไม่เพียงพอของอุปกรณ์และสื่อดิจิทัล ซึ่งอาจส่งผลต่อคุณภาพการจัดการเรียนรู้และการบริหารข้อมูลของสถานศึกษา ขณะเดียวกัน ในระดับปฐมวัยยังพบประเด็นที่ควรพัฒนา ได้แก่ ความพร้อมของสื่อและแหล่งเรียนรู้ รวมถึงการจัดทำข้อมูลสารสนเทศรายบุคคลของผู้เรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อคุณภาพผู้เรียนและความเสมอภาคทางการศึกษา ดังนั้น แม้สถานศึกษาจะมีระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรม แต่ยังจำเป็นต้องพัฒนาในด้านการมีส่วนร่วม ความโปร่งใส การใช้ทรัพยากร และระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อยกระดับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลให้มีความสมบูรณ์และตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างเหมาะสมและต่อเนื่องในระยะยาว

ข้อมูลพื้นที่สำหรับการวิจัย ได้แก่ โรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) ตั้งอยู่ หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านหลวง อำเภอดอนตูมจังหวัดนครปฐม รหัสไปรษณีย์ 73150 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1เป็นหน่วยงานทางการศึกษาของรัฐในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล เปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนทั้งสิ้นจำนวน 339 คน โดยมีนางสาววนิดา อรุณศรีประดิษฐ์ เป็นผู้อำนวยการสถานศึกษา นายศิวดล สารพิมพ์ เป็นรองผู้อำนวยการสถานศึกษา มีครู จำนวน 18 คน เจ้าหน้าธุรการ จำนวน 1 คน และนักการภารโรง จำนวน 1 คน รวมทั้งสิ้น 22 คน

จากผลการวิเคราะห์ดังกล่าวทำให้เห็นว่า โรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) แม้จะมีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับที่โดดเด่น แต่ยังมีความจำเป็นต้องพัฒนาในบางมิติของหลักธรรมาภิบาล โดยเฉพาะด้านความโปร่งใสในการจัดซื้อจัดจ้าง การบริหารทรัพยากรเทคโนโลยีให้เกิดความคุ้มค่า และการเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) เพื่อสังเคราะห์ผลการศึกษาเป็นแนวทางพัฒนาระบบการบริหารจัดการสถานศึกษา ให้มีความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลสูงสุด สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนและหลักธรรมาภิบาลในยุคปัจจุบันต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1
2. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา พื้นที่วิจัย คือ โรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ข้อมูลด้านประชากร คือ 1) ผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน 2) รองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน 3) ครู จำนวน 17 คนและ 4) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 13 คน รวมผู้ให้ข้อมูล 32 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบไม่เป็นไปตามโอกาสทางสถิติ (Non-Probability Sampling) โดยผู้วิจัยใช้เทคนิคการเลือกด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Pourposive Sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสอบถามความคิดเห็น โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สอบถามสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตัวเลือกที่กำหนดคำตอบไว้ให้ (Forced choice) คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์ทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ตามคู่มือหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (สำนักงาน ก.พ.ร.) ของแบบสอบถามในตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามชนิดจัดลำดับคุณภาพ 5 ระดับของ ลิเคอร์ท (Likert's rating scales) 2) แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อคำถามปลายเปิด โดยผู้วิจัยได้พิจารณาผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด (arithmetic mean: μ) ในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์ เพื่อทราบข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) และรวบรวมด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

3. การเก็บรวบรวข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ 1) ผู้วิจัยได้จัดทำหนังสือเสนอต่อคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อขอความอนุเคราะห์จัดทำหนังสือถึงผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) ซึ่งเป็นประชากรในการวิจัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล ในการตอบแบบสอบถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ 2) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยส่งแบบสอบถามความคิดเห็นและเก็บคืนแบบสอบถามความคิดเห็นด้วยตนเอง 3) ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ โดยนัดหมายวัน เวลาในการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามได้แก่ เพศอายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์ทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน โดยใช้ความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage) 2) การวิเคราะห์ระดับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 โดยใช้มัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: μ) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: σ) โดยพิจารณาค่ามัชฌิมเลขคณิตของคะแนนที่ได้จากการตอบแบบสอบถามแล้วเทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best) 3) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 จากการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 โดยภาพรวมและรายด้าน ดังนี้

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับของการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในภาพรวม ดังที่ปรากฏในตารางที่ 1

(N=32)

ข้อที่	การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของ โรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1	μ	σ	ระดับ
1	หลักประสิทธิภาพ	4.44	0.55	มาก
2	หลักประสิทธิผล	4.40	0.47	มาก
3	หลักการตอบสนอง	4.40	0.57	มาก
4	หลักภาระรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้	4.43	0.53	มาก
5	หลักเปิดเผย/โปร่งใส	4.48	0.49	มาก
6	หลักนิติธรรม	4.46	0.41	มาก
7	หลักความเสมอภาค	4.48	0.61	มาก
8	หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ	4.43	0.69	มาก
9	หลักการกระจายอำนาจ	4.45	0.56	มาก
10	หลักคุณธรรม/จริยธรรม	4.49	0.54	มาก
รวม		**4.44**	**0.45**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่าการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.44, σ = 0.45) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ได้แก่ หลักคุณธรรม/จริยธรรม (μ = 4.49, σ = 0.54) หลักความเสมอภาค (μ = 4.48, σ = 0.61) หลักเปิดเผย/โปร่งใส (μ = 4.48, σ = 0.49) หลักนิติธรรม (μ = 4.46, σ = 0.41) หลักการกระจายอำนาจ (μ = 4.45, σ = 0.56) หลักประสิทธิภาพ (μ = 4.44, σ = 0.55) หลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ (μ = 4.43, σ = 0.69) หลักภาระรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ (μ = 4.43, σ = 0.53) หลักประสิทธิผล (μ = 4.40, σ = 0.47) และหลักการตอบสนอง (μ = 4.40, σ = 0.57) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า อยู่ระหว่าง 0.41 – 0.69 แสดงว่าผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม

เขต 1 เป็นพหุแนวทาง โดยกำหนดให้ข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นเพื่อหาแนวทางพัฒนาจำนวน 10 ด้าน มีแนวทางในการพัฒนาทั้งหมด 19 แนวทาง ดังนี้

1) ด้านหลักประสิทธิภาพ มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) การทบทวนภารกิจอย่างเป็นระบบโดยใช้หลัก “คงไว้–ปรับปรุง–ยกเลิก” ควบคู่กับการวิเคราะห์ภาระงานเชิงประจักษ์ และ 2) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการ เช่น ระบบเอกสารออนไลน์และฐานข้อมูลกลาง เพื่อลดความซ้ำซ้อนลดต้นทุน และเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน อันจะส่งผลให้ครูสามารถมุ่งเน้นภารกิจหลักด้านการพัฒนาผู้เรียนได้มากยิ่งขึ้น

2) ด้านหลักประสิทธิผล มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) การจัดทำแผนบนฐานข้อมูลจริงของสถานศึกษา โดยกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน วัดผลได้ และมีกลไกติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องและ 2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และชุมชนในการจัดทำแผน เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมและเพิ่มประสิทธิผลในการดำเนินงาน

3) ด้านหลักการตอบสนอง มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) การจัดให้มีช่องทางรับฟังความคิดเห็นที่หลากหลายและเข้าถึงได้ เช่น แบบสอบถามออนไลน์ การประชุม และแพลตฟอร์มดิจิทัลและ 2) การนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์และใช้ประโยชน์ในการวางแผนและปรับปรุงการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งพัฒนาการตอบสนองเชิงรุกเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับบริการ

4) ด้านหลักภาระรับผิดชอบ/ตรวจสอบได้ มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) การจัดทำระบบบริหารความเสี่ยงและแผนเผชิญเหตุที่ชัดเจน ครอบคลุมสถานการณ์สำคัญและ 2) การฝึกซ้อม ทบทวน และสรุปบทเรียนจากการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

5) ด้านหลักความโปร่งใส มีแนวทางในการพัฒนา 1 แนวทาง ได้แก่ การพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อเปิดเผยข้อมูลที่สำคัญอย่างเป็นระบบ ถูกต้อง และเป็นปัจจุบัน ผ่านช่องทางที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเข้าถึงข้อมูลและตรวจสอบได้ อันจะช่วยสร้างความไว้วางใจและความโปร่งใสในการบริหารงาน

6) ด้านหลักนิติธรรม มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง และ 2) การที่ผู้บริหารเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด โปร่งใส และเป็นธรรม เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมการทำงานที่ยึดหลักนิติธรรม

7) ด้านหลักความเสมอภาค มีแนวทางในการพัฒนา 3 แนวทาง ได้แก่ 1) การกำหนดเกณฑ์การพิจารณาที่ชัดเจน โปร่งใส และยึดข้อมูลเป็นฐาน 2) การส่งเสริมความเสมอภาคทางการศึกษาโดยคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และ 3) การสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นอย่างปลอดภัย เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมอย่างแท้จริงในองค์กร

8) ด้านหลักการมีส่วนร่วม/ฉันทามติ มีแนวทางในการพัฒนา 1 แนวทาง ได้แก่ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง โดยผู้บริหารทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในการดำเนินงาน

9) ด้านหลักการกระจายอำนาจ มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) การกำหนดโครงสร้างและขอบเขตอำนาจหน้าที่ให้เหมาะสมกับศักยภาพบุคลากรและ 2) การจัดให้มีระบบกำกับติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การกระจายอำนาจเกิดประสิทธิภาพและสามารถตรวจสอบได้

10) ด้านหลักคุณธรรม/จริยธรรม มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) การบูรณาการการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมองค์กรและ 2) การที่ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อปลูกฝังค่านิยมด้านคุณธรรมและสร้างความยั่งยืนในการบริหารสถานศึกษา

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เพราะ สถานศึกษาเป็นหน่วยงานทางการศึกษาของรัฐที่มีภารกิจในการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพและทั่วถึง โดยผู้บริหารให้ความสำคัญกับการดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาลอย่างจริงจัง ภายใต้กรอบพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ซึ่งมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานและประโยชน์สูงสุดของผู้รับบริการ นอกจากนี้ สถานศึกษาได้นำหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคลากร และการบริหารงานทั่วไป โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ รอบด้าน ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างชัดเจน ส่งผลให้การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 เป็นพหุแนวทาง ซึ่งแยกเป็นรายด้านพบว่า

2.1 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักประสิทธิภาพ พบว่า สถานศึกษาควรพัฒนาการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยเริ่มจากการทบทวนภารกิจอย่างเป็นระบบ ใช้หลัก “คงไว้–ปรับปรุง–ยกเลิก” เพื่อจำแนกงานที่จำเป็นและลดความซ้ำซ้อน ควบคู่กับการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้สนับสนุนการดำเนินงาน เพื่อลดภาระงานที่ไม่จำเป็นและเพิ่มความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของชลธิชา เผดิมดี และสงวน อินทร์รักษ์ ได้ศึกษาเรื่องหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารในกลุ่มโรงเรียนบูรพาศึกษา สังกัดสำนักงานเขต

พื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารควรมีการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบในทุกขั้นตอน พร้อมพัฒนาวิธีการทำงานให้มีความสะดวก รวดเร็ว และลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็น ควบคู่กับการนิเทศ ติดตาม และตรวจสอบการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อค้นหาจุดที่ควรปรับปรุงและพัฒนา เมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานควรมีการประเมินผลร่วมกันและนำผลไปใช้ในการปรับปรุงงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผู้บริหารควรพิจารณายกเลิกภารกิจที่ล้าสมัยหรือไม่จำเป็น รวมทั้งนำเทคโนโลยีมาใช้สนับสนุนการดำเนินงาน เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายและ เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการของสถานศึกษาอย่างเหมาะสม (ชลธิชา เผดิมดี และสงวน อินทร์รักษ์, 2567)

2.2 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักประสิทธิผล พบว่า สถานศึกษาควรจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาและแผนปฏิบัติการที่อิงข้อมูลจริง มีเป้าหมายชัดเจน วัดผลได้ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง พร้อมทั้งมีระบบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของและเสริมความร่วมมือในการดำเนินงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของนิตยา สุดยอด ได้ศึกษาเรื่องการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรีเขต 4 ที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษา มีการกำหนดแผนงานและเป้าหมายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และมีการติดตามประเมินผลเพื่อนำไปปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (นิตยา สุดยอด, 2565)

2.3 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักตอบสนอง พบว่า สถานศึกษาควรพัฒนา ช่องทางการสื่อสารและการรับฟังความคิดเห็นให้หลากหลาย ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งสู่การตอบสนองเชิงรุกที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สอดคล้องกับงานวิจัยของสมยศ สุวรรณชัย และวิเชียร รู้ยืนยง ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารควรมีการสื่อสารกับบุคลากร กรรมการสถานศึกษา ผู้มารับบริการและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีความรู้และความเข้าใจ นโยบาย เป้าหมาย และทิศทางดำเนินงาน เพื่อสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ ในการจัดการศึกษา โดยใช้รูปแบบ ที่หลากหลายและเหมาะสมกับยุคปัจจุบันเช่น การใช้แอพพลิเคชัน lineหรือ สร้างเพจ Facebook ของโรงเรียน (สมยศ สุวรรณชัย และวิเชียร รู้ยืนยง, 2566)

2.4 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง(บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักภาระรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ พบว่า สถานศึกษาควรจัดให้มีระบบบริหารความเสี่ยงและแผนเผชิญเหตุที่ชัดเจน มีขั้นตอนปฏิบัติที่เป็นมาตรฐาน และมีการทบทวนปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของพรจันทร์ แจ้งบุตร ได้ศึกษาเรื่องการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในโรงเรียนบ้านท่ามะกา ที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในสถานศึกษา ควรมีการวิเคราะห์ปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ในการดำเนินงาน

รวบรวมเป็นข้อมูลสารสนเทศ ที่เป็นระบบ เพื่อเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหา ที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงการบริหารจัดการความเสี่ยงได้อย่างยั่งยืน และสถานศึกษาควรมีคู่มือแผนการดำเนินงาน ความปลอดภัยในสถานศึกษา โดยกำหนดมาตรการและระบบการแก้ไขหรือบรรเทาปัญหา ผลกระทบต่างๆ อย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนการแก้ปัญหาที่ชัดเจน รองรับปัญหาหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสถานศึกษาและควบคุมความเสี่ยงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับสถานศึกษาได้ (พรจันทร์ แจ้งบุตร, 2567)

2.5 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักความเปิดเผย/โปร่งใส พบว่า สถานศึกษาควรพัฒนาระบบสารสนเทศให้สามารถเข้าถึงได้สะดวก ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน พร้อมทั้งเปิดเผยข้อมูลสำคัญผ่านช่องทางที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถตรวจสอบได้และสร้างความไว้วางใจต่อองค์กร สอดคล้องกับงานวิจัยของกองพล สมสุระ และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารโรงเรียนสุจริต สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุรินทร์ เขต 1 ที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารโรงเรียนสุจริตควรพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศให้เป็นปัจจุบันและพร้อมใช้งานได้อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งจัดให้มีระบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่หลากหลายช่องทาง ควบคู่กับการกำหนดกระบวนการรายงานผลการดำเนินงานและระบบสื่อสารองค์กรต่อสารธารณะที่ชัดเจนและถูกต้อง (กองพล สมสุระ และคณะ, 2567)

2.6 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักนิติธรรม พบว่า สถานศึกษาควรส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการที่ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติงานอย่างถูกต้อง เป็นธรรม และโปร่งใส

2.7 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักเสมอภาค พบว่า สถานศึกษาควรกำหนดหลักเกณฑ์การพิจารณาต่างๆ อย่างชัดเจนและเป็นธรรม โดยยึดข้อมูลและข้อเท็จจริงเป็นสำคัญ พร้อมทั้งคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนและบุคลากร เพื่อให้ได้รับโอกาสและการสนับสนุนอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของคมกริช ศรีอุทธา ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 3 ที่ชี้ให้เห็นว่า สถานศึกษาควรเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกระดับมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและการลงมติในประเด็นต่างๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้การมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมจะช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การตัดสินใจมีความรอบด้าน เป็นธรรม และสะท้อนมุมมองจากทุกฝ่าย อีกทั้งยังส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้าง เคารพความหลากหลาย ก่อให้เกิดความสามัคคี ความร่วมมือ ลดความขัดแย้ง และสร้างความไว้วางใจระหว่างบุคลากรภายในสถานศึกษาในระยะยาว (คมกริช ศรีอุทธา และคณะ, 2568)

2.8 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักการมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ พบว่า สถานศึกษาควรสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เปิดพื้นที่ให้ทุกฝ่ายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมตัดสินใจในประเด็นสำคัญ ซึ่งจะช่วยลดความ

ขัดแย้งและเสริมสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของสิทธิศักดิ์ เจียงวงค์ และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 1 ที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการดำเนินงานของโรงเรียนอย่างเหมาะสมเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และพัฒนาโรงเรียนให้เติบโตอย่างยั่งยืน (สิทธิศักดิ์ เจียงวงค์ และคณะ, 2569)

2.9 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักการกระจายอำนาจ พบว่า สถานศึกษาควรกำหนดโครงสร้างงานและขอบเขตหน้าที่อย่างชัดเจน มอบหมายงานควบคู่กับอำนาจการตัดสินใจ พร้อมทั้ง มีระบบติดตามและประเมินผล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความคล่องตัวในการบริหาร สอดคล้องกับงานวิจัยของสอดคล้องกับงานวิจัยของพรจันทร์ แจ้งบุตร ได้ศึกษาเรื่องการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในโรงเรียนบ้านท่ามะกา ที่ชี้ให้เห็นว่า สถานศึกษาควรจัดทำคู่มือในการปฏิบัติงาน กำหนดขอบเขตของภาระงานที่เกี่ยวข้องเพื่อทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น และสถานศึกษาควรมีการกระจายอำนาจให้หัวหน้าฝ่ายต่างๆ มีคำสั่งมอบหมายงานภารกิจเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการปฏิบัติงานและให้สิทธิ์ในการตัดสินใจในการดำเนินงานต่างๆ ตามหน้าที่ของตน (พรจันทร์ แจ้งบุตร, 2567)

2.10 แนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ในด้านหลักคุณธรรม/จริยธรรม พบว่า สถานศึกษาควรส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมองค์กร ผ่านกิจกรรมและการเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในการปฏิบัติงานอย่างถูกต้องและมีความรับผิดชอบ สอดคล้องกับงานวิจัยของสมยศ สุวรรณชัย และวิเชียร รู้ยืนยง ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2 ที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารควรส่งเสริม สนับสนุน และสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ เป็นแบบอย่างที่ดีของบุคลากรให้เป็นไปตามมาตรฐานและจรรยาบรรณวิชาชีพ เช่น การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี แก่บุคลากรในสถานศึกษา การส่งเสริมให้บุคลากรร่วมอบรมพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตามมาตรฐานวิชาชีพอันดีงาม (สมยศ สุวรรณชัย และวิเชียร รู้ยืนยง, 2566)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัยที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยได้บูรณาการหลักธรรมาภิบาลมาในโรงเรียนวัดบ้านหลวงมาเป็นองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การบริหารโรงเรียนยุคใหม่ที่สร้างความเชื่อมั่นตามหลักธรรมาภิบาล

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญว่า การบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลมิได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเชิงนโยบาย หากแต่เป็นกลไกเชิงระบบที่สามารถยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อมีการบูรณาการหลักธรรมาภิบาลทั้ง 10 ด้านเข้ากับบริบทการบริหารงานของสถานศึกษาอย่างครบวงจร โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความโปร่งใส ควบคู่กับการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ ส่งผลให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงานและเพิ่มความเชื่อมั่นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นอกจากนี้ยังพบว่า การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ร่วมกับการบริหารเชิงข้อมูลและการสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญที่ช่วยเสริมพลังให้หลักธรรมาภิบาลเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืน องค์ความรู้ดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า “ธรรมาภิบาลเชิงบูรณาการ” เป็นแนวทางการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริง และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว

สรุป

การพัฒนาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของผู้บริหารในการบูรณาการหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีเข้าสู่การดำเนินงานของโรงเรียนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยครอบคลุมทั้งด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคลากร และการบริหารงานทั่วไป อันส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการศึกษาอย่างชัดเจน ขณะเดียวกัน แนวทางการพัฒนาพบว่าควรดำเนินการในลักษณะพหุแนวทาง โดยมุ่งเน้นการปรับปรุงกระบวนการทำงานให้คล่องตัว การใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีสนับสนุนการบริหาร การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วม

ตลอดจนการสร้างระบบความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และยึดมั่นในหลักนิติธรรมและคุณธรรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การกำหนดโครงสร้างอำนาจหน้าที่ที่ชัดเจนและเป็นธรรม ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความยั่งยืนในการบริหารสถานศึกษาในระยะยาว อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 จากการศึกษาพบว่าสถานศึกษาควรพัฒนาการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นระบบและต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น โดยบูรณาการผ่านกิจกรรมและวิถีการทำงานขององค์กร เช่น การจัดอบรมจรรยาบรรณวิชาชีพครู การแลกเปลี่ยนกรณีศึกษาทางจริยธรรมในที่ประชุม PLC หรือการจัดกิจกรรมจิตอาสาเพื่อปลูกฝังค่านิยมที่ดี นอกจากนี้ ผู้บริหารควรทำหน้าที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติงาน เช่น การตัดสินใจอย่างโปร่งใส เป็นธรรม และยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ เพื่อให้บุคลากรเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง พร้อมทั้งควรกำหนดแนวทางหรือเกณฑ์ด้านคุณธรรมจริยธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อเสริมสร้างความตระหนักและความต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในระยะยาว

1.2 สถานศึกษาควรพัฒนาช่องทางการสื่อสารและรับฟังความคิดเห็นให้หลากหลายและเข้าถึงได้ง่าย เช่น การใช้แบบสอบถามออนไลน์ กล่องรับความคิดเห็น การจัดประชุมกลุ่มย่อย หรือการสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น Line หรือ Facebook ของโรงเรียน นอกจากนี้ ควรนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์และเชื่อมโยงสู่การปรับปรุงการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนตามข้อเสนอแนะของผู้ปกครอง หรือการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้ตรงกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ควบคู่กับการพัฒนาการตอบสนองเชิงรุก เช่น การสำรวจความต้องการล่วงหน้า เพื่อให้การจัดบริการทางการศึกษามีความสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของโรงเรียนวัดบ้านหลวง (บัวราษฎร์บำรุง) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 เผยแพร่ออกไปและเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา และผู้ที่สนใจ จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 2

2.2 ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน

2.3. ควรศึกษาการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลกับแรงจูงในในการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1

เอกสารอ้างอิง

กองพล สมสุระ และคณะ. (2567). แนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารโรงเรียนสุจริต สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุรินทร์ เขต 1. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย พิชญทรรศน์,* 19(3), 189-204.

คมกริช ศรีอุทธา และคณะ. (2568). แนวทางการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 3. *Journal of Buddhist Education and Research (JBER)*, 11(2), 594-609.

ชลธิชา เผดิมดี และสงวน อินทร์รักษ์. (2567). “หลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารในกลุ่มโรงเรียนบูรพาศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1”. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 15(2), 65-83.

นิตยา สุดยอด. (2565). การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในสถานศึกษาขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(1), 187-188.

พรจันทร์ แจ้งบุตร และสงวน อินทร์รักษ์. (2567). การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลในโรงเรียนบ้านท่ามะกา. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 15(1), 1-16.

สมยศ สุวรรณชัย และวิเชียร รู้ยืนยง. (2566). แนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์*, 7(2): 280-289.

สิทธิศักดิ์ เจียงวงค์ และคณะ. (2569). การบริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 1. *Interdisciplinary Academic and Research Journal*, 6(1): e288306.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.). (2555). *หลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (DGA). (2565). *คู่มือการเปิดเผยข้อมูลภาครัฐ (Open Data Handbook).* กรุงเทพฯ: DGA.

การศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1

A Study of Civic Leadership Levels and Priority Needs for Developing School Administrators under Chumphon Primary Educational Service Area Office 1

[1]กานต์ โสมสัย, [2]ธีรภัทร กุโลภาส
[1]Kan Somsai, [2]Dhirapat Kulophas
[1,2]คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
[1,2]Faculty of Education, Chulalongkorn University
[1]Corresponding author, e-mail: kansomsai.chula@gmail.com

Received May 23, 2026; **Revised** June 2, 2026; **Accepted:** August 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 และ 2) วิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงบรรยาย ประชากร คือ ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 136 คน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง มีลักษณะเป็นแบบสอบถามแบบตอบสนองคู่ มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ มีค่าดัชนีความตรงเชิงเนื้อหาเฉลี่ยทั้งฉบับ (S-CVI/Ave) เท่ากับ 1.00 ค่าความเที่ยงของแบบสอบถามจำแนกตามสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์อยู่ระหว่าง .713-.980 และค่าเฉลี่ยสหสัมพันธ์ระหว่างข้อคำถามเท่ากับ .622 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และดัชนีความต้องการจำเป็น ผลการวิจัยพบว่า 1) ระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบ พบว่า องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การมีค่านิยมประชาธิปไตย รองลงมา ได้แก่ การมีความรู้และทักษะพลเมือง การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ และการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ ตามลำดับและ 2) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง พบว่า องค์ประกอบที่มีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ รองลงมา ได้แก่ การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ การมีความรู้และทักษะพลเมือง และการมีค่านิยมประชาธิปไตย ตามลำดับ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาควรพิจารณาระดับภาวะผู้นำ

พลเมืองควบคู่กับความต้องการจำเป็น เพื่อให้สามารถต่อยอดจุดแข็งด้านค่านิยมประชาธิปไตย และเร่งเติมเต็มช่องว่างด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะได้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ศึกษา
คำสำคัญ: ความต้องการจำเป็น; ผู้บริหารสถานศึกษา; ภาวะผู้นำพลเมือง

Abstract

This research article aimed to 1) study the level of civic leadership among school administrators under the Chumphon Primary Educational Service Area Office 1, and 2) analyze the priority needs for developing school administrators based on the concept of civic leadership. This study employed a quantitative research approach using a descriptive research design. The population consisted of 136 school administrators under the Chumphon Primary Educational Service Area Office 1. The research instrument was a dual-response questionnaire on the priority needs for developing school administrators based on the concept of civic leadership, using a five-point rating scale. The instrument had an average scale-level content validity index (S-CVI/Ave) of 1.00, reliability coefficients for the current and desirable conditions ranging from .713 to .980, and an average inter-item correlation of .622. The data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and the priority needs index. The research findings revealed that 1) the overall level of civic leadership among school administrators was at a high level. When considering each component, the component with the highest mean score was democratic values, followed by civic knowledge and skills, networking and collaboration, and commitment to public goals, respectively. 2) The analysis of priority needs for developing school administrators based on the concept of civic leadership showed that the component with the highest priority need was commitment to public goals, followed by networking and collaboration, civic knowledge and skills, and democratic values, respectively. The findings indicate that the development of school administrators should consider both the level of civic leadership and priority needs to extend the strength in democratic values and urgently address the developmental gap in commitment to public goals in accordance with the context of the study area.
Keywords: Priority Needs; School Administrators; Civic Leadership

บทนำ

การจัดศึกษาในปัจจุบันไม่อาจมุ่งเน้นเพียงการพัฒนาความรู้ความสามารถทางวิชาการของผู้เรียนเท่านั้น หากยังต้องให้ความสำคัญกับการหล่อหลอมผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เคารพความแตกต่าง และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม Borhan (2025) ชี้ให้เห็นว่า

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะที่จำเป็นต่อการมีส่วนร่วมทางสังคมและประชาธิปไตยอย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาชาติ พ.ศ. 2561 ที่กำหนดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษาให้มุ่งพัฒนาผู้เรียนเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของสังคม ไม่ใช่เพียงบุคคลที่มีความสามารถทางวิชาการเท่านั้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) ขณะเดียวกัน องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเสนอว่า การศึกษาในยุคใหม่ควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และค่านิยมที่ช่วยให้สามารถสร้างคุณค่าแก่ตนเองและส่วนรวมได้อย่างสมดุล (OECD, 2019) ดังนั้น สถานศึกษาในปัจจุบันจึงมีภารกิจมากกว่าการถ่ายทอดความรู้ แต่ต้องทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการพัฒนาผู้เรียนให้สามารถคิด ตัดสินใจ รับผิดชอบ และร่วมสร้างสังคมที่ดีขึ้นได้

การขับเคลื่อนเป้าหมายดังกล่าวให้เกิดขึ้นจริงในสถานศึกษาต้องอาศัยบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญ เนื่องจากผู้บริหารเป็นผู้กำหนดทิศทางของโรงเรียน ทั้งในด้านวิสัยทัศน์ การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ การสร้างวัฒนธรรมองค์กร และการกำหนดเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน (Pont et al., 2008) งานวิจัยด้านภาวะผู้นำทางการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษามีอิทธิพลต่อคุณภาพการเรียนรู้ บรรยากาศโรงเรียน การพัฒนาครู และความสามารถของโรงเรียนในการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยอิทธิพลดังกล่าวมักเกิดผ่านครู การปฏิบัติในชั้นเรียน และวัฒนธรรมองค์กร มากกว่าจะเกิดขึ้นต่อผู้เรียนโดยตรงเพียงลำพัง (Hallinger and Heck, 2010; Liu and Hallinger, 2024) ขณะที่งานวิจัยในบริบทไทยของอุษณี แสงสุข และคณะ (2567) ชี้ให้เห็นว่า บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์กับคุณภาพการศึกษาและการพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียน จึงกล่าวได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญต่อการขับเคลื่อนคุณภาพสถานศึกษาและการสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนในมิติที่กว้างกว่าผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ

อย่างไรก็ตาม บริบทของโรงเรียนในปัจจุบันทำให้บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษามีความซับซ้อนมากขึ้น ผู้บริหารไม่ได้ทำหน้าที่เพียงบริหารงานตามภารกิจประจำของโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ความไม่แน่นอน และความคาดหวังจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย งานของ Harris and Jones (2023) ชี้ให้เห็นว่า โรงเรียนในบริบทร่วมสมัยต้องการผู้นำที่สามารถกำหนดทิศทาง ประสานความร่วมมือ และนำการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรขยายจากมิติการบริหารจัดการภายในโรงเรียนไปสู่มิติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ค่านิยมประชาธิปไตย และการเชื่อมโยงสถานศึกษากับประโยชน์สาธารณะ ซึ่งสัมพันธ์โดยตรงกับแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง

แนวคิดภาวะผู้นำพลเมืองช่วยอธิบายบทบาทของผู้นำในฐานะผู้สร้างพลังร่วมของผู้คนเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงที่ยึดโยงกับประโยชน์ส่วนรวม Chrislip and O'Malley (2013) อธิบายภาวะผู้นำพลเมืองในฐานะภาวะผู้นำเพื่อประโยชน์ร่วม ที่เน้นการระดมพลังของผู้คนและภาคส่วนต่างๆ เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาสาธารณะ ขณะที่ Headrick (2024) ชี้ให้เห็นว่า ภาวะผู้นำพลเมืองเกี่ยวข้องกับการสร้างพื้นที่ของการเปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยงผู้คน และการทำงานร่วมกันข้ามความแตกต่างเพื่อสร้างผลกระทบต่อส่วนรวม นอกจากนี้ยังพบว่าแนวคิดของ Ardoin et al. (2023); Arizona Center for Civic Leadership (2015) ยังสะท้อนว่า ภาวะผู้นำพลเมืองครอบคลุมทั้ง

ความรู้ ทักษะ เจตคติ การลงมือปฏิบัติ ความมุ่งมั่นต่อส่วนรวม เครือข่ายความร่วมมือ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อชุมชน แนวคิดดังกล่าวจึงมีความเหมาะสมสำหรับใช้เป็นกรอบในการศึกษาบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะผู้นำที่ต้องสร้างการมีส่วนร่วม ประสานความร่วมมือ ยึดมั่นในค่านิยมประชาธิปไตย และกำหนดทิศทางของสถานศึกษาให้เชื่อมโยงกับประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวม

แม้แนวคิดภาวะผู้นำพลเมืองจะสามารถใช้อธิบายบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาได้อย่างชัดเจน แต่ในบริบทของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 ยังไม่ปรากฏข้อมูลเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำพลเมืองอยู่ในระดับใด และองค์ประกอบใดเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรก ทั้งนี้ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 เป็นหน่วยงานทางการศึกษาที่มีภารกิจในการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในพื้นที่ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1, 2569) การขาดข้อมูลดังกล่าวอาจทำให้การกำหนดแนวทางพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษายังไม่สามารถสะท้อนสภาพจริงและความต้องการจำเป็นของพื้นที่ได้อย่างชัดเจน

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองและวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 ตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และลำดับความสำคัญขององค์ประกอบภาวะผู้นำพลเมืองที่ควรได้รับการพัฒนา ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดประเด็นการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการจำเป็นของพื้นที่ โดยสามารถใช้เป็นฐานในการพิจารณาว่าองค์ประกอบใดเป็นศักยภาพที่ควรต่อยอด และองค์ประกอบใดเป็นช่องว่างที่ควรได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรก อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้สามารถปฏิบัติบทบาทบนฐานของค่านิยมประชาธิปไตย การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวมได้อย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1
2. เพื่อวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 ตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) มีวิธีการดำเนินวิจัยตามรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ ผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษา ผู้รักษาการในตำแหน่ง

ผู้อำนวยการสถานศึกษา และรองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 136 คน ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรทั้งหมด จึงไม่มีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง และได้รับแบบสอบถามตอบกลับครบทุกคน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 มีขอบเขตด้านเนื้อหาครอบคลุมแนวคิดภาวะผู้นำพลเมืองสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้สังเคราะห์จากวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำพลเมือง การมีส่วนร่วมทางพลเมือง การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ค่านิยมประชาธิปไตย และการขับเคลื่อนเป้าหมายเพื่อประโยชน์สาธารณะ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง แบ่งออกเป็น 4 ตอน ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม แบบเลือกตอบ (Checklist) จำนวน 6 ข้อ 2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบสนองคู่ (Dual-Response Format) มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ จำนวน 36 ข้อคู่คำถาม 3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา (Checklist) จำนวน 6 ข้อ และ 4) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา แบบปลายเปิด (Open-Ended) จำนวน 2 ข้อ

4. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยนำแบบสอบถามเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ผลการประเมินพบว่า ค่าดัชนีความตรงเชิงเนื้อหารายข้อ (I-CVI) และค่าดัชนีความตรงเชิงเนื้อหาเฉลี่ยทั้งฉบับ (S-CVI/Ave) เท่ากับ 1.00 จากนั้นผู้วิจัยปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือตามข้อเสนอแนะ ก่อนนำไปทดลองใช้กับผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 2 จำนวน 54 คน ซึ่งไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย พบว่า แบบสอบถามมีค่าความเที่ยงทั้งฉบับที่ตรวจสอบโดยการใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ของสภาพปัจจุบัน และสภาพที่พึงประสงค์ อยู่ระหว่าง .713 - .980 และมีค่าเฉลี่ยสหสัมพันธ์ระหว่างข้อคำถาม (Average Inter-Item Correlation) เท่ากับ .622 แสดงว่าเครื่องมือมีความสอดคล้องภายในอยู่ในระดับดี และมีความเหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจริง

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการโดยขอหนังสือราชการจากสาขาวิชาบริหารการศึกษาภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลจากผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 จากนั้นประสานงานกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 เพื่อเก็บข้อมูลในการประชุมผู้บริหารสถานศึกษา ครั้งที่ 3/2569 เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2569 ณ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 โดยใช้แบบสอบถามออนไลน์ผ่าน Google Forms สำหรับผู้บริหารสถานศึกษาที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุมในวันดังกล่าว ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานเพิ่มเติมด้วยตนเอง จนได้รับข้อมูลครบถ้วนจากประชากรทั้งหมด รวมระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล 7 วัน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (μ) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS เพื่ออธิบายระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา โดยพิจารณาจากคะแนนเฉลี่ยรายองค์ประกอบซึ่งได้จากการนำคะแนนรวมของข้อคำถามในแต่ละองค์ประกอบมาหารด้วยจำนวนข้อคำถามในองค์ประกอบนั้น ทั้งนี้ แบบสอบถามมีองค์ประกอบภาวะผู้นำพลเมืองจำนวน 4 องค์ประกอบหลัก รวมข้อคำถามทั้งสิ้น 36 ข้อ คะแนนเฉลี่ยที่ได้อยู่ในช่วง 1.00–5.00 คะแนน และแปลผลตามเกณฑ์ ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 3.67–5.00 หมายถึง มีภาวะผู้นำพลเมืองในองค์ประกอบนั้นอยู่ในระดับสูง

คะแนนเฉลี่ย 2.34–3.66 หมายถึง มีภาวะผู้นำพลเมืองในองค์ประกอบนั้นอยู่ในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.00–2.33 หมายถึง มีภาวะผู้นำพลเมืองในองค์ประกอบนั้นอยู่ในระดับต่ำ

จากนั้นวิเคราะห์เปรียบเทียบสภาพปัจจุบัน และสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง ด้วยดัชนีความต้องการจำเป็น ($PNI_{modified}$) ของสุวิมล ว่องวาณิช (2562) เพื่อจัดลำดับความสำคัญขององค์ประกอบที่ควรได้รับการพัฒนา โดยคำนวณจากสูตร

$$PNI_{modified} = \frac{I - D}{D}$$

เมื่อ I หมายถึง ค่าเฉลี่ยของสภาพที่พึงประสงค์

D หมายถึง ค่าเฉลี่ยของสภาพปัจจุบัน

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยเรื่องระดับภาวะผู้นำพลเมืองและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย 2 ประการ ได้แก่ 1) ผลการศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษาและ 2) ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง โดยนำเสนอรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

1) ผลการศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา ผู้วิจัยวิเคราะห์ระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา โดยใช้ค่าค่าเฉลี่ยเลขคณิต (μ) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) เพื่อสะท้อนระดับและลำดับภาวะผู้นำพลเมือง ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับและลำดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษาในบริบทของพื้นที่ศึกษา

องค์ประกอบภาวะผู้นำพลเมือง	μ	σ	ระดับภาวะผู้นำพลเมือง	ลำดับ
1. การมีความรู้และทักษะพลเมือง	**3.806**	**0.768**	**มาก**	**2**
1.1 ความรู้พลเมือง	3.801	0.865	มาก	6

องค์ประกอบภาวะผู้นำพลเมือง	μ	σ	ระดับภาวะผู้นำพลเมือง	ลำดับ
1.2 ทักษะพลเมือง	3.811	0.659	มาก	5
2. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ	**3.755**	**0.839**	**มาก**	**3**
2.1 การมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น	3.614	0.893	ปานกลาง	8
2.2 การสร้างความร่วมมือ	3.820	0.758	มาก	4
2.3 การสร้างเครือข่าย	3.831	0.846	มาก	3
3. การมีค่านิยมประชาธิปไตย	**3.977**	**0.819**	**มาก**	**1**
3.1 ความซื่อสัตย์และความโปร่งใส	4.026	0.798	มาก	1
3.2 การตระหนักรู้ถึงสิทธิอำนาจพลเมือง	3.928	0.839	มาก	2
4. การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ	**3.623**	**0.679**	**ปานกลาง**	**4**
4.1 วิสัยทัศน์เชิงเป้าหมายสาธารณะ	3.660	0.687	ปานกลาง	7
4.2 ทัศนคติและแรงจูงใจ	3.586	0.670	ปานกลาง	9
เฉลี่ยรวม 4 ด้าน	**3.790**	**0.776**	**มาก**	

จากตาราง พบว่า ระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 3.790, σ = 0.776) เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบหลัก พบว่า องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การมีค่านิยมประชาธิปไตย อยู่ในระดับมาก (μ = 3.977, σ = 0.819) รองลงมา คือ การมีความรู้และทักษะพลเมือง อยู่ในระดับมาก (μ = 3.806, σ = 0.768) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ อยู่ในระดับมาก (μ = 3.755, σ = 0.839) และองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ อยู่ในระดับปานกลาง (μ = 3.623, σ = 0.679) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบย่อย พบว่า องค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ความซื่อสัตย์และความโปร่งใส อยู่ในระดับมาก (μ = 4.026, σ = 0.798) รองลงมา คือ การตระหนักรู้ถึงสิทธิอำนาจพลเมือง อยู่ในระดับมาก (μ = 3.928, σ = 0.839) การสร้างเครือข่าย อยู่ในระดับมาก (μ = 3.831, σ = 0.846) การสร้างความร่วมมือ อยู่ในระดับมาก (μ = 3.820, σ = 0.758) ทักษะพลเมือง อยู่ในระดับมาก (μ = 3.811, σ = 0.659) ความรู้พลเมือง อยู่ในระดับมาก (μ = 3.801, σ = 0.865) วิสัยทัศน์เชิงเป้าหมายสาธารณะ อยู่ในระดับปานกลาง (μ = 3.660, σ = 0.687) การมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น อยู่ในระดับปานกลาง (μ = 3.614, σ = 0.893) และองค์ประกอบย่อยที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ทัศนคติและแรงจูงใจ อยู่ในระดับปานกลาง (μ = 3.586, σ = 0.670) ตามลำดับ

2) ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา ตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง ผู้วิจัยวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง โดยเปรียบเทียบระหว่างสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ แล้วคำนวณค่าดัชนีความต้องการจำเป็น ($PNI_{modified}$) เพื่อจัดลำดับความสำคัญของประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนา ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และดัชนีความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นพลเมืองในบริบทของพื้นที่ศึกษา

องค์ประกอบภาวะผู้นำพลเมือง	สภาพปัจจุบัน			สภาพที่พึงประสงค์			$PNI_{modified}$	ลำดับความต้องการจำเป็น
	μ	σ	ระดับ	μ	σ	ระดับ		
1. การมีความรู้และทักษะพลเมือง	3.806	0.768	มาก	4.891	0.312	มากที่สุด	0.285	3
2. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ	3.755	0.839	มาก	4.906	0.292	มากที่สุด	0.306	2
3. การมีค่านิยมประชาธิปไตย	3.977	0.819	มาก	4.897	0.304	มากที่สุด	0.231	4
4. การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ	3.623	0.679	ปลานกลาง	4.861	0.346	มากที่สุด	0.342	1

จากตารางที่ 2 พบว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 ตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง เมื่อพิจารณาสภาพปัจจุบัน พบว่า องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การมีค่านิยมประชาธิปไตย อยู่ในระดับมาก (μ = 3.977, σ = 0.819) รองลงมา คือ การมีความรู้และทักษะพลเมือง อยู่ในระดับมาก (μ = 3.806, σ = 0.768) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ อยู่ในระดับมาก (μ = 3.755, σ = 0.839) และองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ อยู่ในระดับปานกลาง (μ = 3.623, σ = 0.679) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาสภาพที่พึงประสงค์ พบว่า ทุกองค์ประกอบอยู่ในระดับมากที่สุด โดยองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ (μ = 4.906, σ = 0.292) รองลงมา คือ การมีค่านิยมประชาธิปไตย (μ = 4.897, σ = 0.304) การมีความรู้และทักษะพลเมือง (μ = 4.891, σ = 0.312) และองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ (μ = 4.861, σ = 0.346) ตามลำดับ ทั้งนี้ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของสภาพที่พึงประสงค์มีค่าค่อนข้างต่ำ สะท้อนว่าผู้บริหารสถานศึกษามีความคิดเห็นต่อสภาพที่ควรเป็นของภาวะผู้นำพลเมืองค่อนข้างสอดคล้องกัน

เมื่อวิเคราะห์ค่าดัชนีความต้องการจำเป็น ($PNI_{modified}$) พบว่า องค์ประกอบที่มีความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสูงที่สุด คือ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ ($PNI_{modified}$ = 0.342) รองลงมา คือ การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ($PNI_{modified}$ = 0.306) การมีความรู้และทักษะพลเมือง ($PNI_{modified}$ = 0.285) และองค์ประกอบที่มีความต้องการจำเป็นต่ำที่สุด คือ การมีค่านิยมประชาธิปไตย ($PNI_{modified}$ = 0.231) ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา พบว่าระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายองค์ประกอบ พบว่า

องค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การมีค่านิยมประชาธิปไตย รองลงมา คือ การมีความรู้และทักษะพลเมือง การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ และการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ ตามลำดับ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้บริหารสถานศึกษาในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานปฏิบัติงานภายใต้กฎหมาย ระเบียบ นโยบาย และกลไกการกำกับติดตามจากหลายระดับ จึงทำให้การบริหารงานด้วยความซื่อสัตย์ โปร่งใส เป็นธรรม รับผิดชอบ และเคารพสิทธิของผู้เกี่ยวข้องเป็นพฤติกรรมสำคัญที่ปรากฏในการปฏิบัติงานของผู้บริหารสถานศึกษา ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนว่า ผู้บริหารสถานศึกษาในพื้นที่ศึกษามีฐานของภาวะผู้นำพลเมืองในมิติของค่านิยมประชาธิปไตยค่อนข้างชัดเจน โดยเฉพาะด้านความซื่อสัตย์ ความโปร่งใส และความเป็นธรรมในการบริหารงาน

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของมุทิกา การงานดี และศิริรัตน์ ทองมีศรี ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยครอบคลุมหลักสำคัญ ได้แก่ หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความรับผิดชอบ และหลักการมีส่วนร่วม ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่า องค์ประกอบด้านการมีค่านิยมประชาธิปไตยมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด เนื่องจากทั้งสองงานต่างสะท้อนว่า ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม และการคำนึงถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นฐานสำคัญของการบริหารสถานศึกษา (มุทิกา การงานดี และศิริรัตน์ ทองมีศรี, 2567)

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอาทร อรุณโณ และคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน ความสอดคล้องระหว่างงานวิจัยดังกล่าวกับผลการวิจัยครั้งนี้อยู่ที่ทั้งสองงานชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีแนวโน้มปฏิบัติงานบนฐานของหลักการบริหารที่เน้นความถูกต้อง ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการคำนึงถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบด้านการมีค่านิยมประชาธิปไตยในภาวะผู้นำพลเมือง (อาทร อรุณโณ และคณะ, 2569)

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบว่า องค์ประกอบด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับองค์ประกอบอื่น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง และเป้าหมายของโรงเรียนให้เชื่อมโยงกับประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวม เป็นบทบาทที่ต้องอาศัยความสามารถในการวิเคราะห์บริบทพื้นที่ การเชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการมองสถานศึกษาในฐานะพื้นที่ทางสังคม มิใช่เพียงหน่วยงานที่ดำเนินงานตามภารกิจประจำ ดังนั้น แม้ผู้บริหารสถานศึกษาจะมีภาวะผู้นำพลเมืองโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แต่การยกระดับบทบาทจากการบริหารงานภายในโรงเรียนไปสู่การกำหนดเป้าหมายที่มีคุณค่าต่อสาธารณะ ยังเป็นมิติที่ควรได้รับการส่งเสริมเพิ่มเติม

2. ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมือง พบว่าองค์ประกอบที่มีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ รองลงมา คือ การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ การมีความรู้และทักษะพลเมือง และการมีค่านิยมประชาธิปไตย ตามลำดับ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาระดับภาวะผู้นำ

พลเมืองที่พบว่า การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะเป็นองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด จึงทำให้องค์ประกอบนี้มีช่องว่างระหว่างสภาพปัจจุบันกับสภาพที่พึงประสงค์สูงกว่าองค์ประกอบอื่น กล่าวได้ว่า การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรก เนื่องจากเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับความสามารถของผู้บริหารสถานศึกษาในการกำหนดเป้าหมายของโรงเรียนให้เชื่อมโยงกับประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวม

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Headrick ที่กล่าวว่า ภาวะผู้นำพลเมืองเกี่ยวข้องกับการสร้างพื้นที่ของการเปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยงผู้คน และการทำงานร่วมกันข้ามความแตกต่างเพื่อสร้างผลกระทบต่อส่วนรวม (Headrick, 2024) ความสอดคล้องดังกล่าวปรากฏชัดจากผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีความต้องการจำเป็นสูงที่สุดในด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ เนื่องจากองค์ประกอบดังกล่าวต้องอาศัยการกำหนดทิศทางและเป้าหมายร่วมที่มุ่งสร้างประโยชน์ต่อผู้เรียน ชุมชน และสังคม ไม่ใช่เพียงการบริหารงานภายในโรงเรียนตามภารกิจประจำ

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Chrislip and O’Malley กล่าวว่า ภาวะผู้นำพลเมืองเป็นภาวะผู้นำเพื่อประโยชน์ร่วม ซึ่งเน้นการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยความร่วมมือของผู้คนและภาคส่วนต่างๆ ในการแก้ปัญหาสาธารณะ (Chrislip and O’Malley, 2013) ความสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้อยู่ที่องค์ประกอบที่มีความต้องการจำเป็นสูงเป็นลำดับแรกและลำดับที่สอง ได้แก่ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ และการสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ต่างเป็นองค์ประกอบที่สะท้อนลักษณะของการนำที่ไม่จำกัดอยู่เพียงการบริหารงานโดยผู้บริหารฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยการกำหนดเป้าหมายร่วม การระดมความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และการขับเคลื่อนการพัฒนาสถานศึกษาให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างมีความหมาย

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้งสองข้อร่วมกัน พบว่า ผลการศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองและผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นมีทิศทางสนับสนุนกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ การมีค่านิยมประชาธิปไตยเป็นองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยระดับภาวะผู้นำสูงที่สุดและมีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นต่ำที่สุด จึงเป็นจุดแข็งที่ควรได้รับการต่อยอด ขณะที่การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะเป็นองค์ประกอบที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดและมีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด จึงเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรก ดังนั้น การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมืองจึงควรมุ่งทั้งการต่อยอดฐานค่านิยมประชาธิปไตยที่มีอยู่เดิม และการเสริมสร้างความสามารถในการกำหนดเป้าหมายของโรงเรียนที่เชื่อมโยงกับประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยครั้งนี้ คือ แผนที่องค์ความรู้จากผลการวิจัย ซึ่งเกิดจากการพิจารณาผลการศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองควบคู่กับผลการวิเคราะห์ดัชนีความต้องการจำเป็นเพื่อระบุทั้งจุดแข็งที่ควรต่อยอดและช่องว่างที่ควรเร่งพัฒนาของผู้บริหารสถานศึกษา ดังแสดงในแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากผลการวิจัย

การพัฒนาภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษาควรพิจารณาจากข้อมูลสองส่วนร่วมกัน คือ ระดับภาวะผู้นำพลเมืองที่สะท้อนสภาพปัจจุบัน และค่าดัชนีความต้องการจำเป็นที่สะท้อนช่องว่างในการพัฒนา ผลการวิจัยชี้ว่า การมีค่านิยมประชาธิปไตย เป็นจุดแข็งที่ควรต่อยอด เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่มีระดับภาวะผู้นำสูงที่สุดและมีค่าความต้องการจำเป็นต่ำที่สุด จึงสะท้อนว่าเป็นฐานคุณค่าที่ผู้บริหารสถานศึกษามีอยู่เด่นชัด ขณะที่ การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะเป็นประเด็นเร่งพัฒนาอันดับแรก เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่มีระดับภาวะผู้นำต่ำที่สุดและมีค่าความต้องการจำเป็นสูงที่สุด จึงสะท้อนช่องว่างการพัฒนาที่ชัดเจนที่สุด นอกจากนี้ แผนที่องค์ความรู้ยังชี้ให้เห็นว่า การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ และ การมีความรู้และทักษะพลเมือง เป็นประเด็นสนับสนุนการพัฒนาตามลำดับความต้องการจำเป็น ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางประกอบการออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้ครอบคลุมทั้งการต่อยอดจุดแข็งและการเติมเต็มช่องว่างของภาวะผู้นำพลเมือง

สรุป

การศึกษาระดับภาวะผู้นำพลเมืองและความต้องการจำเป็นในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดทิศทางการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพจริงของพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำพลเมืองโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีจุดแข็งสำคัญด้านการมีค่านิยมประชาธิปไตย ขณะที่องค์ประกอบด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะเป็นประเด็นที่มีความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสูงที่สุด ข้อค้นพบดังกล่าว

ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาควรต่อยอดจากฐานค่านิยมประชาธิปไตย เช่น ความซื่อสัตย์ ความโปร่งใส ความเป็นธรรม และการเคารพสิทธิ ไปสู่การเสริมสร้างความสามารถในการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง และเป้าหมายของโรงเรียนที่เชื่อมโยงกับประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวม ทั้งนี้ การใช้ผลระดับภาวะผู้นำควบคู่กับค่าดัชนีความต้องการจำเป็นจะช่วยให้การออกแบบแนวทางพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษามีความชัดเจน ตรงประเด็น และสามารถตอบสนองต่อช่องว่างของการพัฒนาได้

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยพบว่า ระดับภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยองค์ประกอบด้านการมีค่านิยมประชาธิปไตยมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ขณะที่องค์ประกอบด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด เมื่อพิจารณาร่วมกับผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น พบว่า องค์ประกอบด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะมีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด ส่วนองค์ประกอบด้านการมีค่านิยมประชาธิปไตยมีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นต่ำที่สุด ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การนำผลการวิจัยไปใช้ควรมุ่งทั้งการต่อยอดจุดแข็งด้านค่านิยมประชาธิปไตย และการเร่งพัฒนาองค์ประกอบด้านการยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 ควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดแนวทางพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา โดยให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้าน การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะ เป็นลำดับแรก เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่มีค่าดัชนีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด

1.2 ควรออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้มุ่งเสริมสร้างความสามารถในการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง และเป้าหมายของโรงเรียนที่เชื่อมโยงกับประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวม โดยใช้ข้อมูลบริบทพื้นที่และความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นฐานในการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา

1.3 ควรต่อยอดจุดแข็งด้าน การมีค่านิยมประชาธิปไตย ของผู้บริหารสถานศึกษา โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ ความโปร่งใส ความเป็นธรรม และการเคารพสิทธิ ให้เป็นฐานในการพัฒนามิติอื่นของภาวะผู้นำพลเมือง เช่น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วม และการขับเคลื่อนเป้าหมายสาธารณะร่วมของสถานศึกษา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดภาวะผู้นำพลเมืองไม่ควรพิจารณาจากระดับภาวะผู้นำเพียงด้านเดียว แต่ควรพิจารณาควบคู่กับค่าดัชนีความต้องการจำเป็น เพื่อให้สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าองค์ประกอบใดเป็นจุดแข็งที่ควรต่อยอด และองค์ประกอบใดเป็นช่องว่างที่ควรได้รับการพัฒนาเป็นลำดับแรก โดยผลการวิจัยพบว่า การมีค่านิยมประชาธิปไตยเป็นจุดแข็งสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา ขณะที่การยึดมั่นในเป้าหมายสาธารณะเป็นองค์ประกอบที่มีความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสูงที่สุด ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปควรต่อยอดข้อค้นพบดังกล่าวโดยพัฒนารูปแบบหรือโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำ

พลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา ที่มุ่งเสริมสร้างความสามารถในการกำหนดวิสัยทัศน์ ทิศทาง และเป้าหมายสาธารณะของโรงเรียนให้เชื่อมโยงกับประโยชน์ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมส่วนรวม

นอกจากนี้ เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณที่สามารถชี้ให้เห็นระดับภาวะผู้นำพลเมืองและลำดับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาได้อย่างเป็นระบบ แต่ยังไม่สามารถอธิบายกระบวนการ เงื่อนไข และบริบทเชิงลึกที่ส่งผลต่อการแสดงออกของภาวะผู้นำพลเมืองในสถานศึกษาได้อย่างละเอียด การวิจัยครั้งต่อไปจึงควรใช้การวิจัยเชิงคุณภาพหรือการวิจัยแบบผสานวิธี เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาภาวะผู้นำพลเมืองของผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจนศึกษากระบวนการนำค่านิยมประชาธิปไตยซึ่งเป็นจุดแข็งเดิม ไปต่อยอดสู่การกำหนดเป้าหมายสาธารณะและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

มุทิกา การงานดี และศิริรัตน์ ทองมีศรี. (2567). การบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดชลบุรี. *Journal of Modern Learning Development*, 9(7), 353–370.

สุวิมล ว่องวาณิช. (2562). *การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น (พิมพ์ครั้งที่ 4).* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1. (2569). *แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2569.* ชุมพร: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *มาตรฐานการศึกษาชาติ ปีพุทธศักราช 2561.* กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.

อาทร อรุณโน และคณะ. (2569). การใช้หลักธรรมาภิบาลในการ บริหารของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2. *Interdisciplinary Academic and Research Journal*, 6(1), 1-19.

อุษณี แสงสุข และคณะ. (2567). บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 4. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยการจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น*, 21(2), 163–174.

Ardoin, N. M., et al. (2023). A systematic mixed studies review of civic engagement outcomes in environmental education. *Environmental Education Research,* 29(1), 1–26.

Arizona Center for Civic Leadership. (2015). *Elements of civic leadership.* Phoenix, AZ: Flinn Foundation.

Borhan, H. (2025). *Civic education as a pathway to inclusive societies: Exploring the role of education in fostering civic and social engagement (OECD Education Working Papers No. 326).* Paris: OECD Publishing.

Chrislip, D. D., and O'Malley, E. J. (2013). Thinking about civic leadership. *National Civic Review,* 102(2), 3–12.

Hallinger, P., and Heck, R. H. (2010). Collaborative leadership and school improvement: Understanding the impact on school capacity and student learning. *School Leadership & Management,* 30(2), 95–110.

Harris, A., and Jones, M. (2023). The importance of school leadership? What we know. *School Leadership & Management,* 43(5), 449–453.

Headrick, J. (2024). A contemporary view of civic leadership: Understanding college student perspectives and addressing barriers of service and engagement. *New Directions for Student Leadership*, 24(182), 81–91.

Liu, S., and Hallinger, P. (2024). The effects of instructional leadership, teacher responsibility and procedural justice climate on professional learning communities: A cross-level moderated mediation examination. *Educational Management Administration & Leadership*, 52(3), 556–575.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). *OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030.* Paris: OECD Publishing.

Pont, B., et al. (2008). *Improving school leadership, volume 1: Policy and practice.* Paris: OECD

ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ

Managerial Skills of Administrator and Educational Quality Standard of School under the Secondary Educational Service Area Office Samutprakan

[1]ณัฐพร แป้นถึง [2]วรกาญจน์ สุขสดเขียว [3]ศักดิพันธ์ ตันวิมลรัตน์ [4]สายสุดา เตียเจริญ

[1]Nuttaporn Pantung [2]Vorakarn Suksodkiew [3]Sakdipan Tonwimonrat

[4]Saisuda Tiacharoen

[1,2,3,4]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1,2,3,4]Faculty of Education, Silpakorn University

[1]Corresponding author, e-mail: retayua@hotmail.com

Received May 7, 2026; **Revised** May 13, 2026; **Accepted:** August 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ 2) ศึกษามาตรฐานคุณภาพการศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพของสถานศึกษา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ จำนวน 24 โรงเรียน โดยใช้รูปแบบการจับสลาก เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับทักษะการบริหารของผู้บริหารตามแนวคิดของกริฟฟิน และแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา โดยมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะการบริหารของผู้บริหาร เท่ากับ 0.975 ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามของมาตรฐานการศึกษา เท่ากับ 0.974 และค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ เท่ากับ 0.985 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัย พบว่า 1) ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ โดยเรียงลำดับจากมัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อยดังนี้ คือ ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านมโนภาพ ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านการตัดสินใจ ทักษะด้านการบริหารเวลา ทักษะด้านการวินิจฉัย และทักษะด้านการสื่อสาร 2) การดำเนินมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ โดยเรียงลำดับจากมัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อยดังนี้ คือ มาตรฐานที่ 3 การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ มาตรฐานที่ 2 การพัฒนาคุณภาพการ

บริหารจัดการสถานศึกษา มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ 3) ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ในระดับมากและเป็นความสัมพันธ์ทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
คำสำคัญ: คุณภาพการศึกษา; ทักษะการบริหาร; มาตรฐาน

Abstract

This research article aimed to study 1) Managerial Skills of Administrator under The Secondary Educational Service Area Office Samutprakan 2) Educational Quality Standard of School under The Secondary Educational Service Area Office Samutprakan 3) the relationship between administrative skills of school administrators and educational quality standards of schools. The sample group used in this research consisted of 24 schools under the Secondary Educational Service Area Office Samut Prakan, selected by Simple Random Sampling. The research instruments used for data collection were questionnaires on administrators' managerial skills based on Griffin's concept and questionnaires on the educational quality standards of schools. The reliability coefficient of the questionnaire on administrators' managerial skills was 0.975, the reliability coefficient of the questionnaire on educational standards was 0.974, and the reliability coefficient of the entire questionnaire was 0.985. Analysis data by arithmetic mean, standard deviation, and Pearson's product moment correlation coefficient. The research results were found as follows; 1) The overall administrative skills of school administrators were at the highest level. When considering each aspect, all were at the highest level, ranked from highest to lowest mean as follows: technical skills, conceptual skills, interpersonal skills, decision-making skills, time management skills, diagnostic skills, and communication skills. 2) The overall educational quality standards of schools were at the highest level. When considering each standard, all were at the highest level, ranked from highest to lowest mean as follows: Standard 3 (learning management quality development), Standard 2 (school administrative management quality development), and Standard 1 (learning outcomes). 3) The relationship between administrative skills of school administrators and educational quality standards of schools was positively correlated at a high level with statistical significance at the .01 level.
Keywords: Educational Quality; Managerial Skills; Standards

บทนำ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยเผชิญกับความท้าทายในการพัฒนาขีดความสามารถทางเศรษฐกิจจากปัจจัยหลายด้าน เช่น ความผันผวนของเศรษฐกิจโลก การแข่งขันทางการค้า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสู่สังคมสูงวัย และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ส่งผลให้ทุกภาคส่วนต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561–2580) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ที่มุ่งพัฒนาประเทศท่ามกลางบริบทโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะผลกระทบจากสถานการณ์โควิด-19 ที่เร่งให้เกิดการปรับรูปแบบการดำเนินชีวิตและการศึกษาไปสู่ระบบดิจิทัลมากขึ้น ทั้งนี้ วิกฤตสำคัญของการศึกษาไทยยังคงอยู่ที่คุณภาพการจัดการศึกษา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยระบบประกันคุณภาพเป็นกลไกในการพัฒนา (สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561) การจัดการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งมุ่งพัฒนาคนไทยให้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยการศึกษาถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ส่งเสริมทั้งการถ่ายทอดความรู้ การสร้างสรรค์องค์ความรู้ และการพัฒนาสังคมควบคู่กัน อีกทั้งกฎหมายยังกำหนดให้สถานศึกษาจัดระบบประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและรองรับการประกันคุณภาพภายนอก ในขณะเดียวกัน การพัฒนาคุณภาพการศึกษายังให้ความสำคัญกับการปรับปรุงโครงสร้างการบริหาร การพัฒนาหลักสูตร และการยกระดับผู้นำสถานศึกษา เนื่องจากคุณภาพผู้เรียนขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยทั้งครอบครัว ชุมชน และระบบการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ โดยการประกันคุณภาพการศึกษาทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นผ่านการวางแผน การติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ สามารถคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน (จำรัส นองมาก, 2567)

จากผลการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ ปีการศึกษา 2565 พบว่า ภาพรวมทุกมาตรฐานอยู่ในระดับดีขึ้นไป โดยมาตรฐานที่ 2 ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการมีผลการประเมินระดับยอดเยี่ยมสูงสุด (ร้อยละ 60.00) รองลงมาคือมาตรฐานที่ 3 ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอน (ร้อยละ 56.00) และมาตรฐานที่ 1 ด้านคุณภาพของผู้เรียนมีสัดส่วนระดับยอดเยี่ยมน้อยที่สุด (ร้อยละ 48.00) สอดคล้องกับผลการทดสอบ O-NET ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2565–2567 ที่พบว่าคะแนนเฉลี่ยในหลายกลุ่มสาระ โดยเฉพาะภาษาไทยและคณิตศาสตร์มีแนวโน้มลดลง และทุกวิชายังมีคะแนนเฉลี่ยไม่ถึงร้อยละ 50 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ, 2565) ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาคุณภาพผู้เรียนที่ยังต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนคือประสิทธิภาพของการบริหารสถานศึกษา โดยผู้บริหารมีบทบาทเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนระบบประกันคุณภาพภายใน การพัฒนาครู และการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพ จำเป็นต้องมีทักษะการบริหารที่หลากหลาย

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา (ตามแนวคิดของกริฟฟิน (Griffin, 2013) ซึ่งประกอบด้วย 7 ทักษะ ได้แก่ ทักษะด้านเทคนิค ทักษะ

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านมโนภาพ ทักษะด้านการวินิจฉัย ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะด้านการตัดสินใจ และทักษะด้านการบริหารเวลา กับ มาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 3 มาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานที่ 1 ด้านผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียน มาตรฐานที่ 2 ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ และมาตรฐานที่ 3 ด้านการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563) เพื่อวิเคราะห์ว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อระดับคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาอย่างไร ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาทักษะการบริหารของผู้บริหารให้สอดคล้องกับการยกระดับมาตรฐานคุณภาพการศึกษา และสามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษามาตรฐานคุณภาพการศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา โดยผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ประชากร กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ประชากร คือ สถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ จำนวน 25 โรงเรียน

2) กลุ่มตัวอย่าง คือ สถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการเปิดตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1973) ได้ขนาดตัวอย่างเท่ากับ 24 โรงเรียน โดยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple random sampling) โดยใช้รูปแบบการจับสลาก

3) ผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลกำหนดจำนวนสถานศึกษาละ 4 คนประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน ตัวแทนครูผู้สอน 1 คน และครูผู้สอนที่รับผิดชอบงานประกันคุณภาพการศึกษาจำนวน 1 คน รวมสถานศึกษาละ 4 คน รวมผู้ให้ข้อมูล 96 คน

4) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น จำนวน 1 ฉบับ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ตอน มีรายละเอียด ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับทักษะการบริหารของผู้บริหารตามแนวคิดของกริฟฟิน (Griffin) ตอนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษา โดยเป็นแบบสอบถามชนิดจัดลำดับคุณภาพ (Rating Scale) ตามแนวคิดของ Likert (1961) ซึ่งสามารถจัดลำดับคุณภาพได้ 5 ระดับ โดยมีความหมาย ดังนี้

ระดับ 5 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารหรือมาตรฐานคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเท่ากับ 5 คะแนน

ระดับ 4 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารหรือมาตรฐานคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับมากมีค่าเท่ากับ 4 คะแนน

ระดับ 3 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารหรือมาตรฐานคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเท่ากับ 3 คะแนน

ระดับ 2 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารหรือมาตรฐานคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับน้อย มีค่าเท่ากับ 2 คะแนน

ระดับ 1 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารหรือมาตรฐานคุณภาพการศึกษา อยู่ในระดับน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 1 คะแนน

5) การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือโดยเป็นแบบสอบถาม มีกระบวนการขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการ วรรณกรรมและผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำผลการศึกษามาสร้างเป็นเครื่องมือ

ขั้นตอนที่ 2 นำแบบสอบถามจากขั้นตอนที่ 1 ตรวจสอบความถูกต้อง โดยผ่านความเห็นของจากอาจารย์ที่ปรึกษา หาความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) ของแบบสอบถามจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธี IOC (Index of Item Objective Congruence) โดยใช้เกณฑ์ค่า IOC มากกว่า 0.50 โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.60 – 1.00

ขั้นตอนที่ 3 นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (try out) กับสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาฉะเชิงเทรา จำนวน 8 สถานศึกษา สถานศึกษาละ 4 ฉบับ รวมจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด 32 ฉบับ

ขั้นตอนที่ 4 นำแบบสอบถามที่รับกลับคืนมาจากการทดลองใช้ (try out) มาคำนวณ หาความเชื่อมั่น (reliability) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach, 1974) โดยพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α- coefficient ที่ระดับ 0.70 ขึ้นไป โดยมีค่าค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α- coefficient) ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะการบริหารของผู้บริหาร เท่ากับ 0.975 ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามของมาตรฐานการศึกษา เท่ากับ 0.974 และค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ เท่ากับ 0.985

ขั้นตอนที่ 5 จัดทำเป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

6) การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยได้จัดทำหนังสือต่อภาควิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อขอความร่วมมือไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ เพื่อแจ้งไปยังสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างช่วยอนุเคราะห์ให้ผู้บริหารสถานศึกษาและครูเป็นผู้ให้ ข้อมูลแบบสอบถาม

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและติดตามรวบรวมแบบสอบถามคืนจากสถานศึกษาโดยส่งแบบสอบถามแบบสอบถามออนไลน์ (Google Form) และส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ พร้อมแนบ QR Code โดยส่งกลับคืนให้ผู้วิจัยโดยตรง

7) การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ เมื่อได้รับแบบสอบถามทั้งหมดกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการพิจารณาตรวจสอบแบบสอบถามทั้งหมด เพื่อคัดเลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ ครบถ้วน แล้วรวบรวมแบบสอบถามที่สมบูรณ์มาจัดระเบียบข้อมูลลงรหัสให้ค่าน้ำหนักคะแนน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป จากนั้นนำเสนอข้อมูลลงตารางประกอบการบรรยาย

8) สถิติที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้มัชฌิมเลขคณิต (Arithmetic Mean: $\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ถือว่ามัชฌิมเลขคณิตของคะแนนที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้ให้ข้อมูลตกอยู่ช่วงใด ลักษณะการปฏิบัติตรงตามสภาพที่เป็นจริงแบบนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์ ตามแนวคิดของ Best (1986) มีรายละเอียดดังนี้

มัชฌิมเลขคณิต 4.50 – 5.00 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษา ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ อยู่ในระดับมากที่สุด

มัชฌิมเลขคณิต 2.50 - 3.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษา ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ อยู่ในระดับปานกลาง

มัชฌิมเลขคณิต 3.50 – 4.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษา ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ อยู่ในระดับมาก

มัชฌิมเลขคณิต 1.50 – 2.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษา ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ อยู่ในระดับน้อย

มัชฌิมเลขคณิต 1.00 – 1.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษา ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทักษะการบริหารของผู้บริหาร โดยภาพรวม

(n = 96)

ด้าน	ทักษะการบริหารของผู้บริหาร (X_{tot})	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	ลำดับ
1	ทักษะด้านเทคนิค (Technical Skills)	4.75	0.55	มากที่สุด	1

ด้าน	ทักษะการบริหารของผู้บริหาร (X_{tot})	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	ลำดับ
2	ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Skills)	4.74	0.57	มากที่สุด	3
3	ทักษะด้านมโนภาพ (Conceptual Skills)	4.75	0.55	มากที่สุด	1
4	ทักษะด้านการวินิจฉัย (Diagnotic Skills)	4.72	0.55	มากที่สุด	6
5	ทักษะด้านการสื่อสาร (Communication Skills)	4.69	0.62	มากที่สุด	7
6	ทักษะด้านการตัดสินใจ (Decision-Making Skills)	4.73	0.56	มากที่สุด	5
7	ทักษะด้านการบริหารเวลา (Time-Management Skills)	4.73	0.53	มากที่สุด	4
ภาพรวมทักษะการบริหารของผู้บริหาร (X_{tot})		**4.73**	**0.56**	**มากที่สุด**	

จากตารางที่ 1 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ โดยที่เป็นภาพรวม (X_{tot}) อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$= 4.73, S.D. = 0.56) เมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ โดยเรียงลำดับจากมัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ คือ ทักษะด้านเทคนิค (Technical Skills) ($\bar{X}$= 4.75, S.D. = 0.55) ทักษะด้านมโนภาพ (Conceptual Skills) ($\bar{X}$= 4.75, S.D. = 0.55) ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Skills) ($\bar{X}$= 4.74, S.D. = 0.57) ทักษะด้านการบริหารเวลา (Time-Management Skills) ($\bar{X}$= 4.73, S.D. = 0.53) ทักษะด้านการตัดสินใจ (Decision-Making Skills) ($\bar{X}$= 4.73, S.D. = 0.56) ทักษะด้านการวินิจฉัย (Diagnotic Skills) ($\bar{X}$= 4.72, S.D. = 0.55) ทักษะด้านการสื่อสาร (Communication Skills) ($\bar{X}$= 4.69, S.D. = 0.62) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานซึ่งอยู่ระหว่าง 0.53 – 0.62 ลักษณะเช่นนี้หมายความว่าการกระจายของข้อมูลน้อยแสดงว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า มาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ในภาพรวม

(n = 96)

ด้าน	มาตรฐานคุณภาพการศึกษา (Y_{tot})	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	ลำดับ
1	มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้	4.75	0.46	มากที่สุด	3
2	มาตรฐานที่ 2 การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา	4.83	0.44	มากที่สุด	2
3	มาตรฐานที่ 3 การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้	4.84	0.41	มากที่สุด	1
ภาพรวมผลดำเนินงานตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา		**4.80**	**0.44**	**มากที่สุด**	

จากตารางที่ 2 พบว่า มาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$= 4.80, S.D. = 0.44)

เมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ โดยเรียงลำดับจากมัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ คือ มาตรฐานที่ 3 การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ ($\overline{X}$= 4.84, S.D. = 0.41) มาตรฐานที่ 2 การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา ($\overline{X}$= 4.83, S.D. = 0.44) มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ ($\overline{X}$= 4.75, S.D. = 0.46) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานซึ่งอยู่ ระหว่าง 0.41 – 0.46 ลักษณะเช่นนี้หมายความว่าการกระจายของข้อมูลน้อยแสดงว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ มีความสัมพันธ์ในระดับมากและเป็นความสัมพันธ์ทางบวก ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ โดยภาพรวมและรายด้าน

(n = 96)

ตัวแปร	มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ (Y_1)	มาตรฐานที่ 2 การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา (Y_2)	มาตรฐานที่ 3 การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ (Y_3)	ภาพรวม (Y_{tot})
ทักษะด้านเทคนิค (X_1)	.782**	.848**	.791**	.837**
ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2)	.795**	.830**	.735**	.818**
ทักษะด้านมโนภาพ (X_3)	.806**	.857**	.780**	.846**
ทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4)	.847**	.851**	.808**	.869**
ทักษะด้านการสื่อสาร (X_5)	.759**	.823**	.740**	.804**
ทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6)	.849**	.858**	.790**	.866**
ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7)	.836**	.837**	.771**	.849**
ภาพรวม (X_{tot})	**.846****	**.882****	**.808****	**.879****

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากตารางที่ 3 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ (r_{xy}=0.879) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ในระดับมากและเป็นความสัมพันธ์ทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารรายด้านกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการโดยภาพรวม พบว่ามีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทุกด้าน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในเชิงบวก โดยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มีค่าตั้งแต่ .804 - .869

อภิปรายผลการวิจัย

1. ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ ทั้งนี้อาจเนื่องจากผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาตั้งแต่ปริญญาโทขึ้นไป และมีประสบการณ์ในการทำงานระหว่าง 1 – 20 ปี โดยเป็นผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการและผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพทั้งสิ้น จึงเป็นการสะท้อนความสำคัญต่อความรู้ ความสามารถส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาทั้งสิ้น อันเกิดจากการจัดการกระบวนการทางความคิด การตัดสินใจ เพื่อช่วยให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามความเหมาะสมในแต่ละระดับงาน นำไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมที่ได้ทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างคุ้มค่าตามระยะเวลาที่กำหนดด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด สอดคล้องกับแนวคิดของกริฟฟิน (Griffin) ที่กล่าวไว้ว่าผู้บริหาร ต้องมีทักษะการบริหารของผู้บริหารที่สำคัญ 7 ด้าน ได้แก่ ทักษะด้านเทคนิค (technical skills) ทักษะด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal skills) ทักษะด้านความคิดรวบยอด (conceptual skills) ทักษะด้านการวินิจฉัย (diagnostic skills) ทักษะด้านการติดต่อสื่อสาร (communication skills) ทักษะด้านการตัดสินใจ (decision-making skills) และทักษะด้านการบริหารเวลา (time-management skills) (Griffin, 2013)

นอกจากนี้ยังพบว่าเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะการที่จะก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาได้นั้น ตามกฎหมายได้กำหนดให้ผู้ที่จะมีคุณสมบัติเป็นผู้บริหารสถานศึกษาได้จะต้องจบการศึกษาด้านการบริหารการศึกษา ทั้งนี้เพราะการเป็นผู้บริหารสถานศึกษามีความสำคัญต่อองค์กร คือองค์ประกอบในระดับสถาบันเป็นสาเหตุสำคัญที่จะทำให้การศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ตามการจัดการศึกษาของชาติ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพผู้บริหารสถานศึกษา โดยคุรุสภาได้กำหนดคุณสมบัติไว้ ว่าต้องมีคุณวุฒิไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีทางการบริหารหรือเทียบเท่าหรือคุณวุฒิที่คุรุสภารับรอง โดยประกอบไปด้วยความรู้ 1) หลักและกระบวนการบริหารการศึกษา 2) นโยบายและการวางแผนการศึกษา 3) การบริหารด้านวิชาการ 4) การบริหารด้านธุรการ การเงิน พัสดุ และอาคารสถานที่ 5) การบริหารงานบุคคล 6) การบริหารกิจการนักเรียน 7) การประกันคุณภาพการศึกษา 8) การบริหารจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศ 9) การบริหารการประชาสัมพันธ์และความสัมพันธ์ชุมชน 10) คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้บริหารมีความรู้ทางด้านการบริหารที่จะมาใช้ในการดำรงตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา และการที่จะเข้ามาสู่ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาได้นั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการสรรหาผู้ที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาที่ชัดเจน โดยผู้ที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องมีความรู้ความสามารถและมีคุณสมบัติตรงตามหลักเกณฑ์ที่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้ ผนวกกับในปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีโครงการพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาก่อนแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาเป็นระยะเวลา 1 เดือน แบ่งเป็นการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารสถานศึกษา การฝึกประสบการณ์ในสถานศึกษา การจัดทำและนำเสนอผลงาน ซึ่งจะทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้ามาดำรงตำแหน่งใหม่ได้รับทั้งความรู้ ประสบการณ์ และทักษะด้านต่างๆ ในการก้าวสู่ตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทักษะการบริหารของผู้บริหารสูงขึ้น เนื่องจากปัจจุบันมีการแข่งขันทางด้าน

การศึกษาสูงขึ้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องพัฒนาสถานศึกษาให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเป็นที่พึงพอใจของผู้ปกครองและนักเรียน โดยมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาให้เป็นผู้บริหารนักพัฒนา พัฒนาความรู้ ความสามารถและทักษะการบริหารของผู้บริหารด้านต่างๆ ให้เหมาะสมกับการปฏิรูปการศึกษา โดยการแสวงหาความรู้และประสบการณ์เพิ่มเติมนอกเหนือจากตำราทางการบริหารสถานศึกษา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในระดับของผู้บริหารสถานศึกษาด้วยกัน สร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ ศึกษารูปแบบการบริหารแนวใหม่ เพื่อตอบสนองกับความต้องการและบริบทของสถานศึกษา เผยแพร่ผลงานทางวิชาการอยู่เสมอ ส่งเสริมบุคลากรในสถานศึกษาให้ได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ โดยผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับวงจรการบริหารงานคุณภาพ (PDCA) โดยการมองภาพรวมและสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา เพื่อที่จะรวบรวมส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการ มองไกลและคิดอย่างมีกลยุทธ์ มองให้เห็นภาพรวมของสถานศึกษาที่หลากหลาย วงจรคุณภาพ (PDCA) ซึ่งเป็นทฤษฎีการบริหารยุคใหม่ อาจส่งเสริมทักษะการบริหารของผู้บริหาร โดยส่งเสริมให้เกิดการวางแผนการทำงาน การลงมือปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้ ตรวจสอบแผนงาน หลักการปฏิบัติ สุดท้ายนำผลที่ได้จากการปฏิบัติมาแก้ไขใหม่ให้เกิดการพัฒนา สอดคล้องกับนโยบายจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา โดยกำหนดนโยบายให้สถานศึกษา ศึกษา วิเคราะห์สภาพแวดล้อม ทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของสถานศึกษา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโดยอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรในสถานศึกษา เปิดโอกาสให้มีการประชุม เปิดโอกาส ให้บุคลากรในสถานศึกษามีส่วนร่วมในการวางแผนอย่างเป็นระบบ เกิดกระบวนการจัดสรรเวลา จัดลำดับความสำคัญของงานให้เหมาะสมตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่สถานศึกษาวางไว้ ส่งเสริม ให้ใช้ความรู้ ความสามารถและความชำนาญของลักษณะงานต่างๆ มากำหนดหลักเกณฑ์การปฏิบัติงานตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบแบบแผน มีการปฏิสัมพันธ์กับบุคลากรในสถานศึกษา โดยอาศัยความเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล มอบหมายงานตามความเหมาะสมและมีวิธีการจูงใจให้บุคลากรในสถานศึกษามีความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน มีการตรวจสอบวินิจฉัยผลการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้บริหารสถานศึกษาพบว่าการบริหารสถานศึกษามีปัญหาเกิดขึ้น ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถตัดสินใจแก้ปัญหานั้นให้ดีขึ้นบนพื้นฐานของความถูกต้อง มีการค้นหา สาเหตุ หาวิธีแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับปัญหานั้นๆ พร้อมทั้งอาศัยความร่วมมือของบุคลากรในสถานศึกษาในการช่วยกันแก้ปัญหา เพื่อร่วมช่วยกันพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพสูงขึ้นต่อไปในอนาคต กล่าวได้ว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสำคัญและจำเป็นต่อผู้บริหารสถานศึกษาที่จะนำพาสถานศึกษาไปสู่จุดมุ่งหมายที่วางไว้ได้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งการบริหารสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้น ผู้ที่สำคัญที่สุดก็คือ “ผู้บริหารสถานศึกษา”

ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องมีความรู้และทักษะการบริหารของผู้บริหารมาเติมเต็มบทบาทการบริหาร เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต จึงทำให้ทักษะการบริหารของผู้บริหารในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐ ใน

จังหวัดราชบุรี พบว่า ระดับทักษะการบริหารของผู้บริหาร อยู่ในระดับมากทั้งภาพรวมและรายด้าน (อัญชลี ณ นครพนม และคณะ, 2564)

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับคุณภาพชีวิตการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (ธนภัทร เทพสถิต, 2565) จากงานวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นแนวโน้มในทิศทางเดียวกันว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานของสถานศึกษาให้เกิดคุณภาพทั้งในด้านการบริหารจัดการองค์กร การพัฒนาการจัดการศึกษา และการส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร โดยผู้บริหารที่มีทักษะด้านการวางแผน การตัดสินใจ การสื่อสาร และการบริหารบุคคลอย่างเหมาะสม จะสามารถสร้างกระบวนการทำงานที่เป็นระบบและเอื้อต่อการพัฒนาสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดรับกับผลการศึกษาของอัญชลี ณ นครพนม และคณะ ที่พบว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารส่งผลต่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (อัญชลี ณ นครพนม และคณะ, 2564) รวมถึงงานวิจัยของธนภัทร เทพสถิต ที่ชี้ให้เห็นว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตการทำงานของครู ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า เมื่อผู้บริหารมีทักษะการบริหารในระดับสูง ย่อมส่งผลต่อบรรยากาศการทำงาน การบริหารจัดการภายในองค์กร และคุณภาพของสถานศึกษาโดยรวม อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้สถานศึกษาสามารถพัฒนาไปสู่มาตรฐานและเป้าหมายทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิผลยิ่งขึ้น (ธนภัทร เทพสถิต, 2565)

2. มาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ โดยเรียงลำดับจากมัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อยดังนี้ คือ มาตรฐานที่ 3 การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ มาตรฐานที่ 2 การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ โดยสามารถนำมาอภิปรายแยกตามมาตรฐานและเรียงลำดับตามมัชฌิมเลขคณิตได้ดังนี้

2.1) มาตรฐานที่ 3 การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ มีมัชฌิมเลขคณิตสูงที่สุดเป็นลำดับแรกจากทั้งหมด 3 มาตรฐาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ และผู้รับผิดชอบงานประกันคุณภาพ ล้วนแล้วแต่มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านการบริหารสถานศึกษาและมาตรฐานการศึกษาสถานศึกษา ซึ่งส่งผลดีในทุกๆ ด้านของมาตรฐานการศึกษาสถานศึกษา อีกทั้งการประกันคุณภาพการศึกษา (Quality Assurance) เป็นการกำหนดให้มีระบบและกลไกในการควบคุม (Control) ตรวจสอบ (Audit) และประเมิน (Assess) การดำเนินงานในแต่ละองค์ประกอบ คุณภาพ (Quality Factor) ตามดัชนีบ่งชี้ (Index) ที่กำหนดเพื่อเป็นการประกันแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และสาธารณชนให้มั่นใจว่า สถานศึกษาสามารถให้ผลผลิตทางการศึกษาที่มีคุณภาพและพร้อมสำหรับการประเมินคุณภาพและรับรองมาตรฐานจากภายนอก (กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561, 2561) และการดำเนินงานตามระบบประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาและการส่งเสริมสนับสนุน ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของหน่วยงานต้นสังกัด โดยเฉพาะการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษาและการประเมินคุณภาพภายในตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาเป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกัน แตกต่างในเรื่องของจุดเน้นและบทบาทในการดำเนินการการ

ประเมินคุณภาพภายในเป็น การประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาตามมาตรฐานการศึกษา โดยบุคลากรในหน่วยงานหรือผู้ ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ช่วยใการปรับปรุง พัฒนาให้บรรลุเป้าหมายและนำข้อมูลไปสู่ การพัฒนาปรับปรุงตนเองและพร้อมรับการประเมินคุณภาพภายนอก (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2563) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างบทบาทของหน่วยงานต้นสังกัดกับสถานศึกษา ในการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษากับการประเมินคุณภาพภายในของสถานศึกษา

2.2) มาตรฐานที่ 2 การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา มีมัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับที่สอง จากทั้งหมด 3 มาตรฐาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า กระบวนการบริหารและการจัดการซึ่งเป็นความสัมพันธ์โดยตรงกับผู้บริหารนั้น ควรมีความเข้มแข็งและมีภาวะผู้นำ ผู้บริหารมีการวิเคราะห์สังเคราะห์ SWOT มุ่งเน้นเป้าประสงค์ในการพัฒนา ตามวิสัยทัศน์และพันธกิจ ตามที่สถานศึกษาทุกฝ่ายตกลงร่วมกัน และกำหนดขึ้นอย่างมีจุดยืนที่ชัดเจน มีการดำเนินการโดยเริ่มจากการวางแผนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ มีการวางแผนระบบการบริหาร เน้นการมีการส่วนร่วม โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และเน้นการร่วมรับผิดชอบในผลการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ และได้มาตรฐาน มีการจัดการระบบข้อมูลสารสนเทศ (Big Data) เพื่อการพร้อมใช้งาน (พระมหากิตติศักดิ์ สิริวฑฺโก (หนูสุรา), 2561)

2.3) มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ มีมัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับสุดท้าย จากทั้งหมด 3 มาตรฐาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ผลลัพธ์การเรียนรู้ของนักเรียนเป็นผลจากพฤติกรรมการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอน และการบริหารคุณภาพการจัดการภายในสถานศึกษาทั้งสิ้น และมีครอบครัวเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญ และผลลัพธ์ของการเรียนรู้ของนักเรียนในปัจจุบันยังคงเป็นที่คาดหวังของผู้ปกครองในยุคปัจจุบันค่อนข้างมาก จึงทำให้มีมัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับสุดท้าย จากทั้งหมด 3 มาตรฐาน ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญของสถานศึกษา ผู้บริหาร และบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาต่อไปอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดของบลูม (Bloom) ที่กล่าวว่า ผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียนเกิดจากกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ ตลอดจนการสนับสนุนจากสภาพแวดล้อมและบุคคลที่เกี่ยวข้อง จึงจะสามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพได้ (Bloom, 1956)

3. ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ในระดับมากและเป็นความสัมพันธ์ทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพของผู้บริหารสถานศึกษา เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะหรือการแสดงพฤติกรรมการปฏิบัติงานและการพัฒนางาน ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายการเรียนรู้ของสถานศึกษา และเพื่อรองรับการประเมินจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา การปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพของผู้บริหารนี้ก่อให้เกิดทักษะการบริหารของผู้บริหารด้านต่างๆ ที่เพิ่มขึ้นซึ่งได้จากการพัฒนาความรู้ความสามารถโดยการศึกษาต่อระดับที่สูงขึ้น เข้ารับการอบรมประชุมเชิงปฏิบัติการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ใน ระดับผู้บริหารจัดศึกษาดูงาน

สถานศึกษาทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อนำความรู้และประสบการณ์ต่างๆ มาพัฒนาสถานศึกษาให้มีความเจริญก้าวหน้า พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง ทางด้านการศึกษา ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน หากผู้บริหารสถานศึกษาที่มีทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ดีก็จะทำให้ผลการปฏิบัติงานของผู้บริหารสถานศึกษาดีตามไปด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 4 ผลการวิจัยพบว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับการบริหารงานของผู้สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 4 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน เท่ากับ 0.877 (r =0.877) (มานะศักดิ์ พรมอ่อน และพิมลพรรณ เพชรสมบัติ, 2564) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับคุณภาพชีวิตการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับคุณภาพชีวิตการทำงานของครู โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กันในทิศทางบวกในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (ธนภัทร เทพสถิต, 2565) จากงานวิจัยดังกล่าวสะท้อนแนวโน้มในลักษณะเดียวกัน ที่พบว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูงกับการบริหารงานของสถานศึกษา รวมถึงพบว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคุณภาพชีวิตการทำงานของครู ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารมิได้ส่งผลเฉพาะต่อการบริหารองค์กรเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อคุณภาพการดำเนินงานของบุคลากรและระบบคุณภาพภายในสถานศึกษาโดยรวมด้วย ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีทักษะการบริหารในระดับสูง จึงนับเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้สามารถพัฒนาและรักษามาตรฐานคุณภาพการศึกษาได้อย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากภาพมีคำอธิบายว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยเชิงกลไกสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อการยกระดับมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาในทุกมิติ โดยเฉพาะทักษะด้านเทคนิคและทักษะด้านมโนภาพ ซึ่งมีบทบาทโดดเด่นในการกำหนดทิศทางการบริหาร การ

วางแผนเชิงกลยุทธ์ และการพัฒนาระบบงานให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา ในขณะเดียวกัน ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการตัดสินใจมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของบุคลากรและการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะการบริหารอย่างรอบด้านของผู้บริหารสถานศึกษา จะส่งผลให้การดำเนินงานตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษาทั้ง 3 มาตรฐานเกิดประสิทธิผลสูงขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะด้านการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงกับทักษะการบริหารของผู้บริหาร

ดังนั้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปเป็นแนวทางเชิงบูรณาการได้ว่า “การพัฒนาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จะเป็นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาให้บรรลุมาตรฐาน และนำไปสู่การยกระดับคุณภาพผู้เรียน”

สรุป

ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา โดยพบว่าทั้งทักษะการบริหารและการดำเนินงานตามมาตรฐานอยู่ในระดับสูง และมีความสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสะท้อนว่าการพัฒนาทักษะของผู้บริหาร โดยเฉพาะด้านเทคนิคและการบริหารจัดการเชิงระบบ จะช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และผลลัพธ์ของผู้เรียน อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและผู้เรียนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. จากผลการวิจัยพบว่า ทักษะด้านการตัดสินใจ (Decision-Making Skills) ทักษะด้านการวินิจฉัย (Diagnotic Skills) ทักษะด้านการสื่อสาร (Communication Skills) ของผู้บริหาร มีมัชฌิมเลขคณิตเป็นสามลำดับสุดท้าย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ควรมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะการบริหารของผู้บริหารและการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพของผู้บริหาร และงานประกันคุณภาพทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ และให้เท่าทันยุคปัจจุบัน โดยการจัดประชุมจัดอบรมสัมมนา ผู้บริหารสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้บริหารสถานศึกษาเกิดการพัฒนาตนเองมากที่สุด ส่วนทักษะด้านทักษะด้านการสื่อสาร (Communication Skills) ที่อยู่ในระดับน้อยที่สุด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ควรนำนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานไปต่อยอด เพื่อพัฒนาเพิ่มพูนทักษะการ บริหารโดยเน้นไปที่ทักษะด้านการสื่อสาร (Communication Skills) ของผู้บริหารควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีในการบริหาร

2. จากผลการวิจัยพบว่าผู้บริหารสถานศึกษาควรเข้าร่วมประชุม อบรมสัมมนา พัฒนาทักษะการบริหารของผู้บริหารการ ปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพ เพื่อพัฒนาความรู้และประสบการณ์ทางวิชาชีพการบริหารอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ และให้ทันกับยุคปัจจุบันให้มากที่สุด

3. จากผลการวิจัยพบว่า มาตรฐานที่ 1 ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ มีมัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับสุดท้าย จากทั้งหมด 3 มาตรฐาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักของสถานศึกษาในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน ดังนั้นสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอาจมีการสำรวจปัญหาต่าง ๆ อย่างจริงจังและดำเนินการแก้ไขปัญหานี้เป็นลำดับแรก

เอกสารอ้างอิง

กฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561. (2561, 23 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 135 ตอนที่ 11 ก, หน้า 23.

จำรัส นองมาก. (2567). *สภาพปัญหาเกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษา*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2567 จาก http://www.gotoknow.org/posts/43715

ธนภัทร เทพสถิต. (2565). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับคุณภาพชีวิตการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุพรรณบุรี. *(วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยศิลปากร

พระมหากิตติศักดิ์ สิริวฑฺฒโก (หนูสุรา). (2561). การพัฒนากระบวนการการประกันคุณภาพการศึกษาภายในของ สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. *(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา)*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มานะศักดิ์ พรมอ่อน และพิมลพรรณ เพชรสมบัติ. (2564). ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารกับการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 4. *วารสารวิจยวิชาการ, 4*(3), 115–124.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ. (2565). *รายงานการสังเคราะห์ผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา ปีการศึกษา 2565*. สมุทรปราการ: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการ.

สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561–2580)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2563). *แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561*. กรุงเทพฯ: เอ็น.เอ.รัตนะ เทรดดิ้ง

อัญชลี ณ นครพนม และคณะ (2564). ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐในจังหวัดราชบุรี. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์, 22*(1), 51-63.

Best, J. W. (1986). *Research in education*. New Jersey: Prentice-Hall.

Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain*. New York: David McKay.

Cronbach, L. J. (1974). *Essentials of psychological testing.* (3rd ed.). New York: Harper & Row.

Griffin, R. W. (2013). *Management: Principles and practices.* (11th ed.). Canada: Nelson Education.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1970). "Determining Sample Size for Research Activities". *Educational and Psychological Measurement,* 30(3), 607–610.

Likert, R. (1961). *New patterns of management*. New York: McGraw-Hill.

การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

Participative Management of Opportunity Expansion Schools in Pradu Kaew Group Under the Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 4

[1]ประจักษ์ ชุมสงฆ์ [2]ขัตติยา ด้วงสำราญ

[1]Prajak Chumsong [2]Khattiya Duangsamran

[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University

[1]Corresponding author, e-mail: Chumsong_P@su.ac.th

Received May 7, 2026; **Revised** May 14, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1) การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว 2) แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มประชากร คือ ผู้อำนวยการสถานศึกษา รองผู้อำนวยการสถานศึกษา และข้าราชการครู ในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 จำนวน 65 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถาม และวัตถุประสงค์ (Index of Item Objective Congruence : IOC) เท่ากับ 0.60 – 1.00 และมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) เท่ากับ .925 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1. การบริหารแบบมีส่วนร่วม ของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาตามรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ความยึดมั่นผูกพัน ความมีอิสระในการปฏิบัติงาน การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน และการไว้วางใจกัน ตามลำดับ 2. แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 เป็นพหุแนวทาง โดยแนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้าน มีแนวทางการพัฒนาทั้งหมด 8 แนวทาง

คำสำคัญ: การบริหารแบบมีส่วนร่วม; กลุ่มประดู่แก้ว; โรงเรียนขยายโอกาส

Abstract

This research article aimed to study: 1) the participative management of opportunity expansion schools in the Pradu Kaew group and 2) the guidelines for developing participative management of opportunity expansion schools in the Pradu Kaew group under the Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 4. This study was descriptive research. The population consisted of 65 participants, comprising school directors, deputy directors, and teachers within the Pradu Kaew group. They were selected by purposive sampling. The instruments for collecting data were a questionnaire and a structured interview form. The tools were validated with an Index of Item Objective Congruence (IOC) ranging from 0.60 to 1.00, and the Cronbach's alpha coefficient was .925. Data were analyzed using Descriptive statistics (percentage, arithmetic mean, and standard deviation) and Content Analysis. The research results were found as follows; 1. Participative management of opportunity expansion schools in the Pradu Kaew group was at a high level overall. When considering each aspect, all were found to be at a high level. Ranking from the highest to the lowest arithmetic mean, the aspects were commitment, autonomy, goals and objectives, and trust each other, respectively. 2. Guidelines for developing participative management of opportunity expansion schools in the Pradu Kaew group under the Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 4 are characterized as a multi-dimensional approach, consisting of 8 specific guidelines across 4 key areas.

Keywords: Participative Management; Pradu Kaew Group; Opportunity Expansion Schools

บทนำ

การบริหารจัดการศึกษาในยุคปัจจุบันเผชิญกับพลวัตการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ส่งผลให้การพัฒนาระบบการศึกษาต้องมุ่งเน้นการสร้างทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) หัวใจสำคัญของการปฏิรูปจึงอยู่ที่การบริหารจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วม (Participative Management) อันเป็นหลักการพื้นฐานตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อเปลี่ยนผ่านจากการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจไปสู่การเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกระดับและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผน และตัดสินใจอย่างแท้จริง ซึ่งส่งผลบวกต่อขวัญกำลังใจและความผูกพันต่อองค์กร โดยเฉพาะในบริบทของโรงเรียนขยายโอกาส ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ท้องถิ่นซึ่งจำเป็นต้องบริหารจัดการให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้หลักการกระจายอำนาจจะถูกกำหนดไว้ชัดเจน แต่ในเชิงปฏิบัติยังคงเผชิญความท้าทายจาก ช่องว่างทางการบริหาร (Management Gap) ทั้งปัญหาความไม่ชัดเจนในบทบาทหน้าที่และวัฒนธรรมองค์กรที่ยังยึดติดกับ

การสั่งการจากบนลงล่างแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความร่วมมือที่จริงใจ หากผู้บริหารส่งเสริมให้บุคลากรมีอิสระในการปฏิบัติงานตามความเชี่ยวชาญจะนำไปสู่การทำงานเป็นทีมที่มีประสิทธิภาพและยกระดับประสิทธิผลการบริหารได้อย่างชัดเจน (Triwiset and Chansirisira, 2025)

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่าสถานศึกษาส่วนใหญ่ในกลุ่มประดู่แก้ว พบเจอปัญหาการบริหารแบบมีส่วนร่วม พบสภาพปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิผลของการบริหารแบบมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอุปสรรคเชิงวัฒนธรรมองค์กรที่ยังคงยึดติดกับระบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจแนวดิ่งที่เน้นระบบอาวุโส ปรากฏการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดภาวะขาดความไว้วางใจเชิงวิชาชีพระหว่างผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครู ส่งผลให้การบริหารจัดการมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจไว้ที่ตัวบุคคลมากกว่าการกระจายอำนาจสู่ผู้ปฏิบัติงานตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย สภาพปัญหาดังกล่าวยังถูกซ้ำเติมด้วยข้อจำกัดเชิงโครงสร้างด้านทรัพยากรบุคคลและภาระงานที่เกินขีดความสามารถ เนื่องจากการขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางและการมีครูบรรจุใหม่ในสัดส่วนที่สูง ซึ่งต้องแบกรับภาระงานธุรการรวมถึงการรายงานข้อมูลผ่านระบบออนไลน์ที่ซ้ำซ้อน ปัจจัยเหล่านี้บั่นทอนความมั่นใจและลดทอนโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ การขาดความต่อเนื่องเชิงนโยบายจากการโยกย้ายบ่อยครั้งของผู้บริหาร รวมถึงประเด็นความแตกต่างระหว่างวัยและประสบการณ์ปฏิบัติงาน ยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมการทำงานร่วมกันขาดความเข้มแข็ง ส่งผลให้บุคลากรสายผู้สอนขาดความกล้าในการตัดสินใจและไม่แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในงานวิชาชีพ สภาพปัญหาเชิงพื้นที่ที่ซับซ้อนเหล่านี้จึงถือเป็นช่องว่างทางการบริหารที่ส่งผลให้การดำเนินงานตามนโยบายไม่บรรลุเป้าหมายตามเกณฑ์มาตรฐาน และเป็นมูลเหตุสำคัญที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้าศึกษาเพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทที่แท้จริงสืบไป

การมองข้ามความสำคัญกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องและปัญหาเชิงบริบทที่รุมเร้า ได้ส่งผลกระทบอย่างเป็นรูปธรรมต่อผลลัพธ์ของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านคุณภาพการจัดการศึกษา และขวัญกำลังใจของบุคลากร การบริหารที่ให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมน้อยจะส่งผลให้การวางแผนงานและโครงการไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของผู้ปฏิบัติงาน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนมีแนวโน้มต่ำ หรือลดลงอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้เมื่อครูขาดโอกาสในการร่วมตัดสินใจ ไม่ได้รับความไว้วางใจและการพัฒนาวิชาชีพไม่เป็นรูปธรรม ย่อมส่งผลให้ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานลดลง ความผูกพันต่อองค์กรต่ำ และไม่มีความสุขในการทำงาน ซึ่งท้ายที่สุดแล้ววงจรปัญหาของการมองข้ามความสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการยกระดับคุณภาพทางการเรียน และพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศตามยุทธศาสตร์ชาติ

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม ของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว เพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนากระบวนการบริหารงานที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน โดยการวิจัยนี้จะนำเสนอผลการศึกษาใน 2 ประเด็นหลัก คือ ระดับการบริหารแบบมีส่วนร่วมในปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของกลุ่มประดู่

แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรีเขต 4 ผลที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นเข็มทิศให้ผู้บริหารในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรีเขต 4 ใช้เป็นแนวทางในการยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการโรงเรียนขยายโอกาสเท่านั้น แต่ยังมีประโยชน์ต่อวงวิชาการในการเป็นต้นแบบการบริหารงานบุคคลสำหรับโรงเรียนที่มีบริบทใกล้เคียงกันทั่วประเทศ เพื่อสร้างวัฒนธรรมการทำงานแบบมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4
2. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) พื้นที่วิจัย คือ โรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 ประชากร คือ ข้าราชการครูโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 จำนวน 65 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา และรองผู้บริหารสถานศึกษา รวมจำนวน 6 คน ครู จำนวน 59 คน ทั้งนี้ไม่รวมผู้วิจัย โดยมีวิธีการดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1) แบบสอบถาม โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สอบถามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (check list) คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ ประสบการณ์ในการทำงาน ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 ประชากร คือ ครูโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 ตามแนวคิดของสวอนสเบิร์ก (Swansburg) จำนวน 20 ข้อ โดยลักษณะการตอบแบบสอบถามเป็นการจัดลำดับ คุณภาพ 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert's rating scale) เริ่มจากระดับมากที่สุดไปถึงระดับน้อยที่สุด ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert, 1967) ใช้ศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

2) แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 2 ตอน เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 มีลักษณะเป็นข้อคาถามปลายเปิด โดยทำการสัมภาษณ์ ผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครู จำนวน 1 คน ใช้ศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

2. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยดำเนินการสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย โดยมีขั้นตอนตามลำดับดังนี้

1) แบบสอบถาม มีขั้นตอนดังนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามของ สุธิตา มณีสอดแสง ซึ่งทำการวิจัยเรื่อง การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขนาดเล็กในกลุ่มบูรพาศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถาม และวัตถุประสงค์ (Index of Item Objective Congruence: IOC) เท่ากับ 0.60 – 1.00 และมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) เท่ากับ .925 และนำแบบสอบถาม ฉบับสมบูรณ์และนำไปสอบถามกับประชากรตามจำนวนที่ออกแบบการวิจัยไว้

2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาการทำแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

ขั้นตอนที่ 2 สร้างแบบสัมภาษณ์แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

ขั้นตอนที่ 3 นำแบบสัมภาษณ์ให้อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ ตรวจสอบเครื่องมือ

ขั้นตอนที่ 4 นำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครูจำนวน 1 คน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่างตามขั้นตอนที่วางไว้ ดังต่อไปนี้

1) ขอหนังสือจากภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ถึงผู้อำนวยการสถานศึกษาทั้ง 4 โรงเรียน ที่เป็นโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาญจนบุรี เขต 4 เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลงานวิจัย ในครั้งนี้

2) ผู้วิจัยนำหนังสือที่ภาควิชาการบริหารการศึกษาออกให้ ส่งไปยังโรงเรียนทั้ง 4 โรงเรียน ที่เป็นโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กาญจนบุรี เขต 4 เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล

3) ผู้วิจัยดำเนินการส่งแบบสอบถาม พร้อมทั้งนัดหมาย วัน เวลา ในการเก็บรวบรวมแบบสอบถามและการสัมภาษณ์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ใช้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียน ขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 เป็นหน่วยวิเคราะห์ (Unit of analysis) เมื่อได้รับแบบสอบถามคืนแล้ว ผู้วิจัยตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม ซึ่งตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์การให้คะแนนของแบบสอบถามแต่ละฉบับ และนำข้อมูลไปวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

สำหรับแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และสรุปเป็นแนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิตและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 โดยภาพรวม

(N=65)

ขั้นตอนที่	การบริหารแบบมีส่วนร่วม	μ	σ	ระดับ
1	การไว้วางใจกัน (Trust)	4.28	0.54	มาก
2	ความยึดมั่นผูกพัน (Commitment)	4.40	0.49	มาก
3	การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Goals and Objectives)	4.30	0.53	มาก
4	ความมีอิสระในการปฏิบัติงาน (Autonomy)	4.33	0.54	มาก
รวม		**4.33**	**0.50**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.33, σ = 0.50) เมื่อพิจารณาจำแนกตามรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ความยึดมั่นผูกพัน (μ = 4.40, σ = 0.49) ความมีอิสระในการปฏิบัติงาน (μ = 4.33, σ = 0.54) การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน (μ = 4.30, σ = 0.53) การไว้วางใจกัน (μ = 4.28, σ = 0.54) ตามลำดับ เมื่อ พิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยภาพรวม เท่ากับ 0.50 ซึ่งหมายความว่ามีการกระจายของข้อมูลน้อย แสดงว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 เป็นพหุแนวทาง โดยกำหนดให้ข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นเพื่อหาแนวทางพัฒนาจำนวน 4 ด้าน มีแนวทางในการพัฒนาทั้งหมด 8 แนวทาง ดังต่อไปนี้

1) ด้านการไว้วางใจกัน มีแนวทางการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) ผู้บริหารควรแสดงบทบาทในการยอมรับและเชื่อถือในความรู้ความสามารถของผู้ร่วมงานอย่างเป็นรูปธรรม โดยมอบหมายงานสำคัญให้แก่ผู้ร่วมงานด้วยความเชื่อมั่นว่าจะสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามเป้าหมาย 2) ผู้บริหารควรให้ความไว้วางใจและเปิดใจรับฟังข้อคิดเห็นรวมถึงข้อเสนอแนะต่างๆ ของผู้ร่วมงานที่หลากหลาย พร้อมทั้งแสดงการยอมรับและไว้วางใจในผลการปฏิบัติงานของบุคลากรอย่างแท้จริง

2) ด้านความยึดมั่นผูกพัน มีแนวทางการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ (1) ผู้บริหารควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความสามารถอยู่เสมอ โดยเริ่มจากการเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานได้พูดคุยปรึกษาหารือเกี่ยวกับงานที่กำลังดำเนินการอยู่เพื่อวิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาตนเอง และจัดหาหลักสูตรการอบรมที่ตรงกับความสนใจหรือความจำเป็นใน

วิชาชีพ เพื่อเปลี่ยนจากความรับผิดชอบตามหน้าที่ไปสู่ความทุ่มเทเพื่อความสำเร็จขององค์กรอย่างแท้จริง (2) ผู้บริหารควรใช้บรรยากาศการทำงานแบบประชาธิปไตยและแสดงพฤติกรรมเป็นกัลยาณมิตร ในการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในโรงเรียน (Professional Learning Community: PLC) เพื่อให้ข้อมูล แนะนำ และส่งเสริมวิธีการปฏิบัติงานให้แก่ผู้ร่วมงานอยู่เสมอ

3) ด้านการตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีแนวทางการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ (1) ผู้บริหารควรใช้วิธีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันเป็นเครื่องมือหลักในการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของสถานศึกษา มุ่งเน้นให้เป้าหมายที่กำหนดขึ้นสะท้อนถึงความคิดเห็นร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ทีมงาน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความชัดเจนในการปฏิบัติงาน (2) ผู้บริหารควรใช้การสื่อสารอย่างเป็นระบบเพื่อชี้แจงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ได้จากการระดมความคิดเห็นให้บุคลากรทราบอย่างทั่วถึง มุ่งเน้นการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานผ่านเป้าหมายที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนด

4) ด้านความมีอิสระในการปฏิบัติงาน มีแนวทางการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ (1) ผู้บริหารควรให้อิสระแก่ผู้ร่วมงานในการตัดสินใจเกี่ยวกับงานที่ได้รับมอบหมายอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน ให้อำนาจและโอกาสแก่บุคลากรได้แสดงความสามารถในการปฏิบัติงานตามความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล (2) ผู้บริหารควรให้เสรีภาพแก่ผู้ร่วมงานในการแสดงความคิดเห็นเรื่องการทำงานอย่างเต็มที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ ในสถานศึกษา เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการออกแบบวิธีการทำงานหรือกิจกรรมการเรียนรู้อยู่เสมอ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งนี้เพราะ ผู้บริหารสถานศึกษาให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยเฉพาะด้านความยึดมั่นผูกพันที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด เนื่องจากมีการส่งเสริมการทำงานเป็นทีมและการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุธิตา มณีสอดแสง และขัตติยา ด้วงสำราญ ที่ศึกษาเรื่องการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขนาดเล็กในกลุ่มบูรพาศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านความยึดมั่นผูกพันมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากและเป็นลำดับต้นๆ เช่นกัน โดยการที่ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี การส่งเสริมขวัญกำลังใจ และการสร้างความตระหนักในบทบาทหน้าที่ของบุคลากร ส่งผลให้บุคลากรเกิดความรักและผูกพันต่อสถานศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการในภาพรวมประสบความสำเร็จ (สุธิตา มณีสอดแสง และขัตติยา ด้วงสำราญ, 2567) และสอดคล้องกับงานวิจัยของศิริพร จันทศรี และกิจพิณิฐ อุสาโห ที่ศึกษาเรื่องการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารโรงเรียนกลุ่มหนองหาน 3 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า ระดับการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะในด้าน

การส่งเสริมให้บุคลากรทำงานร่วมกันเป็นทีมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่า การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (PLC) และการนิเทศแบบกัลยาณมิตร เป็นปัจจัยหลักที่ช่วยกระตุ้นให้บุคลากรเกิดความรู้สึกผูกพันและร่วมใจกันปฏิบัติงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ของสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ศิริพร จันทศรี และกิจพิณิฐ อุสาโห, 2567) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หัวใจสำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษาที่มีบริบทใกล้เคียงกัน คือ การเปลี่ยนบทบาทของผู้บริหารจากการใช้อำนาจตามโครงสร้างสายงาน มาเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและการส่งเสริมขวัญกำลังใจเพื่อสร้างความผูกพันต่อองค์กร ซึ่งความสัมพันธ์ที่เด่นชัดระหว่างงานวิจัยเหล่านั้นกับงานวิจัยครั้งนี้ คือการยืนยันว่าเมื่อบุคลากรมีความเชื่อมั่นในระบบการบริหารและได้รับโอกาสในการแสดงศักยภาพอย่างอิสระ จะส่งผลให้ความร่วมมือในการขับเคลื่อนเป้าหมายของสถานศึกษาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ แม้ในสถานศึกษาที่มีข้อจำกัดด้านบุคลากรหรือตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ดังเช่นกรณีของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 มีพหุแนวทางโดยแยกเป็นรายด้าน พบว่า

1) การไว้วางใจกัน มีแนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการไว้วางใจกัน โดยผู้บริหารควรแสดงบทบาทในการยอมรับและเชื่อถือในความรู้ความสามารถของผู้ร่วมงานอย่างเป็นรูปธรรม โดยมอบหมายงานสำคัญให้แก่ผู้ร่วมงานด้วยความเชื่อมั่นว่าจะสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามเป้าหมาย ให้ความไว้วางใจและเปิดใจรับฟังข้อคิดเห็นรวมถึงข้อเสนอแนะต่างๆ ของผู้ร่วมงานที่หลากหลาย พร้อมทั้งแสดงการยอมรับและไว้วางใจในผลการปฏิบัติงานของบุคลากรอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุธิตา มณีสอดแสง และขัตติยา ด้วงสำราญ ได้ศึกษาเรื่องการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขนาดเล็กในกลุ่มบูรพาศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขนาดเล็กในกลุ่มบูรพาศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ด้านการไว้วางใจกัน ผู้บริหารควรแสดงออกโดยการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ให้การยอมรับและเชื่อถือในความรู้ ความสามารถของผู้ร่วมงาน ไว้วางใจที่จะมอบหมายงานที่สำคัญให้แก่ผู้ร่วมงาน (สุธิตา มณีสอดแสง และขัตติยา ด้วงสำราญ, 2567)

2) ความยึดมั่นผูกพัน แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วม ด้านความยึดมั่นผูกพัน โดยผู้บริหารควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความสามารถอยู่เสมอ โดยเริ่มจากการเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานได้พูดคุยปรึกษาหารือเกี่ยวกับงานที่กำลังดำเนินการอยู่เพื่อวิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาตนเอง และจัดหาหลักสูตรการอบรมที่ตรงกับความสนใจหรือความจำเป็นในวิชาชีพ เพื่อเปลี่ยนจากความรับผิดชอบตามหน้าที่ไปสู่ความทุ่มเทเพื่อความสำเร็จขององค์กรอย่างแท้จริง ใช้บรรยากาศการทำงานแบบประชาธิปไตยและแสดงพฤติกรรมเป็นกัลยาณมิตร ในการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในโรงเรียน (Professional Learning Community: PLC) เพื่อให้ข้อมูล แนะนำ และส่งเสริมวิธีการปฏิบัติงานให้แก่ผู้ร่วมงานอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิสนีย์ นุราช ได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับประสิทธิผล ของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครศรีธรรมราช

เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการบริหารแบบมีส่วนร่วม คือ บุคลากรไม่มีความมั่นใจในการปฏิบัติงาน ไม่กล้าตัดสินใจเมื่อเกิดปัญหาหรืออุปสรรคในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารไม่สร้างความเข้าใจให้บุคลากรทราบเกี่ยวกับภารกิจหรือนโยบายที่เร่งด่วน และมีข้อเสนอแนะ คือ ผู้บริหารควรส่งเสริมให้บุคลากรเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับงานที่ได้รับมอบหมาย จัดทำคู่มือการปฏิบัติงาน และสร้างความเข้าใจการดำเนินงานนโยบายที่เร่งด่วนให้บุคลากรทราบ (วิสนีย์ นุราช, 2566)

3) การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมด้านการตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยผู้บริหารควรใช้วิธีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันเป็นเครื่องมือหลักในการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของสถานศึกษา มุ่งเน้นให้เป้าหมายที่กำหนดขึ้นสะท้อนถึงความคิดเห็นร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ทีมงาน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความชัดเจนในการปฏิบัติงาน ใช้การสื่อสารอย่างเป็นระบบเพื่อชี้แจงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ได้จากการระดมความคิดเห็นให้บุคลากรทราบอย่างทั่วถึง มุ่งเน้นการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงานผ่านเป้าหมายที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริพร จันทศรี และกิจพิณิฐ อุสาโห ได้ศึกษาเรื่องการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารโรงเรียนกลุ่มหนองหาน 3 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางพัฒนาการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหาร คือ ผู้บริหารควรให้คณะครูเข้ามามีส่วนในการร่วมคิดร่วมทำร่วมตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อำนาจในการตัดสินในแก่คณะครูด้วยความเชื่อใจผู้บริหารให้อำนาจและโอกาสครูได้แสดงความสามารถในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารควรสร้างความชัดเจนและแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูและบุคลากรทางการศึกษาร่วมกันปรับปรุงพัฒนาเป้าหมายขององค์กร และผู้บริหารควรมีกระบวนการการบริหารเป็นไปตามขั้นตอนมีการวางแผนการดำเนินงานและประเมินผล (ศิริพร จันทศรี และกิจพิณิฐ อุสาโห, 2567)

4) ความมีอิสระในการปฏิบัติงาน แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วม ด้านความมีอิสระในการปฏิบัติงาน โดยผู้บริหารควรให้อิสระแก่ผู้ร่วมงานในการตัดสินใจเกี่ยวกับงานที่ได้รับมอบหมายอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน ให้อำนาจและโอกาสแก่บุคลากรได้แสดงความสามารถในการปฏิบัติงานตามความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล ให้เสรีภาพแก่ผู้ร่วมงานในการแสดงความคิดเห็นเรื่องการทำงานอย่างเต็มที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ ในสถานศึกษา เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการออกแบบวิธีการทำงานหรือกิจกรรมการเรียนรู้อยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิศรุต เพ็ชรสีม่วง และเพ็ญนภา สุขเสริม ได้ศึกษาเรื่องการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถานศึกษาที่สำคัญคือ ผู้บริหารสถานศึกษาควรส่งเสริมให้ครูได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานของสถานศึกษา เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน และสร้างขวัญกำลังใจอย่างเหมาะสม (วิศรุต เพ็ชรสีม่วง และเพ็ญนภา สุขเสริม, 2564) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปัจจัยที่เป็นหัวใจสำคัญของแนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วม คือ การบูรณาการความสัมพันธ์ระหว่าง ความไว้วางใจ (Trust) และ ความเป็นอิสระในการปฏิบัติงาน (Autonomy) ให้มีความสอดคล้องเป็นเอกภาพ ซึ่งประเด็นที่งานวิจัยครั้งนี้มีความสอดคล้องและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับผลการวิจัยในอดีต คือการยืนยันข้อเท็จจริงที่ว่า กระบวนการบริหารจัดการ

สถานศึกษาในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงจะบรรลุประสิทธิผลตามเป้าหมายได้นั้น มิได้ขึ้นอยู่กับการกำกับควบคุมด้วยระเบียบข้อบังคับที่เคร่งครัดแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับการสร้างวัฒนธรรมทางวิชาชีพที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ให้บุคลากรได้รับความเชื่อมั่นและมีส่วนร่วมในการร่วมกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางขององค์กรด้วยตนเอง ความสัมพันธ์เชิงสนับสนุนจากหลักฐานเชิงประจักษ์ของงานวิจัยเหล่านี้ จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าแนวทางพัฒนามีพหุแนวทาง ทั้ง 8 ประการที่ผู้วิจัยนำเสนอ มิใช่เป็นเพียงมาตรการในการแก้ไขปัญหาในระยะสั้น แต่ถือเป็นกลไกเชิงระบบ (Systemic Mechanism) ที่จะส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรและยกระดับสมรรถนะของบุคลากรในโรงเรียนขยายโอกาสกลุ่มประดู่แก้ว ให้สามารถขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ (TCGA) ดังแผนภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กุญแจสู่การบริหารโรงเรียนแบบมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน

สรุป

การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4 โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตสูงสุดคือความยึดมั่นผูกพัน รองลงมาคือความมีอิสระในการปฏิบัติงาน การตั้งเป้าหมายร่วมกัน และการไว้วางใจกันตามลำดับ ซึ่งบุคลากรมีความคิดเห็นสอดคล้องกันอย่างชัดเจน สำหรับแนวทางการ

พัฒนาที่สำคัญคือ ผู้บริหารต้องแสดงการยอมรับในความสามารถและมอบหมายงานด้วยความเชื่อมั่น ควบคู่กับระบบติดตามที่ยืดหยุ่น ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพครูผ่านการฝึกอบรมและเปิดโอกาสให้ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาภายใต้บรรยากาศประชาธิปไตย อีกทั้งต้องร่วมกันกำหนดเป้าหมายองค์กรผ่านการประชุมปรึกษาหารืออย่างเป็นระบบ ตลอดจนให้อิสระในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์และให้อำนาจการตัดสินใจในงานที่รับผิดชอบ เพื่อกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมการทำงานเชิงรุกอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำแนวทางการมอบหมายงานตามความเชี่ยวชาญไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยลดการกำกับติดตามที่ใกล้ชิดเกินไป แต่เปลี่ยนเป็นการสร้างระบบการนิเทศแบบกัลยาณมิตร เพื่อให้ครูเกิดความมั่นใจและกล้าที่จะสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ใหม่ๆ

1.2 สถานศึกษาควรใช้เวทีการชุมนุมทางวิชาชีพ (PLC) เป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสารและกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน เพื่อให้บุคลากรเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร (Ownership) และเปลี่ยนจากการทำงานตามหน้าที่ไปสู่ความทุ่มเทเพื่อความสำเร็จของส่วนรวม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ (องค์ความรู้) เกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขยายโอกาสใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านการไว้วางใจกัน ด้านการตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ด้านความยึดมั่นผูกพัน และด้านความมีอิสระในการปฏิบัติงาน ที่สำคัญ คือ ระดับการบริหารแบบมีส่วนร่วมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านความยึดมั่นผูกพันมีค่ามัชฌิมเลขคณิตสูงสุด ในขณะที่ด้านการไว้วางใจกันมีค่ามัชฌิมเลขคณิตต่ำที่สุด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงจุดที่ควรได้รับการพัฒนา สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับ การกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาการบริหารงานบุคลากรของโรงเรียนขยายโอกาสในกลุ่มประดู่แก้ว หรือสถานศึกษาอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน เพื่อส่งเสริมบรรยากาศการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยควรให้ความสำคัญกับการสร้างความยอมรับในความสามารถของเพื่อนร่วมงาน การมอบหมายงานตามความถนัด และการเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

1. ควรมีการศึกษาแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบการบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มประดู่แก้วกับกลุ่มโรงเรียนอื่นในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

3. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 4

เอกสารอ้างอิง

วิศรุต เพ็ชรสีม่วง และเพ็ญนภา สุขเสริม. (2564). การบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 11(3), 124–138.

วิสนีย์ นุราช. (2566). ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครศรีธรรมราช เขต 2. *วารสารมหาจุฬา นาครทรรศน์*, 10(7), 275-285.

ศิริพร จันทศรี และกิจพิณิฐ อุสาโห. (2567). การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารโรงเรียนกลุ่ม หนองหาน 3สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 3. *วารสาร วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร*, 4(1), 259-270.

สุธิตา มณีสอดแสง และขัตติยา ด้วงสำราญ. (2567). การบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนขนาด เล็กในกลุ่ม บูรพาศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์*, 7(2), 104-113.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พริกหวาน กราฟฟิค.

Likert, R. (1967). *The Human Organization.* New York, NY: McGraw- Hill.

Triwiset, T., and Chansirisira. P. (2025), “ Needs Assessment of Participatory School Management for Academic Effectiveness in Provincial Administrative Organization Schools: A Study ofNortheast Thailand” . *Journal of Education and Learning*, 14(5), 348-356.

ความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร

Happy Workplace of Teachers at Ekachai School Samut Sakhon Amulets Educational Service Area Office

[1]ธนากร เสมอจิต [2]สงวน อินทร์รักษ์
[1]Thanakorn Samerjit [2]Sanguan Inrak
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: Samorjit_t@su.ac.th

Received May 28, 2026; **Revised** June 5, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1) ความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร 2) แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ ในการวิจัย ได้แก่ ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนเอกชัย จำนวนทั้งสิ้น 70 คน มาจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified Random Sampling) จำแนกตามตำแหน่งหน้าที่ ในปัจจุบัน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC (Index of Item Objective Congruence) อยู่ระหว่าง 0.60 - 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาเท่ากับ 0.854 และแบบบันทึกการสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า ความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก 8 ด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อยได้ ดังนี้ได้แก่ โดย ด้านครอบครัวดี ด้านหาความรู้ ด้านทางสงบ ด้านใช้เงินเป็น ด้านน้ำใจงาม ด้านสังคมดี ด้านผ่อนคลาย และด้านสุขภาพดี ตามลำดับ แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร มีพหุแนวทาง โดนกำหนดให้ข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นเพื่อหา แนวทางการพัฒนาจำนวน 8 ด้าน โดยมีแนวทางรวมทั้งสิ้น 21 แนวทาง

คำสำคัญ: ความสุข; ความสุขในการทำงาน; โรงเรียนเอกชัย

Abstract

This research article aimed to study 1) the happiness in the work of teachers of Ekachai School, Samutsakhon Primary Education Area Office 2) The guidelines of developing of happiness in the work of teachers of Ekachai School Samutsakhorn Primary Education Area Office. This study employed a descriptive research design. The sample was the teachers and educational staff of Ekachai School, totaling 70 participants. They were selected by stratified random sampling, with strata defined according to their current job positions. The instruments used for data collection included a five-point Likert scale questionnaire with an Index of Item-Objective Congruence (IOC) the values ranged between 0.60 and 1.00 and a reliability coefficient, determined using Cronbach's Alpha, of 0.854, as well as an interview form. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, mean, standard deviation, and content analysis. The research results were found as follows; The overall Happy workplace of teachers at Ekachai School Samut Sakhon Amulets Educational Service Area Office was at a high level. When examined by category, it is found to be high in eight areas, ranked from highest to lowest in terms of mean arithmetic values as follows: Happy Family, Happy Brain, Happy Soul, Happy Money, Happy Heart, Happy Society, Happy Relax, and Happy Body. There guidelines for the development of teacher's Happy workplace of teachers at Ekachai School Samut Sakhon Amulets Educational Service Area Office were identified as a multi-approach. Assign the variables with the lowest arithmetic mean values in each aspect to be issues to find development 8 variables. There were 21 developmental guidelines.

Keywords: Happiness; Happy Workplace; Ekachai School

บทนำ

ในบริบทของโลกยุคศตวรรษที่ 21 ที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ โดย “การศึกษา” และ “ครู” เป็นกลไกหลัก ในการยกระดับคุณภาพคนและสร้างความสามารถในการแข่งขันของชาติ ขณะเดียวกันแนวคิดการบริหารสมัยใหม่ได้ให้ความสำคัญกับความสุขในการทำงานของครู เนื่องจากครูที่มีความสุขจะมีแรงจูงใจและประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงานสูง ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนและสถานศึกษาโดยตรง สำหรับประเทศไทย แม้รัฐจะกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาครูไว้อย่างชัดเจน ทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 แต่ในทางปฏิบัติครูไทยยังต้องเผชิญกับภาระงานที่หลากหลายและซับซ้อน ทั้งงานสอน งานธุรการ งานเอกสาร และการดำเนินงานตามนโยบายที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่งผลให้ เกิดความเครียด ความเหนื่อยล้า และภาวะหมดไฟในการทำงาน ซึ่งกระทบต่อทั้งคุณภาพชีวิตครูและคุณภาพการจัดการเรียนรู้ ดังนั้น การศึกษาความสุขในการทำงานของครูและปัจจัยที่เกี่ยวข้องจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งใน

การนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตครูและยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

ในยุคที่ระบบการศึกษาไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมโลก บทบาทของครูได้ขยายจากการเป็นผู้สอนไปสู่การเป็นผู้นำการเรียนรู้ ผู้ออกแบบกิจกรรม ผู้พัฒนานวัตกรรม และผู้สนับสนุนผู้เรียนในหลากหลายมิติ ส่งผลให้ครูต้องรับภาระงานที่เพิ่มขึ้น ทั้งงานสอน งานธุรการ งานประเมิน และกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา ขณะเดียวกัน สถานการณ์โลกในยุค VUCA ที่เต็มไปด้วยความผันผวนและความไม่แน่นอน ยังเพิ่มแรงกดดันทางอารมณ์จากความคาดหวังของผู้ปกครอง สังคม และการแข่งขันทางการศึกษา ทำให้ครูต้องเผชิญกับความเครียดสะสมและภาวะเหนื่อยล้าสูง อย่างไรก็ตาม นักวิชาการจำนวนมากเห็นตรงกันว่าความสุขในการทำงานของครูเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงกับคุณภาพการศึกษาโดยตรง เนื่องจากครูที่มีความสุขจะมีแรงจูงใจในการทำงาน มีความคิดสร้างสรรค์ และสามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2566)

โรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร เป็นสถานศึกษาขนาดใหญ่ที่มีภารกิจและความคาดหวังด้านคุณภาพการศึกษาสูง ส่งผลให้ครูและบุคลากรต้องรับผิดชอบภาระงานจำนวนมาก ทั้งงานสอนและงานพิเศษด้านบริหาร ธุรการ และงานสนับสนุนต่าง ๆ จากข้อมูลการลาของครูประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 พบว่า ครูมีสัดส่วนการลาป่วยสูงกว่าการลากิจอย่างชัดเจน สะท้อนถึงปัญหาด้านสุขภาวะของครูที่อาจเกิดจากภาระงานที่ต่อเนื่องและการขาดเวลาพักผ่อนอย่างเพียงพอ โดยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครูพบว่า ภาระงานนอกเหนือจากการสอนส่งผลให้เกิดความเหนื่อยล้าทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงความเครียดสะสมและปัญหาสุขภาพต่างๆ เช่น อ่อนเพลีย ปวดศีรษะ และนอนไม่หลับ นอกจากนี้ ผู้บริหารยังสะท้อนว่าครูจำนวนมากเผชิญปัญหาหนี้สินส่วนบุคคลและความกดดันทางการเงินจากภาระการผ่อนชำระหนี้ ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สมาธิในการทำงาน แรงจูงใจ และสุขภาวะทางจิตใจโดยรวม สถานการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความสุขในการทำงานของครูไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับภาระงาน คุณภาพชีวิต และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครูอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งล้วนส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานและคุณภาพการจัดการศึกษาโดยตรง (ครูและผู้บริหาร. 2568, 15 พฤศจิกายน)

ข้อมูลพื้นที่สำหรับการวิจัย ได้แก่ โรงเรียนเอกชัยเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ มีนักเรียนทั้งสิ้น 1,983 คน ผู้อำนวยการ 1 คน รองผู้อำนวยการ 3 คน ข้าราชการครู 76 คน ครูอัตราจ้าง 10 คน ครูธุรการ 1 คน ครูพี่เลี้ยง 10 คน ครูต่างชาติ 6 คน สังกัดสหวิทยเขตท่าฉลอม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งอยู่เลขที่ 86 ถนนเอกชัย ตำบลมหาชัย เขตเทศบาลเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร ปัจจุบันจัดการศึกษาชั้นอนุบาล 2 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลักสูตรที่เปิด คือ หลักสูตรปกติและหลักสูตรพิเศษ ด้านภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ (EMS : English Mathematics Science Program) หลักสูตรเพิ่มเติมที่เน้นคือ ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน จากครูเจ้าของภาษา กีฬาว่ายน้ำ ดนตรีไทย ดนตรีสากล นาฏศิลป์ การแสดงโขน

จากผลการวิเคราะห์ดังกล่าวทำให้เห็นว่า การให้ความสำคัญต่อการศึกษาระดับความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย รวมทั้งแสวงหาแนวทางในการพัฒนาความสุขในการทำงานดังกล่าว เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาทรัพยากรบุคคล สร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความสุข และยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน ตลอดจนเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรให้สามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร
2. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา พื้นที่วิจัย คือ โรงเรียนโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากร คือ 1) ข้าราชการครูจำนวน 75 คน และ 2) ครูอัตราจ้างจำนวน 10 คน รวมผู้ให้ข้อมูล 85 คน กลุ่มตัวอย่าง คือ บุคลากรครูของโรงเรียนเอกชัย จำนวน 70 คน โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างตามตารางประมาณขนาดตัวอย่างของเครซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ซึ่งได้มาโดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธี การสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified Random Sampling) จำแนกตามตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสอบถามความคิดเห็น โดยนำเครื่องมือไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านตรวจสอบหาความตรงของเนื้อหา (content validity) ใช้เทคนิค IOC (index of item objective congruence) แล้วนำมาปรับปรุง ข้อบกพร่องและเรียบเรียงใหม่ให้สมบูรณ์ โดยได้ผลการวิเคราะห์ ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.60 - 1.00 โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สอบถามสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตัวเลือกที่กำหนดคำตอบไว้ให้ (Forced choice) คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียน (Happy workplace) ที่อยู่ตามกรอบแนวคิดของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ของแบบสอบถามในตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามชนิดจัดลำดับคุณภาพ 5 ระดับของ ลิเคอร์ท (Likert's rating scales) 2) แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยได้พิจารณาผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตที่มีค่าต่ำที่สุด (arithmetic mean: μ) ในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์ เพื่อทราบข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทางการพัฒนาความสุข ในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัยสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร และรวบรวม ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

3. การเก็บรวบรวข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ 1) ผู้วิจัยได้จัดทำหนังสือเสนอภาควิชาการบริหารการศึกษา ขอความร่วมมือไปยังผู้บริหารโรงเรียน โรงเรียนเอกชัย เพื่อขอความร่วมมือให้ครูใน

โรงเรียนอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามสำหรับการวิจัยครั้งนี้ 2) ผู้วิจัยนำหนังสือจากภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรนำส่งยังผู้อำนวยการโรงเรียนของเอกชัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ 3) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยแจกแบบสอบถามและติดตามรวบรวมแบบสอบถามคืนด้วยตนเอง 4) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสร้างแบบสัมภาษณ์จากนั้นทำหนังสือถึงหัวหน้าภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อทำหนังสือถึงผู้ให้สัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนเอกชัย จำนวน 3 คน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ เมื่อได้รับแบบสอบถามคืนซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสายการบริหารและสายการสอนในโรงเรียนเอกชัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้ไปคำนวณหาค่าทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป วิเคราะห์ข้อมูลและพิจารณาข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\bar{X}$) ค่าต่ำที่สุดและสูงที่สุดอย่างละ 8 ด้าน เพื่อนำมาเป็นประเด็นในการสร้างแบบสัมภาษณ์ และนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ความสุขในการทำงานของครูของโรงเรียนเอกชัยชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมและรายด้าน ดังนี้

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความสุขในการทำงานของครูของโรงเรียนเอกชัยชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาครในภาพรวม ดังที่ปรากฏในตารางที่ 1

(n = 70)

ด้าน	ความสุขในการทำงานของครู	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	ลำดับ
1	สุขภาพดี (Happy Body)	3.88	0.78	มาก	8
2	น้ำใจงาม (Happy Heart)	3.95	0.76	มาก	5
3	สังคมดี (Happy Society)	3.93	0.81	มาก	6
4	ผ่อนคลาย (Happy Relax)	3.89	0.85	มาก	7
5	หาความรู้ (Happy Brain)	4.09	0.79	มาก	2
6	ทางสงบ (Happy Soul)	4.07	0.72	มาก	3
7	ใช้เงินเป็น (Happy Money)	3.99	0.73	มาก	4
8	ครอบครัวดี (Happy Family)	4.13	0.65	มาก	1
รวม		3.99	0.70	มาก	

จากตารางที่ 1 พบว่าความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.99, S.D. = 0.70) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับ ค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ด้านครอบครัวดี (Happy Family) ($\bar{X}$ = 4.13, S.D. = 0.65) เป็นอันดับแรก รองลงมา

คือ ด้านหาความรู้ (Happy Brain) ($\bar{X}$ = 4.09, S.D. = 0.79) ด้านทางสงบ (Happy Soul) ($\bar{X}$ = 4.07, S.D. = 0.72) ใช้เงินเป็น (Happy Money) ($\bar{X}$ = 3.99, S.D. = 0.83) ด้านน้ำใจงาม (Happy Heart) ($\bar{X}$ = 3.95, S.D. = 0.76) ด้านสังคมดี (Happy Society) ($\bar{X}$ = 3.93, S.D. = 0.81) ด้านผ่อนคลาย (Happy Relax) ($\bar{X}$ = 3.89, S.D. = 0.85) และด้านสุขภาพดี (Happy Body) ($\bar{X}$ = 3.89, S.D. = 0.89) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) พบว่า อยู่ระหว่าง 0.65 – 0.85 หมายความว่ามีการกระจายข้อมูลน้อย แสดงให้เห็นว่าความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามสอดคล้องกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร เป็นพหุแนวทาง โดยกำหนดให้ข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นเพื่อหาแนวทางพัฒนาจำนวน 8 ด้าน มีแนวทางในการพัฒนาทั้งหมด 21 แนวทาง ดังนี้

1) ด้านสุขภาพดี (Happy Body) มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) สถานศึกษาควรกำหนดนโยบายลดภาระงานที่ไม่จำเป็น เช่น งานเอกสารซ้ำซ้อน และจัดเวลาการทำงานให้สมดุล โดยมีช่วงพักระหว่างวันและลดการมอบหมายงานนอกเวลาราชการ เพื่อลดความเหนื่อยล้าสะสม และ 2) ผู้บริหารควรสนับสนุนให้ครูมีเวลาดูแลสุขภาพและชีวิตส่วนตัว เช่น จัดกิจกรรมออกกำลังกาย กำหนดวันปลอดงานหรือวันปลอดการประชุม และส่งเสริมการใช้วันลาพักผ่อนอย่างเหมาะสม เพื่อฟื้นฟูทั้งพลังกายและพลังใจ

2) ด้านน้ำใจงาม (Happy Heart) มีแนวทางในการพัฒนา 3 แนวทาง ได้แก่ 1) สร้างระบบดูแลช่วยเหลือกันในองค์กร เช่น ระบบเพื่อนช่วยเพื่อนหรือการให้คำปรึกษาระหว่างครู โดยเฉพาะครูใหม่หรือครูที่มีภาระงานสูง พร้อมเปิดช่องทางสื่อสารที่หลากหลาย 2) จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์เชิงบวก เช่น กิจกรรมสานสัมพันธ์ การแสดงความยินดีในโอกาสต่างๆ และกิจกรรมจิตอาสา เพื่อสร้างความผูกพันและความเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรและ 3) ผู้บริหารควรสร้างค่านิยมร่วมด้านความเมตตา ความเข้าใจ และการเคารพซึ่งกันและกัน โดยเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติอย่างยุติธรรมและจริงใจ เพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ปลอดภัยทางจิตใจ

3) ด้านสังคมดี (Happy Society) มีแนวทางในการพัฒนา 3 แนวทาง ได้แก่ 1) ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม เช่น PLC หรือคณะทำงานตามภารกิจ โดยเปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงานร่วมกัน เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของงาน 2) พัฒนาระบบการสื่อสารที่เปิดกว้างและสร้างสรรค์ โดยสนับสนุน การสื่อสารแบบสองทาง ให้ครูสามารถเสนอความคิดเห็นและสะท้อนปัญหาได้อย่างอิสระและ 3) จัดให้มีกลไกการจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ โดยเน้นการรับฟังอย่างเข้าใจและการเจรจาหาทางออกร่วมกัน เพื่อสร้างความเป็นธรรมและรักษาบรรยากาศที่ดีในการทำงาน

4) ด้านผ่อนคลาย (Happy Relax) มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) ปรับสภาพแวดล้อมในการทำงานให้เอื้อต่อการพักผ่อน เช่น จัดมุมพักผ่อน พื้นที่สีเขียว หรือห้องพักครูที่สะอาดและผ่อนคลาย เพื่อช่วยลดความตึงเครียดระหว่างวันและ 2) บริหารจัดการภาระงานอย่างเหมาะสม เช่น ลดงานซ้ำซ้อน กำหนด กรอบเวลาชัดเจน และหลีกเลี่ยงงานเร่งด่วนที่ไม่จำเป็น เพื่อช่วยลดแรงกดดันและความเครียดสะสม

5) ด้านหาความรู้ (Happy Brain) มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) จัดระบบการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง โดยกำหนดแผนพัฒนารายบุคคลที่สอดคล้องกับความต้องการของครูและสนับสนุนการอบรม สัมมนา หรือศึกษาดูงานทั้งแบบออนไซต์และออนไลน์และ 2) สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ เช่น แพลตฟอร์มการเรียนรู้ ฐานข้อมูลวิชาการ MOOC และ AI เพื่อช่วยพัฒนาความรู้ ทักษะ และนวัตกรรมในการจัดการเรียนการสอน

6) ด้านทางสงบ (Happy Soul) มีแนวทางในการพัฒนา 3 แนวทาง ได้แก่ 1) พัฒนาทักษะการควบคุมอารมณ์และการรู้เท่าทันตนเอง เช่น การฝึกสติ สมาธิ และการสะท้อนตนเอง เพื่อให้ครูสามารถรับมือ กับสถานการณ์กดดันได้อย่างมีเหตุผล 2) สร้างระบบสนับสนุนทางจิตใจในองค์กร โดยจัดพื้นที่หรือช่องทาง ให้คำปรึกษาจากผู้บริหาร เพื่อนร่วมงาน หรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อช่วยลดความเครียดและเสริมความเข้มแข็งทางใจ และ 3) ปลูกฝังวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักคุณธรรม ความยุติธรรม ความโปร่งใส และการให้อภัย เพื่อสร้างบรรยากาศการทำงานที่สงบ มั่นคง และปลอดภัยทางจิตใจ

7) ด้านใช้เงินเป็น (Happy Money) มีแนวทางในการพัฒนา 2 แนวทาง ได้แก่ 1) ผู้บริหารควรสนับสนุนให้ครูมีรายได้เสริมที่เหมาะสมและไม่กระทบต่อภารกิจหลัก เช่น การสอนพิเศษ การสร้างสื่อการสอน หรือการใช้ทักษะเฉพาะด้านสร้างรายได้ เพื่อเพิ่มความมั่นคงทางการเงินและ 2) ส่งเสริมการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตและการบริหารทรัพยากร โดยเน้นการใช้จ่ายอย่างพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน เพื่อเสริมความมั่นคงอย่างยั่งยืน

8) ด้านครอบครัวดี (Happy Family) มีแนวทางในการพัฒนา 4 แนวทาง ได้แก่ 1) สร้างวัฒนธรรมการดูแลช่วยเหลือกันแบบพี่น้องในองค์กร เช่น ระบบพี่เลี้ยง การช่วยเหลือกันในงาน และการให้กำลังใจกันในยามประสบปัญหา 2) จัดโครงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับครอบครัว เช่น กิจกรรม Family Day การเปิดบ้านโรงเรียนสำหรับครอบครัวบุคลากร หรือการเยี่ยมบ้านในโอกาสสำคัญ เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างชีวิตงานกับชีวิตครอบครัว 3) จัดพื้นที่ปลอดภัยในการพูดคุย โดยเปิดเวทีสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการและรับฟังโดยไม่ตัดสิน เพื่อให้ครูสามารถสะท้อนปัญหา ความรู้สึก และความเครียดได้อย่างเปิดใจและ 4) ส่งเสริมระบบการยกย่องพฤติกรรมเชิงบวก เช่น การเสนอชื่อเพื่อนร่วมงานที่มีน้ำใจหรือช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อสร้างแรงเสริมทางบวกและตอกย้ำวัฒนธรรมแห่งความเอื้ออาทร

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า ความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนมีการบริหารจัดการที่ส่งเสริมความสุขในการทำงานของครูอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ผู้บริหารกำหนดนโยบายและเป้าหมายองค์กรอย่างชัดเจน ส่งเสริมให้ครูเห็นคุณค่าในบทบาทของตนเองและปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ รวมทั้งจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อคุณภาพชีวิต เปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ ส่งผลให้เกิดความพึงพอใจ

ความสัมพันธ์อันดี และการทำงานเป็นทีม นอกจากนี้ โรงเรียนยังสนับสนุนการพัฒนาวิชาชีพ การสร้างแรงจูงใจ การยกย่องเชิดชูเกียรติ ตลอดจนส่งเสริมสุขภาวะและความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว จึงทำให้ครูมีความผูกพันต่อองค์กรและมีความสุขในการทำงาน จากปัจจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า โรงเรียนเอกชัย มีความพร้อมในการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นการส่งเสริมความสุขในการทำงานของครูในทุกมิติ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ การพัฒนาตนเอง และคุณภาพชีวิต จึงส่งผลให้ระดับความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัยสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกประถมศึกษาสมุทรสาครเป็นไปในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุทธิศักดิ์ อ่อนตะวัน ได้ศึกษาเรื่องสมรรถนะของผู้บริหารกับความสุขของครูโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่าโดยภาพรวมความสุขของครูโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร (กลุ่มกรุงธนใต้) ซึ่งอยู่ในระดับมาก (สุทธิศักดิ์ อ่อนตะวัน, 2563)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร เป็นพหุแนวทาง ซึ่งแยกเป็นรายด้าน พบว่า

2.1 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านสุขภาพดี (Happy Body) สถานศึกษาควรลดภาระงานที่ไม่จำเป็น เช่น งานเอกสารซ้ำซ้อน และจัดเวลาการทำงานให้สมดุล โดยมีช่วงพักระหว่างวันและหลีกเลี่ยงการมอบหมายงานนอกเวลาราชการเกินความจำเป็น ขณะเดียวกันผู้บริหารควรสนับสนุนให้ครูมีเวลาดูแลสุขภาพและชีวิตส่วนตัว เช่น การจัดกิจกรรมออกกำลังกาย การกำหนดวันปลอดงานหรือปลอดการประชุม และการส่งเสริมการใช้วันลาพักผ่อนอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของชุตินันท์ บัวรอด ได้ทำการศึกษาศึกษาเรื่องความสุขของครูในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 3 พบว่าด้านสุขภาพดี (Happy Body) สนับสนุนให้ครูออกกำลังกายสม่ำเสมอ จัดให้มีกีฬาสานสัมพันธ์กลุ่มภายในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียน แนะนำให้รับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ หรือจัดกิจกรรมรณรงค์ด้านสุขภาพภายในโรงเรียน เนื่องจากสุขภาพร่างกายที่ดีถือเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงาน หากครูมีสุขภาพแข็งแรง ย่อมสามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ มีสมาธิ ในการทำงาน และเกิดความสุขในการปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น (ชุตินันท์ บัวรอด, 2566)

2.2 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านน้ำใจงาม (Happy Heart) ควรสร้างระบบดูแลช่วยเหลือกันในองค์กร เช่น ระบบเพื่อนช่วยเพื่อนหรือการให้คำปรึกษาระหว่างครู โดยเฉพาะครูใหม่หรือครูที่มีภาระงานสูง ควบคู่กับการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดี เช่น กิจกรรมสานสัมพันธ์ การแสดงความยินดีในโอกาสต่างๆ และกิจกรรมจิตอาสา นอกจากนี้ ผู้บริหารต้องส่งเสริมค่านิยมร่วมด้านความเมตตา ความเข้าใจ และการเคารพซึ่งกันและกัน พร้อมทำหน้าที่เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่อบอุ่นและปลอดภัยทางจิตใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของนันท์สินี ทวิสุวรรณ ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องสุขภาวะองค์กรของโรงเรียนบ้านเขาอ่างแก้ว ผลการศึกษาพบว่าด้าน

การมีน้ำใจคือ สนับสนุนให้ครูเป็นผู้มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนร่วมงาน พร้อมทั้งส่งเสริมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี และความร่วมมือภายในหมู่คณะ ทั้งนี้ โรงเรียนอาจจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน (นันท์สินี ทวิสุวรรณ, 2563)

2.3 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านสังคมดี (Happy Society) ผู้บริหารควรสนับสนุนการทำงานเป็นทีมในรูปแบบต่างๆ เช่น PLC หรือคณะทำงาน โดยเปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงานร่วมกัน รวมถึงพัฒนาระบบการสื่อสารแบบสองทางที่เปิดกว้าง ให้บุคลากรสามารถเสนอความคิดเห็นและสะท้อนปัญหาได้อย่างอิสระ ตลอดจนจัดให้มีกลไกการบริหารความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ โดยเน้นการรับฟังอย่างเข้าใจและการเจรจาหาทางออกร่วมกัน เพื่อรักษาความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร สอดคล้องกับงานวิจัยของชุตินันท์ บัวรอด ได้ทำการศึกษาศึกษาวิจัยเรื่องความสุขของครูในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 3 พบว่าด้านด้านสังคมดี (Happy Society) สนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมสานสัมพันธ์ร่วมกับชุมชน และกิจกรรมภายในกลุ่มโรงเรียนศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 3 ทำกิจกรรมทางศาสนา เพื่อให้มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจปฏิบัติตนอยู่ในธรรมนองครองธรรมสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (ชุตินันท์ บัวรอด, 2566)

2.4 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านผ่อนคลาย (Happy Relax) ควรปรับสภาพแวดล้อมในการทำงานให้เอื้อต่อการพักผ่อน เช่น การจัดมุมพักผ่อน พื้นที่สีเขียว หรือห้องพักครูที่สะอาด เป็นระเบียบ และบรรยากาศผ่อนคลาย นอกจากนี้ สถานศึกษาควรบริหารจัดการภาระงานอย่างเหมาะสม ลดงานซ้ำซ้อน กำหนดกรอบเวลาที่ชัดเจน และหลีกเลี่ยงการมอบหมายงานเร่งด่วนโดยไม่จำเป็น เพื่อลดความกดดันและความเครียดสะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของอบูบาก้า และคณะ (Abubakar et al.) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างความสุขในที่ทำงาน จากผลการวิจัยพบว่า ควรมีกลยุทธ์การเพิ่มความสุขผ่านความรู้สึกขอบคุณ, ซาบซึ้งใจ, อารมณ์ขัน และการเฉลิมฉลองในที่ทำงานช่วยสร้างแรงผลักดันเชิงบวกในการทำงาน (Abubakar et al., 2019)

2.5 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านหาความรู้ (Happy Brain) ผู้บริหารควรจัดระบบการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง โดยกำหนดแผนพัฒนารายบุคคลที่สอดคล้องกับความต้องการของครูแต่ละคน และสนับสนุน การเข้ารับการอบรม สัมมนา หรือศึกษาดูงานทั้งแบบออนไซต์และออนไลน์ พร้อมทั้งส่งเสริมการเข้าถึงเทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ เช่น ฐานข้อมูลวิชาการ MOOC และ AI เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และนวัตกรรมในการจัดการเรียนการสอน สอดคล้องกับงานวิจัยของนันท์สินี ทวิสุวรรณ ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง สุขภาวะองค์กรของโรงเรียนบ้านเขาอ่างแก้ว ผลการศึกษาพบว่าครูศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองตลอดเวลาสนับสนุนให้ครูศึกษาต่อ ดูงานที่สนใจเข้าร่วมฝึกอบรมในสิ่งชอบและอยู่ในความสนใจเข้าร่วมการอบรมพัฒนาตัวเอง (นันท์สินี ทวิสุวรรณ, 2563)

2.6 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านทางสงบ (Happy Soul) ควรส่งเสริมให้ครูพัฒนา

ทักษะการควบคุมอารมณ์และการรู้เท่าทันตนเอง ผ่านการฝึกสติ สมาธิ หรือการสะท้อนตนเอง รวมทั้งจัดให้มีระบบสนับสนุนทางจิตใจ เช่น ช่องทางการให้คำปรึกษาจากผู้บริหาร เพื่อนร่วมงาน หรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อช่วยลดความเครียดและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางใจ อีกทั้งผู้บริหารควรปลูกฝังวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักคุณธรรม ความยุติธรรม ความโปร่งใส และการให้อภัย เพื่อสร้างบรรยากาศการทำงานที่สงบและมั่นคง สอดคล้องกับงานวิจัยของชุตินันท์ บัวรอด ได้ทำการศึกษาศึกษาเรื่องความสุขของครูในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 3 พบว่า ด้านทางสงบ (Happy Soul) ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูแบ่งเวลาในการทำงาน สร้างบรรยากาศในโรงเรียนให้มีความสบาย ผ่อนคลาย ลดความตึงเครียดให้ครูเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม การศึกษาดูงานนอกสถานที่ และสังสรรค์ (ชุตินันท์ บัวรอด, 2566)

2.7 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านใช้เงินเป็น (Happy Money) ผู้บริหารควรสนับสนุนให้ครูมีโอกาส สร้างรายได้เสริมที่ไม่กระทบต่อภารกิจหลัก เช่น การสอนพิเศษ การสร้างสื่อการสอน หรือการใช้ทักษะเฉพาะด้านสร้างรายได้เพิ่มเติม ควบคู่กับการส่งเสริมความรู้ด้านการเงินตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ครู ใช้จ่ายอย่างพอประมาณ มีเหตุผล พึ่งพาตนเองได้ และมีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับงานวิจัยของชุตินันท์ บัวรอด ได้ทำการศึกษาศึกษาเรื่องความสุขของครูในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 3 พบว่าด้านใช้เงินเป็น (Happy Money) มีแนวทางคือ สนับสนุนให้ครูมีค่านิยมที่ดีในการใช้เงินให้ครูเข้าร่วมสหกรณ์ออมทรัพย์ครูกาญจนบุรี สวัสดิการของศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 3 และสวัสดิการโรงเรียนเพื่อให้ครู มีสภาพคล่องทางการเงิน สร้างนิสัยที่ดีในการเก็บออมเงิน (ชุตินันท์ บัวรอด, 2566)

2.8 แนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ในด้านครอบครัวดี (Happy Family) ผู้บริหารควรสร้างวัฒนธรรมการดูแลช่วยเหลือกันแบบพี่น้องในองค์กร จัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับครอบครัวของบุคลากร เช่น Family Day หรือการเยี่ยมบ้านในโอกาสสำคัญ พร้อมทั้งจัดพื้นที่ปลอดภัยในการพูดคุยเพื่อรับฟังปัญหาและความรู้สึกอย่างไม่ตัดสิน รวมถึงส่งเสริมระบบการยกย่องพฤติกรรมเชิงบวกและความมีน้ำใจของเพื่อนร่วมงาน เพื่อเสริมสร้างความอบอุ่น ผูกพัน และความรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกันในองค์กร สอดคล้องกับงานวิจัยของอริศรา จันทยุทธ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาความสุขในการทำงานของครูกลุ่มโรงเรียนประถมศึกษาอำเภอสันติสุข สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 1 ผลวิจัยพบว่า ด้านครอบครัวดี (Happy Family) พบว่าครูมีความสุขในการใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัว มีเวลาให้แก่สมาชิกในครอบครัวอย่างเหมาะสม ภาระหน้าที่ในการทำงานจำนวนมาก แต่ยังสามารถจัดสรรเวลาเพื่อดูแล เอาใจใส่ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัว ได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันภายในครอบครัว (อริศรา จันทยุทธ, 2560)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้เสนอองค์ความรู้ใหม่ในเชิงบูรณาการ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การบริหารสถานศึกษาเชิงบูรณาการเพื่อสร้างองค์กรแห่งความสุข

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญการสร้างความสุขในการทำงานของครูและบุคลากรทางการศึกษาให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการบริหารสถานศึกษาเชิงบูรณาการที่พัฒนาอย่างสมดุลทั้ง 8 ด้าน ได้แก่ สุขภาพกาย จิตใจ สังคม การผ่อนคลาย การเรียนรู้ ความสงบทางใจ การเงิน และครอบครัว โดยมีผู้บริหารเป็นกลไกสำคัญในการออกแบบนโยบาย ลดภาระงานที่ไม่จำเป็น จัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการพักผ่อนและความปลอดภัยทางจิตใจ ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร ผ่านระบบช่วยเหลือกัน การสื่อสารแบบเปิดกว้าง การมีส่วนร่วม และการจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ ควบคู่กับการสนับสนุนการพัฒนาวิชาชีพ การดูแลสุขภาพกายและใจ การเสริมสร้างวินัยทางการเงิน และการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างงานกับครอบครัว ทั้งนี้ ข้อค้นพบสำคัญสะท้อนว่า ความสุขในการทำงานของครูมิได้เกิดจากปัจจัยส่วนบุคคลเพียงลำพัง แต่เป็นผลจากระบบบริหารและวัฒนธรรมองค์กรที่เกื้อหนุน อย่างเป็นองค์รวม ซึ่งเมื่อดำเนินการอย่างต่อเนื่องจะส่งผลให้ครูมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีแรงจูงใจและความผูกพันต่อองค์กร อันนำไปสู่ประสิทธิภาพการทำงานและคุณภาพการจัดการศึกษาที่สูงขึ้นอย่างยั่งยืน

สรุป

ความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมและรายด้านทั้ง 8 ด้านอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่าครูมีคุณภาพชีวิตในการทำงานที่ดี ทั้งในด้านความสัมพันธ์ในองค์กร การพัฒนาตนเอง การบริหารจัดการชีวิต และการมีสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานกับชีวิตส่วนตัว สำหรับแนวทางการพัฒนาความสุขใน

การทำงานของครู พบว่ามีทั้งหมด 21 แนวทาง ครอบคลุม ทั้ง 8 ด้านของความสุขในการทำงาน โดยเน้นการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และวิชาชีพ อาทิ การลดภาระงานที่ไม่จำเป็นและจัดสมดุลเวลาการทำงาน การส่งเสริมกิจกรรมดูแลสุขภาพและการผ่อนคลาย การสร้างระบบช่วยเหลือเกื้อกูลและวัฒนธรรมองค์กรที่มีความเมตตา การพัฒนาการทำงานเป็นทีมและการสื่อสารแบบเปิดกว้าง รวมถึงการจัดการความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้ยังมุ่งส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง การใช้เทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ การสนับสนุนสุขภาวะทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรมและหลักธรรม ในการดำเนินงาน ตลอดจนการส่งเสริมวินัยทางการเงินตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการสร้างบรรยากาศองค์กรแบบครอบครัวที่เปิดโอกาสให้ครูได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ยกย่องชื่นชม และดูแลช่วยเหลือกัน ซึ่งแนวทางดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความสุขในการทำงานของครูได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา และ ผู้ที่สนใจ จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1.1 ด้านสุขภาพดี (Happy Body) ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายหรือกลุ่มกิจกรรมสุขภาพภายในสถานศึกษา เช่น ชมรมออกกำลังกาย ชมรมเดิน–วิ่ง หรือกิจกรรมสุขภาพสัมพันธ์ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการดูแลสุขภาพร่วมกัน และช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูในองค์กร

1.2 ด้านน้ำใจงาม (Happy Heart) โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนมากขึ้น เช่น การร่วมวางแผน การให้ข้อเสนอแนะ หรือการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน อันจะนำไปสู่ความร่วมมือและความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในระยะยาว

1.3 ด้านสังคมดี (Happy Society) ควรส่งเสริมให้ครูมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยร่วมกันจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น กิจกรรมจิตอาสา การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส หรือกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังความรัก ความเอื้อเฟื้อ และความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน

1.4 ด้านผ่อนคลาย (Happy Relax) ควรส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หลังการอบรมหรือศึกษาดูงาน โดยเปิดโอกาสให้ครูได้นำความรู้ที่ได้รับมาเผยแพร่หรือถ่ายทอดให้แก่เพื่อนร่วมงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพร่วมกันและสามารถต่อยอดองค์ความรู้ภายในองค์กรได้อย่างต่อเนื่อง

1.5 ด้านหาความรู้ (Happy Brain) ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของครูอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงาน เพื่อให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและนำความรู้มาพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพมีการใช้ AI ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้

1.6 ด้านทางสงบ (Happy Soul) ควรส่งเสริมกิจกรรมที่ช่วยปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาให้แก่ครูอย่างสม่ำเสมอ เช่น การทำบุญ กิจกรรมทางศาสนา หรือกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม เพื่อช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงาน

1.7 ด้านใช้เงินเป็น (Happy Money) ควรส่งเสริมให้ครูดำเนินชีวิตตามแนวทางความพอเพียง รู้จักใช้จ่ายอย่างเหมาะสม และเห็นคุณค่าของรายได้ที่ได้มาจากการทำงาน เพื่อช่วยสร้างความมั่นคงทางด้านการเงินและลดความกังวลในการดำเนินชีวิตประจำวัน

1.8 ด้านครอบครัวดี (Happy Family) ควรส่งเสริมและรักษาระดับความสุขด้านนี้อย่างต่อเนื่อง โดยผู้บริหารควรสนับสนุนนโยบายที่เอื้อต่อสมดุลชีวิตและการทำงาน (Work–Life Balance) เช่น การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว การกำหนดเวลาทำงานที่ยืดหยุ่น และการให้ความเข้าใจต่อภาระหน้าที่ของครูในครอบครัว เพื่อคงไว้ซึ่งความมั่นคงทางจิตใจของครู

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร เผยแพร่ออกไปและเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา และผู้ที่สนใจ จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยที่มุ่งวิเคราะห์ ความสัมพันธ์หรืออิทธิพลระหว่างตัวแปร ที่เกี่ยวข้องกับความสุขในการทำงานของครู เช่น ภาวะผู้นำ วัฒนธรรมองค์กร หรือการทำงานเป็นทีม เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาความสุขในการทำงานของครูได้อย่างเหมาะสม

2.2 ควรศึกษาในลักษณะเปรียบเทียบหรือเชิงทดลองควรมีการออกแบบการวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง เช่น การนำโปรแกรมส่งเสริมความสุขในการทำงานไปใช้ และเปรียบเทียบก่อน–หลัง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ของการพัฒนาอย่างชัดเจน

2.3. ควรมีการศึกษาวิจัยความสุขในการทำงานของครูในสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2566). *รายงานภาระงานครูและคุณภาพชีวิตครูไทย พ.ศ. 2566.* กรุงเทพฯ: ศธ.

ครูและผู้บริหาร. (2568, 15 พฤศจิกายน). *ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสุขในการทำงานของครู ในโรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร*. (ธนากร เสมอจิต, ผู้สัมภาษณ์).

ชุตินันท์ บัวรอด. (2566). ความสุขของครูในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 3. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร,* 15(1), 55–66.

นันท์สินี ทวิสุวรรณ. (22563). สุขภาวะองค์กรของโรงเรียนบ้านเขาอ่างแก้ว. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร,* 11(1), 1-12.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สุทธิศักดิ์ อ่อนตะวัน. (2563) สมรรถนะของผู้บริหารกับความสุขของครูโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร. (*ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร

อริศรา จันทยุทธ. (2560). การศึกษาความสุขในการทำงานของครูกลุ่มโรงเรียนประถมศึกษาอำเภอสันติสุข สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาน่าน เขต 1. *(ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Abubakar, A. M., et al. (2019). An Integrative Review: High-Performance Work Systems, Psychological Capital, and Future Time Perspective. *International Journal of Organizational Analysis,* 27(4), 1093–1110.

แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2

The Operational Improvement Guidelines of Student Care and Support System in School Performance Center Thamaka 5 under Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 2

[1]วัชรพล คูห์เทวารัณ [2]นุชนรา รัตนศิระประภา

[1]Watcharapon Kutawarun [2]Nuchnara Rattanasiraprapha

[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University

[1]Corresponding author, e-mail: kutawarun_w@su.ac.th

Received May 30, 2026; **Revised** June 9, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารและข้าราชการครูของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 จำนวนทั้งสิ้น 92 คน มาจากการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท จำแนกตามตำแหน่งหน้าที่ เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็น มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC ทุกข้อเท่ากับ 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นตามวิธีของครอนบาค เท่ากับ 0.98 และแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และมีการวิเคราะห์เนื้อหาจากแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัย พบว่า 1) การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก 2) แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ดังนี้ 1) ผู้บริหารควรสนับสนุนให้ครูใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลนักเรียนที่หลากหลาย 2) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลผลการคัดกรองนักเรียนอย่างเป็นระบบในฐานข้อมูลกลาง 3) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันจัดทำแผนการช่วยเหลือนักเรียนเป็นรายบุคคลโดยให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วม และติดตาม

ผลอย่างต่อเนื่อง 4) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันจัดกิจกรรมตามความสนใจและความแตกต่างของนักเรียน เพื่อส่งเสริมศักยภาพและการมีส่วนร่วมของนักเรียน 5) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันพัฒนาระบบการส่งต่อนักเรียนให้เป็นระบบ สร้างความร่วมมือจากทุกฝ่าย และติดตามปรับปรุงอย่างสม่ำเสมอ
คำสำคัญ: การช่วยเหลือนักเรียน; ระบบการดูแล; โรงเรียนท่ามะกา 5; ศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพ

Abstract

This research article aimed to study 1) the operation of student care and support system in School Performance Center Thamaka 5 2) the operational improvement guidelines of student care and support system in School Performance Center Thamaka 5 under Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 2. This study employed a descriptive research design. The sample was the consisted of 92 school administrators and teachers in School Performance Center Thamaka 5 under Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office. They were selected by stratified random sampling, with strata defined according to their current job positions. The instruments used for data collection included a five-point Likert scale questionnaire with an Index of Item-Objective Congruence (IOC) all items were equal to 1.00 and a Cronbach's alpha reliability coefficient of 0.98 and a semi-structured interview form. The statical analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, and standard deviation, while content analysis was employed for the interview data.

The research results were found as follows; 1) The operation of student care and support system in School Performance Center Thamaka 5, both overall and in each aspect, was at a high level. 2) The operational improvement guidelines of student care and support system in School Performance Center Thamaka 5 under Kanchanaburi Primary Educational Service Area Office 2 were as follows: 1) Administrators should support teachers in using a variety of methods for collecting student information, 2) Administrators and teachers should collaboratively collect and analyze student screening data systematically in a centralized database, 3) Administrators and teachers should collaboratively develop individualized student assistance plans with parental involvement and continuously monitor student progress, 4) Administrators and teachers should collaboratively organize activities based on students' interests and individual differences in order to promote students' potential and participation, 5) Administrators and teachers should collaboratively develop a systematic student referral process, encourage cooperation from all parties involved, and continuously monitor and improve the process.
Keywords: Student Support; Care System; Thamaka School 5; Efficiency Promotion Center

บทนำ

การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ สมรรถนะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ทั้งนี้ ความสำเร็จของการจัดการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย โดยเฉพาะความพร้อมและความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน ซึ่งส่งผลให้ครูต้องเผชิญกับความท้าทายในการบริหารจัดการชั้นเรียนและพัฒนาผู้เรียนอย่างทั่วถึง ด้วยเหตุนี้ ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกในการส่งเสริม ป้องกัน และแก้ไขปัญหาผู้เรียนอย่างเป็นระบบ จากเดิมที่การดูแลนักเรียนอาศัยเพียงความเอาใจใส่ของครูรายบุคคล ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนและขาดประสิทธิภาพ ท่ามกลางบริบทสังคมที่มีความซับซ้อนและปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้ผู้เรียนบางกลุ่มมีความเสี่ยงต่อการออกกลางคันและหลุดจากระบบการศึกษา ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงกำหนดนโยบายให้สถานศึกษาดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนได้รับการดูแล พัฒนาและช่วยเหลืออย่างรอบด้าน ทั้งด้านสุขภาพ สวัสดิภาพ สติปัญญา อารมณ์ และสังคม โดยอาศัยความร่วมมือจากครู ผู้ปกครอง ชุมชน และเครือข่ายภายนอกในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเหมาะสมและทั่วถึงซึ่งระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นกระบวนการดำเนินงานที่มุ่งส่งเสริม พัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหาของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างครูที่ปรึกษาและภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาสมรรถนะ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทักษะชีวิต และมีภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพและปลอดภัย ระบบดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมและทันท่วงที อันจะช่วยลดปัญหาการออกกลางคันของผู้เรียน สร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ปกครองและชุมชน ตลอดจนส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูกับศิษย์ อีกทั้งยังเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข และพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนในด้านการควบคุมตนเอง คุณธรรม จริยธรรม รวมถึงการกำหนดเป้าหมายในการดำเนินชีวิต โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2559) จากความสำคัญและความจำเป็นที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเปรียบเสมือนเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญยิ่งสำหรับผู้เรียนในยุคปัจจุบัน โดยทำหน้าที่เป็นเกราะป้องกันทางสังคมและจิตใจที่ช่วยให้ผู้เรียนรอดพ้นจากภาวะวิกฤตและความเสี่ยงรอบด้าน

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 มีโรงเรียนในสังกัดจำนวน 99 โรงเรียนที่ตั้งอยู่ห่างไกลกัน ส่งผลให้การประสานงานและการบริหารจัดการเกิดความไม่สะดวก จึงได้จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียน (School Performance Center: SP Center) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือและการระดมทรัพยากรด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และการบริหารงานทั่วไประหว่างสถานศึกษา โดยศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 ตั้งอยู่ในชุมชนกึ่งเมืองที่มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ประกอบกับผู้ปกครองส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและต้องเดินทางไปทำงานต่างถิ่น ส่งผลให้ผู้เรียนบางส่วนขาดความพร้อมทางการศึกษา ขณะเดียวกัน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ยังส่งผลให้ผู้เรียนบางคนมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น การใช้สื่ออย่างไม่สร้างสรรค์ การใช้ความรุนแรง และการละเลยค่านิยมอันดีงาม

ของไทย ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียนในปัจจุบัน ผู้วิจัยในฐานะผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 ได้ตระหนักถึงสภาพปัญหาและความต้องการของสถานศึกษาจากประสบการณ์ในการปฏิบัติงานจริง พบว่า สถานศึกษามีความจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการและการส่งเสริมผู้เรียนให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยหลายฉบับที่สะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยด้านสภาพเศรษฐกิจของครอบครัว การดูแลเอาใจใส่ของผู้ปกครอง ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ ล้วนส่งผลต่อพฤติกรรม คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาประเด็นดังกล่าว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและการบริหารจัดการสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ต่อไป (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2, 2569)

สถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ได้ให้ความสำคัญต่อการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบงานและประสบการณ์ของผู้วิจัยในฐานะครูผู้สอน พบว่ายังมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ได้แก่ การได้รับข้อมูลนักเรียนรายบุคคลที่ไม่ครบถ้วนหรือไม่ตรงตามความเป็นจริง อันเนื่องมาจากการขาดความร่วมมือจากผู้ปกครอง ส่งผลให้การคัดกรองนักเรียนเกิดความคลาดเคลื่อน การส่งเสริมและพัฒนานักเรียนขาดประสิทธิภาพจากการสื่อสารระหว่างครูกับผู้ปกครองที่ไม่ต่อเนื่อง อีกทั้งโรงเรียนยังขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาและการให้คำปรึกษา ทำให้การส่งต่อและช่วยเหลือนักเรียนในบางกรณีไม่เป็นไปอย่างเหมาะสมและทันท่วงที (ชวินทร์พล จันทร์คล้าย. 2568, 3 พฤศจิกายน) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยมุ่งศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้รับผิดชอบงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และผู้เกี่ยวข้องในสถานศึกษา ผ่านแบบสอบถามและการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาต่อไป

ข้อมูลพื้นที่สำหรับการวิจัย ได้แก่ สถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ตั้งอยู่ที่อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วยโรงเรียนจำนวน 8 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลวัดลูกแกประชานุทิศ โรงเรียนวัดกระต่ายเต้น โรงเรียนดอนสามง่ามผิว หงสวีณะอุปถัมภ์ โรงเรียนวัดดงสัก “หมั่นวิทยาคาร” โรงเรียนวัดหนองพันท้าว (พรประชาวิทยาคาร) โรงเรียนวัดดอนขมิ้น โรงเรียนบ้านท่าพะเนียง และโรงเรียนวัดคร้อพนัน มีผู้บริหารและข้าราชการครูจำนวน 116 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน 6 คน รองผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน 3 คน ครูจำนวน 107 คน และนักเรียนจำนวน 1,851 คน

จากผลการวิเคราะห์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่

การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายประการ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2” โดยมุ่งศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผลการวิจัยครั้งนี้คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้ที่เกี่ยวข้องในการนำข้อมูลไปใช้วางแผน ปรับปรุง และพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ตลอดจนเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการบริหารจัดการทางการศึกษาในระดับสถานศึกษาและเครือข่ายทางการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา พื้นที่วิจัย คือ สถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากร คือ 1) ผู้บริหารและข้าราชการครูของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 จำนวนทั้งสิ้น 115 คน ประกอบด้วย 1) ผู้บริหาร (ผู้อำนวยการโรงเรียน และรองผู้อำนวยการโรงเรียน) จำนวน 9 คนและ 2) ครู จำนวน 106 คน กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารและข้าราชการครูของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 จำนวน 92 คน โดยกำหนดขนาดตัวอย่างจากตารางประมาณการขนาดตัวอย่างของเครซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified Random Sampling) จำแนกตามตำแหน่งหน้าที่

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC (Index of Item Objective Congruence) ทุกข้อเท่ากับ 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) เท่ากับ 0.98 โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจรายการ เพื่อสอบถามข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่ และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานตามตำแหน่งหน้าที่ ตอนที่ 2 การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์

ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาขึ้นตามแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเป็นแบบสอบถามชนิดจัดลำดับคุณภาพ 5 ระดับของ ลิเคอร์ท (Likert's rating scales) 2) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) มีลักษณะเป็นข้อคำถามปลายเปิด (open ended question) โดยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็นในตัวแปรที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตรายข้อน้อยที่สุดของแต่ละด้านมาสร้างเป็นคำถาม เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ 1) ผู้วิจัยทำหนังสือถึงคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อทำหนังสือขอความร่วมมือไปยังผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถามในการวิจัยครั้งนี้ 2) จัดเตรียมแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 3) ผู้วิจัยดำเนินการส่งแบบสอบถามความคิดเห็นให้กับกลุ่มตัวอย่าง โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ในการสอบถามครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง พร้อมนัดหมายวัน เวลา ในการเก็บแบบสอบถาม 4) ผู้วิจัยทำหนังสือถึงคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อทำหนังสือขอความร่วมมือไปยังผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์การวิจัยครั้งนี้ 5) จัดเตรียมแบบสัมภาษณ์ 6) ใช้วิธีการจดบันทึกการสัมภาษณ์ สำหรับการเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามความคิดเห็น เมื่อได้รับข้อมูลกลับคืนมาแล้วรวบรวม พิจารณาตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามทั้งหมด แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป โดยการวิเคราะห์สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ความถี่ (Frequency: f) และร้อยละ (Percentage: %) และการวิเคราะห์การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ มัชฌิมเลขคณิต (Arithmetic Mean: $\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) โดยนำค่ามัชฌิมเลขคณิตไปเทียบกับเกณฑ์ในการวิเคราะห์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best) 2) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากกสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมและรายด้าน ดังนี้

ตารางที่ 1 มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับของการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 ในภาพรวม ดังที่ปรากฏ ในตารางที่ 1

(n = 92)

ด้านที่	ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	ลำดับ
1	การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล	4.43	0.68	มาก	3
2	การคัดกรองนักเรียน	4.39	0.69	มาก	4
3	การป้องกันและแก้ไขปัญหา	4.46	0.71	มาก	2
4	การส่งเสริมพัฒนานักเรียน	4.47	0.64	มาก	1
5	การส่งต่อ	4.38	0.72	มาก	5
รวม		**4.43**	**0.66**	**มาก**	

จากตารางที่ 1 พบว่าการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.43, S.D. = 0.66) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การส่งเสริมพัฒนานักเรียน ($\bar{X}$ = 4.47, S.D. = 0.64) การป้องกันและแก้ไขปัญหา ($\bar{X}$ = 4.46, S.D. = 0.71) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ($\bar{X}$ = 4.43, S.D. = 0.68) การคัดกรองนักเรียน ($\bar{X}$ = 4.39, S.D. = 0.69) และการส่งต่อ ($\bar{X}$ = 4.38, S.D. = 0.72) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า มีค่าอยู่ระหว่าง 0.64 - 0.72 แสดงว่า มีการกระจายของข้อมูลน้อย หมายความว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลของทุกด้านที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดในแต่ละด้านมาเป็นประเด็นคำถามเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา ในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ซึ่งผลการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน: ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล มี 3 แนวทาง ดังนี้ 1) ผู้บริหารควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูใช้เครื่องมือและวิธีการในการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เช่น แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกตพฤติกรรม การเยี่ยมบ้าน และการพูดคุยกับผู้ปกครอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงตามสภาพปัญหาและความต้องการของนักเรียนได้อย่างรอบด้าน 2) ผู้บริหารควรจัดอบรมและพัฒนาครูเกี่ยวกับการใช้เครื่องมือในการ

รวบรวมข้อมูลตามหลักวิชาการ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบปัญญาประดิษฐ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล และแปลผลข้อมูลนักเรียน เพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจในการเก็บข้อมูลที่ถูกต้องเป็นระบบ และสามารถนำข้อมูลไปใช้ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 3) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันพัฒนาระบบฐานข้อมูลนักเรียนรายบุคคลในรูปแบบดิจิทัลโดยประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบปัญญาประดิษฐ์ในการรวบรวม จัดเก็บ และประมวลผลข้อมูลด้านการเรียน พฤติกรรม สุขภาพ เศรษฐกิจ ครอบครัว และข้อมูลของนักเรียนได้อย่างครบถ้วน เพื่อให้ครูสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก รวดเร็ว และนำไปใช้ในการวางแผนช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างถูกต้องและเป็นปัจจุบัน

2.2 แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน : ด้านการคัดกรองนักเรียน มี 2 แนวทาง ดังนี้ 1) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันจัดเก็บข้อมูลผลการคัดกรองนักเรียนอย่างเป็นระบบในฐานข้อมูลกลาง เพื่อให้สามารถสืบค้น ติดตาม และนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและ 2) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันนำผลการคัดกรองมาวิเคราะห์และสรุปเป็นข้อมูลสารสนเทศระดับโรงเรียนในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เช่น ตารางสรุป แผนภูมิ กราฟ รายงานวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อใช้ประกอบการวางแผนพัฒนานักเรียนและการบริหารงานของโรงเรียน

2.3 แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน: ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหา มี 3 แนวทาง ดังนี้ 1) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันจัดทำแผนการช่วยเหลือนักเรียนเป็นรายบุคคล โดยให้ผู้ปกครอง และผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางช่วยเหลือ เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง และสามารถแก้ไขปัญหาของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) ครูควรนำหลักทางจิตวิทยามาใช้ในการช่วยเหลือนักเรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ใช้การสื่อสารเชิงบวก สร้างความไว้วางใจ และเลือกวิธีช่วยเหลือให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาของนักเรียนแต่ละคน เพื่อให้การช่วยเหลือเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและ 3) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันติดตามประเมินผล และบันทึกผลการช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อประเมินความก้าวหน้าในการพัฒนานักเรียนและนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงแนวทางการช่วยเหลือให้เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

2.4 แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน: ด้านการส่งเสริมพัฒนานักเรียน มี 4 แนวทาง ดังนี้ 1) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันสำรวจความต้องการ ความสนใจและความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียนก่อนจัดกิจกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับศักยภาพและความเหมาะสมของนักเรียนแต่ละกลุ่ม 2) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความสามารถตามความถนัด เช่น ด้านวิชาการ กีฬา ศิลปะ ดนตรี และจิตอาสา เพื่อพัฒนาศักยภาพและสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง 3) ผู้บริหารและครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินกิจกรรม เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกัน และภาวะผู้นำ และ 4) ผู้บริหารควรกำกับและส่งเสริมให้มีการประเมินผลการจัดกิจกรรมจากนักเรียน ครู และผู้ปกครอง เพื่อนำผลไปปรับปรุงกิจกรรมให้เหมาะสมและตอบสนองความต้องการของนักเรียน

2.5 แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน : ด้านการส่งต่อ มี 4 แนวทาง ดังนี้ 1) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันกำหนดขั้นตอนและแนวทางปฏิบัติในการส่งต่อนักเรียน

อย่างชัดเจน ตั้งแต่การพิจารณาปัญหา การประสานงาน การจัดทำเอกสาร และการติดตามผล เพื่อให้ดำเนินงานในแนวทางเดียวกัน และลดความล่าช้าในการช่วยเหลือนักเรียน 2) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันจัดทำระบบฐานข้อมูลและเอกสารการส่งต่อนักเรียนที่เป็นมาตรฐาน สามารถบันทึกข้อมูลการช่วยเหลือ การส่งต่อ และผลการติดตามได้อย่างครบถ้วน เพื่อให้สามารถตรวจสอบและนำข้อมูลไปใช้ต่อเนื่องได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3) ผู้บริหารและครูควรร่วมกันสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานภายนอกในการส่งต่อนักเรียน เพื่อให้การช่วยเหลือนักเรียนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ครอบคลุม และเหมาะสมกับสภาพปัญหาของนักเรียนและ 4) ผู้บริหารควรกำกับ ติดตาม และประเมินผลระบบการส่งต่ออย่างสม่ำเสมอ โดยเปิดโอกาสให้ครู ผู้ปกครอง และผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมสะท้อนปัญหาและเสนอแนะแนวทางพัฒนา เพื่อให้ระบบการส่งต่อมีความคล่องตัว รวดเร็ว และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อนักเรียน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ ทั้งนี้สถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 ให้ความสำคัญกับการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเป็นระบบ ครอบคลุม และต่อเนื่อง โดยมุ่งดูแลและพัฒนานักเรียนตามความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ควบคู่กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม โรงเรียนมีการศึกษาข้อมูลนักเรียนรายบุคคลอย่างรอบด้านด้วยวิธีการที่หลากหลายตามหลักวิชาการ พร้อมจัดเก็บ ปรับปรุง และใช้ข้อมูลสารสนเทศที่เป็นปัจจุบันในการวิเคราะห์ คัดกรอง และวางแผนช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างแม่นยำ นอกจากนี้ ยังมีการเฝ้าระวัง ติดตาม ให้คำปรึกษา และจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนานักเรียนทุกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และทักษะชีวิตที่จำเป็น ตลอดจนมีระบบการส่งต่อนักเรียนที่มีปัญหาอย่างชัดเจน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้การดำเนินงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก สะท้อนถึงความเข้มแข็งของระบบการบริหารจัดการและความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ซึ่งเอื้อต่อความสำเร็จในการช่วยเหลือ ส่งเสริม และพัฒนานักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชุติมา ประทุมชาติ และฐิดาภรณ์ เพ็งหนู ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนบ้านปลวกแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 1” ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนบ้านปลวกแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน (ชุติมา ประทุมชาติ และฐิดาภรณ์ เพ็งหนู, 2568) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การส่งเสริมพัฒนานักเรียน การป้องกันและแก้ไขปัญหา การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลการคัดกรองนักเรียน และการส่งต่อ

1.1 ด้านการส่งเสริมพัฒนานักเรียน มีค่ามัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับแรก และอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 มีการจัดทำแผนงาน โครงการ

และกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมพัฒนานักเรียนอย่างเหมาะสมกับนักเรียนทุกกลุ่ม ทั้งนักเรียนกลุ่มปกติและนักเรียนที่มีความสามารถพิเศษ โดยมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนสามารถพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง รวมถึงมีการดำเนินกิจกรรมโฮมรูม การประชุมผู้ปกครองชั้นเรียน การเยี่ยมบ้านนักเรียน และกิจกรรมเสริมสร้างทักษะการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่อง ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานของโรงเรียนและความคาดหวังของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุพรรษา ศรีม่วง และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนกลุ่มพุทธมณฑลสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 2” ผลการวิจัยพบว่า ด้านการส่งเสริมพัฒนานักเรียนอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน (สุพรรษา ศรีม่วง และคณะ, 2564)

1.2 ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหา มีค่ามัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับที่สอง และอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 มีการเฝ้าระวัง ติดตามพฤติกรรมของนักเรียนกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มที่มีปัญหาอย่างสม่ำเสมอ มีการให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง เพื่อป้องกันไม่ให้ปัญหาส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของนักเรียน อีกทั้งยังมีการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับนักเรียน มีการให้คำปรึกษาเบื้องต้น การจัดกิจกรรมเพื่อป้องกัน ช่วยเหลือ และแก้ไขปัญหา ตลอดจนมีการบันทึกผลการช่วยเหลือเป็นรายบุคคลอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มที่มีปัญหาได้รับการดูแลช่วยเหลือจนมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศศิธร ทุ่มกระโทก และคณะ ได้ทำการวิจัย เรื่อง “การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา เขต 7” ผลการวิจัยพบว่า ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน (ศศิธร ทุ่มกระโทก และคณะ, 2568)

1.3 ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล มีค่ามัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับที่สาม และอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 มีการศึกษาข้อมูลนักเรียนเป็นรายบุคคลอย่างรอบด้าน มีการรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือและวิธีการที่เหมาะสมหลากหลาย และเป็นไปตามหลักวิชาการ ส่งผลให้ครูมีความเข้าใจนักเรียนแต่ละคนมากยิ่งขึ้น สามารถนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์นักเรียนรายบุคคลไปใช้ในการคัดกรอง การส่งเสริมพัฒนา การป้องกันและการแก้ไขปัญหาของนักเรียนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนแต่ละคน รวมทั้งมีการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการให้ความช่วยเหลือนักเรียน มีการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและมีการปรับปรุงข้อมูลให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของฐิเบษ วงษ์สำราญ และนงลักษณ์ ใจฉลาด ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาเนินมะปราง 2 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 2” ผลการวิจัยพบว่า ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน (ฐิเบษ วงษ์สำราญ และนงลักษณ์ ใจฉลาด, 2567)

1.4 ด้านการคัดกรองนักเรียน มีค่ามัชฌิมเลขคณิตเป็นลำดับที่สี่ และอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 มีการดำเนินงานด้านการคัดกรองนักเรียนอย่างชัดเจน โดยมีการกำหนดขอบข่ายและเกณฑ์การคัดกรองที่เหมาะสม มีการใช้ข้อมูลประกอบการพิจารณาจัดกลุ่มนักเรียนอย่างเป็นระบบ มีการตรวจสอบความถูกต้องของการจัดกลุ่ม รวมถึงมีการสรุปผลการคัดกรองทั้งในระดับชั้นเรียนและระดับโรงเรียน และนำผลที่ได้มาจัดทำ

สารสนเทศของโรงเรียนเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการวางแผนดูแลช่วยเหลือนักเรียน ส่งผลให้การช่วยเหลือนักเรียนเป็นไปอย่างรวดเร็ว ถูกต้อง และตรงตามสภาพปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจงกล เดชปั้น และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปราจีนบุรี เขต 2” ผลการวิจัยพบว่า ด้านการคัดกรองนักเรียนอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน (จงกล เดชปั้น และคณะ, 2568)

1.5 ด้านการส่งต่อ มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด แต่อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 มีแนวทางและกระบวนการส่งต่อที่เป็นระบบและชัดเจน มีการพิจารณาส่งต่อนักเรียนที่มีปัญหาซับซ้อนเกินขอบเขตการช่วยเหลือของโรงเรียนไปยังผู้เกี่ยวข้องหรือหน่วยงานภายนอกอย่างเหมาะสม และรวดเร็ว มีการประสานงานกับครู บุคลากร และเครือข่ายสหวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการส่งต่อพร้อมข้อมูลผลการช่วยเหลือเบื้องต้น และมีการติดตามผลหลังการส่งต่ออย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การช่วยเหลือนักเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวรโชติ ไชยวีรกูล และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนสำหรับโรงเรียนพหุวัฒนธรรมของสถานศึกษาในศูนย์พัฒนาคุณภาพการศึกษาเวียงมะลิกาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 3” ผลการวิจัยพบว่า ด้านการส่งต่ออยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน (วรโชติ ไชยวีรกูล และคณะ, 2568)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 เป็นพหุแนวทาง ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนไม่สามารถอาศัยวิธีการใดวิธีการหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ ครอบคลุม และเชื่อมโยงทุกขั้นตอนของการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเข้าด้วยกัน ในการดำเนินงานจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างทั่วถึงและสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล อีกทั้งบริบทของสังคมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และพฤติกรรมของผู้เรียน ส่งผลให้สถานศึกษาจำเป็นต้องปรับรูปแบบการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีความทันสมัย มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของนักเรียนได้อย่างเหมาะสม การนำเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการจัดเก็บ วิเคราะห์ และบริหารจัดการข้อมูลนักเรียน จะช่วยเพิ่มความถูกต้อง รวดเร็ว และสะดวกต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนช่วยเหลือนักเรียนรายบุคคล นอกจากนี้การมีระบบฐานข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน การคัดกรองที่มีคุณภาพ การช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมศักยภาพของนักเรียน และระบบการส่งต่อที่มีมาตรฐาน จะช่วยให้การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียนได้อย่างรอบด้านทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของขวัญเนตร มูลทองจาด และนุชนรา รัตนศิระประภา ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนวัดอุดมรังสี” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนวัดอุดมรังสี มี 5 แนวทาง ซึ่งเป็นพหุแนวทางเช่นเดียวกัน (ขวัญเนตร มูลทองจาด และนุชนรา

รัตนศิระประภา, 2564) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนจำเป็นต้องใช้ พหุแนวทาง ไม่สามารถดำเนินการด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงลำพังได้ เนื่องจากระบบดังกล่าวเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่หลากหลายและต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังสะท้อนตรงกันว่า การดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพต้องมีความเป็นระบบ ต่อเนื่อง และครอบคลุมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรอง การช่วยเหลือ การส่งเสริม และการส่งต่อ จึงอาจกล่าวได้ว่างานวิจัยที่อ้างอิง มาสนับสนุนผลการวิจัยครั้งนี้ว่า การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้เกิดประสิทธิผล จำเป็นต้องดำเนินการอย่างบูรณาการและเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาแต่ละแห่ง

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 1 แนวทางการบูรณาการการยกระดับดูแลช่วยเหลือนักเรียนสู่ความยั่งยืน
ที่มา: สังเคราะห์จากงานวิจัย และสร้างภาพโดยปัญญาประดิษฐ์

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษ ในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ว่า การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาควรดำเนินการในลักษณะ “พหุแนวทางเชิงบูรณาการ” ที่เชื่อมโยงทุกขั้นตอนของการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรอง การป้องกันและแก้ไขปัญหา การส่งเสริมพัฒนานักเรียน ไปจนถึงการส่งต่อ โดยมีฐานสำคัญอยู่ที่การใช้ข้อมูลรายบุคคลที่ถูกต้อง ครบถ้วน และเป็นปัจจุบัน ร่วมกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ในการจัดเก็บ วิเคราะห์ และใช้ประโยชน์จากข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการมีส่วนร่วมของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใน

การร่วมวางแผน ดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ งานวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การช่วยเหลือนักเรียนที่มีประสิทธิผลจำเป็นต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ใช้กระบวนการช่วยเหลือเชิงรายกรณีและการสื่อสารเชิงบวกเป็นกลไกสำคัญในการดูแลผู้เรียน ขณะเดียวกันต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองผ่านกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสนใจและศักยภาพของตน อันนำไปสู่การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีลักษณะเป็นองค์รวม แม่นยำ ทันสมัย มีส่วนร่วม และยั่งยืน ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในบริบทปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นถึงการบริหารจัดการที่เป็นระบบครอบคลุม และต่อเนื่อง โดยใช้ข้อมูลนักเรียนรายบุคคลอย่างรอบด้านในการคัดกรอง วางแผนช่วยเหลือ ป้องกันและแก้ไขปัญหา ส่งเสริมพัฒนาการ และส่งต่อนักเรียนได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน แนวทางการพัฒนาระบบดังกล่าวควรดำเนินการในลักษณะพหุแนวทางเชิงบูรณาการทั้งด้านการพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ การจัดทำแผนช่วยเหลือรายบุคคล การจัดกิจกรรมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล และการพัฒนาระบบส่งต่อที่มีมาตรฐาน โดยอาศัยความร่วมมือของผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อยกระดับประสิทธิภาพของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีความแม่นยำ ครอบคลุม และยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารและครูควรร่วมกันส่งเสริมและพัฒนานักเรียนอย่างรอบด้าน โดยจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคล สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพตามความถนัดและความสนใจ พร้อมทั้งสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้นักเรียนมีคุณภาพทั้งด้านวิชาการ คุณธรรม จริยธรรม และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

1.2 ผู้บริหารและครูควรร่วมกันพัฒนาระบบการส่งต่อนักเรียนอย่างเป็นระบบ โดยจัดทำคู่มือและแนวปฏิบัติในการส่งต่อนักเรียนที่ชัดเจน กำหนดขั้นตอน ผู้รับผิดชอบ และวิธีติดตามผลอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งจัดอบรมพัฒนาความรู้ให้กับครูและผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดเก็บและเชื่อมโยงข้อมูล เพื่อให้การส่งต่อนักเรียนมีความรวดเร็ว ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 เผยแพร่ออกไปและเพื่อ

เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าในการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการและผู้ที่สนใจทั่วไป จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรศึกษาวิจัย เรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2”

2.2 ควรศึกษาวิจัย เรื่อง “การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2”

2.3. ควรศึกษาวิจัย เรื่อง “การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียนท่ามะกา 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2”

เอกสารอ้างอิง

ขวัญเนตร มูลทองจาด และนุชนรา รัตนศิระประภา. (2564). การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนวัดอุดมรังสี. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 12(2), 35-36.

จงกล เดชปั้น และคณะ. (2568). การศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปราจีนบุรี เขต 2. *วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม,* 3(2), 868-869.

ชวินทร์พล จันทร์คล้าย. (2568, 3 พฤศจิกายน). *ปัญหาด้านการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน.* (วัชรพล คูห์เทวารัณ, ผู้สัมภาษณ์).

ชุติมา ประทุมชาติ และฐิดาภรณ์ เพ็งหนู. (2568). การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนบ้านปลวกแดง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 1. *วารสารชมรมบัณฑิตศิลป์*, 3(1), 50.

ฐิเบษ วงษ์สำราญ และนงลักษณ์ ใจฉลาด. (2567). การศึกษาการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาเนินมะปราง 2 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลกเขต 2. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 9(1), 321-322.

วรโชติ ไชยวีรกูล และคณะ. (2568). ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนสำหรับโรงเรียนพหุวัฒนธรรมของสถานศึกษาในศูนย์พัฒนาคุณภาพการศึกษาเวียงมะลิกาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 3. *วารสาร มจร.หริภุญชัยปริทรรศน์*, 9(3), 450-451.

ศศิธร ทุ่มกระโทก และคณะ. (2568). การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา เขต 7. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 8(3), 402-403.

สุพรรษา ศรีม่วง และคณะ. (2564). แนวทางการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนกลุ่มพุทธมณฑลสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 2. *วารสารวิจยวิชาการ,* 4(2), 143-144.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2. (2569). คำสั่งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 2 ที่ 77/2569 เรื่อง การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์ส่งเสริมประสิทธิภาพโรงเรียน (School Performance Center : SP Center). กาญจนบุรี: สำนักงานเขตพื้นที่ประถมศึกษา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2559). *การพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.

วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล”
Organizational Culture of Tha Ruea “Nittayanukul” School

[1]สิรินันท์ พลายละหาร [2]สายสุดา เตียเจริญ
[1]Sirinan Phaylahan [2]Saisuda Tiacharoen
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: PHAYLAHAN_S@su.ac.th

Received May 28, 2026; **Revised** June 6, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” 2) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารและข้าราชการครูในโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพระนครศรีอยุธยา จำนวน 70 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบแบ่งประเภท เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็นวัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง IOC อยู่ระหว่าง 0.67 - 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นตามวิธีของครอนบาค เท่ากับ 0.939 และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด จำนวน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านหลักความซื่อสัตย์ ด้านหลักความหลากหลาย และอยู่ในระดับมาก จำนวน 8 ด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อยได้ ดังนี้ ด้านหลักความเป็นเลิศ ด้านหลักความเอื้ออาทร ด้านหลักการยอมรับและการให้ผลตอบแทน ด้านหลักเป้าหมายขององค์การ ด้านหลักความเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ ด้านหลักความไว้วางใจและความเชื่อมั่น ด้านหลักการมอบอำนาจ และด้านหลักการตัดสินใจ ตามลำดับ 2) แนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้บริหารและบุคลากรในการสร้างความเข้าใจและความมุ่งมั่นต่อเป้าหมายร่วมของโรงเรียน ผ่านการสื่อสารวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การมอบหมายหน้าที่และการตัดสินใจร่วมกันอย่างเปิดกว้าง ควบคู่กับการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ ความภาคภูมิใจในบทบาทหน้าที่ และความไว้วางใจระหว่างบุคลากร นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการพัฒนางานอย่างต่อเนื่องโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ ผลการประเมิน และเทคโนโลยี ตลอดจนสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการให้กำลังใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล และการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล

คำสำคัญ: โรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล”; วัฒนธรรม; วัฒนธรรมองค์การโรงเรียน

Abstract

This research article aimed to study 1) examine the organizational culture of Tha Ruea “Nittayanukul” School. 2) The guidelines for promoting the organizational culture of Tha Ruea “Nittayanukul” School. This study employed a descriptive research design. The sample was the consisted of 70 personnel from Tha Ruea “Nittayanukul” School under the Secondary Educational Service Area Office Phra Nakhon Si Ayutthaya. They were selected by stratified random sampling. The instruments used for data collection included a five-point Likert scale questionnaire on the organizational culture of Tha Ruea “Nittayanukul” School with an Index of Item-Objective Congruence (IOC) ranging from 0.67 to 1.00 and a Cronbach’s alpha reliability coefficient of 0.939 and a structured interview form. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, mean, standard deviation, and content analysis. The research results were found as follows; 1) The organizational culture of Tha Ruea “Nittayanukul” School, as a whole, was rated at a high level. When considering each dimension individually, two dimensions were rated at the highest level, namely Integrity and Diversity. The remaining eight dimensions were rated at a high level. Ranked in descending order according to their arithmetic mean scores, these dimensions were: Excellence, Caring, Recognition and Reward, Organizational Goals, Sense of Belonging, Trust and Confidence, Empowerment, and Decision-Making, respectively. 2) The guidelines for promoting the organizational culture of Tha Ruea “Nittayanukul” School emphasize the active participation of administrators and personnel in fostering a shared understanding of and commitment to the school’s common goals. This can be achieved through the clear communication of the school’s vision, the delegation of responsibilities, and open participatory decision-making. Such efforts should be accompanied by the enhancement of employees’ sense of organizational belonging, pride in their roles and responsibilities, and mutual trust among personnel. Furthermore, continuous improvement should be encouraged through the application of creativity, evaluation results, and technology. The school should also cultivate a supportive work environment that promotes encouragement, cooperation, mutual assistance, and respect for individual differences.

Keywords: Tha Ruea “Nittayanukul” School; Organizational Culture; Organizational Culture of School

บทนำ

ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และเทคโนโลยี องค์การทุกประเภทจำเป็นต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อความอยู่รอดและความก้าวหน้า โดยการบริหารจัดการในยุคปัจจุบันมิได้มุ่งเพียงพัฒนาโครงสร้างและกระบวนการทำงานเท่านั้น หากยังต้องอาศัยวัฒนธรรมองค์การในการหล่อหลอมค่านิยม ความเชื่อ และเจตคติร่วมของบุคลากร ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน แรงจูงใจ ความผูกพัน และการธำรงรักษาบุคลากรที่มีศักยภาพ สำหรับสถานศึกษา วัฒนธรรมองค์การเป็นรากฐานสำคัญที่ส่งเสริม ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเอื้ออาทร ความสามัคคี และการทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข อันนำไปสู่ความไว้วางใจ การมีส่วนร่วม และการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดแนวทางส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การแห่งคุณธรรมและความสุขในสถานศึกษาเพื่อปลูกฝังค่านิยมร่วมด้านความรับผิดชอบ ความโปร่งใส จิตบริการ จิตสาธารณะ และการมีส่วนร่วม วัฒนธรรมองค์การเป็นทั้งกลไกสำคัญในการบริหารและพัฒนาองค์การอย่างยั่งยืน โดยผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนโรงเรียนสู่ความสำเร็จอย่างมีคุณธรรมและความสุขร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566)

โรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ซึ่งเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพระนครศรีอยุธยา มีโครงสร้างการบริหารงานเป็นระบบครอบคลุม 5 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายบริหารงบประมาณ ฝ่ายบริหารงานบุคคล ฝ่ายบริหารทั่วไป และฝ่ายกิจการนักเรียน อย่างไรก็ตาม จากรายงาน การประเมินตนเองของสถานศึกษา ปีการศึกษา 2567 แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาระยะ 4 ปี (พ.ศ. 2567–2570) พบว่ายังมีประเด็นที่ควรพัฒนาในด้านการบริหารจัดการและวัฒนธรรมองค์การ โดยเฉพาะการประสานงานระหว่างฝ่ายที่ยังขาดความชัดเจน การสื่อสารภายในองค์กรที่ยังไม่เป็นระบบ การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการตัดสินใจ ที่ยังไม่ทั่วถึง การดำเนินงาน PLC ที่ยังไม่ครอบคลุม ตลอดจนการพัฒนาระบบสารสนเทศ การสร้างแรงจูงใจ และการยกย่องชื่นชมอย่างต่อเนื่อง สภาพดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาองค์การเชิงระบบ โดยมุ่งเสริมสร้างความร่วมมือ ความไว้วางใจ ความผูกพัน การทำงานเป็นทีม ความรับผิดชอบร่วมกัน ตลอดจนคุณธรรมและความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน เพื่อขับเคลื่อนโรงเรียนสู่การเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืนในระยะยาว (โรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล”, 2567)

ข้อมูลพื้นที่สำหรับการวิจัย ได้แก่ โรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ตั้งอยู่เลขที่ ๗๕ ถนนท่าเรือ – ท่าลาน ฝั่งเหนือ ตำบลท่าเรืออำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพระนครศรีอยุธยา รหัสไปรษณีย์ 13130 โทรศัพท์ 0 – 3534 – 1120 โทรสาร 0 – 3534 – 2752 เปิดสอนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3) ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย(ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6) มีนักเรียน ปีการศึกษา 2567 จำนวนทั้งสิ้น 1,686 คน มีผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 4 คน ข้าราชการครู จำนวน 78 คน ครูต่างชาติ จำนวน 3 คน ครูอัตราจ้าง จำนวน 2 คน และเจ้าหน้าที่อื่นๆ จำนวน 4 คน

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ประกอบกับผลการประเมินตนเองของสถานศึกษาและแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุ

กูล” ที่สะท้อนประเด็นควรพัฒนาในด้านการประสานงาน การสื่อสารภายในองค์กร การมีส่วนร่วมของบุคลากร การดำเนินงานชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) การสร้างแรงจูงใจ และการยกย่องชื่นชมอย่างต่อเนื่อง จึงเห็นได้ว่าโรงเรียนยังมีความจำเป็นต้องเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์การให้เข้มแข็งและเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ทั้งนี้ วัฒนธรรมองค์การนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความร่วมมือ ความไว้วางใจ ความผูกพัน การทำงานเป็นทีม ตลอดจนประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสภาพวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ในปัจจุบัน และแสวงหาแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การที่เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน เพื่อใช้เป็นข้อมูลสารสนเทศสำหรับการพัฒนาองค์กรให้สามารถขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล”
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล”

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา โดยผู้วิจัยดำเนินการศึกษาในพื้นที่วิจัย คือ โรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพระนครศรีอยุธยา มุ่งศึกษาสภาพและแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของสถานศึกษา โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากร คือ 1) ผู้บริหารและข้าราชการครู ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา 5 คน ข้าราชการครู 78 คน รวมทั้งหมด 83 คน กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารและข้าราชการครู จำนวน 70 คน ใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified Random Sampling) จำแนกตามตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสอบถามความคิดเห็น วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” โดยนำเครื่องมือที่สร้างให้อาจารย์ผู้คุมการค้นคว้าอิสระตรวจสอบ ปรับปรุง แก้ไข และนำเครื่องมือไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านตรวจสอบหาความตรงของเนื้อหา (content validity) โดยเทคนิค IOC (index of item objective congruence) แล้วนำมาปรับปรุง ข้อบกพร่องและเรียบเรียงใหม่ให้สมบูรณ์ โดยได้ผลการวิเคราะห์ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67 - 1.00 แบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สอบถามสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตัวเลือกที่กำหนดคำตอบไว้ให้ (Forced choice) คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน ตอนที่ 2 วัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ตามแนวคิดของแพตเตอร์สัน เพอร์กี้ และปาร์คเกอร์ (Patterson, Purkey and Parker) ของแบบสอบถามในตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามชนิดจัดลำดับคุณภาพ 5 ระดับของ ลิเคอร์ท (Likert's rating scales) 2) แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สัมภาษณ์แนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ซึ่งมี 10 ประการ ดังนี้ 1) หลักเป้าหมายขององค์การ (principle of purpose) 2) หลักการมอบอำนาจ

(principle of empowerment) 3) หลักการตัดสินใจ (principle of decision making) 4) หลักความเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ (principle of belonging) 5) หลักความไว้วางใจและความเชื่อมั่น (principle of trust and confidence) 6) หลักความเป็นเลิศ (principle of excellence) 7) หลักการยอมรับและการให้ผลตอบแทน (principle of recognition and reward) 8) หลักความเอื้ออาทร (principle of caring) 9) หลักความซื่อสัตย์ (principle of integrity) และ 10) หลักความหลากหลาย (principle of diversity) โดยผู้วิจัยได้พิจารณาผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตที่น้อยที่สุด (arithmetic mean : μ) ในแต่ละด้านมาสร้างกระทงคำถามเพื่อทราบแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” และรวบรวมด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ 1) ผู้วิจัยได้นำหนังสือที่ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ขอความอนุเคราะห์ไปยังผู้อำนวยการโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เพื่อขอความร่วมมือจากผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ในสถานศึกษาให้ช่วยอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามและให้สัมภาษณ์เพื่อหาแนวทางส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การ ในการวิจัยครั้งนี้ 2) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง มีการตรวจสอบความถูกต้องของแบบสอบถามที่ได้รับกลับมาและดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล 3) ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ แบบรายบุคคล โดยการเลือกแบบกำหนดตำแหน่ง ผู้บริหารโรงเรียนจำนวน 1 คน หัวหน้างานกลุ่มบริหารงานบุคคล จำนวน 1 คน และข้าราชการครู จำนวน 1 คนเป็นผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ เมื่อได้รับแบบสอบถามคืน ผู้วิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้ไปตรวจสอบและเลือกแบบสอบถามที่สมบูรณ์เพื่อรวบรวมคะแนน นำไปลงรหัสข้อมูล คำนวณค่าสถิติ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป รวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์บุคลากรต่อวัฒนธนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” และวิเคราะห์เนื้อหาคำตอบที่ได้รับ (content analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า วัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” โดยภาพรวมและ รายด้าน ดังนี้

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับวัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ในภาพรวม ดังที่ปรากฏในตารางที่ 1

(n=70)

ข้อ	วัฒนธรรมองค์การ	$\bar{X}$	SD	ระดับ
1	หลักเป้าหมายขององค์การ (principle of purpose)	4.36	0.41	มาก
2	หลักการมอบอำนาจ (principle of empowerment)	4.00	0.70	มาก
3	หลักการตัดสินใจ (principle of decision making)	3.87	0.91	มาก
4	หลักความเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ (principle of belonging)	4.28	0.60	มาก
5	หลักความไว้วางใจและความเชื่อมั่น(principle of trust and	4.16	0.71	มาก

ข้อ	วัฒนธรรมองค์การ	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	confidence)			
6	หลักความเป็นเลิศ (principle of excellence)	4.45	0.56	มาก
7	หลักการยอมรับและการให้ผลตอบแทน (principle of recognition and reward)	4.39	0.62	มาก
8	หลักความเอื้ออาทร (principle of caring)	4.42	0.56	มาก
9	หลักความซื่อสัตย์ (principle of integrity)	4.54	0.51	มากที่สุด
10	หลักความหลากหลาย (principle of diversity)	4.51	0.57	มากที่สุด
	รวม	4.30	0.48	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่าวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.30, SD = 0.48) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด จำนวน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านหลักความซื่อสัตย์ (principle of integrity) ($\bar{X}$ = 4.54, SD = 0.51) ด้านหลักความหลากหลาย (principle of diversity) ($\bar{X}$ = 4.51, SD = 0.57) จำนวน 8 ด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านหลักความเป็นเลิศ (principle of excellence) ($\bar{X}$ = 4.45, SD = 0.56) อยู่ในระดับมาก ด้านหลักความเอื้ออาทร (principle of caring) ($\bar{X}$ = 4.42, SD = 0.56) ด้านหลักการยอมรับและการให้ผลตอบแทน (principle of recognition and reward) ($\bar{X}$ = 4.39, SD = 0.62) ด้านหลักเป้าหมายขององค์การ (principle of purpose) ($\bar{X}$ = 4.36, SD = 0.41) ด้านหลักความเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ (principle of belonging) ($\bar{X}$ = 4.28, SD = 0.60) ด้านหลักความไว้วางใจและความเชื่อมั่น (principle of trust and confidence) ($\bar{X}$ = 4.16, SD = 0.71) ด้านหลักการมอบอำนาจ (principle of empowerment) ($\bar{X}$ = 4.00, SD = 0.70) และด้านหลักการตัดสินใจ (principle of decision making) ($\bar{X}$ = 3.87, SD = 0.91) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาจากส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) พบว่า มีการกระจายของข้อมูลน้อย โดยมีค่าอยู่ระหว่าง 0.41 – 0.91 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ผู้วิจัย ได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลของทุกด้านที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดในแต่ละหลักมาเป็นประเด็นเพื่อหา แนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การของ โรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” ซึ่งผลการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) หลักเป้าหมายขององค์การ (principle of purpose) เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปอย่างมีเอกภาพและมีประสิทธิภาพ โดยบุคลากรทุกฝ่ายควรยึดมั่นในเป้าหมายร่วมกันภายใต้กรอบแผนพัฒนาการศึกษา และมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย รวมถึงการวางแผนโครงการและกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจและความผูกพันต่อองค์การ ทั้งนี้ ผู้บริหารต้องกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนและส่งเสริมการสนับสนุนร่วมกันของบุคลากร เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันและบรรลุเป้าหมาย ของโรงเรียนอย่างมีประสิทธิผล

2) หลักการมอบอำนาจ (principle of empowerment) เป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมการบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม โดยสถานศึกษาควรกำหนดโครงสร้างการบริหารให้ชัดเจนและครอบคลุมทุกภารกิจ เพื่อเปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรมีส่วนร่วมทั้งในการปฏิบัติงานและการตัดสินใจด้านการพัฒนาโรงเรียน ผู้บริหารควรสนับสนุนการแสดงความคิดเห็นผ่านการประชุม การชี้แจง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พร้อมสื่อสารเหตุผลของการตัดสินใจอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่ความรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ การยอมรับผลการดำเนินงาน ลดการกล่าวโทษ และเสริมสร้างความสามัคคีในการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

3) หลักการตัดสินใจ (principle of decision making) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้บริหารควรเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมผ่านการประชุม การซักถาม การเสนอแนะ และการสะท้อนความต้องการอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการกำหนดโครงสร้างการบริหาร 4 กลุ่มงานและการมีคณะกรรมการสถานศึกษาที่เข้มแข็งเพื่อสนับสนุนการกระจายอำนาจ นอกจากนี้ การมอบอำนาจ การตัดสินใจตามลำดับขั้นยังช่วยให้การดำเนินงานคล่องตัว รวดเร็ว และเหมาะสมกับภารกิจ โดยเฉพาะงานที่ไม่ซับซ้อนหรือมีความเสี่ยงต่ำ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในการทำงานและส่งเสริมให้สถานศึกษาบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิผล

4) หลักความเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ (principle of belonging) มุ่งให้บุคลากรตระหนักในบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของตน โดยเห็นความเชื่อมโยงระหว่างการปฏิบัติงานกับภาพรวมการบริหารโรงเรียน ควบคู่กับการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าในตนเองด้านความรู้ ความสามารถและความเชี่ยวชาญ ผ่านการมอบหมายงานที่สอดคล้องกับวิชาเอกและความถนัด ทั้งนี้ เมื่อครูและบุคลากรรับรู้ว่าตนมีคุณค่าและมีบทบาทสำคัญต่อองค์กร ย่อมเกิดความภาคภูมิใจ ความผูกพัน และกำลังใจในการปฏิบัติงานอย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเข้มแข็งขององค์การโดยรวม

5) หลักความไว้วางใจและความเชื่อมั่น (principle of trust and confidence) เป็นพื้นฐานสำคัญของ การสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือในสถานศึกษา โดยผู้บริหาร ครู และบุคลากรควรมี ความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งมีการประชุมชี้แจงแนวทางการปฏิบัติงานและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ ทุกฝ่ายควรร่วมกันระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหา โดยมีผู้บริหารให้คำปรึกษาและส่งเสริมความร่วมมือทั้งภายในองค์กรและกับชุมชน ทั้งนี้ ความเชื่อมั่นระหว่างกันจะช่วยให้บุคลากรปฏิบัติงานได้อย่างมั่นใจ พร้อมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหาโดยไม่กล่าวโทษ อันนำไปสู่การขับเคลื่อนองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

6) หลักความเป็นเลิศ (principle of excellence) เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยบุคลากรควรกล้าคิด กล้าริเริ่ม และสร้างนวัตกรรมในการปฏิบัติงาน ขณะเดียวกันต้องนำผลการประเมินมาใช้ปรับปรุงและต่อยอดสู่การสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพและได้รับการยอมรับ นอกจากนี้ ควรพัฒนาความสามารถด้านเทคโนโลยีและการผลิตผลงานให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและบริบททางการศึกษา โดยมีผู้บริหารเป็นผู้สนับสนุนความคิดสร้างสรรค์และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาโรงเรียนอย่างยั่งยืน

7) หลักการยอมรับและการให้ผลตอบแทน (principle of recognition and reward) เป็นปัจจัยสำคัญ ในการเสริมสร้างแรงจูงใจและความผูกพันของบุคลากรต่อสถานศึกษา โดยโรงเรียนควรจัดสวัสดิการและดูแลบุคลากรด้วยความเอาใจใส่เพื่อสร้างบรรยากาศการทำงานที่เป็นมิตรและเอื้อต่อความร่วมมือ พร้อมทั้งส่งเสริม สนับสนุน และมอบรางวัลอย่างเท่าเทียมเพื่อสะท้อนคุณค่าและความสำคัญของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ การได้รับการยอมรับและผลตอบแทนที่เหมาะสมจะช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ความสุขในการทำงาน และแรงจูงใจให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างเต็มศักยภาพ อันนำไปสู่ความผูกพันระยะยาวและความจงรักภักดีต่อองค์กร

8) หลักความเอื้ออาทร (principle of caring) เป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างบรรยากาศการทำงานที่เกื้อกูลและส่งเสริมประสิทธิภาพของสถานศึกษา โดยบุคลากรควรช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง ปฏิบัติงานร่วมกันด้วยความเข้าใจเสมือนครอบครัว พร้อมทั้งถ่ายทอดความรู้และเปิดโอกาสให้เสนอแนะความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ ขณะเดียวกัน ทุกฝ่ายควรยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความสามัคคี และร่วมมือกันปฏิบัติงานอย่างเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร ทั้งนี้ ความสัมพันธ์อันดีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันจะช่วยให้บรรยากาศการทำงานราบรื่น ลดความขัดแย้ง เสริมสร้างความสุขในการทำงาน และนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

9) หลักความซื่อสัตย์ (principle of integrity) เป็นรากฐานสำคัญของการบริหารสถานศึกษาตามหลัก ธรรมาภิบาล โดยโรงเรียนควรกำหนดนโยบายที่ยึดความโปร่งใสและตรวจสอบได้ในทุกกระบวนการ ทั้งด้านการบริหารงบประมาณ การติดตามกำกับ และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำข้อมูลไปปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ทุกฝ่ายควรปฏิบัติตามระเบียบราชการอย่างเคร่งครัด ควบคู่กับการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ การสื่อสารอย่างเปิดเผย การรับฟังความคิดเห็น และการมีช่องทางสะท้อนปัญหา ซึ่งจะนำไปสู่การทำงานอย่างเป็นธรรม โปร่งใส เสมอภาค และสร้างความมั่นใจแก่บุคลากรในการปฏิบัติงาน

10) หลักความหลากหลาย (principle of diversity) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารและพัฒนาสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน โดยผู้บริหาร ครู และบุคลากรควรส่งเสริมการยอมรับความแตกต่างด้านความคิดเห็น ความสามารถ เพศ และวัย ควบคู่กับการทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของความเสมอภาคและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรและนักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนมุมมองอย่างเท่าเทียมและสร้างสรรค์ เพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีในการอยู่ร่วมกัน อีกทั้งยังสามารถนำความแตกต่างด้านความคิดและประสบการณ์มาใช้เป็นพลังในการพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติของโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เพราะว่าสถานศึกษามีการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การอย่างชัดเจน ทั้งด้านการยึดมั่นในเป้าหมายร่วม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การกระจายอำนาจอย่างเหมาะสม และการบริหารงานอย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพครู

และบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้บุคลากรเกิดความผูกพันต่อองค์กร มีแรงจูงใจ ความภาคภูมิใจ ความโปร่งใส ความเอื้ออาทร ความซื่อสัตย์ และการยอมรับความหลากหลาย อันนำไปสู่บรรยากาศการทำงานที่อบอุ่น สร้างสรรค์ และการขับเคลื่อนสถานศึกษาได้อย่าง มีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยดังกล่าวยังสอดคล้องกับงานวิจัยของวัลลภ บุตรเกตุ ที่ทำการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมองค์การกับความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 พบว่า วัฒนธรรมองค์การของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (วัลลภ บุตรเกตุ, 2563) สะท้อนให้เห็นว่าสถานศึกษาที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วม ยึดมั่นในเป้าหมายร่วม และส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีภายในองค์กร ย่อมก่อให้เกิดความผูกพัน แรงจูงใจ และความสุขในการทำงานของบุคลากร อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวัฒนธรรมองค์การที่เข้มแข็ง

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” มีหลายแนวทาง ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัย ที่ว่าแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” มีหลายแนวทาง มีดังนี้

2.1 ด้านหลักความซื่อสัตย์ สถานศึกษาควรมีการดำเนินงานโดยยึดหลักธรรมาภิบาลอย่างชัดเจน โดยเฉพาะด้านความโปร่งใสและการตรวจสอบได้ ทั้งในด้านการบริหารงบประมาณและการดำเนินโครงการต่างๆ ที่มีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้บุคลากรยังปฏิบัติงานตามระเบียบของทางราชการอย่างเคร่งครัด ทำให้ทุกขั้นตอนสามารถตรวจสอบได้อย่างชัดเจน อีกทั้งการดำเนินงานที่โปร่งใสดังกล่าวยังช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจในองค์กร ลดความขัดแย้งและข้อคับข้องใจในการทำงาน ส่งผลให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างสบายใจและร่วมกันขับเคลื่อนองค์กรไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของภัทร์ธีรา วงษาวดี ได้ศึกษางายวิจัยเรื่อง ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์การของสถานศึกษา สังกัดสำกงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 8 พบว่า วัฒนธรรมองค์การของสถานศึกษาที่บุคลากรมีความซื่อสัตย์ มุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน และยึดมั่นในเป้าหมายขององค์กร ส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นและความไว้วางใจในหมู่บุคลากร และช่วยให้การดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (ภัทร์ธีรา วงษาวดี, 2565)

2.2 ด้านหลักความหลากหลาย สถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการยอมรับและเคารพความแตกต่างของบุคลากรและนักเรียน ทั้งในด้านความคิดเห็น ความสามารถ เพศ และช่วงวัย โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนมุมมองอย่างเท่าเทียม นอกจากนี้ การทำงานร่วมกันของบุคลากรที่มีความหลากหลายยังช่วยให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งบรรยากาศภายในองค์กรยังเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจและให้เกียรติซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือและความสามัคคีในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชินวิทย์ จันทร์เพ็ญ ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาน่าน พบว่า ความหลากหลายของบุคลากร เช่น ความเชื่อ สัญชาติ ศาสนา และความคิด เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการบริหารงานของสถานศึกษา เนื่องจากความแตกต่าง

ดังกล่าวเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ชินวิทย์ จันทร์เพ็ญ, 2566)

2.3 ด้านหลักความเป็นเลิศ สถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพการทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยส่งเสริมให้บุคลากรมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และนำผลการประเมินการปฏิบัติงานมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนางานของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้ บุคลากรยังมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีและปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้สามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพและบางส่วนยังได้รับการยอมรับหรือรางวัลจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพและความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองและองค์กร อีกทั้งการที่บุคลากรมีความตั้งใจทำงานอย่างเต็มความสามารถยังช่วยยกระดับคุณภาพโดยรวมของโรงเรียนให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของภัคพร เจริญลักษณ์ ได้ศึกษางายวิจัยเรื่องวัฒนธรรมองค์การกับการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพครูของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 พบว่า วัฒนธรรมองค์การที่ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของครู การสร้างแรงจูงใจ และการสนับสนุนให้ครูปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง มีผลต่อการปฏิบัติงานของครูในเชิงบวก และช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (ภัคพร เจริญลักษณ์, 2562)

2.4 ด้านหลักความเอื้ออาทร สถานศึกษาควรมีบรรยากาศการทำงานที่เน้นความร่วมมือและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยบุคลากรมีการทำงานร่วมกันอย่างเข้าใจ เปรียบเสมือนครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เช่น การสอนงานหรือให้คำแนะนำระหว่างรุ่นพี่และรุ่นน้อง นอกจากนี้บุคลากรยังเปิดโอกาสให้กันและกันในการแสดงความคิดเห็น ยอมรับความแตกต่าง และพร้อมให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหา ในการปฏิบัติงาน ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี ลดความขัดแย้ง และสร้างบรรยากาศการทำงานที่อบอุ่นและเป็นมิตร ซึ่งเอื้อต่อการปฏิบัติงานอย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของสุทธิพร มิตศิลปิน ที่ศึกษาภาวะผู้นำเชิงวิชาการของผู้บริหารโรงเรียน วัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนที่ส่งต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทราสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 พบว่า วัฒนธรรมองค์การด้านความเอื้ออาทรสามารถพยากรณ์แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูได้ เนื่องจากผู้บริหารมีการเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของครู และส่งเสริมความก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน จึงทำให้ครูเกิดแรงจูงใจ ความผูกพัน และความตั้งใจในการปฏิบัติงานมากยิ่งขึ้น (สุทธิพร มิตศิลปิน, 2561)

2.5 ด้านหลักการยอมรับและการให้ผลตอบแทน สถานศึกษาให้ความสำคัญกับการสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากร โดยมีการยกย่อง ชื่นชม และให้รางวัลแก่ผู้ที่ปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ รวมถึงมีการดูแลบุคลากรอย่างเหมาะสม ส่งผลให้บุคลากรเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และมีความผูกพันต่อองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกิ่งกมล เกลี้ยงแก้ว ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งผลต่อการบริหารงานงบประมาณของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า การยอมรับผู้อื่นเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การปฏิบัติงานประสบความสำเร็จ โดยบุคลากรมีการยอมรับในความสามารถของเพื่อนร่วมงานในการปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย และสถานศึกษาเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็นอย่างเหมาะสม ตลอดจนให้การยอมรับในความสำเร็จและผลงานของบุคลากร ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่

ช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจ และส่งผลให้การดำเนินงานของสถานศึกษามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (กิ่งกมล เกลี้ยงแก้ว, 2562)

2.6 ด้านหลักเป้าหมายขององค์การ สถานศึกษาควรมีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายที่ชัดเจน โดยบุคลากรมีความเข้าใจและรับรู้เป้าหมายร่วมกัน แม้ว่าบางส่วนอาจยังต้องพัฒนาในด้านการสื่อสารหรือการนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น แต่โดยภาพรวมยังคงส่งผลให้การดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวัลลภ บุตรเกต ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมองค์การกับความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 พบว่า ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าประสงค์ขององค์กรอย่างชัดเจน พร้อมทั้งมีการสื่อสารให้บุคลากรเข้าใจและเห็นคุณค่าในเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีทิศทางเดียวกันและส่งเสริมให้บุคลากรร่วมกันพัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (วัลลภ บุตรเกต, 2563)

2.7 ด้านหลักความเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ บุคลากรควรมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร โดยได้รับมอบหมายงานตามความถนัดและความสามารถ ทำให้เห็นคุณค่าในตนเองและบทบาทหน้าที่ของตน อีกทั้งยังมีความผูกพันและความภาคภูมิใจในการทำงาน ส่งผลให้เกิดความตั้งใจและความรับผิดชอบต่อองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศุภณัฐ กุลนาดา ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนในสหวิทยาเขตหอไตร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุบลราชธานี อำนาจเจริญพบว่า การเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ และการทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคลากรเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร และส่งผลต่อประสิทธิผลในการดำเนินงานของสถานศึกษา (ศุภณัฐ กุลนาดา, 2568)

2.8 ด้านหลักความไว้วางใจและความเชื่อมั่น สถานศึกษาควรส่งเสริมการทำงานเป็นทีม โดยบุคลากรมีความเชื่อมั่นต่อผู้บริหารและเพื่อนร่วมงาน มีการสื่อสารและปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งร่วมกันแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดอุปสรรคในการทำงาน ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมั่นใจและสบายใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุนิสา ศรีอัสดร ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องการศึกษาวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 18 พบว่า ครูและผู้บริหารมีความเชื่อมั่นในความสามารถของบุคลากร เชื่อว่าครูสามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ส่งผลให้การดำเนินงานของโรงเรียนสามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สุนิสา ศรีอัสดร, 2561)

2.9 ด้านหลักการมอบอำนาจ สถานศึกษาควรมีการกระจายอำนาจในการบริหารงานอย่างเหมาะสม โดยมีการแบ่งโครงสร้างการทำงานเป็นกลุ่มงานและมอบหมายหน้าที่ให้บุคลากรรับผิดชอบอย่างชัดเจน ส่งผลให้การดำเนินงานมีความคล่องตัว และบุคลากรสามารถตัดสินใจในงานที่ได้รับมอบหมายได้อย่างเหมาะสมได้ สอดคล้องกับบงานวิจัยของพงษ์ธร หนูฤทธิ์ ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาที่ส่งผลต่อ การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2 พบว่า สถานศึกษาเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการบริหารและดำเนินงาน โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการในด้านต่าง ๆ และกำหนดให้บุคลากรมีส่วน

ร่วมในการจัดทำแผนงานของสถานศึกษา พร้อมทั้งผู้บริหารให้ความไว้วางใจและ ให้อิสระในการดำเนินโครงการและกิจกรรม ซึ่งส่งผลให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กร (พงษ์ธร หนูฤทธิ์, 2563)

2.10 ด้านหลักการตัดสินใจ สถานศึกษาควรเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ผ่านการประชุมและการปรึกษาหารือร่วมกัน ส่งผลให้การตัดสินใจมีความรอบคอบ และบุคลากรเกิดความยอมรับในผลของการตัดสินใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐฐินันท์ โยมงาม ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องบทบาทการสร้างวัฒนธรรมองค์กรของผู้บริหารสถานศึกษาตามการรับรู้ของครูกลุ่มโรงเรียนสหวิทยาเขตเบญจบูรพาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการบริหารและดำเนินงาน โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ ขององค์กร ซึ่งช่วยให้การตัดสินใจมีความเหมาะสม โปร่งใส และได้รับการยอมรับจากบุคลากร ส่งผลให้การดำเนินงานของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (ณัฐฐินันท์ โยมงาม, 2565)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แนวทางการสร้างวัฒนธรรมองค์การที่ยั่งยืน: ถอดบทเรียนโรงเรียนท่าเรือ "นิตยานุกูล"
ที่มา: สังเคราะห์จากผลการวิจัยและได้สร้างภาพขึ้นจากปัญญาประดิษฐ์

จากการศึกษาแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ "นิตยานุกูล" ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ว่า วัฒนธรรมองค์การของสถานศึกษาจะพัฒนาไปสู่ระดับสูงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อมีการบูรณาการปัจจัยสำคัญอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การมีเป้าหมายร่วมขององค์กรที่ชัดเจน การเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมอบอำนาจอย่างเหมาะสม การสร้างความไว้วางใจและความผูกพันในองค์กร การยึดหลักความซื่อสัตย์และโปร่งใส การยอมรับความหลากหลาย การส่งเสริมความเอื้ออาทรระหว่างบุคลากร ตลอดจนการยกย่องและให้ผลตอบแทนที่เหมาะสม โดยปัจจัยดังกล่าวมิได้ส่งผลเพียงต่อบรรยากาศการทำงานที่อบอุ่น โปร่งใส และสร้างสรรค์เท่านั้น แต่ยังส่งเสริมแรงจูงใจ ความภาคภูมิใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และความมุ่งมั่นสู่ความเป็นเลิศของบุคลากร อันนำไปสู่ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการขับเคลื่อนสถานศึกษาไปสู่เป้าหมายอย่างยั่งยืน

สรุป

วัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เนื่องจากโรงเรียนมีการส่งเสริมเป้าหมายร่วม การมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ และการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่องจนก่อให้เกิดความผูกพัน ความภาคภูมิใจ ความไว้วางใจ และบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือ สำหรับแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์การพบว่ามีหลายด้านสำคัญ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความหลากหลาย ความเป็นเลิศ ความเอื้ออาทร การยอมรับและการให้ผลตอบแทน เป้าหมายองค์การ ความเป็นส่วนหนึ่งขององค์การความไว้วางใจและความเชื่อมั่น การมอบอำนาจ และการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ช่วยให้การดำเนินงานของสถานศึกษามีประสิทธิภาพ โปร่งใส เป็นธรรม และมุ่งสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหลายฉบับที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมองค์การต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า ด้านหลักการตัดสินใจมีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับด้านอื่นๆ สถานศึกษาจึงควรส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกระดับมีส่วนร่วมผ่านการประชุม การสื่อสาร และการเสนอความคิดเห็นอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งกำหนดโครงสร้างการบริหารและการกระจายอำนาจตามสายงานอย่างชัดเจน เพื่อให้การตัดสินใจเป็นไปอย่างคล่องตัว โปร่งใส และสอดคล้องกับการดำเนินงานของโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 สถานศึกษาควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงาน โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การวางแผน การตัดสินใจ และการรับผิดชอบงานร่วมกัน พร้อมทั้งสนับสนุนการกระจายอำนาจในการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ นอกจากนี้ สถานศึกษาควรสร้างบรรยากาศการทำงานที่เปิดเผย โปร่งใส และส่งเสริมความเชื่อมั่นระหว่างบุคลากรโดยสนับสนุนการทำงานเป็นทีม การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการร่วมกันแก้ไขปัญหาในองค์กร รวมทั้งส่งเสริมให้บุคลากรตระหนักถึงคุณค่าและบทบาทของ

ตนเองต่อความสำเร็จขององค์กร เกิดความผูกพัน ความภาคภูมิใจ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียน ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การสร้างแรงจูงใจผ่านระบบการยอมรับและการให้รางวัลอย่างเหมาะสม การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการปฏิบัติงาน และการยอมรับความแตกต่างของบุคลากร เพื่อเสริมสร้างความสามัคคี ความเป็นเจ้าของร่วม และการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืนภายใต้หลักธรรมาภิบาลที่เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และความรับผิดชอบร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมองค์การโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” เผยแพร่ออกไปและเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าในการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการและผู้ที่สนใจทั่วไป จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษารูปแบบวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพระนครศรีอยุธยา

2.2 ควรมีการศึกษาวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล” เชิงคุณภาพ

2.3. ควรมีการศึกษาวัฒนธรรมองค์การที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพระนครศรีอยุธยา

เอกสารอ้างอิง

กิ่งกมล เกลี้ยงแก้ว. (2562). วัฒนธรรมองค์กรที่ส่งผลต่อการบริหารงบประมาณของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี. *(วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

ชินวิทย์ จันทร์เพ็ญ. (2566). วัฒนธรรมองค์กรที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาน่าน. *วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 6(1), 67–77.

ณัฐฐินันท์ โยมงาม. (2565). บทบาทการสร้างวัฒนธรรมองค์กรของผู้บริหารสถานศึกษา ตามการรับรู้ของครู กลุ่มโรงเรียนสหวิทยาเขตเบญจบูรพา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(10), 364–376.

พงษ์ธร หนูฤทธิ์. (2563). วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 2. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 10(1), 249–259.

ภัคพร เจริญลักษณ์. (2562). วัฒนธรรมองค์การกับการปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพครูของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร,* 10(2), 634–648.

ภัทร์ธีรา วงษาวดี. (2565). ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์การของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 8. *วารสารบัณฑิตศาส์นมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*, 20(1), 126-140.

โรงเรียนท่าเรือ “นิตยานุกูล”. (2567). แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ระยะ 4 ปี พ.ศ.2567-2570. พระนครศรีอยุธยา: แผนงานและนโยบาย.

วัลลภ บุตรเกตุ. (2563). วัฒนธรรมองค์การกับความสุขในการทำงานของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร,* 4(3), 747–759.

ศุภณัฐ กุลนาดา. (2568). วัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนในสหวิทยาเขตหอไตร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุบลราชธานี อำนาจเจริญ. *วารสารมหาจุฬาคชสาร,* 16(2), 41–58.

สุทธิพร มิตศิลปิน. (2561). ภาวะผู้นำาเชิงวิชาการของผู้บริหารโรงเรียน วัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนที่ส่งต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ,* 18(1), 191-201.

สุนิสา ศรีอัสดร. (2561). การศึกษาวัฒนธรรมองค์การของโรงเรียนมาบตาพุดพันพิทยาคาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 18. *วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาการบริหารการศึกษา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566). *แนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรแห่งคุณธรรมและความสุขในสถานศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส

Priority Needs for Developing Student Affairs Management to Enhance Parental Involvement at Wat Raja O Ros School

[1]ขจรวิทย์ แก้วสุขใส [2]ธีรภัทร กุโลภาส

[1]Kajonwit Kaewsuksai [2]Dhirapat Kulophas

[1,2]คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Education, Chulalongkorn University

[1]Corresponding author, e-mail: 6780021827@student.chula.ac.th

Received May 28, 2026; **Revised** July 14, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน จำนวน 5 คน ครูจำนวน 139 คน และผู้ปกครองนักเรียนจำนวน 3,011 คน รวมทั้งสิ้น 3,155 คน ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยประกอบด้วยผู้บริหาร 5 คน และครู 139 คน ซึ่งเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมด และผู้ปกครองนักเรียนจำนวน 341 คน ได้มาจากการสุ่มอย่างง่าย ตามตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน รวมทั้งสิ้น 485 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ครอบคลุม 3 องค์ประกอบ จำนวน 30 ข้อ มีค่าดัชนีความตรงเชิงเนื้อหาทั้งฉบับ (S-CVI) เท่ากับ 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.85 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และดัชนีความต้องการจำเป็น ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันของการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส อยู่ในระปานกลาง ขณะที่สภาพที่พึงประสงค์ อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาความต้องการจำเป็นของการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในระดับองค์ประกอบ พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนมีความต้องการจำเป็นสูงสุด รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน และการมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร ตามลำดับ ในระดับตัวบ่งชี้ พบว่า เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางส่งเสริมวินัยในองค์ประกอบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนมีความต้องการจำเป็นสูงสุด

คำสำคัญ: การบริหารกิจการนักเรียน; การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง; ความต้องการจำเป็น

Abstract

This research aimed to study the current conditions, desirable conditions, and priority needs for developing student affairs management to enhance parental involvement at Wat Raja O Ros School. This study employed a descriptive research design. The population consisted of 3,155 participants, including 5 school administrators, 139 teachers, and 3,011 parents. The sample comprised 5 administrators and 139 teachers, who were selected through a census approach, and 341 parents selected using simple random sampling based on Krejcie and Morgan's sampling table. The total number of informants was 485. The research instrument was a questionnaire on the current and desirable conditions of student affairs management for enhancing parental involvement. The questionnaire employed a five-point rating scale and consisted of 30 items covering three components. The Scale-Level Content Validity Index (S-CVI) was 1.00, and the overall reliability coefficient of the questionnaire was 0.85. Data were analyzed using mean, standard deviation, and the Modified Priority Needs Index. The findings revealed that the current conditions of student affairs management for enhancing parental involvement at Wat Raja O Ros School were at a high level, while the desirable conditions were at the highest level. At the component level, parental involvement in school activities showed the highest priority need, followed by parental involvement in school communication and parental involvement in parenting, respectively. At the indicator level, provide opportunities for parents to participate in developing guidelines for promoting student discipline demonstrated the highest priority need.

Keywords: Student Affairs Management; Parental Involvement; Priority Needs

บทนำ

หลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ระบบการศึกษาของไทยเผชิญความท้าทายใหม่ โดยเฉพาะปัญหาพฤติกรรมและวินัยของผู้เรียน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณภาพการศึกษา นักเรียนจำนวนมากขาดสมาธิ ความรับผิดชอบ และวินัยด้านเวลา เนื่องจากผลของการเรียนออนไลน์เป็นเวลานาน ส่งผลให้ผู้เรียนเฉื่อยชา ขาดแรงจูงใจ และมีปัญหาสุขภาวะจิตใจเพิ่มขึ้น เช่น ภาวะซึมเศร้า ความเครียด และพฤติกรรมเสี่ยงต่างๆ ขณะที่ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนและบุคลากรด้านจิตวิทยาในโรงเรียนยังมีไม่เพียงพอ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2567)

แม้ว่าการพัฒนาพฤติกรรมและคุณลักษณะของผู้เรียนจะเป็นภารกิจสำคัญของสถานศึกษา แต่ครูในปัจจุบันต้องรับผิดชอบทั้งงานสอนและงานบริหารหลายด้าน จึงทำให้ไม่สามารถติดตามดูแลและแก้ไขพฤติกรรมนักเรียนนอกเวลาเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากขาดความร่วมมือจากผู้ปกครอง (แพรพลอย พัฒนะแสง, 2565) นอกจากนี้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2567)

ยังพบว่าผู้ปกครองจำนวนหนึ่งขาดข้อมูลและความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมของโรงเรียน ขณะที่ EDUCA (2564) ระบุว่าการที่ผู้ปกครองขาดความรู้ในการอบรมและติดตามพฤติกรรมบุตรหลาน ส่งผลให้ผู้เรียนไม่สามารถพัฒนาศักยภาพด้านการเรียนรู้และคุณธรรมได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งแนวโน้มของสังคมที่มองว่าโรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการปลูกฝังคุณธรรม ยังทำให้ครอบครัวลดบทบาทของตนเองลง ส่งผลให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมไม่สอดคล้องกับค่านิยมที่โรงเรียนพยายามส่งเสริม

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง (Parental Involvement) จึงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาและพัฒนาการของผู้เรียน ทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมทางสังคม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยเป็นกระบวนการที่ผู้ปกครองเข้ามามีบทบาทร่วมกับโรงเรียนในการสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาการเรียนรู้ของบุตรหลาน ทั้งด้านการอบรมเลี้ยงดู การสื่อสารการให้คำปรึกษา การเสริมแรงทางบวก และการร่วมกิจกรรมทางการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2544) ทั้งนี้ เมื่อผู้ปกครองมีบทบาทในการติดตามผลการเรียน สนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน และร่วมมือกับครูในการพัฒนาศักยภาพของนักเรียน จะช่วยให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น มีความมั่นใจในตนเอง และมีพฤติกรรมที่เหมาะสมมากขึ้น (Epstein, 2011)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองผ่านการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การสร้างความไว้วางใจ การเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมอย่างยืดหยุ่น และการพัฒนาโครงการความร่วมมือระหว่างบ้านกับโรงเรียน สามารถช่วยพัฒนาพฤติกรรมเชิงบวกและยกระดับคุณภาพผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิผล (Jeynes, 2018; Smith et al., 2022) นอกจากนี้ การพัฒนาศักยภาพผู้ปกครองผ่านการอบรม การให้คำปรึกษา และการจัดสื่อที่เหมาะสมกับบริบทครอบครัว ยังช่วยให้ผู้ปกครองสามารถมีบทบาทในการพัฒนาผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของงานบริหารกิจการนักเรียนที่มุ่งพัฒนาวินัย คุณธรรม และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของผู้เรียนผ่านความร่วมมือของโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

เมื่อพิจารณาจากกรอบแนวคิดและงานวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่างานบริหารกิจการนักเรียนจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียน โดยครอบคลุมภารกิจสำคัญ ได้แก่ งานคุณธรรมและจริยธรรม งานวินัยและความประพฤติ และงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งผู้ปกครองมีบทบาทในการร่วมดูแล สนับสนุน และติดตามพฤติกรรมของบุตรหลานทั้งที่บ้านและโรงเรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่เหมาะสมและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2557)

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนวัดราชโอรสยังประสบปัญหาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในระดับต่ำ โดยข้อมูลการประชุมผู้ปกครอง ปีการศึกษา 2568 พบว่ามีผู้ปกครองเข้าร่วมเพียงร้อยละ 51.48 และการประชุมเครือข่ายผู้ปกครองมีผู้เข้าร่วมไม่ถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด ส่งผลให้การสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรม การเรียน และการดูแลช่วยเหลือนักเรียนระหว่างบ้านและโรงเรียนไม่ทั่วถึง ผู้ปกครองบางส่วนขาดโอกาสรับทราบแนวทางการส่งเสริมพฤติกรรมและการพัฒนาผู้เรียนของโรงเรียน รวมทั้งไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตาม ดูแล และแก้ไขปัญหาพฤติกรรมของนักเรียนได้อย่างต่อเนื่อง (โรงเรียนวัดราชโอรส, 2568) สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อการดำเนินงาน

บริหารกิจการนักเรียนของโรงเรียน โดยเฉพาะงานวินัยและความประพฤติ ซึ่งยังพบปัญหานักเรียนมาเรียนสาย หนีเรียน ทะเลาะวิวาท และใช้บุหรี่ไฟฟ้า รวมถึงมีนักเรียนที่ไม่ผ่านการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์คิดเป็นร้อยละ 8.19 ของนักเรียนทั้งหมด นอกจากนี้ ในงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โรงเรียนยังประสบข้อจำกัดในการติดตามและช่วยเหลือนักเรียนที่มีความเสี่ยง เนื่องจากขาดความร่วมมือและข้อมูลจากผู้ปกครองอย่างเพียงพอ ขณะที่การดำเนินงานด้านคุณธรรมและจริยธรรมก็ไม่สามารถสร้างความต่อเนื่องระหว่างการปลูกฝังพฤติกรรมที่โรงเรียนและที่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้โรงเรียนจะดำเนินงานด้านกิจการนักเรียนอย่างต่อเนื่อง แต่ยังมีช่องว่างระหว่างสภาพการดำเนินงานในปัจจุบันกับสภาพที่พึงประสงค์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง เพื่อให้ได้สารสนเทศเชิงประจักษ์สำหรับกำหนดแนวทางพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของโรงเรียน อันจะนำไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมคุณธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) โดยพื้นที่ของการวิจัย คือ โรงเรียนวัดราชโอรส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1

1. ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหารโรงเรียน 5 คน ครูโรงเรียนวัดราชโอรส 139 คน เป็นการเก็บข้อมูลจากประชากรทั้งหมด และผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนวัดราชโอรส ปีการศึกษา 2568 ซึ่งมีประชากรจำนวน 3,011 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และยอมให้เกิดความคลาดเคลื่อนได้ร้อยละ 5 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 341 คน และดำเนินการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ในการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบเลือกตอบ (Check list) ตอนที่ 2 แบบสอบถามสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ ในการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส ข้อคำถามครอบคลุม 3 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร (2) การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน และ (3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน โดยแต่ละองค์ประกอบมีข้อคำถามจำนวน 10 ข้อ

รวมทั้งสิ้น 30 ข้อ ลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) และตอนที่ 3 ความคิดเห็นเพิ่มเติม ซึ่งลักษณะคำถามข้อปลายเปิด (Open-Ended Questions) จำนวน 5 ข้อ

เครื่องมือผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity Index: CVI) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน และมีค่าดัชนีความตรงเชิงเนื้อหาทั้งฉบับ (S-CVI) อยู่ที่ 1.00 มีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha) รายด้านอยู่ระหว่าง 0.82–0.94 และภาพรวมทั้งฉบับเท่ากับ 0.96 แสดงถึงความเที่ยงอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ และสามารถนำไปใช้ได้จริง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจัดทำเอกสารขออนุมัติหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จากสาขาวิชาบริหารการศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อขออนุมัติเสร็จสิ้น ผู้วิจัยได้ขออนุญาตในการเก็บข้อมูล และเมื่อได้รับการอนุญาต ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามในรูปแบบออนไลน์ผ่าน Google Forms โดยนำส่งลิงก์ Google Forms ผ่านกลุ่มไลน์ประจำโรงเรียนและผู้ปกครอง ซึ่งได้รับการตอบกลับมาจำนวน 485 คน และนำแบบสอบถามมาวิเคราะห์หาสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง เพื่อศึกษาความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงบรรยาย ได้แก่ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และค่าดัชนีความต้องการจำเป็น Modified Priority Needs Index ($PNI_{modified}$) โดยใช้สูตร $PNI_{modified}$ = (I - D) / D เมื่อ I หมายถึงค่าเฉลี่ยสภาพที่พึงประสงค์ และ D หมายถึงค่าเฉลี่ยสภาพปัจจุบัน (สุวิมล ว่องวาณิช, 2562) และนำผลที่ได้นำมาจัดลำดับความต้องการจำเป็นจากสูงสุดไปต่ำสุด

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ผลการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส ผลการวิจัยพบว่าสภาพปัจจุบันของการบริหารกิจการนักเรียนในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.42) ขณะที่สภาพที่พึงประสงค์อยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย4.56) ผลการวิเคราะห์ค่าดัชนีความต้องการจำเป็น (PNImodified) พบว่า องค์ประกอบที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน (PNI = 0.402) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน (PNI = 0.320) และการมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร (PNI = 0.284) ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ และลำดับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส

องค์ประกอบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง	สภาพปัจจุบัน			สภาพที่พึงประสงค์			$PNI_{modified}$	อันดับ
	μ	σ	ระดับ	μ	σ	ระดับ		
การมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร	3.50	0.86	มาก	4.49	0.73	มากที่สุด	0.284	3
การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับ	3.46	0.88	ปาน	4.57	0.71	มาก	0.320	2

โรงเรียน			กลาง			ที่สุด		
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน	3.30	0.73	ปาน กลาง	4.62	0.67	มาก ที่สุด	0.402	1
เฉลี่ยรวม	3.42	0.82	ปาน กลาง	4.56	0.70	มาก ที่สุด	0.334	

เมื่อพิจารณาความต้องการจำเป็นในระดับตัวบ่งชี้ พบว่า ตัวบ่งชี้ที่มีค่า PNI สูงสุด 5 ลำดับแรก ได้แก่ อันดับที่ 1 เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางส่งเสริมวินัย ในองค์ประกอบการมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน (PNI = 0.624) อันดับที่ 2 ติดตามและประเมินผลความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนอย่างเป็นระบบ ในองค์ประกอบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน (PNI = 0.583) อันดับที่ 3 เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้าร่วมประชุมวางแผนช่วยเหลือนักเรียน ในองค์ประกอบการมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน (PNI = 0.539) อันดับที่ 4 เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองร่วมเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาพฤติกรรม ในองค์ประกอบการมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับ (PNI = 0.472) และอันดับที่ 5 มีระบบเสริมแรงทางบวกที่เชื่อมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองกับพฤติกรรมนักเรียน ในองค์ประกอบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน (PNI = 0.451) ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ตัวบ่งชี้ที่มีค่า $PNI_{modified}$ สูงสุด 5 ลำดับแรก

ตัวบ่งชี้ (องค์ประกอบ)	**สภาพปัจจุบัน**			**สภาพที่พึงประสงค์**			$PNI_{modified}$	**อันดับ**
	μ	σ	ระดับ	μ	σ	ระดับ		
เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางส่งเสริมวินัย	3.07	0.83	ปาน กลาง	4.99	0.12	มาก ที่สุด	0.624	1
ติดตามและประเมินผลความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนอย่างเป็นระบบ	3.03	0.21	ปาน กลาง	4.80	0.47	มาก ที่สุด	0.583	2
เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้าร่วมประชุมวางแผนช่วยเหลือนักเรียน	3.25	0.71	ปาน กลาง	4.99	0.07	มาก ที่สุด	0.539	3
เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองร่วมเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาพฤติกรรม	3.13	0.71	ปาน กลาง	4.60	0.68	มาก ที่สุด	0.472	4
มีระบบเสริมแรงทางบวกที่เชื่อมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองกับพฤติกรรมนักเรียน	3.01	0.14	ปาน กลาง	4.36	0.74	มาก ที่สุด	0.451	5

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ พบว่าสภาพปัจจุบันของการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และสภาพที่พึงประสงค์อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อนำมาจัดลำดับความต้องการจำเป็น พบว่า ด้านที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด คือ การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร ตามลำดับ

การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน เป็นองค์ประกอบที่มีค่าความต้องการจำเป็นสูงสุด สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาระบบการสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองให้มีประสิทธิภาพ ต่อเนื่อง และเข้าถึงได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ภายใต้บริบทของสังคมปัจจุบันที่ปัญหาพฤติกรรมและการดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีความซับซ้อน โรงเรียนจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ปกครองในการติดตาม ดูแล และส่งเสริมพฤติกรรมของนักเรียนอย่างใกล้ชิด การสื่อสารที่มีคุณภาพจะช่วยให้ผู้ปกครองรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรม การเรียน และพัฒนาการของนักเรียนได้อย่างทันท่วงที ส่งผลต่อการร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนานักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ โรงเรียนที่มีระบบการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของครอบครัวอย่างต่อเนื่อง จะช่วยสนับสนุนระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนและการจัดการพฤติกรรมเชิงบวกได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การสื่อสารเชิงบวกและการสร้างความไว้วางใจระหว่างบ้านกับโรงเรียนยังช่วยเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองทั้งด้านพฤติกรรมและความสัมพันธ์กับโรงเรียน (Garbacz et al., 2018)

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน เป็นองค์ประกอบที่มีระดับความต้องการจำเป็นเป็นลำดับที่สอง สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานของโรงเรียนมากขึ้น ทั้งในด้านการร่วมกิจกรรม การร่วมดูแลช่วยเหลือนักเรียน และการมีส่วนร่วมในการติดตามพฤติกรรมของผู้เรียน การมีส่วนร่วมลักษณะดังกล่าวจะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบ้านกับโรงเรียน และส่งเสริมความรู้สึกร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนานักเรียน การเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของโรงเรียนและกระบวนการตัดสินใจ จะช่วยเสริมสร้างความร่วมมือ ความไว้วางใจ และเพิ่มประสิทธิภาพในการดูแลนักเรียนร่วมกัน ขณะเดียวกันการจัดกิจกรรมและการประชุมที่ยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทของผู้ปกครอง จะช่วยเพิ่มระดับการเข้าร่วมของผู้ปกครองและส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน (Byejwe and Prospery, 2025; Mugumya et al., 2022; Shaibu, 2025)

การมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร เป็นองค์ประกอบที่มีค่าความต้องการจำเป็นอยู่ในลำดับที่สาม แม้ผลการประเมินสภาพปัจจุบันจะอยู่ในระดับมาก แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนในการปลูกฝังคุณธรรม วินัย และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนให้มีความสอดคล้องกันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีความรู้ความเข้าใจ และทักษะในการดูแลนักเรียนในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาพฤติกรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน การจัดอบรมหรือกิจกรรมเสริมสร้างความรู้ให้ผู้ปกครองเกี่ยวกับการสนับสนุนการเรียนรู้และการดูแลบุตร จะช่วยเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน นอกจากนี้ ความร่วมมือระหว่างครอบครัวและโรงเรียนในการติดตามและกำกับดูแลพฤติกรรมของนักเรียน ยังมีส่วนช่วยลดปัญหาการขาดเรียนและพฤติกรรมเสี่ยงของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Thabologo and Koketso, 2024; Virtudazo and Ruel, 2025) จากงานวิจัยและแนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความร่วมมือในการดูแลและพัฒนานักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่พบว่า การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียนมีค่าความต้องการจำเป็นสูงสุด สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนวัดราชโอรสยังมีความจำเป็นในการพัฒนาช่องทางและรูปแบบการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ปกครองสามารถรับรู้ข้อมูล ติดตามพฤติกรรม และ

ร่วมแก้ไขปัญหาของนักเรียนได้อย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารกิจการนักเรียน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนางานกิจการนักเรียนให้มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครองใน 3 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน 2) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนและ 3) การมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร โดยทั้ง 3 ด้านมีความเชื่อมโยงกันในการสนับสนุนการดำเนินงานด้านคุณธรรม จริยธรรม วินัยและความประพฤติ ตลอดจนระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน นอกจากนี้ ภาพยังสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อโรงเรียนและผู้ปกครองมีการสื่อสารและร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลต่อการพัฒนาพฤติกรรม วินัย และคุณภาพของผู้เรียน รวมทั้งช่วยสร้างความเข้มแข็งของความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียน อันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างยั่งยืนในระยะยาว

สรุป

สภาพปัจจุบันของการบริหารกิจการนักเรียนอยู่ในระดับมาก ขณะที่สภาพที่พึงประสงค์อยู่ในระดับมากที่สุด ด้านที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด คือ การมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียน รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน และการมีส่วนร่วมในการอบรมบุตร ตัวบ่งชี้ที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด คือ การกำหนดบทบาทของผู้ปกครองในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างชัดเจน ผลการวิจัยสะท้อนว่า โรงเรียนควรพัฒนาระบบการสื่อสาร เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในกิจกรรมและระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมากขึ้น นอกจากนี้ ควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาพฤติกรรม คุณธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองให้มีความต่อเนื่อง สะดวก และเข้าถึงได้ง่าย โดยเฉพาะการใช้ช่องทางออนไลน์ในการแจ้งข้อมูล ติดตามพฤติกรรม และประสานความร่วมมือในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน เนื่องจากการมีส่วนร่วมด้านการสื่อสารกับโรงเรียนเป็นองค์ประกอบที่มีความต้องการจำเป็นสูงสุด

1.2 โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนและระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมากขึ้น เช่น การร่วมกิจกรรมด้านวินัย คุณธรรม การคัดกรองนักเรียนการเยี่ยมบ้าน และการติดตามพฤติกรรมนักเรียน เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างบ้านกับโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรม

1.3 โรงเรียนควรจัดกิจกรรมหรืออบรมเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะของผู้ปกครองในการดูแลบุตรหลาน โดยเฉพาะด้านพฤติกรรม วินัย และการใช้ชีวิตในสังคมยุคปัจจุบัน เพื่อให้การปลูกฝังและดูแลนักเรียนระหว่างบ้านกับโรงเรียนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

1.4 ครูและบุคลากรฝ่ายกิจการนักเรียนควรพัฒนารูปแบบการทำงานร่วมกับผู้ปกครองในลักษณะของ ความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียน โดยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนข้อมูล การรับฟังความคิดเห็น และการร่วมวางแนวทางในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ การบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองควรให้ความสำคัญกับการสื่อสารระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครองการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน และการพัฒนาทักษะการอบรมบุตรอย่างสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนและสังคมปัจจุบัน สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาระบบบริหารกิจการนักเรียนในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยควรให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบหรือแนวทางการบริหารกิจการนักเรียนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และศึกษาประสิทธิผลของรูปแบบดังกล่าวในบริบทของสถานศึกษาที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

แพรพลอย พัฒนะแสง. (2565). การพัฒนาแนวทางการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา เขต 3. *(ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

โรงเรียนวัดราชโอรส. (2568). รายงานการประชุมเครือข่ายผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส. *ในการประชุมรายงานการประชุมเครือข่ายผู้ปกครองโรงเรียนวัดราชโอรส ครั้งที่ 3/2568, (น. 8).* กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนวัดราชโอรส.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2544). *การเตรียมตัวของโรงเรียนเพื่อรองรับการประเมินภายนอก.* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 30 ตุลาคม 2568 จาก https://library.nidtep.go.th/book/05693

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2567). *รายงานสภาวะการศึกษาไทย ปี 2565 การฟื้นฟูการเรียนรู้และเร่งรัดประสิทธิผลการเพิ่มโอกาสทางการศึกษา (Learning Recovery andEducation Opportunities Effectiveness Accelerations Situation).* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2557). *แนวทางการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

สุวิมล ว่องวาณิช. (2562). *การวิจัยประเมินความต้องการจำเป็น.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Byejwe, P. A. M., and Prospery, M. (2025). Enhancing student learning through parental participation in school meetings: A case study of secondary schools in Kinondoni Municipality, Tanzania. *ARJI: Aksi Riset Jurnal Indonesia,* 7(1), 596–613.

EDUCA. (2564). การที่ผู้ปกครองขาดความรู้ในการเลี้ยงดูและติดตามบุตร ส่งผลต่อพัฒนาการและพฤติกรรมของผู้เรียน. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 30 ตุลาคม 2568 จาก https://www.educathai.com/knowledge/articles/384

Epstein, J. L. (2011). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools*. (2nd ed.). Westview Press.

Garbacz, S. A., et al. (2018). Family engagement in schoolwide positive behavioral interventions and supports: Barriers and facilitators to implementation. *School Psychology Quarterly,* 33(3), 448–459.

Jeynes, W. H. (2018). A practical model for school leaders to encourage parental involvement and parental engagement. *School Leadership & Management, 38*(2), 147–163.

Mugumya, D. B., et al. (2022). Parents' involvement and students' academic performance in Ryakasinga Centre for Higher Education–Sheema District,

Uganda. *International Journal of Educational Administration and Policy Studies,* 14(2), 79–86.

Shaibu, L. (2025). Managerial strategies for involving parents in children's education in public secondary schools in Ekiti State, Nigeria. *Journal of International Education and Practice,* 8(1), 64–78.

Smith, T. E., et al. (2022). Evaluating the effects of family–school engagement interventions on parent–teacher relationships: A meta-analysis. *School Mental Health,* 14(2), 278–293.

Thabologo, F. K., and Koketso, S. (2024). Workshop training to facilitate parental involvement in their children's mathematics education: Parents' perceptions. *Journal of Education and Learning, 18*(4), 1279–1291.

Virtudazo, C. M. D., and Ruel. (2025). Level of parental involvement in the school-initiated intervention on absenteeism and the academic performance. *Psychology and Education: A Multidisciplinary Journal,* 45(6), 789–799.

แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครู โรงเรียนคลองบางปิ้ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สมุทรปราการ เขต 1

Guidelines for Developing the Professional Learning Community for Teachers at Khlong Bang Ping School, under the Samut Prakan Primary Educational Service Area Office 1

[1]อรรถพล ไวยมิตรา [2]สงวน อินทร์รักษ์
[1]Attapon Waimittra [2]Sanguan Intharak
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: waimittra_a@su.ac.th

Received May 10, 2026; **Revised** May 23, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครู โรงเรียนคลองบางปิ้งและ 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครู โรงเรียนคลองบางปิ้ง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ บุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนคลองบางปิ้ง จำนวน 34 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่แบบสอบถามความเห็นเกี่ยวกับการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครู โดยมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.925 และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครู สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2) แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง พบว่า มีทั้งหมด 8 ขั้นตอนหลัก 24 แนวทาง ได้แก่ 1) การรวมกลุ่มและลักษณะของกลุ่ม ควรจัดโครงสร้างพื้นฐาน กำหนดเวลาทำกิจกรรม และจำกัดสมาชิกให้เหมาะสม 2) บทบาทของบุคคลในชุมชนการเรียนรู้ ควรใช้ระบบ ICT และคลังความรู้ดิจิทัลในการแลกเปลี่ยนข้อมูล 3) การร่วมกันคิดปัญหาการเรียนรู้ ควรวิเคราะห์ปัญหาจากข้อมูลเชิงประจักษ์และร่องรอยการเรียนรู้ 4) การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ควรมุ่งวิเคราะห์พฤติกรรมการสอนและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครู 5) การหาแนวทางแก้ไขปัญหา ควรเลือกแนวทางที่มีงานวิจัยรองรับและสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ 6) การสรุปและจัดทำแนวทางแก้ไข ควรจัดทำแผนปฏิบัติการและเกณฑ์วัดผลที่ชัดเจน 7) การนำแนวทางไปใช้ในการปฏิบัติ ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเปิดเผยผลการดำเนินงานตามจริง และ 8) การสะท้อน

ผลและการปรับปรุงพัฒนา ควรสรุปบทเรียนและเผยแพร่ผลงานเพื่อพัฒนามาตรฐานวิชาชีพของโรงเรียน

คำสำคัญ: ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ; โรงเรียนคลองบางปิ้ง; สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา; จังหวัดสมุทรปราการ

Abstract

This research article aimed to study 1) the current state of the Professional Learning Community (PLC) of teachers at Klong Bang Ping School and 2) the guidelines for developing the PLC within the same institution. The population used in this research consisted of educational personnel at Khlong Bang Ping School, totaling 34 individuals. The instruments used for data collection included a questionnaire on teachers' professional learning community, with the reliability coefficient of the entire questionnaire at 0.925, and a structured interview regarding guidelines for developing the professional learning community of teachers. Analysis data by Arithmetic mean, Descriptive statistics and Content Analysis. The research results were found as follows; 1) The overall implementation of the Professional Learning Community (PLC) at Klong Bang Ping School was rated at a high level. 2) The guidelines for developing a professional learning community for teachers at Khlong Bang Ping School, under the Samut Prakan Primary Educational Service Area Office 1, consisted of 8 steps and 24 guidelines. These included: 1) group formation and group characteristics, in which basic structures, activity schedules, and appropriate group sizes should be established; 2) roles of individuals in the learning community, where ICT systems and digital knowledge repositories should be utilized for information exchange; 3) collaborative identification of learning problems through the analysis of empirical data and learning evidence; 4) analysis of problem causes, focusing on teachers' instructional behaviors and learning management processes; 5) problem-solving approaches, which should be supported by research and aligned with modern learning theories; 6) summarizing and developing solutions through clear action plans and evaluation criteria; 7) implementation of solutions through continuous practice and transparent reporting of actual outcomes; and 8) reflection and improvement, involving lesson-learned reviews and dissemination of successful practices to strengthen the school's professional standards.

Keywords: The Professional Learning Community; Khlong Bang Ping School; Primary Educational Service Area Office; Samut Prakan Province

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ส่งผลโดยตรงต่อระบบการศึกษา โดยเฉพาะความต้องการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะแห่งอนาคต เช่น การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การสื่อสาร การแก้ปัญหา การเรียนรู้ด้วยตนเอง และทักษะดิจิทัล ซึ่ง UNESCO (2020) ได้ให้ความสำคัญกับการปรับรูปแบบการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคใหม่ การศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการถ่ายทอดความรู้ แต่ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้และประยุกต์ใช้ความรู้ในการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ได้กำหนดให้การจัดการศึกษามุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม และสามารถเรียนรู้พัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562) ดังนั้น ครูจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และจำเป็นต้องพัฒนาสมรรถนะทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพจึงเป็นแนวคิดสำคัญที่มุ่งเน้นให้ครูร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์ปัญหา วางแผน และพัฒนาการจัดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนและสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา โดยดูโฟร์ และคณะ (DuFour et al.) ได้กล่าวโดยสรุปว่า ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) คือกระบวนการที่กลุ่มนักการศึกษาผนึกกำลังทำงานร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อมุ่งเน้นการสร้างผลลัพธ์ทางการศึกษาที่ดีขึ้นให้แก่ผู้เรียน โดยกระบวนการนี้ขับเคลื่อนบนความเชื่อพื้นฐานที่ว่า การเสริมสร้างสมรรถนะและพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางการศึกษาอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง คือกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างยั่งยืน (DuFour et al., 2022)

อย่างไรก็ตาม แม้กระทรวงศึกษาธิการจะส่งเสริมให้สถานศึกษาดำเนินงานชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อพัฒนาวิชาชีพครูและยกระดับคุณภาพการศึกษา โดยกำหนดให้ PLC เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาครูและเกณฑ์การประเมินวิทยฐานะตามหลักเกณฑ์ ว PA ของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา, 2564) แต่การดำเนินงานในหลายสถานศึกษายังประสบปัญหา ทั้งด้านการรวมกลุ่มของครูที่ขาดความต่อเนื่อง การขาดความเข้าใจในกระบวนการ PLC ที่แท้จริง การดำเนินกิจกรรมที่มุ่งเน้นเอกสารมากกว่าการพัฒนาผู้เรียน รวมถึงข้อจำกัดด้านเวลา ภาระงาน และการขาดระบบติดตามสะท้อนผลอย่างเป็นระบบ (ขวัญจิรา แตงทอง และคณะ, 2566)

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะครู การจัดการเรียนรู้ และคุณภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1

2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา โดยผู้วิจัยได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ประชากร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การสร้างเครื่องมือและพัฒนาเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ บุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนคลองบางปิ้ง จำนวน 34 คน ได้แก่ ผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 คน ครูผู้สอน 19 คน และบุคลากรทางการศึกษา 5 คน รวมทั้งสิ้น 34 คน ทั้งนี้ไม่รวมผู้วิจัย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด 2 ประเภท ได้แก่แบบสอบถามความคิดเห็น และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง ตามแนวคิดของสำนักพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีลักษณะเป็นแบบสอบถามจัดอันดับคุณภาพ 5 ระดับของลิเคิร์ท (Likert, 1967) โดยกำหนดค่าและแปลความหมายของคะแนนของแต่ละระดับ ดังนี้

ระดับ 5 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับมากที่สุด ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 5 คะแนน

ระดับ 4 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับมาก ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 4 คะแนน

ระดับ 3 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับปานกลาง ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 3 คะแนน

ระดับ 2 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับน้อย ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 2 คะแนน

ระดับ 1 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับน้อยที่สุด ให้มีค่าน้ำหนักเท่ากับ 1 คะแนน

2. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งสังกัดสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1 มีลักษณะเป็นข้อคำถามปลายเปิดโดยทำการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน หัวหน้างานวิชาการ 1 คน ครู 2 คน

3. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ เพื่อให้เกิดความตรงและความเชื่อมั่นของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือ โดยใช้แบบสอบถามความคิดเห็น และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1) แบบสอบถามความคิดเห็น มีขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ 1 ศึกษาค้นคว้าเอกสาร หลักฐาน วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ ขั้นที่ 2 นำผลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าดังกล่าว มาสร้างแบบสอบถาม แล้วนำไปปรึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ เพื่อรับคำแนะนำและแก้ไขข้อบกพร่อง ขั้นที่ 3 นำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ทำการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ด้วยเทคนิค IOC (Index of Item Objective Congruence) ได้ค่า IOC เท่ากับ 1 แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุงอีกครั้งตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ขั้นที่ 4 นำเครื่องมือไปทดลองใช้ (Try out) จำนวน 30 ชุด กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง ขั้นที่ 5 นำเครื่องมือที่ได้รับกลับมาหาความเที่ยง (reliability) ของแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาโดยใช้วิธีของครอนบาค (Cronbach, 1974) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (α - coefficient) มีค่าความเที่ยงของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.925 ขั้นที่ 6 จัดทำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูลกับประชากรกลุ่มตัวอย่าง

2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง มีขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ 1 ศึกษาการทำแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ขั้นที่ 2 สร้างแบบสัมภาษณ์แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งโดยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตต่ำสุดของแต่ละด้าน มาตั้งเป็นข้อคำถามในการสัมภาษณ์ ขั้นที่ 3 นำแบบสัมภาษณ์ให้อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระตรวจสอบเครื่องมือ ขั้นที่ 4 แก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ ขั้นที่ 5 จัดทำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูลกับผู้ทรงคุณวุฒิ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

1. ผู้วิจัยขอความร่วมมือ ผ่านภาควิชาและคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ถึงผู้อำนวยการโรงเรียนคลองบางปิ้ง เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล

2. ผู้วิจัยนำหนังสือที่คณะศึกษาศาสตร์ออกให้ ส่งไปยังโรงเรียนคลองบางปิ้ง เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล

3. ผู้วิจัยดำเนินการส่งแบบสอบถาม พร้อมทั้งนัดหมาย วัน เวลา ในการเก็บรวบรวมแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ด้วยตนเอง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ใช้บุคลากรทางการศึกษาของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งเป็นหน่วยวิเคราะห์ เมื่อได้รับแบบสอบถามคืนแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม และตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์การให้คะแนนสำหรับแบบสอบถามแต่ละฉบับ และนำข้อมูลไปวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

สำหรับแบบสัมภาษณ์ เมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เนื้อหา และสรุปเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง

6. สถิติที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. การวิเคราะห์การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1 ใช้มัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: μ) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: σ) แล้วนำค่ามัชฌิมเลขคณิตของ

คะแนนที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้ให้ข้อมูลเทียบกับเกณฑ์คะแนนเฉลี่ยตามแนวคิดของเบสท์ (Best, 1981) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 4.50 ถึง 5.00 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับมากที่สุด

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 3.50 ถึง 4.49 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับมาก

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 2.50 ถึง 3.49 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับปานกลาง

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.50 ถึง 2.49 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับน้อย

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.00 ถึง 1.49 หมายถึง การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งอยู่ในระดับน้อยที่สุด

2. การวิเคราะห์หาแนวทางในการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แสดงรายละเอียดได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง

(N=34)

ด้านที่	กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ	μ	σ	ระดับ	การจัดลำดับ
1.	การรวมกลุ่มและลักษณะของกลุ่ม	4.34	0.71	มาก	8
2.	บทบาทของบุคคลในชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ	4.41	0.72	มาก	7
3.	การร่วมกันคิดปัญหาการเรียนรู้ผู้เรียน	4.51	0.63	มากที่สุด	1
4.	การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา	4.47	0.59	มาก	3
5.	การหาแนวทางแก้ไขปัญหาการเรียนรู้	4.41	0.62	มาก	6
6.	การสรุปและจัดทำแนวทางแก้ไขปัญหา	4.47	0.54	มาก	2
7.	การนำแนวทางไปใช้ในการปฏิบัติ	4.42	0.64	มาก	5
8.	การสะท้อนผลและการปรับปรุงพัฒนา	4.47	0.64	มาก	4
รวม		**4.43**	**0.63**	**มาก**	

จากตารางที่ 1 พบว่า การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (**μ** = 4.43, **σ** = 0.63) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มี 1 ข้อ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ดังนี้ การร่วมกันคิดปัญหาการเรียนรู้ผู้เรียน (**μ** = 4.51, **σ** =

0.63) และมี 7 ข้ออยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ การสรุปและจัดทำแนวทางแก้ไขปัญหา (**μ** = 4.47, **σ** = 0.54) การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (**μ** = 4.47, **σ** = 0.59) การสะท้อนผลและการปรับปรุงพัฒนา (**μ** = 4.47, **σ** = 0.64) การนำแนวทางไปใช้ในการปฏิบัติ (**μ** = 4.42, **σ** = 0.64) การหาแนวทางแก้ไขปัญหาการเรียนรู้ (**μ** = 4.41, **σ** = 0.62) บทบาทของบุคคลในชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (**μ** = 4.41, **σ** = 0.72) การรวมกลุ่มและลักษณะของกลุ่ม (**μ** = 4.34, **σ** = 0.71) ตามลำดับ

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1 ประกอบด้วย 8 ขั้นตอนหลัก 24 แนวทาง คือ

ขั้นตอนที่ 1 การรวมกลุ่มและลักษณะของกลุ่ม ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือ มีการนัดหมายประชุมกลุ่ม PLC อย่างสม่ำเสมอ พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาควรมีการจัดโครงสร้างเชิงระบบ กำหนดภาระงานกิจกรรม PLC 2-3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และจำกัดขนาดกลุ่มที่ 6-8 คน เพื่อประสิทธิภาพในการปฏิสัมพันธ์ (2) ผู้บริหารสถานศึกษาควรจัดกลุ่มตามวัตถุประสงค์ เน้นการรวมกลุ่มตามกลุ่มสาระการเรียนรู้หรือระดับชั้นเพื่อความสอดคล้องของบริบท และเปิดโอกาสให้รวมกลุ่มข้ามสายชั้นตามความสนใจเชิงนวัตกรรม (3) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาควรมีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล บูรณาการแพลตฟอร์ม ICT เพื่อการสื่อสารและจัดเก็บคลังข้อมูล ควบคู่กับการสร้างวัฒนธรรมกัลยาณมิตรเพื่อการสะท้อนปัญหาที่แท้จริง

ขั้นตอนที่ 2 บทบาทของบุคคลในชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือทุกบทบาทหน้าที่มีการขับเคลื่อนภายใต้บทบาทร่วมกันในการพัฒนาวิชาชีพ พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาควรมีการพัฒนาสมรรถนะผู้นำกระบวนการโดยมอบหมายบทบาทผู้อำนวยความสะดวกและผู้บันทึกตามศักยภาพรายบุคคล พร้อมจัดอบรมทักษะการนำกระบวนการและการบันทึกเชิงลึก (2) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาควรร่วมกันสร้างพื้นที่ปลอดภัยและทัศนคติเชิงบวกส่งเสริมการเปิดรับความคิดเห็นและการนำเสนอผลการปฏิบัติงานตามสภาพจริง เพื่อเปลี่ยนการตัดสินเป็นการสะท้อนคิดเชิงสร้างสรรค์ (3) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาควรร่วมกันจัดการสารสนเทศแบบ Real-time ใช้แอปพลิเคชันเพื่อสรุปประเด็นและจัดทำคลังความรู้ดิจิทัล เพื่อลดความคลาดเคลื่อนในการสื่อสาร

ขั้นตอนที่ 3 การร่วมกันคิดปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียน ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือ กลุ่ม PLC ร่วมกันอภิปรายปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบตามสถานการณ์ที่ได้รับมอบหมาย พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ควรมีการวินิจฉัยด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ระบุปัญหาโดยใช้หลักฐานเชิงประจักษ์และร่องรอยการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับมาตรฐานและตัวชี้วัดตามหลักสูตร (2) ควรมีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา คัดกรองปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อผู้เรียนในวงกว้างและอยู่ในขอบเขตที่ครูสามารถแก้ไขได้ผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้ (3) ควรมีการวิเคราะห์ปัญหาโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง วิเคราะห์อุปสรรคการเรียนรู้ผ่านมุมมองของผู้เรียน เพื่อปรับปรุงรูปแบบการสอนให้เหมาะสมกับบริบท

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือ การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาโดยใช้ข้อมูลที่มีการอ้างอิงจากหลักฐานเชิงประจักษ์มากกว่าประสบการณ์ส่วนตัว พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรมีการวิเคราะห์สาเหตุเชิงลึก มุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่พฤติกรรมการจัดการเรียนรู้ของครู โดยลดการอ้างอิงปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ (2) คณะครูควรมีการวิเคราะห์ด้วยร่องรอยการเรียนรู้ ใช้ผลงานนักเรียนเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ในการวินิจฉัยปัญหา โดยสนับสนุนด้วยทฤษฎีการสอนและจิตวิทยาการเรียนรู้ (3) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรมีการใช้เครื่องมือคิดเชิงระบบ ประยุกต์ใช้เทคนิค Why-Why Analysis หรือแผนผังสายสัมพันธ์เพื่อแยกแยะรากเหง้าของปัญหาอย่างเป็นระบบ

ขั้นตอนที่ 5 การหาแนวทางแก้ไขปัญหาการเรียนรู้ ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือ แนวทางแก้ไข ลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มประสิทธิภาพในการสร้างองค์ความรู้ พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาต้องมีการกำหนดแนวทางตามหลักวิชาการ แสวงหาทางออกที่รองรับด้วยงานวิจัยและทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ โดยการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญหรือศึกษานิเทศก์ (2) โรงเรียนควรมีการถอดบทเรียนแนวปฏิบัติที่ดี พัฒนาคลังนวัตกรรมดิจิทัลจากแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ภายในสถานศึกษาเพื่อประยุกต์สู่การจัดการเรียนรู้เชิงรุก (3) ผู้บริหารสถานศึกษา ควรมีการประเมินความคุ้มค่าและแนวทางปฏิบัติคัดเลือกนวัตกรรมที่แก้ปัญหาได้ตรงจุดผ่านการระดมสมองบนพื้นที่ดิจิทัล เพื่อความชัดเจนในการนำไปปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ 6 การสรุปและจัดทำแนวทางแก้ไขปัญหา ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือ แนวทางสรุปเป็นกลยุทธ์ที่จัดการกับอุปสรรคที่เกิดขึ้นจริง พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ผู้บริหารสถานศึกษา ควรมีการจัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการเปลี่ยนแนวทางแก้ไขเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่จับต้องได้ (เช่น PBL) ให้สอดคล้องกับศักยภาพและบริบทของสถานศึกษา (2) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรมีการกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จ ระบุเกณฑ์การประเมินและระบบตรวจสอบที่ชัดเจนผ่านพื้นที่ดิจิทัล เพื่อลดความคลาดเคลื่อนในการสื่อสารก่อนการปฏิบัติ (3) ควรมีการวิพากษ์และจัดทำคู่มือปฏิบัติงาน สร้างกระบวนการตรวจทานแผนงานภายในกลุ่มและจัดทำคู่มือแนวทางปฏิบัติฉบับย่อเพื่อความเป็นเอกภาพในแนวทาง

ขั้นตอนที่ 7 การนำแนวทางไปใช้ในการปฏิบัติ ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือ ครูมีการนำแนวทางการจัดการเรียนรู้จาก PLC ไปลงมือปฏิบัติจริงตามกรอบเวลา พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ผู้บริหารสถานศึกษา ควรมีการนำเสนอผลตามสภาพจริง เน้นความโปร่งใสในการรายงานผลการปฏิบัติงาน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์และพัฒนาคุณภาพผู้เรียนอย่างยั่งยืน (2) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาควรมีการติดตามตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง ใช้ระบบ ICT ติดตามความก้าวหน้าและรวบรวมหลักฐานการเรียนรู้แบบ Real-time เพื่อการสะท้อนผลและปรับปรุงในระยะสั้น (3) ครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรมีการเสริมสร้างพลังวิชาชีพ สร้างขวัญและกำลังใจผ่านการสังเกตการสอนแบบกัลยาณมิตรและการแบ่งปันความสำเร็จย่อยในระดับปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ 8 การสะท้อนผลและการปรับปรุงพัฒนา ประเด็นที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตน้อยที่สุด คือ ผลการสะท้อนนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาการสอนอย่างต่อเนื่อง พบว่า มีแนวทางการพัฒนา 3 แนวทาง ดังนี้ (1) ผู้บริหารสถานศึกษา ควรมีความยืดหยุ่นในการปรับปรุงแผนงาน ส่งเสริมทัศนคติการเรียนรู้ผ่านความผิดพลาดและมีระบบเชิดชูเกียรติจากพัฒนาการของผู้เรียน (2) ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรมีการบันทึกร่องรอยการทำงานอย่างเป็นระบบ จัดทำระบบบันทึกกิจกรรมเชิงดิจิทัลเพื่อลดภาระงานเอกสารและใช้เป็นหลักฐานในการพัฒนาวิทยฐานะ (3) ครูและบุคลากรทางการศึกษา ควรมีการสะท้อนผลและเผยแพร่เชิงวิชาการ จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในและเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะเพื่อสร้างมาตรฐานวิชาการที่เข้มแข็งให้แก่สถานศึกษา

อภิปรายผลการวิจัย

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เนื่องจากกระบวนการรวมตัวกันของครู ผู้บริหาร และนักการศึกษาที่มีปณิธานร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ โดยเน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องและการทำงานเป็นทีมบนพื้นฐานของวัฒนธรรมกัลยาณมิตรเพื่อสะท้อนคิดผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ กระบวนการนี้มุ่งยกระดับสมรรถนะวิชาชีพครูผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์และนวัตกรรมการสอนที่เน้นการนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติจริงในชั้นเรียน เพื่อลดช่องว่างทางการศึกษาและสร้างบรรทัดฐานการปฏิบัติงานที่รับผิดชอบร่วมกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ การพัฒนาผลสัมฤทธิ์และความก้าวหน้าของผู้เรียนให้เกิดประสิทธิผลอย่างยั่งยืนในฐานะสถานศึกษาแห่งการเรียนรู้ที่สมาชิกมีวิสัยทัศน์ร่วมกันในการปรับปรุงกระบวนการทำงานให้เป็นครูมืออาชีพภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย 8 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การรวมกลุ่มของบุคคลที่มีลักษณะและเป้าหมายร่วมกัน 2) การกำหนดบทบาทของบุคคลในชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ 3) การร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาการเรียนรู้ของนักเรียน 4) การค้นหาสาเหตุสำคัญของปัญหา 5) การหาแนวทางแก้ไขปัญหาการเรียนรู้ 6) การนำแนวทางที่ได้ไปใช้ในการแก้ไขปัญหา 7) การดำเนินงานตามแผนที่กำหนดร่วมกัน และ 8) การสรุปผล สะท้อนผล และปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ร่วมกัน การสะท้อนคิดเชิงวิชาชีพ และการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ผ่านการทำงานแบบร่วมมือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อครูมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและประสิทธิภาพขององค์กรทางการศึกษาโดยรวม อีกทั้งยังสะท้อนข้อค้นพบเชิงทฤษฎีว่า การสร้างวัฒนธรรมองค์กรแบบกัลยาณมิตรและการมีเป้าหมายร่วมกันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ PLC สามารถดำเนินได้อย่างต่อเนื่องและเกิดประสิทธิผลในสถานศึกษา นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า กระบวนการ PLC ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมการประชุมหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการพัฒนาวิชาชีพครูเชิงระบบที่เชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้ของครูกับผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของภัชมาน วรินทรเวช ได้เสนองานวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครศรีธรรมราช เขต 1 ที่พบว่าการดำเนินงาน PLC ที่มีการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครู ช่วยพัฒนา

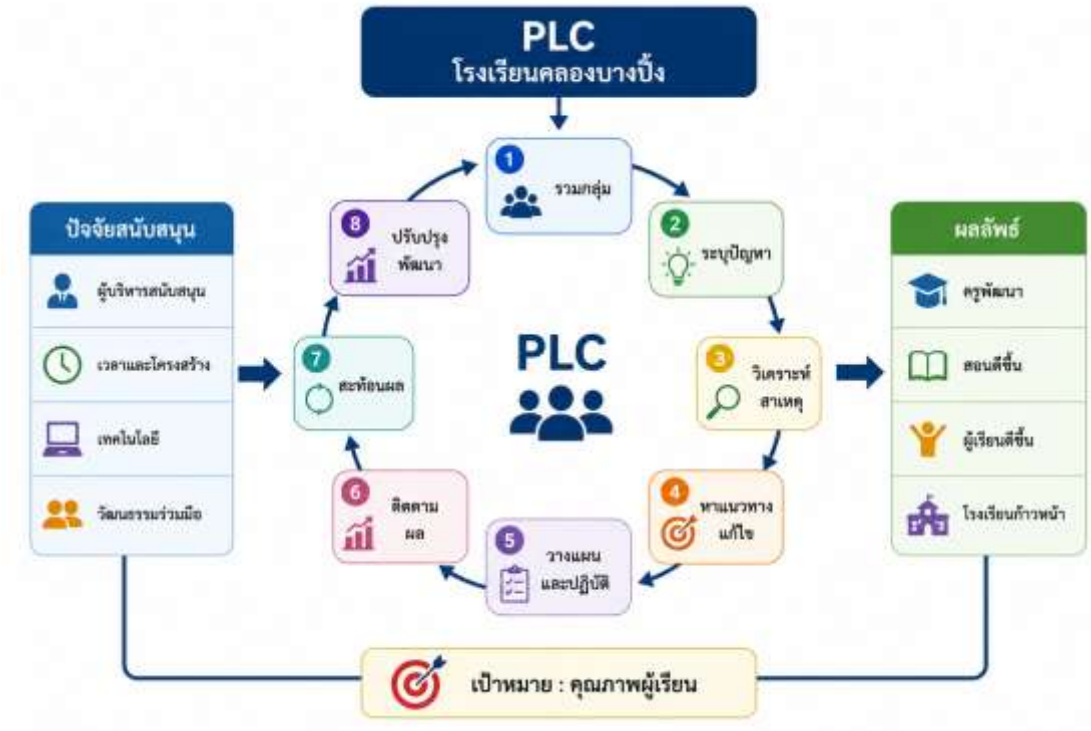
ประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษา (ภัชมาน วรินทรเวช, 2564) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของชนันท์ธิดา ประพิณ และสมคิด สกุลสถาปัตย์ ที่เขียนงานวิจัยเรื่องการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษาในเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาดอยน้ำทิพย์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำพูน เขต 1 ที่พบว่า การมีเป้าหมายร่วมกันและการสะท้อนผลการปฏิบัติงานร่วมกันของครู ส่งผลให้การดำเนินงาน PLC อยู่ในระดับมาก (ชนันท์ธิดา ประพิณ และสมคิด สกุลสถาปัตย์, 2567)

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 แนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต 1 ประกอบด้วย 8 ขั้นตอนหลัก 24 แนวทาง มีลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านโครงสร้างการบริหารจัดการ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของครู การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การวิเคราะห์ปัญหาเชิงระบบ การพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนการติดตามประเมินผลและการเผยแพร่ผลงาน ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ ประการแรก แนวทางด้านการจัดโครงสร้างและการบริหารจัดการ PLC เช่น การกำหนดเวลา 2–3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ การจัดกลุ่มขนาดเล็ก 6–8 คน และการจัดกลุ่มตามสาระหรือระดับชั้น สอดคล้องกับแนวคิดของชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพที่เน้น “โครงสร้างสนับสนุน” เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การจัดโครงสร้างที่ชัดเจนช่วยลดภาระงานที่ไม่จำเป็นและเพิ่มคุณภาพของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครู ประการที่สอง แนวทางที่เน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การจัดการข้อมูลแบบ Real-time และการสร้างคลังความรู้ สะท้อนถึงการปรับตัวของ PLC สู่ยุคดิจิทัล (Digital PLC) ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสาร ลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล และสนับสนุนการตัดสินใจบนฐานข้อมูลจริง โดยสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารการศึกษายุคใหม่ที่เน้น Data-driven Decision Making ประการที่สาม การเน้นการวิเคราะห์ปัญหาเชิงลึกด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ร่องรอยการเรียนรู้ และการใช้เครื่องมือเชิงระบบ เช่น Why-Why Analysis แสดงให้เห็นถึงการพัฒนา PLC ไปสู่การคิดเชิงระบบ (System Thinking) ซึ่งช่วยให้ครูสามารถระบุสาเหตุของปัญหาได้อย่างแท้จริง และนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ตรงจุดมากขึ้น ประการที่สี่ แนวทางการพัฒนานวัตกรรมและการจัดการเรียนรู้ เช่น การถอดบทเรียน Best Practice การใช้ PBL และการนำงานวิจัยมาสนับสนุนการแก้ปัญหา สะท้อนให้เห็นถึงการยกระดับ PLC จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาวิชาชีพครูเชิงสร้างสรรค์และการเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) ประการที่ห้า ด้านการติดตาม ประเมินผล และความโปร่งใส เช่น การกำหนดตัวชี้วัด การใช้ระบบดิจิทัลในการติดตามผล และการรายงานผลตามสภาพจริง เป็นการสร้างระบบความรับผิดชอบ (Accountability) ที่ชัดเจน ซึ่งช่วยให้การพัฒนา PLC มีความต่อเนื่องและตรวจสอบได้ ประการสุดท้าย แนวทางด้านการสร้างวัฒนธรรมองค์กร เช่น การสร้างพื้นที่ปลอดภัย การสะท้อนผล การเชิดชูเกียรติ และการเผยแพร่ผลงาน แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ “วัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของ PLC ที่ช่วยส่งเสริมแรงจูงใจและความยั่งยืนของการพัฒนาวิชาชีพครู สอดคล้องกับแนวงานวิจัยของภัชมาน วรินทรเวช ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครศรีธรรมราช เขต 1 พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการร่วมกำหนดวิสัยทัศน์กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย พร้อมทั้งส่งเสริมให้ครูเข้ามามีส่วนร่วมใน

กระบวนการต่างๆ มากขึ้น ตลอดจนสนับสนุนปัจจัยเกื้อหนุนที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงาน และมุ่งเน้นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างในการรับฟังความคิดเห็น เพื่อเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดไปสู่การปฏิบัติงานจริงอย่างเป็นรูปธรรม (ภัชมาน วรินทรเวช, 2564) และสอดคล้องกับภานุพงศ์ แกมเงิน ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องสภาพและแนวทางในการส่งเสริมความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการส่งเสริมความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ประเด็นสำคัญที่ผู้บริหารและครูควรดำเนินการร่วมกัน เริ่มจากการวางแผนเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ในทิศทางเดียวกัน การเสริมสร้างสัมพันธภาพอันดีภายในทีมเพื่อให้เกิดความร่วมมืออย่างแท้จริง ตลอดจนการสนับสนุนปัจจัยด้านทรัพยากรและเวลาที่เพียงพอ นอกจากนี้ ยังเน้นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรในการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ และการกระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างเสมอภาค เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและร่วมขับเคลื่อนสถานศึกษาไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ (ภานุพงศ์ แกมเงิน, 2565)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากภาพมีคำอธิบายว่า การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งให้เกิดประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนจากผู้บริหารสถานศึกษา การจัดโครงสร้างและเวลาในการดำเนินกิจกรรมอย่างเหมาะสม การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการสร้างวัฒนธรรม

กัลยาณมิตรในองค์กร ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ส่งผลต่อกระบวนการ PLC โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการรวมกลุ่มครู การวิเคราะห์ปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียน การวิเคราะห์สาเหตุเชิงลึก การกำหนดแนวทางแก้ไขตามหลักวิชาการ การนำสู่การปฏิบัติ และการสะท้อนผลเพื่อปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ การประยุกต์ใช้ระบบ ICT การพัฒนาคลังนวัตกรรมและแนวปฏิบัติที่ดี ตลอดจนการสร้างระบบติดตามและสะท้อนผลร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะครู การยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ และการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันในสถานศึกษาอย่างยั่งยืน

สรุป

จากการศึกษาสามารถสะท้อนให้เห็นว่า ครูโรงเรียนคลองบางปิ้งให้ความสำคัญกับกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ในระดับมาก โดยเฉพาะการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการตระหนักร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนผ่านการทำงานแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงาน PLC ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากผู้บริหาร การจัดโครงสร้างและเวลาในการดำเนินงานอย่างชัดเจน รวมถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและข้อมูลสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การสร้างวัฒนธรรมกัลยาณมิตร การเปิดโอกาสให้ครูสะท้อนผลการปฏิบัติงาน และการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ PLC สามารถนำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะครู การยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ และการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้ง ผู้วิจัยพบข้อที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิตต่ำสุดของแต่ละด้าน นำมาเสนอแนะเพื่อพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนคลองบางปิ้งต่อไป

1. ด้านการรวมกลุ่มและลักษณะของกลุ่ม ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การนัดหมายประชุมกลุ่ม PLC อย่างสม่ำเสมอ สถานศึกษาจึงควรพัฒนาการกำหนดเวลาและโครงสร้างการดำเนินกิจกรรม PLC ให้ชัดเจน พร้อมส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสารและจัดเก็บข้อมูลร่วมกัน

2. ด้านบทบาทของบุคคลในชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การขับเคลื่อนบทบาทร่วมกันในการพัฒนาวิชาชีพ สถานศึกษาจึงควรพัฒนาการมอบหมายบทบาทหน้าที่ตามศักยภาพของบุคลากร และสร้างบรรยากาศการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์

3. ด้านการร่วมกันคิดปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียน ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การอภิปรายปัญหาการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ สถานศึกษาจึงควรพัฒนาการใช้ข้อมูลผลสัมฤทธิ์และร่องรอยการเรียนรู้ในการวิเคราะห์ปัญหาผู้เรียนอย่างเป็นระบบ

4. ด้านการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การใช้ข้อมูลอ้างอิงจากหลักฐานเชิงประจักษ์มากกว่าประสบการณ์ส่วนตัว สถานศึกษาจึงควรพัฒนาการวิเคราะห์ปัญหาโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์และกระบวนการคิดเชิงระบบ

5. ด้านการหาแนวทางแก้ไขปัญหาการเรียนรู้ ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มประสิทธิภาพในการสร้างองค์ความรู้ สถานศึกษาจึงควรพัฒนาการนำนวัตกรรม งานวิจัยและแนวปฏิบัติที่ดีมาใช้ในการจัดการเรียนรู้

6. ด้านการสรุปและจัดทำแนวทางแก้ไขปัญหา ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การสรุปแนวทางเป็นกลยุทธ์ที่จัดการกับอุปสรรคที่เกิดขึ้นจริง สถานศึกษาจึงควรพัฒนาการจัดทำแผนปฏิบัติการและกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจน

7. ด้านการนำแนวทางไปใช้ในการปฏิบัติ ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การนำแนวทางการจัดการเรียนรู้จาก PLC ไปลงมือปฏิบัติจริงตามกรอบเวลา สถานศึกษาจึงควรพัฒนาระบบติดตามผลการดำเนินงานและส่งเสริมการนิเทศแบบกัลยาณมิตรอย่างต่อเนื่อง

8. ด้านการสะท้อนผลและการปรับปรุงพัฒนา ข้อที่มีค่าน้อยที่สุดคือ การนำผลการสะท้อนไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาการสอนอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษาจึงควรพัฒนาระบบการสะท้อนผลการบันทึกข้อมูล และการเผยแพร่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวิชาการอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาการขับเคลื่อนสถานศึกษาแห่งการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของครูและบุคลากรทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ

2. ควรศึกษาภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการส่งเสริมชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ในสถานศึกษา

3. ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ของครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 และ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

ขวัญจิรา แตงทอง และคณะ. (2566). การศึกษาปัญหาการดำเนินงานชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3. *วารสารครุศาสตร์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์,* 6(2), 170–181.

ชนันท์ธิดา ประพิณ และสมคิด สกุลสถาปัตย์. (2567). การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษาในเครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษาดอยน้ำทิพย์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำพูน เขต 1. *วารสารศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี,* 4(1), 44–53.

ภัชมาน วรินทรเวช. (2564). แนวทางการพัฒนาความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครศรีธรรมราช เขต 1 *(การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ภานุพงศ์ แกมเงิน. (2565). สภาพและแนวทางในการส่งเสริมความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2. *(การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา. (2564). *หลักเกณฑ์และวิธีการประเมินวิทยฐานะครูและบุคลากรทางการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

Best, J. W. (1981). *Research in education.* (4th ed.). Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Cronbach, L. J. (1974). *Essentials of psychological testing*. New York: Harper & Row Publisher.

DuFour, R., et al. (2022). *Revisiting professional learning communities at work.* (2nd ed.). Bloomington, IN: Solution Tree Press.

Likert, R. (1967). *The human organization*. New York: McGraw-Hill.

UNESCO. (2020). *Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action*. Paris: UNESCO.

ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา

The Dissemination System of Buddhism by Thai Dhammaduta Monks at Wat Promkunaram, Thai Buddhist Temple of Arizona, United States

[1]สงกรานต์ พิมพา [2]พระวิเทศพรหมคุณ [3]สมชัย ศรีนอก

[1]Songkran Phimpha [2]PhraWidesbrommakun [3]Somchai Srinok

[1,2,3]คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[1]First author, e-mail: pimpa98989@gmail.com

Corresponding, author e-mail: [2]songkran19879@gmail.com [3]Choo.sink@gmail.com

Received September 27, 2025; **Revised** August 28, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ความรู้ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา 2) สร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา 3) ทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศสหรัฐอเมริกาและ 4) ประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 คน โดยการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และ ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ การวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1. การศึกษาระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา มี 5 ด้าน คือ ด้านการบริหาร ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริการ ด้านการเผยแผ่ และด้านเครือข่าย 2. การสร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย พบว่า มี 5 กิจกรรม คือ กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา กิจกรรมวัฒนธรรมไทย กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และกิจกรรมชมรมรักษ์ไทย ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย โดยภาพรวมพบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากที่สุด 3. การทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย พบว่า พระธรรมทูตไทยมีแนวทางการดำเนินกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังนี้ (1) การสร้างจิตสำนึกสาธารณะ (2) ความภูมิใจในตนเอง (3) ช่วยเหลือผู้อื่น (4) ปรับตัวเข้ากับสังคม (5) อนุรักษ์วัฒนธรรมไทย(6) สร้างความ

สามัคคี (7) สร้างค่านิยมที่ดี 4. การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม โดยภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.09
คำสำคัญ: ประเทศสหรัฐอเมริกา; พระพุทธศาสนา; พระธรรมทูตไทย; ระบบการเผยแผ่; วัดพรหมคุณาราม

Abstract

This research aims to 1) study the knowledge of the Buddhist propagation system of Thai Dharma missionaries in the United States, and 2) establish a Buddhist propagation system of Thai Dharma missionaries in the United States. 3) To test the system of propagation of Buddhism by Thai Dharma Missionaries in the United States and 4) to evaluate the system of propagation of Buddhism by Thai Dharma Missionaries at Wat Phromkunaram, Arizona, United States. The research design was a research and development research project. The sample group used was an experimental group consisting of 25 Thais and foreigners who volunteered to participate in the activity by simple random sampling. The research instruments were semi-structured interviews and the Buddhist propagation system of Thai Dharma Missionaries. The statistics used for analysis were percentage, mean, standard deviation, and descriptive analysis. The research results found that 1. The study of the Buddhist propagation system of Wat Phromkunaram, Arizona, USA, has 5 aspects: administration, building, service, propagation, and network. 2. The creation of a system for propagating Buddhism by Thai Dharma Ambassadors found that there are 5 activities: the activity of chanting, the activity of practicing meditation, the activity of Thai culture, the activity of the volunteer club of Wat Phromkunaram, and the activity of the Rak Thai club. The results of the evaluation of the Buddhist propagation system of Thai Dharma Missionaries found that overall, it was very appropriate and very feasible. 3. Experimenting with the system of propagation of Buddhism by Thai Dharma Missionaries found that Thai Dharma Missionaries have the following guidelines for carrying out activities to propagate Buddhism: 1) Creating public awareness 2) Self-esteem 3) Helping others 4) Adapting to society 5) Preserving Thai culture 6) Creating unity and 7) Creating good values. And 4. The overall assessment of the Buddhist propagation system of the Thai Dharma Ambassadors at Wat Phromkunaram found that it was at a high level with an average score of 4.09.
Keywords: United States of America; Buddhism; Thai Dharma Ambassador; Propagation System; Wat Phromkunaram

บทนำ

พระธรรมทูตสายต่างประเทศมีหลักการและวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลัก พุทธโอวาท โดยได้ดำเนินตามแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการแสดงธรรมแก่เวไนยสัตว์ตลอดพระชนมายุของพระองค์ ได้ทรงประกาศหลักคำสอนซึ่งกระทำในหลายรูปแบบ เช่น โดยการแสดงธรรม, การสนทนาธรรม, การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจ เป็นต้น โดยที่พระองค์ได้ประทานหลักการและเทคนิคในการเผยแผ่ธรรมะให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักการในการแสดงธรรมให้เหมาะสมกาลเทศะ ให้เป็นผู้มีคุณธรรมมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตาโดยมุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่แสดงธรรมโดยยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น เจตนารมณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตสายต่างประเทศยังคงมีอุดมการณ์เหมือนเดิม “พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สัตว์ทั้งหลาย จำพวกที่มีธุลีคือกิเลสในจักษุน้อยมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”(พระไตรปิกฎ ภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 32 หน้าที่ 40 ยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระธรรมทูตสายต่างประเทศ คือ พระสงฆ์ผู้ที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐดีงามด้วยทางสาย กลาง ไม่โน้มเอียงจนถลาไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างเข้มงวด จนกลายเป็นการเบียดเบียนตนเองหรือ แก้ปัญหาด้วยความรุนแรง (อัตตกิลมถานุโยค) หรือใช้ชีวิตปรนเปรอตนเองอย่างมัวเมาด้วยการบริโภควัตถุอย่างฟุ่มเฟือย (กามสุขัลลิกานุโยค) อันเป็นการให้ความสำคัญกับการสร้างคุณค่าทางวัตถุ ด้านนอกของชีวิตที่ผิวเผินเป็นคุณค่าเทียมละลายคุณค่าแท้โดยดำเนินชีวิตมุ่งตรงสู่การบรรลุถึงคุณค่า แท้หรือแก่นสารของชีวิตที่สูงขึ้น ไม่หยุดชะงักอยู่กับความมั่งคั่งทางวัตถุ (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) การยึดติด คุณธรรมความดี (สัมปรายิกัตถะ) เท่านั้น ยังคงดำเนินชีวิตมุ่งสู่ความปล่อยวางอย่างแท้จริง (ปรมัต ถะ) ด้วย ซึ่งเรียกว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐยิ่งขึ้นตามลำดับ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

พระธรรมทูตสายต่างประเทศไปต่างประเทศยุคแรกของไทยเกิดในช่วงก่อนที่ประเทศไทยจะเปลี่ยนชื่อจากสยาม มาเป็นราชอาณาจักไทย อย่างเป็น ทางการ ในปีพุทธศักราช 2482 (วิกิพีเดีย สารนุกรมเสรี, 2567) มีปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกเกี่ยวกับเรื่องราว ของเหตุการณ์ในทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่การไปประกาศเผยแพร่ศาสนาของสมณทูต ทั้ง 9 สาย ในราวพุทธสตวรรษที่สาม ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาสาวกยานนิกายเถรวาท อันเป็นนิกายดั้งเดิมเคารพ มติของพระอรหันต์ในครั้งปฐมสังคายนา โดยการรักษาพระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยดี (เสถียร โพธินันทะ, 2543) ตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ที่ปรากฏเกี่ยวกับคนชนชาติไทยเริ่มต้นในราวพุทธ ศตวรรษที่ 6 ประมาณ พ.ศ. 621 (ค.ศ.78) ในยุคของอาณาจักรอ้ายลาว ที่ชนชาติไทยถูกจีนรุกราน ตลอดมา ในคราวหนึ่งพระเจ้ามิ่งตี่ แห่งราชวงศ์ฮั่น ส่งคณะทูตสันถวไมตรี มายังขุนหลวงเม้า กษัตริย์ ไทยแห่งอาณาจักรอ้ายลาวในยุคนั้น โดยคณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย

ทำให้หัวเมืองทั้ง 77 มีราษฎร 51,890 ครัว ราวๆ 553,700 คน หันมารับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543) และได้มีการสืบสาน ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนากันต่อๆ มาตามลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวเนื่องสมัพันธ์กับงานของพระธรรมทตูไทยเกิดขึ้นเมอื่น ราวๆ พ.ศ. 1800 เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นต่อขอมและต้องอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานี และ ในรัชกาลที่ 3 พ่อขุนรามคำแหงหมาราช ที่ขึ้นครองราชย์ในราว พ.ศ. 1818 หรือ 1822 พระองค์ ได้แผ่ขยายพระราชอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ทรงปกครองราษฎรอย่างบิดากับบุตร ทรง ประดิษฐ์อักษรไทยในปี 1826 และทรงอาราธนาพระมหาเถรสังฆราช พระภิกษุชาวลังกาซึ่ง เดินทางมาเผยแพร่พระศาสนา ณ เมืองนครศรีธรรมราช (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2555) ให้ขึ้นมาพำนัก ณ วัดอรัญญิก ตั้งคณะ สงฆ์ลังกาวงศ์ พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติและรุ่งเรืองสืบมา นั่นคือพระธรรมทูตสายต่างประเทศในยุคแรกของไทย ที่ได้เดินทางออกไปทำการ ฟื้นฟูพระศาสนาในต่างประเทศ แม้จะต้องประสบกับความยากลำบาก เสี่ยงภัยอันตราย นานับประการในการเดินทาง บางรูปต้องสังเวยชีวิตของตนเองในการเดินทาง บางรูปเสียสละชีวิต ตนเองในต่างอาณาจักรเพื่อประกาศพระศาสนาให้ดำรงอยู่เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต แก่ผู้ที่มี ความศรัทธาเลื่อมใสในแนวทางของพระพุทธศาสนา สาเหตุความเสื่อมโทรมของสังคมและชีวิตจิตใจที่เป็นปัญหายิ่งใหญ่ของอเมริกาในปัจจุบัน ทำไมคนอเมริกันจึงต่อว่าสังคมของตนเอง ว่ามีความตกต่ำทางจริยธรรมถึงจุดต่ำสุดในประวัติศาสตร์ และกำลังมีภาวะหิวศีลธรรม ข้อมูลและคำเร่งเร้ากระตุ้นเตือนของคนอเมริกันต่อเพื่อนร่วมชาติของเขาเองเกี่ยวกับการป้องกันแก้ไขและปรับปรุงส่งเสริมสังคมและการศึกษาในประเทศไทย ตลอดจนทบทวนทิศทางของการพัฒนาประเทศชาติ และท่าทีต่อแม่แบบที่จะถือเอาเป็นตัวอย่างในการพัฒนานั้น โดยกำหนดจริยธรรมในการพัฒนาให้ถูกต้อง

วัดในสหรัฐอเมริกาปัจจุบันมีประมาณ 151 วัด เป็นวัดสังกัดมหานิกาย 93 วัด สังกัดคณะธรรมยุต 58 วัด แต่วัดแรกที่ผมจะพาไปทำความรู้จักและไหว้นั้น คือ วัดวชิรธรรมปทีป มหานครนิวยอร์ก สังกัดมหานิกาย สร้างมาประมาณ 30 ปี เป็นวัดเดียวแต่มีที่ตั้ง 2 แห่ง คือ ที่เลขที่ 75 ถนนแคลิฟอร์เนีย เมาท์เวอร์นอน นิวยอร์ก แห่งหนึ่ง และที่เลขที่ 110 ถนนรัสติก เซ็นเตอร์รีส ลองไอส์แลนด์ นิวยอร์ก อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธศาสนา เริ่มเผยแผ่เข้าสู่สหรัฐอเมริกา ประมาณ พ.ศ. 2424 โดย พันเอก เอช. เอส. ออลคอตต์ ได้แต่งหนังสือชื่อ ปุจฉาวิสัชชนาทางพระพุทธศาสนา (Buddhist Catechism) ขึ้นเผยแผ่แต่คนยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าใดนัก จนกระทั่งใน พ.ศ. 2436 อนาคาริกะธัมมปาละ พุทธศาสนิกชาวลังได้เดินทางเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกในสหรัฐอเมริกา จึงเริ่มมีผู้นับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนและชาวญี่ปุ่นเท่านั้นใน พ.ศ. 2457 ได้มีการจัดตั้งสมาคมพระพุทธศาสนาแห่งสหรัฐอเมริกาขึ้น ซึ่งสมาคมนี้ในปัจจุบันก็ยังดำรงอยู่และขยายสาขาไปยังรัฐต่างๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ เมืองซานฟรานซิสโก รัฐแคลิฟอร์เนีย

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2526 หรือ 1982 ได้มีพระสงฆ์จากวัดใหม่ยายนุ้ย 3 รูป คือ พระอนันต์ สภุโร,พระไพรัช พรฺหมฺวโร และพระสิทธิศักดิ์ ผาสุโก เดินทางมาเยี่ยมชาวพุทธในเมืองลอส แองเจลิส,เ มืองลาสเวกัส และเมืองฟินิคส์ รัฐอริโซน่า ต่อมาชาวพุทธในรัฐอริโซน่า เห็นว่าใกล้เข้าพรรษาจึงได้ขออาราธนา ให้ท่านทั้ง 3 รูป อยู่จำพรรษา โดยเช่าบ้านหลังหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งถือ

เป็นการเริ่มตั้งวัดเมื่อ 24 กรกฎาคม 2526 พระสงฆ์ไว้เป็นที่ พึ่งทางจิตใจอย่างถาวร จึงได้นำเรื่องนี้ปรึกษาพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (เกี่ยว อุปเสณมหาเถร) รองแม่กองงานพระธรรมทูตเจ้าอาวาสวัดสระเกศ ด้วยความเมตตาท่านได้ให้คำแนะนำและฝากให้ พระเทพโสภณ หัวหน้าสงฆ์วัดไทยลอสแองเจลิส และพระสุธีรัตนาภรณ์ ประธานสมัชชาสงฆ์ไทยใน สหรัฐอเมริกา ช่วยเหลือแนะนำอีกทางหนึ่ง พุทธศาสนิกชนจึงได้ซื้อบ้านหลังหนึ่ง สร้างเป็นวัดเพื่อเป็นที่ประกอบพิธีกรรมและเป็นที่อยู่ของ พระสงฆ์ และเป็นวัดแรกในรัฐอริโซน่า เมื่อปีพุทธศักราช 2526 (1982) ซึ่งตั้งอยู่ที่ 8102 W. Trafalgar Ave, Phoenix, AZ 85035 มีวัตถุประสงค์สำคัญในการตั้งวัด คือ เพื่อเป็นสถานที่ส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาด้าน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชาวพุทธ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมด้านพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลาง และศูนย์รวมของชาวพุทธกิจกรรมของวัดพรหมคุณารามกิจกรรมของวัดได้แบ่งออกเป็น 3 รายการ คือ 1. กิจกรรมเนื่องด้วยศาสนกิจ 2. กิจกรรมเกี่ยวกับวัด 3. กิจกรรมเกี่ยวกับชุมชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา และเพื่อเป็นสถานที่ส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาด้าน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชาวพุทธ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมด้านพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลาง และศูนย์รวมของชาวพุทธต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา
2. เพื่อสร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา
3. เพื่อทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา
4. เพื่อประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นไปในลักษณะของการวิจัยและพัฒนา (Research and Development = R&D) โดยมีรายละเอียดขั้นตอนดำเนินการวิจัย 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 (Research = R1) การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้

1. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 1) ประชาการ ในการดำเนินการศึกษาข้อมูลฐานเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยยได้กำหนดกลุ่มประชาชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมของวัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จำนวน 60 คน 2) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นกลุ่มทดลอง สำหรับดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มุ่งเน้นพื้นที่ วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยคัดเลือกจากคุณสมบัติด้านความเชี่ยวชาญ ได้แก่ สมาชิกสมัชชาสังไทยในสหรัฐอเมริกา จำนวน 12 รูป เจ้าอาวาสวัดในอริโซนา สหรัฐอเมริกา จำนวน 5 รูป จำนวน 15 คน คัดเลือกโดยคุณวุฒิที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธรรมทูตไทย ในประสหรัฐอเมริกา การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อระดมความคิดเห็น ความเชื่อ และประสบการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมุ่งเน้นไปที่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ร่วมกันของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่อระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วย ด้านการพัฒนาระบบ จำนวน 1 คน ด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 รูป/คน ด้านการศึกษา จำนวน 4 คน ด้านพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 4 รูป รวมทั้งสิ้น จำนวน 11 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Structured Interview) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview Research) และนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ทำการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis Technic) QDAT Knowledge 1 วิธี ประกอบด้วย เทคนิค Triangulation: การยืนยัน 3 เส้า การมีข้อมูลการวิจัย 3 มิติ ที่มีความสัมพันธ์ มีความ สอดคล้อง ด้านข้อมูล (Data triangulation) การยืนยันด้วยบุคคล 3 ท่าน ด้านวิธีวิจัย (Method triangulation) การเลือกใช้วิธีเก็บข้อมูล มากกว่าหนึ่งวิธีการ ด้านทฤษฎี (Theory triangulation) ทฤษฎีที่ใช้อ้างอิง พิจารณาจาก การเลือกใช้ทฤษฎี ในการตีความและสรุปความหมายมากกว่าหนึ่งทฤษฎี ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการยืนยันด้วยบุคคล 3 ท่าน แล้วนำมาระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 1) ข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสืออ้างอิงทางพระพุทธ ศาสนาต่างๆ จากพระไตรปิฎก (ภาษาบาลี) พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสือ วารสารบทความ งานวิจัยที่เกี่ยวกับ 1) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบ 2) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 3) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศสหรัฐอเมริกา 4) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก 5) แนวคิดเกี่ยวกับพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และ6) บริบททั่วไปของ วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้รวบรวมทั้งข้อมูลจากงานวิจัย เอกสารทางวิชาการ และบทความที่เกี่ยวข้องจากเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นฐานคิดในการ นำไปวิเคราะห์ ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบคิดสำหรับการออกแบบ

คำถามที่จะทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง เมื่อได้ประเด็นคำถามแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างตามที่ระบุไว้ในขอบเขตประชากร โดยใช้การบันทึกเสียง และ บันทึกวีดีโอ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม หลังจากที่ได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดแล้ว ผู้วิจัยนำมาสร้างเป็น กรอบแนวคิดในการวิจัย จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ 3) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของผลการสัมภาษณ์และนำไปวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้นำเทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป และสกัดประเด็นที่ผู้ให้ สัมภาษณ์ได้ตอบไว้ตรงกัน และคัดแยกประเด็นที่ให้ไว้ไม่เหมือนกัน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการ สังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมมนาในโอกาสต่างๆ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์อธิบายตีความและสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำและนำเสนอเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลแนวคิดทฤษฎีตามที่ปรากฏใน ขั้นตอนที่ 1 เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแนวคิดทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ศึกษา

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล 1. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการวิจัยด้านความตรง Face Validity โดยอาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง 2 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้อง เหมาะสม ความชัดเจนของภาษา และครบถ้วนเหมาะสมทางวิชาการ และตรวจสอบดัชนีความสอดคล้องดัชนีความสอดคล้องโครงสร้างวัตถุประสงค์ (Index of item objective congruence: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 รูป/คน ได้ค่า IOC ระหว่าง 1.00

ระยะที่ 2 (Development = D1) การสร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อระดมความคิดเห็น ความเชื่อ และประสบการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมุ่งเน้นไปที่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ร่วมกันของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่อระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วย ด้านการพัฒนาระบบ จำนวน 1 คน ด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 รูป/คน ด้านการศึกษา จำนวน 4 คน ด้านพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 4 รูป/คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 11 คน และเพื่อยกร่างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มี 5 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2) กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และ5) กิจกรรมชมรมรักษ์ไทย

ระยะที่ 3 (Research = R2) การทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้ **กลุ่มตัวอย่าง** ที่ใช้เป็นกลุ่มทดลอง สำหรับดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยมีประชาชน และเยาวชน ที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 ท่าน โดยทดลองใช้กับกิจกรรม 5 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2)

กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และ5) กิจกรรมชมรมรักษ์ไทย วิธีการประเมินผล 1) การสัมภาษณ์ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม 6 คน

ระยะที่ 4 (Development = D2) การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีประชาชน และเยาวชน ที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 ท่าน

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการบริหาร ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริการ ด้านการเผยแผ่ ด้านเครือข่าย สามารถสรุปได้ว่า 1) ด้านการบริหาร คือ การบริหารวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกามีลักษณะที่แตกต่างจากในประเทศไทย เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐฯ มักพึ่งพาการบริจาคจากชุมชนในการดูแลกิจกรรมต่างๆ เช่น การสอนพระธรรม การจัดกิจกรรมศาสนา และการพัฒนาจิตใจ 2) ด้านอาคารสถานที่ คือ การออกแบบและลักษณะของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกาเน้นความหลากหลายและการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมและความต้องการของชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา โดยวัดมักจะเน้นความเรียบง่ายและการใช้งานที่ตอบสนองการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ห้องสมาธิ ห้องเรียน และพื้นที่กิจกรรมต่างๆ 3) ด้านการบริการ คือ บทบาทของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกาไม่เพียงแค่การปฏิบัติธรรมทางศาสนา แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือชุมชนทั้งในแง่จิตวิญญาณและสังคม วัดจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนสมาธิ การเทศนา และการสวดมนต์ 4) ด้านการเผยแผ่ คือ การเผยแผ่ศาสนาพุทธของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกามีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงและเผยแพร่หลักธรรมทั้งให้กับชาวไทยและชาวอเมริกัน วัดไทยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนา การสอนธรรมะ การใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ในการเผยแพร่คำสอน รวมถึงการร่วมงานกับศาสนาอื่นๆ 5) ด้านเครือข่าย คือ เครือข่ายสมัชชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา (TBMA) มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและประสานงานกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมของพระสงฆ์และชุมชนไทยในสหรัฐฯ โดยมุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การรักษาภาษาและวัฒนธรรมไทย รวมถึงการจัดกิจกรรมทางศาสนา เช่น การบวช งานบุญสงกรานต์ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 ประกอบด้วย 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ผ่องใส อุดมการณ์ 4 ประกอบด้วย 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน และวิธีการ 6 ประกอบด้วย 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้องรู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร และนำมาเขียนเป็น และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก มีดังนี้ คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์2) กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติ

ภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และ5) กิจกรรมชมรมรักษ์ไทย ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมพบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.63 S.D. = 0.816) และมีความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.67 S.D. = 0.667)

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผลการทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา จัดขึ้นนั้นมี 5 กิจกรรม คือ 1) ผลกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ พบว่า กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกามีผลทั้งในด้านจิตใจและการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนไทยและคนในชุมชนที่หลากหลายวัฒนธรรม ประกอบด้วย ช่วยฝึกสมาธิ ลดความเครียด ทำให้จิตใจมั่นคง ลดวิตกกังวล พัฒนาจิตใจ และ ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย 2) ผลกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา พบว่า ผลของกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนาในสหรัฐอเมริกาเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนที่กำลังมองหาวิธีการจัดการกับความเครียด ความวิตกกังวล และการสร้างความสงบในชีวิตที่วุ่นวาย ในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา ผลที่ได้จากการฝึกปฏิบัติธรรม ประกอบด้วย ลดความคิดฟุ้งซ่าน จิตใจสงบ เพิ่มความฉลาดทางอารมณ์ ตระหนักรู้ในตัวเอง ควบคุมอารมณ์ และ เพิ่มคุณภาพชีวิต 3) ผลกิจกรรมวัฒนธรรมไทย พบว่า กิจกรรมวัฒนธรรมไทยของวัดพรหมคุณาราม ในอเมริกาไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมไทย แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนไทย สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมท้องถิ่น และช่วยให้คนไทยในต่างแดนมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งยังเป็นการส่งเสริมคุณธรรมในชุมชนและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย การต่อยอดวัฒนธรรม สร้างความภาคภูมิใจ ความสัมพันธ์ที่ดี เผยแผ่ความงดงามของไทย และส่งเสริมความเป็นไทย 4) ผลกิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม พบว่า กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณารามมีผลในการสร้างความสามัคคีในชุมชนไทย การช่วยเหลือสังคม การฝึกคุณธรรม การเผยแพร่ศาสนาพุทธ และการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ 5) ผลกิจกรรมชมรมรักษ์ไทย พบว่า กิจกรรมของ ชมรมรักษ์ไทย มีผลในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมไทยผ่านการแต่งชุดไทย การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การเผยแพร่คำสอนทางศาสนา การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม การสร้างความภาคภูมิใจในตัวตนและวัฒนธรรมไทย

4. วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 พบว่า ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.62 และอยู่ในระดับมาก ในทุกๆ ด้าน ด้านความถูกต้องและครอบคลุม มีค่าเฉลี่ย 4.45 ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ มีค่าเฉลี่ย 4.18 ด้านความมีประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ 4.07 รองลงมาด้านความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ย 3.93 ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลการประเมินข้อมูลระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวม

ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
ด้านความถูกต้องและครอบคลุม	4.45	0.48	มาก
ด้านความเหมาะสม	3.93	0.64	มาก
ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปใช้	4.18	0.65	มาก
ด้านความมีประโยชน์	4.07	0.75	มาก
รวม	**4.09**	**0.60**	**มาก**

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการบริหาร ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริการ ด้านการเผยแผ่ ด้านเครือข่าย ทั้งนี้พราะว่าการส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาด้าน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชาวพุทธ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมด้านพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง และศูนย์รวมของชาวพุทธกิจกรรมของวัดพรหมคุณารามกิจกรรมของวัด คือ กิจกรรมเนื่องด้วยศาสนกิจ ประกอบด้วยวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา สัปดาห์ปฏิบัติ ธรรมเดือนมีนาคม ทำบุญทอดกฐิน นอกจากนี้ วัดยังมีกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เช่น การเผยแผ่ความรู้เกี่ยวกับศาสนาพุทธ การบริหารวัดต้องคำนึงถึงความหลากหลายทั้งในด้านภาษาและวัฒนธรรม โดยต้องรักษาประเพณีและปรับตัวตามความต้องการของชุมชนที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับอรทัย พนาราม ได้วิจัยเรื่อง “สื่อมวลชนกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” มีจุดประสงค์เพื่อให้ทราบถึงบทบาทและแนวโน้มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสื่อมวลชนแต่ละประเภท ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อวิทยุโทรทัศน์ และปัจจัยแวดล้อมสื่อ ได้แก่ องค์กรผู้เผยแผ่ กลุ่มเป้าหมายและสภาพทางสังคมกับเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในสื่อแต่ละชนิดว่ามีอิทธิพลต่อกันอย่างไร ผลจากการวิจัยพบว่า 1) คุณลักษณะสื่อ ปัจจัยแวดล้อมของสื่อ มีส่วนกำหนดแนวทางเนื้อหาพระพุทธศาสนาที่นำเสนอในสื่อมวลชนแต่ละประเภทให้แตกต่างกัน 2) เนื้อหาพระพุทธศาสนาในสื่อมวลชนสะท้อนภาพสถานการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในเมืองไทยซึ่งมีที่มาจากการเคลื่อนไหวขององค์กรพุทธเป็นสำคัญ 3) กระแสหลักของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มอนุรักษ์นิยม (พระพุทธศาสนาแบบประเพณี) (2) กลุ่มปฏิรูป (พระพุทธศาสนาแบบประยุกต์) (3) กลุ่มไสยศาสตร์ (นำเสนอพระพุทธศาสนาเชิงไสยศาสตร์ (อรทัย พนาราม, 2561) ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในกระบวนการดำเนินงานเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไปมีเชื่อมโยงกับหลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 ประกอบด้วย 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ผ่องใส อุดมการณ์ 4 ประกอบด้วย 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน วิธีการ 6 ประกอบด้วย 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้องรู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 ประกอบด้วย 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ผ่องใส อุดมการณ์ 4 ประกอบด้วย 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน และวิธีการ 6 ประกอบด้วย 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้องรู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร และนำมาเขียนเป็น และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก มีดังนี้ คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์2) กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณารามและ 5) กิจกรรมชมรมรักษ์ไทย ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมพบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.63 S.D. = 0.816) และมีความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.67 S.D. = 0.667) ทั้งนี้เพราะว่า การบริหารวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกามีลักษณะที่แตกต่างจากในประเทศไทย เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยวัดพรหมคุณารามในสหรัฐฯ มักพึ่งพาการบริจาคจากชุมชนในการดูแลกิจกรรมต่างๆ เช่น การสอนพระธรรม การจัดกิจกรรมศาสนา และการพัฒนาจิตใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์” ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่สุดของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ คือ ศักยภาพของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษหรือภาษาจีนได้ตลอดจนภาพลักษณ์มุ่งเน้นด้านวัตถุนิยม มีผลกระทบต่อความศรัทธาของชาวสิงคโปร์แยกเป็น ๓ กลุ่ม คือ อนุรักษ์นิยม ธรรมนิยม และวัตถุนิยม ส่วนรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมคณะสงฆ์และภาครัฐต้องร่วมกำหนดนโยบาย แผนงาน แผนคนและแผนเงิน เพื่อสร้างบุคลากรที่มีศักยภาพด้านการเผยแผ่ทั้งเชิงรับและเชิงรุกเพื่อให้สอดรับกับอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาสิงคโปร์ เช่น ประเพณีนิยม งานสังคมสงเคราะห์ การเรียนการสอน โครงการอบรม และการปฏิสัมพันธ์กับรัฐและศาสนาอื่น (พระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช), 2560)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา จัดขึ้นนั้นมี 5 กิจกรรม คือ 1) ผลกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ พบว่า กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกามีผลทั้งในด้านจิตใจและการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนไทยและคนในชุมชนที่หลากหลายวัฒนธรรม 2) ผลกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา พบว่า ผลของกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนาในสหรัฐอเมริกาเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนที่กำลังมองหาวิธีการจัดการกับความเครียด ความวิตกกังวล และการสร้างความสงบในชีวิตที่วุ่นวาย ในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา ผลที่ได้จากการฝึกปฏิบัติธรรม 3) ผลกิจกรรมวัฒนธรรมไทย พบว่า กิจกรรมวัฒนธรรมไทยของวัดพรหมคุณาราม ในอเมริกาไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมไทย แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนไทย สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมท้องถิ่น และช่วยให้คนไทยในต่างแดนมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งยังเป็นการส่งเสริมคุณธรรมในชุมชนและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในการดำเนินชีวิต 4) ผลกิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม พบว่า กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณารามมีผลในการสร้างความสามัคคีใน

ชุมชนไทย การช่วยเหลือสังคม การฝึกคุณธรรม การเผยแพร่ศาสนาพุทธ และการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ การเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคม แต่ยังส่งผลดีต่อการพัฒนาตนเองและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนและ 5) ผลกิจกรรมชมรมรักษ์ไทย พบว่า กิจกรรมของ ชมรมรักษ์ไทย มีผลในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมไทยผ่านการแต่งชุดไทย การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การเผยแพร่คำสอนทางศาสนา การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม การสร้างความภาคภูมิใจในตัวตนและวัฒนธรรมไทย รวมถึงการสนับสนุนการช่วยเหลือสังคมและพัฒนาเยาวชน ซึ่งช่วยสร้างสังคมที่เข้มแข็งและมีความสามัคคีในชุมชน ประกอบด้วย 1) อนุรักษ์วัฒนธรรมไทย 2) สร้างความสามัคคี 3) การเผยแพร่วัฒนธรรมไทย 4) ความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม และ 5) สร้างค่านิยมที่ดี ทั้งนี้เพราะว่า การเผยแผ่ศาสนาพุทธของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกา มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงและเผยแพร่หลักธรรมทั้งให้กับชาวไทยและชาวอเมริกัน วัดไทยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนา การสอนธรรมะ การใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ในการเผยแพร่คำสอน รวมถึงการร่วมงานกับศาสนาอื่นๆ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจในศาสนาพุทธและการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในสังคมอเมริกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย ธมฺมชโย) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน” ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนพระธรรมทูตเริ่มเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงราว ปี พ.ศ.2532 สามารถสร้างวัดไทยแห่งแรกขึ้นในฮ่องกงและสร้างวัดขึ้นอีกหลายวัดจนถึงปัจจุบัน รูปแบบการเผยแผ่ของพระธรรมทูตในฮ่องกง : แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการศึกษา ควรจัดโครงการอบรมภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น 2) ด้านสังคมสงเคราะห์ ควรตั้งศูนย์ช่วยเหลือคนไทยในต่างแดน 3) ด้านแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ควรจัดกิจกรรมวัฒนธรรมนานาชาติ 4) ด้านการสร้างภาคีเครือข่าย มีการลงนามความร่วมมือกับวัด ราชการและองค์กรต่างๆ 5) ด้านการใช้สื่อเผยแผ่เชิงรุก มีโครงการธรรมสัญจร จิตอาสาเผยแผ่ และใช้สื่อออนไลน์ 6) ด้านบุคคลากร พระธรรมทูตมีภูมิรู้ ภูมิธรรม และมีธรรมทูตคฤหัสถ์จิตอาสา (พระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย ธมฺมชโย), 2564)

4. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 พบว่า การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.62 และอยู่ในระดับมาก ในทุกๆ ด้าน ด้านความถูกต้องและครอบคลุม มีค่าเฉลี่ย 4.45 ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ มีค่าเฉลี่ย 4.18 ด้านความมีประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ 4.07 รองลงมาด้านความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ย 3.93 ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะว่าการเผยแผ่ศาสนาพุทธเน้นการสอนที่เข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การฝึกสมาธิ การเข้าใจในกฎแห่งกรรม และการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนา วัดไทยยังเปิดโอกาสให้คนจากชาติพันธุ์และศาสนาต่างๆ ได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมร่วมกันผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำบุญ การจัดค่ายฝึกสมาธิ และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ซึ่งทำให้การเผยแผ่ศาสนาพุทธมีผลกระทบที่ดีและยั่งยืนในสังคมสหรัฐอเมริกา สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาศรีพยัคฆ์ กงพาน ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ที่สอดคล้องกับสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า 1. คุณค่าของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมไทย ประกอบด้วย คุณค่า 6 ด้าน ได้แก่ ด้าน

จิตใจ ด้านคุณธรรม ด้านสังคม ด้านสติปัญญา ด้านการดำเนินชีวิต และด้านการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา 2. รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ที่สอดคล้องกับสังคมไทย เป็นรูปแบบเชิงกลยุทธ์ ซึ่งมี 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) แบบเชิงรุก 2) แบบเชิงรับและ 3) แบบผสมผสาน โดยรูปแบบผสมผสานเป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะเป็นรูปแบบที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งแบบเชิงรุกและแบบเชิงรับ 3. แนวทางการนำรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาสังคมไทย ควรนำแนวคิดทฤษฎีการสื่อสาร SMCR ของเดวิด เบอร์โล ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ โดยเชื่อมโยงกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ ด้านนักเผยแผ่ ด้านเนื้อหาการเผยแผ่ ด้านช่องทางในการเผยแผ่ และด้านผู้รับการเผยแผ่ (พระมหาศรีพยัคฆ์ กงพาน, 2562)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ผู้วิจัยสามารถพัฒนาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ **PROMKUNARAM PLAN** ดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย PROMKUNARAM PLAN

PROMKUNARAM PLAN คือ ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่ประกอบด้วย

หลักการ 3 คือ 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ ผ่องใส

อุดมการณ์ 4 คือ 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน

วิธีการ 6 คือ 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้องรู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร

สรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย ณ วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นระบบที่มีความชัดเจน ครบถ้วน และครอบคลุมทั้งในมิติทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรม โดยยึดหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแก่นกลาง และพัฒนาออกมาเป็นกิจกรรมที่มีผลเชิงรูปธรรมทั้งต่อตัวบุคคลและสังคมโดยรวม มีดังนี้ หลักการ 3 ประการ ระบบการเผยแผ่นี้วางอยู่บนพื้นฐานของ "อริยมรรคมีองค์ 8" และ "หลักไตรสิกขา" ซึ่งกลั่นกรองออกมาเป็น 3 หลักสำคัญ ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง มุ่งให้ผู้ปฏิบัติงดเว้นจากอกุศลกรรม เช่น การทำลายผู้อื่น ทั้งทางกาย วาจา ใจ การทำกุศลให้ถึงพร้อม สนับสนุนการประกอบกรรมดีทั้งทางศีล ทาน ภาวนา การทำจิตให้ผ่องใส เน้นการฝึกสมาธิ เจริญสติ และการปล่อยวางสิ่งเศร้าหมองทางใจ อุดมการณ์ 4 ประการ วัดพรหมคุณารามใช้หลักอุดมการณ์เพื่อหล่อหลอมแนวทางชีวิตของพระธรรมทูตและญาติโยมผู้มาร่วมกิจกรรม วิธีการ 6 ประการ วิธีการในการเผยแผ่ศาสนาถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน โดยอิงจากพระวินัยและหลักธรรมในพระไตรปิฎก กิจกรรม 5 กิจกรรม มีดังนี้ 1. กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2. กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา ตอบสนองกระแสความสนใจใน “การฝึกสติ” (Mindfulness) 3. กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4. กิจกรรมชมรมจิตอาสา ใช้กิจกรรมเพื่อฝึกฝนคุณธรรมในทางปฏิบัติ สร้าง “คนดี” ของชุมชน พัฒนา “ภาวะผู้นำ” และความเสียสละส่งเสริมความรับผิดชอบต่อส่วนรวม 5. กิจกรรมชมรมรักษ์ไทย เน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรมรูปธรรม และระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพรหมคุณาราม มีความสมดุลระหว่าง หลักธรรม และ การประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง โดยครอบคลุมทั้ง 3 มิติ ได้แก่ จิตใจ (สมาธิ สติ ความสงบ) สังคม (ความสามัคคี การช่วยเหลือการอยู่ร่วมกัน) วัฒนธรรม (การอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแผ่ความเป็นไทย)

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัย ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซน่า ประเทศสหรัฐอเมริกา ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) พระธรรมทูตไทยควรจัดกิจกรรมระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาร่วมกับชุมชนและวัดในสหรัฐอเมริกาที่สนใจ อย่างต่อเนื่อง และให้ได้กิจกรรมที่หลายหลาก

2) พระธรรมทูตไทยควรจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยด้วยสื่อประชาสัมพันธ์ที่ทันสมัยรวดเร็ว และกระตุ้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในหลายๆ มิติ

3) พระธรรมทูตไทยควรจัดสัมมนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยร่วมกับวัดไทยในสหรัฐอเมริกาและประเทศต่างๆ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อหาข้อค้นพบใหม่ๆ ในการวิจัย

2) ควรพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย ประเทศสหรัฐอเมริกา ให้มีวิธีการที่หลากหลาย ให้กับชุมชน และประชาชน เข้ามาการศึกษาเรียนรู้ได้หลากหลาย และพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัย

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พระธรรมทูตในต่างประเทศ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสถียร โพธินันทะ. (2543). *พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย. (*พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2555). *พระพุทธศาสนาในอาเซีย*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงทเพมหานคร: ธรรมสภา.

พระมหาศรีพยัคฆ์ กงพาน. (2562). “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ที่สอดคล้องกับสังคมไทย”. (*ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.

พระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย ธมฺมชโย). (2564). “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน”. *(ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช/เหลาฉลาด). (2560).“รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์”. *วารสารบัณฑิตย์ศึกษาปริทัศน์*. 13 (ฉบับพิเศษ เล่ม 2), 97-107.

วิกิพีเดีย สารนุกรมเสรี. (2543, 7 พฤษภาคม). *ประเทศไทย.* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 3 มกราคม 2568 จาก https://th.wikipedia.org/wiki/ ประเทศไทย.

เสถียร โพธินันทะ. (2543). *พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

อรทัย พนาราม. (2561). “สื่อมวลชนกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. *(ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตรพัฒนาการ).* บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แนวคิดเรื่องมนุษย์ในปรัชญาอัตถิภาวนิยม
The Concept of Human in Existentialism Philosophy

[1]จุฬารัตน์ วิชานาติ [2]ศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์
[1]Julara Vichanati [2]Supakanjana Jayapattana
[1]บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1]Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[2]คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
[2]Faculty of Humanities and Social Sciences Phranakhon Rajabhat University
[1]Corresponding author, yordkaew55@gmail.com

Received May 7, 2026; **Revised** August 29, 2026; **Accepted:** August 31, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ปรัชญาอัตถิภาวนิยม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่าแนวคิดอัตถิภาวนิยมของคีร์เคกอร์ด มนุษย์เป็นปัจเจกชน มีความวิตกกังวล อยู่ภายใน มีการดำรงอยู่ 3 ระดับคือ ระดับสุนทรีย์ ระดับจริยธรรม และระดับศาสนา ควรสร้างความหมายให้ชีวิตด้วยตนเองไปสู่ระดับศาสนา โดยไม่พึ่งพาระบบสังคมหรือเหตุผลในการก้าวกระโดดด้วยศรัทธาในพระเจ้า อัตถิภาวนิยมของนิทเช่ มุ่งเน้นเสรีภาพส่วนบุคคลในการสร้างคุณค่าให้ตนเองไม่พึ่งพาศีลธรรมแบบเดิมที่สอนให้มนุษย์ยอมจำนนและอ่อนแอ และอัตถิภาวนิยมของ ฌอง ปอล ซาร์ต มนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ ไม่ได้มีแก่นสาร มีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำ และต้องมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองเลือก

คำสำคัญ: การตัดสินใจเลือก; ปัจเจกบุคคล; เสรีภาพ

Abstract

This research article aimed to study 1) To study the concept of existentialism. The sample was Kierkegaard's existentialism views humans as individuals with internal anxieties, existing on three levels: aesthetic, moral, and religious. Humans should create meaning for their lives themselves, progressing towards the religious level without relying on social systems or rational reasoning to leap forward through faith in God. Nietzsche's existentialism emphasizes individual freedom in creating their own values, not relying on traditional morality that teaches humans to be submissive and weak. Jean-Paul Sartre's existentialism sees humans born with freedom, without

inherent substance, possessing the freedom to make their own choices. And one must be responsible for one's choices.
Keywords: Choice; Individual; Freedom

บทนำ

มีปัญหาในทางปรัชญาที่อ้างถึงว่ามนุษย์นั้นดำเนินชีวิตภายใต้กฎ หรือมนุษย์เป็นอิสระจากกฎนั้นได้จริง ทั้งนี้เนื่องมาจากกว่าธรรมชาตินั้นได้กำหนดกฎเกณฑ์ในการมีชีวิตไว้ และทุกสิ่งรวมถึงมนุษย์ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์นั้น จึงเป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์นั้นจะมีสิ่งที่เรียกว่าเสรีภาพ แต่สิ่งที่สังคมศาสตร์ต้องการยืนยันความเป็นมนุษย์ว่าต้องมีเสรีภาพจึงกลายเป็นกฎเกณฑ์ของมนุษย์เท่านั้น ไม่ใช่กฎเกณฑ์เดียวกับธรรมชาติ แต่ก็เป็นไปได้ที่สิ่งในธรรมชาตินั้นอยู่ภายใต้กฎเฉพาะสิ่งที่เป็นภายนอก แต่สิ่งที่เป็นภายในนั้นไม่อาจนับรวมในกฎเหล่านี้ (Burr and Goldinger, 2008)

การตรวจสอบแนวคิดดังกล่าวนี้ในปรัชญาอัตถิภาวนิยมมาจากการที่มนุษย์ต้องเผชิญกับสภาพปัญหาในการดำรงชีวิต มนุษย์มีความวิตกกังวล มนุษย์ล้วนมีความทุกข์แตกต่างกันไป ทั้งจากระบบ การสูญเสียตัวตน จะมีปรัชญาแนวคิดใดที่สามารถเป็นทางออกให้กับมนุษย์ผู้มีความสิ้นหวัง จึงเกิดมีแนวคิดทางปรัชญาที่มุ่งให้ความสำคัญกับสภาวะการมีอยู่จริงของมนุษย์ เข้าใจความรู้สึกและเข้าใจปัญหาของปัจเจก แนวคิดที่มีลักษณะนี้ได้แก่ ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) บิดาแห่งปรัชญานี้ คือ ซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด เขากล่าวถึงมนุษย์ว่าเราต้องเรียนรู้ตัวเองก่อนที่จะรู้สิ่งอื่นใด ทั้งหมดคือการดิ้นรนของปัจเจกบุคคล (Gardiner, 2001) เพื่อที่จะค้นหาความหมายและตัวตนที่แท้จริง ท่ามกลางโลกที่เต็มไปด้วยความย้อนแย้งและความเงียบงัน โดยอาศัยการเลือกอย่างอิสระและศรัทธาที่แรงกล้า

นอกจากนี้ยังมีปรัชญาอัตถิภาวนิยมตามแนวคิดของนิทเช่ ที่สรุปความหมายของมนุษย์ว่ามนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับความว่างเปล่าแล้วไม่สยบยอมต่อมัน แต่กล้าที่จะเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาใหม่ด้วยมือของตัวเอง อีกทั้งฌอง ปอล ซาร์ต ว่ามนุษย์คือสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวที่ไม่มีนิยามจนกว่าเขาจะสร้างมันขึ้นมาเอง หรืออาจจับใจความแนวคิดของซาร์ต Sartre (1959) ได้ว่า อัตถิภาวนิยม คือความเชื่อที่ว่ามนุษย์ไม่มีชะตากรรมที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า เราคือความว่างเปล่าที่มาพร้อมกับเสรีภาพอันล้นเหลือ และเรามีหน้าที่ต้องสร้างตัวตนและความหมายของชีวิตขึ้นมาเองผ่านการเลือก และการลงมือทำอย่างจริงแท้ แนวคิดอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นทั้งปรัชญาและแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรมก่อตัวมาตั้งแต่สมัยโสคราตีส ต่อมาเป็นความเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมในศตวรรษที่ 1 และ 20 ที่มีความสนใจเรื่องมนุษย์ ความมีเสรีภาพ ไม่เน้นโครงสร้างของสังคมที่จะเข้ามาทำลายความเป็นมนุษย์ แนวคิดอัตถิภาวนิยม ยังต่อต้านความคิดที่ก่อตั้งเป็นรูปแบบ และสถาบันต่างๆ ที่ทำลายเสรีภาพ และปฏิเสธความรับผิดชอบ (Barnes, 1978)

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยต้องการศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ในปรัชญาอัตถิภาวนิยมของคีร์เคกอร์ด นิทเช่ และซาร์ตบนพื้นฐานของการตีความ การให้ความหมายมนุษย์ในเชิงปัจเจกที่สะท้อนให้เห็นถึงเสรีภาพ และการเป็นมนุษย์ที่ถูกกำหนดด้วยมนุษย์เอง ทั้งนี้การเขียนตอบคำถามนี้ได้โยงไปหาแนวคิดพื้นฐานที่ถูกตั้งเป็นคำถามทางปรัชญาว่า มนุษย์คืออะไร และมนุษย์ควรเป็นอย่างไร มีเสรีภาพหรือ

ความรับผิดชอบแค่ไหน การตอบคำถามนี้จึงได้ถูกขยายให้เห็นบนหลักการทางปรัชญาที่เชื่อมโยงกับวิธีคิดและกรอบต่างๆ ที่จะอธิบายให้ชัดเจนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ในปรัชญาอัตถิภาวนิยม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร (Qualitative research Documentary) ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

1) ศึกษาเอกสารทางวิชาการและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่งานเขียนทางปรัชญา งานเขียนด้านจิตวิเคราะห์ เอกสารวิชาการ ผลงานวิจัย บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์

2) การเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูล และการประมวลผล มีการรวบรวมทฤษฎี แนวคิด และหลักการต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดมนุษย์ในปรัชญาอัตถิภาวนิยมของนักปรัชญาซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด, ฟริดริช วิลเฮล์ม นิทเช่ และฌอง ปอล ซาร์ต

3) ขั้นตอนการเรียบเรียงข้อมูลพรรณนานำเสนอแนวคิดใหม่ จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลปรัชญาอัตถิภาวนิยมมาทำการวิเคราะห์มนุษย์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจมนุษย์ตามกรอบของปรัชญาอัตถิภาวนิยม

4) นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเขียนสรุปและวิพากษ์ตามกระบวนการทางปรัชญา

ผลการศึกษา

แนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยม นักปรัชญาที่ผู้วิจัยเลือกนำศึกษาแนวคิดประกอบด้วยสามท่าน ได้แก่ ซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด, ฟริดริช วิลเฮล์ม นิทเช่ และฌอง ปอล ซาร์ต ดังนี้

มนุษย์ตามแนวคิดของนักปรัชญาแต่ละท่านได้ถูกอธิบายบนหลักการดังนี้

1. มนุษย์ตามแนวคิดของซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด มีแนวคิดว่าเมื่อมนุษย์มีความทุกข์หรือความกังวลใจ มนุษย์จะเกิดความกลัว ความกังวลใจเหล่านี้มีผลมาจากบาปกำเนิดของมนุษย์เมื่อครั้งอดัมและอีวาปฏิเสธคำสั่งของพระผู้เป็นเจ้าและบันดาลให้เผ่าพันธุ์มนุษย์หรือลูกหลานของอดัมและอีวามีมลทินติดตัวโดยอัตโนมัติหรือเรียกว่ามีบาปกำเนิดที่มาพร้อมกับการถือกำเนิดของมวลมนุษย์ มนุษย์จึงมีความทุกข์ยาก มีความกังวลใจติดตัวมา และมนุษย์ได้พยายามหาทางออกตามศักยภาพของมนุษย์หรืออัตถิภาวะของแต่ละปัจเจก มนุษย์ได้หนีจากความทุกข์ด้วยการพึ่งพาสุนทรียะ หรือคีร์เคกอร์ดให้การดำรงอยู่ของปัจเจกให้เป็นระดับสุนทรียศาสตร์ ซึ่งเป็นอัตถิภาวะระดับแรก ผู้วิจัยพบว่าคีร์เคกอร์ดมีแนวคิดว่าดนตรีแสดงถึงจิตนิยมที่สามารถจินตนาการถึงพระเจ้าได้มากกว่าศิลปะแนวอื่น รองลงมาคือกวี และถัดมาคือละครแนวสุขนาฏกรรมที่ยังมีความใกล้เคียงกับอภิปรัชญา เมื่อเทียบแล้วคีร์เคกอร์ดเห็นว่าปรัชญานั้นยังสูงกว่าศิลปะ ส่วนละครแนวโศกนาฏกรรมนั้นมีความขัดแย้งที่เกิดจากความปรารถนาของบุคคลซึ่งยังติดอยู่กับสัญชาตญาณหรือกิเลสที่เกิดจากบาปกำเนิด อย่างไรก็ตามมนุษย์ต้องมีการยกตนขึ้นสูงมาถึงขั้นอัตถิภาวะระดับจริยศาสตร์ ที่มนุษย์ยังต้องดำรงอยู่ด้วย

กฎเกณฑ์หรือหน้าที่เพราะการอาศัยสุนทรียะเพียงอย่างเดียวไม่อาจหลุดพ้นจากความวิตกกังวลได้ และมนุษย์ต้องค้นหาความหมายให้ตนเองโดยการตัดสินใจเลือกด้วยศรัทธากล้าหาญที่จะสัมผัสถึงความไม่มีเหตุผล คือการก้าวกระโดดด้วยศรัทธาไปจนถึงขั้นสูงสุดคืออัตถิภาวะระดับศาสนา ที่ปัจเจกบุคคลสามารถประสบกับความเป็นส่วนตัวต่อความศรัทธาในพระเจ้าอย่างลึกซึ้งด้วยตนเองเท่านั้น จึงจะสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง ซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด มีแนวคิดว่ามนุษย์คือกระบวนการของการเลือก คีร์เคกอร์ดมองว่ามนุษย์ไม่ใช่สัตว์สังคมหรือสัตว์ที่มีเหตุผลตามนิยามดั้งเดิม แต่มนุษย์มีการตัดสินใจในสภาวะที่โดดเดี่ยวและเป็นส่วนตัวอย่างยิ่ง แก่นแท้ของมนุษย์คืออัตถิภาวะและเสรีภาพ มนุษย์ใช้ชีวิตสามระดับดังกล่าวเพื่อค้นหาความหมายที่แท้จริง (Evans, 2001) คีร์เคกอร์ดเห็นว่ามนุษย์ควรเป็นผู้ที่รู้วิธีในการแยกตนเองออกมาจากค่านิยมกระแสหลัก และเลิกทำตามคนอื่นเพียงเพราะทำตามกันมา ควรตระหนักถึงปัจเจกบุคคลของตนเอง มนุษย์ควรกล้าตัดสินใจเลือกและมนุษย์ควรพัฒนาตัวเองสู่ขั้นศาสนา

2. มนุษย์ตามแนวคิดของฟริดริช วิลเฮล์ม นิทเช่ มีแนวคิดอัตถิภาวนิยมที่มีความชัดเจนไม่มีโลกอื่น ไม่มีสวรรค์ ไม่มีโลกแห่งแบบ ไม่มีจุดหมายปลายทางที่ถูกกำหนดไว้โดยพระเจ้า โลกตามแนวคิดของนิทเช่ คือพลังที่ปั่นป่วนและไร้ความปราณี โลกคือผ้าใบว่างเปล่า มนุษย์ไม่ใช่ผู้ค้นพบความหมาย แต่เป็นผู้สร้างความหมาย เราตีความโลกผ่านมุมมองของเราเอง นิทเช่ประกาศว่าพระเจ้าตายแล้ว มนุษย์รับรู้ถึงภาวะสุญนิยม (nihilism) โดยคิดว่าไม่มีอะไรที่เป็นที่สุด หรือไม่มีคุณค่าที่คู่ควรให้ค้นหา นิทเช่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ว่ามนุษย์ต้องมีเสรีภาพ มีศักยภาพไม่ควรยอมจำนน สามารถขบถต่อศีลธรรมหรือกล้าก้าวข้ามจากมนุษย์ระดับทาส หรือศีลธรรมระดับทาส ระบบสถาบันศาสนาแบบดั้งเดิม นอกจากนี้นิทเช่ มีแนวคิดว่ามนุษย์คือสิ่งมีชีวิตที่ไม่ได้มีความสมบูรณ์ ดังคำกล่าวของนิทเช่ที่ว่า “มนุษย์คือเชือกที่ขึงอยู่ระหว่างสัตว์ป่ากับอภิมนุษย์ เป็นเชือกที่พาดผ่านหุบเหว มนุษย์มีสภาวะที่ก้ำกึ่ง ระหว่างสัญชาตญาณสัตว์ที่ดิบเถื่อน กับศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ยังไปไม่ถึง หน้าที่ของมนุษย์คือการก้าวข้ามพ้นตนเองในปัจจุบันเพื่อก้าวไปสู่การเป็นอภิมนุษย์ นิทเช่ เห็นว่ามนุษย์ควรเป็นผู้ที่สามารถก้าวข้ามตนเองไปสู่ยอดอภิมนุษย์ (Thomas, 2020) มนุษย์ควรเป็นผู้ปลดแอกทางจิตวิญญาณ ที่เปรียบดัง อูฐ ที่แบกรับภาระและกฎเกณฑ์ ควรเป็นดังสิงโต เป็นผู้กล้าปฏิเสธค่านิยมเก่าคำรามใส่กฎเกณฑ์ ช่วงชิงเสรีภาพมาสู่ตน และเป็นเด็กเปรียบดังมนุษย์ควรเป็นจิตวิญญาณที่ใสซื่อกล้าที่จะเริ่มต้นใหม่ สนุกกับคุณค่าสร้างโลกจากจินตนาการ มนุษย์ที่แท้จริงคือผู้กล้าเผชิญหน้ากับความเจ็บปวดและอุปสรรคเพื่อหล่อหลอมตนเองมนุษย์มีหน้าที่ปฏิเสธศีลธรรมแบบทาสที่ยกย่องความอ่อนแอ การยอมจำนน มนุษย์มักชอบใช้ชีวิตแบบเดิมซ้ำแล้วซ้ำเล่าไม่ว่าจะทุกข์ยากแค่ไหน มนุษย์ควรกล้ากำหนดคุณค่าของตัวเอง สร้างศีลธรรมแบบนาย พัฒนาสู่อภิมนุษย์นำไปสู่ความมีอำนาจในทางสร้างสรรค์ (will to power)

3. มนุษย์ตามแนวคิดของ ฌอง ปอล ซาร์ต (Jean-Paul Sarte) มีแนวคิดว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ และมนุษย์ไม่ได้มีแก่นสารหรือมนุษย์ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับสาระ แต่มนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกกระทำในสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีแก่นสารหรือมีคุณค่าขึ้นมาได้ ดังนั้นเมื่อมนุษย์ได้เลือกทำสิ่งใดลงไปแล้วมนุษย์ได้สร้างนิยามในการเลือกนั้นมนุษย์จะต้องมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ได้เลือกหรือตัดสินใจกระทำนั้นด้วย ความมีเสรีภาพจึงเชื่อมโยงกับความรับผิดชอบเสมอ มนุษย์ควรตระหนักว่าเรามีเสรีภาพในการเลือกเสมอไม่ควรหลอกตัวเองว่าทำสิ่งที่มีสาระแก่นสารที่ดีไม่ได้ (Sarte, 1965)

นอกจากนี้ ฌอง ปอล ซาร์ต มีแนวคิดว่า “โลก” มีลักษณะที่เย็นชา ไร้เหตุผล เป็นอิสระจากมนุษย์ โดยสิ้นเชิง โลกคือความว่างเปล่าที่รอการเติมเต็มโดยมนุษย์ที่เป็นผู้หย่อนความหมายลงไป ฌอง ปอล ซาร์ต มีแนวคิดว่าเป้าหมายของมนุษย์คือการบรรลุเสรีภาพที่สมบูรณ์และการเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง เป้าหมายมนุษย์คือผู้เขียนบทชีวิตของตัวเอง คุณคือสิ่งที่คุณเลือกที่จะทำ หากคุณไม่เลือกเอง คุณก็เป็นเพียงแค่ วัตถุชิ้นหนึ่ง ไม่ใช่มนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจ เพราะฌอง ปอล ซาร์ต เขาเริ่มต้นจากสมมติฐานที่ว่า ไม่มีพระเจ้า มนุษย์จึงไม่มีพิมพ์เขียวหรือโชคชะตามากำหนดล่วงหน้า มนุษย์คือการได้ใช้ชีวิตอย่างแท้จริงนั่นคือการดำรงอยู่ในฐานะผู้กำหนดความหมายให้กับโลกที่ไร้ความหมาย (สมภาร พรมทา, 2568) เมื่อเราเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อตนเอง เรากำลังประกาศว่าสิ่งนั้นดีสำหรับมนุษยชาติด้วย แม้ซาร์ตจะเน้นตัวบุคคล แต่เป้าหมายท้ายที่สุดคือการตระหนักว่าเสรีภาพของเราผูกพันกับผู้อื่น

อภิปรายผลการวิจัย

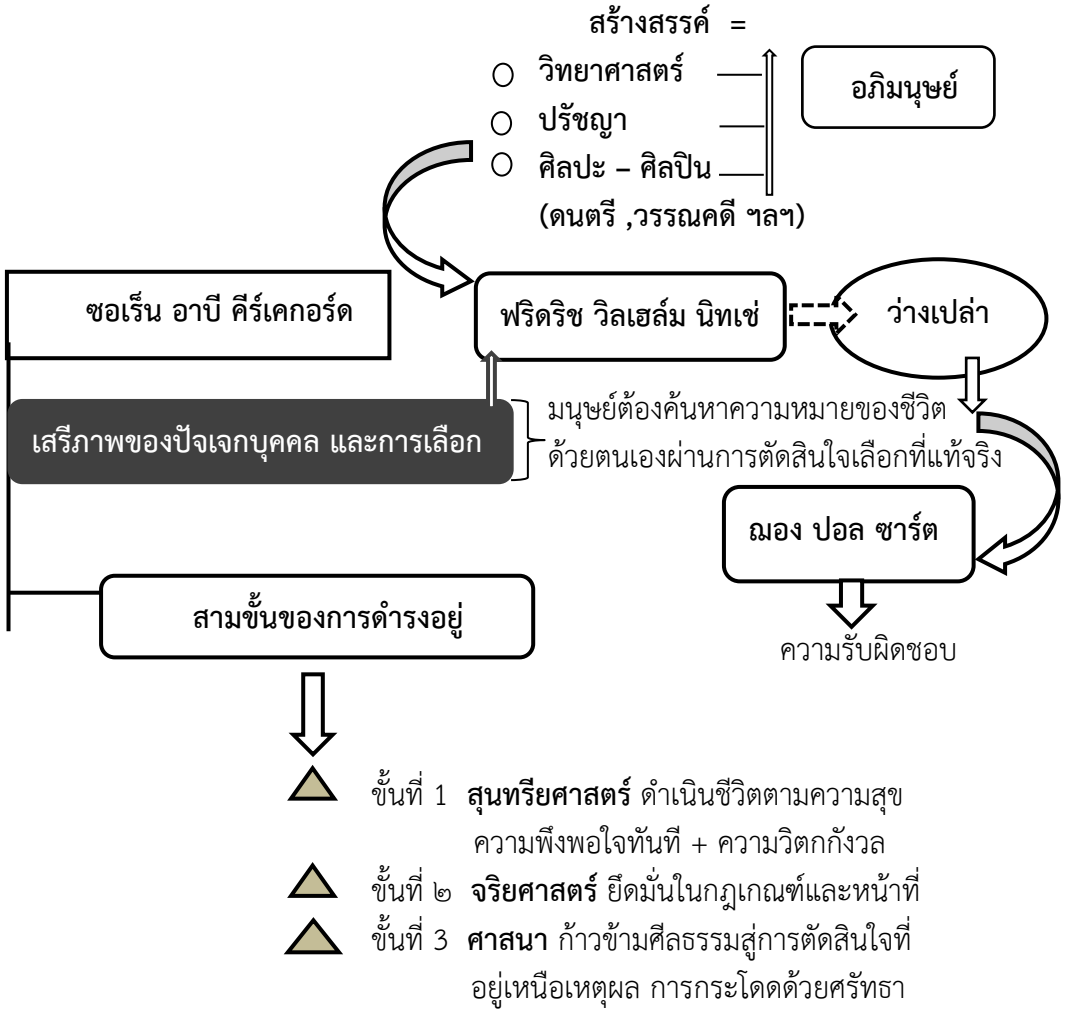
แนวคิดของนักปรัชญาทั้งสามท่านได้แก่ ซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด, ฟริดริช วิลเฮล์ม นิทเช่ และฌอง ปอล ซาร์ต จากการได้ศึกษาแนวคิดผู้วิจัยพบว่ามีแนวคิดเรื่องปัจเจกที่ชัดเจนเหมือนกันโดนแนวคิดปัจเจกนี้สามารถทำให้ทราบว่านักปรัชญาดังกล่าวนี้มีแนวคิดอัตถิภาวนิยมอย่างชัดเจน โดย ซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด มีแนวคิดอัตถิภาวนิยมว่ามนุษย์เป็นปัจเจกบุคคล คือความกล้าที่จะอยู่กับความจริงของตัวเอง และเลิกหลบซ่อนตัวอยู่ใน “ฝูงชน” ที่ไร้หน้าตาเพราะคีร์เคกอร์ดมองว่าเมื่อมนุษย์รวมกันเป็นกลุ่มก้อน เรามักจะละทิ้งความรับผิดชอบส่วนตัวไป คีร์เคกอร์ดเชื่อว่าความจริงที่สำคัญต่อชีวิตไม่ได้อยู่ในสถิติหรือความเห็นของคนส่วนใหญ่แต่อยู่ที่ว่า “ฉัน” สัมพันธ์กับสิ่งนั้นอย่างไร การเป็นปัจเจกหมายถึงการกล้าที่จะ “คิดและเลือกเอง” แม้ว่าทางเลือกนั้นจะขัดกับคนทั้งโลกก็ตาม หากเราใช้ชีวิตตามกระแสสังคม ทำตามหน้าที่ไปวันๆ โดยไม่เคยหยุดถามว่า “นี่คือสิ่งที่ฉันต้องการจริงๆ หรือเปล่า” เราก็ยังไม่ถือว่าเป็นปัจเจกที่แท้จริง ความหมายสูงสุดของการเป็นปัจเจกสำหรับคีร์เคกอร์ดคือสภาวะที่มนุษย์ยืนอยู่อย่างโดดเดี่ยวต่อหน้าพระเจ้า ไม่มีใครช่วยคุณตัดสินใจได้ การเป็นปัจเจกที่สมบูรณ์คือการยอมรับความโดดเดี่ยวนี้ และใช้ศรัทธา เพื่อก้าวกระโดดไปสู่ความหมายที่สูงกว่าเหตุผล (Evans, 2001) นอกจากนี้คีร์เคกอร์ดยังคิดว่าความกังวล จึงเป็นเครื่องหมายยืนยันว่าคุณกำลังตระหนักถึงความเป็นปัจเจกของคุณรู้ว่าอำนาจตัดสินใจทั้งหมดอยู่ที่ตัวคุณ “ปัจเจก” มันคือการยอมรับว่าชีวิตของคุณเป็นของคุณเอง และคุณต้องตอบคำถามต่อการดำรงอยู่ของคุณด้วยตัวเองเท่านั้น แนวคิด “ปัจเจกบุคคล” (The Individual) ของคีร์เคกอร์ด คือมโนทัศน์ที่สำคัญที่สุดในชีวิตและปรัชญาอัตถิภาวนิยมของเขา

ฟริดริช วิลเฮล์ม นิทเช่ มีแนวคิดอัตถิภาวนิยมโดยเห็นว่ามนุษย์มีฐานะปัจเจก ไม่ใช่แค่คนแยกตัวออกมาจากสังคม แต่คือ “นักรบผู้สร้างสรรค์” ที่ต้องทำสงครามกับค่านิยมเก่าเพื่อสร้างตัวตนที่แข็งแกร่งขึ้นมา ปัจเจกในมุมมองของนิทเช่คือผู้ที่กล้าปฏิเสธศีลธรรมแบบฝูงชน เพื่อไปสู่ระดับที่สูงกว่า นิทเช่มองว่าสังคมส่วนใหญ่ถูกครอบงำด้วยศีลธรรมแบบทาส การยอมจำนน และการทำตัวให้เหมือนคนอื่นเพื่อความปลอดภัย การเป็นปัจเจกตามแนวคิดของนิทเช่ คือการกล้าเป็น “ขบถ” ทางปัญญา นิทเช่เปรียบว่าปัจเจกต้องมีสภาวะแบบ ราชสีห์ ที่กล้าตะโกนคำว่า “ไม่” ต่อกฎเกณฑ์เดิมๆ เพื่อที่จะได้อิสระในการสร้างคุณค่าใหม่ของตัวเอง ปัจเจกของนิทเช่ คือ ผู้ที่ชนะตนเอง ไม่ใช่การทำตามใจตัวเองแบบไร้สติ นิทเช่มองว่ามนุษย์ตั้งเป้าหมายไปสู่สภาวะที่ปัจเจกสามารถควบคุม

สัญชาตญาณดิบของตนเองแล้วเปลี่ยนมันให้เป็นพลังงานในการสร้างสรรค์ (Mueller and Stegmaier, 2022) เช่น งานศิลปะ ปรัชญา ปัจเจกที่แท้จริง คือคนที่หมั่นสำรวจความอ่อนแอของตัวเองและก้าวข้ามมันไปได้ นอกจากนี้นิทเช่เรียกสังคมทั่วไปว่า “ฝูงสัตว์” เขาชื่อว่าฝูงสัตว์จะพยายามดึงคนที่โดดเด่นลงมาให้เท่ากับคนอื่นเสมอ ปัจเจกที่แท้จริงต้องกล้าที่จะโดดเดี่ยว และไม่หวั่นไหวต่อเสียงวิจารณ์ของคนหมู่มาก นิทเช่เชื่อว่าความสูงส่งของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ก็คือเมื่อคนคนนั้นกล้าแยกตัวออกจากมาตรฐานของมหาชน อย่างไรก็ตามปัจเจกตามแนวคิดของนิทเช่ ปัจเจก คืองานศิลปะโดยเขาเสนอว่าเราควรปฏิบัติกับชีวิตของตนเองเหมือนกับว่ากำลังเขียน “บทประพันธ์” หรือสร้าง “งานศิลปะ” ชิ้นเอก การเป็นปัจเจกคือการเลือกรับเฉพาะส่วนที่เหมาะสมกับเรา และขัดเกลาส่วนที่บกพร่องให้กลายเป็นเอกลักษณ์ เป้าหมายคือการมองย้อนกลับมาที่ชีวิตตัวเองแล้วสามารถพูดได้ว่า “นี่คือสิ่งที่ฉันเลือก และฉันรักที่จะเป็นแบบนี้”

ฌอง ปอล ซาร์ต มีแนวคิดอัตถิภาวนิยม โดยเห็นว่ามนุษย์ในฐานะปัจเจก ไม่ใช่แค่ลักษณะนิสัย แต่เป็น “สภาวะพื้นฐานของการดำรงอยู่” ซาร์ตเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนคือเอกภาพที่แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด และเราถูกตัดสินให้ต้องเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง ซาร์ตมีแนวคิดว่าปัจเจกคือความว่างเปล่าที่เลือกได้ ตัวปัจเจกนั้นไม่มีแก่น หรือพิมพ์เขียวใดๆ มาแต่เกิด ความเป็นปัจเจกเกิดขึ้นจากการกระทำ คุณไม่ได้เป็นครู เพราะคุณเรียนจบครู แต่คุณเป็นครูเพราะคุณ “เลือก” ที่จะสอนในทุกๆ วัน ปัจเจกในมุมมองของซาร์ตจึงเป็นสิ่งที่ลื่นไหลและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ตราบใดที่คุณยังมีชีวิตอยู่ คุณสามารถเลือกเป็นคนใหม่ได้ในวินาทีถัดไป แม้ปัจเจกจะเป็นคนเลือกเอง แต่ซาร์ตให้ความหมายที่หนักอึ้งว่า ทุกครั้งที่ปัจเจกคนหนึ่งเลือกอะไร เขาไม่ได้เลือกแค่เพื่อตัวเอง เมื่อคุณเลือกที่จะเป็นคนซื่อสัตย์ คุณกำลังบอกโลกผ่านการกระทำของคุณว่า มนุษย์ควรซื่อสัตย์ ความเป็นปัจเจกจึงมาพร้อมความรับผิดชอบอันสากล การตัดสินใจของคุณคือการวาดภาพลักษณ์ของมนุษย์ในอุดมคติขึ้นมา นอกจากนี้ปัจเจกคือการทวงคืนเสรีภาพ ไม่ยอมให้สายตาของคนอื่น มากำหนดว่าเราเป็นใคร เราต้องยืนยันว่าเราคือผู้มีสิทธิ์เลือก ปัจเจกที่แท้จริงในสายตาซาร์ตคือคนที่ยอมรับว่าผลตามมาทั้งหมดแม้ผลนั้นจะเจ็บปวดก็ตาม ดังนั้นการเป็นปัจเจกของซาร์ต คือการตระหนักว่า “คุณคือผู้สร้างตัวเอง ไม่มีพระเจ้า ไม่มีโชคชะตา และไม่มีสันดานดิบใดๆ มาบังคับคุณได้ คุณคือเสรีภาพที่เดินได้ และความหมายของชีวิตคุณมีค่าเท่ากับ “สิ่งที่คุณตัดสินใจทำเท่านั้น” สอดคล้องกับสุพัตรา คำแก้ว อธิบายว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความมีอยู่มาก่อน แล้วมนุษย์จึงสร้างสารัตถะให้กับตนเองภายหลัง ธรรมชาติของมนุษย์นั้นคือ ความไร้สาระ ไม่มีแก่นสาร ไม่มีเหตุผล หาความแน่นอนไม่ได้ ไร้รูปแบบที่แท้จริง มีลักษณะเฉพาะตนที่ต่างกันซึ่งไม่สามารถแทนที่กันได้ แต่ความไร้สาระก็เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิต ที่มนุษย์ควรทราบถึงธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์เท่านั้น มนุษย์ควรดำรงชีวิตโดยการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าด้วยการทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่และตระหนักถึงการดำรงอยู่ในปัจจุบัน ใช้ชีวิตอย่างมีเสรีภาพ และมีความสุข (สุพัตรา คำแก้ว, 2554)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากแผนภูมิมีคำอธิบายว่า แนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมของคีร์เคกอร์ด นิทเช่ และ ฌองปอล ซาร์ต ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลมากกว่ากฎเกณฑ์สังคม ความเชื่อ กรอบแนวคิดระบบสถาบัน รวมหมู่ โดยมีแนวคิดว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกเพื่อค้นหาความหมายของชีวิตด้วยตนเอง และพบว่าคีร์เคกอร์ดเน้นการเลือกที่ควรกระโดดเข้าหาความศรัทธา นิทเช่เน้นการเลือกที่จะสร้างสรรค์คุณค่าใหม่ของตนเองและอยู่เหนือศีลธรรมแบบทาส และฌอง ปอล ซาร์ต เน้นเรื่องมนุษย์มีเสรีภาพสูงสุดในการเลือกกระทำสารัตถะจากความว่างเปล่าของโลก

สรุป

แนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซอเร็น อาบี คีร์เคกอร์ด, ฟริดริช วิลเฮล์ม นิทเช่ และฌอง ปอล ซาร์ต เน้นเสรีภาพของปัจเจกชนในการสร้างความหมายชีวิตเอง โดยมนุษย์ดำรงอยู่ก่อนกำหนดสารัตถะ คีร์เคกอร์ดมีแนวคิดว่ามนุษย์มีการดำรงอยู่สามระดับคือระดับสุนทรียะ ระดับจริยศาสตร์และระดับศาสนา การดำรงอยู่อย่างแท้จริงคือการมีศรัทธาต่อพระเจ้าผ่านความมุ่งมั่นส่วนปัจเจกบุคคล นิทเช่มีแนวคิดว่าควรทำลายรากฐานศีลธรรมแบบทาสโดยประกาศว่าพระเจ้าตายแล้ว มนุษย์

ต้องสร้างความหมายและคุณค่าของชีวิตตนเองขึ้นใหม่ นำเสนอแนวคิดอภิมนุษย์ และฌอง ปอล ซาร์ต มีแนวคิดว่ามนุษย์เกิดมามีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ สารัตถะเกิดจากมนุษย์สร้างขึ้นจากการเลือกกระทำในภายหลัง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการปลูกฝังให้มีความกล้าตัดสินใจการเลือก การมีความรับผิดชอบ การสร้างคุณค่าตามแนวทางของตนเอง

1.2 สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการจัดการความวิตกกังวลในชีวิต โดยแนวคิดอัตถิภาวนิยมได้แสดงให้เข้าใจถึงโลกที่ไร้แก่นสาร ที่มนุษย์ไม่ควรยึดมั่นจนเกิดความทุกข์

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่สำคัญ คือการสร้างความหมายให้ชีวิตผ่านการเลือกของปัจเจก สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการทำความเข้าใจชีวิตของมนุษย์ รวมทั้งนำไปเป็นฐานความรู้ในการวิเคราะห์คุณค่าของงานวรรณกรรม โดยควรให้ความสำคัญกับการเข้าใจการดำรงอยู่จริงของมนุษย์ สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดอัตถิภาวนิยมในตัวละครเรื่องความไร้สาระ จากวรรณกรรมของฟีโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี้

เอกสารอ้างอิง

สมภาร พรมทา. (2568). *งานวิจัยสามเรื่อง*. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยจัดพิมพ์.

สุพัตรา คำแก้ว. (2554). แนวคิดเรื่องมนุษย์ของอัลแบร์ กามูส์. *(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Barnes, H. E. (1978). *An Existentialist Ethics.* United States: University of Chicago Press.

Burr, J. R., and Goldinger, M. (2008). *Philosophy and Contemporary Issues*. New Delhi: Prentice-Hall of India.

Evans, C. S. (2001). *Kierkegaard: An Introductio*. New York: Oxford University Press.

Gardiner, P. (2001). *Kierkegaard A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

Mueller, R. G., and Stegmaier, W. (2022). *An Orientation to the Philosophy of Friedrich Nietzsche,* United States: Orientation Press LLC.

Sarte, Jean-Paul. (1965). *Essays in Existentialism.* USA.: The Citadel Press.

Sartre, Jean-Paul. (1959). *Transcendence of the Ego, translated and annotated with an introduction by Forrest and Robert Kirkpatric*. New York: Noonday Press.

Thomas, S. (2020). *Nietzche's Ethics*. United Kingdom: Cambridge University Press.

การบูรณาการนิเวศวิทยาเชิงพุทธกับการออกแบบไม้ป่าชายเลนสู่การอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนอย่างยั่งยืน

Integrating Buddhist Ecology with Mangrove Forestry Design for Sustainable Community Ecosystem Conservation

[1]อังคณา กิติภัทรภูมิกุล [2]เรืองลดา ปุณยลิขิต
[1]Angkana Kitiputarapumigul [2]Rueanglada Punyalikhit
[1,2]คณะมัณฑนศิลป์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: Iamyellow_27@hotmail.com

Received May 22, 2026; **Revised** May 27, 2026; **Accepted:** August 31, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาเชิงพุทธของซากไม้ป่าชายเลน 2) พัฒนากระบวนการจัดการวัสดุและแนวทางการออกแบบเชิงนิเวศวิทยาเชิงพุทธอย่างสร้างสรรค์ 3) ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงบูรณาการและจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัสดุในระบบนิเวศแก่ชุมชนอย่างยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงวิจัยและพัฒนา (R&D) ขั้นตอนที่ 1 R1 วิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งสัมภาษณ์ ข้อมูลจากคนในพื้นที่โดยลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม จดบันทึก ถ่ายภาพ ถ่ายวีดีโอ ขั้นตอนที่ 2 D1 การออกแบบด้วยกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนาเชิงลึก เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปของวิธีการแก้ไขปัญหาเพื่อจะนำไปใช้ในขั้นตอนการทดลองในขั้นตอนต่อไป ขั้นตอนที่ 3 R2 ทดสอบการออกแบบเพื่อหาข้อบกพร่อง ขั้นตอนที่ 4 D2 การพัฒนาขั้นตอนสุดท้าย เป็นกระบวนการการพัฒนาแบบร่างหลากหลายรูปแบบ มีการทดลองเทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อแก้ไข ปรับปรุงข้อบกพร่องที่เหมาะสมและสวยงาม ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงพุทธของซากไม้ป่าชายเลนเป็นการบูรณาการมิตินิเวศวิทยา 3 ด้าน (สิ่งแวดล้อม สังคม จิตใจ) เข้ากับหลักพุทธธรรมที่เน้นความสัมพันธ์เกื้อกูลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ด้านกระบวนการจัดการและออกแบบวัสดุสร้างสรรค์ พบว่าไม้โกงกางมีความทนทานและลายไม้เป็นเอกลักษณ์ แต่มีข้อจำกัดเรื่องน้ำหนักและการปริแตกง่าย ผู้วิจัยจึงพัฒนาเทคนิคการเข้าไม้แบบรูเดือยและเดือยตัวผู้ (Mortise and Tenon) เพื่อเสริมความมั่นคง ควบคู่กับการใช้เทคนิคการเผาผิวไม้แบบญี่ปุ่น (Yakisugi) เพื่อสุนทรียภาพและช่วยให้การขัดผิวเรียบเนียน รวมถึงใช้ Epoxy resin และ Wood filler อุดรอยแตกเพื่อเปลี่ยนตำหนิธรรมชาติให้เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว ส่วนด้านการส่งเสริมจิตสำนึกเกิดจากกระบวนการลงมือทำจริง (Learning by Doing) ที่ช่วยให้ชุมชนเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการมองซากไม้เป็นวัสดุเหลือทิ้งสู่ทรัพยากรมีมูลค่า นำไปสู่การสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การสร้างสรรค์; ความยั่งยืนของชุมชน; นิเวศวิทยา; ป่าชายเลน; วัสดุเหลือใช้

Abstract

This research article aimed to 1) 1) to study the Buddhist ecological concept of mangrove driftwood; 2) to develop material management processes and creative design guidelines based on Buddhist ecology; and 3) to promote integrated learning and conservation awareness of ecosystem materials within the community for sustainability. This study utilizes a Research and Development (R&D) methodology, executed through the following stages: Stage 1 (R1) involves qualitative research through a review of relevant literature and research, complemented by field surveys, semi-structured interviews, focus group discussions, field notes, photography, and video recordings to gather local data. Stage 2 (D1) focuses on design through in-depth descriptive content analysis and synthesis to derive conclusive problem-solving approaches for subsequent experimental phases. Stage 3 (R2) entails design testing to identify flaws. Stage 4 (D2) represents the final development stage, which involves expanding upon diverse design sketches and experimenting with various technical methods to refine, improve, and achieve both functional appropriateness and aesthetic appeal. The research results were found as follows; The research findings revealed that the Buddhist ecological concept of mangrove driftwood integrates three dimensions of ecology (environmental, social, and spiritual) with Buddhist principles that emphasize a mutually supportive relationship between humans and nature. Regarding material management and creative design processes, mangrove wood was found to possess high durability and a uniquely beautiful grain, though it is limited by its heavy weight and tendency to split. To address this, the researcher developed a mortise and tenon joinery technique to reinforce structural stability, paired with the Japanese charred wood technique (Yakisugi) to enhance aesthetics and achieve a smoother surface. Additionally, epoxy resin and wood filler were utilized to mend cracks, transforming natural flaws into distinct characteristics. Finally, the promotion of ecological consciousness was achieved through hands-on learning (learning by doing), which enabled the community to shift their paradigm from viewing driftwood as mere waste to recognizing it as a valuable resource, ultimately leading to a sustainable community economy that supports the mangrove ecosystem.

Keywords: Creativity; Sustainability; Ecology; Mangrove Forest; Waste Materials

บทนำ

ป่าชายเลนไม่ได้เป็นเพียงแนวกั้นทางกายภาพ แต่เป็นระบบนิเวศที่มีผลิตภาพสูงที่สุดแห่งหนึ่งของโลก โดยทำหน้าที่เป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน (Blue Carbon) ที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าป่าบกหลายเท่า และเป็นแหล่งอนุบาลตัวอ่อนของสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นรากฐานของความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชายฝั่ง (Donato et al., 2011; Alongi, 2008) แม้ป่าชายเลนจะมีความสำคัญสูง แต่ปัจจุบันมีการลดลงของพื้นที่ป่า ส่งผลให้มีเศษไม้หรือซากไม้ที่ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ การนำวัสดุเหล่านี้มาสร้างสรรค์จึงเป็นการลดการเบียดเบียนทรัพยากรใหม่ตามหลักนิเวศปรัชญาสอดคล้องกับบทความของ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562) ที่ชี้ให้เห็นว่าป่าชายเลนเป็นพื้นที่รอยต่อที่สะท้อนถึงหลัก "นิเวศวิทยาเชิงพุทธ" อย่างชัดเจน ผ่านความสัมพันธ์ที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของธรรมชาติว่าไม่ควรปล่อยทิ้งขว้าง แต่สามารถปรับให้กลับมาใช้ใหม่ได้ โดยจะเห็นกระบวนการแบบนี้ตามแบบที่พระอานนท์ทำในครั้งที่มเหสีพระเจ้าอุเทนมอบผ้าให้ 500 ผืน พระเจ้าอุเทนจึงถามว่า “ท่านอานนท์ ผ้ามากมายอย่างนั้น ท่านจะเอาไปทำอะไร” ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า“มหาบพิตร อาตมาจะแจกภิกษุทั้งหลายผู้มีจีวรเก่า” พระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาจีวรเก่าที่มีอยู่เดิมไปทำอะไร” ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร อาตมาจะทำจีวรเก่าที่มีอยู่เดิมนั้นให้เป็นผ้าเพดาน”พระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าเพดานเก่าไปทำอะไร” ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร อาตมาจะทำผ้าเพดานเก่านั้นให้เป็นปลอกฟูก”พระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าปลอกฟูกเก่าไปทำอะไร”ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร อาตมาจะทำผ้าปลอกฟูกเก่านั้นให้เป็นผ้าปูพื้น”พระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าปูพื้นเก่าไปทำอะไร” ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร อาตมาจะทำผ้าปูพื้นเก่าให้เป็นผ้าเช็ดเท้า”พระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าเช็ดเท้าเก่าไปทำอะไร” ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร อาตมาจะเอาผ้าเช็ดเท้าเก่าไปเช็ดธุลี” พระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าเช็ดธุลีเก่าไปทำอะไร”ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร อาตมาจะโขลกผ้าเหล่านั้นขยำกับโคลนแล้วฉาบทาฝา”ลำดับนั้น พระเจ้าอุเทนทรงดำริว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งหมดนี้นำผ้าไปใช้คุ้มค่า ไม่ใช่เก็บเข้าคลัง” จึงได้ถวายผ้าอีกจำนวน 500 ผืนแก่ท่านพระอานนท์เวลานั้น บริขารคือจีวร 1,000 ผืน เกิดขึ้นแก่ท่านพระอานนท์เป็นครั้งแรก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 445 หน้าที่ 388 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การสูญเสียพื้นที่ป่าชายเลนจึงไม่เพียงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แต่ยังหมายถึงการล่มสลายของอัตลักษณ์และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของชุมชน และในมิติของวัสดุ ไม้ป่าชายเลนโดยเฉพาะไม้โกงกาง (Rhizophora spp.) มีความหนาแน่นของเนื้อไม้สูงและมีความทนทานต่อความชื้นและปลวกตามธรรมชาติ ซึ่งในอดีตถูกนำมาใช้ในอุตสาหกรรมถ่านไม้และโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่น การนำ "ซากไม้" หรือ วัสดุเหลือใช้ จากพื้นที่เหล่านี้มาแปรรูป จึงเป็นการสืบสานคุณค่าทางกายภาพของวัสดุเข้ากับงานออกแบบเชิงสร้างสรรค์ (สนิท อักษรแก้ว, 2542)

พื้นที่วิจัยในครั้งนี้อยู่ที่ศูนย์ศึกษาการเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินี อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในปัจจุบันบริเวณศูนย์ศึกษาการเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินี ซึ่งตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองเก่า-คลองคอย พบว่าเดิมที

พื้นที่แห่งนี้ได้รับการฟื้นฟูมาจากนากุ้งร้างผ่านการทดลองปลูกต้นโกงกาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศชายฝั่งที่ต้องอาศัยระยะเวลาและการจัดการโครงสร้างทางกายภาพอย่างเป็นระบบ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพบปัญหาไม้ล้มตายภายในพื้นที่ซึ่งมาจากสาเหตุหลักคือ ลมและพายุที่ทำให้ต้นไม้หักโค่นและยืนต้นตาย รวมถึงปัญหาน้ำขึ้นไม่ถึงและการระบายน้ำไม่ดีจนทำให้น้ำขังเป็นแอ่ง เกิดการสะสมของความเค็มในปริมาณที่สูงเกินไป ส่งผลให้สภาพดินในป่าชายเลนขาดความเหมาะสมต่อการเจริญเติบโต และอาจทำให้สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศไม่สามารถดำรงอยู่ได้เนื่องจากมีปริมาณอินทรียวัตถุสูงเกินไป ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นข้อจำกัดทางกายภาพที่มักพบในพื้นที่ชายฝั่งที่มีการขวางกั้นทางน้ำหรือมีระบบไหลเวียนน้ำที่ไม่สมบูรณ์ (ธนพัต ปีติวราธนกุล, 2568) นอกจากนี้ การล้มตายของไม้ในแปลงหากมีปริมาณที่มากเกินไป กระบวนการย่อยสลายตามธรรมชาติจะเร่งการคืนอินทรียวัตถุสู่ป่าชายเลน และส่งผลให้เกิดการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO_2) กลับคืนสู่ชั้นบรรยากาศในปริมาณมหาศาล ซึ่งลดทอนศักยภาพในการกักเก็บคาร์บอนของป่าชายเลนที่ตามปกติแล้วถือเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอนที่หนาแน่นที่สุดในเขตร้อน (Donato et al., 2011)

คาดหวังว่ากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการและการทดลองออกแบบอย่างมีระบบจะเป็นแนวทางในการบูรณาการการเชื่อมโยงปรัชญาทางจิตวิญญาณและนิเวศวิทยาเข้ากับกระบวนการออกแบบเชิงสร้างสรรค์ เพื่อพิสูจน์ว่าวัสดุเหลือใช้จากธรรมชาติที่มีข้อจำกัดสามารถยกระดับเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพได้ ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน และเป็นแรงบันดาลใจในการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อวัสดุเหลือใช้ในอุตสาหกรรมการออกแบบต่อไป บทความนี้จะทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว แปรรูปร่างจากซากไม้ที่ไร้ค่าให้กลายเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้อย่างสง่างาม และท้ายที่สุดงานวิจัยชิ้นนี้จะจุดประกายแรงบันดาลใจอันยิ่งใหญ่ในการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลน ควบคู่ไปกับการโอบอุ้มและอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและยั่งยืนสืบไปคาดหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการบูรณาการการเชื่อมโยงปรัชญาทางจิตวิญญาณและนิเวศวิทยาเข้ากับกระบวนการออกแบบเชิงสร้างสรรค์ เพื่อพิสูจน์ว่าวัสดุเหลือใช้จากธรรมชาติที่มีข้อจำกัดสามารถยกระดับเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพได้ ผลการศึกษาจะเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน และเป็นแรงบันดาลใจในการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อวัสดุเหลือใช้ในอุตสาหกรรมการออกแบบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) ศึกษาแนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาเชิงพุทธของซากไม้ป่าชายเลน

2) พัฒนากระบวนการจัดการวัสดุและแนวทางการออกแบบเชิงนิเวศวิทยาเชิงพุทธอย่างสร้างสรรค์

3) ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงบูรณาการและจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัสดุในระบบนิเวศแก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงวิจัยและพัฒนา (R&D) โดยมีกระบวนการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 R1 วิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งสัมภาษณ์ ข้อมูลจากคนในพื้นที่ ด้วยการคัดเลือกจากการลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม จดบันทึก ถ่ายภาพ ถ่ายวีดิโอ เพื่อศึกษาเก็บข้อมูลภายในศูนย์ศึกษาการเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินี

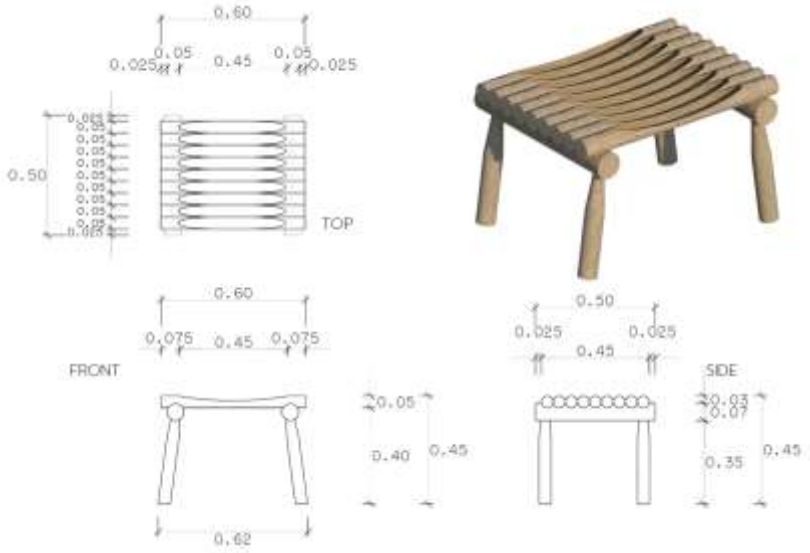
ภาพที่ 1 บรรยากาศการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 D1 การวิจัยเชิงออกแบบผ่านกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนาเชิงลึก เพื่อกำหนดกรอบแนวทางและข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาสำหรับนำไปใช้ในระเบียบวิธีวิจัยเชิงทดลองในขั้นต่อไปโดยการลงพื้นที่ศึกษาเชิงประจักษ์ร่วมกับช่างฝีมือท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์เฟอร์นิเจอร์เก้าอี้ต้นแบบตามรูปแบบและภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ช่างเคยทำ เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา(Case Study) ในการถอดบทเรียน จำแนกข้อจำกัดของวัสดุตลอดจนวิเคราะห์ปัญหาเชิงโครงสร้างนำไปสู่การสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมและการกำหนดวิธีการออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิภาพสูงสุด

ภาพที่ 2 ปัญหาที่พบจากการลงพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 R2 ทดสอบการออกแบบเพื่อหาข้อบกพร่อง โดยการออกแบบและพัฒนาแบบภายใต้ข้อจำกัดด้านวัสดุและด้านเครื่องมือช่างและความสามารถของช่างในชุมชน ผ่านกระบวนการร่างภาพสเก็ตช์เชิงโครงสร้างและผลิตชิ้นงาน พร้อมทดสอบความแข็งแรงโดยช่างในพื้นที่ เพื่อพัฒนาขั้นต่อไป

ภาพที่ 3 แบบร่างโครงสร้างเก้าอี้ตัวที่หนึ่ง

ภาพที่ 4 ขั้นตอนการทำเก้าอี้ตัวที่หนึ่ง

ขั้นตอนที่ 4 D2 การพัฒนาขั้นตอนสุดท้าย เป็นกระบวนการ พัฒนาแบบร่างหลากหลายรูปแบบ (Draft 1-8) รวมถึงการออกแบบสำหรับผู้ใช้งานที่แตกต่างกัน มีการทดลองเทคนิควิธีการต่างๆ เช่น ทดลองเทคนิคYakizugi (การเผาผิวไม้แบบญี่ปุ่น) เพื่อความงามและช่วยให้ขัดผิวได้เรียบเนียนขึ้น ทดสอบการใช้ Epoxy resin และ Wood filler เพื่ออุดรอยแตกและเพิ่มความแข็งแรง การทดลองการทำสีและเคลือบผิว เปรียบเทียบระหว่างPolyurethane (ทำให้ไม้เหลือง) และ White

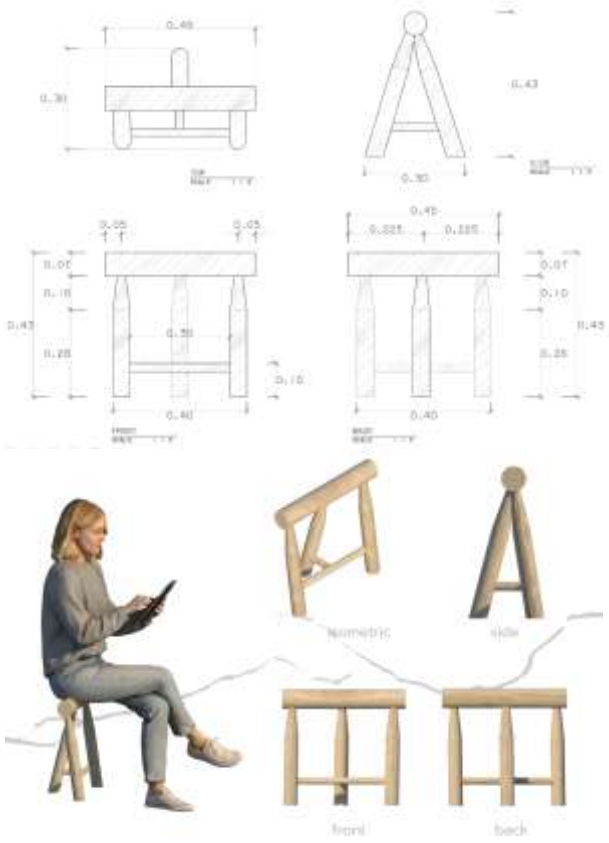
Shellac (โชว์ลายไม้และให้สีธรรมชาติ) และการสร้างพื้นผิว (Texture) ทดลองใช้หัวเจียรไฟฟ้าแบบหัวกลมเพื่อสร้างมิติและดึงสีสันภายในเนื้อไม้ออกมา

ภาพที่ 5 ภาพการทดลองเทคนิคต่างๆ และตรวจแบบเพื่อพัฒนาต่อ

ภาพที่ 6 ภาพร่างโครงสร้างแบบพัฒนาตัวที่ 2,3 และ 4

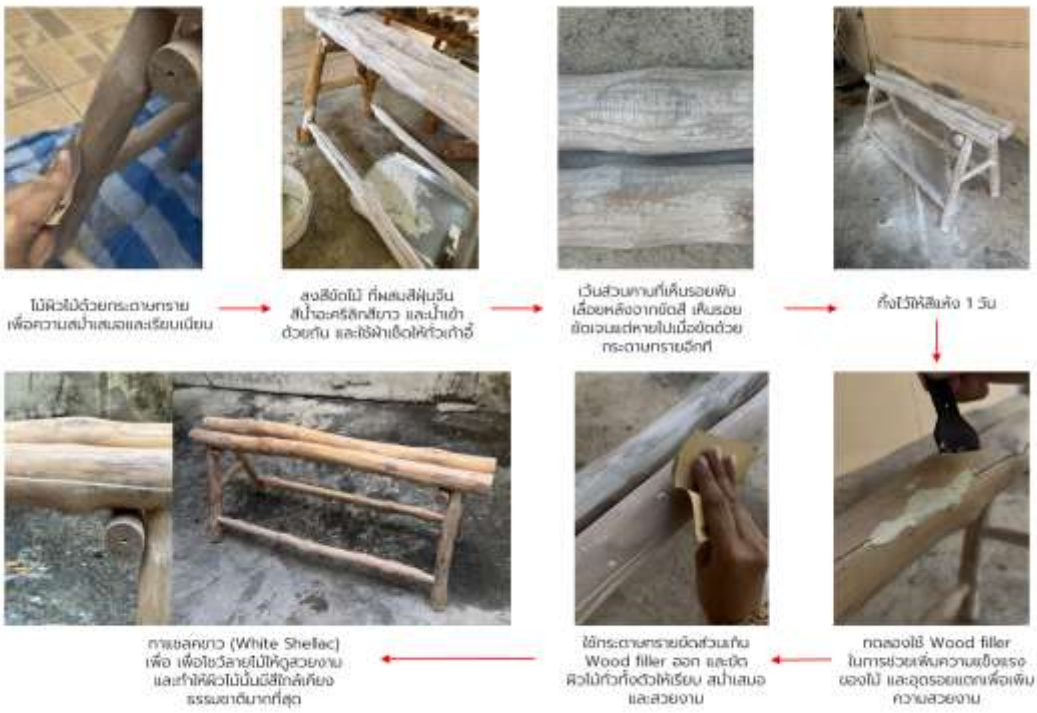
ภาพที่ 7 แบบพัฒนาเก้าอี้ตัวที่สอง ทั้งแบบ 2D และ 3D

ภาพที่ 8 ทดลองด้วยเทคนิคกาการเผาไม้แบบญี่ปุ่นและใช้Epoxy Resin ในการประสานรอยแตก

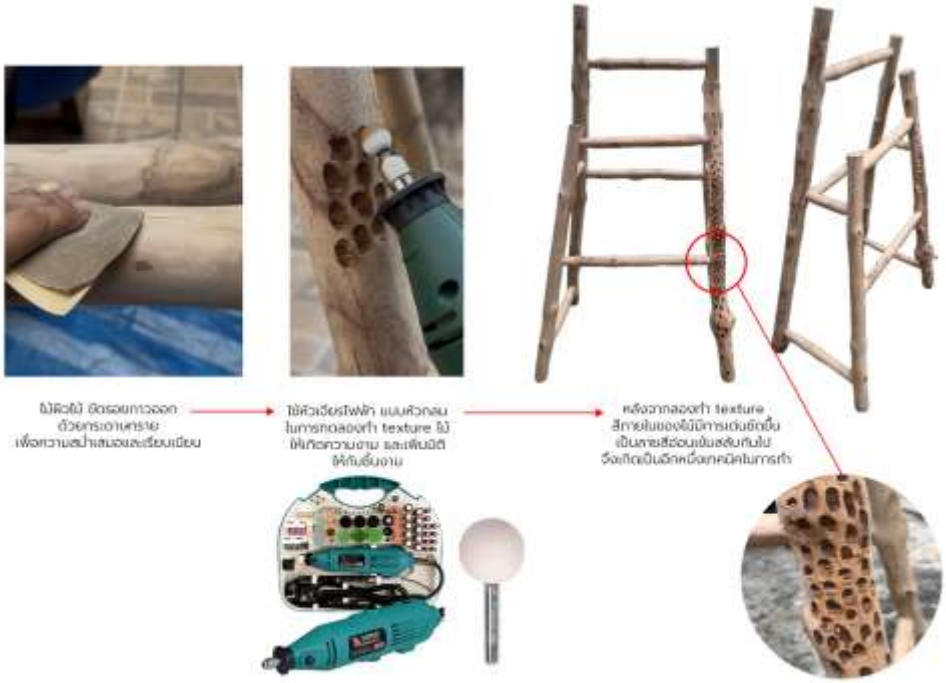
ภาพที่ 9 แบบพัฒนาเก้าอี้ตัวที่สาม ทั้งแบบ 2D และ 3D

ภาพที่ 10 ทดลองด้วยเทคนิคการขัดเสี้ยนไม้ขาวและโป๊วรอยแตกด้วย wood filler

ภาพที่ 11 แบบพัฒนาเก้าอี้ตัวที่สี่ ทั้งแบบ 2D และ 3D

ภาพที่ 12 ทดลองด้วยเทคนิคการทำ Texture ไม้โดยใช้เครื่องเจียรไฟฟ้า

การวิเคราะห์และสรุปจากการดำเนินงานวิจัยและพัฒนา (R&D) เริ่มต้นในระยะแรก (R1) ค้นหาองค์ความรู้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษา ณ ศูนย์ศึกษาการเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนสิรินาถราชินี เพื่อเก็บข้อมูลและเก็บตัวอย่างซากไม้โกงกางที่ล้มตายตามธรรมชาติ การวิเคราะห์ในระยะนี้ทำให้ค้นพบสัจจะทางกายภาพของวัสดุว่าแม้ไม้โกงกางจะมีความทนทานต่อสภาพน้ำและความเค็มของชายทะเลได้อย่างดีเยี่ยม แต่กลับมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่ท้าทายยิ่ง คือมีน้ำหนักมหาศาล เนื้อไม้แข็งชันจนไม่สามารถตอกตะปูได้ และพร้อมที่จะปริแตกได้ง่ายหากถูกบั่นให้สั้นจนเกินไป ผู้วิจัยจึงแก้ไขปัญหาในขั้นต้นด้วยการนำไม้มาพักไว้ในที่ร่มเพื่อปล่อยให้ความชื้นค่อย ๆ คลายตัวอย่างเป็นธรรมชาติ ระยะที่ 2 (D1) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านความรู้สู่งานออกแบบเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับช่างฝีมือในชุมชน โดยกำหนดให้ช่างท้องถิ่นทำเก้าอี้ต้นแบบในรูปแบบดั้งเดิมที่ตนคุ้นเคยเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาจากนั้นจึงนำผลงานมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อประเมินขีดความสามารถของช่างและข้อจำกัดของเครื่องมือ ผลการวิเคราะห์ในระยะนี้ส่งผลให้ผู้วิจัยค้นพบทางออกด้วยการกำหนดทิศทางใหม่ โดยหันมาเลือกออกแบบเป็น เฟอร์นิเจอร์ที่ใช้จำนวนไม้ให้น้อยที่สุด เพื่อลดทอนปัญหาด้านน้ำหนักและการเคลื่อนย้ายพร้อมทั้งผสานองค์ความรู้เชิงช่างด้วยเทคนิคการเข้าไม้แบบรูเดือยและเดือยตัวผู้ (Mortise and Tenon) ซึ่งเป็นกลวิธีที่เสริมความมั่นคงทางโครงสร้างได้ดีที่สุด โดยส่งกระทบต่อการปริแตกของเนื้อไม้น้อยที่สุด ในระยะที่ 3 (R2) ซึ่งเป็นขั้นของการทดลองเชิงช่างและสุนทรียภาพเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ในมิติของการเพิ่มสุนทรียะ ผู้วิจัยและช่างท้องถิ่นได้ร่วมกันทำวิจัยเชิงปฏิบัติการผ่านการทดสอบและประเมินผลเชิงเปรียบเทียบในหลากเทคนิค วิธีการแปรสภาพผิวไม้ด้วยเปลวไฟตามวิถีญี่ปุ่นหรือ "ยากิสุกิ" (Yakisugi) ถูกนำมาทดลองและพบว่าการเผาไม่ใช่การให้สีที่สวยงามและรักษาเนื้อไม้แต่ยังช่วยปรับเปลี่ยนโครงสร้างผิวไม้ที่เคยแข็งกระด้างให้สามารถขัดแต่งได้เรียบเนียนง่ายขึ้น ควบคู่ไปกับการเลือกใช้แชลคขาว (White Shellac) ในการเคลือบสารเพื่อรักษาโทนสีและลวดลายดั้งเดิมตามธรรมชาติเอาไว้ ซึ่งให้ผลลัพธ์ที่ดีกว่าการใช้โพลียูรีเทนที่มักทำให้เนื้อไม้แปรเปลี่ยนเป็นสีเหลือง นอกจากนี้ การนำอีพ็อกซี่ เรซิ่น (Epoxy Resin) และวูดฟิลเลอร์ (Wood Filler) มาผสานอุดรอยแตก ยิ่งเป็นการตอกย้ำถึงการเปลี่ยนตำหนิทางธรรมชาติให้กลายเป็นอัตลักษณ์อันทรงคุณค่า ระยะที่ 4 (D2) เป็นบทการส่งเสริมและเผยแพร่เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลิตภัณฑ์ต้นแบบที่ผ่านทางความคิดและเทคนิคเชิงช่างจนสมบูรณ์ ได้ถูกนำกลับคืนสู่ชุมชนรอบแนวเขตป่าชายเลนและกลุ่มวิสาหกิจเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริง (Learning by Doing) กระบวนการสะท้อนคิดในระยะสุดท้ายนี้ แสดงให้เห็นถึงการยกระดับซากไม้ล้มตายสู่ผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าสูงได้สำเร็จ ทว่าสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวผลิตภัณฑ์ คือการเกิด "กระบวนทัศน์ใหม่" ในจิตใจของคนในชุมชน ที่แปรเปลี่ยนมุมมองจากสิ่งของเหลือทิ้งไร้ค่า สู่ทรัพยากรอันเป็นสินทรัพย์ทางปัญญานำไปสู่การสร้างระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนที่พึ่งพาตนเองได้ ควบคู่ไปกับการปลูกฝังจิตสำนึกในการโอบอุ้มและอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าชายเลนอย่างเกื้อกูลและยั่งยืน

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ 1 ศึกษาแนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาเชิงพุทธของซากไม้ป่าชายเลน พบว่า

ประเด็นที่หนึ่ง คือ แนวคิดของ ของ เฟลิกซ์ กัตตารี (Felix Guattari) ขยายความนิเวศวิทยาออกเป็น 3 มิติที่เชื่อมโยงกัน หากขาดมิติใดมิติหนึ่งไป ความยั่งยืนจะไม่เกิดขึ้น มิติที่หนึ่ง นิเวศวิทยาทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Ecology) กล่าวไว้ว่าการอนุรักษ์ธรรมชาติและสายใยแห่งชีวิต มิติที่สอง นิเวศวิทยาทางสังคม (Social Ecology) กล่าวไว้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ การอยู่ร่วมกันในชุมชน และระบบเศรษฐกิจที่เกื้อกูล และมิติที่สาม นิเวศวิทยาทางจิตใจ (Mental Ecology) การปรับเปลี่ยนจิตสำนึก ทัศนคติ และจริยธรรมส่วนบุคคล (Guattari, 1989) สอดคล้องกับแนวคิดในการออกแบบต้องไม่แยกส่วนออกจากบริบทของป่า รวมไปถึงการใช้ทรัพยากรต้องนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เห็นคุณค่าของไม้โกงกางที่ตายแล้วและผลงานสร้างสรรค์คือการสะท้อนความเคารพต่อธรรมชาติ

ประเด็นที่สอง คือ หลักพุทธนิเวศวิทยา ใช้แนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และมีชีวิตอยู่ได้โดยอาศัยธรรมชาติ ถ้าธรรมชาติอยู่ไม่ได้ มนุษย์ก็อยู่ไม่ได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539) ซึ่งหัวใจสำคัญคือ การอยู่แบบเกื้อกูล ไม่ใช่การอยู่แบบเบียดเบียน และการอนุรักษ์ตามแนวพุทธจึงไม่ใช่การสั่งห้าม แต่คือการสร้างปัญญาให้คนตระหนักรู้ว่าเรากับป่าคือชีวิตเดียวกัน การวิเคราะห์ในมิตินี้สามารถใช้แนวคิดของชูมาเกอร์ ในมิติเรื่อง “ใช้น้อยแต่ได้มาก” (Small is beautiful) เน้นการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม (Schumacher, 1973)

ในประเด็นที่สาม คือ ความยั่งยืนของชุมชน กล่าวคือความยั่งยืนของชุมชนในงานวิจัยนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงการอนุรักษ์ไม้โกงกางหรือป่าชายเลน เท่านั้น แต่หมายถึงการใช้กระบวนการออกแบบและการมีส่วนร่วม เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ที่อาจจะเพิ่มรายได้โดยที่ไม่ทำลายสายใยแห่งชีวิตเดิมตามกรอบแนวคิดทุนชุมชน (Flora and Flora, 2013) รวมไปถึงหลักพุทธนิเวศวิทยา และสอดคล้องกับแนวคิด พุทธเกษตรและเศรษฐกิจพึ่งพาตนเอง เป็นรากฐานของความยั่งยืนที่เน้นให้ชุมชนพึ่งพาพืชพรรณท้องถิ่น (เช่น ป่าชายเลน) โดยใช้ปัญญาในการจัดการทรัพยากรแทนการขายเป็นวัตถุดิบราคาถูกเพียงอย่างเดียว (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

การเข้าใจนิเวศวิทยาเชิงพุทธในแง่ของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาตินี้จึงมาจากการเข้าใจถึงประโยชน์ของธรรมชาติ โดยจะพบว่าเมื่อพิจารณาผ่านเลนส์ของ นิเวศวิทยาเชิงพุทธ การอยู่ร่วมกันยังหมายถึงการนำ "เศษซาก" ที่เหลือจากธรรมชาติ เช่น ไม้โกงกางที่ยืนต้นตายจากปัจจัยทางธรรมชาติ มาสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้หรือเฟอร์นิเจอร์ผ่านกระบวนการออกแบบที่เคารพต่อวัสดุ การกระทำนี้ไม่เพียงแต่เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าโดยไม่เบียดเบียนทรัพยากรใหม่ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2543) แต่ยังเป็นการสร้างปัญญาให้มนุษย์ตระหนักถึงวงจรชีวิตของธรรมชาติและการจัดการพื้นที่รอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนอย่างเหมาะสม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562)

วัตถุประสงค์ 2 พัฒนากระบวนการจัดการวัสดุและแนวทางการออกแบบเชิงนิเวศวิทยาเชิงพุทธอย่างสร้างสรรค์ พบว่า กรอบแนวคิดเชิงนิเวศวิทยาเชิงพุทธเป็นการพัฒนาบนฐานของการใช้ประโยชน์จากวัสดุต่างๆ เช่นเดียวกับที่พระอานนท์ทำต่อผ้าเก่าและผ้าเหลือใช้ในการนำไปใช้ประโยชน์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อที่ 445 หน้าที่ 388 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

2539) อันรวมถึงการพัฒนานิเวศวิทยาด้วยการออกแบบสิ่งต่างๆ ให้ดูเข้ากันกับบริบทสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิด "มิติทางจิตใจ" (Mental Ecology)

การที่มีการพัฒนานี้จึงสามารถอธิบายการกระบวนการจัดการซากไม้โกงกางที่ล้มตายสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากเลือกใช้เทคนิคที่เหมาะสม ซึ่งในการเข้าไม้จึงเลือกวิธีการเข้าไม้แบบ Mortis and Tenon ซึ่งจะช่วยเสริมความเสถียรและแข็งแรงของโครงสร้าง รวมไปถึงการทดลองวิธีการในการเปลี่ยน "ตำหนิทางธรรมชาติ" ให้กลายเป็น เอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่ว่าจะเป็นการใช้เทคนิคการเผาผิวไม้แบบ YAKIZUGI ของญี่ปุ่น และสามารถใช้ Epoxy resin หรือ Wood filler เพื่ออุดรอยแตกและเพิ่มความสวยงามให้กับชิ้นงาน กระบวนการออกแบบได้บูรณาการหลักพุทธนิเวศวิทยา โดยไม่ได้มุ่งเน้นเพียงความงามทางกายภาพ แต่ยังสะท้อนการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ผ่านการใช้เทคนิคช่างไม้เพื่อแก้ปัญหาข้อจำกัดของไม้นำไปสู่การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เฟอร์นิเจอร์นี้จึงสะท้อนการใช้วัสดุเหลือใช้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่เบียดเบียนทรัพยากรใหม่ บูรณาการทฤษฎีของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2562); สนิท อักษรแก้ว (2542)

วัตถุประสงค์ 3 ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงบูรณาการและจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัสดุในระบบนิเวศแก่ชุมชนอย่างยั่งยืน พบว่า การใช้กระบวนการจิตสำนึกในแง่ของการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมผ่านการเข้าใจก่อนว่าทรัพยากรธรรมชาติมีไม่จำกัด เพราะนำไปสู่การใช้ทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ โดยขาดความเอาใจใส่ และต้องเลิกแนวคิดที่ว่ามนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ มีอำนาจและความสามารถควบคุมธรรมชาติไว้ในกำมือ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการสร้างอาคารบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรมที่ขัดขวางการเดินทางของน้ำ (ธนพัต ปีติวราธนกุล, 2568) โดยกระบวนการบูรณาการความรู้และการลงมือปฏิบัติจริงช่วยสะท้อนให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรที่ถูกทอดทิ้งจากเดิมที่ไม้ล้มตายในพื้นที่ป่าชายเลนมีจำนวนมากและกลายเป็นปัญหาที่ยังไม่มีวิธีการจัดการสูงสุดการนำวัสดุเหล่านี้มาร่วมกันสร้างสรรค์ผลงาน ได้ช่วยสร้างระบบเศรษฐกิจและชุมชนที่เกื้อกูลกับระบบนิเวศน์ รวมทั้งเปิดโอกาสในการสร้างผลิตภัณฑ์ที่อาจเพิ่มรายได้ให้ชุมชนโดยไม่ทำลายสายใยธรรมชาติสิ่งสำคัญที่สุดคือก่อให้เกิดนิเวศวิทยาทางจิตใจ (Mental Ecology) ที่ช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติและจิตสำนึกของคนในชุมชน เพื่อให้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลนอย่างยั่งยืนรวมไปถึงส่งเสริมการเรียนรู้เชิงบูรณาการ พบว่าการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ผ่านกระบวนการลงมือทำจริง (Learning by Doing) ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติและจิตสำนึกอย่างเป็นรูปธรรม โดยแปรเปลี่ยนจากการมองซากไม้ป่าชายเลนเป็นเพียงวัสดุเหลือทิ้งที่ไร้ค่า สู่การเป็นทรัพยากรที่มีมูลค่าและมีความสำคัญต่อระบบนิเวศ ความตระหนักรู้ดังกล่าวไม่เพียงแต่กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลนอันเป็นแหล่งที่มาของวัสดุเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การสร้างสรรค์แนวทางการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศอย่างเกื้อกูลและยั่งยืน ผ่านการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับงานออกแบบ ซึ่งช่วยขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชนควบคู่ไปกับการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า นิเวศวิทยาเชิงพุทธของซากไม้ป่าชายเลนเป็นการบูรณาการระหว่าง 3 มิตินิเวศวิทยาของ Guattari (สิ่งแวดล้อม สังคม จิตใจ) และหลักพุทธธรรม

ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เน้นความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล การมองเห็น "คุณค่า" ใน "ซากไม้" ที่ตายแล้ว ไม่ใช่เพียงการเห็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการตระหนักถึงวงจรชีวิต (Life Cycle) ที่มนุษย์และป่าคือชีวิตเดียวกันการเปลี่ยนทัศนคติต่อวัสดุเหลือทิ้งให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า สอดคล้องกับแนวคิด Circular Economy (เศรษฐกิจหมุนเวียน) ในมิติพุทธบูรณาการโดยที่ศิริวรรณ เจนเขว้า และคณะ ได้ระบุว่าการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นโดยใช้หลักสัปปุริสธรรมและปัญญาจะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ลดการเบียดเบียนทรัพยากรใหม่ (ศิริวรรณ เจนเขว้า และคณะ, 2565) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Leavy ที่ชี้ให้เห็นว่าการใช้ศิลปะและการออกแบบเป็นเครื่องมือสื่อสารนิเวศวิทยาช่วยให้มนุษย์เชื่อมโยงกับธรรมชาติในระดับจิตสำนึกได้ลึกซึ้งกว่าการออกกฎข้อบังคับ (Leavy, 2021)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าจากการพัฒนาการจัดการวัสดุและแนวทางการออกแบบเชิงนิเวศวิทยาเชิงพุทธ พบว่าการเปลี่ยนซากไม้ป่าชายเลนให้เป็นผลิตภัณฑ์เฟอร์นิเจอร์ เป็นการประยุกต์ใช้ "หลักความประหยัดและการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าที่สุด" ตามพุทธจริยวัตรของพระอานนท์ (อานันทเศรษฐี) ที่นำผ้าเก่ามาประยุกต์ใช้จนถึงที่สุด การนำเทคนิคช่างไม้แบบ Mortise and Tenon (การเข้าเดือย) และเทคนิค Yakisugi (การเผาผิวไม้) มาใช้ ไม่เพียงแต่เป็นการแก้ปัญหาทางกายภาพของไม้ป่าชายเลนที่มีข้อจำกัดเรื่องรอยแตกและความไม่สมบูรณ์ แต่ยังเป็นการเปลี่ยน "ตำหนิทางธรรมชาติ" ให้กลายเป็น "สุนทรียะแห่งความจริง" ซึ่งสะท้อนมิติทางจิตใจ (Mental Ecology) ของ Guattari ที่ทำให้มนุษย์ลดอัตตาในการครอบครองธรรมชาติ และเปลี่ยนสถานะมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ การออกแบบที่บูรณาการระหว่างเทคนิคดั้งเดิมและการใช้วัสดุสมัยใหม่ อย่าง Epoxy Resin และ Wood filler เพื่อยืดอายุซากไม้ (Guattari, 1989) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sakamoto ที่ศึกษาเรื่องการฟื้นฟูวัสดุไม้ผ่านภูมิปัญญาตะวันออกพบว่าการเผาผิวไม้แบบ Yakisugi ช่วยสร้างชั้นคาร์บอนที่ป้องกันแมลงและความชื้นโดยไม่ต้องใช้สารเคมีรุนแรง ซึ่งตรงกับหลักการไม่เบียดเบียนธรรมชาติในพุทธนิเวศวิทยา (Sakamoto, 2023) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับศุภชัย สกุลทับ และคณะ ที่ระบุว่าการใช้เทคนิคการเข้าไม้แบบดั้งเดิม (Joinery) ในงานออกแบบร่วมสมัย ช่วยเพิ่มมูลค่าทางจิตใจให้กับผู้ใช้งาน ทำให้เกิดความตระหนักถึงความเพียรพยายามและคุณค่าของวัสดุ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ศุภชัย สกุลทับ และคณะ, 2566)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงบูรณาการและจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัสดุในระบบนิเวศแก่ชุมชนอย่างยั่งยืนนั้น หัวใจสำคัญคือการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) จากเดิมที่มองว่ามนุษย์เป็น "ผู้ควบคุม" ธรรมชาติ ไปสู่การเป็น "ส่วนหนึ่ง" ของระบบนิเวศ การนำซากไม้ที่ล้มตายซึ่งเดิมถูกมองว่าเป็นขยะหรืออุปสรรคทางธรรมชาติมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ ไม่เพียงแต่ช่วยแก้ปัญหาทางกายภาพเช่นการขวางทางน้ำ แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสร้าง "นิเวศวิทยาทางจิตใจ" (Mental Ecology) ให้เกิดขึ้นในชุมชน กระบวนการลงมือทำจริง (Learning by Doing) ช่วยให้คนในพื้นที่เห็นคุณค่าแฝงของทรัพยากรและเกิดความหวงแหนป่าชายเลนในฐานะ "สายใยแห่งชีวิต" ไม่ใช่แค่แหล่งวัตถุดิบ ซึ่งกระบวนการสร้างจิตสำนึกผ่านการปฏิบัติจริงนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของปิยะนันท์ สวัสดิ์ศฤงฆารและคณะ ที่ระบุว่าการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ในพื้นที่จริง (Place-based Learning) ช่วยให้ชุมชนเกิดความตระหนักรู้ในคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่นได้ดีกว่าการอบรมภาคทฤษฎี ซึ่งนำไปสู่การจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมอย่าง

ยั่งยืน (ปิยะนันท์ สวัสดิ์ศฤงฆาร และคณะ, 2566) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Anderson ที่อธิบายถึง "นิเวศวิทยาเชิงลึกในงานฝีมือ" (Deep Ecology in Craftsmanship) ว่าการที่ชุมชนนำวัสดุเหลือทิ้งมาสร้างสรรค์ใหม่ (Upcycling) เป็นกระบวนการเยียวยาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ช่วยลดทัศนคติการบริโภคที่เกินความจำเป็น (Anderson, 2024) ซึ่งตรงกับหลักพุทธเกษตรและเศรษฐกิจพึ่งพาตนเองที่เน้นการใช้ปัญญาในการจัดการทรัพยากรแทนการขายทรัพยากรในราคาถูก

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ปรากฏจากผังมโนทัศน์ สะท้อนให้เห็นการบูรณาการหลักปรัชญาประยุกต์เข้ากับเทคนิคทางนวัตกรรมวัสดุศาสตร์ ในมิติของวัสดุศาสตร์และการออกแบบ ได้ข้อค้นพบด้านเทคนิคการจัดการซากไม้โกงกางที่มีความหนาแน่นสูงแต่เปราะแตกง่าย โดยเปลี่ยนข้อจำกัดให้เป็นจุดเด่น เช่น การใช้รอยแตกเป็นพื้นที่สร้างความงามผ่านวัสดุประสาน และการค้นพบพื้นผิวใหม่จากการขัดและเจาะเนื้อไม้โกงกางซึ่งให้ลวดลายสีสลับชั้นที่สวยงาม

มิติเชิงปรัชญา เป็นการนำนามธรรมอย่าง นิเวศวิทยาทางจิตใจ และพุทธนิเวศวิทยามาสร้างให้เกิดผลลัพธ์เป็นรูปธรรมผ่านกระบวนการทำงานไม้พิสูจน์ให้เห็นว่างานออกแบบสามารถเป็นเครื่องมือในการยกระดับจิตวิญญาณและสร้างความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติให้แก่ชุมชนได้จริง

ภาพที่ 13 ผังมโนทัศน์ “การสร้างสรรค์งานออกแบบจากซากไม้โกงกางเพื่อความยั่งยืน”

แผนภาพนี้แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์การออกแบบ ผังมโนทัศน์ “การสร้างสรรค์งานออกแบบจากซากไม้โกงกางเพื่อความยั่งยืน” ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก และ 4 องค์ประกอบย่อย ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ คือ 1. คุณสมบัติของวัสดุ 2. เทคนิคและกระบวนการผลิต 3. แก้ปัญหาและออกแบบ 4. ความยั่งยืนในชุมชน

จากข้อมูลข้างต้นนี้ส่งผลกระบวนการออกแบบสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน แนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็น 2 องค์ประกอบหลักคือ 1) มิติเชิงพุทธการบูรณาการนิเวศปรัชญา (Eco Sophy) ทั้ง 3 มิติ ได้แก่ นิเวศวิทยาทางสิ่งแวดล้อม สังคม และจิตใจ เข้ากับพุทธนิเวศวิทยา 3 ที่เชื่อมโยงกัน (Guattari, 1989) เน้นหลักการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและไม่เบียดเบียนการประยุกต์สู่รูปธรรม เป็นการนำนามธรรมทางจิตใจมาสร้างให้เกิดผลลัพธ์เชิงประจักษ์ผ่านกระบวนการทำงานไม้ เพื่อพิสูจน์ว่างานออกแบบสามารถเป็นเครื่องมือยกระดับจิตวิญญาณ และสร้างความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติให้แก่ชุมชนได้จริง 2) วัสดุศาสตร์และการออกแบบ

สรุป

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า ซากไม้ป่าชายเลนหรือไม้โกงกางที่ล้มตาย ไม่ใช่วัสดุไร้ค่า แต่มีคุณสมบัติพิเศษในตัวของไม้ เป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพสูงหากได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม การบูรณาการแนวคิดนิเวศปรัชญาและพุทธนิเวศวิทยาเข้ากับกระบวนการออกแบบเชิงทดลอง ทำให้ผู้วิจัยและชุมชนสามารถพัฒนากระบวนการจัดการวัสดุที่ก้าวข้ามข้อจำกัดทางกายภาพของไม้ (เช่น รอยแตก ความเปราะ) ผ่านเทคนิคช่างไม้และการตกแต่งพื้นผิวที่สร้างสรรค์ ผลลัพธ์ที่ได้ไม่ใช่เพียงเฟอร์นิเจอร์ที่มีความสวยงามและแข็งแรงทนทาน แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม สร้างระบบเศรษฐกิจที่เกื้อกูล และนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนป่าชายเลนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 หน่วยงานภาครัฐและศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์ศึกษาการเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนฯ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำกระบวนการจัดการซากไม้จากงานวิจัยนี้ ไปเป็นแนวทางปฏิบัติจริงในการกำจัดและเพิ่มมูลค่าไม้ล้มตายในพื้นที่ เพื่อลดการสะสมของอินทรียวัตถุที่อาจส่งผลเสียต่อระบบนิเวศ

1.2 ชุมชนและนักออกแบบ สามารถนำเทคนิคการเข้าเดือยม้ การทำพื้นผิว เทคนิคการเผาไม้ และการประสานอุดรอยแตกด้วยไปต่อยอดในการผลิตเฟอร์นิเจอร์หรือของแต่งบ้านจากวัสดุเหลือใช้ เพื่อสร้างรายได้และเป็นผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของชุมชน

1.3 สถาบันการศึกษา สามารถนำกรณีศึกษานี้ไปเป็นต้นแบบในการเรียนการสอนวิชาการออกแบบเพื่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้นักศึกษาเห็นตัวอย่างการบูรณาการปรัชญาทางจิตวิญญาณเข้ากับการจัดการวัสดุอุตสาหกรรม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับการวิจัยในอนาคต ควรมีการศึกษาและทดสอบคุณสมบัติเชิงวิศวกรรมของเฟอร์นิเจอร์ไม้โกงกางประกอบวัสดุทางเลือก (เช่น ระยะเวลาความทนทานต่อแรงรับน้ำหนักเมื่อใช้ Epoxy Resin หรือ Wood fillerรวมถึงอาจขยายผลการศึกษาไปยังการใช้วัสดุเหลือใช้ประเภทอื่นๆ ในป่าชายเลน เพื่อนำมาพัฒนาเพื่อเมคุณค่าและศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจที่มีต่อชุมชนในระยะยาวต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ธนพัต ปีติวราธนกุล. (2568). *การจัดการนิเวศวิทยาและผังเมืองในพื้นที่ชายฝั่ง: กรณีศึกษาการปรับตัวของชุมชน ต่อการขวางทางน้ำ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปิยะนันท์ สวัสดิ์ศฤงฆาร, และคณะ. (2566). การพัฒนาโมเดลการเรียนรู้เชิงประสบการณ์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึก สิ่งแวดล้อมชุมชน. *วารสารวิจัยและพัฒนานวัตกรรมท้องถิ่น*, 5(2), 112-130.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2539). *คนไทยกับป่า*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

ศิริวรรณ เจนเขว้า และคณะ. (2565). การจัดการทรัพยากรท้องถิ่นตามหลักสัปปุริสธรรมเพื่อการพึ่งพาตนเอง อย่างยั่งยืนในยุคเศรษฐกิจหมุนเวียน. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและวิจัย,* 4(1), 88-102.

ศุภชัย สกุลทับ และคณะ. (2566). การบูรณาการภูมิปัญญาช่างไม้ดั้งเดิมในการออกแบบผลิตภัณฑ์ไลฟ์สไตล์เพื่อ ความยั่งยืน. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์และอุตสาหกรรมสร้างสรรค์*, 6(1), 12-28.

สนิท อักษรแก้ว. (2542). *ป่าชายเลน: นิเวศวิทยาและการจัดการ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2562). *โครงการจัดทำแนวทางการจัดการพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตป่าชายเลนและชุมชน.* กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

Alongi, D. M. (2008). Mangrove forests: Resilience, protection from tsunamis, and responses to global climate change. Estuarine. *Coastal and Shelf Science*, 76(1), 1-13.

Anderson, K. (2024). Deep Ecology and the Craft Revolution: Healing Human-Nature Relationships through Material Upcycling. *Journal of Environmental Aesthetics*, 20(1), 44- 62.

Donato, D. C., et al. (2011). Mangroves among the most carbon-rich forests in the tropics. *Nature Geoscience*, 4(5), 293-297.

Flora, C. B., and Flora, J. L. (2013). *Rural Communities: Legacy and Change.* (4th ed.). Boulder, CO: Westview Press.

Guattari, F. (1989). *The Three Ecologies (I. Pindar & P. Sutton, Trans.)*. London: Athlone Press.

Leavy, P. (2021). Art as an Ecological Communication Tool: Deepening the Human-Nature Connection through Consciousness. *Journal of Environmental Arts and Humanities*, 12(3), 45-59.

Sakamoto, T. (2023). Yakisugi and Carbonization: The Alchemy of Wood Preservation in Modern Ecological Design. *International Journal of Sustainable Craft and Design*, 15(2), 104-118.

Schumacher, E. F. (1973). *Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered*. London: Blond & Briggs.

การศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย
A Study of Teachers' Coping Skills at Samsenwittayalai School

[1]อเนชพันธ์ นิธินันท์นฤมิต [2]อภิรดี จริยารังษีโรจน์
[1]Anaecharphan Nitiniunnaruemit [2]Apiradee Jariyarangsiroge
[1,2]คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
[1,2]Faculty of Education, Chulalongkorn University
[1]Corresponding author, e-mail: 6780188027@student.chula.ac.th

Received May 10, 2026; **Revised** May 18, 2026; **Accepted:** August 31, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย ประชากรในการวิจัย ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียนและรองผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 5 คน และครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยที่เป็นข้าราชการ จำนวน 142 คน รวมทั้งสิ้น 147 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหา แบ่งออกเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบวัด เป็นแบบเลือกตอบ จำนวน 7 ข้อ และตอนที่ 2 แบบวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหา จำนวน 54 ข้อ มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ มีค่าความเชื่อมั่นของเนื้อหาสัมประสิทธิ์อัลฟาครอนบราค (Cronbach's Alpha Reliability Coefficient) ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 เท่ากับ 0.89 โดยเก็บรวบรวมข้อมูลผ่าน Google Form และได้รับแบบสอบถามกลับคืนจำนวน 147 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า ระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.07, SD = 1.24) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่อยู่ในระดับสูง ได้แก่ การชะลอการเผชิญปัญหา (Mean = 3.74, SD = 0.55) การระงับกิจกรรมอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง (Mean = 3.69, SD = 0.59) และการยอมรับ (Mean = 3.68, SD = 0.52) ด้านที่อยู่ในระดับต่ำ ได้แก่ การลงมือดำเนินการแก้ไขปัญหา (Mean = 1.68, SD = 0.31) การตีความหมายในทางบวก (Mean = 1.68, SD = 0.42) การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อแก้ปัญหา (Mean = 1.71, SD = 0.33) และการแสดงออกทางพฤติกรรม (Mean = 1.71, SD = 0.41) ผลการวิจัยสะท้อนว่าครูมีจุดแข็งด้านการยอมรับและการควบคุมสถานการณ์ แต่ควรได้รับการส่งเสริมทักษะการเผชิญปัญหาอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: ทักษะการการเผชิญปัญหา; ระดับทักษะการเผชิญปัญหา; โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย

Abstract

This research article aimed to examine the level of coping skills among teachers at Samsenwittayalai School. The study employed a descriptive research design. The participants consisted of 147 respondents, including 5 school administrators and 142 government teachers at Samsenwittayalai School. The research instrument used for data collection was a coping skills assessment questionnaire, which comprised two parts: (1) general information of respondents in a checklist format with 7 items, and (2) a coping skills scale consisting of 54 items using a five-point Likert scale. The instrument demonstrated satisfactory internal consistency reliability, with a Cronbach's alpha coefficient of .89. Data were collected through an online questionnaire (Google Form), and all 147 questionnaires were returned, representing a response rate of 100 percent. The data were analyzed using descriptive statistics, including maximum, minimum, mean, percentage, and standard deviation. The findings revealed that the overall level of coping skills among teachers at Samsenwittayalai School was at a moderate level (Mean = 3.07, SD = 1.24). When considering each dimension, the highest levels were found in delay coping (Mean = 3.74, SD = 0.55), suppression of competing activities (Mean = 3.69, SD = 0.59), and acceptance (Mean = 3.68, SD = 0.52). In contrast, the lowest levels were observed in active coping (Mean = 1.68, SD = 0.31), positive reinterpretation (Mean = 1.68, SD = 0.42), seeking social support for problem-solving (Mean = 1.71, SD = 0.33), and behavioral expression (Mean = 1.71, SD = 0.41). These findings indicate that while teachers demonstrate strengths in emotional regulation and adaptive coping strategies, they exhibit limitations in proactive problem-solving skills. Therefore, it is essential to promote and systematically develop teachers' problem-focused coping skills to enhance their ability to effectively manage challenges in their professional practice.

Keywords: Coping Skills; Coping Skills Levels; Samsenwittayalai School

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันมีความรวดเร็ว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม รวมทั้งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ในครอบครัว การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานไปสู่รูปแบบที่มีประสิทธิภาพและมีการแข่งขันที่สูง ทำให้มนุษย์ต้องพัฒนาตนเองให้มีความสามารถที่มากขึ้น และเท่าทันเหตุการณ์ในโลกยุคปัจจุบัน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เท่าทันต่อยุคสมัย จึงทำให้คนเรานั้นมีความเครียดมากขึ้น (พรพิทักษ์ คำม่วน, 2551) นอกจากนี้ ปิยะวรรณ เลิศพานิช ได้ศึกษาเรื่องความเครียดพบว่า สาเหตุของความเครียดในชีวิตประจำวันมีเพิ่มขึ้นมากกว่าในอดีตเพราะการต่อสู้ให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ดีขึ้น

โดยสภาวะที่ไม่สามารถปรับตัวได้ตามสถานการณ์ จึงส่งผลต่อสภาวะสุขภาพจิต ซึ่งแม้จะไม่มีดัชนีชี้วัดภาวะสุขภาพจิตอย่างแท้จริง แต่ปรากฏการณ์ที่เป็นจริงในปัจจุบันคือความเครียดซึ่งเป็นโรคเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างมาก ตลอดจนปัญหาด้านเศรษฐกิจ เนื่องมาจากการที่ครูมีรายได้หลักมาจากเงินรายเดือน แต่รายจ่ายนั้นมีหลายอย่าง เช่น ค่าผ่อนรถ ผ่อนบ้าน รวมไปถึงภาษีสังคม เช่น งานศพ งานแต่ง งานบวช เป็นต้น จึงอาจทำให้ครูเกิดปัญหาภาระหนี้สิน (นนทพร พิลาวุฒิ, 2557) ซึ่งสอดคล้องกับรายงานผลของ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ พบว่า ครูมีหนี้สินเฉลี่ยต่อคนสูงถึง 1.12 ล้านบาท (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2567) และที่เป็นปัญหาสำคัญ คือ ปัญหาจากการทำงานซึ่งตามบทบาทหน้าที่ของครูแล้วนั้นคือการอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นผู้มีความสามารถ มีความรู้ มีคุณธรรม และดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข (อรรถกฤช ผ่องคณะ, 2560) นอกจากนั้นแล้วครูยังต้องทำหน้าที่ของตนเองที่ได้รับมอบหมาย เช่น โครงการที่ตนเองรับผิดชอบ การเตรียมการต้อนรับผู้มาเยี่ยมชมโรงเรียน การประเมินภายในและภายนอกสถานศึกษา เป็นต้น จึงทำให้ครูต้องใช้เวลาหลังจากเลิกงานสอนมาทำงานที่ได้รับมอบหมายต่อจนดึกส่งผลให้ครูมีเวลาพักผ่อนที่ไม่เพียงพอ ซึ่งการพักผ่อนที่ไม่เพียงพอนั้นย่อมตามมาด้วยสุขภาพกายที่เสื่อมโทรมและอาจส่งผลถึงสุขภาพจิตตามไปด้วย ส่งผลทำให้เกิดความเครียดสะสมได้ในที่สุด (นนทพร พิลาวุฒิ, 2557) ในขณะเดียวกันปัญหาที่เกิดจากการปฏิบัติงานถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนสำคัญต่อความเครียดในการเผชิญปัญหาของครู เนื่องจากหน้าที่ของครูไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะการจัดการเรียนการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการอบรม ดูแล ช่วยเหลือ และส่งเสริมผู้เรียนให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข (อรรถกฤช ผ่องคณะ, 2560) บทบาทดังกล่าวทำให้ครูต้องแบกรับความรับผิดชอบทั้งด้านวิชาการ พฤติกรรม และคุณภาพชีวิตของผู้เรียนไปพร้อมกัน จึงอาจก่อให้เกิดภาระทางอารมณ์และแรงกดดันจากความคาดหวังในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ครูยังต้องรับผิดชอบภารกิจอื่นที่ได้รับมอบหมาย เช่น งานโครงการ การเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการเยี่ยมชมโรงเรียน การประเมินภายในและภายนอกสถานศึกษา รวมถึงงานเอกสารและงานสนับสนุนต่าง ๆ ส่งผลให้ครูจำนวนหนึ่งต้องใช้เวลาหลังเลิกสอนในการปฏิบัติงานต่อเนื่องจนดึก ทำให้มีเวลาพักผ่อนไม่เพียงพอ ซึ่งอาจกระทบต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต และนำไปสู่ความเครียดสะสมในที่สุด (นนทพร พิลาวุฒิ, 2557)

ความเครียดมีความสำคัญเพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกายด้านอารมณ์และด้านจิตใจ (สุวิพร ไฉไลสถาพร, 2560) ซึ่งโดยธรรมชาติ มนุษย์สามารถปรับตัวต่อความเครียดได้ แต่หากมีความเครียดสะสมเป็นเวลานาน อาจส่งผลให้ร่างกายผิดปกติ เช่น อ่อนเพลีย ภูมิคุ้มกันลดลง เป็นหวัดง่าย ปวดศีรษะ ปวดคอ ปวดหลัง ความดันโลหิตสูง และส่งผลทางจิตใจทำให้ชีวิตไม่มีความสุข หงุดหงิดอารมณ์เสียง่าย จิตใจไม่เบิกบาน คิดฟุ้งซ่านนอนไม่หลับ และพฤติกรรมที่ผิดแปลกเช่น ติดสุรา ติดบุหรี่ อารมณ์รุนแรงมีพฤติกรรมก้าวร้าว ความอดทนต่ำ ชอบโต้เถียง ชอบตำหนิผู้อื่น หรือฆ่าตัวตายในที่สุด (จุฑามาศ แหนจอน, 2559) ซึ่งการที่ครูมีความเครียดนั้นส่งผลกระทบต่อการทำงาน โดยด้านร่างกายนั้นการมีอาการป่วยจากความเครียด อาจทำให้ไม่สามารถมาสอนหนังสือได้ ลางานบ่อยส่งผลกระทบต่อนักเรียนที่อาจเสียเวลาเรียนในเวลานั้นไป ซึ่งบางครั้งไม่สามารถหาครูมาสอนแทนได้ ในด้านจิตใจนั้นครูไม่มีใจในการสอนเนื่องจากมีความกังวลในใจไม่มีการเตรียมการสอนที่ดีมาทำให้การสอนนั้นไม่มีคุณภาพและเกิดผลกระทบต่อเนื่องกับ

นักเรียน และมีผลต่อผลการเรียนของนักเรียนในอนาคตหรือการแสดงออกทางพฤติกรรมจากความเครียดของครูอาจส่งผลต่อจิตใจของนักเรียน หรือการลอกเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่ดีส่งผลต่อความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชาเกิดการทะเลาะการขัดแย้งกัน กระทบต่องานต่างๆ อาจทำให้โรงเรียนได้รับความเสียหายไม่ว่าจะเป็นการร้องเรียนจากผู้ปกครอง การตำหนิจากผู้บริหารระดับสูงและความไม่เชื่อมั่นจากสังคมอีกด้วย จะเห็นได้ว่าผลกระทบจากความเครียดนั้นไม่ได้ส่งผลแค่เพียงคนเดียวแต่ยังส่งผลต่อบุคคล หรือองค์กรที่บุคคลนั้นปฏิบัติงานได้

ทักษะการเผชิญปัญหา มีความสำคัญสำหรับมนุษย์ในปัจจุบัน จากการรายงานสถานะครูทั่วโลกนำเสนอการวิเคราะห์สถานะและสภาพการณ์ของวิชาชีพครูในระดับโลกและระดับภูมิภาค โดยเป็นตัวแทนมุมมองของสหภาพครูทั่วโลกรายงานนี้มีเป้าหมายเพื่อเน้นย้ำประเด็นสำคัญที่ครูเผชิญอยู่ในปี 2024 โดยรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจผู้แทนสหภาพอาวุโส 204 คน จาก 121 ประเทศด้วยการตระหนักถึงบทบาทสำคัญของครูในสังคมอย่างกว้างขวาง รายงานนี้จึงได้สรุปประเด็นที่ครูทั่วโลกกำลังเผชิญปัญหาออกมาได้ 4 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ภาระงานที่มากจนเกินไป สุขภาพจิต และสุขภาพกายของครู สภาพแวดล้อมในการทำงาน และการให้ความเคารพแก่ครู เมื่อครูไม่อาจเผชิญปัญหาเหล่านี้ได้จึงส่งผลให้ครูลาออก และเกิดผลกระทบต่อการจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียน (Arnold and Rahimi, 2024) เพราะการเลือกที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาจะช่วยให้บุคคลที่มีความเครียดนั้น มีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น หากสุขภาพจิตดีแล้ว อารมณ์ และพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นสุขภาพกายก็จะดีตามไปด้วย สำหรับวิธีการจัดการความเครียดมีหลายวิธีขึ้นอยู่กับสถานการณ์และปัญหาทั้งการจัดการกับปัญหาโดยการเผชิญหน้า หรือการหลีกจากสิ่งที่ทำให้เครียดอย่างไรก็ตาม ควรจัดการกับอารมณ์ของตัวเองควบคู่ไปด้วย (กรมสุขภาพจิต, 2560) โดยการหลีกเลี่ยงจากสถานการณ์ที่ทำให้เครียด ปล่อยวางจากสิ่งเร้าต่างๆ การหาคนที่คอยรับฟัง การทำสมาธิ พยายามหลีกเลี่ยงความเครียดและให้ใช้วิธีการปรับตัว ให้เข้ากับความเครียดและยอมรับความเครียด โดยการที่เราเปิดใจยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันกับความเครียดที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ปรับมุมมองทัศนคติ มองโลกในแง่ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็จะเป็นการช่วยบรรเทาความเครียดลงได้ (กรมสุขภาพจิต, 2565)

การวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหาเป็นกระบวนการสำคัญในการทำความเข้าใจความสามารถของครูในการรับมือกับปัญหา ความเครียด และสถานการณ์ท้าทายจากการปฏิบัติงาน โดยแนวคิดของ Lazarus and Folkman อธิบายว่าการเผชิญปัญหาเป็นกระบวนการทางความคิดและพฤติกรรมที่บุคคลใช้จัดการกับสถานการณ์ที่ตนประเมินว่าเกินขีดความสามารถ ทั้งในรูปแบบการเผชิญปัญหาแบบมุ่งแก้ไขปัญหาและแบบมุ่งจัดการอารมณ์ (Lazarus and Folkman, 1984) ขณะที่ Carver ได้พัฒนา Brief COPE ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้วัดระดับทักษะการเผชิญปัญหาในหลายมิติ เช่น การลงมือแก้ไขปัญหา การยอมรับการตีความหมายในทางบวก และการแสวงหาการสนับสนุนทางสังคม (Caver, 1997) สำหรับบริบทไทย งานวิจัยของพิชญา วัฒนวิทูกูร ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพและรูปแบบการเผชิญปัญหาในกลุ่มผู้ที่จดทะเบียนสมรสใหม่ พบว่าระดับทักษะการเผชิญปัญหามีความแตกต่างกันตามลักษณะบุคลิกภาพ และมีผลต่อการปรับตัวและคุณภาพชีวิต (พิชญา วัฒนวิทูกูร, 2562) ขณะที่อรรถกฤช ผ่องคณะ ศึกษาปัญหาความเครียดของครูและแนวทางการจัดการ พบว่าระดับทักษะการเผชิญปัญหามีบทบาทสำคัญต่อการลดความเครียดและเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของครู (อรรถกฤช ผ่องคณะ, 2560) นอกจากนี้งานวิจัย

ในต่างประเทศของ Jennings and Greenberg (2009) ชี้ให้เห็นว่าระดับทักษะการเผชิญปัญหาและความสามารถในการเผชิญปัญหา มีความสัมพันธ์ โดยตรงกับบรรยากาศในชั้นเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียน และผลลัพธ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียน ดังนั้น การวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูจึงมีความสำคัญต่อการระบุจุดแข็ง จุดที่ควรพัฒนา และความต้องการจำเป็นของครูในแต่ละด้าน เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการออกแบบแนวทางหรือกิจกรรมเพื่อพัฒนาครูได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพจริงของสถานศึกษา

ความสามารถในการจัดการกับความเครียด หากครูสามารถจัดการกับความเครียดของตนเองได้จะส่งผลดีต่อตัวครูหลายประการ ได้แก่มีบุคลิกภาพที่ดี หน้าตาสดชื่น เบิกบาน ยิ้มแย้มแจ่มใส สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดี มีสติและสมาธิในการปฏิบัติงาน ตัดสินใจเรื่องต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม รวมถึงมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ซึ่งจะช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (อรรถกฤช ผ่องคณะ, 2560) สามารถทำงานได้อย่างเต็มความสามารถมีแรงจูงใจและมีความกระตือรือร้นในการทำงานอีกทั้งบทบาทหน้าที่ของครูนั้นก็สามารถปฏิบัติงานได้ตามมาตรฐานวิชาชีพครูได้เช่นกัน ในเรื่องของการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆจะคำนึงถึงนักเรียนเป็นสำคัญ มีความหวังดี และมีความจริงใจต่อนักเรียน มีแรงจูงใจ และมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนานักเรียน ครูก็จะทำงานอย่างเต็มศักยภาพและความสามารถของตน เกิดความคิดสร้างสรรค์ให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพดีขึ้น และยังสามารถคิดสื่อนวัตกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อตัวนักเรียนได้ สำหรับในด้านพฤติกรรมก็สามารถที่จะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนในการแสดงออกทั้งทางด้านกริยาวาจาที่สุภาพเรียบร้อย การแต่งกายที่ถูกระเบียบถูกกาลเทศะและนักเรียนก็จะเกิดความศรัทธาในตัวครู

โรงเรียนสามเสนวิทยาลัยเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1 โดยมีวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษา คือ “สถานศึกษาแห่งนวัตกรรม มีมาตราฐาน และความเป็นเลิศในระดับสากล” แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีความเป็นเลิศในระดับสากลโดยให้ผู้เรียนได้รับการจัดการเรียนรู้สู่ศตวรรษที่ 21 มีความเป็นผู้นำ และมีคุณธรรมจริยธรรม และจากพันธกิจของโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย มีพันธกิจที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีความรู้และมีทักษะในศตวรรษที่ 21 มีสุขภาพจิตที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม ตามมาตราฐานวิชาชีพจรรยาบรรณของวิชาชีพครู แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรทั้งภายในและภายนอก อย่างไรก็ตาม ผลสะท้อนจากการรายงานการประเมินตนเองของสถานศึกษาปีการศึกษา 2566 เกี่ยวกับมาตราฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ พบว่าโรงเรียนมีโครงการที่ส่งเสริมสุขภาวะทางร่างกาย อารมณ์ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นไปในทางที่เหมาะสม และมีการเยี่ยมบ้านนักเรียนเป็นรายบุคคลในรายที่มีความจำเป็นพิเศษ เป็นรายกรณี และกำกับติดตามและมีกระบวนการให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด (โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย, 2566) แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยให้ความสำคัญกับสุขภาวะทางร่างกาย และจิตใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่ในทางกลับกันยังมีโครงการที่มาสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาวะทางร่างกาย และจิตใจของครูไม่มากพอสำหรับการที่จะพัฒนาให้ครูมีทักษะการเผชิญปัญหาในการดำเนินชีวิต อีกประเด็นสำคัญประการหนึ่งคือการที่ผู้วิจัยได้ทำงานในด้านของการให้คำปรึกษาภายในโรงเรียนพบว่า การให้คำปรึกษาสำหรับครูภายใน

โรงเรียนมีประเด็นปัญหาสำคัญ คือ การไม่กล้าแสดงออกไม่กล้าตัดสินใจในเรื่องของการมอบหมายงานจากผู้บังคับบัญชาที่มากขึ้น การคิดเชิงลบกับตนเอง ภาระหนี้สินที่มากกว่ารายรับที่ตนเองได้ ฯลฯ ซึ่งการมีทักษะในการเผชิญปัญหามีความสำคัญเป็นอย่างมากเมื่อบุคคลต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์เหล่านี้ในยุคปัจจุบัน

จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่าหากครูมีระดับทักษะการเผชิญปัญหาที่ดี จะส่งผลให้ครูสามารถรับมือกับปัญหาและอุปสรรคในการทำงานที่ตนเองเผชิญในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อการจัดสภาพแวดล้อมในการเรียน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย ซึ่งมีวิธีการดำเนินวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยมีขอบเขตด้านเนื้อหาคือ แนวคิดและทฤษฎีทักษะการเผชิญปัญหา ระดับทักษะการเผชิญปัญหา

2. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ในการศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้อำนวยการโรงเรียน และรองผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 5 คน และครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยที่เป็นข้าราชการ จำนวน 142 คน รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 147 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหา แบ่งออกเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบวัด เป็นแบบเลือกตอบ (Checklist) จำนวน 7 ข้อ ตอนที่ 2 ระดับทักษะการเผชิญปัญหา จำนวน 54 ข้อคำถาม เป็นมาตราส่วนประเมินค่า 5 ระดับ (Rating Scale) โดยนำแบบวัดทักษะการเผชิญปัญหาของพิชญา วัฒนวิทูกูร จากสาขาวิชาสุขภาพจิต ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยแบบวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหาฉบับนี้มีค่าความเชื่อมั่นของเนื้อหาสัมประสิทธิ์อัลฟาครอนบราค (Cronbach’s Alpha Reliability Coefficient) ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 เท่ากับ 0.89 มาใช้เพื่อศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาขชองครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย (พิชญา วัฒนวิทูกูร, 2562) ซึ่งมีขั้นตอนในการปรับใช้เครื่องมือดังนี้

1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหา

2) กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาเกี่ยวกับระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครู

3) นำแบบวัดทักษะการเผชิญปัญหา ไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย และปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา ก่อนนำไปใช้ในการวิจัย

4. วิธีการเก็บรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำแบบวัดในรูปแบบเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ (Google Form) และได้ระบุไว้ว่าจะปฏิบัติตามจรรยาบรรณของการวิจัยอย่างเคร่งครัด ไม่มีการเปิดเผยข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมเท่านั้น และไม่มีผลกระทบต่อ

การปฏิบัติงานในหน้าที่และสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล 5 วัน และได้รับการตอบแบบสอบถามกลับคืนจำนวน 147 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการทำแบบวัดมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS มาวิเคราะห์ผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเฉพาะข้อมูลทั่วไป ระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) เพื่ออธิบายลักษณะทั่วไปของประชากรที่ตอบแบบสอบถามที่ต้องการทำการศึกษาได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยการแปลผลแบบวัดดำเนินการโดยนำคะแนนรวมของแต่ละด้านมาหารด้วยจำนวนข้อเพื่อหาคะแนนเฉลี่ยรายด้าน โดยมีทั้งหมด 17 ด้าน และมีจำนวนข้อคำถาม 54 ข้อ คะแนนเฉลี่ยที่ได้จะอยู่ในช่วง 1–5 คะแนน จากนั้นจึงนำคะแนนเฉลี่ยมาแปลผลตามเกณฑ์ ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 3.67–5.00 หมายถึง มีระดับทักษะการเผชิญปัญหาในด้านนั้นอยู่ในระดับสูง

คะแนนเฉลี่ย 2.34–3.66 หมายถึง มีระดับทักษะการเผชิญปัญหาในด้านนั้นอยู่ในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.00–2.33 หมายถึง มีระดับทักษะการเผชิญปัญหาในด้านนั้นอยู่ในระดับต่ำ

ผลการศึกษา

จากการศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย พบว่าระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยสามารถวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการเผชิญปัญหาในรูปแบบต่างๆ ของผู้บริหารและครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย จำนวน 147 คน

ทักษะการเผชิญปัญหา	Mean	SD	ระดับการเผชิญปัญหา
1.การลงมือดำเนินการแก้ไขปัญหา	1.68	0.31	ต่ำ
2.การทำงานหนักและความสำเร็จในงาน	3.63	0.67	ปานกลาง
3.การระงับกิจกรรมอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง	3.69	0.59	สูง
4.การชะลอการเผชิญปัญหา	3.74	0.55	สูง
5.การตีความหมายในทางบวก	1.68	0.42	ต่ำ
6.การยอมรับ	3.68	0.52	สูง
7.การหาทางผ่อนคลาย	3.66	0.46	ปานกลาง
8.การแสวงหาการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม	3.61	0.57	ปานกลาง
9.การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อแก้ปัญหา	1.71	0.33	ต่ำ
10.การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อหากำลังใจ	3.56	0.53	ปานกลาง
11.การปฏิเสธ	3.69	0.62	ปานกลาง
12.การแสดงออกทางพฤติกรรม	1.71	0.41	ต่ำ
13.การไม่เกี่ยวข้องทางความคิด	3.66	0.54	ปานกลาง
14.การเก็บความรู้สึกไว้คนเดียว	3.64	0.55	ปานกลาง
15.การตำหนิตนเอง	3.64	0.56	ปานกลาง

16.การเป็นกังวล	3.61	0.48	ปานกลาง
17.การระบายออกทางอารมณ์	3.64	0.50	ปานกลาง
เฉลี่ยรวมทั้งหมด	**3.07**	**1.24**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ 1 การวิเคราะห์ระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย พบว่าครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยมีระดับทักษะการเผชิญปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.07, SD = 1.24) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านดังต่อไปนี้ การระงับกิจกรรมอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องอยู่ในระดับสูง (Mean = 3.69, SD = 0.56) การชะลอการเผชิญปัญหาอยู่ในระดับสูง (Mean = 3.74, SD = 0.55) การยอมรับอยู่ในระดับสูง (Mean = 3.68, SD = 0.52) การทำงานหนักและความสำเร็จในงานอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.63, SD = 0.67) การหาทางผ่อนคลายอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.66, SD 0.64) การแสวงหาการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.63, SD = 0.67) การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อหากำลังใจอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.56, SD = 0.53) การปฏิเสธอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.69, SD = 0.62) การไม่เกี่ยวข้องทางความคิดอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.66, SD = 0.54) การเก็บความรู้สึกไว้คนเดียวอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.64, SD = 0.55) การตำหนิตนเองอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.64, SD = 0.56) การเป็นกังวลอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.61, SD = 0.48) และการระบายออกทางอารมณ์อยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.64, SD = 0.50) การลงมือดำเนินการแก้ไขปัญหาอยู่ในระดับต่ำ (Mean = 1.68, SD = 0.31) การตีความหมายอยู่ในทางบวกในระดับต่ำ (Mean = 1.68, SD = 0.42) การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาอยู่ในระดับต่ำ (Mean = 1.71, SD = 0.33) และการแสดงออกทางพฤติกรรมอยู่ในระดับต่ำ (Mean = 1.71, SD = 0.41)

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย ในภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง และมีบางด้านอยู่ในระดับสูง ได้แก่ การระงับกิจกรรมอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง การชะลอการเผชิญปัญหา และการยอมรับสถานการณ์ ทั้งนี้สามารถอภิปรายผลได้ในเชิงทฤษฎีและบริบทของวิชาชีพครู ประการแรกคือการยอมรับสถานการณ์ ที่อยู่ในระดับสูง สะท้อนให้เห็นว่าครูมีความสามารถในการรับรู้และยอมรับสถานการณ์ที่ไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของทักษะการเผชิญปัญหาเชิงอารมณ์ (emotion-focused coping) โดย Lazarus and Folkman ได้อธิบายว่า การยอมรับสถานการณ์ช่วยลดความตึงเครียดทางอารมณ์ และทำให้บุคคลสามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงหรือแรงกดดันได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในกรณีที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของปัญหาได้โดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของครูที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดจากนโยบาย ภาระงาน และโครงสร้างองค์กรที่ไม่สามารถควบคุมได้ทั้งหมด (Lazarus and Folkman, 1984) ประการที่สอง การระงับกิจกรรมอื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง ซึ่งอยู่ในระดับสูง สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของครูในการจัดลำดับความสำคัญของงาน โดยเลือกมุ่งเน้นไปที่ภารกิจหลักและลดกิจกรรมที่ไม่จำเป็น ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการเผชิญปัญหาแบบมุ่งเป้าหมาย (goal-directed coping) ตามแนวคิด

ของ Carver et al. ที่ระบุว่า บุคคลที่สามารถควบคุมความสนใจและทรัพยากรของตนเองได้ จะมีแนวโน้มในการจัดการกับสถานการณ์ที่กดดันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า ในบริบทของครูที่มีภาระงานจำนวนมาก ทั้งงานสอน งานเอกสาร และงานกิจกรรม การมีทักษะในการคัดกรองและจัดลำดับความสำคัญของงานจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สามารถดำรงประสิทธิภาพในการทำงานได้ (Carver et al., 1989) ประการที่สาม “การชะลอการเผชิญปัญหา (delay coping)” ที่อยู่ในระดับสูง อาจสะท้อนถึงกลยุทธ์ในการรอจังหวะหรือทรัพยากรที่เหมาะสมก่อนตัดสินใจแก้ปัญหา ซึ่งในบางบริบทถือเป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสม โดย Carver ได้ชี้ให้เห็นว่า กลยุทธ์การเผชิญปัญหาบางรูปแบบ เช่น การชะลอการตอบสนอง อาจมีบทบาทเชิงบวก หากใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่เร่งรีบหรือไม่รอบคอบ (Caver, 1997) อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์ดังกล่าวต้องใช้ควบคู่กับการวิเคราะห์สถานการณ์ มิฉะนั้นอาจกลายเป็นการหลีกเลี่ยงปัญหาในระยะยาว ในมิติของวิชาชีพครู การที่ครูมีทักษะทั้งสามด้านในระดับสูง สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การจัดการตนเอง และการปรับตัวต่อแรงกดดันจากการทำงาน ซึ่งเป็นสมรรถนะสำคัญของครูในยุคปัจจุบัน สอดคล้องกับรายงานของ OECD ที่ระบุว่า ครูจำเป็นต้องมีทักษะในการจัดการตนเอง (self-regulation) และการเผชิญกับความท้าทาย เพื่อรักษาประสิทธิภาพในการสอนและความเป็นมืออาชีพในระยะยาว (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2019) นอกจากนี้ การที่ครูสามารถควบคุมอารมณ์และจัดการตนเองได้ดี ยังส่งผลเชิงบวกต่อบรรยากาศในชั้นเรียน โดย Jennings and Greenberg อธิบายว่า ครูที่มีความสามารถด้านสังคมและอารมณ์ (social-emotional competence) จะสามารถสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ปลอดภัย สนับสนุน และเอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีผลต่อทั้งพฤติกรรมและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน (Jennings and Greenberg, 2009) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผลการวิจัยจะพบว่าทักษะบางด้านอยู่ในระดับสูง แต่เมื่อพิจารณาร่วมกับผลในด้านอื่นที่อยู่ในระดับต่ำ จะเห็นได้ว่าทักษะการเผชิญปัญหาของครูยังมีลักษณะ “ไม่สมดุล” กล่าวคือ ครูมีความสามารถในการปรับตัวเชิงอารมณ์และควบคุมสถานการณ์ในระดับหนึ่ง แต่ยังขาดทักษะในการแก้ไขปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Lazarus and Folkman ที่ชี้ให้เห็นว่า การเผชิญปัญหาที่มีประสิทธิภาพควรประกอบด้วยทั้งการจัดการอารมณ์และการแก้ไขปัญหาอย่างสมดุล (Lazarus and Folkman, 1984)

จากผลการวิจัยพบว่าทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัยในบางด้านอยู่ในระดับต่ำ ได้แก่ การลงมือดำเนินการแก้ไขปัญหา การตีความหมายในทางบวก การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อแก้ปัญหา และการแสดงออกทางพฤติกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดในมิติของการเผชิญปัญหาในเชิงการจัดการกับสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเครียด

ประการแรก การที่ครูมีทักษะการลงมือแก้ไขปัญหาอยู่ในระดับต่ำ อาจสะท้อนว่าครูยังไม่สามารถจัดการปัญหาในเชิงระบบหรือแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lazarus and Folkman ที่อธิบายว่า การเผชิญปัญหาแบบมุ่งแก้ไขปัญหาเป็นกลไกสำคัญในการลดความเครียดในระยะยาว เนื่องจากเป็นการจัดการกับแหล่งกำเนิดของปัญหาโดยตรง หากบุคคลขาดทักษะดังกล่าวจะมีแนวโน้มใช้การปรับตัวเชิงอารมณ์แทน ซึ่งแม้จะช่วยบรรเทาความเครียดได้ในระยะสั้น แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน (Lazarus and Folkman, 1984)

ประการที่สอง การตีความหมายในทางบวก อยู่ในระดับต่ำ แสดงให้เห็นว่าครูอาจมีข้อจำกัดในการปรับกรอบความคิดหรือมุมมองต่อสถานการณ์ที่เผชิญ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของความยืดหยุ่นทางจิตใจ (psychological resilience) โดย Seligman ชี้ให้เห็นว่า การคิดเชิงบวกช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญกับความล้มเหลวหรือความเครียดได้ดีขึ้น และส่งเสริมความสามารถในการฟื้นตัว (recovery) อย่างมีประสิทธิภาพ การขาดทักษะดังกล่าวอาจทำให้ครูมีแนวโน้มมองปัญหาในเชิงลบ ส่งผลต่ออารมณ์ แรงจูงใจ และประสิทธิภาพในการทำงาน (Seligman, 2011)

ประการที่สามการแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อแก้ปัญหา อยู่ในระดับต่ำ สะท้อนถึงการขาดการใช้เครือข่ายความช่วยเหลือ ทั้งในระดับเพื่อนร่วมงาน ผู้บริหาร หรือบุคคลในวิชาชีพเดียวกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการลดผลกระทบของความเครียด โดย Cohen and Wills ได้เสนอแนวคิด “buffering hypothesis” ที่อธิบายว่า การได้รับการสนับสนุนทางสังคมจะช่วยลดผลกระทบของความเครียดต่อสุขภาพจิตและพฤติกรรมของบุคคลได้อย่างมีนัยสำคัญ (Cohen and Willis, 1985) นอกจากนี้รายงานของ UNESCO ยังระบุว่า ครูจำนวนมากทั่วโลกประสบปัญหาความโดดเดี่ยวทางวิชาชีพ และขาดระบบสนับสนุนที่เพียงพอ ซึ่งส่งผลต่อความสามารถในการจัดการกับปัญหาและความเครียดในการทำงาน (UNESCO, 2021) ประการสุดท้าย การแสดงออกทางพฤติกรรม อยู่ในระดับต่ำ อาจสะท้อนถึงลักษณะของการเก็บกดทางอารมณ์ หรือการไม่กล้าแสดงออกในบริบทขององค์กร ซึ่งอาจเกิดจากวัฒนธรรมองค์กรแบบลำดับชั้น หรือความกังวลต่อผลกระทบในการแสดงออกความคิดเห็น ทั้งนี้ Jennings and Greenberg ชี้ให้เห็นว่า ความสามารถของครูในการแสดงออกทางอารมณ์และการสื่อสารอย่างเหมาะสม มีผลโดยตรงต่อบรรยากาศในชั้นเรียน ความสัมพันธ์กับผู้เรียน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (Jennings and Greenberg, 2009) ดังนั้น การที่ครูขาดทักษะด้านนี้ อาจส่งผลต่อทั้งการทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงาน และการจัดการชั้นเรียน เมื่อพิจารณาโดยรวม ผลการวิจัยในส่วนนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าครูจะมีความสามารถในการปรับตัวเชิงอารมณ์ในระดับหนึ่ง แต่ยังขาดทักษะสำคัญในมิติของการเผชิญปัญหา การคิดเชิงบวก และการใช้ทรัพยากรทางสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาสมรรถนะครูในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้ OECD ได้เน้นย้ำว่า ความสามารถของครูในการจัดการกับความท้าทายและความเครียดในการทำงาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพการสอนและผลลัพธ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียน ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหาของครูควรมุ่งเน้น ควบคู่กับการสร้างระบบสนับสนุนทางสังคมภายในสถานศึกษา เพื่อให้ครูสามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ในระยะยาว (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2019)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย

จากภาพมีคำอธิบายว่า ระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (Mean = 3.07, SD = 1.24) และสามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ระดับสูง ระดับปานกลาง และระดับต่ำ โดยกลุ่มระดับสูงสะท้อนจุดแข็งของครูด้านการควบคุมอารมณ์ การจัดลำดับความสำคัญ และการยอมรับสถานการณ์ ส่วนกลุ่มระดับปานกลางสะท้อนพฤติกรรมการปรับตัวทั่วไป เช่น การทำงานหนัก การหาทางผ่อนคลาย การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อหากำลังใจ และการระบายออกทางอารมณ์ ขณะที่กลุ่มระดับต่ำสะท้อนจุดอ่อนที่ควรได้รับการพัฒนา ได้แก่ การลงมือแก้ไขปัญหา การตีความหมายในทางบวก การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคมเพื่อแก้ปัญหา และการแสดงออกทางพฤติกรรม ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่า ครูมีพื้นฐานด้านการยอมรับและการปรับตัวต่อปัญหาในระดับหนึ่ง แต่ยังควรได้รับการส่งเสริมทักษะการเผชิญปัญหา เพื่อให้สามารถจัดการปัญหาในการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สรุป

การศึกษาระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดแนวทางพัฒนาครูให้สามารถรับมือกับปัญหา ความเครียด และความท้าทายจากการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม การประเมินระดับทักษะดังกล่าวช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษา

มองเห็นทั้งจุดแข็งและจุดที่ควรเร่งพัฒนาอย่างชัดเจน สามารถนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนออกแบบกิจกรรม หรือกำหนดโปรแกรมพัฒนาครูให้สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของครูแต่ละด้านได้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการติดตามความก้าวหน้า ประเมินผล และปรับปรุงกระบวนการพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง เมื่อครูมีทักษะการเผชิญปัญหาในระดับที่เหมาะสม ย่อมส่งผลดีต่อสุขภาวะทางใจ ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน และความสามารถในการจัดการเรียนรู้ภายในชั้นเรียน นอกจากนี้ ยังช่วยให้ครูสามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจ กล้าแสดงออก และพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นกรอบในการวางแผนพัฒนาครูอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเสริมสร้างทักษะการเผชิญปัญหาของครูในด้านการคิดเชิงบวก การแก้ปัญหา การกล้าแสดงออก และการสนับสนุนทางสังคม ควบคู่กับการกำหนดระบบการวัดและประเมินระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลสารสนเทศในการติดตามความก้าวหน้า ระบุประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม และสนับสนุนการออกแบบกิจกรรมพัฒนาครูให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันและความต้องการจำเป็นของครูในสถานศึกษาอย่างเหมาะสม

1.2 โรงเรียนควรออกแบบกิจกรรมพัฒนาครูให้สอดคล้องกับผลการวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหา โดยเน้นองค์ประกอบที่อยู่ในระดับต่ำ ได้แก่ การแสวงหาความสนับสนุนทางสังคม การลงมือแก้ไขปัญหา การคิดเชิงบวก และการแสดงออกทางพฤติกรรม อาจใช้วิธีการพัฒนา เช่น โปรแกรมโค้ช ระบบพี่เลี้ยง การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ การอบรมเชิงปฏิบัติการ และการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง เพื่อส่งเสริมให้ครูมีเครือข่ายสนับสนุน แก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีมุมมองเชิงบวกและแสดงออกได้เหมาะสม ทั้งนี้ ควรประเมินก่อนและหลังการพัฒนา เพื่อนำผลไปปรับปรุงแนวทางให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหาของครู ควรมีการศึกษาวิจัยต่อยอดจากการวัดระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครู โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายนอกเหนือจากแบบวัดทักษะการเผชิญปัญหา เช่น การสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม หรือการบันทึกสะท้อนคิดของครู เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งด้านความคิด อารมณ์ พฤติกรรม และบริบทการปฏิบัติงานจริง อันจะช่วยให้การวิเคราะห์ระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูมีความรอบด้านมากยิ่งขึ้น และสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการออกแบบแนวทางหรือกิจกรรมพัฒนาครูได้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็นมากขึ้น

2.2 แนวทางการพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหาของครู ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระดับทักษะการเผชิญปัญหาของครูในสถานศึกษาที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น โรงเรียนขนาดเล็ก โรงเรียนขนาดกลาง โรงเรียนขนาดใหญ่ และโรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ รวมถึงโรงเรียนต่างสังกัดหรือโรงเรียนที่มีลักษณะการบริหารจัดการแตกต่างกัน เพื่อให้เห็นความแตกต่างของระดับทักษะการเผชิญปัญหา

ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูในแต่ละบริบท ซึ่งจะช่วยให้สามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหาของครูได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของสถานศึกษา และนำไปสู่การพัฒนาครูอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์. (2567). *หนี้ของสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ครู*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 มีนาคม 2569 จาก https://www.cad.go.th/ewt_news.php?nid=54684

กรมสุขภาพจิต. (2560). *ขอเวลา 1 นาทีป้องกันการฆ่าตัวตาย*. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

กรมสุขภาพจิต. (2565). *คู่มือคลายเครียด (ฉบับปรับปรุงใหม่) ดูแลสุขภาพใจกันหน่อยนะ ตอน "เครียดได้ คลายเป็น"*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: บริษัท บียอนด์ พับลิสชิ่ง จำกัด.

จุฑามาศ แหนจอน. (2559). *อารมณ์และการจัดการความเครียด*. ชลบุรี: เก็ทกู๊ดครีเอชั่น.

นนทพร พิลาวุฒิ. (2557). ความเครียดของครูผู้สอนโรงเรียนบ้านเนินพลับหวาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 3. *(วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์).* มหาวิทยาลัยบูรพา.

พรพิทักษ์ คำม่วน. (2551). ความเครียดของครูโรงเรียนมารวิทยากบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี. *(วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์).* ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

พิชญา วัฒนวิทูกูร. (2562). ความตั้งใจมีบุตรและความเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพและการเผชิญปัญหาในผู้ที่มาจดทะเบียนสมรสใหม่ ณ สำนักงานเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร. *(วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์).* กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย. (2566). *รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ประจำปีการศึกษา 2566*. กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย.

สุวิพร ไฉไลสถาพร. (2560). *ประสบการณ์และแนวทางการเผชิญปัญหาของเด็กและเยาวชนไทยที่ตกเป็นเหยื่อการกลั่นแกล้งทางไซเบอร์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อรรถกฤช ผ่องคณะ. (2560). แนวทางการแก้ไขปัญหาความเครียดของครูในโรงเรียนเศรษฐเสถียรในพระราชูปถัมภ์. *(วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์).* มหาวิทยาลัยบูรพา.

Arnold, B., and Rahimi, M. (2024). *Global status of teachers 2024*. Belgium, Brussels: Education International (EI).

Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine,* 4(1), 92-100.

Carver, C. S., et al. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology,* 56(2), 267–283.

Cohen, S., and Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin,* 98(2), 310–357.

Jennings, P. A., and Greenberg, M. T. (2009). The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of Educational Research,* 79(1), 491–525.

Lazarus, R. S., and Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2019). *TALIS 2018 results (Volume I): Teachers and school leaders as lifelong learners*. France, Paris: OECD Publishing.

Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. London: Free Press.

UNESCO. (2021). *Teachers have their say: Motivation, skills and opportunities to teach education for sustainable development and global citizenship*. UNESCO. Retrieved [2026, March 10] from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379914

การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสถาบันสงฆ์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียของพระนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

Social Movements for Sangha Institution Protection through Social Media by Academic Monks in Thai Buddhist Universities

[1]ประทีป พีชทองหลาง, [2]พระมหานรินทร์ สุรปณฺโญ, และ [3]ปัญญา คล้ายเดช

[1]Prateep Peuchthonglang, [2]PhramahaNarin Surapaññño and [3]Panya Klaydesh

[1]คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

[1]Faculty of Business Administration and Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Lanna

[2,3]วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2,3]Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[1]Corresponding author E-mail: Khun_jedrin@hotmail.com

Received July 22, 2026; **Revised** July 28, 2026; **Accepted:** August 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและบทบาทการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสถาบันสงฆ์ของพระนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย 2) เพื่อศึกษาลักษณะและรูปแบบการเคลื่อนไหวผ่านสื่อโซเชียลมีเดียของพระนักวิชาการ และ 3) เพื่อเสนอแนวทางส่งเสริมการเคลื่อนไหวที่เหมาะสมและเป็นแนวปฏิบัติที่ดี งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธีตามการออกแบบเชิงอธิบายตามลำดับ เก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากพระนักวิชาการผู้ใช้สื่อโซเชียลมีเดียในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจำนวน 145 รูป จากประชากรเป้าหมาย 220 รูป คิดเป็นอัตราการตอบกลับร้อยละ 65.91 และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 9 รูป ผลการวิจัยพบว่า 1. พระนักวิชาการรับรู้ภัยคุกคามเชิงสัญลักษณ์ต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ การประพฤติผิดวินัยและการบิดเบือนหลักธรรม ว่ารุนแรงกว่าภัยเชิงวัตถุอย่างมีนัยสำคัญ แต่การรับรู้บทบาทของตนเองในการปกป้องสถาบันกลับต่ำกว่าการรับรู้ปัญหาอย่างชัดเจน 2. รูปแบบการเคลื่อนไหวที่ปรากฏจริงเป็นไปในเชิงรับและเชิงปัจเจกมากกว่าเชิงรุกและเชิงเครือข่าย โดยกลยุทธ์ที่ปฏิบัติมากที่สุดคือการตอบสนองต่อกระแสข่าวอย่างรวดเร็วภายใต้กรอบสัมมาวาจา 3. พระนักวิชาการเห็นด้วยอย่างมากกับการจัดตั้งกลไกเชิงสถาบันเพื่อรองรับการเคลื่อนไหวในอนาคต แม้ปัจจุบันจะเคลื่อนไหวแบบปัจเจกก็ตาม จากข้อค้นพบดังกล่าว บทความเสนอกรอบมโนทัศน์ใหม่ คือ การเคลื่อนไหวดิจิทัลเพื่อปกป้องพระศาสนา ซึ่งเสนอว่าจริยธรรมพุทธทำหน้าที่เป็นธรรมกรองที่แทรกตัวอยู่ระหว่างแรงขับเคลื่อนจากความรับผิดชอบเชิงสถาบันกับการกระทำทุกครั้งของผู้กระทำการ มากกว่าเป็นเพียงบริบททางวัฒนธรรมที่ห่อหุ้มการเคลื่อนไหวไว้จากภายนอก โดยมีสัปปุริสธรรมเจ็ดประการทำหน้าที่เป็นไวยากรณ์ที่กำกับรูปแบบ เนื้อหา และจังหวะเวลาของการสื่อสาร บทความปิดท้ายด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติต่อคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์ในการยกระดับการเคลื่อนไหวจากความริเริ่มส่วนบุคคลสู่โครงสร้างสนับสนุนเชิงสถาบัน

คำสำคัญ: สัปปุริสธรรม; ธรรมกรอง; การเคลื่อนไหวดิจิทัลเพื่อปกป้องพระศาสนา; สังคมวิทยาพุทธ; พระนักวิชาการ

Abstract

This research article has the following objectives: 1) to study the problems and activism roles of scholar-monks in protecting the Sangha institution in Thai Buddhist universities, 2) to study the characteristics and patterns of scholar-monks' activism through social media, and 3) to propose appropriate guidelines and good practices for promoting such activism. This research employed a sequential explanatory mixed-methods design, gathering quantitative data from 145 scholar-monks who use social media at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, out of a target population of 220 (a 65.91 percent response rate), and qualitative data from in-depth interviews with nine key informants. The findings show that: 1. Scholar-monks perceive symbolic threats to the Dhamma-Vinaya, such as monastic misconduct and doctrinal distortion, as significantly more severe than material threats, yet their confidence in their own protective role lags markedly behind their awareness of the threat. 2. Their observed activism remains reactive and individual rather than proactive and networked, with the most-practiced strategy being rapid response to news trends framed within right speech (samm**ā**v**ā**c**ā**). 3. Scholar-monks strongly agree that institutional mechanisms should be established to support future activism, despite currently acting individually. Building on these findings, the article proposes a new conceptual framework, S**ā**sana-Protective Digital Activism, which argues that Buddhist ethics function as a Dhamma Filter interposed between institutional mobilizing drivers and every act of the actor, rather than as an external cultural context surrounding activism, with the sevenfold Sappurisa-dhamma operating as the grammar governing the form, content, and timing of communication. The article closes with policy and practical recommendations for the Sangha and Buddhist universities to elevate this activism from individual initiative to institutional support structures.

Keywords: Sappurisa-dhamma; Dhamma Filter; S**ā**sana-Protective Digital Activism; Buddhist Sociology; Scholar-Monks

บทนำ

พระวินัยปิฎกบันทึกพระดำรัสที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระสาวกรุ่นแรกก่อนส่งออกประกาศพระศาสนาไว้อย่างเรียบง่ายแต่ทรงพลัง คือให้จาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การสื่อสารกับสังคมจึงฝังรากอยู่ในพันธกิจของพระพุทธศาสนาตั้งแต่วันแรก มิใช่ภารกิจที่แทรกเข้ามาในยุคหลัง นันทนา นันทวโรภาส (2558, หน้า 114) อธิบายว่าการสื่อสารทางการเมืองคือปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในทุกรูปแบบ ขณะที่สุรพล สุยะพรหม (2562) ย้ำว่าพระสงฆ์มีหน้าที่สื่อสารธรรมเพื่อคลี่คลายความทุกข์ของผู้คน แม้ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยตรงก็ต้องทำหน้าที่เป็นสติปัญญาให้แก่สังคม กีรวุฒิ กิติยาดิศัย (2556) ยังชี้ว่าพระภิกษุสามเณรเป็นพลเมืองกลุ่มที่ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพมากที่สุดทั้งทางกฎหมายและทางสังคม แต่พระธรรมวินัยเองมิได้ห้ามการแสดงออกทางการเมือง เพียงกำหนดเงื่อนไขไว้ว่าต้องยึดประโยชน์ของคนหมู่มากและดำรงตนเป็นกลางบนฐานของธรรม พระนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยจึงยืนอยู่บนตำแหน่งที่แหลมคมเป็นพิเศษ ถือครองทั้งความชอบธรรมทางศีลธรรมของสมณะและเครื่องมือทางปัญญาของนักวิชาการไว้พร้อมกันในคนคนเดียว

เมื่อพื้นที่การสื่อสารเคลื่อนย้ายเข้าสู่โลกดิจิทัล สนามการเคลื่อนไหวของพระนักวิชาการก็ย้ายตามไปด้วย โพสต์หนึ่งชิ้นบนหน้าฟีดจึงทำหน้าที่เป็นวัตถุสัญญะเชิงศีลธรรม จีวรในภาพโปรไฟล์ สมณศักดิ์ในชื่อบัญชี และการอ้างพระบาลีในเนื้อหา ล้วนขนย้ายอำนาจการรับรองความจริงแบบออฟไลน์เข้าสู่สนามดิจิทัลพร้อมกัน การเคลื่อนไหวของพระนักวิชาการในพื้นที่นี้มุ่งเป้าไปที่การปกป้องพระพุทธศาสนาในสี่ประเด็นหลัก ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดหรือพระสงฆ์ ปัญหาพระสงฆ์ที่ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การทำให้พระธรรมวินัยวิปริตหรือประพฤติวิปริตจากพระธรรมวินัย และการสนับสนุนปกป้องพระพุทธศาสนาของฝ่ายอาณาจักร ปรากฏการณ์นี้เผยช่องว่างทางทฤษฎีที่บทความถือเป็นแกนกลาง กล่าวคือทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกระแสหลักอธิบายผู้กระทำการที่เป็นพลเมืองฆราวาสได้อย่างคมชัด แต่เงียบงันเมื่อเผชิญผู้กระทำการที่ผูกพันด้วยพระวินัยและถือครองทุนทางศีลธรรมเป็นทรัพยากรหลักดังเช่นพระนักวิชาการ ดังจะได้ทบทวนโดยละเอียดในหัวข้อถัดไป

เพื่อให้การศึกษาปรากฏการณ์นี้มีทั้งความลึกและความกว้างพร้อมกัน บทความเลือกมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นสนามศึกษาในฐานะกรณีตัวแบบของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย ด้วยเหตุผลสามประการ สถาบันแห่งนี้เป็นสถาบันการศึกษาสงฆ์ที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ มีเครือข่ายวิทยาเขตครอบคลุมทุกภูมิภาค และเป็นแหล่งรวมพระนักวิชาการที่เคลื่อนไหวในพื้นที่ดิจิทัลอย่างเข้มข้นที่สุด (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558) จากกรอบประชากรตั้งต้นของอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษที่ใช้สื่อโซเชียลมีเดียเพื่อเผยแผ่หรือปกป้องพระพุทธศาสนา (สำนักงานทะเบียนและวัดผล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565) การวิจัยนี้เก็บข้อมูลได้จากประชากรเป้าหมาย 220 รูป จำนวน 145 ฉบับ ผลที่ได้มุ่งนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์ในการหนุนเสริมบทบาทนี้อย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและบทบาทการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสถาบันสงฆ์ของพระนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

2. เพื่อศึกษาลักษณะและรูปแบบการเคลื่อนไหวผ่านสื่อโซเชียลมีเดียของพระนักวิชาการ

3. เพื่อเสนอแนวทางส่งเสริมการเคลื่อนไหวที่เหมาะสมและเป็นแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับพระนักวิชาการ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีแบบผสานวิธีตามการออกแบบเชิงอธิบายตามลำดับ กล่าวคือเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในระยะแรกเพื่อระบุระดับและรูปแบบของปรากฏการณ์ในภาพกว้าง จากนั้นใช้ผลที่ได้เป็นฐานออกแบบประเด็นสัมภาษณ์เชิงลึกในระยะที่สองเพื่ออธิบายและขยายความสิ่งที่ตัวเลขเพียงลำพังบอกไม่ได้ มีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจาก 2 แหล่ง คือ 1) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ แบบสอบถามจากพระนักวิชาการผู้ใช้สื่อโซเชียลมีเดียในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และแบบสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย หนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยและการเคลื่อนไหวทางสังคม

2. กลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิจัยเชิงปริมาณใช้วิธีสำมะโนแทนการสุ่มตัวอย่าง เนื่องจากประชากรที่เข้าเกณฑ์คือพระนักวิชาการซึ่งดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกวิทยาเขตที่มีประสบการณ์ใช้สื่อโซเชียลมีเดียเพื่อเผยแผ่หรือปกป้องพระพุทธศาสนา มีจำนวนไม่มากนักและผู้วิจัยสามารถเข้าถึงได้ครบถ้วน จากกรอบตั้งต้น 757 รูปที่ผ่านการคัดกรองตามเกณฑ์เชิงปฏิบัติการเหลือประชากรเป้าหมาย 220 รูป เก็บข้อมูลได้จริง 145 ฉบับ คิดเป็นอัตราการตอบกลับร้อยละ 65.91 หากเทียบกับการสุ่มตัวอย่างด้วยสูตรของ Krejcie และ Morgan (1970) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 กับประชากร 220 รูป จะได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำเพียงประมาณ 142 รูป การเก็บข้อมูลแบบสำมะโนจึงให้ความเป็นตัวแทนที่สูงกว่า สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจงจำนวน 9 รูป แบ่งเป็นสามกลุ่มกลุ่มละ 3 คือ ผู้กำหนดนโยบายและผู้บริหารของมหาวิทยาลัยและคณะสงฆ์ พระนักวิชาการผู้ปฏิบัติการในพื้นที่ดิจิทัลจริง และนักวิชาการภายนอกที่ติดตามปรากฏการณ์

3. การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเป็นผู้รวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง มีประเด็นหลักกำหนดไว้ล่วงหน้าแต่เปิดพื้นที่ให้ผู้ให้สัมภาษณ์ขยายความได้อย่างอิสระ ใช้เวลาประมาณ 60-90 นาทีต่อรูป มีการติดต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญทางโทรศัพท์เพื่อแนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ก่อน จากนั้นจึงนัดหมายวันเวลาและสถานที่ตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล มีการบันทึกเสียงขณะสนทนาและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไปพร้อมกัน และเมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์ผู้วิจัยขออนุญาตติดต่อทางโทรศัพท์เพิ่มเติมในกรณีที่ยังมีประเด็นตกหล่น

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองมีโครงสร้างสี่ตอน ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน แบ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาพระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ 2 ท่าน ด้านการสื่อสารและสื่อดิจิทัล 1 ท่าน

และด้านระเบียบวิธีวิจัย 2 ท่าน ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ของทุกข้ออยู่ในช่วง 0.60-1.00 ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกลุ่มตัวอย่างจริงจำนวน 30 รูปซึ่งมิใช่ประชากรการวิจัย เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach, 1951) ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาเท่ากับ 0.89 แสดงถึงความเชื่อมั่นในระดับสูง ส่วนแบบสัมภาษณ์เชิงลึกผ่านการตรวจสอบ IOC จากผู้เชี่ยวชาญชุดเดียวกันจนได้ค่าตั้งแต่ 0.60 ขึ้นไปทุกประเด็น และทดสอบนำร่องกับผู้ให้ข้อมูล 2 รูปก่อนเก็บข้อมูลจริง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาห้าขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การถอดความคำต่อคำ การให้รหัสข้อมูล การจำแนกประเภทข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย การสร้างข้อสรุปด้วยการวิเคราะห์อุปนัย และการตีความเชื่อมโยงกับผลเชิงปริมาณ ก่อนวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งเวลา สถานที่ และบุคคลที่ต่างกัน ควบคู่กับสามเส้าด้านวิธีการโดยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมร่วมกับการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์เอกสาร นอกจากนี้ผู้วิจัยยังนำข้อสรุปกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางส่วนตรวจสอบเพื่อยืนยันว่าการตีความสอดคล้องกับทัศนะและประสบการณ์จริง

6. ขั้นตอนการรายงานผลการวิจัย หลังจากการสำรวจเอกสารงานวิจัยและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ผสานผลเชิงปริมาณกับผลเชิงคุณภาพเข้าด้วยกันตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้งสามข้อ แล้วนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนา

ผลการศึกษา

ก่อนนำเสนอผลตามวัตถุประสงค์ ควรกล่าวถึงลักษณะทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามก่อน ผู้ตอบส่วนใหญ่อยู่ในช่วงพรรษา 10-29 ปี คิดเป็นเกือบสามในสี่ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด สัดส่วนผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกหรือกำลังศึกษาอยู่ในระดับดังกล่าวสูงถึงร้อยละ 76.55 ด้านแพลตฟอร์ม Facebook เป็นสื่อหลักอย่างท่วมท้นที่ร้อยละ 91.03 รองลงมาคือ Line ร้อยละ 53.79 และ YouTube ร้อยละ 39.31

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สภาพปัญหาและบทบาทการเคลื่อนไหว พบว่า ระดับความเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}$ = 3.41, S.D. = 0.81) ประเด็นที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการประพฤติผิดพระธรรมวินัย ($\bar{x}$ = 4.26 ระดับมากที่สุด) รองลงมาคือการบิดเบือนพระธรรมวินัยโดยบุคคลภายนอก ($\bar{x}$ = 4.12 ระดับมาก) ขณะที่ประเด็นทรัพย์สินของวัดซึ่งเป็นภัยเชิงวัตถุได้ค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{x}$ = 3.33) ด้านการรับรู้บทบาทของพระนักวิชาการ ระดับความเห็นอยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน แต่ต่ำกว่าระดับการรับรู้ปัญหาอย่างชัดเจน ($\bar{x}$ = 3.03, S.D. = 0.88) ประเด็นที่ได้ค่าเฉลี่ยต่ำสุดสองอันดับคือการมีส่วนร่วมกำหนดวาระสาธารณะ ($\bar{x}$ = 2.40 ระดับน้อย) และการประสานงานเป็นเครือข่าย ($\bar{x}$ = 2.55 ระดับน้อย) ข้อมูลเชิงคุณภาพสอดคล้องกับตัวเลขดังกล่าว ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวถึงประเด็นทรัพย์สินของวัดน้อยที่สุด โดยชี้ว่าประเด็นนี้มีความซับซ้อนทางกฎหมายเกินความเชี่ยวชาญทั่วไป และในประเด็นการประพฤติผิดพระธรรมวินัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรูปหนึ่งสะท้อนว่าการเปิดเผยความผิดของพระรูปหนึ่งเพื่อปกป้องสถาบันโดยรวมเป็นเรื่องที่ต้องชั่งใจอย่างหนัก เพราะอาจยิ่งทำให้สถาบันเสียหายมากกว่าเดิม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ลักษณะและรูปแบบการเคลื่อนไหว พบว่า ระดับการปฏิบัติด้านกลยุทธ์ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางค่อนไปทางมาก ($\bar{x}$ = 3.41, S.D. = 0.80) กลยุทธ์ที่ปฏิบัติมากที่สุดคือการติดตามและตอบสนองต่อกระแสข่าวอย่างรวดเร็ว ($\bar{x}$ = 4.18, S.D. = 0.58) รองลงมาคือการสื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจา ($\bar{x}$ = 4.10) และการอ้างอิงหลักธรรมวินัยและกฎหมายคณะสงฆ์ในการนำเสนอ ($\bar{x}$ = 3.42) ขณะที่กลยุทธ์ที่ปฏิบัติน้อยที่สุดคือการประสานความร่วมมือกับพระนักวิชาการรูปอื่น ($\bar{x}$ = 2.65) ด้านรูปแบบเนื้อหา รูปแบบที่ปฏิบัติมากที่สุดคือการแชร์ข่าวพร้อมวิเคราะห์และแสดงจุดยืนทางวิชาการ ($\bar{x}$ = 3.65) และการตอบโต้ข้อมูลบิดเบือนด้วยหลักธรรมวินัย ($\bar{x}$ = 3.55) ขณะที่การสร้างแคมเปญออนไลน์เพื่อรณรงค์ได้ค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{x}$ = 2.45)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 แนวทางส่งเสริมการเคลื่อนไหว พบว่า ระดับความเห็นด้วยในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 3.70, S.D. = 0.76) ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยรวมสูงที่สุดในบรรดาทุกด้านของแบบสอบถาม แนวทางที่ได้รับความเห็นด้วยสูงสุดคือการจัดตั้งหน่วยสื่อสารองค์กรและความร่วมมือกับสื่อมวลชนกระแสหลัก ($\bar{x}$ = 4.25 ทั้งสองข้อ) ตามมาด้วยหลักสูตรอบรมทักษะสื่อดิจิทัล ($\bar{x}$ = 4.22) ขณะที่ข้อที่ได้ค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือการที่การเคลื่อนไหวควรอยู่ภายใต้แนวทางของมหาเถรสมาคมโดยตรง ($\bar{x}$ = 2.66)

อภิปรายผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า พระนักวิชาการให้ค่าเฉลี่ยความรุนแรงของปัญหาด้านการประพฤติผิดพระธรรมวินัยและการบิดเบือนพระธรรมวินัยสูงกว่าปัญหาด้านทรัพย์สินของวัดอย่างชัดเจน เมื่ออ่านผ่านมโนทัศน์ทุนเชิงสัญลักษณ์ของ Bourdieu (1986) รูปแบบนี้เผยว่าสิ่งที่พระนักวิชาการปกป้องคือทุนเชิงสัญลักษณ์ของสถาบันสงฆ์ที่สั่งสมจากการประพฤติตามพระวินัยมายาวนาน มากกว่าทรัพย์สินที่จับต้องได้ สอดคล้องกับงานของชาตรี อุตสาหรัมย์ (2560) ที่วิเคราะห์พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์และชี้ว่าความชอบธรรมของสถาบันสงฆ์ผูกโยงกับจารีตและวัฒนธรรมการเมืองไทยอย่างลึกซึ้ง และสอดคล้องกับที่ Tambiah (1976) วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างธรรมจักรกับอาณาจักรในสังคมพุทธเถรวาทไว้ก่อนแล้ว ส่วนช่องว่างระหว่างการรับรู้ปัญหากับการรับรู้บทบาทของตนสนทนาได้อย่างมีนัยกับงานของพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (2557) ที่ชี้ว่าบทบาททางการเมืองและสาธารณะของพระสงฆ์ไทยยังเป็นบทบาทที่รอการนิยามและการยอมรับเชิงสถาบัน และงานของวัลทณา แสงไพศรรค์ (2559) กับพระณรงค์ วุฑฺฒิเมธี (สังขวิจิตร, 2558) ที่ชี้ปัญหาโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ที่รวมศูนย์และขาดกลไกสนับสนุน ซึ่งช่วยเสริมว่าช่องว่างเชิงบทบาทนี้มาจากโครงสร้างสถาบันที่ยังไม่เปิดพื้นที่รองรับบทบาทเชิงรุกอย่างเป็นระบบด้วยเช่นกัน

ปรากฏการณ์ดาบสองคมของการเปิดโปงความผิดพระเพื่อปกป้องสถาบันโดยรวม อธิบายได้ด้วยหลักสัปปุริสธรรมเจ็ดประการ ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2549, หน้า 23-32) นิยามว่าเป็นธรรมของสัตบุรุษที่ประกอบด้วยธัมมัญญุตา อัตถัญญุตา อัตตัญญุตา มัตตัญญุตา กาลัญญุตา ปริสัญญุตา และปุคคลปโรปรัญญุตา คุณสมบัติทั้งเจ็ดนี้ทำงานแบบสหสัมพันธ์ ข้อหนึ่งที่ขาดย่อมทำให้ข้ออื่นบกพร่องตามไปด้วย ในบริบทดิจิทัล กาลัญญุตาหมายถึงทั้งความสามารถในการเลื่อนการตอบสนอง

เพื่อคิดก่อนและความสามารถในการเร่งตอบสนองเมื่อสถานการณ์เรียกร้อง ส่วนปริสัญญุตาหมายถึงการรู้จักธรรมชาติของชุมชนออนไลน์ที่มีหลายกลุ่มซ้อนทับกัน ทั้งพุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธา ผู้วิจารณ์สถาบันสงฆ์ นักข่าว และสาธารณชนทั่วไป การนิ่งในบางกรณีจึงเป็นการปฏิบัติหน้าที่ปกป้องในอีกรูปแบบหนึ่ง มิใช่การละเลยหน้าที่แต่อย่างใด สัปปุริสธรรมในความหมายนี้จึงมิใช่คุณธรรมที่ตั้งอยู่เฉยๆ หากเป็นระบบปฏิบัติการที่กำหนดว่าเรื่องใดควรพูด เรื่องใดควรเงียบ และเรื่องใดควรพูดในเวลาใด

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า กลยุทธ์การตอบสนองอย่างรวดเร็วและการสื่อสารด้วยหลักสัมมาวาจาได้ค่าเฉลี่ยสูงใกล้เคียงกันและมีค่าความแปรปรวนต่ำ สะท้อนว่าพระนักวิชาการตอบสนองเร็วแต่การตอบสนองนั้นถูกกำกับด้วยสัมมาวาจาเสมอ ความเร็วจึงเป็นความเร็วที่ผ่านการกลั่นกรองทางจริยธรรมแล้ว มิใช่ความหุนหันตามสัญชาตญาณ สัมมาวาจาซึ่งเป็นองค์มรรคลำดับที่สามในอริยมรรคมีองค์แปด อยู่ในหมวดศีลสิกขาร่วมกับสัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ วางอยู่บนโครงสร้างสองชั้น ชั้นแรกคือการงดเว้นจากมิจฉาวาจาสี่ประการ ได้แก่ มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะ พร้อมกับสร้างวาจาที่เป็นคุณตรงข้าม คือสัจจวาจา วาจาสมานสามัคคี วาจาอ่อนหวาน และวาจาที่มีประโยชน์ (พระธรรมปิฎก, 2549) ชั้นที่สองซึ่งลึกกว่าคือเจตนาของจิตที่อยู่เบื้องหลังถ้อยคำ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในอภัยราชกุมารสูตรถึงองค์ประกอบของวาจาที่ควรกล่าว คือต้องเป็นคำจริง มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง และรู้กาลอันเหมาะสม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 86, หน้าที่ 338, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สำหรับพระนักวิชาการที่ปฏิบัติการในสื่อโซเชียล ภาระนี้หนักกว่าการสื่อสารในบริบทดั้งเดิม เพราะไม่มีระบบกรองอัตโนมัติใดในแพลตฟอร์มดิจิทัลที่แยกสัมมาวาจาออกจากมิจฉาวาจาให้โดยอัตโนมัติ พระนักวิชาการจึงต้องพึ่งกลไกภายในจิตใจของตนเองโดยลำพัง

ข้อค้นพบเรื่องการอ้างอิงหลักธรรมวินัยในการนำเสนอสนทนาได้โดยตรงกับงานของอิทธิพล โคตะมี (2560) ที่วิเคราะห์ปฏิบัติการภาษาของขบวนการการเมืองไทยและพบว่าแต่ละขบวนการสร้างความชอบธรรมผ่านชุดภาษาเฉพาะของตน บทความนี้ต่อยอดข้อเสนอดังกล่าวด้วยการชี้ว่าพระนักวิชาการสร้างความชอบธรรมผ่านภาษาพระธรรมวินัยที่ก่อรูปเป็นกรอบศักดิ์สิทธิ์สอดคล้องกับทฤษฎีการปรุงแต่งกรอบของ Snow และ Benford (1988) แต่ยกระดับจากกรอบทางโลกสู่กรอบเชิงศีลธรรม ส่วนรูปแบบเชิงรับที่พบนี้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากขบวนการฆราวาสที่ทบทวนไว้ในบทนำ งานของณัฐิวุฒิ คชินทร์ (2561) ที่ศึกษาโครงการก้าวคนละก้าวพบการใช้ทุนชื่อเสียงของบุคคลสร้างแคมเปญระดมมวลชนเชิงรุกขนาดใหญ่ ซึ่งตรงข้ามกับจริตเชิงรับของพระนักวิชาการโดยสิ้นเชิง ความแตกต่างนี้เป็นผลจากกลไกเชิงคุณค่าที่ฝังอยู่ในตัวผู้กระทำการเอง มิใช่เรื่องความสามารถ ทฤษฎีเครือข่ายของ Castells (2009) อธิบายได้ว่าสารแพร่กระจายอย่างไรผ่านความสามารถในการสร้างและควบคุมความหมาย แต่อธิบายไม่ได้ว่าเหตุใดพระนักวิชาการจึงเลือกเงียบในหลายกรณีทั้งที่มีทรัพยากรพร้อม ส่วนข้อค้นพบที่การประสานเครือข่ายอยู่ในระดับน้อยแตกต่างจากงานของรังรอง ทาบุญเมือง (2559) ที่พบการสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังอย่างเป็นระบบในการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม และงานของวีราภรณ์ ประสพรัตนสุข (2558) ที่พบการใช้เฟซบุ๊กสถาปนาเวทีสาธารณะเฉพาะตัวอย่างมีกลยุทธ์

นอกจากสัมมาวาจาแล้ว โยนิโสมนสิการทำหน้าที่กรองที่แหล่งที่มาของข้อมูลก่อนการเผยแพร่ทุกครั้ง วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันทำให้พระนักวิชาการตอบสนองต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้อย่างเหมาะสมโดยไม่ถูกฉุดด้วยอารมณ์ค้าง ส่วนวิธีคิดแบบวิภัชชวาทคือการคิดโดยแยกแยะให้เห็นแต่ละแง่แต่ละด้านให้ครบทุกด้าน ทำหน้าที่เป็นเกราะป้องกันทั้งจากการปกป้องสถาบันแบบปฏิเสธทุกข้อวิจารณ์และการวิพากษ์สถาบันแบบตัดสินเด็ดขาดในคราวเดียว ทำให้พระนักวิชาการสามารถนำเสนอตำแหน่งทางวิชาการที่สนับสนุนและวิพากษ์วิจารณ์ไปพร้อมกันได้ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีน้ำหนักความน่าเชื่อถือสูงสุดในพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร (2557) ในการศึกษาเรื่องพระสงฆ์กับสงครามที่ยุติธรรมชี้ว่าในพระไตรปิฎกทั้งส่วนพระสูตรและพระวินัยไม่ปรากฏข้อความสนับสนุนให้พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามที่ยุติธรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม พระพุทธองค์ตรัสในกกจูปมสูตรว่าแม้ถูกใช้เลื่อยตัดอวัยวะก็ไม่ควรเปล่งวาจาที่ลามก จักอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์เท่านั้น หลักการนี้วางขีดจำกัดของการปกป้องไว้อย่างชัดเจนว่าวจีกรรมและกายกรรมต้องไม่กลายเป็นการเบียดเบียน แม้เจตนาจะมุ่งปกป้องสิ่งที่ดีงามก็ตาม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า พระนักวิชาการเห็นด้วยสูงสุดกับการจัดตั้งหน่วยสื่อสารองค์กรและความร่วมมือกับสื่อมวลชนกระแสหลัก ขณะที่การรับรู้บทบาทเชิงรุกของตนเองในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 กลับอยู่ในระดับต่ำ ปรากฏความย้อนแย้งเชิงสร้างสรรค์ขึ้นอย่างชัดเจน คือพระนักวิชาการเคลื่อนไหวแบบปัจเจกและเชิงรับในปัจจุบัน แต่ปรารถนาโครงสร้างสถาบันเพื่อรองรับบทบาทเชิงรุกในอนาคต ที่น่าสนใจไม่แพ้กันคือข้อที่ได้ค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือการที่การเคลื่อนไหวควรอยู่ภายใต้แนวทางของมหาเถรสมาคมโดยตรง สะท้อนว่าพระนักวิชาการต้องการการสนับสนุนเชิงโครงสร้าง แต่ยังหวงแหนอิสระทางวิชาการในการกำหนดเนื้อหาและจังหวะการเคลื่อนไหวด้วยตนเองไว้เช่นกัน ประเด็นนี้สนทนาได้อย่างลึกกับงานของพระมหาสนอง จำนิล (2556) ที่พัฒนารูปแบบและยุทธศาสตร์การเผยแผ่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นหกหลักการและสิบเก้าแนวทาง และงานของกิตติ์ ขวัญนาค (2559) ที่ถอดพัฒนาการเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาที่มีองค์กรเป็นแกนประสาน ให้บทเรียนรูปธรรมว่าเครือข่ายที่มีโครงสร้างชัดเจนช่วยแก้จุดอ่อนด้านการประสานงานได้อย่างไร ในเชิงทฤษฎี ความปรารถนาโครงสร้างสถาบันนี้อธิบายได้ด้วยแนวคิดความชอบธรรมของ Suchman (1995) ที่ชี้ว่าความชอบธรรมที่มั่นคงต้องอาศัยการรับรองเชิงสถาบัน มิใช่เพียงความน่าเชื่อถือของปัจเจกบุคคล ขณะที่แนวคิดการบริหารทรัพยากรร่วมของ Ostrom (1990) เสนอว่าการปกป้องทรัพยากรศรัทธาร่วมของสังคมอย่างยั่งยืนต้องอาศัยกติกาที่ผู้เกี่ยวข้องยอมรับร่วมกันและกลไกประสานงานหลายระดับ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสถาบันสงฆ์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียของพระนักวิชาการ งานวิจัยนี้ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญต่อวงวิชาการสังคมวิทยาศาสนาและการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนี้

1. กรอบมโนทัศน์การเคลื่อนไหวดิจิทัลเพื่อปกป้องพระศาสนา งานวิจัยเสนอกรอบ Sāsana-Protective Digital Activism (SPDA) ซึ่งนิยามว่าเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่จริยธรรมพุทธทำหน้าที่เป็นธรรมกรอง (Dhamma Filter) แทรกตัวอยู่ระหว่างแรงขับเคลื่อนกับการ

กระทำทุกครั้งของผู้กระทำการ แทนที่จะทำหน้าที่เป็นเพียงบริบทภายนอกที่ห้อมล้อมการกระทำไว้เฉยๆ กรอบนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกันเป็นเหตุเป็นผลสี่ระดับ คือ (1) แรงขับเคลื่อนจากความรับผิดชอบเชิงสถาบันต่อการธำรงพระธรรมวินัย (2) ธรรมกรองสามชั้น ได้แก่ สัปปุริสธรรมที่กรองการตัดสินใจว่าเรื่องใดควรพูดหรือควรเงียบ สัมมาวาจาที่กรองเนื้อหาและน้ำเสียง และโยนิโสมนสิการที่กรองแหล่งที่มาของข้อมูลก่อนเผยแพร่ (3) ทุนห้าชั้น (Pentagonal Capital) ได้แก่ ทุนทางปัญญา ทุนทางศาสนา ทุนทางสังคม ทุนทางดิจิทัล และทุนทางสถาบัน ซึ่งกำหนดว่าแรงขับเคลื่อนที่ผ่านการกรองแล้วจะสร้างผลกระทบได้มากน้อยเพียงใด และ (4) ผลลัพธ์การปกป้องศาสนาที่ป้อนกลับเป็นวัฏจักร ได้แก่ การรักษาความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์ การแก้ไขข้อมูลบิดเบือน และการสร้างวาทกรรมพุทธศาสนาที่ถูกต้องในพื้นที่สาธารณะดิจิทัล ซึ่งย้อนกลับไปเพิ่มหรือลดทอนแรงขับเคลื่อนในรอบถัดไป

2. การท้าทายทฤษฎีผู้กระทำการฆราวาสในวงวิชาการตะวันตก กรอบ SPDA ท้าทายทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกระแสหลักตรงจุดที่ทฤษฎีเหล่านั้นตั้งอยู่บนภาพของผู้กระทำการที่เป็นพลเมืองฆราวาสผู้มีเสรีภาพเต็มที่ในการนิยามตนเองและเผชิญหน้ากับอำนาจ โดยเฉพาะมโนทัศน์ปัญญาชนอินทรีย์ของ Gramsci (1971) ซึ่งอธิบายว่าปัญญาชนบางประเภทเติบโตขึ้นจากกลุ่มที่ตนสังกัดและผูกพันกับการต่อสู้เชิงโครงสร้างของกลุ่มนั้น มโนทัศน์นี้อธิบายพระนักวิชาการได้อย่างคมชัดในแง่ที่ท่านเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันที่ท่านพยายามปกป้อง แต่ Gramsci พัฒนามโนทัศน์นี้ขึ้นเพื่ออธิบายปัญญาชนที่มีเสรีภาพเลือกข้างและใช้ยุทธวิธีได้อย่างเปิดกว้าง งานวิจัยนี้จึงเสนอมโนทัศน์ย่อยปัญญาชนอินทรีย์ที่ผูกพันธวินัย (vinaya-bound organic intellectual) เพื่อทำเครื่องหมายว่าเสรีภาพในการเลือกยุทธวิธีของปัญญาชนประเภทนี้ถูกจำกัดไว้ล่วงหน้าด้วยพระวินัยเสมอ อันเป็นการต่อยอดที่บรรจุไว้ในกรอบ SPDA

3. ความสามารถในการเดินทางของกรอบไปสู่บริบทศาสนาอื่น กรอบ SPDA มิได้ผูกติดอยู่กับกรณีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพียงลำพัง หากมีศักยภาพเดินทางไปอธิบายผู้กระทำการทางศาสนาประเภทอื่นที่ถือครองทุนทางศีลธรรมและถูกกำกับด้วยวินัยของศาสนาตนในพื้นที่ดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นนักบวชในศาสนาอื่นที่มีประมวลจริยธรรมเข้มงวด หรือผู้นำศาสนาชนกลุ่มน้อยที่เคลื่อนไหวปกป้องสถาบันของตนภายใต้แรงกดดันจากรัฐฆราวาส สมมติฐานที่กรอบนี้เสนอให้วงวิชาการนำไปทดสอบต่อคือ ยิ่งผู้กระทำการถือครองทุนทางศีลธรรมมากเท่าใด กลไกกรองทางจริยธรรมก็จะยิ่งมีน้ำหนักกำกับความเร็วและเนื้อหาของการเคลื่อนไหวมากขึ้นเท่านั้น โดยไม่คำนึงว่าศาสนานั้นจะเป็นพุทธหรือไม่ คุณูปการเชิงทฤษฎีที่สำคัญที่สุดของกรอบนี้จึงอยู่ที่การเสนอว่าจริยธรรมทางศาสนาสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกกรองภายในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเองมากกว่าเป็นเพียงบริบทภายนอกที่ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกระแสหลักมองข้าม

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากงานวิจัย (ผู้วิจัย, 2569)

สรุป

การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสถาบันสงฆ์ผ่านสื่อโซเชียลมีเดียของพระนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยแสดงลักษณะร่วมสามประการ พระนักวิชาการรับรู้ภัยคุกคามต่อพระธรรมวินัยในเชิงสัญลักษณ์ชัดเจนกว่าภัยเชิงวัตถุ แต่การรับรู้บทบาทของตนในการรับมือกลับต่ำกว่าการรับรู้ปัญหาอย่างมีนัยสำคัญ การเคลื่อนไหวที่ปรากฏจริงจึงเป็นไปในเชิงรับและเชิงปัจเจกมากกว่าเชิงรุกและเชิงเครือข่าย ทว่าเมื่อถามถึงอนาคต พระนักวิชาการกลับเห็นด้วยอย่างมากว่าควรมีกลไกเชิงสถาบันมารองรับ ความย้อนแย้งเชิงสร้างสรรค์ระหว่างการปฏิบัติในปัจจุบันกับความปรารถนาในอนาคตนี้คือกุญแจสำคัญที่นำไปสู่กรอบมโนทัศน์ SPDA ซึ่งเสนอว่าจริยธรรมพุทธทำหน้าที่เป็นธรรม

กรองที่แทรกอยู่ระหว่างแรงขับเคลื่อนกับการกระทำทุกครั้งของผู้กระทำการ มากกว่าเป็นเพียงบริบททางวัฒนธรรมที่ห่อหุ้มการเคลื่อนไหวไว้จากภายนอก

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาเถรสมาคมควรจัดตั้งหน่วยสื่อสารองค์กรหรือศูนย์สื่อสารพุทธธรรมที่ทำหน้าที่ประสานงาน ผลิตเนื้อหา และสนับสนุนทางเทคนิคแก่พระนักวิชาการ ซึ่งเป็นแนวทางที่กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยสูงสุดในการวิจัย โดยควรออกแบบให้เสริมพลังการเคลื่อนไหวของพระนักวิชาการ มิใช่ควบคุมเนื้อหาหรือจังหวะเวลาของการสื่อสารจากส่วนกลาง

2) ควรกำหนดแนวปฏิบัติหรือจรรยาบรรณการสื่อสารดิจิทัลสำหรับพระสงฆ์ที่ผสานหลักสัมมาวาจาเข้ากับมาตรฐานการรายงานที่รับผิดชอบ เพื่อรักษาสมดุลระหว่างการปกป้องสถาบันกับความสำรวมตามสมณสารูป

3) ควรพัฒนากลไกความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยสงฆ์กับสื่อมวลชนกระแสหลักอย่างเป็นทางการ และจัดหลักสูตรอบรมทักษะสื่อดิจิทัลสำหรับพระนักวิชาการ โดยเฉพาะการผลิตวิดีโอและการออกแบบสื่อ เพื่อยกระดับการสื่อสารจากการตั้งรับสู่การสร้างวาระเชิงสร้างสรรค์

4) ควรส่งเสริมการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายพระนักวิชาการที่มีโครงสร้างชัดเจนขึ้น เพื่อแก้จุดอ่อนด้านการประสานเครือข่ายซึ่งพบว่าอยู่ในระดับน้อยที่สุดในบรรดากลยุทธ์ทั้งหมด และพัฒนาระบบยกย่องให้กำลังใจพระนักวิชาการที่ทำงานปกป้องสถาบันอย่างมีคุณภาพ เพื่อลดช่องว่างระหว่างการรับรู้ปัญหากับการรับรู้บทบาทของตน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบการเคลื่อนไหวของพระนักวิชาการข้ามสถาบันหรือข้ามนิกายเพื่อทดสอบขอบเขตการนำกรอบ SPDA ไปใช้

2) ควรมีการวิจัยเชิงลึกด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหาดิจิทัลจากโพสต์จริงในช่วงวิกฤติเฉพาะกรณีเพื่อตรวจสอบกลไกธรรมกรองในระดับข้อความโดยตรง

3) ควรมีการวิจัยติดตามระยะยาวเพื่อศึกษาว่าการยกระดับจากการเคลื่อนไหวเชิงปัจเจกสู่โครงสร้างเชิงสถาบันเกิดขึ้นจริงหรือไม่ และส่งผลต่อผลลัพธ์การปกป้องศาสนาอย่างไรในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กีรวุฒิ กิติยาดิศัย. (2556). *สิทธิเสรีภาพของพระภิกษุสงฆ์ [เอกสารวิชาการส่วนบุคคล].* วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

กิตติ์ ขวัญนาค. (2559). การศึกษาบทบาทการทำงานเป็นเครือข่ายของพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่. *[วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต].* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชาตรี อุตสาหรัมย์. (2560). พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย. *[ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต].* มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ณัฐิวุฒิ คชินทร์. (2561). กลยุทธ์การสื่อสารการวิ่งเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม: กรณีศึกษาโครงการก้าวคนละก้าว. [*วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นันทนา นันทวโรภาส. (2558). สื่อสารการเมือง: ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์แมสมีเดีย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระณรงค์ วุฑฺฒิเมธี (สังขวิจิตร). (2558). การปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน: ปัญหาและแนวทางแก้ไข. [*วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระมหาสนอง จำนิล. (2556). การพัฒนารูปแบบและยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย. [*ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต*]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร. (2557). พระสงฆ์กับสงครามที่ยุติธรรม. [*รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์*]. ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุณยากร). (2557). *แนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับการเมืองไทยในสองทศวรรษหน้า*. ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2558). *ประวัติและพัฒนาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รังรอง ทาบุญเมือง. (2559). ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ: กรณีศึกษาเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. [*วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วัลทณา แสงไพศรรค์. (2559). การปกครองสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505: ศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข. [*การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต*]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วีราภรณ์ ประสพรัตนสุข. (2558). บทบาทของเฟซบุ๊ก สมบัติ บุญงามอนงค์ กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่เพื่อต่อต้านร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรม. [*วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานทะเบียนและวัดผล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2565). *ข้อมูลอาจารย์ประจำและอาจารย์พิเศษ ปีการศึกษา 2565*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรพล สุยะพรหม. (2562). การสื่อสารทางการเมืองของพระเทพปฏิภาณวาที (เจ้าคุณพิพิธ): ศึกษาในช่วงเวลา พ.ศ. 2540-2560. [*ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารการเมือง*]. วิทยาลัยการสื่อสารทางการเมือง มหาวิทยาลัยเกริก.

อิทธิพล โคตะมี. (2560). ปฏิบัติการภาษาและการสร้างความชอบธรรมในการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองไทย พ.ศ. 2549-2557. *[วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง].* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood Press.

Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.

Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age* (2nd ed.). Polity Press.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika,* 16(3), 297-334.

Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. Nowell Smith, Eds. & Trans.). International Publishers.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement,* 30(3), 607-610.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Snow, D. A., & Benford, R. D. (1988). Ideology, frame resonance, and participant mobilization. *International Social Movement Research,* 1(1), 197-217.

Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review,* 20(3), 571-610.

Tambiah, S. J. (1976). World conqueror and world renouncer: A study of Buddhism and polity in Thailand against a historical background. Cambridge University Press.

ภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย

Religious Ontology: A Tool of Interpretation and Self-reliance of Elderly in Thai Society

[1]เกษริน บุตรา [2]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ), [3]เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย
[4]แม่ชีธรรมอธิษฐาน พรบันดาลชัย [5]ดวงดี โอฐสู
[1] Gatesarin Buttra [2]Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai) and [3]Penphan Fuangooloy [4]Maechee Dhammaadhisthana Pornbandalchai [5]Duangdee Aotsoo
[1,2,4,5]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[3]วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,4,5]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[3]Suphanburi-Srisuvarnabhumi Buddhist College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[1]Corresponding Author's Email: gatesarinn39@gmail.com

Received August 28, 2026; **Revised** August 30, 2026; **Accepted:** August 31, 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุ (2) เพื่อพัฒนาเครื่องมือการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย และ (3) เพื่อขับเคลื่อนการตีความทางภววิทยาทางศาสนาในการสร้างการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 คนโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง ผลการศึกษาพบว่า 1) แนวคิดภววิทยาซึ่งมีรากฐานจากปรัชญาตะวันตกและถูกนำมาใช้ผ่านจุดเปลี่ยนเชิงภววิทยาในการศึกษาศาสนาเชิงมานุษยวิทยา สามารถอธิบายพระพุทธศาสนาในฐานะการมองทะลุจากระดับสมมติบัญญัติไปสู่ปรมัตถบัญญัติ โดยปรากฏการตีความ 4 ลักษณะ คือ การตีความธรรมชาติภายในของมนุษย์ การตีความความสัมพันธ์ระหว่างรูปกับนาม การตีความภววิทยาทางการรักษาชีวิต และการตีความภววิทยาการดำเนินชีวิตที่ให้คุณค่าแก่ความชราในฐานะพื้นที่แห่งการเข้าใจแก่นแท้ชีวิต ทั้งนี้ การพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุตั้งอยู่บนหลักพุทธพจน์ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ครอบคลุมมิติร่างกาย จิตใจ และองค์รวม โดยพบความย้อนแย้งเชิงโครงสร้างว่าการพึ่งพาตนเองทางจิตวิญญาณยังคงต้องอาศัยโครงสร้างการดูแลทางกายภาพจากผู้อื่นอยู่เสมอ 2) การพัฒนาเครื่องมือการตีความจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและการแพทย์แผนไทยผ่านสองกระบวนการที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำผ่าน

โครงสร้างความร่วมมือสี่ฝ่าย และการใช้กิจกรรมการแพทย์แผนไทยที่จำแนกความเจ็บป่วยตามช่วงวัยและส่งเสริมทักษะการสังเกตร่างกายตนเอง เพื่อนำไปสู่การดูแลแบบองค์รวมที่ครอบคลุมกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ และ 3) การขับเคลื่อนกระบวนการดำเนินผ่านการบูรณาการองค์ความรู้สู่การปฏิบัติจริงในสองกิจกรรม คือ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่องกายวิภาคในคัมภีร์ที่นำเสนอมโนทัศน์เรื่องกายห้าระดับ และการสัมมนาเรื่องการเยียวยาสุขภาพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับแนวคิดอายุรเวทและหลักจริตหก ซึ่งก่อให้เกิดผลทั้งในระดับความเข้าใจและระดับการนำไปปฏิบัติ สะท้อนว่าการตีความทางภววิทยาทางศาสนาสามารถแปลงเป็นแนวปฏิบัติที่เสริมสร้างการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยในสังคมไทยได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

คำสำคัญ: การพึ่งพาตัวเอง; ภววิทยาทางศาสนา; ผู้สูงวัย

Abstract

This research had three objectives: (1) to study the ontological interpretation of religion and the self-reliance of the elderly, (2) to develop an ontological interpretation tool concerning religion and the self-reliance of the elderly in Thai society, and (3) to drive the ontological interpretation of religion in building self-reliance among the elderly in Thai society. This research was a qualitative study employing documentary research and in-depth interviews with 30 key informants, selected through purposive sampling. The findings were as follows: 1) The concept of ontology, which is rooted in Western philosophy and has been applied through the ontological turn in the anthropological study of religion, can explain Buddhism as a way of seeing through from the level of conventional designation (sammati-paññatti) to ultimate designation (paramattha-paññatti). Four characteristics of interpretation emerged: the interpretation of the inner nature of human beings, the interpretation of the relationship between form (rūpa) and mind (nāma), the ontological interpretation concerning the preservation of life, and the ontological interpretation of living that values old age as a space for understanding the essence of life. In this regard, the self-reliance of the elderly is grounded in the Buddhist teaching that "one is one's own refuge" (attā hi attano nātho), encompassing the physical, mental, and holistic dimensions. A structural contradiction was found in that spiritual self-reliance still continually requires a structure of physical care provided by others. 2) The development of the Interpretation tool arose from synthesizing knowledge of Buddhism and Thai traditional medicine through two interconnected processes: the application of Buddhist principles led by monks through a four-party collaborative structure, and the application of Thai traditional medicine activities that classify illness according to age range and promote self-observation skills of the body, leading toward holistic care encompassing the physical, mental, social, and spiritual

dimensions. 3) The driving process was carried out through the integration of knowledge into actual practice in two activities: a workshop on anatomy in scripture presenting the concept of the five levels of the body, and a seminar on health healing in Buddhist scripture connected to Ayurvedic concepts and the six temperaments (charita 6), which generated results at both the level of understanding and the level of implementation. This reflects that the ontological interpretation of religion can be transformed into concrete and sustainable practices that strengthen the self-reliance of the elderly in Thai society.

Keywords: Self-reliance; Religious Ontology; Elderly

บทนำ

สังคมไทยกำลังดำเนินไปสู่การเป็นสังคมของผู้สูงวัย จากแผนพัฒนาเศรษกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับ 13 ได้เสนอให้เห็นถึงโครงสร้างประชากรของประเทศ พบว่าสังคมไทยเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัย มาตั้งแต่ปี 2548 โดยในปี พ.ศ.2563 มีจำนวนประชากรผู้สูงอายุรวมกว่า 11.6 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 17.57 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยคาดว่าภายในปี 2566 ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13 ไทยจะกลายเป็น สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ที่มีประชากรอายุมากกว่า 60 สูงถึงร้อยละ 20.1 ของประชากรทั้งหมด สวนทางกับประชากรวัยเรียนและวัยแรงงานที่มีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะกลุ่มอายุ 3-21 ปี ที่จะมีสัดส่วนลดลงอย่างต่อเนื่องจนเหลือเพียงร้อยละ 20.66 ของประชากรทั้งหมดในปี 2570 หรือลดลงกว่า 715,000 คน ภายในช่วงระยะเวลาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13 ทั้งนี้ การเข้าสู่สังคมสูงวัยอาจส่งผลให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาสุขภาพ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2565)

จากข้อมูลดังกล่าวนี้จึงนำไปสู่ปัญหาที่กระทบต่อการดำเนินชีวิตของสังคมโดยภาพรวม อีกทั้งปัญหาที่ตามมาของผู้สูงวัยคือการที่สังคมมองถึงภาระและค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น หากพิจารณาในแง่ของพระพุทธศาสนาการที่ผู้สูงวัยมีคุณค่าน้อยลงในเชิงสังคม ก็เป็นไปตามปกติ เพราะแม้แต่การมองตนเองในแง่ของความชราของพระพุทธเจ้าก็ปรากฏให้เห็นถึงข้อเท็จจริงบางอย่าง ตามข้อความว่า “ตถาคตไม่คิดว่า เราเท่านั้น จักเป็นผู้บริหารภิกษุสงฆ์ต่อไป หรือว่าภิกษุสงฆ์จะต้องยึดเราเท่านั้นเป็นหลัก บัดนี้ เราเป็นผู้ชรา แก่ เฒ่า ล่วงกาลมานานผ่านวัยมามาก เรามีวัย 80 ปี ร่างกายของตถาคตประหนึ่งแซมด้วยไม้ไผ่ ยังเป็นไปได้ ก็เหมือนกับเกวียนเก่าที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ฉะนั้น ร่างกายของตถาคตสบายขึ้นก็เพราะในเวลาที่ตถาคตเข้าเจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต เพราะไม่ใส่ใจนิมิตทุกอย่าง และเพราะดับเวทนาบางอย่างได้เท่านั้น เพราะเหตุนั้นแล พวกเธอจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง ภิกษุมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 165 หน้าที่ 110-111, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การเข้าใจถึงผลกระทบที่พระพุทธเจ้าในฐานะผู้กำลังเข้าสู่วัยชรามองมี 2 ลักษณะคือมองถึงการเป็นอยู่ของตนเองว่าจะเป็นไปอย่างไรจึงจะเหมาะสมที่สุด และอีกประการคือการเป็นอยู่ของผู้อื่นเมื่อไม่มีเราแล้ว ซึ่งสะท้อนให้เห็นความจริงผ่านการเข้าใจถึงปัญหาดังเดิมของการเป็นมนุษย์ที่ให้

ความสำคัญกับการเป็นอยู่ (being) อันเป็นฐานคิดของการตีความธรรมชาติของมนุษย์ที่ปรากกฏจากรูปแบบการให้ความหมายที่แตกต่างกันไป อย่างในพระอภิธรรม (Abhidharma) ที่เสนอว่าทุกสิ่งประกอบด้วยรูปและนาม ทุกอย่างมารวมตัวกันอย่างมีเหตุปัจจัยที่สร้างขึ้นเป็นผลทำให้เกิดสิ่งที่เป็นอยู่นี้ นำไปสู่คำสอนเรื่องการปล่อยวาง และยังมีการตีความตามรูปแบบจิตนิยม (idealism) ตัวตนผ่านสถานะของใจ (state of mind) ที่พระพุทธศาสนามองว่าจิตเป็นหลักฐานสำคัญของการมีชีวิต การที่หลักความไม่มีตัวตน (อนัตตา) ปฏิเสธการสืบต่อหรือการพัฒนาขึ้นของวิญญาณแล้วส่งต่อไปเป็นความทรงจำจากอดีตสู่ปัจจุบัน ก็ดูจะเป็นเรื่องที่ทำให้เรามีความทรงจำที่สืบต่อไปได้ (Jayatilleke, 2000) และมีการตีความที่อาจถูกยกไว้ในฐานะของผู้บรรลุธรรม (fully awakened) เป็นการอธิบายให้เห็นถึงควาวาเที่ยงแท้ของจิตใจที่ไม่หวั่นไหวอีกต่อไป แม้ว่าข้อความนี้จะขัดแย้งกับหลักการของความไม่เที่ยง แต่ไม่ได้ปฏิเสธความไม่เที่ยงอีกทั้งยังเป็นการเน้นย้ำถึงศักยภาพของผู้บรรลุธรรมนั่นเอง

การตีความมนุษย์ที่เข้าสู่วัยชราจึงปรากฏใน 3 รูปแบบนี้โยงให้เห็นกระบวนการคิดที่สร้างความเข้าใจตัวตนว่า ไม่ควรยึดมั่น เป็นของว่างเปล่าจากตัวตน และเป็นสิ่งที่ไม่ควรหวั่นไหวอันเป็นวิถีที่นำไปสู่หลักการทางภววิทยาที่ช่วยขยายไปสู่หลักการปฏิบัติและการเจริญขึ้นทางจิตวิญญาณ (Paul J. Griffiths, 2010) ต่อข้อเสนอนี้จึงนำไปสู่การเข้าใจถึงหลักการว่าเมื่อเข้าใจบริบททั้ง 3 ในเชิงภววิทยาแล้วอาจมองได้ว่าการใช้ภาษาเพื่ออธิบายตัวตนในแบบที่พระพุทธศาสนาใช้อาจเป็นการลดทอนความเชื่อมั่นที่มนุษย์มีต่อตนเองลงไปจนสร้างการไม่ยอมรับต่อคำสอนดังกล่าว แต่พระพุทธเจ้ามองถึงการจะใช้วิธีการสอนที่ทำให้ผู้สูงวัยเกิดความเชื่อมั่นและการพัฒนาความเป็นผู้สูงวัยให้ใกล้เคียงกับความเติบโตทางจิตวิญญาณผ่านร่างกายที่ชราลงอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอาจต้องสนใจไปที่ความเข้าใจถึงข้อความที่เน้นการปฏิเสธ (Negative way) อันเป็นวิธีการที่พระพุทธศาสนาชอบใช้ แต่การจะสร้างการยอมรับได้นั้นจำเป็นต้องมีความหนักแน่นของเนื้อหาอันมาจากผู้พูดและเนื้อหาที่จะสื่อสาร รวมถึงประสบการณ์ตรงของผู้นั้น จึงจำเป็นต้องมีการออกแบบวิธีการดังกล่าวขึ้นโดยจำลองจากสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่จำนวนมาก เช่นการยอมรับถึงการตายของนางปฏาจาราเมื่อค้นพบว่าไม่มีใครที่ไหนไม่มีคนที่รักตายจากไป

ในแง่ของสังคมที่กำลังเผชิญหน้ากับการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย เนื่องจากผู้สูงอายุมีข้อจำกัดในการสนองตอบความต้องการการดูแลตนเองในการดำรงชีวิต จำเป็นต้องพึ่งพาผู้อื่นในการดูแล ครอบครัวจึงเป็นหน่วยสำคัญที่ต้องทำหน้าที่รับผิดชอบในการดูแล การเข้ามารับบทบาทใหม่ในฐานะผู้ดูแลผู้สูงอายุของญาติและบุคคลใกล้ชิดเป็นการปฏิบัตินอกเหนือจากบทบาทเดิมที่มีอยู่ จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ในบทบาทใหม่และปรับบทบาทเดิมให้เหมาะสม เพื่อจะทำหน้าที่ในบทบาทต่างๆ ที่รับผิดชอบทั้งหมดได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สายธรรม วงศ์สถิตวิไลรุ่ง, 2540) การทำความเข้าใจภววิทยาทางพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ทั้งในแง่การปฏิเสธความยึดมั่น ความมีตัวตนและความหวั่นไหว จึง สามารถช่วยส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยในสังคมไทยจำเป็นต้องเข้าใจหลักธรรมเรื่องอนิจจังหรือความไม่เที่ยง ช่วยให้ผู้สูงวัยยอมรับความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจที่เกิดขึ้นตามวัย และสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้ การทำความเข้าใจหลักธรรมนี้ยังช่วยลดความยึดติดและความทุกข์ที่เกิดจากการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยง นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องความว่างเปล่า (สุญญตา) ยังสามารถช่วยให้ผู้สูงวัยปล่อยวางจากความยึดติดในตัวตน และสามารถ

มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเพิ่มความเข้าใจต่อมุมมองที่มีต่อความหมายของการเป็นคนชราที่ไม่ลดคุณค่าของตนเองลง การพัฒนาโปรแกรมหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยโดยอาศัยภววิทยาทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ภววิทยาทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของพระพุทธศาสนา จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจธรรมชาติของความเป็นจริงและส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย การศึกษาและการตีความภววิทยาทางพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ โดยใช้ภาษาและวงจรแห่งการตีความ สามารถช่วยให้ผู้สูงวัยพัฒนาคุณภาพชีวิตและสามารถเผชิญกับความท้าทายต่างๆ ในวัยชราได้อย่างมีสติและปัญญา การวิจัยในประเด็นปัญหาดังกล่าวข้างต้น จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เพื่อส่งเสริมการพึ่งพาตนเองและคุณภาพชีวิตของผู้สูงวัยในสังคมไทยต่อไป

บทความวิจัยนี้จึงต้องการเข้าใจการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุที่มีจำนวนมากขึ้นและประสบปัญหาการพึ่งพาตนเองในแง่ของการเปลี่ยนแปลง การปฏิเสธทำให้เกิดปัญหาการอยู่ร่วมกับผู้อื่นนำไปสู่ปัญหาที่ครอบครัวไม่เข้าใจผู้สูงวัย และการปรับตัวเข้าหากันกลายเป็นเรื่องยากอันเป็นปัญหาพื้นฐานของชุมชนวัดอินทาราม อันเป็นปัญหาพื้นฐานของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยมุ่งเน้นให้ผู้สูงวัยมีความรู้ความสามารถและคุณธรรม เพื่อให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศชาติ พร้อมยังมีการส่งเสริมโครงการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมไว้ในแง่ของการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยได้เสนอแนะการพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุ

2) เพื่อพัฒนาเครื่องมือการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย

3) เพื่อขับเคลื่อนการตีความทางภววิทยาทางศาสนาในการสร้างการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.834/2568 วันที่รับรอง 20 ธันวาคม 2568 มีกระบวนหลักการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูล

พื้นฐานการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทยเป็นต้น และเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) เป็นการศึกษาการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง

1) ประชากรในการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

- กลุ่มสมาชิกชุมชนผู้สูงอายุ จำนวน 10 ท่าน
- กลุ่มนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 10 ท่าน
- กลุ่มสมาชิกองค์กรหรือหน่วยงานในพื้นที่และที่เกี่ยวข้อง จำนวน 10 ท่าน

2) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ ชุมชนวัดอินทาราม อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์ ตัวแทนพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัย ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และกิจกรรมกลุ่ม (Group Process) เพื่อค้นหาเครื่องมือการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย โดยมีลักษณะแบบสัมภาษณ์ 3 แบบ คือ 1) แบบสัมภาษณ์กลุ่มสมาชิกชุมชนผู้สูงอายุ 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา 3) แบบสัมภาษณ์สมาชิกองค์กรหรือหน่วยงานในพื้นที่และที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

1. เก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น

2. เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการกลุ่ม เพื่อพัฒนาเครื่องมือการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผล

เมื่อผู้วิจัยได้จัดเก็บรวบรวมและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในแต่ละประเด็นอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็จะนำข้อมูลมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่ เรียงลำดับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดเรื่องการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุ จากเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของภววิทยาทางศาสนา พระพุทธศาสนา การพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุ และนำข้อมูลที่ได้มาหารูปแบบการตีความทางภววิทยาทางศาสนาและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุ จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยได้จัดระบบหมวดหมู่ของการวิเคราะห์เรียงตามลำดับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อขับเคลื่อนการตีความทางภววิทยาทางศาสนาในการสร้างการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทยต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อ 1 แนวคิดภววิทยา (Ontology) ซึ่งมีรากฐานจากปรัชญาตะวันตกของอริสโตเติลที่อธิบายความมีความเป็นผ่านหมวดหมู่สิบประการ ได้ถูกยืมมาใช้ในการศึกษาศาสนาเชิงมานุษยวิทยาผ่านจุดเปลี่ยนเชิงภววิทยา (Ontological turn) ซึ่งมองว่าสรรพสิ่งมิใช่วัตถุนิ่งเฉยที่รอการให้ความหมายจากมนุษย์ แต่มีความเป็นผู้กระทำการในตัวเอง เมื่อนำกรอบคิดนี้มาอธิบายพระพุทธศาสนา งานวิจัยพบว่าคำสอนทางศาสนาแบ่งเป็นสองระดับคือสมมติบัญญัติ และปรมัตถบัญญัติ โดยการตีความเชิงภววิทยาคือการมองทะลุจากระดับแรกไปสู่ระดับหลัง ทั้งนี้ การตีความดังกล่าวปรากฏใน 4 ลักษณะ ได้แก่ (1) การตีความธรรมชาติภายในของมนุษย์ผ่านจุดยืนของแต่ละศาสนา เช่น พุทธปฏิเสธอัตตา ขณะที่ฮินดูเชื่อในอาตมัน (2) การตีความธรรมชาติการมีอยู่ของมนุษย์ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างรูปกับนามที่ต้องพึ่งพากัน อันเป็นฐานคิดสำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจเรื่องกรรมและไตรลักษณ์ (3) การตีความภววิทยาทางการรักษาชีวิตที่เชื่อมโยงศาสนากับการแพทย์ โดยเฉพาะประเด็นว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์แพทย์หรือคัมภีร์นิพพาน และ (4) การตีความภววิทยาการดำเนินชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางจิตเหนือความสำเร็จทางโลก ซึ่งตีความความชราใหม่ให้เป็นพื้นที่แห่งการเข้าใจแก่นแท้ชีวิตอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น มิใช่เพียงความเสื่อมถอยทางกายภาพ ในส่วนของการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุมาจากหลักพุทธพจน์ที่ว่าตนแลเป็นที่พึ่งของตนเป็นฐานคิด โดยครอบคลุม 3 ด้านที่สัมพันธ์กัน คือ ด้านร่างกาย ซึ่งเน้นการดูแลสุขภาพเชิงป้องกันตั้งแต่วัยกลางคนเพื่อไม่ให้กลายเป็นภาระ ด้านงจิตใจ ซึ่งเน้นการฝึกสติสัมปชัญญะเพื่อยอมรับความเปลี่ยนแปลงของสถานภาพทางสังคมหลังเกษียณ ผ่านหลักไตรลักษณ์ พรหมวิหาร และมรณานุสติ และด้านองค์รวมที่มองว่ากายและใจต้องได้รับการดูแลไปพร้อมกัน อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบสำคัญที่สะท้อนความซับซ้อนของประเด็นนี้คือความย้อนแย้งเชิงโครงสร้าง กล่าวคือ การพึ่งพาตนเองทางจิตวิญญาณของผู้สูงวัยยังคงต้องอาศัยโครงสร้างการดูแลทางกายภาพจากคนรอบข้างอยู่เสมอ การพึ่งพาตนเองในความหมายนี้จึงมิใช่การดำรงอยู่โดยลำพัง หากแต่เป็นความเข้มแข็งทางจิตใจที่ยอมรับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี โดยมีศาสนาทำหน้าที่เป็นเข็มทิศทางความหมายท่ามกลางบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนผ่านจากครอบครัวขยายสู่ครอบครัวเดี่ยว

วัตถุประสงค์ข้อ 2 การพัฒนาเครื่องมือในการตีความดังกล่าวเกิดจากการสังเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์การแพทย์แผนไทย ซึ่งประกอบด้วย 2 กระบวนการที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังนี้

กระบวนการที่ 1 การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ โดยเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจธรรมชาติของผู้สูงอายุที่มักมีความระแวงต่อสิ่งใหม่ ทำให้การนำเครื่องมือไปใช้ต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้นำเนื่องจากเป็นบุคคลที่ผู้สูงอายุไว้วางใจเป็นทุนทางสังคมเดิม มากกว่าให้ภาครัฐดำเนินการโดยลำพัง จากนั้นจึงกำหนดกรอบเนื้อหาธรรมะที่เหมาะสม โดยเน้นประเด็นใกล้ตัวที่เยียวยาจิตใจ เช่น บุญ บาป นรก สวรรค์ และโลกหน้า มากกว่าการปฏิบัติธรรมเชิงเทคนิคที่หนักเกินสภาพร่างกาย พร้อมทั้งกำหนดรูปแบบกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ กิจกรรมฝึกสติ เช่น การเดินจงกรม การยืดเหยียดร่างกาย และการกำหนดรู้ลมหายใจ โดยยึดหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นแกนหลักเพื่อความยั่งยืนของกิจกรรม งานวิจัยเสนอโครงสร้างความร่วมมือสี่ฝ่าย คือ พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจและผู้ถ่ายทอดแก่นธรรม อาสาสมัครเป็นตัวเชื่อมระดับครัวเรือน ผู้นำชุมชนจัดสรรทรัพยากร

และนักวิชาการออกแบบและประเมินผล เมื่อพบอุปสรรคด้านกายภาพ เช่น อาการปวดเมื่อยหรือโรคประจำตัว จึงมีการปรับรูปแบบให้ยืดหยุ่นขึ้น เช่น การนั่งเก้าอี้กำหนดลมหายใจ หรือการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวมือ รวมถึงการผสานสื่อสมัยใหม่ ก่อนสรุปตัวชี้วัดความสำเร็จไว้ 4 ด้าน คือ ความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน อารมณ์ที่มั่นคง ความคล่องตัวทางความคิด และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

กระบวนการที่ 2 การใช้กิจกรรมทางภววิทยาทางศาสนาที่เชื่อมโยงกับศาสตร์แห่งการดูแลสุขภาพ ทั้งนี้มาจากการที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะอธิบายตัวตนของตนเองผ่านร่างกายตนเองที่เปลี่ยนแปลงไปและไม่แข็งแรงเหมือนเดิมจึงต้องการวิธีการดูแลตัวเอง ซึ่งสอดคล้องกับวิถีการดูแลสุขภาพของพระภิกษุที่ต้องเข้ามาบวนและไปอยู่ในป่าจึงต้องรู้จักปัจจัยข้อที่ 4 ว่าด้วยคิลานปัจจยเภสัช หรือยาในการดูแลสุขภาพตนเอง ซึ่งตรงนี้เองทำให้การมองภววิทยาทางศาสนากับผู้สูงอายุจึงสัมพันธ์กับการรักษาตามแนวทางของการแพทย์แผนไทยที่กลายเป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดความเข้าใจสุขภาพและการดูแลตัวเองที่ดียิ่งขึ้น โดยเริ่มจากการจำแนกช่วงอายุกับความเจ็บป่วยของผู้สูงวัยออกเป็นสี่กลุ่มตามแนวคิดแพทย์แผนไทย คือ โบราณโรค ปัจจุบันโรค โบราณกรรม และปัจจุบันกรรม โดยเฉพาะกลุ่มโบราณกรรมซึ่งเป็นโรคจากอายุและความเสื่อมของร่างกายถือเป็นประเด็นสำคัญที่สุด นำไปสู่การพัฒนาทักษะการสังเกตร่างกายตนเองของผู้สูงอายุ เช่น การสังเกตภาวะเลือดข้นในช่วงตื่นนอน เพื่อให้พึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งโรงพยาบาลตลอดเวลา จากนั้นจึงขยายไปสู่แนวคิดการดูแลแบบองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ผ่านข้อเสนอเชิงปฏิบัติที่สำคัญ คือการหาอุบายให้ผู้สูงอายุยังคงทำกิจกรรมที่รักได้อย่างปลอดภัย ด้วยการแบ่งกิจกรรมออกเป็นขั้นตอนเล็กๆ แทนการห้ามหรือปล่อยให้นั่งเฉย เพื่อรักษาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง พร้อมเน้นย้ำความสำคัญของการยอมรับช่องว่างระหว่างใจที่ยังปรารถนากับกายที่เสื่อมถอย กระบวนการทั้งสองจึงประกอบกันเป็นเครื่องมือการตีความทางภววิทยาที่มีทั้งมิติทางจิตวิญญาณและมิติทางกายภาพ อันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทของแต่ละกลุ่ม

วัตถุประสงค์ข้อ 3 การขับเคลื่อนกระบวนการดังกล่าวดำเนินผ่านการบูรณาการองค์ความรู้ระหว่างพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนไทยในทางปฏิบัติจริง โดยจัดกิจกรรม 2 รูปแบบที่ต่อเนื่องกัน

กิจกรรมที่ 1 โครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่องการแพทย์บูรณาการ: สุขภาพจิตที่ดีห่างไกลโรคได้ มุ่งเน้นการเรียนรู้ภววิทยาทางพระพุทธศาสนาเรื่องกายวิภาคในคัมภีร์ โดยนำเสนอมโนทัศน์เรื่องกายในห้าระดับตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ ร่างกายคือซาก (กเฬวระ) ที่สะท้อนความเสื่อมสลายผ่านอสุภกรรมฐานเก้าระดับ ร่างกายคือสรีระที่แสดงธรรมชาติปกติของร่างกาย ร่างกายคือกายซึ่งพิจารณาผ่านกายานุปัสสนาสติปัฏฐานและกายคตาสติ ร่างกายคือสังขารที่เชื่อมโยงกายกับจิตผ่านขันธ์ห้า อายตนะ ธาตุ และอินทรีย์ และร่างกายคือรูปในเชิงปรมัตถ์ตามทัศนะอภิธรรม การนำเสนอเนื้อหาดังกล่าวก่อให้เกิดผลแก่ผู้เข้าร่วมในสองระดับ คือระดับความเข้าใจที่ช่วยคลายความยึดติดกับความเสื่อมของร่างกาย และระดับการนำไปปฏิบัติ เช่น การฝึกสติผ่านลมหายใจและอิริยาบถในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการรวมกลุ่มทำสมาธิร่วมกับเพื่อนบ้านเพื่อสร้างความหมายในชีวิต โดยผู้เข้าร่วมอบรมสามารถเข้าใจความหมายของภววิทยาทางศาสนาผ่านการเข้าใจสุขภาพกาย

ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงและการต้องใส่ใจ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจให้สอดคล้องกับร่างกายไปพร้อมกัน

กิจกรรมที่ 2 คือการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่องภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุในสังคมไทย เน้นการเรียนรู้เรื่องการเยียวยาสุขภาพในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ครอบคลุมสามแนวทาง คือ การเยียวยาทางกายผ่านการใช้ยาและสมุนไพรตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การรักษาด้วยเภสัชห้าชนิด และหลักการพยาบาลภิกษุไข้ ประการต่อมาคือการเยียวยาแบบองค์รวมที่มองว่ากายกับจิตเป็นของเนื่องกัน ดังปรากฏในการรักษาด้วยหลักโพชฌงค์ และเชื่อมโยงกับแนวคิดอายุรเวทที่เน้นเอกภาพของสรรพชีวิตและมิติทางจิตวิญญาณในการเยียวยา รวมถึงความเข้าใจเรื่องจริตหกประการที่สัมพันธ์กับอาหารและพฤติกรรมการดูแลตนเอง ผลที่เกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมในระดับความเข้าใจ คือการรู้จักตนเองผ่านหลักธาตุและจริต การตระหนักว่าไม่มีผู้ใดเข้าใจตนได้ดีเท่าตนเอง และการมองความเจ็บป่วยเป็นครูมากกว่าศัตรู ส่วนระดับการนำไปปฏิบัติปรากฏผ่านการปลูกสมุนไพรใกล้ตัว การจดบันทึกอาการตามความเป็นจริง และการฝึกลมหายใจแบบโพชฌงค์เพื่อจัดการความวิตกกังวล การขับเคลื่อนทั้งสองกิจกรรมนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าการตีความทางภววิทยาทางศาสนามิใช่เพียงองค์ความรู้เชิงทฤษฎี แต่สามารถแปลงเป็นแนวปฏิบัติที่เสริมสร้างการพึ่งพาตนเองของผู้สูงวัยได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน โดยผู้เข้าร่วมอบรมได้สร้างผลิตภัณฑ์ในการดูแลตัวเองรวมถึงการเข้าใจถึงการรักษาตัวเองผ่านสมุนไพรใกล้ตัวมากยิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย” ได้ผลสรุปเป็นประเด็นๆ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 การตีความภววิทยาทางศาสนามาจากการตีความธรรมชาติภายในของมนุษย์ตามจุดยืนตามหลักพระพุทธศาสนา การตีความธรรมชาติการมีอยู่ของมนุษย์ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างรูปกับนาม การตีความภววิทยาทางการรักษาชีวิตที่เชื่อมโยงศาสนากับการแพทย์ และการตีความภววิทยาการดำเนินชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางจิตเหนือความสำเร็จทางโลก โดยเฉพาะในบริบทของผู้สูงอายุ ซึ่งความชราถูกตีความใหม่ให้เป็นพื้นที่แห่งการเข้าใจแก่นแท้ชีวิตอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น มิใช่เพียงความเสื่อมถอยทางกายภาพ สอดคล้องกับพิพัฒน์ สุยะและคณะ เสนอว่าการให้ความสนใจภวสภาพของสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นการให้ความสนใจแก่ประเด็นปัญหา “พื้นฐาน” ที่แท้จริงของภววิทยานั่นก็คือ การเป็นอยู่ โดยการตั้งคำถามสองลักษณะเกี่ยวกับสิ่งนั้นด้วยการสืบค้นความเป็นภวสภาพ (ontical inquiry) และการสืบค้นเกี่ยวกับสภาวะคือความเป็นอยู่หรือ การสืบค้นความเป็นภววิทยา (ontological inquiry) สำหรับไฮเดกเกอร์การสืบค้นของศาสตร์ใดก็ตามก็ตั้งคำถามถึงคุณสมบัติข้อเท็จจริงของความเป็นสิ่งโดยที่ไม่ได้ย้อนกลับมาเริ่มต้นทำความเข้าใจความหมายของสภาวะคือความเป็นอยู่ ล้วนถูกจัดอยู่ในการตั้งคำถามประเภทแรกทั้งสิ้น ซึ่งไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ภววิทยาในขนบของอภิปรัชญาเท่านั้น แต่รวมไปถึงแขนงต่างๆ ทั้งหมดของวิทยาศาสตร์เชิงปฏิฐาน โดยความแตกต่างระหว่างดจทย์ทางภววิทยาโดยทั่วไปในขนบของอภิปรัชญากับโจทย์ว่าด้วยความหมายของ being ในความคิดของไฮเดกเกอร์นี้เผยให้เห็นถึงความแตกต่างที่อยู่ลึกลงไป ณ รากฐานของความเข้าใจทางภววิทยา โดยความเป็นอยู่ หรือ being กับภว

สภาพที่สรรพสิ่งเป็น (things) มีความแตกต่างกันซึ่งไม่ใช่ความแตกต่างในเชิงสถานะระหว่างสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือ being ไม่ใช่บางสิ่งบางอย่างในเชิงอภิปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังหรืออยู่เลยพ้นขึ้นไปในระดับชั้นของความเป็นสิ่งที่สูงกว่าสรรพสิ่งอื่นๆ เพราะ being ไม่ใช่อะไรนอกจากสภาพเงื่อนไขเบื้องต้นทำให้สรรพสิ่งต่างๆ สามารถถูกเข้าใจได้ในความเป็นสิ่งของพวกมัน ถึงแม้ว่าทุกสภาวะคือความเป็นอยู่จะเป็นสภาวะคือความเป็นอยู่ของบางสิ่งบางอย่างเสมอ (พิพัฒน์ สุยะ, 2566)

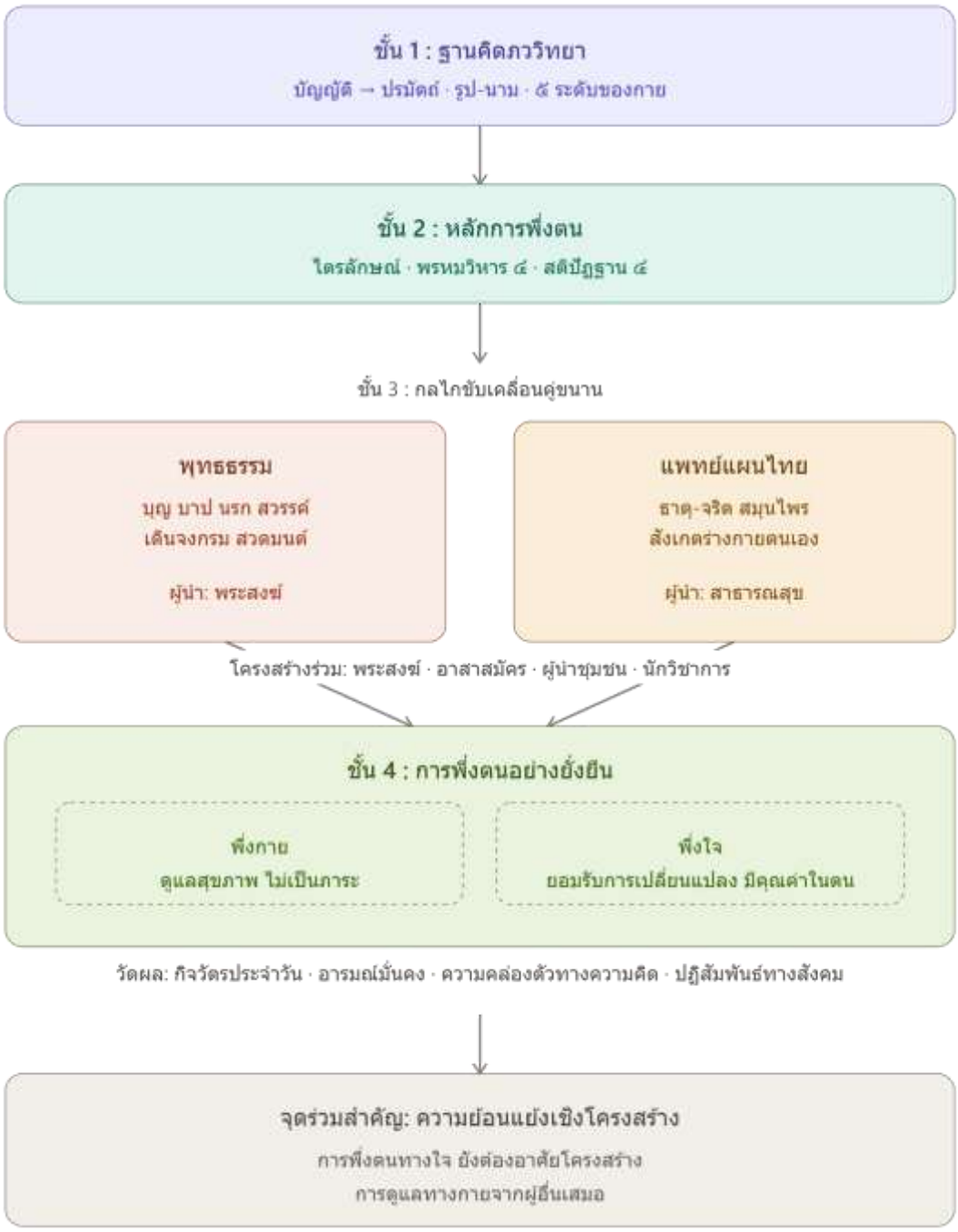
วัตถุประสงค์ที่ 2 การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุได้ คือมีการออกแบบสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อกิจกรรมที่ผู้สูงอายุรักและถนัด แทนที่จะห้ามหรือหยุดกิจกรรมนั้นไปเลย เช่น จัดพื้นที่ปลอดภัย มีอุปกรณ์พยุงตัว หรือระบบเฝ้าระวัง และแบ่งกิจกรรมเป็นขั้นตอนเล็กๆ ที่ทำได้จริงในแต่ละวัน เพื่อคงความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองและป้องกันความเหี่ยวเฉาทางใจ สร้างยอมรับช่องว่างระหว่างใจกับกาย ของผู้สูงอายุ แล้วหาวิธีเชื่อมโยงทั้งสองส่วนอย่างสร้างสรรค์ ไม่ใช่บังคับให้หยุดทำทุกอย่าง สุดท้ายคือมองความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุเป็นการแลกเปลี่ยนสองทาง ทั้งฝ่ายผู้ดูแลและผู้สูงอายุต่างได้เรียนรู้และเติบโตไปด้วยกัน สอดคล้องกับขนิษฐา กิจเจา และคณะกล่าวถึงการแบ่งตามลักษณะความต้องการความช่วยเหลืออาจจำแนกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Aging) เป็นกลุ่มผู้สูงอายุวัยต้น (Young Old อายุ 60-69 ปี) มีรายได้เพียงพอต่อการพึ่งพาตนเอง ไม่ยากจน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในกลุ่มนี้ต้องเน้นการสร้างเสริมพฤติกรรม การวิจัยเรื่องการจัดสวัสดิการที่เหมะสมสำหรับผู้สูงอายุในแต่ละช่วงวัย สุขภาพที่ดีอย่างต่อเนื่อง เพิ่มช่องทางในการทำงานตามความสมัครใจโดยการขยายอายุของการทำงานส่งเสริมอาชีพภายหลังเกษียณอายุราชการ เปิดโอกาสให้มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาแก่คนรุ่นหลัง รวมทั้งการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ในการช่วยเหลือผู้สูงอายุกลุ่มที่ประสบปัญหาให้กลับมาใช้ชีวิตได้ปกติสุข 2. กลุ่มที่พอช่วยเหลือตนเองได้ (Independent Living for Elderly) เป็นผู้สูงอายุกลุ่มที่พอช่วยเหลือตนเองได้แต่ยังไม่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมส่วนรวม ต้องเน้นการสร้างเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่ดี การสร้างหลักประกันรายได้อย่างต่อเนื่องตามความสมัครใจ เช่น การส่งเสริมอาชีพที่หลากหลายตามความต้องการและเหมาะสมกับวัย การส่งเสริมพฤติกรรมการใช้จ่ายที่เหมาะสม และการบริหารจัดการเงินออมอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการให้ความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต 3. กลุ่มที่ต้องการความช่วยเหลือ (Disabled Elderly) ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในภาคเกษตรและผู้ที่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ยากจน ขาดคนเลี้ยงดู หรือประสบปัญหาต่างๆ เช่น พิการ ทุพพลภาพ ถูกท้าร้าย เป็นต้น ถือเป็นกลุ่มที่ต้องการได้รับการดูแลจากครอบครัวสังคมจะต้องมีการเข้าไปช่วยเหลือกลุ่มเหล่านี้โดยตรงด้วยการจัดสวัสดิการด้านต่างๆ ให้ทั่วถึงเช่น ระบบการดูแลระยะยาว (Long Term Care) ด้านสุขภาพและสังคมอย่างเป็นองค์รวมตั้งแต่บริการขั้นฐานในชุมชนบริการรักษาผู้ป่วยเรื้อรังจนถึงบริการส่งต่อที่มีประสิทธิภาพรวดเร็ว ควบคู่ไปกับการดูแลผ่านครอบครัว เช่น การใช้มาตรการทางภาษี การให้เงินอุดหนุนทางการเงิน ฯลฯ รวมทั้งการดูผ่านชุมชน เช่น การจัดสวัสดิการชุมชนและอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ การรวมกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อประกอบอาชีพ เป็นต้น (ขนิษฐา กิจเจา และคณะ, 2558)

วัตถุประสงค์ที่ 3 การขับเคลื่อนด้วยการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการพึ่งพาตัวเองตามหลักพระพุทธศาสนาและการแพทย์แผนไทยที่พบจากหลักการพยาบาลภิกษุไข้ตามลักษณะผู้ป่วยและผู้

พยาบาลที่เหมาะสม และการเยียวยาแบบองค์รวมที่มองว่ากายกับจิตเป็นของเนื่องกัน ดังปรากฏในการรักษาด้วยหลักโพชฌงค์ และเชื่อมโยงกับแนวคิดอายุรเวทที่เน้นเอกภาพของสรรพชีวิตและมิติทางจิตวิญญาณในการเยียวยา รวมถึงความเข้าใจเรื่องจริตหกประการที่สัมพันธ์กับอาหารและพฤติกรรมการรักษา สอดคล้องกับนฤมล จันทร์มา กล่าวว่า องค์ประกอบและแนวทางความสามารถในการดูแลตนเอง มาจากการทำกิจวัตรประจำวัน (activities of daily living) เป็นการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน ซึ้งประกอบไปด้วย การรับประทานอาหาร การทำหน้าที่ของลำไส้ การทำหน้าที่ของกระเพาะปัสสาวะ สุขวิทยาส่วนบุคคล การสวมใส่เสื้อผ้า การเคลื่อนไหวร่างกาย ความเป็นนายตัวเองหรือความสามารถในการจัดการตัวเอง (mastery) ความเป็นตัวของตัวเอง มีความกระตือรือร้น สนใจและใฝ่หาที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นไปในลักษณะต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้เพื่อเพิ่มความสามารถในระดับ บุคคล และการสร้างสรรค์ให้เกิดผลลัพธ์ที่ปรารถนา แนวทางการพัฒนาซึ่งประสบการณ์ตรงที่บุคคลได้รับและประสบความสำเร็จจะทำให้เพิ่มความสามารถของตนเองได้เพราะบุคคลจะเชื่อว่าเขาสามารถที่จะทำได้ ดังนั้น ในการพัฒนาความสามารถของตนเองจำเป็นที่จะต้องฝึกให้เขามีทักษะเพียงพอที่จะประสบความสำเร็จได้พร้อม ๆ กับการทำให้บุคคลรับรู้ว่า เขามีความสามารถในการกระทำเช่นนี้จะทำให้เขาใช้ทักษะที่ได้รับการฝึกมานั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด บุคคลที่รับรู้ว่าตนเองมีความสามารถนั้นจะไม่ยอมแพ้อะไรง่าย ๆ แต่ละพยายามทำงานต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การที่ทำสำเร็จหลายครั้งซ้ำ ๆ จะทำให้บุคคลรับรู้ความสามารถของตนเพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าบางครั้งงานนั้นจะล้มเหลวบ้าง แต่จะไม่มีผลมากนัก เพราะว่าบุคคลจะมองว่าการที่เขาล้มเหลวมาจากปัจจัยอื่น เช่น เขายังใช้ความพยายามไม่เพียงพอหรือใช้วิธีการทำงานไม่เหมาะสม และบุคคลจะบอกกับตนเองว่าความล้มเหลวนั้นจะเป็นบทเรียนให้ตนใช้ความพยายามในการทำงานให้มากขึ้น (นฤมล จันทร์มา, 2564)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง “ภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย” ได้องค์ความรู้ใหม่ผ่านเครื่องมือตีความทางภววิทยาทางศาสนาตามแนวพระพุทธศาสนาและแพทย์แผนไทย ดังนี้

ภาพประกอบ 3 ภววิทยาทางศาสนาการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุในสังคมไทย

ภววิทยาการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงอายุ 4 ขั้นตอน

1. ฐานคิดภววิทยา จุดตั้งต้นทางความคิด คือการมองทะลุจากบัญญัติไปสู่ปรมัตถ์ ผ่านความเข้าใจเรื่องกายและใจ

2. หลักการพึ่งตน นำฐานคิดข้างต้นมาแปลงเป็นหลักธรรมที่ปฏิบัติได้จริง

3. กลไกขับเคลื่อนคู่ขนาน สองเครื่องมือที่ทำงานร่วมกัน คือพุทธธรรมนำโดยพระสงฆ์ และแพทย์แผนไทยนำโดยสาธารณสุข โดยมีโครงสร้างความร่วมมือ 4 ฝ่ายรองรับ

4. ผลลัพธ์ การพึ่งตนที่สมดุลทั้งกายและใจผ่านพระพุทธศาสนาและแพทย์แผนไทย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การเรียนรู้ภววิทยาทางศาสนาผ่านเครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทยถือเป็นพื้นฐานในการมูลค่าให้กับส่วนอื่นๆ และทำให้เกิดประโยชน์ทั้งแง่เศรษฐกิจและการเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในระดับครอบครัวจนถึงประเทศชาติ จึงถือเป็นความจำเป็นที่ทั้งภาครัฐและชุมชนจะต้องเห็นความสำคัญ และช่วยกันรณรงค์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและหามาตรการในการรักษาด้วยการออกนโยบายเพื่อป้องกันและแก้ไข ซึ่งพอจะแนะนำได้ ดังนี้

1.1 หน่วยงานภาครัฐ

1) ฝ่ายวัฒนธรรม ควรวางรูปแบบการจัดการสานเสวนาระดับชุมชนและระดับชาติ อย่างเป็นระบบ เข้าไปตรวจสอบและเสนอแนะวิธีการที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมให้มีราคาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนในพื้นที่ ไม่ให้เยาวชนออกมาอยู่ชุมชนเมือง ซึ่งจะยิ่งทำให้เกิดปัญหาผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาแต่ขาดการสืบสานให้เกิดมูลค่าได้อย่างน่าเสียดาย อีกทั้งต้องประชาสัมพันธ์ให้สังคมร่วมรับรู้ถึงวัฒนธรรมเหล่านี้ว่าเป็นสมบัติของชาติต่อไป

2) ฝ่ายการศึกษา ควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับความเข้าใจด้านวัฒนธรรม ประเพณีเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพโดยมีพระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐาน อีกทั้งรูปแบบการนำเสนอที่เหมาะสม

3) ฝ่ายมนุษย์และสังคม ควรมีการเผยแพร่ข่าวสารเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีในแต่ละภูมิภาคเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการ การพัฒนาสินค้าและการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนวัฒนธรรมอื่น และบูรณาการให้เกิดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์รักษาศาสตร์การรักษาแบบพระพุทธศาสนาและแพทย์แผนไทยในภาพรวมของประเทศไทยต่อไป

4) ฝ่ายพระสงฆ์ ควรแนะนำและให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนากับแพทย์แผนไทยในฐานะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทย มีองค์ความรู้ทั้งในแง่ของหลักธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

1.2 หน่วยงานภาคเอกชน

ควรส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายภาครัฐอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ร่วมถึงเข้ามามีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงวัฒนธรรม ส่งเสริมจริยศาสตร์ และการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานของพระพุทธศาสนากับแพทย์แผนไทย อีกทั้งเผยแพร่ให้ประจักษ์แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ

หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนสามารถนำหลักการเรียนรู้พระพุทธศาสนากับแพทย์แผนไทย และศึกษาถึงแนวคิดทางในการจัดทำแผนการศึกษาศาสนา ในรายวิชาของหมวดการศึกษาสังคม

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่องภววิทยาทางศาสนา: เครื่องมือตีความและการพึ่งพาตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาการเรียนรู้การใช้ภววิทยาทางศาสนาเป็นเครื่องมือตีความและการพึ่งพา

ตัวเองของผู้สูงวัยในสังคมไทย ฉะนั้น จึงขอเสนอแนะหัวข้อให้ผู้ที่สนใจทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ทำต่อไปดังนี้

1) การขับเคลื่อนการแพทย์แผนไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3) การพัฒนาเครือข่ายการแพทย์แผนไทยและพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ขนิษฐา กิจเจา และคณะ.(2558). การจัดสวัสดิการที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุในแต่ละช่วงวัย. *รายงานวิจัย.* สงขลา: สำนักนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์,กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

พิพัฒน์ สุยะ.(2566). *วิธีวิทยาทางปรัชญา.* กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, 2566.

นฤมล จันทร์มา. (2564). รูปแบบการพัฒนาความสามารถในการดูแลคนเองของผู้สูงอายุในชุมชนม้ง จังหวัดเพชรบูรณ์. *รายงานการวิจัย.* คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.(2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566-2570). สำนักนายกรัฐมนตรี.

สายธรรม วงศ์สถิตวิไลรุ่ง.(2540). “ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของผู้สูงอายุ ความสามารถในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ แรงสนับสนุนทางสังคมกับการปรับตัวของผู้ดูแลผู้สูงอายุ แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร”. *วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

Jayatilleke. (2000). *Facets of Buddhist Thought.* Kandy: Buddhist Publication Society, 2000.

Paul J. Griffiths.(2010). "Buddhism". *A Companion to Philosophy of Religion*. 2nd Edition, Edited by Charles Taliaferro, Paul Draper, and Philip L. Quinn. Oxford: Blackwell Publishing Ltd

การพัฒนาตนเองตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา
Self-Development According to the Principles Of 4 Iddhipada For Educational Personnel

[1]เอกไผท แก้วหอม, [2]สมชัย ศรีนอก, [3]พระมหาสมบูรณ์ สุธมฺโม
[1]Ekpai Kaewhom, [2]Somchai Srinok, [3]Phramaha Somboon Sudhammo
[1,2,3]คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,3]Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[1]Corresponding author, e-mail: akepathai2@gmail.com

Received December 25, 2025; **Revised** August 28, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาตนเองและการพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา และ 2) ศึกษาการพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า 1) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาบุคลากรเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่ พนักงานและบุคลากรในทุกหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานควบคู่กันไป โดยวิธีการให้ความรู้การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทัศนคติซึ่งจะช่วยให้บุคลากรมีความสามารถในการปฏิบัติงานที่สูงขึ้น ส่วนการพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา พบว่า จำแนกได้เป็น 2 ทาง คือ การพัฒนาตนให้เป็นคนดี กับ การพัฒนาตนให้เป็นคนเก่ง 2) การพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า อิทธิบาท 4 คือสูตรสำเร็จของชีวิตตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ความสำเร็จอยู่ที่ใจ ไม่ว่าเราจะต้องการอะไร หากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคง ทุกสิ่งจะสำเร็จได้ด้วยอิทธิบาท 4 คือ ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียร ด้วยใจจดจ่อ และใช้ปัญญา พิจารณาไตร่ตรองเสมอ และ 3) องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา พบว่า ได้แก่ รูปแบบซีวีซีวี (CVCV Model) ประกอบด้วย C (Chanda) ฉันทะ คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น V (Viriya) วิริยะ คือความเพียรประกอบสิ่งนั้น C (Citta) จิตตะ คือความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ V (Vimansa) วิมังสา คือความหมั่นตรึกตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

คำสำคัญ: การพัฒนาตนเอง; หลักอิทธิบาท 4; บุคลากรทางการศึกษา

Abstract

This Article aimed to study 1. To study the concept of self-improvement theory and self-improvement in Buddhism. 2. To study the self-development of educational personnel according to the principles of 4 Iddhipada. Result had found that: 1) Self-Development: It was found that the concept of personnel development

theory is to enhance the work potential of officials. employees and personnel in every department to be efficient Makes me learn Changing working behavior together. By providing knowledge and enhancing knowledge, understanding, skills and attitudes which will help personnel have a higher ability to perform their jobs. As for self-development in Buddhism, it was found that it can be divided into two ways: developing oneself to be a good person and developing oneself to be a skilled person. 2) Self-development of educational personnel according to the principles of the 4 Iddhipada. It was found that the 4 Iddhipadas are the formula for success in life as the Lord Buddha said: Success is in the heart No matter what we want If we intend to set our minds firmly. Everything can be accomplished with the 4 influences: doing things with a loving heart. 3) The knowledge obtained from the study found that the CVCV Model consists of C (Chanda), Chanda, which is satisfaction and love for that thing, V (Viriya), Viriya, which is the perseverance of that thing. C (Citta). Chitta is the mindfulness of that thing without leaving any business behind. V (Vimansa) Vimansa is the diligence in considering the reasons for that thing.
Keywords: Self-development; the principles of 4 Iddhipada; Educational personnel

บทนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติเกี่ยวกับครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาไว้ใน หมวด 7 มาตรา 52 ให้กระทรวงส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิตการพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับเป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยการกำกับและประสานให้สถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์ รวมทั้งบุคลากรทางการศึกษาให้มีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่ และการพัฒนาบุคลากรประจำการอย่างต่อเนื่อง รัฐพึงจัดสรรงบประมาณและจัดตั้งกองทุนพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอ และหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ดังมาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการในการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ และมาตรา 30 ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ.2547 ได้บัญญัติเกี่ยวกับการพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ในหมวด 5 การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ มาตรา 80 ให้มีการพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาก่อนแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งบางตำแหน่ง และบางวิทยฐานะ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ เจตติที่ดี คุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพที่เหมาะสมในอันที่จะทำให้การปฏิบัติหน้าที่ราชการเกิดประสิทธิภาพ

ประสิทธิผลและความก้าวหน้าแก่ราชการ ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) กำหนด และ มาตรา 81 ให้ผู้บังคับบัญชามีหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา โดยการให้ไปศึกษา ฝึกอบรม ดูงาน หรือปฏิบัติงานวิจัยและพัฒนาตามระเบียบที่ ก.ค.ศ. กำหนด (ราชกิจจานุเบกษา, 2542)

ในสมัยปัจจุบันเป็นยุคแห่งการปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา เพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศ เนื่องจากการปฏิรูปการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะผลักดันให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และยกระดับประเทศเข้าสู่คุณภาพและมาตรฐาน เพราะการศึกษาเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองของคน คนที่ได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสม ก็คือ คนที่สามารถใช้ชีวิตได้อย่างถูกต้องตามครรลองคลองธรรมและได้รับสิ่งที่ดี การศึกษามิใช่เป็นเพียงการใช้ชีวิตระยะหนึ่งในสถามศึกษาเท่านั้น แต่เป็นเสมือนปัจจัยในการดำรงชีวิตที่ทุกคนต้องแสวงหาและเพิ่มพูนความรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อพัฒนาตนเอง ครอบครัว หน้าที่การงาน ตลอดจนความก้าวหน้าและมั่นคงต่อประเทศฉะนั้น การจัดการศึกษาจำเป็นต้องเป็นการเรียนรู้ที่ดี มีคุณภาพ เพื่อผลผลิตที่จะได้ดีไปด้วย (วิทยากร เชียงกูล 2548)

ดังนั้นครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา แต่ในความเป็นจริงแล้ว ครูมีปัญหาด้านคุณภาพการสอน และมีข้อจำกัดอยู่มาก ปัญหาอันเนื่องมาจากการผลิต การใช้ และการพัฒนาครู ที่ขาดประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับตัวครูที่มีผลต่อการศึกษาของผู้เรียนอย่างมาก อย่างไรก็ตามยังมีครูที่ดีมีคุณภาพและสอนเก่งอยู่อีกมากที่ยังไม่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเพื่อสร้างเสริมกำลังใจและความภาคภูมิใจในอาชีพครูเท่าที่ควร รวมทั้งปัญหาความเอาใจใส่ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ให้การสนับสนุนครูในการพัฒนาการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญยังมีไม่เพียงพอ ปัญหาเหล่านี้ทำให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงกระบวนพัฒนาและเสริมสร้างแรงจูงใจ ให้แก่ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาทุกระดับเพื่อให้อาชีพครูเป็นวิชาชีพที่สูงขึ้น

บทความนี้จะนำเสนอในประเด็นดังต่อไปนี้ การพัฒนาตนเองทางตะวันตก การพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา บุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ดังนี้

การพัฒนาตนเองตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา

การศึกษาและพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาถือว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างความรู้ ทักษะ ทัศนคติ และสมรรถนะ เพื่อให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลสัมฤทธิ์สูงสุดต่อผู้เรียน ดังนี้

1.แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาบุคลากร แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพัฒนาตนเอง ต้องการที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หรือสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง เพื่อความก้าวหน้าในอาชีพการงาน เพื่อความมั่นคงของรายได้ ดังที่ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง บอยเดลล์ ทอม (Boydell, Tom, 1990) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยา ได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาสาระสำคัญของทฤษฎีการพัฒนาตนเอง แบ่งเป็น 4 ด้าน สรุปได้ ดังนี้

1) ด้านสุขภาพ (Health) สิ่งสำคัญในการพัฒนาตนเอง บุคคลจะต้องมีสุขภาพจิตที่ดีและสุขภาพร่างกายจะต้องแข็งแรง จำแนกเป็น 3 ระดับ คือ 1.1) ระดับความคิด ไม่ดื้อรั้น ดันทุรัง แต่จะยึดมั่นในความคิดเห็นและความเชื่อที่มั่นคงและต่อเนื่อง ในเวลาเดียวกันก็สามารถมีชีวิตอยู่กับความคลุมเครือขัดแย้งได้ 1.2) ระดับความรู้สึก รับรู้และยอมรับความรู้สึก มีความสมดุลทั้งภายในและภายนอกอย่างมั่นคง 1.3) ระดับความมุ่งมั่น คุณค่าของโภชนาการในเรื่องอาหารการกิน สุขภาพกายที่แข็งแรง มีรูปแบบชีวิตที่ดี

2) ด้านทักษะ (Skills) ครูและบุคลากรทางการศึกษาจะต้องมีการพัฒนาทักษะด้านสมอง และการสร้างสรรค์ความคิดในหลายรูปแบบ รวมทั้งความทรงจำ ความมีเหตุผล ความคิดสร้างสรรค์ การพัฒนาทักษะ ประกอบด้วย ความคิด ความรู้สึก ความมุ่งมั่น 3 ระดับ คือ 2.1) ระดับความคิด ทักษะทางใจและการคิดคำนึงที่ดี เช่น ความรู้ในเรื่องงาน ความทรงจำที่มีเหตุผล การสร้างสรรค์ มีความคิดริเริ่ม 2.2) ระดับความรู้สึก ทักษะด้านสังคม ด้านศิลปะและการแสดงออก ต้องนำความรู้สึกของตนเข้าร่วมกับแต่ละ สถานการณ์ และสามารถถ่ายทอดความรู้สึกได้ 2.3) ระดับความมุ่งมั่น มีทักษะทางเทคนิค ทางกายภาพ สามารถกระทำได้อย่างศิลปิน มิใช่เป็นผู้มีความชำนาญเท่านั้น

3) ด้านการกระทำให้สำเร็จ (Completion) การกระทำหรือการปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วง กล้ากระทำด้วยตัวเองโดยไม่ต้องรอคำสั่ง หรือไม่รอคอยให้เกิดขึ้นเอง มี 3 ระดับคือ 3.1) ระดับความคิด มีความสามารถที่จะเลือกและเสียสละได้ 3.2) ระดับความรู้สึกมีความสามารถในการจัดการ เปลี่ยนสภาพจากความไม่สมหวัง ไม่เป็นสุข เป็นความเข้มแข็ง 3.3) ระดับความมุ่งมั่น สามารถลงมือริเริ่มการกระทำได้ไม่รอคอยให้เกิดขึ้นเอง

4) ด้านเอกภาพของตนเอง (Unity of self) คือการยอมรับข้อดีและข้อเสียของตนเอง ด้วยความพึงพอใจในความสามารถ ยอมรับในข้อบกพร่องของตนเองและพยายามแก้ไขให้ดีที่สุด มี 3 ระดับคือ (1) ระดับความคิด มีความรู้ยอมรับ รู้จักและเข้าใจตัวเอง (2) ระดับความรู้สึก ยอมรับตัวเอง แม้แต่ความอ่อนแอ และยินดีในความเข้มแข็งของตนเอง 3) ระดับความมุ่งมั่น มีแรงผลักดันตนเอง มีเป้าหมายภายในและมีจุดมุ่งหมายในชีวิต

2.ความหมายของการพัฒนาบุคลากร องค์การภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรในองค์การมากขึ้น เพราะเล็งเห็นว่า ยุคสมัยนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ด้วยความหลากหลายกว้างไกลและรวดเร็วของข้อมูลข่าวสารจำนวนมากมายมหาศาล ทุกธุรกิจภาคเอกชน รวมทั้งบริการจากภาครัฐล้วนต้องพัฒนาบุคลากรเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีการแข็งขันอย่างรุนแรง การพัฒนาบุคคล หรือบุคลากเป็นสิ่งจำเป็น คำว่า การพัฒนาบุคคล มีนักวิชาการให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

เพ็ชรี รูปะวิเชตร์ (2549) อธิบายว่า การพัฒนาบุคลากร คือ กระบวนการทุกอย่างที่องค์กรกระทำ เพื่อให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้อันจะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและการงาน เป็นการพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพสูงขึ้น สามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น การปฐมนิเทศ การฝึกให้เกิดกระบวนการคิด การให้การศึกษา การประชุม การฝึกอบรม การส่งไปศึกษาดูงาน การส่งไปศึกษาต่อ การสอนงาน การสัมมนา การดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ การค้นหาความรู้ข่าวสารจากเว็บไซต์ การพดคุยสนทนา การแนะนำ การปรึกษา การอ่าน เป็นต้น เพราะฉะนั้นการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เจริญงอกงาม เมื่อคนทำงานอยู่ในโรงเรียนนาน ๆ ไม่ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมก็จะเกิดการถอยหลัง แม้การอยู่นิ่งเฉยก็

ถือเป็นการถอยหลัง เพราะวิชาการในโลกก้าวหน้าและพัฒนาไปตลอดเวลาเป็นลำดับ มีของใหม่มาแทนที่ของเก่าที่ล้าสมัยอยู่เสมอ ดังนั้น ครูที่อยู่กับโรงเรียนนาน ๆ แล้วไม่หาความรู้เพิ่มเติมย่อมเกิดความเฉื่อยชาทำงานกันไปเรื่อย ๆ ดังคำกล่าว “เช้าชามเย็นชาม” จะทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนล้าหลัง ไม่ก้าวหน้า ดังนั้น จึงต้องมีการพัฒนาคนในหน่วยงานต่อเนื่อง ตลอดเวลา (นพพงษ์ บุญจตราดุลย์,2549)

จากความหมายของการพัฒนาบุคลากร สรุปว่า การพัฒนาบุคลากรเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่ พนักงานและบุคลากรในหน่วยงานทุกหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งพนักงานได้เกิดการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทำงานควบคู่กันไป โดยวิธีการให้ความรู้หรือวิธีการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทัศนคติซึ่งจะช่วยให้บุคลากรนั้นมีความสามารถในการปฏิบัติงานที่สูงขึ้น รวมทั้งการใช้วิธีการจูงใจและเปิดโอกาสให้บุคลากรได้นำความรู้ความเข้าใจทักษะและทัศนคติที่ได้รับนั้นๆ ออกมาใช้ให้เกิดสัมฤทธิ์ผล

3.ความสำคัญของการพัฒนาบุคลากร การพัฒนาตนเองของพนักงาน เป็นการพัฒนาบุคลากร โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการพัฒนาคือ เพื่อเพิ่มศักยภาพของพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ในด้านการสอนและสร้างความตื่นตัวให้พนักงานพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอในด้านความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และทัศนคติที่ดีเป็นการสร้างความพร้อมที่จะก้าวไปสู่ตำแหน่งทางวิชาการและมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ดังที่ กุลธน ธนาพงศธร (2535) ได้สรุปความสำคัญของการพัฒนาบุคลากร ได้แก่

1) ช่วยทำให้ระบบและวิธีการปฏิบัติงาน มีสมรรถภาพ มีการติดต่อประสานงานดียิ่งขึ้น

2) เป็นวิธีการอย่างหนึ่งจะช่วยทำให้เกิดการประหยัดเวลา ลดความสิ้นเปลืองของวัสดุที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ เพราะบุคคลที่ได้รับการพัฒนามาเป็นอย่างดีย่อมสามารถปฏิบัติงานได้ถูกต้อง มีความผิดพลาดในการปฏิบัติน้อย

3) ช่วยลดระยะเวลาการเรียนรูปงานให้น้อยลง โดยเฉพาะบุคลากรใหม่เพิ่มเริ่มปฏิบัติงาน/รับตำแหน่งใหม่รวมทั้งยังเป็นการช่วยลดความเสียหายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นจากการทำงานแบบลองผิดลองถูก

4) ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชา หรือหัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ

5) เป็นวิธีการช่วยกระตุ้นบุคลากรใหม่ปฏิบัติงานเพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน

6. ช่วยให้บุคลากรมีโอกาสได้รับความรู้ ความคิดใหม่ ๆ ช่วยให้ทันสมัย ทันต่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีใหม่ๆ

4.การพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพัฒนาตน เป็นศาสนาแห่งการฝึกอบรมตน การพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการนำคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาตนให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้ คำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับการพัฒนามากที่สุด มีอยู่ 3 คำ ได้แก่ สิกขา ภาวนา และทมะ การพัฒนา การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างให้ดีขึ้น โดยอาจเป็นสิ่งที่ยังไม่ดีให้กลายเป็นดี หรือสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาตนเอง ซึ่งอาจมองจำแนกได้เป็น 2 ทาง คือ การพัฒนาตนให้เป็นคนดี กับ การพัฒนาตนให้เป็นคนเก่ง พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนให้เป็นทั้งคนดีและคนเก่งอยู่มากมาย ตัวอย่างหลักธรรมเหล่านี้ ได้แก่

1) หลักธรรมสำหรับการพัฒนาตนให้เป็นคนดี คือ 1.1) เบญจศีล หรือ ศีล 5 เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยเป็นข้อปฏิบัติในการละเว้นจากความชั่ว และรู้จักควบคุมตัวให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน 1.2) เบญจธรรมหรือเบญจกัลยาณธรรมเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลโดยมุ่งเน้นที่การกระทำเพิ่ม มิใช่การละเว้นเพียงอย่างเดียว

2) หลักธรรมสำหรับการพัฒนาตนให้เป็นคนเก่ง คือ อิทธิบาท 4 มี ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทาสิ่งนั้น ๆ อยู่เสมอ และยังปรารถนาที่จะทำให้สิ่งนั้นได้ผลดียิ่งขึ้น วิริยะ ความเพียร คือความขยันที่จะทำสิ่งนั้นด้วยความอดทนและไม่ท้อถอย จิตตะ ความคิด คือการตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป วิมังสา ความไตร่ตรอง คือการหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาข้อดีข้อบกพร่อง รู้จักคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

5.ความหมายของหลักอิทธิบาท 4 พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมิโย) (2528) กล่าวว่า อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมเครื่องให้สำเร็จตามประสงค์หรือสิ่งประสงค์คนในโลกนี้ย่อมต้องการสิ่งที่ประสงค์แห่งชีวิตกันคนละหลายรูปแบบ แต่สิ่งประสงค์ที่คนต้องการตรงกัน คือทรัพย์ ยศ และผลงาน ทรัพย์เป็นสิ่งประสงค์ที่สำคัญยิ่งของชีวิต เพราะทรัพย์เป็นสิ่งอาศัยใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ทรัพย์มีอยู่ 2 ประการ คือ 1. ทรัพย์สิน 2. ทรัพย์สมบัติ ทรัพย์สิน คือเงินตราสำหรับใช้จ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทรัพย์สมบัติ คือบ้านเรือน ที่ดิน ที่นา ที่สวน เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น เหตุเพราะประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าได้ใช้หมวดธรรมข้อนี้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมาจากคำว่า อุตสาหะ แปลว่า ความเพียรพยายาม และคำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันแล้วได้คำว่า ประเทศอุตสาหกรรมซึ่งแปลว่า ประเทศที่ใช้ความเพียรพยายามในการสร้างกรรมให้เกิดขึ้นหรือประเทศที่ใช้อิทธิบาท 4 ในการสร้างประเทศสูง (พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ถิรธมฺโม), 2552) ตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า “อิทธิบาท” มาจากคำว่า อิทธิ = ความสำเร็จ บาท = วิถีทางที่จะนำไปสู่ เมื่อ “อิทธิบาท” เป็นชื่อของธรรมหมวดหนึ่ง ก็หมายความว่า ธรรมหมวดนั้นแหละเป็น “หลักการ” สำคัญที่จะนำเราไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทาง หรือไปสู่ความสำเร็จได้ (พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ชุตินฺธโร), 2546) คือ สูตรสำเร็จของชีวิตตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้น ความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจ ไม่ว่าเราจะต้องการอะไร หากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคง ทุกสิ่งจะสำเร็จได้ดังใจ และอิทธิบาท 4 ให้ถึงขั้น คือ ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียร ด้วยใจจดจ่อ และใช้ปัญญาไต่สวนอย่างสม่ำสมอแล้วความสำเร็จจะไม่หนีไปไหน (สนอง วรอุไร, 2550)

บุญมี แท่นแก้วและคณะ (2538) กล่าวว่า หลักอิทธิบาท 4 หมายถึง ธรรมอันเป็นทางแห่งความสำเร็จ ปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จตามความประสงค์เรียกว่า อิทธิบาท มี 4 อย่าง ประกอบด้วย 1) ฉันทะ : พอใจในสิ่งนั้น 2) วิริยะ : เพียรประกอบในสิ่งนั้น 3) จิตตะ : เอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ 4) วิมังสา : หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ดังนั้น หลักอิทธิบาท 4 คือมงคลสูตร ข้อนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่าให้ประสบผลสำเร็จแม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้างก็ให้ยึดหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพื่อบอกทางแห่งความสำเร็จในชีวิตเกี่ยวกับการงานเมื่อจะทำงานใด ๆ ให้ประสบผลสำเร็จแม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (อัครเมธี สิริวรานนท์, 2550)

สรุปความหมายของหลักอิทธิบาท 4 ว่า การทำงาน คือการใช้หลักอิทธิบาท 4 อันมี 1) ใจรักงาน 2) มีความพากเพียรในงาน 3) ใจจดจ่ออยู่กับงาน 4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง อันจะ

เป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการทำงานของตนเองหรือผู้อื่นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ อันจะทำให้ตนเอง ผู้อื่น และองค์การเกิดความสุข และเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น

6.ความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4 มีนักวิชาการและนักการศึกษากล่าวถึงความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4 ดังที่ อุบลวรรณ ไชยเรนทร์ และกันตภณ หนูทองแก้ว (2563) กล่าวว่า อิทธิบาท 4 หรือ อิทธิบาทธรรม เป็นธรรมแห่งความสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วย 1) ฉันทะ ความพอใจ หมายถึง ความรักงาน พอใจกับงานที่ทำาอยู่ ผู้ปฏิบัติงานจะต้องชอบหรือศรัทธางานที่ทำอยู่ จะต้องพอใจที่จะทำและมีความสุขกับงานที่ได้รับมอบหมาย 2) วิริยะ ความพากเพียร หมายถึง ความขยันหมั่นเพียรกับงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานที่ได้รับมอบหมายรวมทั้งหมั่นฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ หมายถึง ความเอาใจใส่ที่จะรับผิดชอบงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีจิตใจหรือสมาธิจดจ่อกับงานที่ทำ รวมไปถึงมีความรอบคอบและรับผิดชอบในงานที่ทำอย่างเต็มสติกำลัง 4) วิมังสา ความสอดส่องในเหตุและผล หมายถึง การพินิจพิเคราะห์และผู้ปฏิบัติงานต้องใช้ปัญญา ในการตรวจสอบงาน รวมไปถึงการมีความเข้าใจในงานอย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ขั้นตอนและผลสำเร็จ/ผลสัมฤทธิ์ของงาน ให้ประสบความสำเร็จตามแนวพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะให้ปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 อิทธิบาท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จหรือทางสู่ความสำเร็จ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ คือ มีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน 2) วิริยะ คือ พากเพียรขยันอดทน คือ ภาคปฏิบัติการของความรัก ความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไรส่วนความขยันจะทำให้งานนั้น ก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความชำนาญก็จะไม่เกิด 3) จิตตะ คือ จดจำ จ่อจิต หมายความว่า ทำอะไรก็ตามให้เจาะลงไปปักใจลงไปในสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้ง อย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ 4) วิมังสา คือ วินิจวิจัย ได้แก่การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์พัฒนานั่นเอง เมื่อทำงานอะไรก็ตาม ให้พินิจพิเคราะห์สร้างสรรค์พัฒนา (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), 2551) เนื่องจากคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายหรือหนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์สุข นอกจากนี้ อิทธิบาทยังเป็นธรรมที่อนุโลมได้ว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่การงานของบุคคล เช่น ประสบความสำเร็จทางด้านการเรียน การประกอบอาชีพการดำรงชีวิต (สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, 2550)

ดังนั้นหลักอิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมที่จะนำการทางานของครูและบุคลากรทางการศึกษาไปสู่ความสำเร็จ อันประกอบด้วย 1) ฉันทะ คือ ความพอใจในงาน ความรักความชอบในงานที่ทำต้องการที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ 2) วิริยะ คือ มีความพากเพียรในงาน มุ่งมั่น ทุ่มเท ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรค เพื่อให้งานที่ทำบรรลุผล 3) จิตตะ คือ ใจจดจ่ออยู่กับงาน ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย เอาใจใส่ในงานที่ได้รับผิดชอบ อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ 4) วิมังสา คือ การใช้ปัญญาในพิจารณา ไตร่ตรอง ในสิ่งที่กระทำ วิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์และพัฒนา ตั้งแต่เริ่มวางแผนตลอดจนวัดผลสำเร็จของงานที่ทำนั่นเอง อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการทำงานของตนเองหรือผู้อื่นให้ดีขึ้นเจริญขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ อันจะทาให้ตนเอง ผู้อื่น และองค์การเกิดความสุขและเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

7.อิทธิบาท 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาท 4 ว่า สมัยพุทธกาล พระผู้มีพระภาคประทับ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้นเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า “สารีบุตร เธอมีอินทรีย์ผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง เธออยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมากในบัดนี้ ท่านพระสา

รีบุตรทูลตอบว่า ข้าพระองค์อยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมเป็นส่วนมากในบัดนี้ พระพุทธเจ้าข้า.. อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเจริญอิทธิบาท 4 ได้แล้วหรือหนอ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ‘เรายังเจริญอิทธิบาท 4 ไม่ได้’ ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอิทธิบาท 4 แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ‘เราเจริญอิทธิบาท 4 ได้แล้ว’ ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์นั้นแล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 14 ข้อที่ 445 หน้าที่ 501, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538,)

ในมหาสกุลุทายิสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวอิทธิบาทธรรม พระพุทธองค์ ตรัสว่า อีกประการหนึ่ง เราได้บอกข้อปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของเรา ผู้ปฏิบัติตามเจริญอิทธิบาท 4ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) 2) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) 3) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) 4) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์) เพราะเจริญอิทธิบาท 4 ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 13 ข้อที่ 247 หน้าที่ 291, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538,)

8.การพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 การประยุกต์ใช้อิทธิบาทเพื่อประสบความสำเร็จ ในสมัยพุทธกาล อิทธิบาท 4 มีส่วนสำคัญในการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในการเสวยพระชาติต่าง ๆ ยังไม่ใช่ที่สุดแห่ง ความสำเร็จเพราะเป้าหมายสูงสุดของการบำเพ็ญบารมีอยู่ที่การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น ไม่ว่ากิจหรือเป้าประสงค์ใดก็ตาม ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จ ก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 เพราะอิทธิบาท เป็นคุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งสัมพันธ์กันอยู่ในตัวเองและสัมพันธ์กันกับคุณธรรมข้ออื่น ๆ อีกด้วย แม้แต่เรื่องการตรัสรู้ธรรมบรรลุโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ก็ต้องอาศัยความสัมพันธ์ของอิทธิบาท 4 เป็นเครื่องมือในการหนุนนำไปสู่ความสำเร็จ ดังที่พระบรมศาสดา ตรัสในพุทธสูตร ว่าด้วยเหตุที่ทำให้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า บัณฑิตทั้งหลายเรียกเราตถาคตว่า ‘พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า’ นั้นก็เพราะว่า เราได้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วซึ่งอิทธิบาท 4 ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงอิทธิบาท 4 ไว้ในพระไตรปิฎก เพื่อจะให้เป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นแนวทางให้ประสบผลสำเร็จหรือประกอบการงาน เมื่อต้องการสมาธิเพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปอย่างได้ผลดีพึงปลุกเร้าจูงใจด้วยอิทธิบาท 4 พระพุทธองค์ทรงให้หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท 4 ในสุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ตรัสว่า สาวกทั้งหลายของเราผู้ปฏิบัติตามเจริญอิทธิบาท 4 ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

1) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะความเพียรสร้างสรรค์)

2) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะความเพียรสร้างสรรค์)

3) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย จิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตความเพียรสร้างสรรค์

4) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาสมาธิความเพียรสร้างสรรค์) ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่

ดังนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรคว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท 4 ประการนี้และเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ สรุปได้ว่า พระพุทธองค์ ตรัสถึงอิทธิบาท 4 ว่า เป็นสิ่งเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ

องค์ประกอบของหลักอิทธิบาท 4 ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ได้แก่

1) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พูดง่าย ๆ ว่ารักงาน และรักจุดหมายของงานพูดให้ลึกลงไปในทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้น ๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดี งดงาม ประณีต สมบูรณ์ที่สุดของมันหรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้นเมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมายก็เกิดปีติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำ บรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความชุ่มฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้น/จุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุด ของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่ห่วงพะวงกับสิ่งล่อเร่งเร้า/ผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งแน่วแน่มั่นคงดำเนินไปสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ฟุ้งซ่านไม่ซัดส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้พร้อมกันนั้น ปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

2) วิริยะ แปลว่า ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่า ควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้วแม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะบรรลุถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานหลายปีหลายเดือนก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่เขาจะต้องเอาชนะให้ได้ ต้องทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็น วิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

3) จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ ก็ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำแต่เรื่อง/งานนั้น ขลุกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายลืมการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ทำจนลืมวัน

ลืมคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ย่อมนำให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็น จิตตสมาธิ พร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

4) วิมังสา แปลว่า การสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน/เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จักทดลอง และคิดค้นหาทางแก้ไขและปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนที่มีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไปด้วย เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้/เท่านี้ ถ้าชักองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างนี้ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร และจะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดิ่งไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็น วิมังสาสมาธิ ซึ่งจะมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย

ประโยชน์ของหลักอิทธิบาท 4 เป็นธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จ และเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ มีนักการศึกษา นักวิชาการให้ทรรศนะเรื่องประโยชน์อิทธิบาท 4 ดังที่ วิเชียร พากเพียร (2555) กล่าวถึงประโยชน์ของอิทธิบาท 4 สามารถสรุปได้เป็นข้อ ดังนี้

1) ประโยชน์ของฉันทะ คือเป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องาน ไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย ขาดฉันทะทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

2) ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะ จะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างคากลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

3) ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันท่วงที ขาดจิตตะ งานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้เสียแล้ว

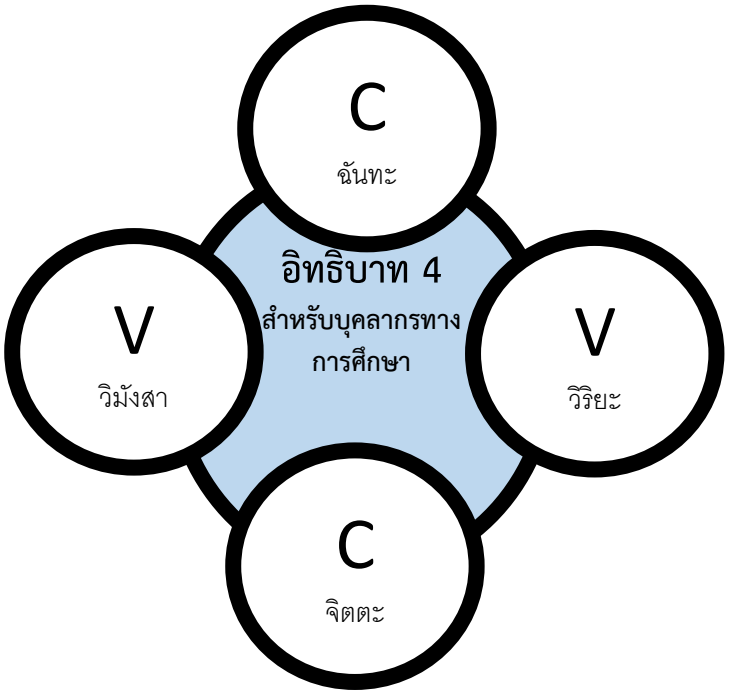
4) ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยให้ทำงานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ขาดวิมังสา ทำให้ปฏิบัติทำงานผิด ๆ ถูก ๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลาและทำให้เป็นผู้โง่เขลา

สรุปได้ว่า ประโยชน์ของฉันทะ ทำให้เป็นผู้มีความพอใจมีใจรักงาน รู้สึกเต็มใจทำงาน ทำงานด้วยความสุข ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย ไม่เกิดอาการท้อแท้ ช่วยให้งานดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง และเกิดการสร้างสรรค์ในงาน ประโยชน์ของวิริยะ ทำให้เป็นคนหมั่นเพียร ขยันในการทำงาน ไม่เกียจคร้าน มุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จ ผู้ที่ขาดวิริยะ ย่อมทำงานไม่มีประสิทธิภาพ ประโยชน์ของจิตตะ ทำให้เป็นคนมีความมุ่งมั่น จดจ่อกับงานที่ทำ จิตมีความแน่วแน่และมั่นคงเมื่อเผชิญปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ช่วยให้งานดำเนินต่อไปอย่างราบรื่นต่อเนื่องตามกระบวนการ ประโยชน์ของวิมังสา ทำให้เป็นผู้ที่รู้จักคิด วิเคราะห์งาน ทำให้ทราบและเข้าใจกระบวนการทำงาน และหากเกิดปัญหาก็ย่อมเกิดแนวทางในการแก้ปัญหานั้นได้อย่างตรงจุด ขาดวิมังสาทำให้เป็นคนทำงานไม่มีหลักการ ไม่มีแนวทาง ไม่มีแบบ

แผน ซึ่งเป็นการยากที่จะเกิดความสำเร็จได้ ดังนั้น ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและช่วยให้มั่นใจในการที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรค

องค์ความรู้จากการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ได้องค์ความรู้อันเป็นผลมาจากการนำเสนอ การสังเคราะห์ออกมาในลักษณะแผนภาพ พร้อมคำอธิบาย รูปแบบซีวีซีวี (CVCV Model) ดังนี้

ภาพที่ 1 อิทธิบาท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา

C (Chanda) ฉันทะ คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความพอใจด้วยความรักในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เบื่อหน่ายในกิจที่ทำ (เต็มใจ)

V (Viriya) วิริยะ คือความเพียรประกอบสิ่งนั้น เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียรด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำนั้น (แข็งใจ)

C (Citta) จิตตะ คือความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จักไตร่ตรองทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ (เข้าถึง)

V (Vimansa) วิมังสา คือความหมั่นตรึกตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จักไตร่ตรอง รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ (เข้าใจ)

สรุป

อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางในการทำงานให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งใคร ๆ ก็ท่องได้จำได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติได้ครบถ้วนกระบวนความทั้ง 4 ข้อ อันเป็น 4 ขั้นตอนที่ต่อเนื่องหนุน

เสริมสัมพันธ์กัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้ตรูและบุคลากรทางการศึกษาประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง ประโยชน์ของอิทธิบาท 4 ดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า ฉันทะกับวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสา เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการท างานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมสร้างให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง กล่าวโดยสรุป อิทธิบาททั้งสี่ข้อนี้ เป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์แบบ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวป้องกันอันตรายไว้ให้ด้วยแล้ว ข้อสำคัญผู้ปฏิบัติพึงพยายามปฏิบัติให้ครบถ้วนและให้เหมาะสมย่อมจะได้ผลดี ในกระบวนการเรียนการสอนหลักอิทธิบาทธรรมสามารถนำมาใช้ในหน้าที่การงาน เพื่อให้งานที่ทำนั้นประสบผลสำเร็จและบรรลุเป้าหมายได้

เอกสารอ้างอิง

กุลธน ธนาพงศธร. (2535). *การบริหารงานบุคคล ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการวางแผนและบริหารระบบสารสนเทศหน่วยที่ 3.* นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

นพพงษ์ บุญจตราดุล. (2549). *หลักการบริหารการศึกษา.* กรุงเทพมหานคร: นิพิธการพิมพ์.

บุญมี แท่นแก้วและคณะ. (2538). *พุทธศาสน์-ปรัชญา.* กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ชุตินฺธโร) อ้างใน พัชราพร วีรสิทธิ์. (2546).“ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบห้าประการของบุคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอิทธิบาท 4 ของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงานประกันสังคม”. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ถิรธมฺโม). (2552). *รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). *พุทธธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). (2551). *คนสำราญงานสำเร็จ*. (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (19 สิงหาคม 2542). *ราชกิจจานุเบกษา.* 116 (ตอนที่ 74 ก).

พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมิโย). (2528). *ประมวลบทพระธรรมเทศนา.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา.

เพ็ชรี รูปะวิเชตร์. (2549). *เทคนิคการจัดฝึกอบรมและการประชุม (Training and Meeting Techniques*. เอกสารอัดสำเนา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิเชียร พากเพียร. (2555). การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท 4 สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. *ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

สนอง วรอุไร. (2550). *ทำชีวิตให้ได้ดีและมีสุข.* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.

อัครเมธี สิริวรานนท์. (2550). *เปิดโอกาสให้ชีวิตให้ได้รับสิ่งอันเป็นมงคล.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อุทยานความรู้.

อุบลวรรณ ไชยเรนทร์และกันตภณ หนูทองแก้ว. (2563). “การนำหลักอิทธิบาทธรรมไปใช้ในการปฏิบัติงานของบุคลากรที่ว่าการอำเภอชะอวด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5(2): 72 – 83.

Boydell, Tom. (1990). *พัฒนาผู้จัดการ พัฒนาคน แนะนำแนวทางเพื่อผู้จัดการองคการและสถาบันการศึกษา แปลโดย สุนันทา ถีรวงษ์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแหงชาติ.

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ

Effectively Applying Artificial Intelligence (AI) Technology To Develop Teaching Skills

[1]ปุณณภา บุญฤทธิ์, [2]นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ, [3]รังษิรัศมิ์ ลลิตะภัทร์, [4]สุรชัย แก้วคูณ
[1]Punnapha Boonrit, [2]Niwes Wongsuwan, [3]Rangsirat Raritarat, [4]Surachai Kaewkoon
[1,2,3,4]คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,3,4]Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[1]Corresponding author, e-mail: phunnapa959@gmail.com

Received October 6, 2025; **Revised** November 11, 2025; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและนำเสนอการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร พบว่า ปัญญาประดิษฐ์ (AI) คือ เทคโนโลยีที่เลียนแบบการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจของมนุษย์ สามารถเรียนรู้ ปรับตัว และแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องอาศัยคำสั่งที่ชัดเจนซึ่งปัจจุบัน AI มีบทบาทสำคัญต่อทุกภาคส่วน โดยเฉพาะด้านการศึกษา ที่ช่วยให้การเรียนการสอนสะดวก มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนในชั้นเรียนอัจฉริยะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล ประกอบด้วย 1.สร้างแพลตฟอร์มที่ช่วยปรับการเรียนรู้ตามความสามารถของผู้เรียน เช่น Squirrel AI และ Knewton 2. ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้เรียนด้วยกัน และการนำความรู้ไปใช้จริงให้การเรียนรู้เต็มศักยภาพผู้เรียนได้เต็มที่ และ 3.การเปิดโอกาสในการเรียนรู้ที่เท่าเทียมจะต้องคำนึงถึงผลกระทบเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืนต่อผู้เรียน

คำสำคัญ: การจัดการเรียนการสอน; การพัฒนาทักษะ; เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์

Abstract

This academic article aims to study and present the application of artificial intelligence (AI) technology to develop effective teaching management skills. It was found that: Artificial intelligence (AI) is a technology that mimics human thinking, analysis, and decision-making. It can learn, adapt, and solve problems without explicit instructions. AI currently plays a crucial role in all sectors, especially in education. It helps facilitate teaching and learning, making it more efficient and suitable for each learner in smart classrooms that support learning in the digital age. It includes: 1. Create a platform that helps adapt learning to the learner's abilities,

such as Squirrel AI and Knewton. 2. Enable learners to participate, exchange ideas, and apply knowledge to make learning meaningful and develop their full potential. And 3. Creating equal learning opportunities requires responsibility and consideration of impacts to achieve maximum and sustainable benefits.

Keywords: Teaching Management; Skill Development; Artificial Intelligence Technology

บทนำ

ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) คือ เทคโนโลยีที่สามารถเลียนแบบกระบวนการคิด วิเคราะห์และการตัดสินใจของมนุษย์ผ่านการประมวลผลข้อมูลจำนวนมาก โดย AI สามารถทำงานที่ซับซ้อน เช่น การเรียนรู้จากประสบการณ์ (Machine Learning) การแก้ปัญหา การจดจำรูปแบบและการปรับปรุงประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องมีคำสั่งจากมนุษย์อย่างชัดเจน ปัจจุบันปัญญาประดิษฐ์หรือ AI มีบทบาทสำคัญในทุกภาคส่วน โดยเฉพาะระบบการศึกษาที่มีการนำปัญญาประดิษฐ์เข้ามาใช้ โดย AI ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการเรียนรู้สะดวกและมีประสิทธิภาพมากขึ้นแล้ว ยังช่วยพัฒนาระบบการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคลและช่วยให้การบริหารโรงเรียนก้าวหน้าไปสู่อนาคตที่ดียิ่งขึ้น (Starfish Labz, 2568)

การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนการสอน การบริหารจัดการการศึกษาและการพัฒนาผู้เรียนในหลายมิติ โดย AI มีบทบาทสำคัญในการทำให้การเรียนการสอนมีความเป็นส่วนตัวและเหมาะสมกับแต่ละบุคคล ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ในจังหวะของตัวเองและได้รับเนื้อหาที่ตรงกับความต้องการและระดับความเข้าใจของตน ตัวอย่างเช่น ระบบ Squirrel AI และ Knewton ซึ่งใช้เทคโนโลยี AI ในการปรับเนื้อหาการเรียนให้เหมาะสมกับความสามารถของนักเรียน ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและสามารถลดช่องว่างทางการศึกษาได้ นอกจากนี้ AI ยังช่วยสนับสนุนครูในด้านการประเมินผลและการตอบคำถามซ้ำซาก ลดภาระการทำงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะการสอน การใช้ AI ในการติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียนช่วยให้ครูสามารถให้คำแนะนำที่แม่นยำและปรับการสอนให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคลได้ อีกทั้ง AI ยังสามารถวิเคราะห์ข้อมูลจากการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาการสอนและการตัดสินใจในการบริหารจัดการการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการใช้ AI ในการศึกษาไม่ได้มีเพียงด้านบวกเท่านั้น ยังมีความท้าทายและผลกระทบในเชิงลบที่ต้องพิจารณา เช่น ความเป็นส่วนตัวของข้อมูลมีผลกระทบต่อการประเมินผู้เรียนและการลดบทบาทของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญในการพัฒนาทักษะทางสังคมและอารมณ์ของผู้เรียน อีกทั้งยังมีความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีที่อาจทำให้เกิดช่องว่างในการศึกษาระหว่างผู้เรียนในพื้นที่ที่ขาดแคลนทรัพยากรการใช้ AI ในการศึกษาจึงจำเป็นต้องได้รับการออกแบบและการควบคุมอย่างระมัดระวัง เพื่อให้การนำ AI มาใช้สามารถสร้างประโยชน์สูงสุดและลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ ในท้ายที่สุด AI จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างการพัฒนาการศึกษาและผู้เรียน แต่การใช้งานต้องมีความรับผิดชอบเพื่อให้สามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์อย่างยั่งยืน (อธิป เกตุสิริ และคณะ, 2568)

การพัฒนาในด้านการศึกษาเป็นหลัก ซึ่งจะประกอบไปด้วยแนวทางการพัฒนาการอ่าน ในด้านการอ่านสะกดคำและการอ่านจับใจความที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนโดยตรง นอกจากนี้ ยังเน้นการพัฒนาการอ่านในบทบาทของผู้สอนที่พัฒนาหลักสูตรและสร้างโมเดลเกี่ยวกับการอ่าน ที่นำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาช่วยในการพัฒนาการสอนอ่านและส่วนของผู้ปกครองที่สามารถสนับสนุนและช่วยพัฒนาการอ่านของผู้เรียนได้ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ การใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการอ่านของผู้เรียนได้รับความสนใจอย่างมาก AI มีความสามารถในการประมวลผลข้อมูลและวิเคราะห์พฤติกรรมของผู้เรียนได้อย่างละเอียด ความสำคัญของ AI กับการศึกษา ได้แก่ ลดเวลาการทำงานของครู ช่วยสร้างสรรค์เนื้อหาสำหรับการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ ช่วยติวเตอร์ให้กับนักเรียนเป็นรายบุคคล และเป็นอาจารย์เสมือนสามารถสรุปได้ 4 ประเด็น ได้แก่ ประการแรก คือ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพโดยผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้เร็วขึ้นและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ประการที่สอง การเรียนรู้แบบส่วนบุคคล ผู้ที่เรียนสามารถเรียนรู้ในแบบที่เหมาะกับแต่ละบุคคล ประการที่สาม การมีส่วนร่วมที่ผู้เรียนรู้สึกสนุกกับการเรียนรู้มากขึ้นจากกิจกรรมที่สร้างประสบการณ์การอ่าน และประการที่สี่ การเข้าถึงผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา อย่างไรก็ตาม การใช้ AI ในการพัฒนาทักษะการอ่านยังมีข้อจำกัดบางประการ เช่น ค่าใช้จ่ายที่มีราคาสูง เพราะเทคโนโลยี AI ยังเป็นสิ่งใหม่ที่ต้องให้เงินทุนในการพัฒนาระบบอีกมาก รวมไปถึงการเข้าถึงของผู้เรียนบางคนที่ไม่มีอุปกรณ์หรืออินเทอร์เน็ตที่ใช้ในการฝึกอ่านเพื่อตอบโต้แบบทันทีทันได้ นอกจากนี้ บทเรียนที่ผู้เรียนได้รับยังต้องประกอบด้วยทักษะอื่น ๆ ในการเรียนรู้ เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์หรือคิดอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อประเมินข้อความรู้หรือบทเรียนที่ได้รับมาจาก AI ที่ต้องใช้เวลาพัฒนาระบบไปพร้อมกัน โดยสรุป เทคโนโลยี AI มีศักยภาพมากมายในการพัฒนาทักษะการอ่าน แต่จำเป็นต้องมีการพัฒนาและใช้งานอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียนต่อไป (จตุพร แทนเถื่อน และธนารักษ์ สารเถื่อนแก้ว, 2566)

ดังนั้นผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนผ่านกระบวนการสมัยใหม่เพื่อเป็นการส่งเสริมผู้เรียนผ่านวิทยาการเรียนรู้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ให้เกิดทักษะการสอนอย่างมีประสิทธาพต่อไป

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอน

1.ความหมายของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ AI คือ ระบบปัญญาประดิษฐ์ระดับหนึ่งในทางวิทยาการคอมพิวเตอร์ ที่ได้มีการออกแบบให้มีระบบการทำงานเหมือนกับสมองของคน ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกธุรกิจ ที่สำคัญยังมีการพัฒนาระบบแอปพลิเคชันในการทำงานด้วยระบบอัจฉริยะ AI in Education ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบแผนการสอน ดังนี้

DIA (2568) การออกแบบสื่อการสอน AI หรือการตรวจการบ้าน และรวมไปถึงการใช้งานของระบบฟังก์ชันในสมาร์ตโฟนที่สามารถใช้กันได้ทุกวันด้วยเช่นกัน อีกทั้งนักเรียนหรือนักศึกษาที่เรียนในรูปแบบออนไลน์ ก็สามารถใช้ระบบ AI ได้อย่างสะดวกและสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา เนื่องจากในยุคปัจจุบัน ระบบ AI มาพร้อมกับกลไกการพัฒนาการศึกษาที่มาช่วยพัฒนาและส่งเสริม

ทักษะการศึกษาให้กับนักเรียนและนักศึกษาได้เป็นอย่างดี ในยุคปัจจุบัน ได้มีการนำระบบ AI หรือระบบปัญญาประดิษฐ์เข้ามาใช้เป็นตัวช่วยในการศึกษา รวมไปถึงการวิจัยหรือการทดลองต่าง ๆ ซึ่งในการวิจัยก็ได้มีการทดลองใช้ระบบ AI ร่วมกับการสอน เพื่อเป็นการประเมินผล โดยจากการวิจัยพบว่า ผู้สอนสามารถทำหน้าที่ในการบริหารงานได้ดียิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการตรวจทานหรือการให้คะแนนงานที่มีการมอบหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากระบบ AI มีความสามารถในการเรียนรู้ จึงสามารถปรับแต่งหลักสูตร รวมไปถึงเนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับผู้เรียนในแต่ละระดับได้ จึงช่วยเพิ่มทักษะของผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพได้ เรียกได้ว่าระบบ AI เป็นระบบที่แสดงถึงประสิทธิภาพในการเรียนรู้ได้อย่างโดดเด่นและสามารถนำมาปรับคุณภาพการเรียนการสอนให้เข้ากับนักเรียนได้ดีที่สุด ประกอบด้วย

1) ประโยชน์ของ AI ด้านการศึกษา ช่วยสร้างแผนการสอน ระบบ AI กับการศึกษา จะช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างแผนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น นับได้ว่าเป็นเครื่องมือที่ขับเคลื่อนด้วยระบบ AI ที่สามารถช่วยสร้างหลักสูตรและแผนการสอนได้อย่างมีคุณภาพสูง แถมยังมีความสอดคล้องกับความต้องการ และความเข้าใจของนักเรียนอีกด้วย โดยเครื่องมือที่จะช่วยให้การสร้างแผนการสอนรวดเร็ว ถูกหลักเกณฑ์ และไม่ยุ่งยากอีกต่อไป ยกตัวอย่างเช่น Copilot AI Lesson Planner, Lesson plans AI, Top Hat หรือ ChatGPT เป็นต้น

2) ช่วยพัฒนาและออกแบบการเรียนรู้ที่แตกต่าง สำหรับการเรียนรู้ที่แตกต่างก็มีความสำคัญในการศึกษา ซึ่งครูผู้สอนสามารถออกแบบเส้นทางการเรียนรู้แบบกำหนดเองให้กับนักเรียนได้ตามจุดแข็ง จุดอ่อน และความชอบในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ซึ่งเครื่องมือนี้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลของนักเรียนได้ ไม่ว่าจะเป็นการให้คะแนนการประเมิน การบันทึกการเข้าเรียน รวมไปถึงรูปแบบพฤติกรรม ยกตัวอย่างเครื่องมือต่างๆ เช่น Dreambox, Smart Sparrow หรือ Knewton เป็นต้น

3) ช่วยให้ประเมินผลการเรียนได้ง่ายขึ้น สำหรับการให้เกรดด้วยระบบอัตโนมัติ ก็เป็นอีกหนึ่งวิธีที่ระบบ AI ได้เปลี่ยนภาระงานของครูผู้สอน ให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะงานประเมินผลการเรียนนั้นเป็นงานที่ใช้เวลามาก แต่ระบบ AI in Education สามารถทำให้กระบวนการนี้ง่ายมากขึ้น เช่น Gradescope เป็นต้น

4) ช่วยมอบประสบการณ์การเรียนแบบเสมือนจริง คือ AI ได้เปลี่ยนการเรียนรู้ของนักเรียนในยุคดิจิทัล ให้มีความสนุกสนานมากขึ้น โดยเป็นการเรียนที่มีการปรับปรุงการเรียนรู้ไปพร้อมกับการเล่นเกม เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้แบบเสมือนจริง ทั้งยังมีการติดตามความคืบหน้า และปรับงานให้มีความสอดคล้องกันเพื่อความสะดวก ตัวอย่างเครื่องมือที่น่าสนใจ เช่น MATHia หรือ Duolingo เป็นต้น

5) ช่วยเตรียมการสอบ ระบบ AI กับการศึกษา มีการเตรียมนักเรียนให้เกิดความพร้อมสำหรับการสอบ ด้วยระบบเทคโนโลยีในการประมวลผล ซึ่งเครื่องมือในการขับเคลื่อน สามารถใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลของนักเรียนและจัดทำแบบฝึกหัดตามเป้าหมาย ที่จะช่วยในการพัฒนาทักษะในการทำข้อสอบของนักเรียนได้เป็นอย่างดี โดยยกตัวอย่างเครื่องมือต่าง ๆ เช่น ExamSoft, R.Test หรือ Quizgecko เป็นต้น

6) ตัวช่วยการสอนพิเศษ การสอนพิเศษด้วยระบบ AI ได้มีการปฏิวัติวิธีการเรียนรู้ของนักเรียนในหลักสูตร โดยจะมีการใช้อัลกอริทึมในการเรียนรู้ด้วยเครื่องมือการสอนพิเศษ ที่สามารถให้การสนับสนุนเฉพาะบุคคลและช่วยให้สามารถทำงานของตัวเอง พร้อมรับคำแนะนำได้อย่างเสมือนจริง เพื่อให้นักเรียนได้รู้สึกมั่นใจในความสามารถของตัวเองและมีแรงจูงใจในการเรียนรู้ต่อไป เช่น Squirrel AI เป็นต้น

7) ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเรียน ส่วนที่สำคัญที่สุดของงานก็คือความคิดเห็นของนักเรียน ไม่ใช่ว่าเป็นการบอกนักเรียนว่าคำตอบนั้นถูกหรือผิด แต่ก็ยังต้องให้คำอธิบายที่ละเอียด โดยกระบวนการนี้ อาจจะต้องใช้เวลานาน และในบางครั้งอาจจะต้องประเมินแบบอัตนัย ซึ่งทำให้นักเรียนบางคนหมดกำลังใจ แต่ระบบ AI นั้นสามารถให้แนวทางที่มีประสิทธิภาพและเป็นกลางมากขึ้นสำหรับการรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน เช่น Turnitin Feedback Studio เป็นต้น

8) สร้างโอกาสที่เท่าเทียมให้แก่ผู้เรียน การเข้าถึงโอกาส เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาในยุคใหม่ ซึ่ง AI จะช่วยลดช่องว่างระหว่างความสามารถการเรียนรู้และภูมิหลังได้ด้วยการใช้เทคโนโลยี ซึ่งสามารถมอบโอกาสทางการศึกษาที่มีความเท่าเทียมกันให้แก่นักเรียนทุกคน รวมไปถึงผู้ที่มีความบกพร่องทางการได้ยินหรือผู้ที่พูดได้หลายภาษา เทคโนโลยี AI ก็สามารถแปลงเสียงพูดเป็นข้อความได้อัตโนมัติ นักเรียนสามารถเข้าใจบทเรียนได้ง่าย โดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงสำเนียงหรือการออกเสียงของครู เช่น เครื่องมืออย่าง Braina เป็นต้น

ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ AI เป็นเทคโนโลยีที่ช่วยเสริมการศึกษาอย่างมาก ทั้งการสอน การเรียน และการประเมินผล โดยทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ ตรงตามความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น สร้างโอกาสที่เท่าเทียม และลดภาระงานของครูผู้สอน

2.ความหมายของขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน ศิริพร มโนพิเชฐวัฒนา (2557) กล่าวว่า ขั้นตอนการเรียนรู้ที่กระตือรือร้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นนำเข้าสู่หน่วยการเรียน เป็นขั้นเตรียมความพร้อมของผู้เรียนโดยการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ ทบทวนความรู้เดิม หรือมโนทัศน์ที่จำเป็นต้องเป็นฐานสำหรับความรู้ใหม่ แนะนำหัวข้อเรื่องที่จะเรียน

ขั้นที่ 2 ขั้นกิจกรรมชี้นำประสบการณ์ เป็นการเสนอสถานการณ์ด้วยกิจกรรมที่น่าสนใจสัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้เรียนและเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดจะรวมถึงการได้สนทนาสื่อสารและการได้รับประสบการณ์ ดังนี้

1) สนทนาสื่อสารกับตนเอง ด้วยกิจกรรมการอ่าน/การเขียนที่กระตือรือร้นและการเขียนแผนผังมโนทัศน์

2) สนทนาสื่อสารกับผู้อื่น ด้วยกิจกรรมอภิปรายกลุ่ม การเรียนแบบร่วมแรงร่วมใจและเกม

3) ประสบการณ์จากการลงมือกระทำด้วยกิจกรรมปฏิบัติการทักษะพื้นฐาน การทดลองและการสืบสวน

4) ประสบการณ์จากการสังเกตกับเหตุการณ์จริงโดยตรงหรือโดยอ้อม ด้วยกิจกรรมละครบทบาทสมมติ สถานการณ์จำลอง การใช้กรณีศึกษาและการศึกษานอกสถานที่

ขั้นที่ 3 ขั้นกิจกรรมสรุป เชื่อมโยงและประยุกต์ใช้ เน้นให้ผู้เรียนฝึกทักษะและนำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ โดยผู้เรียนร่วมกันสรุปแนวคิด หลักการและมโนทัศน์ของเนื้อหาในบทเรียนเพื่อ

ผู้เรียนจะได้นำมโนทัศน์และหลักการดังกล่าวไปใช้ในการแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ต่อไปเป็นการบูรณาการประสบการณ์ มโนทัศน์ หลักการและกฎเกณฑ์ สู่การสร้างมโนทัศน์ที่มีความหมายและกระจ่างยิ่งขึ้น ซึ่งสมาชิกในกลุ่มจะร่วมกันแก่สถานการณ์ปัญหาที่ได้รับมอบหมายข

ขั้นที่ 4 ขั้นประเมินผล เป็นการประเมินเพื่อปรับปรุงและพัฒนาผู้เรียน โดยใช้การประเมินผลตามสภาพจริง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนคิดไตร่ตรองในสิ่งที่เรียนรู้ (Reflect) และประเมินความคิดนั้นของผู้เรียน

บัญญัติ ชำนาญกิจ (2549) กล่าวว่า การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้เชิงรุกไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นนี้เป็นขั้นที่ผู้สอนพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนดึงประสบการณ์เดิมของตนมาเชื่อมโยงหรืออธิบายประสบการณ์หรือเหตุการณ์ใหม่ แล้วนำไปสู่การขบคิด เพื่อเกิดข้อสรุปหรือองค์ความรู้ใหม่ และแบ่งปันประสบการณ์ของตนกับผู้อื่นที่อาจมีประสบการณ์เหมือนหรือต่างจากตนเอง เป็นการรวบรวมมวลประสบการณ์ที่หลากหลายจากแต่ละคน เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้สิ่งใหม่ร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนรู้สึกว่าตนมีความสำคัญเพราะได้มีส่วนร่วมในฐานะสมาชิก มีผู้ฟังเรื่องราวของตนเองและได้รับรู้เรื่องราวของคนอื่น นอกจากจะได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์แล้ว ยังทำให้สัมพันธภาพในกลุ่มผู้เรียนเป็นไปด้วยดี ส่วนผู้สอนไม่ต้องเสียเวลาในการอธิบายหรือยกตัวอย่างเพียงแต่ใช้เวลาเล็กน้อย กระตุ้นให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันและยังช่วยให้ผู้สอนได้ทราบถึงความรู้พื้นฐานและประสบการณ์เดิมของผู้เรียน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่อไป

2) ขั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน ขั้นนี้ ทำให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์และสร้างสรรค์มวลประสบการณ์ ข้อมูลความคิดเห็น ฯลฯ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถ่องแท้ชัดเจนหรือเกิดข้อสรุป / องค์ความรู้ใหม่ หรือตรวจสอบ / ปรับ / เปลี่ยน ความคิดความเชื่อของตนเอง กิจกรรมในขั้นนี้เป็นกิจกรรมกลุ่มที่เน้นการตั้งประเด็นให้ผู้เรียนได้คิด สะท้อนความคิด หรือบอกความคิดเห็นของตนเองให้คนอื่นได้รับรู้ และได้อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างกันอย่างลึกซึ้ง จนเกิดความเข้าใจชัดเจน ได้ข้อสรุปหรือองค์ความรู้ใหม่ หรือเกิด / ปรับ / เปลี่ยน ความคิดความเชื่อตามจุดประสงค์ที่กำหนด

3) ขั้นนำเสนอความรู้ เป็นขั้นที่ทำให้ผู้เรียนได้รับข้อมูลความรู้ แนวคิด ทฤษฎี หลักการ ขั้นตอนหรือข้อสรุปต่าง ๆ โดยครูเป็นผู้จัดให้ เพื่อใช้เป็นต้นทุนในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ หรือช่วยให้การเรียนรู้บรรลุจุดประสงค์ กิจกรรมการเรียนรู้อาจทำได้โดยการให้แนวคิด ทฤษฎี หลักการ ข้อมูล ความรู้ ขั้นตอนทักษะ ซึ่งทำได้โดยการบรรยาย ดูวีดีทัศน์ ฟังแถบเสียง อ่านเอกสาร / ใบความรู้ / ตำรา ฯลฯ หรือการรวบรวมประสบการณ์ ของผู้เรียนที่เป็นผลให้เกิดการเรียนรู้ เนื้อหาสาระเพิ่มขึ้น หรือการรวบรวมข้อสรุปของการสะท้อนความคิดและอภิปรายประเด็นที่มอบหมายให้

4) ขั้นประยุกต์ใช้หรือลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นที่ทำให้ผู้เรียนได้นำความคิดรวบยอดหรือข้อสรุปหรือองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นไปประยุกต์หรือทดลองใช้ หรือเป็นการแสดงผลสำเร็จของ การเรียนรู้ในองค์ประกอบอื่น ๆ ซึ่งผู้สอนใช้กิจกรรมในองค์ประกอบนี้ในการประเมินผลการเรียนรู้ได้ และยังเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รู้จักการนำไปใช้ในชีวิตจริง

ดังนั้นศิริพร มโนพิเชฐวัฒนา (2557) ได้อธิบายขั้นตอนการเรียนรู้ที่กระตือรือร้นไว้ 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นนำเข้าสู่หน่วยการเรียน ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจและทบทวนความรู้เดิม ก่อนเข้าสู่

ขั้นกิจกรรมชี้นำประสบการณ์ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สนทนา สื่อสาร ลงมือปฏิบัติ และสังเกตเหตุการณ์จริง จากนั้นเข้าสู่ขั้นกิจกรรมสรุป เชื่อมโยงและประยุกต์ใช้ เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะและนำความรู้ไปแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ สุดท้ายคือขั้นประเมินผล ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสะท้อนความคิดและพัฒนาตนเอง ในทำนองเดียวกัน บัญญัติ ชำนาญกิจ ได้วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้เชิงรุกไว้ 4 ขั้นตอนเช่นกัน คือ ขั้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อเชื่อมโยงความรู้เดิมกับสิ่งใหม่ ขั้นสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน ผ่านการคิดวิเคราะห์และอภิปราย ขั้นนำเสนอความรู้ โดยครูให้ข้อมูลหรือทฤษฎีเพิ่มเติม และขั้นประยุกต์ใช้หรือลงมือปฏิบัติ ที่ผู้เรียนสามารถนำองค์ความรู้ไปใช้จริงและเป็นโอกาสในการประเมินผล ทั้งสองแนวคิดต่างมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้มีความหมายและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

3.การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กับการจัดการเรียนการสอน ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละคน เพื่อออกแบบแผนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับความสามารถและความต้องการของนักเรียน โดยเฉพาะ Personalized Learning การเรียนรู้เฉพาะบุคคล โดยการปรับเนื้อหา วิธีการสอน และจังหวะการเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของนักเรียนแต่ละคน ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้รับการสอนที่ตรงกับจุดแข็งและจุดอ่อนของตนเอง เช่น แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ที่ใช้ AI สามารถปรับเนื้อหาการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคนได้ อย่าง Starfish Class Academy แหล่งเรียนรู้และพัฒนาอาชีพที่เด็ก นักเรียน ผู้สอน และผู้ปกครองสามารถเข้าไปเพื่อออกแบบเนื้อหาการเรียนที่เหมาะสมและความรู้ที่น่าสนใจใหม่ได้ ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ยังสามารถวิเคราะห์รูปแบบการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละคนและปรับเปลี่ยนเนื้อหาการสอนให้เหมาะสมกับความสามารถเฉพาะตัวของนักเรียน นักเรียนที่มีความเข้าใจในวิชาใดวิชาหนึ่งเป็นอย่างดีสามารถปรับเนื้อหาที่ท้าทายยิ่งขึ้นได้ ในขณะนักเรียนที่ต้องการการสนับสนุนเพิ่มเติมจะได้รับคำแนะนำและแบบฝึกหัดช่วยพัฒนาทักษะในจุดที่ยังขาดอยู่ การเรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มที่ใช้ AI เช่น Starfish Class สามารถปรับเนื้อหาและคำถามตามผลลัพธ์จากการทดสอบของนักเรียน ซึ่งช่วยให้นักเรียนสามารถพัฒนาทักษะตามความสามารถของตนเองได้ (Starfish Labz, 2568)

เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กับการจัดการชั้นเรียนอัจฉริยะ AI เทคโนโลยีการศึกษา ยังมีศักยภาพในการพัฒนาชั้นเรียนอัจฉริยะ (Smart Classroom) ซึ่งเป็นการนำเทคโนโลยีมาช่วยในการจัดการห้องเรียนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสอนและการเรียนรู้ AI สามารถใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ของนักเรียนแบบเรียลไทม์และช่วยครูในการจัดการเวลารวมถึงวิธีการสอนที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ตัวอย่างหนึ่งของการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในชั้นเรียนคือ การติดตามการมีส่วนร่วมของนักเรียน AI สามารถวิเคราะห์และติดตามว่านักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนมากน้อยเพียงใดผ่านการวิเคราะห์พฤติกรรม เช่น การตอบคำถาม การทำงานกลุ่ม แม้กระทั่งการสังเกตสีหน้าหรือการใช้งานผ่านกล้อง AI ข้อมูลที่ได้จะช่วยครูในการประเมินว่านักเรียนคนไหนต้องการความช่วยเหลือเพิ่มเติมหรือควรได้รับการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมมากขึ้น อีกทั้งการสอบออนไลน์ที่ใช้ AI สามารถช่วยลดเวลาที่ครูต้องใช้ในการตรวจข้อสอบ AI สามารถประเมินการตอบของนักเรียนโดยอิงตามเกณฑ์ที่ครู

กำหนด ไม่ว่าจะเป็นคำตอบที่เป็นตัวเลือกหรือการเขียนเรียงความ นอกจากจะช่วยให้ครูมีเวลามากขึ้นแล้ว ยังทำให้การประเมินผลเป็นธรรมและแม่นยำมากขึ้น

บทบาทของ AI ในการศึกษา พัฒนาและปรับแต่งเนื้อหา: AI สามารถช่วยครูในการสร้างเนื้อหาใหม่ หรือปรับปรุงเนื้อหาเดิมให้มีความน่าสนใจและเข้าใจง่ายขึ้น ตัวอย่างเช่น การสร้างแผนการสอนแบบใหม่ การเขียนบทเรียนใหม่ หรือแม้แต่การแต่งนิทานสำหรับเด็ก ออกแบบการประเมิน: AI ช่วยครูในการออกแบบแบบทดสอบ แบบฝึกหัด และกิจกรรมต่างๆ ตัวอย่างเช่น Scafe.ai สามารถสร้างชุดคำถาม แบบทดสอบ และใบงานจากเนื้อหาที่ครูระบุได้ เป็นผู้ช่วยส่วนบุคคล: AI ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยส่วนบุคคลสำหรับครูและนักเรียน โดยให้คำแนะนำ แหล่งข้อมูล และการสนับสนุนที่เหมาะสม ตัวอย่างเช่น ChatGPT สามารถช่วยครูในการวางโครงร่างเนื้อหาสำหรับการนำเสนอ และ Scafe.ai สามารถช่วยครูในการหาแหล่งเรียนรู้ที่น่าเชื่อถือได้ สร้างสรรค์งาน: AI ช่วยครูในการสร้างสื่อการสอน วิดีโอ แอนิเมชัน และงานสร้างสรรค์อื่นๆ ครูสามารถใช้ AI ในการสร้างสคริปต์สำหรับวิดีโอ หรือใช้ AI ในการสร้างภาพประกอบสำหรับสื่อการเรียนรู้ได้ บริหารจัดการงาน: AI ช่วยครูในการทำงานบริหารจัดการต่างๆ เช่น การจัดทำโครงการ เขียนรายงาน และสรุปผลการฝึกอบรม ตัวอย่างเช่น การสร้างรายงานผลการเรียนของนักเรียน หรือการสรุปแบบสอบถาม (Starfish Labz, 2568)

บทบาทสำคัญอย่างมากในการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียนในยุคดิจิทัล ซึ่ง สังเกตได้จากเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก โดยการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล อาศัยกระบวนทัศน์การ จัดการเรียนรู้ที่ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย ซึ่งอาศัยการเรียนรู้การออกแบบ การวางแผน การปฏิบัติการใช้เทคโนโลยีนำไปสู่การทบทวนผลจากการปฏิบัติและร่วมรวมกลุ่มแลกเปลี่ยน องค์ทัศคตินอกจากนี้ต้องตระหนักถึงผลจากการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล พร้อมทั้งอาศัยการ ดำเนินตามแบบอย่างที่ดีการมีคุณธรรม จริยธรรมเป็นองค์ประกอบในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนก้าวทันเทคโนโลยีและมีคุณธรรม ดังนั้นการใช้AI ในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจึง สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ หาก นำไปใช้อย่างถูกวิธีและเหมาะสมกับผู้เรียนในยุคดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์(AI) เป็นเทคโนโลยีที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็วและมีศักยภาพที่จะปฏิวัติ หลาย ๆ ด้านของชีวิตของเรา รวมถึงการศึกษา AI มีความสามารถในการเรียนรู้และปรับตัวได้อย่าง รวดเร็ว ซึ่งทำให้สามารถปรับให้เข้ากับความต้องการของนักเรียนแต่ละคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่ง AI มีแนวโน้มที่จะมีบทบาทสำคัญในการศึกษามากขึ้นในอนาคต AI มีศักยภาพที่จะปฏิวัติ การศึกษาในหลาย ๆ ด้าน โดยช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นบรรลุศักยภาพสูงสุด ของตนและช่วยให้ครูปรับปรุงการสอนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การใช้AI ในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจึงเป็นการนำเทคโนโลยีมาช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในเนื้อหาเชิงลึกมากขึ้น ผ่านการเรียนรู้แบบโต้ตอบและประสบการณ์เสมือนที่มีความหลากหลายและน่าสนใจ (อรรถชัย เถื่อนดอนเจ้า, ปาณจิตร สุกุมาลย์ และสมควร นามสีฐาน, 2567)

ดังนั้นเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนในยุคดิจิทัล โดยช่วยวิเคราะห์ข้อมูลการเรียนรู้ของผู้เรียนและออกแบบการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ทำให้เนื้อหาและวิธีการสอนสอดคล้องกับความสามารถและความต้องการของนักเรียนแต่ละคน อีกทั้ง AI ยังช่วยพัฒนาชั้นเรียนอัจฉริยะ (Smart Classroom) ด้วย

การติดตามและวิเคราะห์พฤติกรรมผู้เรียนแบบเรียลไทม์ เพื่อให้ครูจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ AI ยังช่วยครูในด้านการสร้างและปรับปรุงเนื้อหา ออกแบบการประเมินผล สร้างสื่อการสอน รวมถึงงานบริหารจัดการต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้ครูมีเวลาในการดูแลผู้เรียนมากขึ้น การนำ AI มาประยุกต์ใช้จึงไม่เพียงเพิ่มประสิทธิภาพการสอน แต่ยังช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะได้อย่างเต็มศักยภาพ พร้อมทั้งก้าวทันโลกดิจิทัลอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรม

4. ผลที่เกิดขึ้นในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอน

1. ผลที่เกิดขึ้นในด้านผู้สอน พบว่า ปัญญาประดิษฐ์ (AI) คือเทคโนโลยีที่เลียนแบบการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจของมนุษย์ โดยเฉพาะด้านการศึกษาที่ช่วยให้การเรียนการสอนสะดวกและช่วยสร้างการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล อีกทั้งยังมีศักยภาพในการสร้างสื่อการเรียนรู้และชั้นเรียนอัจฉริยะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล สอดคล้องกับ Starfish Labz (2566) ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้เข้ามามีบทบาทในการอำนวยความสะดวกและส่งเสริมด้านการศึกษาในการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ด้วยฟังก์ชันการทำงานที่หลากหลาย ตอบโจทย์ความต้องการของผู้ใช้ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอนให้สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ประกอบด้วย 3 ฟังก์ชัน AI เพิ่มประสบการณ์การสอนและการเรียนรู้

1) AI for Text Editing เป็นการใช้งานประมวลผลข้อมูลรูปแบบข้อความผ่านโปรแกรมต่างๆ คือ

1.1) Microsoft Edge ฟังก์ชันการอ่านข้อความภาษาไทยและภาษาอังกฤษจากหน้าเพจ โดยจะมีเมนูการใช้งานให้เลือก 3 รูปแบบ คือ 1) เมนูแชท มีลักษณะการทำงานเหมือนกับ ChatGPT สำหรับใช้งานและตอบโจทย์กับทุกคำถาม โดยมีโหมดให้เลือกการตอบ 3 แบบ คือ สร้างสรรค์ (คำตอบสร้างสรรค์แปลกใหม่) สมดุล (ข้อมูลเป็นมิตร) และแม่นยำ (กระชับและตรงไปตรงมา) ซึ่งในการตอบคำถาม Discover AI จะประมวลผลจากการค้นหาบนเว็บไซต์พร้อมทั้งระบุเว็บไซต์อ้างอิงและสามารถคลิกเพื่อเชื่อมโยงเว็บไซต์ได้ 2) เมนูเขียน สามารถเขียนตอบได้ทุกคำถาม โดย Discover AI สามารถกำหนด Tone ได้ 5 แบบ คือ แบบมืออาชีพ (Professional) แบบเรียบง่าย (Casual) แบบกระตือรือร้น (Enthusiastic) แบบข้อมูลข่าวสาร (Informational) แบบตลก (Funny) และสามารถกำหนดรูปแบบได้ 4 แบบ คือ แบบมืออาชีพ (Paragraph) แบบอีเมล์ (Email) แบบบล็อกโพสต์ (Blog post) และแบบไอเดีย (Ideas) อีกทั้งยังสามารถกำหนดความสั้นยาวของสิ่งที่จะนำเสนอได้อีกด้วย และ 3) เมนูเชิงลึก เป็นข้อมูลที่เกิดจากการสืบค้นคีย์เวิร์ดในหน้าเว็บไซต์ที่กำลังเปิด เพื่อค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมได้

1.2) Alisa AI Chatbot ตัวช่วยในการออกข้อสอบและสร้างบทความ ด้วยฟังก์ชันสำหรับการจดจำการถาม-ตอบ เพื่อให้อลิสาสามารถท้าวความไปถึงข้อความก่อนหน้าได้อย่างตรงจุด โดยผู้ใช้งานสามารถพิมพ์ Q ตามด้วยตัวเลขของคำถาม-ตอบที่ต้องการ และตอบด้วยข้อความที่ต้องการ อีกทั้งยังสามารถสร้างรูปภาพได้ โดยการพิมพ์ /img ตามด้วย keyword ที่ต้องการได้

2) AI for Image Editing เป็นการใช้งาน Canva ในส่วนเสริมของ App Text to Image การสร้างรูปภาพจากข้อความผ่าน AI เพื่อสร้างภาพในการใช้งานอย่างอิสระ ด้วยการป้อนคำสั่งหรือข้อความที่จะใช้สร้างรูปภาพ เลือก Styles และสัดส่วนของภาพ (Aspect ratio) ของภาพที่ต้องการ

ได้ พร้อมด้วยคำสั่ง Magic Edit สำหรับลบและแทนที่วัตถุหรือสิ่งของในภาพได้ ซึ่งจะมีลักษณะการทำงานเหมือนกับฟังก์ชัน Magic Eraser และการใช้เว็บไซต์ Cleaning pictures เพียงแค่คลิกเม้าส์เพื่อระบายสีวัตถุที่ต้องการลบหรือแก้ไข และพิมพ์สิ่งที่ต้องการให้แทนที่ในตำแหน่งนั้น ๆ ได้

3) AI for Presentation การใช้งานเว็บไซต์ Tome.app ในการสร้างสไลด์นำเสนอด้วย AI เพียงแค่พิมพ์หัวข้อที่ต้องการก็สามารถมีสไลด์ รูปภาพที่เกี่ยวข้อง และยังสามารถแก้ไขรายละเอียดต่าง ๆ รวมทั้งยังสามารถปรับแต่งหน้าสไลด์ได้ตามสไตล์ของผู้ใช้งาน นอกจากนี้ AI ยังสามารถสร้างหน้าสไลด์ได้ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และสามารถนำเสนอโดยการแชร์ลิงก์ หรือ QR Code พร้อมทั้งยังสามารถบันทึกการนำเสนอได้อีกด้วย

2. ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน คือ ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้นในการสร้างองค์ประกอบในการเรียนการสอน ได้แก่ 1) การปรับแต่งการเรียนรู้เฉพาะบุคคล AI สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน และปรับปรุงการสอนให้สอดคล้องกับสไตล์และความต้องการของแต่ละคน ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น 2) ลดภาระงานครู AI สามารถช่วยในกระบวนการตรวจข้อสอบ จัดตารางเรียน หรือแม้กระทั่งให้คำแนะนำการสอนที่ตรงกับเนื้อหาของวิชา ช่วยลดภาระงานที่ครูต้องทำ 3) เพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ ด้วยการเรียนรู้ผ่าน AI นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลาและจากทุกที่ไม่จำกัดแค่ในห้องเรียน โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่จำเป็นต้องเรียนออนไลน์ 4) การใช้ข้อมูลวิเคราะห์เพื่อพัฒนา AI ช่วยให้ครูสามารถวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนของนักเรียนผ่านข้อมูลเชิงลึก ซึ่งช่วยในการวางแผนและปรับปรุงกระบวนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนมากขึ้น การนำ AI มาประยุกต์ใช้ในห้องเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ไปจนถึงอุดมศึกษา ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้และการสอนให้มีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพมากขึ้น AI ไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้เฉพาะบุคคล แต่ยังช่วยให้ครูสามารถใช้เวลาในการสร้างสรรค์บทเรียนที่ตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น ในอนาคต AI จะกลายเป็นส่วนสำคัญของการศึกษา และช่วยให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง (Posted By Plook Creator, 2567)

เพราะฉะนั้นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอนมีบทบาทสำคัญทั้งต่อผู้สอนและผู้เรียน โดย AI ช่วยเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านหลายฟังก์ชัน เช่น การประมวลผลข้อความ การสร้างสื่อภาพ และการออกแบบงานนำเสนอ ตัวอย่างเช่น Microsoft Edge และ Alisa AI ที่ช่วยเขียน ตอบคำถาม และออกข้อสอบ หรือ Canva และ Tome.app ที่ช่วยสร้างสื่อภาพและสไลด์นำเสนออย่างสะดวกรวดเร็ว นอกจากนี้ AI ยังช่วยปรับการเรียนรู้เฉพาะบุคคล ลดภาระงานครู เพิ่มโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา และช่วยวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพัฒนากระบวนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียนมากขึ้น ดังนั้น การนำ AI มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาไม่เพียงเพิ่มประสิทธิภาพการสอน แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการเรียนรู้และเปิดโอกาสทางการศึกษาได้อย่างทั่วถึงในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ดังแผนภาพที่ 1

จากแผนภาพที่ 1 พบว่า การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนเป็นแนวทางการในการส่งเสริมทักษะความสามารถของผู้เรียนผ่านการใช้สื่อประกอบการสอน ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ผ่านการใช้สื่อประกอบการสอน หมายถึง เครื่องมือ AI ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน เช่น Microsoft Edge, Alisa AI, Canva และ Tome.app ช่วยจัดการข้อความ ภาพ และงานนำเสนอได้สะดวก

2. การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนของผู้สอน หมายถึง การจัดการเรียนการสอนตามความสามารถของผู้เรียน เช่น Squirrel AI และ Knewton ซึ่งช่วยลดช่องว่างทางการศึกษา อย่างไรก็ตาม AI ยังมีข้อจำกัด เช่น ความเป็นส่วนตัวของข้อมูล ค่าใช้จ่ายสูง และปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีซึ่งสอดคล้องกับการใช้ AI ที่ช่วยให้การเรียนรู้มีความหมายและพัฒนาศักยภาพผู้เรียนได้เต็มที่

3. ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนในการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง หมายถึง การนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียนทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ เนื่องจากสื่อสามารถดึงดูดความสนใจจากผู้เรียน สามารถอธิบายเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้เรียนเข้าใจง่าย สามารถบูรณาการรวบรวมข้อมูลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชั้นเรียนมาสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเองได้และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

ปัญญาประดิษฐ์ (AI) คือเทคโนโลยีที่เลียนแบบการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจของมนุษย์ สามารถเรียนรู้ ปรับตัว และแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องอาศัยคำสั่งที่ชัดเจน ปัจจุบัน AI มีบทบาทสำคัญต่อทุกภาคส่วน โดยเฉพาะด้านการศึกษา ที่ช่วยให้การเรียนการสอนสะดวก มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนมากขึ้น AI ช่วยสร้างการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล (Personalized

Learning) สนับสนุนครูในการประเมินผล ลดภาระงานซ้ำซาก และติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียนได้แม่นยำ อีกทั้งยังมีศักยภาพในการสร้างสื่อการเรียนรู้และชั้นเรียนอัจฉริยะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล

ดังนั้น การนำ AI มาใช้ในวงการศึกษาไม่เพียงเพิ่มประสิทธิภาพและลดภาระครู แต่ยังช่วยสร้างโอกาสการเรียนรู้ที่เท่าเทียมและตอบโจทย์ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างแท้จริง แต่การใช้งานจำเป็นต้องมีความรับผิดชอบและคำนึงถึงผลกระทบเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

จตุพร แทนเถื่อน และธนารักษ์ สารเถื่อนแก้ว. (2566). การใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อพัฒนาทักษะการอ่านของผู้เรียน. *Journal of Applied Education*. 1(4) : 23-28.

บัญญัติ ชำนาญกิจ. (2549). จึงจำเป็นต้องจัดการเรียนแบบใฝ่รู้ในระดับอุดมศึกษา. *วารสารการจัดการความรู้*, 1(1): 1-9.

ศิริพร มโนพิเชฐวัฒนา. (2557). การพัฒนารูปแบบการจัการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์แบบบูรณาการที่เน้นผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ที่กระตือรือร้น เรื่อง ร่างกายมนุษย์. *ปริญญานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต.* มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อธิป เกตุสิริ, ณัฐยา เกตุสิริ, ศุภชัย เส้นเกษ และวารุณี เรียนรู้. (2568). การใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) เพื่อการจัดการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21. *วารสารนวัตกรรมการวิจัยเพื่อสังคม,* 1(1): 44-51.

อรรถชัย เถื่อนดอนเจ้า, ปาณจิตร สุกุมาลย์ และสมควร นามสีฐาน. (2567). การประยุกต์ใช้ AI เพื่อออกแบบและจัดกิจกรรมการเรียนรู้สังคมศึกษา. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์,* 9(2): 2514-2524.

DIA. (2568). *AI กับการศึกษาตัวช่วยสุดอัจฉริยะ เพื่อมิติใหม่แห่งการเรียนรู้ที่ดีกว่า.* (6 สิงหาคม 2568). จาก https://www.dia.co.th/articles/ai-in-education/.

Posted By Plook Creator. (2567). *การนำ ai มาประยุกต์ใช้ในการศึกษา ระดับชั้นต่าง ๆ.* (7 สิงหาคม 2568). จาก https://www.trueplookpanya.com/knowledge/content/94915-edu-.

Starfish Labz. (2566). *ปัญญาประดิษฐ์เพื่อการศึกษาเพิ่มประสบการณ์การสอนและการเรียนรู้ (AI for Education)*. (6 สิงหาคม 2568). จาก https://www.starfishlabz.com/blog/1297.

Starfish Labz. (2568). *ประโยชน์ของ AI "ปัญญาประดิษฐ์" ในการศึกษาก้าวล้ำไปสู่เทคโนโลยี.* (4 สิงหาคม 2568). จากhttps://www.starfishlabz.com/blog/1844.

Starfish Labz.(2568). *เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้สอน (AI Tools for Educators).* (4 สิงหาคม 2568). จาก https://www.starfishlabz.com/blog/1840.

อภัยราชกุมารสูตร: แนวทางการสื่อสารแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อแก้ปัญหาการสื่อสารออนไลน์ในสังคมไทย

The Abhayarājakumāra Sutta: A Theravada Buddhist Framework for Addressing Challenges in Online Communication within Thai Society

อุษา ฉัตรนรัตนกุล
Usa Chatnarattanakul
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: usa_aus@outlook.com

Received March 30, 2026; **Revised** April 22, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาแนวทางการสื่อสารตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อรับมือกับปัญหาการสื่อสารออนไลน์ในสังคมไทย โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบัน การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ได้สร้างอิทธิพลต่อการรับรู้ของผู้คนอย่างมหาศาล โดยเฉพาะการนำเสนอข้อมูลเชิงลบเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลกระทบต่อศรัทธาของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ปัญหาสำคัญที่บทความชี้ให้เห็นมีสองประการหลัก ได้แก่ 1) การขาดหลักจริยธรรมในการสื่อสารออนไลน์ ซึ่งมักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการทำลายบุคคลอื่น และ 2) การที่ผู้รับสาร โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ ขาดวุฒิภาวะและการยับยั้งชั่งใจในการไตร่ตรองข้อมูลข่าวสาร เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว หลักการสื่อสารจาก "อภัยราชกุมารสูตร" เป็นกรอบแนวคิดสำคัญ หลักการนี้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของการสื่อสาร 2 ประการคือ การสื่อสารความจริง และการสื่อสารที่เกิดประโยชน์ ตามหลักการในพระสูตร พระพุทธองค์จะตรัสวาจาที่เป็นจริง แท้ และประกอบด้วยประโยชน์เท่านั้น โดยจะทรงทราบกาลอันควรในการสื่อสาร แม้ว่าวาจานั้นอาจไม่เป็นที่พอใจของผู้ฟังก็ตาม. ในทางกลับกัน วาจาใดแม้เป็นจริง แต่หากไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พระองค์ก็จะไม่ตรัส ส่วนการประยุกต์ใช้หลักอภัยราชกุมารสูตรสามารถแก้ไขปัญหาการสื่อสารออนไลน์ได้โดย 1) การแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม ผ่านการยึดถือ "ประโยชน์" เป็นเกณฑ์ กล่าวคือ หากข้อมูลข่าวสารไม่ได้สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ก็ไม่ควรรับหรือส่งต่อ และ 2) การสร้างอุดมคติทางการสื่อสาร เพื่อส่งเสริมการยับยั้งชั่งใจ โดยใช้ปัญญาและวิจารณญาณในการพิจารณาบริบทและเป้าหมายของสารก่อนตัดสินใจเชื่อหรือตอบสนอง แนวทางดังกล่าวจึงเป็นการสร้างเกราะป้องกันทางปัญญาและจริยธรรมสำหรับผู้ใช้งานสื่อออนไลน์ในสังคมไทย

คำสำคัญ: อภัยราชกุมารสูตร พระพุทธศาสนาเถรวาท; การสื่อสารออนไลน์; สังคมไทย

Abstract

This academic article investigates communication approaches based on Theravada Buddhist principles for addressing the challenges of online communication within Thai society. Utilizing a documentary research methodology, the study draws upon relevant literature and scholarly works. The findings indicate that online communication exerts a profound influence on public perception, particularly through the propagation of negative information concerning Buddhism, which adversely affects the faith of Buddhist followers, especially the younger generation. The article highlights two principal problems: 1) a lack of ethical principles in online communication, which is often instrumentalized for defamation and personal attacks, and 2) a deficiency among information consumers, particularly youth, in the maturity and self-restraint required for the critical evaluation of information. To address these issues, the communication principles articulated in the Abhayarājakumāra Sutta are proposed as a key conceptual framework. This framework prioritizes two fundamental components of communication: the conveyance of truth and the creation of benefit. According to the sutta, the Buddha would only utter speech that is true, factual, and beneficial, and He would do so only at the appropriate time, even if such speech were displeasing to the listener. Conversely, speech that is true but not beneficial would not be spoken. The application of the principles from the Abhayarājakumāra Sutta can resolve contemporary online communication problems by: 1) addressing the ethical deficit by establishing "benefit" as the guiding criterion, meaning that information which does not generate constructive value for oneself and society should neither be consumed nor disseminated; and 2) cultivating a communicative ideal that promotes self-restraint through the use of wisdom and critical judgment in assessing the context and intent of a message before belief or response. This approach thereby constitutes the formation of an intellectual and ethical safeguard for users of online media in Thai society.

Keyword: The Abhayarājakumāra Sutta; Theravada Buddhist; Online Communication; Thai Society

บทนำ

ยุคสมัยนี้ถือว่าเป็นยุคข่าวสารข้อมูลที่ทุกคนต่างสามารถเชื่อมต่อหาข้อมูลจากในโลกได้ เพื่อตอบสนองความรู้ข่าวสารของประชาชน ซึ่งเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่สุดเกือบทุกชนิดได้ถูกนำมาใช้ในยุคของสังคมข่าวสาร แต่เมื่อโลกก้าวสู่ความเป็นสังคมไร้พรมแทนจนประชาชนกระกายข่าวสาร และมีคำพูดที่ว่าผู้ชนะหรือผู้มีอำนาจคือผู้ที่มีข่าวสารประเทศใด สังคมใดที่สามารถมีเครือข่ายกำลังข้อมูล

ข่าวสารมากเท่าไหร่ ประเทศนั้นและสังคมนั้นถือว่าผู้ชนะหรือผู้มีอำนาจ (สุธี พลพงษ์ และคณะ, 2550)

ข้อมูลหรือข่าวสารที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อออนไลน์จึงสร้างอิทธิพลต่อการรับข่าวสารของผู้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะว่าเมื่อประชาชนในประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนาและต้องมารับสื่อข่าวสารที่เป็นเรื่องพระพุทธศาสนาที่มีแต่จะนำเสนอในด้านลบเสียเป็นส่วนใหญ่ นำไปสู่การสูญเสียศรัทธาของชาวพุทธไทย ทั้งนี้เนื่องจากว่าผลกระทบของสื่อมวลชนว่าอาจก่อให้เกิดผลกระทบที่สื่อตั้งเป้าหมายไว้ หรือไม่ได้ตั้งใจในระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ ด้านความนึกคิด เช่น ความรู้และความเห็น ความรู้สึก อันแสดงถึงความรู้สึกชอบ หรือไม่ชอบต่อสิ่งใด สิ่งหนึ่ง และพฤติกรรมอันเกิดผลกระทบในระดับสถาบันทางสังคม เช่น การเสนอข่าวในเชิงลบเกี่ยวกับพระสงฆ์บ่อยๆ จะก่อให้เกิดสถาบันศาสนาได้รับผลกระทบจนอาจนำไปสู่การปฏิรูปสถาบันสงฆ์ เมื่อเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทำให้การสื่อสารออนไลน์แพร่กระจายข่าวสารที่ไม่สร้างสรรค์ด้านพระพุทธศาสนาไปอย่างรอดเร็วจนก่อให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อพระพุทธศาสนา จนนำไปสู่การลดทอนความศรัทธาของผู้รับสารโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ (วสิฐ พัชร์ วาฤทธิ์ และคณะ, 2557)

ปัญหาของการสื่อออนไลน์ในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับผู้สื่อสาร เนื้อข่าวสารและการรับสาร ในส่วนของผู้สื่อและผู้รับนั้นเกี่ยวข้องกับคน ในขณะที่เนื้อข่าวสารนั้นเกี่ยวข้องกับเนื้อหา แต่จะพบว่า ปัญหาของการสื่อสารหลักธรรมจากตัวบท คือหลักคำสอนได้ถูกนำเสนอผ่านภาษาที่ถูกมองว่าไม่มีภาษาใดสมบูรณ์พร้อม ก็ย่อมไม่มีสัจจะอันสมบูรณ์ที่จะสามารถแสดงออกได้ด้วยถ้อยคำทางภาษาได้ เป็นการยากที่จะค้นพบข้อความตอนใดที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างว่าได้ประจักษ์แจ้งถึงสัจจะที่อยู่เหนือการแสดงออกทางภาษา สิ่งที่ตรัสไว้ตามความเป็นจริงคือ หลักคำสอนที่มาก่อนประสบการณ์ แต่การเข้าใจได้นั้นเป็นเรื่องประสบการณ์อันมาจากมุมมองของแต่ละบุคคล ซึ่งการใช้ประสบการณ์ของแต่ละคนนั้นนำไปสู่การคาดการณ์ถึงความเป็นจริงว่าควรจะเป็นแบบนั้น การใช้มุมมองเพื่อยอมรับพุทธธรรมนั้นจึงต้องใช้ข้อมูลทางประสบการณ์เป็นหลัก และหลีกเลี่ยงการเชื่อโดยไม่มีการตรวจสอบเหตุเหล่านั้น (David J. Kalupahana, 1992) ซึ่งจะพบปัญหาดังกล่าวในสมัยพุทธกาลมีวิธีการแก้ไขผ่านการพิจารณาของแต่ละบุคคลว่าข่าวไหนถูกต้องและไม่ถูกต้องนั้นด้วยอาศัยประสบการณ์ตามหลักกาลามสูตรว่าพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละธรรมเหล่านั้นเสีย และธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 66 หน้า 257-260, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การรู้ว่าข่าวไหนดีหรือไม่ดีจึงเป็นสิ่งที่ต้องตรวจสอบไปที่บุคคลเป็นหลัก ผู้รับสารเป็นหลักจึงต้องกลับมาพิจารณาถึงปัญหาว่าควรจะตรวจสอบผ่านการเป็นกุศลหรืออกุศลอย่างไร

บทความนี้จึงได้นำปัญหาเกี่ยวกับปัญหาการสื่อสารออนไลน์ที่นำเสนอเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่มีหลากหลาย และบางข่าวสารก็อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาในวงกว้าง ทั้งนี้อาจมาจากการที่ผู้รับสารไม่อาจเข้าใจได้ถึงข่าวสารนั้นว่าอะไรเป็นกุศลและอกุศล อีกทั้งการตรวจสอบบนหลักการนี้อาจไม่ทันต่อการรับข่าวสารจำนวนมากจึงจำเป็นต้องมีการนำเสนอ

หลักการพิจารณาเพิ่มเติมเพื่อลองรับปัญหาการสื่อสารออนไลน์ที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งมีอิทธิพลต่อคนจำนวนมาก ด้วยการนำเสนออภัยราชกุมารสูตรเป็นต้นแบบในการแก้ไขปัญหานี้ต่อไป

แนวคิดเรื่องการสื่อสารออนไลน์ในสังคมไทย

การสื่อสารในระบบออนไลน์ได้ถูกนำมาเป็นรากฐานในการสื่อสารที่มีอิทธิพลอย่างมากในสังคมไทย โดยจะพบได้ว่าการใช้สื่อสารในรูปแบบดังกล่าวนั้นได้มีความหลากหลายมากขึ้นในแง่ของรูปแบบ โดยจะเข้าใจหลักการดังกล่าวได้ดังนี้

1. วิธีการสื่อสารออนไลน์ การสื่อสารนั้นมีมาตั้งแต่อดีตโดยอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือ ในแง่นี้การสื่อสารออนไลน์จึงมีความหมาย 2 แบบ คือ

1.1 การสื่อสารผ่านอินเตอร์เน็ต การสื่อสารที่เน้นไปที่การสื่อสารบนโลกอินเตอร์เน็ต ทุกอย่างถูกนำเสนอผ่านเครือข่ายออนไลน์ โดยจะพบว่าอินเตอร์เน็ตถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำในยุคแห่งข้อมูลข่าวสารเติบโตขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง อิทธิพลของอินเตอร์เน็ตได้แพร่กระจายไปทั่วไปทั่วโลกว่าเป็นเทคโนโลยีที่มีศักยภาพสูง ในการเสริมสร้างอำนาจแก่ปุถุชนคนธรรมดาในการที่จะเผยแพร่ข้อมูลความรู้ และก่อตั้งเครือข่ายแห่งความร่วมมือเพื่อนำไปสู่ความเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ ที่ในอดีตช่องทางหลักๆ ทางการสื่อสารและใช้ประโยชน์จากข้อมูลจะถูกจำกัดไว้ในมือของกลุ่มอำนาจเดิม (วสิฐพัชร์ วาฤทธิ์ และคณะ, 2557) การสื่อสารนี้จึงเป็นการสื่อสารผ่านอินเตอร์เน็ตที่มีลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล บางครั้งก็เป็นการสื่อสารแบบบุคคลไม่พร้อมกันอย่างจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (Email) และการสื่อสารแบบพร้อมกัน อย่างระบบ Chat หรือการสื่อสารแบบไม่พร้อมกันระหว่างผู้รับและผู้ส่ง อย่าง Website (A.M.S. Zalzala and A.S. Morris., 1996) อินเตอร์เน็ตจึงเป็นสื่อที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อผู้รับสาร เพราะสร้างข้อมูลและเก็บรักษาข้อมูลไว้สำหรับเป็นฐานในการให้ผู้คนได้เข้ามาเสพกันได้ตลอดเวลา

1.2 การสื่อสารออนไลน์ด้วยระบบปฏิบัติการ การสื่อสารปัจจุบันมีความเจริญรุดหน้าไปอย่างรอดเร็ว จะพบว่าสื่อสังคมออนไลน์เป็นสื่อที่ผู้ส่งสารแบ่งปันสาร ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่างๆ ไปยังผู้รับสารผ่านเครือข่ายออนไลน์ โดยสามารถโต้ตอบกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือผู้รับสารเองด้วยกัน ในสื่อสังคมออนไลน์นั้นจะพบที่ใช้กันบ่อยๆ คือ

1.2.1 เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) คือเว็ปไซต์ที่ผู้คนสามารถติดต่อสื่อสารกับเพื่อนทั้งที่รู้จักมาก่อน หรือรู้จักภายหลังทางออนไลน์ ซึ่งจะมีคุณลักษณะแตกต่างกันออกไป แต่ส่วนประกอบหลักที่มีเหมือนกัน คือ โปรไฟล์ (Profiles) การเชื่อมต่อ (Connecting) และการส่งข้อความ (Messaging) โดยมี Facebook อันเป็นเว็ปไซต์เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ได้รับความนิยมสูงสุดในปัจจุบัน

1.2.2 การแบ่งปันสื่อทางออนไลน์ (Media Sharing) คือเว็ปไซตีที่เกี่ยวกับการแบ่งเป็นสื่อทางออนไลน์ เป็นเว็ปไซต์ที่ให้ผู้ใชสามารถทำการอัพโหลด (Upload) ไฟล์สื่อผสม (Multimedia) ขึ้นสู่เว็ปไซต์เพื่อแบ่งปันข้อมูลแก่ผู้ใช้ทั่วไป ซึ่งในปัจจุบันได้รับความนิยมมาก เพราะด้วยความที่เป็นสื่อผสมเอง ไม่ว่าจะเป็นรูป สไลด์หรือวีดีโอ รวมทั้งการใช้งานจ่ายขึ้นของกล้องดิจิตอล และกล้องวิดีโอ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่นำมาสู่การได้ไฟล์สื่อผสมแบบต่างๆ ออกมา เว็ปไซต์ประเภทนี้ที่ได้รับความนิยมคือ Youtube (วสิฐพัชร์ วาฤทธิ์ และคณะ, 2557)

2. ปัญหาการสื่อสารออนไลน์ มาจากปัญหาที่เกี่ยวข้องกับบุคคลกับข้อมูลในการสื่อสาร ดังนี้

2.1 ปัญหาเรื่องหลักจริยธรรมผ่านการสื่อสารออนไลน์ยังไม่เข้มแข็ง ทั้งนี้จะพบได้ว่า การใช้สื่อสารออนไลน์นั้นยังขาดการเรียนรู้จริยธรรม ทั้งนี้เนื่องจากการเกี่ยวข้องกันระหว่างการใช้สื่อกับจริยธรรมนั้นยังไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก อาจมาจากการที่เนื้อหาหรือสื่อสารจริยธรรมนั้นยังไม่ทันสมัยหรือไม่ตอบโจทย์การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ อีกทั้งการสนับสนุนให้เกิดคุณภาพทางด้านการใช้สื่อสารออนไลน์ควบคู่ไปกับเนื้อหาทางจริยธรรม โดยจะพบว่า แม้จะมีความเป็นชุมชนออนไลน์ที่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับเนื้อหาจริยธรรมผ่านสื่อออนไลน์ก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่ายังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่ามาตรฐาน (ชนัญสรา อรนพ ณ อยุธยา, 2549) การขาดจริยธรรมหรือการที่จริยธรรมในสื่อออนไลน์ไม่เป็นที่พูดถึงหรือไม่ทันสมัยต่อเหตุการณ์จึงนำไปสู่การใช้สื่อสารอย่างเป็นอิสระและไม่นำไปสู่เป้าหมายที่ถูกกต้อง เหมาะสม การสื่อสารออนไลน์จึงกลายเป็นบ่อเกิดการใช้ในการทำลายคนอื่นหรือใช้เพื่อทำผิดทางศีลธรรมต่างๆ ที่ปรากฏเป็นจำนวนมาก

2.2 ปัญหาผู้รับสารขาดการยับยั้งชั่งใจ มาจากผู้รับข่าวสารนั้นยังอยู่ในวัยที่ขาดวุฒิภาวะ โดยจะพบว่า ผู้ที่เข้ามาเป็นประชากรของการเสพข่าวสารออนไลน์นั้นส่วนใหญ่จะมีทุกเพศและวัย เช่น วัย Gen Y ที่กำลังเข้าสู่วัยทำงาน จึงมีศักยภาพสูงในการเรียนรู้มากกว่าวัยรุ่นใดๆ กลุ่มนี้จึงมีพลังในตัวเองมาก และมักคิดนอกกรอบ มีความมั่นใจในตัวเองสูง มีความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์และสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็วและพร้อมพัฒนาตนเองอยู่เสมอ โดยพวกเขาได้รับการศึกษาที่ค่อนข้างสูง และอยู่ในสถานศึกษาที่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นได้มาก (วสิฐพัชร์ วาฤทธิ์ และคณะ, 2557) การขาดวิจารณญาณถือเป็นวุฒิภาวะส่วนตัวบุคคล อีกทั้งยังเป็นการบ่งบอกให้เห็นการตัดสินใจอย่างขาดเหตุผลหรือวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่ต้องสั่งสมผ่านการเข้าสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการไม่เข้าใจบทบาทของสื่อออนไลน์ในฐานะของการเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ชนิดหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่มนุษย์ที่มีเลือดเนื้อจิตใจจริงๆ เพราะการสื่อสารคือการเชื่อมโยงกันระหว่างความเป็นมนุษย์ เป็นการถ่ายทอดความรู้สึกหรือประสบการณ์ต่อกัน แต่หากมองออนไลน์เป็นมนุษย์จริงก็จะขาดการเข้าใจภาวะทางอารมณ์ที่ควรแสดงต่อกันได้ จึงกลายเป็นปัญหาที่ควรพิจารณาแก้ไขต่อหลักการดังกล่าว

แนวคิดเรื่องการสื่อสารที่ปรากฏในอภัยราชกุมารสูตร

การสื่อสารเกี่ยวข้องกับภาษา และภาษาเกี่ยวข้องกับ 2 อย่างคือความจริงกับเหตุผล ในการสื่อสารจึงต้องการให้เกิดความเข้าใจความจริง แต่หากความจริงนั้นขัดกันก็ต้องมีเหตุผล โดยเหตุผลนี้เองทำให้เกิดการยอมรับว่าหลักการนั้นถูกต้องและเหมาะสมตามที่ควรจะเป็น ในอภัยราชกุมารสูตรได้อธิบายถึงหลักการสำคัญทั้ง 2 ประการนี้ไว้ ดังนี้

1. **การสื่อสารความจริง** ในแง่นี้มาจากการเข้าใจก่อนว่าความจริงนั้นคืออะไร ในอภัยราชกุมารสูตรอธิบายถึงคำว่า จริงนั้น ต้องไม่ขัดแย้งกัน จะพบได้จากการที่อภัยราชกุมารต้องการเข้าไปสอบถามคำถามกับพระพุทธเจ้าว่า "มีบ้างไหมที่พระตถาคตตรัสวาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น" หากพระพุทธเจ้าจะตอบรับก็จะถูกมองว่าไม่ต่างจากปุถุชนที่มีอารมณ์พูดตำหนิติติงกันให้ไม่พอใจกัน หรือทะเลาะกันเป็นเรื่องธรรมดา แต่ถ้าตอบปฏิเสธก็จะถูกถามต่อว่า แล้วที่พระพุทธเจ้า

กล่าวกับพระเทวทัตว่า เทวทัตจักเกิดในอบายจักเกิดในนรก ดำรงอยู่สิ้น 1 กัป เป็นผู้ที่ใครๆ เยียวยาไม่ได้ เพราะวาจาของพระองค์นั้น พระเทวทัตโกรธ เสียใจ นั่นคือคำกล่าวนี้ไม่ใช่หรือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 83 หน้า 86, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การใช้วาจาที่สื่อสารจึงต้องตรงกับความจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง ในแง่นี้อาจเป็นการเสนอตามแบบตรรกะทางภาษาที่มีสิ่งที่จริงเพียงสิ่งเดียว สิ่งอื่นเป็นเท็จ การสื่อสารจึงเป็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งและสิ่งที่จริงนั้นอาจทำร้ายความรู้สึกของผู้อื่น แต่การทำร้ายหรือพูดด้วยถ้อยคำเชิงตำหนินั้นไม่ได้เป็นลักษณะของพระพุทธเจ้าที่มีพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งเป็นลักษณะของนักบวชที่จะต้องมีความเมตตากรุณาเป็นคุณสมบัติหลัก ส่วนการพูดคำที่เป็นเชิงว่าร้ายหรือที่เรียกว่าประทุษวาจา ไม่ใช่สิ่งที่จะสื่อสารออกมาได้ เพราะคำเหล่านั้นเป็นลักษณะปุถุชน จึงพบว่า วิธีการพูดในเชิงว่าร้าย หรือกล่าวร้ายไม่ใช่คำของนักบวช (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 90 หน้า 51, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ฉะนั้น การพูดคำที่เป็นเชิงตำหนิ แม้จะเป็นความจริงจึงขัดกับลักษณะเหล่านี้ แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสนั้นนั้นตรงมองว่า คำตอบนี้ไม่อาจตอบได้นัยเดียว คือการสื่อสารความจริงบางอย่างต้องนำเสนอหลากหลายมุมมอง เพื่อให้คนเข้าใจถึงการกล่าวนั้นว่าอยู่ในบริบทใด และคนควรเข้าใจถ้อยคำเหล่านั้นอย่างไรจึงจะเหมาะสม

2. **การสื่อสารที่เกิดประโยชน์** การพิจารณาการสื่อสารอีกอย่างเป็นการพิจารณาไปถึงองค์ประกอบของการเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ต้องประกอบด้วยธรรมมีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ คือ 1. เป็นผู้มีศรัทธา 2. เป็นผู้มีศีล 3. เป็นผู้ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล 4. ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนานี้ 5. ทำอุปการะในศาสนานี้ก่อน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 175 หน้า 293, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยคำอธิบายของคนผู้ไม่ถือมงคลตื่นข่าวก็คือ ผู้ที่ถอดนความเห็นในเรื่องมงคลอุบาต หมายถึงมหาอุบาต 5 ประการ คือ (1) จันทคราส (ราหูอมพระจันทร์) (2) สุริยคราส (ราหูอมพระอาทิตย์) (3) นักษัตรคราส (ราหูอมกลุ่มดาวหรือดวงชะตา) (4) อุกกาบาต (5) ราหูจับลำขาว(ทางช้างเผือก)ในท้องฟ้า ความฝันและลักษณะตามที่ต้องการแล้ว ผู้นั้นล่วงพ้นสิ่งอันเป็นมงคลและโทษทั้งปวงครอบงำกิเลสเป็นคู่ๆ กิเลสเป็นคู่ๆ เช่น ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอเป็นต้น และโยคะทั้ง 2 ประการได้แล้วไม่กลับมาเกิดอีก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 87 หน้า 36, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การไม่เชื่อหลักการที่ไม่อาจเข้าใจหรือตรวจสอบได้จึงวิธีการที่ไม่ยึดถือข่าวสารที่ส่งต่อกันอย่างไม่มีที่มาและที่ไป ซึ่งลักษณะผู้ไม่ตื่นข่าวก็คือบุคลิกของผู้ที่จะรับข่าวสารที่เกิดประโยชน์เท่านั้น ดังข้อความในอภัยราชกุมารสูตรที่ว่า

ก. ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ข. ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ค. ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

ง. ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

จ. ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ช. ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้น เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ข้อนั้น เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 86 หน้า 88, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ประโยชน์จึงเป็นหลักสำคัญในการตรวจสอบว่าการสื่อสารนั้นว่าถูกต้องและเหมาะสม สอดคล้องกับวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้ แม้ว่าจะเป็นคำจริง คำแท้ เป็นที่รักและไม่เป็นที่รักก็ตาม หากไม่มีประโยชน์เป็นส่วนประกอบหลักก็เลือกจะไม่สื่อสารสิ่งต่างๆ ออกมา การใช้หลักอภัยราชกุมารสูตรจึงเป็นวิธีการใช้หลักการในเรื่องประโยชน์มาประกอบทุกการสื่อสารในทางพระพุทธศาสนา

อภัยราชกุมารสูตร: แนวทางการเข้าใจการสื่อสารของพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อแก้ปัญหาสื่อสารออนไลน์ในสังคมไทย

การเข้าใจว่าการสื่อสารนั้นเป็นการพิจารณาทั้งในส่วนของคนในฐานะผู้สื่อและผู้รับ เป็นหลักการพิจารณาถึงการสื่อสารในพระพุทธศาสนาเถรวาท การแก้ไขปัญหาการสื่อสารออนไลน์ในสังคมไทยด้วยหลักการที่ถูกกล่าวถึงในอภัยราชกุมารสูตร จึงไม่ใช่แค่การนำเสนอความจริงเท่านั้น และไม่ได้รวมถึงบริบทในแง่ของการเป็นสิ่งที่ผู้ฟังชอบหรือไม่ชอบ แต่มุ่งไปที่สิ่งที่จะเกิดขึ้น กล่าวคือมีประโยชน์อะไรเกิดตามมา การเข้าใจการสื่อสารออนไลน์ในปัจจุบันจึงพิจารณาไปที่ประโยชน์เป็นหลัก ในที่นี้จะได้พิจารณาถึงการแก้ไขปัญหา ดังนี้

1. การแก้ปัญหาจริยธรรมผ่านสื่อสารออนไลน์ การสื่อสารออนไลน์ต้องมีหลักจริยธรรมเป็นพื้นฐานในแง่ของหลักการปฏิบัติ โดยปรากฏในอภัยราชกุมารสูตรตอนหนึ่งอธิบายถึงการสื่อสารในพระพุทธศาสนาจะต้องมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจถึงคำตอบหรือผลที่คนฟังต้องการ ดังข้อความว่า “กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี คหบดีผู้เป็นบัณฑิตก็ดี สมณะผู้เป็นบัณฑิตก็ดี ตั้งปัญหาแล้วเข้ามาเฝ้าพระตถาคต ทูลถามปัญหานั้น การตอบปัญหาของบัณฑิตเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรึกด้วยพระหทัยก่อนว่า ‘บัณฑิตทั้งหลายจักเข้ามาหาเราแล้วทูลถามปัญหาอย่างนี้ เราเมื่อบัณฑิตเหล่านั้นทูลถามอย่างนี้แล้ว จักตอบอย่างนี้’ หรือ ว่าคำตอบนั้นปรากฏแก่พระตถาคตโดยทันที” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 87 หน้า 88, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเข้าใจคำตอบแต่การจะตอบคำถามนั้น ไม่ใช่เป็นไปในลักษณะเดียวกัน เพราะการตอบคำถามเท่ากับเป็นการยอมรับว่าคำตอบนั้นถูกต้องตามที่ผู้ตั้งคำถามมาต้องการเท่านั้น แต่หากไม่เกิดประโยชน์ก็ไม่จะไม่ตอบคำถามนั้น การสื่อสารที่เล็งเห็นว่าไม่เกิดประโยชน์จึงเป็นจริยธรรมที่ผู้สื่อและผู้รับควรจะพิจารณาก่อนเป็นอันดับแรก โดยประโยชน์ที่ว่านี้อ้างถึงประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสอง กล่าวคือ หากการมีข้อมูลหรือรับข้อมูลนั้นแล้วไม่ได้สร้างความดีหรือเสริมให้เกิดความดีขึ้นมาในชีวิตและสังคมส่วนรวมเกิดผลที่ดีขึ้น ก็ไม่ควรจะรับข่าวสารนั้น หรือปฏิเสธ

ข่าวสารนั้นได้เลย แต่หากคิดว่าเป็นประโยชน์ก็ควรรับข่าวสารนั้น และส่งต่อข่าวสารนั้นไปให้แก่ผู้อื่นได้ต่อไป

2. การสร้างอุดมคติทางการสื่อสาร เป็นการสร้างการยับยั้งชั่งใจ ในแง่นี้เป็นการอ้างอิงถึงการสื่อสารควรมีใช้การพิจารณาด้วยหลักปัญญาหรือการใช้ธรรมวิจยะเป็นพื้นฐาน กล่าวคือในอภัยราชกุมารสูตรได้เสนอวิธีวินิจฉัยข้อความในทุกอย่างที่เกิดขึ้นด้วยการเสนอลักษณะการตีความว่าไม่ใช่ได้มาด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 85 หน้า 86, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การยับยั้งชั่งใจก่อนจะเสพหรือจะสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์ที่อาศัยคำถามและคำตอบอย่างรวดเร็ว จึงไม่ง่ายที่ระงับยับยั้งในการตัดสิน ในกรณีนี้จึงจำเป็นต้องเข้าใจบริบทและเป้าหมายของการสื่อสารนั้นมาจากความประสงค์ต้องการพลักดันให้เกิดผลแก่ผู้เสพโดยตรงโดยเฉพาะการต้องการคำตอบแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ และหากผู้รับไม่เข้าใจก่อนก็จะรีบตอบก่อนทันที การหยุดและการพิจารณาถึงที่มาของการสื่อสาร คือการใช้วิจารณญาณในแบบของบัณฑิตผู้ฝึกฝนตนเอง ไม่ต่างจากการฝึกพูดที่ทุกคนสามารถฝึกได้ แต่หากจะพูดเป็นจะต้องอาศัยเวลา และหากจะพูดแล้วเกิดประโยชน์ก็ต้องไม่ใช้วาจาส่อเสียดและคำเท็จ ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้จะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงยับยั้งไม่ตอบหรือสื่อสารกับอภัยราชกุมาร จนนำไปสู่ข้อความต่อมาที่อภัยราชกุมารแจ้งว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแบบนี้พวกศัตรูอย่างนิครนถ์ฉิบหายแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 85 หน้า 86, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คำนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการสื่อสารต้องไม่เป็นเครื่องมือของผู้ไม่ประสงค์ประโยชน์ แต่มุ่งจะให้เกิดโทษหากตอบผิด และการตอบผิด โดยเฉพาะพระสงฆ์หรือครูอาจารย์จะสร้างความเสียหายให้มากยิ่งขึ้น จึงต้องสร้างเครื่องมือที่เรียกว่า อุดมคติให้เกิดแก่การรับและการสื่อไปพร้อมกันในด้านการยับยั้งและใช้ปัญญาพิจารณาเลือกตอบและตอบอย่างครอบคลุมเพื่อให้เกิดความชัดเจน มีข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง

องค์ความรู้

ภาพประกอบ 1 การแก้ปัญหาสื่อออนไลน์ด้วยพระพุทธศาสนา

คำอธิบาย จุดเบื้องต้นการสื่อสาร คือ 1.การสื่อสารผ่านอินเตอร์เน็ต 2. การสื่อสารออนไลน์ด้วยระบบปฏิบัติการ ปัญหาการสื่อสารออนไลน์ คือ 1. ปัญหาเรื่องหลักจริยธรรมผ่านการสื่อสารออนไลน์ยังไม่เข็มแข็ง 2. ปัญหาผู้รับสารขาดการยับยั้งชั่งใจ แนวคิดอภัยราชกุมาร คือ 1. การสื่อสารความจริง 2. การสื่อสารที่เกิดประโยชน์ การสร้างการสื่อสารแบบพุทธ คือ 1. การแก้ปัญหาจริยธรรมผ่านสื่อสารออนไลน์ 2. การสร้างอุดมคติทางการสื่อสาร

สรุป

การสื่อสารออนไลน์ซึ่งมีอิทธิพลอย่างสูงในสังคมปัจจุบัน มีปัญหาสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) ปัญหาการขาดหลักจริยธรรมในการสื่อสาร ซึ่งนำไปสู่การใช้สื่อเพื่อทำลายผู้อื่น และ 2) ปัญหาผู้รับสารขาดการยับยั้งชั่งใจและวุฒิภาวะในการไตร่ตรองข้อมูล โดยเฉพาะกลุ่มคน Gen Y ที่มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสูงแต่ยังอาจขาดวิจารณญาณ หลักการสื่อสารจากอภัยราชกุมารสูตรมาเป็นต้นแบบ โดยเน้นหลักการสำคัญ 2 ประการคือ 1) การสื่อสารความจริง ที่ต้องพิจารณาในหลายมุมมองและบริบท ไม่ใช่การนำเสนอความจริงเพียงด้านเดียว และ 2) การสื่อสารที่เกิดประโยชน์ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญ โดยพระพุทธเจ้าจะตรัสวาจาที่เป็นจริง แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ และจะตรัสในกาลที่เหมาะสมเท่านั้น แม้ว่าวาจานั้นอาจไม่เป็นที่พอใจของผู้ฟังก็ตาม หากคำพูดใดแม้เป็นจริงแต่ไม่เกิดประโยชน์ พระองค์ก็จะไม่ตรัส ส่วนแนวทางการประยุกต์ใช้อภัยราชกุมารสูตรเพื่อแก้ปัญหาการสื่อสารออนไลน์ไว้ 2 แนวทางคือ 1. การแก้ปัญหาจริยธรรมผ่านสื่อสารออนไลน์ โดยผู้ส่งและผู้รับสารควรพิจารณาถึง "ประโยชน์" เป็นอันดับแรก ทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หากข่าวสารนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ก็ไม่ควรรับหรือส่งต่อ 2. การสร้างอุดมคติทางการสื่อสารเพื่อสร้างการยับยั้งชั่งใจ โดยใช้ปัญญาและธรรมวิจยะในการพิจารณาไตร่ตรองข้อมูลก่อนตัดสินใจเชื่อหรือส่งต่อ เป็นการฝึกฝนตนเองให้สื่อสารอย่างบัณฑิต เพื่อให้การสื่อสารนั้นเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงและไม่สร้างความเสียหาย โดยสรุป บทความนี้ชี้ว่าการนำหลักการสื่อสารในอภัยราชกุมารสูตรที่มุ่งเน้น "ประโยชน์" และ "ความจริง" มาปรับใช้ จะช่วยสร้างมาตรฐานทางจริยธรรมและส่งเสริมการใช้วิจารณญาณในการสื่อสารออนไลน์ ซึ่งจะช่วยลดผลกระทบเชิงลบในสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุธี พลพงษ์ และคณะ.(2550). *สื่อและเทคโนโลยี: ชุดความรู้นิเทศศาสตร์.* กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วสิฐพัชร์ วาฤทธิ์ และคณะ.(2557). รูปแบบการสื่อสารด้านพุทธศาสนาสู่คนรุ่นใหม่ในประเทศไทยยุคปัจจุบัน. *รายงานวิจัย.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

ชนัญสรา อรนพ ณ อยุธยา.(2549). การใช้ประโยชน์เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการแสวงหาและการเรียนรู้จริยธรรมของเยาวชน. *วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวารสารสนเทศภาควิชาวารสารสนเทศ*. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

A.M.S. Zalzala and A.S. Morris. (1996). *Neural Networks for Robotic Control: Theory*

and Applications. London: Eills Horwood.

David J. Kalupahana**.** (1992). *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities.* Honolulu: University of Hawaii Press.

อิทธิพลธรรมคีตะที่มีต่อการเจริญสติในผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนาเถรวาท
The Influence of Dhamma Gita on Elderly People in Theravada Buddhism

สุวดี เมฆเสรีกุล Suwadee Meksereekul
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: suwadeem@gmail.com

Received November 15, 2025; **Revised** August 29, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงอิทธิพลธรรมคีตะที่มีต่อการเจริญสติของผู้สูงอายุ โดยใช้การศึกษาจากเอกสารและงานวิจัย ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติธรรมในผู้สูงอายุนั้นอาจจะเป็นสิ่งที่ท้าทายเมื่อเทียบกับวัยกลางคน เนื่องจากร่างกายที่แก่ชราและอาจมีอาการเจ็บปวดเวลาเดินหรือนั่งทำให้เกิดทุกข์เวทนาในการปฏิบัติธรรม หากว่าฝืนสังขารมากเกินไป อาจจะทำให้เกิดความตึงเครียดและเศร้าหมองได้ ยิ่งถ้าผู้สูงอายุไม่เคยปฏิบัติธรรมมาก่อน มีงานวิจัยที่บูรณาการด้วยการใช้ธรรมคีตะในการปฏิบัติธรรม ผลการวิจัยพบว่าช่วยพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจของผู้สูงวัย อีกทั้งยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้เพลงธรรมะที่ช่วยเพิ่มคุณภาพการนอนหลับของผู้สูงอายุ โรคนอนไม่หลับมักพบในกลุ่มคนผู้สูงอายุเนื่องจากกระบวนการชราภาพ

คำสำคัญ:; ผู้สูงอายุ; ธรรมคีตะ; อิทธิพล

Abstract

This article aims to investigate the influence of Dhamma KĪta on the mindfulness development of the elderly. Employing documentary analysis and a review of existing research, the findings indicate that meditation in the elderly can be more challenging than in middle-aged people. This is because their aging bodies may experience pain when walking or sitting, making meditation practice difficult. If they overdo it, it can lead to stress and depression, especially if they have never practiced meditation before. There is research integrating the use of Dhamma Gita in meditation practice. The results of the research found that it helps improve the mental well-being of the elderly. Moreover, Research has found that using Dhamma songs helps the elderly increase sleep quality. Insomnia is common among the elderly because of the aging process.

Keywords; Elderly People; Dhamma Gita; Influence

บทนำ

ผู้สูงอายุมักต้องเผชิญกับปัญหาหลากหลายประการในช่วงบั้นปลายของชีวิต ทั้งปัญหาการเสื่อมของอวัยต่างๆ ภายในร่างกาย มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่ทรุดโทรมลง ทั้งนี้มาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย เช่น การเจ็บป่วยหรือข้อจำกัดในการเคลื่อนไหว ยังส่งผลต่อความสามารถในการดำเนินชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกัน ความเสื่อมถอยทางการรับรู้และสมาธิทำให้ความตื่นตัวทางจิตใจลดลง กิจวัตรประจำวันที่เคยมีระเบียบแบบแผนอาจแปรเปลี่ยนไปเป็นชีวิตที่ไร้โครงสร้าง ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยจึงรู้สึกว่าตนเองสูญเสียการควบคุมชีวิตและทิศทางของตน ทำให้เกิดความรู้สึกว่างเปล่า เหมือนชีวิตขาดความหมายและปราศจากจุดมุ่งหมายเนื่องจากอายุมากขึ้นจนเกิดปัญหาเรื่องความไม่คล่องตัว ปัญหาการได้ยิน การเสื่อมของกระดูก ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หากผู้สูงอายุไม่ดูแลสุขภาพร่างกายก็จะยิ่งทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยได้ อีกทั้งปัญหาทางด้านจิตใจที่ผู้สูงวัยจะเผชิญหน้ากับอาการรู้สึกห่อเหี่ยว ท้อแท้ เหงา โดดเดี่ยว เนื่องมาจากสภาพร่างกายที่เสื่อมโทรมลงจนส่งผลกระทบทางด้านจิตใจ การถูกลดสถานภาพและบทบาททางหน้าที่การทำงานอันมาจากเมื่อถึงวัยเกษียณ ผู้สูงอายุบางคนไม่ต้องออกไปทำงานทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีเวลาว่าง ไม่รู้จะทำอะไร ทำให้รู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่า ถูกทอดทิ้งจากบุตรหลานเนื่องจากต้องออกไปทำงาน หรือต้องสูญเสียบุคคลแวดล้อมในชีวิตไปทีละคน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนบั่นทอนความรู้สึกของผู้สูงอายุทั้งสิ้น (ณัฐหทัย นิรัตศัย, 2561) โดยเฉพาะความรู้สึกเหงาอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางบทบาทและสังคม เช่น การเกษียณจากงานที่เคยทำเป็นประจำ การสูญเสียคู่ชีวิต หรือการที่ลูกหลานแยกย้ายไปอยู่ห่างไกล ทำให้เกิดความโดดเดี่ยวและขาดการมีส่วนร่วมในชุมชน ผลที่ตามมาคือ ความเศร้า ความสิ้นหวัง ภาวะซึมเศร้า และการเปลี่ยนแปลงในภาพลักษณ์และความเชื่อมั่นในตนเอง จากความมั่นใจในอดีตกลับกลายเป็นความสงสัยและความไม่มั่นคงทางอารมณ์

ทางพระพุทธศาสนามีวิธีการเยียวยารักษาจิตใจด้วยการเจริญสติ จะพบจากหลักการเจริญสติที่พบว่าพระพุทธเจ้าแสดงไว้นั้นที่เกี่ยวข้องกับร่างกายจะต้องสัมพันธ์กับการทำลายจิตที่หดหู่อันมาจากการเสื่อมโทรมลงของสังขาร ด้วยการใช้สติระลึกนึกถึงอยู่อย่างนั้น ใช้ปัญญาเฟ้น เลือกคัด คิดค้น ไตร่ตรอง สอบสวน พิจารณา จัด จำแนก แยกแยะ สืบสาวไปด้วย จึงเป็นการเจริญธรรมวิจัยสัมโพชฌงค์ และเมื่อใช้ปัญหาเลือกเฟ้นไตร่ตรอง สอบสวนพิจารณา ก็เป็นอันได้ใช้ความเพียร ยิ่งเลือกเฟ้นมองเห็นความ เข้าใจชัดขึ้นหรือลึกลงไป ได้สาระคืบหน้า ก็ยิ่งคึกคัก มีกำลังใจ อยากเดินหน้าต่อไป กระตือรือร้น แข็งขัน เพียรพยายาม ไม่ย่นย่อ เป็นอันได้เจริญวิริยสัมโพชฌงค์ เมื่อพร้อมด้วยความเพียร เอาจริงเอาจัง มีกำลังใจเข้มแข็งรุดหน้า ก็เกิดปีติทั้งทางกายและใจก็จะผ่อนคลายลงและสงบได้ในที่สุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556) โดยวิธีการดังกล่าวนี้เป็นการนำเอาหลักโพชฌงค์มาเป็นตัวช่วยประคับประคองจิตดังจะเห็นได้จากเวลาที่มีคนเจ็บป่วยจะนำเอาโพชฌงค์มาเป็นบทสวดพิจารณา ซึ่งสอดคล้องกับพุทธพจน์ว่า

> สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น ไม่เป็นเวลาเพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ไม่เป็นเวลาเพื่อเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ไม่เป็นเวลาเพื่อเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่นั้นยากที่จะให้ฟื้นขึ้นด้วยธรรมเหล่านั้น แต่สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น เป็นเวลาเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นเวลาเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ เป็นเวลาเพื่อเจริญปีติสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่นั้นง่ายที่จะให้ฟื้นขึ้นด้วยธรรม

เหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะให้ไฟน้อยนิดลุกโพลง จึงใส่หญ้าแห้ง โคมัยแห้ง ไม้แห้ง เป่าลมและไม่โปรยฝุ่นลงในไฟนั้น เขาสามารถจะให้ไฟน้อยนิดลุกโพลงได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 234 หน้า 172-173, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ปัจจุบันการเจริญสติมีการพัฒนาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยปรากฏจากงานวิจัยว่ามีการนำธรรมคีตะมาใช้ในการบำบัดโรคเช่น ผู้ป่วยสูงอายุที่นอนไม่หลับ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การฟังเพลงธรรมะส่งผลที่ดีต่อผู้ป่วยสูงอายุช่วยส่งเสริมคุณภาพการนอนหลับ (นันทวัน มะยะเฉี่ยว, 2552) นอกจากนี้ธรรมคีตะยังช่วยทางด้านสุขภาพจิตของผู้ปฏิบัติธรรมสูงอายุได้อีกด้วย (Kriangrit Supavanichyanon, 2024) การปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างสติด้วยธรรมคีตะ เป็นแนวทางการฝึกจิตที่ออกแบบมาโดยเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางกาย จิต และปัญญา ผ่านการบูรณาการองค์ประกอบสำคัญสองประการ ได้แก่ การเจริญสติ (Mindfulness Meditation) และการศึกษาธรรมะผ่านธรรมคีตะ ซึ่งเป็นการสวดสาธยายหรือขับร้องพระธรรมคำสอนในรูปแบบที่สงบเย็น

บทความนี้ต้องการนำเสนอให้เห็นว่าธรรมคีตะได้ถูกพัฒนาเพื่อใช้สำหรับเจริญสตินั้นได้ส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุผ่านการการสวดและการฟัง โดยมุ่งเน้นไปที่การนำเสนอผลการศึกษาและงานวิจัยที่ปรากฏทั้งในส่วนของหลักวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนาเถรวาทที่จะช่วยทำให้เกิดความชัดเจนทางการศึกษาการเจริญสติในสังคมร่วมสมัยต่อไป

ธรรมคีตะประกอบการปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรม หมายถึง การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตและการทำงาน หากเพียงศึกษาแต่ยังไม่นำไปใช้ในทางปฏิบัติ ก็ยังไม่ถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง คำว่า “ปฏิบัติ” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี แปลว่า “การเดินทาง” ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า “ปฏิปทา” หมายถึง “หนทาง” หรือ “เส้นทางแห่งการดำเนินชีวิต” ดังนั้น การปฏิบัติธรรมจึงหมายถึง การนำหลักธรรมคำสอนมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง ราบรื่น และสอดคล้องกับหลักแห่งความดีงาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2553)

สติ หมายถึง ความระมัดระวังและความตื่นตัวในการปฏิบัติหน้าที่ เป็นภาวะของจิตที่พร้อมรับรู้ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ มีความระลึกได้ ไม่เผลอไผล สามารถควบคุมจิตให้อยู่กับกิจที่กำลังทำหรือสิ่งที่เกี่ยวข้อง จดจำการกระทำและถ้อยคำได้แม้เวลาจะล่วงไป และมีความตระหนักรู้ในการพิจารณาว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไรให้เหมาะสม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2556)

ธรรมคีตะ หรือเพลงธรรมะได้ถูกนำเสนอผ่าน 2 แนวทางคือ แนวทางที่ 1 เป็นการใช้หลักธรรมประกอบดนตรี อันเป็นการนำธรรมะมาใช้ประกอบบทเพลง ดังในเนื้อหาบทเพลงบางส่วนของปัญจสิขเทพบุตรว่า

“ฉันใฝ่ฝันหาเธอ เหมือนพระสมณศากยบุตรผู้ทรงเข้าฌานอยู่ผู้เดียว ผู้มีปัญญาครองตน มีสติ เป็นมุนี แสวงหาอมตธรรม แม่คุณคนงาม ถ้าฉันได้อยู่ร่วมกับเธอ ก็จะพึงชื่นชม เหมือน

> พระมุนีบรรลุพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดพึงชื่นชมฉะนั้น หากท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แห่งดาวดึงส์จะประทานพรแก่ฉัน ฉันก็จะต้องเลือกเอาเธอเป็นแน่ ความปรารถนาของฉันมั่นคงอยู่อย่างนี้ แม่คุณผู้เฉลียวฉลาด ฉันขอน้อมไหว้บิดาของเธอผู้มีธิดางามเช่นนี้ ดุจต้นสาละที่ผลิดอกใหม่ๆ ฉะนั้น" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 348 หน้า 275, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เป็นบทเพลงที่บรรเลงพิณกล่าวข้อความเนื่องด้วยพระพุทธ เกี่ยวเนื่องด้วยพระธรรม เกี่ยวเนื่องด้วยพระสงฆ์ เกี่ยวเนื่องด้วยพระอรหันต์ และเกี่ยวเนื่องด้วยกามเหล่านี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 348 หน้า 275, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งจะพบหลักการนี้ในการฟังเป็นหลัก และแนวทางที่ 2 เป็นการใช้ดนตรีประกอบธรรม เช่นบทสวดมนต์ที่นำมาใส่ดนตรี ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในบทสวดมนต์เป็นหลัก

อีกทั้งธรรมคีตะนั้นมักพบได้อย่างแพร่หลายในแนวการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนามหายาน โดยเฉพาะในนิกายเซน ซึ่งให้ความสำคัญกับการบ่มเพาะสติผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน การปฏิบัติธรรมสำหรับผู้สูงอายุในแนวมหายานมีลักษณะ ยืดหยุ่นและหลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายและจิตใจของแต่ละบุคคล

แนวทางการฝึกปฏิบัติที่เรียบง่ายและเข้าถึงได้สำหรับทุกเพศทุกวัย โดยเน้นการ เจริญสติในปัจจุบันขณะ (Mindfulness in Daily Life) ผ่านอิริยาบถต่าง ๆ เช่น การนั่งสมาธิ การเดินอย่างมีสติ การสวดมนต์ และการทำกิจกรรมประจำวันด้วยความรู้ตัวและไม่เร่งรีบ แนวทางดังกล่าวช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถเชื่อมโยงระหว่าง "สติ" กับ "ชีวิตจริง" ได้อย่างกลมกลืน อีกทั้งยังมีการประยุกต์ใช้ดนตรีเป็นสื่อในการเจริญสติด้วยเช่นกัน เช่น เพลง *Breathing In, Breathing Out* และ *I Am Home* ซึ่งแปรเปลี่ยนข้อความแห่งการเจริญสติให้เป็นถ้อยคำในรูปของบทเพลง เช่น "ฉันมาถึงแล้ว ฉันอยู่บ้านแล้ว" หรือคำภาวนาในขณะหายใจ "เข้า–ออก ลึก–ช้า" เพื่อช่วยนำจิตให้กลับคืนสู่ปัจจุบันขณะอย่างอ่อนโยน พระติช นัท ฮันห์ อธิบายว่า เมื่อมีความคิดหรืออารมณ์อันยากลำบากเกิดขึ้น "เสียงดนตรีแห่งการเจริญสติด้วยลมหายใจ" จะช่วยปลอบประโลมและเยียวยาความคิดหรืออารมณ์เหล่านั้นได้อย่างลึกซึ้ง (Thich Nhat Hanh, 2568)

ในทำนองเดียวกัน แม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ยังได้ดำเนินโครงการ "สตรีคือสติ: หลักสูตรบุญภาคี...เสริมสร้างสติสู่สตรี สร้างสุขสู่สังคม" โดยใช้บทเพลงธรรมะ *"ดั่งดอกไม้บาน"* เป็นเครื่องมือในการภาวนา เพื่อสร้างสติก่อนเริ่มต้นการทำงาน (เสถียรธรรมสถาน SDS Channel, 2568) มีงานวิจัยที่กล่าวถึงการเจริญสติด้วยธรรมคีตะ โดยศึกษาผู้เข้าร่วมการฝึกอานาปานสติภาวนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ณ เสถียรธรรมสถาน ซึ่งดำเนินการฝึกสอนโดยแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ผลการวิจัยเปรียบเทียบคะแนนพฤติกรรมก่อนและหลังการฝึก พบว่าการฝึกอานาปานสติภาวนาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เข้าร่วมได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น คะแนนด้านการดำเนินชีวิตภายในครอบครัวเพิ่มจาก 4.03 เป็น 4.56 หลังการฝึก ขณะที่พฤติกรรมการให้อภัยต่อผู้อื่นที่ทำร้ายร่างกายหรือเสียดสีทางวาจาเพิ่มจาก 2.80 เป็น 4.08 แสดงให้เห็นว่าการฝึกอานาปานสติภาวนาเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจในทางที่ดีและส่งผลให้คุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติดีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม (นางฐิติรัตน์ รักษ์ใจตรง, 2568)

มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาของผู้สูงอายุในการปฏิบัติธรรม ผู้สูงอายุหรือผู้ที่มีความไม่สบายทางกายรวมถึงความยากลำบากในการเคลื่อนไหว การนั่งเป็นเวลานาน และการรักษาสมาธิระหว่างทำกิจกรรมต่างๆ ผลการวิจัยพบว่า การฝึกเจริญสติร่วมกับบทเพลงธรรมะสามารถเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน รวมถึงพัฒนาสุขภาพทั้งทางกายและใจ พบว่าการฝึกเจริญสติร่วมกับบทเพลงธรรมะช่วยให้รู้สึกสบายใจ อีกทั้งการฝึกเจริญสติร่วมกับบทเพลงธรรมะส่งผลดีต่อสุขภาพจิตของผู้ปฏิบัติธรรมสูงอายุ การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและพร้อม ผู้ปฏิบัติธรรมจะได้รับประโยชน์มากมาย รวมถึงสุขภาพจิตที่ดีขึ้นและการเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Kriangrit Supavanichyanon, 2024)

หลักธรรมคีตะจึงเป็นการนำเอาหลักการใช้เสียงประกอบกับหลักธรรม รวมถึงการนำหลักธรรมมาประกอบดนตรี ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนั้นมีจุดมุ่งเน้นต่างกัน การใช้หลักธรรมประกอบดนตรีจะมุ่งเน้นไปที่การฟังเป็นหลัก ส่วนการใช้ดนตรีประกอบธรรมะ ใช้สำหรับการสวดด้วยทำนองที่จะช่วยคนให้เกิดศรัทธาและปีติในช่วงการสวด

ลักษณะธรรมคีตะที่มีต่อการเจริญสติในผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุถือเป็นบุคคลที่ถูกพิจารณาว่าเป็นบุคคลที่มีปัญหาทางด้านร่างกายคือการเสื่อมของอวัยต่างๆ ภายในร่างกาย มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่ทรุดโทรมลง เนื่องจากอายุมากขึ้น จนเกิดปัญหาเรื่องความไม่คล่องตัว ปัญหาการได้ยิน การเสื่อมของกระดูก ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หากผู้สูงอายุไม่ดูแลสุขภาพร่างกายก็จะยิ่งทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยได้ อีกทั้งปัญหาทางด้านจิตใจที่ผู้สูงวัยจะเผชิญหน้ากับอาการรู้สึกห่อเหี้ยว ท้อแท้ เหงา โดดเดี่ยว เนื่องมาจากสภาพร่างกายที่เสื่อมโทรมลงจนส่งผลกระทบทางด้านจิตใจ การถูกลดสถานภาพและบทบาททางหน้าที่การทำงาน อันมาจากเมื่อถึงวัยเกษียณ ผู้สูงอายุบางคนไม่ต้องออกไปทำงานทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีเวลาว่าง ไม่รู้จะทำอะไร ทำให้รู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่า ถูกทอดทิ้งจากบุตรหลานเนื่องจากต้องออกไปทำงาน หรือต้องสูญเสียบุคคลแวดล้อมในชีวิตไปทีละคน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนบั่นทอนความรู้สึกของผู้สูงอายุทั้งสิ้น (ณัฐหทัย นิรัตศัย, 2561) โดยลักษณะเหล่านี้เป็นที่มาของการเจริญสติในการแก้ไขปัญหา ดังนี้

1. การฟังเสียงสวดมนต์ประกอบดนตรีหรือเพลงธรรมะเพื่อพัฒนาสุขภาวะของผู้สูงอายุ บทสวดมนต์ที่ไว้สำหรับฟังจะสอดคล้องกับการประพันธ์หลักธรรมประกอบดนตรีให้คนฟังเกิดความเพลิดเพลิน และการฟังธรรมะถือเป็นเหตุแห่งวิมุตติที่ว่า

> “ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูบางรูปไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แต่ภิกษุแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียน มาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้นตามที่ภิกษุแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท หรือเธอย่อมบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 26 หน้า 33-34, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การฟังจึงเป็นการพัฒนาจิตใจได้ตามความหมายที่อยู่ในบทเพลงนั้น ซึ่งจะพบว่า การฟังเสียงบทสวดมนต์ประกอบดนตรีแล้ว ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาผลของการใช้บทสวดมนต์ประกอบดนตรีและการสวดมนต์ต่อสุขภาวะของผู้สูงอายุอีกด้วย ตัวอย่างเช่น การวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลของการสวดสรภัญญะต่อการลดระดับความดันโลหิตในผู้สูงอายุที่มีภาวะความดันโลหิตสูง” (วิษณุ จันทร์สด และสอาด มุ่งสิน, 2567) ซึ่งเป็นการศึกษาแบบวัดผลก่อนและหลัง เพื่อประเมินประสิทธิผลของการสวดสรภัญญะในการลดระดับความดันโลหิตในผู้สูงอายุที่มีภาวะความดันโลหิตสูง

ผู้เข้าร่วมการวิจัยจำนวน 23 คน เป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลดงห่องแห่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงตามเกณฑ์ที่กำหนด ผู้เข้าร่วมได้รับการสวดสรภัญญะตามคู่มือและใช้ไฟล์เสียงประกอบ พร้อมมีการบันทึกค่าความดันโลหิตก่อนและหลังการสวดด้วยเครื่องวัดความดันโลหิตแบบดิจิทัลเครื่องเดียวกันตลอดการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ค่าเฉลี่ยของความดันโลหิตซิสโตลิกและไดแอสโตลิกของกลุ่มตัวอย่างลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value < 0.05) สะท้อนให้เห็นว่า การสวดสรภัญญะอาจมีประสิทธิผลในการช่วยลดระดับความดันโลหิตและส่งเสริมสุขภาวะทางกายของผู้สูงอายุได้อย่างมีนัยสำคัญ

ผลการวิจัยเกี่ยวกับ การพัฒนาและทดสอบความเป็นไปได้ของโปรแกรมการฟังบทสวดมนต์ประกอบดนตรีเพื่อบรรเทาความปวดและส่งเสริมความผาสุกทางจิตวิญญาณในผู้สูงอายุโรคมะเร็งที่ได้รับรังสีรักษา พบว่า ผู้เข้าร่วมซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยโรคมะเร็งได้รับการฟังบทสวดมนต์ประกอบดนตรีวันละ 1 ครั้ง ครั้งละประมาณ 30 นาที ในช่วงเย็นถึงก่อนนอน ติดต่อกันเป็นเวลา 2 สัปดาห์ (สัปดาห์ละ 5 วัน) โดยมีการวัดระดับความปวดและประเมินความผาสุกทางจิตวิญญาณก่อนและหลังการฟัง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า โปรแกรมดังกล่าวมีความเหมาะสมกับปัญหาที่ต้องการแก้ไข มีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติได้จริง (ขนิษฐา ดวงผุยทอง และ ลดาวัลย์ พันธุ์พาณิชย์, 2564)

ในทำนองเดียวกัน งานวิจัยของ นันทวัน มะยะเฉี่ยว (2552) เรื่อง “ผลของการฟังเพลงธรรมะต่อคุณภาพการนอนหลับของผู้ป่วยสูงอายุในโรงพยาบาล” พบว่า การฟังเพลงธรรมะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกสงบจิตสงบใจมากขึ้น โดยร้อยละ 100 ของกลุ่มตัวอย่างรายงานว่ามีความสงบทางจิตใจ ไม่ฟุ้งซ่าน และคลายความเครียด ร้อยละ 98.2 รู้สึกผ่อนคลาย ร้อยละ 94.6 รู้สึกสบายใจ และร้อยละ 85.7 มีสมาธิและสามารถลืมความไม่สบายใจจากความเจ็บป่วยได้ ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เพลงธรรมะมีศักยภาพในการช่วยส่งเสริมคุณภาพการนอนหลับและความผาสุกทางจิตใจของผู้สูงอายุในโรงพยาบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การสวดมนต์ประกอบดนตรีเพื่อเยียวยาจิตใจผู้สูงอายุ การสวดมนต์นั้นเป็นไปตามลักษณะการใช้คำสอนสวดด้วยบทสรภัญญะให้สอดคล้องกับดนตรี เช่น คาถาธรรมบท ที่มีการกำหนดอักขระสั้นยาว เพื่อกำหนดการออกเสียง และการสวดมนต์นั้นก็ตรงกับการสาธยายที่นำไปสู่เหตุแห่งวิมุตติที่ว่า

> “ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจารีผู้ตั้งอยู่ในฐานะครูบางรูปไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร แต่ภิกษุสาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดยพิสดาร เธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมนั้น

ตามที่ภิกษุสาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาโดยพิสดาร เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร หรือเธอย่อมบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 26 หน้า 33-34, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การสวดมนต์ตามรากฐานของการนำดนตรีหรือทำนองมาใส่จึงตรงกับการใช้ข้อกำหนดคาถาในทางพระพุทธศาสนาและปรากฏในการเล่าเรื่องในคัมภีร์ชาดกที่ด้วยการใช้ทำนองเสนาะ การสวดด้านนี้ได้ฟังอย่างเพลิดเพลิน ซึ่งสวนใหญ่เน้นทำนองเสนาะให้ชาวบ้านที่ทั้งรู้หนังสือและไม่รู้หนังสือได้ฟัง จึงเป็นการใช้วรรณกรรมที่มีการบันทึกไว้เพื่อสร้างการรับรู้จากชาวบ้าน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2566) และการสวดมนต์กับผู้สูงอายุจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นการเข้าใจได้ง่ายต่อการฟังและการปรับเปลี่ยนทางด้านจิตใจที่คล้อยตามไปสู่ความเป็นกุศลได้ง่ายยิ่งขึ้น

อีกส่วนหนึ่งความเป็นดนตรีที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบตในบริบทของสังคมไทย แสดงให้เห็นถึงการนำ เครื่องดนตรีทิเบต มาใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศแห่งสมาธิและความศักดิ์สิทธิ์ของการประกอบพิธี ทั้งนี้ ดนตรีในพระพุทธศาสนาวัชรยานสามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ ลักษณะหลัก ได้แก่ การบรรเลงดนตรีรวมวง,การบรรเลงดนตรีประกอบการสวดมนต์ และ การสวดมนต์โดยไม่มีดนตรีประกอบ ในประเทศไทยมีการประยุกต์ใช้แนวทางการปฏิบัติของติช นัท ฮันห์ ใน ชุมชนคณะสวดมนต์วัดหมื่นปีวนาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่าผู้สูงอายุสามารถนำหลักธรรมเหล่านี้มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปฏิบัติธรรมด้วยการสวดมนต์ การร้องเพลงธรรมะ และการเจริญสติร่วมกันในชุมชน ช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเกิดความสงบทางใจ คลายความเครียด มีความสุข ความสดชื่น และยิ้มแย้มแจ่มใสยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณระหว่างผู้ร่วมปฏิบัติ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในบั้นปลายได้อย่างมีคุณค่า (พระสุชาติ เชื้อรุ่ง ธเนศ ปานหัวไผ่ และ ประเวศ อินทองปาน)

ธรรมคีตะนี้จึงปรากฏในทั้งส่วนที่เป็นเรื่องการฟังและการสวดมนต์ด้วยตนเอง ในแง่หนึ่งเป็นการเจริญสติที่มีท่วงทำนองที่ทำให้ง่ายขึ้นต่อศักยภาพของผู้สูงอายุ อีกทั้งยังช่วยบำบัดรักษาอาการทางกายที่ทรุดโทรมตามอายุ และจากสภาพหดหู่ทางจิตใจได้กลับมามีกำลังใจอีกครั้ง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพ 1 การฟื้นฟูสุขภาวะผู้สูงอายุด้วยธรรมคีตะ

คำอธิบาย การฟื้นฟูสุขภาวะผู้สูงอายุด้วยธรรมคีตะ

ขั้นที่ 1 สภาวะตั้งต้น (The Initial State) ร่างกายเสื่อมโทรม และจิตใจหดหู่

ขั้นที่ 2 การแทรกแซงด้วยธรรมคีตะ (The Intervention: Dhamma Kīta)

ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมกับธรรมคีตะผ่าน 2 ช่องทางหลักตามศักยภาพของตน 1. การฟัง ฟังเพลงธรรมะ หรือบทสวดมนต์ประกอบดนตรีที่ไพเราะ 2. การสวด/ขับร้อง สวดมนต์ทำนองสรภัญญะ หรือร้องเพลงธรรมะ

ขั้นที่ 3 กระบวนการกระตุ้นโพชฌงค์ (The Mechanism: Bojjhaṅga Activation) การแทรกแซงในขั้นที่ 2 จะเข้าไปกระตุ้นกลุ่มโพชฌงค์ฝ่ายปลุกเร้า เพื่อต่อต้านสภาวะจิตหดหู่โดยตรงเกิดธัมมวิจยะ วิริยะและปีติ

ขั้นที่ 4 ผลลัพธ์เชิงพัฒนาการ (The Developmental Outcome)

เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่สุขภาวะองค์รวมใหม่ ได้แก่ สุขภาวะทางกาย (Physical Health) คือ คุณภาพการนอนหลับดีขึ้น ระดับความดันโลหิตลดลง อาการเจ็บปวดทางกายบรรเทาลง และ สุขภาวะทางใจและจิตวิญญาณ (Psycho-Spiritual Health) คือ คลายความเครียด วิตกกังวล เกิดความสงบทางใจ สดชื่น ยิ้มแย้ม ความผาสุกทางจิตวิญญาณเพิ่มขึ้น และคุณภาพชีวิตโดยรวมดีขึ้น

สรุป

จากงานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า ธรรมคีตะมีอิทธิพลต่อร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุ มีการนำธรรมคีตะมาใช้ใน ธรรมคีตะประกอบการปฏิบัติธรรม การสวดบทสวดมนต์ประกอบดนตรี การฟังเสียงสวดมนต์ประกอบดนตรีหรือเพลงธรรมะ มีผลการวิจัยพบว่าเพลงธรรมะสามารถช่วยเพิ่มคุณภาพการนอนหลับของผู้สูงอายุได้ อีกทั้งการสวดทำนองสรภัญญะก็สามารถช่วยลดระดับความดันโลหิตในผู้สูงอายุได้ ส่วนทางด้านจิตใจ ธรรมคีตะยังสามารถนำมาช่วยพัฒนาจิตใจได้ ในการการวิจัยกับผู้สูงอายุโรคมะเร็งที่ได้รับรังสีรักษาพบว่า การฟังบทสวดมนต์ประกอบดนตรีสามารถช่วยส่งเสริมความผาสุกทางจิตวิญญาณและบรรเทาความปวดได้ และมีงานวิจัยเกี่ยวกับการสวดมนต์และการร้องเพลงธรรมะและเจริญสติในผู้สูงอายุ ซึ่งพบว่าช่วยทำให้ผู้สูงอายุเกิดความสงบทางใจ คลายความเครียด มีความสุข ความสดชื่น และยิ้มแย้มแจ่มใสยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่า การฝึกเจริญสติด้วยธรรมคีตะนั้นส่งผลที่ดีต่อสุขภาพจิตของผู้ปฏิบัติธรรมสูงอายุ

เอกสารอ้างอิง

ขนิษฐา ดวงผุยทอง และ ลดาวัลย์ พันธุ์พาณิชย์.(2564). การพัฒนาโปรแกรมการฟังบทสวดมนต์ประกอบดนตรีสำหรับลดความปวดและส่งเสริมความพาสุกทางจิตวิญญาณในผู้สูงอายุโรคมะเร็งที่ได้รับรังสีรักษา. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ,* 44(1): 38-50.

จุไรรัตน์ ดือขุนทด สิริลักษณ์ โสมานุสรณ์ และ วารี กังใจ (2559). ผลของโปรแกรมส่งเสริมการผ่อนคลายโดยการฟังดนตรีธรรมะร่วมกับสุวคนธบำบัดต่อคุณภาพการนอนหลับของผู้สูงอายุ *วารสารวิจัยสุขภาพและการพยาบาล*, *32*(1): 15-30.

ณัฐหทัย นิรัตศัย. (2561). ผู้สูงอายุไทยในศตวรรษที่ 21. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,* 1(1): 107-115.

ฐิติรัตน์ รักษ์ใจตรง. (2568). *ศึกษาการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ของเสถียรธรรมสถาน.* สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2568, จาก https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/2766.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* พิมพ์ครั้งที่ 38. กรุงเทพมหานคร: สำนักผลิธัมม์.

พระสุชาติ เชื้อรุ่ง ธเนศ ปานหัวไผ่ และ ประเวศ อินทองปาน. (2564). วิถีเซนในการดำเนินชีวิตประจำวันตามแนวทางของ ติช นัท ฮันห์ : กรณีศึกษาชุมชนคณะสวดมนต์วัดหมื่นปีวนาราม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. *วารสารเซนต์จอห์น,* 24(35): 72-87.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นันทวัน มะยะเฉี่ยว. (2552). ผลของการฟังเพลงธรรมะต่อคุณภาพการนอนหลับของผู้ป่วยสูงอายุในโรงพยาบาล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. *วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต การพยาบาลผู้ใหญ่.* มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

วิษณุ จันทร์สด และ สอาด มุ่งสิน. (2567). ประสิทธิผลของการใช้บทสวดสรภัญญะลดความดันโลหิตในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีภาวะความดันความโลหิตสูง. *วารสารวิจัยสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี,* 13(2): 39-47.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2566. *อำนาจของภาษาและวรรณกรรมไทย.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นาตาแฮก.

เสถียรธรรมสถาน SDS Channel.(2568). *ภาวนาด้วยเพลง สร้างสติก่อนทำงาน เพลงดั่งดอกไม้บาน [สตรีคือสติ].* สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2568, จาก https://www.youtube.com/watch?v=Y8TV6LS4UUw.

Kriangrit Supavanichyanon (2024). Application of Mindfulness Meditation with Dhamma Song for Senior Practitioner: A Case Study of Buddhamahametta Foundation, Chiangrak Noi, Phra Nakhon Si Ayutthaya. *A Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy (Buddhist Studies).* Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Thich Nhat Hanh. (2568). *The Music of Mindful Breathing*. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2568, จาก https://www.youtube.com/watch?v=f93haYpyOf4.

พิธีกรรมงานศพที่สื่อถึงการตายดีในศาสนาอิสลาม
Islamic funeral rituals that convey the concept of a good death

สายฝน ถนอมศรี Saifon Thanomsri
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: nongfon1926@hotmail.com

Received April 1, 2026; **Revised** April 23, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอรูปแบบของพิธีกรรมที่สื่อถึงการตายดี ในมุมมองของศาสนาอิสลาม โดยอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อเรื่องการตายที่ดีหรือไม่ดีเข้ากับพิธีกรรมและการแสดงออกของผู้ที่อยู่เบื้องหลังต่อผู้เสียชีวิต ในทัศนะของอิสลาม ความตายเป็นเรื่องปกติทางสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ทุกคน และไม่ได้ถูกมองว่าเป็นการดับสลาย แต่เป็นการเคลื่อนย้ายจากโลกชั่วคราวนี้ไปสู่โลกหน้าอันเป็นนิรันดร์ แนวคิดการตายดีตามหลักอิสลามมีรากฐานสำคัญคือ การพิสูจน์ศรัทธา ซึ่งมาจากการยอมรับชีวิตหลังความตายและความเป็นอมตะของวิญญาณ และ การพิสูจน์ความมีคุณธรรม ผ่านการดำเนินชีวิตที่ดีและตรวจสอบตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้ที่มีศรัทธาและคุณธรรมจะไม่กลัวความตาย เพราะความตายคือการกลับคืนสู่พระเจ้า พิธีกรรมงานศพในศาสนาอิสลาม เช่น การอาบน้ำศพ การห่อศพ และการฝังศพ ถูกมองว่าเป็นรูปธรรมที่สะท้อนถึงอุดมคติของการตายดี พิธีกรรมเหล่านี้สื่อถึงกฎระเบียบที่ดีในสังคมมนุษย์ โดยเน้นการพึ่งพากันและการดำเนินการร่วมกันในฐานะสังคม และยังสื่อถึงหลักธรรมชาติทางศาสนา คือการคืนสู่ธรรมชาติอย่างเคารพ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และสร้างสมดุลต่อระบบนิเวศ การปฏิบัติต่อศพอย่างมีมารยาทจึงเป็นการแสดงความเคารพต่อความเป็นมนุษย์และจิตวิญญาณ

คำสำคัญ: พิธีศพ; การตายดี: อิสลาม

Abstract

This article presents the model of rituals that express "a good death" (Good Dying) from the perspective of Islam. It explains the connection between the belief in a good or bad death and the rituals and expressions of the bereaved towards the deceased. In the Islamic view, death is a social norm and a part of every human life, and it is not viewed as annihilation, but as a transition from this temporary world to the eternal world hereafter. The concept of a good death in Islam is primarily founded on: the demonstration of faith, which stems from accepting the afterlife and the immortality of the soul; and the demonstration of virtue, through a life well-lived

and constant self-examination. Those with faith and virtue do not fear death, as it is a return to God. Islamic funeral rituals, such as washing the body (Ghusal), shrouding (Kafan), and burial, are viewed as concrete manifestations of the good death ideal. These rituals communicate good social order and regulation, emphasizing mutual support and collective societal action, and the principle of religious nature, which is a respectful return to nature, avoiding environmental destruction, and maintaining ecological balance. Treating the corpse with respect thus reflects reverence for humanity and the spirit within the body.

Keywords: Funeral rites; Good Death; Islam

บทนำ

การตายถือว่าเป็นเรื่องปกติที่มนุษย์ทุกคนจะต้องเผชิญหน้า ไม่ว่าศาสนาไหนก็สอนเรื่องความตายว่าเป็นส่วนของมนุษย์ อย่างในคำสอนของศาสนาอิสลามกล่าวถึงว่าแต่ละชีวิตนั้นจะได้ลิ้มรสแห่งความตาย และเมื่อต้องเผชิญหน้ากับความตายแล้ว มนุษย์จะไม่สามารถวิงสอนขอเวลาเพิ่มหรือเลื่อนเวลาตายออกไปได้ ไม่ว่าจะเป็นใคร มหาเศรษฐีหรือยาจกเข็ญใจ เมื่อถึงวเลาตามอายุขัยแล้วทุกชีวิตก็จะต้องเผชิญหน้ากับความตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น (กิติยา โต๊ะกอง, 2560, หน้า 102)

ขณะที่การตายในทางศาสนาอิสลามนั้นได้ถูกกล่าวว่าเป็นการตายที่ดีนั้นได้โยงกับความหมายของการเป็นคนดีมีศรัทธาในพระเจ้าเป็นสำคัญกล่าวคือรูปแบบแห่งชีวิตของสัตว์ที่มีสรีระอันต่ำต้อยพวกเราไม่เชื่อในชีวิต และความเป็นอมตะของอีกโลกหนึ่งคือโลกแห่งปรภพและขอบข่ายของชีวิตอันบริสุทธิ์ เราจึงยึดมั่นถือมั่นอย่างเต็มที่กับโลกนี้และกลับไปถือเอาโลกอีกโลกหนึ่งเป็นสิ่งน่ากลัวทั้งหมดมาจากขาดศรัทธา และขาดการยอมรับ หากเรามีศรัทธาแม้เพียงสักหนึ่งในสิบที่เรามีต่อชีวิตและความเป็นอยู่ขอโลกนี้ การดำรงอยู่และการอยู่รอดปลอดภัยของมันในโลกแห่งปรภพและชีวิตอันอมตะและนิรันดร แต่เราขาดศรัทธาจึงทำจึงทำให้เรากลัวความตาย การปลูกฝังศรัทธาเข้าไปในหัวใจจึงเป็นการสะท้อนความคิดและการระลึกถึงประโยชน์ เช่นเดียวกับความรู้และการงานต่างๆ ที่ดี (อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี, 2554, หน้า 146) การใช้ความเชื่อเป็นฐานในการเข้าใจชีวิตแบบชาวมุสลิมจึงมักแสดงออกผ่านการตายดีในเชิงอุดมคติ

แต่หากจะพิจารณาการตายดีนี้ผ่านลักษณะที่เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะศาสนาอิสลามที่ไม่ได้แบ่งแยกระหว่างวัตถุกับจิตวิญญาณออกจากกันอย่างชัดเจน ยิ่งทำให้เห็นการใช้พิธีกรรมสื่อให้เห็นรูปแบบการตายดีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะว่าเมื่อมีการตายแล้วก็จะมีพิธีกรรมบางอย่างเช่น การอาบน้ำศพ อันเป็นกิจกรรมที่มีการนำศพมาวางไว้ที่เหมาะสมแล้วใช้น้ำสะอาดชำระอันแสดงให้เห็นความบริสุทธิ์และความเกี่ยวข้องกันทางสังคมของชาวมุสลิมที่จะปฏิบัติต่อกันด้วยตนเอง ไม่ใช่ให้คนอื่นดูแลกันแม้แต่ในยามตายแล้วก็ตาม อีกอย่างหนึ่งคือ การฝังศพอันแสดงออกให้เห็นการใช้พื้นที่ฝังศพนั้นต้องเป็นพื้นดินและเรียบร้อย ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม (กิติยา โต๊ะกอง, 2560, หน้า 106) ทั้งนี้มาจากการเชื่อว่าการตายเป็นการเปลี่ยนแปลงจากชีวิตในโลกนี้ไปสู่โลกหน้า ฉะนั้น การอยู่ในโลกนี้จึงเป็นของชั่วคราว แต่การอยู่ในโลกหน้าต้องเป็นสิ่งสมบูรณ์เข้ากันได้และไม่ขัดแย้งกับชีวิตที่เป็น

ธรรมชาตินั้น อันเป็นการยอมรับการคืนสู่ธรรมชาติที่หลอมรวมเป็นอันเดียวกัน ไม่ทำลายหรือสร้างผลกระทบต่อสิ่งรอบข้าง

การที่พิธีกรรมทางศาสนาสะท้อนให้เห็นอุดมคติในศาสนาอิสลามจึงพบว่าไม่ได้ดัดแปลงชีวิตให้ขัดแย้งกับความเป็นจริงหรือธรรมชาติ แต่ในทางศาสนาแล้วมักมีคนตั้งคำถามว่า พิธีกรรมไม่มีประโยชน์ไม่ใช่ตัวจริงทางศาสนา เลยไม่เอาใจใส่ อาจทำให้พลาด ก็ในเมื่อเป็นของมีอยู่ปรากฏอยู่ก็ต้องทำให้ถูกต้อง ถ้าเราเข้าใจความหมายถูกและปฏิบัติให้ถูกทำด้วยความรู้ความเข้าใจ ก็จะเป็นสื่อนำเข้าสู่สิ่งที่ถูกต้องดีงามยิ่งขึ้น จนถึงสิ่งที่เป็นหลักการของศาสนาเลยทีเดียว พิธีกรรมถ้าเข้าใจถูกต้องและปฏิบัติถูกต้องก็จะกลับนำไปสู่หลักศาสนาได้ดีขึ้น” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551, หน้า 2)

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอรูปแบบพิธีกรรมที่สื่อถึงการตายดีในมุมมองของศาสนาอิสลามที่อธิบายโยงกันระหว่างความเชื่อเรื่องการตายที่ดีหรือไม่ดีนั้นมีความหมายสอดคล้องกันและส่งเสริมให้เกิดพิธีกรรมการแสดงออกของผู้อยู่เบื้องหลังจะแสดงออกต่อผู้เสียชีวิตในลักษณะที่จะช่วยส่งเสริมการปฏิบัติต่อกันเป็นไปด้วยดี

แนวคิดเรื่องการตายดีในศาสนาอิสลาม

ความตายในศาสนาอิสลามมาจากมุมมองที่ว่าเมื่อคนตายแล้ววิญญาณจะไม่ตายเพราะเป็นอมตะ จะไปอยู่ในภูมิหนึ่งคอยวันพิพากษา ซึ่งอัลเลอะห์เท่านั้นจะทราบว่าเป็นเมื่อไหร่ และเมื่อถึงวันพิพากษาโลกทุกร่างจะลุกออกมาจากหลุมศพ โดยวิญญาณจะทำร่างกายมาต่อกัน หากทำดีก็ได้ไปสวรรค์ ส่วนทำความชั่วก็ไปนรก โดยจะมองว่าการตายนั้นมี 2 แบบคือ 1. การตายที่รอเวลา เป็นการตายสำหรับทุกๆ คนที่ใช้ชีวิตอยู่บนโลกนี้ตามเวลา แต่การรอสามารถยืดหยุ่นได้ระหว่างให้สั้นหรือยาวขึ้น 2. การตายที่แน่นอน เป็นการตายที่ไม่สามารถยืดหยุ่นได้ หากเปรียบเทียบแล้วการยตายกับการนอนหลับจะมองได้ว่าการตายไม่ใช่การดับสลายแต่เป็นการรอเวลาเพื่อเกิดขึ้นมาในโลกใหม่นั่นเอง (พระมหาคมคาย สิริปญโญ สิงห์ทอง, พระสุชาติ เชื้อรุ่ง และพระมหาไพฑูรย์ นิวาส, 2565, หน้า 295)

การมีชีวิตที่ดีอ้างถึงการมีชีวิตที่มีจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับพระเจ้าและการดำเนินชีวิตโดยมีพระองค์เข้ามาเป็นองค์ประกอบหลักในการให้เหตุผลถึงรูปแบบของการตายดี ดังนี้

1. การตายดีคือการพิสูจน์การมีศรัทธา การที่เรากลัวโลกหน้ามาจากหลักการพิจารณาเบื้องต้นของชีวิต ดังมีข้อความเล่าถึงเหตุการณ์ตอนหนึ่งที่อบูซัวร์กล่าวว่า มีชีวิตคนหนึ่งมาพบกล่าวกล่าวว่า โอท่าน มันเป็นอันใดที่เรารังเกียจความตาย ฝ่ายอบูซัวร์ตอบว่า เพราะเหตุว่าท่านได้สร้างและเพาะปลูกโลกนี้และทำให้ปรโลกเสียหาย ท่านจึงเกลียดที่จะถูกเคลื่อนย้ายจากความเจริญรุ่งเรืองไปสู่ความเปล่าเปลี่ยวเดียวดาย ก่อนจะถูกถามอีกว่า ท่านเห็นอย่างไรกับการปรากฏตัวของพวกเราต่อหน้าพระพักตร์ของพระเจ้า อบูซัวร์กล่าวตอบว่า สำหรับผู้ที่เขาปฏิบัติการดีในหมู่พวกท่าน เขาก็เป็นเสมือนผู้หนึ่งที่กลับคืนมาสู่ครอบครัวของเขาภายหลังที่ได้จากไปเป็นเวลานาน สำหรับผู้ที่ประกอบกรรมทำชั่วในหมู่พวกท่าน เขาเป็นเสมือนข้าทาสที่หลบหนีที่ต้องกลับมาสู่เจ้านายของเขา อบูซัวร์ตอบว่า จงประเมินค่าการกระทำของท่านด้วยกับมาตรการของอัลกุรอาน แท้จริงพระเจ้าตรัสว่า โดยแน่นอนยิ่ง ผู้ทรงคุณธรรมย่อมอยู่อย่างสุขสำราญและคนชั่วช้าย่อมอยู่ในนรกอเวจี อิมามจึง

กล่าวเสริมว่า เมื่อถึงตรงนี้ ชายผู้นั้นจึงกล่าวว่า ดังนั้นความเมตตาปราณีของพระเจ้านั้นอยู่ ณ ที่ใดกัน อบูซัวร์กล่าวตอบว่า ความกรุณาปราณีของพระเจ้าอยู่ใกล้ชิดกันกับผู้ประกอบกรรมดี (อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี, 2554, หน้า 142-143) คำอธิบายตรงนี้กล่าวถึงความกลัวและความรังเกียจความตายนั้นเป็นข้อบกพร่องของเรา ทั้งนี้มาจากธรรมชาติของพระเจ้าทรงประทานชีวิตมาให้มนุษย์ มนุษย์จึงอยู่ในฐานะที่มีความรักในชีวิตและการอยู่รอด เกลียดชังความตายและการสูญเสีย ความรักมีความเกี่ยวข้องกับการอยู่รอดปลอดภัยอย่างสมบูรณ์ และความเป็นอมตะนิรันดรของชีวิต การอยู่รอดที่ปลอดจากการสูญพันธ์และการมีชีวิตที่ไม่รู้จักจบสิ้น มนุษย์จึงมักมีความรักในสิ่งที่เขาคาดการณ์ว่าจะเป็นขอบข่ายของชีวิตที่ยั่งยืนอยู่คงกะพัน และรังเกียจในสิ่งที่เขาถือเอาว่ามีคุณสมบัติที่ตรงกันข้ามกับสิ่งนี้ เนื่องจากเราไม่มีศรัทาในขอบเขตของโลกในปรภพ และหัวใจของเราไม่ได้เชื่อมั่นอยู่ในชีวิตอันอมตะ และการอยู่รอดปลอดภัยชั่วกาลนาน เราต่างยึดติดอยู่กับโลกนี้และรังเกียจการตายที่เป็นไปตามธรรมชาติ (อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี, 2554, หน้า 145)

การเข้าใจความหมายว่าเราผูกพันธ์กับชีวิตมาจากการที่เราเข้าใจว่าชีวิตเป็นของที่พระเจ้าทรงสร้างเราขึ้น จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่หัวใจของเราผูกพันธ์อยู่กับธรรมชาติของโลกและขอบข่ายของเนื้อหนังมังสา และพิจารณาเห็นว่าชีวิตถูกจำกัดอยู่เฉพาะรูปแบบแห่งชีวิตของสัตว์ที่มีสรีระอันต่ำต้อย พวกเราไม่เชื่อในชีวิต และความเป็นอมตะของอีกโลกหนึ่งคือโลกแห่งปรภพและขอบข่ายของชีวิตอันบริสุทธิ์ เราจึงยึดมั่นถือมั่นอย่างเต็มที่กับโลกนี้และกลับไปถือเอาโลกอีกโลกหนึ่งเป็นสิ่งน่ากลัวทั้งหมดมาจากขาดศรัทธา และขาดการยอมรับ หากเรามีศรัทธาแม้เพียงสักหนึ่งในสิบที่เรามีต่อชีวิตและความเป็นอยู่ขอโลกนี้ การดำรงอยู่และการอยู่รอดปลอดภัยของมันในโลกแห่งปรภพและชีวิตอันอมตะและนิรันดร แต่เราขาดศรัทธาจึงทำจึงทำให้เรากลัวความตาย การปลูกฝังศรัทธาเข้าไปในหัวใจจึงเป็นการสะท้อนความคิดและการระลึกถึงประโยชน์ เช่นเดียวกับความรู้และการงานต่างๆ ที่ดี (อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี, 2554, หน้า 146)

อีกทั้งยังเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า ผู้ศรัทธาคนหนึ่งจะไม่ถูกทรมานด้วยโรคเรื้อน โรคผิวหนังและความเจ็บป่วยในลักษณะอื่นๆ แต่ข้อเท็จจริงคือแม้คนมีศรัทธาก็ต้องทนรับกับโรคที่ผิดแปลกประหลาดนั้นไม่ต่างจากคนที่ไม่มีศรัทธา ในข้อนี้มีคำอธิบายว่า โลกนี้มีความบกพร่องไม่สมประกอบและมีธรรมชาติที่อ่อนแอ จึงไม่ได้เป็นทั้งสถานที่ของการตอบแทนรางวัลของพระเจ้าผู้ทรงเกรียงไกรและไม่ได้เป็นทั้งสถานที่ของการลงทัณฑ์และการลงโทษของพระองค์ ทั้งนี้เพราะสถานพำนักของความใจบุญใจกุศลของพระเจ้าคือโลกที่อุดมด้วยความบริสุทธิ์ และไม่เจือปนด้วยกับการทรมานทรกรรมและความสุขสำราญ ไม่ผสมปนเปกับความเจ็บปวดและความลำเค็ญ ความอุดมสมบูรณ์ไม่ได้เป็นไปได้ในโลกนี้ อันเป็นสถานที่พำนักที่ขัดแย้ง และผสมเข้ากับความเจ็บปวดยากลำบากและทุกข์นานาชนิด จึงต้องมีโลกที่ดีกว่านี้ในการมอบรางวัลให้กับทุกคน (อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี, 2551, หน้า 434)

ความตายดีจึงเป็นการใช้ข้อพิจารณาบนฐานของความศรัทธาที่มาจากการเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความมีอยู่ของชีวิตในโลกหน้านั้นว่าเป็นการใกล้ชิดพระจ้า และการยอมนำตัวเองไปสู่ความเป็นอมตะนั้น จึงไม่ต้องกลัวความตายที่มาปรากฏในชีวิตของเรา

2. การตายดีคือการพิสูจน์ความมีคุณธรรม ความมีคุณธรรมมาจากการตรวจสอบของการดำเนินชีวิตที่มีพระเจ้าเป็นผู้พิพากษาอันมาจากข้อความในบันทึกว่า

> “อิมามกล่าวไว้ว่า ผู้หนึ่งที่เขาไม่ตรวจสอบว่าประเมินตนเองในทุกวัน ย่อมไม่ใช่เป็นคนหนึ่งของเรา คือเขาไม่ได้เป็นผู้เจริญรอยตามท่านศาสนทูตและอะฮ์ลุลบัยต์ ถ้าหากเขากระทำกิจกรรมที่ดีประการหนึ่ง เขาย่อมวิงวอนต่อพระเจ้า เพื่อการเพิ่มพูนคุณธรรมอันดีให้กับเขา และถ้าหากเขาประกอบกรรมทำบาปหนึ่ง เขาก็จะแสวงหาการอภัยโทษจากพระเจ้าที่ไปกระทำสิ่งนั้น และขอสารภาพบาปต่อพระองค์” (อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี, 2554, หน้า 147)

หากเราพิจารณาตนเองจากการดำเนินชีวิตแล้วพบว่าตัวเราไม่มีความหวาดกลัวใดๆ ต่อวาระการถ่วงบุญบาป ทั้งนี้เพราะความเสียหายและภัยพิบัติต่างๆ ของโลกนั้นขึ้นอยู่กับกิจการงานที่ประกอบไว้ในโลกนี้ เช่น หากเราเดินไปตามทางที่ศาสทูตแนะนำเรา โดยปราศจากการเบี่ยงเบนหรือเดินออกนอกทาง เราก็ไม่ต้องกลัวต่อสิ่งใด เพราะสัจธรรมถือเป็นรูปแบบชีวิตที่เป็นหนทางอันยิ่งใหญ่และมั่นคง เมื่อใดก็ตามที่เราผ่านพ้นไปได้จากการมีศีลธรรมและอุปนิสัยมีความยุติธรรม เราจะได้รับการปกป้องจากความมืดมิดและความน่าสะพึงกลัวของหลุมฝังศพ และวันคืนชีพและจะไม่มีความหวาดกลัวใดๆ บังเกิดขึ้นกับเขาในภพนั้น จึงทำให้เห็นถึงการที่คนเจ็บป่วยและหายได้นั้นไม่ใช่มาจากคนอื่นแต่มาจากตัวเราเองที่มีคุณธรรมเป็นเครื่องรักษา

ความตายดีที่พิจารณาจากบทพิสูจน์ที่พระเจ้าจะทรงจัดการในทันทีกับผู้กระทำบาป หรือมีความไม่ดีงามในโลกนี้ หรือผู้ก่อกรรมทำอยุติธรรมหรือละเมิดต่อผู้อื่นโดยพระองค์จะทรงตัดมือของเขาและกำจัดเขาให้สิ้นซากไป หากเราคิดเห็นเป็นเช่นนี้จะพบว่าตรงข้ามกับกฎเกณฑ์ในโลก และสวนทางกับพระประสงค์ของพระเจ้าจริงๆ สถานที่ทดสอบและเป็นเขตของการแยกแยะระหว่างผู้ที่ทำบาปกรรมกับผู้ประกอบกรรมดีและคนบาปออกจากคนที่มีคุณธรรมนั้น ไม่ใช่ขอบเขตที่จะสำแดงออกมาได้ และโลกนี้ก็ไม่ใช่ที่ของการปรากฏผลลัพธ์ของกิจกรรมที่จะส่งผลให้ทั้งหมด อีกทั้งคุณภาพของแต่ละบุคคลในบางครั้งพระเจ้าก็ทรงกระทำต่อคนไม่มีคุณธรรมด้วยเงื่อนไขต่างๆ ทีละเล็กละน้อย แต่การรับโทษนั้นจึงไม่ได้พิสูจน์ในโลกนี้ ดังข้อความว่า

> “จงอย่าให้บรรดาผู้ปฏิเสธสมมติเอาเองว่า การประวิงที่ได้อนุมัติให้กับพวกเขานั้นเป็นสิ่งที่ดีกว่าสำหรับพวกเขา เราอนุมัติการประวิงให้กับพวกเขาก็เพียงเพื่อพวกเขาอาจเพิ่มพูนบาปกรรมมากขึ้นไปอีก กำลังรอคอยพวกเขาอยู่การลงทัณฑ์ที่ต้องอับอาย” (อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี, 2551, หน้า 437)

การเข้าใจบริบทความตายของคนที่มีคุณธรรมจึงถือเป็นการตายดีโดยพิจารณาจากความไม่กลัวและไม่หวาดหวั่น ไม่เศร้าต่ออาการที่เกิดขึ้นกับความตายนั้น การพิจารณาความตายในฐานะที่มองตนเองว่าพร้อมคือมีความดีและมีการปฏิบัติที่ถูกต้องจึงเป็นแนวทางในการเข้าใจความหมายของการตายได้ถูกต้องและเป็นไปตามลักษณะที่ควรจะเป็น

พิธีกรรมศพที่สื่อถึงการตายดีในศาสนาอิสลาม

พิธีกรรมงานศพได้ถูกอธิบายผ่านกระบวนการที่บุคคลจะกระทำต่อผู้ตาย โดยในศาสนาอิสลามจะต้องทำคือการอาบน้ำศพ ห่อศพ นำผ้ามาคลุมร่างกาย แจ้งข่าว และร่วมทำการละหมาด โดยมีกระบวนการดังนี้

1. การอาบน้ำศพ เป็นการนำศพมาวางไว้ที่เหมาะสมคือ แล้วคลุมผ้าศพในจุดที่พึงสงวน แล้วใส่ถุงมือ เพื่อไม่ให้สัมผัสกับผู้ตายโดยตรง จากนั้นจึงรดน้ำล้างผ่านมากๆ สามารถฟอกสบู่หรือใช้น้ำยาทำความสะอาดที่ทหารหนักและทวารเบาของผู้ตายได้ หลังจากนั้นให้อาบน้ำละหมาดให้ศพ ไม่ให้รดน้ำเข้าไปในจมูกและปากของผู้ตาย ล้างศรีษะและหนวดเคราด้วยน้ำผสมน้ำใบพุทรา ล้างด้านซ้ายและขวา ทำซ้ำอีก 2 และ 3 ครั้ง

2. ห่อศพ หลักงจากอาบน้ำศพเสร็จให้เตรียมผ้าขาว ผู้ชายให้ใช้ 3 ชั้น ส่วนผู้หญิงให้ใช้ 5 ชั้น จากนั้นนำมาพรหมด้วยไม้ห้อมหรือกำยาน แล้วเอาเชือกมาผูดมักผ้ากับศพ โดยนำศพมาวางที่ๆ จะห่อ แล้วให้มัดเชือกเหนือศรีษะ 1 เน้น ตรงหน้าอก 1 เส้น ตรงกลางตัว 1 เส้น หัวเข่า 1 เส้น และปลายเท้าอีก 1 เส้น เมื่อเสร็จแล้วให้ใช้เครื่องหอมมาใช้ จากนั้นมัดให้เสร็จ แล้วนำไปมัสยิด หรือสถานที่จัดไว้เพื่อทำพิธีละหมาดให้แก่ศพ

3. การฝังศพ หลังจากทำพิธีละหมาดเสร็จเรียบร้อยให้นำศพไปฝังที่สุสาน โดยให้ฝังศพผู้ตายที่เมืองที่เขาเสียชีวิต หรือในตำบลที่เขาพำนักอยู่ หากว่าที่นั่นมีสถานที่สำหรับฝังศพของชาวมุสลิม ก็ควรฝังเขาไว้ที่นั่น เพราะการย้ายศพไปยังสถานที่ห่างไกล โดยมีขั้นตอนของหลุมศพ 3 รูปแบบ คือ 1. แบบหลุมละฮดุน คือการทำหลุมศพเป็นลูกหลุม แล้วฝังแบบที่ไม่ต้องใส่โลงศพ คือใช้วิธีการขุดหลุมลงไปก่อน แล้วค่อยเซาะลูกหลุมด้านข้างที่ก้นหลุมให้มีความกว้างเพียงพอในการวางศพได้ เมื่อวางศพแล้วให้ใช้ไม้กระดานปิดด้านข้าง แล้วกลบหลุมตามปกติ 2. แบบหลุมซิกกุน คือ ขุดหลุมเหมือนแบบที่ 1 แล้วเจาะลูกหลุมตรงกลางก้นหลุมให้มีความกว้างพอที่จะนำศพวางลงในหลุมโดยไม่ต้องใส่โลงศพ แล้วใช้ไม้กระดานหรือก้อนหินปิดลูกหลุมแล้วกลบหลุมตามปกติ 3. หลุมแบบไม่มีลูกหลุม ฝังศพโดยการใส่ไว้ในโลง อันเป็นวิธีที่เหมาะสมตามแต่ละพื้นที่ โดยมีขั้นตอนในการฝังดังนี้ ก. นำศพลงหลุมโดยเอาศรีษะลองก่อน เมื่อวางศพแล้วให้แก้ปมเชือกมัดห่อศพออก ไม่ต้องเปิดผ้า ข. วางศพไว้โดยวางตะแคงขวาผิงหน้าไปทางทิศกิบละฮคือศิศที่มิสลิมผินหน้าไปเวลาทำพิธีละหมาด สำหรับประเทศไทยคือทิศตะวันตก กรณีฝังศพทั้งโลงต้องจัดศพให้นอนตะแคงขวาก่อน ค. ไม่ต้องทำหมอนหนุนศรีษะ ไม่ต้องเปิดใบหน้าผู้ตาย ง. ทำการปิดลูกหลุมด้วยไม้กระดานหรือก้องหิน แล้วเติมดินลงให้เต็ม จ. กลบหลุมศพสูงกว่าพื้นดินประมาณ 1 คืบ เพื่อให้คนสังเกตได้ว่านั่นคือหลุมศพ จะได้ไม่เดินข้าม ห้ามไม่ให้ก่อสร้างถาวรวัตถุใดๆ บนหลุมฝังศพ ห้ามสร้างมัสยิด ห้ามจุดตะเกียงหลุมศพ ห้ามการนั่งการยืนพิง ห้ามทำการประดับประดาหลุมศพ ห้ามนำดอกไม้มาโรยหลุมศพ ห้ามการวางพวกหรีด ห้ามการประพรมน้ำหอม ห้ามการปลูกต้นไม้ยืนต้น (กิติยา โต๊ะกอง, 2560, หน้า 106-107)

จากข้อพิจารณาพิธีกรรมศพในศาสนาอิสลามกับการสื่อถึงการตายดีในแง่หลักทางสังคมและศาสนา โดยพัฒนามาจากการการตีความทางคัมภีร์และนำไปสู่การปฏิบัติในทางสังคม อันเป็นวิธีการสร้างความหมายและการเข้าใจต่อการปฏิบัติดังกล่าว ดังนี้

1. พิธีกรรมศพที่สื่อให้เห็นกฎระเบียบที่ดีในสังคมมนุษย์ การที่พิธีศพนั้นเป็นการสื่อให้เห็นการอยู่ร่วมกันและพึ่งพากันและกันอันเป็นกฎตามธรรมชาติของมนุษย์ อันเป็นกฎพื้นฐานทางสังคมที่มีหลักศาสนบัญญัติเป็นรากฐานทางกายภาพที่มนุษย์จะกระทำต่อกันในเรื่องนั้นๆ โดยหลักใหญ่นั้นมาจากการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับข้อปลีกย่อยทางสังคมและประเพณีวัฒนธรรมของพื้นที่และท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งบทบัญญัตินั้นเป็นการทำให้เกิดกการเข้ากันได้ของทุกคนที่จะมารวมกัน โดยจะพบว่าพิธีกรรมนั้นเป็นการอ้างถึงการเหมาะสมและเข้ากันได้กับบริบทสังคมแล้วตราเป็น

บทบัญญัติควบคู่กันไปเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและประโยชน์สุข (ชัยยิตฮาดี ฆุชรู ซาฮีย์, 2553, หน้า 109) โดยปัญหาหนึ่งของการตายนั้นคือปัญหาเรื่องศพและทรัพย์สิน หากพิจารณาจากปัญหาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการเข้าใจว่า หากบุคคลไม่สามารถจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้จึงต้องมีการนำกฎเกณฑ์มาเป็นกรอบและระเบียบในการปฏิบัติเพื่อให้ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการปกครองสิทธิ์ที่จะเกิดตามมา ทั้งนี้การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นี้จึงเป็นวิธีการมองโลกของมุสลิมที่ว่า

> “ธรรมชาติและสัญชาตญาณของมนุษย์นั้น ถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งที่ถูกสร้าง และสิ่งใดก็ตามที่ได้รับมาจากการสร้างตัวตนนั้น คือของฝากหนึ่งที่จะต้องนำไปให้ถึงเป้าหมายและเครื่องมือในการคิดและการใช้ความคิดได้ถูกสร้างมาควบคู่กับมนุษย์ เพื่อจะได้มองโลกแห่งความจริงออกจากโลกแห่งมายา และนี่แหละคือการแยกแยะมนุษย์ออกจากสัตว์เดรัจฉาน มนุษย์จะไม่ยึดถือปฏิบัติตามเรื่องราวที่เป็นนิยายปรัมปราและการคิดเพ้อฝัน มนุษย์คือสิ่งหนึ่งที่ถูกสร้างมา เป็นสิ่งที่มีชีวิต การดำเนินชีวิตที่มีเป้าหมายสูงสุดตามพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า ถึงมนุษย์จะต้องการหรือไม่ต้องการก็จะต้องเดินไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกันนั้น คือการกลับคืนสู่อัลเลอะฮ์ มนุษย์คือสรรพสิ่งที่ถูกสร้างมาจึงต้องมีระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นการนำทางไปสู่ทางนำ กล่าวคือ การใช้ชีวิตเพียงชั่วคราวในโลกแห่งมายาใบนี้ ก็เพื่อการใช้สอยประโยน์บางอย่างเท่านั้น และจะไปสู่โลกแห่งนิรันดร์เป็นโลกแห่งความผาสุกที่ถูกเตรียมไว้หลังความตาย” (ชัยยิตฮาดี ฆุชรู ซาฮีย์, 2553, หน้า 111-112)

การใช้สังคมเป็นรากฐานในการจัดพิธีให้คนเข้ามามีส่วนร่วมพิธีศพจึงเป็นแนวทางให้คนได้พิจารณาถึงการตายนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้ทำต่อกันในนามของสังคมที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหา และวางรูปการเยียวยาคนที่อยู่และมองว่าคนจากไปนั้นไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสมที่จะกลับคืนมาในเวลาที่เหมาะสม การดำเนินการแบบนี้จึงเป็นการมองว่าศาสนาอิสลามไม่ได้แยกระหว่างโลกแห่งวัตถุของการดำเนินชีวิตทางกายภาพกับโลกแห่งจิตวิญญาณออกจากกัน เมื่อมีหลักคิดที่เป็นรูปธรรมก็จะยิ่งฟื้นฟูและปรับปรุงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทางด้านจิตวิญญาณไปด้วยในเวลาเดียวกัน เมื่อพิจารณาจากงานศพจึงไม่ได้สะท้อนแค่เพียงวัตถุหรือซากที่ไร้ค่า แต่กลับชี้ให้เห็นความเป็นมนุษย์และจิตวิญญาณที่อยู่ในร่างนั้น จึงต้องปฏิบัติด้วยความเคารพและการส่งให้เขาเหล่านั้นได้พักแล้วรอวันตื่นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง จึงทำให้การปฏิบัติต่อศพอย่างมีมารยาท

2. การสื่อให้เห็นหลักธรรมชาติทางศาสนา การระบุถึงเป้าหมายของการมีชีวิตจึงเป็นการใช้หลักความตายเป็นพื้นฐานในการพิจารณาความเป็นมนุษย์ เพราะในทัศนะของอิสลามการตายคือการกลับสู่ความเมตตาของอัลเลาะห์ หรือพระผู้เป็นเจ้า ไม่ใช่การดับสูญหรือการหมดเคราะห์กรรมแต่อย่างใด แม้อิสลามจะปฏิเสธการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และปฏิเสธความเชื่อเรื่องภพชาติ แต่ความตายก็เป็นการเคลื่อนย้ายจากโลกหนึ่งไปสู่อีกโลกหนึ่ง แม้จะไม่ใช่เรือนร่างอันเป็นวัตถุ แต่เป็นจิตวิญญาณที่เรียกว่า รูห์ ที่ยังคงสภาพอยู่และเตรียมความพร้อมสำหรับการเคลื่อนย้ายไปสู่ชีวิตใหม่ในโลกหน้า เมื่อพ้นจากโลกนี้ไปแล้ว จึงมีเพียงวิญญาณและการงานของมนุษย์ที่ยังคงเหลือรอคอยการพิพากษาจากพระผู้เป็นเจ้าในโลกหน้า โลกนี้จึงเป็นสถานที่ชั่วคราว เป็นสิ่งที่ไม่นิรันดร์ ความตายของมนุษย์นั้นจึงเป็นไปตามอายุขัย (กิตียา โต๊ะกอง, 2560, หน้า 104)

พิธีกรรมทางพิธีศพจึงเกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบและหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่สะท้อนให้เห็นการเคารพต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเป็นระบบสมดุลต่อสิ่งอื่นๆ โดยมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่หรือตายต้องไม่สร้างปัญหาหรือความเดือนร้อนให้กับสิ่งแวดล้อม การจัดการศพจึงเป็นรูปแบบของการส่งคืนสู่ธรรมชาติในแบบไม่ทำลายธรรมชาติ ดังที่พระเจ้าตรัสไว้ในคัมภีร์อังกุรอานว่า “การบ่อนทำลายได้เกิดขึ้นทั้งทางบกและทางน้ำ เนื่องจากสิ่งที่มือของมนุษย์ได้ขวนขวายไว้เพื่อพระองค์จะได้ให้พวกเขาได้ลิ้มรสบางส่วนที่พวกเขาประกอบไว้ โดยที่หวังจะให้พขากลับเนื้อกลับตัว” (อังกุรอาน บทที่ 30 วรรคที่ 14) การที่มนุษย์ปฏิบัติต่อศพด้วยการไม่ทำลายหรือสร้างมลพิษเพิ่มเติมจึงเป็นการแสดงออกให้เห็นศรัทธาและการสร้างความสมดุลทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งอื่นๆ

การอธิบายพิธีศพกับการตายที่มุ่งหมายให้เห็นธรรมชาติของชีวิตกับจุดมุ่งหมายทางศาสนาที่เน้นความยุติธรรมนั้นจึงไม่ใช่แค่เพียงการปฏิบัติเชิงนามธรรม แต่เป็นการแสดงออกทางวัตถุ เช่นเดียวกับการฝังศพที่จะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากเกินไป และขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่ผู้ตายนั้นได้ใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างดีที่สุด และไม่ได้มองว่าชีวิตในปัจจุบันจะได้รับทุกอย่างครบถ้วน แต่เป็นโลกหน้าที่พระเจ้าจะเป็นผู้ตัดสิน ฉะนั้น การแสดงออกทางพิธีศพที่สอดคล้องกับการตายดีในโลกนี้จึงเป็นการไม่ต้องการความสมบูรณ์แบบในแบบที่มนุษย์มอง แต่เป็นการยอมรับการเข้าใจบริบทสิ่งแวดล้อมและอยู่ร่วมกันอย่างดีนั่นเอง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 พิธีกรรมสู่การตายดีในศาสนาอิสลาม

การตายดีในศาสนาอิสลาม

1. จุดเริ่มต้น โลกปัจจุบัน คือการมีชีวิตที่ดี การดำรงชีวิตบนโลกนี้ตามพระประสงค์ของพระเจ้า โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการกลับคืนสู่พระองค์ (อัลเลาะห์) และต้องมีการตรวจสอบตนเองทุกวันเพื่อรักษาคุณธรรม

2. แก่นความเชื่อ การตายไม่ใช่การดับสลาย แต่เป็นการเคลื่อนย้าย คือ การเปลี่ยนแปลงจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้า วิญญาณ (รูห์) ไม่ตายแต่เป็นอมตะ และจะไปรอวันพิพากษา (วันคืนชีพ)

3. บทพิสูจน์ 1. การมีศรัทธา เป็นการเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการมีอยู่ของโลกหน้าและความเป็นอมตะ จะทำให้ไม่กลัวความตาย เพราะความตายคือการกลับคืนสู่ครอบครัวของเขาหรือความเมตตาของพระเจ้า 2. ความมีคุณธรรม เป็นการดำเนินชีวิตที่เที่ยงตรงไม่เบี่ยงเบนจากคำสอนของศาสนทูต ทำให้ได้รับการปกป้องจากความมืดมิดและความน่าสะพึงกลัวของหลุมฝังศพ

4. พิธีกรรม รูปธรรมสื่ออุดมคติ เป็นการแสดงออกของผู้อยู่เบื้องหลังต่อผู้เสียชีวิตในลักษณะที่ส่งเสริมการปฏิบัติต่อกันที่ดี ประกอบด้วย การอาบน้ำศพ (แสดงความบริสุทธิ์) การห่อศพ และ การฝังศพ

5. จุดหมายปลายทาง เป็นการคืนสู่ธรรมชาติและสังคม ด้วย 1. กฎระเบียบที่ดีในสังคมมนุษย์ พิธีกรรมสื่อให้เห็นการอยู่ร่วมกันและพึ่งพากัน และการปฏิบัติต่อศพอย่างมีมารยาทและความเคารพ 2. หลักธรรมชาติทางศาสนา การจัดการศพโดยเฉพาะการฝังศพ ต้องไม่ทำลายหรือสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อันเป็นการยอมรับการคืนสู่ธรรมชาติที่หลอมรวมเป็นอันเดียวกัน

สรุป

การตายดีในอิสลามตั้งอยู่บนฐานการพิจารณาชีวิตสองประการ การพิสูจน์การมีศรัทธา: ความกลัวและความรังเกียจความตายเกิดจากการขาดศรัทธาในโลกปรภพและความเป็นอมตะของชีวิต ดังนั้น การตายดีจึงเป็นการเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการมีอยู่ของโลกหน้าและการยอมรับการกลับไปสู่ความเมตตาของพระเจ้า การพิสูจน์ความมีคุณธรรม เกิดจากการดำเนินชีวิตที่เที่ยงตรงตามคำแนะนำของศาสนทูตและการตรวจสอบตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้ที่มีคุณธรรมจะได้รับการปกป้องจากความมืดมิดของหลุมฝังศพ และไม่ต้องหวาดกลัวต่อการพิพากษาในภพหน้า พิธีกรรมงานศพในอิสลามเป็นสิ่งที่สื่อให้เห็นถึงอุดมคติของการตายดีอย่างเป็นรูปธรรม ขั้นตอนหลักประกอบด้วย การอาบน้ำศพ เป็นการชำระล้างศพด้วยน้ำสะอาดและน้ำใบพุทรา เพื่อแสดงถึงความบริสุทธิ์และความผูกพันทางสังคมที่ชาวมุสลิมจะปฏิบัติต่อกันด้วยตนเอง การห่อศพ ใช้ผ้าขาว (ผู้ชาย 3 ชั้น, ผู้หญิง 5 ชั้น) พรมด้วยเครื่องหอม และมัดด้วยเชือกตามจุดต่างๆ การฝังศพ ต้องฝังในพื้นที่ที่เป็นพื้นดินและเรียบร้อย โดยวางศพตะแคงขวาหันหน้าไปทาง ทิศกิบละฮ และห้ามสร้างถาวรวัตถุหรือประดับประดาหลุมศพ พิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนความหมายทางสังคมและศาสนาคือ กฎระเบียบที่ดีในสังคม: เป็นการสื่อให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกัน การพึ่งพากัน และการใช้บทบัญญัติเป็นกรอบในการจัดการปัญหาศพและทรัพย์สิน หลักธรรมชาติทางศาสนา: การจัดการศพโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การฝังที่ไม่ก่อสร้างถาวรวัตถุ เป็นการแสดงออกถึงศรัทธาในการยอมรับการคืนสู่ธรรมชาติอย่างสมดุล การตายดีในอิสลามจึงเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกันทั้งทางจิตวิญญาณ (ศรัทธา) และทางกายภาพ (พิธีกรรม) เพื่อนำพามนุษย์ไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือการกลับคืนสู่พระผู้เป็นเจ้า

เอกสารอ้างอิง

กิติยา โต๊ะกอง. (2560). การจัดการศพตามวิถีอิสลามกับการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม.* 13(2), หน้า 100-117.

ชัยยิตฮาดี ฆุชรู ซาฮีย์. (2553). *สำนักคิดชีอะฮ์: บทสนทนาของท่านอัลลามะฮ์ชัยยิดมุฮัมมัด ฮูเซน ฏอนาฎอนาอีย์กับศาสตราจารย์ ดร.เฮนรี่ คอร์บิน.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับอิสลาม.

พระมหาคมคาย สิริปญฺโญ สิงห์ทอง, พระสุชาติ เชื้อรุ่ง และพระมหาไพฑูรย์ นิวาส. (2565). ความตายในมุมมอง 4 ศาสนา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 27(2), หน้า 284-302.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.

อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี. (2551). *สี่สิบฮะดีษ: ว่าด้วยคุณธรรมและรหัสยะพร้อมคำอธิบาย. แปลโดยอับดุลลอฮ์ มานะจิตต์.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน ประจำกรุงเทพ ประเทศไทย.

อิมามรูฮุลลอฮ อัลมูซาวี อัลโคมัยนี. (2554). *สี่สิบฮะดีษ: ว่าด้วยคุณธรรมและรหัสยะพร้อมคำอธิบาย เล่ม 2 ฮะดีษที่ 18-28. แปลโดยอับดุลลอฮ์ มานะจิตต์.* กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน ประจำกรุงเทพ ประเทศไทย.

การออกแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok เพื่อการบำบัดความทุกข์ทางใจในโลกยุคปัจจุบัน

The Design of Buddhist Teachings via TikTok Media for Soul Suffering Alleviation in the Contemporary World

อนันญา สันติตระกูลเวช Ananya Santitrakulvech
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: a.santitrakulvech@gmail.com

Received April 1, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการออกแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok เพื่อบำบัดความทุกข์ทางใจ ด้วยการศึกษาจากเอกสาร หนังสือวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา พบว่า การออกแบบคำสอนเพื่อบำบัดความทุกข์ทางใจสามารถทำได้โดยผ่าน 3 แนวทางหลักตามกรอบวาทกรรม ได้แก่ 1. การใช้ตัวบททางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อเพื่อบำบัดความทุกข์ทางใจ เน้นการนำเสนอหลักธรรมเกี่ยวกับชีวิตประจำวันและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์ใจ อาทิ การฝึกสติ ซึ่งช่วยลดความเครียดและยกระดับความสุขได้อย่างมีนัยสำคัญ และการใช้สื่อในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย เช่น กราฟิกและแอนิเมชัน 2.การออกแบบวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมคำสอน เน้นการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่เป็นทางการเกินไป และการนำเสนอเนื้อหาธรรมะที่สั้นกระชับ ตรงประเด็น เหมาะสมกับข้อจำกัดด้านความยาวของวิดีโอ TikTok เช่น หัวข้อเกี่ยวกับการปล่อยวางหรือการฝึกสติ พร้อมใช้แฮชแท็กเฉพาะเพื่อความสะดวกในการค้นหา 3.การออกแบบวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม เน้นการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติทางสังคม เช่น การส่งเสริมจิตสาธารณะ โดยเฉพาะการใช้หลักพรหมวิหาร 4 และ สังคหวัตถุ 4 เพื่อสร้างความสุขจากการเป็นผู้ให้และการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ซึ่งสามารถทำได้ผ่านรูปแบบของกิจกรรมจิตอาสา การเผยแผ่ธรรมะผ่าน TikTok จึงเป็นการปรับให้การปฏิบัติธรรมเข้ากับวิถีชีวิตสมัยใหม่ และเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการดูแลและเยียวยาจิตใจของผู้คนในยุคปัจจุบันได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; TikTok; การบำบัดความทุกข์; สื่อดิจิทัล; การออกแบบเนื้อหา

Abstract

This article aims to investigate guidelines for designing Buddhist teachings through TikTok to alleviate mental suffering, based on a comprehensive review of documents, academic literature, and relevant research. The findings reveal that the design of teachings for psychological healing can be implemented through three

primary approaches within a discursive framework: 1. The Utilization of Buddhist Texts via Media for Psychological Alleviation: This approach emphasizes the presentation of Dhamma principles related to daily life and mental distress. Key elements include mindfulness practice, which significantly reduces stress and enhances happiness, and the use of accessible media formats such as graphics and animations. 2. The Design of Discursive Practices in Teachings: This focus lies on communicating through simple, semi-formal language and presenting Dhamma content that is concise and direct. This style is tailored to the temporal constraints of TikTok videos—such as topics on "letting go" or mindfulness—while incorporating specific hashtags to facilitate searchability. 3. The Design of Socio-Cultural Practices: This approach emphasizes the application of Dhamma principles to enhance social conduct, such as promoting public consciousness. Specifically, the application of the Four Sublime States (Brahmavihara IV) and the Four Bases of Sympathy (Sangahavatthu IV) is encouraged to foster happiness through giving and altruism, which can be manifested in volunteer activities. In conclusion, the dissemination of Dhamma via TikTok represents an adaptation of spiritual practice to contemporary lifestyles. It serves as an authentically effective tool for the psychological care and healing of individuals in the modern era.

Keywords: Buddhism; TikTok; Suffering Relief; Digital Media; Content Design

บทนำ

โลกในยุคปัจจุบันเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความท้าทายมากมาย ส่งผลให้ผู้คนต้องเผชิญกับความเครียด ความวิตกกังวล และความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ ในขณะที่คำสอนทางพระพุทธศาสนายังคงเป็นแนวทางอันล้ำค่าในการบำบัดความทุกข์และพัฒนาจิตใจ แต่การเข้าถึงธรรมะในรูปแบบดั้งเดิมอาจไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและพฤติกรรมการเสพสื่อของคนรุ่นใหม่

การสอนธรรมะในสมัยพุทธกาลใช้การสื่อสารแบบปากต่อปากที่เรียกว่า มุขปาฐะ ที่มีการใช้ภาษาที่เป็นสุภาษิตประกอบด้วยองค์ 5 ประการ คือ 1. พูดถูกกาล 2. พูดคำจริง 3. พูดคำอ่อนหวาน 4. พูดคำประกอบด้วยประโยชน์ 5. พูดด้วยเมตตาจิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 198 หน้า 338, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อีกทั้งการใช้การสื่อสารด้วยแนวทางการแบบนำปฏิบัติด้วยการทำให้เห็นด้วยการใช้สื่อให้พระเขมาเถรีที่ใส่ใจในความสวยความงามของตนเองด้วยวิธีเนรมิตหญิงสาวขึ้นมา ดังข้อความว่า

> “หญิงสาวมีรัศมีเปล่งปลั่งดังทองธรรมชาติมีหน้าตางดงามดังปทุมชาติ ริมฝีปากก็แดงดังผลตำลึงสุกชำเลืองมองแต่น้อย เป็นที่ติดตาตรึงใจยิ่งนัก มีลำแขนงามเหมือนทองคำ วงหน้าสวย ถันทั้งคู่ก็เต่งตึงดังดอกบัวตูม มีเอวคอดกลมกลึง สะโพกผึ่งผาย ลำขาน่ายินดี มีเครื่องประดับสวยงาม ผ้าสไบมีสีแดงแวววาว นุ่งห่มผ้าเนื้อเกลี้ยงสีเขียว มีรูปสมบัติที่ชวนชมโดยไม่รู้เบื่อ ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกชนิด หม่อมฉันเห็นสตรีสาวนั้นแล้วจึงคิดว่า ‘โอ!

สตรีสาวคนนี้มีรูปงามเหลือเกิน เราไม่เคยเห็นด้วยนัยน์ตาดวงนี้ในที่ไหนๆ มาก่อนเลย' ขณะนั้น สตรีสาวคนนั้นถูกชรารุมย่ำยี มีผิวพรรณแปลกไป ปากอ้า ฟันหัก ผมหงอกน้ำลายไหล หน้าไม่สะอาด หูตึง นัยน์ตาฝ้าฟาง ถันหย่อนยาน ไม่งาม เหี่ยวย่นทั่วกาย มีศีรษะและร่างกายสั่นงันงก หลังงอ มีไม้เท้าเป็นเพื่อนเดิน ร่างกายซูบผอมซีดไป สั่นงันงก ล้มลงแล้วหายใจถี่ๆ จากนั้น ความสังเวชที่ก่อให้เกิดขนพองสยองเกล้า ซึ่งไม่เคยมีก็ได้มีแก่หม่อมฉันว่า 'น่าติเตียน รูปไม่สะอาดที่พวกคนเขลายินดีกัน' (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 33 ข้อ 345-352 หน้า 433, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539

ปัจจุบันในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน การเผยแผ่และเข้าถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการรับสื่อของคนยุคใหม่ Social Media กลายเป็นช่องทางสำคัญในการนำเสนอธรรมะสู่สาธารณชน โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ใช้เวลาส่วนใหญ่ในโลกออนไลน์ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีส่งผลให้ผู้คนเผชิญกับความท้าทายและความทุกข์ในรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความเครียดจากการทำงาน ความกดดันทางสังคม ปัญหาความสัมพันธ์ หรือความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ต่างๆ ธรรมะจึงยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเยียวยาจิตใจและให้แนวทางในการดำเนินชีวิต ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี การนำเสนอธรรมะผ่านสื่อ Social Media จึงเป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย ที่จะต้องรักษาสมดุลระหว่างการเข้าถึงผู้คนยุคใหม่และการรักษาแก่นแท้ของพระธรรมคำสอน การศึกษาและเข้าใจปรากฏการณ์นี้จะช่วยให้การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม การวิจัยและศึกษาเกี่ยวกับการนำเสนอธรรมะผ่านสื่อ Social Media จึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจรูปแบบ ผลกระทบและแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม เพื่อให้พระธรรมคำสอนยังคงเป็นเครื่องนำทางชีวิตที่มีคุณค่าในยุคดิจิทัลที่มีการนำเสนอทฤษฎีทางฆราวาสนิยมนั้นเองที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาที่ว่าสังคมไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามศาสนาแม้แต่น้อย แต่เป็นศาสนาต่างหากที่ถูกทำให้เป็นสถาบันมากขึ้น ข้อสังเกตนี้ชี้ให้เห็นถึงการสร้างข้อบังคับขึ้นหรือทำให้เกิดผลต่อสังคม ซึ่งเหตุนี้เองทำให้เกิดศาสนาแบบปัจเจกท่ามกลางบริบททางศาสนาที่หลากหลายที่นำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่ใช่วัฒนธรรม แต่เป็นการรวมกันทางศาสนา เช่น ชาวยิว ชาวพุทธ (Bu-Jews, Buddhist Jews) นำไปสู่การสร้างนวัตกรรมทางศาสนาขึ้น เช่น โบสถ์สำหรับชาวโลก อันเป็นการใช้พื้นที่ทางอินเตอร์เนตเพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมจากรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางศาสนา ในโลกออนไลน์ได้ถูกสร้างขึ้นโดยเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นจากนักออกแบบ มีข้อกำหนดต่างๆ ที่เป็นความสัมพันธ์กันผ่านเทคโนโลยี และข้อมูลของความรู้และจินตนาการทางศาสนาล้วนแต่เป็นสิ่งที่คนเหล่านั้นนำมาเป็นรากฐาน (Douglas E. Cowan, Jeffrey K. Hadden, 2004)

TikTok เป็นแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในปัจจุบัน ด้วยรูปแบบการนำเสนอวิดีโอสั้นที่น่าสนใจและเข้าถึงง่าย จึงเป็นช่องทางที่มีศักยภาพในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปสู่กลุ่มคนรุ่นใหม่โดยปรากฏมีการนำเสนอเนื้อหาที่มีความหลากหลายของประเภทวิดีโอทั้งสาระ ความบันเทิง ความรู้ และเรื่องราวในชีวิตประจำวัน โดยมีผู้ใช้งานสามารถแบ่งปันให้ผู้ใช้งานคนอื่นๆ เห็นได้ อีกทั้งยังสามารถแชร์คลิปวิดีโอไปยังแพลตฟอร์มอื่นๆ และสามารถเลื่อนหน้าจอโทรศัพท์มือถือเพื่อเปลี่ยนไปยังคลิปวิดีโอถัดไปได้ (ธารทิพย์ มีจอม และคณะ, 2568) การ

ออกแบบเนื้อหาธรรมะให้เหมาะสมกับคุณลักษณะของ TikTok จึงเป็นความท้าทายสำคัญที่จะช่วยให้พุทธธรรมสามารถเข้าถึงและตอบโจทย์การบำบัดความทุกข์ของผู้คนในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษานี้มุ่งนำเสนอแนวทางการออกแบบเนื้อหาคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok โดยคำนึงถึงการรักษาแก่นแท้ของพุทธธรรม ควบคู่ไปกับการประยุกต์ใช้เทคนิคการนำเสนอที่เหมาะสมกับพฤติกรรมการเสพสื่อของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ธรรมะสามารถเป็นเครื่องมือในการบำบัดความทุกข์ทางด้านจิตใจที่พบได้จากการใช้ชีวิตจะพบได้จากการที่มีการนำเสนอเรื่องบุญในสื่อที่ส่งเสริมให้เกิดความสุข และพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในสังคมยุคปัจจุบันได้อย่างแท้จริง

บทความนี้ต้องการนำเสนอเรื่องการออกแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok เพื่อการบำบัดความทุกข์ทางด้านจิตใจในโลกยุคปัจจุบัน ในแง่ของการนำเสนอเครื่องมือที่จำเป็นในการสื่อสารในปัจจุบัน โดยมีรูปแบบที่ตอบสนองต่อความทุกข์ในสังคมเป็นหลัก

แนวคิดเรื่องการใช้สื่อการสอนธรรมะในทางพระพุทธศาสนา

การเสนอการสอนธรรมะผ่านสื่อนั้นเป็นการเสนอเชิงวาทกรรมถึงข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนา โดยจะพบการสื่อสารที่เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว 3 มิติ คือ

1. ตัวบท (Text) เป็นภาษาพูดหรือเขียนที่นำไปสู่การสร้างข้อความอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เป็นลักษณะการสร้างองค์ประกอบผ่านการสนทนา บทความ หรือการเล่าเรื่อง โดยจะตัวบนจะประกอบด้วยความหมาย ความเชื่อ อุดมการณ์ อัตลักษณ์ ความสัมพันธ์ทางสังคม (อำนาจ ปักษาสุข, 2562) เช่น การใช้คำสอนเรื่องความเมตตาในการสอนพระภิกษุด้วยวิธีการอ้างถึงข้อความต่อไปนี้ “ภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ได้ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 1 หน้า 194, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 ตัวบทที่ใช้นี้หากเป็นสำหรับฆราวาสจะมีข้อความต่างออกไป ดังข้อความต่อไปนี้

> “วิสาขา ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 100 ก็มีทุกข์ 100 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 90 ก็มีทุกข์ 90 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 80 ก็มีทุกข์ 80 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 70 ก็มีทุกข์ 70 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 60 ก็มีทุกข์ 60 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 50 ก็มีทุกข์ 50 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 40 ก็มีทุกข์ 40 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 30 ก็มีทุกข์ 30 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 20 ก็มีทุกข์ 20 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 10 ก็มีทุกข์ 10 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 9 ก็มีทุกข์ 9 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 8 ก็มีทุกข์ 8 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 7 ก็มีทุกข์ 7 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 6 ก็มีทุกข์ 6 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 5 ก็มีทุกข์ 5 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 4 ก็มีทุกข์ 4 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 3 ก็มีทุกข์ 3 ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก 2 ก็มีทุกข์ 2 ผู้มีสิ่งเป็นที่รักเพียง 1ก็มีทุกข์เพียง 1 ผู้ไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ก็ไม่มีทุกข์ ซึ่งเราเรียกว่า ผู้หมดความโศก ปราศจากกิเลสดุจธุลี ไม่มีความคับแค้นใจ ความโศก ความคร่ำครวญ และความทุกข์หลากหลายมีในโลกนี้ ย่อมเกิดมีได้เพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เมื่อไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ความเศร้าโศกเป็นต้นเหล่านี้ก็ไม่มี เพราะฉะนั้น คนที่ไม่มีสิ่งเป็นที่รักในโลกไหนๆ จึงชื่อว่ามีความสุข ปราศจากความเศร้าโศก ดังนั้น ผู้ปรารถนาความไม่เศร้าโศก ปราศจากกิเลสดุจธุลีจึงไม่ควรยึดสิ่งเป็นที่รักในโลกไหนๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 78 หน้า 340-341, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539

จากข้อความทั้ง 2 นี้จะพบว่า ความรักที่สื่อผ่านคำสอนในพระภิกษุจะมีแบบหนึ่ง ส่วนฆราวาสจะมีแบบหนึ่ง ทั้งสองแบบใช้ในลักษณะที่ต่างกันในแต่ละบริบทของบุคคลที่นำไปปฏิบัติ แบบพระจะเน้นไปที่การใช้เพื่อแสดงออกถึงธรรมะ ส่วนฆราวาสเป็นไปในลักษณะของการสร้างความทุกข์

2. วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (Discourse Practice) เป็นกระบวนการผลิตและกระจายตัวบท เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับการเผยแพร่และกระจายตัวบท การรับและบริโภคตัวบทในบริบทสังคม รวมถึงการตีความตัวบท เพื่อให้เข้าใจว่าตัวบทใครเป็นผู้ผลิต ใช้สื่อแบบใด หรือกลวิธีอย่างไร เพื่อให้ตัวบทนั้นเข้าถึงสังคมในขณะนั้น บริบทสังคมในขณะนั้นมีผลต่อการผลิตซ้ำหรือการประกอบสร้างตัวบทอย่างไร โดยสหบทจะถูกนำมาอ้างหรือพูดถึงในบทนั้นในฐานะช่วยทำให้เข้าใจความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างความหมายที่มีอยู่ในตัวบทกับบริบทสังคมในช่วงเวลานั้นๆ เพื่อให้เข้าใจความเชื่อมโยงกันระหว่างตัวบทและวิธีปฏิบัติวาทกรรมว่าเกี่ยวข้องกันได้อย่างไร (อำนาจ ปักษาสุข, 2562) การนำหลักการนี้ไปใช้ในการสร้างความหมายในแต่ละช่วงเวลาจะพบผ่านการใช้สื่อคำว่า เมตตา ในบทบริบทใช้สำหรับพรหมวิหาร อีกอย่างใช้เป็นหลักอัปปมัญญา ดังข้อความว่า “ จงละนิวรณ์ 5 ประการอันเป็นความเศร้าหมองแห่งจิต ทอนกำลังปัญญาแล้ว มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ 1 ... มีกรุณาจิต... มีมุทิตาจิต... มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ 1 ... ทิศที่ 2 ... ทิศที่ 3... ทิศที่ 4 ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวรไม่มีความเบียดเบียนอยู่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 235 หน้า 176, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การใช้พรหมวิหารในลักษณะที่เปลี่ยนแปลงความหมายไปตามลักษณะการพัฒนาจะพบรายละเอียดถึงหลักการที่ขยายความหมายจากวาทกรรมนั้นออกไปตามบริบท

3. วิถีปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา (Practical Buddhism) สถานการณ์และปัจจัยทางสังคมและสัมพันธ์กับตัวบทรวมถึงการผลิตและบริโภคตัวบท เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างภาษา สื่อ และสังคมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เพื่อให้เห็นภาพรวมของวาทกรรมว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ด้วยการวิเคราะห์วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมให้เชื่อมโยงกันระหว่างตัวบทกับสังคม (อำนาจ ปักษาสุข, 2562) เป็นหารนำเอาหลักธรรมมาใช้ในการสร้างหลักปฏิบัติทางสังคม ดังข้อความว่า “กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนด้วยจะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา และจะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 272 หน้า 216, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 จากข้อปฏิบัติในสิงคาลกมาณพที่นำเสนอข้อปฏิบัติระหว่างบุคคลต่อบุคคลกลายเป็นการยกระดับคุณธรรมให้สูงหรือพัฒนาขึ้นไปจนกลายเป็นหน้าที่และพันธะทางสังคมที่แต่ละบุคคลจะปฏิบัติต่อกัน

การออกแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok เพื่อการบำบัดความทุกข์ทางด้านจิตใจในโลกยุคปัจจุบัน

ในปัจจุบันมีการออกแบบ Tiktok ให้สอดคล้องกับการบำบัดความทุกข์ทางด้านจิตใจ โดยมีแนวโน้มการอธิบายหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. การใช้ตัวบททางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อเพื่อบำบัดความทุกข์ทางใจ ในมุมมองของพุทธศาสนา บริบทเรื่องความทุกข์ใจจะมาพร้อมกับมุมมองที่เกี่ยวข้องกับการค้นหาสาเหตุความทุกข์

เสียก่อน ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับความรัก ตัวตนที่ถูกทำให้เกิดผลทางด้านจิตใจเมื่อสิ่งนั้นเปลี่ยนแปลงหรือเกิดสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไม่เป็นไปตามที่ตนเองต้องการ จากข้อมูลนี้จึงนำไปสู่การค้นหาตัวบทในทางพระพุทธศาสนาที่จะใช้เพื่อเป็นการเรียนรู้ต่อเรื่องดังกล่าว โดยมีปรากฏในทางสื่อออนไลน์ ดังนี้

1.1 สื่อหลักธรรมที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน สื่อออนไลน์ช่วยส่งเสริมการเผยแผ่ธรรมะและทำให้ผู้คนสามารถศึกษาและฝึกฝนธรรมะได้ในชีวิตประจำวันอย่างง่ายดาย (Chuenyot, S., & Singhapong, P., 2020) ในยุคปัจจุบันที่ผู้คนต้องเผชิญกับความกดดันและการแข่งขันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การฝึกสติ (Mindfulness) ได้กลายเป็นแนวทางหนึ่งที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในการจัดการความทุกข์ โดยมีการนำเสนอเทคนิคการปฏิบัติผ่านช่องทางดิจิทัล ทั้งในรูปแบบวิดีโอและบทความออนไลน์ที่แนะนำวิธีการฝึกสมาธิเพื่อลดความเครียด ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการฝึกสติผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์สามารถช่วยลดความทุกข์และยกระดับความสุขในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีนัยสำคัญ (Kabat-Zinn, J., 2015)

การนำเสนอเนื้อหาทางธรรมะในรูปแบบที่เข้าถึงง่ายกำลังได้รับความนิยมอย่างสูงบนแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยมีการประยุกต์ใช้สื่อหลากหลายรูปแบบ ทั้งงานกราฟิก แอนิเมชัน และการ์ตูน เพื่อถ่ายทอดหลักธรรมให้สามารถเข้าถึงผู้คนทั่วไปได้ง่ายขึ้น จากผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารธรรมะผ่านรูปแบบที่น่าดึงดูดใจเช่นนี้ ส่งผลในเชิงบวกต่อกระบวนการเรียนรู้และความเข้าใจในหลักคำสอนที่ลึกซึ้งมากขึ้น (Gorsuch, R. L., 2017)

1.2 สื่อตัวบทที่เป็นลักษณะกลุ่มเดียวกัน เป็นการรวมตัวของผู้สนใจในธรรมะบนพื้นที่ดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสนทนาธรรมะใน Facebook หรือการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมแบบออนไลน์ ได้กลายเป็นแหล่งรวมของผู้ที่มุ่งมั่นในการพัฒนาจิตใจ เปิดโอกาสให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดแรงผลักดันในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การศึกษาวิจัยได้ยืนยันว่า เครือข่ายชุมชนออนไลน์เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้หลักธรรม พร้อมทั้งสร้างความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างผู้ที่มีความสนใจร่วมกัน (Lim, S. S., & Putra, E., 2019)

การประยุกต์หลักธรรมะเพื่อตอบสนองความท้าทายของคนรุ่นใหม่ ไม่ว่าจะเป็นความเครียดจากการทำงาน ความผิดหวัง หรือปัญหาทางจิตใจต่างๆ โดยผ่านการแนะนำของพระสงฆ์และนักเผยแผ่ธรรมะบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของหลักธรรมในการแก้ปัญหาชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม ผลการวิจัยยืนยันว่าการนำหลักธรรมะมาใช้จัดการกับปัญหาในชีวิตประจำวันสามารถลดทอนความทุกข์ของผู้คนได้อย่างชัดเจน (Chia, A., & Bellamy, L., 2021)

การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลได้กลายเป็นช่องทางสำคัญในการนำพาความสงบและปัญญาสู่สังคมร่วมสมัย ช่วยให้ผู้คนมีที่พึ่งทางใจและเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งและสงบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่พฤติกรรมการใช้สื่อมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากความนิยมของแพลตฟอร์ม TikTok ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา โดยข้อมูลจากศูนย์วิจัยกสิกรไทย (2566) ระบุว่า TikTok มีผู้ใช้งานทั่วโลกมากกว่า 1 พันล้านคน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม Gen Z และ Millennials ใช้เวลาเฉลี่ยถึง 89 นาทีต่อวัน และมีการแบ่งปันเนื้อหาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพจิตและการพัฒนาตนเองเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

2. การออกแบบวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อบำบัดความทุกข์ใจผ่าน tiktok เป็นการโยงกันทางความหมายจากหลักธรรมไปสู่ความหมายที่ถูกสื่อสารทางสังคม เช่น การใช้คำว่า เมตตาที่ระบุถึงความรักทั่วไป เพื่อให้คนเข้าใจว่าความรักจะพัฒนาได้ก็ต่อเมื่อได้ถูกอธิบายจากความรักพื้นฐานอื่นๆ ประกอบกัน กล่าวคือ การอธิบายเมตตาแบบพระพุทธเจ้า อาจต้องเริ่มจากการอธิบายความรักในสัตว์ ระหว่างมนุษย์ สามีภริยา จนถึงพระพุทธเจ้ากับสรรพสัตว์ แล้วนำมาเชื่อมโยงกัน โดยมีแนวทางการออกแบบเนื้อหาดังนี้

2.1 สื่อสารภาษาที่เข้าใจง่าย การเลือกใช้ภาษาที่เรียบง่าย ไม่เป็นทางการเกินไป เพื่อให้เนื้อหาเข้าถึงผู้คนได้หลากหลาย โดยเฉพาะผู้ที่อาจไม่คุ้นเคยกับธรรมะมาก่อน เน้นเผยแพร่คำสอนที่เข้าใจง่ายและจับต้องได้ในชีวิตประจำวัน เช่น การปล่อยวาง การฝึกสติ การอยู่กับปัจจุบัน (Chuenyot, S., & Singhapong, P. (2020)

TikTok มีการจำกัดความยาวของวิดีโอ ซึ่งเป็นข้อดีในการบีบเนื้อหาให้ตรงประเด็น การสอนธรรมะเพื่อบำบัดความทุกข์ควรอยู่ในรูปแบบที่สั้นและเข้าถึงใจผู้ชมภายในไม่กี่วินาที ตัวอย่างหัวข้อที่สามารถนำเสนอได้รวดเร็ว เช่น “การปล่อยวางอย่างไรในวันที่เจอปัญหา” หรือ “3 วิธีฝึกสติเพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ในชีวิตประจำวัน” โดยใช้เนื้อหาเชิงสิ่งที่เรียบง่าย ผ่านการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับคนที่สามารถฝ่าฟันความทุกข์ผ่านการปฏิบัติธรรม หรือการนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ผู้ชมรู้สึกว่าไม่โดดเดี่ยวและมีวิธีการแก้ปัญหาที่สามารถทำตามได้ ใช้การเล่าเรื่องเชิงบวกที่สื่อถึงการผ่านพ้นอุปสรรค เช่น การจัดการความรู้สึกเมื่อเจอความผิดหวัง หรือการรับมือกับความสูญเสีย ใช้ภาพและประสบการณ์การรับชมด้วยการใช้ดนตรีเบาๆ ที่ผ่อนคลาย รวมถึงภาพธรรมชาติหรือภาพที่มีความสงบ เช่น ภาพทะเล ภูเขา หรือภาพพระสงฆ์ปฏิบัติธรรม ซึ่งช่วยเสริมให้เนื้อหาดูน่าสนใจและมีผลในการบำบัดจิตใจการใช้ภาพที่ดูเรียบง่ายแต่มีพลัง สามารถสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมความสงบในใจให้กับผู้ชมได้

2.2 สื่อสารด้วยวาทกรรมที่ใช้ร่วมกัน เป็นการกำหนดการใช้แฮชแท็กเฉพาะเช่น #ธรรมะบำบัด #ธรรมะออนไลน์ #การฝึกสติ #การบำบัดจิตใจ ช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้ที่กำลังแสวงหาแนวทางบรรเทาความทุกข์สามารถค้นพบเนื้อหาธรรมะได้ง่ายขึ้น การนำเสนอธรรมะเพื่อบำบัดความทุกข์บน TikTok มีข้อดีหลายประการ คือ

ก. ขยายการเข้าถึง ด้วยความเป็นแพลตฟอร์มที่ได้รับความนิยมในทุกกลุ่มอายุ ทำให้หลักธรรมสามารถแพร่กระจายไปสู่ผู้คนได้อย่างกว้างขวาง

ข. เสริมสร้างสุขภาพจิต มีเนื้อหาที่มุ่งเน้นการเยียวยาจิตใจช่วยเพิ่มมุมมองเชิงบวกและทักษะในการจัดการความทุกข์

ค. สร้างเครือข่ายผู้ปฏิบัติธรรม การแบ่งปันธรรมะบน TikTok ก่อให้เกิดชุมชนที่คอยสนับสนุนการเรียนรู้และปฏิบัติธรรม ช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวเมื่อประสบปัญหา

การเผยแผ่ธรรมะผ่าน TikTok จึงเป็นการปรับการปฏิบัติธรรมให้เข้ากับวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบและความกดดัน ทำให้คำสอนของพระพุทธองค์กลายเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการดูแลและเยียวยาจิตใจของผู้คนในยุคปัจจุบัน

3. 2. การออกแบบวิถีปฏิบัติวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรมเพื่อบำบัดความทุกข์ใจผ่าน Tiktok เป็นการสื่อสารในแง่ของการใช้วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม ด้วยการออกแบบในเชิงพัฒนารูปแบบจิตอาสา หรือการออกไปช่วยคนอื่นบำบัดความทุกข์ใจไปพร้อมกัน โดยมีรูปแบบ ดังนี้

ก. การเข้าใจคำว่า จิตสาธารณะ จิตสาธารณะถือเป็นหนึ่งในคุณธรรมพื้นฐานที่ช่วยยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความเห็นแก่ตัว นำไปสู่การค้นพบความสุขที่แท้จริงผ่านการเป็นผู้ให้ สอดคล้องกับข้อความของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ว่า "การให้เป็นความสุขอันประเสริฐ เพราะเป็นการละวางความยึดมั่นในตัวตน" (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) ดังนั้น การปลูกฝังจิตสาธารณะจึงเปรียบเสมือนการฝึกจิตให้เติบโตอย่างไร้ขอบเขต สามารถตระหนักถึงความสำคัญของการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และสัมผัสถึงความสุขอันบริสุทธิ์ที่เกิดจากการเป็นผู้ให้

พุทธศาสนามีหลักธรรมที่เกื้อหนุนการเสริมสร้างจิตสาธารณะที่สำคัญสองประการ คือ พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 (พระครูนิเวศน์สีลากร, 2563) หลักธรรมเหล่านี้ชี้แนะให้มนุษย์ดำรงตนด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา พร้อมทั้งฝึกฝนการให้ทาน การพูดจาไพเราะ การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ และการวางตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

การนำหลักธรรมเหล่านี้มาประยุกต์ใช้จะช่วยขัดเกลาจิตใจให้ละเอียดอ่อน เปี่ยมด้วยความเมตตาและความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ เมื่อบุคคลพัฒนาจิตสาธารณะแล้ว จะเกิดการเปลี่ยนแปลงใน 2 ระดับ (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, 2565) คือ การเปลี่ยนแปลงภายใน ก่อเกิดความสุขจากการเป็นผู้ให้ ความปลื้มปีติจากการช่วยเหลือผู้อื่น และความสงบใจที่เกิดจากการลดละความเห็นแก่ตัว การเปลี่ยนแปลงภายนอก แสดงออกผ่านการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของสังคม

ข. **การบำบัดทุกข์ผ่านสื่อสังคมและธรรมะ** เป็นกรณีศึกษาจาก TikTok HELP PEOPLE ในยุคดิจิทัลที่ความทุกข์มีความซับซ้อนและหลากหลายรูปแบบ การเยียวยาจิตใจผ่านสื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นช่องทางสำคัญในการเข้าถึงผู้คน โดยเฉพาะแพลตฟอร์ม TikTok ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในปัจจุบัน กรณีศึกษาของช่อง HELP PEOPLE แสดงให้เห็นถึงพลังของการผสานระหว่างหลักธรรมะและสื่อสังคมในการบำบัดทุกข์อย่างมีประสิทธิภาพ

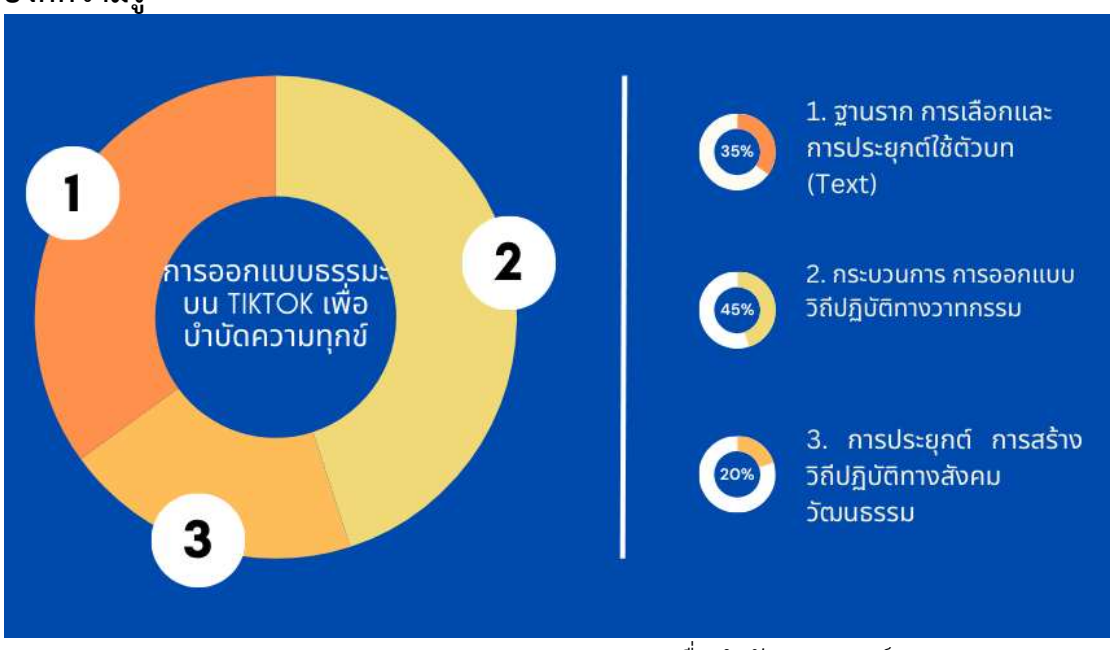
ช่อง HELP PEOPLE เริ่มต้นจากแนวคิดในการช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาทางทันตกรรม แต่ไม่มีทุนทรัพย์ในการรักษา การดำเนินงานของช่องไม่เพียงแต่มุ่งแก้ไขปัญหาทางกายภาพ แต่ยังสอดแทรกหลักธรรมะในการเยียวยาจิตใจผู้ที่กำลังประสบความทุกข์ (เมธี เชฏฐ์วิสุต, 2562)

ช่อง HELP PEOPLE ได้นำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการใช้ ความเมตตา และ การเสียสละ ในการบำบัดทุกข์และสร้างความสุขแก่ผู้คน โดยเฉพาะเมื่อเผยแพร่ผ่าน TikTok ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มที่เข้าถึงคนหมู่มากอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้คนสามารถสัมผัสกับคุณค่าของความเมตตาและการเสียสละได้ง่ายยิ่งขึ้น หลักธรรมที่เกี่ยวข้องและสามารถนำไปใช้เพื่อบำบัดทุกข์ได้ได้แก่พรหมวิหาร จากกรณีศึกษาทำให้เห็นว่า ธรรมะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาจิตสาธารณะในสังคมปัจจุบัน โดยเป็นหลักการทางจิตวิญญาณที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้คนตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับผู้อื่น รวมถึงการเห็นคุณค่าของการให้และการมีเมตตา ซึ่งสามารถปลูกฝังให้เกิดสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคมได้อย่างยั่งยืน ในยุคที่ผู้คนมีแนวโน้มที่จะมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง

มากขึ้น ธรรมะสามารถทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างบุคคลและสังคมโดยการส่งเสริมความเอื้อเฟื้อและการเสียสละ

การนำหลักธรรมมาใช้ เช่น หลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา) ช่วยให้ผู้คนมีสำนึกในความเป็นมนุษย์ร่วมกันและเสริมสร้างจิตใจที่พร้อมจะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ การมีจิตสาธารณะเช่นนี้จะสร้างประโยชน์ในมิติของการลดความขัดแย้งในสังคม เพิ่มความเป็นเอกภาพ และพัฒนาให้เกิดสังคมที่มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน

องค์ความรู้

ภาพ 1 การออกแบบธรรมะบน TikTok เพื่อบำบัดความทุกข์

การออกแบบธรรมะบน TikTok เพื่อบำบัดความทุกข์

1. ฐานราก การเลือกและการประยุกต์ใช้ตัวบท (Text) การคัดเลือกและตีความหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์และการบำบัด โดยต้องปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย (พระภิกษุหรือฆราวาส)

2. กระบวนการ การออกแบบวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม เป็นกระบวนการผลิตและกระจายตัวบท โดยใช้กลวิธีที่เหมาะสมกับแพลตฟอร์ม TikTok เพื่อให้เข้าถึงสังคมในขณะนั้น

3. การประยุกต์ การสร้างวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม เป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนา โดยเชื่อมโยงหลักธรรมกับการกระทำทางสังคม เพื่อยกระดับคุณธรรมให้กลายเป็นหน้าที่และพันธะทางสังคม และบำบัดทุกข์ในระดับส่วนรวม

สรุป

ในยุคปัจจุบันที่โลกเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความท้าทายมากมาย ส่งผลให้ผู้คนต้องเผชิญกับความทุกข์ ความเครียด และความวิตกกังวลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่าคำ

สอนทางพระพุทธศาสนายังคงเป็นแนวทางอันล้ำค่าในการบำบัดความทุกข์และพัฒนาจิตใจ แต่การเผยแผ่ธรรมะในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการรับสื่อของคนยุคใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านสื่อสังคมออนไลน์อย่าง TikTok ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มที่ได้รับความนิยมสูงและมีศักยภาพในการเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ การนำเสนอธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลนี้ต้องรักษาสมดุลระหว่างการเข้าถึงผู้คนและการรักษาแก่นแท้ของพระธรรมคำสอน โดยการออกแบบคำสอนควรยึดหลักวาทกรรม 3 มิติ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ขั้นแรกคือการเลือกใช้ "ตัวบท" ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์และการบำบัดในชีวิตประจำวัน เช่น การฝึกสติ (Mindfulness) ขั้นต่อมาคือการสร้าง "วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม" ด้วยการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย เนื้อหาสั้น กระชับ และตรงประเด็น เหมาะสมกับคุณลักษณะของ TikTok และสุดท้ายคือการสร้าง "วิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม" ด้วยการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อส่งเสริมจิตสาธารณะและการช่วยเหลือผู้อื่น เช่น การนำหลักพรหมวิหาร 4 มาใช้ การปรับการปฏิบัติธรรมให้เข้ากับวิถีชีวิตสมัยใหม่ผ่านสื่อ TikTok จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้คำสอนของพระพุทธองค์สามารถดูแลและเยียวยาจิตใจของผู้คนในยุคดิจิทัลได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

พระครูนิเวศน์สีลากร และคณะ. (2563). การประยุกต์ใช้จิตสาธารณะของพุทธบริษัทตามหลักพุทธธรรม. *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์,* 8(2), 425-431.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธารทิพย์ มีจอม และคณะ.(2568). อิทธิพลของสื่อ TIKTOK ต่อมุมมองสุขภาพแบบองค์รวมในเด็กและเยาวชน, *วารสารการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมล้านนา,* 15(1), 163.

เมธี เชฏฐ์วิสุต. (2562). สื่อสังคมออนไลน์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา,* 10(2), 521-531.

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2566). *พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของคนไทย ปี 2566*. สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2566, จาก https://www.kasikornresearch.com/

อำนาจ ปักษาสุข.(2562). วาทกรรมเกี่ยวกับบุญในสื่อสาธารณะ. *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Chia, A., & Bellamy, L. (2021). Digital Religion and the Everyday: Coping Mechanisms in Modern Buddhism. *Journal of Contemporary Buddhism*, 20(3), 320-345.

Chuenyot, S., & Singhapong, P. (2020). Digital Religion and Thai Buddhism: An Emerging Framework for Online Buddhist Communities. *Asian Social Science,* 16(6), 1-11.

Douglas E. Cowan, Jeffrey K. Hadden. (20014). Virtually Religious: New Religious Movement and the World Wide Web. *The Oxford Handbook of New Religious Movements*. edited by James R. Lewis, (Oxford: Oxford University Press.

Gorsuch, R. L. (2017). Teaching Religion and Spirituality through Visuals: An Overview

and Evaluation. *Journal of Religious Education,* 65(1), 35-47.

Kabat-Zinn, J. (2015). Mindfulness meditation: A pathway to wellbeing and recovery. *Journal of Happiness Studies*, 15(1), 1-19.

Lim, S. S., & Putra, E. (2019). Social support and online Buddhist communities: Developing Buddhist identity through social media. *Journal of Buddhism Studies*, 28(2), 1-20.

พุทธานุสสติ: เทคนิคการสร้างแรงจูงใจและยกระดับสุขภาพจิต ในมุมมองจิตวิทยาสมัยใหม่

Buddhanussati: A Technique for Fostering Intrinsic Motivation and Enhancing Mental Well-being in Modern Psychological Perspective

สิทธิเดช พรศักดิ์สิทธิ์ Sittidej Pornsaksit
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: Dive007@outlook.co.th

Received April 15, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เชิงบูรณาการระหว่างหลักการพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนาและทฤษฎีจิตวิทยาสมัยใหม่ เพื่อนำเสนอพุทธานุสสติในฐานะเทคนิคที่สามารถสร้างแรงจูงใจภายใน และยกระดับสุขภาวะจิตที่ดี บทความเริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นถึงวิกฤตความเครียดและการขาดแรงจูงใจที่ยั่งยืน โดยอ้างอิงข้อมูลจากองค์การอนามัยโลก ซึ่งแสดงถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการแสวงหาวิธีการจัดการความทุกข์จากภายใน ผลการวิเคราะห์เชิงแนวคิดพบว่า พุทธานุสสติ ซึ่งในพระไตรปิฎกระบุว่าเป็นการเจริญสติด้วยการระลึกถึงพุทธคุณ 9 ประการในหมวดอนุสติ 10 โดยกำหนดพุทธคุณเป็นอารมณ์กรรมฐานหรือสวดระลึกและพิจารณาคุณของพระองค์ในใจเพื่อทำจิตให้สงบและมั่นคง เช่น ในจันทิมสูตรที่จันทิมเทวบุตรเมื่อเกิดความกลัวได้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและกล่าวคำขอถึงพระองค์เป็นที่พึ่งจิตจึงกลับมาสงบ แสดงให้เห็นรูปแบบการปฏิบัติพุทธานุสติในสถานการณ์จริง สามารถตีความในเชิงจิตวิทยาสมัยใหม่ว่าเป็นกระบวนการสร้างอุดมคติภายในและการปรับโครงสร้างความคิดเชิงบวก ซึ่งตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานตามทฤษฎี Self-Determination Theory (SDT) จึงทำให้พุทธานุสสติเป็นเทคนิคที่ส่งเสริมแรงจูงใจภายใน กำลังใจ ความหวัง และความหมายในชีวิต อันเป็นพื้นฐานของสุขภาวะจิตที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธานุสสติ; สุขภาพจิต; แรงจูงใจ; จิตวิทยาสมัยใหม่

Abstract

This article provides an integrated analysis of Buddhanussati (Recollection of the Buddha) and modern psychological theories, proposing it as a mental training technique capable of fostering Intrinsic Motivation and enhancing sustainable Well-being. The discussion begins by addressing the global crisis of stress and diminishing inner motivation, referencing data from the World Health Organization (WHO), which

highlights the urgent need for internal methods of coping with suffering. Conceptual analysis shows that Buddhanussati, defined in the canon as recollecting the Nine Qualities of the Buddha within the Anussati 10, either through contemplation or mental recitation to stabilize the mind, functions as a practical meditative method. A canonical illustration appears in the Candimasutta, where the moon deity Canda, overwhelmed by fear, recollects the Buddha as refuge and thereby regains mental composure (MCU 15/241/96), demonstrating Buddhanussati in real application. Interpreted through modern psychology, this practice operates through ideal-self formation and cognitive restructuring, fulfilling the three basic psychological needs in Self-Determination Theory (SDT): Autonomy, Competence, and Relatedness. Buddhanussati thus emerges as a powerful psychological tool for cultivating intrinsic motivation, inner strength, hope, and meaningful direction in life, forming a foundational basis for sustainable mental well-being.

Keywords: Buddhanussati; Mental Well-being; Motivation; Modern Psychology

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยี สังคม และเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว วัยผู้ใหญ่ต้องเผชิญความกดดันจากงาน การเงิน ความสัมพันธ์ และความคาดหวังส่วนบุคคล ส่งผลให้ภาวะความเครียด (Stress) กลายเป็นปัญหาสาธารณสุขระดับโลก องค์การอนามัยโลก (WHO) อธิบายว่าสุขภาพจิตเป็นสภาวะที่บุคคลสามารถรับมือกับความเครียด ตระหนักถึงศักยภาพของตน ทำงานและมีส่วนร่วมในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (World Health Organization (WHO), 2565) อย่างไรก็ตาม ความเครียดเรื้อรังส่งผลกระทบทั้งร่างกายและจิตใจอย่างรุนแรง โดยข้อมูลล่าสุดพบว่ามีประชากรโลกกว่า 1 พันล้านคนประสบปัญหาสุขภาพจิต และในประเทศไทยพบว่าร้อยละ 8 เผชิญความเครียดสูง พร้อมความเสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้าที่เพิ่มขึ้นในกลุ่มเยาวชน (World Health Organization (WHO) Thailand, 2568)

การจัดการความเครียดจากภายนอกเพียงอย่างเดียวจึงไม่อาจตอบโจทย์สุขภาวะจิตในระยะยาว แนวคิดในจิตวิทยาเชิงบวกชี้ให้เห็นว่าแก่นของ Well-being หรือ Flourishing อยู่ที่แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) ซึ่งเกิดจากความสนใจในกิจกรรมและแรงขับจากตัวบุคคลเอง ช่วยให้เกิดความรู้สึกถึงความสามารถ (Competence) การควบคุมชีวิต และการค้นพบความหมายในสิ่งที่ทำ แรงจูงใจจากภายในจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยลดผลทางลบของความเครียด พร้อมเสริมสร้างคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน นำไปสู่ความจำเป็นของการแสวงหาวิธีการภายในที่เข้าถึงง่ายและเสริมสร้างพลังใจได้อย่างแท้จริงในสังคมปัจจุบัน (WHO, 2022) โดยแนวทางการพัฒนาบุคคลในแง่ทางจิตวิทยาส่วนหนึ่งมักจะอ้างถึงการตอบสนองหลักการพื้นฐานทางจิตวิทยาพื้นฐาน (Basic Psychological Needs) สามประการ คือ ความเป็นอิสระในการตัดสินใจ (Autonomy) คือความรู้สึกเป็นเจ้าของและเลือกที่จะกระทำด้วยตนเอง ความสามารถ (Competence) คือความรู้สึกว่าตนเองมีทักษะและประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมนั้น ๆ ให้สำเร็จ และความสัมพันธ์ (Relatedness) คือความรู้สึก

เชื่อมโยง ผูกพัน และเป็นส่วนหนึ่งของผู้อื่นหรือชุมชน การที่กิจกรรมสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานทั้งสามประการนี้ได้ จึงเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้แรงจูงใจในการปฏิบัตินั้นเกิดความยั่งยืนและแทรกซึมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต (Ryan, R. M., & Deci, E. L., 2000) ซึ่งอธิบายแนวทางการพัฒนาจิตใจนี้ปีเตอร์ ฮาวี่ (Peter Harvey) ได้เสนอผ่านมุมมองภายในของมนุษย์ที่จะนำไปสู่การที่ตนเองจะเกิดดีหรือไม่ดีนั้นมาจากการสั่งสมมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน คำอธิบายนี้ไม่ต่างจากการที่พระพุทธศาสนาอธิบายการเกิดในนรกและสวรรค์ถูกมองในเชิงจิตวิทยาว่า การที่คนมีจิตเศร้าหมองแล้วทุคติเป็นที่ไป และการที่มีจิตผ่องแผ้วแล้วสุคติเป็นที่ไปได้ เป็นการมองที่ความตายที่ทำให้เห็นว่าชีวิตนั้นจะไปนรกก็ต่อเมื่อเราไม่ได้มีจิตที่ดีพอ แต่หากเป็นฆาตกรแล้วได้จิตที่ดีตอนท้ายอย่างองคุลิมาลก็อาจจะกลายเป็นผู้เกิดใหม่ดีได้ ซึ่งการเกิดใหม่นี้พิจารณาจากการที่เรามีความพึงพอใจหรือไม่พอใจ (Peter Harvey, 2000)

จิตวิทยาเมื่อใช้หลักพระพุทธศาสนาเป็นแรงพลักดันจึงพบได้จากการใช้กระบวนการในการพัฒนาให้เกิดสุขภาพจิตที่ดีขึ้นและสร้างพลังใจอย่างยั่งยืนได้ใช้กระบวนการที่ถูกถ่ายทอดมาในพระพุทธศาสนาคือวิธีการระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พุทธานุสสติ ซึ่งหมายถึงการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์กรรมฐานเพื่อทำจิตให้สงบและมั่นคง แนวปฏิบัตินี้ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายเหตุการณ์ที่สะท้อนพลังทางจิตอย่างชัดเจนโดยจะพบจากเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นในยามเกิดภัยที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของคนจะต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยว เช่น ในมหาสมัยสูตร เล่าถึงการเรียนรู้คาถาที่จะช่วยปกป้องเหล่าพระภิกษุจากเหล่าสัตว์ต่างๆ ด้วยการอ้างถึงว่าเทวดาประกาศว่าผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะย่อมไม่หวั่นไหว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 239 หน้า 112, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แม้เนื้อหาพระสูตรจะมุ่งเน้นไปที่ความหมายของการเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ระลึงถึงพระพุทธเจ้า และหากใครทำร้ายสาวกของพระพุทธเจ้าก็เท่ากับทำร้ายเหล่าเทวดาที่ปกป้องดูแล

ในแง่ของการเผชิญภัยร้าย ก็จะมีการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ดังในจันทิมสูตร เทวบุตรรอดจากอสุรินทราหูเพราะระลึกถึงพระพุทธองค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 241 หน้า 96, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และในมหาปรินิพพานสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุระลึกถึงพระองค์เพื่อคลายความกลัว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 127 หน้า 71, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) รวมทั้งเรื่องเล่าในธรรมบทที่เด็กชายรอดจากยักษ์ด้วยการสวดระลึกถึงพระพุทธเจ้า เหตุการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพุทธานุสติไม่ใช่เพียงหลักธรรมเชิงทฤษฎี แต่เป็นวิธีการภาวนาที่ช่วยให้เกิดความสงบ ลดความกลัว และเสริมพลังใจได้จริง

ด้วยเหตุนี้ พุทธานุสสติ หรือการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งเน้นการสร้างความสงบและการน้อมนำอุดมคติสูงสุดมาสู่จิตใจ จึงถือเป็นหัวข้อที่มีศักยภาพในการวิเคราะห์เชิงจิตวิทยาสมัยใหม่ เพื่อนำมาเสนอในฐานะ เทคนิคภายในที่ช่วยให้บุคคลสามารถสร้างแรงจูงใจที่ยั่งยืนเพื่อยกระดับสุขภาวะจิตให้เข้มแข็งท่ามกลางความท้าทายในปัจจุบัน

แนวคิดพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การเจริญพุทธานุสสติมีมาหลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยจะพบได้หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแล้วเกิดมีสาวกบรรลุธรรมเป็นที่มาของการถือพระรัตนตรัย จากนั้นมีการ

ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า พุทธานุสสติ เป็นหนึ่งในอนุสสติ 10 ประการ ในที่นี้จะได้พิจารณาแนวคิดพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. หลักการของพุทธานุสสติกับการปฏิบัติธรรม พุทธานุสสติ หมายถึง การเจริญสติโดยการระลึกถึงพระคุณของพระตถาคตเจ้าเนืองๆ เป็นหนึ่งในอนุสติ 10 ประการที่มุ่งเน้นการทำจิตให้สงบและผ่องใสโดยอาศัยคุณธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ องค์ประกอบหลักของการปฏิบัตินี้คือการพิจารณา พุทธคุณ 9 ประการ ซึ่งเมื่อพิจารณาในบริบทของการสร้างแรงจูงใจและการพัฒนาตนเองสามารถอธิบายเชื่อมโยงได้ดังนี้

การระลึกถึงพุทธคุณเริ่มต้นที่ อรหำ ซึ่งหมายถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์ ไกลจากกิเลส และทำลายสังสารจักรได้แล้ว สะท้อนถึงสภาวะความบริสุทธิ์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดทางจริยธรรม ตามด้วย สมฺมาสมฺพุทฺโธ คือผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 84 หน้า 449-450, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คุณธรรมข้อนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในเชิงจิตวิทยา เนื่องจากเป็นการแสดงประจักษ์พยานถึงศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองไปสู่จุดสูงสุดได้ด้วยความเพียรพยายามของตน ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานด้านความสามารถ และความเป็นอิสระ ในทฤษฎีแรงจูงใจ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็น วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้แจ้งและความประพฤติที่งดงาม และทรงเป็น สุคโต หรือผู้เสด็จไปดีแล้ว ซึ่งหมายถึงการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องจนนำไปสู่ความสำเร็จที่งดงาม พุทธคุณข้อ "สุคโต" นี้จึงเปรียบเสมือนแบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่ดี (Well-being) ที่สร้างความหวังและแรงบันดาลใจให้ผู้ปฏิบัติปรารถนาที่จะก้าวเดินตาม

ในมิติของปัญญาและการสอน พระองค์ทรงเป็น โลกวิทู ผู้รู้แจ้งโลก เข้าใจสภาวะความเป็นจริงของชีวิตอย่างถ่องแท้ ทรงเป็น อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ ยอดสารถีผู้ฝึกบุรุษที่เปี่ยมด้วยความเป็นเลิศในการผู้นำและการพัฒนาศักยภาพบุคคล และทรงเป็น สตฺถา เทวมนุสฺสานำ ครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อีกทั้งยังทรงมีคุณลักษณะของ พุทฺโธ คือผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งสื่อถึงสภาวะจิตที่ตื่นตัว (Mindful) และเปี่ยมด้วยอารมณ์เชิงบวก (Positive Emotion) อันเป็นรากฐานของความสุขและสุดท้ายคือ ภควา ผู้มีโชคและทรงจำแนกแจกธรรม การน้อมนำพุทธคุณทั้ง 9 ประการนี้มาประทับไว้ในใจ มิใช่เพียงเพื่อการท่องจำ แต่เป็นกระบวนการสร้างภาพจำอุดมคติ (Ideal Self) ที่ทรงพลัง ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นแหล่งกำเนิดแรงบันดาลใจภายในและเป็นเข็มทิศชี้นำทิศทางในการพัฒนาตนเองของผู้ปฏิบัติให้ก้าวหน้าต่อไป (Higgins, E. T., 1987)

นอกจากหลักธรรมเชิงอุดมคติ พุทธานุสติยังเป็นแนวปฏิบัติที่ถูกนำมาใช้จริงในเหตุการณ์หลายครั้งในพระไตรปิฎก ซึ่งสะท้อนถึงพลังทางจิตใจของการระลึกถึงพระพุทธเจ้าอย่างเด่นชัด ตัวอย่างใน มหาสมัยสูตร เทวดาจำนวนมากมายประชุมพร้อมเพรียงเพื่อชมพระพุทธองค์และประกาศว่า “ผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะจะไม่ไปสู่อบาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 239 หน้า 112, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นการยืนยันถึงความมั่นคงปลอดภัยทางใจที่เกิดจากการระลึกถึงพระองค์ ส่วนใน จันทิมสูตร จันทิมเทวบุตรเมื่อถูกอสุรินทราหูจับตัวก็ได้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและทูลขอเป็นที่พึ่ง ทำให้พระพุทธองค์ทรงตรัสคาถาให้ราหูปล่อย ตัวเขาจึงรอดพ้นภัยในทันที (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 241 หน้า 96, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ขณะที่ในมหาปรินิพพานสูตร เมื่อภิกษุทั้งหลายเกิดความหวาดกลัวและเศร้าโศก

พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำให้ระลึกถึงพระองค์และคุณแห่งพระสัทธรรม เพื่อให้จิตตั้งมั่นและไม่หวั่นไหว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 127 หน้า 71, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าในหมวดธรรมบท เช่น เด็กชายผู้ถูกยักษ์จับตัว แต่รอดชีวิตเพราะสวดระลึกถึงพระพุทธเจ้าอย่างมั่นคง ทำให้ยักษ์ไม่สามารถทำอันตรายได้ (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 หน้า189, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2560) เหตุการณ์เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าพุทธานุสติในคัมภีร์มิได้เป็นเพียงข้อธรรมเชิงทฤษฎี แต่เป็นกระบวนการทางจิตที่ทรงพลังในการสร้างความสงบ ลดความกลัว และเสริมศรัทธา ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงทางอารมณ์และความเข้มแข็งภายในของผู้ปฏิบัติตาม

การนำเอาหลักพุทธานุสสติมาพิจารณาในเชิงจริยธรรมทำหน้าที่เป็นพลังขับเคลื่อนทางใจผ่านการระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลต้นแบบ (Role model) ผู้สมบูรณ์ทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งในคัมภีร์มีหลักฐานรองรับชัดเจนว่าพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของความเพียร ความบริสุทธิ์ และความเสียสละ ดังปรากฏในมหาปทานสูตรที่บอกถึงพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตผู้ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างยาวนานเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 1-56 หน้า 1-90, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญพุทธานุสสติด้วยการพิจารณาพุทธคุณ เช่น อรหำ (ความบริสุทธิ์) และ สมฺมาสมฺพุทฺโธ (ความตรัสรู้ด้วยตนเอง) ก็ย่อมเกิดแรงบันดาลใจที่จะดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและพัฒนาตนให้ใกล้เคียงกับอุดมคติแห่งความดีงามนั้น นอกจากนี้ พุทธจริยา 3 ซึ่งประกอบด้วยโลกัตถจริยา ญาตัตถจริยา และพุทธัตถจริยา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 30 ข้อ 667 หน้า 322, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อธิบายพระจริยของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ทั้งต่อโลก ต่อหมู่ญาติ และต่อศาสนกิจ ทำให้ผู้ปฏิบัติเมื่อระลึกถึงพระองค์ จึงเกิดแรงผลักดันภายในให้ประพฤติตามคุณธรรมเช่น ความกตัญญู ความกรุณา ความเสียสละ และความรับผิดชอบต่อผู้อื่น นอกจากนี้คัมภีร์ยังกล่าวถึงสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นคุณธรรมของสัตบุรุษที่พระพุทธเจ้าทรงประกอบพร้อมอย่างยิ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 65 หน้า 114, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ การรู้เหตุ (ธัมมัญญุตา) รู้ผล (อัตถัญญุตา) รู้จักตน (อัตตัญญุตา) ความพอดี (มัตตัญญุตา) ความเหมาะสมของเวลา (กาลัญญุตา) ความเข้าใจสังคมและสถานที่ (ปริสัญญุตา) และความรู้จักปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ อย่างเหมาะสม (ปุคคลัญญุตา) การพิจารณาคุณธรรมเหล่านี้ผ่านพุทธานุสสติทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดการสร้างอุดมคติภายในที่คอยกำกับพฤติกรรม การตัดสินใจ และการดำเนินชีวิตประจำวันให้เป็นไปในแนวทางของสัตบุรุษ และก่อให้เกิดแรงจูงใจเชิงจริยธรรมจากภายในในการทำความดี ละเว้นความชั่ว และพัฒนาตนสู่ความงอกงามทางจิตใจอย่างมั่นคง

2. พุทธานุสติกับหลักธรรมทางสังคม การเจริญพุทธานุสสติถือเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูอันเชื่อมโยงกับบุคลิกลักษณะของการปฏิบัติธรรม โดยจะพบว่าคนที่ปฏิบัติธรรมจะต้องมีความเข้าใจพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับคุณธรรมพื้นฐานที่เรียกว่ากตัญญุตตา (การรู้จักสำนึกในบุญคุณ) ซึ่งถือเป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อโลกและเป็นพื้นฐานสำคัญในการก้าวหน้าทางธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 323 หน้า 435, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเจริญกตัญญูต่อผู้มีคุณ เช่น การระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าผ่านพุทธานุสสติ จึงเป็นการปฏิบัติทางจิตวิญญาณที่นำไปสู่การขัดเกลาจิตใจ การลดความเห็นแก่ตัว และ

การบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การระลึกถึงพุทธคุณอันยิ่งใหญ่และไม่มีประมาณนี้ ย่อมนำมาซึ่งความศรัทธา ปีติ และความรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ลึกซึ้ง ซึ่งเป็นพลังงานทางจิตเชิงบวกที่ทรงพลัง (Khan et al., 2021)

ในขณะเดียวกันจิตวิทยาเชิงบวกได้ระบุว่า ความกตัญญูกตเวทีเป็นตัวอย่างของจริยธรรมเชิงสังคม กล่าวคือมนุษย์ทุกคนถือกำเนิดและต้องมีพ่อแม่และผู้มีอุปการะจำนวนหนึ่ง แม้เราอาจมองว่าความเป็นพ่อแม่และลูกเป็นเรื่องสมมติ แต่ความเป็นพ่อแม่นั้นในแง่ของสังคมถือว่ามีอยู่เชิงความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมเชิงสังคมกับความจริง (สมภาร พรมทา, 2548) กล่าวคือจริยธรรมเชิงสังคมเป็นไปตามแง่การพิจารณาจริยธรรมเชิงสังคมกับของความจริง กล่าวคือ การหาหลักปฏิบัติที่เชื่อมโยงกันระหว่างความจำเป็นทางธรรมชาติซึ่งถือเป็นสัจธรรม กล่าวคือถ้ามนุษย์ไม่ได้สิ่งที่ตอบสนองความจำเป็น ผลก็คือสภาพชีวิตของบุคคลนั้นจะเลวร้ายอย่างรวดเร็ว กับความต้องการส่วนบุคคลที่ถ้าไม่ได้รับการตอบสนองจะก่อให้เกิดความขัดเคืองหรือขุ่นข้องหมองใจ โดยความจำเป็นไม่สามารถกำหนดได้โดยสังคม หรือปรับเปลี่ยนไปตามเจตจำนงของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นสิ่งที่เกิดโดยอัตโนมัติที่ธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้น เป็นวิธีสื่อสารระหว่างธรรมชาติกับเราตราบที่ยังไม่ถูกปิดกั้นด้วยความต้องการหรือปรารถนาของบุคคลนั้น ซึ่งในแง่นี้การพิจารณาความจำเป็นนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับแค่การต้องบริโภค (having) อย่างเดียว แต่รวมไปถึงการอยู่ร่วม (being) หรือร่วมทำ (doing) หรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (interacting) ทำให้เกิดมีชีวิตที่ดีได้ (well-being) (อภิชัย พันธเสน, 2547)

พุทธานุสสติสามารถทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจเชิงจริยธรรมที่นำพาให้เกิดสังคมอุดมคติ ผ่านการสร้างแบบอย่างทางคุณธรรมร่วมกัน โดยคัมภีร์ฝ่ายอปทานอธิบายว่า พุทธภูมิ คือบารมีที่ทำให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งปวง (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 8 หน้า 206, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) อาศัยเหตุคือความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ความเพียบพร้อมแห่งความสุข และบุญกุศลขั้นสูง ขุมทรัพย์เหล่านี้ ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ไม่เพียงเป็นปัจจัยให้เกิดพระพุทธเจ้า แต่ยังเป็นพื้นฐานของการสร้างสังคมที่เจริญงอกงามและสงบสุข (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 1-15 หน้า 19, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อบุคคลมีมิตตสัมปทาคือการคบหากัลยาณมิตรและดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล ย่อมสามารถประกอบความเพียรอย่างแยบคายจนบรรลุทั้งวิชชาและวิมุตติ ซึ่งเป็นแก่นของสังคมที่ตั้งอยู่บนคุณธรรม ไม่เบียดเบียน และสนับสนุนกันอย่างแท้จริง

หลักฐานจากพระไตรปิฎกยังตอกย้ำแนวคิดนี้อย่างชัดเจน ยกตัวอย่างในอัคคัญญสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 93 หน้า 57, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายวิวัฒนาการของสังคมว่า ความเสื่อมเกิดจากความโลภ การเบียดเบียน และการละเมิดหน้าที่ แต่ความเจริญเกิดจากคุณธรรม เช่น ความซื่อตรง ความเอื้อเฟื้อ และความรู้จักพอ สิ่งนี้สะท้อนว่ารากฐานของสังคมที่ดีเริ่มต้นจากจิตใจของผู้คน ไม่ใช่จากโครงสร้างทางการเมืองเพียงเท่านั้น ขณะเดียวกัน มหาสุทัสสนสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 137 หน้า 99, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เสนอภาพนครอุดมคติที่กษัตริย์ปกครองด้วยธรรม มีเมตตา ไม่เบียดเบียน และยึดความยุติธรรมเป็นหลัก สังคมอุดมคติในที่นี้จึงไม่ใช่แค่ความมั่งคั่งทาง

วัตถุ แต่คือความสงบสุขที่เกิดจากธรรมเป็นตัวกำกับ นับเป็นภาพของสังคมที่ขับเคลื่อนด้วยธรรมที่ยืนยาวได้เพราะประชาชนและผู้นำต่างยึดมั่นในคุณธรรมร่วมกัน

เมื่อเชื่อมหลักการเหล่านี้กับพุทธานุสสติ จะเห็นว่าการระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นแบบอย่างสูงสุดของความกรุณา ปัญญา และความไม่เบียดเบียน ย่อมหล่อหลอมให้ผู้ปฏิบัติมีแรงบันดาลใจใฝ่สร้างสังคมที่ดีขึ้นในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ระดับเล็กที่สุด เช่น การไม่เอาเปรียบกัน การเคารพความแตกต่าง การช่วยเหลือผู้อ่อนแอ ไปจนถึงระดับโครงสร้าง เช่น การสนับสนุนสถาบันที่ยุติธรรมโปร่งใส และตั้งอยู่บนหลักศีลธรรม สิ่งนี้สอดคล้องกับหลักการในสมัยพุทธกาลที่ระบุว่า สังคมจะสงบได้ หากคนในสังคมตั้งมั่นในธรรม ซึ่งชี้ให้เห็นว่า พุทธานุสสติไม่เพียงทำให้ปัจเจกเข้มแข็งทางจิตใจ แต่ยังเป็นพลังทางศีลธรรมที่ส่งผลต่อการร่วมสร้างสังคมที่เกื้อกูลและสงบสุข

ดังนั้น พุทธานุสสติซึ่งเป็นการปฏิบัติที่บ่มเพาะความเคารพและความซาบซึ้งใจอย่างสูงสุด จึงสามารถตีความผ่านกรอบของจิตวิทยาเชิงบวกได้ว่าเป็นการฝึกฝนความสำนึกในบุญคุณต่อแหล่งกำเนิดแห่งปัญญาและสันติสุข (Narumon Jiwattanasuk, 2024) ความสำนึกในบุญคุณจึงเป็นผลทางจิตวิทยาที่สำคัญของการเจริญพุทธานุสสติ ซึ่งมุ่งเน้นการเสริมสร้างอารมณ์เชิงบวก (Seligman, M. E. P., 2011) พลังส่วนบุคคล และคุณธรรมเพื่อนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีอย่างยั่งยืน ยิ่งไปกว่านั้นความรู้สึกซาบซึ้งใจอันลึกซึ้งที่เกิดขึ้นจากการระลึกถึงพระคุณนี้เอง ที่ทำหน้าที่เป็นพลังขับเคลื่อนทางจิตใจ ให้ผู้ปฏิบัติเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะตอบแทนพระคุณอันไม่มีประมาณนั้นด้วยการประพฤติตนตามรอยพระบาทและคำสอน ซึ่งถือเป็นการแสดงความกตัญญูสูงสุดในทางธรรม และนี่คือจุดเชื่อมโยงสำคัญที่นำไปสู่การก่อกำเนิดของแรงจูงใจเชิงจริยธรรมในลำดับต่อไป

พุทธานุสสติในฐานะเทคนิคสร้างแรงบันดาลใจในมุมมองจิตวิทยาสมัยใหม่

ทฤษฎีจิตวิทยาร่วมสมัยได้นำเสนอวิธีการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่บุคคลแต่ละคน บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นและการแสดงออกทางอารมณ์ที่แสดงให้เห็นแรงพลักดันในทางที่ดีจากภายในเป็นสำคัญ ซึ่งจะพบแนวทางการพิจารณาจิตวิทยาร่วมสมัยนี้ในภาพทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. **พุทธานุสสติในฐานะแรงจูงใจ** การเข้าใจว่าชีวิตเรามีแรงพลักดันภายในเป็นแรงขับเคลื่อนโดยเรามักเรียกแรงพลักดันว่าอารมณ์ (emotion) ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า มูล หรือกิเลส หากเป็นทางดีเรียก กุศลมูล ส่วนทางไม่ดีเรียกว่า อกุศลมูล ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และจิตใจที่นำเอาหลักพุทธานุสสติมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดทฤษฎีแรงจูงใจ (Motivation Theory) โดยเรามักเรียกแรงพลักดันว่าอารมณ์ (emotion) ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า มูล หรือกิเลส หากเป็นทางดีเรียก กุศลมูล ส่วนทางไม่ดีเรียกว่า อกุศลมูล ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และจิตใจที่นำเอาหลักพุทธานุสสติมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดทฤษฎีแรงจูงใจโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีการกำหนดตนเอง (Self-Determination Theory - SDT) การใช้กรอบแนวคิดนี้มีความจำเป็น เนื่องจากแรงจูงใจเป็นคำศัพท์ทางจิตวิทยาที่ครอบคลุมและแม่นยำที่สุดในการอธิบายถึง ทิศทาง ความเข้มข้น และความยั่งยืน ของพฤติกรรมมนุษย์ การปฏิบัติธรรมไม่ได้เป็นเพียงการกระตุ้นอารมณ์เชิงบวกเพียงชั่วคราว แต่เป็นการมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงภายในและการธำรงไว้ซึ่งการกระทำอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์จึงต้องอาศัยกลไกเชิงพฤติกรรมที่สามารถวัดผล

และอธิบายได้ว่าพุทธานุสสติทำหน้าที่จูงใจให้บุคคลเปลี่ยนจากการปฏิบัติที่เกิดจากข้อบังคับภายนอกไปสู่การปฏิบัติที่เกิดจากความรู้สึกเป็นอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเองได้ และการที่บุคคลจะพัฒนาจากแรงจูงใจภายนอกไปสู่แรงจูงใจภายในที่แท้จริงได้นั้นขึ้นอยู่กับการตอบสนองต่อความต้องการทางจิตวิทยาพื้นฐาน สามประการ คือ ความเป็นอิสระในการตัดสินใจ (Autonomy) คือความรู้สึกเป็นเจ้าของและเลือกที่จะกระทำด้วยตนเอง ความสามารถ (Competence) คือความรู้สึกว่าตนเองมีทักษะและประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมนั้น ๆ ให้สำเร็จ และความสัมพันธ์ (Relatedness) คือความรู้สึกเชื่อมโยง ผูกพัน และเป็นส่วนหนึ่งของผู้อื่นหรือชุมชน การที่กิจกรรมสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานทั้งสามประการนี้ได้ จึงเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้แรงจูงใจในการปฏิบัตินั้นเกิดความยั่งยืนและแทรกซึมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต (Ryan, R. M., & Deci, E. L., 2000)

เมื่อพิจารณากลไกของพุทธานุสสติ ซึ่งเป็นการระลึกถึงพระพุทธคุณอย่างต่อเนื่อง เช่น พุทโธ อรหัง ภายใต้กรอบของ ทฤษฎีการกำหนดตนเอง (SDT) จะพบว่าการปฏิบัตินี้มีศักยภาพในการเป็นแรงจูงใจภายในได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงแรงจูงใจจากการปฏิบัติที่เกิดจากความกลัวหรือข้อบังคับภายนอก ไปสู่การปฏิบัติที่เกิดจากความเข้าใจและการเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง การที่กิจกรรมหนึ่งจะกลายเป็นแรงจูงใจภายในได้นั้น ต้องตอบสนองความต้องการทางจิตวิทยาพื้นฐานสามประการอย่างมีประสิทธิภาพ และพุทธานุสสติก็มีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับความต้องการเหล่านี้

1.1 ความต้องการเป็นอิสระในการตัดสินใจ พุทธานุสสติเป็นการปฏิบัติที่บุคคลเลือกที่จะกระทำด้วยตนเอง ไม่ได้เกิดจากการบังคับจากภายนอกหรือระบบสังคม การระลึกถึงพระพุทธคุณเป็นการตัดสินใจภายในที่จะควบคุมจิตใจให้จดจ่ออยู่กับคุณธรรมชั้นสูง ซึ่งมอบความรู้สึกเป็นเจ้าของ ในการฝึกฝนทางจิตวิญญาณ การที่ผู้ปฏิบัติรู้สึกว่าการระลึกถึงพระพุทธคุณนั้นเป็นทางเลือกอิสระของตนเองในการมุ่งสู่การบรรเทาความทุกข์ ทำให้แรงจูงใจนั้นถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง ซึ่งถือเป็นรูปแบบแรงจูงใจภายนอกที่พัฒนาไปสู่แรงจูงใจภายในมากที่สุด

1.2 ความสามารถ พุทธานุสสติเป็นรูปแบบการปฏิบัติที่ง่ายต่อการเข้าถึงและสามารถทำได้ในทุกสถานการณ์และอิริยาบถ การฝึกระลึกอย่างสม่ำเสมอทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถ รับรู้ความก้าวหน้าและควบคุมสภาวะทางจิตใจของตนเองได้ดีขึ้น ความรู้สึกว่าตนเองสามารถทำให้จิตสงบลงได้ หรือสามารถบรรเทาอารมณ์ด้านลบผ่านการระลึกถึงพระพุทธคุณ ก่อให้เกิดความรู้สึกมีประสิทธิภาพในตนเอง และความรู้สึกว่าตนเอง มีความสามารถ ในเส้นทางการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างให้แรงจูงใจดำเนินต่อไป

1.3 ความสัมพันธ์ การระลึกถึงพระพุทธคุณเป็นประจำไม่ได้เป็นเพียงการปฏิบัติส่วนตัวเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณกับพระพุทธเจ้าในฐานะต้นแบบและแบบอย่างแห่งการหลุดพ้น นอกจากนี้ในบริบทที่สังคมสมัยใหม่มีความโดดเดี่ยวทางสังคมสูง ซึ่งเป็นความเสี่ยงทางสุขภาพที่ร้ายแรง (World Health Organization (WHO) Thailand, 2568) พุทธานุสสติยังเชื่อมโยงผู้ปฏิบัติเข้ากับชุมชนในฐานะการสร้างหลักธรรมร่วมกันในการตอบสนองผ่านเรื่องความกตัญญู ความเคารพ การระลึกถึงบุคคลผู้เป็นต้นแบบทางคุณธรรม จะช่วยสร้างแรงจูงใจในการทำความดีต่อไป

พุทธานุสสติคือการระลึกถึงพระพุทธคุณ ซึ่งสามารถตีความในเชิงจิตวิทยาได้ว่าเป็นการสร้างความผูกพันทางอุดมคติกับบุคคลต้นแบบสูงสุดที่สมบูรณ์พร้อมด้วยคุณธรรม การระลึกถึงพระพุทธเจ้าทำให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกว่าตนเองไม่ได้โดดเดี่ยวในการเดินทางทางจิตวิญญาณ แต่มีที่พึ่งและชุมชนแห่งอุดมคติ อย่างสังคมพระสงฆ์ที่มีลักษณะของความพร้อมเพียงกันตามหลักอปริหานิยธรรมที่กล่าวถึงหลักปฏิบัติของเมืองที่เจริญอย่างไพสาลีว่า พวกเจ้าวัชชี สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจ้าวัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชี และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง สอดคล้องกับหลักของของหมู่สงฆ์ที่ว่า ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟังภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอปริหานิยธรรมนี้อยู่ และใส่ใจอปริหานิยธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 136-137 หน้า 79-82, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นการเติมเต็มความต้องการในมิติของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เป็นธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการมีสุขภาวะจิตที่ดี (Ryan, R. M., & Deci, E. L., 2000)

ดังนั้น พุทธานุสสติจึงทำหน้าที่เป็น กลไกการกล่อมเกลาแรงจูงใจที่ช่วยยกระดับแรงจูงใจของผู้ปฏิบัติจากระดับภายนอก (เช่น การปฏิบัติเพราะเชื่อว่าจะได้บุญ) ให้กลายเป็นแรงจูงใจที่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอัตตา และกลายเป็นแรงจูงใจภายในที่แท้จริง ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญที่อธิบายความยั่งยืนของการปฏิบัติธรรมในระยะยาว

2. พุทธานุสสติในฐานะเทคนิคการพัฒนาปัญญา นอกจากการทำงานในมิติของแรงจูงใจแล้ว พุทธานุสสติยังมีกลไกการทำงานโดยตรงกับกระบวนการคิดของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของเทคนิคการบำบัดทางปัญญาสมัยใหม่ โดยมีผลลัพธ์ที่สำคัญสองประการ คือ

2.1 การปรับเปลี่ยนความคิด (Cognitive Restructuring) พุทธานุสสติในฐานะการเจริญสติที่ตั้งพระพุทธคุณเป็นอารมณ์หลัก ทำงานเสมือนตัวแทนความคิดเชิงบวก (Positive Cognitive Substitute) ที่สามารถแทรกแซงกระบวนการคิดอัตโนมัติของมนุษย์ได้โดยตรง การระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เช่น อรหำ หรือ พุทโธ ทำให้จิตเกิดการเชื่อมโยงกับภาพลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ปัญญา และความไม่หวั่นไหว ส่งผลให้ความคิดลบ ความกังวล และความฟุ้งซ่านถูกแทนที่ด้วยความคิดที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความมั่นคงทางใจ กลไกนี้สอดคล้องกับหลัก Cognitive Restructuring ใน CBT ซึ่งใช้จุดยึดความสนใจ (Attention Anchor) เพื่อดึงจิตออกจากวงจรของความคิดที่ก่อทุกข์และน้อมกลับมาสู่สภาวะที่สงบและเป็นกลาง (Whisman, M. A., 2008)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเชิงพระพุทธศาสนาและปรัชญาจะพบว่า การทำงานของพุทธานุสสติไม่ได้เพียงเปลี่ยนความคิดลบเป็นความคิดบวกเท่านั้น แต่ยังทำให้เกิดปัญญา ในสองระดับที่ต่างกันชัดเจน คือ ปัญญาทางโลก และ ปัญญาทางธรรม ซึ่งทั้งสองอาศัยพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบ แต่ทำงานต่างกันอย่างมีระบบ ปัญญาทางโลกคือความสามารถในการใช้เหตุผล แก้ปัญหา ตัดสินใจ และจัดการอารมณ์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถพัฒนาให้มั่นคงและลุ่มลึกขึ้นได้ด้วยพุทธานุสสติ เพราะการระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะผู้มีสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะเป็นเลิศ ทำให้ผู้ปฏิบัติมี ต้นแบบทางปัญญาที่คอยกำกับทิศทางความคิด เช่น เมื่อเกิดความกังวล การระลึกถึงความสงบและความเห็นตามความเป็นจริงของพระพุทธองค์ช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่ถูกอารมณ์ครอบงำ แต่หันกลับมามอง

สถานการณ์ตามเหตุปัจจัยอย่างเป็นกลาง หรือเมื่อมีความโกรธ พุทธานุสสติเตือนให้ระลึกถึงวิธีที่พระพุทธองค์วางเหตุผลเหนือปฏิกิริยา ทำให้ผู้ปฏิบัติมีสติพอที่จะชะลอการตอบสนองและพิจารณาด้วยปัญญาแทนการปล่อยให้อารมณ์นำพา ด้วยกระบวนการเช่นนี้ พุทธานุสสติจึงทำหน้าที่คล้ายการตีความใหม่ทางปัญญา (Cognitive Reappraisal) (Dolcos et al., 2021) ขณะที่การปรับกรอบความคิดเพื่อเปลี่ยนวิธีรับรู้และตีความประสบการณ์ ทำให้การคิดในชีวิตประจำวันตั้งอยู่บนความเที่ยงตรง ไม่ประมาท และสอดคล้องกับหลักแห่งความจริงมากขึ้น

ปัญญาทางธรรม เป็นปัญญาที่เห็นความจริงสูงสุด ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ พุทธานุสสติในมิตินี้ไม่เพียงปรับความคิดเท่านั้น แต่สร้างฐานของสมาธิและศรัทธาเพื่อรองรับการเจริญวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติเมื่อระลึกถึงพระพุทธคุณอันบริสุทธิ์ย่อมเกิดความศรัทธา ความอ่อนโยน และความตั้งใจที่จะเจริญตามทางที่พระองค์ทรงปฏิบัติ ส่งผลให้เกิดโยนิโสมนสิการ คือความสามารถมองสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของปัญญาทางธรรม ในระดับนี้พุทธานุสสติไม่ใช่เพียงเครื่องมือจัดการความคิดลบ แต่เป็นฐานของการบรรลุมรรคผล เพราะระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นการระลึกถึงคุณธรรมทั้งหมดที่นำสู่การหลุดพ้น เช่น ความเพียร ความไม่หวั่นไหว และความรู้แจ้งอันไม่คลาดเคลื่อน อันเป็นการสร้างความหวังและกำลังใจ พระพุทธเจ้าในฐานะอุดมคติสูงสุดในพุทธศาสนา ในฐานะทรงเป็นแบบอย่างที่สมบูรณ์ของผู้ที่สามารถเอาชนะกิเลสและความทุกข์ได้ด้วยความเพียรพยายามของมนุษย์เอง การระลึกถึงพระคุณที่แสดงถึงชัยชนะของพระพุทธองค์เหนืออุปสรรคทางจิตใจ เช่น สมฺมาสมฺพุทฺโธ ผู้ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง จึงเป็นการนำเสนอแบบอย่างแห่งศักยภาพของมนุษย์ที่เป็นจริงและเข้าถึงได้ การระลึกถึงความสำเร็จนี้ไม่เพียงแต่สร้างความศรัทธา แต่ยังสร้างความหวัง (Hope) และ กำลังใจ (Self-Efficacy) อย่างแรงกล้าในใจของผู้ปฏิบัติ เพราะเป็นการยืนยันว่า หากแม้มนุษย์คนหนึ่งสามารถบรรลุธรรมได้ด้วยตนเอง ผู้อื่นก็ย่อมมีคุณสมบัติและศักยภาพที่จะฝึกฝนตามได้เช่นกัน ความมั่นใจว่าตนเองก็สามารถพัฒนาความสามารถทางจิตใจให้สูงขึ้นได้ (ตามหลัก Competence ใน SDT) จะทำหน้าที่เป็นแรงขับเคลื่อนที่ทรงพลังที่สุดในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติธรรมต่อไป (Narumon Jiwattanasuk, 2024)

2.2 การสร้างความหมายในชีวิต (Meaning in Life) การเจริญพุทธานุสสติถือเป็นรากฐานสำคัญในการบรรลุองค์ประกอบ Meaning ความหมายในชีวิตในจิตวิทยาเชิงบวก (Seligman, M. E. P., 2011) ความหมายในชีวิตตามแนวคิดทางจิตวิทยาคือ การรับรู้ว่าชีวิตของตนเองมีจุดมุ่งหมาย (Purpose) และคุณค่าที่ยิ่งใหญ่กว่าผลประโยชน์ส่วนตัว โดยพุทธานุสสติบรรลุเป้าหมายนี้ผ่านกลไกดังนี้

2.2.1 การเชื่อมโยงเป้าหมายชีวิตเข้ากับอุดมคติทางพุทธธรรม พุทธานุสสติผลักดันให้บุคคลขยายเป้าหมายชีวิตของตนเองจากเป้าหมายที่มุ่งเน้นตนเอง ไปสู่เป้าหมายที่เชื่อมโยงกับคุณธรรมสากล ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทุกวัฒนธรรมต่างยอมรับว่าเป็นความดีขั้นพื้นฐาน เช่น ความเมตตา ความซื่อสัตย์ ความกรุณา ความเสียสละ ความไม่เบียดเบียน ความยุติธรรม และปัญญา คุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงความเป็นมนุษย์ร่วมกัน ไม่ขึ้นกับชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา หรือความเชื่อใดๆ และการระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ทำให้คุณธรรมสากลเหล่านี้ไม่ใช่เพียงแนวคิดเชิงนามธรรม แต่ปรากฏเป็นแบบอย่างที่มีชีวิตจริงในประวัติของพระองค์ ผู้ที่ใช้สติปัญญา ความกรุณา และความเสียสละเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์โดยไม่หวังผลตอบแทนส่วนตน

เมื่อจิตสัมผัสแบบอย่างเช่นนี้ เป้าหมายชีวิตจะถูกยกระดับจากความสำเร็จภายนอกสู่การบำเพ็ญประโยชน์ เกื้อกูลผู้อื่น และก้าวหน้าในธรรม จึงไม่เพียงทำให้ชีวิตมีความหมาย แต่ยังนำไปสู่ความหมายเชิงพุทธธรรมที่ลึกซึ้งกว่า คือการใช้ชีวิตเพื่อการพ้นทุกข์และการเกื้อกูลโลกด้วยปัญญาและเมตตา

2.2.2 การเปลี่ยนแรงจูงใจเป็นคุณค่า เมื่อการระลึกถึงพระพุทธคุณได้รับการบ่มเพาะจนกลายเป็นแรงจูงใจภายในอย่างสมบูรณ์ การกระทำในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการรักษาศีล การเลือกสัมมาอาชีวะ หรือการบำเพ็ญประโยชน์ จะถูกมองไม่ใช่เพียงกิจกรรมทางศีลธรรม แต่เป็นการดำเนินรอยตามคุณธรรมของพระพุทธองค์อย่างจริงจัง การปฏิบัติแต่ละอย่างจึงถูกยกระดับเป็น การเดินไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิตที่มีรากฐานอยู่บนความบริสุทธิ์แห่งจิต ความกรุณาต่อผู้อื่น และการพัฒนาตนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่โลก การมีพระพุทธเจ้า เป็นหลักยึดเช่นนี้ ทำให้แรงจูงใจไม่ได้ตั้งอยู่บนผลตอบแทนภายนอก แต่กลายเป็นคุณค่าภายใน ที่กำกับชีวิตและมอบความหมายอันลึกซึ้งให้ทุกการกระทำ

2.2.3 การสร้างความรู้สึกเหนือตนเอง การเจริญพุทธานุสติต่อเนื่องยังนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่สภาวะที่จิตก้าวพ้นกรอบของความเป็นตัวฉัน และหันไปเชื่อมโยงกับสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่า ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า พระธรรม ความเป็นชุมชนเดียวกันของพระสงฆ์ หรือแม้แต่คุณธรรมสากลที่เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ การเปิดรับสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตนเองเช่นนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าชีวิตของเราเป็นส่วนหนึ่งของกระแสความดีงามที่ไหลผ่านโลก ไม่ได้โดดเดี่ยวหรือไร้ความหมาย ความรู้สึกเหนือตนเองนี้เองคือหัวใจของชีวิตที่เจริญงอกงาม) ตามจิตวิทยาเชิงบวก และเป็นองค์ประกอบที่ผลักดันให้บุคคลใช้ชีวิตด้วยเป้าหมายที่มั่นคง เกื้อกูล และสอดคล้องกับพระธรรมอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 พุทธานุสสติในฐานะเทคนิคสร้างแรงบันดาลใจตามมุมมองจิตวิทยาสมัยใหม่

พุทธานุสสติในฐานะเทคนิคสร้างแรงบันดาลใจตามมุมมองจิตวิทยาสมัยใหม่

1. พุทธานุสสติในฐานะแรงจูงใจที่ยั่งยืน ตอบสนองความต้องการทางจิตวิทยาพื้นฐาน 3 ประการ คือ ความเป็นอิสระในการตัดสินใจ (Autonomy) ความสามารถ (Competence) และความสัมพันธ์ (Relatedness)

2. พุทธานุสสติในฐานะเทคนิคการพัฒนาปัญญา 2 ด้านคือ การปรับเปลี่ยนความคิด (Cognitive Restructuring) สร้างการคิดบอก สร้างต้นแบบทางปัญญา และพัฒนาปัญญาด้วยหลักธรรม และ การสร้างความหมายในชีวิต (Meaning in Life) คือ เชื่อมโยงเป้าหมายเชิงอุดมคติเพิ่มแรงจูงใจและสร้างความรู้สึกให้ชีวิตเจริญขึ้น

สรุป

จากการวิเคราะห์เชิงบูรณาการ บทความนี้สรุปว่า พุทธานุสสติ (การระลึกถึงพระพุทธคุณ) เป็นเครื่องมือทางจิตวิทยาที่ทรงพลังในการยกระดับสุขภาวะจิตที่ดีอย่างยั่งยืน โดยทำหน้าที่ผ่านกลไกหลักสองประการ คือ กลไกด้านแรงจูงใจและกลไกทางปัญญา ในมิติของแรงจูงใจนั้น พุทธานุสสติสอดคล้องกับทฤษฎีการกำหนดตนเอง (SDT) อย่างสมบูรณ์ เพราะตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานด้านความเป็นอิสระ ความสามารถ และความสัมพันธ์ ซึ่งนำไปสู่การผนวกแรงจูงใจทางจริยธรรมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง ส่วนในมิติของปัญญา พุทธานุสสติทำหน้าที่เป็นตัวแทนความคิดเชิงบวกที่ช่วยในการปรับเปลี่ยนความคิดอย่างต่อเนื่อง เพื่อลดวงจรความคิดลบและความฟุ้งซ่านท้ายที่สุด การระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นแก่นแท้ของการมี ความหมายในชีวิต อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการบรรลุสุขภาวะจิตที่ดีสูงสุด

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา.(2548). *พุทธปรัชญา.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

อภิชัย พันธเสน. (2547). *พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.

Dolcos, F., Hohl, K., Hu, Y., Iordan, A. D., Moore, M., & Dolcos, S. (2021). Religiosity, emotion regulation, and resilience. *Journal of Religion and Health*, 60.

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94(3).

Narumon Jiwattanasuk. (2024). Gratitude to the Buddha: The Case Study of BuddhamahamettaFoundation. *The Journal of Sirindhornparithat*, 25(1).

Peter Harvey. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1).

World Health Organization (WHO). (2565). *World mental health report: Transforming mentalhealth for all*. Geneva: World Health Organization. Retrieved from https://www.google.com/search?q=https://www.who.int/publications/i/item/9789240049336

World Health Organization (WHO) Thailand. (2568). *Mental Health and Social Connection in Thailand*. Retrieved from https://www.who.int/thailand/news/feature stories/detail/mental-health-and-social-connection-in-thailand

Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*.Free Press.

Whisman, M. A. (2008). *Adapting cognitive therapy for depression: Managing complexityand comorbidity*. Guilford Press.

ความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
Gratitude and Ethical Value in Theravada Buddhism

วรรณี เฉิน Wannee Chen
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: wannee@qbest.co.th

Received April 15, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความกตัญญู (การรู้คุณ) ถูกวางเป็นหลักจริยธรรมที่สำคัญ การศึกษาได้จำแนกความกตัญญูออกเป็นสองมิติหลัก คือ 1. ความกตัญญูในฐานะคุณธรรม พิจารณาในระดับปัจเจกบุคคล โดยถือเป็นคุณลักษณะชั้นสูงของผู้มีปัญญาหรือที่เรียกว่า สัตบุรุษ ซึ่งประกอบด้วยความกตัญญูกตเวที คุณธรรมนี้ปรากฏในอริยบุคคลผู้เป็นต้นแบบ เช่น พระโพธิสัตว์และพระอรหันต์ การปฏิบัติความกตัญญูจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและส่งเสริมความเป็นคนดี 2. ความกตัญญูในฐานะจริยธรรม พิจารณาในระดับสังคม คือการประพฤติปฏิบัติเพื่อตอบแทนบุญคุณต่อกัน ซึ่งถูกมองผ่านกฎเกณฑ์ทางสังคมและหลักธรรม เช่น ทิศ 6 ที่กำหนดหน้าที่ของบุตรและบิดามารดาต่อกัน หลักปฏิบัตินี้ช่วยสร้างความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมและนำไปสู่ความสงบสุขในสังคม ส่วนคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทถูกตรวจสอบผ่าน 3 องค์ประกอบ คือ เจตนา คือแรงจูงใจที่ดีหรือไม่ดี ซึ่งกุศลต้องประกอบด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง, กรรม คือการกระทำที่ตั้งอยู่บนสัมมาทิฏฐิหรือมิจฉาทิฏฐิ , และผลกรรมคือสุคติหรือทุคคติ ดังนั้น บทบาทของความกตัญญูจึงมีคุณค่าในสองระดับ ระดับบุคคล คือเป็นรากฐานของคุณธรรมในการพัฒนาคุณภาพจิตใจ และ ระดับสังคม คือเป็นหลักปฏิบัติที่ค้ำจุนสังคมให้เกิดความสัมพันธ์เชิงศีลธรรม การปฏิบัติความกตัญญูอย่างถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) จึงเป็นแนวทางสู่การยกระดับชีวิตและสังคมโดยรวม

คำสำคัญ: ความกตัญญู; คุณค่าทางจริยธรรม; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The objective of this article is to investigate and analyze gratitude (kataññū) and its ethical value within Theravada Buddhism, utilizing relevant documents and research. The findings indicate that, within Theravada Buddhism, gratitude (the recognition of beneficence) is established as a fundamental ethical principle. The

study categorizes gratitude into two primary dimensions: Gratitude as a Virtue (Dhamma): Considered at the individual level, it is regarded as a sublime characteristic of the wise, known as the Sattapurisa (Good Person), which encompasses kataññū (knowing the debt of gratitude) and katavedī (repaying the debt of gratitude). This virtue is manifested in exemplary noble individuals (Ariya-puggala) such as the Bodhisattas and Arahants. The practice of gratitude thus serves as a means for mental development and the promotion of moral integrity. Gratitude as an Ethic (Cariyā): Considered at the social level, it involves the practice of reciprocating benevolence towards one another. This is viewed through social norms and doctrines, such as the Six Directions (Disa), which stipulate the mutual duties of children and parents. This principle of practice helps establish ethical relationships and contributes to social harmony and peace. The ethical value within Theravada Buddhism is examined through three components: Cetanā (Intention): The motivation, whether wholesome or unwholesome, where Kusala (skillful action) must be accompanied by non-greed (Alobha), non-hatred (Adosa), and non-delusion (Amoha). Kamma (Action): The deed based on either Right View (Sammā-diṭṭhi) or Wrong View (Micchā-diṭṭhi). Kamma-phala (Consequence of Action): Leading to a happy destiny (Sugati) or a woeful destiny (Duggati). Consequently, the role of gratitude possesses value at two levels: at the individual level, it is the foundation of virtue for the enhancement of mental quality; and at the social level, it is a principle of practice that sustains society by fostering moral relationships. Therefore, the correct practice of gratitude (Sammā-diṭṭhi) is a pathway towards the elevation of individual life and society as a whole.

Keyword: Gratitude; Ethical Value; Theravada Buddhism

บทนำ

สังคมไทยประกอบไปด้วยหลักปฏิบัติที่สืบทอดกันมาผ่านหลักจริยธรรมที่แฝงไว้ในหลักวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลเข้ากับผู้อื่น ซึ่งจริยธรรมเหล่านี้จะถูกสอนผ่านหลักการทางศาสนา ทั้งในส่วนที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการแก้ปัญหาหรือความทุกข์ โดยจะพบว่าบุคคลที่ถูกอธิบายด้วยหลักการดังกล่าวได้ถูกนำเสนอผ่านคำว่า คนดี ที่ปรากฏในฐานะของบุคคลผู้เป็นต้นแบบของการปฏิบัติตนที่มักจะมีการอ้างถึงผ่านบุคคลต่างๆ ในพระพุทธศาสนาจะเรียกคนดีนั้นว่า สัตบุรุษ ดังในข้อความว่า คนกตัญญู เป็นคนกตเวที ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวที สัตบุรุษทั้งหลายย่อมสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู และความเป็นคนกตเวทีทั้งหมดนี้เป็นภูมิสัตบุรุษ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 33 หน้า 77, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่พระพุทธศาสนากล่าวถึงคนดีบนฐานของกตัญญูจึงเป็นแนวทางการเชื่อมโยงระหว่างคนดีผู้เป็นครูอาจารย์หรือศาสดาของเรา การกตัญญูต่อท่านเหล่านั้นด้วยการปฏิบัติตามคุณธรรมของ

ท่าน เป็นการบูชาท่านด้วยการปฏิบัติ และเข้าใจความเป็นกัลยาณมิตรตลอดจนคำสอนของท่าน ทว่าครูเหล่านั้นทำหน้าที่เป็นผู้บอก เป็นผู้แนะนำพร่ำสอน แต่เราต้องทำความเพียรด้วยตนเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นผ่านการแสดงถึงความกตัญญูนั้นในทุกๆ คำสอน และการปฏิบัติตามคำสอนนั้น

แต่ปัจจุบันนั้นมีการอธิบายถึงความกตัญญูในรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม โดยมองว่าความกตัญญูได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งดีต่อสุขภาพจิตและสุขภาพใจ อีกทั้งยังช่วยกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัว และเป็นการทำให้เห็นคุณค่าระดับบุคคลที่สอนหลักปฏิบัตินี้สืบกันมาว่า “บุรุษพึงพักอยู่ในเรือนของบุคคลใดตลอดราตรีหนึ่ง หรือพึงได้ข้าวน้ำในที่ใด ไม่ควรคิดชั่วต่อบุคคลนั้นแม้ด้วยใจ” เพราะการทำเช่นนั้น เท่ากับเป็นการขัดกับหลักกตัญญู ซึ่งท่านบอกว่าเป็นเรื่องที่ “น่าติเตียนคนที่ไม่รู้คุณที่เขาทำแล้ว ผู้ไม่ทำคุณให้ใคร และผู้ไม่ทำตอบแทนคุณที่เขาทำก่อน ความกตัญญูไม่มีในคนใด การคบคนนั้นย่อมไร้ประโยชน์ (พระครูเกษมสุตคุณ (เขมวีโร), 2558) แต่การถูกปลูกฝังจากการเลี้ยงดูด้วยฐานความเชื่อของความกตัญญูได้ถูกมองจากนักวิจัยว่าเป็นเรื่องการลงทุนระยะยาวของพ่อแม่ลูกไม่ต่างจากทรัพย์สินที่ถูกพ่อแม่ลงทุน ทำให้ลูกหลายรู้สึกถึงสภาวะเป็นหนี้ทางใจ ทำให้เกิดความคิดว่า กตัญญูคือการเป็นหนี้ แต่มุมมองนี้ก็ถูกมองว่าคนสมัยใหม่พยายามจะมองปัญหาส่วนตัวมากกว่าจะสนใจสังคมที่กำลังมีปัญหาเรื่องผู้สูงอายุและบ้านพักคนชราที่ถูกมองว่าเป็นสถานที่ไร้หวังสำหรับลูกหลานที่ไม่มีปัญญาเลี้ยงดู การมุ่งไปที่ปัญหาของความกตัญญูจึงเป็นสิ่งที่ควรเข้าใจและมองว่าเป็นความดีมากกว่าจะมองไปที่การเป็นภาระ (Thanet Ratanakul, 2565)

จากปัญหาดังกล่าวนี้เองได้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากรูปแบบเดิมผ่านการมองว่า กตัญญูคือการเป็นหนี้ หรือการมองว่ามุมมองนั้นเป็นการปัดภาระของเหล่าคนรุ่นใหม่จึงควรมองว่ากตัญญูเป็นความดีอย่างที่ศาสนาพยายามอธิบาย จึงนำไปสู่การต้องการศึกษาเรื่องบทบาทความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดเรื่องความกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความกตัญญูหมายถึงการรู้สิ่งที่ผู้อื่นกระทำต่อเรา ถือเป็นคุณธรรมและจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะพบวิธีการอธิบายถึงลักษณะความกตัญญูในรูปแบบหลักธรรม ดังนี้

1. ความกตัญญูในฐานะคุณธรรม คำว่า คุณธรรมนั้นเป็นลักษณะที่อยู่ในบุคคลนั้นๆ โดยอาจจะถือว่าลักษณะนั้นเป็นองค์ประกอบที่แยกบุคคลออกจากกัน โดยจะพบคุณลักษณะดังกล่าวนี้ประกอบในความเป็นมนุษย์ ดังข้อความว่า ผู้ใดเป็นธีรชน เป็นคนกตัญญูกตเวที คบหากัลยาณมิตร มีความภักดีมั่น กระทำกิจเพื่อผู้ตกทุกข์ด้วยตั้งใจจริง คนอย่างนั้น ท่านเรียกว่า สัตบุรุษ ((พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 2466 หน้า 541, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเป็นสัตบุรุษคือผู้มีปัญญาหรือคนดีในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความกตัญญูประกอบด้วย การเข้าใจว่าความกตัญญูความกตัญญูถือเป็นคุณธรรมชั้นสูง โดยเป็นลักษณะของบุคคลที่เชื่อมโยงไปถึงบุคลิกลักษณะของบุคคลอย่างพระโพธิสัตว์ เช่นสุวรรณสามที่มีความกตัญญูต่อบิดาและมารดาจนลมหายใจสุดท้าย รวมถึงพระอรหันต์อย่างพระสารีบุตรเป็นผู้ได้รับการยกย่อง ทั้งนี้เนื่องมาจากการจำได้ถึงความดีที่พราหมณ์แก่ผู้หนึ่งใส่บาตรหนึ่งทัพพี แล้วเมื่อพราหมณ์นั้นจะเข้ามาบวชแต่ไม่มีใครยอมบวช จนพระพุทธองค์ตรัสถามพระสารีบุตรว่า “เธอระลึกความดีอะไรของพราหมณ์นั้นได้” “พระองค์

ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นี้ พราหมณ์นั้นได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ข้าพระองค์ระลึกความดีนี้ของพราหมณ์นั้นได้ พระพุทธเจ้าข้า” “ดีละๆ สารีบุตร จริงอยู่ สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้กตัญญูกตเวที สารีบุตร ถ้าเช่นนั้น เธอจงให้พราหมณ์นั้นบรรพชาอุปสมบทเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 69 หน้า 97-98, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การนำเอาราธพราหมณ์เข้ามาบวชจึงเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของพระอรหันต์ที่จะรู้คุณแม้เพียงเล็กน้อยจึงสามารถตอบแทนแก่ผู้มีพระคุณนั้นได้ เช่นกันหากพิจารณาความกตัญญูในแง่นี้เป็นลักษณะของปัจเจกบุคคลที่ถูกมองว่า การเป็นคนดีคือการเป็นคนที่มีบุคลิกลักษณะที่สอดคล้องกับบุคลิกลักษณะของบุคคลต้นแบบอย่างพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์และพระอรหันต์จึงเป็นการมุ่งไปที่วิธีการปฏิบัตินี้เป็นเครื่องส่งเสริมความเป็นคนดี เช่นกันหากบุคคลไม่สามารถปฏิบัติได้ทั้งนี้ก็จะกลายเป็นคุณลักษณะอีกแบบหนึ่งอย่างพวกมิตรเทียมที่ประกอบด้วย ผู้ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว สูญเสียน้อย ปรารถนาจะได้มาก เมื่อตัวเองมีภัยจึงทำกิจของเพื่อน และเวลาคบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 254 หน้า 207, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในลักษณะของมิตรที่ถูกกล่าวถึงผ่านการไม่แสวงหาประโยชน์ฝ่ายเดียวจึงเป็นการปฏิบัติต่อกันในแง่ของความหมายของกตัญญูได้เช่นกัน แต่ลักษณะของมิตรในที่นี้อาจรวมถึงการเป็นมิตรกับผู้อื่นและผู้อื่นเป็นมิตรได้เช่นกัน อีกทั้งมิตรนี้เองได้ถูกอธิบายแยกไปสู่การเป็นคนพาลและบัณฑิตที่กล่าวถึงการไม่ควรคบคนพาลและควรคบบัณฑิตนั้นก็มาจากการคุณลักษณะของความกตัญญูที่ปรากฏอยู่ในบุคคลนั้นเช่นกัน ทั้งนี้คุณธรรมได้ถูกอธิบายให้เห็นลักษณะบุคคลเชิงปัจเจกอันแสดงถึงความเป็นคนดีหรือไม่ดีตามหลักพระพุทธศาสนาอีกด้วยนั่นเอง

2. ความกตัญญูในฐานะจริยธรรม เป็นการกล่าวถึงการประพฤติหรือปฏิบัติตามหลักความกตัญญูนั้นจะปรากฏในการตอบแทนบุญคุณต่อบุคคลอื่น ซึ่งลักษณะดังนี้จะพบได้ว่า ต้องการมีทำบุญต่อกันก่อน ดังข้อความในรตนสูตรที่กล่าวเชิงสอนเทวดา ให้สร้างความเมตตาคุ้มครองรักษาหมู่มนุษย์ซึ่งทำพลีให้ทั้งกลางวันและกลางคืน การแผ่ส่วนบุญให้หรือให้มีส่วนร่วมในการทำความดี (ปัตติทาน) ก็เป็นความหมายแบบพุทธ อย่างหนึ่งของพลี และหมายความว่า พวกมนุษย์มีอุปการะแก่พวกเทวดา ส่วนเทวดาที่ได้รับพลี จึงควรมีความกตัญญู ช่วยคุ้มครองรักษาพวกมนุษย์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) การนำเอาความกตัญญูมาเป็นหลักปฏิบัตินั้นถูกมองเป็นเรื่องทางสังคมที่ถูกมองผ่านกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติต่อกัน อย่างกรณีทิศ 6 ที่กล่าวถึงการที่บุตรจะปฏิบัติต่อพ่อแม่ 5 อย่าง คือ 1. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2. จักทำกิจของท่าน 3. จักดำรงวงศ์ตระกูล 4. จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท 5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน และพ่อแม่จะต้องอนุเคราะห์ลูก 5 อย่างเช่นกันคือ 1. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2. ให้ตั้งอยู่ในความดี 3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4. หาภรรยา(สามี) ที่สมควรให้ 5. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 267 หน้า 212-213, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้ให้และผู้รับในเชิงสังคมถือเป็นการปฏิบัติที่ถูกอธิบายถึงจริยธรรมที่ถูกมองว่าเป็นหลักที่ควรปฏิบัติไม่ให้ขาด ตามข้อความตอนท้ายสิงคาลกสูตรที่ว่า “คนมีความประพฤติไม่ขาดตอน มีปัญญาเช่นนั้น ย่อมได้ยศ คนชอบสงเคราะห์ ชอบสร้างไมตรี รู้เรื่องที่เขาบอก ปราศจากความตระหนี่ เป็นผู้ชอบแนะนำชี้แจงแสดงเหตุผล เช่นนั้น ย่อมได้ยศ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 273 หน้า 217, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การที่สังคมแสดงถึงความกตัญญู

ระหว่างคนต่อครอบครัว คนต่อบุคคลอื่นๆ เป็นการแสดงออกถึงการที่บุคคลเอื้อเฟื้อต่อกันผ่านหลักธรรมที่โยงบุคคลที่ปฏิบัติดีต่อกันนั้นจะนำผลให้สังคมเกิดความสงบสุขและอยู่ร่วมกันด้วยดี แต่หากไม่มีหลักธรรมในการโยงกันไว้ก็จะทำให้สังคมประสบความวุ่นวาย อีกทั้งยังนำไปสู่การทำร้ายกันและวุ่นวายไม่สิ้นสุด

แนวคิดเรื่องคุณค่าจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คุณค่าทางจริยธรรมมาจากการตรวจสอบว่า สิ่งดีคือสิ่งที่เป็นกุศล สิ่งไม่ดีคือสิ่งที่ไม่เป็นอกุศล โดยเบื้องต้นการพิจารณานี้มาจาก 3 เรื่อง คือ เจตนา กรรมและผลกรรม ดังนี้

1. คุณค่าทางเจตนา เจตนาเป็นฐานของความดีและความรู้สึกว่าดีในการทำกรรมแต่ละอย่าง กล่าวคือ เจตนาว่าเป็นกรรม เพราะบุคคลคิดแล้วจึงกระทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจาด้วยใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 334 หน้า 369, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ฉะนั้น พุทธจริยศาสตร์พิจารณาความดีในแง่นี้ของเหตุอันสั่งสมเจตนาที่เป็นกุศล แต่ที่น่าสังเกตคือว่า ความดีนั้นไม่ใช่การทำดีแต่เป็นการสร้างเจตนาที่ดีด้วยการละเว้นจากความชั่ว เพราะหลักเกณฑ์การอธิบายความดีนั้นต้องสอดคล้องกับการฝึกฝนใจให้หลีกหนีความชั่วก่อน วิธีการนี้ปรากฏดังคำอธิบายดังคำอธิบายของพระสิริมังคลาจารย์ในมังคลัตถทีปนีว่า เหตุใดในมงคลสูตรจึงกล่าวถึงการไม่เสพคนพาลก่อนการเสพบัณฑิต เพราะถ้าพระพุทธเจ้าตรัสถึงการเสพบัณฑิตก่อนความหมายของคนพาล คนทั่วไปจะไม่เข้าใจ พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะให้คนทั่วไปเข้าใจการเสพคนพาลก่อน เพราะเมื่อเข้าใจการไม่เสพคนพาลก็จะเข้าใจการเสพบัณฑิตไปด้วย (สิริมังคลาจารย์, 2550) เจตนานี้เรียกในสมัยปัจจุบันว่า แรงจูงใจ โดยจะพบว่า มนุษย์มีแรงจูงใจตามธรรมชาติ แต่แรงจูงใจนั้นเป็นผลมาจากร่างกายก่อนที่ต้องการเสพเสวยวัตถุ เช่น อาการหิว ร้อน หนาว เป็นต้น จึงต้องเกิดการบำบัดความทุกข์ดังกล่าว อาการทุกข์จากการหิวและการกระทบอากาศรอบตัวแล้วร้อนหรือหนาวนั้นล้วนเป็นปกติ แต่แรงจูงใจที่จะบำบัดความทุกข์เหล่านี้ต่างหากที่นำไปสู่การต้องการที่เรียกว่า ตัณหา ซึ่งเป็นอาการของคนที่รักสุข เกลียดทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 243 หน้า 97-98, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การกำหนดแรงจูงใจที่ผูกพันกับตัณหาเพื่อดับความทุกข์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการสร้างเงื่อนไขของความชั่วแบบอกุศลกรรม แต่หากมีแรงจูงใจที่ดีก็สามารถจะนำตัวไปสู่กุศลได้เช่นกัน ปีเตอร์ อาร์วี่ (Peter Harvey) ได้เสนอการพิจารณาเจตนาในการกระทำใดดี (กุศล) หรืออะไรไม่ดี (อกุศล) ว่าแรงจูงใจหรือเจตนาของการกระทำ เจตนาหรือแรงจูงใจที่เป็นกุศลคือว่าดี ที่ประกอบด้วยอกุศลถือว่าไม่ดี ความดีว่าคือกุศลมูลที่ประกอบด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง (Peter Harvey, 2000) การที่จะมีการตรวจสอบทางจริยธรรมว่าอะไรดีหรืออะไรไม่ดี จึงมาจากการตรวจสอบทางด้านเจตนาก่อนเป็นอันดับแรก

2. คุณค่าทางด้านกรรม กรรมคือการกระทำ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โลภ เกิดแต่ความไม่โลภ มีความไม่โลภเป็นเหตุ มีความไม่โลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โกรธ เกิดแต่ความไม่โกรธ มีความไม่โกรธเป็นเหตุ มีความไม่โกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมใดที่บุคคลทำด้วย

ความไม่หลง เกิดแต่ความไม่หลง มีความไม่หลงเป็นเหตุ มีความไม่หลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ธรรมชาติ 3 อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 551 หน้า 249-250, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วนกรรมที่ตรงข้ามจากนี้ถือว่าเป็นอกุศล และอีกอย่างการกระทำดีหรือไม่ดีอาศัยหลักของสัมมาหรือมิจฉา กล่าวคือ หากทำด้วยดีจะเรียกว่า สัมมาทิฏฐิ หากทำไม่ดีจะเรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ ด้วยปรากฏตามข้อความว่า "ก็สัมมากัมมันตะที่ยังเป็นสาสวะเป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่ขันธ์ (ในชาตินี้และชาติหน้า) คือ เจตนางดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร นี้สัมมากัมมันตะที่ยังเป็นสาสวะเป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่ขันธ์...สัมมากัมมันตะของพระอริยะที่ไม่มีกิเลส (อนาสวะ) เป็นโลกุตระ คือ ความงดความเว้น เจตนางดเว้น จากกายทุจริตทั้ง 3 ของภิกษุผู้มีจิตไกลข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ พรั่งพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่นี้แล สัมมากัมมันตะของพระอริยะที่เป็นอนาสวะ เป็นโลกุตระ เป็นองค์มรรค (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 272-273 หน้า 148, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในส่วนของศีลและกรรมบถข้ออื่นๆ ก็อาศัยมัชฌิมาปฏิปทาเป็นองค์ประกอบด้วยจำนำไปสู่ผลที่เป็นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า รวมถึงเหนือโลก (โลกุตตระ) คือพระนิพพานในที่สุด (Peter Harvey, 2000) ส่วนการทำไม่ดีในที่นี้ก็คือการทำที่ขัดขวางต่อการรู้แจ้ง ซึ่งในมัชฌิมาปฏิปทาก็คือการหมกหมุ่นในกาม (กามสุขัลลิกานุโยค) และการปฏิบัติให้ตนเองทุกข์ (อัตตกิลมัตถานุโยค) เพราะการประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกาม เป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และการประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตน เป็นความลำบาก ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ส่วนการจะปฏิบัติให้ถูกต้องก็คือ มัชฌิมาปฏิปทาที่ ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้น นั่นพระตถาคตได้ ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 32 หน้า 16, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3. คุณค่าทางด้านผลกรรม ผลดีในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่า สุคติ ส่วนผลไม่ดีเรียกว่า ทุคคติ โดยจะพบจากการทที่ทำนั้นจะมีผลทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ดังข้อความในคาถาธรรมบทว่า "บุคคลทำกรรมใดแล้วย่อมเดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคลมีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ ย่อมเสพผลของกรรมใดกรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นแลทำแล้วเป็นดี บุคคลอันปีติโสมนัสเข้าถึงแล้ว ย่อมเสพผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วเป็นดี คนพาลย่อมสำคัญบาปประดุจน้ำหวาน ตลอดกาลที่บาปยังไม่ให้ผลแต่บาปให้ผลเมื่อใด คนพาลย่อมเข้าถึงทุกข์เมื่อนั้น" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 15 หน้า 17, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อีกส่วนคือผลที่เกิดขึ้นให้ผลเป็นสุขและทุกข์นั้นจะพบได้ผ่าน 3 ระดับ คือ

1) กามสุข เป็นความสุขทั่ว ๆ ไปที่นับว่ายังหยาบและไม่ยั่งยืน เป็นความสุขทางสังคมเป็นเรื่องทางกายหรือทางวัตถุ คือเป็นความสุขโสมนัสที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ 5 ประการ (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ที่น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชัดให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 267 หน้า 296, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธศาสนาจึง

สอนในเรื่องการเสพกามสุขจะเป็นไปได้ด้วยดีต้องมี “ศีล” เป็นหลักปฏิบัติ และให้มีสติอยู่เสมอไม่มัวเมาประมาท

2) ฌานสุข เป็นความสุขที่เกิดจากการที่จิตบรรลุสมาธิถึงระดับหนึ่ง มิได้เกิดจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ที่เสพเสวยกับกามคุณทั้ง 5 (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) แต่เป็นการรับรู้จากจิตเป็นความนึกคิด มโนภาพ หรือสภาวะอะไรบางอย่าง ที่เกิดจากการบรรลุรูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 267 หน้า 296-299, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ฌานสุขนี้แม้จะมิใช่ความสุขเกิดจากวัตถุ แต่ก็ยังต้องการบางสิ่งมาสนองจึงเป็นเหตุให้เกิดความยึดมั่น หรืออุปาทานดังนั้นจึงไม่เป็นความสุขขั้นสูงสุด กล่าวคือ เป็นความสุขที่ปราณีตกว่ากามสุขแต่ยังมีสุขที่เหนือกว่า

3) นิพพานสุข เป็นความสุขขั้นสูงสุด เรียกอีกว่า สัญญาเวทยิตนิโรธ (สมาบัติที่ดับสัญญาและเวทนา เป็นสมาบัติสูงสุดที่พระอนาคามีกับพระอรหันต์เท่านั้นทำให้เกิดขึ้น) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 267 หน้า 299, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นประสบการณ์ที่รู้ได้เฉพาะตน เป็นสภาวะที่สิ้นราคะ โทสะ โมหะ หรือเป็นการเห็นโลกตามที่มันจริง มิใช่เห็นโลกตามที่เราอยากให้เป็น การควบคุมกิเลสตัณหาไว้ได้ จะทำให้คนเห็นโลกตามจริง (Peter Harvey, 2000)

จากผลที่ปรากฏนี้จึงเป็นการให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติทางจริยธรรมใดก็ตามในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทต้องมีผลทั้งสิ้น หากบุคคลนั้นทำด้วยเจตนาและมีการกระทำที่ผ่านกระบวนการทางด้านสัมมาหรือมิจฉา ก็จะต้องปรากฏผลตามมาทั้งสิ้น

บทความความกตัญญูกับคุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การเข้าใจว่าบุคคลแต่ละคนนั้นมีบทบาทหรือหน้าที่รับผิดชอบต่อสิ่งที่เราเป็นหรือสังคมให้เป็น รวมถึงสิ่งที่ทำต่อหน้าที่นั้น หากกล่าวผ่านความกตัญญูที่มีคุณค่าต่อการปฏิบัติของบุคคลในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะได้วิเคราะห์ ดังนี้

1. คุณค่าระดับบุคคล ความกตัญญูเป็นเรื่องของบุคคลที่จะต้องระลึกรู้ หากพิจารณาจากระดับบุคคลจะพบว่า กุศลได้ถูกพิจารณาจากความหมายของที่แสดงถึงสถานะของบุคคลที่มีลักษณะ คือ 1) ความฉลาด ภูมิปัญญา 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านคาถาและการประกอบพิธีกรรม ซึ่งหมายถึงพวกพราหมณ์ที่ถือว่าเป็นคนมีปัญญา 3) ผู้ได้สมาธิหรือกลุ่มนักบวชผู้ปฏิบัติตน อ้างถึงการมีศีลเช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ว่าพระองค์มีมหาศีลในพรหมชาลสูตร 4) กุศลในยุคสมัยหลังของชาวพุทธและศาสนาเชนที่กลายมาเป็นพื้นฐานของการอ้างถึงบางสิ่งที่เป็นกุศลหรือความดี ฉะนั้น “กุศล” ที่ตรงตัวที่สุดจึงเป็นการกล่าวถึง “ความดี” เพราะความดีนั้นถูกสร้างจากความมีปัญญาที่พัฒนาจากคุณค่าต่างๆ ของผู้มีศีลธรรมหรือเหล่าศาสดาทั้งหลาย ขณะที่ในคัมภีร์อภิธรรมมักจะใช้คำว่า กุศล หมายถึง “ไม่มีโทษ” (Peter Harvey, 2000) จึงสะท้อนว่าคนที่กตัญญูจะถูกมองเชิงอุดมคติผ่านการแสดงออกที่ยากต่อการปฏิบัติ ตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุ มองว่า “การที่จะรู้จักโลกหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงดีว่าอะไรเป็นอะไรนั้น จำต้องมีการทำสิ่งซึ่งเป็นหน้าที่ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดีเสียก่อน การที่คนเราคนหนึ่งๆ ทำหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของตน โดยเฉพาะกับอาชีพให้ลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีมลทิน ด่างพร้อยนั้นแหละย่อมเป็นการเพียงพอที่จะทำให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรอย่างไม่น้อยทีเดียว

โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็รู้จักชีวิตจิตใจของคนเรา การที่คนปฏิบัติหน้าที่ หรือประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอุดมคติอยู่อย่างสุดความสามารถนั้นนับว่าเป็นการประพฤติธรรมอย่างเต็มที่อย่างหนึ่ง ฉะนั้น จึงไม่ควรทำด้วยความรู้สึกแต่เพียงว่า เป็นการจำเป็นจะต้องหาเลี้ยงชีพ แต่ควรทำด้วยความรู้สึกที่สูงขึ้นไปกว่านั้น คือรู้สึกว่าเป็นบทเรียนที่มนุษย์เราจะต้องผ่านไปและจะต้องผ่านไปให้เป็นอย่างดีที่สุด แม้ว่าจะเหนื่อยยาก ลำบาก ก็ยิ่งจะเป็นการทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายถูกต้องดีขึ้นโดยเร็ว เป็นการประพฤติธรรมที่ยิ่งขึ้นไป” (พุทธทาสภิกขุ, 2549) การสะท้อนให้เห็นสำนึกที่สูงชั้นไปกว่าการมีอยู่ทั่วไปจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นลักษณะที่ทำได้ยาก เช่นเดียวกับคนที่มองความกตัญญูเป็นการต่างตอบแทนจึงถูกมองผ่านจิตใจที่ไม่ได้ถูกพัฒนา จึงจำเป็นต้องพัฒนาจิตใจตามหลักความกตัญญู เพื่อให้เกิดการมีจิตใจที่มีคุณธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่พุทธทาสภิกขุมองผ่านการเป็นอยู่ว่า

> “เศรษฐกิจปัจจุบันนั้นจะต้องเป็นประโยชน์ทั้งแก่มนุษย์และเทวดา ไม่ใช่ดีแต่พวกเทวดา แต่ไม่ดีกับมนุษย์คือคนยากจน เพราะคนยากจนถูกบีบบันด้วยเครื่องมือคือเศรษฐกิจ ผู้มีอำนาจเขาใช้เศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือบีบคั้นคนที่ไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ คำว่า เศรษฐกิจที่ดีที่สุดคือทำหน้าที่เลวร้ายที่สุดคือทำให้เดือดร้อน ระส่ำระสายกระวนกระวายกันไปทั่วทั้งโลกคือมองกันไปในทางที่ว่า โลกนี้มันขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ แต่อาตมามองว่าเศรษฐกิจเป็นเรื่องของศีลธรรม ถ้าจะให้เข้ากันได้กับเขา จะต้องพูดเสียใหม่ว่า แม้สิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจนั้นก็เป็นศีลธรรม หรือแม้สิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมนั้นก็รวมสิ่งที่เรียกว่า เศรษฐกิจอยู่ด้วย เพราะคนเราเกิดมามีชีวิต ชีวิตอาศัยปัจจัยทั้งสี่ในทางร่างกายจึงตั้งอยู่ได้ ชีวิตอาศัยธรรมะเพื่อประโยชน์แก่จิตใจโดยตรง ถ้าเราสิ่งเหล่านี้เข้ามาจัดมาทำให้ถูกต้อง ชีวิตนี้จะเกิดเป็นผลกำไรขึ้นมาในตัวมันเองจนถึงที่สุด อย่างนี้เป็นศีลธรรมยิ่งกว่าศีลธรรม เป็นธรรมะที่สูงสุดในความเป็นมนุษย์ ถ้าจะพูดให้สั้นที่สุดในทัศนะของพุทธบริษัทแล้วก็จะพูดว่าการจัดให้ชีวิตได้รับสิ่งที่ดีที่สุดคือนิพพาน” (พุทธทาสภิกขุ, 2549ข)

การสะท้อนว่าที่บุคคลมองความมีชีวิตที่ดีผ่านความร่ำรวยและมองทุกอย่างเป็นการแลกเปลี่ยนจึงทำให้ประสบปัญหา แต่หากย้อนมาดูว่าชีวิตที่ได้มานั้นล้วนแต่ต้องอาศัยคนที่มีคุณธรรม กล่าวคือ พ่อแม่ต้องมีคุณธรรมจึงให้กำเนิดลูกและเลี้ยงดู หรือครูอาจารย์ต้องมีคุณธรรมจึงจะสอนให้ศิษย์มีความรู้ความสามารถได้ แต่หากไร้คุณธรรม ชีวิตก็เป็นไปได้ยาก การรู้ตรงนี้จึงเป็นการสร้างชีวิตด้วยจิตใจ กล่าวคือ การรู้จักระลึกนึกถึงในบุญคุณที่ได้รับจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และหมายรวมถึงจากสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่ในฐานะมีคุณแก่ตนจะมากจะน้อยก็ตาม แล้วหาโอกาสตอบแทนคุณนั้นตามกำลัง และความสามารถอย่างถึงที่สุด ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญมาก ท่านสอนไม่ให้ละเลยโดยเด็ดขาด แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม ในบาลีบางแห่งถึงกับบอกว่า “บุรุษพึงพักอยู่ในเรือนของบุคคลใดตลอดราตรีหนึ่ง หรือพึงได้ข้าวน้ำในที่ใด ไม่ควรคิดชั่วต่อบุคคลนั้นแม้ด้วยใจ” เพราะการทำเช่นนั้น เท่ากับเป็นการขัดกับหลักกตัญญู ซึ่งเป็นเรื่องที่ “น่าติเตียนคนที่ไม่รู้คุณที่เขาทำแล้ว ผู้ไม่ทำคุณให้ใคร และผู้ไม่ทำตอบแทนคุณที่เขาทำก่อน ความกตัญญูไม่มีในคนใด การคบคนนั้นย่อมไร้ประโยชน์ (พระครูเกษมสุตคุณ (เขมวีโร), 2558)

ความกตัญญูจึงเป็นรากฐานของคุณธรรมที่ถูกปฏิบัติในฐานะเป็นมนุษย์ที่จะต้องมีจิตใจที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ยิ่งหากได้ปฏิบัติตามนี้ได้ถือว่าเป็นการยกระดับความรู้ที่ถูกอธิบายผ่านความดีและเป็นลักษณะบุคคลที่เดินตามอริยบุคคลในทางพระพุทธศาสนานั่นเอง

2. คุณค่าระดับสังคม หลักการที่จะต้องอยู่ร่วมกันตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง มาตรฐานทางสังคม คือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูทั้งหลาย ตามกาลสมัยที่จะมิให้ถือกันไปโดยงมงายหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน ตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับหรือไม่ของวิญญูเหล่านั้นในแต่ละกรณี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) โดยหลักการสำคัญของการอยู่ในสังคมคือการรู้จักผ่านคำว่า กตัญญูกตเวที ซึ่งความกตัญญูกตเวทีที่สมบูรณ์ต้องเป็นสัมมาทิฏฐิคือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่ขัดระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของสังคม (พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาตเมธี), 2549) ในแง่สังคมระดับครอบครัว ทุกคนต่างต้องรับผิดชอบกล่าวคือ บุตรธิดา มีหน้าที่ต่อมารดาบิดาในฐานะเป็นกตัญญูและกตเวทีบุคคล คือการรู้คุณและกระทำการตอบแทน การกระทำดังกล่าวคือคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังจากมารดาบิดาให้เป็นมโนธรรม ซึ่งสามารถต่อต้านป้องกันมิให้บุตรธิดาเป็นบุคคลอกตัญญูและเป็นบุคคลที่ไม่รู้บุญคุณของผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ประสบกับวิบากกรรมที่มีผลเผ็ดร้อน มารดาบิดา คือบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณูปการของบุตรธิดา กล่าวคือเป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา เป็นผู้คุ้มครองรักษา) เป็นบุรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื้อนาบุญอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา (พระมหาภูเนต จันทร์จิต, 2541) และอีกส่วนในทางสังคมเราต่างต้องอยู่ร่วมกัน ตามแนวคำสอนเรื่อง “เสี้ยว” และ “กตัญญู” มีลักษณะสอดคล้องกัน เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และทางสังคม ซึ่งทุกฝ่ายต่างก็อิงอาศัยกัน อยู่ในฐานะมีบุญคุณต่อกัน และจะต้องแสดงออกเป็นการตอบแทนในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามสมควรแก่โอกาส และสถานะ แม้ในรายละเอียดจะมีการเน้นย้ำที่แตกต่างกันบ้าง แต่หลักการของคำสอนก็ยังสอดคล้องกัน หลักธรรมเรื่องความกตัญญู ได้รับการประยุกต์ใช้ในสังคมมาตั้งแต่อดีต กระทั่งถึงปัจจุบัน คุณธรรมข้อนี้ได้กลายมาเป็น “เสาหลัก” ที่จะช่วยพยุง หรือค้ำชูสังคมให้เกิดสันติสุข เกิดความร่มเย็น (พระมหาวชิรพงษ์ ปณฺญาวชิโร (มะพารัมย์), 2551) การนำเอาหลักความกตัญญูมาเป็นเสาหลักในการปฏิบัติต่อกันจึงเป็นแนวทางที่ถูกอธิบายเชื่อมโยงกับลักษณะวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันที่ไม่ใช่เพียงการอยู่กันโดยไม่มีคุณธรรมพื้นฐานสังคมใดๆ เกี่ยวข้อง แต่มาจากการที่มีผู้กระทำดีต่อและมีผู้กระทำกลับอันเป็นวิธีการทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมที่สังคมจำเป็นจะต้องสร้างและปฏิบัติต่อกัน

ความกตัญญูที่มีคุณค่าระดับบุคคลได้ถูกพิจารณาผ่านการยกระดับการปฏิบัติของบุคคลให้มีศีลธรรมพื้นฐานเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพจิตใจด้วยการบ่มเพาะความรู้ที่เป็นความดี อีกทั้งในแง่ของสังคมยังเป็นการยกระดับไปสู่ความเป็นอุดมคติที่แต่ละคนล้วนมองความสัมพันธ์กันในแง่ของการทำความดีและรับผิดชอบต่อความดีที่มาจากหน้าที่ทางศีลธรรมนั้นประกอบกัน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพ 1 การปฏิบัติความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทจากระดับภายนอกสู่ภายในและสู่ความสมบูรณ์สูงสุด

การปฏิบัติความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทจากระดับภายนอกสู่ภายในและสู่ความสมบูรณ์สูงสุด ประกอบด้วย

1. ระดับพื้นฐาน (สังคม) เริ่มต้นจากการปฏิบัติความกตัญญูในฐานะ จริยธรรมเชิงตอบแทน มุ่งที่การกระทำภายนอก ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และหน้าที่ทางสังคม เช่น หลักทิศ 6 เพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และหลีกเลี่ยงผลกรรมที่ไม่ดี.

2. ระดับปัจเจกบุคคล (คุณธรรม) เป็นการยกระดับสู่การปฏิบัติความกตัญญูในฐานะคุณธรรมเชิงการระลึกรู้ มุ่งที่เจตนาภายใน ผู้ปฏิบัติจะได้รับการยกย่องเป็น สัตบุรุษ หรือคนดี โดยเน้นการพัฒนาจิตใจให้เกิดกุศลมูล คือไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง และระลึกถึงคุณความดีที่ผู้อื่นทำ.

3. ระดับอุดมคติ (สูงสุด) เป็นระดับของการตระหนักรู้คุณค่าสูงสุดของชีวิต ซึ่งความกตัญญูถูกบูรณาการเข้ากับการปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์ ผู้ปฏิบัติจะมองการทำหน้าที่ด้วยอุดมคติสูงสุด นำไปสู่การบรรลุ นิพพานสุข ซึ่งเป็นความสุขขั้นสูงสุดและเป็นการสิ้นสุดแห่งทุกข์โดยสมบูรณ์

บทสรุป

ความกตัญญู ถือเป็นคุณธรรมและจริยธรรม ความกตัญญูในฐานะคุณธรรม ถูกพิจารณาในเชิงปัจเจกบุคคลว่าเป็นลักษณะของสัตบุรุษ หรือคนดีผู้มีปัญญา ซึ่งประกอบด้วยความกตัญญูกตเวทีคุณธรรมนี้เป็นลักษณะชั้นสูงที่ปรากฏในบุคคลต้นแบบ การเข้าใจความกตัญญูในแง่นี้เป็นการมุ่งไปที่การปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความเป็นคนดี ความกตัญญูในฐานะจริยธรรม เป็นการกล่าวถึงการประพฤติหรือปฏิบัติตามหลักความกตัญญูในการตอบแทนบุญคุณต่อบุคคลอื่น ซึ่งถูกมองว่าเป็นเรื่องทางสังคมผ่านกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติร่วมกัน เช่น หลักทิศ 6 ที่กล่าวถึงหน้าที่ที่บุตรปฏิบัติต่อบิดามารดาและบิดามารดาอนุเคราะห์บุตร คุณค่าทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากการตรวจสอบว่าอะไร

เป็นกุศล (ดี) หรืออกุศล (ไม่ดี) โดยพิจารณาจาก 3 เรื่องคือ เจตนา , กรรม , และผลกรรม เจตนาที่เป็นกุศลคือเจตนาที่ไม่ประกอบด้วยความโลภ ไม่โกรธ และไม่หลง ส่วนกรรมที่ดีคือการกระทำที่ประกอบด้วยกุศลมูล 3 ประการ และเป็นไปตามหลักสัมมากัมมันตะ ผลกรรมที่ดีเรียกว่าสุคติ ผลไม่ดีเรียกว่าทุคคติ ซึ่งให้ผลเป็นสุขหรือทุกข์ใน 3 ระดับ คือ กามสุข, ฌานสุข, และนิพพานสุข ความกตัญญูมีคุณค่าในสองระดับคือ คุณค่าระดับบุคคล เป็นรากฐานของคุณธรรมที่ยกระดับการปฏิบัติของบุคคลให้มีจิตใจที่มีคุณธรรม คุณค่าระดับสังคม เป็นเสาหลักที่ช่วยค้ำชูสังคมให้เกิดสันติสุขและความร่มเย็น โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมที่ทุกคนอิงอาศัยกันและตอบแทนกันตามสมควร กล่าวโดยสรุป ความกตัญญูจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพจิตใจด้วยการบ่มเพาะความรู้ที่เป็นความดีในระดับบุคคล และยกระดับความสัมพันธ์ในสังคมไปสู่ความเป็นอุดมคติผ่านการรับผิดชอบต่อหน้าที่ทางศีลธรรม

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา.* พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

พระครูเกษมสุตคุณ (เขมวีโร). (2558). การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ.บัณฑิต*วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2558.

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาตเมธี). (2549). ความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาภูเนต จันทร์จิต. (2541). หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์. *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต.* (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาวชิรพงษ์ ปญฺญาวชิโร (มะพารัมย์). (2551). การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2549). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์.* กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). อรรถกถา*พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* พิมพ์ครั้งที่ 52. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

สิริมังคลาจารย์. (2550). *มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 1.* แปลโดย คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Peter Harvey. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Thanet Ratanakul. (2565). คำว่า “กตัญญู” กำลังค้ำคอคนรุ่นใหม่ เมื่อลูกต้องแบกโลกทั้งใบของพ่อแม่. สืบค้นเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2565, จาก https://thematter.co/science-tech/the-problem-with-gratitude/10661.

การเปลี่ยนสถานะทางศาสนาจากสัตว์สู่เทพในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท
The Transformation of Religious Status from Animal to Deity in Theravada Buddhism

รัตนาวดี สุริยวนากุล Radtanawadi Suriyawanakul
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: 6701101036@mcu.ac.th

Received April 15, 2026; **Revised** August 26, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนสถานะทางศาสนาจากสัตว์สู่เทพในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนสถานะของสัตว์สู่ความเป็นเทพในพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อมโยงทั้งมิติทางศาสนาและมิติทางธรรมชาติที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ พระพุทธศาสนามีมุมมองที่เชื่อในการฝึกฝนเพื่อนำมนุษย์ไปสู่สถานะที่ดีขึ้น และยังมองว่าสัตว์กับมนุษย์อาจมีความเท่าเทียมกันได้ในบางลักษณะ โดยเฉพาะในแง่ของการมีกิเลสในขันธ์ 5 ที่ทำให้เกิดความเป็นสัตว์ และการเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนและรับผลของกรรมไม่ต่างกัน แนวคิดการเปลี่ยนสถานะทางศาสนาเกี่ยวข้องกับลักษณะทางด้านจิตใจและคุณธรรม โดยอธิบายผ่านความเป็นภพและภูมิ คือภพและภูมิเป็นลักษณะการมีอยู่ภายในจิตใจที่สะท้อนผ่านการระบุอัตลักษณ์ มนุษย์ที่มีจิตใจเต็มไปด้วยกิเลสก็ไม่ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยในกามาวจรภูมิ แต่สัตว์ที่มีจิตเป็นคุณธรรมก็สามารถพัฒนาสู่ภพที่สูงขึ้นได้ การเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณธรรม คือ สัตว์สามารถมีคุณธรรมได้เช่นเดียวกับมนุษย์ ดังปรากฏในเรื่องเล่าชาดกของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นสัตว์ และการที่สัตว์สามารถถูกฝึกและเรียนรู้ได้ หากสัตว์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็ไม่ต่างจากมนุษย์ผู้มีคุณธรรม เช่น กรณี กบ ที่ฟังธรรมและไปเกิดเป็นเทพบุตร หรือ นกยาง ที่รักษาศีล 5 จนได้เกิดเป็นเทพ และ สุนัข ที่มีจิตรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้าจนไปเกิดเป็นโฆสกเทพบุตร นอกจากนี้ยังมีการยกย่อง งู หรือ พญานาค ที่ถูกมองว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์หรือเทพชั้นจาตุโลกบาลตามความเชื่อดั้งเดิมและตำนานทางพุทธ การยกระดับสถานะของสัตว์สู่ความเป็นเทพนี้มาจากการพัฒนาบนฐานของการยกระดับจิตใจจากสัญชาตญาณเดิมไปสู่การมีคุณธรรม ซึ่งสะท้อนผ่านการปฏิบัติที่อยู่เหนือวิสัยของสัตว์ทั่วไป และนำไปสู่การตั้งคำถามต่อสถานะของสัตว์ที่ปกติจะต่ำกว่ามนุษย์ให้มีสถานะเหนือกว่าทั้งในแง่คุณธรรมและอำนาจ

คำสำคัญ: สถานะทางศาสนา; สัตว์; เทพ; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This article aims to investigate the transformation of religious status from animal to deity within the perspective of Theravada Buddhism. By studying relevant documents and research, the results indicate that the transformation of an animal's status to that of a deity in Theravada Buddhism is linked to both religious and natural dimensions that are interconnected with human life. Buddhism holds a perspective that emphasizes self-cultivation to guide humans toward an improved status, and it also considers that animals and humans may share equality in certain aspects. This is especially true regarding the presence of defilements (kilesa) within the Five Aggregates (Khandha) which lead to the state of being an animal, and the shared condition of being the owner of one's own karma and receiving its results indiscriminately. The concept of religious status transformation relates to psychological characteristics and virtuous qualities, which are explained through the notions of existence (bhava) and plane of existence (bhūmi). That is, bhava and bhūmi represent states of being within the mind that are reflected through identity designation. A human whose mind is full of defilements is no different from a common animal dwelling in the Sensual Sphere (Kāmāvacara Bhūmi). However, an animal possessing a virtuous mind can develop toward a higher bhava. This change in virtuous quality means that animals can possess virtues just like humans, as evidenced in the Jātaka tales where the Bodhisatta was born as an animal, and the fact that animals can be trained and can learn. If an animal practices good and righteous conduct, it is no different from a virtuous human. Examples include: the Frog who listened to the Dharma and was reborn as a celestial being (Tepabut); the Egret who observed the Five Precepts until reborn as a deity; and the Dog whose affection for the accekabuddha led to its rebirth as Ghosaka Tepabut.Furthermore, there is the veneration of Snakes or Nāgas, which are viewed as sacred animals or deities of the Four Great Kings (Cātumahārājika) according to traditional beliefs and Buddhist legends. This elevation of an animal's status to a deity is based on development stemming from the refinement of the mind—moving from mere instinct toward the possession of virtuous qualities. This is reflected through practices that transcend the general nature of animals and leads to questioning the status of animals, which are typically considered inferior to humans, allowing them to possess a superior status in terms of both virtue and power.

Keywords; Religious Status;Animal; Deity; Theravāda Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเชื่อในเรื่องการฝึกฝนว่าจะทำให้มนุษย์ไปสู่สถานะที่ดีขึ้น แต่ก็มีมุมมองบางอย่างที่กล่าวถึงความไม่เท่ากันของสัตว์ หรือแม้แต่มนุษย์และสัตว์ก็อาจมีบางอย่างเท่ากันได้ รวมถึงความเป็นเทพในความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้อาจมาจากการที่พระพุทธศาสนานั้นมองทุกอย่างในเชิงสัจธรรมด้วย ดังข้อความว่า

> “บุคคลผู้ข้องติดอยู่ในความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า สัตว์ ส่วนพวกเด็กชายหรือเด็กหญิงเล่นเรือนฝุ่นอยู่ เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหายไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในเรือนฝุ่นเหล่านั้นอยู่เพียงใดพวกเขาก็อาลัย อยากเล่น หวงแหน ยึดถือเรือนฝุ่นทั้งหลายอยู่เพียงนั้น แต่เมื่อใด พวกเด็กชายหรือเด็กหญิง เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อนปราศจากความทะยานอยากในเรือนฝุ่นเหล่านั้น เมื่อนั้น พวกเขาย่อมรื้อ ยื้อแย่งทำลาย ทำเรือนฝุ่นเหล่านั้นให้เล่นไม่ได้ด้วยมือและเท้า แม้ฉันใด แม้เธอทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงรื้อ แยก กระจายออก ทำรูปให้ยินดีไม่ได้ ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา เธอทั้งหลายจงรื้อ แยก กระจายออก ทำเวทนาให้ยินดีไม่ได้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา สัญญา เธอทั้งหลายจงรื้อ แยก กระจายออกทำสังขารให้ยินดีไม่ได้ ปฏิบัติเพื่อสิ้นตัณหา เธอทั้งหลายจงรื้อ แยก กระจายออกทำวิญญาณให้ยินดีไม่ได้ ปฏิบัติเพื่อความสิ้นตัณหา ก็ความสิ้นตัณหา จัดเป็นนิพพาน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 17 ข้อที่ 161 หน้าที่ 254-255, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การเข้าใจว่าสัตว์คือบุคคลที่ติดข้องอยู่ในกิเลสในขันธ์ 5 ที่มีไม่ต่างกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ จึงเป็นไปในลักษณะการโยงกันของสัญชาตญาณกับการพัฒนาและทำลายสิ่งนั้นทิ้งไป โดยรูปแบบดังกล่าวจะพบได้จากการอธิบายถึงลักษณะของสัตว์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ที่ถูกมองว่าเป็นสัตว์เดรัจฉานในลักษณะของความเป็นเทพไปพร้อมกัน เช่นการกล่าวถึงพญานาคว่าเป็นเทพชั้นจาตุโลกบาล และการที่สัตว์นั้นมีคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาผ่านการเล่าเรื่องถึงประวัติของการเปลี่ยนแปลงตัวเองให้ใกล้เคียงกับคำว่าเทพ ที่อาจถูกโยงทั้งลักษณะของเทพผู้มีคุณธรรม และลักษณะของการอยู่ร่วมกับสังคมมนุษย์ที่ช่วยพัฒนาให้สัตว์มีคุณธรรมไปด้วย ตามข้อความที่ว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตัปปะตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก” (พระไตรปิฎกเล่มที่ 27 ข้อที่ 6 หน้าที่ 3, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

อีกส่วนหนึ่งมาจากการนับถือของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์ อันเนื่องจากการที่มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถูกความกลัวคุกคามเอาแล้ว ย่อมยึดถือเอาภูเขาบ้าง ป่าไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์บ้าง สวนศักดิ์สิทธิ์บ้าง รุกขเจดีย์บ้าง ว่าเป็นที่พึ่งของตนๆ นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันทำความเกษมให้ได้เลย นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุด ผู้ใดถือเอาสิ่งนั้นๆ เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่หลุดพ้นไปจากทุกข์ทั้งปวงได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 40 หน้าที่ 24, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเกิดการบูชาธรรมชาติหรือสัตว์จึงเป็นวิธีการเคารพต่อธรรมชาติ ดังการบูชางูในฐานะเป็นเทพ จะพบว่ามีการบูชางูสามารถ

พบได้จากเจดีย์ที่มีมังกรพันรอบและพระพุทธเจ้าปางนาคปรก ตามทรรศนะนี้จะพบว่ามีการบูชางูในการบูชาพระพุทธเจ้าปางนาคปรก รวมถึงการบูชาพระอินทร์หรือท้าวสักกะผู้กลายเป็นเทพทางศาสนาพุทธผ่านการรดน้ำลงบนพื้นปฐพีในพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งพระภิกษุจะนำส่วนหนึ่งมาจากส่วนสำคัญทางศาสนาพุทธ โดยก่อนยุคสมัยที่คนทั่วไปยอมรับเรื่องนี้ ทั้งนี้มาจากความรุ่งเรืองของแนวคิดแบบวิญญาณนิยม (animistic) และมีวิธีปฏิบัติในชุมชนอย่างชัดเจน เช่นเดียวกับการบูชางูก็ถือว่าเป็นเรื่องทั่วไปของทุกประเทศที่มีพระพุทธศาสนาได้ผ่านเข้าไป (Brown R. Grant, 1921) อันเนื่องมาจากความเชื่อถึงการที่งูนั้นมีฤทธิ์ทำให้คนถึงตายได้ การยกย่องว่างูมีอำนาจเหนือตัวเองจึงเป็นการยกย่องและเชิดชูว่าสัตว์นั้นมีอำนาจเหนือกว่าตน และอำนาจนั้นมีแก่ธรรมชาติที่อยู่เหนือมนุษย์ และนำไปสู่การเข้าใจว่า งูหรือพญานาคมีอำนาจที่ไม่ต่างจากเทพที่สามารถฆ่าชีวิตหรือช่วยให้ชีวิตเราดีขึ้นได้ไปพร้อมกัน

บทความนี้จึงต้องการเสนอให้เห็นความเป็นสัตว์ที่ถูกยกสถานะสู่ความเป็นเทพที่เชื่อมโยงกันทั้งมิติทางพระพุทธศาสนาและมิติทางธรรมชาติที่สัมพันธ์กับการดำเนินของมนุษย์ อีกทั้งการตั้งคำถามต่อการเชื่อว่าสัตว์ที่ปกติจะมีสถานะต่ำกว่ามนุษย์ให้มีสถานะเหนือกว่าทั้งแง่ความมีคุณธรรมและอำนาจที่แตกต่างกัน จึงเป็นแนวทางในการพิจารณาความน่าสนใจของหัวข้อนี้ต่อไป

แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนสถานะทางศาสนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การเปลี่ยนสถานะทางศาสนาเป็นการอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงตัวตนของสรรพสัตว์ให้ตรงกับสภาวะที่เป็นจริง การกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะนี้เกี่ยวข้องกับลักษณะทางด้านจิตใจและคุณธรรม ดังนี้

1. ความเป็นภพและภูมิ การเปลี่ยนแปลงสถานะทางจิตใจ(state of mind) เป็นคำที่อ้างถึงลักษณะของความคิด ความรู้สึกและประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีการพิจารณาว่า ใจนั้นทำงานร่วมกับร่างกาย ดังข้อความ ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 1 หน้าที่ 23-24, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพิจารณานี้มาจากการมองว่ามาจากจิต ซึ่งเป็นหลักฐานที่ชี้ว่าความแตกต่างกันนั้นมาจากสิ่งที่อยู่ภายในจิตที่ต่างกันออกไป ซึ่งลักษณะคำสอนนี้ไม่ได้ถูกติดอยู่กับจิตใจแต่เป็นลักษณะที่ประกอบกับจิตใจในภายหลัง อันมาจากคำสอนเรื่องอนัตตาซึ่งอ้างถึงการปฏิเสธการมีตัวตนหลังจากตายแล้วว่าเป็นการเข้าใจผิด แต่คำสอนนี้ปฏิเสธการมีอยู่ที่เที่ยงแท้ของจิตวิญญาณ อนัตตาจึงไม่ได้ปฏิเสธการสืบต่อหรือการพัฒนาขึ้นของวิญญาณ (การรับรู้) ถึงแม้ว่าประสบการณ์ที่จะผูกโยงกับอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับร่างกายแต่ความทรงจำต่างๆ ก็ถูกบันทึกไว้ในจิตไร้สำนักที่อยู่ภายนอกร่างกาย และสิ่งที่กำหนดการเกิดนั้นก็คือจิตที่สั่งสมผ่านประสบการณ์ในอดีต (Jayatilleke, 2000) การมีอยู่ของจิตใจที่นี้จึงเป็นลักษณะที่เกี่ยวพันกับการพัฒนาขึ้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาอธิบายถึงความเป็น (ภว) และสถานที่รองรับ (ภูมิ) ตามคำอธิบายว่า

> “สัตว์ที่ยังอยู่ในภูมิ ยังถอนตัวตนไม่ได้ ยังมีอัสมิมานะเต็มที่และไม่เคยมีความรู้เรื่องการถอนตัวตน ถึงแม้จะได้รับความสุขความสงบ ชนิดที่เหมือนกับว่าเป็นก้อนหิน ก้อนดิน ท่อนไม้ไปแล้ว ก็ยังเต็มอยู่ด้วยความยึดถือตัวตน ยังอาศัยตัณหาต่างๆ ชนิด ตลอดถึงตัณหาชนิดที่

ละเอียดที่สุด เช่น วิภวตัณหา เป็นต้น เป็นเหตุให้ท่องเที่ยวไปในภพต่างๆ หรือมีการประกอบกรรมต่างๆ ด้วยอำนาจของตัณหานั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่เรียกว่าอยู่เหนือวิสัยโลก ขณะที่คำว่า โลกุตตระ แปลว่า อยู่เหนือโลก หมายถึง จิตใจ มิได้หมายถึงร่างกาย ถ้าจิตใจอยู่เหนือการครอบงำของโลก หมายถึง การอยู่เหนือความครอบงำของกิเลสตัณหา อันเป็นเหตุให้เกี่ยวข้องในโลกทุกๆ โลก ทุกๆ ภพ เรียกว่า ผู้นั้นตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิ" (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

การเข้าใจคำว่า ภพและภูมิจึงกลายเป็นการมีอยู่ภายในจิตใจที่สะท้อนผ่านการระบุถึงการเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะการอธิบายลักษณะดังกล่าวเป็นการอธิบายผ่านการระบุอัตลักษณ์ กล่าวคือ ลักษณะจิตใจที่ประกอบด้วยกิเลสซึ่งทำให้เกิดตัวตนด้วยการอ้างเหตุผลของการมีอยู่ของภพ หมายถึง การเป็นสิ่งใดจะต้องมีเงื่อนไข ซึ่งเงื่อนไขในที่นี้คือการมีตัวตนอยู่ก่อนเพื่อรับรู้สิ่งนั้น ในขณะที่คำว่า "ภูมิ" ได้ถูกระบุไว้ในแง่ของการกำเนิดภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกันไป โดยหลักการของการใช้ตรรกะอธิบายนี้จะพบข้อโต้แย้งที่ทำให้คำว่า "ภูมิ" นั้นเป็นเรื่องจิตใจ ในแง่ของการกำเนิดตามภูมินั้นมิใช่สิ่งที่เกินเลยจากสิ่งที่ปรากฏผ่านความรู้สึกที่มีจิตใจแต่อย่างใด ดังข้อโต้แย้งว่า

"ความสุขเป็นเรื่องของจิตใจที่มนุษย์มีได้ โดยมีความสุขชั้นต่ำ ชั้นปานกลาง และชั้นสูง ผ่านภพ กล่าวคือ 1. กามาวจรภูมิเป็นจิตท่องเที่ยวไปในกาม 2. รูปาวจรภูมิเป็นจิตท่องเที่ยวไปในรูปที่ไม่เกี่ยวกับกาม 3. อรูปาวจรภูมิ ข้อพิจารณานี้คือ จิตที่ท่องเที่ยวไปในสิ่งที่ไม่มีรูปไม่เกี่ยวกับกาม และ 4. โลกุตรภูมิ เป็นจิตที่อยู่เหนือโลก โดย 3 ภูมิแรกตกอยู่ภายใต้โลกคือ โลกที่เป็นกาม โลกที่เป็นรูป โลกที่เป็นอรูป ส่วนโลกุตตรภูมิอยู่เหนือโลก เป็นภูมิที่อยู่เหนือโลก ทางอภิธรรมถือว่าเป็นพุทธภาษิต แต่ผม (พุทธทาสภิกขุ) ไม่เชื่อ อาจเป็นเรื่องที่จัดขึ้นทีหลัง เนื่องจากบัญญัติอย่างนี้อาจจะมีก่อนพระพุทธเจ้าก็ได้ เพราะเขารู้เรื่องกาม เรื่องรูป เรื่องอรูปกันมาก่อนพระพุทธเจ้าแล้ว และในเรื่องโลกุตตรภูมิเขาคงจะเคยฝันถึง แม้ว่าอย่างน้อยเขาจะไม่ได้บรรลุ เขาอาจจะได้เคยฝันถึงสิ่งที่เหนือไปจากโลก" (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

การถือว่าภูมิเป็นสิ่งที่ระบุถึงจิตใจเป็นการอ้างถึงการมองว่ามนุษย์ที่จิตใจที่เต็มไปด้วยราคะโทสะ และโมหะก็ไม่ต่างจากการที่ผู้นั้นจะมีภพไม่ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยในกามาวจรภูมิที่เต็มไปด้วยกิเลสเป็นตัวผูกพันธ์ แต่ในแง่ที่ตรงข้ามหากสัตว์มีจิตที่เป็นคุณธรรมก็สามารถจะพัฒนาสู่ภพที่สูงขึ้นได้ แต่ยังอยู่ในกามาวจรภูมิเช่นเดิม

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณธรรม การที่สัตว์นั้นมีคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้พิจารณาถึงการกระทำที่เชื่อมโยงกันได้ถึงคุณลักษณะของผู้มีคุณธรรม จะพบว่าเรื่องเล่าของพระโพธิสัตว์ในชาดกนั้นปรากฏในกำเนิดของสัตว์เป็นจำนวนมาก และสัตว์เหล่านั้นล้วนแต่มีการแสดงออกที่ถูกนำมาอธิบายในลักษณะของการมีคุณธรรมผ่านการตัดสินใจของสัตว์ในเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะนำไปสู่การเชื่อได้ว่าสัตว์เหล่านั้นมีคุณธรรม ในแง่ของความเป็นสัตว์มีคุณธรรมธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ (moral agent) ดังข้อความว่า

"ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์ ก็พึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเถิด เหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว ทรงประพฤติอยู่ผู้เดียว และเหมือนช้างมาตังคะละทิ้งโขลงอยู่ตัวเดียวในป่า ฉะนั้น ...ตัณหาย่อมเจริญแก่มนุษย์ผู้ประพฤติประมาท เหมือนเถาย่านทรายเจริญอยู่ในป่า เขาย่อมเร่ร่อนไปมา เหมือน

วานรที่ต้องการผลไม้ เที่ยวเร่ร่อนไปมาในป่า ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 329,334 หน้าที่ 136,137, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การที่มนุษย์มีศีลธรรมจึงไม่ต่างจากสัตว์ที่แสดงออกในการทำบางอย่างที่คล้ายกับมนุษย์ จึงเป็นการมองได้ว่าสัตว์ก็ไม่ต่างจากมนุษย์ในแง่ของการเป็นผู้มีศีลธรรม จากสมมติฐานดังกล่าวนี้จึงอาจเข้าใจได้ว่าสัตว์มีสิทธิที่จะถูกพิจารณาในฐานะเท่าเทียมกับมนุษย์

อีกทั้งสัตว์ยังถูกมองว่าเป็นสิ่งที่สอนได้หรือเรียนรู้ได้เช่นเดียวกับมนุษย์ หากจับสัตว์นั้นมาฝึกและสอนจะพบว่าสัตว์นั้นพัฒนาได้ เช่นเดียวกับความเป็นมนุษย์ที่ต้องฝึกก่อนจึงจะถูกมองว่าเป็นมนุษย์ ดังข้อความว่า “คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้วในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 321 หน้าที่ 133, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพัฒนาตนเองได้จึงเป็นแนวทางที่พิจารณาให้เห็นถึงลักษณะการเชื่อมโยงให้เห็นถึงการที่สัตว์กับมนุษย์นั้นฝึกแล้วจึงจะสมควรได้รับยกย่อง ดังข้อความที่ว่า

“ช้างของพระราชาประกอบด้วยองค์ 5 ประการ คือ 1. เป็นสัตว์เชื่อฟัง 2. เป็นสัตว์ฆ่าได้ 3. เป็นสัตว์รักษาได้ 4. เป็นสัตว์อดทนได้ 5. เป็นสัตว์ไปได้ เป็นช้างควรแก่พระราชา ควรเป็นช้างต้น นับว่าเป็นราชพาหนะโดยแท้ เช่นเดียวกับภิกษุประกอบด้วยธรรม 5 ประการ คือ 1. เป็นผู้เชื่อฟัง 2. เป็นผู้ฆ่าได้ 3. เป็นผู้รักษาได้ 4. เป็นผู้อดทนได้ 5. เป็นผู้ไปได้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลกธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 140 หน้าที่ 229-230, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สัตว์ที่มีคุณธรรมจึงมีลักษณะที่ตรงกับมนุษย์ที่มีคุณธรรม และหากมนุษย์มีคุณธรรมได้รับผลที่ตามมาคือการได้รับการยกย่อง ก็ไม่ต่างจากสัตว์ที่มีคุณธรรมก็จะได้รับยกย่องไม่ต่างกัน ข้อความนี้จึงเป็นยกให้สัตว์นั้นได้ถูกพิจารณาให้มีพัฒนาตนเองได้ผ่านการมีคุณธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์

อีกทั้งในทางพระพุทธศาสนามองว่าสัตว์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไม่ต่างจากมนุษย์ผู้มีคุณธรรม ดังบทสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคที่ตรัสถามมัณฑูกเทพบุตรว่า

"ใครกันมีผิวพรรณงดงามยิ่งนัก รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์และบริวารยศเปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ กราบเท้าทั้งสองของเราอยู่" มัณฑูกเทพบุตรกราบทูลว่า "ชาติก่อนข้าพระองค์ได้เกิดเป็นกบเที่ยวหากินอยู่ในน้ำ ขณะที่ข้าพระองค์กำลังฟังธรรมของพระองค์อยู่ คนเลี้ยงโคได้ฆ่าข้าพระองค์ ขอพระองค์ทรงเล็งเห็นความสำเร็จแห่งจิตที่เลื่อมใสเพียงครู่เดียว และโปรดทอดพระเนตรบริวารยศ อานุภาพ ผิวพรรณและความรุ่งเรืองของข้าพระองค์เถิด ข้าแต่พระโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่าชนผู้ได้ฟังธรรมของพระองค์ตลอดกาลยาวนาน ย่อมบรรลุฐานะที่ไม่หวั่นไหว ซึ่งเป็นฐานะที่เหล่าสัตว์ไปแล้วไม่เศร้าโศก" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 857-860 หน้าที่ 100, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สัตว์จึงมีสถานะทางศีลธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ เพราะสัตว์กับมนุษย์ต่างมีสัญชาตญาณเดิมที่ถูกเรียกว่า วาสนาที่สะสมมาแต่เดิมจึงทำให้สัตว์และมนุษย์ไม่ต่างกันสามารถทำร้ายสัตว์อื่นด้วยสัญชาตญาณ และการกระทำนั้นถือเป็นการกระทำตามกรรม แต่หลักทางพระพุทธศาสนาก็ยกย่อง

เหล่าสัตว์ที่อยู่เหนือสัญชาตญาณ เช่นสัตว์ที่กินเนื้อรักษาศีลในวันพระตามเรื่องราวที่ปรากฏในชาดกที่ว่า

> “นาคกล่าวกับท้าวสักกะว่า “ข้าพเจ้ามีปลาตะเพียนแดงอยู่ 7 ตัว ซึ่งพรานเบ็ดตกขึ้นมาได้จากน้ำวางไว้บนบก พราหมณ์ ขอท่านจงบริโภคอาหารที่ข้าพเจ้ามีอยู่อย่างนี้แล้วบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าเถิด” สุนัขจิ้งจอกกล่าวว่า ในเวลากลางคืน ข้าพเจ้าได้นำอาหารของคนเฝ้านาคนโน้นมาคือ เนื้อย่าง 2 ไม้ เหี้ย 2 ตัว นมส้ม 1 หม้อ ท่านพราหมณ์ ขอท่านจงบริโภคอาหารที่ข้าพเจ้ามีอยู่นี้แล้วบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 27 ข้อที่ 61-62 หน้าที่ 169, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การละเมิดกันไม่ว่าจะมนุษย์หรือสัตว์จึงมีสถานะไม่ต่างกัน เพราะคำว่าสัตว์ถูกมองว่าเป็นไปในลักษณะเดียวกันคือไม่ว่าจะเป็นมนุษย์เหรือสัตว์ต่างทำกรรมและรับผลกรรมไม่ต่างกัน ดังข้อความว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 216 หน้าที่ 353, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การฆ่าสัตว์หรือการที่สัตว์ไปทำร้ายกันจึงต้องรับผลกรรมและการกระทำนั้นไม่ต่างกัน และอาจโยงให้เห็นว่าทุกคนมีสิทธิเท่ากันในแง่ของกรรม

แนวคิดเรื่องสัตว์ในฐานะความเป็นเทพในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สัตว์ที่ปรากฏในฐานะของเทพนั้นพบว่ามีปรากฏในตำนานพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะพบได้ดังนี้

1. **กบ** ได้รับยกย่องเป็นเทพจากการได้ฟังธรรม ปรากฏในข้อความว่า "ใครกันมีผิวพรรณงดงามยิ่งนัก รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์และบริวารยศเปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ กราบเท้าทั้งสองของเราอยู่" มัณฑูกเทพบุตรกราบทูลว่า "ชาติก่อนข้าพระองค์ได้เกิดเป็นกบเที่ยวหากินอยู่ในน้ำ ขณะที่ข้าพระองค์กำลังฟังธรรมของพระองค์อยู่ คนเลี้ยงโคได้ฆ่าข้าพระองค์ ขอพระองค์ทรงเล็งเห็นความสำเร็จแห่งจิตที่เลื่อมใสเพียงครู่เดียว และโปรดทอดพระเนตรบริวารยศ อานุภาพ ผิวพรรณและความรุ่งเรืองของข้าพระองค์เถิด ข้าแต่พระโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่าชนผู้ได้ฟังธรรมของพระองค์ตลอดกาลยาวนาน ย่อมบรรลุฐานะที่ไม่หวั่นไหว ซึ่งเป็นฐานะที่เหล่าสัตว์ไปแล้วไม่เศร้าโศก" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 857-860 หน้าที่ 100, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การยกย่องกบให้เป็นเทพได้ถูกอธิบายผ่านการผลที่เกิดขึ้นจากการฟังธรรมแล้วจิตน้อมไปในเสียง จึงกลายเป็นเทพบุตรในที่สุด

อีกทั้งยังถูกยกย่องว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ผู้บันดาลน้ำฝนให้คนทำไร่ทำนาทำมาหากินไทยเรียกคางคก เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ประเภทเดียวกับกบ, เขียด, และอึ่งอ่าง มักปรากฏตัวและส่งเสียงดังเมื่อฝนตกลงมาเป็นน้ำนองทั่วไป คนดั้งเดิมเริ่มแรกยุคดึกดำบรรพ์จึงเคารพยกย่องเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์สัญลักษณ์ของน้ำและฝน ไม่น้อยกว่า 3,000 ปีมาแล้วพยานหลักฐานสำคัญมี 2 อย่าง คือ 1. กบสำริดประดับอยู่หน้ากลองทอง หรือกลองสำริด ที่เรียกกันภายหลังว่ามโหระทึก ใช้ตีขอฝน 2. คนทำท่ากบเป็นภาพเขียนสี รูปคนแต่กางแขน-ขา ทำท่าเหมือนกบ บนหน้าผา ในถ้ำ และสถานที่ประกอบ

พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ภาพเขียนบนเพิงผากับผนังถ้ำมีรูปคนทำท่าคล้ายกบ จะพบทั่วไปทั้งในบริเวณประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

แต่ที่มีมากและยิ่งใหญ่ที่สุดอยู่ในมณฑลกวางสี ทางตอนใต้ของจีนซึ่งเป็นหลักแหล่งของกลุ่มชนพูดตระกูลภาษาลาว-ไทย เมื่อ 3,000 ปีมาแล้วคางคกที่ชาวบ้านสองฝั่งโขงเรียกคันคาก เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำเช่นเดียวกับกบ และแสดงตัวพร้อมเสียงร้องเช่นเดียวกับ ฝนเช่นเดียวกันชาวบ้านสองฝั่งโขงจึงยกย่องคางคกว่าเป็นสัตว์มีคุณมาพ่นน้ำฝนมาให้คน แล้วแต่งนิทานเรื่องพญาคันควก เป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วไปสืบจนทุกวันนี้ลายสัก เหมือนลายหนังกบ ตามร่างกาย แขนขาของผู้คนชนเผ่าในอุษาคเนย์ยุคแรกเริ่มทำลวดลายเหมือนผิวหนังกบจริง ๆ พวกเยะหรือเยว์ บรรพชนลายหนึ่งของคนสุวรรณภูมิสมัยโบราณ นับถือกบเป็นผีที่ให้ความคุ้มครองป้องกันพวกเขาจึงนิยมสักลายกบไว้ตามตัว ชาวจ้วงทางภาคใต้ของกวางสี ชาวหลีที่เกาะไหหลำ และตระกูลไทย-ลาวบางกลุ่ม เช่น ลาวพุงดำหรือลาวน้ำหมึกล้วน นิยมสักตามตัว เรียกว่า "สักหมึก" เพราะเป็นสีดำ หรือ "สักลายขากบ" เพราะลายเหล่านั้นคล้ายกับลายที่ขากบแม้ชาวมอญสมัยก่อนก็นิยมสักหมึก ดังสุนทรภู่บอกไว้ในนิราศวัดเจ้าฟ้าว่า "เห็นพวกชายฝ่ายมอญแต่ก่อนมา ล้วนสักขาเขียนหมึกจารึกพุง" (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559)

2. งู ตามความเชื่อดึกดำบรรพ์เชื่อว่า งู เป็นพาหนะศักดิ์สิทธิ์ช่วยขนย้ายสรรพสิ่งได้ปลอดภัยไปทางน้ำ ซึ่งสมัยหลังเรียกตามคติอินเดียว่า นาค, นาคราช, พญานาค ทำให้เรื่อจึงมีรูปงู หรือรูปนาคเป็นพาหนะศักดิ์สิทธิ์ไปสู่โลกหลังความตาย ซึ่งเมื่อสังคมเปลี่ยนไปเป็นราชรถ แต่ส่วนหัวและส่วนท้ายยังรักษาความเชื่อเดิมไว้โดยทำสัญลักษณ์เป็นรูปงูหรือนาค สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2568) ซึ่งตามคติความเชื่อเรื่องโลกหลังความตายที่รับเอาความเชื่อมาจากพุทธกับพราหมณ์มีร่องรอยการใช้เรือนาคในการนำศพไปทางน้ำ พิธีกรรมนี้นำไปสู่พิธีลอยอังคารที่ได้รับการปฏิบัติหลังจากมีพิธีเผาศพแล้วตามคติความเชื่อแบบพราหมณ์

คติความเชื่อของนาคที่เกี่ยวข้องกับบทพระพุทธมนต์ที่พระสงฆ์สวดมนต์พิธีกรรมต่างๆ เช่น บทขันธปริตร อันมาจากตำนานที่กล่าวถึง ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูขบกัดที่นิ้วเท้า ทนกำลังพิษบาดแผนไม่ไหวมรณภาพลง พระภิกษุรูปอื่นจึงประชุมสนทนาปรารภเรื่องนี้ เมื่อความรู้ไปถึงพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงตรัสแก่บรรดาภิกษุทั้งหลายว่า ชะรอยเธอจะไม่ได้แผ่เมตตาไปให้สกุลพญางูทั้งสี่คือ พญาวิรูปักษ์ พญางูเอราบถ พญางูฉัพยาบุตร พญางูกัณหาโคตมะ ถ้าเธอแผ่เมตตาไปยังพญางูทั้งสี่ งูจะไม่ทำร้าย เป็นที่ของของบทภาวนาว่า

> “เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูวิรูปักษ์ เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูเอราปถะ เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูฉัพยาบุตร เราขอมีเมตตากับตระกูลพญางูกัณหาโคตมกะ เราขอมีเมตตากับสัตว์ไม่มีเท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์สองเท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์สี่เท้า เราขอมีเมตตากับสัตว์มีหลายเท้า สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์สองเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์สี่เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์มีหลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ ขอสรรพสัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวลจงพบกับความเจริญความชั่วช้าอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ตนใดตนหนึ่งเลย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 27 ข้อที่ 105-106 หน้าที่ 92, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ลักษณะของภูมิภาคนี้ว่ามีงูที่เป็นสัตว์มีพิษร้ายและรุนแรงเกินกว่าคนจะแก้ไขได้ประกอบกับภูมิภาคนี้เป็นเขตร้อนชื้น มีสัตว์เลื้อยคลานโดยเฉพาะงูชุกชุม คนเลยกลัวงู แล้วบูชางูเป็นสิ่งมีอำนาจ

เหนือมีหลักแหล่งอยู่ในเรี้ยวในรูลึกลงไปในแผ่นดินที่ภายหลัง เรียกบาดาล ที่นั่นเป็นแหล่งน้ำมหึมาที่งูเป็นเจ้าของให้ผุดไหลออกมาจากใต้ดินเรียกน้ำซึมน้ำซับ หรือชำ อำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้ผู้คนในชุมชน เป็นเหตุให้คนทั้งหลาย เช่นวักงูเป็นผีศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์เดชคุ้มครองป้องกันและความอุดมสมบูรณ์ ฉะนั้น ภาชนะดินเผาบางใบมีลายเป็นรูปงู และภาชนะดินเผาจำนวนมากมีลายเขียนสีสัญลักษณ์ของน้ำ ภายหลังต่อมาได้รวมถึงสัตว์ร้ายและรุนแรงอื่นๆ แล้วทำสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยหลังๆ เช่น ยุคทวารวดีซึ่งพบทั่วไปความเชื่อเรื่องงูเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ผู้คนในภูมิภาคอุษาคเนย์ยกย่องนับถือมาแต่ดึกดำบรรพ์เมื่อไม่น้อยกว่าสองหรือสามพันปีมาแล้ว เพราะพบหม้อลายเขียนสีบางใบในวัฒนธรรมบ้านเชียง เขียนลวดลายเป็นรูปงูพันอยู่ลักษณะเช่นนี้เหมือนกันกับภาชนะดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเก่า จ. กาญจนบุรี แสดงว่ามนุษย์สมัยนั้นมีลัทธิ์บูชางู คือยกย่องนับถืองูเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์กันทั่วไปแล้ว

เช่นเดียวกับกลุ่มชนส่วนอื่นๆ ในโลกต่อมา เมื่อมีการติดต่อกับชาวต่างชาติต่างภาษา เช่น อินเดีย ผู้คนในภูมิภาคนี้ก็รับเอาคำว่านาคจากภาษาของชาวชมพูทวีปมาเรียกงูว่า “นาค” ให้ฟังขลังขึ้น เพราะยกย่องนับถือว่าเป็น ภาษาศักดิ์สิทธิ์นาคในอุษาคเนย์มีที่อยู่ใต้ดิน เรียกว่าบาดาล หรือนาคพิภพ หลังจากมีการติดต่อและรับแบบแผนอินเดียแล้วก็มีผล ชุดใหม่อยู่บนฟ้าตามคติอินเดียนานเข้านาคอุษาคเนย์กับนาคอินเดียก็ผสมปนเปกันแยกไม่ออก ว่าตรงไหนนาคพื้นเมือง ตรงไหนนาคต่างประเทศในบรรดาชุมชนบ้านเมืองทั่วภูมิภาคอุษาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง ตั้งแต่ตอนได้มามณฑลยูนานของจีนลงมา จนถึงปากแม่น้ำโขง ล้วนเลื่อมใสลัทธิบูชานาค เพราะเชื่อกันว่านาคเป็นผู้บันดาลให้เกิดธรรมชาติเกิดความมั่งและมั่นคงในขณะเดียวกันก็อาจบันดาลให้เกิดภัยพิบัติถึงขั้นเมืองล่มจมได้ นอกจากนั้นยังยกย่องนับถือนาคเป็นบรรพชนด้วย เหตุนี้เอง ผู้คนในภูมิภาคนี้จึงมีคำบอกเล่าในลักษณะของนิทานปรัมปราเกี่ยวกับนาคมากมายหลากหลายสำนวนจนนั้นไม่ถ้วน แล้วเชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริงทั้งนั้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559)

ค. หมา ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาได้เล่าถึงหมาหรือสุนัขได้พัฒนาเป็นเทพจากการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตใจ ปรากฏในเรื่องที่สุนัขของนายโคบาลที่ได้รับการอนุเคราะห์จากพระปัจเจกพุทธเจ้าที่ให้อาหารทุกวัน จนสุนัขนั้นจึงได้มีความรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้า นายโคบาลย่อมไปสู่ที่บำรุงของพระปัจเจกพุทธเจ้า (วันหนึ่ง) 2 ครั้งเนืองนิตย์ นายโคบาลนั้นแม้เดินไป ก็เอาไม้ตีที่พุ่มไม้และพื้นที่ดินในที่ซึ่งมีเนื้อร้าย ระหว่างทาง ส่งเสียงว่า “สุ สุ” 3 ครั้ง ยังเนื้อร้ายให้หนีไปแล้ว. แม้สุนัขก็ไปด้วยกับนายโคบาลนั้น ในวันหนึ่ง นายโคบาลนั้นกล่าวกะพระปัจเจกพุทธเจ้า “ท่านผู้เจริญ กาลใด ผมไม่มีโอกาสว่าง กาลนั้น ผมจักส่งสุนัขตัวนี้มา ขอพระผู้เป็นเจ้าพึงมาด้วยเครื่องหมายแห่งสุนัขนี้ที่กระผมส่งมาแล้ว” ตั้งแต่นั้นมา ในวันที่ไม่มีโอกาส นายโคบาลนั้นก็ส่งสุนัขไปว่า “พ่อ จงไป จงนำพระผู้เป็นเจ้ามา” ด้วยคำเดียวเท่านั้น สุนัขนั้นก็วิ่งไป ถึงที่ซึ่งนายตีพุ่มไม้และพื้นดินก็เห่าขึ้น 3 ครั้ง รู้ว่าเนื้อร้ายหนีไปแล้วด้วยเสียงนั้น ไปถึงที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้กระทำสรีปฏิบัติแต่เช้าตรู่ เข้าไปยังบรรณศาลา นั่งอยู่แล้ว ถึงประตูบรรณศาลา จึงเห่าขึ้น 3 ครั้ง ให้ท่านรู้ว่าตนมาแล้ว ก็นอนหมอบอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ากำหนดเวลาออกไปแล้ว สุนัขนั้นก็เดินเห่าไปข้างหน้าๆ เทียว พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อจะทดลองสุนัข จึงทำเป็นเดินไปทางอื่นในระหว่างๆ ทีนั้น สุนัขจึงไปยืนเห่าขวางหน้าของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นไว้ แล้วนำท่านลงทางนอกนี้ ต่อมาในกาลวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อจะทดลองสุนัขนั้น จึงเดินไปสู่ทางอื่นแล้ว แม้สุนัขนั้นจะ

ยืนขวางห้ามอยู่ข้างหน้าก็ไม่กลับ เอาเท้ากระตุ้นสุนัขแล้วเดินไป สุนัขรู้ว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าไม่กลับ จึงกลับไปคาบชายผ้านุ่งฉุดมา นำท่านลงสู่ทางนอกนี้ สุนัขนั้นได้ยังความรักอันมีกำลัง ให้เกิดขึ้นแล้วในพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ด้วยประการอย่างนี้ ต่อมาในกาลอื่น จีวรของพระปัจเจกพุทธเจ้าเก่าแล้ว ครั้งนั้น นายโคบาลจึงได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวรแก่ท่าน พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวกับนายโคบาลนั้นว่า “ผู้มีอายุ ชื่อว่าการทำจีวร อันบุคคลผู้เดียวทำได้ยาก, อาตมาไปสู่สถานที่สบายแล้วจักกระทำ” นายโคบาล ท่านผู้เจริญ นิมนต์ทำที่นี่เถิด พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้มีอายุ อาตมาไม่อาจ นายโคบาล ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ท่านอย่าไปอยู่ภายนอกให้นานนัก สุนัขได้ยืนฟังคำของคนทั้งสองนั้นอยู่เหมือนกัน พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวกะนายโคบาลนั้นว่า “จงหยุดเถิด อุบาสก” ให้นายโคบาลกลับแล้ว เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้าต่อเขาคันธมาทน์ หลีกไปแล้ว สุนัขแลดูพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้เหาะไปทางอากาศ ยืนเห่าอยู่แล้ว เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นลับคลองจักษุไป หทัยก็แตกทำลายลง มีลูกสุนัขที่ถูกเลี้ยงไว้แล้วแต่ละครั้งที่ ชื่อว่า สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนั้น เป็นสัตว์มีชาติซื่อตรง ไม่คดโกง จึงไปเกิดเป็นโฆสกเทพบุตร (ที.สี.อ. (ไทย) 1/2/220-309, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) และจะพบได้ว่า หมายังเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาผีของบรรพชนคนอาเซียนยุคดึกดำบรรพ์ ราว 3,000 ปีมาแล้วเพราะเชื่อว่า 1) หมาเป็นบรรพชน เพราะคนเกิดจากท้องหมา 2) หมาเอาพันธุ์ข้าวจากฟ้าลงมาดินให้คนรู้จักปลูกกินเป็นครั้งแรก ก่อนหน้านั้นคนไม่รู้จักกินข้าว ปลูกข้าว จึงวาดรูปหมาไว้เซ่นวักในพิธีกรรมตามเพิ่งผาและผนังถ้ำ บางชุมชนปั้นรูปหมาไว้คุ้มครองหมู่บ้าน แล้วฆ่าหมาฝังร่วมกับคนตาย โดยมีคำบอกเล่าเป็นนิทานเรื่องหมาให้จดจำแพร่หลายทั่วไปคนกินหมา เมื่อคนเคารพยกย่องหมาเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์คนจึงมีพิธีกรรมฆ่าหมา เช่นวักเลี้ยงผีแล้วคนกินหมาที่เลี้ยงผีนั้นด้วยความเชื่อว่าเพิ่มพูนพลังศักดิ์สิทธิ์ เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายที่คุกคามยุคดึกดำบรรพ์คนกินหมาเฉพาะโอกาสพิเศษในพิธีเช่นวักเลี้ยงผี เช่น ปีละครั้ง ไม่กินเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559)

การเปลี่ยนจากสัตว์เป็นเทพเป็นการพัฒนาบนฐานของการยกระดับจิตใจที่เดิมอิงกับสัญญาหรือสัญชาตญาณเดิมไปสู่การมีจิตใจที่มีคุณธรรมประกอบไปพร้อมกัน และมีตำนานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่มองว่าสัตว์เหล่านี้มีความใกล้ชิดกับมนุษย์ แม้สัตว์ก็สามารถพัฒนาขึ้นได้เช่นกัน

การเปลี่ยนสถานะทางศาสนาจากสัตว์สู่เทพในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สถานะทางศาสนาที่เปลี่ยนสัตว์เป็นเทพมาจากการเปรียบเทียบกับความเปลี่ยนแปลงนั้นเกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์ รวมถึงการมีสถานะที่เกินเลยกว่าความเป็นมนุษย์ที่มีคุณธรรมประกอบในฐานะความเป็นเทพ ดังนี้

1. การเปลี่ยนสถานะจากสัตว์สู่เทพเชิงบารมี มาจากการสั่งสมคุณธรรมจนสร้างเป็นบารมี ทั้งนี้จะสังเกตได้จากการที่พระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นสัตว์นั้นจะมีลักษณะเช่นเดียวกับบุคคลที่มีคุณธรรม กล่าวคือ เป็นผู้รักษาศีลก่อนเป็นเบื้องต้นตามข้อความที่มาจากการลักษณะของบุคคลผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ และเป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ..เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ‘ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเซ่นสรวงมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและชั่วมี...สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก’ บุคคลนั้นย่อมไม่กระเสือกกระสนด้วย

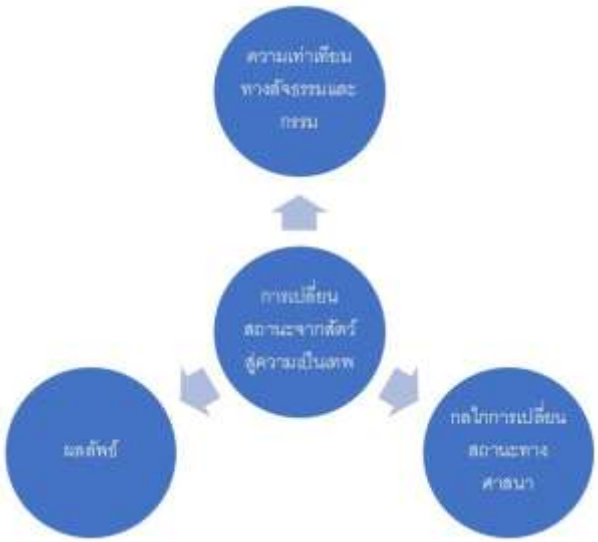
กาย วาจา และใจ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมของเขาตรงคติของเขาก็ตรง การอุบัติของเขาก็ตรง บุคคลนั้นย่อมไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย วาจา และใจ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมของเขาตรง คติของเขาก็ตรง การอุบัติของเขาก็ตรงสำหรับบุคคลผู้มีคติตรง มีอุบัติตรง เรากล่าวว่ามีคติอย่าง 1 ใน 2 อย่างคือ เป็นคนมีสุขโดยส่วนเดียว หรือเป็นคนมีตระกูลสูง เช่น ตระกูลกษัตริย์ มหาศาลตระกูลพราหมณ์มหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาลที่มั่งคั่ง มีโภคะมาก มีทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจมาก การอุบัติของสัตว์ทั้งหลายย่อมมีได้เพราะกรรมที่มีแล้วอย่างนี้ คือ สัตว์นั้นย่อมอุบัติด้วยกรรมที่ตนทำไว้ ผัสสะอันเป็นวิบากย่อมถูกต้องสัตว์นี้ผู้อุบัติแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 24 ข้อที่ 216 หน้าที่ 353-356, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเปลี่ยนแปลงจากผลกรรมที่มาจากการรักษาศีล และปฏิบัติธรรมเป็นการสนับสนุนให้เกิดลักษณะของความเป็นเทพในแง่ของการประกอบด้วยหลักหิริและโอตตัปปะอันเป็นเทวธรรมที่ว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตัปปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม) เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 27 ข้อที่ 6 หน้าที่ 3, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยลักษณะการเปลี่ยนแปลงนี้มาจากการเปรียบเทียบกับบุคลิกของความเป็นมนุษย์ ในแง่หนึ่งความเป็นเทพได้ถูกเสนอผ่านการปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการรับรู้ หากสัตว์ที่ปฏิบัติได้ตามนี้ก็ถือว่าเป็นเทพในแง่ของการมีเทวธรรมที่ไม่ฆ่าสัตว์อื่น จะพบได้จากประวัตินางสุชาดาที่ไปเกิดเป็นนกยางในซอกเขา การที่เกิดเป็นนกกระยางทำให้ท้าวสักกะได้ประทานศีล 5 เพื่อให้นางรักษา แต่นั้นมา นางเที่ยวหากินแต่ปลาที่ตายเองเท่านั้น โดยกาลล่วงไปไม่นาน ท้าวสักกะเสด็จไปเพื่อทรงประสงค์จะลองใจนาง จึงทรงจำแลงเป็นปลาตายนอนหงายอยู่หลังหาดทราย นางเห็นปลานั้นแล้ว ได้คาบเอาด้วยสำคัญว่า ปลาตาย ในเวลาจะกลืน ปลากระดิกหางแล้ว นางรู้ว่า ปลาเป็น จึงปล่อยเสียในน้ำ ท้าวสักกะทรงปล่อยเวลาให้ล่วงไปหน่อยหนึ่งแล้ว จึงทรงทำเป็นนอนหงายข้างหน้านางอีก นางก็คาบอีกด้วยสำคัญว่า ปลาตาย ในเวลาจะกลืน เห็นปลายังกระดิกหางอยู่ จึงปล่อยเสียด้วยรู้ว่า ปลาเป็น ท้าวสักกะทรงทดลองอย่างนี้ครบ 3 ครั้งแล้ว ตรัสว่า เจ้ารักษาศีลได้ดี ให้นางทราบพระองค์แล้ว ตรัสว่า เรามาเพื่อประสงค์จะลองใจเจ้า เจ้ารักษาศีลได้ดี เมื่อรักษาได้อย่างนั้น ไม่นานเท่าไร ก็จักเกิดในสำนักของเราเป็นแน่ จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 2/2/220-309, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560)

การที่นางนกยางรักษาศีล โดยเว้นจากการเบียดเบียนทำให้มีคุณธรรมเพียงพอที่จะเกิดเป็นเทพได้ และจากการรักษานี้เองนำนางไปสู่การเป็นเทพในท้ายที่สุด แต่จากลักษณะการปฏิบัติของนางชี้ไปที่การทำผิดปกติวิสัยของสัตว์ที่จะต้องกินอาหาร จึงทำให้สุดท้ายนางเสียชีวิตแต่สุดท้ายก็เป็นเทพ ทั้งนี้มาจากการประกอบด้วยคุณธรรม แม้แต่สัตว์ก็สามารถทำได้เช่นกัน แต่วิธีการทำนี้ต้องอาศัยการระลึกได้ถึงคุณธรรมดังกล่าวและปฏิบัติตามคุณธรรมนั้นได้จริง ไม่ใช่แค่เพียงรู้แล้วไม่ปฏิบัติตาม

2. ลักษณะการเปลี่ยนสถานะจากสัตว์สู่เทพเชิงอำนาจ มาจากการมองเชิงการอยู่ร่วมกันระหว่างสัตว์และมนุษย์ที่จะพบว่า คนที่มีอำนาจมากสุดจะต้องมีลักษณะพิเศษบางอย่างที่ได้มาจากธรรมชาติเพื่อยกระดับสัตว์นั้นมีอิทธิพลเหนือสิ่งอื่น เช่นเดียวกับการเทียบพระพุทธเจ้ากับสัตว์ที่มีอำนาจอย่างช้างที่พบว่า ช้างเป็นสัตว์ใหญ่สุดในบรรดาสัตว์อื่นจึงมีอำนาจเหนือสัตว์อื่น เมื่อจะเทียบกับกับบุคคลจึงเท่ากับบุคคที่ประเสริฐสูงสุด เช่นการเปรียบช้างกับพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริอย่างนี้ว่า “เมื่อก่อน เราอยู่คลุกคลีกับพวกภิกษุ ภิกษุณี

อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา พวกเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ เราอยู่คลุกคลี ลำบากไม่ผาสุก เวลานี้ เรานั้นไม่คลุกคลีอยู่กับพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา พวกเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ เราไม่คลุกคลีจึงอยู่ผาสุกดี” พญาช้างนั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “เมื่อก่อน เราอยู่คลุกคลีกับพวกช้างพลายช้างพัง ลูกช้างใหญ่ ลูกช้างเล็ก กินหญ้ายอดด้วน ส่วนกิ่งไม้ที่เราหักลงมากองไว้ช้างเหล่านั้นก็กินหมด ได้ดื่มแต่น้ำขุ่นๆ เมื่อเราเดินลงหรือขึ้นจากท่าน้ำ ช้างพังก็เดินเสียดสีกายไป เราอยู่คลุกคลี ลำบาก ไม่ผาสุก เวลานี้ เรานั้นไม่คลุกคลีอยู่กับพวกช้างพลาย ช้างพัง ลูกช้างใหญ่ ลูกช้างเล็ก ไม่กินหญ้ายอดด้วน ไม่ถูกช้างกินกิ่งไม้ที่เราหักลงมา ไม่ดื่มแต่น้ำขุ่นๆ เมื่อเราเดินลงหรือขึ้นจากท่าน้ำ ช้างพังไม่เดินเสียดสีกายไป เราไม่คลุกคลี จึงอยู่ผาสุกดี” ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบความสงัดพระวรกายของพระองค์ และทรงทราบความคิดของพญาช้างนั้นด้วยพระทัยแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่าพุทธอุทาน จิตของพญาช้างผู้มีงางามดุจงอนรถนั้น ย่อมเสมอกับจิตของพระพุทธเจ้า เพราะอยู่ผู้เดียวยินดีในป่าเหมือนกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 35 หน้าที่ 263, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเข้าใจว่าสิ่งใดมีอำนาจมาจากลักษณะพิเศษทางกายก่อน เช่นเดียวกับงูที่มีพิษจึงกลายเป็นที่มาของการเคารพพญานาคว่าเป็นเทพชั้นจาตุมมหาราชิกาที่มีอำนาจจากการเคารพเหนือสัตว์อื่น และยังปรากฏในอาฏานาฏิยสูตรว่าด้วยมนต์เครื่องรักษาชื่ออาฏานาฏิยะ กล่าวถึงการที่ท้าวมหาราชนั้นมีพระนามว่าวิรูปักษ์ทรงเป็นหัวหน้าของพวกนาค มีนาคแวดล้อมทรงโปรดปรานการร่ายรำและการขับร้อง ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมาว่า‘แม้โอรสของท้าววิรูปักษ์จะมีมาก ก็มีพระนามเดียวกันคือ ทั้ง 91 องค์ มีพระนามว่าอินทะ ต่างมีพลังมาก’ ท้าววิรูปักษ์ และโอรสเหล่านั้น ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ตื่นแล้ว ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ พากันถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ปราศจากความครั่นคร้าม แต่ที่ไกล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 290 หน้าที่ 238-239, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การมีอำนาจของสัตว์อย่างนาคหรืองูได้ถูกยกให้แต่ก็ยังไม่เทียบเท่าบารมีของพระพุทธเจ้า แต่ก็ถือว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือกว่าสัตว์อื่น และการเปลี่ยนสถานะเชิงอำนาจนี้เป็นไปตามธรรมชาติของสัตว์และสอดคล้องกับวิธีการอธิบายทางพระพุทธศาสนาที่ยกย่องบุคคลที่มีอำนาจทางธรรมนั้นว่าเหนือกว่าธรรมชาติเหล่านี้

องค์ความรู้ใหม่

ภาพ 1 แนวคิดการเปลี่ยนสถานะจากสัตว์สู่ความเป็นเทพ

แนวคิดการเปลี่ยนสถานะจากสัตว์สู่ความเป็นเทพมีองค์ประกอบหลักที่เชื่อมโยงกัน 3 ส่วน คือ

1. ฐานคิดเรื่องความเท่าเทียมทางสัจธรรมและกรรม คือ ความเป็นสัตว์ถูกกำหนดโดยการข้องติดในกิเลสในขันธ์ 5 ซึ่งมีไม่ต่างกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน คือ สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนและรับผลของกรรมไม่ต่างจากมนุษย์ ทำให้ทุกคนมีสิทธิเท่ากันในแง่ของกรรม

2. กลไกการเปลี่ยนสถานะทางศาสนา คือ การเปลี่ยนสถานะทางจิตใจ คือสถานะไม่ได้ผูกติดอยู่กับร่างกาย แต่คือการมีอยู่ภายในจิตใจ หากสัตว์มีจิตที่เป็นคุณธรรมก็สามารถพัฒนาสู่ภพที่สูงขึ้นได้ แม้ยังอยู่ในกามาวจรภูมิเดิม และการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณธรรม คือ สัตว์สามารถมีคุณธรรมและศีลธรรม (Moral Agent) ได้เช่นเดียวกับมนุษย์ ผ่านการปฏิบัติที่ละเว้นจากการเบียดเบียน และการฝึกฝนตนเอง การปฏิบัติได้ตามหลักหิริและโอตตัปปะ (เทวธรรม) ถือเป็นการเป็นเทพในแง่ของการมีเทวธรรม

3. ผลลัพธ์ คือ สัตว์ที่ได้รับการยกสถานะสู่ความเป็นเทพ คือ สัตว์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและมีจิตน้อมไปในธรรม จะได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรหรือเทพธิดา และสัตว์ที่มีคุณธรรมแต่ยังมีชีวิตอยู่จะได้รับการยกย่องไม่ต่างจากมนุษย์ที่มีคุณธรรม เช่น ช้าง ที่ปฏิบัติจนจิตเสมอกับพระพุทธเจ้า อีกทั้ง สัตว์ถูกยกสถานะทางสังคมและธรรมชาติคือ พญานาคหรืองูที่ถูกยกย่องในฐานะเทพผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์และเชื่อมโยงกับความอุดมสมบูรณ์

สรุป

การเปลี่ยนสถานะของสัตว์ให้สูงขึ้นสู่ความเป็นเทพ โดยเชื่อมโยงกับมิติทางพระพุทธศาสนาและธรรมชาติ พระพุทธศาสนาเชื่อในการฝึกฝนเพื่อยกระดับสถานะของมนุษย์ แต่ก็มีมุมมองที่ว่า

ความเป็นสัตว์ ผู้ข้องติดในกิเลสในขันธ์ 5 นั้นมีไม่ต่างกันระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และสัตว์ก็สามารถพัฒนาตนเองได้ ทุกสรรพสัตว์ต่างเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนและรับผลของกรรมไม่ต่างกัน แนวคิดการเปลี่ยนสถานะทางศาสนา อธิบายผ่านการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและคุณธรรมคือ ความเป็นภพและภูมิ ภพและภูมิเป็นการมีอยู่ภายในจิตใจ หากมนุษย์มีจิตใจเต็มด้วยกิเลสก็ไม่ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานในกามาวจรภูมิ แต่สัตว์ที่มีจิตเป็นคุณธรรมก็สามารถพัฒนาสู่ภพที่สูงขึ้นได้ การเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณธรรมคือ สัตว์มีสถานะทางศีลธรรมเช่นเดียวกับมนุษย์ ดังที่ปรากฏในชาดกเรื่องพระโพธิสัตว์เกิดเป็นสัตว์ การพัฒนาตนเองได้ถือเป็นการสมควรได้รับการยกย่อง สัตว์ที่ถูกยกย่องเป็นเทพ คือ กบที่ไปเกิดเป็นมัณฑูกเทพบุตรจากการฟังธรรมแล้วจิตเลื่อมใสเพียงครู่เดียว นอกจากนี้ยังถูกยกย่องเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ผู้บันดาลน้ำฝน งูหรือพญานาคที่ถูกนับถือมาแต่โบราณว่ามีฤทธิ์อำนาจ เป็นพาหนะศักดิ์สิทธิ์ และมีการกล่าวถึงการแผ่เมตตาไปยังพญางูทั้งสี่ตระกูล หมาหรือสุนัข ไปเกิดเป็นโฆสกเทพบุตรหลังจากที่หทัยแตกทำลายลงเพราะความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้า การเปลี่ยนจากสัตว์เป็นเทพเป็นการพัฒนาบนฐานของการยกระดับจิตใจจากสัญชาตญาณไปสู่การมีคุณธรรม ซึ่งสะท้อนถึงการปฏิบัติที่เหนือกว่าวิสัยของสัตว์ทั่วไป เช่น นกยางที่รักษาศีล 5 โดยไม่เบียดเบียน แสดงให้เห็นว่าสัตว์ก็สามารถพัฒนาตนเองผ่านการมีคุณธรรมได้เช่นเดียวกับมนุษย์

เอกสารอ้างอิง

พุทธทาสภิกขุ. (2549). คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

พุทธทาสภิกขุ. (2536). ผู้ครองเรือน. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นาตาแฮก.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2568). ศาสนาผี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

Brown R. Grant. (1921). “The Pre-Buddhist Religion of the Burmese”. *Folklore*, 32(2): 79-80.

Jayatilleke. (2000). *Facets of Buddhist Thought*. Kandy: Buddhist Publication Society.

การกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิที่ปรากฏในคติชุมชนของสังคมไทย

The Sacralization of the San Phra Phum (Spirit House) as Manifested in the Community Beliefs of Thai Society

กฤษณพน วรรณวิทยาภา Gritsanaphon Wannavithyapa
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: yoelite@gmail.com

Received March 9, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิที่ปรากฏในคติชุมชนของสังคมไทย ด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ศาลพระภูมิซึ่งเป็นที่สถิตของเทพารักษ์ประจำพื้นที่มีที่มาจากความเชื่อสองส่วนหลักคือ ความเชื่อเรื่องเทพ คือพระภูมิถูกมองในสถานะเทียบเท่ากับรุกขเทวดาหรือเทพผู้ดูแลปกปักษ์รักษาหมู่ชน โดยมีรากฐานจากแนวคิดเรื่องท้าวจตุโลกบาลในมหาสมัยสูตร และเทวดาที่คุ้มครองมนุษย์ตามรตนสูตร ซึ่งมนุษย์ต้องทำพลีกรรมตอบแทน และ ความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เริ่มต้นจากสถานที่ฝังศพของผู้นำเผ่าหรือบรรพชน ซึ่งถูกนับถือว่าเป็นผู้ปกปักษ์รักษา ก่อนจะพัฒนาไปสู่การสร้างศาลผีหรืออารักษ์หมู่บ้าน ต่อมาพระพุทธศาสนาได้นำความเชื่อเรื่องเทพเข้ามาแทนที่เจ้าที่เจ้าทางหรือผีบรรพบุรุษ ทำให้พระภูมิมีลักษณะเป็นเทวดาอยู่ในปราสาท การกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ยังเป็นการจำลองรูปแบบเชิงอุดมคติของเขาพระสุเมรุและสวรรค์ชั้นต่างๆ ส่วนกระบวนการกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์นี้สะท้อนผ่านการเปลี่ยนแปลงสองมิติ ได้แก่ เชิงอัตวิสัย คือ การยกย่องบุคคลเชิงอุดมคติหรือผู้นำชุมชนในฐานะผู้ปกปักษ์รักษา และเชิงปรวิสัย คือ การใช้แนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยการนำหลักการเรื่องภุมมเทวดาในมหาสมัยสูตร มาเป็นจุดเชื่อมต่อให้พระภูมิทำหน้าที่ดูแลรักษาพื้นที่แทนคติความเชื่อเดิม ดังนั้น ศาลพระภูมิในสังคมไทยจึงเป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และแสดงถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการสร้างความอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์; ศาลพระภูมิ; สังคมไทย

Abstract

The objective of this article is to study the sacralization of the San Phra Phum (Spirit House) as it appears in the community beliefs of Thai society, through a review

of relevant documents and research. The study found that the San Phra Phum, which is the abode of the area's guardian spirit, is described as originating from two main components of belief: The belief in Deities (Thep): Phra Phum is viewed as equivalent to a tree deity or a deity who watches over and protects the community. This is rooted in the concept of the Four Heavenly Kings found in the Mahasamaya Sutta, and the deities that protect humans as described in the Ratana Sutta, in exchange for which humans must offer sacrifices in return. The belief in Sacred Space: The sacred space originally started as the burial site of a tribal leader or ancestor, who was revered as a protector. It later developed into the construction of a spirit shrine or village guardian shrine (Arak Mu Ban). Subsequently, Buddhism introduced the belief in deities to replace the indigenous guardian spirits or ancestral spirits, giving Phra Phum the characteristic of a deity residing in a castle/palace (Prasat). The designation of sacred space also serves as an idealized simulation of Mount Meru and the various celestial realms. Furthermore, this process of sacralization is reflected through two dimensions of change: Subjective Dimension; the exaltation of an idealized person or community leader as a guardian/protector—and Objective Dimension; the application of Buddhist concepts, specifically the principle of Earth Deities from the Mahasamaya Sutta, to serve as a connection point for Phra Phum to take on the role of area guardian in place of the original beliefs. In conclusion, the San Phra Phum in Thai society is a symbol connecting the relationship between humanity and nature, and represents a cultural syncretism focused on creating sustainable coexistence.

Keywords: The Sacralization; San Phra Phum (Spirit House); Thai Society

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาที่ถูกนำเสนอผ่านแนวคิดผสมผสาน (Syncretism) ที่พิจารณาพื้นฐานของสังคมไม่ใช่แค่ศาสนาและพิธีกรรมเท่านั้น แต่รวมถึงสภาวะยอมจำนนของวัฒนธรรมทั่วๆ ไป เช่นจากอำนาจของผู้นำสู่สังคมรากหญ้า จะพบว่าอัตลักษณ์ของผู้คนในสังคมไม่จำเป็นจะต้องถูกนำเสนอเชื่อมโยงกับประเพณีและวัฒนธรรมเดิมอีกต่อไป เช่น เด็กนักเรียนไม่จำเป็นต้องใส่ชุดนักเรียน หรือนักบวชไม่จำเป็นต้องเป็นพระที่หลีกหนีจากสังคมสู่ความสันโดษส่วนตัว แต่อัตลักษณ์และกลุ่มต่างๆ สามารถแสดงรูปแบบความเชื่อของตนเองผ่านวิธีการนำเสนอรูปแบบใหม่ ทั้งสัญลักษณ์ ศิลปะ การแต่งตัว และภาษาที่ร่วมสมัยมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการการล่มสลายหรือการเสื่อมทางวัฒนธรรม โดยจะพบว่า เรื่องเล่าต่างๆ ที่ถูกพัฒนาต่อมากลายเป็นวัฒนธรรมเชิงปัจเจกที่ถูกนำเสนอใหม่ที่ต่อเนื่องไปสู่วัฒนธรรมที่ต่างจากเดิม (Charles Stewart and Rosalind Shaw, 1994)

การเข้าใจความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิได้เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างสัญลักษณ์ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยจะพบว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนไป พิธีกรรมเกี่ยวกับพระภูมิเจ้าที่จึงสัมพันธ์กับมิติทางโบราณคดีหรือประวัติศาสตร์ กับมิติจิตวิญญาณและธรรมชาติ ในแง่โบราณคดีหรือประวัติศาสตร์เป็นเรื่องการจัดการแบ่งพื้นที่ออกเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับพื้นที่สาธารณะ กล่าวคือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะชวนให้รู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ถ้ำ ยอดเขา แม่น้ำ หินใหญ่อันสื่อถึงธรรมชาติโดยตรงอันมีความเชื่อถึงความเป็นเทพประจำสถานที่เหล่านั้นปกปักษ์รักษา ดังเทพในพระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏอยู่ในมหาสมัยสูตร พระไตรปิฎกซึ่งกล่าวถึงท้าวธตรฐอยู่ทางทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกอยู่ทางทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์อยู่ทางทิศตะวันตก ท้าวกุเวรอยู่ทางทิศเหนือท้าวจาตุมหาราชนั้นมีแสงสว่างส่องไปโดยรอบทั่วทั้ง ๔ ทิศ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 336 หน้า 265, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อันแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างธรรมชาติที่ต่อมากลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านการเป็นที่ฝังของเหล่าบรรพชนในชุมชน ที่อาจเป็นหัวหน้าเผ่าและทำเป็นสัญลักษณ์ของการที่วิญญาณบรรพชนนั้นจะเป็นผู้ปกปักษ์รักษาเหมือนตอนมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะจะปรากฏการทำบุญอุทิศแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วในทิศ 6 คือบุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 267 หน้า 212, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และปรากฏการทำสัญลักษณ์ผ่านการบรรจุสิ่งต่างๆ ในฐานะเป็นธาตุและสร้างเป็นเจดีย์ในมุมมองพระพุทธศาสนาจึงเกิดขึ้น และอธิบายถึงการอาศัยเหล่าผู้ล่วงลับเหล่านี้ที่ถูกมองว่าเป็นเทพในฐานะผู้ดูแลปกปักษ์รักษาหมู่ชน ซึ่งสอดคล้องกับการรับวัฒนธรรมในระบบเทพเจ้าจนเกิดมีพระภูมิขึ้นมาเป็นเทวดารักษาพื้นที่แทนเจ้าที่เจ้าทางอ้างอิงถึงความเป็นหัวหน้าหรือบิดาของพระภูมิประจำสถานที่ต่างๆ สถานภาพเทียบเท่ากับรุกขเทวดาอย่างพระพุทธศาสนา (คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง, ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2568) โดยเรื่องเทวดามาจากพระพุทธศาสนายังปรากฏในรตนสูตรที่กล่าวถึงเทวดาที่สร้างความเมตตาคุ้มครองรักษาหมู่มนุษย์ ซึ่งมนุษย์ทำพลีกรรมให้ทั้งกวางวันและกลางคืน และมีการแผ่ส่วนบุญให้หรือให้มีส่วนร่วมในการทำความดีอันมาจากปัตติทาน และเมื่อพวกมนุษย์มีอุปการะแก่พวกเทวดา ส่วนเทวดาที่ได้รับพลี จึงควรมีช่วยคุ้มครองรักษาพวกมนุษย์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) ผ่านการกล่าวถึงภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้นหรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ขอให้ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และจงฟังภาษิตโดยเคารพเถิด เพราะฉะนั้นแล ภูตทั้งปวง ท่านจงใคร่ครวญ จงแผ่เมตตาต่อหมู่มนุษย์ด้วยเถิด มนุษย์เหล่าใดนำเครื่องเซ่นสรวงมาให้ ทั้งกลางวันและกลางคืน เพราะเหตุนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท จงรักษามนุษย์เหล่านั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 224-225 หน้า 553, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ความเชื่อและบูชาต่อเทวดาจึงได้ถูกนำเสนอผ่านการบวงสรวง การทำพลีและการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมที่มาจากความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ต้นโพธิ์ที่กลายเป็นศูนย์กลางความเชื่อก่อนจะสร้างเป็นวัด หรือสร้างเจดีย์ขึ้นมาเพื่อเป็นความสัมพันธ์กับพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับตำนานต่างๆ ผ่านการเปลี่ยนแปลงเหล่าเทพหรือวิญญาณให้กลายเป็นผู้รักษาและปกป้องจึงนำไปสู่การสร้างสิ่งจำลองขึ้นมาเพื่อแสดงถึงสัญลักษณ์ที่โยงหาในแง่ของการบูชาเทพเจ้าที่หรือพระภูมิจนกำหนดสถานที่และทิศทาง เช่นการสร้างเศียรพญานาคจะหมุนวนไปทาง

ทิศตะวันตก และหางจะไปทางทิศตะวันออก ในช่วงเดือนที่ 6, 7 และ 8 ก็จะกลับกัน ในส่วนเดือนที่ 3, 4 และ 5 หัวจะอยู่ เศียรพญานาคจะอยู่ทางทิศเหนือ หางจะอยู่ทางทิศใต้ และจะกลับกันในเดือนที่ 9, 10 และ 11 มีคำกล่าวว่า ถ้าใครเดินทางเข้าไปในปากพญานาคจะทำให้เกิดภัยพิบัติ แต่ถ้าเดินทางผ่านไปที่ตามเกล็ดพญานาค ไม่เดินสวนเกล็ดจะทำให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่ในช่วงระหว่างเดือนที่มีการหันเศียรจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก จะต้องหลีกเลี่ยงการเดินทางจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก และจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก (Zimmer Heinrich, 1962) ต่อมาเมื่อมีการผสมความเชื่อพื้นบ้านเรื่องศาลพระภูมิเข้ากับความเชื่อเรื่องเทพรวมถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่จะโยงกันทั้งในแง่ของวัตถุและจิตใจเข้าไว้ด้วยกัน

บทความนี้จึงมุ่งศึกษากระบวนการกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิที่ปรากฏในคติความเชื่อของชุมชนในสังคมไทยที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อหรือคติพื้นบ้านเข้ากับความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานทางวัฒนธรรมเข้ากับวิถีชีวิตที่ดีขึ้น

แนวคิดเรื่องศาลพระภูมิในสังคมไทย

ความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิมาจากข้อมูลความเชื่อที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคติชุมชน อันอธิบายถึงสถานที่สถิตของเทพารักษ์ประจำพื้นที่และสถานที่ทำด้วยไม้เป็นเรือนหลังคาทรงไทยตั้งอยู่บนเสาเดียว เป็นที่นิยมในหมู่คนไทยภาคกลาง ดังนี้

๑. ความเชื่อเรื่องเทพ เทพในพระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏอยู่ในมหาสมัยสูตร ซึ่งกล่าวถึงท้าวธตรฐอยู่ทางทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกอยู่ทางทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์อยู่ทางทิศตะวันตก ท้าวกุเวรอยู่ทางทิศเหนือท้าวจาตุมหาราชนั้นมีแสงสว่างส่องไปโดยรอบทั่วทั้ง ๔ ทิศ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 336 หน้า 265, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และมีการอธิบายความเป็นเทพในฐานะผู้ปกปักษ์รักษา และปกป้องเหล่ามนุษย์ตามทิศต่างๆ ดังข้อความที่นำเสนอว่า จาตุมหาราชิกาภูมิ อันตั้งอยู่เหนือจอมเขายุคันธรฝ่ายตะวันตกตะวันออกก็ดี ฝ่ายหนทักษิณเขาพระสิเนรุราชมีเมืองใหญ่เทพยดาอยู่ ๔ เมือง โดยกว้างโดยยาวเมืองนั้นใหญ่ได้ ๔,๐๐๐,๐๐๐ วา รอบนั้นไส้เทียรย่อมกำแพงทองประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ และกำแพงอันรอบนั้นสูงได้ ๘,๐๐๐ วา บานประตูเป็นแก้ว มีประสาทอยู่เหนือประตูทุกอัน ในเมืองนั้นมีประสาทแก้ว ฝูงเทพยดาอยู่ในแผ่นดินนั้นเป็นแผ่นดินทองพรายงามราบดังหน้ากลอง เทพยดาผู้เป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายฝ่ายตะวันออกเขาสิเนรุราชนั้นชื่อว่าท้าวธตรฐราชเป็นพระยาแก่เทพยดาทั้งหลายรวดทั่วกำแพงจักรวาลฝ่ายตะวันออก เทพยดาผู้เป็นพระญาแก่ฝ่ายตะวันตกชื่อท้าววิรูปักษ์ เป็นพระญาแก่เทพยดาแลฝูงครุฑราช และฝูงนาคราชรวดไปถึงกำแพงจักรวาลเบื้องตะวันตก เทพยดาผู้เป็นพระญาฝ่ายทักษิณชื่อท้าววิรุฬหกราช เป็นพระญาแก่ฝูงยักษ์อันชื่อว่ากุมภัณฑ์ แลเทพยดาทั้งหลายรวดไปเถิงกำแพงจักรวาลฝ่ายทักษิณ และเทพยดาผู้เป็นพระญาฝ่ายอุดรชื่อท้าวไพศรพณ์มหาราชเป็นพระญาแก่หมู่ยักษ์ทั้งหลาย และเทพยดาฝ่ายอุดรทิศเขาพระสิเนรุราชรวดไปถึงกำแพงจักรวาลฝ่ายอุดรทิศ (พระญาลิไทย, 2544) ต่อมาความเชื่อนี้ได้ถูกกล่าวถึงในการสร้างวัดและวังโดยอาศัยรูปแบบของความเชื่อดังกล่าวนี้ออกแบบให้เห็นชัดขึ้น ตามที่ปรากฏในรายละเอียดของการออกแบบวัดและพระที่นั่งปราสาทต่างๆ โดยจะพบได้จากภาพและการสร้างท้าวจตุโลกบาลเป็นเทวดาประจำอยู่ในทิศทั้ง ๔ รอบเขาพระสุเมรุ

โดยชุ้มประตูทางทิศตะวันออก ได้แก่ภาพท้าววิรุฬปักษ์ เทวดาประจำทิศตะวันตก สวมมงกุฎยอดนาค ถือศรนาค และมีนาคเป็นบริวาร กับภาพท้าวเวสสุวรรณ เทวดาประจำทิศเหนือ สวมมงกุฎ ยอดน้ำเต้า ถือกระบอง มียักษ์เป็นบริหาร ส่วนภาพประดับชุ้มประตูทิศตะวันออก ได้แก่ ภาพท้าววิรุฬหก เทวดาประจำทิศใต้ สวมมงกุฎยอดหางไก่ ถือทวนหรือหอก มีกุมภัณฑ์เป็นบริวาร กับภาพท้าวธตรฐ สวมมงกุฎยอดเดินหน ถือพระขรรค์ มีคนธรรพ์เป็นบริวาร ซึ่งจตุโลกบาลเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อไตรภูมิ โดยเป็นเทวดาประจำทิศซึ่งสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาในกามภูมิประติมากรรมนูนต่ำรูปท้าวจตุโลกบาลให้มียอดเป็นทรงมงกุฎและประดับด้วยเศียรเทวดาจำนวน ๔ องค์ อันเป็นแนวคิดตั้งต้นจากเรื่องไตรภูมิอันแสดงถึงโลกสัณฐานและเทวดาอันแสดงให้เห็นถึงการปกปักษ์รักษา ผ่านวิหารของพระอินทร์และมีท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ได้แก่ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักษ์ ท้าวเวสสุวรรณ อันแฝงแนวคิดถึงอาคารที่ต้องการปกปักษ์รักษานั้นมาจากแนวคิดเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่สถิตของพระอินทร์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาลตามความเชื่อแบบอุดมคติ โดยมีท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ซึ่งสถิตในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาอยู่แวดล้อม และมีดวงจันทร์กับพระอาทิตย์โคจรรอบศูนย์กลางจักรวาล คติความเชื่อดังกล่าวนิยมถ่ายทอดผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ (พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, 2560)

การที่เทพอยู่ในฐานะผู้ปกปักษ์รักษา ยังปรากฏในรตนสูตรที่กล่าวถึงเทวดาที่สร้างความเมตตาคุ้มครองรักษาหมู่มนุษย์ ซึ่งมนุษย์ทำพลีกรรมให้ทั้งกวางวันและกลางคืน และมีการแผ่ส่วนบุญให้หรือให้มีส่วนร่วมในการทำความดีอันมาจากปัตติทาน และเมื่อพวกมนุษย์มีอุปการะแก่พวกเทวดา ส่วนเทวดาที่ได้รับพลี จึงควรมีช่วยคุ้มครองรักษาพวกมนุษย์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2562) ผ่านการกล่าวถึงภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้นหรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ขอให้ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และจงฟังภาษิตโดยเคารพเถิด เพราะฉะนั้นแล ภูตทั้งปวง ท่านจงใคร่ครวญ จงแผ่เมตตาต่อหมู่มนุษย์ด้วยเถิด มนุษย์เหล่าใดนำเครื่องเซ่นสรวงมาให้ ทั้งกลางวันและกลางคืน เพราะเหตุนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท จงรักษามนุษย์เหล่านั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 224-225 หน้า 553, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อีกทั้งยังเป็นความเชื่อพื้นฐานของดินแดนในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มองว่าพื้นที่เดิมก่อนที่จะเกิดเหล่ามนุษย์ขึ้นจะปรากฏว่ามีเทพรักษาพื้นที่เดิมก่อน โดยถูกเรียกว่า วิญญาณรักษา โดยวิญญาณเหล่านี้ไม่ใช่มนุษย์และถูกเรียกว่าเป็นวิญญาณเก่าแก่ที่สุด เป็นผู้สร้างวิญญาณอื่นๆ ขึ้นมา รวมถึงสร้างสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ด้วย บางทีวิญญาณนี้อยู่เหนือทุกอย่าง และจะเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ตามอำนาจของท่าน จึงเกิดคำถามว่าทำไมบางทีเทพจึงไม่ได้ปกปักษ์รักษา แต่กลับทำลายด้วยการทำให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ ทั้งนี้มาจากการต้องการปกป้องไม่ให้มนุษย์รุกรานของผู้อื่นที่ไม่เชื่อในเหล่าเทพ หรือผู้ที่ไม่ประกอบด้วยคุณธรรมความดี อย่างที่เกิดกับหมู่เกาะชวาที่เกิดภัยพิบัติภูเขาไฟจนแยกหมู่เกาะออกเป็นเล็กน้อยจำนวนมาก เป็นเพราะต้องการไม่ให้อยู่ภายใต้อำนาจการรุกรานของกษัตริย์กรุงโรมในยุคนั้น (Clifford Geertz, 1960) การเชื่อว่าเทพเป็นผู้รักษาและปกป้องมนุษย์จึงเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ถูกผสานเข้ากับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่อธิบายต่อเนื่องว่าเทพที่จะปกป้องได้นั้นต้องมีคุณธรรมประกอบด้วย ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นการไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตเช่นกัน ดังเทวดาที่มาคอยตำหนิการทำบุญของอนาถปิณฑิกเศรษฐีจนท่านเศรษฐีตำหนิแล้วไล่ออกไปในที่สุด

๒. ความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การกล่าวถึงที่ใดก็ตามว่าศักดิ์สิทธิ์นั้นเกี่ยวข้องกับความเชื่อโบราณที่กล่าวถึงหัวหน้าเผ่าหรือบรรพชนขึ้นมาในชุมชน อันอาจเป็นสถานที่ฝังศพของหัวหน้าเผ่าที่นับถือกันเป็นแม่มดหมอผีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ พอฝังแล้วทำกองหินหรือเนินเป็นสัญลักษณ์ จนต่อมาที่เนินดินนั้นกลายเป็นกลายเป็นศาลเจ้าของหมู่บ้าน ต่อมาเนินดินเปล่าๆ มีการสร้างบ้านของผีหรือมิ่งขวัญไว้บนเนินกลายเป็นศาลผีหรืออารักษ์หมู่บ้าน ต่อมาพระพุทธศาสนาเข้ามาจึงมีการโกศใส่กระดูกหรือบรรจุตามกำแพงวัดตามคติความเชื่อเรื่องการสร้างเจดีย์สำหรับบรรจุอัฐิผู้เสียชีวิต จนถึงมีการนำเอาความเชื่อเรื่องเทพเข้ามาจนเกิดเป็นพระภูมิขึ้นมาเป็นเทวดารักษาพื้นที่แทนเจ้าที่เจ้าทางหรือผีบรรพบุรุษ จะเห็นได้ว่าพระภูมิจะมีลักษณะเป็นเทวดาที่อยู่ในปราสาทราชวังหรูหรา สวมมงกุฎชฎา ต้องไหว้หรือบูชาด้วยคำบาลี และจากเดิมเจ้าที่เป็นการปกปักษ์รักษาของชุมชน ต่อมาจึงเกิดเป็นพระภูมิของบ้านใครบ้านมัน เพราะเมื่อสังคมเปลี่ยนไป พระภูมิก็ดูแลในขอบเขตรั้วบ้านของตนเอง (คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง, ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2568) จากรูปแบบความเชื่อพื้นบ้านนี้ยังนำไปสู่การเข้าใจว่าพื้นที่ใดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นการจำลองเอาการนำเอารูปแบบเชิงอุดมคติ ดังการก่อสร้างวัดในบริบททางสังคมของชุมชมบนรากฐานของการหลอมรวมเอาความเชื่อร่วมกันของชุมชนในการกำหนดให้เป็นพื้นที่ในการไหว้บูชา โดยจะพบว่าหลักฐานทางรูปธรรมคือการสร้างพระสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า รวมถึงรูปทรงเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุที่เป็นศูนย์กลางจักรวาลในคติของฮินดู-พุทธที่รับมาจากอิทธิพลจากอินเดีย การสร้างพระสถูปเจดีย์ให้เป็นศูนย์กลางชุมชนนี้หากเป็นอิทธิพลของมหายานและศาสนาฮินดูจะนิยมสร้างปราสาทซึ่งเป็นความแตกต่างกันระหว่างธาตุกับปราสาท (ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560) นอกจากการมีคติความเชื่อพื้นที่มาจากพิธีกรรมที่ทำให้พื้นที่นั้นได้ถูกเพิ่มขึ้นเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ โดยจะพบว่ามีการสร้างใช้เครื่องบวงสรวงที่จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกศักดิ์สิทธิ์ขึ้นจากภาพที่เห็นอันเน้นให้เกิดความศรัทธามากยิ่งขึ้น (กมเลศ โพธิกนิษฐ, พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2568) จากการเชื่อมโยงกันระหว่างความเชื่อและอิทธิพลทางด้านพระพุทธศาสนาที่เสนอให้เห็นลักษณะการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมกับการเป็นอยู่ อีกทั้งสนับสนุนด้วยพิธีกรรมที่จะทำให้เกิดแรงศรัทธาขึ้นจึงนำไปสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่โยงกันทางความหมายและวิธีการทำให้เกิดสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงไปหาความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติว่าควรปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อต่อกัน และสนับสนุนให้เกิดการมองว่ามนุษย์ไม่ได้อยู่ลำพัง แต่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นๆ ที่ทำให้เกิดการปฏิบัติที่ไม่ถือตนเองเป็นใหญ่แต่เพียงอย่างเดียว

การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิที่ปรากฏในคติชุมชนของสังคมไทย

การอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของศาลพระภูมิให้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะพบได้จากความเชื่อเรื่องผีบ้านผีเรือน หรือพระภูมิที่นับเป็นเทวดาชั้นภุมมเทวดาที่ปรากฏในมหาสมัยสูตรว่า ยักษ์ ๗,๐๐๐ ตน ที่เป็นภุมมเทวดาอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์มีฤทธิ์ มีความรุ่งเรือง มีผิวพรรณงดงาม มียศต่างยินดีมุ่งมายังป่าที่ประชุมของภิกษุทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 335 หน้า 262, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และความเชื่อเรื่องการสร้างศาลหรือเจดีย์ที่เชื่อมโยงกันของคติชุมชนอันโยงไปหาความเชื่อเรื่องเทพผู้ปกปักษ์รักษาด้วยการบรรจุกระดูกหรืออัฐิลงในนั้น โดยการกลับกลายนี้ปรากฏในมุมมอง ดังนี้

๑. การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิตามคติชุมชน การเข้าใจว่าศาลพระภูมิเป็นเรื่องศาสนาผีเนื่องจากความเชื่อนี้มาจากการฝังศพของผู้นำหมู่บ้าน ก่อนจะพัฒนาไปสู่การสร้างสำหรับเทพ ผู้เป็นภุมมเทวดาซึ่งปรากฏว่าเป็นยักษ์ ตามเรื่องเล่าหรือนิทานพื้นบ้านนั้นจะเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยจะพบได้จากการพระราชวิจารณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อธิบายถึงชาดกว่าควรอ่านและเข้าใจชาดกอย่างไร ซึ่งนำไปสู่การจำแนกแจกแจงประเภทต่างๆ ในสังคมและมนุษยชาติ เพื่อที่จะสามารถควบคุมสิ่งเหล่านั้นได้ (โจรี แพทริค, 2563) การอธิบายให้เห็นมิติทางชุมชนจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของการรักษาภูมิปัญญาไว้อย่างแนบเนียนในวรรณกรรมทางศาสนา และการเล่าเรื่องต่อๆ กันมาก็เป็นการถ่ายทอดทั้งคำสอน อัตลักษณ์และวิถีชีวิตไปพร้อมกัน โดยจะพบวิธีการอธิบายลักษณะอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เกิดขึ้นจากการสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างและซับซ้อนของสังคม โดยอัตลักษณ์ที่มีแก่น มีความอิสระ และความเพียงพอในตัวเอง เป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากความสัมพันธ์ของตัวตนกับคนอื่นที่มีความสำคัญ โดยคนอื่นที่สำคัญทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมต่อระหว่างตัวตนกับโลก ทำให้เกิดตัวตนทางสังคม (Sociological Subject) โดยอัตลักษณ์จะทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างตัวตนข้างในกับตัวตนสังคม หรือระหว่างโลกสาธารณะกับโลกส่วนบุคคล (Hall, Stuart, 1992) ลักษณะอัตลักษณ์ทางสังคมที่เห็นได้ชัด เช่น ทิศ ๖ ซึ่งกล่าวถึงการเชื่อมตนเองกับสังคมในรูปแบบของการปฏิบัติหน้าที่อย่างไรต่อกัน เช่น สมณพราหมณ์คือทิศเบื้องบน พ่อแม่ คือทิศเบื้องหน้า อาจารย์คือทิศเบื้องขวา ภริยาคือทิศเบื้องหลัง ควรปฏิบัติอย่างไร เป็นต้น(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 242-274 หน้า 199-218, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยต่อมากลุ่มอัตลักษณ์สมัยใหม่ได้พยายามดึงตัวตนออกจากศูนย์กลาง (De-centering the Subject) เนื่องจากอัตลักษณ์หรือตัวตนเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีความหลากหลาย เป็นเหมือนเรื่องเล่า (Narrative) ขึ้นอยู่ว่าใครเล่า เล่าที่ไหน เล่าเพื่ออะไร โดยเรื่องเล่านี้จึงเป็นไปตามฐานะและตำแหน่งทางสังคม กล่าวคือเป็นการกล่าวถึงอัตลักษณ์ใหม่หรือชาติพันธุ์ใหม่จากตำแหน่งที่เขาถูกจัดวางทางสังคมให้ถูกเล่าใหม่ตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทำให้เกิดแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) โดยคำว่ากลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic) มาจากคำภาษากรีก ว่า Ethnos หมายถึง ขอบเขตของสถานการณ์ที่รวมการใช้ชีวิตและการกระทำของมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน แนวคิดดังกล่าวยังรวมถึงความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ตลอดจนลักษณะการสืบสายตระกูลในระบบเครือญาติก่อให้เกิดแนวคิดชาติพันธุ์ (Race) ที่มีความคิดบนความแตกต่างระหว่างชนชาติตามลักษณ์ทางชีวกายภาพและพันธุกรรมที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ นำไปสู่การค้นหาลักษณะที่เป็นแก่นแท้ “ดั้งเดิม” และ “บริสุทธิ์” ของชาติพันธุ์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ทางสังคม (Charles F. Keyes, 1997) ซึ่งการใช้มิติทางสังคมเชื่อมโยงไปหาหลักการทำให้ศาลพระภูมิศักดิ์สิทธิ์มาจากคติชุมชนในแง่ของการฝังศพชนชั้นนำและโคตรตระกูลของชุมชนนั้น ซึ่งเป็นตระกูลใหญ่ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าเผ่า และตระกูลเครือญาติทั่วไปจะพบวิธีการฝังศพให้เป็นเนินดิน ต่อมาเนินดินเปล่าๆ มีการสร้างบ้านของผีหรือมิ่งขวัญไว้บนเนินกลายเป็นศาลผีหรืออารักษ์หมู่บ้าน บนฐานความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่มาช่วยปกป้องคุ้มครองตนเองได้

การเปลี่ยนแปลงเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมินี้จึงอ้างถึงความเชื่อที่มีต่อบรรพบุรุษในแง่ที่ท่านเหล่านั้นจะช่วยปกป้องรักษาในยามที่เสียชีวิตไปแล้ว ทั้งนี้มาจากการคติความเชื่อที่สืบทอด

กันต่อมาในแง่ของการที่มนุษย์จะต้องมีอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่าในการดูแลปกป้อง เหมือนกับคติความเชื่อทางธรรมชาติที่ต้องมีภูเขา ต้นไม้ในการช่วยปกป้องคุ้มครองชีวิต หรือมองในแง่ของความผูกพันธ์จะพบว่า ผู้ใหญ่จะต้องดูแลผู้น้อยหรือเด็กรวมถึงผู้หญิง จากคติความเชื่อนี้จึงพบว่าการระบุด้วยการเกิดพระภูมิจึงเป็นการนำเอาวิญญาณที่มีแต่เดิมของแต่ละชุมชนมาเป็นต้นแบบในการคุ้มครองดูแล เช่นเดียวกับคติชุมชนที่เชื่อวิญญาณของช้างที่มาจากความเชื่อพื้นบ้านพื้นเมืองสุวรรณภูมิที่ว่า ก็คือศาสนาที่นับถือพระเทพกรรมเป็นใหญ่ จะพบจารึกหลักฐานพระอิศวรจากจังหวัดกำแพงเพชร แต่เป็นรูปพระอิศวรสำริด เป็นงานช่างสมัยอยุธยาตอนกลาง ระบุปีสร้างตรงกับ พ.ศ.๒๐๕๔ มีข้อความตอนหนึ่งว่า “และช่วยเลิกพระศาสนาพุทธศาสตร์และไสยศาสตร์และพระเทพกรรมมิให้หม่นให้หมองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” ความตอนนี้เป็นการกล่าวถึงการ “เลิก” คือ “ทำนุบำรุง” พระศาสนาทั้งสามคือ ๑) พุทธศาสนา ๒) พระไสยศาสตร์คือศาสนาพราหมณ์ และ ๓) ศาสนาพระเทพกรรม ซึ่งแยกจากศาสนาพราหมณ์ต่างหาก เพราะเป็นความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิมของสุวรรณภูมิ มีการเข้าใจจากนักวิชาการที่มองว่า ชาวนาทั้ง ๔ คนในภาพจิตรกรรมเรื่องพระนารายณ์ปราบช้างเอกทันต์ คงจะเป็นครู หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ความเชื่อพื้นบ้านของพระเทพกรรมที่ถูกพ่อพราหมณ์กลับหัวกลับหางเรื่องราวเอาเสียใหม่ว่า สืบทอดวิชาคชศาสตร์มาจากพระนารายณ์ (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2565) จากการเล่านี้ทำให้เกิดความเชื่อและต่อยอดเป็นการสร้างศาลพระภูมิที่เกี่ยวข้องกับช้างเรียกว่า ศาลประกำ ตามเทพบรรพบุรุษของช้าง

๒. การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิตามลักษณะพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ในการเปลี่ยนแปลงความหมายของวัตถุนั้นมาจากการอ้างถึงประวัติศาสตร์และพิธีกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับวัตถุ ขณะเดียวกันก็กล่าวถึงการเปลี่ยนจากภายในและภายนอก โดยมาจากการนำเสนอทฤษฎีการเปลี่ยนความหมายของชาร์ลส์ กิกนัน (Charles Guignon) ได้เสนอไว้ว่ามี ๒ ลักษณะคือ

๑) การเปลี่ยนแปลงเชิงอัตวิสัย (subjective) การเป็นความศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนาจึงถูกมองผ่านการใช้ความเป็นบุคคลเชิงอุดมคติมาอธิบาย กล่าวคือ การเป็นบุคคลอุดมคติที่เชื่อมโยงกันระหว่างพระธาตุของบุคคลที่ถูกยกย่องจะถูกพบจากแหล่งโบราณคดีต่างๆ เช่น พระสถูปเจดีย์ขนาดเล็กที่มีอยู่จำนวนมากคือการขุดพบอัฐิและที่ใส่อัฐิคนตาย ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าเป็นอัฐิของเจ้านายและคนชั้นปกครองของบ้านเมือง เพราะเป็นประเพณีที่พบเห็นได้จากวัดใหญ่ของรัฐในเมืองต่างๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560) การเปลี่ยนแปลงจากภาพของบุคคลที่มีชื่อเสียงไปสู่การกำหนดแห่งที่ให้ความสำคัญของบุคคลเหล่านั้นเมื่อล่วงลับไปแล้วจึงก่อเกิดเป็นการให้พื้นที่บางส่วนในการบรรจุคนเหล่านั้นลงไป และก่อเป็นสถานที่บูชาตามที่ปรากฏในศาลพระภูมิ เช่น ศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมากที่สะท้อนความเชื่อจากตำนานพงศาวดารเล่าถึงพระเจ้าสายน้ำผึ้ง มีประวัติว่าเคยเป็นเด็กขึ้นว่าความบนจอมปลวกแบบเด็กๆ จนได้รับการตั้งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ต่อมาพระเจ้ากรุงจีนได้บุตรบุญธรรมาเลี้ยงไว้ให้นามว่า นางสร้อยดอกหมาก ครั้นเจริญวัยขึ้นแล้วจึงคิดว่านางจะคู่ควรกับกษัตริย์เมืองใด จึงให้โหรทำนายดูก็ตกมาทางประเทศไทยว่าเป็นพระเจ้ากรุงไทย พระเจ้ากรุงจีนจึงได้แต่งพระราชสาส์นเข้ามา ความในพระราชสาส์นว่า พระเจ้ากรุงจีนต้องการเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ด้วยการยกพระราชธิดาให้เป็นพระอัครมเหษี ให้เสด็จมารับโดยเร็ว หลังจากรับเสร็จแล้วได้กลับ ในช่วงรอเสด็จขึ้น นางเห็นว่าพระราชาไม่มารับ จึงแจ้งว่า “มาด้วยพระองคโดยยากมาถึงพระราชวังแล้วเป็นไฉนจึงไม่มารับ ถ้าพระองค์ไม่ลงมารับแล้วก็จะไม่ไป” เฒ่าแก่จึงนำเนื้อความ

ไปกราบทูล พระองค์จึงแกล้งพูดหยอกเล่นว่า “มาถึงนี่แล้วจะอยู่ที่นั่นก็ตามใจเถิด” นางรู้ความดังนั้นก็สำคัญว่าจริง ยิ่งเศร้าพระทัย ครั้นรุ่งเช้าพระองคจึงแต่งกระบวนมารับ พร้อมเสด็จมาด้วย แต่พระนางตัดพ้อว่าไม่ไป พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงสัพยอกว่า ไม่ไปแล้วก็อยู่นี่ สิ้นคำนางก็กลั้นใจตาย พวกจีนไทยต่างพากันเศร้าเสียใจ จึงเชิญศพมาพระราชทานพระเพลิงที่แหลมบางกะจะสถานปาเป็นพระอารามให้นามชื่อว่า “พระเจ้าพระนางเชิง” แต่นั้นมา ต่อมาพระเจ้าสายน้ำผึ้งนี้ยกพลลงไปขุดบางเตยจะสร้างเมืองใหม่ แต่พระอาจารย์ห้ามว่าน้ำเค็มนัก ยังไม่มีพุทธทำนายให้สร้างได้ จึงสร้างวัดหน้าพระธาตุถวายพระอาจารย์ แล้วมาสร้างวัดมงคลบพิตรแทน (พระวิเชียรปรีชา (น้อย), 2474) การเปลี่ยนแปลงเป็นศาลพระภูมินี้จึงเกี่ยวข้องกับการมีบุคคลเชิงอุดมคติและการเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในแง่ของการสร้างวัดเพื่อเป็นเหตุแห่งบุญที่เชื่อตามหลักการทำบุญที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

๒) การเปลี่ยนแปลงเชิงปรวิสัย (objective) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต่างออกไปจากรูปแบบการศึกษาในอดีต แต่เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงยุคสมัย ซึ่งทำให้ประวัติศาสตร์ดังกล่าวนั้นไม่อาจเปลี่ยนไปตามจิตใจของแต่ละบุคคล แต่เป็นการเปิดเผยจากช่วงเวลาและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบริบทนั้น (Charles Guignon, 2006) เช่นการที่พระพุทธศาสนาได้สร้างพื้นที่อย่างวัดให้เป็นปรวิสัยในแง่ของการเป็นสถาบันทางสังคมของมนุษย์ คือเป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น ทำให้เกิดความเป็นกลุ่มเป็นพวกกัน ความเป็นชุมชนจึงเกิดขึ้นภายใต้สถาบันนี้ และการที่วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง และมีข้อปฏิบัติที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ข้อความนี้หลายแห่งปรากฏเป็นหลักฐานจารึกไว้ถึงความเป็นชุมชนหลายแห่งจากการสร้างศาสนสถานและการกัลปนาที่ดินโดยกล่าวถึงกษัตริย์ เจ้านายหรือบุคคลสำคัญที่สร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และซื้อที่ดินถวายเป็นที่กัลปนาสงฆ์ อุทิศคน สัตว์ สิ่งของ ให้เป็นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเป็นพวกทาสหรือข้าพระเป็นเจ้าจำนวนหลายสิบครัวเรือนที่ทำงานดูแลศาสนสถานและทำมาหาเลี้ยงชีพ จนเติบโตและขยายตัวของกลุ่มคนเหล่านั้นในชั่วลูกชั่วหลาน จนเกิดเป็นชุมชนบ้านและเมืองขึ้นต่อมา และวัดนั้นยังเป็นที่รวมเอาสัญลักษณ์ในการปกปักษ์รักษา เช่น ยักษ์อันถือเป็นภุมมเทวดา และกลายเป็นคติในการสร้างศาลพระภูมิไว้ป้องกันภัยในพื้นที่ก่ออันตรายต่างๆ เพื่อให้ท่านได้รับการยกย่องเช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสมหาสมัยสูตรกับเหล่าภิกษุทั้งนี้เพื่อให้เหล่าเทวดาชั้นภุมมเทวดา เป็นต้นถูกมองว่ายักษ์ ๗,๐๐๐ ตน ที่เป็นภุมมเทวดาอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์มีฤทธิ์ มีความรุ่งเรือง มีผิวพรรณงดงาม มียศต่างยินดีมุ่งมายังป่าที่ประชุมของภิกษุทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 335 หน้า 262, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเอาหลักการนำเอาภุมมเทวดามาช่วยปกปักษ์รักษาจึงเป็นวิถีการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเดิมที่ถือเอาผีบรรพบุรุษหรือชนชั้นนำในการเป็นผู้รักษา แต่เป็นการถือเอาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผ่านพระสูตรในพระไตรปิฎกมาเป็นจุดเชื่อมต่อการใช้พระภูมิเป็นเทวดาแล้วมาปกปักษ์รักษาอีกทีหนึ่ง และจะพบพิธีกรรมการบูชาพระภูมิต่างๆ จากพิธีบวงสรวงเทวดาเมื่อคราวเกิดเภทภัยอย่างในรัตนสูตร หรือต้องการจะมีพิธีมงคลสร้างอาคารที่ต้องการให้เทพที่ปกปักษ์รักษาสถานที่ได้รับทราบ อันเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์กับเทพหรือธรรมชาติอีกทีหนึ่ง

การทำให้ศาลพระภูมิเป็นความศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนาได้ถูกมองผ่านการยกบุคคลเชิงอุดมคติตามคติชุมชนที่ยกย่องบุคคลผู้เป็นผู้นำหรือชนชั้นปกครองต่างๆ ขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็ยกย่องให้กับเหล่าเทวดาผู้มีคุณธรรมเป็นผู้ปกปักษ์รักษาพื้นที่และได้นำไปสู่การสร้างความอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างยั่งยืนตามหลักความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 วิวัฒนาการสู่ความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิ

วิวัฒนาการสู่ความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิ ประกอบด้วย

1. ขั้นที่ 1 ฐานรากคติบรรพชน (Indigenous/Ancestral Cult Foundation) พื้นฐาน คือ ความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เริ่มต้นจาก สถานที่ฝังศพของผู้นำเผ่า/บรรพชน ซึ่งถูกนับถือว่าเป็นผู้ปกปักษ์รักษาพื้นที่และหมู่ชน สัญลักษณ์คือการพัฒนาไปสู่การเป็น ศาลผี หรือ อารักษ์หมู่บ้าน โดยมีหน้าที่คุ้มครองชุมชน

2. ขั้นที่ 2 การผนวกความเชื่อเชิงเทพ (Deity Integration and Buddhist Legitimation) กลไก คือ พระพุทธศาสนานำเอาแนวคิดเรื่อง เทพ เข้ามาแทนที่ผีบรรพบุรุษดั้งเดิม ทำให้เกิดการเปลี่ยนบทบาทเป็น พระภูมิ ซึ่งเป็นเทวดาผู้ปกปักษ์รักษาพื้นที่ การรอิงหลักการทางพุทธศาสนา เช่น มหาสมัยสูตร ที่กล่าวถึงภุมมเทวดา และ รตนสูตร ที่กล่าวถึงเทวดาคุ้มครอง เพื่อให้สถานะของพระภูมิมีความชอบธรรมทางศาสนา รูปแบบคือ กำหนดให้ศาลพระภูมิมีลักษณะจำลอง ปราสาท หรือเป็นสัญลักษณ์ของ เขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาล

3.ขั้นที่ 3 ความศักดิ์สิทธิ์เชิงสังเคราะห์ (Syncretic Sacralization)ผลลัพธ์ คือ ศาลพระภูมิกลายเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ที่มีรากฐานจากความเชื่อดั้งเดิม แต่ถูกแปลงสภาพด้วยหลักการทางพุทธศาสนา มิติการเปลี่ยน คือ ความศักดิ์สิทธิ์สะท้อนผ่านการเปลี่ยนแปลงสองมิติ ได้แก่ เชิงอัตวิสัย (การยกย่องบุคคลเชิงอุดมคติ) และ เชิงปรวิสัย (การใช้พุทธศาสนาสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สาธารณะ) คุณค่า คือแสดงถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการสร้าง ความสัมพันธ์และอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

สรุป

การกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิในสังคมไทย ซึ่งเป็นผลมาจากการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อพื้นบ้านกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาท การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้นำไปสู่การเสื่อมทางวัฒนธรรมและเกิดวัฒนธรรมเชิงปัจเจกที่ถูกนำเสนอใหม่ ในบริบทนี้ ความเชื่อเรื่องศาลพระภูมิได้พัฒนามาจากการผสมผสานสัญลักษณ์ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องศาลพระภูมิมีความเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องเทพและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ ความเชื่อเรื่องเทพ พระภูมิถูกมองเป็นเทวดาผู้ปกปักษ์รักษาพื้นที่แทนเจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องท้าวจตุโลกบาลในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ทำหน้าที่ดูแลทิศทั้งสี่ นอกจากนี้ ยังปรากฏในรตนสูตรที่กล่าวถึงเทวดาที่คุ้มครองมนุษย์เพื่อแลกกับการทำพลีกรรมหรือการแผ่ส่วนบุญ และความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เดิมมาจากสถานที่ฝังศพของหัวหน้าเผ่าหรือบรรพชนที่นับถือ ซึ่งพัฒนาจากการเป็นศาลผีหรืออารักษ์หมู่บ้านมาสู่การเป็นพระภูมิที่มีลักษณะเป็นเทวดาในปราสาทราชวัง การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ยังเกี่ยวข้องกับการจำลองรูปแบบเชิงอุดมคติ เช่น การสร้างพระสถูปเจดีย์เพื่อเป็นศูนย์กลางชุมชนตามคติเขาพระสุเมรุ การกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของศาลพระภูมิมาจากการเชื่อมโยงความเชื่อต่อบรรพบุรุษผู้ปกป้องคุ้มครอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้สามารถพิจารณาได้ในสองลักษณะ คือการเปลี่ยนแปลงเชิงอัตวิสัย การยกย่องบุคคลเชิงอุดมคติ เช่น การบรรจุอัฐิของชนชั้นปกครองลงในสถานที่บูชา และการเปลี่ยนแปลงเชิงปรวิสัย การใช้พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมในการสร้างพื้นที่สาธารณะที่มีความศักดิ์สิทธิ์ โดยการนำเอาคติความเชื่อเรื่องภุมมเทวดา มาเป็นจุดเชื่อมต่อให้พระภูมิทำหน้าที่ปกปักษ์รักษาพื้นที่แทนคติผีบรรพบุรุษดั้งเดิม โดยสรุป ศาลพระภูมิเป็นสัญลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ผ่านการผสานคติชุมชนกับหลักคุณธรรมของเทพผู้ปกปักษ์รักษาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

กมเลศ โพธิกนิษฐ, พัชรินทร์ สิรสุนทร. (2568). *ผี ร่างทรงและพิธีกรรม.* พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.

คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง, ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2568). *ภารตะ-สยาม มูฯ ไทย ไสยฯ อินเดีย.* กรุงเทพมหานคร: มติชน.

โจรี แพทริค. (2563). *ทฤษฎีกษัตริย์โพธิสัตว์: เวสสันดรชาดกในประวัติศาสตร์ไทย.* แปลโดย ฑิตฐิตา ซิ้มเจริญ. กรุงเทพมหานคร: อิลลูมิเนชันส์ เอดิชันส์.

พระญาลิไทย. (2544). *เตภูมิกถา.* นนทบุรี: ศรีปัญญา.

พระวิเชียรปรีชา (น้อย). (2474). *พงศาวดารเหนือ.* พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์. (2560). *วัด-วังในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ.* กรุงเทพมหานคร: มติชน.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* พิมพ์ครั้งที่ 52. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2565). “ความเชื่อพื้นบ้านของพระเทพกรรมที่ระเบียงคดวัดพระแก้ว”. ใน *ผี-พราหมณ์-พุทธในศาสนาไทย.* บรรณาธิการโดย ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นาตาแฮก.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). *พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.

Charles Stewart and Rosalind Shaw. (1994). *Syncretism Anti-syncretism: The politics of religious synthesis.* London and New York: Routledge,1994), p.1.

Charles F. Keyes. (1997). “Ethnic groups, ethnicity”, in *The Dictionary of Anthropology*. edited by Thomas Barfield. Oxford: Blackwell Publisher.

Charles Guignon. (2006). "History and Historicity". *A Companion to Phenomenology and Existentialism*. Edited by Hubert L. Dreyfus, Mark A. Wrathall. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Clifford Geertz. (1960). *The Religion of Java*. Chicago: The University of Chicago Press.

Hall, Stuart. (1992). “The Question of Cultural Identity”, In *Modernity and Its Future*, edit by Stuart Hall, David Held and Tony McGrew. Cambridge: Polity Press.

Zimmer Heinrich. (1962). *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization.* New York: Harper Torch book.

อิทธิพลคำสอนเรื่องเมตตาที่มีต่อธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน
The Influence of the Doctrine of Loving-kindness on Dhamma Gīta in Mahayana Buddhism

อุมาพร ว่องวัฒนะสิน Umaporn Wongwatanasin
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: 6701101013@mcu.ac.th

Received April 15, 2026; **Revised** August 29, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลความเมตตาที่มีต่อธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายานมีบทบาทสำคัญช่วยให้จิตตั้งมั่นในอารมณ์กุศล เกื้อหนุนให้เมตตาเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ธรรมคีตะปรากฏในรูปการสาธยายพระสูตร ธารณี และการภาวนาเชิงเสียงที่มุ่งขยายเมตตาไปสู่สรรพสัตว์ ทั้งสองนิกายมีจุดร่วมคือการใช้จังหวะ ทำนอง น้ำเสียง และถ้อยคำแห่งพระธรรม นำจิตไปในทางกุศล ลดแรงต้านจากอกุศลธรรม และเพิ่มความต่อเนื่องมั่นคงของการเจริญเมตตาภาวนา ขณะที่ความแตกต่างเชิงอุดมคติของการปฏิบัติพุทธเถรวาทเน้นเมตตาในฐานะพรหมวิหารเพื่อการชำระจิตและเกื้อหนุนวิปัสสนา ส่วนมหายานเน้นเมตตาของโพธิจิตที่มุ่งประโยชน์แก่สรรพสัตว์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ดี ธรรมคีตะสามารถทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมระหว่างสมาธิอารมณ์กุศล และการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้การเจริญเมตตามีความเป็นรูปธรรม มีความต่อเนื่อง และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงสุขภาวะทางจิตใจได้อย่างยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ธรรมคีตะ; เมตตา; พระพุทธศาสนามหายาน

Abstract

This article aims to investigate the influence of loving-kindness on Dharma-Gita in Mahayana Buddhism, employing a documentary research methodology based on relevant literature and prior studies. The findings reveal that Dharma-Gita in Mahayana Buddhism plays a pivotal role in stabilizing the mind within wholesome states (kusala-dharma), thereby fostering and sustaining the presence of loving-kindness. These musical expressions manifest through sutra recitation, Dharanis, and vocal meditations intended to radiate compassion toward all sentient beings. Both traditions share a commonality in utilizing rhythm, melody, intonation, and sacred

rhetoric to direct the mind toward virtue, reduce unwholesome resistance, and enhance the continuity of meditative practice. In terms of ideological divergence, Theravada emphasizes loving-kindness as a 'Divine Abiding' (Brahmavihara) for mental purification and as a foundation for insight meditation (vipassana). Conversely, Mahayana emphasizes the compassion of Bodhicitta, prioritizing the liberation of all beings. Nevertheless, Dharma-Gita serves as a meditative bridge connecting concentration, wholesome emotions, and practical application in daily life. This integration renders the cultivation of loving-kindness more tangible and consistent, leading to a sustainable transformation in psychological well-being and behavioral patterns.

Keywords: Dhamma Gīta; Loving-kindness; Mahayana Buddhism

บทนำ

ท่ามกลางความเปราะบางทางจิตใจของสังคมร่วมสมัย พระพุทธศาสนาวางหลัก “เมตตา” ในฐานะหลักธรรมเกื้อกูลการดำเนินชีวิตและการคลี่คลายความทุกข์ทางจิตใจทั้งในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา กล่าวว่าเป็นกระบวนการฝึกจิตอย่างต่อเนื่อง มีแบบแผน และมุ่งผลด้านการขัดเกลาจิตและการพัฒนาคุณภาพความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมและจิตตภาวนาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะกรณีเมตตสูตร ซึ่งวางหลักการฝึกเมตตาอย่างชัดเจนและสอดรับกับกรอบพรหมวิหาร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) ขณะที่ฝ่ายมหายานเน้นความเมตตาในระดับมหากรุณาและเชื่อมโยงเข้ากับหลักโพธิจิตเข้ากับการปฏิบัติที่มุ่งประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ดังสะท้อนในคัมภีร์สำคัญอย่างพระสัทธรรมปุณฑรีกสูตรว่า “พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ตั้งอยู่อย่างสงบในลักษณะจริงแท้อย่างนี้แล้ว การตั้งความเมตตากรุณาจึงสว่างจริงแท้ ไม่ลวงหลอกในที่ของสรรพสัตว์ย่อมสามารถถอนความทุกข์ได้จริง เมื่อทุกข์ถูกถอนไปแล้ว จึงแสดงธรรมต่อไปอีก เพื่อให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นได้รับความผาสุก” (คณะโพธินันทประทีป, 2566)

เมตตาจึงถือว่าเป็นหลักการสำคัญทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ทั้งยังเป็นหลักธรรมที่ถูกปลูกฝังให้กับบุคคลทุกคนได้มีรากเหง้าของความเป็นพระโพธิสัตว์ในตนเอง ซึ่งทำให้หลักเมตตาได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการสอนและปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในพระพุทธศาสนามหายาน มีการกล่าวถึงหลักหลักของเมตตาและกรุณาที่ต้องทำไปพร้อมกันเพื่อให้เกิดความหนักแน่นทั้งภายในและภายนอก ตามความหมายที่กล่าวว่า

> “ท่านพระมัญชุศรีคำนึงถึงสัตว์ทั้งปวงในทำนองนี้จึงควรสั่งสอนธรรมแก่สัตว์เพื่อที่พวกเขาได้เข้าใจธรรม ท่านได้เจริญเมตตาต่อสรรพสัตว์อย่างแท้จริง เป็นเมตตาที่มุ่งสงเคราะห์สัตว์เพราะมิได้อิงอยู่กับสิ่งใด เป็นเมตตาที่สงบเพราะไม่ยึดติดกับสิ่งใด เป็นเมตตาที่ไม่มีความปรารถนาที่ผ่าวร้านเพราะไม่มีกิเลสเจือ เป็นเมตตาที่มองสิ่งทั้งหลายอย่างที่มันเป็น เพราะมองว่าอดีต ปัจจุบันและอนาคตนั้นเหมือนกัน เป็นเมตตาที่เป็นอิสระจากความขัดแย้งเพราะไม่มีกิเลสครอบงำ เป็นเมตตาที่ไม่เป็นสองขั้ว เพราะไม่เกี่ยวข้องกับภายในหรือภายนอก เป็นเมตตาที่เป็นความหนักแน่นเพราะมั่นงคงอย่างแท้จริง” (พระพรหมบัณฑิต, 2561)

อย่างไรก็ดี การเจริญเมตตาในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผ่านสื่อทางศาสนาหลากหลายรูปแบบ หนึ่งในนั้นคือ ธรรมคีตะ ซึ่งครอบคลุมถึงการสวดสาธยาย บทคาถา ธารณี ตลอดจนบทขับร้องธรรมที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างข้อความธรรมกับการภาวนาแบบอาศัยเสียงที่พึ่งพาจังหวะ ทำนอง น้ำเสียง และถ้อยคำแห่งพระธรรมในการช่วยให้จิตตั้งมั่น ลดความฟุ้งซ่าน และความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างต่อเนื่อง ในพระพุทธศาสนามหายาน ธรรมคีตะปรากฏในรูปการสาธยายพระสูตรและธารณี ปรากฏในหลักการนำเอาเครื่องดนตรีมาประกอบในการขับพระสูตร ดังในพระสัทธรรมปุณฑรีกสูตรได้กล่าวถึงว่า “หากใช้ให้บุคคลใดบรรเลงดนตรี ตีกลองเป่าสังข์ เป่าปี่ เป่าแตร เป่าขลุ่ย ดีดพิณ ตีฉาบ ด้วยเสียงทั้งหลายอันประเสริฐอย่างนี้ถือขึ้นถวายสักการะบูชาหมดสิ้น หรือด้วยจิตยินดีเปรมปรีดิ์ ขับร้องบทเพลงคาถาพุทธคุณ แม้กระทั่งด้วยเสียงเล็กน้อยเพียงหนึ่งเสียง ล้วนได้สำเร็จพุทธมรรคทั้งสิ้น” (คณะโพธินันทประทีป, 2566) รวมถึงบทสวดที่เกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและมหากรุณาธารณี ซึ่งเน้นการขยายเมตตากรุณาไปสู่สรรพสัตว์ตามหลักโพธิจิต (Cheng, 2020; Gyatso, 2020)

ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาความหมายและขอบเขตของเมตตาที่มีต่อธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน โดยชี้ให้เห็นทั้งจุดร่วมเชิงกระบวนการ และจุดต่างเชิงอุดมคติ กล่าวคือ เมตตาในฐานะพรหมวิหารเพื่อชำระจิตและเกื้อหนุนวิปัสสนา กับเมตตากรุณาตามหลักของโพธิจิตเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงประยุกต์สำหรับสุขภาวะทางจิตใจในสังคมปัจจุบันอย่างมีฐานคิดและมีความรับผิดชอบทางวิชาการมากยิ่งขึ้น

แนวคิดเรื่องเมตตาในพระพุทธศาสนามหายาน

คำว่า “เมตตา” ในพระพุทธศาสนามหายานมักถูกอธิบายควบคู่กับ “กรุณา” กล่าวคือ เมตตาเป็นความปรารถนาให้สรรพสัตว์เป็นสุข ส่วนกรุณาเป็นความปรารถนาให้สรรพสัตว์พ้นทุกข์ ทั้งสองประสานกันเป็นแรงขับสำคัญของการดำเนินตามอุดมคติโพธิสัตว์เชิงจริยธรรมที่มุ่งเกื้อกูลอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ผู้มุ่งสู่โพธิภาวะย่อมตั้งอยู่บนความปรารถนาให้สรรพสัตว์ทั้งปวงพ้นทุกข์และเข้าถึงความหลุดพ้นร่วมกัน เมตตาในมหายานจึงมีลักษณะไร้ขอบเขตและมุ่งสู่ประโยชน์ของสรรพสัตว์เป็นสำคัญ (Cheng, 2020) ซึ่งจะได้พิจารณาในประเด็น ดังนี้

1. ลักษณะความเมตตา ความเมตตาเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนามหายาน โดยแฝงไว้ในพระสูตรทุกพระสูตรทั้งในส่วนที่เป็นการแสดงให้เห็นบุคลิกของพระโพธิสัตว์และเหล่าสาวกที่ฟังพระสูตรควรจะได้รับผลของการฟังคือมีความเมตตาประกอบไปด้วย ตามข้อความว่า

> “หากมีกุลบุตร กุลธิดาบุคคลใด ภายหลังเมื่อตถาคตนิพพานแล้ว ประสงค์เป็นผู้แสดงธรรมปุณฑรีกสูตรนี้แล้ว เมื่อตถาคตนิพพานแล้ว ประสงค์เป็นผู้แสดงธรรมปุณฑรีกสูตรนี้แล้วกับเหล่าบริษัท 4 ควรแสดงเทศนาอย่างไร กุลบุตร กุลธิดาบุคคลนั้นใดเข้าไปสู่วิหารของตถาคต ครองจีวรของตถาคต นั่งในอาสนะที่นั่งของตถาคตได้เมื่อใดเมื่อนั้นจึงควรแสดงพระสูตรนี้อย่างไพบูลย์ให้แก่เหล่าบริษัท 4 สำหรับวิหารของตถาคต คือจิตเมตตากรุณาที่ยิ่งใหญ่ในหมู่สรรพสัตว์ทั้งปวง สำหรับจีวรของตถาคต คือจิตที่อดทนอ่อนโยนสำหรับอาสนะของตถาคต คือธรรมทั้งปวงเป็นสุญญตา เมื่อดำรงอยู่ในท่ามกลางสิ่งเหล่านี้อย่างมั่นคง หลังจากนั้นจึงแสดงธรรมปุณฑริกสูตรนี้อย่างไพบูลย์ให้แก่เหล่าบริษัท 4 ด้วยจิตที่ไม่เกียจคร้าน...มีธิดาของ

สาครนาคราชสามารถเข้าถึงฌานสมาธิอันลึกซึ้ง เข้าใจหยั่งรู้ธรรมทั้งปวงโดยตลอดได้บังเกิดการตั้งโพธิจิตเพียงชั่วขณะเดียว บรรลุความไม่ถอยกลับ มีปฏิภาณไหวพริบไม่มีเครื่องกั้น เมตตาระลึกถึงปวงสรรพสัตว์ ดุจลูกน้อยตัวแดง มีบุญกุศลพร้อมสรรพ จิตระลึกนึกถึงปากประกาศแสดง ประเสริฐ ประณีต ไพบูลย์ยิ่งใหญ่ เมตตา กรุณา โอบอ้อมอารีย์ ตั้งจิตมุ่งปณิธานงดงาม สามารถถึงพร้อมด้วยโพธิได้ (คณะโพธินันทประทีป, 2566)

การที่พระโพธิสัตว์ได้ปฏิบัติตามหลักเมตตาและเผยแผ่คำสอนที่ประกอบด้วยเมตตาจึงเป็นการนำเสนอให้เห็นการนำหลักการพื้นฐาน นอกจากนั้นจะพบว่าเมตตาจะต้องประกอบด้วยหลักธรรมอื่นที่จะช่วยสนับสนุนให้ความเมตตาเป็นสิ่งที่ปฏิบัติให้สอดคล้องกับปัญญาในกรอบปรัชญามหายาน กล่าวคือ การเจริญเมตตาดำเนินควบคู่กับการพัฒนาโพธิจิตและปัญญาในเรื่องสุญญตา จึงทำให้เมตตามีฐานจากความเข้าใจโครงสร้างแห่งทุกข์และเหตุปัจจัยของสรรพธรรม เมื่อปัญญาเห็นความว่างย่อมคลายความยึดมั่นในอัตตาและอคติหรือเงื่อนไขตอบแทน ด้วยเหตุนี้ เมตตาในมหายานจึงเป็นหลักธรรมในฐานะพลังทางจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนปัญญา (Zhang, 2021)

เมตตาในความหมายของพระพุทธศาสนามหายานจึงเป็นทั้งหลักการพื้นฐานและยังสามารถนำมาปฏิบัติด้วยการใช้ปัญญาควบคู่กันไป ไม่ใช่มีแต่เมตตาอย่างเดียวเท่านั้น

2. แนวทางการเจริญเมตตา การเจริญเมตตาของพระพุทธเจ้านั้นมีเหตุการณ์ที่ท่านโปรดทั้งมนุษย์และสัตว์ ช่วยให้มนุษย์และสัตว์ไม่กระทำบาป ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าได้ทรงโปรดช้างนาฬาคิรี ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแผ่เมตตาจิตให้ช้างนาฬาคิรี เมื่อช้างนาฬาคิรีได้รับพระเมตตาจิตของพระองค์แล้ว ช้างนาฬาคิรีก็ได้ลดงวงลง แล้วได้เข้าไปยืนอยู่ตรงพระพักตร์พระองค์ ในสมัยที่พระองค์บำเพ็ญพระโพธิสัตว์ก็ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีหลายระดับ มีการเสียสละอวัยวะเป็นทาน จนกระทั่งเสียสละชีวิต ชาติหนึ่ง พระพุทธเจ้าของเราขณะสร้างบารมีเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ บวชเป็นดาบส ยืนอยู่บนหน้าผามองลงไปเห็นแม่เสือหิวโซกำลังจะกินลูกตัวเอง พระองค์ยอมกระโดดลงไปให้เสือกิน เพื่อช่วยชีวิตลูกเสือ โดยอธิษฐานจิตว่า ขอบุญนี้ส่งผลให้ข้าพเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เป็นพญาวานร สละร่างกายให้เหยียบ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น

เมตตาภาวนา หมายถึง ความเมตตา ความรัก เป็นจิตที่เกิดจากตติยฌาน และจตุตถ ฌาน เมตตา เป็นสภาพอารมณ์ที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา แผ่จิตออกไปด้วยเมตตา คือความมีไมตรีจิตรัก สนิทด้วยไมตรีจิต มุ่งดีปรารถนาสุข ทั้งไม่เจือด้วยราคะเสน่หา เป็นความปรารถนาดี ความมีไมตรี ความมีเยื่อใย ความเป็นผู้มีความรัก ปรารถนาให้ผู้อื่นตลอดถึงสรรพสัตว์ประสบสุข ความแสวงหา การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ความอนุเคราะห์ ปราศจากเวรภัย (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2554) โดยมีแนวทางการเจริญ ดังนี้

2.1 แนวทางการเจริญตามคัมภีร์ ในพระสัทธรรมปุณฑรีกสูตรได้อธิบายลักษณะของการมีความเมตตาได้นั้นมาจากการสละความริษยา ความโกรธ และความเย่อหยิ่ง จิตประจบล่อหลอกโป้ปดมดเท็จ มีปกติบำเพ็ญ ประพฤติโดยซื่อตรง ไม่ดูแคลนดูหมิ่นในบุคคล และไม่มีปปัญจธรรม (ธรรมให้เนิ่นช้า) ไม่ทำให้ผู้อื่นสงสัยเสียใจ โดยกล่าวว่าเธอจักไม่ได้เป็นพระพุทธะหรอก พุทธบุตรนี้แสดงธรรมมีปกติอ่อนโยนสามารถอดทนได้ เมตตากรุณาในสรรพสิ่ง ไม่เกิดจิตเกียจคร้าน โดยการสาธยายพระสูตรนี้จะทำให้บังเกิดเมตตาจิตทั้งในผู้เป็นฆราวาสและบรรพชิต บังเกิดกรุณาจิตแม้แต่ในผู้ที่ไม่ใช่พระโพธิสัตว์ มีความคิดอย่างนี้เกิดขึ้นว่า

> “บุคคลที่เป็นเช่นนั้น ย่อมเป็นผู้เสื่อมอย่างยิ่งใหญ่ พระตถาคตแสดงธรรมด้วยอุบายที่เหมาะสมตามความเหมาะควรก็ไม่ฟัง ไม่ตระหนัก ไม่ตื่นรู้ ไม่ถาม ไม่ศรัทธา ไม่เข้าใจ ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจักไม่ถาม ไม่ศรัทธา ไม่เข้าใจพระสูตรนี้ เมื่อเราบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิในกาลใด ไม่ว่าจักอยู่ในที่ใดก็ตาม จักใช้กำลังอภิญญา กำลังแห่งปัญญาญาณชักนำพวกเขาให้ได้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมนี้ด้วย” (คณะโพธินันทประทีป, 2566)

การเจริญตามคัมภีร์นั้นเป็นการนำเอาหลักความเมตตามาใช้เป็นแนวทางในการสร้างปัญญาไปพร้อมกัน ลักษณะดังนี้จะพบว่า คนที่มีเมตตาจะต้องฝึกฝนในการชำระกิเลสตัวอื่นที่เป็นข้าศึกต่อความเมตตา โดยการชำระกิเลสเหล่านี้ไปได้เป็นหน้าที่ของปัญญา ในแง่นี้พระพุทธศาสนามหายานมองถึงอุปสรรคของเมตตาในการเจริญนั้นเป็นเหตุทำให้ไม่สามารถทำให้เมตตาเกิดขึ้นได้ ตามแนวทางนี้จะพบลักษณะเดียวกับการเจริญอวิชชาที่จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทำลายกิเลสเสียก่อนจึงจะเกิดเมตตา หากพิจารณาแบบนี้จะพบว่า เมตตาไม่ได้เกิดจากการเจริญหรือแผ่แบบที่พระพุทธศาสนาเถรวาทกระทำเท่านั้น แต่ต้องชำระสิ่งที่ทำให้เมตตาไม่ปรากฏ หรือมองได้ว่า เมตตามีอยู่แล้ว แต่การที่เมตตาไม่ปรากฏเป็นเพราะกิเลส เช่นเดียวกับโพธิจิตมีอยู่แล้ว การทำลายกิเลสที่ทำให้โพธิจิตไม่ปรากฏเป็นหน้าที่ตามแบบที่คัมภีร์แนะนำ

2.2 แนวทางการปฏิบัติในปัจจุบัน การเจริญเมตตาในปัจจุบันนั้น เป็นการนำเอาแนวทางการเจริญเมตตาในอุดมคติโพธิสัตว์ให้ความสำคัญกับการฝึกจิตเพื่อประโยชน์เกื้อกูลสรรพสัตว์เป็นแรงจูงใจเชิงจริยธรรมที่มั่นคงผ่านหลักโพธิจิต กล่าวคือ ความมุ่งหมายจะบำเพ็ญตนสู่ความตื่นรู้โดยมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์เป็นที่สุด กล่าวคือ โพธิจิต เป็นสภาวะจิตที่ประกอบด้วยเจตจำนงและคุณค่าทางเชิงศีลธรรม ซึ่งมีรากฐานจากความกรุณาที่พัฒนาไปพร้อมกับความเข้าใจความจริงของสภาวธรรมตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อวิธีรับรู้โลกและวิธีตัดสินใจทางจริยธรรมของผู้ปฏิบัติอย่างเป็นระบบ (Garfield, 2011)

หลักการเจริญเมตตาในกรอบปารมิตาหก ได้แก่ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ สมาธิ และปัญญา เป็นคุณธรรมที่เชื่อมเมตตากับการขัดเกลาพฤติกรรม การอดทนต่อความยากลำบาก การเพียรพยายามและการทำสมาธิ เพื่อรองรับการเกิดปัญญาที่เห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง ตั้งอยู่บนความเข้าใจเรื่องความว่างของผู้ให้ ผู้รับ และสิ่งที่ให้ ทำให้เมตตาและการเกื้อกูลเป็นไปอย่างไม่ติดอัตตาและไม่แสวงหาผลตอบแทน (Lion’s Roar, 2024)

จากคำจำกัดความข้างต้น จะเห็นได้ว่า เมตตาคือความปรารถนาดีที่ต้องการให้สัตว์ทั้งหลายมีความสุข และเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับความพยาบาทโดยตรง จึงมีบทบาทในการกำจัดความพยาบาทซึ่งเป็นนิวรณ์ข้อที่สอง อย่างไรก็ตาม ความเสน่หาถือเป็นตัวทำลายหรือศัตรูของเมตตา ดังนั้นในการเจริญเมตตา ควรระมัดระวังศัตรูใกล้ตัวให้มาก เพราะสามารถแฝงเข้ามาทำลายจิตได้ง่ายเนื่องจากอยู่ใกล้กันมาก ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นไม่น้อยในชีวิตของเรา (ประมวลศักดิ์ ดีมี, พระมหาบุญรอด อมรทัตโต , 2565)

อิทธิพลเมตตาที่มีต่อธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน

ธรรมคีตะคือการนำธรรมะมาประกอบเป็นบทเพลง โดยพบว่าบทเพลงนั้นได้มีการใช้ผ่านบทสวดมนต์และการใช้การประพันธ์เกี่ยวกับหลักธรรมประกอบทำนอง ซึ่งในการประพันธ์นี้เองมีการใช้

หลักเมตตาประกอบในเนื้อหาดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของพระพุทธศาสนามหายาน ฉะนั้น การที่เมตตามีอิทธิพลต่อหลักคำสอนและวิธีปฏิบัติตนในพระพุทธศาสนามหายาน ด้วยการพิจารณาถึงหลักการอยู่ร่วมกันนั้นต้องมีเมตตาเป็นพื้นฐาน ดังนี้

1. อิทธิพลทางด้านเป้าหมาย การใช้เมตตาเป็นสื่อในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ถือเป็นเป้าหมายในการสร้างเมตตาเป็นหลักพื้นฐานของมนุษย์ กล่าวคือ การอยู่ร่วมกันเป็นเป้าหมายของชีวิตจึงเป็นวิธีการมองว่าคนมีความสำคัญต่อเป้าหมายของการเป็นมนุษย์ ตามข้อความนี้ปรากฏว่าการรักษาความเมตตาในพระพุทธศาสนามหายานนั้นปรากฏในหลักการแสดงของพระสัทธรรมปุณฑรีกสูตรที่อ้างถึงการที่พระพุทธเจ้าตรัสกับเหล่าพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ทั้งหลายว่า “หยุดก่อนกุลบุตร ไม่จำเป็นต้องให้พวกเธอทั้งหลายอภิบาลรักษาพระสูตรนี้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุว่าในสหาโลกธาตุของเราเองมีพระโพธิสัตว์มหาสัตว์จำนวนเท่าเม็ดทรายในคงคานทีทั้ง 60,000 พระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์หนึ่งๆ ต่างก็มีบริวารจำนวนเท่าเม็ดทรายในคงคานทีทั้ง 60,000 บุคคลทั้งหลายเหล่านี้ ในภายหลังเมื่อเรานิพพานแล้ว จักสามารถอภิบาลรักษา อ่านสวดสาธยาย แสดงพระสูตรนี้ไปให้ไพศาลได้” (คณะโพธินันทประทีป, 2566)

การเจริญเมตตาธรรมใน 3 ลักษณะ คือ 1. กรุณาต่อสรรพสัตว์ 2. กรุณาต่อธรรมม 3. กรุณาโดยไม่เจาะจง ความกรุณประเภทแรกเกิดขึ้นเมื่อเราเห็นความทุกข์ขอสัตว์ในทุคคติภูมิ และอื่นๆ ความกรุณาประเภทที่สอง เกิดขึ้นเมื่อเราเจริญภาวนาพิจารณาอริยสัจสี่และเข้าใจปัจจยาการทั้งสอง จิตจะเลิกยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งทั้งหลายเที่ยงแท้และมีตัวตนแล้วเราจะระลึกได้ว่า สัตว์ทั้งหลายช่างสับสนไม่รู้ถึงปัจจยาการ และหลงยึดถือว่าทุกสิ่งเที่ยงแท้และมีตัวมีตน หลังจากนั้นเราจะเกิดความกรุณาต่อสรรพสัตว์ ความกรุณาประเภทที่สามเกิดขึ้นเมื่อจิตอยู่ในสภาวะที่เป็นกลาง และตระหนักว่าทุกสิ่งล้วนว่างเปล่า ในสภาวะนี้ เราจะมีความกรุณาเป็นพิเศษต่อผู้ที่หลงยึดติดกับความมีตัวมีตน ดังคำว่ากล่าวว่า “เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในความเป็นกลาง และเปี่ยมด้วยพลังอันเกิดจากการปฏิบัติภาวนาท่านจะมีความกรุณาเป็นพิเศษ ต่อผู้ที่หลงผิดว่าสิ่งต่างๆ มีตัวมีตน เสมือนถูกปีศาจร้ายครอบงำอยู่” (พระพรหมบัญฑิต, 2561) ความเป็นมิตรที่เชื่อมโยงกับเมตตาเป็นความหมายพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน แต่สิ่งที่ทำให้เกิดปัญหาก็คือการที่บุคคลไม่อาจควบคุมตัวเองได้เกิดความเข้าใจผิดหลงว่าเป็นตัวเป็นตน อารมณ์จึงจะต้องผสานด้วยสติปัญญา หมายถึงปัญญาที่เปี่ยมด้วยความรักในเพื่อนมนุษย์ ไม่มีใครสามารถมั่นใจได้ว่าการใช้ปัญญาเพียงอย่างเดียวจะทำให้เกิดผลในทางทำลาย หรือในทางบวกและสร้างสรรค์ แต่ปัญญาที่ประกอบด้วยความรักจะทำให้เกิดผลที่น่าอัศจรรย์ ปัญญาหรือความสามารถที่จะหยุดการคิดเมื่อเราไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ หากปัญญาควบคู่ด้วยความรักและความกรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ มนุษย์จะรู้สึกถึงความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น (องค์ทะไลลามะ, 2558)

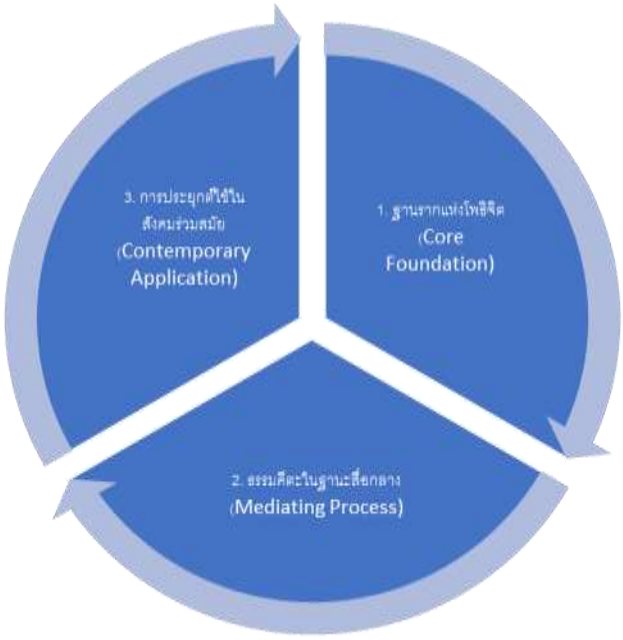
2. อิทธิพลทางด้านเครื่องมือ เป็นการเข้าใจหลักเมตตาตามคัมภีร์จึงสามารถทำได้ผ่านการท่องจำ สาธยายผ่านวิธีการต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์มีการใช้บทเพลง กล่าวคือ หากใช้ให้บุคคลใดบรรเลงดนตรี ตีกลองเป่าสังข์ เป่าปี่ เป่าแตร เป่าขลุ่ย ดีดพิณ ตีฉาบ ด้วยเสียงทั้งหลายอันประเสริฐอย่างนี้ถือขึ้นถวายสักการะบูชาหมดสิ้น หรือด้วยจิตยินดีเปรมปรีดิ์ ขับร้องบทเพลงคาถาพุทธคุณแม้กระทั่งด้วยเสียงเล็กน้อยเพียงหนึ่งเสียง ล้วนได้สำเร็จพุทธมรรคทั้งสิ้น (คณะโพธินันทประทีป, 2566) วิธีการดังกล่าวนี้จึงปรากฏในสมัยต่อมาถึงการนำเสนอถึงเนื้อหาคัมภีร์ในแบบบทเพลงธรรมะหรือการนำธรรมะมาใช้ในบทเพลงจนเป็นลักษณะที่ถูกเข้าใจได้ทั่วไป ดังงานที่มีการศึกษาดนตรี

ธรรมะในประเทศเมียนมาร์ โดยในพระพุทธศาสนาของชาวพม่าปรากฏการใช้เสียงที่ถูกสร้างขึ้นหลากหลายรูปแบบเพื่อให้บรรลุเป้าหมายต่างๆ เมื่อพิจารณาผ่านแนวทางการศึกษาในมุมต่างๆ เราสามารถระบุประเภทของเสียงและวัตถุที่ใช้สร้างเสียง รวมถึงการผลิตและการรับรู้เสียงเหล่านั้น แม้ว่าเสียงระฆังและฆ้องจะปรากฏในหลายบริบทที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา แต่สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับวิญญาณและพระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นถึงอำนาจทางเสียงที่ทำให้เส้นแบ่งระหว่างกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมที่ไม่ใช่ศาสนาเลือนลางลง รวมถึงลดระยะห่างของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และไม่ศักดิ์สิทธิ์ ลดเส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่เป็นโลกียะและโลกุตระได้ กล่าวคือ เสียงสามารถเป็นสื่อ เป็นเครื่องมือที่ช่วยสลายความแตกต่างของความเป็นโลกกับธรรม ช่วยน้อมนำจิตให้เข้าถึงสภาวะธรรมได้ โดยเฉพาะสภาวะพรหมวิหาร 4 นอกจากนี้ การภาวนาหรือทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยเสียงทำให้เราสามารถได้ยินสิ่งที่เป็นกุศลร่วมกันและแบ่งปันการทำความดีและผลบุญได้กว้างไกล บทวิจัยเสนอมุมมองต่อเสียงในเชิงความรู้ว่าเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจสู่การพัฒนาสภาวะจิตและคุณลักษณะทางจิตใจที่เฉพาะเจาะจง สามกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ ผู้สร้างเครื่องดนตรีธรรมะ ผู้บริโภค ผู้ศรัทธาและพระสงฆ์ ซึ่งจินตนาการ ผลิต จำหน่าย สร้างสรรค์ รับรู้ และครุ่นคิดเกี่ยวกับเสียง แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นประเพณีที่ปฏิบัติผ่านการสร้างและการรับรู้เสียง (Douglas, Gavin D., 2020)

อีกทั้งในพระพุทธมหายานมีการเจริญเมตตาผ่านการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การสาธยายพระสูตร การสวดธารณี และดนตรีพิธีกรรมในธรรมเนียมจีนฮั่น เพื่อทำให้จิตสอดรับกับอารมณ์กุศลและคติแห่งการเกื้อกูลสรรพสัตว์ งานศึกษาดนตรีพิธีกรรมของมหายานในกรณีวัดหัวเหยียนชี้ว่าโครงสร้างเสียงและพิธีกรรมทำหน้าที่กำกับประสบการณ์ศรัทธาและจิตภาวนา โดยเสียงกลายเป็นภาษาพิธีกรรมที่พาผู้ปฏิบัติเข้าถึงคุณค่าทางจริยธรรมและความหมายเชิงโพธิสัตว์อย่างเป็นรูปธรรม (Gavin D. Douglas, 2020) ขณะเดียวกัน งานวิเคราะห์องค์ประกอบทางดนตรีของบทสวดในพิธีมหายานก็แสดงให้เห็นว่าการจัดวางทำนองและจังหวะมีความสัมพันธ์กับการทำให้การสวดเป็นการปฏิบัติที่เหนี่ยวนำความตั้งมั่นและความพร้อมของจิตต่อการเจริญเมตตาในเชิงภาวนาได้เช่นกัน (Le Dai,SurasakJamnongsarn and TepikaRodsakan, 2023)

เมื่อเข้าสู่สังคมร่วมสมัย บทบาทของธรรมคีตะในมหายานมีการขยายตัวจากพื้นที่วัดไปสู่อุปกรณ์ที่ทันสมัยและแพลตฟอร์มออนไลน์ที่ทำให้การสวด การฟัง การร่วมพิธีเข้าถึงได้ง่ายขึ้น งานศึกษาว่าด้วยอุปกรณ์สาธยายพระนาม/บทสวดแบบพกพา ชี้ให้เห็นว่า วัตถุ เสียง ศรัทธา ทำให้เสียงธรรมะกลายเป็นสิ่งพกพาและทำซ้ำได้ในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้การภาวนาเชิงเสียงกลายเป็นกิจวัตรที่ช่วยประคองอารมณ์กุศลและความสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างต่อเนื่อง (Natasha Heller, 2014) นอกจากนี้ งานวิจัยร่วมสมัยเกี่ยวกับพุทธศาสนาในโลกออนไลน์ยังชี้ว่า การทำให้พระสูตรกลายเป็นบทเพลงร่วมสมัย เช่น การทำบทเพลงจากพระสูตร สามารถเป็นช่องทางให้ผู้คนเข้าถึงและจดจำถ้อยคำพระสูตรได้ โดยเกิดการเรียนรู้ผ่านการร้อง การฟังซ้ำจนกลายเป็นการซึมซับทางกายและจิตใจได้ แม้จะมีความกำกวมทางศาสนาภาวะในบางบริบทเป็นกิจวัตร หากปรับจากอุดมคติไปสู่การปฏิบัติที่จับต้องได้ตามกาลสมัย (Reehl, D. 2021)

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 เมตตากับธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน

คำอธิบายเรื่องเมตตากับธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายาน มี 3 นัยยะ คือ

1. ฐานรากแห่งโพธิจิต (Core Foundation) จุดเริ่มต้นที่เป็นพลวัตสำคัญคือการหลอมรวมระหว่างเมตตา และปัญญา เมตตาที่ไม่ติดกรอบ เป็นเมตตาที่มองข้ามทวิลักษณ์คือไม่มีผู้ให้ ไม่มีผู้รับ ไม่มีสิ่งที่ให้ ซึ่งเกิดจากการเข้าใจเรื่องสุญญตา และโพธิจิตคือแรงขับเคลื่อนที่เปลี่ยนความเมตตาส่วนตน ให้กลายเป็นความรับผิดชอบต่อสรรพสัตว์ทั้งหมด

2. ธรรมคีตะในฐานะสื่อกลาง (Mediating Process) นี่คือองค์ความรู้ใหม่ที่เนื้อหานำเสนอ คือการใช้เสียงและดนตรี เป็นสะพานเชื่อมระหว่างนามธรรมและรูปธรรม และการสลายพรมแดนคือเสียงดนตรีทำหน้าที่ลดช่องว่างระหว่างความศักดิ์สิทธิ์และวิถีโลก ส่วนกลไกทางจิตอาศัยจังหวะและทำนอง ทำหน้าที่จัดระเบียบจิตลดนิวรณ์ และสร้างพื้นที่ว่างในใจให้เมตตาปรากฏออกมาได้ง่ายขึ้น

3. การประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย (Contemporary Application) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อหลักการถูกขับเคลื่อนผ่านสื่อสมัยใหม่ เป็นการทำให้เสียงธรรมเป็นสิ่งที่พกพาได้ผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เปลี่ยนการปฏิบัติจากพิธีกรรมในวัดมาเป็นกิจวัตรในชีวิตประจำวัน ส่วนเป้าหมายสูงสุดคือการสร้าง สุขภาวะทางจิตใจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม

สรุป

ธรรมคีตะในพระพุทธศาสนามหายานมีบทบาทสำคัญในฐานะสื่อภาวนาเชิงเสียงที่เกื้อหนุนการเจริญเมตตาให้เกิดผลทั้งเชิงจิตตภาวนาและเชิงพฤติกรรมอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ การสวดสาธยาย การภาวนาเป็นทำนอง และการขับร้องธรรมช่วยทำให้จิตตั้งอยู่กับถ้อยคำแห่งพระธรรม ลดความฟุ้งซ่านและแรงต้านของอกุศลธรรม จนเอื้อต่อการเกิดอารมณ์กุศลประเภทเมตตาอย่างต่อเนื่อง

ธรรมคีตะปรากฏเด่นในรูปการสวดมนต์ บทคาถา และการสาธยายที่สัมพันธ์กับความเมตตาในฐานะธรรมคือเครื่องอยู่ของจิตอันประเสริฐ กระบวนการสวดสาธยายอย่างมีแบบแผนทำหน้าที่ขัดเกลาจิตให้เกิดความอ่อนโยน ความสงบ และความพร้อมต่อการแผ่เมตตา ส่งผลให้เมตตาไม่หยุดอยู่เพียงความรู้สึกดี แต่พัฒนาเป็นสภาวะจิตที่ตั้งมั่นและเกื้อหนุนการภาวนาในแนวสมถะสู่วิปัสสนาได้ ขณะที่พุทธมหายาน ใช้ธรรมคีตะแสดงผ่านการสาธยายพระสูตร ธารณี และบทสวดที่ผูกโยงกับคติโพธิสัตว์และมหากรุณา โดยทำให้เมตตากรุณาถูกยกระดับเป็นพลังของโพธิจิตที่มุ่งประโยชน์แก่สรรพสัตว์อย่างไม่มีประมาณ เสียงของธรรมะคีตะจึงเปรียบเสมือนพิธีกรรมที่จัดวางจังหวะ ทำนอง และการเปล่งเสียงเชิงจริยธรรม แม้นัยเชิงอุดมคติของสองนิกายจะมรความแตกต่าง โดยพุทธเถรวาทเน้นเมตตาเพื่อชำระจิตและเกื้อหนุนปัญญา ส่วนพุทธมหายานเน้นเมตตากรุณาในฐานะพลังของโพธิจิตเพื่อสรรพสัตว์ แต่การศึกษาค้นพบร่วมกันคือ ธรรมคีตะช่วยทำให้เมตตาทำได้จริงในชีวิตประจำวัน เพราะเสียงทำหน้าที่ประคองจิตให้อยู่กับอารมณ์กุศลอย่างสม่ำเสมอ สร้างความต่อเนื่องของการปฏิบัติ และเอื้อให้เมตตาสามารถเป็นตัวแปรปรับเปลี่ยนสังคมไปสู่การอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความไม่เบียดเบียนได้อย่างสันติสุข

เอกสารอ้างอิง

คณะโพธินันทประทีป. (2566). *พระสัทธรรมปุณฑรีกสูตรพร้อมพระสูตรบริวาร ฉบับสมบูรณ์.* กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมบัญฑิต. (2561). *พระไตรปิฎกฉบับสากล: วิถีธรรมจากพุทธปัญญา.* พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *(2564).พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* พิมพ์ครั้งที่ 59. นนทบุรี: ผลิธัมม์,.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ.(2554). *ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานทีปนี.* พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์.

องค์ทะไลลามะ. (2558). *จิตที่ฝึกดีแล้ว.* แปลโดย เพ็ญนภา หงษ์ทอง. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมคีมทอง.

Cheng, W. (2020). “The Mahakaruna in Early Mahayana Buddhism: Doctrinal Evolution and Textual Development.” *Journal of Buddhist Studies* 17(2) (2020): 45-67.

Douglas, Gavin D. (2020). “Metta, Mudita, and Metal: Dhamma Instruments in Burmese Buddhism.” *Yale Journal of Music & Religion* 6(1): 1-17.

Garfield, Jay L. (2010). “What Is It Like to Be a Bodhisattva? Moral Phenomenology in Śāntideva’s *Bodhicaryāvatāra*.” *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 33(1-2) :333-357.

Lion’s Roar. “Six Perfections (Pāramitās).” (2024). Accessed 3 January 2026. https://www.lionsroar.com/buddhism/six-perfections-paramitas/.

Le Dai,SurasakJamnongsarn and TepikaRodsakan. (2023). A Study on the Philosophical Dimension of Ritual Music of Mahayana Buddhism inChinese Han Tradition--A

Case StudyofHuayan Temple in Chongqing, China, Journal of Roi Kaensarn Academi, 8(6): 393-406.

Heller, Natasha. (2014). “Buddha in a Box: The Materiality of Recitation in Contemporary Chinese Buddhism.” *Material Religion* 10(3) (2014): 294-314.

Reehl, D. (2021). Musicalizing the Heart Sutra: Buddhism, Sound, and Media. *Religions*, 12(9): 759.

ผู้ป่วยโรคซึมเศร้ามีสิทธิในการมีชีวิตอยู่ของตนเองหรือไม่: มุมมองจากพุทธจริยศาสตร์

Do depressed patients Have a Right to Their Own Lives: A Buddhist Ethical Perspective

สิริพร เอมอ่อน Siriporn Em-on
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: miwrakmae@gmail.com

Received February 1, 2026; **Revised** April 25, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้จะทำการมุ่งสำรวจปัญหาทางจริยศาสตร์และอภิปรัชญาว่าด้วยสิทธิในชีวิตของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่ประสงค์ยุติชีวิตของตนเอง จากการศึกษาปัญหานี้แนวคิดเสรีนิยมถือว่าคนเรานั้นมีสิทธิต่อชีวิตของตนเอง เมื่อมีสิทธินี้การยุติชีวิตของตนเองย่อมเป็นการกระทำที่ควรเพราะเป็นสิทธิของผู้ที่เป็นเจ้าของ ส่วนแนวคิดอนุรักษ์นิยม กลับมองว่า จริงอยู่คนเรานั้นเป็นเจ้าของสิทธิต่อชีวิต แต่การจะยุติชีวิตนั้นถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่สมควร เพราะคนเรานั้นเป็นสมาชิกของสังคม เมื่อเป็นสมาชิกของสังคม ควรได้รับการยินยอมจากสังคม ในงานนี้ การวิเคราะห์โดยอาศัยมุมมองจากพุทธจริยศาสตร์พบว่า ชีวิตมิใช่กรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน หากเป็นกระบวนธรรมที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) และไม่มีตัวตนถาวรที่เป็นเจ้าของอย่างแท้จริง การอ้างสิทธิในการตายจึงตั้งอยู่บนความเข้าใจผิดในตัวตน (อัตตา) และขัดกับหลักเจตนา ซึ่งเป็นแก่นของศีลธรรมในพระพุทธศาสนา การฆ่าตัวตายด้วยความเมตตาต่อตนเอง ยังถือเป็น อกุศลเจตนา ในเรื่องสิทธิในชีวิต พุทธจริยศาสตร์มองว่า มันไม่ได้หมายถึงอำนาจเหนือชีวิต แต่หมายถึงสิทธิที่จะเรียนรู้และตื่นรู้ชีวิต แม้ในยามทุกข์ทรมานที่สุด เพราะชีวิตคือพื้นที่แห่งการภาวนา มิใช่ทรัพย์สินที่จะยุติได้ด้วยเจตนาของอัตตา

คำสำคัญ: ผู้ป่วยโรคซึมเศร้า; พุทธจริยศาสตร์; สิทธิต่อการมีชีวิต

Abstract

The article, " Do Patients with Depression Have a Right to Their Own Lives? : A Perspective from Buddhist Ethics " seeks to explore ethical and metaphysical questions concerning the right to life for individuals with depression who wish to end their own existence. In examining this issue, Liberalism maintains that an individual possesses a right to his or her own life. Given this premise, the act of self-termination may be considered appropriate, as it falls within the domain of self-ownership. Conservatism, however, argues otherwise: while it is true that an individual holds a

right to life, the termination of that life is deemed morally improper, for the person is also a member of society. As such, the decision to end one's life ought to be subject to the moral consent of the social collective. From the standpoint of Buddhist Ethics, life is not the private possession of an individual but rather a process arising from causes and conditions (paṭiccasamuppāda—Dependent Origination). There is, in truth, no enduring self (atta) that owns or governs it. Thus, the claim to a "right to die" rests upon a fundamental misunderstanding of the self and conflicts with the principle of intention (cetanā), which forms the core of moral action in Buddhism. Suicide, even when motivated by self-compassion, still constitutes unwholesome intention (akusala cetanā). Regarding the right to life, Buddhist ethics does not interpret it as dominion or power over life, but as the right to learn from and awaken within life itself, even amidst profound suffering. Life, in this view, is the very ground of spiritual cultivation (bhāvanā), not a possession to be terminated at the behest of an ego that, ultimately, is not real.

Keywords: Buddhist ethics; depressed patients; Right to Life

บทนำ

ในสังคมร่วมสมัย ปัญหาผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่ต้องเผชิญกับความทุกข์ทรมานทางใจอย่างรุนแรงจนไม่ต้องการมีชีวิตอยู่ต่อ มิได้เป็นเพียงปัญหาทางการแพทย์เท่านั้น หากยังเปิดพื้นที่ให้เกิดคำถามที่ลึกซึ้งในระดับจริยศาสตร์และอัตถิภาวะ (Existential ethics) ว่าแท้จริงแล้ว ชีวิตนี้มีค่าเพราะอะไรและเรามีสิทธิแค่ไหนที่จะจบชีวิตลงด้วยตนเอง เมื่อความทุกข์ไม่ได้เป็นเพียงอาการ แต่เป็นประสบการณ์ที่ครอบงำความหมายของการมีอยู่ การร้องขอให้ยุติชีวิตจึงควรถูกเข้าใจว่าเป็นการแสวงหาอิสรภาพ หรือเป็นสัญญาณของความไม่อิสระทางจิตใจกันแน่ เมื่อผู้ป่วยบางรายเลือกแสดงเจตจำนงผ่านสิ่งที่เรียกว่า "Living Will" เพื่อขอให้แพทย์ยุติชีวิต คำถามสำคัญจึงไม่ได้อยู่เพียงว่าควรอนุญาตหรือไม่ แต่คือเรากำลังตอบสนองต่ออะไร ระหว่างความเมตตาต่อความทุกข์ของผู้ป่วยกับการยอมรับการยุติชีวิตในฐานะทางออกหนึ่งของความทุกข์ การกระทำดังกล่าวเป็นการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือเป็นการละทิ้งความรับผิดชอบต่อชีวิตในฐานะคุณค่าพื้นฐานกันแน่ ดังที่ Ronald Dworkin เคยตั้งคำถามไว้ว่า สิทธิในชีวิตนั้นหมายถึง "สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่" หรือ "สิทธิที่จะเลือกตายอย่างมีศักดิ์ศรี" คำถามนี้อาจไม่ได้ต้องการคำตอบที่ตายตัว แต่ต้องการการพิจารณาว่า "สิทธิ" นั้นตั้งอยู่บนฐานคิดเกี่ยวกับชีวิตแบบใด (Dworkin, 1993)

ในบริบทของสังคมไทย คำถามดังกล่าวยิ่งซับซ้อนขึ้นเมื่อแนวคิดเรื่องสิทธิปัจเจกแบบเสรีนิยมเริ่มมีอิทธิพลควบคู่ไปกับกรอบศีลธรรมแบบพุทธที่มองชีวิตในฐานะกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย หากชีวิตไม่ใช่ทรัพย์สินของปัจเจก แล้วสิทธิจะถูกนิยามอย่างไรในบริบทนี้ เรามีสิทธิครอบครอง ชีวิตหรือเพียงอาศัยอยู่ในกระแสของมันเท่านั้น และถ้าชีวิตเป็นเพียงความต่อเนื่องของเหตุและปัจจัยตามหลักปฏิจจสมุปบาท ชีวิตไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของตนเอง หากแต่เป็นกระบวนการแห่งเหตุและปัจจัยที่ต่อเนื่องกัน การตายมิใช่การยุติทุกข์ เพราะทุกข์ในพุทธธรรมไม่ได้เกิดจากชีวิต แต่เกิดจากอวิชชา

(ความไม่รู้) การตัดสินใจยุติชีวิตจะถือเป็นการกระทำที่มีความหมายเชิงศีลธรรมอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพิจารณาผ่านกรอบพุทธจริยศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับเจตนาเป็นแกนกลางของศีลธรรม การกระทำที่มุ่งยุติชีวิตเพื่อลดความทุกข์ของตนเองควรถูกตีความว่าเป็นความเมตตาต่อตนเอง หรือเป็นรูปแบบหนึ่งของความเบียดเบียนที่แฝงอยู่ภายใต้ความไม่รู้กันแน่ หากความทุกข์ในพุทธธรรมมิได้เกิดจากชีวิตโดยตรง แต่เกิดจากอวิชชา การยุติชีวิตจะสามารถยุติทุกข์ได้จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงการหลีกหนีโดยที่ต้นเหตุยังคงดำรงอยู่ และนอกจากนี้ คำกล่าวที่ว่า “ฉันมีสิทธิที่จะจบชีวิตของฉัน” ยังนำไปสู่คำถามพื้นฐานยิ่งกว่า นั่นคือ ฉัน ในประโยคนี้คือใคร หากพิจารณาตามหลักขันธ์ห้า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 12 หน้าที่ 15, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งมองว่าตัวตนเป็นเพียงกระแสของรูปและนามที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา การอ้างสิทธิบนฐานของตัวตนถาวรจะยังคงมีความชอบธรรมอยู่หรือไม่ หรือเป็นเพียงการสมมติที่ยังไม่ได้รับการตรวจสอบในเชิงปรัชญา

เมื่อพิจารณาจากมุมมองที่แตกต่างกัน ระหว่างกรอบเสรีนิยมที่เน้นเสรีภาพและการกำหนดตนเอง กับกรอบพุทธจริยศาสตร์ที่เน้นความไม่เบียดเบียน ความเมตตา และการรู้เท่าทันความจริงของชีวิต คำถามสำคัญจึงมิใช่เพียงว่า “ควรอนุญาตให้มีสิทธิในการตายหรือไม่” แต่คือ “เรากำลังเข้าใจชีวิตอย่างไร” และ “ความเข้าใจนั้นนำไปสู่ข้อสรุปทางศีลธรรมแบบใด” บทความนี้จึงมิได้มุ่งเสนอคำตอบสำเร็จรูป หากแต่ต้องการสำรวจและตั้งคำถามว่า ภายใต้กรอบพุทธจริยศาสตร์ การอ้างสิทธิในการยุติชีวิตของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าจะสามารถถือเป็น “สิทธิทางศีลธรรม” ได้หรือไม่ และหากไม่ได้ ควรมีกรอบการเข้าใจชีวิตและความทุกข์แบบใดที่จะช่วยให้เราตอบสนองต่อความทุกข์นั้นได้โดยไม่ละทิ้งหลักการพื้นฐานของศีลธรรม พร้อมกันนั้น คำถามที่อาจสำคัญที่สุดคือ บางที “สิทธิ” ที่เรากำลังพูดถึง อาจไม่ใช่สิทธิในการยุติชีวิต แต่เป็นสิทธิในการทำความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้งเพียงพอก่อนจะตัดสินใจใดๆ เกี่ยวกับมัน

วิวัฒนาการทางแนวคิดเรื่องสิทธิในชีวิต

1. ยุคศาสนาและอภิปรัชญาโบราณ หากกล่าวถึงแนวคิดเรื่องสิทธิในชีวิต ในยุคโบราณยังไม่เกิดขึ้นในฐานะสิทธิปัจเจกเท่าใดนัก แต่เป็นการมองเรื่องของหน้าที่ทางศีลธรรมที่มนุษย์มีต่อเทพเจ้า ธรรมชาติ หรือเอกภาวะสูงสุด ในกรีกโบราณชีวิตถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบธรรมชาติที่มีเป้าหมายสูงสุดคือ Eudaimonia นั่นคือความเจริญงอกงามของชีวิตตามศักยภาพแห่งเหตุผล (Aristotle, 1925) อริสโตเติลเห็นว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อทำหน้าที่ตาม Telos หรือจุดหมายของธรรมชาติ การฆ่าตัวตายจึงเป็นการปฏิเสธธรรมชาติและศักยภาพของตนเอง เป็นการละเมิดโครงสร้างแห่งคุณธรรม ส่วนเพลโตเสนอว่าชีวิตคือสิ่งที่เทพเจ้ามอบหมายให้มนุษย์ดูแล การทำลายชีวิตตนเองคือการละเมิดหน้าที่ที่พระเจ้าประทานมา มนุษย์นั้นไม่มีสิทธิในชีวิตในฐานะเจ้าของ แต่เป็นเพียงผู้ดูแลคริสต์ศาสนาได้สานต่อแนวคิดนี้โดยตรง พระคัมภีร์กล่าวว่า “เจ้าอย่าฆ่า” ซึ่งนักเทววิทยาอย่างออกัสตินและโทมัส อไควนัสตีความว่าครอบคลุมถึงการฆ่าตัวตายด้วย เพราะชีวิตเป็นของพระเจ้าเพียงผู้เดียว การฆ่าตัวตายจึงเป็นการละเมิดระเบียบศีลธรรมของพระเจ้า และทำลายความดีส่วนรวมของสังคม หากมองในทางพุทธศาสนา แม้ไม่มีข้อห้ามเชิงเทวบัญชา แต่หลักกรรมและเจตนาแสดงชัดว่า การฆ่าตัวตายมิใช่หนทางแห่งการดับทุกข์ เพราะทุกข์มิได้อยู่ในร่างกาย แต่ในจิตที่ยังยึด

มั่นในตน (อัตตา) พระพุทธองค์ตรัสว่า “คนพาลย่อมถูกลูกศรแห่งตนแทงซ้ำ เพราะโศกคร่ำครวญในสิ่งที่ตายไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 613 หน้าที่ 593, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นั่นคือทุกข์ไม่ได้สิ้นสุดด้วยความตาย แต่สืบเนื่องตามเหตุแห่งอวิชชา พุทธจริยศาสตร์จึงเน้น “การรู้ทุกข์และดับเหตุแห่งทุกข์” มากกว่าการหนีทุกข์ (Promta, 2010) หากกล่าวโดยสรุป ในยุคศาสนาและอภิปรัชญาโบราณ “ชีวิต” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่นอกอำนาจของมนุษย์ “สิทธิต่อชีวิต” จึงไม่ได้หมายถึงสิทธิในการกำหนดมันเอง แต่หมายถึง “หน้าที่ในการเคารพและดำรงไว้” ซึ่งเป็นจุดยืนร่วมกันของศาสนาใหญ่ทั้งตะวันตกและตะวันออก

2. เสรีภาพของปัจเจกและการเกิดขึ้นของสิทธิมนุษยชน เมื่อยุโรปเข้าสู่ยุคเรืองปัญญา (Enlightenment) ความหมายของ “สิทธิ” ได้ถูกพลิกจากของประทานของพระเจ้าเป็น “สิทธิโดยธรรมชาติ” (Natural rights) ของมนุษย์เอง ซึ่งเกิดจากเหตุผลและความเป็นมนุษย์ในตัวตน John Locke เสนอว่า มนุษย์มีสิทธิใน “ชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน” โดยรัฐมีหน้าที่คุ้มครอง มิใช่ครอบครอง สิทธิในชีวิตจึงกลายเป็นสิทธิที่มนุษย์ถือโดยกำเนิด ในมุมมองของ Immanuel Kant แม้เห็นว่าชีวิตมีคุณค่าในตัวเอง (Intrinsic value) แต่ปฏิเสธสิทธิในการฆ่าตัวตายโดยสิ้นเชิง เพราะถือว่าเป็นการทำลายศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (Dignity of humanity) เขาเขียนว่า มนุษย์ต้องไม่ใช้ตนเองเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อจุดประสงค์ใด การฆ่าตัวตายเพื่อหนีทุกข์จึงเป็นการลดค่าตนเองจากผู้มีเหตุผลเป็นเพียงวัตถุของความรู้สึกตรงกันข้าม J.S. Mill แห่งแนวคิดเสรีนิยม (Liberalism) เห็นว่าปัจเจกบุคคลควรมีอำนาจเต็มในการกำหนดชีวิตของตนเอง ตราบใดที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เขากล่าวว่า เหนือร่างกายและจิตใจของตนเอง ปัจเจกบุคคลคือผู้มีอำนาจสูงสุด นี่คือรากฐานของแนวคิดสิทธิในการตาย (Right to die) ที่ถือว่าชีวิตเป็นสมบัติของตนเอง ไม่ใช่ของศาสนา หรือรัฐ ในขณะที่พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist ethics) มองว่าเสรีภาพที่แท้ต้องตั้งอยู่บนความรู้แจ้ง ไม่ใช่อารมณ์หรือความสิ้นหวัง พระพรหมคุณาภรณ์ (Payutto, 1998) อธิบายว่า “เสรีภาพที่แท้ไม่ใช่การทำตามใจ แต่คือการเป็นอิสระจากสิ่งที่ครอบงำใจ” ดังนั้น การยุติชีวิตจากความสิ้นหวังจึงไม่ใช่เสรีภาพ หากเป็นภาวะของความไม่รู้ (อวิชชา)

3. จริยศาสตร์ชีวภาพและสิทธิในการตาย เมื่อการแพทย์ก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์สามารถยืดชีวิตออกไปได้แม้ในภาวะไร้สติหรือปราศจากคุณภาพชีวิต ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า “สิทธิในการมีชีวิต” จะรวมถึง “สิทธิในการตายอย่างมีศักดิ์ศรี” (Dignified death) ด้วยหรือไม่ กรณีเช่น Sue Rodriguez และ Brittany Maynard ได้จุดประกายการถกเถียงเรื่องการุณยฆาตโดยสมัครใจ (Voluntary euthanasia) จนประเทศอย่างเนเธอร์แลนด์ เบลเยียม และแคนาดา ยอมรับให้ทำได้ภายใต้กฎหมาย (Beauchamp, T., & Childress, J.,2019) อย่างไรก็ตาม เมื่อปัญหาเข้าสู่บริบทของโรคจิตเวช เช่น โรคซึมเศร้า ความซับซ้อนกลับเพิ่มขึ้น เพราะความต้องการยุติชีวิตอาจไม่ได้เกิดจากเสรีภาพแท้ แต่เป็นผลของความผิดปกติทางการรับรู้คุณค่าแห่งชีวิต ผู้ป่วยซึมเศร้ามักอยู่ในภาวะที่ความสามารถในการตัดสินใจ (Autonomy) ถูกลดทอนโดยอาการของโรคในแง่นี้ เสรีภาพของผู้ป่วยอาจไม่ใช่เสรีภาพที่แท้ หากเป็นเสรีภาพที่ถูกหลอก โดยอารมณ์และความทุกข์ พุทธจริยศาสตร์จึงตั้งคำถามเชิงจิตภาวนา จิตที่ไม่เป็นอิสระจากความทุกข์ จะเลือกได้อย่างแท้จริงหรือ? ตามหลักอริยสัจ 4 ทุกข์ไม่อาจดับด้วยการหนีจากชีวิต แต่ด้วยการเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และการดับมันในจิตใจ การฆ่าตัวตายจึง

ไม่ใช่สิทธิ หากเป็นการกระทำภายใต้โมหะ พุทธจริยศาสตร์จึงเสนอแนวคิดทางเลือกคือ สิทธิที่จะตื่นรู้ สิทธิในการฟื้นคืนศักยภาพของจิตให้เข้าใจและอยู่ร่วมกับทุกข์อย่างมีปัญญา

สิทธิในชีวิตในกรอบพุทธจริยศาสตร์ : ชีวิตมิใช่กรรมสิทธิ์ แต่คือกระบวนธรรมแห่งการเรียนรู้

สมมุติกรณีว่า “ก” เป็นผู้ป่วย โรคซึมเศร้าระยะเรื้อรัง รู้สึกไร้ค่าและสิ้นหวังมาหลายปี แม้ได้รับการรักษาอย่างต่อเนื่องแต่ยังคงกลับมาเป็นซ้ำ “ก” จึงเขียน Living Will ฝากไว้กับแพทย์ว่า “หากอาการของข้าพเจ้ากลับมาอีกและไม่สามารถรักษาได้ ขอให้ช่วยยุติชีวิตของข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้ามีสิทธิในชีวิตของตนเอง และไม่อยากทนทุกข์อีกต่อไป”คำถามสำคัญจึงเกิดขึ้นว่า เมื่อผู้ป่วยอ้าง “สิทธิในชีวิตของตนเอง” แพทย์จะมี “หน้าที่ทางจริยธรรม” ต้องปฏิบัติตามหรือไม่? อย่างไรก็ตาม ก่อนจะตอบคำถามนี้ จำเป็นต้องแยกให้ชัดว่า “สิทธิ” ที่กำลังถูกกล่าวถึงนั้นคือสิทธิประเภทใด เพราะในทางจริยศาสตร์และสิทธิมนุษยชน คำว่า “สิทธิ” มิได้มีความหมายเดียว ในทางสิทธิมนุษยชนสากล (Universal Human Rights) สิทธิถูกนิยามในฐานะ Claim-right หมายถึง สิทธิของบุคคลหนึ่งย่อมก่อให้เกิด “หน้าที่” ของอีกฝ่ายหนึ่งที่จะต้องเคารพสิทธินั้น เช่น สิทธิในชีวิต (Right to Life) หมายความว่า ผู้อื่นต้องงดเว้นจากการทำร้ายหรือฆ่า ซึ่งเป็น “หน้าที่เชิงลบ” (Negative duty) ของทุกคนที่จะไม่ละเมิดชีวิตของผู้อื่น (Dworkin, 1993) อย่างไรก็ตาม ในบริบทของ “ผู้ป่วย” โดยเฉพาะผู้ที่มีภาวะเปราะบาง เช่น ผู้ป่วยโรคซึมเศร้า สิทธิไม่ได้มีเพียงมิติของ “การไม่ถูกละเมิด” แต่ยังรวมถึง “สิทธิในการได้รับการดูแล” (right to care) หรือ “สิทธิในการได้รับการเยียวยา” (right to treatment) ซึ่งเป็น “หน้าที่เชิงบวก” (Positive duty) ของสังคมและผู้ประกอบวิชาชีพ เช่นเดียวกับกรณีของสิทธิเด็กหรือสิทธิสัตว์ที่ไม่สามารถดูแลตนเองได้ สิทธิเหล่านี้มิได้มุ่งให้เจ้าของสิทธิ “ตัดสินใจอย่างอิสระโดยสมบูรณ์” แต่ตั้งอยู่บนสมมติฐานของ “ความเปราะบาง” (vulnerability) และ “ความต้องการการคุ้มครอง”และเมื่อพิจารณาในกรณีของ “ก” การอ้าง “สิทธิในการตาย” จึงอาจต้องถูกตั้งคำถามว่า เป็นการใช้สิทธิในฐานะ “ปัจเจกผู้มีอำนาจตัดสินใจเต็มที่” หรือเป็นการแสดงออกของบุคคลที่กำลังอยู่ในภาวะที่ความสามารถในการตัดสินใจถูกจำกัดโดยความทุกข์ทางจิตใจ หากเป็นกรณีหลัง สิ่งที่ควรถูกเน้นอาจไม่ใช่ “สิทธิในการตาย” แต่คือ “สิทธิที่จะได้รับการดูแลอย่างเพียงพอ” และ “สิทธิที่จะไม่ถูกปล่อยให้อยู่ลำพังกับความทุกข์”

ในกรณีของ “สิทธิในการตาย” การอ้างสิทธินี้กลับพลิกจาก “หน้าที่เชิงลบ” มาเป็น “หน้าที่เชิงบวก” ของผู้อื่น โดยเฉพาะแพทย์ที่ถูกขอให้ “กระทำการ” เพื่อยุติชีวิตของผู้ป่วย ผลคือ สิทธิที่เคยทำหน้าที่ปกป้องชีวิต กลับกลายเป็นสิทธิที่ผลักให้ผู้อื่นละเมิดหลักจรรยาแห่งการไม่ฆ่า (อหิงสา) ซึ่งเป็นหัวใจของทั้งจริยธรรมทางการแพทย์และพุทธจริยศาสตร์ (Keown, 1995) ตรงนี้เองคือ “จุดแตกหักทางจริยธรรม” เพราะสิทธิกับหน้าที่ไม่ได้ดำเนินคู่ขนานกันอีกต่อไป แต่กลับมาทับซ้อนและขัดแย้งกันโดยตรง เมื่อสิทธิของผู้ป่วยกลายเป็นหน้าที่ให้แพทย์ต้องละเมิดศีลธรรมของตนเอง คำถามจึงไม่ใช่เพียงว่า “ใครมีสิทธิทำอะไร” หากแต่คือ “สิทธิประเภทใดควรถูกให้ความสำคัญในบริบทของความเจ็บป่วย” ระหว่างสิทธิในการกำหนดชีวิตตนเอง กับสิทธิในการได้รับการดูแลและปกป้องชีวิต เปรียบเหมือนไฟในเตาคือสิทธิถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ความอบอุ่นแก่สังคมแห่งความยุติธรรม แต่หากใช้โดยไม่เข้าใจเจตนารมณ์แห่งศีลธรรม มันย่อมแผดเผาผู้ถือเองได้เช่นกัน สิทธิในชีวิตก็เช่นนั้น หาก

เข้าใจเพียงในฐานะ “กรรมสิทธิ์” (Ownership) ที่เรามีเหนือร่างกายตนเอง สิทธินี้อาจกลายเป็นเครื่องมือในการทำลายชีวิต

ในทางพุทธปรัชญา “ชีวิต” มิใช่ทรัพย์สินของปัจเจกชน แต่เป็นผลสืบเนื่องของเหตุปัจจัยแห่งธรรมตามหลัก ปฏิจจสมุปบาท ไม่มี “เจ้าของชีวิต” ที่แท้จริง มีเพียงกระแสของขันธ์ห้าที่เกิดดับต่อเนื่อง การกล่าวว่า “ฉันมีสิทธิที่จะจบชีวิตของฉัน” จึงเป็นการอ้างสิทธิบนนิยามของ “ฉัน” ที่ยังตั้งอยู่บนอวิชชา คือการเข้าใจผิดว่ามี “ตัวฉัน” ที่คงที่สามารถควบคุมการเกิดดับได้ (Harvey, 2000) แนวคิดนี้สอดคล้องกับคำสอนเรื่องอนัตตา ที่ระบุว่าไม่มีสิ่งใดในโลกที่เป็นของ “เรา” อย่างแท้จริง (Payutto, 1998) อย่างไรก็ตาม หากมองจากพุทธจริยศาสตร์ สิทธิของผู้ป่วยไม่ได้หายไป แต่ถูก “ตีความใหม่” สิทธิที่สำคัญที่สุดของผู้ป่วยอาจไม่ใช่สิทธิในการยุติชีวิต แต่คือ “สิทธิในการพ้นทุกข์อย่างถูกทาง” กล่าวคือ สิทธิในการได้รับการเกื้อกูลให้เข้าใจทุกข์ เห็นเหตุแห่งทุกข์ และพัฒนาปัญญาเพื่อนำไปสู่การคลายทุกข์อย่างแท้จริง ส่วน Keown (1995) ชี้ให้เห็นว่า ในพุทธจริยศาสตร์ “เจตนา” เป็นหัวใจของศีลธรรม การกระทำใดจะเป็นกุศลหรืออกุศลขึ้นอยู่กับเจตนา แม้การฆ่าตัวตายจะมาจากความเมตตาต่อตนเอง แต่หากเจตนานั้นมีรากจากความเบื่อหน่ายหรืออวิชชา ก็ยังถือเป็น “อกุศลเจตนา” (Harvey, 2000; Keown, 2005) ในมุมนี้ การฆ่าตัวตายมิใช่เพียงการจบชีวิตทางกาย แต่เป็นการหนีทุกข์โดยปราศจากความเข้าใจต้นเหตุแห่งทุกข์

ดังนั้น สิทธิในชีวิตในมุมพุทธ มิได้หมายถึง “สิทธิที่จะดับชีวิต” แต่คือ “สิทธิที่จะเข้าใจชีวิต” เป็นสิทธิในการใช้ชีวิตเพื่อเรียนรู้สภาวะของทุกข์ จนเกิดความหลุดพ้นจากมันอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงหลบหนีมันด้วยความตาย (Keown, 2005) กล่าวได้ว่า “สิทธิ” ในมุมมองพุทธ ไม่ใช่เครื่องมือของการครอบครอง แต่เป็น “พื้นที่แห่งการตื่นรู้” (2000) ในแง่นี้ “สิทธิในการตาย” จึงมิใช่สิทธิในความหมายเชิงพุทธ หากแต่เป็นการใช้ภาษาของสิทธิเพื่อสะท้อนความทุกข์ที่ยังไม่ได้รับการเยียวยาอย่างเพียงพอ คำถามสำคัญจึงย้อนกลับมาที่สังคมและวิชาชีพแพทย์ว่า เราได้ตอบสนองต่อ “สิทธิในการได้รับการดูแล” ของผู้ป่วยอย่างเพียงพอแล้วหรือยัง แพทย์ที่เผชิญคำร้องเช่นนี้จึงอาจไม่ได้ยืนอยู่ระหว่าง “การให้ตาย” กับ “การไม่ให้ตาย” เท่านั้น แต่ยืนอยู่ระหว่าง “การเข้าใจความทุกข์อย่างลึกซึ้ง” กับ “การตอบสนองต่อความทุกข์อย่างผิวเผิน” และบางที สิ่งที่ผู้ป่วยร้องขอ อาจไม่ใช่ “ความตาย” หากแต่เป็น “การสิ้นสุดของความทุกข์” ซึ่งในมุมพุทธ มิได้เกิดจากการยุติชีวิต แต่เกิดจากการยุติอวิชชาภายในใจ ซึ่งเป็นความตายของความยึดมั่นในตัวตนอย่างแท้จริง

พุทธจริยศาสตร์ต่อประเด็นสิทธิและการฆ่าตัวตาย

บทความส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อพิจารณาและโต้แย้ง “สิทธิในการตาย” โดยเฉพาะในกรณีของผู้ป่วย โรคซึมเศร้า รวมถึงกรณีการช่วยให้ตาย (assisted suicide) และการุณยฆาต (euthanasia) ว่าสามารถถือเป็น “สิทธิทางศีลธรรม” ได้หรือไม่ในกรอบพุทธจริยศาสตร์ในกรอบของพุทธจริยศาสตร์นั้น ชีวิตมิได้ถือเป็นทรัพย์สินส่วนตัวที่เราสามารถครอบครองหรือยึดถือได้ตามอำเภอใจ แต่ถูกมองว่าเป็นผลรวมของเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) ทั้งทางกาย ใจ และกรรมเก่า (Keown, 1995) ดังนั้น การกล่าวว่า “ฉันมีสิทธิจะจบชีวิตของฉัน” จึงตั้งอยู่บนฐานของ “อัตตทิฏฐิ” คือความเห็นว่าตัว “ฉัน” เป็นเจ้าของชีวิต และสามารถใช้อำนาจตัดสินใจเหนือชีวิตนั้นได้ตามใจ อย่างไรก็ตามในการอภิปรายเชิงจริยศาสตร์ จำเป็นต้องแยกให้ชัดระหว่าง (1) การฆ่าตัวตาย

(suicide) (2) การช่วยให้ตาย (assisted suicide) และ(3) การุณยฆาต (euthanasia) ทั้งสามกรณีมีความแตกต่างกันในระดับของ “ผู้กระทำ” และ “ความรับผิดชอบทางศีลธรรม” กล่าวคือ การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำของตนเองโดยตรง ขณะที่ assisted suicide และ euthanasia เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สอง (เช่น แพทย์) ซึ่งทำให้ประเด็น “สิทธิ” เชื่อมโยงกับ “หน้าที่ของผู้อื่น” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในพุทธปรัชญา เปรียบชีวิตดังเปลวเทียนที่ลุกขึ้นเพราะเชื้อและอากาศ ไม่มีเจ้าของที่แท้จริง การดับมันเพียงเพราะเบื่อความมืดหรือทุกข์ภายในใจ มิได้ทำให้ความทุกข์หายไปจริง แต่เพียงปิดโอกาสที่จะได้เห็นแสงสว่างแห่งปัญญาในอนาคต (Keown, 1995) ในกรณีของผู้ป่วยซึมเศร้า ความต้องการตายจึงอาจไม่ได้สะท้อน “เสรีภาพที่แท้จริง” แต่เป็นภาวะที่จิตใจถูกครอบงำด้วยความทุกข์และอวิชชา พระพุทธศาสนามีท่าทีค่อนข้างชัดเจนต่อการฆ่าชีวิตว่าเป็น “อกุศลกรรมหนัก” ไม่ว่าจะเกิดจากแรงจูงใจใดก็ตาม ตัวอย่างเช่น ใน พระไตรปิฎก (สังยุตตนิกาย) กล่าวถึงกรณีพระภิกษุที่ช่วยฆ่าผู้ป่วยด้วยความสงสาร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า แม้มีเจตนาแห่งกรุณา แต่หากมีความประสงค์ให้ชีวิตสิ้นสุดก็ยังเป็นอกุศลกรรม เหตุผลทางพุทธจริยศาสตร์อธิบายว่า “กรุณาที่แท้จริง” ต้องไม่ปนด้วยเจตนาเบียดเบียน แม้การช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ด้วยการจบชีวิตจะดูเหมือนมีเมตตา แต่รากของการกระทำนั้นยังตั้งอยู่บนอวิชชา ไม่เข้าใจความจริงของชีวิตที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย และยังยึดติดกับความคิดเรื่องตัวตน (Keown, 1995) ในกรณีของ assisted suicide และ euthanasia ประเด็นยิ่งทวีความซับซ้อน เพราะสิทธิของผู้ป่วยถูกนำไปผูกกับ “หน้าที่ของแพทย์” การร้องขอให้แพทย์ช่วยยุติชีวิต จึงไม่ใช่เพียงการใช้สิทธิส่วนบุคคล แต่เป็นการเรียกร้องให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมใน “การกระทำที่มีนัยทางศีลธรรม” ซึ่งขัดกับหลักอหิงสา (การไม่เบียดเบียน) อันเป็นรากฐานสำคัญของทั้งพุทธจริยศาสตร์และจริยธรรมทางการแพทย์ (Keown, 1995) เปรียบเสมือนแม่น้ำที่ไหลตามเหตุปัจจัย การพยายามหยุดน้ำด้วยการปิดกั้นอย่างฉับพลัน อาจลดปัญหาเฉพาะหน้า แต่ไม่ใช่การเข้าใจหรือแก้ไขที่ต้นเหตุ ในทำนองเดียวกัน การยุติชีวิตเพื่อยุติทุกข์ อาจดูเหมือนเป็นทางออก แต่ไม่ได้แก้ “เหตุแห่งทุกข์” (สมุทัย) ตามกรอบอริยสัจ 4 กลับอาจตัดโอกาสของการพัฒนาปัญญาที่จะนำไปสู่การดับทุกข์อย่างแท้จริง ในแง่นี้พุทธจริยศาสตร์มิได้เพียง “ปฏิเสธสิทธิในการตาย” อย่างผิวเผิน แต่ตั้งคำถามต่อฐานคิดของสิทธิดังกล่าวว่า ตั้งอยู่บนความเข้าใจชีวิตแบบใด หากสิทธินั้นตั้งอยู่บนความเข้าใจผิดเรื่องตัวตน (อัตตา) ก็ย่อมไม่สามารถถือเป็น “สิทธิทางศีลธรรม” ได้อย่างแท้จริง

ดังนั้น บทสรุปในกรอบพุทธจริยศาสตร์จึงชี้ว่า ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าตัวตาย การช่วยให้ตาย หรือการุณยฆาต ล้วนไม่สอดคล้องกับหลักศีลธรรม เนื่องจากเป็นการตอบสนองต่อความทุกข์โดยปราศจากปัญญาและความเข้าใจในเหตุแห่งทุกข์ สิทธิที่แท้จริงต่อชีวิตในมุมพุทธ มิใช่สิทธิในการ “ยุติชีวิต” แต่คือสิทธิในการ “เข้าใจชีวิต” และพัฒนาปัญญาเพื่อคลายทุกข์อย่างยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่ง สิทธิในมุมพุทธไม่ใช่เครื่องมือของการครอบครองชีวิต แต่เป็น “พื้นที่แห่งการตื่นรู้” ที่มนุษย์สามารถใช้เพื่อเรียนรู้ความจริงของชีวิตและก้าวข้ามความทุกข์ได้อย่างแท้จริง

ความทุกข์ในมุมมองพระพุทธศาสนา

ในมุมมองของพุทธศาสนา ความทุกข์นั้นไม่ได้ถูกมองว่าเป็นศัตรูของชีวิต แต่มันกลับเป็นครูผู้สอนธรรม ผู้เปิดประตูสู่การเรียนรู้และปัญญา ความทุกข์ทั้งทางกายและใจจึงควรถูกมองด้วยสติ

และปัญญามากกว่าการมองด้วยความกลัวหรือปฏิเสธ จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงสอน อริยสัจ 4 โดยเริ่มต้นจากการ “ยอมรับทุกข์” (ทุกขอริยสัจ) ก่อนที่จะแสวงหาหนทางดับทุกข์ ไม่ใช่การปฏิเสธหรือกำจัดมันอย่างฉาบฉวย (Keown, 1995) ในขณะที่แนวคิดสมัยใหม่มักมอง “ความทุกข์” เป็นสิ่งที่ต้องแก้ให้หาย หรือกำจัดให้หมดไป ซึ่งสะท้อนค่านิยมแบบ “Solution-focused” ในวัฒนธรรมตะวันตก แต่พุทธศาสนากลับสอนให้เราเข้าใจทุกข์ เพื่อเปลี่ยนความสัมพันธ์กับมัน ไม่ใช่เพียงทำให้มันหายไป เมื่อพิจารณาเชิงลึกผ่านกรอบของอริยสัจ 4 จะเห็นว่า พุทธศาสนาไม่ได้เพียง “อธิบายความทุกข์” แต่เสนอ “กระบวนการจัดการความทุกข์อย่างเป็นระบบ” กล่าวคือ

(1) ทุกข์ เป็นสิ่งที่ต้องกำหนดรู้ (ปริญญา) ความทุกข์ไม่ใช่สิ่งที่ต้องหลีกหนี แต่เป็นสิ่งที่ต้อง “รู้ให้ชัด” (to be fully understood) ทั้งในระดับประสบการณ์ตรงและในระดับโครงสร้างของชีวิต สำหรับผู้ป่วย โรคซึมเศร้า ความรู้สึกไร้ค่า หมดหวัง หรืออยากตาย จึงไม่ใช่สิ่งที่ต้องรีบกำจัดทันที แต่ควรถูก “ใคร่ครวญอย่างมีสติ” ว่ามันคืออะไร เกิดขึ้นอย่างไร และมีลักษณะไม่เที่ยงอย่างไร การกำหนดรู้ในที่นี้ไม่ใช่การจมอยู่กับความทุกข์ แต่เป็นการ “มองเห็นความทุกข์ตามความเป็นจริง” โดยไม่เพิ่มการตัดสินหรือการต่อต้าน

(2) สมุทัย เป็นสิ่งที่ต้องละ (ปหานะ) เมื่อเข้าใจความทุกข์แล้ว ขั้นต่อมาคือการเห็น “เหตุแห่งทุกข์” ซึ่งในพุทธศาสนาคือ ตัณหา (ความอยาก) และอวิชชา (ความไม่รู้) (Keown, 1995) ในกรณีของผู้ป่วยซึมเศร้า สมุทัยอาจปรากฏในรูปของความยึดติดกับตัวตนเชิงลบ (negative self-concept) ความอยากให้ความทุกข์ “หายไปทันที” หรือแม้กระทั่งความอยาก “ไม่ต้องมีตัวตนอีกต่อไป” การละในที่นี้จึงไม่ใช่การกดทับความรู้สึก แต่คือการค่อย ๆ คลายความยึดมั่นต่อความคิดและอารมณ์เหล่านั้น เห็นว่ามันเป็นเพียง “สภาวะหนึ่ง” ไม่ใช่ “ตัวเรา” อย่างแท้จริง

(3) นิโรธ เป็นสิ่งที่ต้องทำให้แจ้ง (สัจฉิกิริยา) นิโรธคือความดับทุกข์ ซึ่งมิใช่เพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่เป็น “ประสบการณ์ที่เข้าถึงได้” เมื่อเหตุแห่งทุกข์ถูกคลายออก สำหรับผู้ที่กำลังทุกข์อย่างรุนแรง คำถามสำคัญคือ “เราจะเข้าถึงสภาวะที่ความทุกข์คลายลงได้อย่างไร แม้เพียงชั่วขณะ” การตระหนักถึงช่วงเวลาที่จิตไม่ถูกครอบงำ เช่น ขณะมีสติอยู่กับลมหายใจ หรือขณะรู้ทันความคิด อาจเป็นจุดเริ่มต้นของการเห็นว่า “ความทุกข์ไม่ใช่สภาวะถาวร” และการดับทุกข์เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในระดับประสบการณ์จริง

(4) มรรค เป็นสิ่งที่ต้องเจริญ (ภาวนา) หนทางสู่การดับทุกข์คือการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ซึ่งรวมถึงศีล สมาธิ และปัญญา การ “เจริญมรรค” ในบริบทของผู้ป่วยซึมเศร้าอาจหมายถึงการฝึกสติ (mindfulness practice) การพัฒนาความเข้าใจตนเองผ่านจิตบำบัด การสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล และการฝึกมองโลกตามความเป็นจริงมากขึ้น (Keown, 1995) กล่าวคือ การรักษาไม่ได้จบที่การลดอาการ แต่ขยายไปสู่ “การเปลี่ยนแปลงวิธีสัมพันธ์กับชีวิต” อย่างลึกซึ้ง

เมื่อพิจารณาทั้ง 4 ประการร่วมกัน จะเห็นว่าพุทธศาสนาไม่ได้เสนอให้ “กำจัดความทุกข์โดยตรง” แต่เสนอให้ “เข้าใจเหตุและกระบวนการของมัน” จนความทุกข์คลายตัวลงเองตามเหตุปัจจัย ดังนั้นผู้ป่วยโรคซึมเศร้าในมุมมองพุทธศาสนาจึงไม่ใช่คนที่ “ผิด” หรือ “อ่อนแอ” แต่เป็นผู้ที่อยู่ในวังวนของเหตุปัจจัยอันซับซ้อน ทั้งกรรมเก่า สภาพจิต และสิ่งแวดล้อม การรักษาที่แท้จริงในมุมมองนี้ จึงไม่เพียงเป็นเรื่องของการรักษาโดยการให้ยาหรือการทำจิตบำบัด แต่รวมถึง “การพัฒนาปัญญา” ให้ผู้ป่วยสามารถเห็นความจริงว่า “ความทุกข์ไม่ใช่ศัตรู แต่เป็นบทเรียน” (Keown, 1995)

หากเปรียบเทียบความทุกข์ก็เสมือน “หนามในเท้า” หากเรารีบดึงมันออกโดยไม่เข้าใจเส้นทางที่เดิน เราอาจถูกหนามทิ่มซ้ำ แต่หากเราเรียนรู้สภาพแวดล้อมและเหตุที่ทำให้เกิดหนาม เราจะสามารถป้องกันได้ในระยะยาว หรืออีกนัยหนึ่ง การยุติชีวิตเพราะต้องการยุติทุกข์ ก็เปรียบเสมือนการ “ปิดประตูหนีฝน” โดยลืมไปว่าฝนมีเหตุของมัน และย่อมหยุดลงเมื่อเหตุเปลี่ยนไป ในที่สุดแล้วเมื่อพิจารณาด้วยปัญญา จะเห็นว่าความทุกข์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการธรรมชาติที่มีลักษณะ “เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป” ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การเข้าใจความจริงนี้ มิได้ทำให้ความทุกข์หายไปทันที แต่เปลี่ยนความสัมพันธ์ของเรากับความทุกข์ จาก “ศัตรูที่ต้องกำจัด” เป็น “ความจริงที่ต้องเข้าใจ” และนั่นอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการคลี่คลายความทุกข์อย่างแท้จริงในมุมมองของพุทธจริยศาสตร์

การใช้ความเมตตาและความเข้าใจในพระพุทธศาสนา

ในทางพุทธจริยศาสตร์ ความเมตตาและความเข้าใจต่อผู้ป่วยมิได้เป็นเพียงคุณธรรมเชิงนามธรรม หากแต่มีนัยสำคัญในฐานะ “หลักกำกับการใช้สิทธิ” โดยเฉพาะในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยและผู้ดูแล เช่น แพทย์หรือผู้บำบัด กล่าวคือ ความเมตตาไม่ได้ทำหน้าที่ “สนับสนุนสิทธิในการตาย” แต่ทำหน้าที่ “กำกับการตอบสนองต่อสิทธิของผู้ป่วยอย่างถูกต้อง”แนวคิดนี้จึงแยกชัดเจนระหว่าง

1. **สิทธิของผู้ป่วยในฐานะบุคคล (patient rights)** เช่น สิทธิในการได้รับการดูแล การไม่ถูกทอดทิ้ง และการได้รับความเข้าใจ

2. **การอ้างสิทธิในการยุติชีวิต (right to die)** ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเรียกร้องให้ผู้อื่น (โดยเฉพาะแพทย์) กระทำการบางอย่าง

ในกรอบนี้ ความเมตตาไม่ได้หมายถึงการยินยอมต่อทุกความต้องการของผู้ป่วย แต่คือการตอบสนองต่อ “สิทธิที่แท้จริงของผู้ป่วย” อย่างสอดคล้องกับศีลธรรม กล่าวคือ แยกระหว่าง “การช่วยให้ไม่ทุกข์” กับ “การช่วยให้ตาย” (Keown, 1995) การช่วยให้ไม่ทุกข์ หมายถึงการเคารพสิทธิของผู้ป่วยในฐานะมนุษย์ผู้มีความเปราะบาง (vulnerable person) เช่น สิทธิในการได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง สิทธิในการได้รับความเข้าใจ และสิทธิในการมีชีวิตอยู่โดยไม่ถูกละทิ้ง ขณะที่การช่วยให้ตาย เป็นการตอบสนองต่อความต้องการที่อาจเกิดจากภาวะทุกข์ โดยเปลี่ยน “สิทธิของผู้ป่วย” ให้กลายเป็น “หน้าที่ของแพทย์ในการยุติชีวิต” ซึ่งขัดกับหลักอหิงสา ในแง่นี้ ความเมตตาจึงทำหน้าที่ “ปกป้องความหมายของสิทธิ” ไม่ให้ถูกใช้ผิดทิศ กล่าวคือ ไม่ปล่อยให้สิทธิกลายเป็นเครื่องมือของความสิ้นหวัง แต่รักษาสิทธิให้เป็นพื้นที่ของการเยียวยาและการตื่นรู้ แนวทาง “พุทธจิตบำบัด” (Buddhist Psychotherapy) หรือ “สติบำบัด” (Mindfulness-based Therapy) จึงเป็นตัวอย่างของการนำความเมตตามาปฏิบัติในระดับวิชาชีพ โดยไม่ละเมิดศีลธรรม (Shonin et al., 2013) เพราะเป็นการเคารพสิทธิของผู้ป่วยในการได้รับการดูแลและการพัฒนาใจ มากกว่าการตอบสนองต่อความต้องการยุติชีวิต ผู้ป่วยจะได้เรียนรู้ว่า “ความทุกข์ไม่ใช่สิ่งต้องหนี แต่เป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจและข้ามพ้นได้” ซึ่งสอดคล้องกับอริยสัจ 4

ในมุมมองของผู้ดูแล แพทย์หรือนักจิตบำบัดจึงไม่ได้มีหน้าที่ “ทำตามสิทธิของผู้ป่วยทุกประการ” แต่มีหน้าที่ “ตีความและตอบสนองสิทธิอย่างมีปัญญา” กล่าวคือ ต้องแยกให้ได้ว่าสิ่งใดคือ

สิทธิที่ควรสนับสนุน (เช่น สิทธิในการได้รับการเยียวยา) และสิ่งใดเป็นการอ้างสิทธิที่อาจนำไปสู่การเบียดเบียนชีวิต บทบาทของผู้ดูแลจึงเปรียบเหมือน “ชาวสวนผู้ดูแลต้นไม้ที่ถูกพายุพัดหัก” หน้าที่ไม่ใช่ตัดต้นไม้นั้นทิ้งตามคำร้องขอ แต่คือการพยุง กั้นลม และประคับประคองรากที่ยังมีศักยภาพในการเติบโต การกระทำเช่นนี้มิได้ละเมิดสิทธิของต้นไม้ แต่เป็นการ “ปกป้องเงื่อนไขของการมีชีวิต” ดังนั้น ความเมตตาในพุทธจริยศาสตร์จึงไม่ใช่เพียงความรู้สึก แต่เป็น “หลักจริยธรรมเชิงปฏิบัติ” ที่กำกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ โดยเฉพาะในบริบทของผู้ป่วยกับผู้ดูแล ซึ่งสิทธิไม่ได้ถูกเข้าใจในฐานะอำนาจของปัจเจกเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นสิ่งที่ต้องถูกตีความผ่านความสัมพันธ์และความรับผิดชอบร่วมกัน (Kabat-Zinn, 2003)

พุทธจริยศาสตร์เสนอว่าการพิจารณาสิทธิ โดยเฉพาะ “สิทธิในการตาย” ไม่อาจแยกออกจากบริบทของความสัมพันธ์ได้ เพราะสิทธิไม่ได้ดำรงอยู่ลอยตัว แต่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายของบุคคลอื่น ๆ ในกรณีของผู้ป่วย โรคซึมเศร้า สิทธิของเขาไม่ได้จำกัดอยู่ที่ “สิทธิจะตัดสินใจ” แต่รวมถึง (1) สิทธิที่จะได้รับการดูแลจากแพทย์ (2) สิทธิที่จะได้รับความเข้าใจจากครอบครัว และ (3) สิทธิที่จะไม่ถูกทอดทิ้งจากสังคม ดังนั้นหากสังคมมองเพียงว่าบุคคล “มีสิทธิจะตาย” โดยไม่พิจารณาว่าสิทธิในการได้รับการดูแลได้รับการเติมเต็มหรือไม่ ก็อาจเป็นการลดทอนความหมายของสิทธิให้เหลือเพียง “อำนาจในการตัดสินใจ” โดยละเลย “เงื่อนไขของการมีชีวิตที่มีคุณค่า” (Keown, 1995)

ในทางตรงกันข้าม สังคมที่ส่งเสริมความเมตตา การรับฟัง และการยอมรับความเปราะบางจะทำให้สิทธิของผู้ป่วยถูกเติมเต็มในมิติที่ลึกกว่า คือไม่ใช่เพียงสิทธิในการเลือก แต่เป็นสิทธิในการมีชีวิตที่ได้รับการเกื้อกูล แนวคิดนี้เปรียบได้กับ “ตาข่ายแห่งชีวิต” ที่เส้นใยแต่ละเส้นคือความสัมพันธ์ หากเส้นใยอ่อนแอ สิทธิของบุคคลก็จะกลายเป็นเพียงคำประกาศที่ไร้พลัง แต่หากเส้นใยเข้มแข็ง สิทธินั้นจะได้รับการรองรับอย่างแท้จริงในระดับปรัชญา สิทธิจึงไม่ใช่เพียงสิ่งที่ “บุคคลมี” แต่เป็นสิ่งที่ “เกิดขึ้นในความสัมพันธ์” ซึ่งสอดคล้องกับหลัก ปฏิจจสมุปบาท ที่มองว่าทุกสิ่งล้วนเกิดจากเหตุและปัจจัย ดังนั้น “สิทธิในชีวิต” ในมุมพุทธจริยศาสตร์ จึงมิใช่เพียงสิทธิของปัจเจกในการตัดสินใจเหนือชีวิตตนเอง แต่เป็นกระบวนการร่วมกันของมนุษย์ในการ “ประคับประคองชีวิต” ผ่านความเมตตา ความเข้าใจ และปัญญา

สรุป

จากการอภิปราย พบว่าฝ่ายสนับสนุน “สิทธิต่อการมีชีวิตอยู่ของตนเอง” ของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า มักตีความไปสู่สิทธิในการยุติชีวิต โดยตั้งอยู่บนฐานเสรีนิยมที่มองชีวิตเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจก เน้น self-determination การยุติความทุกข์ และการเคารพความเป็นปัจเจก ขณะที่พุทธจริยศาสตร์ตั้งคำถามต่อฐานคิดนี้ โดยมองว่าชีวิตมิใช่ทรัพย์สินของใคร แต่เป็นกระแสเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) ที่ไม่มีตัวตนถาวร การอ้างสิทธิเหนือชีวิตจึงตั้งอยู่บนอวิชชาและอัตตทิฏฐิ อีกทั้งการฆ่าตัวตายด้วยความเมตตาต่อตนเองยังเป็นอกุศลเจตนา และไม่ใช่หนทางดับทุกข์ตามอริยสัจ 4 นอกจากนี้ การแปลง “สิทธิต่อการมีชีวิตอยู่ของตนเอง” ให้เป็นหน้าที่ของแพทย์ในการยุติชีวิต ยังขัดต่อหลักอหิงสาอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นผู้เขียนเห็นว่า “สิทธิต่อการมีชีวิตอยู่ของตนเอง” ไม่อาจตีความเป็นสิทธิในการยุติชีวิตในกรอบพุทธจริยศาสตร์ได้อย่างแท้จริง โดยควรถูกเข้าใจใหม่เป็นสิทธิในการเรียนรู้ เข้าใจทุกข์ และพัฒนาปัญญา การเคารพสิทธิจึงมิใช่การช่วยให้ตาย แต่คือการเกื้อกูลให้ผู้ป่วย

ตื่นรู้ต่อชีวิต แม้ในยามที่ทุกข์ที่สุด ซึ่งเป็นหนทางสู่ความหลุดพ้นอย่างแท้จริงในทางพุทธ ในแง่นี้ บทบาทของสังคมและวิชาชีพมิใช่การรับรองสิทธิในการยุติชีวิต แต่คือการสร้างเงื่อนไขให้ผู้ป่วยสามารถเข้าถึงการเยียวยา ความหมาย และการตื่นรู้ได้อย่างแท้จริง สิทธิที่ลึกที่สุดจึงอาจไม่ใช่สิทธิในการ “เลือกจบชีวิต” แต่คือสิทธิในการ “ไม่ถูกทิ้งให้อยู่ลำพังกับความทุกข์”

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539*). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Aristotle. *Nicomachean Ethics*. Trans. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press, 1925.

Beauchamp, T., & Childress, J. (2019). *Principles of Biomedical Ethics (8th ed.).* Oxford University Press.

Dworkin, R. (1993). *Life's Dominion: An Argument about Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom.* New York: Alfred A. Knopf.

Harvey. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics.* Cambridge University Press.

Kabat-Zinn, J. (2003). *Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future.* Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 144–156.

Keown, D. (1995). *Buddhism and Bioethics.* Palgrave Macmillan.

Payutto, P.A. (1998). *Buddhadhamma: The Laws of Nature and Their Benefits to Life.* Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Shonin, E., Van Gordon, W., & Griffiths, M. D. (2013). Buddhist philosophy in clinical psychology: A conceptual review. *Psychology of Religion and Spirituality.* 5(1), 1–10.

การขอขมากับการให้อภัย: การศึกษาเปรียบเทียบพุทธศาสนาและจิตวิทยา
Apology and Forgiveness: A Comparative Study of Buddhism and Psychology

พระธนวัฒน์ มหาปุณฺโญ (นิลประกอบกุล)
Phra Tanawat Mahapunyo (Nilprakobkul)
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: mahapunyo.bmm.bynp@gmail.com

Received April 16, 2026; **Revised** August 29, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและกระบวนการของการขอขมาและการให้อภัย โดยเปรียบเทียบกรอบพุทธศาสนากับทฤษฎีจิตวิทยาสมัยใหม่ การศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์เชิงเอกสารจากพระไตรปิฎกและงานวิชาการด้านพุทธศาสตร์ ควบคู่กับทฤษฎีและงานวิจัยด้านจิตวิทยาความสัมพันธ์และจิตบำบัด ผลการศึกษาพบว่า ในพุทธศาสนา การขอขมาเป็นการยอมรับผิดอย่างมีเจตนา ตั้งอยู่บนหิริและโอตตัปปะ และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการฝึกจิตเพื่อลดกิเลสและความยึดมั่นในอัตตา ขณะที่การให้อภัยถูกมองเป็นการปล่อยวางโทสะและความพยาบาทเพื่อดับเหตุแห่งความทุกข์ภายใน ส่วนในกรอบจิตวิทยา การขอโทษและการให้อภัยถูกอธิบายในฐานะกระบวนการทางจิตและความสัมพันธ์ที่ช่วยเยียวยาบาดแผลทางอารมณ์ ซ่อมแซมความสัมพันธ์ และฟื้นฟูความไว้วางใจ โดยเน้นการประมวลอารมณ์และการดูแลสุขภาวะทางจิตของบุคคล การเปรียบเทียบทั้งสองกรอบแสดงให้เห็นจุดร่วมในด้านการเน้นเจตนาจริงใจ การลดโทสะ และผลเชิงบำบัดต่อจิตใจและความสัมพันธ์ ขณะเดียวกันก็เผยให้เห็นจุดต่างด้านเป้าหมายและระดับของการอธิบาย โดยพุทธศาสนาเน้นการฝึกจิตและการคลี่คลายรากเหง้าของความทุกข์ในระยะยาว ส่วนจิตวิทยาเน้นการซ่อมแซมความสัมพันธ์และการเยียวยาเชิงอารมณ์ในชีวิตประจำวัน บทความนี้เสนอว่าการบูรณาการมุมมองทั้งสองช่วยเปิดความเข้าใจเรื่องการขอขมาและการให้อภัยอย่างรอบด้าน และมีนัยสำคัญต่อการส่งเสริมความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: การขอขมา, การให้อภัย, พุทธศาสนา, จิตวิทยา, การเยียวยาทางจิตใจ

Abstract

This article aims to examine the meanings and processes of apology and forgiveness through a comparative analysis of Buddhist perspectives and contemporary psychological theories. The study employs documentary analysis of Buddhist canonical texts and scholarly works in Buddhist studies, alongside theories

and empirical research in psychology, particularly in the areas of relational repair and emotional healing. The findings indicate that, in Buddhism, apology is understood as an intentional acknowledgment of wrongdoing grounded in moral shame (*hiri*) and moral dread (*ottappa*), functioning as part of a systematic training of the mind aimed at reducing defilements and self-attachment. Forgiveness, in this context, emphasizes the letting go of anger and resentment as a means to extinguish the internal causes of suffering. In contrast, psychology conceptualizes apology and forgiveness as interconnected intrapersonal and interpersonal processes that facilitate emotional healing, repair relational injuries, and restore trust, with a primary focus on emotional regulation and psychological well-being. While both frameworks converge in their emphasis on sincerity, the reduction of anger, and their therapeutic effects on the mind and relationships, they differ in their ultimate aims and levels of explanation. Buddhism prioritizes long-term inner transformation and liberation from suffering, whereas psychology focuses on relational functioning and emotional recovery in everyday life. This article argues that integrating Buddhist and psychological perspectives provides a more comprehensive understanding of apology and forgiveness and offers valuable insights for fostering inner peace and social harmony in contemporary society.

Keywords: Apology, Forgiveness, Buddhism, Psychology, Emotional Healing

บทนำ

ความขัดแย้ง ความผิดพลาด และการทำร้ายจิตใจกันเป็นประสบการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในครอบครัว ชุมชน องค์กร หรือสังคมในระดับกว้าง สิ่งที่กำหนดคุณภาพของการอยู่ร่วมกันจึงมิใช่การปราศจากความขัดแย้ง หากเป็นวิธีที่มนุษย์จัดการกับความผิด ความเจ็บปวด และผลกระทบทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำเหล่านั้น ในบริบทนี้ “การขอขมา” และ “การให้อภัย” อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ครั้นให้อภัยได้แล้วย่อมเป็นผู้มีมีส่วนแห่งความไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่ถูกเบียดเบียนเป็นมหาทาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 23 ข้อที่ 39 หน้าที่ 300, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อันเป็นแนวคิดพื้นฐานต่อการแสดงออกถึงการมีความเคารพ นอบน้อมและความเมตตา เป็นกระบวนการสำคัญที่มีบทบาทต่อการคลี่คลายความขัดแย้ง การฟื้นฟูความสัมพันธ์ และการสร้างความสงบสุขทั้งในระดับบุคคลและสังคม

การขอขมาและการขอโทษในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อธิบายถึงลักษณะกิริยาอาการที่บุคคลทำผิดหรือทำกรรมบางอย่างแล้ว มีความต้องการให้โทษหรือผลแห่งกรรมนั้นไม่แสดงผล หรือเป็นอโหสิกรรม คือเป็นการให้กรรมนั้นเลิกให้ผล ไม่มีผลอีกต่อไป ได้แก่กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลให้เป็นพืชที่หมดยางแล้วไม่ว่าจะปลูกที่ไหนก็ไม่สามารถงอกขึ้นมาได้อีกต่อไป (พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ), 2560) ส่วนการให้อภัยเป็นลักษณะทานอย่างหนึ่งเรียกว่าอภัยทาน โดยผู้ให้อภัย

นั้นถือว่าไม่ถือโกรธ ไม่ถือโทษ ไม่พยาบาทจองเวรกับใคร เมื่อกระทำแล้วจะเป็นคนไม่โกรธ มีเมตตา มีศีลธรรม และเป็นรูปแบบของบุคคลผู้ไม่ผูกเวรต่อผู้อื่น การให้อภัยทานจึงทำให้จิตของผู้อภัยทานหลุดพ้นจากบ่วงเวรและบ่วงกรรมได้ (พระธนกฤต เขมธมฺโม, พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ, 2568)

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทแนวคิดเรื่องการขอขมาและการขอโทษถูกวางไว้ในกรอบของการฝึกจิตและการพัฒนาตนเองผ่านการทำปราวณา เช่นที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า บัดนี้ เราขอปวารณาต่อเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะไม่ติเตียนกรรมอะไรๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของเราบ้างหรือ พระสารีบุตรจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายติเตียนกรรมอะไรๆ อันเป็นไปทางพระกายหรือทางพระวาจาของพระผู้มีพระภาคไม่ได้เลย เพราะว่า พระผู้มีพระภาคทรงทำทางที่ยังไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงทำทางที่ยังไม่เกิดให้เกิด ทรงบอกทางที่ยังไม่มีผู้บอก เป็นผู้ทรงรู้ทาง ทรงรู้แจ้งทาง ทรงฉลาดในทาง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สาวกทั้งหลายในบัดนี้เป็นผู้เดินตามทาง บัดนี้ ข้าพระองค์ขอปวารณาต่อพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคจะไม่ทรงติเตียนกรรมอะไรๆ อันเป็นไปทางกายหรือทางวาจาของข้าพระองค์บ้างหรือ” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 23 ข้อ 1 หน้า 194, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การกระทำปวารณาต่อกันจึงวิธีการขอขมา ขอโทษกันในรูปแบบที่พึงปฏิบัติกันในพระพุทธศาสนา ส่วนการให้อภัยมาจากการฝึกยการแผ่เมตตาอันเป็นพื้นฐานของการให้อภัยคนได้ง่ายตามข้อความว่า “ผู้มีสติตั้งมั่น เจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายสัตว์แม้ชีวิตเดียว เจริญเมตตาเป็นประจำอยู่ ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาด เพราะการเจริญเมตตานั้น แต่พระอริยบุคคลผู้มีใจอนุเคราะห์หมู่สัตว์ทุกหมู่เหล่า ชื่อว่าสั่งสมบุญไว้เป็นอันมาก (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 23 ข้อ 1 หน้า 194, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากการปฏิบัติตามหลักปวารณาและการแผ่เมตตานี้เองจึงเป็นวิธีการสร้างกระบวนการขอขมา ขอโทษ และการให้อภัยอันเป็นการมุ่งเน้นเจตนาภายใน ความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป รวมถึงการปล่อยวางโทสะและความยึดมั่นในอัตตา ขณะที่ในจิตวิทยาสมัยใหม่ การขอโทษและการให้อภัยได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางในฐานะกระบวนการทางจิตและความสัมพันธ์ที่ช่วยเยียวยาบาดแผลทางอารมณ์ ซ่อมแซมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และส่งเสริมสุขภาวะทางจิต แม้ทั้งสองกรอบจะมีจุดเน้นและภาษาเชิงทฤษฎีที่แตกต่างกัน แต่ต่างก็พยายามตอบคำถามเดียวกันว่า มนุษย์จะคลี่คลายความทุกข์จากความขัดแย้งและการละเมิดซึ่งกันและกันได้อย่างไร

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาความหมายและกลไกของการขอขมา และการให้อภัย ผ่านการเปรียบเทียบพุทธศาสนากับทฤษฎีจิตวิทยา โดยมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจทั้งในระดับการฝึกจิตภายในและการเยียวยาความสัมพันธ์ภายนอก การศึกษานี้หวังว่าจะช่วยเปิดมุมมองใหม่ในการบูรณาการองค์ความรู้จากสองสาขา เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเรื่องการคืนดี ความสงบภายใน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย

ความหมายของการขอขมาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท การขอขมามิได้หมายถึงการกล่าวคำขอโทษตามมารยาทหรือพิธีกรรมทางสังคม หากเป็นการยอมรับผิดอย่างมีเจตนาต่อการกระทำที่ไม่เหมาะสมทั้งในเชิงศีลธรรม

และในความสัมพันธ์กับผู้อื่น แก่นสำคัญของการขอขมาในกรอบพุทธศาสนาจึงตั้งอยู่บนความตั้งใจรับผิดชอบและความมุ่งหมายในการแก้ไขตนเอง มากกว่าการใช้ถ้อยคำเพื่อคลี่คลายสถานการณ์ภายนอก หลักการนี้ได้รับการยืนยันอย่างชัดเจนในนิพเพธิกสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ” คำสอนดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำรวมถึงการขอขมา มิได้วัดจากรูปแบบหรือถ้อยคำภายนอก หากพิจารณาที่เจตนาเป็นสำคัญ การขอขมาที่แท้จริงในทางพุทธศาสนาจึงต้องเป็นการยอมรับผิดที่เกิดจากความสำนึกภายใน มิใช่เพียงการกล่าวคำขอโทษเชิงมารยาทหรือเชิงพิธีกรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 14 หน้า 577, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การยอมรับผิดอย่างมีเจตนาดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ หากอาศัยกลไกทางจิตที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างยิ่ง คือ ความละอายต่อบาป (*หิริ*) และความเกรงกลัวต่อผลของบาป (*โอตตัปปะ*) ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็น “ธรรมคุ้มครองโลก” ใน หิริโอตตัปปสูตร พระพุทธองค์ทรงอธิบายบทบาทของธรรมสองประการนี้ในเชิงกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ โดยแสดงให้เห็นว่า เมื่อหิริและโอตตัปปะสมบูรณ์ ย่อมนำไปสู่อินทรียสังวร ศีล สมาธิ ปัญญา จนถึงวิมุตติ ตรงกันข้าม หากขาดหิริและโอตตัปปะ กระบวนการฝึกจิตทั้งหมดก็ย่อมเสื่อมลง เปรียบเสมือนต้นไม้ที่กิ่งและใบวิบัติย่อมไม่อาจถึงความสมบูรณ์ได้ หลักคำสอนนี้สะท้อนว่า การขอขมาในพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการแก้ไขความสัมพันธ์ภายนอก แต่เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาจิตทั้งระบบที่มีเป้าหมายไกลไปถึงการคลายกิเลสและความหลุดพ้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 15 หน้า 131, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในมิติของการให้อภัย พระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งหมายให้ลบล้างความผิดหรือปฏิเสธความไม่ถูกต้องของการกระทำ หากเน้นการปล่อยวางโทสะ ความพยาบาท และความยึดมั่นในอัตตาที่เป็นรากของความทุกข์ แนวคิดนี้ปรากฏอย่างชัดเจนใน กรณียเมตตสูตร ซึ่งสอนให้ไม่ผูกเวร ไม่คิดร้าย และไม่ปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน “เพราะความกริ้วโกรธ เพราะความเคียดแค้น” พร้อมทั้งส่งเสริมการเจริญเมตตาอย่างไม่มีประมาณ “ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู” คำสอนดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การให้อภัยในกรอบพุทธศาสนาเป็นกระบวนการฝึกจิตของผู้ให้อภัยเอง เป็นการคลายอารมณ์เชิงลบที่ผูกมัดจิตใจและตัดวงจรของความขัดแย้งและการตอบโต้ มิใช่การยอมจำนนต่อความไม่เป็นธรรมหรือการละเลยความรับผิดชอบของผู้กระทำผิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 17 หน้า 21, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการขอขมากับการให้อภัยในพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าทั้งสองเป็นกระบวนการที่เกื้อหนุนกันอย่างลึกซึ้งในฐานะการฝึกจิตเพื่อคลายกิเลสและความยึดมั่นในอัตตา การขอขมาที่ตั้งอยู่บนเจตนาบริสุทธิ์และได้รับแรงสนับสนุนจากหิริและโอตตัปปะ มิได้เป็นเพียงการแสดงความรับผิดชอบเชิงสังคม หากเป็นการเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงภายในของจิตใจ ซึ่งช่วยปรับท่าทีทางอารมณ์และการรับรู้ต่อทั้งตนเองและผู้อื่น อันสอดคล้องกับการอธิบายของ Gethin ที่มองว่าการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การควบคุมกายวาจาไปจนถึงการลดอารมณ์เชิงลบอย่างโลภะและโทสะ การยอมรับผิดจึงทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกตนที่ช่วยคลายการยึดมั่นและเปิดพื้นที่ให้การเปลี่ยนแปลงทางจิตเกิดขึ้นได้ (Gethin, 2001)

ในทำนองเดียวกัน การให้อภัยในกรอบพุทธศาสนา ซึ่งตั้งอยู่บนการปล่อยวางโทสะและความพยาบาท มิได้มุ่งลบล้างความผิดของผู้อื่นหรือยุติความรับผิดชอบทางศีลธรรม หากเป็นการลดอารมณ์เชิงลบที่ผูกมัดจิตใจของผู้ให้อภัยเอง Gethin ชี้ให้เห็นว่า เมื่อจิตได้รับการฝึกให้มีสติ สมาธิ และปัญญา อารมณ์ที่เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งย่อมคลายตัวลงโดยธรรมชาติ การไม่ผูกเวรและการเจริญเมตตาจึงมิใช่เพียงคุณธรรมเชิงอุดมคติ แต่เป็นผลลัพธ์ของการพัฒนาจิตตามเส้นทางพุทธ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของ Harvey ที่เน้นว่าจริยธรรมและการปฏิบัติในพระพุทธศาสนามุ่งหมายการคลายการยึดมั่นและการดับทุกข์ภายใน มากกว่าการตัดสินถูกผิดในเชิงภายนอก (Harvey, 2013)

โดยสรุป การขอขมาและการให้อภัยในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการฝึกจิตที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ระดับเจตนาไปจนถึงผลลัพธ์ทางจิตใจ นิพเพธิกสูตรยืนยันว่าแก่นของการยอมรับผิดอยู่ที่เจตนา หิริโอตตัปปสูตรชี้ให้เห็นกลไกภายในที่ทำให้การยอมรับผิดนำไปสู่การพัฒนาจิตอย่างต่อเนื่อง และกรณีเมตตสูตรแสดงผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวในรูปของการปล่อยวางโทสะและการไม่ผูกเวร เมื่อพิจารณาร่วมกับกรอบอธิบายของ Gethin ซึ่งมองการลดโลภะ โทสะ และโมหะเป็นหัวใจของเส้นทางการปฏิบัติ และการวิเคราะห์ของ Harvey ที่เน้นการดับทุกข์ภายใน จะเห็นว่าการขอขมาและการให้อภัยมิใช่เพียงเครื่องมือทางสังคม หากเป็นกลไกสำคัญของการสร้างความสงบภายในและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในระดับบุคคลและชุมชน (Gethin, 2001; Harvey, 2013)

การขอขมา การขอโทษและการให้อภัยในจิตวิทยา

ในกรอบจิตวิทยาสมัยใหม่ การขอขมา การขอโทษ (apology) และการให้อภัย (forgiveness) ถูกอธิบายในฐานะกระบวนการทางจิตและความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการความขัดแย้ง การเยียวยาบาดแผลทางอารมณ์ และการฟื้นฟูความไว้วางใจระหว่างบุคคล จิตวิทยาไม่ได้มองการขอโทษเป็นเพียงการกล่าวถ้อยคำแสดงความเสียใจ หากมองว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการซ่อมแซมความสัมพันธ์ ขณะที่การให้อภัยถูกมองว่าเป็นกระบวนการภายในของจิตใจที่ช่วยให้บุคคลคลี่คลายอารมณ์เชิงลบและกลับคืนสู่สมดุลทางอารมณ์ (Gross, 2015)

เมื่อพิจารณาในเชิงกระบวนการ ความขัดแย้งหรือการละเมิดทางความสัมพันธ์มักก่อให้เกิดอารมณ์เชิงลบ เช่น ความโกรธ ความอับอาย ความรู้สึกถูกคุกคาม หรือการป้องกันตนเอง การขอโทษจึงทำหน้าที่เป็นกลไกแรกที่ช่วยลดความตึงเครียดดังกล่าว โดยการสื่อสารความรับผิดชอบต่อการกระทำและการยอมรับผลกระทบทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น หากการขอโทษสามารถตอบสนองต่ออารมณ์เหล่านี้ได้อย่างเหมาะสม ย่อมช่วยเปิดพื้นที่ทางจิตใจให้กระบวนการฟื้นฟูความสัมพันธ์และการให้อภัยเกิดขึ้นได้

Aaron Lazare อธิบายว่า การขอโทษที่มีประสิทธิผลต้องตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ของผู้ถูกกระทำ โดยเฉพาะการฟื้นฟูศักดิ์ศรีและการยืนยันว่าความผิดนั้นได้รับการยอมรับอย่างแท้จริง การขอโทษในความหมายนี้ประกอบด้วยการยอมรับความผิดอย่างชัดเจน การแสดงความสำนึกผิดและความละอายอย่างจริงใจ และความตั้งใจในการซ่อมแซมหรือชดเชยความเสียหาย กลไกดังกล่าวช่วยลดความโกรธและความรู้สึกถูกคุกคาม พร้อมทั้งช่วยให้ผู้กระทำสามารถเผชิญ

ความผิดของตนโดยไม่ตกอยู่ในภาวะปกป้องตนเองมากเกินไป ตัวอย่างเช่น ในสถานการณ์ที่บุคคลหนึ่งใช้ถ้อยคำรุนแรงทำร้ายจิตใจผู้อื่น การกล่าวคำขอโทษที่เพียงแสดงความเสียใจโดยไม่ยอมรับความรับผิดชอบ มักไม่ช่วยเยียวยาความเจ็บปวด ในทางตรงกันข้าม การขอโทษที่ระบุการกระทำอย่างชัดเจนและแสดงความตั้งใจในการแก้ไข จะช่วยลดอารมณ์เชิงลบและทำให้ผู้ถูกกระทำรู้สึกได้รับการเคารพในฐานะบุคคล (Lazare, 2004)

ในระดับความสัมพันธ์ จิตวิทยาความสัมพันธ์โดยเฉพาะกรอบคิดของ John M. Gottman มองการขอโทษและการให้อภัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการซ่อมแซมความเสียหายทางอารมณ์ (repair of regrettable incidents) Gottman ชี้ว่าความสัมพันธ์ที่มั่นคงมิได้เกิดจากการไม่มีความขัดแย้ง หากเกิดจากความสามารถของคู่สัมพันธ์ในการรับมือกับความผิดพลาดอย่างสร้างสรรค์ ตัวอย่างเช่น ในความสัมพันธ์ระยะยาว การกระทำที่ทำร้ายจิตใจกันอาจหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งที่กำหนดคุณภาพของความสัมพันธ์คือการที่ผู้กระทำสามารถขอโทษอย่างจริงใจ รับผิดชอบต่อผลกระทบทางอารมณ์ และพยายามฟื้นฟูความรู้สึกปลอดภัยของอีกฝ่ายได้หรือไม่ การขอโทษในลักษณะนี้ช่วยลดอารมณ์เชิงลบ ฟื้นฟูความไว้วางใจ และเปิดพื้นที่ให้การให้อภัยเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน (Gottman, 2011)

ในด้านการให้อภัย จิตวิทยาสมัยใหม่เน้นย้ำว่าเป็น กระบวนการภายในของจิตใจ (intrapersonal process) มากกว่าการตัดสินเชิงศีลธรรมหรือการคืนดีทางสังคมโดยอัตโนมัติ Everett L. Worthington อธิบายว่าการให้อภัยคือกระบวนการที่บุคคลค่อย ๆ ลดความโกรธ ความพยาบาท และการหมกมุ่นกับความเจ็บปวดจากการถูกละเมิด โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเยียวยาตนเองและฟื้นฟูสมดุลทางอารมณ์ การให้อภัยในความหมายนี้จึงไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ภายนอกเสมอไป ตัวอย่างเช่น บุคคลที่ถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมในที่ทำงานอาจเลือกให้อภัยเพื่อปลดปล่อยตนเองจากความเครียดและความโกรธ แม้จะยังต้องรักษาระยะห่างหรือกำหนดขอบเขตในความสัมพันธ์นั้นต่อไป (Worthington, 2006)

การแยกแยะระหว่างการให้อภัยกับการคืนดีทำให้กรอบจิตวิทยามองการให้อภัยเป็นกลไกการดูแลตนเองทางอารมณ์ (coping mechanism) มากพอ ๆ กับการเยียวยาความสัมพันธ์ การให้อภัยช่วยตัดวงจรของอารมณ์เชิงลบที่อาจนำไปสู่การตอบโต้หรือการหมกมุ่นกับความเจ็บปวด ซึ่งส่งผลเสียต่อสุขภาวะทางจิตในระยะยาว อย่างไรก็ตาม จิตวิทยาไม่ได้มองว่าการให้อภัยเป็นหน้าที่หรือสิ่งที่ควรถูกบังคับ หากเป็นกระบวนการที่ควรเกิดขึ้นเมื่อบุคคลพร้อมและเมื่อบริบทเอื้ออำนวยต่อความปลอดภัยทางจิตใจ (Enright & Fitzgibbons, 2000; Worthington, 2006)

แม้กรอบจิตวิทยาจะให้ความสำคัญกับการเยียวยาทางอารมณ์และความสัมพันธ์ แต่ก็มีข้อจำกัดในแง่ที่มักเน้นผลลัพธ์ด้านสุขภาวะเป็นหลัก โดยอาจไม่ได้ให้ความสำคัญกับการฝึกจิตหรือการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณธรรมอย่างต่อเนื่องในระยะยาว ประเด็นนี้เปิดพื้นที่ให้เกิดการเปรียบเทียบกับพุทธศาสนา ซึ่งมองการขอขมาและการให้อภัยในฐานะกระบวนการฝึกจิตเพื่อคลี่คลายความยึดมั่นและโทสะ มากกว่าการมุ่งผลลัพธ์เฉพาะหน้า

โดยสรุป กรอบจิตวิทยาสมัยใหม่มองการขอโทษและการให้อภัยเป็นกระบวนการที่เกื้อหนุนกันในสองระดับสำคัญ การขอโทษทำหน้าที่ซ่อมแซมความเสียหายทางอารมณ์ในระดับความสัมพันธ์ ขณะที่การให้อภัยทำหน้าที่เป็นกระบวนการภายในที่ช่วยปลดปล่อยผู้ถูกกระทำจากอารมณ์เชิงลบ

และฟื้นฟูสมดุลทางจิตใจ การทำความเข้าใจทั้งสองกระบวนการนี้ช่วยเปิดมุมมองต่อการคืนดีและสันติภาพในระดับบุคคลและสังคม และปูทางสู่การเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาในบทถัดไป ซึ่งให้ความสำคัญกับการฝึกจิตและการปล่อยวางในฐานะรากฐานของความสงบอย่างยั่งยืน

การเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาเถรวาทกับทฤษฎีจิตวิทยา

เมื่อพิจารณาแนวคิดเรื่องการขอขมา การขอโทษ และการให้อภัยจากกรอบพุทธศาสนาและทฤษฎีจิตวิทยาสมัยใหม่ร่วมกัน จะเห็นว่าทั้งสองกรอบต่างพยายามอธิบายกระบวนการเดียวกัน คือ การจัดการความขัดแย้งและความทุกข์ทางใจของมนุษย์ แม้จะใช้ภาษาทางทฤษฎีและมีเป้าหมายสูงสุดที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองต่างยอมรับว่าความขัดแย้งมิใช่เพียงปัญหาภายนอก หากเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลต่อสภาพจิตใจ ความสัมพันธ์ และคุณภาพชีวิตโดยรวมของบุคคล ดังนี้

1. พระพุทธศาสนาเถรวาทและจิตวิทยา ต่างให้ความสำคัญกับเจตนาจริงใจ ในฐานะหัวใจของการขอขมาและการขอโทษ ในพุทธศาสนา การยอมรับผิดจะมีความหมายก็ต่อเมื่อเกิดจากเจตนาบริสุทธิ์ มิใช่เพียงการกล่าวคำขอขมาเพื่อหลีกเลี่ยงโทษหรือแรงกดดันทางสังคม แนวคิดนี้สอดคล้องกับจิตวิทยาสมัยใหม่ซึ่งชี้ว่าการขอโทษที่ไม่ยอมรับความรับผิดชอบอย่างแท้จริง มักไม่สามารถลดความโกรธหรือเยียวยาความเจ็บปวดของผู้ถูกกระทำได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทั้งสองกรอบต่างเห็นตรงกันว่า การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงต้องเริ่มจากภายใน มิใช่เพียงการแสดงออกภายนอก

2. พระพุทธศาสนาเถรวาทและจิตวิทยา มุ่งลดโทสะ ความขัดแย้ง และวงจรของการตอบโต้ พุทธศาสนามองโทสะและความพยาบาทว่าเป็นกิเลสที่ผูกมัดจิตใจและเป็นเหตุแห่งความทุกข์ การขอขมาและการให้อภัยจึงถูกวางไว้ในกรอบของการปล่อยวางอารมณ์เหล่านี้ ส่วนในจิตวิทยา ความโกรธ ความอับอาย และความรู้สึกถูกคุกคามถูกมองว่าเป็นอารมณ์เชิงลบที่บั่นทอนทั้งสุขภาวะทางจิตและความสัมพันธ์ การขอโทษและการให้อภัยจึงทำหน้าที่เป็นกลไกที่ช่วยลดความตึงเครียดทางอารมณ์และหยุดวงจรของความขัดแย้ง แม้จะอธิบายด้วยภาษาที่ต่างกัน แต่เป้าหมายในระดับประสบการณ์กลับใกล้เคียงกันอย่างมาก

นอกจากนี้ ทั้งสองกรอบยังยอมรับว่าการขอขมาและการให้อภัยมีผลเชิงบำบัดต่อทั้งจิตใจและความสัมพันธ์ ในพุทธศาสนา ผลลัพธ์ของกระบวนการนี้คือความสงบภายในและความเบาบางของกิเลส ซึ่งเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ส่วนในจิตวิทยา ผลลัพธ์ถูกอธิบายในแง่ของการลดความเครียด การฟื้นฟูสมดุลทางอารมณ์ และการสร้างหรือฟื้นฟูความไว้วางใจระหว่างบุคคล ความแตกต่างจึงอยู่ที่กรอบการอธิบายมากกว่าประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตมนุษย์

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในเชิงจุดต่าง จะเห็นว่าพุทธศาสนาและจิตวิทยาเน้นคนละมิติของกระบวนการ พุทธศาสนามุ่งชำระกรรมและฝึกจิตภายใน เป็นแกนกลาง การขอขมาและการให้อภัยจึงไม่ใช่เพียงการแก้ปัญหาความสัมพันธ์เฉพาะหน้า แต่เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการพัฒนาจิตอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การมีหิริ–โอตตัปปะ ไปจนถึงการปล่อยวางอัตตาและโทสะ เป้าหมายสูงสุดคือการคลี่คลายรากของความทุกข์ มิใช่เพียงความราบรื่นของความสัมพันธ์ภายนอก

ในทางตรงกันข้าม จิตวิทยาสมัยใหม่มักให้ความสำคัญกับการซ่อมแซมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหลัก การขอโทษถูกออกแบบมาเพื่อจัดการผลกระทบทางอารมณ์และฟื้นฟูความไว้วางใจ ขณะที่การให้อภัยถูกมองเป็นกระบวนการภายในที่ช่วยให้บุคคลสามารถอยู่กับความขัดแย้งหรือความ

ทรงจำที่เจ็บปวดได้โดยไม่ถูกครอบงำ แม้จิตวิทยาจะยอมรับว่าการให้อภัยเป็นกระบวนการภายในของจิตใจ แต่เป้าหมายโดยรวมยังคงผูกโยงกับการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์ในบริบทสังคมปัจจุบัน

อีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนความแตกต่างเชิงกรอบคิดคือ พุทธศาสนาเน้นศีล ธรรม และเจตนาบริสุทธิ์เป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลง ขณะที่จิตวิทยาเน้นกระบวนการประมวลอารมณ์ การสื่อสาร และทักษะเชิงความสัมพันธ์ พุทธศาสนามองการขอขมาและการให้อภัยเป็นการฝึกจิตที่ฝังอยู่ในวิถีชีวิตและจริยธรรมโดยรวม ส่วนจิตวิทยามองเป็นกระบวนการหรือเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้เพื่อจัดการความขัดแย้งและบาดแผลทางอารมณ์ในบริบทเฉพาะหน้า

โดยสรุป การเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาเถรวาทกับทฤษฎีจิตวิทยาแสดงให้เห็นว่าทั้งสองกรอบมีจุดร่วมในเป้าหมายการลดความทุกข์และความขัดแย้ง แต่แตกต่างกันในระดับความลึกและทิศทางของการอธิบาย พุทธศาสนาเน้นการเปลี่ยนแปลงภายในและการฝึกจิตเพื่อความหลุดพ้น ขณะที่จิตวิทยาเน้นการเยียวยาทางอารมณ์และการซ่อมแซมความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน การมองทั้งสองกรอบร่วมกันจึงช่วยให้เข้าใจการขอขมาและการให้อภัยอย่างรอบด้าน ในฐานะทั้งกระบวนการฝึกจิตและเครื่องมือเชิงปฏิบัติในการสร้างความสงบสุขในระดับบุคคลและสังคม

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 ลำดับการเปลี่ยนแปลงจากการขอขมา การขอโทษ และการให้อภัยจากมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาทและจิตวิทยา

สรุป

การขอขมาในพระพุทธศาสนามิได้เป็นเพียงการกล่าวถ้อยคำแสดงความเสียใจ หากเป็นการยอมรับผิดอย่างมีเจตนา ซึ่งตั้งอยู่บนหิริและโอตตัปปะในฐานะกลไกทางจิตที่นำไปสู่การฝึกตนอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การสำรวมกายวาจาใจ ไปจนถึงการคลายกิเลสและความยึดมั่นในอัตตา การให้อภัยในมิติพุทธศาสนาจึงไม่ใช่การลบล้างความผิดหรือการยอมจำนนต่อความไม่เป็นธรรม หากเป็นการปล่อยวางโทสะและความพยาบาท เพื่อดับเหตุแห่งความทุกข์ภายใน และตัดวงจรของการผูกเวรและการตอบโต้ คำสอนจากนิพเพธิกสูตร หิริโอตตัปปสูตร และกรณียเมตตสูตร แสดงให้เห็นว่าการขอขมาและการให้อภัยเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการพัฒนาจิตที่มุ่งความสงบอย่างยั่งยืน

ในทางจิตวิทยาสมัยใหม่ การขอโทษและการให้อภัยถูกอธิบายในฐานะกระบวนการทางจิตและความสัมพันธ์ที่ทำงานต่อเนื่องกัน ตั้งแต่การจัดการอารมณ์เชิงลบจากความขัดแย้ง การซ่อมแซมความเสียหายทางอารมณ์ ไปจนถึงการฟื้นฟูสมดุลทางจิตใจและความไว้วางใจระหว่างบุคคล การขอโทษที่มีประสิทธิผลช่วยลดความโกรธและความรู้สึกถูกคุกคาม ขณะที่การให้อภัยถูกมองเป็นกระบวนการภายในของจิตใจที่ช่วยเยียวยาตนเอง แม้จะไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การคืนดีทางสังคมเสมอไป กรอบคิดของ Lazare, Gottman และ Worthington สะท้อนว่าการให้อภัยในจิตวิทยามุ่งเน้นสุขภาวะทางอารมณ์และการดำรงอยู่ในความสัมพันธ์อย่างมีคุณภาพในบริบทชีวิตจริง

เมื่อเปรียบเทียบทั้งสองกรอบ จะเห็นจุดร่วมสำคัญคือการเน้นเจตนาจริงใจ การลดโทสะและผลเชิงบำบัดต่อจิตใจและความสัมพันธ์ ขณะเดียวกัน จุดต่างที่สำคัญคือระดับและทิศทางของเป้าหมาย พุทธศาสนาเน้นการฝึกจิตและการคลี่คลายรากเหง้าของความทุกข์ในระยะยาว ส่วนจิตวิทยาเน้นการจัดการอารมณ์และการซ่อมแซมความสัมพันธ์ในบริบทชีวิตประจำวัน การมองทั้งสองกรอบร่วมกันจึงช่วยเปิดมุมมองที่ครอบคลุมต่อการขอขมาและการให้อภัย ในฐานะทั้งกระบวนการฝึกจิตเชิงลึกและเครื่องมือเชิงปฏิบัติในการเยียวยาความขัดแย้ง

เอกสารอ้างอิง

พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ). (2560). แนวคิดเรื่องนิรโทษกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร,* 5(3), หน้า 376-388.

พระธนกฤต เขมธมฺโม, พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ. (2568). รูปแบบการให้อภัยทานตามแนวพระไตรปิฎก. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์*, 8(2), หน้า 67-80.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

A. Lazare. (2004). *On Apology*. Oxford: Oxford University Press.

E. L. Worthington. (2013). *Forgiveness and Reconciliation: Theory and Application*. 2nd ed.New York: Routledge.

J. J. Gross. (2015). *Emotion Regulation: Conceptual and Empirical Foundations*. New York: Guilford Press.

J. M. Gottman (2011). *The Science of Trust: Emotional Attunement for Couples*. New York: W. W. Norton & Company.

P. Harvey. (2013). *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

R. Gethin. (2001). *The foundations of Buddhism*. 2nd edition. Oxford University Press.

R. D. Enright, R. P. Fitzgibbons. (2000). *Helping Clients Forgive: An Empirical Guide for ResolvingAnger and Restoring Hope*. Washington, DC: American Psychological Association.

การเข้าใจพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนา: การวิเคราะห์เชิงญาณวิทยา
An Understanding of Buddhānussati in Buddhism: An Epistemological Analysis

พระพงศ์สิทธิ์ วรธมฺโม (โพธิ์เพชรเล็บ)
Phra Pongsit Voradhammo (Pohpetchleb)
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: mahapunyo.bmm.bynp@gmail.com

Received April 16, 2026; **Revised** August 29, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการเข้าใจพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนาผ่านการวิเคราะห์เชิงญาณวิทยา ผลการศึกษาพบว่าพุทธานุสสติไม่ได้เป็นเพียงความเชื่อหรือการระลึกถึงพระพุทธเจ้าในเชิงรูปแบบเท่านั้น แต่เป็นกลไกการรับรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างความรู้เดิมและการพัฒนาสู่ความรู้ใหม่ ในมิติของความรู้เดิมหรือสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา พุทธานุสสติทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดและสัมมาทิฏฐิที่ผู้ปฏิบัตินำมาใช้เป็นฐานในการกำหนดทิศทางของจิต โดยในฝ่ายเถรวาทเป็นการรับรู้ผ่านข้อมูลพุทธคุณเพื่อสร้างศรัทธาที่นำไปสู่ความเพียรพยายามด้วยกำลังของตนเอง ส่วนในฝ่ายมหายานเป็นการรับรู้ผ่านแนวคิดเรื่องพุทธภาวะที่สถิตอยู่ภายในสรรพสัตว์และการพึ่งพาพลังเกื้อกูลจากภายนอกเพื่อปลุกเร้าโพธิจิต การวิเคราะห์เชิงญาณวิทยาชี้ให้เห็นว่า พุทธานุสสติคือสะพานเชื่อมไปสู่ความรู้หลังประสบการณ์หรือภาวนามยปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนจนเกิดประสบการณ์ตรง กระบวนการนี้เปลี่ยนจากการรับรู้ผ่านตัวตนของพระพุทธเจ้าในเชิงบุคลาธิษฐานไปสู่การเข้าถึงความจริงแท้ในเชิงธรรมาธิษฐาน โดยผลลัพธ์ของการปฏิบัติคือการขจัดอวิชชาหรือความไม่รู้ผ่านการทำจิตให้สงบและผ่องใสจนเห็นความจริงตามความเป็นจริง ในฝ่ายเถรวาทคือการเห็นไตรลักษณ์ผ่านร่างกายและจิตใจ ขณะที่ฝ่ายมหายานคือการเปิดเผยธรรมชาติแห่งการตรัสรู้และสภาวะสุญญตาที่บริสุทธิ์ ดังนั้น พุทธานุสสติในเชิงญาณวิทยาจึงหมายถึงกระบวนการจัดระเบียบโครงสร้างการรับรู้ของจิต จากศรัทธาที่อาศัยข้อมูลเชิงคัมภีร์ไปสู่ปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์การตื่นรู้ภายใน เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์และการเข้าถึงความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: พุทธานุสสติ; พระพุทธศาสนาเถรวาท; พระพุทธศาสนามหายาน; ญาณวิทยา

Abstract

This article aims to Understand of Buddhānussati in Buddhism through an epistemological analysis. It posits that Buddhānussati is not merely a conventional belief or a formalistic remembrance of the Buddha, but rather a cognitive mechanism

that bridges existing knowledge with the development of new insights. In the dimension of prior knowledge—namely suta-maya-paññā (wisdom resulting from listening) and cintā-maya-paññā (wisdom resulting from reflection)—Buddhānussati functions as a conceptual framework and Sammā-diṭṭhi (Right View) that practitioners employ as a foundation to direct the orientation of the mind. Within the Theravāda tradition, this is perceived through the attributes of the Buddha (Buddhaguṇa) to instill Saddhā (faith) that catalyzes self-reliant effort. Conversely, in the Mahāyāna tradition, it involves the realization of Buddha-nature inherent in all sentient beings and a reliance on external supportive powers to arouse Bodhicitta. Epistemological analysis reveals that Buddhānussati serves as a bridge to a posteriori knowledge or bhāvanā-maya-paññā (wisdom resulting from mental development), which arises from direct experiential practice. This process facilitates a transition from perceiving the Buddha through personification (anthropomorphic form) toward attaining absolute truth through dhammādhiṭṭhāna (impersonal or truth-based orientation). The pragmatic outcome is the eradication of Avijjā (ignorance) by calming and purifying the mind until it perceives reality as it truly is (yathā-bhūta-ñāṇa-dassana). In Theravāda, this culminates in the realization of Tilakkhaṇa (the Three Marks of Existence) through the mind and body; whereas in Mahāyāna, it unveils the primordial nature of enlightenment and the state of pure Śūnyatā (Emptiness). Consequently, Buddhānussati in an epistemological context signifies the process of restructuring the cognitive framework of the mind—transitioning from faith grounded in scriptural data to wisdom derived from internal awakening. Its ultimate objective is the cessation of suffering and the realization of the supreme truth in Buddhism.

Keywords: Buddhānussati; Theravada Buddhism; Mahayana Buddhism; Epistemology

บทนำ

การระลึกถึงพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักปฏิบัติหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา โดยจะพบหลักดังกล่าวในตามความเชื่อที่มีต่อพระพุทธเจ้า ตามที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "เราเปิดประตูอมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะฟังจงปล่อยศรัทธามาเถิด" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 9 หน้า 11, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การที่ตรัสเช่นนั้นไม่ได้หมายถึงว่าไม่ได้ต้องการปัญญา แต่เป็นการเริ่มต้นด้วยศรัทธาก่อน การอาศัยศรัทธาในพระพุทธเจ้าจึงเป็นที่มาของการทำสมาธิที่เรียกว่า พุทธานุสสติ

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงพุทธานุสสติไว้ว่าเป็นหนึ่งในการภาวนาโดยหลักสำคัญคือการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏในรูปของอัตลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพุทธคุณ คือ

คุณของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยปัญญาคุณ คือพระคุณคือพระปัญญา พระวิสุทธิคุณ คือพระคุณคือความบริสุทธิ์ และกรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา และมีอีก 9 คือ เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว คือทรงดำเนินด้วยพุทธจริยาให้เป็นไปด้วยสำเร็จผลด้วยดี เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือ ทรงรู้แจ้งสภาวะอันเป็นคติธรรมดาแห่งโลกคือสังขาร เป็นผู้ฝึกเทวดาและมนุษย์ ผู้ยอดเยี่ยม เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม เป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใด ก็ลุล่วงปลอดภัยทุกประการ หรือเป็นผู้จำแนกแจกธรรม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

การเข้าใจพระคุณของพระพุทธเจ้าในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นพุทธานุสสติ ไม่ใช่เป็นการมองว่าเราเป็นผู้ตรัสรู้หรือมีความเป็นพระพุทธเจ้าอยู่ในนั้นเช่นเดียวกับที่มหายานมองในคัมภีร์วัชรปรัชญาปารมิตาสูตร อันได้แก่ ธรรมชาติภายในตัวเรา ความสิ่งสูงสุดที่ตั้งอยู่บนฐานของการทำสมาธิ โดยมุ่งถึงเป้าหมายสูงสุดทางด้านศีลธรรม หรือพุทธภาวะ โดยข้อความที่ว่า “ธรรมชาติพุทธะ (Buddha nature) สะอาดและบริสุทธิ์ตลอดเวลา” ซึ่งคนส่วนใหญ่มักจะสับสนระหว่างความจริงสุงสุดนั้นจริงๆ แล้วก็สิ่งที่มีอยู่ในมนุษย์ โดยเว่ยหลางที่เป็นผู้ไม่มีการศึกษาได้แสดงความหมายของความบริสุทธิ์ถึงการไม่ยอมรับถึงสิ่งที่มีอยู่เหล่านั้น โดยตอนนั้นฮ่งยิ่มได้แสดงการยอมรับเว่ยหลางว่าได้บรรลุคำสอนของพุทธะ แต่การเกรงว่า เว่ยหลางจะต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มลูกศิษย์ผู้ศึกษาเซ็นมาอย่างดี ทำให้จำเป็นที่จะต้องให้เว่ยหลางหนีออกจากสำนักพร้อมทั้งผ้าสังฆาฏิอันเป็นสัญลักษณ์ของนิกายเซ็น เราจะพบว่า รูปแบบโบราณที่มีการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ทำให้เกิดอันตรายต่อคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ถูกนำเสนอผ่านนักคิดภายในสำนักเซ็นที่พยายามเสนอรูปแบบ (form) จนมาวันหนึ่งนั้น เมื่อปรากฏว่ามีผู้ที่ไม่จำเป็นต้องศึกษารูปแบบ แต่กลับเข้าใจความจริงได้เช่นกัน จึงกลายเป็นอันตรายต่อแนวทางที่เคยสั่งสอนกันมาผ่านแนวคิดของท่านโพธิธรรมในเรื่องการทำสมาธิเงียบ และท่านซินเซาผู้สบทอดแนวคิดแบบดั้งเดิม

คัมภีร์วัชรปรัชญาปารมิตาสูตรได้พัฒนาตามแบบท่านนาคารชุนที่วางรูปแบบการเข้าถึงความจริงสูงสุดว่าอยู่เหนือประสบการณ์และความคิดของคนทั่วไป

> “ความหลง ทำให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นปุถุชน (sentient being) การตื่นรู้ ทำให้รู้ว่าปุถุชนเป็นพระพุทธเจ้า อวิชชา ทำให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นปุถุชน ปัญญา ทำให้รู้ว่าปุถุชนเป็นพระพุทธเจ้า ถ้าใจมีอคติ ทำให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นปุถุชน ถ้าใจเที่ยงธรรมทำให้รู้ว่า ปุถุชนเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อใจมีอคติ พระพุทธเจ้าก็จะถูกปกปิดไว้ในปุถุชน แต่ถ้าพุทธะเกิดขึ้นในความคิดจะทำให้เกิดความเที่ยงธรรม ปุถุชนจึงมีพุทธะในตัวเอง และในใจของทุกคนก็ล้วนมีพุทธะอยู่ พระพุทธเจ้าในตัวเรานั้นเป็นพระพุทธเจ้าจริงแท้ ถ้าเราไม่มีพุทธจิตอยู่ในตัวเราเสียแล้ว แล้วเราจะพบพุทธะได้ที่ไหนกัน” (David J.Kalupahana, 1992)

การพิจารณานี้เป็นการอธิบายให้เห็นความเกี่ยวข้องกันระหว่างสังสารวัฏ (ทุกข์) กับนิพพาน (ดับทุกข์หรือสุข) นั้นเกี่ยวข้องกัน อีกประการคือชี้ให้เห็นว่า การจะเข้าถึงพุทธได้ต้องยอมรับสิ่งนั้นทั้งในแง่ของนามธรรมหรือสถานะทางอภิปรัชญาที่อยู่เหนือการรับรู้ และรูปธรรมที่ปรากฏเป็นข้อเท็จจริงผ่านทางศีลธรรมที่รับรู้ได้ผ่านทางร่างกายนี้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 45 หน้า 74, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การเข้าใจพระพุทธเจ้าแบบพุทธานุสสตินี้ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็นการเข้าใจพระพุทธเจ้าที่เป็นองค์ตรัสรู้ โดยวางสถานะไว้แค่การรับรู้เพื่อก่อศรัทธา และมุ่งไปสู่การปฏิบัติตาม ขณะที่การรับรู้แบบมหายานเป็นการรับรู้ปัญญาที่ปรากฏในตัวเรา แม้ทั้งสองนิกายจะมีรากฐานคัมภีร์และหลักปรัชญาที่แตกต่างกัน ในเถรวาทเน้นการพึ่งตนและการเดินตามรอยพระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์ผู้ตรัสรู้ ส่วนมหายานเน้นพุทธภาวะ โพธิจิต และพลังเกื้อกูลของพระพุทธเจ้า แต่พุทธานุสสติกลับมีโครงสร้างการทำงานของจิตที่สอดคล้องกันในหลายมิติ ผู้ปฏิบัติต่างเริ่มจากการระลึกถึงพระพุทธเจ้าอย่างสม่ำเสมอ ก่อให้เกิดศรัทธา ปีติ ความอิ่มเอิบ ความสงบ และสมาธิ ก่อนพัฒนาไปสู่ปัญญาหรือการตื่นรู้ตามกรอบของแต่ละนิกาย บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์พุทธานุสสติในสองนิกายอย่างเปรียบเทียบญาณวิทยา เพื่อทำความเข้าใจกลไกภายในของการภาวนารูปแบบนี้ว่ามีส่วนช่วยพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอย่างไร พร้อมเสนอข้อค้นพบที่เอื้อต่อการศึกษาภาวนาเชิงพุทธและจิตวิทยาการภาวนาในบริบทปัจจุบัน

แนวคิดพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนา

พุทธานุสสติ หมายถึงการระลึกถึงพระพุทธเจ้าอย่างต่อเนื่องด้วยความเคารพ ศรัทธา และความตั้งมั่นแห่งจิต (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) โดยถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์กรรมฐานเพื่อทำให้จิตสงบ มั่นคง และเปิดสู่ปัญญา คำว่า พุทธะ หมายถึงผู้ตื่น ผู้รู้ ผู้เบิกบาน ส่วน “อนุสสติ” คือการระลึก การกำหนดไว้ในใจซ้ำแล้วซ้ำเล่า ดังนั้น พุทธานุสสติในฐานะความหมายรวมของทั้งสองนิกาย จึงทำหน้าที่เป็นการวางจิตบนคุณธรรมสูงสุดของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเกิดแรงจูงใจทางจิตวิญญาณ ความอิ่มเอิบ ความสงบ และสมาธิ ในพระไตรปิฎกบาลีถูกจัดอยู่ในอนุสสติ 10 และได้รับการยืนยันในพระสูตรมหายานหลายแห่ง เช่น สุขาวดีวยุยหสูตร ว่าเป็นวิธีภาวนาที่ทำให้จิตตั้งมั่นและเกิดปัญญาอย่างเป็นธรรมชาติ (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) แม้วิธีการปฏิบัติและแนวคิดรองรับจะแตกต่างกันในแต่ละนิกาย แต่แก่นร่วมสำคัญคือการใช้พระพุทธเจ้า เป็นศูนย์รวมของสติ ความสงบ และปัญญา ซึ่งเป็นฐานของการเปลี่ยนแปลงภายในทางจิตใจและจิตวิญญาณในพระพุทธศาสนาทั้งหมด โดยมีการอธิบายในแต่ละนิกาย ดังนี้

1. พุทธานุสสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท พุทธานุสสติหมายถึงการตั้งจิตระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ตรัสรู้ผู้สมบูรณ์ทั้งด้านปัญญา กรุณา และความบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นสามคุณธรรมใหญ่ที่ปรากฏในคำสอนว่าใช้เป็นกรอบในการอธิบายพระพุทธลักษณะ โดยเฉพาะในวิสุทธิมรรคที่จัดหมวดพระคุณของพระพุทธเจ้าในลักษณะพระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ อันเป็นคุณธรรมหลักที่เป็นแบบอย่างสูงสุดของผู้ปฏิบัติ พระพุทธโฆสะ, 2546)การระลึกถึงพระพุทธเจ้าในเถรวาทยังสอดคล้องกับคำสรรเสริญในพระสูตรหลายแห่ง เช่น ใน มหาปรินิพพานสูตรที่ยกย่องพระองค์ว่าเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 2 หน้า 103, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และในคาถาธรรมบทที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เป็นสัพพัญญู และพระผู้เปิดทางสู่นิพพาน ซึ่งล้วนสะท้อนคุณลักษณะเชิงจริยธรรมและเชิงญาณของพระองค์

การภาวนาพุทธานุสสติในเถรวาทจึงเป็นการตั้งจิตไว้กับคุณธรรมระดับสูงนี้อย่างต่อเนื่อง ทำให้จิตเกิดความอ่อนโยน ความผ่องใส และความมั่นคงดังที่ท่านพุทธโฆษาจารย์อธิบายว่าผู้ใส่ใจพุทธา

นุสสติย่อมมีจิตไม่หวาดกลัวและพร้อมที่จะเข้าสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 7 หน้า 359-362, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พุทธานุสสติจึงทำหน้าที่เป็นกรรมฐานสายสมถะที่สร้างสภาวะสงบและปีติ ก่อนจะใช้เป็นฐานในการเจริญวิปัสสนาเพื่อเห็นไตรลักษณ์ตามหลักเถรวาท

พุทธานุสสติทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญของการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ โดยอาศัยการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องปรับทิศทางของจิตให้สงบ มั่นคง และเปิดสู่ปัญญา ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกระบวนการนี้ถูกอธิบายอย่างเป็นลำดับเริ่มจากศรัทธา ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อผู้น้อมใจระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้เป็นแบบอย่างแห่งปัญญา กรุณา และความบริสุทธิ์ ศรัทธานี้เป็นพลังแรกที่ทำให้จิตผ่องใส อ่อนโยน และมั่นใจ และกลายเป็นอินทรีย์สำคัญที่เปิดทางไปสู่สมาธิ เมื่อศรัทธาตั้งมั่น จิตย่อมเกิด ปีติ ความอิ่มใจและเบิกบานที่เป็นสภาวะรองรับสมถะกรรมฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 6 หน้า 504-510, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พุทธานุสสติในคัมภีร์เถรวาทถูกอธิบายไว้อย่างชัดเจนทั้งในพระสูตรและในวิสุทธิมรรค โดยแกนกลางคือการระลึกถึงพุทธคุณ 9 ประการ ซึ่งปรากฏในพระสูตร เช่น อนุสสติฏฐานสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 14 หน้า 456, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และ ธชัคคสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 7 หน้า 359-362, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พุทธคุณทั้ง 9 ประการประกอบด้วยพระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ ได้แก่ “อรหัง สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานำ พุทฺโธ ภควา” ซึ่งเป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ตรัสรู้โดยชอบ ผู้ถึงพร้อมด้วยความบริสุทธิ์และพระปัญญาอย่างยิ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 16 หน้า 19, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อผู้ปฏิบัติระลึกซ้ำถึงคุณเหล่านี้ จิตย่อมเกิดสัทธา และ ปสาทะ ความเลื่อมใสผ่องใสอันเป็นอารมณ์นำไปสู่ปีติ ปัสสัทธิ และสมาธิตามลำดับ ดังในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า “ผู้เจริญพุทธานุสสติย่อมมีจิตไม่หวาดกลัว ผ่องใส และพร้อมต่อการเข้าสมาธิ” (พระพุทธโฆสะ, 2546)

นอกจากนี้ ในคัมภีร์ยังอธิบายวิธีปฏิบัติโดยตรง เช่น การภาวนาด้วยการท่องพุทธคุณทีละข้อ หรือการกำหนดคุณหนึ่งข้อเป็นอารมณ์ เช่น การจับคำว่า อรหัง เป็นนิมิตทางใจเพื่อให้จิตตั้งมั่น ทั้งยังสามารถใช้ภาพลักษณะของพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปเป็นองค์กำหนดเพื่อช่วยให้จิตมีที่พึ่งและสร้างความอ่อนโยนทางใจ ซึ่งเป็นวิธีที่ปรากฏทั้งใน อรรถกถาอนุสติสูตร และใน วิสุทธิมรรค ปริเฉทที่ 7 ส่วนวิธีบริกรรม “พุท–โธ” แม้ไม่ปรากฏในพระสูตรโดยตรง แต่มีรากฐานจากการตามระลึกถึง “พุทฺโธ” ซึ่งเป็นพุทธนามในบทพุทธคุณ และเกิดการพัฒนาขึ้นอย่างเด่นชัดในสายกรรมฐานไทย โดยเฉพาะสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ที่นำการกำหนดลมหายใจเข้าพร้อมคำว่า “พุท” และลมหายใจออกพร้อมคำว่า “โธ” มาใช้เป็นวิธีทำจิตให้มีเอกัคคตา วิธีนี้ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของพุทธานุสติที่เน้นการระลึกถึงพระพุทธเจ้าผ่านเสียงในใจหรือคำบริกรรม เพื่อให้จิตมีที่ยึดเหนี่ยวเดียวหรือหนึ่งอารมณ์ และค่อย ๆ สงบลึกลงจนเกิดสมาธิขั้นต่าง ๆ อรรถกถาระบุว่าการบริกรรมพระนามของพระพุทธเจ้าเป็นอนุสสติกรรมฐานที่มีอานุภาพทำให้จิตลดความกลัว ตั้งมั่น และเปิดสู่ปัญญา

ผลของการเจริญพุทธานุสสติในเชิงจิตใจปรากฏในลักษณะของความเบิกบาน ความผ่องใส และความมั่นคงของจิต สภาวะปีติที่เกิดจากการระลึกถึงพระพุทธเจ้าถูกอธิบายในคัมภีร์ว่ามีหน้าที่

บรรเทาความกระด้างของจิต ทำให้จิตอ่อนโยนและพร้อมต่อการตั้งมั่น เมื่อปีติอ่อนลง จิตเข้าสู่ความสงบหรือปัสสัทธิ ซึ่งเป็นภาวะที่ความฟุ้งซ่านลดลงและจิตตั้งตัวได้ดีขึ้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 6 หน้า 504-510, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเจริญพุทธานุสสติจึงเป็นการบริกรรมให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าจึงนำมาสู่ความศรัทธาและการต่อยอดไปสู่การเข้าถึงการปฏิบัติตามคำสอนที่สอดคล้องกับความศรัทธานั้น

2. พุทธานุสสติในพระพุทธศาสนามหายาน พุทธานุสสติได้รับการขยายความหมายให้ครอบคลุมทั้งการระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลและการน้อมจิตเข้าสู่พุทธภาวะ หรือธรรมชาติแห่งการตรัสรู้ที่มีอยู่ในทุกสรรพสัตว์ ตามพระสูตรอย่างอมิตาภะสูตรและสุขาวดีวยุยหสูตร กล่าวถึงสวดพระนามพระพุทธเจ้า (nianfo/nembutsu) การสร้างภาพพระพุทธเจ้าและสุขาวดีในจิต (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) และการปลุกโพธิจิตให้เบิกบาน พุทธานุสสติในมหายานจึงไม่เพียงมุ่งสร้างความสงบและสมาธิ แต่ยังเป็นการเปิดเผยพุทธภาวะภายในและกระตุ้นปัญญาแห่งสุญตา การระลึกถึงพระอมิตาภะหรือพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ตามคัมภีร์มหายาน คือการสร้างความอบอุ่นและพลังศรัทธาที่มั่นคง และในระดับจิตวิญญาณ คือทำให้ผู้ปฏิบัติสัมผัสภาวะพุทธะภายในตามที่อธิบายในมหายานมหาปรินิพพานสูตร (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2007) ดังนั้น พุทธานุสสติในมหายานจึงเป็นทั้งการตั้งมั่นของจิตและการเปิดจิตสู่พุทธภาวะ ซึ่งเป็นรากฐานของกระบวนการตรัสรู้ในสายมหายาน

พุทธานุสสติในพระพุทธศาสนามหายานมีรากฐานสำคัญจากแนวคิดเรื่องพุทธภาวะ ซึ่งปรากฏเด่นชัดในพระสูตรมหายานที่ระบุถึงพุทธภาวะคือธรรมชาติอันไม่อาจถูกทำลาย เป็นปัญญาอันสว่างไสวภายในสรรพสัตว์ (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2007) แนวคิดนี้ทำให้การระลึกถึงพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพียงการสรรเสริญพระคุณ แต่เป็นการน้อมจิตให้เข้าถึงความเป็นพุทธะภายในตน อันเป็นศูนย์กลางของจิตวิญญาณมหายาน การระลึกนี้สัมพันธ์กับโพธิจิต ซึ่งคัมภีร์มหายานถือว่าเป็นพลังภายในที่ผลักดันให้ผู้ปฏิบัติมุ่งสู่การตรัสรู้เพื่อเกื้อกูลสรรพสัตว์ทั้งหมด ทำให้พุทธานุสสติไม่ได้มุ่งความสงบเพื่อตนเอง แต่เป็นการปลุกเร้าความกรุณาและความตั้งมั่นทางจริยธรรมของพระโพธิสัตว์ (Shantideva, 2006)

จากพื้นฐานนี้ แนวคิดอาศัยพลังอื่น (other-power) จึงเกิดขึ้น โดยปรากฏเด่นที่สุดในคัมภีร์สายสุขาวดี ซึ่งอธิบายว่าพระอมิตาภะทรงตั้งปณิธานรับสรรพสัตว์เข้าสู่สุขาวดีด้วยพลังแห่งพระกรุณา ผู้ปฏิบัติจึงไม่ต้องพึ่งกำลังตนเองเพียงฝ่ายเดียว แต่สามารถเข้าใกล้ปัญญาและความหลุดพ้นได้ผ่านศรัทธาที่ตั้งมั่นในพระพุทธเจ้า (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) แนวคิดนี้แตกต่างจากพลังตนเอง (self-power) ของเถรวาทอย่างชัดเจน เพราะผู้ปฏิบัติไม่ได้อาศัยสมาธิและปัญญาที่พัฒนาเพียงจากกำลังตนเอง แต่เปิดใจรับพลังแห่งพระปณิธานของพระพุทธเจ้าเพื่อให้จิตเกื้อกูลต่อการรู้แจ้งมากขึ้น

ในเชิงวิธีปฏิบัติ มหายานได้พัฒนาพุทธานุสสติผ่านแนวทางที่เป็นระบบและมีโครงสร้างชัดเจน เช่น การสวดพระนามพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นรูปแบบพุทธานุสสติที่แพร่หลายที่สุด โดยอมิตาภะสูตรระบุว่าการสวดพระนามพระอมิตาภะด้วยจิตตั้งมั่นในหนึ่งขณะจิตย่อมทำให้เห็นพระพุทธเจ้าในปัจจุบัน แม้ยังไม่สิ้นชีวิต (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) การสวดพระนาม

พระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่เพียงการท่องคำบริกรรม แต่เป็นการประคองจิตให้ผูกพันกับพระพุทธองค์ จนเกิดสภาวะปีติ ความอบอุ่น และความปลอดภัยทางจิตใจ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสมาธิในมหายาน

นอกจากนี้อมิตาภะสูตรยังเสนอวิธีการภาวนาแบบจินตภาพ (visualization meditation) ที่ละเอียดลึกซึ้ง เช่น การเพ่งดวงอาทิตย์ การเพ่งดวงจันทร์ การเพ่งผืนน้ำใสสว่าง และท้ายที่สุดการจินตภาพพระอมิตาภะพร้อมพระเกตุมาลาอย่างครบองค์ประกอบ (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) วิธีการนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติสร้าง นิมิตภายใน โดยใช้ภาพพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์กรรมฐาน ส่งผลให้เกิดสมาธิที่มั่นคงและช่วยชำระจิตจากความฟุ้งซ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีการเหล่านี้ยังเชื่อมโยงกับการพัฒนาความเมตตา–กรุณา อมิตาภะสูตร อธิบายว่าภพสุขาวดีเต็มไปด้วยเสียงธรรมอันไพเราะ ดอกบัว เบาอ่อน และผู้อยู่ในภพนั้นต่างมีจิตกรุณาเป็นธรรมชาติ ผู้ปฏิบัติที่น้อมจิตสู่สุขาวดีย่อมซึมซับคุณธรรมเหล่านี้โดยอัตโนมัติ (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) ด้วยเหตุนี้ พุทธานุสสติในมหายานจึงเป็นกระบวนการสร้างทั้งศรัทธา ความอ่อนโยน และปัญญาไปพร้อมกัน ไม่ใช่เพียงการทำจิตให้สงบตามแนวสมถะดั้งเดิม

ในเชิงผลของการปฏิบัติ พุทธานุสสติในมหายานทำให้ผู้ปฏิบัติเกิด ศรัทธาลึกซึ้งส่งผลโดยตรงต่อความอุ่นใจ ความมั่นคง และความอ่อนโยนทางอารมณ์ เป็นสภาวะที่ถูกเรียกว่า เปิดกว้างของจิต ผู้ปฏิบัติยอมรับประสบการณ์ต่าง ๆ ด้วยใจที่เบิกบาน ไม่ตึงเครียด และพร้อมพบกับสภาวะเป็นกลางอันสงบเย็นอย่างเต็มที่ ในระดับสมาธิ อมิตาภะสูตรยืนยันว่าการเพ่งนิมิตถูกต้องนำไปสู่การเห็นพระพุทธเจ้าอย่างแจ่มชัด (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) ซึ่งเทียบได้กับอัปปนาสมาธิของเถรวาท เนื่องจากเป็นการตั้งจิตแบบเอกัคคตาอย่างเต็มรูปที่นำไปสู่ญาณเห็นพระพุทธเจ้าโดยตรง (P. Williams, 2009)

การเกิดโพธิจิต ซึ่งเป็นหัวใจของปัญญามหายาน ในมหาปรินิพพานสูตรอธิบายว่าเมื่อจิตสงบและเปิดออกด้วยศรัทธา ความรู้แจ้งในพุทธภาวะย่อมปรากฏ และสภาวะสุญญตาที่แท้จริงคือความบริสุทธิ์แห่งพุทธภาวะ (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2007) ดังนั้น พุทธานุสสติในมหายานจึงเป็นกระบวนการรวมพลังศรัทธา ความกรุณา และปัญญา ทำให้จิตของผู้ปฏิบัติเปิดกว้าง อ่อนโยน และก้าวสู่การตื่นรู้ภายในตามอุดมคติพระโพธิสัตว์

การเข้าใจพุทธานุสสติในพระพุทธศาสนา: การวิเคราะห์เชิงญาณวิทยา

การเข้าในพุทธานุสสติในทางพระพุทธศาสนาเป็นการพิจารณาผ่านญาณวิทยาที่พิจารณาบนฐานของการรับรู้ข้อมูลเดิมที่มีมาก่อน (priory knowledge) โดยความรู้นี้เป็นการอ้างมาจากการได้รับข้อมูเดิมมาก่อนที่มาจากสุตมยปัญญ ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน หรือได้รับถ่ายทอดสืบต่อๆ กันมา และจินตามยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดพิจารณาใคร่ครวญอย่างมีเหตุมีผล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 305 หน้า 196, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความรู้นี้ได้ถูกพิจารณาผ่านกระบวนการความคิดไตร่ตรองที่รวมเอาความเชื่อ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิดและค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่า ความเห็น (ทิฏฐิ) ความเห็นนี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิดการ พูดจากสั่งสอนชักชวนกัน และทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทิฏฐิ การคิด การพูดและทำก็ดำเนินไปทางผิด ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิ

ก็คิด พูดและทำการก็ดำเนินไปทางถูกต้องโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างปัญญาหรือสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นถูกต้องตามข้อเท็จจริง ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “ข้อที่ภิกษุจักทำลายอวิชชา ยังวิชชาให้เกิด ทำให้แจ้งซึ่งนิพพานได้ ด้วยทิฏฐิที่ตั้งไว้ชอบ (สัมมาทิฏฐิ) ด้วยมรรคภาวนาที่ตั้งไว้ชอบ นี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ นั่นเป็นเพราะเหตุใด? ก็เพราะตั้งทิฏฐิไว้ชอบแล้ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 43 หน้า 13, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ส่วนความรู้อีกอย่างเป็นความรู้แบบหลัง (post knowledge) คือเป็นความรู้เชิงประสบการณ์ ตรงกับลักษณะของภาวนามยปัญญา อันเป็นความรู้ที่ได้จากการฝึกฝนอบรมลงมือปฏิบัติจนเกิดประสบการณ์การรู้แจ้งด้วยตัวเองอันมาจากการอบรมหรือพัฒนาปัญญาในทางพุทธปรัชญา เป็นไปเพื่อสร้างความเข้าใจต่อความจริงแท้ เห็นทุกอย่างตามความเป็นจริง มุ่งขจัดความไม่รู้ (อวิชชา) เพื่อเข้าถึงความจริงสูงสุด คือนิพพาน ความรู้ที่เกิดจากการพัฒนาแล้วจึงไม่ได้มุ่งความรู้ที่เกิดจากการฟัง หรือการรับการถ่ายทอด (ศัพทประมาณ) หรือคิดเอาทางหลักเหตุผลอนุมานและการคาดคะเน (อนุมานประมาณ) แต่ให้ความสำคัญความรู้ที่ได้รับการตรวจสอบ ยืนยันจากประสบการณ์ตรง (ประจักษประมาณ) หรือความรู้ที่ผ่านการอบรมหรือลงมือปฏิบัติแล้วด้วยตนเอง ดังพุทธพจน์ในสังคารวสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 474 หน้า 600, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1) สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้ฟังตามกันมา เพราะการฟังตามกันมานั้นจึงเป็นผู้มีบารมีขั้นสุดท้าย เพราะรู้ยิ่งในปัจจุบันจึงปฏิญญาอาทิพรหมจรรย์เหมือนพราหมณ์ทั้งหลายผู้ทรงไตรเพท (อนุสฺสาวิกา)

2) สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้มีบารมีขั้นสุดท้าย เพราะรู้ยิ่งในปัจจุบันจึงปฏิญญาอาทิพรหมจรรย์เพราะเพียงแต่ความเชื่ออย่างเดียว เปรียบเหมือนพราหมณ์ทั้งหลายผู้เป็นนักตรรกะเป็นนักอภิปรัชญา (ตกฺกี วีมสี)

3) สมณพราหมณ์พวกหนึ่งผู้รู้ธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งเองในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยฟังมาก่อนมีบารมีขั้นสุดท้าย เพราะรู้ยิ่งในปัจจุบันจึงปฏิญญาอาทิพรหมจรรย์ ... เรา (พระพุทธเจ้า) ก็คนหนึ่ง (สามเยว ธมฺมา อภิญญาย)

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่ได้ความรู้แท้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง ความรู้ชนิดนี้จัดเป็นภาวนามยปัญญา เพราะวิธีการสร้างความรู้ในทางพุทธปรัชญามุ่งการอบรมจิตและปัญญาเป็นหลัก เนื่องจากเป็นขบวนการในส่วนแห่งความรู้ (วิชชาภาคิยะ) ตามพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นไปในส่วนแห่งวิชชา 2 อย่างเหล่านี้ คือ สมถะ (ความสงบ) 1 วิปัสสนา (ความเห็นแจ้ง) 1 สมถะ อันบุคคลเจริญแล้ว ย่อมทำให้จิตได้รับการอบรม จิตได้รับการอบรมแล้ว ย่อมทำให้ละราคะ (ความกำหนัดยินดี หรือความติดอกติดใจ) ได้ วิปัสสนา อันบุคคลเจริญแล้ว ย่อมทำให้ปัญญาได้รับการอบรม ปัญญาได้รับการอบรมแล้ว ย่อมทำให้ละอวิชชา (ความไม่รู้ตามความจริง) ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 78 หน้า 90, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ภาวนามยปัญญาจึงเป็นความรู้ที่ผ่านการลงมือปฏิบัติ ทดสอบด้วยประสบการณ์ของตนเองเพื่อแสวงหาความจริงและทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยการมองผ่านประสบการณ์ที่รู้แจ้งนั้น ความรู้ในลักษณะนี้จึงเป็นความรู้ที่พระพุทธศาสนายอมรับ และจากการตรวจสอบบนฐานความรู้นี้จะได้พิจารณาพุทธานุสสติในแง่ของความรู้คือ

1. ความรู้เดิม เป็นการพิจารณาพุทธานุสสติที่อาศัยกับความเชื่อที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในเชิงคัมภีร์หรือฟังตามกันมาและการคิดตามหลักการที่ถูกสอนไว้ การอธิบายถึงความรู้เดิมในที่นี้จึงเป็นความเชื่อมั่นในโพธิจิต อันเป็นพื้นฐานของจิตมนุษย์ ในแง่นี้เราไม่อาจจะเข้าใจเองต้องอาศัยปัญญาที่อยู่เหนือขึ้นไปในแง่ของการปลุกให้สิ่งนี้ปรากฏในเรา พระพุทธศาสนามหายานโดยเฉพาะสายสุขาวดีเน้นอาศัยพลังพระพุทธะ (other-power) โดยถือว่าการสวดพระนามพระอมิตาภะด้วยศรัทธาย่อมนำไปสู่การเกื้อกูลจากพระพุทธเจ้าจนถึงขั้นหลุดพ้นได้ (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) ซึ่งเป็นกรอบคิดแบบกรุณาธรรมจักรวาลที่ขยายความหมายของพุทธานุสติให้กว้างออกไปจากการพึ่งพาความเพียรของตนเองอย่างสิ้นเชิง โดยวิธีการนี้เป็นการเชื่อมโยงความรู้ที่อยู่ภายในเป็นหลัก ทั้งนี้จะพบว่า คัมภีร์สายสุขาวดีระบุว่าการสวดพระนามพระอมิตาภะและการน้อมจิตอย่างไม่ขาดช่วงย่อมทำให้เกิดความอิ่มเอิบ ความอบอุ่นใจ ความปลอดภัย และสมาธิลึก จนบางครั้งสามารถเห็นพระอมิตาภะในปัจจุบัน ได้แม้ยังไม่สิ้นชีวิต (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2003) ในทัศนะมหายานสมาธินี้เป็นทั้งสภาวะทางจิตและเป็นสะพานที่เชื่อมผู้ปฏิบัติกับพระพุทธเจ้าในระดับจิตวิญญาณ

อีกองค์ประกอบหนึ่งคือมิติของความหวัง ความศรัทธา และการตั้งปณิธาน ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนเชิงจิตวิญญาณที่สำคัญในพุทธานุสสติ พระพุทธศาสนามหายานวางพุทธานุสสติสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการตั้งโพธิจิต คือความมุ่งมั่นเพื่อประโยชน์สรรพสัตว์ทั้งหลาย การระลึกถึงพระพุทธเจ้าไม่เพียงเป็นการทำจิตให้สงบ แต่ยังเป็นการปลุกปณิธานอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์และสร้างความหวังในการพบพระพุทธเจ้าในโลกบริสุทธิ์เพื่อสั่งสมบารมีและเกื้อกูลสรรพสัตว์ให้ไพศาลขึ้น (Shantideva, 2006)

แม้พุทธานุสสติจะมีแก่นร่วมในฐานะการวางจิตไว้กับพระพุทธเจ้า แต่เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างของคำสอนและประสบการณ์ภาวนา พระพุทธศาสนามหายานมุ่งการสร้างความหมายของพุทธะในเชิงอุดมคติที่เชื่อมโยงกับพลังงานอื่น การสวดพระนามพระพุทธเจ้าร่วมกับการสร้างจินตภาพพระพุทธเจ้าและสุขาวดี ซึ่งเป็นอารมณ์กรรมฐานที่ทำให้จิตผูกพันกับพระพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และทำให้เกิดศรัทธา ความอิ่มเอิบ และแรงบันดาลใจทางจิตวิญญาณ รวมถึงการปลุกโพธิจิตซึ่งเป็นรากฐานของเส้นทางโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าทรงเป็น พระพุทธะในระดับจักรวาลผู้มีพลังเกื้อกูลที่แผ่ไปทั่วทุกทิศทาง กระบวนการเปิดเผยพุทธภาวะอันเป็นธรรมชาติแห่งการตรัสรู้ที่มีอยู่ในสรรพสัตว์ทุกตนโดยเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรที่เสนอว่าพุทธภาวะเป็นสภาวะบริสุทธิ์ดั้งเดิมที่รอการเปิดเผย (Bukkyo Dendo Kyokai BDK, 2007) แสดงให้เห็นว่าแม้ทั้งสองนิกายใช้พุทธานุสสติเป็นฐานของการขัดเกลาจิต แต่มีเป้าหมายเชิงอภิปรัชญาที่แตกต่างอย่างชัดเจน

2. ความรู้หลังประสบการณ์ เป็นการยอมรับว่ามีพระพุทธเจ้าอยู่ภายในตนเอง ในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าประสบการณ์มาจากการภาวนาในแง่นี้จึงมุ่งเน้นไปที่การใช้ตนเองเป็นหลักสำคัญ ซึ่งการพุ่งพิงตนเองในที่นี้อาศัยความเชื่อตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “อริยสาวกใดมีศรัทธามั่นคง เลื่อมใสอย่างยิ่งในตถาคตอริยสาวกนั้นไม่พึงสงสัยหรือเคลือบแคลงในตถาคตหรือในคำสอนของตถาคต ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธาพึงหวังได้ว่า จักเป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ก็วิริยะของอริยสาวกนั้นพึงจัดเป็นวิริยินทรีย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 520 หน้า 333,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จะพบว่าความเชื่อนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่พลักดันให้ตนเองเกิดความมุ่งมั่นตั้งใจในการปฏิบัติตาม ทั้งนี้จะพบว่า พุทธานุสสติในของของปัญญานั้นมาจากตนเองเป็นผู้กระทำให้เกิดขึ้น ไม่ใช่พระพุทธเจ้าบันดาลให้เกิดทั้งที่จุดเริ่มต้นมาจากศรัทธาก็จริง แต่การปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติจะต้องถือปฏิบัติเอง

อำนาจตนเอง (self-power) ปรากฏชัดในข้อว่า ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 160 หน้า 112, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การอาศัยพระพุทธเจ้าจึงถูกวางว่าเป็นผู้ชี้ทางเท่านั้น แต่ผู้เดินตามทางคือบุคคลนั้นเอง ในแง่นี้จะพบรูปแบบการมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบในการพัฒนาตนเองปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระวักกลิที่ออกบวชด้วยประสงค์จะเฝ้าพระพุทธเจ้าตลอดเวลาจนเมื่อป่วยไม่สามารถเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ จนพระพุทธเจ้าตรัสว่า “อย่าเลย วักกลิ จะมีประโยชน์อะไรด้วยร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นอยู่นี้ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริง เมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็ชื่อว่าเห็นธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 17 ข้อ 87 หน้า 159, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความหมายของการเห็นเรา คือเห็นธรรมในที่นี้เป็นการมองว่าธรรมคือความจริง ไม่ใช่การอาศัยพระพุทธเจ้าที่เป็นเนื้อหนังแบบบุคลาธิษฐานเท่านั้น แต่ยังเป็นธรรมาธิษฐานให้เราเข้าใจความจริงได้ผ่านตัวตนของผู้นั้น ฉะนั้น การระลึกถึงพระพุทธเจ้าแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็นการอธิบายการใช้พระพุทธเจ้าเป็นฐานการปฏิบัติเป็นหลักหรือใช้ปัญญาในความหมายว่าตรวจสอบ พิจารณา อธิบายความเป็นจริงด้วยตนเอง ไม่ใช่มาจากพุทธภาวะแต่เป็นความจริงที่เกิดจากการเข้าใจทุกข์และการดับทุกข์ที่เกิดกับร่างกายและสังขารตรงตามจริง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 การวิเคราะห์ญาณวิทยาในพุทธานุสสติ

สรุป

แนวคิดพุทธานุสสติระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานผ่านมุมมองทางญาณวิทยามาจากการชี้ให้เห็นว่าการระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอุบายสำคัญในการเปลี่ยนผ่านจากศรัทธาสู่ปัญญา ในบริบทของเถรวาท พุทธานุสสติถูกนิยามเป็นการระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์ผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง โดยเน้นที่พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ กระบวนการนี้ทำหน้าที่เป็นสมถกรรมฐานที่ช่วยให้จิตสงบ ผ่องใส และปราศจากความกลัว เพื่อเป็นฐานรองรับการเจริญวิปัสสนาให้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง การปฏิบัติในสายเถรวาทจึงยึดหลักการพึ่งตนเอง (Self-power) โดยมองว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงผู้ชี้ทาง และการ "เห็นธรรม" คือการเข้าใจความจริงผ่านการปฏิบัติด้วยตนเอง ไม่ใช่การดลบันดาลจากภายนอก ในทางตรงกันข้าม พระพุทธศาสนามหายานได้ขยายขอบเขตของพุทธานุสสติไปสู่การน้อมจิตเข้าสู่ "พุทธภาวะ" หรือธรรมชาติแห่งการตรัสรู้ที่มีอยู่ในสรรพสัตว์ทุกตน ผ่านคำสอนในคัมภีร์สำคัญอย่างวัชรปรัชญาปารมิตาสูตรและสุขาวดีวยุยหสูตร ซึ่งเน้นว่าปุถุชนและพุทธะมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแนบแน่น หากขจัดอวิชชาได้ก็จะพบพุทธจิตที่บริสุทธิ์ภายในตน มหายานยังนำเสนอแนวคิดการอาศัยพลังอื่น (Other-power) เช่น การสวดพระนามพระอมิตาภะและการทำสมาธิแบบจินตภาพ เพื่อเชื่อมโยงจิตของผู้ปฏิบัติเข้ากับพลังเกื้อกูลของพระพุทธเจ้าในระดับจักรวาล การปฏิบัติเช่นนี้ไม่เพียงมุ่งเน้นความสงบส่วนตัว แต่ยังเป็นการปลุกเร้าโพธิจิตเพื่อความหลุดพ้นของสรรพสัตว์ตามอุดมคติพระโพธิสัตว์ เมื่อวิเคราะห์เชิงญาณวิทยาจะพบว่าความรู้ในพุทธานุสสติออกเป็นสองลักษณะ คือความรู้เดิม (Priori Knowledge) ที่เกิดจากการศึกษาคัมภีร์และการคิดใคร่ครวญเพื่อให้เกิดสัมมาทิฏฐิ และความรู้หลังประสบการณ์ (Post Knowledge) หรือภาวนามยปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจนรู้แจ้งด้วยตนเอง แม้ทั้งสองนิกายจะมีจุดร่วมในการใช้พุทธานุสสติเพื่อสร้างปีติและความมั่นคงทางจิตใจ แต่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนในเชิงอภิปรัชญา โดยเถรวาทมุ่งเน้นการใช้พระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบเชิงจริยธรรมเพื่อการวิเคราะห์สังขาร ขณะที่มหายานมุ่งใช้เป็นสะพานเชื่อมสู่สภาวะสุญญตาและการเปิดเผยพุทธภาวะภายใน การศึกษาเปรียบเทียบนี้จึงช่วยให้เข้าใจกลไกภายในของการภาวนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณในบริบทปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้ง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสะ. (2546). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 4 . กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมฉบับพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด.

Bukkyo Dendo Kyokai (BDK). (2003). *The Three Pure Land Sutras*. Berkeley: Numata Center for Buddhist Translation and Research.

David J.Kalupahana. (1992). *A History of Buddhist Philosophy*. Honolulu: University of Hawaii Press.

P. Williams. (2009). *Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations*. 2nd ed. London: Routledge.

Shantideva. (2006). *The Way of the Bodhisattva*. Padmakara Translation Group, Trans. Shambhala.

การศึกษาเปรียบเทียบความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตวิทยาสมัยใหม่

A Comparative Study of Empathy in Theravada Buddhism and Modern Psychology

[1]พระกฤติกร ชัยชูชนะภัย และ [2]เปรมา ภามพริษฐ์

[1]Phra Kittikorn Chaichoochanapai และ [2]Preama Pamprist

[1]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย [2]มูลนิธิพุทธะมหาเมตตา

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[2]Buddhamahametta Foundation

[1]Corresponding author, e-mail: mahapunyo.bmm.bynp@gmail.com

Received April 15, 2026; **Revised** August 26, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นระหว่างแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาทและจิตวิทยาสมัยใหม่ ด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าในทางพุทธศาสนาเถรวาท ความเห็นอกเห็นใจถูกนิยามผ่านหลักกรุณาในพรหมวิหารสี่ ซึ่งมิใช่เพียงอารมณ์ความสงสาร แต่เป็นสภาพจิตที่ได้รับการกล่อมเกลาด้วยปัญญาบนฐานของการตระหนักในอริยสัจและปฏิจจสมุปบาท โดยเน้นกระบวนการลดละอัตตา เพื่อให้สามารถรับรู้ทุกข์ของผู้อื่นได้โดยไม่ถูกครอบงำด้วยโทสะหรือความเศร้าโศก ขณะที่จิตวิทยาสมัยใหม่อธิบายความเห็นอกเห็นใจผ่านแนวคิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งประกอบด้วยมิติด้านพุทธิปัญญา และมิติด้านอารมณ์ โดยมีกลไกทางประสาทวิทยาและระบบเซลล์สมองกระจกเงาเป็นรากฐานสำคัญ ส่วนจิตวิทยาสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับการรักษาขอบเขตระหว่างตนเองและผู้อื่น เพื่อป้องกันภาวะเหนื่อยล้าทางอารมณ์ ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบชี้ให้เห็นว่า แม้ทั้งสองศาสตร์จะมีเป้าหมายร่วมกันในการสร้างพฤติกรรมเกื้อกูลสังคม แต่มีวิถีปฏิบัติที่ต่างกัน โดยพุทธศาสนาใช้การลดเลือนขอบเขตของตัวตนเพื่อสร้างกรุณาที่ไร้ขอบเขต ในขณะที่จิตวิทยาสมัยใหม่ใช้การบริหารจัดการขอบเขตตัวตนเพื่อการตอบสนองที่เหมาะสม ข้อสรุปจากการศึกษานำไปสู่การเสนอแนะว่า การบูรณาการเจตนาที่เปี่ยมด้วยความกรุณาควบคู่กับการมีปัญญารู้เท่าทันอารมณ์ จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสุขภาวะทางจิตที่มีประสิทธิภาพในบริบทโลกยุคใหม่

คำสำคัญ: ความเห็นอกเห็นใจ; พระพุทธศาสนาเถรวาท; จิตวิทยาสมัยใหม่

Abstract

This article aims to compare the concept of empathy between Theravada Buddhism and modern psychology through a study of relevant literature and

research. The findings reveal that in Theravada Buddhism, empathy is defined through the principle of Karuna (Compassion) within the Brahmavihara IV (Four Sublime States). This is not merely an emotion of pity, but a mental state refined by wisdom, grounded in the realization of the Four Noble Truths and Dependent Origination, emphasizing the process of ego-reduction to perceive the suffering of others without being overwhelmed by aversion or grief. In contrast, modern psychology explains empathy through the lens of cognitive and affective dimensions, underpinned by neurobiological mechanisms and the mirror neuron system. Furthermore, modern psychology emphasizes the maintenance of boundaries between the self and others to prevent emotional burnout. The comparative analysis indicates that while both disciplines share a common goal of fostering prosocial behavior, they employ different practical approaches: Buddhism utilizes the dissolution of self-boundaries to cultivate boundless compassion, whereas modern psychology utilizes the management of self-boundaries for appropriate responsiveness. The conclusion of this study suggests that integrating compassionate intention with emotional discernment will enhance interpersonal relationships and effective mental well-being within the context of the modern world.

Keywords: Empathy; Theravada Buddhism; Modern Psychology

บทนำ

ในสังคมร่วมสมัย ความสามารถในความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นทักษะที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ว่าจะเป็นในระดับปัจเจก ครอบครัว องค์กร หรือสังคมโดยรวม ทั้งในสถานการณ์ความขัดแย้ง การทำงานร่วมกัน การดูแลทางอารมณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นจึงไม่ได้เป็นเพียงคุณธรรมเชิงจริยธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นทักษะพื้นฐานที่ส่งผลต่อสุขภาวะจิตและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม แนวทางในการทำความเข้าใจผู้อื่นมีหลากหลายและขึ้นอยู่กับกรอบความคิดของแต่ละศาสตร์

พระพุทธศาสนาเถรวาทมองความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นผ่านความรู้สึกทางศีลธรรม ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "บุรุษที่รักชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 530 หน้า 405, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ถ้าข้อเท็จจริงคือว่า "เราไม่อยากตาย ไม่อยากทุกข์ อยากมีความสุข" เราจึงขยันทำงานหาเงินเพื่อสร้างฐานะ ออกกำลังกายให้แข็งแรงเพื่อป้องกันโรค หรือท่องเที่ยวหาความสุข ลักษณะเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันข้อความข้างต้นได้ว่า "เรารักสุขเกลียดทุกข์" หรือเมื่อมีใครมาบอกว่า "มีน้ำผสมยาพิษ รสชาติก็ไม่ได้เรื่องกลิ่นก็เน่าเหม็น ใครดื่มก็ต้องเจ็บปวดทรมานจนกว่าจะตาย" เราจะดื่มน้ำนั้นหรือไม่ เราอาจเลือกไม่ดื่มน้ำนั้น เพราะพิสูจน์ได้ว่าน้ำนั้นจะทำให้เราต้องทุกข์ ต้องทรมาน เป็นการแสดงให้เห็นว่าเรามีอารมณ์ต่อความรู้สึกว่าอะไรดีหรือไม่ดีได้ พระพุทธเจ้าทรงถือเอาอารมณ์เหล่านั้นมาประกอบในการพิจารณาคุณค่าของสิ่งใดว่าดีหรือชั่ว คือ เมื่อเราไม่ชอบให้คนมาทำร้ายเราและเราชอบคนที่ให้สิ่งของ

แก่เรา ทำให้เกิดความหมายของคำว่าดีและชั่วได้ผ่านความทุกข์ คือการกินยาพิษหรือการถูกทำร้าย และความดับทุกข์คือการรักษาสุขภาพไม่เสพสิ่งที่ทำให้ทุกข์ และพยายามสร้างความสุขสงบให้กับชีวิต การรับรู้ความรู้สึกนี้และไม่อยากให้ตนเองได้รับทุกข์ทรมานนั้นเป็นหลักธรรมที่เรียกว่า กรุณา ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการเห็นความทุกข์และมีเจตนาที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์โดยไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ จะพบได้จากที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรุณาทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นศาสดาของชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก ได้ตรัสกับองคุลิมาลโจรนั้นว่าจงเป็นภิกษุมาเถิด เพียงเท่านี้องคุลิมาลโจรนั้นก็ได้เป็นภิกษุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 870 หน้าที่ 483, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ขณะที่ในจิตวิทยาสมัยใหม่ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอธิบายผ่านแนวคิดความเห็นอกเห็นใจ (empathy) หรือกระบวนการตอบสนองทางอารมณ์และการรับรู้ (empathic response) ที่เน้นทั้งการรู้สึกตาม ความสามารถในการมองจากมุมมองของอีกฝ่าย และแรงจูงใจทางอารมณ์ที่กระตุ้นให้เกิดการช่วยเหลือ ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวนี้เป็นการมองผ่านลักษณะของพฤติกรรมและระบบประสาทที่ตอบสนองที่จะพบได้ 2 ลักษณะคือ ความเห็นอกเห็นใจทางอารมณ์ (Emotional Empathy) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือการร่วมรับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่น และอีกประเภทหนึ่งคือ ความเห็นอกเห็นใจทางพุทธิปัญญา (Cognitive Empathy) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือการเข้าใจในความคิดและแรงจูงใจของบุคคลอื่น (Shamay-Tsoory SG1, 2 & Hertz U.,2022) ถึงแม้ทั้งสองกรอบจะมีเป้าหมายร่วมกันในการส่งเสริมความสัมพันธ์และการช่วยเหลือผู้อื่น แต่ก็ยังขาดการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบที่ชัดเจนเพื่อทำความเข้าใจในเชิงโครงสร้างว่าทั้งสองแนวคิดสอดคล้องและแตกต่างกันอย่างไร

ด้วยเหตุนี้ บทความจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบโครงสร้าง มิติ และผลลัพธ์ของความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นจากภูมิหลังทางวัฒนธรรมและวิธีคิดที่แตกต่างกัน พร้อมทั้งเสนอแนวทางบูรณาการเพื่อเสริมสร้างการพัฒนามนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และสุขภาวะทางจิตใจในโลกยุคใหม่ ขอบเขตการศึกษามุ่งเน้นกรุณาในฐานะพรหมวิหาร ซึ่งมีจุดเน้นด้านเจตนาและการมองเห็นทุกข์ตามหลักพุทธจิตวิทยา และเปรียบเทียบกับการแสดงความเห็นอกเห็นใจที่ครอบคลุมทั้งมิติด้านการรับรู้ การรู้สึก และแรงจูงใจในการตอบสนองต่อผู้อื่นตามกรอบจิตวิทยาร่วมสมัย ทั้งนี้เพื่อให้ได้ความเข้าใจที่รอบด้านและสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเรื่องเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นการแสดงออกทางอารมณ์ทางศีลธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้อ้างเอาแนวคิดของความรู้สึกจากหลักการทางด้านศีลธรรม โดยแนวคิดนี้มีได้ถูกอธิบายผ่านกลุ่มอาเวคนิยม (emotivists) อันเป็นกลุ่มนักคิดที่ถือว่าหลักการทางศีลธรรม เช่น นาย ก เป็นคนดี เป็นเพียงการแสดงออกตามความรู้สึกของผู้พูดเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริง แต่ข้อความที่ว่านาย ก เป็นคนสูง ไม่ใช่ข้อความที่แสดงออกตามความรู้สึกของผู้พูด หากเป็นเรื่องของข้อเท็จจริงซึ่งจะต้องเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พิจารณาข้อความทางศีลธรรมว่าเป็นแค่การแสดงออกทางอารมณ์เท่านั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2543) โดยนักคิดกลุ่มนี้ได้ปฏิเสธข้ออ้างที่ว่า "เจตคติทางความเชื่อเกี่ยวกับการตัดสินทางศีลธรรมว่าเป็นสิ่งที่รับรู้ได้" ด้วยเหตุผลว่าการตัดสินทางศีลธรรมไม่สามารถรับรู้ได้ เพราะไม่ได้สร้างข้อความที่ยอมรับได้ ฉะนั้น ความเชื่อทางศีลธรรมและความรู้ทางศีลธรรม

จึงเป็นไปไม่ได้ เพราะไม่สามารถพิสูจน์ได้ จึงไม่สามารถสร้างการยอมรับเกี่ยวกับสิ่งนั้น (Robert Audi, 1999) เป็นการไม่ยอมรับคำชี้ค่าต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าจะเป็นจริงตามนั้น โดยเฉพาะคำที่ชี้ค่าทางศาสนา เช่น การทำดีหรือทำชั่ว เป็นต้น จึงกลายเป็นแค่การแสดงอารมณ์ว่าชอบหรือไม่ชอบส่วนตัวเท่านั้น จากสมมติฐานนี้ เราอาจพิจารณาคำตอบจากการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการตรวจสอบบางอย่างเกี่ยวกับอารมณ์ที่เรามีต่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งว่าบางทีก็เกิดความชอบใจ ความไม่ชอบใจ หรือทั้งความชอบใจและไม่ชอบใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 864 หน้า 412, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งทำให้การพิสูจน์ว่าสิ่งนั้นอาจไม่ได้มีค่าเพราะเป็นแค่ความรู้สึกเท่านั้น แต่ถ้าเรายอมรับค่าบางอย่างว่ามีอยู่จริง เช่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า "บุรุษที่รักชีวิต ไม่อยากตาย รักสุข เกลียดทุกข์" (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 530 หน้า 405, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ถ้าข้อเท็จจริงคือว่า "เราไม่อยากตาย ไม่อยากทุกข์ อยากมีความสุข" เราจึงขยันทำงานหาเงินเพื่อสร้างฐานะ ออกกำลังกายให้แข็งแรงเพื่อป้องกันโรค หรือท่องเที่ยวหาความสุข ลักษณะเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันข้อความข้างต้นได้ว่า "เรารักสุขเกลียดทุกข์" หรือเมื่อมีใครมาบอกว่า "มีน้ำผสมยาพิษ รสชาติก็ไม่ได้เรื่อง กลิ่นก็เน่าเหม็น ใครดื่มก็ต้องเจ็บปวดทรมานจนกว่าจะตาย" เราจะดื่มน้ำนั้นหรือไม่ เราอาจเลือกไม่ดื่มน้ำนั้น เพราะพิสูจน์ได้ว่าน้ำนั้นจะทำให้เราต้องทุกข์ต้องทรมาน เป็นการแสดงให้เห็นว่าเรามีอารมณ์ต่อความรู้สึกว่าอะไรดีหรือไม่ดีได้ พระพุทธเจ้าทรงถือเอาอารมณ์เหล่านั้นมาประกอบในการพิจารณาคุณค่าของสิ่งใดว่าดีหรือชั่ว คือ เมื่อเราไม่ชอบให้คนมาทำร้ายเราและเราชอบคนที่ให้สิ่งของแก่เรา ทำให้เกิดความหมายของคำว่าดีและชั่วได้ผ่านความทุกข์ คือการกินยาพิษหรือการถูกทำร้าย และความดับทุกข์คือการรักษาสุขภาพไม่เสพสิ่งที่ทำให้ทุกข์ และพยายามสร้างความสุขสงบให้กับชีวิต

การเข้าใจความรู้สึกทางศีลธรรมนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกทุกข์ของผู้อื่น เป็นที่มาของหลักกรุณาในทางพระพุทธศาสนา โดยกรุณา เป็นหนึ่งในพรหมวิหารสี่ที่จัดเป็นอัปปมัญญา คือ ธรรมที่แผ่ไปอย่างไม่มีประมาณ พร้อมกับเมตตา มุทิตา และอุเบกขา ความหมายพื้นฐานในพระไตรปิฎก คือ ความปรารถนาให้สรรพสัตว์พ้นทุกข์”(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 11 หน้า 179, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งมิใช่เพียงความสงสารหรือความเศร้าร่วม แต่เป็นเจตนาที่ตั้งมั่นจะช่วยคลายทุกข์ของผู้อื่นบนฐานของจิตที่ผ่านการอบรมแล้ว เมื่อมองเชิงโครงสร้าง กรุณาจึงไม่ใช่อารมณ์อ่อนไหวที่ถูกชักจูงไปตามเวทนา หากเป็นสภาพจิตที่มีปัญญากำกับ (Peter Harvey, 2013) เห็นทุกข์ตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 8 หน้า 40-42, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และสามารถวางใจอย่างมั่นคงท่ามกลางทุกข์นั้น

การเกิดขึ้นของกรุณาในพระพุทธศาสนาเถรวาทผูกพันกับกระบวนการเห็นทุกข์และเหตุแห่งทุกข์อย่างเป็นลำดับ โดยจะพบจากอุปนิสสูตรช่วยให้เห็นโครงสร้างสายใยของเหตุปัจจัยที่ทำให้กรุณาแตกต่างจากความเข้าอกเข้าใจผู้อื่นเชิงอารมณ์อย่างเดียว พระสูตรนี้แสดงลำดับเหตุปัจจัยเริ่มจากทุกข์ ว่า “ทุกข์เป็นที่อิงอาศัยของศรัทธา ศรัทธาเป็นที่อิงอาศัยของความปราโมทย์ ความปราโมทย์เป็นที่อิงอาศัยของปีติ ปีติเป็นที่อิงอาศัยของปัสสัทธิ ปัสสัทธิเป็นที่อิงอาศัยของสุข สุขเป็นที่อิงอาศัยของสมาธิ สมาธิเป็นที่อิงอาศัยของยถาภูตญาณทัสสนะ ยถาภูตญาณทัสสนะเป็นที่อิงอาศัยของนิพพิทา นิพพิทาเป็นที่อิงอาศัยของวิราคะ วิราคะเป็นที่อิงอาศัยของวิมุตติ และวิมุตติเป็นที่อิงอาศัย

ของญาณในธรรมเป็นที่สิ้นไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 8 หน้า 40-42, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ลำดับนี้ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทุกข์มิได้ถูกมองเป็นเพียงสิ่งที่ต้องหนีให้พ้น แต่หากถูกมองอย่างถูกต้อง ทุกข์จะกลายเป็นอุปนิสัยให้เกิดศรัทธา ความยินดี ปีติ และความสงบอย่างเป็นขั้นตอน จนในที่สุดนำไปสู่วิมุตติและญาณในธรรมเป็นที่สิ้นไป ในบริบทของกรุณา การมองทุกข์ของตนเองและผู้อื่นผ่านสายโซ่เหตุปัจจัยแบบอุปนิสสูตร ทำให้กรุณาเป็นความรู้สึกต่อทุกข์ที่เปี่ยมด้วยความหวังและทิศทาง คือเห็นว่าทุกข์สามารถเป็นเชื้อให้เกิดศรัทธา ปราโมทย์ และปัญญา ไม่ใช่สิ่งที่ทำให้จิตจมดิ่งไปกับความมืดมนของโลก

การเกิดขึ้นของกรุณาไม่อาจแยกจากกระบวนการชำระจิต (mental purification) ซึ่งเป็นแก่นของพุทธศาสนา เขาอธิบายว่าการพัฒนาจิตในพุทธธรรมคือการค่อยๆ ลดละอัตตา ทำให้จิตเปิดพื้นที่สำหรับการมองผู้อื่นด้วยความห่วงใยที่ไม่เห็นแก่ตัว (altruistic concern) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของกรุณา ฮาวี่เน้นว่าพรหมวิหารโดยเฉพาะกรุณาเป็นอารมณ์ที่ได้รับการกล่อมเกลาจากปัญญาและจิตที่ตั้งมั่น มิใช่อารมณ์ดิบหรือความสงสารตามสัญชาตญาณของปุถุชน เขายังชี้ว่าพรหมวิหารทำงานร่วมกับกระบวนการสร้างกุศลเจตนาที่มุ่งคลายทุกข์ของผู้อื่น ซึ่งตั้งอยู่บนการเห็นไตรลักษณ์และความไม่เที่ยงของสังขารทั้งปวง (Peter Harvey, 2013) ในมุมมองนี้จะพบว่าฮาวี่ได้นำเสนอความกรุณาไปที่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมากกว่าความเป็นเครื่องมือในการเข้าใจผู้อื่น ทั้งนี้เขามองว่าการที่เราเข้าใจผู้อื่นจนถึงการแสดงความช่วยเหลือผู้อื่นตามแบบกรุณานั้น จุดสำคัญไม่ใช่การที่เราเสียสละอะไรไปในการช่วยเหลือ แต่เป็นผลที่เกิดจากการช่วยเหลือต่างหาก ตามที่คนที่เสียสละเพื่อผู้อื่นส่วนใหญ่ชี้ว่า ผมไม่เชื่อในการทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่นหรอก ผมเชื่อว่าชีวิตที่ผมกำลังช่วยเหลือนั้นเป็นชีวิตของผมเอง และผมควรทำงานอย่างที่ทำนี้ตั้งนานแล้วด้วยซ้ำไป การมองนี้จึงเป็นการมุ่งมองไปที่ความสุขที่เกิดขึ้น (Peter Harvey, 2565) และเป็นแนวทางเดียวกับการที่เราพยายามบำบัดทุกข์ให้คนอื่น ทั้งนี้ความสุขที่เกิดขึ้นต่างหากเป็นสิ่งที่กรุณาในพระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งอธิบายโดยโยงกับความรู้สึกที่ได้ช่วยให้คนได้พ้นจากทุกข์นั่นเอง

แนวคิดเรื่องความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในจิตวิทยาสมัยใหม่

ความเห็นอกเห็นใจกันในทางจิตวิทยาสมัยใหม่นั้นเป็นการมองถึงลักษณะพื้นฐานทางอารมณ์ในการเข้าใจมนุษย์ด้วยกันผ่านประสบการณ์ทางความรู้สึก ซึ่งในที่นี้ จะได้นำเสนอแนวคิดดังนี้

1. แนวคิดความเห็นอกเห็นใจ ในจิตวิทยาสมัยใหม่มีการนำเสนอแนวคิดเรื่องเห็นอกเห็นใจ (empathy) ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความเห็นอกเห็นใจในเชิงความคิด (cognitive empathy) ความเห็นอกเห็นใจทางอารมณ์ (affective empathy) และความห่วงใยแบบเห็นอกเห็นใจ (empathic concern) ซึ่งเป็นระบบการทำงานร่วมกันของการรับรู้ การตอบสนองทางอารมณ์ และแรงจูงใจทางสังคมที่ทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจและตอบสนองต่อผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 ความเห็นอกเห็นใจในเชิงความคิด (Cognitive empathy) หมายถึงความสามารถในการมองสถานการณ์จากมุมมองของผู้อื่น (perspective-taking) และใช้กระบวนการทางปัญญา เช่น theory of mind เพื่อประเมินสภาวะภายในของอีกฝ่าย เช่น ความคิด ความตั้งใจ หรือความรู้สึก (Martin L. Hoffman, 2000)

1.2 ความเห็นอกเห็นใจทางอารมณ์ (Affective empathy) เป็นความสามารถในการรู้สึกร่วมกับอารมณ์ของผู้อื่น (emotional resonance) ซึ่งมักมีรากฐานทางชีววิทยาเกี่ยวข้องกับระบบเซลล์สมองกระจกเงา ซึ่งคือเซลล์ประสาทในสมองที่ทำงานเหมือนกระจกสะท้อน ทำให้เราสามารถเรียนรู้ เข้าใจ และเลียนแบบพฤติกรรม อารมณ์ ความรู้สึกของผู้อื่นได้โดยตรงผ่านการสังเกตเห็นหรือได้ยิน (mirror neuron) และเครือข่ายสมองส่วน (Jean Decety, 2011)

1.3 ความห่วงใยแบบเห็นอกเห็นใจ (empathic concern หรือ compassionate empath) คือการตอบสนองด้วยความห่วงใย ที่กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมช่วยเหลือ เป็นมิติที่เชื่อมโยงอารมณ์และแรงจูงใจเพื่อผู้อื่นอย่างใกล้ชิด (Martin L. Hoffman, 2000)

นอกจากโมเดลสามองค์ประกอบของความเห็นอกเห็นใจ (empathy) ที่กล่าวมาแล้ว Hoffman ได้นำเสนอว่า การตอบสนองด้วยความเห็นอกเห็นใจ (empathic response) มีรากฐานอยู่บนกลไกกระตุ้นความเข้าอกเข้าใจหลายรูปแบบ (multiple modes of empathic arousal) ซึ่งทำงานประสานกันทั้งระดับอัตโนมัติและระดับปัญญา โดย Hoffman ชี้ว่าความเห็นอกเห็นใจเป็นแรงผลักดันเชิงศีลธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่เกิดขึ้นได้ตั้งแต่วัยทารกจากกลไกตอบสนองโดยไม่รู้ตัว เช่น การเลียนแบบทางอารมณ์ (motor mimicry) ซึ่งหมายถึงการที่เด็กหรือผู้ใหญ่ตอบสนองทางอารมณ์ต่อสิ่งที่เห็นโดยอัตโนมัติ เช่น เด็กทารกร้องไห้ตามเมื่อได้ยินเด็กคนอื่นร้อง หรือผู้ใหญ่เผลอทำหน้าเจ็บเมื่อเห็นคนอื่นถูกกระแทก และการเรียนรู้ผ่านการเชื่อมโยงแบบอัตโนมัติ (classical conditioning) เช่น เด็กที่เห็นผู้อื่นเจ็บปวดบ่อยครั้งในสถานการณ์หนึ่ง ๆ อาจเกิดความรู้สึกเศร้าหรือหวาดกลัวต่อสถานการณ์คล้ายกันโดยไม่ต้องผ่านเหตุผลใด ๆ จนกระทั่งระบบปัญญาพัฒนามากขึ้น ทำให้สามารถใช้กระบวนการทำความเข้าใจอย่างมีเหตุผล (cognitive role-taking) เช่น การลองคิดในใจว่าตนเป็นผู้อื่น เพื่อประเมินความรู้สึก ความตั้งใจ หรือความคิดของอีกฝ่ายได้อย่างเป็นระบบ (Martin L. Hoffman, 2000)

การพิจารณาถึงความเห็นอกเห็นใจนี้เป็นลักษณะทางอารมณ์ที่มนุษย์มีต่อกัน ทั้งนี้มาจากการความเป็นมนุษย์ทำให้สามารถเข้าใจความรู้สึกดังกล่าวนี้ได้จากการเลียนแบบทางพฤติกรรมเป็นหลัก

2. แนวคิดการแสดงออกอย่างเห็นอกเห็นใจ มาจากแนวคิดจิตวิทยาสายจิตบำบัด Carl Rogers ได้เสนอแนวคิดการเข้าใจความเห็นอกเห็นใจ (empathic understanding) ว่าเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการบำบัดเชิงมนุษยนิยม โดยผู้บำบัดต้องสามารถ “เข้าไปอยู่ในโลกของผู้รับการบำบัดราวกับว่าเป็นโลกของตน แต่ไม่สูญเสียความเป็นตัวเอง” (C. Rogers, 1957) ความสามารถนี้ทำให้ความเห็นอกเห็นใจไม่ใช่เพียงการรับรู้อารมณ์ แต่เป็นทักษะเชิงสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการเติบโตของบุคคลและคุณภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ Rogers ยังระบุว่าความเห็นอกเห็นใจเป็นหนึ่งในเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอสำหรับการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพเชิงสร้างสรรค์ โดยผู้บำบัดต้องรับรู้โลกภายในของผู้มารับการบำบัดอย่างแม่นยำราวกับว่าเป็นประสบการณ์ของตนเอง โดยตระหนักว่าเป็นเพียงการเข้าใจรับรู้ความรู้สึกของผู้รับการบำบัดเท่านั้น ซึ่งช่วยไม่ให้ผู้บำบัดหลอมรวมอารมณ์ตนเข้ากับอีกฝ่าย (C. Rogers, 1957) คุณลักษณะนี้ทำให้ผู้บำบัดสามารถสะท้อนความหมายที่ผู้รับการบำบัดอาจยังไม่เข้าใจ และทำให้การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจเกิดขึ้นอย่างลุ่มลึกและยั่งยืน นอกจากนี้ Decety ยังชี้ว่าการตอบสนองอย่างเห็นอกเห็นใจเกิดจากการทำงานร่วมกันของหลายระบบทั้งการ

รู้สึก การคิด และการควบคุมตนเอง (self-regulation) ซึ่งทำให้ความเห็นอกเห็นใจเป็นกระบวนการซับซ้อนและพัฒนาได้ผ่านการฝึกฝน (Jean Decety, 2011)

การตอบสนองอย่างเห็นอกเห็นใจมิได้เกิดจากระบบเดียว แต่เป็นผลของการทำงานร่วมกันของหลายกลไกในสมอง ได้แก่ การเป็นตัวแทนทางประสาทที่ใช้ร่วมกัน (shared neural representations) ความสามารถในการแยกแยะตนเองออกจากผู้อื่น (self–other awareness) และการควบคุมอารมณ์ (emotion regulation) ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์สามารถรับรู้อารมณ์ของผู้อื่นโดยไม่สับสนกับอารมณ์ของตนเอง (Jean Decety, 2011)) อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงระหว่างการรับรู้กับการกระทำ (perception–action coupling) ที่ทำให้การเห็นอารมณ์หรือการกระทำของผู้อื่นกระตุ้นรูปแบบประสาทที่สอดคล้องกับประสบการณ์ของตนเอง เช่น การรับรู้อารมณ์เจ็บปวดหรือความสุขผ่านการสะท้อนทางประสาทในเครือข่าย สมองส่วนหน้าการเคลื่อนไหวเตรียมพร้อม (premotor) สมองส่วนอินซูลา เกี่ยวข้องกับการรับรู้อารมณ์ภายใน เช่น ความเจ็บปวด ความรังเกียจ (insula) และ สมองส่วนชิงกูเลตด้านหน้า เกี่ยวข้องกับการประมวลผลความเจ็บปวด ความขัดแย้ง และการควบคุมอารมณ์ (anterior cingulate cortex) นอกจากนี้ ความสามารถในการคงไว้ซึ่งขอบเขตระหว่างตัวเรา (self) และผู้อื่น (other) ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเห็นอกเห็นใจ เพราะช่วยให้ผู้รับรู้อารมณ์ผู้อื่นไม่หลอมรวมจนเกิดการติดอารมณ์นั้นในเชิงเหตุผล แต่ที่จริงไม่ใช่ความเห็นอกเห็นใจที่เป็นความรู้สึก ฉะนั้น ความเห็นอกเห็นใจ (empathy) เป็นกระบวนการพหุมิติที่ต้องอาศัยทั้งการแบ่งปันอารมณ์ การเห็นมุมมองของผู้อื่น และการควบคุมตนเองเพื่อให้เกิดการตอบสนองที่เหมาะสมต่อผู้อื่นทางสังคม (Jean Decety, 2011)

จากการรับรู้และแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจจึงเป็นลักษณะการตอบสนองต่ออารมณ์ที่เกิดขึ้นที่มนุษย์แสดงต่อกัน ไม่ใช่เกิดจากเหตุผลที่มองสร้างขึ้น แต่เป็นกระบวนการการรับรู้อารมณ์และผสานความรู้สึกเข้ากับผู้อื่น ทั้งนี้อารมณ์นี้จะไม่เกิดขึ้นหากมนุษย์ไม่มีการพัฒนาทางด้านอารมณ์ที่มั่นงคงเพียงพอ

การเปรียบเทียบความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตวิทยาสมัยใหม่

การเปรียบเทียบนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะความเห็นอกเห็นใจในลักษณะของความเป็นเครื่องมือและเป้าหมายเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการความเห็นอกเห็นใจนี้เป็นแค่เครื่องมือในการเข้าใจผู้อื่น หรือเป็นเป้าหมายของบุคคล ดังนี้

1. ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในฐานะการแสดงออก การพิจารณานี้เป็นการพิจารณาเครื่องมือ (mean) เป็นการมองในแง่ของการแสดงออก ในพุทธศาสนาเถรวาท การพัฒนากรุณาเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกจิตอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยทั้งการเจริญกรุณาในเมตตาภาวนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 11 หน้า 174-175, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งล้วนอยู่ภายใต้แนวทางการภาวนาที่มุ่งชำระจิตให้บริสุทธิ์ตามโพธิปักขิยธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 11 หน้า 592-595, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การฝึกกรุณาไม่ได้หมายเพียงการนึกสงสาร แต่รวมถึงการอบรมจิตให้ละพยาบาท ขัดเกลากิเลส และทำจิตให้ประณีตจนสามารถแผ่ความปรารถนาดีไปยังสรรพสัตว์อย่างสม่ำเสมอ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 17 หน้า 372-373, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อรรถกถาจารย์อธิบายว่า การ

เจริญพรหมวิหารย่อมช่วยลดโทสะ และสามารถเป็นบาทฐานของสมาธิขั้นสูงได้ ซึ่งจะกลับมาหล่อเลี้ยงกรุณาให้มั่นคงยิ่งขึ้น (พระพุทธโฆสะม 2546) การลดละความพยาบาทเป็นวิธีการที่ทำให้จิตกรุณา กล่าวคือการลดละกิเลสในการแสดงออกว่าในความหมายนี้ทำให้คนที่มีกรุณาจิตจะแสดงออกด้วยการไม่โกรธ ไม่พยาบาทและทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้

ขณะที่จิตวิทยาสมัยใหม่มองถึงความเห็นอกเห็นใจนั้นมาจากการสร้างอารมณ์ควบคุมตัวเองเพื่อลดความเครียด เป็นการมุ่งเน้นไปที่มนุษย์ไม่มีความเห็นอกเห็นใจจะเสี่ยงต่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นทั้งในครอบครัว โรงเรียนหรือที่ทำงาน แต่การพึ่งพอความเห็นอกเห็นใจในแง่ของความรู้สึกร่วมก็อาจมีความเสี่ยงต่อภาวะเหนื่อยล้าทางอารมณ์ โดยเฉพาะในวิชาชีพที่เผชิญความทุกข์ของผู้อื่นอย่างต่อเนื่อง เช่น นักบำบัด แพทย์ พยาบาล หรือผู้ทำงานด้านช่วยเหลือทางสังคม งานด้านประสาทวิทยาศาสตร์ทางสังคมชี้ว่า หากการแบ่งปันอารมณ์ (emotion sharing) ไม่ได้รับการถ่วงดุลด้วยกลไกการควบคุมอารมณ์และกรอบความหมายที่มั่นคง จนกลายเป็นการนำความทุกข์ของผู้อื่นอาจกลายเป็นทุกข์ส่วนตัว จนเกิดการถอยห่างหรือหมดไฟไปในที่สุด (J. Decety, 2011)

จากการพิจารณานี้จะพบว่ากรุณาแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการลดสภาวะที่ทำให้เกิดโทสะและทำให้จิตนั้นเกิดกรุณาในลักษณะที่เป็นผล เป็นการจัดการอารมณ์ภายในที่ตรงข้ามก่อน ซึ่งตรงนี้อาจแตกต่างจากจิตวิทยาสมัยใหม่ที่มองผ่านความเห็นอกเห็นใจในแง่ของการใส่ใจผ่านกรอบของการตรวจสอบจิตใจตนเองที่ต้องไม่ทุกข์ทรมานจากความเห็นอกเห็นใจนั้น แต่หากทุกข์ก็ไม่ควรเห็นอกเห็นใจ

2. ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในฐานะการเข้าใจตนเอง การพิจารณานี้เป็นการพิจารณาเป้าหมาย (end) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท การมองเห็นทุกข์ ไม่ได้หมายถึงเพียงการรับรู้ว่าอีกฝ่ายกำลังลำบาก แต่เป็นการมองทุกข์บนกรอบของอริยสัจและปฏิจจสมุปบาท กล่าวคือ เห็นทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับ และทางดับทุกข์ เป็นกระบวนการรู้ตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) ที่ค่อย ๆ คลายอวิชชาและอัตตาทัศนะลง การมองผู้อื่นจึงไม่ใช่แค่รู้ว่าเขาเศร้า แต่เป็นการเห็นว่าทุกข์ของเขาเชื่อมโยงกับโครงสร้างของตัณหา อุปาทาน ภพ และชาติ เช่นเดียวกับทุกข์ของตนเอง การรับรู้นี้ทำให้ท่าทีต่อทุกข์ของผู้อื่นเป็นไปในแนวทางของปัญญาและความรับผิดชอบต่อเหตุปัจจัย มากกว่าจะจมอยู่กับอารมณ์ความสงสารเท่านั้น (R. Gethin, 1998) ในแง่นี้ความเห็นอกเห็นใจที่มองจากความกรุณาจึงเป็นการเข้าถึงภาวะตั้งมั่นทางอารมณ์ ลดละอัตตา ทำให้สามารถรองรับทุกข์ของผู้อื่นได้โดยไม่ถูกพัดพาไปตามอารมณ์มากนัก

ขณะที่จิตวิทยาสมัยใหม่ที่เน้นการตอบสนองทางอารมณ์ ซึ่งหากขาดปัญญาและอุเบกขากำกับ ย่อมเสี่ยงต่อภาวะเหนื่อยล้าทางอารมณ์ (Jean Decety, 2011)) ตรงกันข้ามกรุณาตามพระไตรปิฎกเกิดขึ้นในจิตที่เห็นไตรลักษณ์ ลดอัตตา และได้รับการอบรมผ่านปีติ สุข สมาธิ และยถาภูตญาณทัสสนะ ทำให้เป็นอารมณ์ที่เกิดจากปัญญาอย่างแท้จริง กรุณาจึงเป็นพลังเกื้อกูลที่ไม่ดึงผู้มีกรุณาให้จมไปกับทุกข์ของโลก แต่เป็นความอ่อนโยนที่ผุดขึ้นจากจิตที่ตื่นรู้และเป็นอิสระ จะพบได้จากคนที่มีกรุณาในทางพระพุทธศาสนานั้นจะมีลักษณะความไม่โกรธเป็นลักษณะ และการเข้าใจผู้อื่นในลักษณะของการเข้าใจและปล่อยวางในแง่ของการมองจากความเป็นจริงบนฐานคิดของตนเอง ซึ่งในแง่นี้จะพบว่า การมองเห็นทุกข์ในพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะเป็นการไม่ให้เกิดตัวตน เราเขา ยิ่งเห็นทุกข์ของตนและผู้อื่นตามความเป็นจริงมากเท่าไร ความยึดมั่นในตัวตนยิ่งเบาบางลง การมองผู้อื่น

จึงเกิดบนฐานที่อัตตาถูกลดทอนแล้ว ในขณะที่จิตวิทยาสมัยใหม่ยังคงมีขอบเขตระหว่างตัวเรากับผู้อื่นอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ที่รู้สึกร่วมจมไปกับอารมณ์ของอีกฝ่าย (Jean Decety, 2011) กล่าวได้ว่า พุทธศาสนาใช้การลดอัตตาเป็นฐานของการมองเห็นผู้อื่น ส่วนจิตวิทยาสมัยใหม่ใช้การรักษาขอบเขตระหว่างตนกับผู้อื่นเป็นฐานของการเห็นอกเห็นใจอย่างถูกวิธี

อีกแง่หนึ่งการเข้าใจตนเองในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทคือมุ่งไปที่เจตนาของบุคคลคือความพ้นทุกข์ ไม่ใช่เพียงให้รู้สึกดีขึ้นชั่วคราว เจตนานี้มีลักษณะไร้เขตแดน ไม่จำกัดอยู่ที่คนใกล้ชิดหรือผู้ที่เราชอบ แต่แผ่ไปสู่สรรพสัตว์โดยไม่เลือกหน้า (อัปปมัญญา) นักวิชาการอย่าง Harvey ชี้ว่าพรหมวิหาร โดยเฉพาะเมตตาและกรุณา เป็นอารมณ์ที่ได้รับการกล่อมเกลาจากปัญญาคือแรงจูงใจเพื่อผู้อื่นที่เกิดจากจิตที่ผ่านการชำระและมีปัญญากำกับ ไม่ใช่แรงกระตุ้นจากอารมณ์เพียงอย่างเดียว (Harvey, 2013)

ส่วนทางจิตวิทยามองว่าความเห็นอกเห็นใจถูกมองในฐานะแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมช่วยเหลือ เป็นแรงจูงใจทางศีลธรรมที่ทำให้เราพร้อมแบกรับความลำบากบางอย่างเพื่อบรรเทาทุกข์ของผู้อื่น เป็นแรงผลักดันเชิงศีลธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ที่เริ่มปรากฏตั้งแต่วัยทารก ผ่านกลไกตอบสนองอัตโนมัติ เช่น การร้องไห้ตามเมื่อได้ยินทารกคนอื่นร้อง และค่อย ๆ พัฒนาไปสู่ความสามารถในการเข้าใจมุมมองของผู้อื่นอย่างมีเหตุมีผลเมื่อวุฒิภาวะทางปัญญาเติบโตเต็มที่ (Martin L. Hoffman, 2000) ซึ่งแรงพลักดันนี้นำไปสู่ความรู้สึกร่วมที่ขาดทักษะการควบคุมอารมณ์ทำให้เกิดความทุกข์มากเกิดไป ทางจิตวิทยาจึงต้องการให้การตอบสนองต่อความเห็นใจผู้อื่นนั้นต้องมีการปกป้องตัวเองด้วย หรือสร้างภูมิคุ้มกันในการที่จะไม่ท้อแท้ใจในการช่วยเหลือผู้อื่นจนหลีกหนีและไม่สนใจต่อผู้อื่นอีกต่อไป

เมื่อเปรียบเทียบกันจึงอาจกล่าวโดยสังเขปได้ว่า ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในพุทธศาสนาเถรวาทมองว่ามาจากแรงพลักดันของกรุณาที่จะเข้าใจผู้อื่นด้วยปัญญาจนลดละอัตตาลงได้ ส่วนความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นแรงจูงใจทางศีลธรรมที่ต้องการกระทำต่อผู้อื่นจนขาดทักษะและความมั่งคงทางอารมณ์ระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 การบูรณาการพุทธกรุณาและจิตวิทยาความเห็นอกเห็นใจเพื่อการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์

คำอธิบาย การบูรณาการพุทธกรุณาและจิตวิทยาความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเพื่อการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์และสังคมอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย

1. ฐานรากของการบูรณาการ (The Foundations) การใช้หลักกรุณาในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มุ่งเน้นปัญญาและการลดอัตตา เพื่อให้เห็นทุกข์ตามความเป็นจริง ช่วยป้องกันภาวะอารมณ์ท่วมท้น และการตอบสนองเชิงเห็นอกเห็นใจ มุ่งเน้นการรับรู้และสะท้อนอารมณ์ตามแนวคิดจิตวิทยาสมัยใหม่ เพื่อการเข้าถึงความรู้สึกของผู้อื่นอย่างเป็นรูปธรรม

2. กระบวนการแปรสภาพ (Transformative Process) พัฒนาศักยภาพภายที่เกี่ยวกับความยืดหยุ่นทางอารมณ์ที่ช่วยให้เผชิญวิกฤตได้โดยไม่สูญเสียสมดุล การควบคุมการทำงานของสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์ส่วนตน และขีดความสามารถในการจำแนกและตอบสนองต่อความทุกข์ของผู้อื่นอย่างมีสติ

3. การประยุกต์ใช้ในระดับบริบท (Applied Contexts) เป็นการนำมาใช้ในด้านด้านการศึกษาที่สร้างความร่วมมือและพฤติกรรมเอื้อสังคม ด้านสุขภาวะทางจิตในแง่การบำบัดที่ลดการโทษตัวเองและสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างผู้บำบัดและผู้รับบริการ และด้านสังคมและวิชาชีพที่เพิ่มความยั่งยืนในการทำงานสังคมสงเคราะห์ โดยป้องกันภาวะ ความเหนื่อยล้าจากการเห็นอกเห็นใจ

4. ผลลัพธ์ปลายทาง (Ultimate Outcomes) สร้างสุขภาพจิตดีขึ้น มีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี ลดอคติ สร้างสันติวิธี และเข้าใจในความหลากหลายของสังคมพหุวัฒนธรรม เกิดความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลและสังคมที่ยั่งยืน

สรุป

ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเป็นทักษะที่มีความสำคัญยิ่งในสังคมร่วมสมัย ท่ามกลางกระแสความขัดแย้งและการทำงานร่วมกันที่ซับซ้อน ทักษะนี้ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นคุณธรรมเชิงจริยธรรม แต่ยังเป็นรากฐานของสุขภาวะจิตและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจมิตินี้มีความแตกต่างกันตามกรอบแนวคิด โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาผ่านแว่นตาของพุทธศาสนาเถรวาทและจิตวิทยาสมัยใหม่ ซึ่งทั้งสองศาสตร์ต่างมุ่งเน้นการเสริมสร้างความสัมพันธ์และการช่วยเหลือผู้อื่น แต่มีโครงสร้างทางความคิดและมิติของการรับรู้ที่น่าสนใจในมุมมองของพุทธศาสนาเถรวาท ความเห็นอกเห็นใจถูกอธิบายผ่านอารมณ์ทางศีลธรรมที่ตั้งอยู่บนข้อเท็จจริงพื้นฐานว่า มนุษย์ทุกคนล้วนรักสุขเกลียดทุกข์ การรับรู้ถึงความทุกข์ของผู้อื่นจึงนำไปสู่กรุณา ซึ่งเป็นหนึ่งในพรหมวิหารสี่ กรุณาในทางพุทธศาสนามิใช่เพียงความสงสารชั่วคราว แต่เป็นสภาพจิตที่มีปัญญากำกับ โดยมองเห็นทุกข์ตามความเป็นจริงตามหลักอริยสัจและปฏิจจสมุปบาท การอุบัติขึ้นของกรุณาจึงผูกพันกับกระบวนการชำระจิตเพื่อลดละอัตตา เมื่อบุคคลลดความยึดมั่นในตัวตนลง พื้นที่ในใจจะเปิดกว้างเพื่อรับรู้ทุกข์ของผู้อื่นด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์และมั่นคง โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์อย่างยั่งยืน มิใช่เพียงการตอบสนองต่ออารมณ์ที่ถูกกระทบ ขณะที่จิตวิทยาสมัยใหม่อธิบายความเห็นอกเห็นใจผ่านแนวคิด "Empathy" ซึ่งประกอบด้วยสามมิติหลัก ได้แก่ ความเห็นอกเห็นใจเชิงความคิด คือการเข้าใจมุมมองของผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจทางอารมณ์ คือการรู้สึกร่วมผ่านระบบเซลล์สมองกระจกเงา และความห่วงใยแบบเห็นอกเห็นใจที่กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมช่วยเหลือ กระบวนการนี้ถูกมองว่าเป็นกลไกทาง

ธรรมชาติและชีวภาพที่พัฒนามาตั้งแต่วัยทารก เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม จิตวิทยาสมัยใหม่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการรักษา "ขอบเขตระหว่างตนเองและผู้อื่น" เพื่อป้องกันภาวะเหนื่อยล้าทางอารมณ์หรือการหมดไฟ จากการรับเอาความทุกข์ของผู้อื่นมาเป็นของตนเองมากเกินไป เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบในเชิงโครงสร้าง จะพบความแตกต่างที่ชัดเจนในแง่ของวิถีปฏิบัติและเป้าหมาย พุทธศาสนาใช้การลดอัตตา เป็นฐานเพื่อให้เกิดความกรุณาที่ไร้ขอบเขต (อัปปมัญญา) โดยมองว่าเมื่อไม่มีตัวตน ความทุกข์ของเขาก็คือความทุกข์ของเราที่ต้องได้รับการบำบัดด้วยปัญญา ส่วนจิตวิทยาสมัยใหม่ใช้การรักษาตัวตน และการควบคุมอารมณ์เป็นฐานเพื่อให้สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่สูญเสียสุขภาวะจิตของตนเอง นอกจากนี้ ในขณะที่จิตวิทยามองความเห็นอกเห็นใจเป็นแรงจูงใจทางศีลธรรมและการเลียนแบบทางพฤติกรรม พุทธศาสนากลับมองว่ากรุณาคือผลลัพธ์ของการฝึกจิตที่ประณีต ซึ่งเปลี่ยนความทุกข์ให้กลายเป็นศรัทธาและปัญญา

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสะ.(2546). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด.

ราชบัณฑิตยสถาน.(2543). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 3.* กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.

C. Rogers. (1957). The Necessary and Sufficient Conditions of Therapeutic Personality Change". *Journal of Consulting Psychology* Vol. 21, No. 2.

R. Gethin. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

Jean Decety. (2011). Dissecting the neural mechanisms mediating empathy. *Emotion Review*, 3(1): 92-108

Martin L. Hoffman. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*.

Peter Harvey. (2013). *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Peter Harvey. (2565). *จริยศาสตร์แห่งการช่วยเหลือผู้อื่น.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักนิสิตสามย่าน.

Robert Audi. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy.* Second Edition. New York: Cambridge University Press.

Shamay-Tsoory SG1, 2 & Hertz U. (2022). Adaptive empathy: A model for learning empathic responses based on feedback, *Psychological Science,* 17(4): 1-33.

พระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเรื่องเมตตาที่สะท้อนความเป็นพุทธศาสนิกชนในบริบทสังคมยุคใหม่

Practical Buddhism on Loving-kindness Reflecting Buddhist Identity in the Context of Modern Society

พิมพ์ลักษณ์ ฤทธิ์เต็ม Pimlak Rittem
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: mahapunyo.bmm.bynp@gmail.com

Received April 15, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเรื่องเมตตาที่สะท้อนความเป็นพุทธศาสนิกชนในบริบทสังคมยุคใหม่ ด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า หลักคำสอนเรื่องความเมตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท มิได้เป็นเพียงความปรารถนาดีที่เป็นอัตตวิสัย แต่เป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติที่ปรากฏผ่าน 2 มิติสำคัญ คือ การประพฤติธรรมเพื่อขจัดความโกรธตามแนวทางพระโพธิสัตว์ และการปฏิบัติธรรมเพื่อฝึกฝนจิตตามหลักอานิสงส์ในเมตตาสูตร การแผ่เมตตาและการยึดถือศีล 5 มิได้เป็นเพียงข้อห้ามเชิงปฏิเสธ แต่เป็นกระบวนการเชิงรุกที่เริ่มต้นจากเจตนาภายในสู่การแสดงออกภายนอกในฐานะคนดี และผู้เสียสละ ซึ่งสอดคล้องกับคุณค่าสากลในเรื่องสิทธิและความเสมอภาค การปฏิบัติเมตตาจึงเป็นทั้งกรรมฐานเพื่อความหลุดพ้นส่วนบุคคล และเป็นกลไกทางจริยธรรมที่ช่วยลดความขัดแย้งในสังคมไทยยุคใหม่ เยาวชนที่เข้าถึงหลักธรรมเหล่านี้จึงไม่เพียงแต่สามารถยกระดับจิตใจของตนเองได้เท่านั้น แต่ยังเป็นกำลังสำคัญในการธำรงรักษาและเผยแผ่พระศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างทรงคุณค่าท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ; ความเมตตา; พุทธศาสนิกชน

Abstract

This article aims to explore applied Buddhist loving-kindness (Metta) as a reflection of Buddhist identity within the context of contemporary society, utilizing a qualitative methodology based on a review of relevant literature and research. The findings indicate that the doctrine of loving-kindness in Theravada Buddhism is not merely a subjective aspiration of goodwill, but rather a pragmatic instrument manifested through two pivotal dimensions: the practice of Dharma to eradicate anger in accordance with the Bodhisattva path, and spiritual cultivation based on the

benefits outlined in the Metta Sutta. The radiation of loving-kindness and the observance of the Five Precepts are not simply negative prohibitions; they constitute a proactive process originating from internal intention and evolving into external expressions of moral conduct and altruism, aligning with universal values of rights and equality. Consequently, the practice of Metta serves as both a meditative discipline for individual liberation and an ethical mechanism to mitigate social conflict in modern Thailand. Youth who internalize these principles are empowered not only to elevate their own spiritual well-being but also to serve as a vital force in sustaining and propagating the Sasana, ensuring its profound relevance amidst the currents of global change.

Keywords: Practical Buddhism; Loving-kindness; Buddhist

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน เยาวชนต้องเผชิญกับความท้าทายหลากหลายที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม แรงกดดันจากการเรียน การแข่งขันทางสังคม และความต้องการในการยอมรับจากผู้อื่นเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความทุกข์ใจ ความเครียด และความรู้สึกสับสนในชีวิตของเยาวชนเหล่านี้ ความต้องการค้นหาคำตอบเพื่อพ้นทุกข์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรได้รับการใส่ใจและสนับสนุน

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหนึ่งในสองนิกายหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการถ่ายทอดคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้อง โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการพ้นจากความทุกข์และการบรรลุนิพพาน สังคมในยุคปัจจุบันมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ หรือความสัมพันธ์ทางสังคม ผู้คนเผชิญกับความเครียด ความวิตกกังวล และความกดดันในชีวิตประจำวัน ทำให้การแสวงหาหนทางพ้นทุกข์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนายังคงมีความสำคัญ

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นรากฐานสำคัญที่ได้ถ่ายทอดหลักคำสอนในการพ้นทุกข์และการค้นพบความสุขภายในจิตใจ ผ่านการปฏิบัติตามอริยมรรคและอริยสัจ 4 คำสอนเหล่านี้มีความหมายลึกซึ้งและสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตในทุกยุคสมัย แม้กระทั่งในสังคมยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและค่านิยมอย่างรวดเร็ว สำหรับเยาวชน การค้นพบหนทางแห่งการพ้นทุกข์ไม่เพียงแต่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างสมดุลจิตใจ แต่ยังเป็นการปกป้องและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างยั่งยืน เยาวชนที่มีความเข้าใจและยึดถือธรรมะจะกลายเป็นพลังสำคัญในการธำรงรักษาศาสนธรรมในสังคม และช่วยสร้างสังคมที่มีคุณธรรม มีความสงบสุข และมีความเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริง

พระพุทธศาสนาซึ่งมีหลักคำสอนเกี่ยวกับการเข้าใจและขจัดทุกข์ ได้เสนอแนวทางที่เป็นระบบในการรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตที่เกิดจากความไม่แน่นอนและความซับซ้อนในชีวิตปัจจุบันผ่านแนวคิดและหลักปฏิบัติของอริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 โดยเฉพาะการพัฒนาสติ สมาธิ และปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ ๑๐๘๑ หน้า๕๙๒-๕๙๓, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, 2539) เป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมในชีวิตประจำวันเป็นวิธีการที่ช่วยลดความทุกข์และสร้างความสมดุลในชีวิตได้อย่างยั่งยืน ซึ่งช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าใจสาเหตุแห่งทุกข์และสร้างแนวทางเพื่อพ้นจากทุกข์และอุปสรรคนั้นได้ แนวทางนี้ไม่เพียงช่วยให้เยาวชนมีความสงบในจิตใจ แต่ยังส่งเสริมให้พวกเขามีความมั่นคงทางอารมณ์และสุขภาพจิตที่ดีในการเผชิญกับความกดดันของสังคม

ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษา นำเสนอแนวทางและวิธีการที่จะช่วยให้พุทธศานิกชนสามารถเข้าถึงและนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีการอ้างอิงกับพระไตรปิฎกไปใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อลดความทุกข์ ความกังวล และความฟุ้งซ่าน อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างจิตใจที่มั่นคง พร้อมกับการยกระดับสติปัญญาที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง อันเป็นหนทางสำคัญในการปกป้องพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบทของสังคมยุคใหม่

แนวคิดเรื่องพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติในบริบทสังคมไทย

การเข้าใจถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แผ่ขยายจากประเทศอินเดียตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ 3 มีการระบุถึงการส่งพระพุทธศาสนามายังสุวรรณภูมิ ซึ่งมีเรื่องเล่าถึงการมาของพระเถระได้ขับไล่พวกรากษสเหล่านั้นให้หนีไปจนมองไม่เห็น จึงตั้งการอารักขาไว้รอบๆ เกาะ ท่านโปรดหมู่มหาชนผู้ประชุมกันในเวลานั้นให้เลื่อมใสด้วยการแสดงพรหมชาลสูตรให้ตั้งอยู่ในสรณะและศีลในการประชุมนี้มีประชาชนประมาณ 60,000 คนได้บรรลุธรรม เด็กๆ ในตระกูลประมาณ 3,500 คนได้บรรพชา กุลธิดาประมาณ 1,500 คนได้บรรพชา พระเถระประดิษฐานพระศาสนาให้มั่นคงในสุวรรณภูมินั้นตั้งแต่นั้นมา เด็กที่เกิดในราชตระกูลได้รับการตั้งชื่อให้กับโสณุตตระกันทั้งสิ้น (พระพุทธโฆสเถระ, 2560) จะพบว่า เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามานั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้ชาวพุทธส่วนใหญ่ในสังคมไทยนั้น พระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะความรู้ในตำราคำสอนหรือเทศกาลต่างๆ แต่เป็นวิถีปฏิบัติที่กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน การที่พระพุทธศาสนาเกี่ยวโยงกับประวัติศาสตร์ของสังคมไทยจึงทำให้เห็นวิธีการที่ถูกนำกำหนดไว้ภายใต้บริบทของสังคมไทย เช่น การบวช การสร้างวัด หรือการปฏิบัติต่างๆ ของพระสงฆ์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้อยู่ภายใต้คณะสงฆ์ที่เป็นสถาบันจะกำหนดวิถีการปฏิบัติที่แยกออกมาจากโลกียวิสัย แต่รูปแบบพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เผยแผ่มาจากอินเดียผ่านศรีลังกายังได้รับการสืบทอดประเพณีต่อกัน ด้วยเหตุผลทางการเมืองในแง่ของการสร้างความชอบธรรมในอำนาจทางการเมืองของตนในลักษณะที่เป็นผู้นำที่มีคุณธรรม จะต้องปรับเปลี่ยนไปตามคำสอนของพระพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกา ซึ่งทำให้เห็นภาพของการเมืองกับคณะสงฆ์นั้นเกี่ยวข้องกันในแง่สนับสนุนให้ผู้นำมีคุณธรรม และสังคมที่ดีต้องมีผู้นำที่มีคุณธรรมนั้นด้วย ดังข้อความว่า เนื่องจากความจำเป็นของพุทธศาสนาเถรวาทภายใต้อุดมการณ์เพื่อการหลุดพ้นนั้นไม่สามารถบรรลุได้โดยปราศจากการชี้นำของพระสงฆ์ (Max Weber, 1976)

การเข้าใจในวิถีของการปฏิบัติทางสังคมจึงถูกมองผ่านพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ต้องนำโดยพระสงฆ์ที่น่าเลื่อมใสศรัทธา และภายใต้การนำของกษัตริย์ ทำให้เกิดศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองแบบดั้งเดิม พระพุทธศาสนาเถรวาทยังคงสืบทอดเป็นศาสนาในวิถีชีวิตของคนในภูมิภาคอีกด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านธรรมเนียมปฏิบัติของการทำบุญถวายของให้พระสงฆ์หรือวัดโดยประชาชน

สว่นใหญ่ยึดถือปฏิบัติจนกลายเป็นหนึ่งในชีวิตประจำวัน (ยูคิโอะ ฮายาชิ, 2554) โดยพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ถูกนำเสนอผ่านหลักการปฏิบัติ ใน 2 มิติ คือ

1. พระพุทธศาสนาเชิงสถาบัน ศาสนาเชิงสถาบันนั้นมักจะเริ่มต้นด้วยความศรัทธาที่มาจากหลักการทางศาสนาในรูปแบบคำสอนสากลอันเป็นลักษณะคำบัญญัติที่เบ็ดเสร็จเด็ดขาด (Categorical Imperative) กลายเป็นศีลธรรมอยู่ในบรรทัดฐานเชิงรูปแบบของความเป็นสากลซึ่งเป็นผลจากการที่หลักคำสอนถูกรวมไว้ในเจตจำนงที่กลายเป็นกฎสากลที่ทุกคนต้องปฏิบัติ (พระมหาขวัญชัย เหมประไพ, พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชฏฐ์ เปรมสกุล) และ พระครูภาวนาวัฒนบัณฑิต วิ. (เจริญ มันจะนา), 2568) การปฏิบัติเชิงสถาบันมาจากการสร้างกรอบที่มีผลมาจากลักษณะที่มาจากปฏิกิริยาของความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย รวมถึงความแปลกปลอมของคณะสงฆ์มอญและพม่า การกำหนดนิกายจึงเริ่มต้นด้วยวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกันตั้งแต่การออกเสียงสวดมนต์ภาษาบาลี วิธีการถือบาตรของพระสงฆ์ และวิธีการสวมจีวร แนวทางการปฏิบัติที่เคร่งครัดจะได้รับการตอบรับจากสังคมในแง่ของความน่าเลื่อมใสจะปรากฏในแง่ของความเป็นพระพุทธศาสนาเชิงสถาบัน พุทธทาสภิกขุมองว่า “พุทธทาสภิกขุเชื่อว่าสัจจะในศาสนาอยู่ที่การซื่อตรงจงรักต่อหลักการเกี่ยวกับคำสอนมากกว่าประเพณีที่ยอมรับและสืบต่อกันมาอย่างที่มีในสถาบันสงฆ์ของไทย ซึ่งไม่การตีความผิดพลาดและไม่คงเส้นคงวาสำหรับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลในแง่ที่เป็นสัจจะสากลและใช้ได้กับคนทุกคน ทุกยุคทุกสมัย และทุกแห่งหน” (ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน, 2557) ฉะนั้น การค้นหารูปแบบการปฏิบัติของพระภิกษุที่จะช่วยสร้างความศรัทธาจึงเป็นการย้อนไปหาพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม รวมถึงสร้างความใกล้ชิดกับการเมืองการปกครองในสังคมนั้น เพื่อพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องกับการเป็นศูนย์กลางที่ถูกยอมรับในระดับชาติ วิธีการดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นรูปแบบของการสร้างศีลธรรมทางสังคม (social morality) ที่เชื่อมโยงทุกคนที่นับถือ ศาสนาแตกต่างกันและคนไม่มีศาสนาให้มีสำนึกร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน ในเรื่องเคารพสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ภราดรภาพ และศักดิ์ศรี ของมนุษย์ ขณะเดียวกันก็มีขันติธรรมระหว่างศาสนา, ความเชื่อ, ความ ไม่เชื่อต่างๆ ส่วนการปฏิรูปพุทธศาสนาสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ไม่ใช่เป็นการท้าทายอำนาจในนามศาสนาของรัฐและศาสนจักร แต่เป็น เรื่องของชนชั้นปกครองทำการปฏิรูปโดยแยกนิกายพุทธศาสนา และ บัญญัติกฎหมายตั้งศาสนจักรของรัฐขึ้นมา ทำให้เกิดรัฐรวมศูนย์อำนาจ ปกครองอาณาจักรและพุทธจักรชัดเจนขึ้น กระทั่งผนึกรวมพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ความมั่นคงของชาติ ทว่าพุทธศาสนาอันเป็นผลของการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 กลับมีบทบาทในการสร้างรากฐานของ ศีลธรรมทางสังคมมากขึ้น ผ่านกระบวนการปลูกฝังโดยสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และอื่นๆ (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2564)

2. พระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ การกล่าวถึงพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัตินั้นเป็นรูปแบบที่ถูกนำเสนอให้เห็นโครงสร้างหน้าที่ของการบูรณาการระบบศาสนาที่แตกต่างกันในภาพรวม โดยเน้นในเรื่องชาติพันธุ์วิทยาทางศาสนาและเน้นบริบทของศาสนาหนึ่งมากกว่าบริบทของหมู่บ้าน เพื่อที่จะจำแนกแบบแผนใหม่สำหรับการศึกษาศาสนาและสังคม การนำเสนอนี้เป็นการนำเอาวิถีปฏิบัติในศาสนาหมู่บ้าน จากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนกับโลกของป่า ลักษณะเช่นนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลให้เกิดสภาพที่หลากหลายของการจำแนกวิถีปฏิบัติทางศาสนา แม้แต่ภูมิภาคเดียวกันประชาชน

ที่อยู่ในแต่ละภูมิภาคต่างสร้างมุมมองต่อปรัชญาชีวิตของพวกเขา รวมถึงจิตสำนึกทางโลกที่ไร้ขอบเขตกับจิตสำนึกทางสังคมที่มีขอบเขตจำกัด ลักษณะศาสนาเชิงปฏิบัติจึงมีการจำแนกรูปแบบไปตามสัญลักษณ์อันหลากหลายที่ผันแปรหรือแตกต่างกันไปตามความแตกต่างของเพศและชาติพันธุ์ (ยูคิโอะ ฮายาชิ, 2554) ซึ่งศาสนาเชิงปฏิบัติได้กำหนดลักษณะทางศีลธรรมในลักษณะของศีลธรรมเชิงปัจเจก (individual morality) และเป็นเสรีภาพส่วนบุคคลที่จะเลือกนับถือ ศาสนาใดๆ หรือจะนำหลักศีลธรรมศาสนาใดๆ มาใช้ในการดำเนิน ชีวิตของตนเองหรือไม่ก็ได้ ไม่เกี่ยวกับรัฐที่ต้องทำหน้าที่สอนศีลธรรม (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2564) โดยลักษณะการอธิบายถึงการปฏิบัติต่อกันในเชิงปัจเจกนั้นได้เลือกเอาเฉพาะศีลธรรมบางข้อมาปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการในการอยู่ร่วมกันแบบชุมชนอย่างความเชื่อเรื่องกรรมนั้นก็ถูกอธิบายผ่านผลของการทำดีและทำชั่วซึ่งช่วยเสริมความเชื่อในเรื่องการทำบุญ แนวคิดนี้อธิบายความทุกข์ยากของมนุษย์ และยืนยันความสัมพันธ์เรื่องกรรมกับการกระทำของปัจเจกบุคคล การที่คนเอาวัตถุไปถวายพระสงฆ์จึงตอบสนองความเชื่อที่ว่าชีวิตจะดีขึ้น ในแง่นี้จึงเป็นลักษณะการใช้หลักการแลกเปลี่ยน แม้ผู้ศรัทธาจะไม่คาดหวังผลตอบแทนทางวัตถุจากการบริจาคให้พระสงฆ์ แต่พระสงฆ์จะให้ศีลให้พรตอบแทนและช่วยจัดเตรียมเรื่องการทำบุญให้แก่ผู้บริจาค การทำบุญจึงเป็นการแลกเปลี่ยนทรัพย์สินทางวัตถุระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องผลประโยชน์ต่างตอบแทนนี้เอื้อประโยชน์ต่อกันในลักษณะการให้และรับซึ่งเป็นหลักฐานที่เด่นชัดในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (ยูคิโอะ ฮายาชิ, 2554)

การใช้หลักพระพุทธศาสนาเถรวาทในเชิงการปฏิบัติในทางสังคมเป็นการวางรูปแบบที่สอดคล้องกับการปฏิบัติที่เป็นทางการ อีกทั้งเป็นรูปแบบศีลธรรมที่สังคมต้องการ เช่น ความเสมอภาค สิทธิและเสรีภาพอันเป็นวิธีการอธิบายลักษณะการการปฏิบัติที่ถูกต้อง หากไม่ปฏิบัติตามนี้ถือว่าไม่ใช่พระพุทธศาสนาเถรวาท แตกต่างจากหลักปฏิบัติเชิงปัจเจกบุคคลที่เน้นการเป็นไปในแต่ละบุคคลหรือชุมชน อาจเป็นแค่ชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจ เช่นชนบทที่จะมีลักษณะการปฏิบัติตนที่เป็นกันเองให้สอดรับกับวิถีชีวิตและเป้าหมายของตนเองเป็นสำคัญ

หลักคำสอนเรื่องความเมตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความเมตตา คือ ความรักและเอ็นดู ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้สุข เป็นข้อหนึ่งในพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยหมายถึง ความรักใคร่ ปรารถนาดี อยากให้เขา มีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่ มนุษย์ สัตว์ทั่วหน้า (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2564) คำสอนเรื่องเมตตานั้นปรากฏเป็นหลักการในการปฏิบัติเพื่อสร้างกรรมฐานให้เกิดมีขึ้นในจิตสันดานของตน โดยมุ่งเน้นการเห็นโทษของความโกรธที่เป็นสิ่งตรงข้ามกับความเมตตา คือ คนที่โกรธขึ้นแล้ว ถูกความโกรธครอบงำแล้ว มีจิตอันความโกรธยึดครองไว้แล้ว ย่อมอาจล้างผลาญชีวิตของกันและกันได้ทีเดียว และต้องรู้หลักอานิสงส์ของขันติก่อนว่า ขันติคือความยับยั้งใจไว้ได้ เป็นธรรมเครื่องเผาบาปให้เหือดแห้งชั้นเยี่ยม เรายกย่องบุคคลผู้มีขันติเป็นกำลัง มีขันติเป็นกองทัพว่าเป็นพราหมณ์ คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องป้องกันความฉิบหาย และนำไปซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาให้แก่ตนและคนอื่นที่จะประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าขันตินั้นย่อมไม่มี (พระพุทธโฆสะ, 2546) เมื่อทำได้ดังนี้จึงจะทำให้สามารถแผ่เมตตาได้ โดยมีลักษณะคำสอนเมตตาที่ปรากฏในหลักการทางพระพุทธศาสนาดังนี้

1. คำสอนเรื่องเมตตาในการประพฤติธรรม เป็นการอ้างถึงลักษณะของเมตตาที่ปรากฏอยู่ในลักษณะของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระสาวก พระพรหม พ่อแม่และครูอาจารย์ โดยจะพบลักษณะความมีเมตตาในเหล่าผู้ประพฤติธรรมที่มีลักษณะการทำกรรมเป็นตนเหตุกล่าวคือ การที่ใครทำอะไรก็ตามจะมีผลเกิดแก่ผู้นั้น โดยถูกอธิบายลักษณะนี้ผ่านเมื่อคนที่มีความโกรธ ไม่มีเมตตาจะเป็นผลให้เกิดผลตามมา ดังข้อความดังนี้

> “แม้เขาผู้นั้นโกรธเจ้าแล้ว เขาจักได้ประโยชน์อะไร กรรมของเขาผู้นั้น ไม่สามารถที่จะบันดาลให้สำเร็จสัมมาสัมโพธิญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และสาวกภูมิได้ ไม่สามารถที่จะบันดาลให้สำเร็จสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาสมบัติต่างๆ เช่น ความเป็นพรหม พระอินทร์ พระเจ้าจักรพรรดิและพระเจ้าประเทศราชได้เลย ตรงกันข้าม กรรมของเขานั้นจะขับไสไสส่งให้เขาออกจากพระศาสนา แล้วบันดาลให้ประสบผลอันประหลาดต่างๆ เช่น ทำให้บังเกิดเป็นคนขอทาน กินเดนของคนอื่น หรือทำให้ประสบทุกข์อย่างใหญ่หลวง เช่นทำให้บังเกิดในนรกเป็นต้นแน่นอน เขาผู้นั้นเมื่อขืนทำกรรมอยู่อย่างนี้ ย่อมชื่อว่าโปรยธุลีคือความโกรธใส่ตนเอง เหมือนบุรุษผู้จะโปรยธุลีใส่คนอื่น แต่ไปยืนอยู่ทางใต้ลม” (พระพุทธโฆสะ, 2546)

การประพฤติเมตตาจึงถูกอ้างเป็นลักษณะของบุคคลที่จะอยู่ในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับหลักการเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะต้องมีการประพฤติความเมตตามาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ตัวอย่างพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นขันติวาทีดาบส โดยในยุคนั้นจะพบว่า ขันติวาทีดาบสได้ถูกพระเจ้ากลาพุทดสอบความอดทนของท่านด้วยการเฆี่ยนตีจนสุดท้ายถึงขนาดตัดมือและเท้า แต่พระโพธิสัตว์ก็ไม่แสดงความโกรธออกมา แต่กลับมีความเมตตากับพระราชานั้นเสียอีก เช่นเดียวกับการที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาช้างฉัททันต์ แม้จะถูกนายพรานยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ แต่ก็ไม่ได้ขุ่นเคืองใจกลับพูดคุยกับนายพรานอย่างอ่อนหวานว่า พ่อสหายนี่ต้องการอะไรหรือ ท่านยิงเราเพราะเหตุแห่งสิ่งใดหรือ การที่ท่านมา ณ ที่นี้แล้วทำแก่เราอย่างนี้ มิใช่เป็นด้วยอำนาจของท่านเอง แต่ท่านมาทำแบบนี้เพราะพระราชาหรือใครกันหรือ นายพรานตอบว่า มีพระราชเทวีของพระเจ้ากาสีได้ทรงข้าพเจ้ามาให้ตัดงาของท่าน และทันใดนั้นพระโพธิสัตว์ก็ยอมให้ตัดงาทั้งสองของตนอันมีความงามดุจทองคำธรรมชาติ สุกปรั่งด้วยแสงเรืองรองแล้วมอบให้นายพรานนั้นไปถวาย (พระพุทธโฆสะ, 2546)

บุคคลมีเมตตาจึงเป็นลักษณะของผู้มีคุณธรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามหลักทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยอ้างถึงการประพฤติเมตตานี้จะไม่ทำกรรมที่ทำให้ตนเองต้องโกรธอันเป็นต้นต่อที่ทำให้ไม่มีเมตตา ขณะเดียวกันหากเขาไม่โกรธก็จะชื่อว่ามีลักษณะของบุคคลที่มีเมตตาอันเป็นลักษณะที่พระพุทธศาสนาเถรวาทวางไว้เป็นสำคัญ

2. คำสอนเรื่องเมตตาในการปฏิบัติธรรม ลักษณะการปฏิบัติธรรมในแง่ของการกำจัดความโกรธ การเข้าใจเมตตาผ่านการปฏิบัติธรรมนั้น ไม่ใช่เป็นการสร้างเมตตาขึ้นมา แต่เป็นการจำกัดอกุศลที่ทำให้เมตตาเกิดขึ้นไม่ได้ โดยมีหลักปฏิบัติที่มุ่งไปที่การสร้างกุศลคือความดีให้เกิดขึ้นในใจผ่านการพิจารณาหลักการที่จะทำให้ความโกรธไม่เกิดขึ้นกล่าวคือ

ก. การระลึกถึงพุทธพจน์เรื่องความไม่โกรธ เช่นข้อว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกโจรผู้มีใจบาปหยาบช้าจะพึงเอาเลื่อยมีด้ามสองข้างมาเลื่อยอวัยวะทั้งหลาย แม้ขณะเมื่อพวกโจรทำการเลื่อยอวัยอยู่นั้น ผู้ใดเกิดมีใจประทุษร้ายต่อพวกโจรนั้น เขาชื่อว่าไม่ปฏิบัติตามคำสอนของเรา เพราะเหตุที่มีใจประทุษร้ายนั้น” และว่า “ผู้ใดโกรธตอบต่อคนที่โกรธก่อน ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนเลวเสียยิ่งกว่าคนที่โกรธ

ก่อน เพราะเหตุที่โกรธตอบนั้น ผู้ใดไม่โกรธตอบคนที่โกรธก่อน ผู้นั้นชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้อย่างแสนยาก ผู้ใดรู้ว่าคนอื่นโกรธแล้ว เป็นผู้มีสติยั้งความโกรธไว้เสียได้ คือไม่โกรธตอบ ผู้นั้นชื่อว่าประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตน และคนอื่นด้วยกันทั้งสองฝ่าย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 188 หน้า 267, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ข. การมองคนในแง่ดี เป็นการสร้างวิธีการปรับทัศนคติเกี่ยวกับมุมมองที่จะทำให้ตนเองมองโลกที่เลวร้ายลง เช่นคนที่ฝึกกรรมฐานเรื่องเมตตาจะต้องมองคนที่เราโกรธแค้นที่จะทำให้เราไม่โกรธผ่านมองว่า ถ้าคุณธรรมส่วนใดๆ ก็ตามที่คนคู่เวรนั้นมีอยู่ เช่นความเรียบร้อย ความสะอาดของเขาเมื่อนำมาพิจารณาดูให้ดีแล้วสามารถที่จะทำให้เกิดความเลื่อมใสพอใจขึ้นได้ ก็ระลึกเอาคุณธรรมส่วนนั้นๆ มาบรรเทาความอาฆาตเคียดแค้นให้หายได้ หรือบางคนไม่มีเรียบร้อยเลยไม่ว่าทางกาย ทางวาจาหรือทางใจก็ต้องปฏิบัติด้วยการยกธรรมอื่นอย่างกรุณามาเป็นข้อพิจารณาว่า คนเช่นนี้แม้เขาจะเที่ยวขวางหูขวางตาคนอยู่ในมนุษยโลกนี้ก็แต่ในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น ต่อไปไม่ช้าไม่นานสักเท่าไร เขาก็จะต้องท่องเที่ยวไป บังเกิดในมหานรก 8 ขุม และในอุสสทนรก 16 ชุมเป็นแน่แท้ หากใช้ธรรมนี้ได้ความอาฆาตก็จะหายลงไปได้เช่นกัน (พระพุทธโฆสะ, 2546)

ค. การพิจารณาผลที่เกิด เป็นการเข้าใจถึงผลจากการมีเมตตาจากอานิสงส์ในเมตตาสูตรว่า 1) หลับเป็นสุข ไม่กลิ้ง ไม่กรน หลับอย่างสนิท 2) ตื่นเป็นสุข ตื่นแล้วไม่ทอดถอนหายใจ ไม่สบิดไปบิดมา มีหน้าตาชื่นบานเหมือนดอกปทุมที่กำลังแย้มบาน 3) ไม่ฝันร้าย ไม่ฝันเห็นสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว เช่น พวกโจรรุมล้อม สุนัขไล่กัด หรือตกเหว ฝันเห็นแต่นิมิตที่ดีงาม เช่นไหว้พระเจดีย์ ทำการบูชาและฟังธรรมเทศนา 4) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักเป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลาย เหมือนพวงไข่มุกที่ห้อยอยู่หน้าอก หรือดอกไม้ที่ประดับอยู่บนศรีษะ 5) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ไม่ใช่เป็นที่รักของคนอย่างเดียว ยังเป็นที่รักของเหล่าเทวาอารักษ์ทั้งหลาย 6) เทวดาทั้งหลายรักษา เทวดาทั้งหลายย่อมคอยตามรักษาเหมือนมารดาบิดาคอยตามรักษาบุตรธิดา 7) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา กล้ำกรายไม่ได้ คือ ไม่ถูกไฟไหม้ไม่ถูกวางยาพิษ หรือไม่ถูกศัตราวุธประหาร 8) จิตตั้งมั่นได้เร็ว คือเมื่อเจริญกัมมัฏฐาน จิตสำเร็จเป็นอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิได้เร็ว 9) สีหน้าสดใส หรือหน้าตามีผิวพรรณเปล่งปลั่งสดใส เหมือนลูกตาลสุกที่หล่นจากขั้วใหม่ๆ 10) ไม่หลงลืมสติตาย คือไม่หลงตายคล้ายกับนอนหลับไปเฉยๆ 11) เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดยิ่ง อย่างต่ำก็จะไปบังเกิดในพรหมโลก คือ ถ้ายังไม่ได้บรรลุพระอรหันต์อันเป็นคุณเบื้องสูง แต่พอเคลื่อนจากมนุษยโลกก็จะเข้าสู่พรหมโลกทันที (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 24 ข้อ 15 หน้า 425-426, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การปฏิบัติเมตตาที่สะท้อนความเป็นพุทธศาสนิกชนในบริบทสังคมยุคใหม่

พุทธศาสนิกชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะมีลักษณะเฉพาะที่แยกกันระหว่างคนที่เป็นชาวพุทธกับคนที่ไม่ใช่ชาวพุทธจากลักษณะจิตใจเป็นหลัก โดยจะพบภาพของการการมีเมตตานั้นสอดคล้องกับภาพที่ปรากฏในสังคมยุคใหม่ ดังนี้

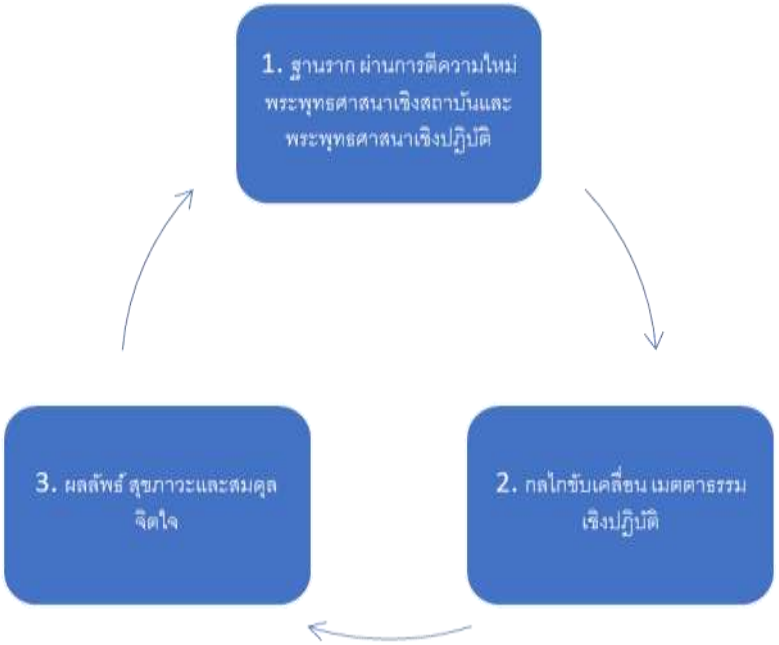
1. การปฏิบัติเมตตาคือการเป็นคนดี การเป็นคนดีมาจากการที่คนแต่ละคนมีการปฏิบัติตามหลักศีล 5 อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาต่อผู้อื่น การไม่ใช้ความรุนแรง การช่วยเหลือผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ จะช่วยให้ผู้คนรอบข้างมองเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนาและเกิดศรัทธา

โดยลักษณะความเป็นคนดีจากการไม่ทำชั่ว จะพบว่าพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ที่ถูกอ้างว่าเป็นชาวพุทธจะมีจิตใจที่เมตตา กรุณา แต่ขณะเดียวกันก็พบคำสอนในเรื่องปาณาติบาตที่หากไม่มีเจตนา หรือการลงโทษก็ทำได้เช่นกัน นักคิดตะวันตกเข้าใจไปได้ว่า การประพฤติตามหลักของศีลเป็นเรื่องการปฏิเสธ (negative) คือ สอนให้ละเว้นความชั่ว สอนให้เว้นจากความโกรธ ไม่ได้สอนย้ำชักจูงเร่งรัดให้พุทธศาสนิกขวนขวายทำความดี (positive) ไม่ได้แนะนำว่า เมื่อเว้นชั่วนั้นๆ แล้ว จะพึงทำความดีอย่างไรต่อไป อีกทั้งมีคำสอนเป็นอัตตวิสัย (subjective) เป็นไปเพียงจริยธรรมแห่งความคิด (an ethic of thoughts) เป็นคำสอนแบบถอนตัวและเฉื่อยเฉย (passive) ทำให้พุทธศาสนิกพอใจแต่เพียงแค่งดเว้นทำความชั่ว คอยระวังเพียงไม่ได้ตนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องพัวพันกับบาป ไม่เอาใจใส่ขวนขวายช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ด้วยการลงมือกระทำการปลดเปลื้องความทุกข์ และสร้างเสริมประโยชน์สุขอย่างจริงจัง พุทธศาสนาแม้จะสอนให้มีเมตตากรุณา ก็เพียงโดยตั้งความหวังความปรารถนาดีแผ่ออกด้วยใจอย่างเดียว ปัญหาเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่ เพราะเมื่อคนเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ก็จะทำเปิดโอกาสให้คนผัดผ่อนไม่เร่งทำความดี ปัญหาเรื่องการถอนตัว ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจการของโลกที่แสดงให้เห็นคุณสมบัติของผู้หลุดพ้นที่เน้นด้านความเป็นอิสระ และการมีความสุขด้วยสิเนหะซึ่งเป็นความยึดติดส่วนตัว (Joseph L. Sutton, 1962) แนวคิดดังกล่าวจึงมุ่งเน้นไปว่าการเว้นความชั่วเป็นเข้าใจว่ากรรมเริ่มที่ใจ การไม่ให้ใจคิดชั่วก่อนจึงเป็นการเริ่มต้นทำความดีได้ต่อไป พระพรหมคุณาภรณ์ตอบประเด็นนี้ไว้อย่างชัดเจนว่าว่า คุณสมบัติของผู้หลุดพ้นแล้วได้เน้นไปด้านความเป็นอิสระ และการมีความสุขอย่างอิสระ ไม่ติดพันส่วนตัวด้วยเสน่หา มีแต่เมตตาที่ไร้เขตแดน ดังนั้น เมื่อจิตใจเป็นอิสระ มีความสุขที่ไร้ทุกข์ ไม่ห่วงใยติดพันในอะไรๆ ที่จะขัดถ่วงแล้ว ชีวิตทั้งหมดก็เปิดโล่งเต็มที่ที่จะดำเนินไปกับเมตตากรุณา มุ่งหน้าบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกเพียงอย่างเดียว โดยชีวิตที่ดี มีจิตใจที่เข้มแข็งดีงามมีความสุขเป็นสำคัญ ระบบจริยธรรมต้องประสานต่อเนื่องกันโดยตลอด ทั้งด้านจิตใจภายในและความประพฤติทางกายวาจาภายนอก และถือว่าจิตใจเป็นจุดเริ่มต้น จึงกำหนดที่เจตนาในใจเป็นหลัก เพราะกรรมอยู่ที่เจตนา ซึ่งเป็นตัวตัดสินให้การกระทำความดีต่างๆ เป็นไปด้วยความจริงใจอย่างแน่นอน มิใช่แต่เพียงไม่หลอกลวงคนอื่นเท่านั้น แต่หมายถึงการไม่หลอกลวงตนเองด้วย ช่วยสร้างสภาพจิตที่ผ่องใส และตัดหนทางไม่ให้เกิดปัญหาทางจิตในด้านความขัดแย้งของความประพฤติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

2. การปฏิบัติเมตตาคือการเป็นคนเสียสละ ต่อวิธีการที่นักปฏิบัติธรรมปฏิบัติคือการแผ่เมตตา ในแง่ของการแผ่เมตตานั้นเป็นลักษณะของบุคคลที่เจริญกรรมฐานแล้วจำเป็นต้องแผ่แมตตาจิต โดยเจาะจงไปทั่วทุกทิศ คือ เป็นผู้ประกอบด้วยเมตตาอันสำเร็จด้วยอำนาจปฐมฌาน การนำเมตตามาเป็นองค์ประกอบของนักปฏิบัติธรรมเพื่อชี้ให้เห็นถึงการเป็นพระโยคจะต้องมีจิตประกอบด้วยเมตตาอันไพบูลย์กว้างขวาง ไม่มีประมาณในสัตว์ ไม่มีความพยาบาทผูกเวรกับสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ แผ่เมตตาจิตไปยังโลกอันประกอบด้วยหมู่สัตว์ทุกชนิด ในประเทศต่างๆ ทั่วทุกมุมโลก โดยเป็นผู้มีตนเสมอในสัตว์ทุกจำพวก คือ ทั้งคนชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูง ทั้งคนที่เป็นมิตร เป็นศัตรู และเป็นกลางๆ ทั้งที่เป็นสตรีหรือบุรุษทั้งที่เป็นพระอริยเจ้าหรือปุถุชน ทั้งที่เป็นเทวดาและมนุษย์ (พระพุทธโฆสะ, 2546) โดยจะพบการแผ่เมตตานั้นเป็นวิธีการทำให้ใจบริสุทธิ์อันเป็นพื้นฐานในการปรากฏตนของพระภิกษุที่มุ่งจะสอนธรรมะหรือทำหน้าที่ในการอนุเคราะห์และสงเคราะห์แก่ชาวโลกตามที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ถ้าภิกษุเจริญเมตตาจิตแม้ชั่วลัดนิ้วมือเดียว ภิกษุนี้เราเรียกว่า อยู่ไม่ห่าง

จากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ฉันอาหารบิณฑบาตของชาวบ้านอย่างไม่สูญเปล่า ไม่จำเป็นต้องพูดถึงภิกษุผู้ทำเมตตาจิตนั้นให้มาก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 51-60 หน้า 9-11, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การที่บุคคลแผ่เมตตาหลังการปฏิบัติธรรมจึงสะท้อนให้เห็นลักษณะความเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความเมตตาต่อผู้อื่น อีกทั้งยังเป็นการสร้างการเป็นต้นแบบของการที่คนจะปฏิบัติตาม อีกแง่หนึ่งการแผ่เมตตายังสะท้อนให้เห็นการช่วยเหลือผู้อื่นจากภาพลักษณะของการเป็นผู้มีคุณธรรม ทั้งนี้มาจากการเป็นคนเสียสละในความหมายรู้สึกของคนโดยทั่วไปนั้นจะต้องมีเมตตาเป็นพื้นฐาน แม้พระภิกษุผู้แผ่เมตตาจะถูกมองผ่านการเป็นผู้ขอรับบิณฑบาต แต่ในความรู้สึกของผู้ให้ท่านเป็นผู้เสียสละในฐานะที่ท่านเสียสละความสุขสงบในใจท่านไปสู่การออกโปรดให้ทุกคนได้มีส่วนแห่งบุญของท่านในลักษณะที่สอดรับกับความเสียสละ

องค์ความรู้ใหม่

ภาพ 1 พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติเพื่อเยาวชนยุคใหม่

การบูรณาการหลักเมตตาธรรมให้ก้าวข้ามเพียงการจัดการทางอารมณ์ 3 ลักษณะคือ

1. ฐานราก ผ่านการตีความใหม่ โดยพุทธศาสนาเชิงสถาบันใช้สร้างอัตลักษณ์และความมั่นคงผ่านการสืบทอดรูปแบบระเบียบวินัย เพื่อความน่าเลื่อมใสในระดับสากลและสังคมส่วนรวม และพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติใช้สร้างพื้นที่ส่วนตัวและจิตสำนึกปัจเจก เน้นการนำหลักกรรมและการทำบุญมาเป็นเครื่องมือแลกเปลี่ยนเชิงสัญลักษณ์ เพื่อความสงบสุขในระดับชีวิตประจำวันของเยาวชนในชุมชน

2. กลไกขับเคลื่อน เมตตาธรรมเชิงปฏิบัติ เป็นการเปลี่ยนเมตตาจากนามธรรม ให้เป็นทักษะชีวิตผ่าน 2 กระบวนการ คือการกำกับภายใน คือใช้ขันติ และการมองคนในแง่ดี เพื่อระงับความโกรธซึ่งเป็นต้นเหตุของความเครียดในเยาวชน และการกระทำเชิงรุก เป็นการปรับเปลี่ยนมุมมองจากความ

เฉื่อยชา เป็นการเสียสละ โดยมีเจตนาเป็นตัวตัดสินความดี ไม่ใช่เพียงแค่การเว้นชั่ว แต่คือการแผ่ไมตรีที่ไร้ขอบเขต

3. ผลลัพธ์ สุขภาวะและสมดุลจิตใจ โดยเยาวชนมีภูมิคุ้มกันทางอารมณ์ มีสติและปัญญาในการเผชิญแรงกดดัน และเกิดการสร้างศีลธรรมทางสังคมที่เคารพในสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค โดยมีเมตตาเป็นโซ่ข้อกลางเชื่อมโยงความแตกต่าง

สรุป

การทำความเข้าใจพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบทสังคมไทยสามารถจำแนกออกเป็นสองมิติหลัก ประการแรกคือ พระพุทธศาสนาเชิงสถาบัน ซึ่งเน้นการสืบทอดหลักการสากลผ่านโครงสร้างองค์กรสงฆ์และจารีตประเพณีที่เคร่งครัด เพื่อสร้างความเลื่อมใสศรัทธาและศีลธรรมทางสังคม (Social Morality) อันเป็นรากฐานของอุดมการณ์ความมั่นคงและเอกภาพของชาติ ประการที่สองคือ พระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ศีลธรรมเชิงปัจเจก (Individual Morality) และวิถีชีวิตในระดับชุมชน

หลักคำสอนเรื่องความเมตตาถือเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยหมายถึงความปรารถนาดีอย่างบริสุทธิ์ต่อสรรพสัตว์ การเจริญเมตตามิใช่เพียงการสร้างความรู้สึกเชิงบวก แต่เป็นกระบวนการขจัดอกุศลมูลโดยเฉพาะความโกรธ (พยาบาท) ผ่านการพิจารณาโทษของโทสะและการระลึกถึงอานิสงส์ของการมีขันติธรรม การฝึกฝนจิตตามแนวทางที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเน้นการมองผู้อื่นในแง่ดีและการพิจารณากฎแห่งกรรม เพื่อเปลี่ยนผ่านความอาฆาตพยาบาทไปสู่ความเข้าใจเห็นใจ (Empathy) ซึ่งอานิสงส์ของการเจริญเมตตามิได้จำกัดเพียงผลลัพธ์ทางจิตวิญญาณ แต่ยังส่งผลต่อสุขภาวะทางกาย เช่น การนอนหลับเป็นสุข สภาพจิตใจที่ตั้งมั่นได้เร็ว และบุคลิกภาพที่ผ่องใส อันเป็นคุณลักษณะที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตในสังคมที่มีความขัดแย้งสูง ฉะนั้น การปฏิบัติเมตตาของพุทธศาสนิกชนถูกสะท้อนผ่านการเป็นคนดีและคนเสียสละ การถือศีล 5 มิใช่เพียงข้อห้ามเชิงปฏิเสธ แต่เป็นเจตจำนงในการไม่เบียดเบียนและเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างคุณค่าเชิงบวกในสังคม แม้นักคิดบางกลุ่มจะมองว่าคำสอนทางพุทธศาสนาเน้นการปล่อยวางและเฉื่อยชา แต่ในเชิงวิชาการ จิตใจที่เป็นอิสระจากความยึดมั่นถือมั่นและกิเลสกลับเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลกอย่างกว้างขวางและไร้ขีดจำกัด การแผ่เมตตาและการเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นจึงเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่ช่วยให้เยาวชนและพุทธศาสนิกชนสามารถเปลี่ยนผ่านจากวิถีชีวิตที่มุ่งเน้นตนเองไปสู่การสร้างสรรค์สังคมที่มีคุณธรรมและความสงบสุขอย่างแท้จริง ท่ามกลางความท้าทายของโลกสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน. (2557). *พุทธทาสภิกขุ: พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงนวสมัยนิยมในประเทศไทย.* แปลโดย มงคล เดชนครินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพุทธโฆสเถระ. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 43. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

พระพุทธโฆสะ. (2546). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด.

พระมหาขวัญชัย เหมประไพ, พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชฏฐ์ เปรมสกุล) และ พระครูภาวนาวัฒนบัณฑิต วิ. (เจริญ มันจะนา). (2568). ความไม่มีศาสนา: ข้อเสนอความเชื่ออย่างมีเหตุผลในพระพุทธศาสนาเถรวาท, *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ,* 10(1), หน้า 227-243.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).(2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพมหานคร : ผลิธัมม์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยูคิโอะ ฮายาชิ. (2554). *พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค.* แปลและเรียบเรียงโดย พินิจ ลาภธนานนนท์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรพศ ทวีศักดิ์. (2564). *เปรียบเทียบการปฏิรูปศาสนาคริสต์-พุทธและสังคมโลกวิสัย.* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์.

Joseph L. Sutton. (1962). *Problems of Politics and Administration In Thailand.* Bloomington: Indiana University.

ชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยชะตากรรมหรือไม่
Is Human Life Determined by Fate?

ปิ่นชนานันท์ ตังอังคะนันท์ Pinchananun Tungaungkanun
บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: mahapunyo.bmm.bynp@gmail.com

Received February 25, 2026; **Revised** April 26, 2026; **Accepted:** August 31, 2026

บทคัดย่อ

มนุษย์ล้วนถือกำเนิดมาภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกัน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และโอกาสในชีวิต ความแตกต่างดังกล่าวมักถูกอธิบายผ่านแนวคิดเรื่อง “ชะตากรรม” (fate) ซึ่งเชื่อว่าชีวิตและเหตุการณ์ต่าง ๆ ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าโดยกฎบางประการ เช่น กฎธรรมชาติ พระเจ้า หรือความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ก่อให้เกิดข้อถกเถียงสำคัญเกี่ยวกับสถานะของเสรีภาพในการเลือกของมนุษย์ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และวิพากษ์แนวคิดเรื่องชะตากรรม โดยตั้งคำถามว่าชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยชะตากรรมหรือไม่ ซึ่งผู้เขียนใช้การวิเคราะห์เชิงปรัชญาและการสังเคราะห์เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า แม้เงื่อนไขเชิงเหตุปัจจัยและบริบทแวดล้อมจะมีบทบาทต่อกรอบของชีวิตมนุษย์ แต่ไม่อาจอธิบายได้ว่าชีวิตถูกกำหนดอย่างตายตัว มนุษย์ยังคงมีศักยภาพในการตัดสินใจและกำหนดทิศทางชีวิตของตนเอง ดังนั้น แนวคิดเรื่องชะตากรรมจึงควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ “เงื่อนไข” มากกว่าการเป็น “ตัวกำหนดอย่างเบ็ดเสร็จ” ของชีวิตมนุษย์ โดยอภิปรายภายใต้กรอบพุทธปรัชญา เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพ ความรับผิดชอบ และการสร้างคุณค่าในชีวิต

คำสำคัญ: ชีวิตมนุษย์; ชะตากรรม; พุทธปรัชญา

Abstract

Human beings are born under differing conditions, including social, economic, and life opportunities. Such differences are often explained through the concept of “fate,” which holds that human life and events are predetermined by certain forces or laws, such as natural laws, divine will, or causal relationships. However, this notion raises a fundamental philosophical debate concerning the status of human freedom of choice. This article aims to analyze and critically examine the concept of fate by addressing the question of whether human life is predetermined. The study employs philosophical analysis and a synthesis of relevant academic literature. The findings suggest that although causal conditions and contextual factors play a significant role

in shaping the framework of human life, they cannot fully determine it. Human beings retain the capacity to make decisions and direct their own lives. Accordingly, the concept of fate should be understood as a set of “conditions” rather than a “deterministic force” that absolutely governs human life. The discussion is situated within the framework of Buddhist philosophy, in order to elucidate the relationship between freedom, responsibility, and the construction of meaning in human existence.

Keyword: Human Life; Fate; Buddhist Philosophy

บทนำ

ชะตากรรม (fate) เป็นแนวคิดเชิงปรัชญาที่ใช้อธิบายความเชื่อว่าชีวิตและเหตุการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าโดยอำนาจหรือกฎบางประการ ไม่ว่าจะเป็นกฎธรรมชาติ พระเจ้า หรือโครงสร้างของเหตุและผล แนวคิดดังกล่าวช่วยอธิบายความแตกต่างของชีวิตมนุษย์ในหลากหลายมิติ กล่าวคือ มนุษย์แต่ละคนถือกำเนิดมาภายใต้เงื่อนไขที่ไม่เท่าเทียมกัน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และโอกาสในชีวิต บางคนเกิดมาในครอบครัวที่มั่งคั่งจึงถูกมองว่าเป็น “ผู้โชคดี” ขณะที่บางคนเผชิญความยากลำบากตั้งแต่ต้นชีวิตจึงถูกมองว่าเป็น “ผู้โชคร้าย” ไม่เพียงแต่ในระดับการเกิดเท่านั้น แม้ในกระบวนการดำเนินชีวิต ความเชื่อเรื่องชะตากรรมยังคงถูกนำมาใช้อธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในรูปแบบของ “โชค” หรือ “บุญวาสนา” อันสะท้อนให้เห็นว่าชะตากรรมเป็นกรอบความคิดที่มีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจชีวิตมนุษย์อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม คำถามสำคัญในทางปรัชญาคือ “ชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยชะตากรรมหรือไม่” ซึ่งสามารถพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดหลักสองประการ ได้แก่ แนวคิดแบบกำหนดนิยม (determinism) ที่เห็นว่าทุกเหตุการณ์ดำเนินไปตามกฎของจักรวาลหรือสายโซ่ของเหตุและผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มนุษย์เป็นเพียงผู้ดำเนินไปตามเส้นทางที่ถูกกำหนดไว้ (Laplace, 1814) และแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรี (free will) ที่ยืนยันว่ามนุษย์มีความสามารถในการเลือกและกำหนดเส้นทางชีวิตของตนเอง (Sartre, 1946) แม้ว่าจะไม่สามารถเลือกเงื่อนไขของการเกิดได้ก็ตาม แนวคิดร่วมสมัยบางแนวพยายามประสานสองขั้วดังกล่าวเข้าด้วยกันในลักษณะความเข้ากันได้ โดยเสนอว่ามนุษย์ยังคงมีเสรีภาพภายใต้ข้อจำกัดของเหตุปัจจัย ทั้งนี้พุทธปรัชญาเสนอ “กฎแห่งกรรม” ในฐานะกรอบอธิบายที่เน้นความสัมพันธ์ของเหตุและผล โดยมิได้ปฏิเสธทั้งอิทธิพลของอดีตและศักยภาพของการกระทำในปัจจุบัน

บทความนี้มุ่งนำเสนอและประเมินเหตุผลของสองข้อสมมติฐาน ได้แก่ (1) มนุษย์ถูกกำหนดโดยชะตากรรม เนื่องจากชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัยที่สั่งสมมา และ (2) มนุษย์มิได้ถูกกำหนดโดยชะตากรรมอย่างเบ็ดเสร็จ เนื่องจากยังมีความสามารถในการเลือกและสร้างการกระทำใหม่ที่ส่งผลต่ออนาคต ผู้เขียนจะอภิปรายภายใต้กรอบพุทธปรัชญา โดยใช้แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ เพื่อประเมินความสมเหตุสมผลของข้อสมมติฐานทั้งสอง และตอบคำถามว่าชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยชะตากรรมหรือไม่

1. ข้อเท็จจริงของสังคมว่าด้วยความเชื่อเรื่องชะตากรรม ในสังคมมนุษย์ ความเชื่อเรื่องชะตากรรมเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรม คำพูด และการตัดสินใจของผู้คนมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใดหรือสภาพสังคมแบบใด แนวคิดว่าชีวิตของเรามีเส้นทางที่ถูกกำหนดไว้แล้วมักปรากฏในรูปของคำกล่าว เช่น “ฟ้าลิขิต” หรือ “บุญพาวาสนาส่ง” ความเชื่อเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุผล หากแต่มาจากการสังเกตความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างผู้คนตั้งแต่แรกเกิด เราจะอธิบายความแตกต่างของบุคคลตั้งแต่แรกเกิดอย่างไร ในเมื่อมีความไม่เท่ากันเริ่มตั้งแต่เกิด ใครเป็นคนตัดสินว่าคนนี้จะได้เกิดในท้องของคนรวยหรือคนนั้นควรได้เกิดในท้องของคนจน คนที่เกิดมาในครอบครัวที่มั่งคั่ง ได้รับการศึกษาและโอกาสที่ดี จึงถูกมองว่าเป็น “ผู้โชคดี” เกิดมาบนกองเงินกองทอง ในขณะที่บางคนเกิดมาในครอบครัวที่ยากจน ปากกัดตีนถีบ หาเช้ากินค่ำ ต้องเผชิญข้อจำกัดและอุปสรรคมากมาย จนถูกจัดอยู่ในกลุ่ม “ผู้โชคร้าย” ภาพความแตกต่างเช่นนี้ยังปรากฏในเหตุการณ์ชีวิตที่ไม่อาจคาดเดาได้ เช่น การถูกรางวัลล็อตเตอรี่ครั้งใหญ่ที่สังคมอาจตีความว่าเป็นผลบุญเก่าหรือวาสนาที่ติดตัวมา ขณะที่บางคนซื้อลอตเตอรี่ต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปีกลับไม่เคยถูกรางวัลเลย เหตุการณ์เหล่านี้มักถูกนำมาอ้างอิงเพื่อยืนยันหรือโต้แย้งความเชื่อเรื่องชะตากรรม หรือแม้กระทั่งความเชื่อเรื่องคู่ครองว่าเป็นเพราะพรหมลิขิต นักปรัชญาตะวันตก เช่น Richard Taylor ได้อธิบายว่า ชะตากรรมมิได้เพียงแต่สะท้อนความเชื่อว่าทุกสิ่งถูกกำหนดไว้แล้วเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเข้าใจของมนุษย์ต่อเหตุการณ์ในอดีตและการตีความความเป็นไปของอนาคต ซึ่งอาจนำไปสู่การตระหนักถึงความรับผิดชอบทางศีลธรรมของตนเอง (Taylor, 1992)

สำหรับบริบททางพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องชะตากรรมมิได้ถูกอธิบายในลักษณะของการกำหนดตายตัว หากแต่ถูกอธิบายผ่านหลัก “กรรม” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของเหตุและผล โดยระบุว่าการกระทำของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบันมีผลต่อประสบการณ์ในชีวิต แนวคิดเรื่องกรรมในพุทธปรัชญา อธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของการกระทำ โดยพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “เจตนา” เป็นแก่นของกรรม กล่าวคือ การกระทำจะมีนัยทางศีลธรรมได้ก็ต่อเมื่อมีเจตนาเป็นองค์ประกอบ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 12 ข้อที่ 262 หน้าที่ 231, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทั้งนี้ กรรมสามารถพิจารณาได้ในมิติของอดีตและปัจจุบัน โดยการกระทำในอดีตย่อมส่งผลต่อสภาพชีวิตในปัจจุบัน เช่น ความแตกต่างด้านฐานะ สุขภาพ หรือความสามารถของบุคคล ขณะเดียวกัน การกระทำในปัจจุบันย่อมเป็นปัจจัยกำหนดผลลัพธ์ในอนาคต ซึ่งสะท้อนหลักการที่ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรม และเป็นทายาทแห่งกรรม (พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 ข้อที่ 581 หน้าที่ 495-497, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การกระทำในอดีตส่งผลต่อปัจจุบันและอนาคต โดยแยกเป็น กรรมเก่า (สิ่งที่เคยทำไว้แล้ว) จะส่งผลต่อชีวิตปัจจุบัน เช่น การเกิดมาในครอบครัวฐานะต่างกัน สุขภาพแข็งแรงหรืออ่อนแอ ความถนัดบางอย่างที่มีตั้งแต่เด็ก สิ่งเหล่านี้ในมุมมองพุทธศาสนาถือว่าอาจเกิดจากผลกรรมในอดีต กรรมใหม่ (สิ่งที่เรากำลังกระทำอยู่ตอนนี้) จะเป็นตัวสร้างผลลัพธ์ในอนาคต เช่น ถ้าคน ๆ หนึ่งขยันเรียน ขยันทำงาน มีความเพียรพยายาม ย่อมมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จมากขึ้น และเจตนา เป็นหัวใจสำคัญ กรรมไม่ได้หมายถึงการกระทำเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีเจตนากำกับ เช่น พูดโดยไม่ตั้งใจอาจไม่เป็นกรรมแรงเท่ากับการพูดโดยเจตนาจะทำร้าย คนที่พูดจาหยาบคายกับคนรอบตัวบ่อย ๆ ย่อมสร้างบรรยากาศความไม่พอใจ ทำให้มีปัญหาความสัมพันธ์ ผลก็คือในอนาคตอาจถูกกีดกันจากสังคม ในทางกลับกัน คนที่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตา มักได้รับความช่วยเหลือ

กลับมาเมื่อถึงเวลาตัวเองลำบาก หรือถ้าในอดีตเคยใช้ชีวิตไม่ดูแลสุขภาพ เช่น สูบบุหรี่ ดื่มเหล้า กินอาหารไม่ดี ผลกรรมทางกายก็อาจแสดงออกเป็นโรคภัยในปัจจุบัน แต่ถ้าเริ่มเปลี่ยนพฤติกรรม (สร้างกรรมใหม่) เช่น ออกกำลังกาย กินอาหารดี ๆ ผลลัพธ์ในอนาคตก็อาจเปลี่ยนไป เช่น อายุยืน สุขภาพแข็งแรง

บริบทของศาสนาอื่น เช่น ศาสนาอิสลาม แนวคิดเรื่องชะตากรรมถูกอธิบายผ่านหลัก “กอฎอและกอฎัร” ซึ่งหมายถึงการกำหนดของพระผู้เป็นเจ้า (อัลลอฮ์) ที่ครอบคลุมทุกสิ่งในจักรวาล อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวมิได้ปฏิเสธบทบาทของมนุษย์ในการเลือกกระทำ หากแต่เสนอว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการตัดสินใจ (free will) ภายใต้ขอบเขตที่พระเจ้าทรงกำหนดไว้ กล่าวคือ แม้อายุขัยและเหตุการณ์สำคัญในชีวิตจะอยู่ภายใต้การกำหนดของพระเจ้า แต่มนุษย์ยังคงมีหน้าที่ในการกระทำและรับผิดชอบต่อการเลือกของตนเอง เช่น การดูแลสุขภาพ หากไม่ดูแลสุขภาพ ก็อาจทำให้ความตายมาถึงเร็วขึ้นตามที่พระองค์อนุญาต การแสวงหาปัจจัยยังชีพ และการดำเนินชีวิตด้วยความเพียรพยายาม ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการใช้เสรีภาพภายใต้กรอบแห่งศรัทธา (Esposito, 2011) นอกจากนี้ เมื่อมนุษย์เผชิญกับเหตุการณ์ที่ไม่อาจควบคุมได้ เช่น ความสูญเสียหรือภัยพิบัติ แนวคิดเรื่องกอฎอและกอฎัรยังทำหน้าที่เป็นกรอบในการสร้างความเข้าใจและการยอมรับ โดยเน้นคุณค่าของความอดทน และความศรัทธาต่อพระปัญญาของพระเจ้า (Nasr, 2003) ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่องชะตากรรมในอิสลามจึงมีลักษณะเป็นการผสมผสานระหว่างการยอมรับการกำหนดของพระเจ้าและการยืนยันบทบาทของมนุษย์ในฐานะผู้กระทำ ขณะที่ในวัฒนธรรมตะวันตก ความเชื่อเรื่องโชคชะตามักจะเชื่อมโยงกับโหราศาสตร์และเทพเจ้าโรมันโบราณ สำหรับกลุ่มคนที่มีความเชื่อเรื่องชะตากรรมมักเชื่อมโยงมาตั้งแต่สมัยยุคโบราณที่มองว่าเทพเจ้าและโหราศาสตร์ เป็นพลังเหนือธรรมชาติที่กำหนดเส้นทางชีวิตของมนุษย์ โดยมีเทพี 3 องค์ ได้แก่ เทพี Clotho เป็นผู้ปั่นเส้นด้ายชีวิต (เกิด) เทพี Lachesis เป็นผู้วัดความยาวเส้นด้าย (กำหนดช่วงชีวิตหรือชะตา) และ เทพี Atropos เป็นผู้ตัดเส้นด้าย (ความตาย)

นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องชะตากรรมยังมีบทบาทในเชิงให้ความหมายและการปลอบประโลมจิตใจ ในยามที่บุคคลประสบความล้มเหลวหรือสูญเสีย การอ้างถึง “ชะตาฟ้าลิขิต” อาจช่วยให้ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่ายขึ้น ในขณะเดียวกัน ความเชื่อนี้ก็อาจทำให้บางคนลดความพยายามในการเปลี่ยนแปลงชีวิต เพราะมองว่าผลลัพธ์ได้ถูกกำหนดไว้แล้ว ความเชื่อเรื่องชะตากรรมส่งผลต่อการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปจนถึงเรื่องสำคัญ เช่น การเลือกคู่ครอง การเลือกอาชีพ การเริ่มต้นธุรกิจ หรือแม้แต่การเดินทาง ผู้คนจำนวนมากเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้ถูกกำหนดไว้แล้ว และการดูดวง ดูฤกษ์ยาม หรือการทำพิธีกรรมต่าง ๆ สามารถช่วยให้ชีวิตเป็นไปตามครรลองที่ดีได้ ในยุคปัจจุบันที่สังคมขับเคลื่อนด้วยวิทยาศาสตร์และตรรกะมากขึ้น ความเชื่อเรื่องชะตากรรมอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องที่ล้าสมัยหรือไม่สมเหตุสมผลสำหรับคนรุ่นใหม่ แต่ความเชื่อนี้ก็ไม่ได้หายไปไหน เพียงแค่ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามยุคสมัย เช่น การทำนายดวงชะตาผ่านแอปพลิเคชันมือถือ หรือการใช้ศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ ซึ่งยังคงสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนยังคงต้องการหาคำตอบหรือแนวทางในการใช้ชีวิตอยู่เสมอ

2. มุมมองทางปรัชญาเกี่ยวกับชะตากรรมและเสรีภาพ มุมมองที่เชื่อว่าชีวิตถูกกำหนดไว้แล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปตาม กฎของธรรมชาติ (laws of nature) ที่แน่นอนตายตัว เช่น กฎ

ฟิสิกส์ เคมี และชีววิทยา ตัวอย่างเช่น หากโยนหินขึ้นไป หินต้องตกลงมาเพราะแรงโน้มถ่วง เปรียบกับชีวิตมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ทุกการตัดสินใจถูกกำหนดโดยพันธุกรรม สภาพแวดล้อม และเหตุการณ์ก่อนหน้า นักปรัชญาที่สนับสนุนแนวคิดนี้เชื่อว่ามนุษย์เป็นเพียง “เครื่องจักรชีวภาพ” ที่เคลื่อนไหวไปตามกฎสากล สำหรับคนที่เชื่อว่าชีวิตถูกกำหนดไว้แล้วมองว่า ไม่ว่าจะด้วย กฎจักรวาล พระเจ้า หรือเหตุผลตายตัว มนุษย์ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงเส้นทางของตนเองได้ ความรู้สึกว่ามี “เสรีภาพ” เป็นเพียงภาพมายา แต่ชะตากรรมที่แท้จริงนั้นถูกกำหนดไว้นานแล้ว ยกตัวอย่างเช่น นายเอตัดสินใจเรียนแพทย์ หลายคนอาจคิดว่าเป็นการเลือกด้วย “เสรีภาพ” แต่จากมุมมองแบบถูกกำหนดไว้แล้ว คือ เขามีพันธุกรรมที่ทำให้เป็นคนมีความจำดีและทนต่อความกดดัน เขาเกิดในครอบครัวที่ให้ความสำคัญกับวิทยาศาสตร์ สภาพสังคมรอบตัวก็ชื่นชมอาชีพหมอ ดังนั้น การเลือกเรียนแพทย์ของเขาไม่ได้มาจาก “อิสระแท้จริง” แต่เป็นผลสืบเนื่องของเหตุปัจจัยก่อนหน้า หรือตัวอย่างเรื่องของการโกรธ เช่น นายบีถูกเพื่อนพูดจาดูถูก จึงโกรธและชกเพื่อน หากมองแบบทั่วไปเขาเลือกที่จะควบคุมตัวเองไม่ได้ แต่ถ้ามองแบบถูกกำหนดไว้แล้ว การโกรธเป็นผลจากโครงสร้างสมองและฮอร์โมน รวมถึงประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา (เช่น เคยถูกดูถูกในวัยเด็ก) ทำให้ปฏิกิริยาโกรธ เป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ หรือจะเป็นตัวอย่างของคนที่ถูกรางวัลสลากกินแบ่ง หลายคนอาจมองว่า “โชคดีโดยบังเอิญ” แต่ฝ่ายที่เชื่อว่าทุกอย่างถูกกำหนดแล้วจะบอกว่า เลขที่เขาซื้อถูกกำหนดโดยความชอบส่วนตัว เงินที่เหลือในกระเป๋า หรือแม้กระทั่งการที่คนขายมาหยิบใบนี้ให้ ซึ่งไม่มีอะไรเป็น “ความบังเอิญ” จริง ๆ ทุกอย่างเชื่อมโยงกันแบบเหตุ–ผล โดยมีเหตุผลรับรอง 5 ข้อ ดังต่อไปนี้

1) เหตุผลเชิงอภิปรัชญา (Metaphysical Argument) โลกและจักรวาลดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ตายตัว เช่น กฎธรรมชาติ กฎจักรวาล ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ที่ “ถูกกำหนด” ไว้ตั้งแต่ต้น แนวคิดนี้สอดคล้องกับ ลัทธิเดเทอร์มินิสม์ (Determinism) ที่มองว่าถ้ามีเหตุครบ ผลย่อมเกิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Laplace, 1814)

2) เหตุผลเชิงศาสนา–เทพบัญชา (Theological Determinism) หลายศาสนาสอนว่ามนุษย์เกิดมาเพราะ “พระเจ้าหรือเทพ” กำหนด เช่น คริสต์บางนิกายพูดถึง Predestination ว่าพระเจ้าทรงลิขิตชะตากรรมมนุษย์แล้ว เมื่อพระเจ้ารอบรู้และทรงอำนาจสูงสุด ชีวิตย่อมไม่พ้นจากสิ่งที่ถูกกำหนด (Laplace, 1814)

3) เหตุผลเชิงตรรกะ–ความเป็นไปได้เพียงหนึ่งเดียว (Logical Fatalism) นักปรัชญาเช่น อริสโตเติล เคยอภิปรายเรื่อง “ความจริงของอนาคต” เช่น ประโยคว่า “พรุ่งนี้จะมีเรือรบออกสู่ทะเล” หากประโยคนี้ “จริง” มาตั้งแต่วันนี้ แปลว่าเหตุการณ์ในอนาคตถูกกำหนดแน่นอนแล้ว นี่คือตรรกะที่นำไปสู่ความเชื่อว่าอนาคตไม่อาจเปลี่ยนได้ (Aristotle, 1984)

4) เหตุผลเชิงประสบการณ์และวัฒนธรรม (Experiential & Cultural) ผู้คนมักเผชิญสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ เช่น การเกิดในครอบครัวหนึ่ง ความพิการโดยกำเนิด ภัยธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ทำให้หลายคนเชื่อว่า “ทุกอย่างถูกฟ้าหรือกรรมกำหนด” จึงเกิดแนวคิดทางวัฒนธรรม เช่น “กรรมเก่า” ในพุทธ หรือ “พรหมลิขิต” ในความเชื่อไทย–อินเดีย

5) เหตุผลเชิงจิตวิทยา–ความปลอดภัยทางใจ (Psychological Comfort) การเชื่อว่าทุกสิ่งถูกกำหนดแล้ว ช่วยลดความกังวลและความรับผิดชอบ คนจึงรู้สึกว่าไม่ต้องโทษตัวเองมากเกินไป

เมื่อพลาดพลั้ง นี่เป็นกลไกที่ให้ ความสงบใจ (consolation) และความมั่นคงในการเผชิญโลกที่ไม่แน่นอน

ส่วนมุมมองที่เชื่อว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการสร้างชีวิตตนเอง มีแก่นของความคิดนี้นั่นคือ มนุษย์ไม่ถูกกำหนดโดยกฎจักรวาลหรือพระเจ้าแบบตายตัว แต่มีเสรีภาพ (free will) ในการเลือกและตัดสินใจ เสรีภาพนี้มาพร้อมกับ ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เราคือผู้สร้างความหมายของชีวิตด้วยการเลือกทางเดิน และมองว่าชะตากรรม ไม่ได้ถูกกำหนดแน่นอนตั้งแต่ต้น เป็นเพียงบริบทหรือเงื่อนไขที่มนุษย์ต้องเผชิญ มนุษย์สามารถ “ตีความ” และ “ตอบสนอง” ต่อสิ่งที่เกิดขึ้นได้ด้วยเสรีภาพ นั่นทำให้ชีวิตไม่ตายตัว เส้นทางชีวิตจึงเป็นผลรวมของทางเลือก มากกว่าผลลัพธ์ที่ถูกกำหนด ตัวอย่างเช่น นายเอ เกิดมาในครอบครัวที่ยากจน แต่เลือกที่จะเรียนหนังสืออย่างหนัก ทำงานส่งตัวเองเรียนจนสำเร็จและได้เป็นครู แม้เงื่อนไขภายนอกจะไม่เอื้อ แต่ “การเลือกที่จะพยายาม” ทำให้เขากำหนดเส้นทางใหม่ให้ชีวิต หรือตัวอย่างเรื่องการเผชิญวิกฤต เช่น นายบีประสบอุบัติเหตุจนเดินไม่ได้ หลายคนมองว่านี่คือ “ชะตากรรม” แต่เขาเลือกที่จะฟื้นฟูตัวเอง และกลายเป็นนักกีฬาพาราลิมปิก นั่นหมายถึงเสรีภาพในการตีความเหตุการณ์และเลือกเส้นทางชีวิต ทำให้ชะตาไม่ตายตัว โดยเหตุผลที่สนับสนุนแนวคิดนี้ 5 ข้อ

1) เหตุผลเชิงตรรกะ–เหตุปัจจัย (Causality) หากทุกสิ่งถูกกำหนดด้วย “โชคชะตาตายตัว” มนุษย์ย่อมไร้ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน แต่เมื่อพิจารณาตามเหตุผลเชิงตรรกะ เราจะเห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตล้วนมี เหตุและปัจจัย (cause–effect) ที่ตรวจสอบได้ เช่น ความเพียร การศึกษา สุขภาพ การตัดสินใจ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่กำหนดตายตัวโดยโชคชะตา

2) เหตุผลเชิงศีลธรรม–เสรีภาพ (Moral Responsibility & Freedom) หากโชคชะตากำหนดทุกสิ่งจริง ความรับผิดชอบทางศีลธรรมจะไม่มีความหมาย เพราะมนุษย์ไม่ใช่ผู้เลือก แต่สังคมยืนยันว่าเราต้อง “รับผิดชอบต่อการเลือก” ของเรา เช่น กฎหมาย การสอนศีลธรรม การลงโทษและให้รางวัล สิ่งนี้สะท้อนว่าเรามีเสรีภาพบางส่วนที่จะกำหนดชีวิต ไม่ใช่ถูกตัดสินล่วงหน้า

3) เหตุผลเชิงประสบการณ์ตรง (Phenomenology & Existentialism) นักปรัชญาอย่าง ฌอง-ปอล ซาร์ตร์ (Jean-Paul Sartre) กล่าวว่า “มนุษย์ถูกสาปให้เป็นอิสระ” (Sartre, 1946) คือเราถูกโยนเข้ามาในโลกโดยไม่เลือกจุดเริ่มต้น แต่หลังจากนั้นเรามีอิสระที่จะเลือกความหมายและทิศทางชีวิต ประสบการณ์ที่คนสามารถ “เปลี่ยนเส้นทาง” ได้ เช่น ผู้ที่เกิดมายากจนแต่เรียนรู้จนสำเร็จ แสดงให้เห็นว่าชีวิตไม่ได้ถูกผูกขาดด้วยโชคชะตา (Heidegger, 1927)

4) เหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์และพุทธปรัชญา (Empirical & Buddhist View) ในทางวิทยาศาสตร์ มนุษย์สามารถปรับตัว เปลี่ยนพฤติกรรม และเปลี่ยนสมองได้ (neuroplasticity) ชี้ว่าชีวิตไม่ใช่สิ่งคงที่ ในพุทธปรัชญา เน้น ปฏิจจสมุปบาท และ กฎแห่งกรรม ที่บอกว่า ทุกสิ่งเป็นผลของเหตุปัจจัยและการกระทำในปัจจุบัน ไม่ใช่การถูกกำหนดตายตัวโดยโชคชะตาหรือกรรมเก่าเพียงอย่างเดียว

5) เหตุผลเชิงจริยศาสตร์–การสร้างความหมาย (Ethics & Meaning) หากเรายึดว่า “ทุกอย่างถูกโชคชะตากำหนด” จะนำไปสู่ ความสิ้นหวัง และการไม่ลงมือทำ แต่การมองว่า “ชีวิตเปลี่ยน

ได้ด้วยการกระทำ” ทำให้มนุษย์มีแรงบันดาลใจ สร้างคุณค่าใหม่ ๆ และก้าวข้ามข้อจำกัด นี่คือรากฐานของทั้งการพัฒนาส่วนบุคคลและความก้าวหน้าของสังคม

3. แนวคิดพุทธปรัชญาว่าด้วยกฎแห่งกรรม คำว่า “กรรม” หมายถึง การกระทำ ไม่ว่าจะเป็นทาง กาย วาจา หรือใจ การกระทำทุกอย่างมีผล (วิบาก) ตามมาเสมอ เช่น ทำดี-ได้ดี ถ้าทำด้วยเมตตา ศีลธรรม ปัญญา จะได้รับความสุข ความเจริญ ทำชั่ว-ได้ชั่ว ถ้าทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ จะได้รับทุกข์ ความเดือดร้อน พุทธศาสนาสอนว่ากรรมเป็นของส่วนตัว คือ “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 291 หน้าที่ 291, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หมายถึง ไม่มีใครหนีพ้นผลกรรมของตนเองได้ แต่พุทธศาสนาไม่ได้มองว่าชีวิตถูกลิขิตโดยพระเจ้า หรือ โชคชะตา ที่เปลี่ยนไม่ได้ กรรมไม่ใช่ชะตากรรมตายตัว เพราะมนุษย์ยังมีโอกาสสร้างกรรมใหม่ เปลี่ยนทิศทางชีวิตได้ พระพุทธศาสนามองว่ากรรมเป็น “กฎแห่งเหตุและผล” (law of cause and effect) เหมือนการหว่านเมล็ดพืช ถ้าเพาะเมล็ดมะม่วงก็ย่อมได้ต้นมะม่วง ไม่ใช่ต้นกล้วย กรรมก็เช่นเดียวกัน การกระทำ (เหตุ) จะนำไปสู่ ผลลัพธ์ (วิบาก) ที่สัมพันธ์กัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 120 หน้าที่ 120, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สมมติว่าใครบางคนมีกรรมเก่าทำให้สุขภาพไม่แข็งแรง นี่คือผล (วิบาก) ที่เกิดขึ้น แต่ถ้าเขาเลือกออกกำลังกาย กินอาหารดี รักษาวินัยชีวิต นี่คือการสร้างกรรมใหม่ที่ส่งผลให้สุขภาพดีขึ้น และอาจยืดอายุได้ สำหรับเรื่องการเรียนหรือการทำงาน คนหนึ่งอาจเกิดมาในครอบครัวฐานะยากจน (ผลกรรมเก่า) แต่ถ้าเขาเลือกที่จะขยันเรียน อดทนทำงาน เก็บเงิน ลงทุนในความรู้ นี่คือการสร้างกรรมใหม่ ที่สามารถเปลี่ยนอนาคตจากความยากจนไปสู่ความมั่นคงได้ ในเรื่องของความสัมพันธ์ก็เช่นกัน คนที่เคยพูดจารุนแรงใส่เพื่อน จนไม่มีใครอยากคบ (ผลของกรรมเก่า) แต่ถ้าเขาเปลี่ยนมาพูดจาดี มีเมตตา และช่วยเหลือผู้อื่น (กรรมใหม่) ก็นำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์และการมีเพื่อนที่จริงใจในอนาคต

หลักปฏิจจสมุปบาท: ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หลักปฏิจจสมุปบาทในพุทธปรัชญาอธิบายว่า ปรากฏการณ์ทั้งหลายมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือมีผู้สร้าง หากแต่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนกันเป็นเครือข่าย พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ...” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 16 ข้อที่ 274 หน้า 274, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อย่างไรก็ตาม การอธิบายเป็นลำดับดังกล่าวมิได้หมายความว่ามีเพียงเหตุเดียวที่ก่อให้เกิดผลเดียว หากแต่เป็นการยก “ปัจจัยเด่น” ขึ้นแสดง ในความเป็นจริง ผลลัพธ์หนึ่งย่อมเกิดจากปัจจัยหลายประการที่สัมพันธ์กัน ทั้งปัจจัยที่เกิดก่อนและปัจจัยที่เกิดร่วมกันในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาหลักปฏิจจสมุปบาทร่วมกับกฎแห่งกรรม จะเห็นว่า “เหตุปัจจัย” มิใช่ข้อกำหนดที่ตายตัวในลักษณะกำหนดผลลัพธ์แบบแน่นอน หากแต่เป็นเงื่อนไขที่เปิดให้เกิดความเป็นไปได้หลายรูปแบบ กล่าวคือ การกระทำในอดีต (กรรมเก่า) อาจเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ส่งผลต่อปัจจุบัน แต่ผลลัพธ์สุดท้ายยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ที่เข้ามาประกอบร่วม เช่น สภาพแวดล้อม การตัดสินใจในปัจจุบัน และเงื่อนไขร่วมอื่น ๆ ดังนั้น ผลของกรรมจึงมิได้เกิดขึ้นแบบเส้นตรงหรือแน่นอนตายตัว หากปัจจัยยังไม่พร้อม ผลก็อาจยังไม่ปรากฏ จากมุมมองดังกล่าว แนวคิดเรื่อง “ชะตากรรม” ในพุทธศาสนาจึงไม่ใช่การกำหนดชีวิตอย่างเบ็ดเสร็จ หากแต่เป็นเพียงการรับรู้ถึงเงื่อนไขของเหตุปัจจัยที่สั่งสมมา กล่าวคือ กฎแห่งกรรมและปฏิจจสมุปบาทมิได้ทำหน้าที่เป็น “ชะตากรรมแบบตายตัว” แต่เป็นกรอบอธิบายความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่เปิดโอกาสให้มนุษย์สามารถสร้างเหตุปัจจัยใหม่และเปลี่ยนแปลง

ผลลัพธ์ในอนาคตได้ ดังนั้น แม้ชีวิตจะได้รับอิทธิพลจากเหตุในอดีต แต่มนุษย์ยังคงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางชีวิตของตนเองผ่านการกระทำในปัจจุบัน

4. การสร้างความหมายและคุณค่าในชีวิตด้วยตนเอง พุทธศาสนาเน้นว่า “ชีวิตไม่ได้ถูกกำหนดตายตัว” แต่ดำเนินไปตาม เหตุและปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) และ กฎแห่งกรรม การกระทำในปัจจุบัน (กาย วาจา ใจ) มีอิทธิพลต่อทั้งผลลัพธ์ในอนาคตและความหมายของชีวิต การสร้างคุณค่าจึงไม่ใช่การรอชะตากรรม แต่คือการเลือก กระทำอย่างมีสติ (สติปัฏฐาน) และมีเจตนาที่ถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ) ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 43 หน้าที่ 43, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งสะท้อนแนวคิดสำคัญของพุทธปรัชญาว่ามนุษย์มีศักยภาพในการกำหนดชีวิตด้วยการกระทำของตนเอง ไม่ต้องรอชะตาลิขิตหรือการช่วยเหลือจากภายนอก หากคนหนึ่งเคยล้มเหลวในอดีต พุทธปรัชญาจะมองว่าเขาสามารถสร้างกรรมใหม่ เช่น ขยันเรียน ฝึกสมาธิ ช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อเปลี่ยนเส้นทางชีวิตไปสู่ความสำเร็จใหม่ได้ การกระทำเล็กน้อยในแต่ละวัน เช่น การเลือกคิดดี พูดดี ทำดี สามารถสะสมเป็นความหมายที่ยิ่งใหญ่ในระยะยาว ตรงนี้สอดคล้องกับแนวคิดเสรีภาพ คือ เราไม่ได้ถูกพันธนาการโดยอดีต แต่มีอิสระที่จะเปลี่ยนแปลงด้วยการตัดสินใจ “ตอนนี้” เช่น เด็กนักเรียนคนหนึ่งสอบไม่ผ่านวิชาคณิตศาสตร์ เขารู้สึกว่าตนเอง “โง่” และอาจโทษกรรมเก่าว่าทำให้เขาไม่มีพรสวรรค์ แต่พุทธปรัชญาชี้ว่า การกระทำปัจจุบันสำคัญที่สุด ถ้าเขาเลือกใช้เวลาอ่านหนังสือมากขึ้น ฝึกสมาธิเพื่อเพิ่มสมาธิ และหมั่นขอความช่วยเหลือจากครูหรือติวเตอร์ ในที่สุดเขาจะพัฒนาความเข้าใจและสอบผ่านได้ การสร้างคุณค่าจึงอยู่ใน “การเลือกเปลี่ยนแปลง” ณ ปัจจุบัน ไม่ใช่การยอมแพ้ต่ออดีต ชายหนุ่มคนหนึ่งเปิดร้านกาแฟ แต่กิจการไม่ประสบความสำเร็จ เขาติดหนี้และรู้สึกท้อแท้ หากมองตาม “ชะตากรรม” เขาอาจคิดว่า “ฉันล้มเหลวเพราะดวงไม่ดี” แล้วปล่อยชีวิตไปตามโชคชะตา แต่ตามพุทธปรัชญา ความล้มเหลวนี้เป็นเพียงผลของเหตุปัจจัย เช่น การบริหารที่ไม่ดี การตลาดไม่เหมาะสม หรือการขาดความรู้ เขาจึงสามารถสร้างกรรมใหม่ด้วยการเรียนคอร์สบริหารธุรกิจ ฝึกเจริญสติไม่ให้จมในความเครียด และลองเปิดร้านในทำเลใหม่พร้อมแนวคิดที่ชัดเจนกว่าเดิม นี่คือการเลือก “กระทำอย่างมีสติ” ที่ทำให้ชีวิตมีความหมายใหม่ แม้เริ่มต้นจากความพ่ายแพ้

5. ข้อโต้แย้งเพื่อยืนยันว่า ชีวิตของมนุษย์เราไม่ได้ถูกโชคชะตากำหนดไว้ ข้อถกเถียงเรื่องชะตากรรมสามารถพิจารณาได้ในฐานะความขัดแย้งระหว่างแนวคิดแบบกำหนดนิยมกับแนวคิดเจตจำนงเสรีของมนุษย์ โดยฝ่ายกำหนดนิยมเห็นว่าจักรวาลดำเนินไปตามกฎเหตุและผลอย่างเคร่งครัด หากเหตุครบ ผลย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขณะที่ฝ่ายตรงข้าม โดยเฉพาะนักคิดอัตถิภาวนิยม เช่น Jean-Paul Sartre โต้แย้งว่า มนุษย์มิได้ถูกกำหนดโดยธรรมชาติหรือโครงสร้างใดล่วงหน้า หากแต่ “เป็นสิ่งที่ตนกระทำ” กล่าวคือ ความเป็นมนุษย์เกิดจากการเลือกและการกระทำในแต่ละขณะมากกว่าการถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า ในทำนองเดียวกัน แม้บางศาสนาจะเสนอแนวคิดเรื่องการกำหนดล่วงหน้า แต่ก็มีแนวคิดที่ยืนยันบทบาทของมนุษย์ในการเลือก เช่น ในศาสนาอิสลามที่แม้จะเชื่อในพระประสงค์ของพระเจ้า แต่ยังคงยืนยันเสรีภาพของมนุษย์ในขอบเขตหนึ่ง ส่วนในพุทธศาสนา ดังที่ได้อภิปรายในหัวข้อก่อนหน้า หลักกรรมและปฏิจจสมุปบาทมิได้สนับสนุนแนวคิดชะตากรรมแบบตายตัว หากแต่เสนอว่า มนุษย์อยู่ภายใต้ “เงื่อนไขของเหตุปัจจัย” แต่ไม่ถูกกำหนดแบบเบ็ดเสร็จ กล่าวคือ อดีตเป็นเพียงปัจจัยหนึ่ง มิใช่ข้อผูกมัดที่ตายตัวต่ออนาคต ประเด็นนี้สามารถ

อธิบายเพิ่มเติมผ่านกรอบของพุทธปรัชญาได้ว่า แม้มนุษย์จะไม่สามารถเลือกเงื่อนไขตั้งต้นของชีวิต เช่น การเกิด ครอบครัว หรือสภาพร่างกาย แต่เงื่อนไขเหล่านี้เป็นเพียง “ฐานของเหตุปัจจัย” มิใช่ “ข้อกำหนดของผลลัพธ์” ทั้งนี้ หลักปฏิจจสมุปบาทแสดงให้เห็นว่า ผลลัพธ์หนึ่งเกิดจากปัจจัยหลายประการ มิใช่เหตุเดียว ดังนั้น แม้กรรมเก่าจะมีอิทธิพลต่อชีวิต แต่กรรมใหม่ที่เกิดจากการเลือกและการกระทำในปัจจุบัน ยังคงสามารถเปลี่ยนแปลงทิศทางของชีวิตได้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักที่ว่า “มนุษย์ที่ฝึกดีแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคุณค่าของความเป็นมนุษย์มิได้ขึ้นอยู่กับชะตากรรม หากแต่อยู่ที่การพัฒนาตนเอง

ในอีกด้านหนึ่ง ข้อโต้แย้งเชิงตรรกะ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับความจริงของอนาคตในปรัชญาของอริสโตเติล แม้จะตั้งคำถามว่า หากอนาคตมีความจริงแน่นอนแล้ว ย่อมหมายถึงการถูกกำหนดล่วงหน้า แต่ข้อถกเถียงนี้เป็นเพียงการวิเคราะห์เชิงภาษาและตรรกะ มิได้ยืนยันในเชิงประสบการณ์ว่าชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดอย่างสมบูรณ์ ตรงกันข้าม ในระดับการดำรงอยู่จริง มนุษย์ยังคงเผชิญกับ “ความเป็นไปได้” ที่หลากหลาย และต้องตัดสินใจเลือกเส้นทางใดเส้นทางหนึ่ง

ท้ายที่สุด แม้ความเชื่อเรื่องชะตากรรมจะมีบทบาทในเชิงจิตวิทยาในการปลอบประโลมมนุษย์ให้ยอมรับความไม่แน่นอนของชีวิต แต่การอธิบายดังกล่าวไม่อาจถือเป็นหลักฐานเชิงปรัชญาที่ยืนยันว่าชีวิตถูกกำหนดไว้แล้ว หากแต่เป็นเพียงกลไกในการสร้างความหมายและความสบายใจต่อสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากทั้งแนวคิดอัตถิภาวนิยมและพุทธปรัชญา จะเห็นได้ว่า “ชะตากรรม” มิใช่ข้อกำหนดตายตัวของชีวิตมนุษย์ หากแต่เป็นเพียงกรอบของเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับความรับผิดชอบ กล่าวคือ ยิ่งมนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกมากเท่าใด ก็ยิ่งต้องรับผิดชอบต่อผลของการกระทำของตนมากขึ้นเท่านั้น

สรุป

จากที่ได้อภิปรายมาข้างต้น บทความนี้สรุปว่า ชีวิตของมนุษย์นั้นไม่ได้ถูกกำหนดมาก่อน เพราะ 1) หากทุกสิ่งถูกกำหนดด้วย “โชคชะตาตายตัว” มนุษย์ย่อมไร้ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน แต่เมื่อพิจารณาตามเหตุผลเชิงตรรกะ เราจะเห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตล้วนมี เหตุและปัจจัย (cause–effect) ที่ตรวจสอบได้ 2) หากโชคชะตากำหนดทุกสิ่งจริง ความรับผิดชอบทางศีลธรรมจะไม่มีความหมาย เพราะมนุษย์ไม่ใช่ผู้เลือก แต่สังคมยืนยันว่าเราต้องรับผิดชอบต่อการเลือกของเรา 3) เรามีอิสระที่จะเลือกความหมายและทิศทางชีวิต ประสบการณ์ที่คนสามารถเปลี่ยนเส้นทางได้ 4) พุทธปรัชญา เน้นปฏิจจสมุปบาทและกฎแห่งกรรม ที่บอกว่า ทุกสิ่งเป็นผลของเหตุปัจจัยและการกระทำในปัจจุบัน ไม่ใช่การถูกกำหนดตายตัวโดยโชคชะตาหรือกรรมเก่าเพียงอย่างเดียว และ 5) หากเรายึดว่า “ทุกอย่างถูกโชคชะตากำหนด” จะนำไปสู่ ความสิ้นหวังและการไม่ลงมือทำ แต่การมองว่า “ชีวิตเปลี่ยนได้ด้วยการกระทำ” ทำให้มนุษย์มีแรงบันดาลใจ สร้างคุณค่าใหม่ๆ และก้าวข้ามข้อจำกัด

สำหรับข้อยืนยันของกลุ่มที่เชื่อว่า “มนุษย์เรานั้นถูกกำหนดไว้ก่อนแล้ว” โดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้สนับสนุนคือ 1) เหตุผลเชิงอภิปรัชญา ถ้ามีเหตุครบ ผลย่อมเกิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ 2) เหตุผลเชิงศาสนา–เทพบัญชา พระเจ้าทรงลิขิตชะตากรรมมนุษย์แล้ว เมื่อพระเจ้ารอบรู้และทรงอำนาจสูงสุด ชีวิตย่อมไม่พ้นจากสิ่งที่ถูกกำหนด 3) เหตุผลเชิงตรรกะ–ความเป็นไปได้เพียงหนึ่งเดียว

เช่น หากประโยคนี้ “จริง” มาตั้งแต่วันนี้ แปลว่าเหตุการณ์ในอนาคตถูกกำหนดแน่นอนแล้ว 4) เหตุผลเชิงประสบการณ์และวัฒนธรรม ทุกอย่างถูกฟ้า/กรรมกำหนด และ 5) เหตุผลเชิงจิตวิทยา–ความปลอดภัยทางใจ การเชื่อว่าทุกสิ่งถูกกำหนดแล้ว ช่วยลดความกังวลและความรับผิดชอบ คนจึงรู้สึกว่าไม่ต้องโทษตัวเองมากเกินไปเมื่อพลาดพลั้ง

เมื่อพิจารณาประเมินน้ำหนักของเหตุผลรายข้อแล้ว พบว่ามีน้ำหนักไม่เพียงพอ ฉะนั้น บทความนี้จึงสรุปว่า “มนุษย์เราไม่ได้ถูกโชคชะตากำหนดไว้ล่วงหน้าเลย”

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Aristotle. (1984). *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation.* Princeton University Press.

Esposito, John L. (2011). *What Everyone Needs to Know About Islam*. Oxford University Press.

Heidegger, Martin. (1927). *Being and Time*. Niemeyer.

Laplace, Pierre-Simon. (1814). *A Philosophical Essay on Probabilities.* Dover Publications.

Nasr, Seyyed Hossein. (2003). *Islam: Religion, History, and Civilization*. HarperCollins.

Taylor, Richard. (1992). *Metaphysics* (4th ed.). Prentice Hall.

Sartre, Jean-Paul. (1946). *Existentialism Is a Humanism*. Yale University Press.

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารองค์กรช่วงวิกฤตราคาพลังงานและภาวะเศรษฐกิจโลกถดถอย
Applying the Sufficiency Economy Philosophy in Organizational Management During Energy Price Crisis and Global Economic Recession

เสาวคนธ์ ศักดิ์ชัยศรี Saowakhon Sakchaisri
นักวิชาการอิสระ Independent Scholar
Corresponding author, e-mail: Saowakhon.mcu@gmail.com

Received April 13, 2026; **Revised** April 28, 2026; **Accepted:** August 31, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) ในการบริหารองค์กรภาคธุรกิจและภาครัฐในช่วงวิกฤตราคาพลังงานและภาวะเศรษฐกิจโลกถดถอย โดยใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์กรณีศึกษาจากองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการนำหลักปรัชญามาใช้ และบูรณาการแนวคิดทางปรัชญากับทฤษฎีการบริหารจัดการสมัยใหม่ ผลการศึกษาพบว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งประกอบด้วยสามห่วงหลัก ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม สามารถนำมาเป็นกรอบการบริหารองค์กรในภาวะวิกฤตได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยแสดงให้เห็นว่าองค์กรที่ยึดหลักความพอประมาณในการบริหารต้นทุนพลังงาน ความมีเหตุผลในการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ และการสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการกระจายความเสี่ยงและพลังงานทดแทน สามารถรับมือกับความผันผวนของราคาพลังงานโลกได้ดีกว่าองค์กรที่ใช้แนวทางการบริหารแบบดั้งเดิมบทความนี้เสนอโมเดลหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับการบริหารองค์กรในภาวะวิกฤต (SEP-Crisis Management Framework) ซึ่งบูรณาการหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับกระบวนการบริหารความเสี่ยง การบริหารทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาความยั่งยืนองค์กร ผลการวิเคราะห์ยืนยันว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่เพียงแต่เป็นภูมิปัญญาไทยที่ทรงคุณค่า แต่ยังเป็นแนวทางการบริหารสากลที่สอดคล้องกับกรอบการประเมินความยั่งยืนและความรับผิดชอบขององค์กร ที่นักลงทุน หน่วยงานภาครัฐ และภาคธุรกิจทั่วโลกนำมาใช้วัดผลการดำเนินงานนอกเหนือจากมิติการเงินเพียงอย่างเดียว หรือที่เรียกว่าหลักการ ESG (Environmental, Social, Governance) และการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืนในระดับโลก

คำสำคัญ: การบริหารองค์กร; ความยั่งยืน; ภาวะเศรษฐกิจถดถอย; วิกฤตพลังงาน; ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

This article contends that applying the Sufficiency Economy Philosophy (SEP) to organisational management offers a resilient and effective response to the global energy price crisis and economic recession. Through a systematic literature review, case study analysis of high-performing organisations, and the integration of philosophical concepts with contemporary management theory, the study demonstrates the strategic value of SEP. The findings indicate that organisations implementing the three core principles of SEP—moderation, reasonableness, and self-immunity, supported by knowledge and virtue—are significantly better equipped to manage crises. By moderating energy costs, employing strategic reasoning, and self-insuring through risk diversification and renewable energy, these organisations outperform those that rely on conventional management approaches during periods of global energy price volatility. The article asserts that the SEP-Crisis Management Framework provides a practical and integrated approach to managing organisational risk, human resources, and long-term sustainability during crises. By aligning SEP with Environmental, Social, and Governance (ESG) criteria and global sustainability standards, the article highlights SEP's significance as both a Thai innovation and a universally applicable management strategy during periods of global uncertainty.

Keywords: Organizational Management; Sustainability; Economic Recession; Energy Crisis; Sufficiency Economy Philosophy

บทนำ

นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2567 เป็นต้นมา ราคาน้ำมันดิบในตลาดโลกได้ปรับตัวสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ในตะวันออกกลาง โดยเฉพาะสถานการณ์ความตึงเครียดบริเวณช่องแคบฮอร์มุซ ซึ่งเป็นเส้นทางขนส่งน้ำมันกว่าร้อยละ 20 ของโลก ส่งผลให้ต้นทุนพลังงานขององค์กรทั่วโลกเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว (สยามรัฐ, 2569) ขณะเดียวกัน ภาวะเศรษฐกิจโลกที่เผชิญกับการชะลอตัวจากความขัดแย้งทางการค้า นโยบายกีดกันทางการค้า และแรงกดดันจากเงินเฟ้อ ทำให้สภาพแวดล้อมการดำเนินธุรกิจมีความซับซ้อนและไม่แน่นอนอย่างยิ่ง (SCB EIC, 2568)

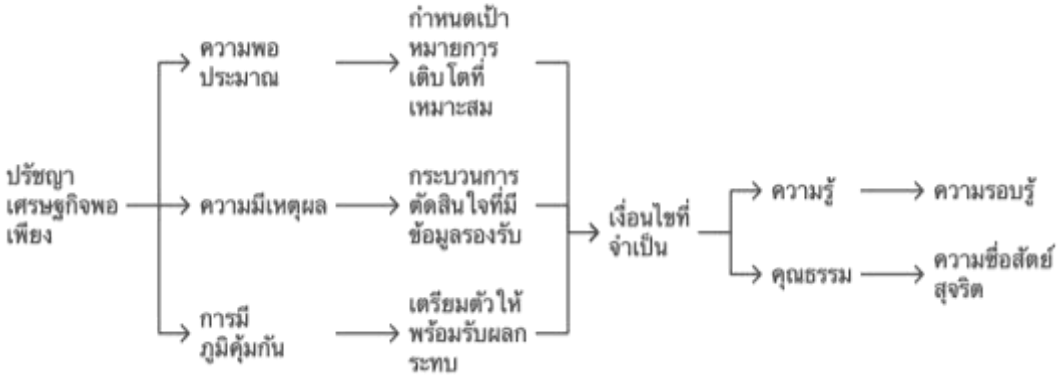
สำหรับประเทศไทยซึ่งนำเข้าน้ำมันจากตะวันออกกลางกว่าร้อยละ 50 วิกฤตดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงต่อต้นทุนการผลิต ค่าครองชีพประชาชน และเสถียรภาพเศรษฐกิจโดยรวม สะท้อนให้เห็นจากข้อมูลของธนาคารกสิกรไทยที่พบว่าสัดส่วนรายการสินค้าที่มีราคาปรับสูงขึ้นเพิ่มจากร้อยละ 47.6 เป็นร้อยละ 49.8 ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2569 โดยคาดการณ์ว่าอัตราเงินเฟ้อทั้งปีอาจแตะระดับร้อยละ 3.4 (ธนาคารกสิกรไทย, 2569) ในขณะที่คณะกรรมการร่วมภาคเอกชน 3 สถาบัน (กกร.) ได้ปรับลดคาดการณ์การเติบโตของ GDP ไทยลงเหลือเพียงร้อยละ 1.2-1.6 อันเป็นผลจากวิกฤตความขัดแย้งในตะวันออกกลาง (กกร., 2569)

ท่ามกลางวิกฤตที่ซ้อนทับกันเหล่านี้ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ได้รับความสนใจในฐานะแนวทางการบริหารองค์กรที่สามารถรับมือกับความผันผวนได้อย่างยั่งยืน (Jampawal, 2023) หลักปรัชญาดังกล่าวเน้นการดำเนินชีวิตและการบริหารองค์กรตามทางสายกลาง ประกอบด้วยสามห่วงหลัก ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

งานวิจัยในระยะที่ผ่านมาพบว่า องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนที่นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่า มีเสถียรภาพทางการเงินที่มั่นคงกว่า และมีความสัมพันธ์ที่ดีกว่ากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเมื่อเทียบกับองค์กรที่ใช้แนวทางการบริหารแบบดั้งเดิม (Jeenaboonrueang, 2018) อย่างไรก็ตาม ยังมีช่องว่างทางความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาดังกล่าวในบริบทเฉพาะของวิกฤตพลังงานและเศรษฐกิจถดถอยซึ่งองค์กรต้องเผชิญในปัจจุบัน

บทความวิชาการนี้จึงมุ่งนำเสนอการวิเคราะห์เชิงลึกถึงกลไกการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารองค์กรช่วงวิกฤต โดยชี้ให้เห็นว่าหลักการทั้งสามห่วงสามารถแปลงเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการบริหารต้นทุนพลังงาน การบริหารความเสี่ยง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการสร้างความยั่งยืนองค์กรได้อย่างไร

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: รากฐานทางทฤษฎีและองค์ประกอบ

ภาพที่ 1 โครงสร้างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
(ที่มา: ปรับจาก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานทางความคิดที่หยั่งลึกในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามฐานรากสำคัญ ได้แก่ ประการแรก รากฐานทางพระพุทธศาสนา (Buddhist Foundation) ซึ่งเน้นหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือทางสายกลาง อันเป็นการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจที่ไม่ตึงและไม่หย่อนจนเกินไป ตลอดจนหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และอริยสัจ 4 ที่เป็นกระบวนการคิดเชิงเหตุผลในการแก้ปัญหา ซึ่งสะท้อนอยู่ในเงื่อนไข “ความรู้” และ “คุณธรรม”

อย่างชัดเจน ประการที่ 2 รากฐานทางระบบเศรษฐศาสตร์ (Economic Foundation) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมิได้ปฏิเสธระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี แต่เสนอกรอบเชิงจริยธรรมและการบริหารความเสี่ยงเพิ่มเติมจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยเน้นความสมดุลระหว่างการเติบโตและความยั่งยืน ใกล้เคียงกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศ (Ecological Economics) และเศรษฐศาสตร์ทางเลือก (Heterodox Economics) ที่ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมและทุนธรรมชาติ และประการที่ 3 พุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) ซึ่ง อี.เอฟ. ชูมัคเคอร์ (E.F. Schumacher) ได้นำเสนอไว้ในหนังสือ Small Is Beautiful (ค.ศ. 1973) เน้นการผลิตและบริโภคในระดับที่ก่อให้เกิดความสุขและความสงบ มากกว่าการสะสมความมั่งคั่งสุดขีด ซึ่งสอดรับกับห่วง “ความพอประมาณ” อย่างเป็นเนื้อเดียวกัน ทั้งสามรากฐานนี้หลอมรวมกันเป็นเอกลักษณ์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ผสานมิติทางจิตวิญญาณ จริยธรรม และเศรษฐกิจไว้ในกรอบเดียว

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญาที่กำหนดแนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตนของคนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ในการพัฒนาและบริหารประเทศตามแนวทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ หลักปรัชญาดังกล่าวมีรากฐานมาจากคำสอนทางพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทย เน้นการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและมีเหตุผล โครงสร้างของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ภายใต้เงื่อนไข 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ในบริบทการบริหารองค์กร หมายถึง การกำหนดเป้าหมายการเติบโตที่เหมาะสมกับขีดความสามารถขององค์กร ไม่ขยายตัวเร็วเกินไปจนเกิดความเสี่ยง (Jampawal, 2023)

ประการที่ 2 ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง ความสมเหตุสมผลในการตัดสินใจโดยพิจารณาถึงเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ ในการบริหารองค์กร หมายถึง กระบวนการตัดสินใจที่มีข้อมูลรองรับ การประเมินความเสี่ยงอย่างเป็นระบบ และการพิจารณาผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม (Jeenaboonrueang, 2018)

ประการที่ 3 การมีภูมิคุ้มกัน (Self-Immunity) หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยการสร้างความหลากหลายในแหล่งรายได้ การสำรองทุนและทรัพยากร และการพัฒนาศักยภาพในการปรับตัว (Prosoft HCM, 2562)

สำหรับเงื่อนไขที่จำเป็น ได้แก่ ความรู้ (Knowledge) ซึ่งครอบคลุมความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน และคุณธรรม (Virtue) ซึ่งครอบคลุมความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร และการใช้สติปัญญา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นมากกว่า “ทฤษฎี” การบริหาร หากแต่เป็น “วิถีคิด” ที่ผสมผสานปัญญาตะวันออกเข้ากับเครื่องมือการจัดการสมัยใหม่ ผู้เขียนเห็นว่า จุดแข็งสำคัญของหลักการนี้อยู่ที่ความเป็นสากล กล่าวคือ แม้รากเหง้าจะมาจากภูมิปัญญาไทย แต่หลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกัน สามารถถ่ายทอดและปรับใช้กับองค์กรในทุก

บริบท ทุกระดับ และทุกอุตสาหกรรม จึงเหมาะอย่างยิ่งกับการบริหารองค์กรในยุคที่ความไม่แน่นอนกลายเป็นภาวะปกติ

แนวคิดเรื่องพลังงานและเศรษฐกิจโลกถดถอย

โลกในปี พ.ศ. 2568-2569 กำลังเผชิญกับสภาวะที่นักวิชาการด้านการจัดการเรียกว่า VUCA World ซึ่งย่อมาจาก Volatility (ผันผวน) Uncertainty (ไม่แน่นอน) Complexity (ซับซ้อน) และ Ambiguity (ยากคาดเดา) (TRIS Corporation, 2565) สภาวะดังกล่าวสร้างความท้าทายหลายมิติต่อการบริหารองค์กร โดยเฉพาะในบริบทวิกฤตพลังงาน

SCB EIC (2568) ได้ระบุถึงห้าความท้าทายสำคัญที่ธุรกิจไทยต้องเผชิญในปี 2569 ได้แก่ (1) ความผันผวนของห่วงโซ่อุปทานโลก (2) กำลังซื้อครัวเรือนที่ยังอ่อนแอ (3) ความไม่แน่นอนด้านนโยบาย (4) การแข่งขันที่รุนแรงขึ้น และ (5) การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจาก Mega Trends ต่าง ๆ สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ วิรัสนันท์ ถึงถิ่น (2569) ที่ระบุว่าโลกกำลังเผชิญ "วิกฤตซ้อนวิกฤต" และวิกฤตพลังงานเป็นบททดสอบความเปราะบางของเศรษฐกิจไทย

บริบทเฉพาะของประเทศไทยนั้นมีความซับซ้อนเป็นพิเศษ เพราะไทยพึ่งพาพลังงานนำเข้าจากตะวันออกกลางในสัดส่วนสูง การที่ราคาน้ำมันดิบโลกปรับขึ้นร้อยละ 38 ต่อปีในช่วงต้นปี 2569 จึงส่งผลโดยตรงต่อต้นทุนการดำเนินงานของทุกองค์กร ทั้งต้นทุนพลังงาน ค่าขนส่ง และราคาวัตถุดิบที่สัมพันธ์กับราคาน้ำมัน (ธนาคารกสิกรไทย, 2569)

จากภาพรวมข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าวิกฤตที่เผชิญอยู่นี้มิใช่เพียง “วิกฤตทางเศรษฐกิจ” ในความหมายดั้งเดิม หากเป็น “วิกฤตเชิงระบบ” ที่บีบให้องค์กรต้องทบทวนตัวแบบการบริหารทั้งหมด ตั้งแต่กลยุทธ์ ห่วงโซ่อุปทาน ไปจนถึงวัฒนธรรมองค์กร ดังนั้น เครื่องมือการจัดการแบบเดิมที่เน้นการเติบโตเร็วและกำไรสูงสุดจึงไม่เพียงพออีกต่อไป จำเป็นต้องบูรณาการเข้ากับกรอบการคิดเชิงสมดุลและยั่งยืนเช่นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ทฤษฎีการบริหารองค์กรที่เกี่ยวข้อง

นอกจากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วบทความนี้ยังบูรณาการแนวคิดการบริหารสมัยใหม่ที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง Organizational Resilience หรือความยืดหยุ่นและความสามารถในการฟื้นตัวขององค์กร ซึ่งธนาคารกรุงศรีอยุธยา (2564) นิยามว่าเป็นความสามารถขององค์กรในการคาดการณ์ เตรียมพร้อม ตอบสนอง และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

แนวคิด Resilience มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับหลักภูมิคุ้มกันในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยองค์ประกอบทั้งห้าของ Resilience ได้แก่ ภาวะผู้นำ บุคลากร วัฒนธรรม ระบบ และความรับผิดชอบต่อสังคม ล้วนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ แนวคิดธรรมาภิบาล (Good Governance) ซึ่งกวินทิพย์ ชาญพิพัฒน์ไพบูลย์ (2569) วิเคราะห์ว่าเป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์สำหรับการสร้างความเข้มแข็ง ยังมีบทบาทเกื้อหนุนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยธรรมาภิบาลสร้างความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือ ขณะที่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสร้างภูมิคุ้มกันและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

ในมุมมองของผู้เขียน การหลอมรวมแนวคิด Organizational Resilience และธรรมาภิบาลเข้ากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ก่อให้เกิดสมการการบริหารที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือ Resilience สร้าง “ความสามารถในการฟื้นตัว” ธรรมาภิบาลสร้าง “ความน่าเชื่อถือ” และเศรษฐกิจพอเพียงสร้าง “ความสมดุล” ทั้งสามแกนร่วมกันเป็นพื้นฐานของการบริหารวิกฤตที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

รูปแบบการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในด้านต่างๆ

การประยุกต์ใช้นี้เป็นการนำเอาแนวคิดมาต่อยอดทั้งในด้านเศรษฐกิจและการแก้ไขปัญหาวิกฤตต่างๆ ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้หลักความพอประมาณในการบริหารต้นทุนพลังงาน หลักความพอประมาณในบริบทการบริหารพลังงานองค์กรมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่าการลดการใช้พลังงานเพียงอย่างเดียว หากแต่หมายถึงการกำหนด "ระดับที่เหมาะสม" ของการใช้พลังงานที่สอดคล้องกับขีดความสามารถและความจำเป็นขององค์กรอย่างแท้จริง บริษัทในเครือซิเมนต์ไทย (SCG) ถือเป็นกรณีศึกษาที่เด่นชัดของการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาบูรณาการในการบริหารทรัพยากรมนุษย์และการดำเนินงาน โดยเฉพาะในด้านการจัดการต้นทุนพลังงาน (SiamHRM, 2548)**วิ**

แนวทางเชิงปฏิบัติของหลักความพอประมาณในการบริหารพลังงานครอบคลุม (1) การกำหนดเป้าหมายการลดการใช้พลังงานที่ท้าทายแต่บรรลุได้จริง โดยไม่กระทบต่อประสิทธิภาพการผลิต (2) การลงทุนในระบบบริหารพลังงานอัจฉริยะที่มีความคุ้มค่าในระยะยาว (3) การเลือกใช้พลังงานทดแทนในสัดส่วนที่เหมาะสมกับโครงสร้างต้นทุนขององค์กร (CAL Laboratory, 2567) โดยองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิลจะสามารถรับมือกับความผันผวนของราคาน้ำมันโลกได้ดีกว่า

ผู้เขียนเห็นว่า บทเรียนสำคัญจากกรณี SCG คือ “ความพอประมาณ” มิใช่การประหยัดเชิงตัวเลข แต่คือการ “เลือกใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและมีปัญญา” องค์กรที่จะนำหลักนี้ไปใช้ได้จริงต้องเริ่มจากการตรวจสอบ Energy Footprint ของตนเองอย่างซื่อตรง แล้วจึงตั้งเป้าหมายที่ท้าทายแต่ไม่เกินกำลัง อันเป็นการเดินสายกลางที่แท้จริง

2. การประยุกต์ใช้หลักความมีเหตุผลในการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ ในภาวะวิกฤตที่มีข้อมูลไม่ครบถ้วนและเวลากดดัน หลักความมีเหตุผลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กรอบการตัดสินใจที่ชัดเจน งานวิจัยของ บุรินทร์ สมใจเพ็ง (2565) ที่ศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสำนักงาน กปร. พบว่า การนำปรัชญามาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรส่งผลให้การตัดสินใจมีความโปร่งใสและมีเหตุผลรองรับมากขึ้น โดยเฉพาะในการจัดสรรทรัพยากรในภาวะงบประมาณจำกัด

กรอบการตัดสินใจตามหลักความมีเหตุผลในภาวะวิกฤตพลังงานประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์ข้อมูลต้นทุนพลังงานอย่างรอบด้านก่อนตัดสินใจ (2) การประเมินผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ทั้งพนักงาน ลูกค้า และชุมชน (3) การเปรียบเทียบทางเลือกเชิงกลยุทธ์หลายทางก่อนเลือกแนวทาง และ (4) การติดตามผลและปรับปรุงการตัดสินใจอย่างต่อเนื่อง (Marketing Thai, 2564)

ในบริบทวิกฤตราคาพลังงาน ความมีเหตุผลยังหมายถึงการตัดสินใจว่าควรดูดซับต้นทุนพลังงานที่สูงขึ้นในระดับใด ส่วนใดควรส่งผ่านไปยังลูกค้า และส่วนใดควรดำเนินการปรับปรุง

ประสิทธิภาพการใช้พลังงานเพื่อลดต้นทุน การตัดสินใจที่ไม่มีเหตุผลรองรับอาจนำไปสู่การสูญเสียความสามารถในการแข่งขันหรือการสูญเสียความไว้วางใจของลูกค้า

จากการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้เขียนมองว่าความมีเหตุผลในวิกฤตคือ “การยับยั้งอารมณ์และตัดสินใจด้วยข้อมูล” ผู้บริหารที่ตื่นตระหนกจนเลือกตัดต้นทุนพลังงานแบบเหมาเข่ง มักจะสร้างความเสียหายที่ใหญ่กว่าวิกฤตเอง ในทางตรงข้าม ผู้บริหารที่ใช้เหตุผลจะมองเห็น “ทางเลือกที่สาม” เสมอ เช่น การร่วมลงทุนกับซัพพลายเออร์หรือการเจรจาระยะยาว ซึ่งสร้างคุณค่าได้ทั้งสองฝ่าย

3. การสร้างภูมิคุ้มกันองค์กรในภาวะวิกฤต การสร้างภูมิคุ้มกันองค์กรถือเป็นมิติที่สำคัญที่สุดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารยุควิกฤต เพราะเป็นการลงทุนเชิงป้องกันที่ช่วยลดความเสียหายจากวิกฤตในอนาคต กวินทิพย์ ชาญพิพัฒน์ไพบูลย์ (2569) อธิบายว่า ภูมิคุ้มกันในบริบทองค์กรหมายถึงการสร้างระบบที่ทำให้องค์กรสามารถจัดการตนเองได้อย่างมีคุณภาพ พึ่งพาตนเองได้จริง และพัฒนาศักยภาพในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างรอบด้าน

กลยุทธ์การสร้างภูมิคุ้มกันองค์กรที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิกฤตพลังงาน ได้แก่ (1) การกระจายแหล่งพลังงาน ลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิลโดยเพิ่มสัดส่วนพลังงานทดแทนและพลังงานหมุนเวียน (2) การสำรองทุนฉุกเฉิน รักษาสภาพคล่องให้เพียงพอรองรับการเพิ่มขึ้นของต้นทุนพลังงานในระยะสั้น (3) การสร้างความหลากหลายในห่วงโซ่อุปทาน ลดการพึ่งพาซัพพลายเออร์รายใดรายหนึ่ง และ (4) การพัฒนาทักษะบุคลากรให้มีความยืดหยุ่นในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง (TRIS Corporation, 2565)

กรอบแนวคิด VUCA VACCINE ของ TRIS Corporation (2565) ซึ่งประกอบด้วย Vision, Alignment, Continuity, Customer insights, Innovation, New normal digital capabilities และ Engaged employees มีความสอดคล้องอย่างมากกับหลักภูมิคุ้มกันของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยทั้งสองแนวคิดเน้นการเตรียมองค์กรให้พร้อมรับมือกับความผันผวนที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ผู้เขียนเห็นว่าภูมิคุ้มกันที่แท้จริงไม่ได้เกิดจาก “เงินสำรอง” เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการมี “ระบบนิเวศองค์กร” ที่หลากหลาย ทั้งทางการเงิน เทคโนโลยี และทรัพยากรมนุษย์ องค์กรที่สามารถสลับโหมดการดำเนินงานได้รวดเร็วเมื่อเงื่อนไขภายนอกเปลี่ยน คือองค์กรที่มีภูมิคุ้มกันที่แท้จริง ซึ่งไม่อาจสร้างขึ้นได้ในชั่วข้ามคืน หากต้องสะสมเป็นทุนระยะยาว

4. บทบาทของเงื่อนไขความรู้และคุณธรรมในภาวะวิกฤต เงื่อนไขความรู้และคุณธรรมในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทสำคัญเป็นพิเศษในภาวะวิกฤต เพราะเป็นปัจจัยที่กำหนดคุณภาพของการนำหลักสามห่วงไปปฏิบัติ ในด้านความรู้ องค์กรที่บริหารวิกฤตได้ดีต้องมีระบบข้อมูลที่ทันสมัย ความสามารถในการวิเคราะห์แนวโน้มพลังงานโลก และองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีพลังงานทดแทน (บุรินทร์ สมใจเพ็ง, 2565)

ในด้านคุณธรรม Jeenaboonrueang (2018) ชี้ให้เห็นว่า ธุรกิจที่ยั่งยืนต้องมีความโปร่งใส ซื่อสัตย์ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะในภาวะวิกฤตที่องค์กรอาจได้รับแรงกดดันให้ลดต้นทุนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อพนักงาน ชุมชน หรือสิ่งแวดล้อม องค์กรที่ยึดหลักคุณธรรมจะไม่เลือกวิธีแก้ปัญหาระยะสั้นที่สร้างความเสียหายในระยะยาว

บทบาทการตรวจสอบภายในในยุค 4.0 ยังมีความสำคัญในการเสริมสร้างเงื่อนไขทั้งสองนี้ โดยการตรวจสอบภายในที่เน้น Performance Audit ตามหลัก 3E ได้แก่ Economy Efficiency

และ Effectiveness ช่วยให้องค์กรมีข้อมูลที่ถูกต้องสำหรับการตัดสินใจ (สำนักตรวจสอบภายใน, 2563) และยังเป็นกลไกสำคัญในการตรวจสอบว่าการบริหารงานเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลและคุณธรรมหรือไม่

กล่าวได้ว่า ความรู้ และ คุณธรรม คือ “หัวใจ” ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในมุมของผู้เขียน องค์กรอาจมีระบบจัดการพลังงานล้ำสมัยและกองทุนสำรองที่แข็งแกร่ง แต่หากผู้นำขาดคุณธรรม องค์กรนั้นจะ “ล้ม” เร็วกว่าที่ใครคาดคิด ในยุคที่ผู้บริโภคและผู้ลงทุนตรวจสอบทุกการกระทำขององค์กรได้แบบเรียลไทม์ คุณธรรมจึงมิได้เป็นเพียง “ทางเลือกเชิงจริยธรรม” แต่กลายเป็น “ทุนทางการแข่งขัน” ของศตวรรษที่ 21

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 2 กรอบองค์ความรู้ใหม่ของการบริหารจัดการวิกฤตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ที่มา: ผู้เขียน)

จากการสังเคราะห์การวิเคราะห์ข้างต้น ผู้เขียนขอเสนอ “โมเดล SEP-Crisis Management Framework” (กรอบการบริหารจัดการวิกฤตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่บูรณาการสามห่วงสองเงื่อนไขเข้ากับมิติการบริหารองค์กรในภาวะวิกฤตทั้งสี่มิติอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน มิใช่เป็นเพียงการแยกประเด็นวิเคราะห์ทีละส่วน หากแต่เป็นกรอบเชิงระบบที่แสดงให้เห็น “ความสัมพันธ์เชิงบูรณาการ” ระหว่างหลักปรัชญาและกระบวนการบริหารสมัยใหม่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มิติที่ 1 การบริหารต้นทุนพลังงาน (Energy Cost Management) — ใช้หลักความพอประมาณในการกำหนดระดับการใช้พลังงานที่เหมาะสม กำหนดสัดส่วนพลังงานทดแทนที่

เหมาะสมกับโครงสร้างองค์กร และวางแผนลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิลอย่างค่อยเป็นค่อยไปแต่ต่อเนื่อง มิตินี้ตอบโจทย์ความท้าทายเรื่องราคาพลังงานผันผวนได้โดยตรง

มิติที่ 2 การบริหารความเสี่ยงและภูมิคุ้มกัน (Risk Management and Immunity) — ใช้หลักภูมิคุ้มกันในการสร้างระบบบริหารความเสี่ยงที่ครอบคลุม รักษาสภาพคล่อง กระจายแหล่งรายได้ และพัฒนาแผนรับมือภาวะฉุกเฉิน เพื่อให้เกิดการ “ตั้งรับเชิงรุก” มากกว่าการตอบสนองหลังเกิดวิกฤต

มิติที่ 3 การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management) — ใช้หลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไขในการพัฒนาบุคลากรให้มีทั้งสมรรถนะสูง (High Performance) และจริยธรรมสูง (High Ethics) สร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักความพอดีและมีเหตุผล (Prosoft HCM, 2562) ซึ่งเป็นทุนระยะยาวที่ไม่อาจซื้อได้ด้วยเงิน

มิติที่ 4 การบริหารความยั่งยืน (Sustainability Management) — ใช้หลักความมีเหตุผลในการบูรณาการเป้าหมาย ESG (Environmental, Social, Governance) เข้ากับกลยุทธ์หลักขององค์กร เพื่อสร้างคุณค่าระยะยาวและความยั่งยืนที่แท้จริง เชื่อมโยงปรัชญาไทยกับมาตรฐานสากลอย่างไร้รอยต่อ

โมเดลนี้มีความแตกต่างจากกรอบการบริหารวิกฤตทั่วไปตรงที่เน้นการสร้างความพร้อมเชิงป้องกัน (Proactive Resilience) มากกว่าการตอบสนองหลังวิกฤต (Reactive Response) และบูรณาการมิติจริยธรรมและคุณธรรมเข้ากับทุกมิติการบริหาร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Rhineland Model ในยุโรปที่เน้นความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม (Jeenaboonrueang, 2018)

กล่าวโดยรวม SEP-Crisis Management Framework เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ผู้เขียนสังเคราะห์ขึ้นเพื่อตอบโจทย์การบริหารองค์กรในยุคที่ความผันผวนเป็นภาวะปกติ จุดแข็งของกรอบนี้คือ การบูรณาการ “ปรัชญา” เข้ากับ “การจัดการ” อย่างเป็นเนื้อเดียวกัน และมีเครื่องมือที่นำไปปฏิบัติได้จริงทั้งในองค์กรขนาดใหญ่และ SMEs ผู้เขียนเชื่อว่ากรอบนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาเชิงประจักษ์ที่ลึกขึ้นในอนาคต

สรุป

บทความวิชาการนี้ชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบการบริหารองค์กรที่มีประสิทธิภาพในภาวะวิกฤตราคาพลังงานและเศรษฐกิจโลกถดถอย โดยหลักความพอประมาณช่วยให้องค์กรกำหนดเป้าหมายการใช้พลังงานและการเติบโตที่เหมาะสมกับขีดความสามารถ หลักความมีเหตุผลทำให้การตัดสินใจรัดกุมและคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ส่วนหลักภูมิคุ้มกันสร้างความพร้อมรับความไม่แน่นอนผ่านการกระจายแหล่งพลังงานและการรักษาสภาพคล่อง ทั้งนี้ ผู้เขียนได้สังเคราะห์โมเดล SEP-Crisis Management Framework ที่บูรณาการสามห่วงสองเงื่อนไขเข้ากับการบริหารต้นทุนพลังงาน การบริหารความเสี่ยง การบริหารทรัพยากรมนุษย์ และการบริหารความยั่งยืน ซึ่งเหมาะกับทั้งองค์กรขนาดใหญ่และ SMEs ในประเทศไทย โมเดลนี้ยังสอดคล้องกับมาตรฐาน ESG และแนวคิดการจัดการสากล จึงสะท้อนคุณค่าของปรัชญาไทยในฐานะแนวทางการบริหารระดับโลก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นทั้ง “ยาป้องกัน” และ “ยารักษา” วิกฤตที่ทรงคุณค่าสำหรับองค์กรไทยในยุคปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กกร. (2569). *กกร.หั่น GDP ไทย เหลือ 1.2%-1.6% เซ่นพิษสงครามตะวันออกกลาง.* สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2569, จาก https://www.thaichamber.org/tcc-news/strm-jsccib-april-2026/

กวินทิพย์ ชาญพิพัฒน์ไพบูลย์. (2569). ท้องถิ่นเข้มแข็งด้วยธรรมาภิบาลและเศรษฐกิจพอเพียง: แนวทางองค์ความรู้ใหม่เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วิทยาการบริหารภาครัฐสมัยใหม่, 3*(1), 125-132.

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา. (2564). Resilience กลยุทธ์ธุรกิจเพื่อความอยู่รอดยั่งยืน เมื่อโควิดไม่ใช่วิกฤตสุดท้ายที่ต้องเจอ. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2569, จาก https://www.krungsri.com/th/business/other-services/empowerment/business-insights/knowledge-trend/resilience-business-strategy-for-sustainability

ธนาคารกสิกรไทย. (2569). *เงินเฟ้อไทยเดือนมี.ค. 2569 แม้ยังติดลบที่ -0.08%YoY แต่เริ่มเห็นผลกระทบจากสงครามในตะวันออกกลาง.* สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2569, จาก https://www.kasikornresearch.com/th/analysis/k-social-media/Pages/TH-Inflation-EBR4257-FB-2026-04-07.aspx

บุรินทร์ สมใจเพ็ง. (2565). *การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการองค์กร: กรณีศึกษาสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต หน้า 1-13). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.* สืบค้นจาก https://www3.ru.ac.th/mpa-abstract/files/2565_1687859505_6314832052.pdf

วิรัสนันท์ ถึงถิ่น. (2569). *เปิดสูตรรับมือวิกฤติน้ำมัน ชูเศรษฐกิจพอเพียง รัฐ–เอกชน–ประชาชน ร่วมปรับตัว.* สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2569, จาก https://www.bangkokbiznews.com/sustainability/1227263

สยามรัฐ. (2569, 19 มีนาคม). *วิกฤตพลังงานไทย 2569: น้ำมันโลกพุ่งจากฮอร์มุซ ปะทุ เศรษฐกิจไทยจ่อถดถอย ทางรอดอยู่ตรงไหน?.* สืบค้นเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2569, จาก https://siamrath.co.th/article/articles-analysis/135814

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักตรวจสอบภายใน. (2563). *บทบาทการตรวจสอบภายในกับยุค 4.0 (หน้า 1-4).* สืบค้นเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2569, จาก https://www.opsmoac.go.th/km-km_article-files-401591791796

CAL Laboratory. (2567). *การลดต้นทุนและเพิ่มความยั่งยืนในจัดการพลังงานไฟฟ้าในโรงงานอุตสาหกรรม.* สืบค้นเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2569, จาก https://www.cal-laboratory.com/

Marketing Thai. (2564). *พอแล้วดี...จริงไหม? เรียนรู้แนวทางสร้างธุรกิจให้สำเร็จอย่างพอดีและมีความสุข.* สืบค้นเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2569, จาก https://www.marketingthai.or.th/por-laew-dee-the-creator/

Prosoft HCM. (2562). 3 ห่วง 2 เงื่อนไข สร้างคนอย่างสมดุล. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2569, จาก https://www.prosofthcm.com/Article/Detail/16062/

SiamHRM. (2548). HR แบบพอเพียงฉบับศึกษา เครือซิเมนต์ไทย. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2569, จาก https://www.siamhrm.com/?name=article&file=read&max=359

TRIS Corporation. (2565). *VUCA VACCINE.* สืบค้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2569, จาก https://www.tris.co.th/vuca/

Jampawal, T. (2023). Sufficiency Economy Philosophy: A Management Framework for Modern Executives. *Journal of Applied Humanities Studies (JAHS), 1*(1), 20-30.

Jeenaboonrueang, S. (2018). Sufficiency Economy Philosophy: A Way towards Business Sustainability. *Journal of Management Science Chiangrai Rajabhat University, 13*(2), 1-13.

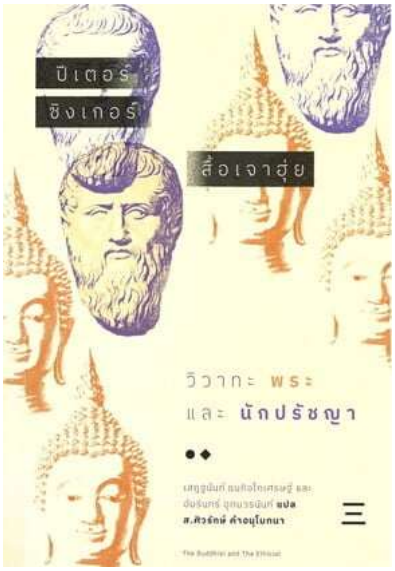
Chanpipatpaiboon, K. (2026). Integration of Good Governance and Sufficiency Economy Philosophy: A Strategic Mechanism for Strengthening Thai Local Communities in the 21st Century. *Modern Public Administrative Science-MPAS, 3*(1), 125-132.

SCB EIC. (2025, December 23). *Navigating the economic storm: ส่องแนวโน้มธุรกิจปี 2026 ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจและความเสี่ยงรอบด้าน.* สืบค้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2569, จาก https://thaipublica.org/2025/12/eic-navigating-the-economic-storm/

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)
“วิวาทะพระและนักปรัชญา”

เกษริน บุตรา Gatesarin Buttra
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: gatesarinn39@gmail.com

Received May 13, 2026; **Accepted:** August 31, 2026

ผู้แต่ง: ปีเตอร์ ซิงเกอร์, สื้อเจาฮุ่ย
ผู้แปล: เสฏฐนันท์ ธนกิจโกเศรษฐ์ และอัมรินทร์ อุดมวรนันท์
สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์สำนักนิสิตสามย่าน
ครั้งที่พิมพ์: ครั้งที่ 1 มีนาคม
ปีที่พิมพ์: 2567
จำนวนหน้า: ความหนา 296 หน้า จำนวน 8 บท

บทนำ

ปีเตอร์ ซิงเกอร์เป็นศาสตราจารย์ด้านชีวจริยศาสตร์ที่ University Center for Human Values ณ มหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน เป็นที่รู้จักในระดับสากลหลังจากตีพิมพ์หนังสือเรื่อง Animal Liberation นอกจากนี้ยังมีหนังสือเรื่อง The Life You Can Save ซึ่งเป็นหนังสือที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2009 งานเขียนของเขาได้รับการแปลเป็นภาษาต่างๆ มากกว่าสามสิบภาษา อีกทั้งผลงานที่มีชื่อเสียงเล่มอื่นอย่าง practical Ethics ฉบับแปลไทยคือ จริยศาสตร์ภาคปฏิบัติ อีกเล่มอย่าง Why Vegan? แปลไทยในชื่อ วางเนื้อนั่นลงซะ: คู่มือการกินอย่างมีจริยธรรม นอกจากนั้นในปี 2021 ซิงเกอร์ยังได้รับรางวัล Berggruem Prize สาขาปรัชญาและวัฒนธรรม เขาเป็นตัวแทนของนักปรัชญาตะวันตกที่ต้องการสอบถามปัญหาทางปรัชญาต่อวงการพระพุทธศาสนามหายานเกี่ยวกับคำสอนและ

ท่าทีทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อปัญหาทางปรัชญาโดยเน้นไปที่ปัญหาทางจริยธรรมเป็นส่วนใหญ่

สื้อ เจาฮุ่ย เป็นชาวเมียนมาร์เกิด ณ เมืองย่างกุ้ง ประเทศเมียนมาร์ บรรพบุรุษของท่านเป็นคนเทศมณฑลเหมย์ มณฑลกวางตุ้ง ประเทศจีน ท่านสำเร็จการศึกษาภาควิชาภาษาจีนจากมหาวิทยาลัยครูแห่งชาติไต้หวัน ปัจจุบันท่านสอนในภาควิชาศาสนาและวัฒนธรรมที่มหาวิทยาลัยฮวนชวง เมืองซินจู๋ ประเทศไต้หวัน และเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาและคณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮวนชอง จากที่ท่านเป็นคนรักสัตว์จึงได้ก่อตั้งสมาคมพิทักษ์รักษ์ชีวิตขึ้นในปี 1993 เพื่อปรับปรุงสวัสดิภาพสัตว์ในไต้หวัน และต่อมาได้บวนภิกษุณีในปี 1978 ต่อมาท่านตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนาจึงได้ก่อตั้งวิทยาลัยพุทธศาสนาหงชื่อในไต้หวัน เพื่อได้เสนอหลักสูตรสำหรับการศึกษาพุทธศาสนาและการศึกษาของสงฆ์ ท่านถือว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณขององค์กรเช่นเดียวกับองค์ทะไลลามะองค์ที่ 14 ท่านติช นัท ฮันห์ และท่านพุทธทาส ท่านยังได้รับรางวัลวรรณกรรมจีน สาขาวาทกรรมวัฒนธรรมจากสมาคมวรรณกรรมและศิลปะจีน ประเทศไต้หวัน และได้รับรางวัลสันติภาพนิวาโน ของญี่ปุ่น ในปี 2021 อันเป็นที่รู้จักในฐานะโนเลบทางศาสนา งานส่วนใหญ่ของท่านเป็นงานบรรยาย ส่วนการได้มาตอบคำถามในหนังสือเล่มนี้จึงนับเป็นการใช้ศาสนาเชิงปฏิบัติ (practical religion) มาตอบคำถามไม่ใช่แค่ใช้ทฤษฎีเท่านั้น

หนังสือเล่มนี้มีขนาดประมาณ A5 เล็กกระทัดรัด เนื้อกระดาษถนอมสายตาพิมพ์ดำ จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์สำนักนิสิตสามย่านที่ถือว่าเป็นสำนักพิมพ์ที่แปลผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาและศาสนาออกมาเป็นจำนวนมาก โดยการพิมพ์ครั้งนี้เป็นครั้งแรก มีนาคม 2567 มีความหนา 296 หน้า ภาพรวมของหนังสือเล่มนี้ ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 8 บท ได้แก่ บทที่ 1 ชื่อว่า “รากฐานแห่งจริยธรรม” บทที่ 2 ชื่อว่า “แนวคิดหลักทางพุทธศาสนา: กรรมและนิพพาน” บทที่ 3 ชื่อว่า “ผู้หญิงและความเสมอภาค” บทที่ 4 ชื่อว่า “เพศ” บทที่ 5 ชื่อว่า “การวิจัยเอ็มบริโอและการทำแท้ง” บทที่ 6 ชื่อว่า “สวัสดิภาพสัตว์” บทที่ 7 ชื่อว่า “การุณยฆาตและการฆ่าตัวตาย” บทที่ 8 ชื่อว่า “โทษประหารและการฆ่าในสงคราม”

เนื้อหา

บทที่ 1 ชื่อว่า “รากฐานแห่งจริยธรรม” เป็นการนำเสนอประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาจริยศาสตร์พื้นฐานที่ซิงเกอร์ถามว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นประโยชน์นิยมแค่ไหน เพราะในฐานะนักประโยชน์นิยมถือว่าการกระทำหนึ่งไม่ว่าถูกหรือผิดนั้นขึ้นอยู่กับว่าการกระทำนี้จะนำไปสู่ผลที่ดีกว่าสิ่งอื่นๆ ที่ได้ทำหรือไม่ แนวคิดนี้สอดคล้องกับพุทธหรือไม่ โดยการกระทำใดที่ชาวพุทธจะไม่มีวันทำเพราะหากว่ามีการกระทำบางอย่างที่ชาวพุทธไม่มีวันทำแม้ว่าจะให้ผลที่สุดก็ตาม พุทธศาสนาย่อมไม่ใช่ประโยชน์นิยม เช่น ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกกล่าวว่าการเจตนาฆ่ามนุษย์ผู้บริสุทธิ์นั้นผิดเสมอ ขณะที่นักประโยชน์นิยมจะพูดว่าถ้าวิธีเดียวที่จะช่วยชีวิตมนุษย์ผู้บริสุทธิ์จำนวนมากจากการถูกฆ่าได้คือคุณต้องฆ่ามนุษย์ผู้บริสุทธิ์คนหนึ่ง ซึ่งแน่นอนว่าน่าลำบากใจอย่างยิ่ง แต่ก็อาจเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

เจาฮุ่ยได้เสนอคำตอบบนฐานคิดว่า ได้เสนอแนวคิด ๒ อย่างคือประโยชน์นิยมกับกรณียธรรม คือการตัดสินถูกผิดมาจากกฎทอง แต่การมองว่าพุทธคล้ายคลึงกับลัทธิประโยชน์นิยม เพราะมักจะอ้างถึงคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสละความสุขทางโลกเพื่อแสวงหาหนทางให้สรรพสัตว์หลุดพ้นจาก

การเกิด แก่ เจ็บและตาย จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญในการที่พระพุทธองค์ทำเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น แต่บางครั้งก็มีกฎทองที่กำหนดวิธีปฏิบัติทางศีลธรรม คือการที่เราจะฆ่าคนหนึ่งเพื่อผู้บริสุทธิ์อีกหลายคนนั้น ดูเหมือนว่า ชาวพุทธจะตัดสอนตามกฎทองคำทางศีลธรรม ทั้งนี้มาจากการมองว่าพระสูตรในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นประเภทต้องตีความต่อหรือไม่ต้องตีความก็ได้ การจะปฏิบัติตามกฎทองหรือจะเลือกก่อประโยชน์สูงสุดล้วนเป็นการเลือกทางที่ออกที่ดีที่สุด อย่างพระสูตรหนึ่งที่เสนอถึงการที่พระโพธิสัตว์กำลังบำเพ็ญบารมีอยู่ นกอินทรีย์ตัวหนึ่งเข้าจู่โจมนกพิราบ นกพิราบมาขอความช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงได้ปกป้องนกพิราบจากนกอินทรีย์เพราะความเมตตา เป็นที่มาของข้อโต้เถียงระหว่างนกอินทรีย์กับพระโพธิสัตว์ว่า ท่านช่วยเหลือนกพิราบด้วยความเมตตา แต่ท่านช่างโหดร้ายกับข้าเหลือเกิด หากข้าไม่มีอาหารก็จะต้องอดตาย เมื่อเป็นอย่างนั้นพระโพธิสัตว์จึงตัดเนื้อหาต้นขาตนเองแล้วมอบให้นกอินทรีย์ผู้หิวโหย เป็นเหมือนว่าพระโพธิสัตว์เสียสละตนเองแทนการเสียสละชีวิตที่บริสุทธิ์อื่นใด และอีกกรณีที่พระศากยมุนีโพธิสัตว์ได้ร่วมไปในเรือขนสินค้ากับพ่อค้าห้าร้อย แต่โชคร้ายที่กัปตันเรือเป็นโจรสลัด เขาจึงมอมเหล้าทุกคนเพื่อหวังจะปล้นสมบัติ แต่พระโพธิสัตว์รู้ตัวเนื่องจากไม่ดื่มสุรา ท่านเห็นกัปตันเรือจะฆ่าคน ท่านตระหนักว่าไม่ใช่แค่พ่อค้าเท่านั้นที่จะต้องเสียชีวิต แต่ยังรวมถึงครอบครัวที่จะต้องสูญเสียด้วย กัปตันเรือกำลังจะทำสิ่งชั่วร้ายจนตัวเองต้องลงไปสู่นรกภูมิ ด้วยความเมตตาต่อพ่อค้าทั้งห้าร้อยคนต่อครอบครัวของพวกเขาและต่อโจรสลัด ท่านจังตัดสินใจผลักกัปตันลงทะเล ท่านรู้ว่าท่านจะต้องรับผลจากการฆ่าและท่านก็เต็มใจรับ เรื่องนี้เมื่อพิจารณาแล้วท่านยึดเอาประโยชน์สูงสุดที่เป็นไปได้ไว้ เรื่องชาดกนี้จึงมองว่าโจรสลัดไม่ใช่คนบริสุทธิ์ การพิจารณาว่าโจรสลัดที่พระโพธิสัตว์จะฆ่าไม่บริสุทธิ์เป็นคนชั่วร้ายและพระโพธิสัตว์ยอมรับผลที่จะตามมาได้ การละเว้นศีลข้อปาณาติปาตจึงเป็นไปได้ในกรณีพิเศษนี้ (ปีเตอร์ ซิงเกอร์ และสื้อ เจาฮุ่ย, 2565)

ประเด็นการใช้หลักประโยชน์กับกรณียธรรมมีเงื่อนไขในการพิจารณาการใช้วิภัชชวาทในการตีความทั้งนี้มาจากหลักการพื้นฐานเรื่องกฎทองคำนั้นได้ถูกวางไว้เป็นหลักปฏิบัติอยู่แล้ว แต่หากมีข้อพิจารณาที่จะเข้ามาอธิบายเพิ่มก็ต้องกล่าวถึงประโยชน์ทั้งในแง่ประโยชน์ตนและผู้อื่น หากช่างน้ำหนักด้วยการใช้เหตุผลจะพบว่าต้องคำนึงถึงประโยชน์ผู้อื่นก่อนเป็นสำคัญ แม้จะเสียประโยชน์ตนเอง ซึ่งการอธิบายนี้จะต้องอาศัยความเข้าใจอย่างท่องแท้ในความเข้าใจนั้นจริงๆ ไม่ใช่แค่เพียงคาดเดาเอาเอง

บทที่ 2 ชื่อว่า “แนวคิดหลักทางพุทธศาสนา: กรรมและนิพพาน” ในเบื้องต้นซิงเกอร์ได้ถามถึงความเข้าใจที่ชาวพุทธมีต่อเรื่องกรรมว่าเป็นอย่างไร ชาวพุทธเชื่อหรือไม่ว่าคนทำชั่วจะทุกข์ทรมานจากการกระทำของเขาเอง เจาฮุ่ยได้กล่าวโดยอ้างถึงความเข้าใจพื้นฐานเรื่องกรรมมาจากการเข้าใจศาสนาพราหมณ์ที่มีความเชื่ออาตมันและอาตมันนี้เราที่ทำการทั้งหมดและจะต้องรับผลการกระทำนั้น ขณะที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงยอมรับอย่างนั้น ทรงยอมรับว่ากรรมเป็นผลจากการกระทำของเรา แต่ไม่ยอมรับแนวคิดเรื่องอาตมัน ซึ่งมีลักษณะเป็นตัวตนที่ต่อเนื่อง ถาวร และเป็นอิสระ พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่มีอาตมันที่คงอยู่ต่อไปเรื่อยๆ เพราะการประกอบรวมของร่างกาย จิตใจ และสาเหตุและปัจจัยอื่นๆ ล้วนเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นคุณูปการของพระพุทธศาสนาต่อแนวคิดเรื่องกรรมก็คือการเปิดโอกาสให้เปลี่ยนแปลงได้ แม้ว่าคนๆ หนึ่งอาจเคยทำกรรมชั่วไว้มาก แต่ถ้าคนๆ นั้นเริ่มเปลี่ยนแปลง ผลที่ตามมาก็จะแตกต่างกัน อีกส่วนหนึ่งคือพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงพยากรณ์หรือ

โน้มน้าวผู้คนให้ยอมรับแนวคิดเรื่องกรรมและผลกรรม ในทางกลับกัน หากมีนักปฏิบัติที่ต้องการมีประสบการณ์หรือรับรู้ถึงการทำงานของผลที่เกิดจากกรรมอย่างถ่องแท้ พระพุทธองค์จะทรงสนับสนุนให้พวกเขาบ่มเพาะและฝึกฝนการปฏิบัติให้ลึกซึ้ง เพื่อที่พวกเขาจะได้ตื่นตัว ตื่นรู้และตระหนักรู้มากขึ้นจนสามารถรับรู้ได้ว่าการกระทำหนึ่งๆ นำไปสู่ผลที่ตามมาอย่างไร

ประเด็นในเนื้อหาตอนนี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการมุ่งไปที่การเข้าใจบริบทของคำสอนพื้นฐานเรื่องกรรมและเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ด้วยการอ้างถึงการกระทำและผลการกระทำท้ายที่สุดคือการไม่มีตัวตนที่จะรับผลนั้นเป็นเข้าใจยากในมุมมองของซิงเกอร์ ขณะที่การอธิบายที่เข้าใจง่ายสุดในบทนี้คือการยกตัวอย่างและการนำเสนอที่เป็นรูปธรรมอย่างองค์กรที่ทำประโยชน์เพื่อสาธารณะถือเป็นการนำพระพุทธศาสนามาสู่การช่วยเหลือคนให้พ้นจากทุกข์ได้จริง ไม่ใช่แค่เพียงคำสอนที่มุ่งเน้นการหลุดพ้นจากโลกนี้แต่เพียงอย่างเดียว เพราะสังคมไม่ได้ประโยชน์และไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนที่จะช่วยให้คนหลุดพ้นจากความทุกข์ในการมีชีวิตที่ดีได้อย่างชัดเจน

บทที่ 3 ชื่อว่า “ผู้หญิงและความเสมอภาค” ซิงเกอร์ได้ตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับมุมมองทางศาสนาว่าส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นปิตาธิปไตย ส่วนแนวคิดสตรีนิยมสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง เจาฮุ่ยได้ตอบว่า สตรีชาวพุทธที่ปรารถนาจะเป็นภิกษุณีต้องเผชิญกับพระธรรมในพระไตรปิฎกซึ่งมักจะโน้มน้าวผู้อ่านอยู่บ่อยครั้งว่าผู้หญิงเป็นรองผู้ชาย ผู้หญิงจำนวนมากเต็มใจอยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้ชายอยู่ดี การเคลื่อนไหวทางสังคมเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ได้ เจาฮุ่ยได้เสนอมุมมองเรื่องกาลามสูตรมาเป็นฐานในการมองว่าหลักการที่เสนอให้ภิกษุสั่งสอนภิกษุณีได้นั้น หรือกฎที่กำหนดให้ภิกษุสามารถกล่าวตักเตือนภิกษุณีได้ แต่ภิกษุณีไม่อาจพูดจาว่าร้ายภิกษุได้ ดูเหมือนพระวินัยข้อนี้จะให้เหตุผลเพียงพอที่จะมองว่าภิกษุใช้อำนาจโดยมิชอบสังเกตได้จากความสัมพันธ์กับฆราวาสเช่น ข้อวินัยว่า ฆราวาสที่น่าเชื่อถือสามารถรายงานความผิดของพระภิกษุต่อคณะสงฆ์ ต่อข้อเรียกร้องนี้พระภิกษุมองว่าฆราวาสไม่มีสิทธิ์แทรกแซงพฤติกรรมของพระสงฆ์ อาตมาหาข้อความที่ขัดแย้งกันทั้งหมดในคัมภีร์แล้วหักล้างไปทีละข้อ เพื่อแสดงให้เห็นข้อบกพร่องและความเข้าใจผิดทั้งหมดที่เป็นเหตุผลเพียงพอให้เราลบล้างข้อขัดแย้งเหล่านี้ ผลคือพระสงฆ์บางรูปจะชื่นชมและสนับสนุนสิ่งที่อาตมาทำอย่างแท้จริง แต่พระรูปอื่นๆ พยายามที่จะสบประมาทผลของการคัดค้านของอาตมา พระสงฆ์บางรูปทั้งชายและหญิงยังคงปฏิบัติตนตามวิถีปฏิบัติที่ทำตามๆ กันมานาน โดยเพิกเฉยต่อความจำเป็นที่จะต้องล้มล้างกฎที่ให้ภิกษุณีอยู่ใต้บังคับบัญชาของภิกษุ หากเรามีส่วนในฐานะคณะสงฆ์ในการอภิปรายเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันนี้ ภิกษุบางรูปก็จะไม่ยอมให้เราพูดคุยเรื่องนี้กันได้เพราะเราไม่ควรสาวไส้ให้กากิน แต่อาตมาไม่เชื่อว่าเราควรซุกปัญหาเหล่านี้ไว้แต่ในชุมชนของเรา แต่ควรแสดงออกต่อสาธารณชน องค์ทะไลลามะมีกำหนดเสด็จเยือนไต้หวันในฤดูใบไม้ผลิปี 2001 ทำให้ท่านได้มีโอกาสเปิดเผยกฎเหยียดเพศในที่ชุมชนพุทธต่อสาธารณชนตามประกาศขององค์กร โดยท่านได้ประกาศต่อองค์ทะไลลามะและสาธารณชนว่า ความคิดทางศีลธรรมในศตวรรษใหม่นั้นเผอิญสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับความเสมอภาคเพื่อสรรพสัตว์ โดยพื้นฐานแล้วท้าทายทัศนะของศีลธรรมของผู้นับถือลัทธิคลั่งบุรุษเพศและลัทธิคลั่งสายพันธุ์มนุษย์ ชุมชนพุทธไต้หวันแสดงให้เห็นความก้าวหน้าในประเด็นดังกล่าว จึงขอพระองค์ทรงโปรดพิจารณาเรียนรู้จากพัฒนาการการเผยแผ่พระธรรมที่ไต้หวัน แม้ภิกษุและภิกษุณีในไต้หวันจะเป็นชุมชนทางจิตวิญญาณสองแห่งที่แยกกัน แต่การเลือก

ปฏิบัติทางเพศก็ยังคงอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้หญิงที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบทิเบตยังมีสถานะที่เลวร้ายยิ่งกว่า เพราะประเพณีทิเบตไม่อนุญาตให้มีภิกษุณีสงฆ์ด้วยซ้ำไป

ประเด็นเกี่ยวกับการใช้การตีความคัมภีร์มาอธิบายสิทธิทางสังคมเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมมีข้อเสนอทางด้านความเสมอภาคและความเป็นหญิงที่ต้องมีการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันได้ แต่เมื่อในสมัยพุทธกาลมีข้อบัญญัติที่ต้องให้ผู้หญิงยอมต่อผู้ชายอาจเป็นไปตามหลักพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับสังคมเท่านั้น แต่ในแง่ของเป็นจริงแล้ว ทุกคนล้วนเท่าเทียมกันในแง่การบรรลุธรรม แต่ที่ต่างกันมาจากสังคม การยอมรับและเข้าใจใหม่จึงเป็นวิธีการทางการให้เหตุผลที่ต้องละเอียดและรอบคอบอย่างยิ่ง

บทที่ 4 ชื่อว่า “เพศ” ในบทนี้ ซิงเกอร์ได้สอบถามเกี่ยวกับการการเข้าใจการปลดแอกทางเพศหมายถึงอิสรภาพจากการกดทับทางเพศ หรือการหลุดพ้นจากเซ็กซ์ ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นการมีอิสระด้วยการละเว้นจากเซ็กซ์หรือจากความปรารถนาที่จะมีเซ็กซ์ การหลุดพ้นจากเซ็กซ์จึงดูเหมือนว่าจะเชื่อมโยงไปกับการถือพรหมจรรย์ วลีนี้ซื่อถึงสภาวะที่ปราศจากความต้องการทางเพศเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ชาวคริสต์มองว่าว่าการที่เราควบคุมตัวไม่ได้ ก็ควรแต่งงานเพราะการแต่งงานดีกว่าถูกแผดเผา หมายความว่า ถ้าคุณไม่แต่งงาน คุณอาจทำบาปด้วยการมีเซ็กซ์นอกสมรส แล้วคุณก็ถูกแผดเผาในนรก เจาฮุ่ยมองประเด็นนี้ว่า เรื่องเซ็กซ์มีลักษณะกำกวมมานาน เซ็กเป็นแนวคิดที่ดึงดูดใจอย่างมาก มันทึดดูดใจและน่าหลงใหลมากเสียจนผู้คนเต็มใจยอมจำนนต่อความสำราญของเซ็กซ์และปรารถนาที่จะมีเซ็กซ์ แต่นี่เป็นสิ่งที่คนกลัวกับสถานการณ์ที่เรารู้สึกว่ามีอำนาจควบคุมน้อยลงไป การกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างความรักกับเซ็กซ์เป็นปัญหา เมื่อความรักกับเซ็กซ์เป็นของคู่กันจริงสำหรับคู่สมรสส่วนใหญ่ แต่สำหรับพนักงานบริการทางเพศและลูกค้าของพวกเขาแล้วเซ็กซ์เกิดขึ้นโดยปราศจากความรัก การคุมกำเนิดจึงสำคัญอย่างแน่นอน เพราะมันแก้ปัญหาว่าบุตรควรเป็นญาติฝ่ายใดและใครรับผิดชอบเลี้ยงดูเด็ก หากเข้าใจเช่นนี้แล้ว เราสามารถคิดเกี่ยวกับทัศนะทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับเซ็กซ์และความรักได้ เพราะการรักตัวเองอาจนำไปสู่ความยึดมั่นในตัวตนการปรนปรือร่างกายของตน โดยเฉพาะการสนองความกำหนดของประสาทสัมผัสทางกาย กามคุณ 5 สัมพันกับปสาทรูป 5 ความกำหนัดเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นจากการรักตัวเองอันเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ใครก็ตามเมื่อรักตัวเอง ก็ย่อมปรารถนาสภาวะที่สนองความกำหนัดของปสาทรูป เมื่อหิวก็ต้องกินเมื่อกระหายก็ต้องดื่ม ถ้าบุคคลผู้มุ่งสนองความกำหนัดในกามไม่ได้ถือว่าทำผิดจริยธรรมตราบเท่าที่บุคคลนั้นไม่เบียดเบียนผู้อื่น (ปีเตอร์ ซิงเกอร์ และสื้อ เจาฮุ่ย, 2565)

ในบทนี้ มีประเด็นการปลดแอกทางเพศเป็นเรื่องของสร้างรสนิยมใหม่ทางเพศ แต่ในทางพระพุทธศาสนามองว่าการปลดแอกจริงๆ แล้วคือการเลิกความต้องการทางเพศเพราะเป็นการนำไปสู่ความทุกข์

บทที่ 5 ชื่อว่า “การวิจัยเอ็มบริโอและการทำแท้ง” ในบทนี้ ซิงเกอร์ได้สอบถามถึงศีลที่เกี่ยวกับการละเว้นการฆ่าให้มากขึ้น พืชเป็นสิ่งมีชีวิต แต่เราฆ่าพืช ทั้งพืชที่เรากินและวัชพืชที่เราต้องทำลายเพื่อให้พืชที่เรากินได้เติบโต หากการฆ่าพืชไม่ผิด ดั้งนั้นเราฆ่าสิ่งมีชีวิตก็ไม่สามารถแก้ปัญหาว่าการกระทำของเราผิดหรือไม่ เอ็มบริโอที่เจริญอยู่ในระยะแรกของพัฒนาการซึ่งอาจถูกฆ่าเพื่อเอาสเต็มเซลล์นั้นไม่สามารถรู้สึกเจ็บปวดได้ซึ่งไม่ต่างจากผักกาดหอมที่เรากินในมื้อเที่ยงเลย หากการฆ่าเอ็มบริโอไม่ต่างอะไรกับการตัดผักกาดหอมมากินแล้ว เช่นนั้นเราควรคัดค้านการฆ่าเอ็มบริโอจริงๆ

หรือ? เจาฮุ่ยตอบว่า เราจำเป็นต้องอธิบายให้ชัดเจน ไม่ใช่เอาประเด็นการฆ่าเอ็มบริโอกับการตัดผักกาดหอมมาเปรียบเทียบกัน หลักการทางศีลธรรมทั้งหมดต้องสามารถปฏิบัติได้จริง เมื่อผู้คนตระหนักถึงการกระทำของตนอย่างชัดเจน เมื่อพวกเขาตัดผักกาดหอมมากกว่าตอนที่พวกเขาฆ่าเอ็มบริโอ เพราะเราต้องมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์หรืออุปกรณ์เทคโนโลยีเพื่อเข้าใจสภาพของเอ็มบริโอได้ ดังนั้นผู้คนจะตระหนักถึงและมีความรู้สึกต่อเอ็มบริโอน้อยกว่าที่พวกเขามีต่อสิ่งมีชีวิตที่พวกเขามีประสบการณ์ตรง เช่น ผักกาดหอม คนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้สึกต่อเอ็มบริโอ ส่งผลให้การชำแหละเอ็มบริโอกลายเป็นประเด็นทางจริยธรรมที่ซับซ้อนยิ่งกว่าการฆ่าสัตว์เสียอีก เพราะจะมีนักวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์และชีววิทยาระดับนำและนักวิชาการด้านจริยธรรมกลุ่มเล็กๆ เท่านั้นที่อภิปรายเรื่องนี้กัน ความรู้สึกร่วมที่มีต่อเอ็มบริโอจะเป็นไปได้ก็เมื่อมีอุปกรณ์ที่ช่วยให้เราสามารถสังเกตสัญชาตญาณการเอาตัวรอดที่แข็งแกร่งของเอ็มบริโอได้ อุปกรณ์นี้ยังสามารถช่วยให้สาธารณชนทั่วไปเข้าใจเอ็มบริโอได้ดีขึ้น และขยายขอบเขตประสบการณ์ของพวกเขา พุทธศาสนามีความเห็นที่คล้ายกันกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เกี่ยวกับประเด็นนี้ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบันทึกว่าเมื่อเอ็มบริโอกำลังก่อตัว มันจะยังไม่พัฒนาความสามารถในการรู้สึกเจ็บปวดในช่วง 14 วันแรกหลังการปฏิสนธิ คัมภีร์พุทธแบ่งช่วงเวลาตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงวันที่ 266 หลังจากนั้น ระยะ 7 วันแรก เอ็มบริโอประกอบด้วยของเหลวเป็นหยดๆ เรียกว่า กลละ 7 วันที่สอง เอ็มบริโอจะกลายเป็นก้อนวุ้นซึ่งยังไม่รู้สึกเจ็บปวด เรียกว่า อัพพุทะ ระยะ 7 วันต่อมา เป็นรูปร่างเหมือนก้อนเนื้ออ่อนนุ่ม เรียกว่า เปสิ หากเราใช้มุมมองทางพระพุทธศาสนาในการตัดสินทางจริยธรรม หากเราโต้แย้งว่าเราอาจทำลายเอ็มบริโอได้เพราะมันไม่รู้สึกเจ็บปวด เราก็สามารถทำอะไรกับสัตว์ก็ได้ตราบที่มันไม่รู้สึกเจ็บปวด รวมถึงฆ่าพวกมันด้วย ข้อสรุปนี้ยังใช้ได้กับผู้ป่วยอาการโคม่าด้วย ถ้าผุ้ป่วยไม่รู้สึกเจ็บปวดแล้ว เราสามารถฆ่าเขาได้ใช่ไหม ซึ่งไม่น่าเป็นอย่างนั้น เราจึงต้องยอมรับและตระหนักว่าแม้เอ็มบริโอระยะแรกจะไม่รู้สึกเจ็บปวด แต่พวกมันก็ยังมีสัญชาตญาณในการเอาชีวิตรอดที่แข็งแกร่ง สัญชาตญาณการเอาชีวิตรอดของเอ็มบริโอจะทำให้มันพัฒนาไปเรื่อยๆ จนเป็นรูปเป็นร่างและกลายเป็นทารกที่เติบโตในครรภ์ เราจำเป็นต้องใช้เอ็มบริโอในระดับเดียวกับที่เราจำเป็นต้องกินผักเพื่อความอยู่รอดหรือไม่ หากจำเป็น เราจะมีความเข้าใจร่วมกันสำหรับทั้งการใช้เอ็มบริโอและการกินผัก อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการเปรียบเทียบระหว่างความจำเป็นของเราในการใช้เอ็มบริโอกับความจำเป็นของเราในการกินผัก หากเราไม่ยืนกรานว่าจำเป็นต้องหาวิธีอื่นแทนการใช้เอ็มบริโอและยอมรับเหตุผลที่ว่า เนื่องจากเอ็มบริโอไม่สามารถรู้สึกเจ็บปวดได้ เราจึงฆ่ามันได้ไม่ผิด เหตุผลเดียวกันนี้ก็สามารถสนับสนุนการใช้สัตว์ในการทดลองได้เช่นเดียวกัน (ปีเตอร์ ซิงเกอร์ และสื้อ เจาฮุ่ย, 2565)

บทนี้เป็นการโต้แย้งทางเหตุผลเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากคัมภีร์ไม่ได้ระบุไว้ชัดเกี่ยวกับข้อความทั้งหมด เป็นวิธีการตีความและเข้าใจผ่านการฆ่าที่ทำได้หรือไม่ทั้งสัตว์และพืช แต่จะพบว่า ไม่อาจทำได้ถ้าเป็นไปในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งการให้เหตุผลแบบจำเป็นเป็นข้อเสนอให้การตัดสินดีและชั่วเป็นเรื่องของการตรวจสอบได้ หากจะผิดก็เพราะความจำเป็น แต่ความจำเป็นนั้นอาจไม่ใช่ทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากการอ้างหลักการที่เป็นนามธรรมหรือชุดของสิทธิที่จะใช้ตัดสินในทุกสถานการณ์ที่เป็นไปได้ทั้งหมดนั้นไม่ถูกต้อง เราไม่สามารถตัดสินได้ว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิดโดยไม่พิจารณาผลที่จะเกิดตามมาด้วย

บทที่ 6 ชื่อว่า “สวัสดิภาพสัตว์” ในบทนี้ ซิงเกอร์พิจารณาถึงความเท่าเทียม โดยเขาตั้ง

ประเด็นคำถามต่อเรื่องนี้ว่า ความเท่าเทียมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ทุกคน แต่ทุกสรรพชีวิตก็มีผลประโยชน์ของตนไม่ต่างจากมนุษย์ และหากเราจำกัดการพิจารณาอย่างเท่าเทียมไว้เฉพาะกับสมาชิกร่วมสายพันธุ์ เราได้สร้างหมวดหมู่ของการเลือกปฏิบัติที่ไม่เกี่ยวข้องกันขึ้นมาอีกลักษณะหนึ่ง คือลัทธิเหยียดสายพันธุ์ (speciesism) ตราบใดก็ตามที่สิ่งมีชีวิตยังรู้สึกเจ็บปวดได้ เราควรระบุว่าความเจ็บปวดนั้นจะเกิดกับมนุษย์หรือสัตว์อื่นก็ตาม แนวคิดนี้ไม่ได้มีนัยว่าเราควรปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์อื่นในลักษณะเดียวกัน หรือแม้แต่ให้คุณค่าแก่ชีวิตของพวกเขาอย่างเท่าเทียมกัน แนวคิดนี้เป็นรากฐานสำคัญสำหรับการวิพากษ์อย่างหนักแน่นถึงวิธีที่เราปฏิบัติต่อสัตว์ในปัจจุบัน เพราะบ่อยครั้งเรามักละเลยผลประโยชน์ของเหล่าสัตว์ หรือถ้าบางครั้งเราอาจจะคำนึงถึงพวกบ้าง แต่ก็ยังน้อยกว่าที่เราให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ลักษระเดียวกันของมนุษย์เป็นอย่างมาก เจาฮุ่ย ตอบว่า หลักพื้นฐานของพระพุทธศาสนาก็คือ การทำงานของเหตุและปัจจัยมีที่มาจากปฏิจจสมุปบาท เพราะปัจจัยทั้งหมดต่างปรากฏขึ้นพร้อมกันและดำเนินไปด้วยกัน ด้วยหลักการนี้และประสบการณ์จริงของเรา เราจำเป็นต้องเข้าใจว่าไม่ง่ายเลยที่จะพูดว่าความเท่าเทียมคืออะไร หากสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแตกต่างกัน ความเท่าเทียมและความเสมอภาคค่อนข้างจะแตกต่างกัน เราไม่อาจปฏิเสธความแตกต่างของสิ่งมีชีวิตได้ เช่น ระดับที่แตกต่างกันของความดี ความสุข คุณค่า หรือความสามารถที่จะรู้สึกเจ็บปวด แต่เราไม่อาจใช้ความต่างเหล่านี้เป็นข้ออ้างสำหรับความไม่เท่าเทียมหรือการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมบนพื้นฐานของเพศ สายพันธุ์ หรือเชื้อชาติ ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงความเท่าเทียมกันไว้คือสัตว์สามารถประสบกับความสุขและความทุกข์และมีสัญชาตญาณที่เข้มแข็งในการหลีกเลี่ยงความทุกข์และบรรลุความสุขเช่นเดียวกับมนุษย์ เราสามารถมองการรับรู้ความทุกข์และความสุขได้จากด้านของผู้กระทำทางศีลธรรม (moral agent) อันเป็นความสามารถในการตระหนักรู้ถึงความทุกข์ที่อาจเกิดขึ้นต่อสัตว์ต่างๆ เราจึงพยายามขจัดความทุกข์และเพิ่มพูนความสุขแก่พวกมัน เมื่อทำเช่นนั้น เราจะค้นพบระดับความเข้าใจที่หลากหลายของผู้กระทำทางศีลธรรมที่ต่างกัน บางคนสามารถเห็นอกเห็นใจอย่างยิ่งต่อความเจ็บปวดของผู้อื่น ในขณะที่บางคนก็เฉยชา การพัฒนาความมีศีลธรรมจึงเป็นการเป็นคนกระทำที่ดีขึ้นแก่ทุกคน (ปีเตอร์ ซิงเกอร์ และสื้อ เจาฮุ่ย, 2565)

บทนี้ อ้างถึงประเด็นปัญหาของความเท่าเทียมของสัตว์ผ่านการเท่าเทียมของสิ่งมีชีวิตที่รักสุขเกลียดทุกข์ แต่มนุษย์เท่านั้นที่จะเข้าใจและพัฒนาสิ่งนี้ได้ อีกทั้งยังนำเสนอมุมมองพระพุทธศาสนาผ่านการลดละสิ่งที่จะทำร้ายสัตว์และสร้างการอยู่ร่วมกันด้วยดีอย่างการกินมังสวิรัติที่จะช่วยทำให้มนุษย์เบียดเบียนสัตว์น้อยลง

บทที่ 7 ชื่อว่า “การุณยฆาตและการฆ่าตัวตาย” ในบทนี้ ซิงเกอร์ได้เริ่มต้นตั้งคำถามว่าการจบชีวิตนี้ถือว่ามีเหตุผลได้หรือไม่ มีกรณีของเคร์รี รอเบิร์ตสัน ชาวรัฐวิกตอเรีย ประเทศออสเตรเลีย เมื่ออายุ 52 เธอได้รับวินิจฉัยว่าเป็นมะเร็งเต้านม แม้ได้รับการรักษาในปีต่อๆ มา แต่มะเร็งได้แพร่กระจายไปยังกระดูก ปอด สมอง และตับของเธอ เดือนมีนาคม ปี 2019 เดร์รีตัดสินใจว่าผลข้างเคียงของการรักษาที่เธอได้รับอยู่กำลังทำลายคุณภาพชีวิตที่เหลือของเธอ ถึงกระนั้น เธอก็รู้สึกอุ่นใจที่รัฐสภาของรัฐวิกตอเรียได้ผ่านกฎหมายการุณยฆาต ซึ่งอนุญาติให้ชาววิกตอเรียผู้ที่แพทย์รับรองว่ามีชีวิตอยู่ได้ไม่ถึงหกเดือนและมีคุณสมบัติตรงตามเงื่อนไขที่เข้มงวดข้ออื่นๆ สามารถร้องขอและรับความช่วยเหลือในการจบชีวิตจากแพทย์ของตนได้ จนเธอได้เสียชีวิตอย่างสงบสุข เคร์รีตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และเป็นการจบชีวิตอย่างสมเกียรติและไม่ทุกข์ทรมานเกินกว่าที่เธอต้องการ

ทน

เจาฮุ่ย ตอบประเด็นนี้โดยยกว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าการฆ่าทำให้เกิดอกุศลกรรม และการกระทำที่เป็นอกุศลจะทำให้เกิดทุกข์ตามกฎแห่งกรรม แต่เราต้องพิจารณาเจตนาเบื้องหลังการฆ่าทำให้เกิดความต่าง การฆ่าส่วนใหญ่ทำให้เกิดความตื่นตระหนก ความหวาดกลัว ความเจ็บปวด และความทุกข์ทรมาน ในทางกลับกัน หากเจตนาเบื้องหลังการฆ่าคือเพื่อลดความทุกข์ทรมานแสนสาหัส และการฆ่ามีประสิทธิผล อาตมาไม่คิดว่าพฤติกรรมนี้จะก่ออกุศลกรรมร้ายแรงอะไร อย่างไรก็ตาม หากการฆ่าครั้งนี้ทำให้เกิดอกุศลกรรมและความทุกข์ตามมา ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องก็ต้องรับผลตามมาเช่นกัน แต่ตามหลักพระพุทธศาสนา การุณยฆาตไม่ใช่ทางเลือกที่แนะนำอย่างยิ่ง ถึงกระนั้นคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ห้ามใช้มาตรการที่สามารถบรรเทาความทุกข์ของผู้ป่วยระยะสุดท้ายได้ ประเด็นการแบ่งแยกการฆ่าตัวตายซับซ้อนกว่าการุณยฆาต เพราะมีเหตุผลหลายประการที่ทำให้ผู้คนคิดฆ่าตัวตาย เช่น การแยกทางหรือความทุกข์ที่เกิดจากการหย่าร้าง หรือแรงกดดันมากเกินไปต่อนักศึกษาที่พยามยามอย่างหนักแต่ผลการเรียนกลับแย่หรือการล้มละลาย แม้มีพุทธบัญญัติห้ามการฆ่าตัวตาย แต่ก็มีอีกที่จะพบข้อมูลในคัมภีร์ยุคแรกที่มองว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงไม่เห็นด้วยกับการฆ่าตัวตาย อันมาจากกรณีผู้บรรลุธรรมแล้วฆ่าตัวตาย อันมาจากผู้บรรลุธรรมแล้วบรรลุอนัตตาขจัดความยึดมั่นในอัตตาได้สำเร็จแล้ว จบชีวิตตนก็จะไม่เกิดใหม่อีกต่อไป ความแตกต่างก็คือจิตสุดท้ายขณะที่ตายเป็นสิ่งสำคัญที่จะบอกได้ว่าคนที่ตายแล้วจะไปดีหรือไม่นั่นเอง (ปีเตอร์ ซิงเกอร์ และสื้อ เจาฮุ่ย, 2565)

ข้อนี้เป็นการให้เหตุผลในประเด็นการฆ่าทั้งให้คนอื่นฆ่าแบบการุณยฆาต และการฆ่าตนเอง แม้ในทางพระพุทธศาสนาจะให้เหตุผลเชิงสนับสนุนได้ แต่ความละเอียดในการพิจารณาก็เป็นเรื่องที่สังคมต้องใส่ใจ ทั้งนี้มาจากการพิจารณาทางจิตนั้นยังเป็นประเด็นที่ต้องพิจารณาในหลายกรณีในที่นี้มุ่งเน้นไปที่การพิจารณาสภาพแวดล้อม พฤติกรรมและผลที่เกิดขึ้น ประเด็นโต้แย้งกันนี้ได้ถูกอ้างถึงแต่ก็ยังต้องพิจารณาในส่วนของความรู้สึกภายในที่จะเข้าใจคำตอบในเรื่องนี้ได้ชัดขึ้น

บทที่ 8 ชื่อว่า “โทษประหารและการฆ่าในสงคราม” ในบทนี้ ซิงเกอร์ได้กล่าวถึงสถานการณ์ที่การปลิดชีวิตของผู้อื่นอาจเป็นสิ่งถูกต้องได้ สหรัฐอเมริกามีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับโทษประหาร ในจุดยืนของชาวพุทธ การประหารชีวิตฆาตกรเป็นสิ่งที่สมควรหรือไม่ เจาฮุ่ยได้เสนอว่ามุมมองตามประวัติศาสตร์ของคริสตจักรโรมันคาทอลิกได้ต่อสู้เพื่อยกเลิกโทษประหารชีวิต ปี 1988 สมเด็จพระสันตะปาปายอห์น ปอลที่ 2 ได้วิงวอนขอให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกบรรลุฉันทามติและเข้าใจว่าเราต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วนและเหมาะสมเกี่ยวกับการยกเลิกโทษประหาร รวมถึงองค์กรสิทธิมนุษยชนก็เห็นด้วยว่าโทษประหารเป็นความรุนแรงแบบหนึ่งที่ดำเนินการโดยรัฐ ขณะที่พระสงฆ์บางรูปในไต้หวันเสนอว่าการที่อาชญากรที่ปลิดชีวิตผู้อื่นควรถูกปลิดชีวิตคืนบ้างตามกฎแห่งกรรมนั้นยุติธรรมแล้ว แต่มุมมองชาวพุทธควรพิจารณาตามแนวทางนี้ก่อนคือ 1. ความเห็นอกเห็นใจเหยื่อและครอบครัวของเขา ตามกฎแห่งกรรมว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แม้ผู้กระทำผิดจะรอดพ้นจากการลงโทษทางกฎหมายได้ แต่พวกเขาไม่อาจหลีกหนีกฎแห่งกรรมได้ 2. การเคารพเจตจำนงของทั้งเหยื่อและอาชญากร หากโทษประหารถูกจำกัดเฉพาะกับการฆาตกรรม เหยื่อระดับปฐมภูมิก็ไม่มีชีวิตอยู่อีกแล้ว แต่ครอบครัวของเหยื่อระดับปฐมภูมิอาจถูกนับว่าเป็นเหยื่อด้วย แต่การลงโทษประหารนั้นต้องไม่ใช่เกี่ยวข้องกับความแค้นส่วนตัว อันเป็นผลของอกุศลกรรม และทำร้ายซึ่ง

กันและกันชาติแล้วชาติเล่าจนไม่มีทางออก เว้นเสียแต่ทั้งคู่จะเต็มใจยุติความบาดหมางเอง 3. การแก้ปัญหาการฆ่าด้วยการฆ่านั้นไม่สร้างสรรค์ พระพุทธเจ้าทรงระบุการไม่ฆ่าเป็นศีลข้อหนึ่ง อีกทั้งห้ามการยกย่องความตาย ให้เกียรติความตาย หรือการเกลี้ยกล่อมให้ผู้อื่นตาย การแก้ปัญหาการฆ่าด้วยการฆ่าจึงไม่ใช่วิธียุติปัญหา 4. มีความคลุมเครือทางจริยธรรมเกี่ยวกับการประหารชีวิต พุทธปรัชญาไม่สนับสนุนให้ทั้งเหยื่อและผู้กระทำความผิดแก้ปัญหาด้วยการฆ่า ฉะนั้น การดึงบุคคลที่สามเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในโทษประหารจึงยิ่งไม่เป็นที่ยอมรับ การดึงบุคคลอื่นเข้ามาในบ่วงแห่งการฆ่าจึงเป็นการทำให้เพชฌฆาตเข้ามาในเรื่องนี้ ไม่ว่าจะมาในแง่ของการมีอาชีพก็คงไม่มีใครอยากทำหน้าที่นี้ 5. การยึดหลักตาต่อตา ฟันต่อฟัน มีผลตามมาทางจิตใจทำให้เกิดความรุนแรงตามมา 6. ความชัดเจนในแนวคิดการยกเลิกโทษประหารชีวิตและมาตรการที่เกี่ยวข้อง โดยการยกเลิกโทษประหารจำเป็นต้องมีมาตรการที่สอดคล้องเช่นโทษจำคุกตลอดชีวิต การที่ประชาชนทั่วไปไม่ต้องการจ่ายภาษีเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในเรือนจำก็สมเหตุสมผลอยู่ ฝ่ายบริหารเรือนจำอาจต้องกำหนดให้นักโทษทำงานและหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง และอาจถึงขั้นให้นักโทษชดเชยรายได้ตลอดชีวิตของตนให้แก่เหยื่อและครอบครัวของเหยื่อ 7. การตีความกฎแห่งกรรมอย่างตรงไปตรงมายังไม่เพียงพอ ควรคำนึงถึงอีกหลายองค์ประกอบทั้งการกลับชาติมาเกิด โทษประหารเหมือนเป็นการตัดหัวลูกธนูอย่างไร้ประโยชน์มากกว่า หมายความว่าบุคคลนั้นถูกประหารชีวิตก่อนจะได้แก้ไขการกระทำอันชั่วช้าของเขา พวกเขาจึงนำอุปนิสัยเชิงลบนี้ติดตัวไปสู่ชาติหน้า แล้วทรมานหรือทำร้ายชีวิตผู้บริสุทธิ์คนอื่นๆ อีก โทษประการจึงแก้ปัญหาได้เพียงผิวเผิน แต่ไม่ได้แก้ประเด็นที่เป็นรากฐาน (ปีเตอร์ ซิงเกอร์ และสื่อ เจาฮุ่ย, 2565) ดังนี้สำหรับชาวพุทธแล้ว การจัดการกับวาระของการยกเลิกโทษประหารด้วยแนวคิดเรื่องเวรกรรมนั้นยังไม่เพียงพอ ผลกระทบระยะยาวของโทษประหารและควรควรนำองค์ประกอบมากมายที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาเมื่อพูดถึงประเด็นนี้

ประเด็นนี้เป็นการเสนอถึงข้อโต้แย้งกันในแง่ของกฎแห่งกรรมกับการนำมาใช้ แต่หากพิจารณาบนฐานคิดแบบตรงไปตรงมาอาจจะสร้างผลกระทบต่อเนื่องทั้งกับเหยื่อและอาชญากรรวมถึงเพชฌฆาตจึงต้องเสนอวิธีการใช้หลักศีล และการหลีกเลี่ยงที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ตรงข้ามมาพิจารณาเพื่อสร้างแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน

ประเด็นที่น่าสนใจ

การโต้แย้งปัญหาเชิงสังคมด้วยหลักพุทธปรัชญา ในทัศนะของผู้โต้แย้งกันทั้งซิงเกอร์และเจาฮุ่ยมีความแตกต่างกันในแง่ของมุมมอง แม้ทั้งสองจะยอมรับการปฏิบัติทางศีลธรรม แต่วิธีการให้เหตุผลนั้นต้องการมุมมองที่เสนอจากประสบการณ์เป็นเครื่องตัดสิน โดยเฉพาะประสบการณ์การเป็นนักศาสนาและนักสังคมสงเคราะห์ของเจ่าฮุ่ย และนักสิทธิอย่างซิงเกอร์ เป็นส่วนสำคัญในการทำให้ประเด็นโต้แย้งนี้ไม่ได้ขัดกันทางแนวคิด แต่เป็นการเติมเต็มของกันและกัน และเพิ่มมุมมองต่อเรื่องดังกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การตีความคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา: บางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาคัมภีร์อย่างเรื่องกฎแห่งกรรมและนิพพาน ต้องการตีความให้เห็นถึงประโยชน์จากการตีความนี้ด้วยกล่าวคือหากนำกฎแห่งกรรมและนิพพานมาตีความควรจะมุ่งเน้นไปที่การช่วยเหลือคนให้พ้นจากทุกข์ได้จริง ไม่ใช่แค่เพียงคำสอนที่มุ่งเน้นการหลุดพ้นจากโลกนี้แต่เพียงอย่างเดียว เพราะสังคมไม่ได้ประโยชน์และไม่

สอดคล้องกับหลักคำสอนที่จะช่วยให้คนหลุดพ้นทุกข์ในชีวิตได้จริง อีกทั้งการใช้คัมภีร์เป็นเครื่องมือในการเข้าใจยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นจะเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อเข้าใจบริบททางสังคมด้วย

บทบาทพระพุทธศาสนากับประเด็นทางสังคม: ประเด็นปัญหาทั้งหมดเป็นปัญหาสังคมที่ต้องการมุมมองในการวิเคราะห์และให้เหตุผลเชิงศาสนา ทั้งนี้เป็นไปได้ที่ชาวพุทธจะมองว่าประเด็นเหล่านี้ไม่ปรากฏในทางคัมภีร์ แต่การนำวิธีการให้เหตุผลมาประกอบในการตัดสินดีชั่วได้ หากจะผิดก็เพราะความจำเป็น แต่ความจำเป็นนั้นอาจไม่ใช่ทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากการอ้างหลักการที่เป็นนามธรรม จึงต้องตรวจสอบด้วยผลที่ตามมา ทั้งนี้ชาวพุทธอาจไม่สามารถตัดสินตามตัวอักษรได้ โดยไม่สนใจสังคมและสิ่งที่เป็นปัญหาทางสังคมได้ การเข้าใจดีชั่วจึงเปลี่ยนไปตามเหตุผลบวกกันผลที่ตามมาหากชาวพุทธสามารถรับได้และเข้ากันได้กับวิถีชีวิตของตนก็ถือว่าได้ตอบปัญหาทางสังคมได้เช่นเดียวกัน

บทวิจารณ์

1. รูปแบบของหนังสือ มีรูปแบบหนังสือที่เล็ก กระทัดรัด ใช้เนื้อหาที่เป็นประเด็นถกเถียงทางสังคมเป็นหลักในการนำเสนอ เนื้อหาจะเริ่มต้นด้วยการนำเสนอปัญหาทางทฤษฎีทางจริยศาสตร์ก่อนทั้งทฤษฎีประโยชน์นิยมและกรณียธรรม เพื่อวางแนวคิดทางปรัชญาแก่ผู้อ่านก่อนจะมีการนำเสนอผ่านประเด็นปัญหาต่างๆ มีการเรียบเรียงให้อ่านง่ายขึ้นด้วยการใช้บทสนทนาเป็นเครื่องมือในการผูกปมในแต่ละปัญหานั้นว่ามีประเด็นย่อยที่เกิดจากบทสนทนา มีการยกตัวอย่างทั้งที่ปรากฏในคัมภีร์ ในทางสังคมที่สำคัญคือจากประสบการณ์ของแต่ละท่านอันช่วยทำให้เนื้อหาง่ายต่อการเข้าใจมากขึ้น

2. วิธีการนำเสนอเนื้อหา วิธีการที่ใช้มีการใช้เหตุผลที่ทำให้คิดตามและเหตุผลนั้นตรวจสอบได้ผ่านประสบการณ์ของผู้พูด และสอดคล้องกับปัญหาที่ผู้อ่านสามารถเข้าถึงได้ อีกทั้งในแต่ละประเด็นคำถามเกี่ยวข้องกับปัญหาทางจริยศาสตร์ แม้จะมีอภิปรัชญาบนอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่ประเด็นลึกซึ้งมากนัก เป็นเพียงการนำข้อมูลมาใช้เพื่อเชื่อมโยงกับประเด็นทางจริยศาสตร์เท่านั้น การทำความเข้าใจจึงไม่ได้ซับซ้อน

ข้อเสนอหลักของหนังสือเล่มนี้คือปัญหาทางจริยศาสตร์ประยุกต์ ที่นำเสนอผ่านประสบการณ์ของทั้งผู้ถามและผู้ร่วมสนทนา โดยทั้งคู่มีทั้งความรู้ทางด้านศาสนาและปรัชญาในระดับการปฏิบัติ (practical religion and philosophy) จึงทำให้การใช้เหตุผลนั้นครอบคลุมทั้งเนื้อหาในคัมภีร์และข้อมูลเชิงปฏิบัติ พร้อมยกตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์และการปฏิบัติได้อย่างร่วมสมัย จึงพบการอ้างเหตุผลทั้งแบบนิรนัยและอุปนัยไปพร้อมๆ กับการหาข้อสรุปที่เป็นไปได้ หนังสือเล่มนี้จึงเป็นการวางเนื้อหาให้คนที่เป็นชาวพุทธได้อ่าน พร้อมทั้งนักปรัชญา นักกฎหมาย นักสังคมสงเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องได้รับรู้ความคิดและแนวทางการปฏิบัติต่อประเด็นดังกล่าวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นงานแปล ภาษาที่ใช้จึงมีลักษณะเป็นทางการและมีศัพท์เฉพาะด้านศาสนาและปรัชญาจำนวนมาก ผู้อ่านที่ขาดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาและปรัชญาอาจประสบความยากลำบากในการทำความเข้าใจเนื้อหา ด้วยเหตุนี้ หนังสือจึงยังไม่เหมาะสำหรับเด็กที่เพิ่งเริ่มหัดอ่านหรือผู้อ่านที่ยังไม่มีฐานความรู้ด้านศาสนาและปรัชญา แต่จะเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาประเด็นทางจริยศาสตร์และพุทธปรัชญาในเชิงลึกและเชิงเปรียบเทียบ

สรุป

หนังสือ วิวาทะพระและนักปรัชญา เป็นงานเขียนที่เหมาะสำหรับนักวิชาการ นักศึกษา และผู้อ่านทั่วไปที่สนใจศึกษางานทางปรัชญาและศาสนา เนื่องจากเนื้อหามุ่งอภิปรายประเด็นคำถามสำคัญด้านจริยศาสตร์และพุทธปรัชญา ผ่านรูปแบบการโต้แย้งเชิงเหตุผลระหว่างมุมมองของพระพุทธศาสนาและปรัชญาตะวันตก ผู้เขียนได้อาศัยทั้งการอ้างเหตุผลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา การใช้กรอบแนวคิดทางปรัชญา ตลอดจนการยกตัวอย่างเชิงประสบการณ์มาเป็นเครื่องมือในการอธิบายประเด็นนามธรรม ทำให้ผู้อ่านสามารถเชื่อมโยงแนวคิดเชิงทฤษฎีกับบริบทของชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในเชิงวิชาการ หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าในฐานะงานที่ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) และการตั้งคำถามทางจริยศาสตร์อย่างมีเหตุผล อีกทั้งยังสะท้อนแนวทางการสนทนาเชิงปรัชญาระหว่างศาสนาและปรัชญาสมัยใหม่ ซึ่งช่วยเปิดพื้นที่ให้เกิดการทำความเข้าใจข้ามกรอบความคิดและวัฒนธรรมทางปัญญา นอกจากนี้ รูปแบบการนำเสนอที่เป็นลักษณะ “วิวาทะ” ยังช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านพิจารณาเหตุผลจากหลายมุมมอง มิใช่การรับเอาคำตอบเพียงฝ่ายเดียว

หนังสือได้ให้ความรู้ด้านปรัชญา และพระพุทธศาสนา นำเสนอข้อถกเถียงทางสังคมในมุมมองแบบฆราวาสที่มีแง่มุมทางสังคมเป็นหลัก กับนักบวชที่ไม่ได้แค่ใช้คัมภีร์เท่านั้นในการตีความแต่ยังใช้ประสบการณ์ในการปฏิบัติมาเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายด้วย หนังสือเล่มนี้มีรูปแบบคล้ายกับหนังสือภิกษุกับนักปรัชญา: บทสนทนาพุทธศาสนา-ปรัชญาตะวันตก โดย ฌอง ฟรองซัว เรอเวล, มัตติเยอ ริการ์ โดยเนื้อหาเล่มนั้นเน้นปรัชญาและศาสตร์ทางอภิปรัชญามากกว่าจริยศาสตร์ ทำให้หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาเน้นปัญหาจริยศาสตร์ประยุกต์มากกว่า อีกทั้งยังเน้นไปที่การใช้จริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ (Practical Ethics) และศาสนาเชิงปฏิบัติมาอธิบายเหตุผลและเป็นนักบวชสายมหายานและเป็นนักวิชาการทางศาสนามานำเสนอให้เห็นภาพที่ชัดเจนทางสังคมร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ปีเตอร์ ซิงเกอร์ และสื้อ เจาฮุ่ย (2565). *วิวาทะพระและนักปรัชญา.* แปลโดยเสฏฐนันท์ ธนกิจโกเศรษฐ์ และอัมรินทร์ อุดมวรนันท์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักนิสิตสามย่าน.

JOURNAL OF MCU PHILOSOPHY REVIEW

วารสาร มจร
ปรัชญาปริทรรศน์

ISSN 3027-7388 (Online)

ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2569 VOL.9 NO.2 MAY-AUGUST 2026

